KRINGSJAA

REDIGERET

AF

H. TAMBS LYCHE

BIND VII. — JANUAR—JUNI 1896

KRISTIANIA
OLAF NORLIS FORLAG
1896

Kristiania. Nikolai Olsens bogtrykkeri. Grændsen 2.

Indhold.

Beskrivende artikler.

Fra bogverdenen.

Digte.

Filosofi.

Forskjelligt.

Historie.

Karakterskildringer og biografier.

Kulturelle institutioner og bevægelser.

Literært.

Notitser.

Nordiske tidsskrifter.

Opdragelse etc.

Politik.

Psykologi, hypnotisme, og lign.

Redaktionelt.

Redaktørens Sofahjørne.

Religion og moral.

Fra den tekniske verden.

Samfundsspørgsmaal og sociale forhold.

Skjønliteratur.

Teater og drama.

Fra videnskabernes verden.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND VII. 15. JANUAR 1896. HEFTE 1.

Holland — et land skabt af mennesker.

(Efter **Foster Crowel** i „*Enginiering Mag.*").

„Gud skabte havet, men landet har vi selv skabt", siger hollænderne, og det med fuld ret. Deres fødeland, blomstrende som et eneste stort havebrug, er et glimrende eksempel paa, hvad mennesker evner overfor naturen. Over det halve land er menneskeskabt. I det første aarhundre af vor tidsregning laa det enten under vand eller bestod af tildels skovbevoksede myrer, sumpe, indlandssøer og løse sandstrækninger. Ind over alt dette brød havet fra tid til anden med vældige bølger og oversvømmelser.

Fra Amsterdam.

Men det folk, som her var sat, havde lidt af den skabende guddomsgnist i sig og slog sig ei fatalistisk tilfreds med hvad naturen behagede at byde. De tog ei „forholdene som de nu engang var"; de skabte nye forhold. De tog fra naturens hænder et øde, fattigt, ubeskyttet, halvt overskyllet, forsumpet, amfibisk land og drev med kløgt havet tilbage, frugtbargjorde ufrugtbarheden, udtappede søer og omskabte det hele til et af jordens rigeste lande. Sjelden er det lagt bedre for dagen, hvad et lidet gran af energi og tiltag evner at gjøre i denne verden. Modløsere mennesker vilde naturligvis ladet landet blive i den forfatning, hvori det engang „af naturen" var blevet stillet, skyldt Gud for sin fattigdom og glemt, at han har givet mennesket kløgt og evne til at herske over naturen

til at tage del i hans skabergjerning som „medarbeidere“ med Ham og til at ændre verden efter ønske.

59 % af landets overflade bestaar af aflagringer fra floder eller sø — alluvisk jord; og store dele af landet ligger mere eller mindre — ligetil 20 fod — under havfladen. (Hele det nordlige og vestlige Holland var engang en indelukket arm af Nordsøen, skilt fra denne ved en række øer og sandbanker. Men efterhaanden fyldtes dette indhav af flodslam, og det blev i tidens løb til Holland). Andre store strækninger ligger vel over havet, men dog saa lavt, at de er udsatte for oversvømmelser ved hver usædvanlig høi vandstand. Alt er tidligere sø eller sumpland, der ved afdigning og kanalisering er vundet ind for dyrkning og kultur. Mere end den halve kystlinje maa beskyttes ved mægtige „diger“ eller jordvolde mod havet. Indenfor ligger da de dyrkede marker ofte under vandfladen og her bor et folk, der har ført krig med og forskandset sig mod naturens raa og vilde magter som andre nationer mod hverandre. I ly af de mægtige fæstningsverker, der holder havet ude, ligger fredelige landsbyer, hvor menneskelykke og velvære er trodset frem mod det tilsyneladende umulige.

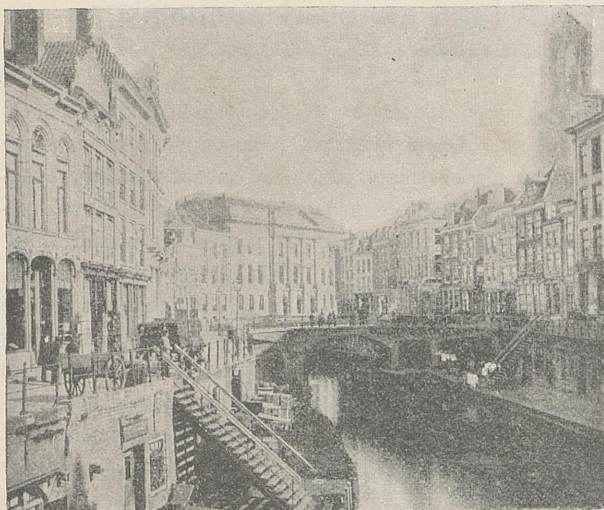

Fra Rotterdam.

Den første inddigning foretoges af romerne under Claudius Drusus, der ved jordvolde langs Rhinen og floden Waal (landet ret ind for Rotterdam) indesluttede og beskyttede den saakaldte „Batavernes Ø“. Den største del af landet bestod da af torvmyrer, sumpe og øde heder. Zuidersøen var endnu ikke til. Den repræsenterer et senere indbrud af havet. Kun den sydlige del af Zuidersøen eksisterede efter noget mindre maalestok end den nuværende som en større indsø forbundet med havet ved en bred flodarm. Søen hed under romerne Flevo; senere, i middelalderen Almeri.

Efterhaanden udvidedes imidlertid denne indsøs forbindelse med havet

ved dettes indbrud og oversvømmelser, især i 1170, 1230 og 1237, indtil den omkring 1395 havde naaet — indbefattet en række mindre indsøer der stod i forbindelse med den — et meget større areal, end den nu indtager. Hele Nord- og Vestholland laa halvt sunket under vand; det hele syntes som et netverk af indsøer med lave myrer imellem. Provindsen Nordholland udgjorde mere vand end land. Torvmyrernes udgravning øgede ogsaa stadig vandets rige, og gjennem flodarme og indsøer havde havet stadig frit indpas under paalandsstorm og høivand. Følgen var stadige oversvømmelser og ogsaa derved videre udvidelser af vandets gebet.

Beboerne paa det lidt høiereliggende land i provinsen Nordholland havde allerede længe beskyttet sine boliger mod oversvømmelse ved jord-

Hollandsk kanallandskab.

volde. Men ved de nys beskrevne udvidelser af havets territorium blev disse beskyttelser utilstrækkelige. Følgen heraf blev de første større forsøg paa at stænge havet ude. Mellem 1311 og 1400 afstængtes ved dæmringer tre af Zeudersøens arme, der lod havet faa indpas til det mindre indsønet.

Først i slutningen af det sekstende aarhundre begyndte for alvor arbeidet med at faa fædrelandet og dets forhold „paa det tørre". Længe før var dog, som vi har seet, „diger" benyttet i mindre maalestok, ligeledes vindmøller til pumpning af vandet fra de lavere, drænerede marker op i floderne, samt kanaler med sluser.

Opfindelsen af den almindelige sluse bestaaende af to vandtætte porte, der mellem sig indeslutter et vandbasin, tilskrives gjerne den italienske

maler og universalgeni Leonardo da Vinci; men det viser sig, at hollænderne kjendte og benyttede den længe før hans tid. Den var i hvert fald i brug i 1315, muligens saa langt tilbage som i 1253. Vindmøller til pumpning benyttedes saa tidlig som i 1430.

Det er imidlertid først i dette aarhundre, at arbeidet med at indvinde nyt land har taget rigtig fart. Mellem 1833 og 1877 forøgedes saaledes Hollands faste overflade med over 1 million hektarer land eller med omtrent en trediedel. Tidligere synes man væsentlig at have nøiet sig med at værge det engang vundne.

Det hele land udgjør et eneste storslagent netverk af kanaler og

Typisk vindmølle=landskab.

dæmninger mellem hvilke de rige veldyrkede marker ligger. Kanalerne optager det vand, der stadig siver ind og som før dannede myrer, sumper og søer. De drænerer landet, samtidig som de tjener som samfærdselsveie med en livlig malerisk kanalbaadtrafik. Der var i 1872 6684 saadanne baade og skibe, der tjente som bolig for en hel familje; det vil sige, at i Holland er der én familie for hver 82 saadanne, som bor paa vandet — paa kanalerne. Befolkningen er selv delvis amfibisk.

Det er da ogsaa, hvad man skulde vente, at som andre lande har et veivæsen og jernbanedepartement, saa har Holland sit vandvæsen (*Waterstaat*) med et dertil svarende regjeringsdepartement. Under centralregjeringen henhører alle arbeider af national betydning, — alt hvad der angaar

selve fædrelandets forsvar mod havet. De mindre arbeider og kanaler derimod bestyres af vedkommende kommuner. Den kommune, hvis beboeres frodige gaarde ligger paa en gammel indsøbund, vælger saaledes, som andre kommuner sit formandskab — et vandskab (*Waterchap*), der har at tilse det kommunale forsvar mod den fælles arvefiende.

Sæt at et større forsumpet distrikt skal tørlægges. Der opkastes da rundt omkring det en stor jordvold, hvis overflade giver plads for en kanal, den saakaldte *Boesom*. Vandet fra det bløde jordstykke samles i grøfter, hvorfra det ved vindmøller, som er opstillet paa diget, pumpes eller skuffes op i kanalen. Denne er lagt saa høit, at vandet fra den har afløb til en flod eller større kanal. Dag og nat gaar de flittige pumper (der ofte blot bestaar af et skovlhjul, som kaster vandet gjennem en rende op i

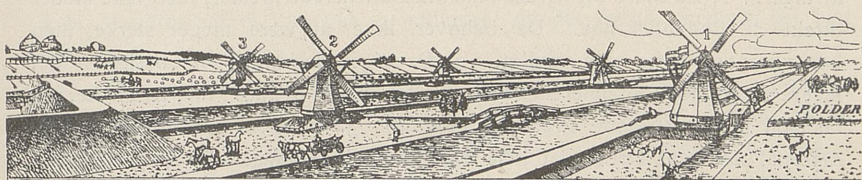

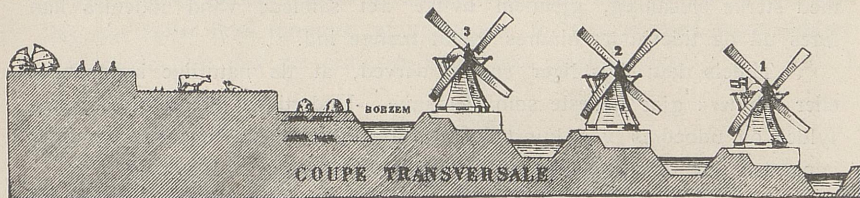

Rektangulære „polder"=terasser.

kanalen) over hele Holland og holder jorden tør og vandet borte fra folkets enemerker. Det er den simple maade, hvorpaa en naturkraft — vinden — af menneskelig kløgt er sat til at modarbeide en anden — vandet. Mennesket sætter blot de to til at kjæmpe mod hinanden, og det faar selv fred. I senere tid benyttes dog i stor udstrækning damppumper.

Saa enkelt som i det ovenanførte eksempel er naturligvis sjelden forholdet. Der kræves gjerne flere terasser med hver sin kanal for at drænere et stykke land mellem to flodarme. Hvor en sø skal tørlægges, omsluttes først det hele areal med en vold og kanal. Hvis imidlertid bunden synker jevnt mod midten maa den deles i koncentriske ringe med hver sin kanal og hvert sit dige, saaledes at vandet fra den inderste kreds faar afløb til den første kanal og derfra med den anden rings drænage til den anden kanal osv., til den ydre ringkanal naaes, hvorfra der er afløb til flod, større kanal eller havarm. Ofte er et større areal paa lignende

vis opdelt i rektangulære terasser. — Det indvundne terræn heder paa hollandsk *polder*. Vedføiede billede giver et ganske godt indtryk af, hvorledes Holland paa denne vis kommer til at se ud. Kanaler og floder løber som paa toppen af fæstningsvolde; fra skibe og baade i dem, ser man ned paa marker og landsbyer til begge sider. Fra vandet stiger man ned paa land. Og foran en ligger landet i jevnt synkende terasser med sine vindmøller og sit kanalnet.

Da landet i disse distrikter er ganske fladt, maa naturligvis ogsaa floderne nøie reguleres. Det hele land bestaar af større og mindre afsatser, inden hvilke alle vandveie har et og samme niveau. Men fra afsats til afsats fører der trappetrin af vand i form af sluser eller pumpeverk.

Digerne benyttes til grundlag for udmærkede veie. Der er flere klasser af diger. 1. De indre diger, der omslutter drænerede arealer, men ikke støder direkte til flod eller hav. De behøver ikke at være meget sterke, men bør være saa tætte som muligt. 2. De diger derimod, som beskytter det lavere land mod de høiereliggende floder maa bygges meget sterke, da de skal modstaa baade strøm og isføring. 3. Vældigst er naturligvis kystdigerne, der skal værne det hele rige mod undergang. De maa forsynes med sterke slusanlæg, gjennem hvilke det samlede vand indenfra kan føres ud og tidevandet hindres fra at trænge ind.

Tildels kan kystdiger spares derved, at de naturlige sandbanker eller »dyner« gjør tjeneste som saadanne. Undertiden maa dog disse paafyldes og udbedres ved kunst for at blive virksomme. Banker og diger beplantes ofte, for at de ei saa hastig skal ædes op af havet.

Man kan altsaa tænke sig store dele af Holland som en gammel søbund, der beskyttes mod havet ved vældige fæstningsverker. Indenfor løber floder og kanaler paa volde som en art akvadukter, mens landet ligger som rigt dyrkede indsænkninger mellem dem, og vindmøllerne pumper dag og nat vandet op fra de lavere strøg til de høiere, fra terrasse til terrasse og kanal til kanal, trin for trin, til det omsider øses ud i havet. Men paa veien maa dette dræneringsvand gjøre tjeneste som bærer for tusener af kanalbaade med deres ladninger. — Vinden er sat til at bekjæmpe vandet; regulere, samle og tømme det ud; og de tæmmede vandstrømme udgjør landets byrdebærere.

Det mest storslagne af de hidtil udførte tørlægningsarbeider var udpumpningen af Haarlemersøen 1840—1852. Det hele arbeide tog saa lang tid; selve udpumpningen kun tre aar. Det ydre ringdige er 27 km. langt, og den tørlagte strækning udgjør 20,000 hektarer. Den gamle sø udgjør nu en blomstrende kommune med ca. 15,000 indbyggere. Arbeidet kostede over 19 millioner kroner, men salget af jord indbragte staten 14

millioner, saa den virkelige udgift blot blev fem millioner for en betydelig forøgelse af nationens kraft.

Et endnu meget mere storslagent arbeide bliver Zuidersøens tørlægning, der nu synes at være paa vei til virkeliggjørelse. Derved vilde landets overflade øges med 212,000 hektarer for det meste dyrkbart land; men arbeidet er beregnet til at medtage 33 aar og til at koste henved 470 millioner kroner. Der vilde derved blive skabt udkomme og hjem for en halv million mennesker.

Forøvrigt vil man let forstaa, at Hollands *Waterstaat* har nok at gjøre. Det lille folk har hobet kjæmpeverk paa kjæmpeværk i sit arbeide for at vinde sig hjem fra havet. Amsterdams skibskanal har kostet 52 millioner kroner, Rotterdams kanal 48 millioner, Mervede-kanalen 37 millioner, Maas's regulering ved udmundingen 22 millioner, o. s. v. Det hele er udført af et folk paa 4 millioner, og det meste, medens det blot talte under 3 millioner.

Der er videre 800 km. af sterke diger at vedligeholde langs floderne og næsten lige meget af kystdiger. Man vil derfor let forstaa, at det departement, der i andre lande kaldes arbeidsdepartementet, her heder »Vandstaten«, under hvilken jernbaner, veie, etc. kommer ind som biting. Det kan heller ikke forundre, at udgifterne til forsvar mod havet udgjør den største post paa det ordinære hollandske udgiftsbudget.

Havets salt.

(Efter „*Popular Science Monthly*").

Havet indeholder for tiden, beregnet efter en midlere saltholdighed af $3^1/_2$ pct., ikke mindre end ca. 42 millioner kubikkilometer (10,170,000 eng. kubikmil) salt eller 90,000,000,000,000,000 ton. Var havsaltet udvundet og spredt udover jordens tørre overflade, vilde det udgjøre et jevnt lag af 1000 fods tykkelse.

Havet har utvilsomt altid været salt, — ligefra dets første dannelse af. Før det var til, medens endnu jorden var en rødglødende masse omgiven af en atmosfære af forskjellige gasarter og vanddamp, forberedtes dets saltholdighed. Atmosfæren maa nemlig have været ladet med sterke syredampe. Under det svære tryk har disse fortættet sig i jordens forsænkninger og dannet søer af dampende salt- og svovlsyre. Disse har saa indvirket paa jordskorpen og derved dannet de salte, vi endnu finder i havet. Salt- og svovlsyrepytterne forvandledes saaledes til et bundfældt lag af kvarts og en opløsning af sterkt saltholdigt vand, der atter har optaget mere af luftens syrlige gaser, indtil atmosfæren har nærmet sig den nuværende sammensætning. Saaledes skiltes vandene oventil fra vandene

nedentil — luft fra hav —, medens begge oprindelig udgjorde et dampende, glødende, etsende gashylster.

Geologiske fund bekræfter ogsaa denne antagelse om, at havet altid har været salt.

Siden er imidlertid saltdannelsen stadig vedblevet, idet regnvandet paa sin vei til havet opløser og medbringer salt, der ved fornyet fordampning fra vandfladen bliver tilbage. Der tilføres saaledes stadig havet mere og mere salt; men samtidig opbruges ogsaa en betydelig mængde deraf i oceanets dyb som føde for dets talrige dyreverden og afsættes efterhaanden i forskjellige forbindelser i de muslinger og dyrelevninger, som danner store lag paa havbunden eller i korralrev og taarnagtige koraløer.

En stor rolle spiller havsaltet ved frembringelsen af strømsætninger. Havstrømmenes styrke skyldes i betydelig grad saltholdigheden. Et ferskvandsocean vilde ikke kjende vore verdenshaves vældige strømfloder. Golfstrømmen selv turde kanske i et saadant mangle magt til at gjøre Norge beboeligt, saaledes at vi muligens lever af havsaltets naade. Havstrømmen skyldes dels vind, dels temperatur og saltholdighed. Den sidste forøger ikke alene i høi grad den anden faktors virksomhed, men øver ogsaa direkte indflydelse. Ved regnfald paa det salte havs overflade forrykkes nemlig ligevegten lige tilbunds og foraarsager derved hele vandmassens bevægelse. Saa de tropiske regnfald spiller en betydelig rolle ved siden af varmen i havstrømmenes tilblivelse.

Et helvede paa jorden.

Armenia: — En appel.

(Efter **E. J. Dillon** i „*Contemporary Rev.*“).

Det er en forfærdelig historie, den irske forfatter fortæller om menneskelig elendighed, saa at sige midt iblandt os. Alt af betydning gjengives væsentlig i hans egne ord; men hans beretning er forkortet.

Det armenske folk udryddes metodisk af tyrker og kurder, og udryddes ved hjælp af slige djævelske midler, at det mest lunkne blod maa koge af skam og forfærdelse derved.

Armenerne er ikke et folk af barbarer og røvere, saa lidt som kurder og tyrker er civilisationens fakkelbærere i hine egne og „ordenens“ eneste opretholdere. Men sæt for et øieblik, at forholdet var dette, og at det syntes nødvendigt for ordenens skyld at nedhugge det armenske folk, det kunde dog gjøres uden at ty til en djævelsk vivisektion af hver enkelt. Der er vel dog ingen nødvendighed f. eks. for, at en hæderlig, arbeidsom mand trækkes ud af sin seng eller fra sit hjem for at bevidne, at hans datter skjændes af en flok absolut hjerteløse djævle, medens han er ude af

stand til at hjælpe hende; eller for at, naar hans egen tur kommer, hans haand hugges af og stikkes ham i munden, medens en kort præken læses for ham over teksten: „Hvis din Gud er Gud, hvorfor hjælper han dig saa ikke?"; hvorpaa efter prækenens slutning den anden haand afhugges, ørene under dyriske lattersalver rives af, mens fødderne afhugges med en haandøkse, og hans sidste øieblikke fyldes af obscøne vittigheder og unævnelige bespottelser. Visselig findes der dog ikke undskyldning for alle de dødsmaader, som en dæmonisk fantasi kan optænke — steges levende, flaaes, spiddes paa træpæle, indvoldene udrevet, osv. — Og det er paa denne vis det armenske, vaabenløse folk udryddes.

Men man merke sig vel, at forholdet er ikke det netop antagne. Det er tyrker og kurder, der er barbarerne, og armenerne, der er en høiere civilisations bærere i hine egne. Deres eneste forbrydelse er at være kristne. De er et fredsommeligt, arbeidsomt folk, der lige fra det 5te aarhundre har maattet lide for sin tro. De kan formodentlig opvise flere martyrer end nogen anden nation. Thi lad os mindes, at en eneste sætning, hvori de fornegter Kristus og antager Islam vilde fritage dem for disse pinsler. De 60,000, der i de sidste uger er myrdede, kunde have frelst sig selv paa den vis. De foretrak at steges, spiddes, flaaes levende. Og det kristne Europa ser til, sukker og — lader myrderierne vedblive.

Kristne, der lider alene for den tro, vi alle deler, der med herlig standhaftighed foretrækker at give sine sjæle i Guds haand, medens deres plageaander faar underkaste deres legemer al den grusomhed, som en barbarisk hjerne kan opfinde! — de synes at skjæmme Himlen selv ved sin grænseløse fortrøstning til Gud. Og vi andre kristne sidder i vor lune ovnskrog og lader myrderierne fortsættes.

Kristne — men skulde endog tanken derpaa trænges, hvor vi ser mænd og kvinder mishandles paa denne vis? Ligegyldigt hvad deres tro eller kultur er, skulde ei det alene drive os til at skride ind, at disse mennesker plages af sine herrer, som det siges, at de fordømte plages i helvedes dybeste afgrunde. Er der da ikke længer medlidenhed i menneskenes bryst? Hvor er vor kristendom? Hvor er vort hjerte, vor menneskelighed?

Vore love forbyder grusomhed mod hunde, heste, katter, ja selv mod rotter; men naar titusener af hæderlige, fredsommelige kristne mænd, ærbare kvinder og uskyldige børn underkastes lidelser mod mange af hvilke — de lader sig ofte ikke nævne — det er øm naade og barmhjertighed at blive levende stegt, da er pludselig vor humanitetsfølelse afstumpet!

Var detaljeret beskrivelse af disse grusomheder mulig, er der ei

saa haardhjertet et menneske i England, dets dybeste afsky og intenseste medlidenhed ei vilde vækkes.

I England; — thi England er desværre udenfor Tyrkiet nærmest ansvarlig for tilstandene i Armenia. Derfor er det ogsaa dets hellige pligt — lad det øvrige Europa gjøre, hvad det vil — at skride ind og gjøre ende paa elendigheden. England negtede nemlig at anerkjende de bestemmelser i traktaten til San Stefano (1878), hvorved Tyrkiet efter sin uheldige krig mod Rusland, forpligtede sig til under russisk tilsyn at indføre reformer i riget. Var denne traktat forblevet uforandret, vilde armenerne have havt Rusland som beskytter, og grusomhederne vilde været undgaaet. England optraadte imidlertid her af politiske grunde som sultanens beskytter og fik traktaten ændret, men paatog sig ogsaa derved faktisk ansvaret for den kristne befolknings beskyttelse.

Armenernes tilstand før 1878 var slet nok. Love eksisterede blot paa papiret. Forbrydelser fra muhammedansk side straffedes kun — teoretisk. De kristnes liv og eiendom var alene afhængige af muhammedanernes velvilje og naade. Samliv mellem de to folk havde efterhaanden fostret en vis grad af nabovenskab, der var de kristnes eneste beskyttelse.

Men efter 1878 forværredes tilstanden hurtig. Nederlaget overfor Rusland synes at have forbitret muhammedanerne mod de kristne. Religionshadet tændtes blandt disse barbarer, og efterhaanden viste der sig en tydelig lyst til helt at udrydde de „kristne hunde“ af Profetens lande. Lovløshed, uretfærdighed, undertrykkelse og massakrer begyndte at blive dagens orden. Vore konsuler sendte detaljerede rapporter derom, men regjeringen stak dem kun hen i udenrigsministeriets arkiver. Pressens udtalelser affærdigedes med, at de var „overdrivelser“. Der kom ynkelige bønskrifter fra det armenske folk. De kristne prester og biskoper appellerede til os, om i Jesu navn at frelse deres folk fra et helvede paa jorden. — Men det passede altsammen ikke i det politiske kram. Og tilstandene blev værre og værre.

I alle disse sytten aar har al menneskelig og guddommelig lov og ret været ophævet for at give plads for barbariske saturnalier af undertrykkelse og djævelsk grusomhed. De kristne, ved hvis arbeidsomhed riget bestod, plyndredes, fængsledes, forvistes, nedslagtedes — uden skygge af lov eller dom. Tusener kastedes i fængsel af guvernører som Tahsin Pasha og Bahri Pasha og blev ved middelaldersk tortur tvungne til at opgive sin sammensparede eiendom, medens deres hjælpeløse kvinder overlodes til elendige bødler. Hele landsbyer angrebes i fuldt dagslys af det keiserlige kurdiske kavalleri, og den mandlige befolkning nedhuggedes eller bortjagedes, medens hustruer og døtre toges til fange for at prostitueres. Paa faa aar affolkedes hele provinser, Alaghkerd f. eks. — for at nævne

navne — er nu helt „renset for de kristne hunde“. Kvinders ære og alles liv toges, som var armenerne hveps eller myg. Over 20,000 udplyndrede, forpinte, lemlæstede stakler flygtede paa engang over grænsen til Rusland, forfulgt paa veien af kurder og tyrker, der skjændede de flygtendes kvinder for mænds og brødres øine. — Over hele landet dreves disse forbrydelsens saturnalier. Mænd piskedes, til deres legemer var en eneste blodig masse, hvorpaa saarene brændtes med gloende jern, skjægget udrykkedes haar for haar, og kjødet reves fra benene, mens ofrene levede; ofte hængtes de op under tagbjelkerne for derfra at være vidner til at hustruer og døtre skjændedes.

Og man merke sig vel. Alt dette vides nøiagtig og detaljeret. Det er hverken løse rygter eller overdrivelser. Det er historisk; selv diplomatiet har tilsidst eftersporet alt og, om end modstræbende, erkjendt den hele forfærdelige sandhed. Udenrigsministeriets dokumenter indeholder det altsammen. Uigjendrivelige vidner har været tilstede og seet det hele med egne øine. Konsuler og endog de udsendte kommissionærer har seet og rapporteret. Tyrkerne selv medgiver det i intime samtaler, og kurderne roser sig deraf. Officerer og adelsmænd i sultanens egne regimenter (som Mostigo f. eks.) roser sig høilydt af de mord, massakrer og skjændede kvinder, der merker deres officielle gang gjennem livet, og de ler haanlig ad tanken om at blive straffet derfor. Det er de „kristne hunde“, der bliver straffet, vover de at klage over en datters ødelæggelse eller en broders mord. Videre merke man sig, at massakrer og mord planmæssigt forberedes af sultanens embedsmænd, der er blevet høit belønnet efterpaa.

„Agter europæisk sympati blot at skjænke os kors til vore grave?“ heder det i et armensk bønskrift. Det ser saa ud — hvis da gravene lader sig finde.

I disse sytten aar har nogenlunde velstaaende armenere for det meste kunnet kjøbe sig fri fra fængslerne ved at opgive sine eiendele; men i de sidste maaneder gaar heller ikke det an længer. Følgen er, at de orientalske fængsler er overfyldte, til der faktisk neppe er staaende plads i dem. Man maa have seet et orientalsk — tyrkisk — fængsel for at forstaa, hvad det betyder. Det vilde betyde døden for kurder og tyrker; det er hundre gange værre end døden for de oplyste skolelærere, prester, missionærer, læger, dannede og forfinede mennesker, som kastes ind der. For at gjøre det værre sørger autoriteterne for, at ogsaa de værste kurdiske forbrydere blandes med de kristne, — der intet har gjort, huske man, uden det at være kristne. Staklerne maa sove staaende i trange rum, hvor den tætpakkede menneskemængde udfører alle legemets fornødenheder, i en dræbende stank og i en atmosfære fyldt af fortvilelse, galskab, had, hevntørst og de lavere forbryderes uhumskhed

og forfærdelighed. Afskyelige sygdomme grasserer, og mere afskyelige laster og forbrydelser praktiseres aabent og for alles øine. Et sted saa et øienvidne en flok tyrker omringe en kristen gut, der under hjertesønderrivende bønraab skjændedes tildøde af dæmonerne. Gamle, ærværdige prester, hvis hele liv har været ofret mildhedens sag, kastes ind i disse pesthuler. Under tortur tvinges mange af dem til at paalyve sine nærmeste forbrydelser, for hvilke disse kan kastes i fængsel. Ved saadanne vidnesbyrd fængsles ofte hele landsbyer. Negter fangerne at anklage sine egne, saa drives torturen over alle fantasiens grænser. Læserne maa samtykke i at læse et af tusen tilfælde. Jeg medtager alle navne. Sagen kjendes fuldt ud i alle detaljer.

Armeneren Azo negtede at anklage flere af de bedste mænd i landsbyen for aldrig begaaede forbrydelser. Dommerne Talib Effendi, kaptein Reshid og kaptein Hadji Fehim Agha tilbragte en hel nat med at pine ham. Hele tiden holdtes hans kvindelige slegtninge indespærrede i et tilstødende værelse, hvor de maatte høre ofrets forfærdelige smerteskrig. Først fik han bastinado. Derpaa blev han afklædt; to pæle stilledes, en ved hver side af ham, saaledes at de naaede op under armene. Til disse surredes legemet fast. Derpaa straktes hans arme ud langs et tredie træstykke og fastsurredes, saaledes at hans legeme udgjorde et levende kors. Han bandtes saaledes til en søile og piskedes. Ikke en bevægelse kunde han gjøre for at lette smerterne; alene de fordreiede ansigtstræk viste pinen. Jo høiere han skreg, desto hurtigere faldt svøben. Atter og atter udbrød han: „Vil I dræbe mig, saa for Guds skyld skyd mig dog straks!“ Omsider søgte han at slaa hovedet mod søilen for saaledes at faa en ende paa smerterne; men dette hindrede politiet. Han blev igjen opfordret til at undertegne anklagen; men Azo svarede: „Jeg kan ikke besmitte min sjæl med uskyldige menneskers blod. Jeg er en kristen.“ — Nu droges hans tænder ud med en tang, derpaa udrykkedes skjægget haar for haar under soldaters og bødlers infernalske latter. Da heller ikke dette hjalp, hentedes gloende jern, hvormed haandflader, fødder, ryg og laar brændtes. „For Guds skyld dræb mig dog straks!“ bad offeret. Tre gange besvimede han; men ved gjenopvaagningen fastholdt den kjække mand sit fortsæt. Tilsidst aabnedes hans mund og tungen brændtes af med det gloende jern. — Imedens besvimede kvinderne i det tilstødende værelse. Da de atter kom til sig selv, søgte de at komme ud, men stødtes tilbage. — Kan mon djævle gjøre det værre? Findes der dybere dyb af pinsel og grusomhed? *)

---

*) Dette er taget ordlydende fra den britiske vicekonsuls rapport fra Erzerum. Begivenheden fandt sted i landsbyen Semal, før de store massakrer, under saakaldte normale forhold, — dem sultanens løfter gaar ud paa at „gjenindføre!“

Og man tro ikke, at noget af det værste her er udvalgt. Det værste lod sig ikke skildre. Det vilde gaa altfor haardt paa civiliserede nerver blot at læse derom. Scener af denne art hører til dagens orden i Armenia.

Intet armensk hjem er nat eller dag sikkert mod dæmonernes indfald. Ingen kvinde kan nogen dag føle sig tryg. Hvilketsomhelst øieblik kan uhyrerne trænge ind i det fredeligste hjem og ofre hustru og døtre paa den dyriske lysts altre. Et saadant damoklessværd hænger stadig over det hele folks hoved. Selv børn spares ikke. Unge piger skjændes for moderens øine og femaarige børn tvinges til at staa som vidner. Gaarsdagens brud findes ofte idag som lig — skjændet tildøde. Ofte bortføres unge kvinder og holdes en tid som prostituerede blandt kurderhorder eller tyrker, til de enten sendes tilbage vanærede eller antager islam for at slippe at se sin slegt igjen. En saadan ung kvinde har efter tilbagekomsten rettet et bønskrift til engelske kvinder om i Guds navn at bringe hjælp mod, hvad der er værre end død, — hjælp til at leve efter Guds lov. Men hjælp findes ikke. Den høiere politik forbyder den. „For Guds kjærligheds skyld,“ skriver Lucine Nussegh, „hjælp os kristne søstre! Hjælp os, før det er for sent, og tag til gjengjeld mødres, hustruers, søstres, døtres dybeste tak, med samt evindelig taknemmelighed fra en, for hvem døden, skjøndt hun er ung, vilde komme som en velsignet befrielse.“

Hverken kristne brødre eller kristne søstre har for tiden lyst til at spille Barmhjertig Samaritan. Politiske hensyn forbyder det.

Hvad under, at en hustru og moder, der først saa sin mand pint tildøde, og dernæst selv tilligemed datteren skjændedes, — hvad under, at hun, da hun et par dage senere fandt datterens lig, kom til den slutning, — at Gud i himmelen maa være blevet gal!

Men Europa har andre og høiere hensyn at tage end det stakkels armenske folks overmenneskelige lidelser.

Alt dette hører imidlertid blot de normale forhold til. Det er dem, sultanen høitidelig har lovet at „gjenoprette“, og til det store verk har de europæiske magter enstemmig fundet, at der bør gives ham „rimelig“ tid. Imidlertid vil da de sidste maaneders unormale forhold vedvare. Forskjellen er, at under normale forhold myrdes og skjændes der blot enkeltvis, eller kun fjerntliggende landsbyer udryddes paa en gang; under de eksisterende unormale forhold derimod arrangeres der af de tyrkiske embedsmænd storslagne massakrer i de større byer og folkerige distrikter.

Det begyndte med massakrerne i distriktet Sassun. Grunden til dem var, at her fandtes den kjækkeste og i forhold til tyrkerne talrigste armenske befolkning. Her gik det derfor ikke med undertrykkelse og

udryddelse i det smaa. Der maatte slaaes et stort slag. Det forberedtes omhyggelig og aabent af keiserlige embedsmænd, hvis tjenester sultanen siden rigt har belønnet. Planen var alment kjendt. En forestilling sendtes paa forhaand til England, — men international ret og høflighed forbød os at blande os i en „venskabelig magts“ indre anliggender. Og saa sattes da tilstelningen iscene som averteret. Bække og aaer opdæmmedes af lig og farvedes røde af blod, skove og klippehuler fyldtes af døde og døende. Blandt brændte landsbyers ruiner laa brændte smaabørn ved lemlæstede mødres lig. Lange grave eller diger blev under kommando gravet af de dødsdømte, der ofte skøves ned deri, før de var dødelig saarede og vaagnede til bevidsthed under en hob af lig, blod og afhuggede lemmer.

Da var det, England greb ind og fik nedsat en undersøgelseskommission. Kommissionen reiste til stedet, saa og rapporterede alt, som her skildret. Og selv medens den var i landet fortsattes grusomhederne, medens tyrkerne aabent og høilydt truede, at saasnart den var reist igjen, skulde der ske større og værre ting end før. Nye massakrer planlagdes aabent; der lagdes intet skjul derpaa. Det foregik lige for undersøgelseskommissionens øine. Magterne var underrettet, — men de kunde jo fremdeles ikke blande sig i Tyrkiets „indre anliggender“.

Kommissionen reiste og massakrerne begyndte. Over 60,000 armenere er nedslagtede til dato og enden er langtfra endnu. I Erzerum, Trapezunt og mange andre steder knustes de kristne som druer i vinpressen. Den ophidsede muhammedanske mob gjennemstøvede gaderne og udførte ting, der gjør den franske rædselsregjerings værste handlinger til engles barmhjertighedsverk. Al menneskelighed syntes død. Enkeltheder lader sig ikke gjenfortælle. Hele distriktet Erzerum er lagt øde. Vilajetet Van er overskyllet af en hel syndflod af blod og dyriskhed.

En mand løb ud af sit hus i Erzerum for at se, hvad der var paafærde. Uhyrerne kastede sig over ham. „Jeg har altid levet i fred med mine tyrkiske naboer,“ sagde manden. „Det er ret,“ svarede føreren, „det maa belønnes,“ og skar saa et stykke kjød ud af mandens legeme og bød det spøgende frem tilsalgs: „Godt kjød og svinebilligt!“ — Manden skreg forfærdelig af smerte, hvorpaa en af flokken tømte en flaske eddikke eller syre i saaret. Den ulykkelige bad dem ende hans liv; men fornøielsen var blot begyndt. Snart kom en liden gut løbende til ham raabende: „Fader, fader, se hvad de har gjort.“ Blodet strømmede fra et saar i guttens hoved. En anden liden gut paa tre aar, den pintes broder kom ogsaa løbende med noget legetøi. Morderne kastede den saarede gut mod faderens blodige legeme, hvorpaa de to hamredes tildøde sammen, medens den mindste sad og dyppede sit legetøi i blodet, indtil et sværdslag endte hans korte liv i Guds fagre verden.

Men statsmændene har andet at gjøre end at lytte til saadanne smaating. Og husk, at det værste kan ei nævnes. Allevegne staar sultanens tropper hos i fuld uniform og ser til eller tager del, og tyrkiske embedsmænd belønnes bagefter for den dygtige ledelse af det hele.

Hvad haab har saa nu armenerne? Jo sultanen har lovet at gjenoprette den normale tilstand (vi har seet, hvad det betyder) inden en „rimelig" tidsfrist. Imidlertid har storveziren proklameret i de europæiske magters ansigt, at det er unødig at offentliggjøre de reformer, sultanen har besluttet at gjennemføre, fordi de ikke indeholder noget nyt. De er de samme, som hans høie forgjænger lovede for 17 aar siden.

Og dermed synes Europa fornøiet, — især siden det har faaet lov til at sende et ekstra krigsskib for hver magt ind paa Konstantinopels havn. Ja, store europæiske retslærde fortæller os endog, at sultanens reformer ikke godt kan gjennemføres, idet de strider mod folkeretten. De gaar nemlig ud paa at „begunstige" en enkelt klasse af hans undersaatter — armenerne. Og det er urigtigt. Det eneste rette vilde være, var det muligt, at indføre reformer for hele riget, der tog lige hensyn til alle klasser. Da imidlertid dette ikke er muligt, er der ikke andet at gjøre, for folkerettens skyld, end at lade alt forblive ved det gamle. Saa siger de retslærde.

Og England — det kristne, moralske England — synes at indtage samme standpunkt. Har da Jesu ord og lære ikke længer nogen magt, der kan overføres paa vore lunkne sjæle og faa os til effektivt at fordømme uhyrligheder, der endnu i denne stund gjør armenske brødres og søstres liv til et helvedes pinsel og deres død til en triumf for den vildeste ondskab, der nogensinde har dvælet i det menneskelige hjertes afgrunde?

Havde vore statsmænd eller borgere seet rædslerne og hørt det fortvilede folks bønner, mon de da vilde have indhentet retslærdes meninger om abstrakte lovpunkter, før de som mænd havde rakt haanden frem til hjælp for brødre, der er „faldne blandt tyve og røvere?"

Findes der endnu en gnist af guddommelighed i os, eller blot et spor af sund menneskelig følelse, saa vil vi visselig ikke vente med at nedlægge vor sterkeste protest mod disse helvedinspirerede forbrydelser, der udskjæmmer et af Guds jords vakreste lande. Enhver politik, der direkte eller indirekte støtter disse uhyrligheder maa af hvert sundt menneske fordømmes.

Saavidt forfatteren. Læseren gjøres opmærksom paa, at skildringen ved forkortelse og udeladelse af en del enkeltheder er afsvækket. Originalen gjør en syg. Ens blod brænder af skam ved tanken paa, at

dette i vor tid faar gaa i svang. Det er jo uhyrligt. Man forstaar, at Salisbury frygter for at skride ind alene, hvor al verden staar ventende paa god leilighed til at kaste sig over England. Men der er dog tider, hvor selv nationer faar sætte tilværelsen paa spil. Og et England, der gik tilgrunde, fordi det ikke taalte at udholde armenernes lidelser, men greb ind uden at lade sig holde tilbage af de andres politiske jalousier, vilde leve i historien som senere tiders største og ædleste magt. — Og et saadant England reiste sig snart igjen. Der er dog ikke saa liden magt i en sterk moralsk følelse.

Men har politikere og statsmænd det for travelt med sine mange høipolitiske hensyn, saa burde der da i Europa findes en eller anden prest, menneskeven eller Garibaldi, hvil sjæl blev sat ibrand af forholdene, og som ved sin egen hengivelse, veltalenhed og dygtighed kunde skabe en folkeopinion og en armensk frivillig frihedshær, der kunde forsvare de forsvarsløse. Havde Garibaldi levet, havde han nok grebet ind. Der er visselig folk nok at faa — mænd, der har tjent i regulære armeer. Og en saadan bestemt handling vilde tvinge magterne til ogsaa at røre paa sig. Men desværre menneskene maa lide forfærdeligt af mangel paa mænd.

— Hvad det er min pligt at gjøre, er alt, der vedkommer mig; ikke hvad folk siger eller tænker. Denne livsregel, der er ligesaa vanskelig at overholde i tankens som i handlingens verden, kan siges at afmerke den hele forskjel mellem „store“ og „smaa“ karakterer. Den er desto vanskeligere at overholde, fordi du altid vil møde dem, der er fuldt og fast overbeviste om, at de véd, hvad du bør gjøre, bedre end du selv ved det. Det er let at leve i verden efter verdens ideer og meninger; det er lige let i ensomhed at leve efter vore egne; men noget andet er det at leve i og med verden og dog vedligeholde uden haardhed eller bitterhed, men i mildhed og sympati ensomhedens uafhængighed og selvstændighed. Den, der det gjør, tilhører det virkelige aandens aristokrati.

(Ralph Waldo Emerson).

— En dr. Howard i Baltimore har eksperimenteret med hypnotismens anvendelse paa kriminalogiens omraade. Han hypnotiserede en hæderlig tjener og fik ham til at bestjæle en nærboende læge for alt, denne eiede. Han fik ogsaa ved hypnotisk indflydelse kassereren i en bank til at stjæle 20,000 kroner.

— Ved Mjølby i Sverige skal man tærske korn ved elektricitet overført paa en større afstand.

Sir Rohans udholdenhed.

(Julehistorie af **Frank R. Stockton.**)

Den vinter, jeg fyldte mit fem og tyvende aar, og netop havde fuldendt min medicinske uddannelse, var jeg assistent hos min onkel, Alfred Morris, der praktiserede som læge i Warburton, en liden ubetydelig flekke langt ude paa landsbygden. Min onkels praksis var langtfra ubetydelig, og da han var en ældre mand havde han god brug for en medhjælper, og det var desuden hans vilje, at jeg skulde blive hans efterfølger der paa stedet, en plan, jeg selv intet havde at indvende mod. Selv praktiserede jeg ikke meget i denne tid paa egen haand, men jeg lærte alligevel en god del, da jeg jevnlig fulgte med onkelen paa hans visiter i omegnen.

Samme aar fik jeg en indbydelse til at tilbringe julen hos Collingwood, en familie, der havde et gods omtrent en mils vei fra Warburton. Jeg tog med glæde imod invitationen, og juleaftens eftermiddag traadte jeg ind paa skydsstationen i vor lille by for at leie hest og slæde til turen. Der var allerede en mand før mig i samme ærinde, „Onkel Bimmish“, som han almindeligvis kaldtes i hele landsbyen — og var min specielle ven.

Gud ved, hvorfor han kaldtes Onkel Bimmish, thi nogen nevø eller niece eiede han saavidt jeg ved ikke paa stedet; men maaske dette „onkel“ er et appendiks, som gjerne vil hefte sig ved ældre gemytlige herremænd, og netop en saadan var min ven. Han havde trukket sig tilbage fra forretningen — hvad slags forretning har jeg forresten ikke idé om — og han klarede sig øiensynligen godt med sine indtægter. Han var en skikkelig fyr, uden særlig boglig dannelse, men ikkedestomindre med godt omløb i hode. Han var ikke netop af dem, som øser ud med penge, men han sparede sig heller ikke, naar nogen trængte hans hjælp.

Jeg var svært glad i Onkel Bimmish, for han var ikke bare selv en god historiefortæller, men han var ogsaa immer oplagt til at høre mine historier, og da jeg derfor traf ham paa skydsstedet og hørte, at han agtede sig til sin gifte søster, hvis gaard laa ved samme landevei som Collingwoods, saa foreslog jeg ham, at vi skulde leie hest og doning i fællesskab.

„Det gaar jeg med paa,“ sagde onkel Bimmish oprømt. „Det passer som jeg selv skulde have maalt det ud; knapt en halv fjerding fra veiskillet ved Upperhill bor søsteren; der kan De sætte mig af, og De har akkurat en fjerdingsvei igjen til Collingwood.“

Saadan blev da ordningen truffet; hest og slæde blev leiet, og tidlig paa eftermiddagen gled vi ud af Warburton.

Slæden var fortræffelig, men det samme kunde ikke siges om hesten; det var en svær rødskimmel, stø og kraftig, men altfor luntende i sine bevægelser. Onkel Bimmish var alligevel overmaade tilfreds med den.

„Hvad man trænger for en længere tur er netop et udholdende bæst," sagde han. „En traver er saa sin sag for en fjerdingvei eller to, men skal man ud paa landet i føre som dette, da er denne her netop en gamp efter mit hode."

Jeg var ikke netop enig i dette, men sagde ham ikke imod, og vi luntede noksaa koselig afsted, indtil det temmelig tidlig begyndte at mørkne og sne.

„Se nu," sagde jeg og hyppede paa skimmelen — hvilket forresten ikke gjorde spor af virkning — „nu kunde det nok kommet vel med, om dette øget havde havt lidt mere traverblod i kroppen, saa vi kunde været fremme, før det ryger op en snestorm."

„Nei, unge mand," sagde Onkel Bimmish. „Vi trænger tvertimod et kraftigt dyr, som vil bringe os frem enten det bliver storm eller ikke, Og hvem er da bange for et gran sne — den skader da ingen."

Jeg var ikke netop bange for sne, og vi brettede op vore kraver og kjørte afsted under lystig dombjeldeklang.

Sneen begyndte at falde tættere, og hvad der var værre, vi fik vinden lige i ansigtet, saa mine øine blindedes, saa jeg neppe kunde se at styre hesten. Jeg har aldrig været ude for magen til sne, landeveien foran os var, saa langt jeg kunde øine, et eneste hvidt belte mellem to dunkle hækkestriber.

„Dette er rigtig patent uveir," sagde onkel Bimmish, „og det er godt at vi reiste ud i tide, for hvis det holder ved at fyge paa denne maade, saa vil veien være væk paa mindre end to timer."

Om en halv times tid løiede imidlertid vinden en smule af, og det blev muligt at se sig lidt bedre omkring, skjønt det var ikke mange alen i omkreds, man kunde se gjennem de hurtig faldende snefnokker.

„Jeg har faaet en idé, som ikke er saa gal," sagde Onkel Bimmish; „jeg har tænkt mig, at vi stanser et øieblik, naar vi kommer til Crocker's kro og tiner lidt paa næsen og fingertupperne. Crocker er omtrent midtveis mellem Warburton og veiskillet."

„Aa, jeg har just ingen grund til at stanse," indvendte jeg; „jeg for min del befinder mig ganske vel."

Ingen af os sagde noget paa en stund; da bemerkede pludselig Onkel Bimmish:

„Jeg trænger ikke at stanse mere end De, men det er rart, at vi ikke er kommet til Crocker's endnu; vi kunde neppe undgaa at se hans hus; det ligger jo lige ved veien. Gampen er sen tilbens, men jeg skal alligevel

gjøre Dem opmerksom paa en ting, og det er, at han kommer sig lidt efterhvert; han gaar fortere nu end i begyndelsen. Slig er det med denne slags; det ta'r en rum tid, før de faar varme i kroppen, men da bli'r de ogsaa friskere og friskere."

Den svære skimmel var i virkeligheden bleven raskere, men vi naaede alligevel ikke Crocker's kro, hvilket i høi grad skuffede Onkel Bimmish, der ønskede vished for at den længste del af reisen var gjort.

„Vi maa alligevel have passeret den, da sneen var som værst," sagde han.

Jeg ønskede ikke at berøve ham modet ved at sige ham imod, men jeg tænkte i mit stille sind, at jeg havde rigtigere øiemaal paa hestens langsomhed end han havde.

Nu begyndte stormen igjen at ryge op og sneen at falde tættere, men storm og sne syntes bare at sætte fart i skimmelen, som nu strakte ud af alle kræfter.

„Dette er netop hest for os," raabte Onkel Bimmish fornøiet; „han faar liv i sig netop, naar det mest trænges. Vi maa være forbi Crocker's for længe siden, og det kan ikke vare lang stund, før vi naar veiskillet; og det er ogsaa paa tide vi kommer der, for nu lægger det ivei med at mørkne."

Længere og længere kjørte vi, men fremdeles intet veiskille. Vi havde mistet en god del tid under den første del af reisen, og om hesten end var raskere nu end i førstningen, saa var dens fart endnu langt under middelmaalet.

„Vi kan umulig tage feil af veiskillet," sagde Onkel Bimmish; „vi vil se stolpen, og der har De bare at kjøre til venstre, og ti minuter efter ser vi lysene i min søsters stue. Og jeg vil bare sige, doktor, at hvis De vil gaa med ind og overnatte der, saa er De inderlig velkommen."

„Tak," sagde jeg, „men jeg kjører nok videre. Det er tidlig kveld endnu, og jeg vil naa Collingwood's i god tid."

Vi kjørte nu videre i taushed. Der havde begyndt at lægge sig driver over veien, men skimmelen klarede dem tappert.

„Det er, som jeg siger, doktor," udbrød onkel Bimmish; „hvad vi trænger er et udholdende dyr; hvor vilde de hen med en fille traver i driver som disse, spørger jeg? Vi har faaet en rigtig hest, det er sikkert og vist, havde den bare langet ud paa denne maade hele tiden."

Det blev mørkere og mørkere, men omsider glimtede der frem et lys foran os.

„Det er da mystisk," sagde Onkel Bimmish. „Jeg kan ikke huske noget andet hus end Crocker's saa nær veien, men det maa vi da for Hin og Den have passeret; er vi ikke kommen længer, foreslaar jeg ialfald

at stanse. Ikke fordi vi er bange for en snestorm, men jeg er ingen nar, og er vi ikke kommen længere end til Crocker's kro nu, saa vilde det være galmands verk at lægge ivei gjennem disse driverne, der vokser og vokser for hvert minut."

Jeg var ikke tilsinds at opgive det saa let. Det var mit høieste ønske at naa mit bestemmelsessted den aften; men der var tre viljer i sagen, og en af dem var skimmelens. Før jeg fik tid til at tænke mig om gjorde den et ryk tilsiden og trak os ind gjennem en vid port, og efter en tre fire lange sprang standsede den pludselig midt paa et gaardstun.

„Hallo!" raabte Onkel Bimmish og keg frem af tuluppen; „her er en stalddør," og straks begyndte han at løse paa slædefelden.

„Hvad tænker De paa?" spurgte jeg.

„Jeg tænker paa at aabne staldøren og slippe hesten derind," sagde han; „det ser ud til, at den ønsker det. Jeg ved ikke, om dette er Crocker's stald eller en anden; det ser ikke ud saa, men kanske jeg tager feil. Ialfald vil vi slippe hesten derind og saa komme i hus selv. Dette er ikke en nat til at reise videre i, unge mand, det er det afgjørende. Er ikke folkene her Crocker's, saa er de ialfald kristne, spaar jeg."

Jeg havde ikke lang tid til at overveie situationen, for Onkel Bimmish var allerede ude af slæden og ifærd med at aabne staldøren. Hesten gik uden videre ind, og heldigvis stod intet den iveien.

„Kan vi nu bare finde noget at binde ham med, saa han ikke gjør ugagn, saa lar vi ham staa her og ser at komme os i hus," sagde Onkel Bimmish, og jeg fik tændt min lommelygte og lyste ham.

„Jemini," brød onkel Bimmish ud, „dette her er ikke nogen stald, det er jo simpelthen et vognskur, og Crockers er det ikke. Men det kan ogsaa gjøre det samme; her ligger ialfald et reb."

Vi bandt hesten, lagde dækken over den, og trak døren igjen efter os og vadede over tunet til huset, hvor der var lys i et eneste vindu. Vi steg ind i en liden gang og skulde netop banke paa en dør, da den blev aabnet for os. En pige, formodentlig en tjenestepige, stod i det lyse og varme kjøkken.

„Kom ind her," sagde hun. „Jeg hørte bjelderne Deres. Satte I hesten ind i vognskuret?"

„Ja," sagde Onkel Bimmish, „og nu skulde vi ønske at se —"

„Ja vel," afbrød pigen og gik hen til en indre dør. „Vent bare et øieblik, saa skal jeg springe op efter hende."

„Jeg ved ikke, hvad dette er for et sted," sagde Onkel Bimmish, da vi stod ved komfuren og ventede. „Men jeg antager, at det eies af en enke."

„Og hvorfor tror De det?" spurgte jeg.

„Fordi pigen sagde, hun gik efter hende. Havde det været nogen mand i huset, havde hun sagtens sagt ham.“

Om et øieblik kom pigen ned igjen.

„Hun siger, at I skal trække af det vaade ydertøi og gaa ind i dagligstuen. Hun vil komme ned om et par minuter.“

Jeg saa paa Onkel Bimmish, og tænkte at det fik blive hans sag at komme med forklaringer; han gav sig imidlertid ganske rolig til at trække af tuluppen. Det var tydeligt at se, at Onkel Bimmish ønskede at overnatte paa dette sted.

„Det er en fæl nat,“ sagde han til pigen og satte sig ned for at hale af sig sine vældige overstøvler.

„Ja, det skal være vist,“ sagde hun. „Hæng af dere frakkerne over stolryggen, det gjør ingen ting, om det drypper af dem paa bare gulvet. Nu værs'god og gaa ind i dagligstuen.“

Til trods for min skuffelse over ikke at komme frem, var jeg alligevel glad ved at være i varmt hus og haabede, at vi fik være der natten over. Stormen slog voldsomt mod vinduesskodderne og hvinede i skorstenen, men inde i dagligstuen brændte det lystigt i en stor ovn.

„Sid ned,“ sagde pigen, „hun vil være her om et øieblik.“

„Det slaar mig, at nogen maa ventes hid til huset,“ sagde Onkel Bimmish, da vi blev alene, — „formodentlig julegjester, og at vi tages for at være dem.“

„Ja, jeg har faaet en følelse af det samme,“ sagde jeg, „og vi maa forklare sagen, saasnart det lader sig gjøre.“

„Selvfølgelig vil vi det,“ sagde han, „men jeg vil bare gjøre Dem opmerksom paa en ting, og det er, at hvem det end er som ventes, saa vil de ikke kunne komme før imorgen; og vi maa blive her natten over i alle tilfælde. Derfor vil vi se damen an; er det et hyggeligt menneske, saa kan vi byde hende betaling for hus og mad, men er hun af et andet slag, saa maa vi passe os for at nævne betaling; det vil bare gjøre hende rasende. Det er vist bedst, at De overlader det til mig at forklare sagen for hende.“

Jeg skulde netop til at sige, at jeg intet heller vilde, da døren gik op og ind traadte et menneske, som øiensynlig var vertinden. Hun var overmaade lang og tynd og allerede et godt stykke forbi sin bedste alder; hun var klædt i en glat kjole, og hendes blege ansigt bar præget af sur mistænksomhed; bag brillerne glimtede et par mørke øine, der efter et raskt overblik over situationen fæstedes urokkeligt paa mig. Hun traadte blot et skridt ind i stuen og blev staaende med haanden paa dørklinken. Vi havde begge reist os.

„Værsaagod, De kan sætte Dem igjen,“ sagde hun skarpt til mig;

„Dem har jeg ingen brug for. Men vil De, min herre“ — vendte hun sig til Onkel Bimmish — „behage at gaa med mig.“

Onkel Bimmish gav mig et langt overrasket blik, men fulgte øieblikkelig den gamle dame ud af stuen, og døren lukkedes efter dem.

I ti minuter blev jeg siddende rolig og vente paa, hvad der vilde ske — adskillig overrasket over den gamle dames henvendelse til mig og over Onkel Bimmish's lange udeblivelse. Pludselig traadte han ind og lukkede varlig døren efter sig.

„Her sidder vi net i det,“ sagde han og slog sig paa laaret; „de tager os simpelthen for det værste som kunde hænde, for doktorer!“

„Naa, det er jo halvveis rigtig,“ sagde jeg. „Hvem er syg og hvad kan jeg gjøre?“

„Aldrig nogen ting,“ sagde han raskt, „det vil sige, ikke De selv. Vi var ikke før ude af døren, den gamle og jeg, før hun begyndte at skjælde Dem ud. „Han derinde er formodentlig dr. Glover,“ sagde hun. Jeg sagde, at De var, og da lagde hun ivei, saa jeg ikke kunde komme tilorde, og sagde, at hun vilde ikke have noget med Dem at gjøre, og at hun syntes, det var skam, at man gjorde folks huse til fattighospitaler for at oplære medicinske studenter, og at hun havde hørt meget om Dem og meget som ikke netop stillede Dem i det bedste lys. Under alt dette vedblev hun at gaa opover trappen og jeg lige efter, og det første jeg fik øie paa, da hun aabnede en dør ovenpaa og skjøv mig ind, var en patient af et eller andet slag i en seng i hjørnet. Nu for det som et lyn igjennem mig, og jeg skjønte sagens sande sammenhæng. Der var naturligvis gaaet bud efter Deres onkel, og den gamle forvekslede mig med ham. Nu, jeg følte mig lidt ilde deran; det var ikke greit at forklare tingen for dette knivskarpe kvindfolk. Jeg vidste ikke rigtig, hvordan jeg skulde gribe sagen an og var desuden en god del ræd ovenikjøbet, men hun gav mig ikke tid til at anstille betragtninger. „Jeg tror, at det er noget med hjernen,“ sagde hun, „men De forstaar det maaske bedre. Katerine, lad doktoren se dit hode.“ Patienten dreiede lidt paa sig og stak hodet frem af lagenerne. Det var en ung pige, og hun sendte mig et godt blik, men sagde ingenting. Ja, se nu var jeg net oppe i det.“

„Ja selvfølgelig,“ sagde jeg. „Men hvorfor fortalte De hende ikke, at De ikke var doktoren, men at jeg var? Det vilde have været let nok at forklare sagen; hun maatte syntes, det var rimeligt, at min onkel ikke kunde komme selv i dette veir, men havde sendt mig, og at De var med i mit selskab. Patienten maa faa tilsyn uopholdelig.“

„Ja vist, maa hun vel faa tilsyn,“ sagde Onkel Bimmish, „ellers blev her et leven, og vi maatte rask pakke afsted, enten det var storm eller ikke; men om De blot selv havde hørt hvad den gamle skorpion

sagde om unge doktorer i sin almindelighed og Dem i særdeleshed, saa vilde De forstaa, at det ikke nyttede for Dem at blande Dem i affæren — ialfald ikke direkte. Men jeg har ikke tid til at udbrede mig mer om dette; jeg har doktorale pligter at varetage. Da den gamle dame sagde: Katrine, ræk frem haanden, havde jeg jo ikke andet at gjøre end føle hende paa pulsen. Jeg ved hvordan man gaar frem i slige tilfælde, for jeg har vogtet endel syge i sin tid, og da jeg havde gjort det, syntes det naturligt at bede hende om at række frem tungen. Jeg saa paa den og nikkede betydningsfuldt. „Tror De, det er noget iveien med hjernen?“ spurgte den gamle hviskende. „Kan ikke bestemt afgjøre det endnu,“ sagde jeg. „Jeg maa gaa ned og hente medicinskrinet. Det første her maa gjøres er at give hende en mikstur; nu gaar jeg ned og blander den og skal straks være heroppe igjen.“ De har medicinskrinet med Dem, ikke sandt?“

„Jo, naturligvis.“ sagde jeg. „Det er i min overfrakke.“

„Det vidste jeg,“ sagde onkel Bimmish. „En gammel doktor vilde nok reist i besøg uden at tage det med, men en ung kan man være sikker paa ikke gaar ti skridt uden at have det i lommen. Vær saa snil at faa fat i det, unge mand, lidt kvikt.“

„Jeg tænker, det er bedst, De blander sammen en beroligende drik for hende,“ sagde han, da jeg kom ind fra kjøkkenet med skrinet, — „om det skulde mangle hende noget paa hjernen, og saa faar De fortælle mig hvilke symptomer jeg skal efterforske, naar jeg kommer op til hende. Jeg kan nok gjøre det, for jeg har tilbragt hele nætter bare med at kige efter symptomer. Og naar jeg kommer ned igjen, saa maa De faa lavet sammen noget, som ialfald ikke kan gjøre hende værre, til doktoren kommer imorgen tidlig, for inat kommer han ikke.“

„Ja, planen er god,“ sagde jeg. „Men hvad skal jeg give hende. Hvor gammel er hun omtrent?“

„Alderen er det ikke saa nøie med,“ sagde Onkel Bimmish utaalmodig. „Hun maa vel være saa omtrent ved de tyve, men giv hende bare noget mildt til en begyndelse.“

„Jeg vil give hende lidt bromkalium,“ sagde jeg og tog op en liden flakon. „Vil De bede pigen om et glas vand og en theske.“

„Se her,“ sagde jeg, da jeg havde tilberedt blandingen. „De kan give hende en theske af denne hver halvtime, saa faar vi se om det kanske er bedst at begynde med noget andet.“

(Sluttes).

Langt ud . . .

Langt ud paa den øde banke,
sidder en enslig fugl —
og fuglen det er min tanke,
der søger et stille skjul,

og fuglen det er min tanke,
som aldrig kan maalet naa —
den sidder paa livets banke
og stirrer mod fremtidens blaa.

— — —

Carl Schøyen.

Primitiv fortællingskunst.

(Efter dr. **Ludwig Jacobowski** i „*Die Aula.*")

Saa længe de tidligste menneskers — d. v. s. de, der stod lavere i kultur end de nu bekjendte lavest staaende folkestammer i Afrika, Australien og Sydamerika — lyrik blot var en næsten viljeløs omsætning af glade eller uglade følelser i lyd, havde den naturligvis ikke til hensigt at virke paa andre. Først naar disse begyndelser til poesi blev frembragt for at lokke, behage eller advare en ven eller fiende, staar vi foran de første spirer til episk kunst. Den rene lyrik behøver intet publikum, saalidt som den primitive musik. Der findes endnu den dag idag ikke saa faa vilde folkestammer, som fryder sig ved at sidde alene med et uendelig enkelt strenge-instrument og synge i timevis et eller tre-fire ord til dets slæbende, enslydende toner.

Det er klart, at den lyriske poesi i sin første begyndelse var uhyre monoton. Naturmenneskets sindsstemninger er inderlig sammenknyttede med dets behov og daglige liv, og dette bevæger sig indenfor en yderst snevert begrænset kreds — uden afveksling eller forandring. Dertil kommer, at de primitive mennesker savner den rige skat af erindringsbilleder, der samles i aarenes løb, og som er kunstnerens solideste støttestav under udarbeidelsen af verket. Naturfolkene har en yderst slet hukommelse. De ved ikke, hvad de har oplevet fra det ene aar til det andet, ei heller gjør de sig nogen tanker om, hvad morgendagen vil bringe. Det er jo almindelig bekjendt, hvorledes de ved rigelig tilgang paa fødemidler æder

saa forfærdelig, at de ikke kan røre sig, uden tanke paa den følgende dags mulige nød.

Saaledes bliver da naturmenneskets lyrik lige saa enstonig som deres begivenhedsløse, altid om øieblikkets ene glæde eller bekymring kredsende tilværelse. Men saasnart den har til opgave at bringe bud til andre, altsaa at virke paa et publikum, faar den straks et rigere indhold.

Vi møder noget lignende i dyreverdenen. Hunden har, siden den blev tæmmet, lært at gjø i fire til fem forskjellige toner. Det er lysten til at meddele sig til andre, som har udviklet denne evne hos den. Ligedan er det med fuglene. De arter, som har evnen til at synge, synger uden nogen ydre foranledning. Men lokkeraabene og den egentlige sang er et resultat af ofte maanedlang undervisning, meddelt af de kyndige forældre eller pleieforældre.

Ved udviklingen af sproget er, som den amerikanske filolog Whitney rigtig har bemærket, den menneskene iboende meddelelseslyst den vigtigste faktor, — uanseet om den naar frem til bevidstheden eller ikke. For poesien og dens fremvækst har denne meddelelsesdrift en uendelig betydning. Den er ikke blot aarsagen til, at den rene lyrik faar et større omraade, men den er ogsaa oprindelsen til al fortællingskunst og desuden til den dramatiske poesi.

Hvordan har saa den primitive fortællingskunst udviklet sig?

Vi maa da for det første huske paa, at vi alene ad mange omveie kan besvare det spørgsmaal. Den første betingelse for forstaaelse af kunstformernes opstaaen er at besidde naturmenneskenes verker i deres oprindelige skikkelse. Stil og form har nemlig meget mer at betyde end indhold, og derfor har de fortællinger, der er nedskrevet nøiagtig efter de indfødtes mundtlige beretning, størst værdi. Men netop paa dette omraade foreligger der kun et meget sparsomt materiale.

Som et første kjendemærke for naturpoesien maa vi nævne ophobningen af detaljer, den episke snakkesalighed og omstændelighed, der naturligvis har sin grund i disse primitive væseners skarpere sanser og modtagelighed for indtryk. En fortræffelig kjender af de afrikanske negerfolk, R. Burton, siger om dem: „Deres tanke naar ikke udover de ting, som kan sees, høres eller føles; . . . de er utrolig snakkesalige og tungerappe.“ Negernes skarpe iagttagelsesevne viser sig især tydelig i deres rigdom paa ord for den ydre verdens fænomener. Mange stammer, som lever af kvægavl, har et saa rigt udvalg af betegnelser for kvægets mange forskjellige farvenuancer, at intet kultursprog kan gjengive dem.

Ved fremstillingen af en begivenhed har mennesker paa dette udviklingstrin ingen evne til at skjelne mellem hovedsag og biomstændigheder. Karl v. d. Steinen har i et nylig udkommet verk fortalt om, hvordan en

bakaïrier i Midt-Brasilien besvarede hans spørgsmaal om afstanden til den nærmeste „indfødte“ by. Jeg maa gjengive hans kostelige beretning, da den betegner det laveste trin af fortællingskunstens udviklingshistorie.

„Fra os til den anden bakaïri-landsby en dagsreise, fra den anden til den tredie tre dagsreiser osv., — nei, paa den maade fløi vi ikke afsted i den gode gamle tid, da jeg levede her. Først sætter man sig i kanoen, „pépi“, og ror og ror, *pépi, pépi, pépi* (han foregiver at ro med skovlaarer, som føres ud til høire og venstre) saa kommer man til en strøm, *bububu* — hvor det fosser ned høit oppe fra (haanden gaar med hvert bu, bu ovenfra et trappetrin ud til siden) og hvor da kvinderne er bange og græder, „*pekóto æh, æh, æh!*“ Da maa pépi med et kraftigt tag føres paa land og (med mange stød og anstrengelser) skyves opover bjergskrænten, og saa løftes op paa de reisendes skuldre, og med megen møie (slog paa skulderen) bæres over land. Men saa stiger man atter ned i kanoen og ror . . . *pépi, pépi, pépi,* langt, langt (stemmen svæver) *ih* . . . saa langt, *ih* . . . . kommer det fra den tilspidsede fremstrakte mund, medens hovedet bøies krampagtigt tilbage i nakken, beskriver en bue mod vest og sigter mod det punkt paa himlen, hvor solen staar, naar man — „*lah* . . . *á* —“ kommer i havn. „Da er vi hos bakaïri, bakaïri, bakaïri! Kùra, kùra“, — og her modtages vi godt. „Maaske har man ogsaa passeret et godt fiskested, hvor ogsaa matrinchams eller piranyas kan skydes — og pilen farer . . tsøk, tsøk fra buen.“

Denne beskrivelse af en reiserute indeholder alle den primitive fortællingskunsts eiendommeligheder. Det heder ikke: landsbyen er to dagsmarscher, eller som det engang blev svaret Stanley: „tre sovetider borte.“ Udgangspunktet bliver ikke angivet, saalidt som endestationen, men veien afdeles i utallige smaa strækninger, disse opløses i en mængde bevægelser, og hver enkelt af disse er gjenstand for den kjærligste opmærksomhed, den mest rivende ordstrøm. Ingen detalj glemmes. Roningen begynder ikke, før man har sat sig i baaden. Ingen tænker paa bestemmelsesstedet: tid er ikke penge for de vilde; — tilbyder der sig en leilighed, saa skyder de endog efter fiske. Men det eneste af alt dette, som den reisende skulde have greie paa, nemlig den til turen nødvendige tid, berøres slet ikke. Alligevel tør han ikke afbryde fortælleren, for da vilde denne øieblikkelig gjentage alt helt fra begyndelsen.

Den samme overflødighed paa omsvøb findes ogsaa i de afrikanske negeres fortællemaade. Max Müller har sagt, at der ogsaa i sprogenes verden hersker en kamp for tilværelsen: „de bedre, kortere, lettere former seirer altid og udelukkende ikraft af sin egen iboende overlegenhed.“ Det er sikkert nok, at kultursprogene bedre formaar at skildre ydre virksomheder og hændelser i en knap, slaaende form end de vilde stammers

tungemaal. I de afrikanske bantu-stammers sprog findes rigere og mangfoldigere verbalformer end græsk og arabisk besidder. Ja, J. G. Christaller, en af de første kjendere af de afrikanske sprog, paastaar, at de paa dette omraade maaske overgaar sanskrit. Han nævner nogle exempler paa disse negeres omstændelige udtryksmaade. Asante-negeren siger: „jeg svømmede; jeg kom til havbredden," hvor vi blot vilde sige: „jeg svømmede til bredden." Istedenfor: „han hoppede fra skibet i sjøen," siger de: „han hoppede (op), forlod det indre af skibet og styrted sig i det indre af havet."

Denne omsorg for at faa alt med er som sagt det mest fremtrædende træk i den primitive fortællingskunst. Vi maa ogsaa huske paa, at de halvvilde fortællere baade selv er mangelfuldt udrustede i intellektuel henseende og har tilhørere, som befinder sig paa det samme trin af aandsudvikling. Det gjælder derfor at undgaa alt, som kan volde vanskeligheder, og følgelig udelades intet forklarende mellemled.

I sammenhæng med denne stræben efter forstaaelighed maa nævnes de stadige gjentagelser, der skal tjene til yderligere at virke indtrængende. Den tidligste lyrik er intet andet end en timelang fremsyngen af ét eller flere ord eller en enkelt linje.

Et høiere trin i udviklingen betegner variationen af en og samme tanke. Her aabenbarer negersprogenes rigdom paa verbalformer sig paa den overlegneste maade. Den ene tanke vendes og formes med den utroligste behændighed.

Hvad der i den senere tid i høi grad har fremmet studiet af primitive sprog- og kunstformer er de arbeider over barnets sjæleliv, som fremragende psykologer har forelagt offentligheden. Vi møder en mængde paralelismer mellem barnets og den vildes billeddannende fantasi. A. Keben fortæller, at et barn har kaldt en sluknet fyrstikke for en død fyrstikke. Hottentotterne omskriver vort: „sluk lyset!" med „gjør lyset dødt!" Dr. H. Gutzmann har gjort opmærksom paa, at der i barnets sproglige udviklingshistorie findes en periode, hvor det har nogle uefterlignelige smækkende lyd, der erindrer paafaldende om nama-hottentotternes sprog. Ogsaa den brede, selvbehagelige omstændighed, som vi har fundet hos de vilde, er eiendommelig for børn i en vis alder. Dr. G. Heydner, der formodentlig er den første, som med nogen indgaaenhed har studeret den barnlige stil, har i den paavist en lignende tilbøielighed som hos de vilde til at tage med alle mellemled og opløse enhver helhed i dens enkelte dele.

Først naar vi besidder et fyldigere materiale til studiet af den barnlige fantasis og tænknings udvikling, kan vi faa klarere og rigere forestillinger om den fortællende kunsts første former.

Til kraakens forsvar.

Kraaken har som bekjendt ikke det bedste rygte. Landmanden paastaar, den stjæler en umaadelig mængde korn, fjærkræeieren har den sterkt mistænkt for æggetyveri, og velmenende private foreninger, der paa en prik ved, hvilket dyr er nyttigt og hvilket skadeligt, sætter præmie paa dens hode, fordi den er de nyttige smaafugles fiende. Under saadanne omstændigheder er det ligefrem glædeligt at se et vægtigt indlæg til den sorte fugls fordel.

I Washington er der nylig udkommet en brochure, hvis titel i oversættelse lyder: Den almindelige kraake i de Forenede Stater af W. B. Barrows og E. A. Schwarz. Brochuren er egentlig kun et aftryk af Bulletin no. VI fra de Forenede Staters agerbrugsdepartement paa hvis tilskyndelse de to herrer har foretaget sine undersøgelser.

Her er resultaterne:

Vel, siger de to herrer, kraaken spiser virkelig baade korn og æg og en hel del andre ting, der er af nytte for mennesket. Men for at komme paa det rene med, om den virkelig er et skadedyr, maa det ogsaa fastslaaes, hvormegen skade den derved forvolder, og om denne skade ikke opveies igjen paa andre hold?

Barrows og Schwarz har taget sagen ganske grundig: de har undersøgt opimod tusen kraakemaver, og de har ogsaa fundet en hel del andre ting end korn og æg i alle disse maver. En procentvis beregning af de forskjellige slags føde giver dem en ganske god oversigt. Efter denne beregning er kun 3 pct. af kraakens næring nyttigt korn. Af dyrkede frugter fortærer den høist ubetydelig. Æg af alleslags udgjør i det hele kun 1 — en — procent af dens føde. Men hvormange gange har ikke denne ene procent skaffet kraaken røvernavnet!

Saa kommer kreditsiden: 26 — seks og tyve — procent af dens næring er „skadelige„ insekter — græshopper, torbister, snudebiller og larver af forskjelligt slags. Endvidere ødelægger den en ikke ubetydelig mængde rotter, mus, kaniner og andre besværlige gnavere!

Selv kraaken kan altsaa males for svart. Den endelige slutning, der kan drages af de to herrers undersøgelser, er den, at kraaken snarere er landmandens ven end hans fiende — iallefald i Amerika. Og noget lignende gjælder formodentlig hos os.

En lærdom kan der ganske sikkert ogsaa for vort vedkommende drages af disse interessante undersøgelser: her er et felt, hvor der maa gaaes frem med varsomhed. Vi kjender endnu altfor lidet til de ind-

viklede livsforhold, hvorunder ethvert dyr er stillet, til at vi med absolut sikkerhed kan udpege det ene dyr som nyttigt, det andet som skadeligt for vore menneskelige interesser. Iallefald kan vi det kun i enkelte sjeldne tilfælde, hvor nytten eller skaden er direkte og iøinefaldende. Kun da bør vi ogsaa anvende alle mulige udryddelsesmidler som selvforsvar. I andre tilfælde kan skaden blive større end den tilsigtede nytte.

For kraakens og for retfærdighedens skyld burde dagspressen sprede denne smule tvil til „smaafuglenes venner“ videre udover — deres gode hensigt og velmente arbeide ufortalt. *P. E.*

Talende tal.

„I Storbritannien og Irland har under dronning Viktorias regjering 1,225,000 personer sultet ihjel, 3,668,000 er blevet „udkastet“ af grundeierne, 4,186,000 har udvandret, fordi de dertil var nødsaget for at kunne leve . . . I løbet af de sidste 20 aar er 10 millioner maal af dyrket jord faldt tilbage til udyrket stand (henimod det halve af Norges dyrkede areal) . . . I løbet af de sidste 10 aar er 1100 millioner kroner blevet betalt grundeierne i grubeafgifter og lignende . . . 710 personer eier en fjerdedel af England; 70 mand eier halve Skotland; 13,000 personer eier to trediedele af Storbritannien og Irland! For nogle aar siden udtalte Mr. Fowler i anledning af disse data i Parlamentet, at han ikke troede en saadan tilstand kunde vare meget længer.“

(Formanden for den liberale Alliance i en tale i Glasgow 1891).

Norske forfattere.

II. De yngre og yngste.

Gabriel Finne.

an kan sige om den yngste norske literatur, hvad man vil, — én fortjenstfuld egenskab har den, der gjør studiet af den i høieste grad interessant, og det er en kraftig og trodsig fremtrædende individualisme. Vore yngste forfattere kan have og har alle mulige feil. Man skal ikke behøve en særlig fin følelse eller megen aand for at stødes af deres formløshed, idéfattigdom og usikre smag; der findes blandt dem neppe en eneste virkelig begeistret skjønhedsdyrker, knapt nok en psykolog, naar man da ikke ved psykologi forstaar skildringen af de enkle, brutale grunddrifter og sindsbevægelser; ingen myndig intelligens i besid-

delse af et saapas solid fond af kultur og kundskab, at han kunde klare de komplicerede opgaver, der stilles til den moderne sjæle- og samfundsskildrer. Men personlig egenartethed, selvfølende egenvilje, individuelt gemyt: lyrikens urolige kraft, det indre intime jegs bølgende og brydende stemningsmagt, den skal ingen kunne frakjende dem. De er forsaavidt „sig selv aldeles forbandet, sig selv og ikke det eneste andet.“ Dette er deres kraft og deres svaghed. Havde de — for at gjøre et tankeeksperiment — kunnet opgive noget af sin forbitret uforsonlige, uselskabelige selvstændighed for om blot et flygtigt øieblik at leve en smule med i andres liv, saa vilde deres bøger kanske ikke været fuldt saa monotont lyriske, som de nu er; og havde de for alvor forsøgt at gjøre sig bekjendt med endel af den literatur og kunst, som var til, før de nedsteg fra sin forudtilværelses elysium til denne jammerdal, saa var deres verker sikkerlig bleven kvit mange pletter, — men om de derfor var blevet bedre, kan jo være tvilsomt.

En forfatter som Gabriel Finne giver en rimelig anledning til denslags betragtninger. Han er blandt de unge digtere den uforsonlig ensomme, i sig selv indestængte, ubøielige og ulærvillige individualitet. Med en forbitret, blind stædighed kredser han om nogle faa emner, situationer, konflikter af en snevert begrænset, intim . . . næsten privat personlig karakter. Og paa dette omraade er han en høist aabenmundet, ublufærdig frimodig bekjender, der ikke sparer læserne for en eneste af sit hjertes hemmeligheder, — nei hensynsløst nærgaaende iklæder han dem med sin grovt kraftige kunst sprogets mindst barberede gloser og mest slaaende billeder og planter dem dybt i vort sind. Man kan aldrig holde sig helt neutral ligeoverfor Finnes bøger, — enten trækker de til, eller virker de voldsomt frastødende.

Had, tungsind, trods er grundstemningen i hans første som i hans sidste bog. — Over alt, han har skrevet, ruger et tungt beklemmende alvors mørke, der kun sjelden lettes noget af et bittert, galgenhumoristisk udbrud eller en grovkornet lystighed. Graa fattigdom og nøgen uhygge; smaa sjæles grumhed og hjertekulde; magtens raa overgreb og de underlegnes bundne oprørslyst og nødtvungne falskhed og feighed; ungdoms haarde, glade egoisme og offertørstige selvforglemmende modige daadstrang; manddoms tungblodige, dulgte, sterke livsvilje; alderdoms rolige, uforstyrrelige, skjæbnehengivne mistænksomhed og gridske, uslukkelige selvopholdelsesdrift; — børn i kamp mod forældre og forældre i kamp mod sit eget væsen, mod armod, livslede, onde tanker; hjemmet som det smaalige, stillestaaende hads sump, og samfundet som en aaben, lyløs arena, der menneskenes børn brydes med alle angstens, fortvilelsens, lidenskabens grumme, umættelige vilddyr . . . se der de abstrakt-lyriske grundmotiver, der bliver tilbage i erindringen, naar man har glemt de levende fysionomier og situationer i Finnes produktion.

Det er den kraftigt klingende grundtone i hans bøger, der udgjør deres kunstneriske værdi. Han har al indignations — lyrikerens hidsige ensidighed og hasten mod afslutning. Han er helt i sine emners vold; formaar ikke at se overlegent paa dem og kan følgelig heller ikke forklare dem, lade dem udvikle sig eller faa dem stillet ind i den større sammenhæng med andre mennesker eller samfundet. En menneskeskjæbne bliver, seet gjennem hans temperament, en række psykiske katastrofer, et slags sjæleuveir og -omvæltning, der vistnok renser luften og skaffer afløb for overflødig spænding i milieuet, men ellers er uden resultat. De gamle, farlige tanker, drifter og lyster arbeider med den samme eksplosive kraft, brænder dybt nede i hjertet som før, og en dag bryder det saa løs igjen med knald og fald og forfærdelse . . .

I.

Finnes to første bøger *Filosofen* (1889) og *Unge Syndere* (1891), — en samling smaafortællinger, der vel er skrevet før, men udkom efter *Doktor Wangs Børn,* (1890) — er i en henseende saa uensartede, som om de var skrevet af to forskjellige forfattere. Over *Filosofen* ruger mørkt haabløst alvor. Den forpinte, sammenbidte trods, der er dampen i Finnes produktion og fylder hans sidste arbeider med en dump uhyggestemning, fornemmes her som vag angstfuld sorg og uro. *Unge Syndere* derimod er fra først til sidst halløi og lystighed, vistnok en tungblodig, platfodet, drævende lystighed, men troværdig og ægte som et naturbarns latter.

Finne skrev for en del aar tilbage nogle avisartikler, hvori han klagede over de „norske digteres hang til paa sit eget kjøns bekostning at idealisere kvinderne eller ialfald hos dem at undskylde de feil, for hvilke mændene hudflettes“. Det maa indrømmes ham, at han med megen dygtighed har formaaet at frigjøre sin egen produktion fra slige idealistiske svagheder. Og særlig i disse smaafortællinger er saavel forfatterens som de optrædende mandspersoners tone ligeoverfor kvinderne ugeneret fortrolig for ikke at sige nærgaaende. De unge synderinder dækkes ikke af nogen ridderlighedens eller respektens nimbus, forskjønnes ikke ved nogen afstandens illuderende farvevirkning, ja end ikke af den nødtørftigste stilens kunst. Et slurvet, malpropert sprog, der i samtaler dialog synker ned til en pinlig simpel jargon, er den naturlige udtryksform saavel for forfatteren som for hans personer, der med et par undtagelser bestaar af dannede eller ialfald velklædte unge mænd og kvinder.

Den humoristisk-kyniske tone er for det meste vel vedligeholdt, men undertiden røber dog forfatteren med priselig naivetet sine hjertensmeninger. En meget tvilsom, ikke ganske ung dame opfattes uden videre „som en martyr for naturens sag (!) og et offer for samfundsinteresserne.“ En

ganske ordinær tyvetøs tages omtrent lige høitideligt, og en anden afstøvet sommerfugl er det „fineste, det rigeste, det genialeste . . . saa umiddelbar, saa altfor menneskelig — i dette forskruede samfund.“ En af fortællingerne er i formen en slags fortsættelse af *Filosofen;* men skjønt det „samfundsoffer“, vi møder her, er en sørgelig degraderet udgave af den tænkende helt i debut-novellen, faar han dog lov til at sætte næsen høit tilveirs og spotte „den underlige byen med sit universitet, som ikke bestiller andet end hvert eneste aar at ødelægge tusen eksistenser, plukke dem for mod og for livslyst og for interesser, — for bagefter at sende dem rundt om i landet til hver sit levebrød som ydmyghedsapostle.“

Naa, man bør neppe gaa altfor alvorligt irette med denne lille bog. Den er med sin søgte letfærdighed, sin opkonstruerede immoralitet, sin naive rebelskhed selv en ungdomssynd, som forfatteren har ment skulde ærgre alle brave borgere. Han har meget hurtig forstaaet, at man maatte gaa grundigere tilværks, om der skulde komme nogen kraft i angrebet paa det „forhadte samfund“ og „denslags folk, som har faaet sit paa det tørre.“ Det vilde dog ikke skadet, om han havde kunnet anskue sine mere udførte figurer med et saltkorn af den humoristiske frihed, der liver op den anstrengte forsorenhed i *Unge Syndere.*

Især i *Filosofen* kunde en smule forsonlig humor gjøre godt. Men nei, — den 22-aarige forfatters indignation har ikke tilladt ham at anvende saa overlegne vaaben som humor og ironi. Det er den blodtørstig intransigente fanatisme, der gyder liv i denne bogs spinkle indhold. For den, der skrev dette hadets digt, stod menneskene som to ved et svælgende dyb adskilte, modsatte arter. Det er alderen, som sætter den høieste grænsemur mellem os; — den har fordelt menneskenes børn i to verdener, hvorimellem ingen medfølelsens saalidt som forstaaelsens bro fører.

At Finne ikke har opgivet denne ungdommelige tankegang i de senere aar, kan sees af en artikel i *Dagbladet* (mai 1894), hvor han skriver: „Der er . . . et had, der er langt sterkere, menneskeligt dybere end politisk og religiøst had, og det er de gamles had mod ungdom, mod den ungdom, som vil gaa egne veie, mod den ungdom, som skal faa se tiden og udviklingen, de selv ikke skal faa være med i . . .“ Han kunde have tilføiet, at han i sine bøger har givet ganske kraftige bidrag til skildringen af ungdommens had mod de gamle. Og saa er der i og med denne alderens skillelinje givet en anden, — den, der deler og fjerner de frie, ærlige, naturlige individer fra „den store borgermob“, d. v. s. de, der har sin økonomi og moral i orden.

Filosofen er en variation af den gamle kjendte historie om den unge ideelle oprører, der ikke kan finde sig tilrette indenfor den jevne dagligdags tilværelses snevre grænser, ikke kan taale de almindelige men-

neskers tankegang og livssyn, -- og som derfor hader det borgelige samfund med dets orden og love. At den unge mand i dette tilfælde har en hel del tilfældige ydre gjenvordigheder at kjæmpe med som fattigdom, „familiegreier“ og lignende er forholdsvis uvæsentligt. Han vilde ikke gjøre nogetsomhelst indtryk paa os, hvis hans skjæbne kunde forklares med en blot og bar henvisning dertil. Men forfatteren ved godt, — om han ikke ligefrem siger det — at den sygdom, hans helt lider af, er den romantiske følelse af usammenhørighed med tilværelsen og fremmedhed i livet, der hjemsøger alle lidt eiendommeligt anlagte naturer i den første ungdom.

Det er i denne henseende interessant at se, hvordan samme følelse og tankegang under helt andre gunstige ydre forhold og omgivelser føder det samme had, den samme nervøse, galdesyge bitterhed i Nils Collett Vogts bog *Familiens Sorg*. „Filosofen“ sidder i sin broders stue, da det pludselig synes ham, „som om han holdt paa at blive presset blødt ihjel af et stort usynligt uhyre. Disse hans slegtninge sad der og lo ondskabsfuldt til og syntes at sige: hvis du ikke bliver som en af os, slipper uhyret dig ikke. Men det var ham umuligt at blive som en af dem, og uhyret trykkede og trykkede.“ Og denne uhyggelige, fortvilede frygt for at skulle „blive som de andre“ er det ogsaa, der altid ligger som en mare over helten i *Familiens Sorg*. „Filosofen“ staar og snakker med sin broder — og føler med et ved en i vore øren meget uskyldig ytring af denne „fortvilelse over, at der ikke var noget helvede, hvor broderen kunde martres efter døden.“ Og netop den samme følelse formet i lige lydende ord, udtaler Hans Witt. Rigtignok er det en fætter, som det for ham gjælder om at faa „brændt i evighedernes evighed“, — men antipatien er den samme umotiverede, øieblikkelige, instinktmæssige. Broder og fætter — det er jo bare navne paa disse „andre“, de kolde, fiendtlige mennesker, spidsborgerne med den gode samvittighed, den rette overbevisning, den betryggende fremtid . . . alt dette med principer og moral, der virker som en eneste knusende fordømmelse af de vildfarende følelser og tanker og længsler hos de unge syndere og forlorne sønner.

I *Filosofen* er denne det unge sinds instinktive had mod den konventionelle borgerlige orden fremstillet i sin renhed og givet en mere omfattende adresse, medens den hos Vogt væsentlig er skoleguttens fantastiske oprørstrang og hevntørst.

I Vogts bog falder helten fuldstændig sammen fra det øieblik af, da familien begynder at true ham med udstødelse af de hæderlige menneskers samfund. Forfatteren selv er ikke i tvil om, at den omvendelse af Hans Witt, som paa den maade bringes istand, har de aller uhyggeligste følger. Vi ser den fordums freidige glade martyr med skjæbnesvanger naturnødvendighed

forvandle sig til en af angst og samvittighedsnag forfulgt fornegter og frafalden. Hans fader, synes „han ser ud som en forbryder“, og paa bogens sidste side bliver vi vidne til, hvorledes han naar dybden af sin fornedrelse: han modtager moderens judaspenge — og dukker under for bestandig.

Finnes helt vil ikke „vælge den udvei at blive kjeltring — som de andre.“ Men han føler med forfærdelse sin svaghed. Han ved, at han ikke kan holde sig stolt opreist i livskampen. „Jeg har paa en eclatant maade bevist, at min mor havde ret, — at jeg for med store ord, da jeg fægtede om mig med, at mine ideer skulde holde mig rankere end bibelen og alle postiller.“ Men „gi mig, indrømme dem det, nei det kan jeg ikke.“ Han ved, at da vilde „geisten skrumpe sørgelig ind“, og aldrig vovede han at „sætte næsen i veiret“. Derfor vil han dræbe sig. Da vi skilles fra ham i slutningskapitlet, staar han i begreb med at ende sit lille begivenhedsfattige liv paa denne heltemodige maade.

II.

Doktor Wangs børn, der udkom vaaren 1890, tilhører en i literaturen temmelig ny genre, rigtignok mindre ved sit stof end ved følemaade og syn paa de skildrede forhold. Bogen fortæller, som Vogts *Familiens Sorg*, om det daglige liv i et norsk embedsmandshjem. Sammenligningen med Vogts novelle paatrænger sig allerede af den grund, at de to forfattere — saa ulige de end er og uenige om mangt og meget — befinder sig i den skjønneste samstemmighed om den ene ting: barndoms- og ungdomshjemmet kan ikke males i tilstrækkelig mørke farver. Der er i det ydre ikke stor lighed mellem assesor Witts stille lune stuer oppe i Hægdehaugsveien, hvor livet i almindelighed glider sagtelig afsted i borgerlig regelbundenhed og trygt velvære: som en glat rislende strøm, hvori bare sønnen Hans sætter hvirvler og brag og brænding, — og det frygtelig uhyggelige doktorhus ved Eidet inde under Vestlandets fjelde, hvor alle hadets, ondskabens, ufredens og lavhedens dæmoner hyler omkap i en ren helvedeskoncert. Men i det indre, i stemningsfarven, som digternes forbitrede sind har kastet over de to familie-interieurer, er der en umiskjendelig lighed, som taler sterkere end de mange skillende, individuelle særegenheder.

I Vogts bog er helten stillet op mod en baggrund af aandelig bevæget liv; over hans skikkelse falder et sterkt idealiserende lys fra hin tid, da landet „stod i brand“ over sociale problemer og politiske stridsspørgsmaal. Doktor Wangs sønner og døtre forskjønnes ikke af nogen flatterende straaleglans fra høiere sfærer. De har idetheletaget svært lidet med aand at bestille. Deres ulykker er slige legemlige gjenvordigheder

som meget bank, daarlig mad, usle klæder, tvungne indespærringer. Men Finne mener nok ogsaa, at „landets snevreste livssyn“ bærer ansvaret for den hæslige elendighed og hjerteraaheden i doktor Wangs hjem.

Men denne oplysning om forældrenes „livssyn“ er bare blevet til en flygtig bemærkning, — og det er en af grundene til bogens trættende monotoni. Forfatteren er selv fyldt af det samme had til doktor og fru Wang som børnene. Skjønt fortællingen saaledes nærmest virker som et forsvarsindlæg for disse, saa har han alligevel ikke formaaet at vække vor sympati for dem. Forældrene er fæle, men oprigtig talt, jeg synes, børnene er endnu fælere. Faderen ser ud, som han „allevegne lugted styg, gul materie“. Moderens „øine spyr dyrisk had“. Et sammenstød mellem den fjortenaarige datter Petra og moderen skildres paa følgende elegante maade: „Datteren hylte som en gris, men moren satte sin klo i hendes haar og sled hende ud over sengen, lod hendes krop falde tungt i gulvet og sled hende videre bort til den aabne dør. Der gav hun hende et spark.“ Saa kommer den tolvaarige Hans tillokket af „smertensbrølene“. „Du er et svin!“ bed gutten hvast ivei og farer lige paa moderen, „som tumled bagover“ osv. — Undres paa hvilket indtryk en fremmed vilde faa af livet i vore dannede hjem efter denslags beskrivelser. Maaske tilhører doktor Wang enddog en af disse „gamle ætter, med deres ømsomme forfinede nerver“, som Finne et sted omtaler med en saa dyb sønlig respekt.

Man trættes af dette monomane had. Hvor hører de hjemme disse børn, hvis livsbetingelse det er „at trodse videre mod det fjerde bud?“ Og ihvertfald er et sligt had ligesaa uinteressant i æstetisk henseende som det moralsk er modbydeligt. Bogens styrke er den lyriske kraft i formningen af situationerne og den brutale anskuelighed, den grove klarhed i tegningen af personernes ydre. Men det er besynderligt, at Finne ikke har fundet noget mere passende milieu for disse taternaturer end et forgjemt embedsmandshjem. De skulde været sat op i store tableauer med store gestus og vilde udbrud mod samfundet, undertrykkerne osv. Thi doktor Wangs børn er fødte proletarer: de ser alt nedenfra opad.

III.

I et foredrag, som Finne holdt i Studentersamfundet i høsten 1890, udtalte han blandt andet: „Verden, seet gjennem literaturen fra femti- til syttiaarene og den senere saakaldte virkelighedsliteratur, tager sig ud som et landskab, hvor fra tidernes begyndelse nøgne, afskyelige mænd kryber omkring og gjør de i noble klædebon indhyllede damer livet surt. Men saa stiger digterne op i skyen og holder generalprøve paa dommedag, paa det at mændenes øine itide skal oplades for kvindens hvidhed, og hendes øine aabnes for hans træskhed.“ Og paa et andet sted: „De blottede

lidenskaber, de menneskelige drifter idetheletaget, har ingen anseelse hos os . . . kvinden i den form, hvori J. P. Jacobsen, Flaubert, Maupassant har skildret hende, findes ikke i vor literatur."

Ingen af vore yngre forfattere har troet saa blindt begeistret som Finne paa tidens nye evangelium: darwinismen og den moderne evolutionistiske forklaring af livets og tilværelsens mysterium. Allerede i *Filosofen* kommer han med spodske udfald mod „vor halvromantiske literatur", med dens efter hans mening naive og fromt idealistiske virkelighedsopfatning. Den verdensbetragtning, der almindeligvis betegnes som den videnskabelige, tiltalte ham ved sin enkle jevnhed og logik, ved sin skjæbnehaarde pessimisme, ved sin revolutionære skepsis, men maaske mest ved sin tendens til at forringe, forflade og fornedre mennesket. Slige slagord som: last og dyd er produkter som vitriol og sukker; hjernen producerer tanker, som leveren udsondrer galde osv., har en egen forunderlig tiltrækning for ungdommens abstrakte, oprørslystne tankegang.

Og det kan ikke nægtes: denne nye lære om mennesket var ligesaa klar som enkel. „Den hær af ønsker, lyster og begjær, — det hav af indfald, fordringer og krav", som endog en Peer Gynt føler fylde sit bryst, — for ikke at tale om den mangfoldighed af unævnelige, usigelige anelser, billeder, stemninger, der bevæger os i helg og søgn, i sorg og glæde, — alt dette dunkle, modsigelsesfulde, irrationelle lod sig for den troende naturalist tilbageføre til det aarsags-kompleks, som Schiller i et berømt digt udtrykker med ordene: „Hunger und Liebe", — paa Finnes sprog: sult og kjønsdrift. Menneskeplanten bliver for denne filosofi et let gjennemskueligt og opløseligt produkt af en tre-fire faktorer: jord, omgivelser, ernæring.

I romanen *To Damer* har Finne nedlagt sit alvorligste og grundigste arbeide paa den naturalistiske menneskeskildrings omraade. Hovedtemaet i denne bog er en ægteskabshistorie, udført i strindbergsk aand, d. v. s. ud fra den opfatning, at forholdet mellem mand og hustru med nødvendighed bliver en kamp eller rettere sagt et slagsmaal paa liv og død. Den ene dame, der udgjør den bankede halvdel i dette ægteskab, er en ækkel, ond, pervers skabning — formodentlig en studie efter *Hedda Gabler* —; den anden, der stilles op som kontrast til hin magre sfinx, er en buttet, glad skjønhed med erotomane tilbøieligheder.

Den mandlige part i den ægteskabelige duel er en raa, brutal, temmelig fordrukken og forøvrigt kjedsommelig ingeniør. Han er Finnes typiske ægtemand, en sterk, bjørneærlig bondenatur, der gaar olm og ond og uvasket omkring som en lurvet kjøter i sin lænke og knurrer og reiser børster mod det, der er af finere art end han selv. Mildhed og stolthed, det er for ham unatur og affektation; og han føler sig ikke fri, før han

en dag lader dyret løbe løbsk i sig paa den maade, at han banker sin kone. Betegnende nok er denne plebejiske bedrift stiliseret om til en høist symbolsk handling; — det er Adam, som straffer Eva, fordi hun har udtalt sig respektstridig om en af de hellige naturlige funktioner. Selve skildringen er derimod udført med al mulig tydelighed og virkelighedstroskab.

„Et kraftigt slag af hans knytnæve slog hende overende og bagefter satte han knæerne paa hende, slog kløerne i den prægtige haarbølge bag i nakken og sled hende efter den op og ned; hun holdt sine hænder for ansigtet, dem rev han væk, slog hende, til det blødte af næsen, rykked atter i haaret og dunked hende op og ned. Tilsidst reiste han sig, spytted paa sin til en klump sammenrullede kvinde, gav hende et definitivt spark og gik sin vei, skjælvende efter anstrengelsen, men umaadelig lettet i sindet.“

Denne pryglescene er indfattet i en ramme af naturbeskrivelse og betragtninger over mands og kvindes væsen, der rummer romanens betydeligste, stemningsfuldeste indhold. Der er dog den hage ved de filosofiske grublerier over kjønnenes naturnødvendige, gjensidige antipati, at de vilde virke mere overbevisende, om det ikke var denne simple ingeniør og hans frastødende hustru, der havde fremkaldt dem. Vi tænker slet ikke paa disse to, naar han skriver om „sorgen, der fik dem til at knytte haanden mod naturmagten, sorgen hos mand og kvinde, der skabt til forskjellig tid, af forskjelligt stof (?), faar ud af sit samliv det trøstesløse: at de, skjønt nødt til at spise af samme træer og sove inden samme gjærde, dog intet har lært at fatte af hinandens væsen. Begge spiler de hver sin personligheds eiendommeligheder mest muligt i veiret for ikke at faa dem slugt af den andens, og denne kamp avler et nag, saa de kun lurer paa at anklage hinanden for den store dommer; der skjuler sig bag hendes underkastelse og hans logrende drifter et fiendskab, som mellem to mænd paa et skibsvrag i havet: de vil gjerne myrde og spise hinanden, skjønt deres sjæle mødes i det samme skrig over livets rædsel.“

Natur-baggrunden i *To Damer* er den med bitter ironi markerede modsætning mellem det lumre, smaaborgerlig sølle ravnekrog-liv i byen og det øde vilde vestlandssceneri: vid, mørk fjeldmark, takket af sorte truende tinder over blanksort sugende og hemmelighedsfuldt fjorddyb. Det er ude i denne utæmmede, fritvoksende, urørte natur, at opgjøret finder sted mellem ingeniøren og hans hustru. Først her, vil forfatteren sige, bliver vi atter sande ærlige væsener. Ansigt til ansigt med de livsformer, som har bevaret sit præg gjennem tidernes omskiftelighed, medens mennesket gjennemløb alle forvandlingens stadier, afklæder vi os de borgerlige

løgnes falske flitter og vinder mod til den store oprigtighed: at være os selv.

Men inde i den lille by, hvor menneskene lever indestængte i smaa kvalme huse og trange smudsige gader, der gror i yppigt flor det ondes pestsvangre ukrudt. Her lurer vanvid og død paa alle fine sjæle, og vé dig, om du ikke straks overlader din nabo din frihed og samvittighed til velvillig forføining! I ravnekrog taales ikke selvstændighedens eller egenartethedens ekstravaganser.

IV.

Nietzsche har som bekjendt opstillet en aandrigt outreret hypotese om den onde samvittigheds tilblivelse — der bør dog gjøres opmerksom paa, at hans tanker paa dette omraade ikke er mere selvstændige eller nye end hans aforisme-filosofi forøvrigt: hele hans „moral“ er en aandfuldt stiliseret og moderniseret bearbeidelse af de franske moralister samt Hobbes og Spinoza —, der kort og godt gaar ud paa følgende: Staten er opstaaet paa den maade, at en overlegen herskerskare har undertvunget en hob frit omstreifende halvdyr. Idet nu disse naturens børn blev gjort til bundne samfundsvæsener, vendte alle deres oprindeligste og kraftigste instinkter: den brutale, grusomme blodtørst, forfølgelseslysten, tilintetgjørelsestrangen, som før kunde mættes paa tusener af fiender, sig indad og forvandlede sig til ond samvittighed, selvfortærende grublesyge, forfølgelsesmani, gudsfrygt og helvedesrædsel.

Denne moralgenealogi har sikkerlig fundet en tilhænger i Gabriel Finne. Alle hans bøger er mer eller mindre direkte angreb paa samfundsordenen og „den store borgermob“ — og lovprisninger af den før-moralske, frie, tvangløse naturtilstand. Hans personer — de unge syndere som de faldne engle, de utro ægtemænd og daarlige husholdere, doktor Wangs børn og overlærer Woxens børn, fædre og sønner, mødre og døtre — er allesammen bundne og bastede samfundsdyr, der river og slider og slaar sig tilblods mod stængerne i buret, de sidder i, det kaldes nu hjem, familie, ægteskab eller samfund. Han ser paa dette ordnede, tæmmede og tugtede liv, — forstaar det ikke og drager øieblikkelig den slutning, at det i bund og grund er hykleri, løgn, bedrag.

Der er den stakkels „Filosof“, der sammenligner sig med en flue, som lokket ud af sin lykkelige dvale-tilværelse af kakkelovnsvarmen og lyset, surrer nogle gange rundt lampen for saa at forsvinde i mørket igjen. Mørket — det er for den unge idéfanatiker vanviddet og døden, som lurer paa den, der ikke kan holde ud samfundets humbug- og løgn-liv. Der er Petra i Doktor Wangs børn, som kun kan faa fred for sin samvittighed ved at præstere „en ærlighed større end forældrenes, større end nogens, hun

kjendte,“ og som netop derfor — det føler vi — vil blive grænseløst ulykkelig. Der er ingeniøren i *To Damer,* denne bundne bjørn med sin plumpt ærlige bjørne-moral og sin grove livs-appetit, — kun kort blev hans glæde, da han en dag fik brudt sin lænke. Og der har vi tilslut de tre utro, ulykkelige ægtemænd i *Uglen, Før Afskeden* og *Rachel* med deres trofaste ulykkelige hustruer, alle brave, sterke, retfremme naturer, som pines til fortvilelse og afsindighed af den onde skjæbne, d. e. karakterens svaghed og drifternes overmagt.

Disse Finnes sidste arbeider er samtlige studier over det syge sinds psykologi. De er udsprungne af den blindeste skjæbnetro, — stemningspessimismen i hans tidligere bøger har udviklet sig til urokkelig rolig overbevisning. Fælles for dem er ogsaa en lyrisk festlig og hjertegreben følelse overfor hjemmet, det hjem, som unge mennesker bygger sig til værn mod den „skidne verden“. Det er med virkelig tragisk patos Finne viser os, hvordan angstens mare og syndens dragetænder og den uafvendelige nemesis undergraver det lille lykkeslot, som bygges af tro og kjærlighed i unge hjerter. Sandelig — skjæbnens ironi er vor alles herre! Finne anede nok ikke dengang han i sit ungdommelige foredrag for at ægge borgerne talte pralende ord om at blotte lidenskaberne og afdække „den drift, som betinger alt liv og al lykke“, — at han netop skulde blive skildreren af undergangsviljen og ulykke-frøet i de overmægtige passioner.

De to smaa dramaer *Uglen* og *Før Afskeden* har begge som hovedmotiv ægteskabelig utroskab. Mændene er bedragerne, — og bedraget hævner sig i det ene skuespil paa ægteherren, der, længe efterat forbrydelsen er begaaet, rammes af dens følger. Han pines hele stykket igjennem af samvittighedsnag og faar til slut vanvidsanfald. I det andet skuespil er det den uskyldige, dødssyge hustru, som gribes af brødens fang-traade og drages ud af livet.

Uglen er en med enkel, men kraftfuld kunst formet uhyggestemning. Den bygger sig langsomt op gjennem nogle stilfærdige interiører fra et ensomt hjem paa et øde næs ved en af Vestlandets fjorde; den stiger langsomt, baaret af nogle hverdagsmenneskers jevne samtaler, — til den pludselig eksploderer i torden, lynild, revolverskud, vanvid. Det, der volder denne række af ligeløbende katastrofer i naturens og aandens verdener, er et galant eventyr, som en sølle ingeniør har begaaet med en meget tvilsom frue. I anledning af denne brøde er det, forfatteren nedkalder over den stakkels mands hoved alle hevngudindens rædsler: rød dommedagshimmel og forfærdende syner, og aabenbaringer fra den altskuende straffens herre over skyerne.

Uglen indtager forøvrigt ved sin om emnet strengt sluttende form en

plads for sig selv blandt Finnes vildtvoksede, daarligt komponerede bøger. Et særlig udmærkende træk i skuespillet er hustruen, den inderlig brave, gode, tapre og ømme Gunhild. Hun har livets egen naturlige farve over sig. Den kraftige entusiasme, som straaler ud af de faa repliker, hvormed hun er tegnet, lyder i mine øren mer overbevisende end megen moderne kjærlighedspoesi.

Ulige svagere i formen og ringere i følelsesværdi er det lille rent lyriske stemningsbillede *Før Afskeden*. Mandens evige utroskab gaar her ud over en sengeliggende syg hustru, rammer hende lige i hjertet og slukker det svage livs flakkende flamme. Dog — denne svage skabning har endnu kraft til at forbande tilværelsen. De faa hadefuldt bitre, uhyggelige repliker om ormene, de „hvide blegrøde orme“, som aldrig har seet lyset, men som venter dernede i mørket paa den døde, er sikkert at betragte som stykkets maal og mening. Og de forfærder med ønskelig magt.

Finnes sidste arbeide, fortællingen *Rachel* (1895), staar i kunstnerisk henseende langt tilbage for de to skuespil. Og indholdet er de gamle haabløse betragtninger over „det lille stinkende smalsjælede menneskedyrs“ daarligheder og onde skjæbne.

Vi møder her atter fædres haardhjertethed og ondskab og barndomshjemmets fæle elendighed som forklarende baggrund til de skildrede personers mangehaande gjenvordigheder i livet. Denne forklaring virker imidlertid ikke meget overbevisende denne gang. Hr. Enevold Bader, romanens hovedfigur, er en helt af den allerbedrøveligste skikkelse. Han har det deiligste hjem, den sødeste lille kone og det sødeste lille barn under solen, han elsker hjemmet og disse yndige væsener med den heftigste, taknemmelighedsfyldte kjærlighed, og dog vedbliver han hele bogen igjennem at være en uforbederlig døgenigt, en karakterløs pjalt, som bedrager sin kone — af pur snobbet forfængelighed; som, tiltrods for sit aristokratiske ydre og sin fornemme noble sjæl, er god kamerat med en forjoflet vagabond af en maler; og som endelig ikke synes at have talent til andet end at behandle aagerkarle og stryge landet rundt for al „slaa“ slegtninge eller venner for penge samt — efter som denne hans hovedbeskjæftigelse giver stort eller lidet udbytte — udskjælde menneskene for „smalsjælethed“ og alt mulig andet daarligt.

Forøvrigt indeholder dog ogsaa *Rachel* flere stemningsfulde enkeltheder og kraftigt malede situationer. Titel-personen, den unge hustru, er fremstillet med den ærlige begeistring for de lidt haardføre friske naturbørn, der er saa karakteristisk for Finne. Men som helhed betragtet er

Rachel af de bøger, som paatvinger læseren det ubehagelige spørgsmaal: hvorfor er den skrevet?

Finnes talent er godt nok, men er det ikke ubeskedent at sige det, vilde jeg minde ham om, at han nu aabenbart har udtømt den snevre kreds af enkle lyriske emner, som han hidtil har behandlet. Han bør give sig ikast med større, mere sammensatte opgaver.

Carl Nærup.

Ægyptisk poesi.

(Efter **Georg Ebers** i „*Deutsche Revue*“).

De gamle ægypteres lyrik er ikke synderlig interessant for moderne læsere. Den er ensformig og livløs som den meste urpoesi. Høiest staar hymnerne, da her deres sans for det mægtige og store ret kan udfolde sig. Rigtignok bliver stilen ofte svulstig og overlæsset, men i regelen er det lykkedes dem godt at frembringe den tilsigtede virkning af ærefrygtsfuld hyldest. Faa folk har feiret sine guder saa ildfuldt som tebaneren Amon Ra, skjønt der midt oppe i den høieste flugt — hvad der er ægte ægyptisk — forekommer platte enkeltheder og trivielle beskrivelser.

Eposet er bedst repræsenteret ved det saakaldte „Pentaursdigt“, hvori Ramses II's heltekraft besynges. Hvor høit kongen satte dette digt, fremgaar deraf, at han lod det anbringe paa flere af sine store bygninger. Det blev ogsaa skrevet paa papyrus, hvilket igjen har havt til resultat, at vi kjender det i sin helhed. I min roman *Uarda* (ogsaa udkommet paa dansk) har jeg oversat dets hovedafsnit.

Ægypternes prosa, som vi kjender bedst i form af eventyr og fortællinger, udmerker sig i modsætning til deres øvrige literatur ved en vis sammentrængt, sluttet form; ja, de fra det nye rige stammende verker er affattede med en prægnant knaphed, der gjør dem til den værdifuldeste og interessanteste del af den ægyptiske poesi. Dette formelle fremskridt har udelukkende sin grund i, at man paa dette tidspunkt søgte at fremlægge de rene, usmykkede kjendsgjerninger. I berliner-papyrusen „Westcar“ (fra det 18. dynasti), fortælles klart og let forstaaeligt om alle de undergjerninger af store magikere, som kong Cheops fik se og høre omtale. Eventyret om de to brødre er almindelig bekjendt. Dets første del indeholder en fortælling, der i mange henseender minder om den bibelske historie om den kydske Josef og Potifars hustru; dens anden del indeholder et eventyr-

motiv, som vi møder i en flerhed af moderne europæiske folkeeventyr. Disse fortællinger sammen med en hel del andre ægyptiske eventyr foreligger i en smagfuld, for det meste helt korrekt oversættelse i Gaston Maspero's „Les contes populaires de l'Egypte ancienne". Deuxième edition. Maison neuve. Paris. 1889.

Stoffet til disse eventyr stammer vistnok fra en meget tidlig tid. Men fortællemaaden er ikke meget forskjellig fra den, man hører benyttet i Kairos kaffehuse den dag i dag. Siden Spitta udgav sine samlinger af nyere ægyptiske folkeeventyr kan der da heller ikke raade nogen tvil om, at en mængde af de moderne eventyr stammer fra gammelægyptiske kilder og indeholder gammelægyptiske motiver, hvis grundbetydning fortællerne selv ikke har forstaaet. Det var i Ægypten, at den berømte eventyrbog „1001 nat" samledes, og mange af dens fortællinger viser tilbage paa ægyptiske forhold. Spørgsmaalet, om dyrefablerne stammer fra Indien, Syrien eller Ægypten, kan efter vor mening ansees for løst. Ihvertfald opstod de ved Nilens bredder længe før Buddhas fødsel. Og som bekjendt indtog dyrene i Ægyten den første plads i folkets religiøse bevidsthed, — de var nemlig hellige, medens de i Indien blot nød en vis skaansel paa grund af sjælevandringslæren.

Den kjendte æsopiske fabel om løven og musen, der findes nedskrevet paa en leydener-papyrus, har et saa afgjort nationalt ægyptisk præg og er udstyret med saa mange gammelægyptiske eiendommeligheder, at vi anser denne afskrift for at være fabelens originale form. Desuden kan nævnes en parabel om maven og hovedet, der — at dømme efter skriften — er nedtegnet i det 11. eller 12. aarhundre f. Kr. Den er dog desværre ikke kommen til os i en fuldstændig bevaret skikkelse. Men de brudstykker, vi har, viser, at vi her besidder originalen til den lignelse om maven og lemmerne, som Menenius Agrippa brugte for at drive plebejerne i Rom tilbage til deres rette omraade. I sin ægyptiske form heder den „Mavens proces med hovedet."

Tidligere end disse parabler opstod under Ramses III de satiriske billeder paa en meget obskøn turiner-papyrus, hvor Farao spottes for sin tøilesløshed. Her fremstilles krigen mellem katten og musene; ræven er gjæssenes vogter, og en prest med et langøret æselhoved bringer et offer, som ræven tager imod. Andre medlemmer af hierarkiet fremstilles med krokodil- eller bukkehoveder. Hvor man saa tidlig har pleiet at afbilde menneskelige egenskaber i form af dyr, hvis ydre og levevis særlig udtrykker dem, bør man vistnok ogsaa søge dyrefabelens hjemsted.

Satiren var saaledes tidlig udviklet i Ægypten. Baade i billeder og ord revsedes menneskenes feil; men man forstod ogsaa at udtale dommen paa en belærende maade: der opstilledes samtidig et ideal af et guderne velbe-

hageligt liv. Saaledes opstod de med moralske leveregler fyldte bøger, der udgjør den didaktiske del af den ægyptiske literatur. De fleste af disse skrifter indeholder slige raad, som de en fader giver sin søn med paa veien gjennem livet. De minder i mangt om de Salomo tilskrevne bibelske bøger: Prædikerens bog og Ordsprogene samt Jesu Sirachs visdom. Den tidligste af dem er papyrus Prisse, der er nedskrevet med særlig kraftig haand under det 12. dynasti. Den er paa mange steder dunkel og kunstig. Men til bevis paa, at den ogsaa indeholder jevne menneskelige lærdomme, der giver et forbud om det Nye Testaments formaninger, anfører jeg følgende: „Intet er daarligere for den hellige Gud end et larmende, opfarende væsen. Naar du beder, skal det ske i ydmyghed med et hjerte fuldt af kjærlighed; og det, du beder om, skal tildeles dig i løndom.“ Men der forekommer ogsaa banale forskrifter som denne: „Bliv ikke siddende, naar en, der er ældre end du eller er din foresatte ved at beklæde et høit embede, indtager en staaende stilling.“

Andre didaktiske stykker, der synes at have været populære skolebøger, formaner den vordende skribent eller lærde til at sætte sin stand over alle andre. Forfatteren forklarer for ham, hvor mange ubehageligheder og vanskeligheder krigerens, bondens og haandværkerens gjerning fører med sig i modsætning til hans egen, der er fri for alt sligt.

Alt hvad Ægypten har frembragt af filosofi er nedlagt i nogle digtninger, som røber en verdensanskuelse, vi ikke havde ventet at finde hos dette alvorlige, altid paa død og evighed tænkende folk. Men naar man lærer den ægyptiske gudsdyrkelse nøiere at kjende, naar man ser, hvilke uhyre masser af blomster, der anvendes ved den, at vinrusen er ligesaa nødvendig for den som sang og musik, at der i nøieste forbindelse med den stod visse vanvittige jubelfarter til Bubastis osv. —, da vil man ikke undres over den glade letsindighed og sorgløshed, som her træder os imøde.

Vi kjender fra de klassiske forfattere den ogsaa af romerne efterlignede skik at føre en mumie rundt i et gjæstebud som en opfordring til de festklædte, livsnydende tilstedeværende om at at erindre, hvor hurtig glædens tid svinder. Det er denne tanke, som udtrykkes i de filosofiske sange. De opmuntrer den levende til ret af fuldt hjerte at nyde livets korte tid og minder helt igjennem om Anakreons: „Denne dag er min, hvem ved, hvad den næste bringer?“ I en af disse sange bliver en konge af det 11. dynasti mindet om sine forgjængere, der hvilede under pyramiderne: Hvad de havde bygget, var allerede tilintetgjort. Og hvem ved noget om, hvordan det ser ud i hin anden verden, før han selv kommer did? Alene her paa jorden blomstrede de sikre glæder, og dem skulde man nyde med muntert sind, pynte sit legeme og lade hjertet banke i

glæde, til den dag kom, da folk fældte taarer ved vor bortgang. Ingen kunde tage med sig i graven det, han eiede, og ingen var vendt tilbage fra dens dunkle mørke.

Men disse sange opfordrer ikke blot til at nyde livets glæder, men ogsaa til at erhverve sig et uforglemmeligt eftermæle ved gode gjerninger og redelig vandel.

En socialistisk stat.

(Efter **R. Seymour Long,** „*Westminster Rev.*“).

Det heder ofte, at en socialistisk stat er en umulighed, en utopi. Det siges undertiden overfor veltalende socialistiske fremtidsbilleder, at de repræsenterer vakre drømme; men at de er ugjennemførlige og forudsætter, at menneskene først er blevet engle. Denne meget almindelige tale bliver det nok i historiens og kjendsgjerningernes lys nødvendigt at modificere i nogen grad. Det gaar jo nemlig ikke an at kalde det umulighed og utopi, som faktisk i lange tider har eksisteret og ovenikjøbet bragt et stort folk en høi grad af lykke og indre fred.

Og den socialistiske stat har saaledes eksisteret. Ikke bare i det smaa heller. Den dækkede et landomraade saa stort som Tyskland, Østerige, Frankrige og Spanien tilsammen, med en betydelig befolkning og en for tiden meget høi kulturgrad. Her finder vi den „industrielle armé“, hvorom moderne socialister taler, en fuldstændig „arbeidets organisation“, under hvilken landet dyrkedes til det yderste, arbeidet gik med sang og leg, og nød og fattigdom var banlyst fra det hele, mægtige rige.

Hvor dette rige laa? — I det gamle Peru.

„Socialisternes drømme var gjort til virkelighed under de peruvianske inkaer,“ siger den engelske historiker — den første autoritet paa dette omraade — C. R. Markham. Og den amerikanske filosof-historiker Fiske finder her „den fuldstændigste gjennemførelse af statssocialisme, som et tilbageblik over vor slegts udvikling har at opvise.“

Enhver ved, at de resultater, som opnaaedes under dette system, var ligefrem forbausende. De spanske erobrere fandt her en civilisation, der syntes dem som en paradisisk drøm. De store bygverker vidner endnu om den. At det socialistiske system ikke hindrer kunst, kultur og storhed fra at udfolde sig paa det mest glimrende, er altsaa en kjendsgjerning.

Og ved siden af de store bygverkers vidnesbyrd, har vi andre, der fortæller os, at storhed og kunst ikke vandtes ved opofrelse af folkelykke, men gik haand i haand med denne. Civilisationen var mildere end noget sted i det samtidige Europa. Ingen historisk stat har taget sig saa godt af de syge, gamle og arbeidsuføre. Ingen europæisk stat idag har i sine institutioner indlemmet saameget af kristendommens aand, som denne gamle hedningestat, der faldt for spanierne, fordi den havde glemt at opdrage folket til krig og slagsmaal.

Arbeidsdagens længde var omhyggelig reguleret; ligeledes arbeidets mængde og haardhed. En af de tidlige spanske embedsmænd fortæller, at „arbeidet i gruberne var ordnet og reguleret med saadan hensyntagen til arbeidernes vel, at det ikke af nogen føltes som en byrde, og at det endnu mindre forkortede noget menneskes liv.“ Embedsmanden sammenstiller hermed den samme arbeidsklasses kaar i Europa og kommer til det resultat, at den europæiske arbeider i det „kristne“ Spanien vilde falde paaknæ og takke Gud af sit hjertes fylde, kunde han opnaa slige dage og slig behandling, som der blev hans brødre tildel i det „hedenske“ Peru. Og utvilsomt synes det, at til denne dag vilde den nævnte arbeidsklasse i et hvilketsomhelst europæisk land vinde meget ved at blive hensat under inkaernes socialistiske styre.

Jorden dyrkedes, lærer vi, under sang og munterhed. Arbeidstimerne var ei for mange. Og der var sørget for befolkningens underholdning og glæde, naar arbeidstiden var over. Der var i alle landsbyer offentlige festligheder med dans og sang og dramatiske opførelser.*) Alle beretninger samstemmer i at skildre folket som lykkeligt og tilfreds. Der var sørget for, at enhver, der kunde arbeide, havde arbeide, og arbeidet gav rundeligt udkomme. Og for dem, der ikke kunde arbeide, sørgedes der ogsaa rigelig og godt. De delte med de andre.

Peru var en væsentlig agerdyrkende stat, og den hele organisation blev derfor temmelig enkel og primitiv. Der erkjendtes at være fire ting at arbeide for, fire ting at underholde: Een selv og familie; de syge, svage og gamle; regjering og verdslig kultur; religion, kirke, presteskab og alle høiere aandsinteresser. Og paa egte primitiv vis deltes derfor arbeidsudbyttet i fire lige store dele; saaledes at hver mand af sit arbeides frugt satte en fjerdedel tilside for de syge og gamle i landet, en fjerdedel for regjering og verdslig kultur med alt, hvad dertil hørte og en fjerdedel for kirken eller de høiere aandelige interesser. Paa den sidste fjerdedel fandt han og familie rigeligt udkomme.

---

*) Et af de gamle dramaer er endnu i behold og er ingenlunde saa værst.

Denne deling foretoges saaledes, at jorden selv udstykkedes hvert aar i fire dele — de svages land, arbeidernes land, regjeringsland og kirkeland. Interessant er det, at naar vaaren kom, og jorden skulde dyrkes; begyndte man altid med religionens eller som det hed „Solens“ jordstykke; saa kom det stykke, der var sat tilside for de syge, gamle og svagelige, for enker, forældreløse og krøblinge; dernæst folkets egen jord; og sidst regjeringens eller kongens. For peruvianerne var altsaa rækkefølgen denne. Først Gud eller sjæl, saa de, der ei kan sørge for sig selv, saa os selv og sidst inkaen.

Jorden eiedes i fællesskab af folket. I hver kommune var befolkningen eier af den hele kommunes jordareal. Inddelingen i kommuner og andre administrative dele var forresten helt matematisk og ordnet efter decimalsystemet. Socialismen var mere „teoretisk“ og matematisk end nogen moderne socialist drømmer om at gjøre den.

Den fundamentale enhed var landsbykommunen, *chunca,* der bestod af ti familier. Ti *chuncaer* udgjorde et *pachaca*; ti *pachacaer* en *huaranca*, og ti *huarancaer* en *hunu*, der var et distrikt med en gjennemsnitlig folkemængde paa 50,000 sjæle. Hver saadan landsdel havde sin høvding, der var sin nærmeste overordnede ansvarlig for sit distrikts trivsel, for folkets tilfredshed, for at nød og elendighed ikke fik eksistere og for at distriktet gav sin andel til stats og kirkes almennyttige arbeide.

Disse embedsmænd havde en tredobbelt opgave. De var administratorer inden deres distrikt; de var politi- og retsembedsmænd, og de var folkehyrder, — en art pater familias for hele distriktets befolkning. Var et hus nedbrændt, saa kom eieren til embedsmanden og bad om hjælp. Denne kaldte da „folket i vaaben“, paa disse hedningers fredelige vis; det vil sige, at hele den arbeidsføre befolkning maatte ud med verktøi og gjenopbygge det brændte hus. Overfor al anden nød var det ligedan. De, der ikke kunde arbeide, fik sin fulde andel i livsgoderne fra hans haand. I tilfælde af uaar eller store ulykker trak han uden videre paa inkaens forraad, eller rapporterte skyndsomst til sine overordnede, provinsguvernører og ministre, der da sørget for, at andre distrikters overflod kom de nødlidende tilgode, eller inkaens magasiner, fyldte i de gode aar — en art primitiv national assurancekasse — tømtes ud blandt de fattigere i de onde aar. Alt gik ud paa at organisere sig mod nød og fattigdom og til livets lige berigelse og udvikling for alle.

Blev forbrydelser begaaet, havde ogsaa den samme embedsmand at tage sig deraf — faderlig og mildt. I alvorligere tilfælde maatte han rapportere til de høiere autoriteter, hvor sagen paadømtes. Det paalaa ham ogsaa at skaffe korn til udsæd; fordele tøi til klæder, osv., osv.

Bemerkes maa det, at den del, der gik i inkaens kasse og magasiner,

ingenlunde var bestemt til at bortødsles af kongen. Inkaens kasse var statskassen. Af denne skulde embedsmændene lønnes, offentlige bygverker bekostes, vandledninger, osv. betales; kort sagt, ud af den kom alt, der angik almenvellet. Saa en fjerdedel afsat dertil neppe kan siges at have været for meget. I vor tid vilde denne del have givet os jernbaner, sporveie, biblioteker, kommunale forsamlingssale, teatre, osv. — Den udgjorde fælleskassen.

Anderledes var det med kirke og presteskab. Her gik det vistnok saaledes, at pengene tildels blev mindre vel anvendt; gik til at underholde et stort, ikke-arbeidende presteskab. Men samtidig maa det erindres, at i tidligere tider repræsenterede kirken det hele aandsliv. Presterne var ogsaa landets forfattere, lærde, videnskabsmænd og digtere. De var historikere og redaktører. Templerne var tillige universiteter. Religion og videnskab var et. Saaledes at den fjerdedel, der afsattes til „Solen", igrunden var afsat til aandslivet i det hele. Den vilde i vore dage have været at dele mellem skolevæsen, universitet, literatur, presse, observatorier (templerne var da observatorier), laboratorier, stipendier og kirke.

Var end folket væsentlig et agerdyrkende folk, saa var dog ingenlunde dette den eneste bedrift. Vi har allerede seet, at grubearbeide spillede en betydelig rolle. Her gik hele nettoudbyttet i statskassen eller til inkaen. Saa meget mere betegnende for landets kulturgrad er det derfor, at arbeiderne her ikke udsugedes og dreves som slaver, men behandledes bedre end moderne grubearbeidere i „kristne" lande.

Desuden vævedes der klæder af uld af tæmmede og vilde faarearter. De sidste jagedes af den hele befolkning til visse fastsatte tider og ulden fordeltes i hjemmene til oparbeidelse. Ogsaa her delte hver mand sin portion i fire dele. Først arbeidede han for „Solen" — de aandelige interesser —, saa for de svage og syge; saa for sig selv og sidst for inkaen. Først naar han selv og familie var vel forsørget, kom turen til stat og konge. Blev der ikke mere end nok til ham og familie, eller rak man ikke længer, saa fik inkaen klare sig uden noget det aar.

Arbeidet var selvfølgelig lidet „delt". Alle kunde gjøre alt. Og kvinderne hjalp til med alt. Ogsaa „kvindesagen" var langt fremme der. Dog var der enkelte, som havde specielle anlæg for visse slags finere metal-, vævnings- eller byggearbeide, og disse benyttedes da mest mulig hertil. Man søgte at udnytte alle evner til det fælles bedste; ligesom jorden selv dyrkedes saa videnskabeligt, som tidens viden tillod. Hvor der nu er ørkener, var der dengang rosenhaver. Hver strimmel jord var udnyttet. Store vandingsanlæg gjorde ørkenen frugtbar.

For vore moderne øine var naturligvis ikke dette noget idealt samfund. Det var et fuldstændigt despoti; men et virkelig „faderligt“ despoti; det eneste som kanske historien kjender. Dets princip var: alt for folket; men alt fra oven. Der manglede ogsaa vigtige civilisationselementer som skrivekunst og brugen af jernverktøi; men desto vidunderligere er det, og desto høiere maa det vel tale til systemets fordel, naar der endog med disse primitive midler lod sig opnaa saa store og velsignelsesrige resultater. Det havde i hvert fald lykkedes helt at hindre, at nogen del af befolkningen sank ned i nød og elendighed. De havde ingen fattige iblandt sig. Og det er jo mere, end der kan siges for vor moderne civilisation. Det maa indrømmes, at deres var mildere og i sandhed „kristeligere“, selv om den ikke i mekanik og fysik stod paa høide med vor. Det er ikke umuligt, at fremtidens historieskrivere vil sige, at peruvianerne i mange af de vigtigste punkter havde naaet en høiere grad af social udvikling end vi.

Under alle omstændigheder gaar det ikke længer an at paastaa, at en socialistisk stat er en „umulighed“, eller at skildre den som daarers og uslingers taabelige drøm, der alene kunde opfyldes i et samfund med ganske andre dyder og talenter, end vi besidder. At gjentage det synes latterligt overfor den kjendsgjerning, at den har været lykkelig realiseret af et stort folk i besiddelse af færre civilisationsmidler, end vi eier. Det eneste, der nu kan siges, er, at den kun er mulig i forbindelse med despotisk regjeringsform, ikke med gjennemført demokrati; at med andre ord Rusland kunde omskabes til en socialistisk stat, hvor fattigdom, nød og elendighed og hele det „sociale problem“ vilde være banlyst, men ikke England, Frankrige eller de Forenede Stater. Og blev det fastslaaet, saa turde vi se den dag, da al verdens arbeidere vilde sige: giv os despotiet og tag nød og fattigdom bort. Heller inkaernes despoti og arbeidet forvandlet til lyst, end et demokrati med et Whitechapel og et arbeiderproblem, overfor hvilket det staar magtløst og haabløst.

Men det bør rigtignok erindres, at der var en tid, da det ogsaa hed, at et demokrati var utænkeligt uden slaveri. De enkeltes frihed maatte grundes paa en undertvungen slaveklasse. Og det er ei længe siden, at det ansaaes umuligt for et demokrati at optræde med kraft udad eller at føre en stor krig igjennem. Den overtro maatte falde, da de Nordamerikanske Fristater førte en af historiens største krig igjennem til den mest fuldstændige afgjørelse og seir og med en energi, faa despotier kunde efterlignet. Kanske bliver det engang indrømmet, at ogsaa et demokrati kan, naar det vil, føre en heldig krig mod nød og fattigdom og saa ordne sig, at i England som i Peru den, der kan arbeide, har arbeide og udkomme, og den, der ikke kan, dog aldrig lider nød. Ydmygende vilde

det i sandhed være at maatte indrømme, at hvad peruvianerne kunde opnaa med sine faa og enkle midler, det skulde nutidens kristne nationer med sine ulige større midler ikke kunne opnaa, — det sociale problem, som inkaerne løste, skulde de moderne demokratier ikke kunne magte. Med alle vore opfindelser, med al naturens kraft i vor tjeneste til at spinde og væve for os, skulde vi ikke evne at indrette os slig, at nu og her som i Peru i gamle dage, alle kan blive klædt og ernæret! — Man tænke sig, hvilken anklage det i grunden er mod vore sociale institutioner, at medens folk sulter i vore byer, lønner det sig ikke at dyrke jorden; kvadratmil efter kvadratmil i England ophører at dyrkes, medens nød og sult øges. Vi evner ikke det enkleste af alle sociale problemer, at udnytte naturens mest tilgjængelige rigdomme til at stille den værste nød.

Det japanske smil.

(Efter **Lafcadio Hearn** i „*Atlantic Monthly*“).

I.

De fleste forestiller sig Østen som mere alvorlig end Vesten Dette er i hvert fald for Japans vedkommende en fuldstændig feiltagelse. Det er almindeligt at opfatte engelskmændene som et tilbunds og til det inderste og dybeste alvorligt folk. Ved den modsatte pol af tilværelsen i denne henseende finder vi den evigt og ligetil hjertets inderste lønkamre smilende japaner.

Intet slaar den fremmede mere ved ankomsten til Japan, forsaavidt han har adgang til de indfødtes selskab — end det stadige smil, — de uforanderlige, blide, venlige, smilende ansigter ledsaget af en udsøgt høflighed med mange buk og et sprog, der erstatter den absolute mangel paa eder med en utalligheds rigdom af høflighedsord. Og som ansigterne taler, er menneskene. Japanerne er utvilsomt det lykkeligste og det elskværdigste folk i verden.

Vi europæere og amerikanere ved ikke, hvor grætten-alvorlige vi som race er, før vi har været i Japan; da vender vi tilbage til det europæiske selskab med en følelse af surhed og skytunghed i luften. Dybt indtryk gjorde dette paa mig, da jeg efter tre aars ophold i det indre atter vendte tilbage til en aaben havn og mødte europæere. En japansk ven, der ledsagede mig og som saa europæisk selskab for første gang, spurgte: „Hvoraf kommer det, at de fremmede aldrig smiler? — De er saa alvorlige. — Du smiler og bukker, naar du taler til dem; men de smiler aldrig. Hvoraf kommer det?“

Sandt nok, jeg havde ubevidst lagt mig til lidt af det japanske smil og den japanske høflighed og maa derfor have taget mig underlig nok ud i mine racefællers øine.

Som min ven forbausedes over det europæiske grætne alvor, saa forbauses europæerne over det japanske smil. Det mistænkes af enkelte, der aner uærlighed bagom det. Det forstaaes kun af de allerfærreste. Og dog er det nøglen til den japanske karakter og sjæl — saa grundforskjellig fra vor.

En engelsk Yokohamaven fortalte mig, da jeg reiste til det indre, følgende: „Jeg kom kjørende nedad en bakke, der endte i en braa sving. I svingen saa jeg en mand med en *jinrishka* komme mig imøde paa den gale side af den trange vei. Jeg kjørte i hurtig trav. Raabte derfor til

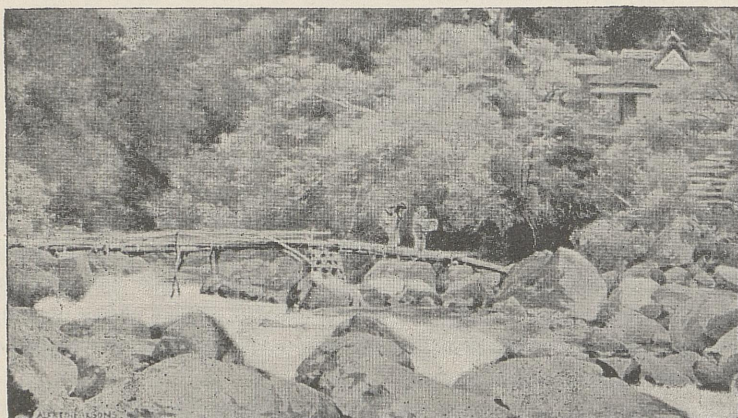

Bambusbro.

manden at han skulde komme over til den anden side. Men nei, han stansede paa den gale side, og jeg kjørte lige paa ham — det var for sent at stanse. En af vognstængerne gik ind i hestens bryst. — Det gjorde mig europæisk rasende, og jeg drev til manden med den tykke ende af svøben. Forestil Dem min forbauselse, da manden som svar paa mit anfald, bukker dybt og smiler — ikke haanende, men et yderst høfligt, ydmygt smil. Det var som en bøtte koldt vand over min vrede. Jeg stod der afvæbnet. — Men hvad i al verden betød det smil? Se at faa rede paa det under Deres ophold i det indre.“

Dengang forstod jeg det saa lidt som min ven; siden har jeg lært at forstaa end mere gaadefulde smil.

En japaner smiler med døden for øinene og smiler da af samme grund og paa samme rolige, stille vis som til andre tider. Der er hverken udfordring

eller hyklen i smilet, og det maa heller ikke forveksles med det sygelige resignationens smil, som forbindes med en svag karakter. Det er for det første en i lange tider dyrket etikette, et taust sprog. Men ethvert forsøg paa at tolke det sprog efter Vestens begreber, vilde være næsten ligesaa faafængt som et forsøg paa at tolke de kinesiske ideografiske skrifttegn efter deres virkelige eller indbildte lighed med gjenstande, vi kjender.

Første indtryk er som bekjendt ofte korrekt, og det første indtryk, det japanske smil gjør, er ikke langt fra sandheden. Det er i de fleste tilfælde overordentlig behageligt. Det virker straks vindende og indtagende. Det er først senere, naar man har iagttaget det samme smil under de mest ekstraordinære omstændigheder — under smerte, skam og skuffelse — at man fatter mistanke desangaaende. Dets tilsyneladende ubeleilighed kan sogar ved visse anledninger fremkalde heftig vrede, og det har derfor foraarsaget mange vanskeligheder mellem fremmede og deres indfødte tjenere. Enhver, der tror paa den britiske tradition, at en god tjener maa være alvorlig, vil neppe finde sig i den japanske tjeners smil. Nu begynder dog japanerne at lære, at de fleste fremmede hader et smilende og blidt ansigt og er tilbøielige til at anse det som en fornærmelse; de japanske tjenere i de aabne havne har derfor i almindelighed ophørt at smile og har anlagt en tilfredsstillende europæisk grætten mine.

„En dag," fortæller en engelsk dame i Yokohama, „kom min japanske barnepige til mig smilende over hele ansigtet, som om der var hændt noget meget glædeligt og sagde, at hendes mand var død, og at hun gjerne vilde have fri for at være tilstede ved begravelsen, og jeg gav hende lov dertil. De brændte liget. Om aftenen kom hun tilbage og viste mig en vase, som indeholdt asken af mandens ben (jeg saa en tand deri) og sagde: „Dette er min mand," og hun formelig lo, da hun sagde det. Kan De tænke Dem slige forfærdelige skabninger?"

Det vilde i dette tilfælde have været ganske umuligt at overbevise fortællersken om, at hendes tjenestepiges opførsel godt kunde forklares som yderst heroisk istedenfor som hjerteløs.

II.

Misforstaaelse af det japanske smil har mere end engang ført til overordentlig ubehagelige resultater, som tilfældet var med X, en Yokohamakjøbmand i tidligere dage.

X havde i en eller anden egenskab (jeg tror det var som lærer i japansk) ansat en pen gammel *samurai,* som efter den tids mode bar kølle og to sværd. Englændere og japanere forstaar ikke hverandre synderlig godt nu; men paa den her omtalte tid var forstaaelsen lig nul. De japanere, som tjente hos udlændinge, optraadte som de vilde have optraadt i for-

nemme japaneres tjeneste, og denne uskyldige feiltagelse fremkaldte en hel del ulykker og grusomhed. Tilslut lærte dog de fremmede, at det ikke gik an at behandle japanerne som vestindiske negre, — at det kunde være meget farligt. Det kostede endel udlændinge livet — med gode moralske følger for alle parter.

X var ganske fornøiet med sin gamle „samurai“, uagtet han ikke kunde forstaa hans orientalske høflighed, hans knæfald og meningen med de smaa gaver, som han af og til bragte med en udsøgt høflighed, der var aldeles spildt paa X. — En dag bad han om en tjeneste. (Jeg tror, det var den japanske nytaarsaften, da alle trænger penge af grunde, som vi ikke skal dvæle ved her.) Det var, om X vilde laane ham nogle penge paa et af hans sværd. Det var et nydeligt vaaben, og kjøbmanden saa, at det ogsaa var meget værdifuldt, og laante ham pengene uden betænkning. Nogle uger senere indløste den gamle mand sit sværd.

Hvad der var den direkte aarsag til hvad der nu fulgte, husker ingen. Kanske X var i slet humør og nervøs. Nok af det, han blev en dag meget vred paa den gamle mand, som mødte hans vredesudbrud med buk og smil. Dette gjorde X endnu mere vred, og han begyndte at skjælde samuraien ud; men den gamle mand bukkede og smilede fremdeles, hvorfor han fik befaling til at forlade huset. Men den gamle vedblev fremdeles at smile. X tabte nu sin selvbeherskelse og slog til ham. Men da blev X pludselig hvid og fik knæskjælv; thi i samme stund for japanerens lange sværd lynsnart af skeden og hvirvlede over englænderens hoved; den gamle mand var ikke længer gammel. Det rageknivagtige sværdblad er et farligt vaaben i en øvet haand; det hugger et hoved af med største lethed. Men til X's forbauselse stak den gamle samurai atter sværdet i skeden, dreiede sig om paa hælen og trak sig tilbage.

X undrede sig over dette og satte sig for at tænke over sagen. Han erindrede med ét saa vel den gamle mands godhed — de mange uanmodede og ugjengjældte venligheder, de besynderlige gaver, den ubestikkelige troskab. X begyndte at blive skamfuld. Han forsøgte at trøste sig med den tanke, at det var den gamle mands egen feil; thi hvad ret havde vel han til at le, naar X var vred? Han besluttede imidlertid at gjøre en undskyldning, saa snart der tilbød sig leilighed dertil.

Men leiligheden kom aldrig, fordi den gamle mand samme aften dræbte sig selv. Han efterlod sig et dybt rørende brev, der forklarede hans grunde. For en samurai at modtage et uretfærdigt slag uden at hevne det var en skam, som ikke kunde bæres. Han havde faaet et saadant slag. Under andre omstændigheder kunde han have hevnet det; men i dette tilfælde lod det sig ikke gjøre. Hans ære forbød ham nemlig at bruge sit sværd mod en mand, til hvem han engang i et trængende øieblik

havde pantsat det for penge. Da han saaledes var ude af stand til at slaa synderen ned, var der kun én udvei tilbage — „hæderligt selvmord“.

III.

For at kunne forstaa det japanske smil maa man trænge ind i Japans gamle, naturlige folkeliv. Af den høiere stillede moderniserede klasse kan man ikke lære meget. Ikke fordi de ligner os mere, men fordi de merkelig nok kommer mere bort fra os, bliver os mere og mere ufattelige. Raceforskjellen bliver daglig mere udpræget ved den virkning, som den høiere uddannelse har. Istedenfor at skabe en enhed i følelsen synes den at

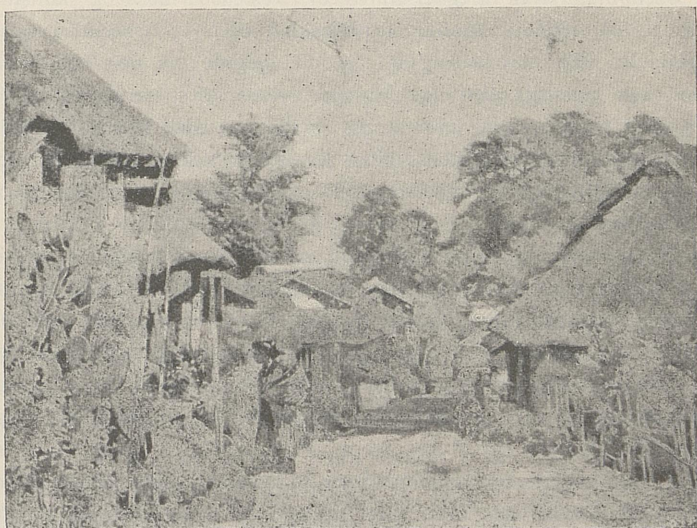

Landsbygade.

udvide afstanden mellem Occidenten og Orienten. Jo høiere uddannelse en japaner har faaet efter vore vestlige begreber, desto længer er han i psykologisk henseende fjernet fra os. Under den nye opdragelse synes hans karakter at krystalliseres til en overordentlig grad af haardhed og utilgjængelighed. Hvad følelseliv angaar, synes den japanske bonde uden sammenligning at staa os nærmere end den japanske videnskabsmand. Mellem den bedst uddannede klasse af moderniserede japanere og Vestens tænkere eksisterer der liden sympati; den erstattes fra de indfødtes side af en kold og ulastelig formalitet. De intellektuelle indflydelser, der i andre lande viser sig virksomme til at udvikle det høiere følelsesliv, synes her netop at virke i modsat retning. Andre steder er vi vante til at forbinde stor følsomhed med en udviklet intelligens; men i Japan vilde det være

en stor feil at anvende denne regel. Den udenlandske lærer i en almindelig skole føler, hvorledes hans elever aar for aar kommer længer bort fra ham, efterhvert som de stiger fra klasse til klasse og lærer vor vestlige viden bedre at kjende! I høiere opdragelsesanstalter kommer adskillelsen endnu hurtigere, saa at eleverne, før de er færdige fra skolen, bliver ganske fremmede for de lærere, hvis viden, de har tilegnet sig.

Jo høiere uddannelsen stiger, desto mere synes japaneren at tabe sin medfødte, elskværdige idealisme og blive materialist. Det ser ud som ødelægger den forcerede intellektuelle dannelse det gamle følelsesliv, uden at han tilegner sig en atom af vort. Han kaster sig med en viljekraft og energi uden lige over tilegnelsen af al Vestens viden og kunst; han udfører i den retning ligefremme mirakler, og — overanstrenger sig sandsynligvis. En europæer gjør sig intet begreb om den fanatiske iver, hvormed den japanske elev lige fra barnealderen af studerer den nye viden. Jeg har seet børn i en nedbrændt by, sidde paa sine hjems askehobe og udføre regneopgaver paa stenstykker fundne i asken. Skolens gjerning maatte ikke standses for den bagatel, at ens hjem laa i ruiner og en by var nedbrændt.

Men desværre, hvordan det end vil arte sig i fremtiden, sikkert er det, at nu betales den intellektuelle vinding med tab af de fine etiske livsværdier, der har gjort Japans liv saa fagert og saa rigt. Det synes som gik den moderne unge japaners hele aandelige liv op i blot og bar anstrengelse efter at tilegne sig Vestens viden. Medens de ældre folk er elskværdigheden selv, er de unge ofte kolde, beregnende, utilgjængelige egoister.

Ganske anderledes hjemme føler en vestboer sig blandt det store jevne, endnu ufordærvede folk. Her opdager vi snart et fælles almindeligt følelsesliv, der bringer os dem nær og gjør det muligt at forstaa dem og deres særegenheder indenfra, — sogar hvorfor de smiler til liv og død, til sorg og kjærlighed.

Det japanske barn fødes til verden smilende. Det græder sjelden. Det har i hvert fald en medfødt tilbøielighed til at smile. Og denne tilbøielighed opdyrkes paa samme vis, som vi opdyrker og udvikler planters særegenheder, og som den er blevet dyrket af slegt efter slegt i tusen aar og mere.

Smilet læres tilligemed bukket, knæfaldet og det sagte, hvislende aandedrag, der følger efter som tegn paa glæde, naar man hilser paa en overordnet, — og i det hele den gamle høfligheds hele vindende etikette. Latter opmuntres ikke netop. Men smilet derimod skal bruges ved alle glædelige anledninger, naar man taler til en overordnet eller ligestillet, ja selv ved anledninger, som ikke er behagelige, — det hører til god tone.

Det er en pligt at vise verden et behageligt ansigt og det behageligste ansigt er et smilende ansigt. Man skal ei øge verdens mørke ved sure miner. Selv om hjertet brister i ens bryst, er det en samfundspligt at smile tappert. Paa den anden side ansees det for uopdragent at se alvorlig eller ulykkelig ud, da det maa foraarsage dem, der holder af os, bekymring eller smerte. Det er desuden taabeligt, da det kun kan vække ukjærlig nysgjerrighed hos dem, der ikke holder af os. Da smilet dyrkes som pligt lige fra barndommen af, bliver det snart instinktmæssigt. Selv den fattigste bonde nærer den overbevisning, at den ting at vise udtryk for personlig sorg, smerte eller vrede sjelden er nyttig og altid uvenlig. Uagtet al naturlig sorg i Japan som andetsteds maa have sit naturlige udbrud, ansees derfor et ubehersket udbrud af taarer i gjesters eller overordnedes nærværelse for en uhøflighed, og de første ord, som selv den mest uvidende bondekone ytrer under saadanne omstændigheder, naar hun har givet efter for sine følelser er: „Undskyld det egenkjærlige i, at jeg har været saa uhøflig.“ Aarsagerne til smilet er dog ikke bare moralske, men ogsaa til en vis grad æstetiske; det repræsenterer delvis samme ide som fandt udtryk i lidelsens beherskede fremstilling i den græske kunst.

Maa en pinlig og forfærdelig ting fortælles, skal den lidende fortælle den smilende. Jo alvorligere gjenstanden er, desto mere fremtrædende maa smilet være, og naar sagen er meget ubehagelig for den person som taler derom, gaar smilet ofte over til en lav, blød latter. Hvor bitre taarer en moder end kan have fældet ved sin førstefødtes begravelse, er det meget sandsynligt, at hun, dersom hun er i din tjeneste, vil fortælle dig om sit tab med et smil. Det varede længe før jeg kunde forstaa, hvorledes det var muligt for dem, jeg vidste elskede en nylig afdød, at fortælle mig dødsfaldet smilende eller leende; og dog var latteren en høflighed drevet frem med den yderste selvfornegtelse. Det betød: „Dette kunde De med rette anse for en ulykkelig begivenhed og græmmes derover; jeg beder imidlertid Deres høihed om ikke at bryde sig om en saa ubetydelig sag og at undskylde den nødvendighed, der bringer mig til at overskride høflighedens grænser ved idetheletaget at tale derom og saaledes forstyrre Deres dags lys og fred.“

Nøglen til de mest uforstaaelige japanske smil er høflighed. Den yngling eller pige, som er over de barnlige taarers alder, modtager straffen for en eller anden feil med et smil, som siger: „Ingen onde følelser opstaar i mit hjerte; min feil har fortjent meget større straf end dette.“ Og den „kurumaya“, som blev slaaet af min Yokohamavens svøbe, smilede af en lignende grund, hvad min ven maa have følt, siden smilet straks afvæbnede ham: „Det var meget galt af mig, og De har ret til at være

vred; jeg fortjener at blive slaaet. Jeg beder Dem, lad mig ikke yderligere formørke Deres dag."

Men det maa dog ogsaa forstaaes, at den fattigste og mest ydmyge japaner sjelden finder sig i uretfærdighed. Den raa engelske matros, som slaar en indfødt bare for fornøielse, vil sandsynligvis opdage, at han har gjort en alvorlig feiltagelse. Japanerne er ikke at spøge med, og brutale forsøg paa at spøge med dem har kostet en del liv.

Den ovenfor omtalte barnepige smilte, just fordi hendes sorg var dyb. Hun vilde ei være egenkjærlig nok til at kaste sin sorg og smerte ind paa husmoderen. Med smilet vilde hun hegne hendes lykke ind mod sin smerte. Der har vel været en eller anden grund til at askeurnen blev forevist, og latteren betød da: „Lad ikke Deres følelser rystes paa grund af min uværdige sorg. Det er virkelig meget uhøfligt af mig at kaste denne sag ind paa Dem. Jeg beder Dem at undskylde."

(Sluttes).

Elektricitet og liv.

(Efter „*Science Progress*").

Eksperimenter nylig foretagne af dr. Augustus Waller synes at kaste nyt lys over elektricitetens betydning i medicinen. De tyder paa, at et bad i elektriske strømme, nok tør have mere betydning for sundhed og velbefindende end mange har villet indrømme.

Dr. Waller har foretaget sine eksperimenter med ganske smaa, frit svømmende dyr, for derved at faa lys over elektricitetens indflydelse paa organismens „celler".

I et kar, hvor froskunger (lopunger eller „rumpetrold") svømmede frit om, lod han en elektrisk strøm passere fra karrets ene ende til den anden. Straks opstod der et uhyre hurlumhei blandt lopungerne („som var de blevet gale"), som et øieblik forvandledes til en eneste viglende masse. Meget snart kom de dog atter til fuld ro og i skjønneste militær orden, som var der netop kommanderet „giv agt" — alle „mand" med hovederne til den positive pol, saaledes at strømmen gik ind ad hodet og ud af halen. Ændredes strømretningen, saa forandrede lopungerne ogsaa stilling. De følte sig øiensynligen kun vel, naar strømmen tog dem fra hode til hale. Som katten vilde de kun „stryges" den vei — af elektriciteten.

Lignende resultater opnaaedes, naar lopungerne erstattedes af andre bittesmaa dyrearter; kun at regelen ikke altid var „hoved mod den positive pol"; men ofte den modsatte; enkelte arter syntes kun at befinde sig vel, naar de stod paatvers af strømretningen. Disse mindre dyr indtog ei alene den angivne stilling; men svømmede ogsaa mod vedkommende pol. Ved ét eksperiment benyttedes to arter. Resultatet var altid, at den ene

art stillede sig imod og begyndte at svømme til den positive, den anden til den negative pol — som paa kommando.

Sandsynligt er det da, at en elektrisk strøm øver lignende virkning paa os og de celler, hvoraf vort legeme bestaar. Strømme i gal retning vil da forstyrre livsprocesserne. Kanske har vi her grunden til, at mange mennesker bliver syge eller føler sig uvel i en tordenladet atmosfære. Jord og luft bytter nemlig da ofte poler, saaledes at den altid tilstedeværende strøm mellem de to ændrer retning, og det gaar de mere følsomme af os som lopungerne i dr. Wallers kar.

Kutho-Daw.

(Efter **Max Müller** i „*Nineteenth Cent.*“).

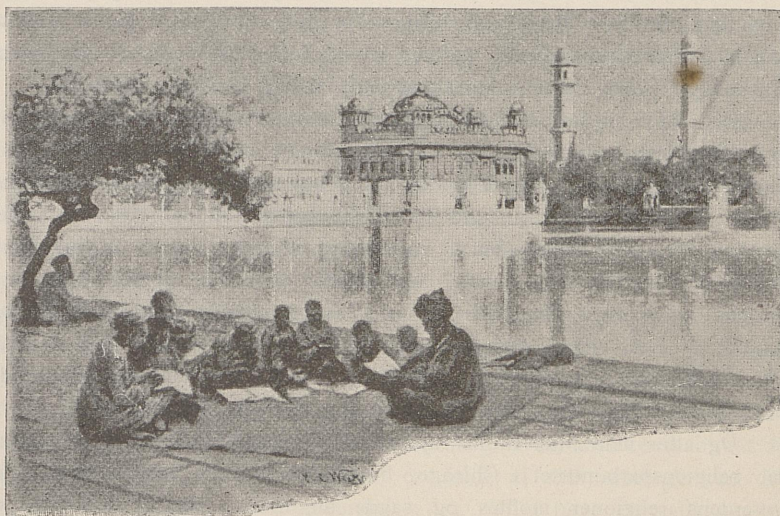

Indisk tempel.

Buddhisterne kan rose sig af at eie en aldeles enestaaende bibel eller hellig skrift. En bibel mange gange saa stor som vor, fint huggen i hvide marmorplader. Det er i en tempelsamling nær *Madalai* i *Birmah,* at denne merkelige bibel findes. Der ligger her i en eneste gruppe syv hundre mindre templer, og i hvert tempel staar der én hvid marmortavle kronet af et pagodetag. Paa de 700 tavler tilsammen er den „ganske skrift“ indhuggen i fine birmanske bogstaver.

Tempelsamlingen er nylig opdaget og ikke af gammel dato. Den byggedes i 1857 af den daværende konge af Birma.

Max Müller tager anledning af denne opdagelse til at foretage en række kuriøse ydre sammenligninger mellem de forskjellige verdensreligioner og deres hellige bøger. — Han indleder artikelen med at udtale sin fornyede forbauselse over, hvorledes verden i vore dage trækker sig sammen, idet afstande tilintetgjøres. Göthe betragtede en reise til Italien som et stort foretagende. Nu overfares Atlanterhavet med større lethed. Man reiser let og behageligt til det indre India og finder der europæisk udstyrede hoteller med elektriske ringeapparater og elektrisk lys. Det sidste indlægges endog i gamle indiske templer. Og ikke alene kan vi selv reise, men andre verdensdeles beboere kommer og besøger os. Jeg har, siger forfatteren, i mit eget arbeidsværelse havt besøg ei alene af tyrkere, arabere, indere, siamesere, japanere og kinesere, men ogsaa ganske nylig af en Sortefod-indianer med det velklingende navn Sterke-Bøffel. Og en sterk, intelligent, interessant mand var han. Han mindede mig om en ung mohikaner, der for flere aar siden kom over til Oxford for at studere medicin. Han kom befjæret og bemalet og forlod os med sine eksamener i ønskeligste orden og er nu praktiserende læge i Toronto i Kanada.

Det vilde ogsaa forbause mangen europæer at læse de aviser og tidsskrifter, jeg daglig modtager fra India, Japan og Sydhavsøerne. Telegrammer bringer deres læsere underretning om alt af betydning i Europa; politiske begivenheder i England eller Frankrige diskuteres i japanske aviser lige saa forstaaelsesfuldt som i vore egne, og betydningsfulde bøger anmeldes næsten lige saa hurtigt og udførligt i Tokios og Bombays som Londons og Parises dagblade og ofte langt mere samvittighedsfuldt og grundigt. — Det virker ofte besynderligt at se sine egne bøger anmeldt f. eks. i Benares's dagblade, — lovprist paa orientalsk vis, eller knusende kritiseret af en buddhist, som finder, at jeg har gjort Buddha uret.

Og atter maa Max Müller synge ud sin sjæls glæde og henrykkelse over religionsparlamentet i Chicago, hvor hundreder af repræsentanter for al verdens religioner mødtes og sagde sit hjertes mening om religiøse spørgsmaal, uden at et uvenligt ord faldt. Det var, mener han, den første praktiske erkjendelse af Peters lære om, at „blandt ethvert folk paa jorden den, der frygter Gud og øver retfærdighed, er behagelig for Herren.“ — Max Müller tviler*) paa, at pariserne kan faa noget ud af sin tanke om at holde et nyt religionsparlament i Paris i 1900. Han tror ikke de lokale forhold der er saa gunstige som i Chicago. Det vilde vel for pariserne nærmest blive opfattet som en kuriositet, en opvisning; medens det netop var dens kjendsgjerning, at den hele tanke i Chicago bares af det dybeste

---

*) Oplyser han andetsteds. — *Red.*

alvor og af virkelig tro paa sagen, som gjorde, at det der lykkedes saa over alles forventning.

Forfatteren oplyser ogsaa, at parlamentet allerede viser praktiske følger; idet de hjemvendte medlemmer har sat sig i spidsen for reformbevægelser inden sine respektive samfund, — de søger at blive svagheder og pletter kvit og at lægge vægten paa de store grundtanker. Og han mener, at virkningen vil blive den samme overfor kristendommen. Kristne, og især kristne missionærer, bliver nødsaget til at efterse sin rustning og sætte den istand, vil de haabe at kunne hevde sin religions alsidige overlegenhed overfor reformeret buddhisme og jainisme. Det er utvilsomt, at de hinduere og japanere, som missionærerne vil omvende, kjender vor bibel meget bedre, end vi kjender deres hellige skrifter. Missionærerne løber derfor stadig fare for at blive sat fast og gjendrevet ud af deres egne bøger ved mere kyndig kritik — af de „stakkels forblindede hedninger“. Og det forhold maa naturligvis de kristne kirker sørge for at ændre, vil de ei vende hedningernes overlegne latter imod sine missionærer.

Vi indrømmer, at en religion maa dømmes efter sine frugter. Men de orientalske reisende faar aldeles ingen høi mening om kristendommen, naar de efter at se vore byers elendighed og vort livs udvorteshed, saaledes dømmer den. — Muhammedanismen har absolut udryddet drukkenskab, hvor den har vundet indpas. Kan vi ikke forstaa, at den troende muhammedaner med stolthed peger derpaa og citerer: „Træet skal kjendes paa dets frugt.“ Hvad vil missionæren sige, naar hans tale afbrydes af en intelligent muhammedaner, der begynder saaledes: „Godtfolk, jeg har været i Europa, jeg har været i denne mands eget land. Jeg har seet de frugter, hans religion frembringer. Jeg vil fortælle jer derom. Paa hvert gadehjørne er der drikkebuler, og man ser sjelden en større folkemasse, uden at der blandt den er mennesker, hvem drukkenskab har frataget forstanden. Deres hospitaler er fulde af folk, ødelagte ved drik. Selv kvinder raver om i gaderne .... Vil I have en religion, hvis frugter er saadanne, indført iblandt jer? — — Kjære ven, som er kommet hid for at forbedre os; gaa du først hjem til dit eget folk og lær det at være afholdende og ædrueligt i mad og drikke. Og kom saa, om du vil, til os.“

Her om dagen, siger forfatteren, havde jeg besøg af en jaindyrker, der fortalte mig, at han som saadan aldrig i sit liv havde smagt kjød, ikke engang æg, fordi det var hans sjæl imod — det syntes ham barbarisk at spise, hvad der havde været eller skulde udvikles til levende væsener. Jeg maatte misunde ham.

Ingen drømmer naturligvis om for alvor at bedømme religioner efter disse ydre ting. Vi ved fuldt vel, at retfærdighed ei er i mad og drikke.

Men lad os erindre, at var kristendommen den eneste religion, der havde frembragt et helt ædrueligt folk, eller et folk af vegetarianere, der betragtede kjødspisning som raat barbari, saa vilde vi vistnok deri se et tegn paa vor religions overlegenhed, føle os stolte derover, og vore missionærer vilde neppe nogensinde glemme at minde hedningerne derom. Lad os da forstaa, hvorledes mahummedaner og hindu, der kan rose sig af dette, betragter forholdet. — Sandelig endog de ydre ting i den kristne rustning maa i vore dage tilsees, vil vi gjøre os haab om at „omvende verden".

Mellem de forskjellige religioners tilhængere er der ført en hel kamp om tre punkter — lige betydningsløse. 1. Antallet af tilhængere som hver religion har. 2. De hellige bøgers alder. 3. De hellige bøgers omfang.

1. Det er ei let nøiagtig at bestemme antallet af hver religions tilhængere. Følgende tal efter romersk-katolsk kilde er dog sandsynligvis nogenlunde rigtige og gjør i hvert fald ikke kristendommen uret. Efter dem er buddhismen numerisk verdens „største religion". Det vil sige, Buddha har nogle flere disciple blandt menneskene end Jesus. Tallene er: 423 millioner buddhister og 420 millioner kristne. Af de sidste er 212 millioner katoliker og 208 millioner protestanter. Af muhammedanere er der 200 millioner.

Mange kristne har havt en svare strid med at reducere tallet paa buddhister. De skulde nemlig endelig have det til, at kristendommen har de fleste tilhængere. De syntes at mene, at det skulde være ét bevis for dens sandhed. De fleste oplyste mennesker deler vel ikke længer denne overtro paa tallets beviskraft, paa at flertal og sandhed er et og det samme. Men det hørte med til den gamle argumentation. Kristendommens udbredelse over hele verden uden sværdets hjælp (med mange vigtige undtagelser rigtignok) skulde bevise dens guddommelighed. Det kom naturligvis paatvers for denne argumentation, at buddhismen har underlagt sig en endnu større del af verden uden mindste sværdhjælp alene ved ord og eksempels overbevisende magt. Men som sagt, nu agter vi ei længer paa det. Det er intet argument imod os at være i minoritet, — en minoritet der forøvrigt bliver mere iøinefaldende, naar vi tager de to religioners levetid i betragtning. Buddhismen var jo millioners frelse før kristendommen blev til. Absolut talt har naturligvis derfor mange flere millioner i liv og død fortrøstet sig til Buddhas end til Jesu ord.

2. Ivrigere har man slaaes om biblernes ælde. Man har indbildt sig, at alder og sandhed er proportionale. Jo ældre, desto guddommeligere. Og følgen har været, at man nødig har villet indrømme de ikke-kristne biblers ælde. — Her er buddhisterne mindre „heldig" stillede, idet deres skrifter for største delen er yngre end det Gamle og tildels yngre end det Nye Testamente. Buddha levede jo først, da jødernes samfund

havde naaet sit høidepunkt under det Gamle Testamentes aand. Den buddhistiske bibel blev i det væsentlige først nedskrevet omkring 80 f. K. Koranen er meget yngre end vor bibel, saa her maa kristne, jøder og hinduer alene slaaes om „æren". Jøderne har naturligvis en ældre bibel end vi kristne, saa er sandheden proportional med alderen, bør det os jo at gaa over til jødedommen. De ældste bøger i det Gamle Testamente sættes af den nyere forskning ikke længer tilbage end til 1000 f. K. Mens Vedaerne efter min beregning gaar saa høit op som til 12—1500 f. K. Og andre udmerkede autoriteter sætter deres alder til 4—6000 f. K.

Faktum er naturligvis, at jo ældre en religions hellige bøger er, desto mere indeholder de af taagede forestillinger og af ting, der skjæmmer dem og hemmer deres tilegnelse. Den høie alder skulde saaledes neppe være noget at slaaes om. Man tænkte vel nærmest før, at man gjennem den kom Guds evighed og tingenes første begyndelse nærmere; men efter vor opfatning er jo Gud ikke længer undaf nu end for 5—6000 aar siden. Og et saadant tidsrum bringer os ikke merkbart nærmere tingenes udspring; det er blot som en draabe i havet selv mod menneskeslegtens alder, og forsvinder ganske overfor jordens tilværelsestid.

3. Om volumet har der staaet mindre kamp. Kristendommen har — naar hensyn alene tages til det Nye Testamente — en af de mindste og greieste bibler. Jøder og muhammedanerne kommer derefter. Koranen og det Gamle Testamente er vel omtrent af lige omfang. Men buddhisterne slaar dem alle af marken. Paa thibetansk udgjør den hele buddhistiske bibel 325 bind, hvoraf hvert veier 5 pund. Tænk at skulle tro paa en bibel i 325 bind à 5 pund! Eller bare at skulle læse og kjende den!

Dristige folk har givet sig af med at tælle antallet af ord, stavelser og bogstaver i de forskjellige bibler. Jeg kan ikke garantere for rigtigheden af de tal, jeg giver, da jeg ikke har undersøgt den. Jeg har havt mere end nok af den slags arbeide i mit liv. Jeg har nemlig ogsaa været blandt ordtællerne og kan oplyse efter egen tælling, at Rig Veda indeholder 10,500 vers, 153,826 ord, og at f. eks. ordet *og* eller *cha* findes (med mindre jeg har talt feil, hvilket nok er muligt) 1149 gange. Jeg udførte imidlertid ikke dette arbeide af bare nysgjerrighed eller ærefrygt, men fordi det var nødvendigt, før Vedaernes tekst og korrekte oversættelse kunde fastslaaes. Jeg maatte nemlig have foran mig for hvert eneste ord alle de sætninger, hvori ordet findes, for saaledes at gjøre mig rede for dets varierende betydninger.

Men andre har talt ord og bogstaver i vor egen bibel alene af nysgjerrighed eller dyb ærefrygt. De har fundet, at den indeholder 3,586,489 bogstaver i 773,692 ord. (Jeg haaber det er korrekt). De samme folk kan heraf oplyse en lærvillig verden om, at det ottende vers

i den 118de salme er Bibelens „midtpunkt", at ordet „Herre" findes 1855 gange og ordet „og" 46,277 gange*); det 19de kapitel i anden Kongernes bog er ordlydende det samme som det 37te i Esaias.

De gamle rabbinere har naturligvis for længe siden paa lignende vis efterforsket det jødiske Gamle Testamente. Det indeholder 2,728,100 bogstaver i 593,493 ord. Svarer ordmængden i engelsk og hebraisk til hinanden, saa vilde efter dette den nyere kristne bibel — det Nye Testamente — blot indeholde 180,199 ord. Det store verk staar endnu tilbage for ærgjerrige sjæle at eftertælle dette.

Zoroasters bibel *Avesta,* i den form, hvori vi nu har den (denne indeholder dog blot to af de oprindelige 21 bind), er den korteste bibel.**) Saa kommer Rig Veda, dernæst det Nye og saa det Gamle Testamente og Koranen. — Og endelig buddhismens bibellads.

De buddhistiske hellige bøger kaldes *Tripitaka* — de Tre Kurve — og er oversat til mange sprog fra det oprindelige Pali, der er en dialekt af sanskrit. Den oprindelige bibel skal have udgjort 84,000 bøger. En bog vil dog blot sige en afhandling. Den bestaar i virkeligheden af 275,250 vers med 361,550 vers lige hellig kommentar. Hvert vers kan regnes til 32 stavelser. Det vilde give os 8,808,000 stavelser for den egentlige skrift og 11,569,000 for kommentarerne. Ved en anden beregning er der fremkommet et meget lavere tal, nemlig 1,752,800 ord for selve skriften, hvad der vel vilde svare til 3,505,600 ord i europæiske sprog. Lægges saa kommentarerne til, bliver det jo endda en vakker bibel. — Buddhisterne synes merkelig nok endnu ikke at have været foretagsomme nok til at foretage disse tællinger. Ovenstaaende tal skyldes blotte beregninger foretagne af europæere.

Der er en fuldstændig buddhistisk bibel paa kinesisk i London. Den udgjør 1662 selvstændige verker. Den thibetanske oversættelse udgjør som nævnt 325 foliobind.

Forfatteren slutter sin artikel med at udtale haab om, europæiske universiteter vil oprette lærestoler i Palisproget og helst tilkalde indiske lærere. Han mener, at dette sprogs hellige skrifter burde kjendes bedre, end tilfældet er, om ei for andet saa som modvægt mod „de skadelige forvrængninger af den store Buddhas lære, der nu af saakaldte esoterske

*) En flink mystiker burde kunne bygge en hel verdensteori paa det tal. Tænk ordet „og" — det alt sammenbindende! Og dets tal ender med to „hellige" syvtal. Adderes samtlige sifre faar vi 26, som, naar 1 lægges til, bliver 27 eller 3 × 3 × 3. Tænk! — *Red.*

**) Forfatteren maa vistnok i øieblikket have overseet tauismens — Laotszes ord —, der sikkerlig maa være kortere endda. Den er blot som Pontoppidans forklaring i omfang.

buddhister spredes omkring i landene." Buddhisterne selv taler om at sende missionærer til Europa, siger han; lad dem da heller sende mænd, der som sproglærere ved vore universiteter baade ved liv og lærdom kan lære os bedre at kjende den vismands liv, hvem en Oxfordprofessor har omtalt som blandt mennesker den første og den største næst efter En anden.

Klædernes psykologi.

(Efter G. Ferrero i „*Nouvelle Revue*").

Klæderne har ikke bare den fysiologiske funktion at beskytte vort legeme mod kulde og varme, heller ikke bare den moralske funktion at opfylde de krav, vor skamfølelse stiller til os, — de har endnu en funktion af rent psykologisk art.

Menneskene har altid ofret megen tid og tanke paa sine klæder. De har ikke bare været maalet for det enkelte forfængelige individs stadige eftertanke og omsorg; de har været gjenstand for politiske kampe, love og straffe-forbud — og for mængdens kjærlighed og had; de har været fanen i revolutionære stormløb mod samfundenes helligste traditioner, kort sagt, de har overalt spillet en stor rolle i historien.

Alle har hørt tale om love mod luksus. Selv hos de mest civiliserede folk finder man, at visse slags klæder er forbudt for flere samfundslag; brugen af nogle slags hatte, skotøi osv. eller visse stoffe er indskrænket paa en saa vilkaarlig maade, at vi vanskeligt kan forstaa den. Saaledes kan i Madagaskar blot kongen gaa med skarlagenrøde sko. I Kina er gult keiserens farve, hvorfor alene den keiserlige familie kan bære gule dragter. Hos bachapinerne og betchuanerne er det forbudt den tjenende klasse at bruge klæder af visse slags skind, f. eks. af sjakalskind, der udelukkende er forbeholdt de rige. I middelalderen havde i Frankrige alene det høieste aristokrati ret til at bære røde klæder; i Japan havde indtil den sidste sædernes revolution, som har givet landets civilisation et helt nyt præg, alene personer tilhørende samfundets høieste klasser ret til at bære to sabler, de, der kom efter dem, én sabel, medens de lavere lag slet ikke maatte bære dette vaaben.

Men om vi bare holder os til vor egen tid — hvor mange forskjellige følelser og tanker knytter der sig ikke til vor klædedragt! Det er slet ikke for meget sagt, at vore klæder udgjør en integrerende del af vort legemlige og aandelige jeg: forandres vor dragt paa en eller anden maade, saa

forandres nødvendigvis ogsaa vi selv. Vi behøver bare at tænke paa, hvor skamfuld en mand tilhørende den høiere borgerstand vilde blive, om han skulde optræde paa gaden iført en arbeidsbluse! Jeg tror meget faa mænd af den socialt høiere klasse kunde gaa paa gaden i arbeidstrøie uden at rødme og gribes af en forvirret skamfølelse, saasandt det da ikke gjaldt et væddemaal, eller det skulde være en forklædning; og dog ved vi alle, at ingen mands ære, saa lidt som hans moralske eller intellektuelle værd vilde forringes derved. Man behøver ikke at være nogen stor filosof for at forstaa slige ting, selv de intelligenteste mennesker, der fuldstændig har gjennemskuet betydningsløsheden af alt ydre, vil ikke undgaa at føle sig generet eller ydmygede ved at skulle optræde i en dragt, som bæres af en ringere klasse.

Klæderne bestemmer ogsaa for en stor del vor opførsel mod andre. Rent instinktmæssig viser vi større høflighed mod en meget elegant klædt mand med handsker paa hænderne og et soigneret ydre; medens vi ligeoverfor en mand i arbeidsklæder straks anslaar en familiær beskyttende tone. Denne forandrede optræden fra vor side sker helt uden hensyn til vor agtelse for vedkommende person; det er simpelthen klæderne, som uvilkaarlig paavirker os i den ene eller anden retning.

Der findes ogsaa mange mennesker, der føler sig som foryngede, naar de for første gang bærer en ny dragt, en underlig glæde fylder hele deres væsen: det forekommer dem, at de er steget i værdighed. Det er let at iagttage dette især hos kvinder, hvem en ny klædning kan skjænke timer og dage af inderlig, intens glæde.

Nu er lovene mod luksus afskaffet i næsten alle civiliserede lande; men derfor har ikke klædedragten helt ophørt at sysselsætte de lovgivende myndigheder. Der findes saaledes love, som forbyder almindelige borgere at efterligne de militære dragter; og overalt er presterne sikret eneretten til at bære sin særegne dragt.*) I sammenhæng hermed kan det bemærkes, at i alle civiliserede lande har myndighederne fastslaaet bestemte specielle regler for enhver art forklædning, der jo ikke er andet end en ændring af dragt-typen. Dette viser, at klæderne staar i den allernøieste forbindelse med samfundslivets love: politiet anser anarkisme i mode-spørgsmaalet for ligesaa farlig som enhver anden art anarkisme.

* *
*

Hvorledes har nu klædedragten kunnet faa denne store betydning? Vi ved alle af erfaring, at vi slet ikke er herrer over vore følelser: de fødes, slaar ud i handling eller dør i stilhed paa en høist vilkaarlig,

*) Man maa erindre, at forfatteren er italiener. — Selvfølgelig ved saaledes læserne, at presterne hverken er sikret nogen saadan eneret eller i det hele har nogen særegen dragt „overalt“.

uberegnelig maade. Vi kan ikke føle behag, naar vi kunde have trang eller lyst dertil, vi kan ikke være melankolske, muntre eller elskværdige, naarsomhelst vi ønsker det, — vore sindstilstande afhænger af en mængde indre og ydre aarsager, som ikke beherskes af os. Og dog gives der nogle psykologiske kunstgreb, som til en vis grad muliggjør os et herredømme over følelserne. Hvis vi saaledes f. eks. beslutter os til at gjense et sted, hvor vi har oplevet en sterk glæde eller smerte, vil disse glemte sindsbevægelser atter vaagne i vort indre, nu rigtignok i en blegere og mattere form. Den kjærlighed, vi føler for et menneske, kan være helt ude af vort sind, naar vedkommende ikke er i vor nærhed, men et portræt, et brev eller en ligegyldig gjenstand, tilhørende den fraværende, kan være tilstrækkelig til at bringe kjærlighedsfølelsen til at blusse i veiret.

Akkurat paa samme maade som med følelserne forholder det sig med vore tanker: de kan vækkes til nyt liv af de sansefornemmelser, hvortil de var knyttede. Vi har alle benyttet det kunstgreb at slaa en knude paa lommetørklædet for at kunne huske en eller anden ting. Synet af knuden gjenkalder øieblikkelig i erindringen den tanke eller begivenhed, som det skulde minde om.

Disse bemerkninger skal lette os forstaaelsen af klædedragtens psykologiske rolle. I lidt sammensatte samfund, hvor de enkelte individer staar i vekselvirkning med hinanden, er der væsentlig en skillelinje, som har afgjørende betydning: den, der deler borgerne i en høiere og lavere klasse. Den første bestaar af de rigere, mere krigerske individer, hvilke egenskaber uden nogensomhelst anstrengelse fra deres side gjør dem beundrede, agtede og frygtede af den fattige, fredelige, underlegne klasse. Eftersom denne rangforordning befæstes mer og mer, fristes den høiere klasse helt naturlig til at søge midler, hvorved den kan hævde sin priviligerede stilling ligeoverfor mængden. Vi ved, at forfængeligheden maaske er den mest levende og heftigste af alle menneskelige følelser, og det krigerske aristokrati hos de krig-elskende folk saavel som penge-aristokratiet hos handelsfolkene er lige glade i at vise sin magt, i at indsuge med alle sanser den beundringens virak, som omhvirvler de store og mægtige, hvor de end viser sig. Til alle tider har menneskene benyttet en mangfoldighed af midler for at tiltvinge sig de æresbevisninger, som de har ment at have krav paa. Vi nævner bare de romerske *apparitores* — et slags herolder, der løb foran de høie embedsmænd for at underrette folk om, at de nærmede sig —, de mange faner og flag, de heraldiske symboler og emblemer; men fremfor alt andet er det dog klæderne, som af naturen synes bestemt til at spille denne rolle. Aristokratiet hos de krigerske folk viste sin høiere rang ved at udstaffere sig med kostelige trofæer; penge-aristokratiet hos kjøbmands-

folkene søgte at udmærke sig ved kostbare, pragtfulde dragter, og paa den maade kom mængdens beundring og ærefrygt lidt efter lidt til at knyttes uopløselig sammen med synet af de herlige kostumer og smykker. De, der bar al denne pragt paa sig, antoges øieblikkelig at tilhøre en høiere klasse.

Dette lader os forstaa grunden til, at de herskende klasser altid med haardnakket ihærdighed har hævdet sin ret til en særegen dragt. Da det viste sig, at alle ytringer af ærbødighed og frygt fra den underlegne klasses side fremtraadte i uopløselig forbindelse med deres optræden i den pragtfulde dragt, blev denne tilslut anseet for et privilegium for og nødvendigt appendiks til deres magt. — Berøvet disse magtens attributer forsvandt de jo i den store graa mængde af almindelige dødelige.

Den samme lov forklarer ogsaa, hvorfor vi ubevidst indretter vor optræden forskjellig efter folks klædedragt. De velklædte tilhører vor egen samfundsklasse, d. v. s. de trænger os ikke, og vi maa tage hensyn til deres egenkjærlighed og stolthed, hvis vi ikke vil have dem til fiender. Paa den maade gaar det til, at vi staar der bukkende, ærbødige, med et forbindtligt smil om læberne, naar vi har foran os en herre med blanke støvler og skinnende handsker. Det kan godt være den største skurk under solen: vanen er sterkere end vor gjennemskuende forstand.

* * *

Zoologerne kan som bekjendt af et enkelt ben slutte sig til navnet paa det dyr, det har tilhørt, dets varietet og art, legemsform, hudfarve og levevis; arkæologerne kan af nogle smuldrede rester af et gammelt hus eller tempel opkonstruere et fuldstændigt billede af bygningens oprindelige udseende — og saaledes kan historikeren og sociologen skildre i store træk et lands sociale og politiske forfatning, om han ikke besidder andet materiale end en række beskrivelser af dragter og skikke. Finder man et folk, hvis ene del klæder sig i prangende farver — rødt, gult osv. —, medens den anden optræder i sort og graat og disse sidste desuden er forbudt under dødsstraf eller andre strenge straffe at bruge klæder af de førstes farve, kan man trygt paastaa, at man befinder sig i krigerske samfund med aristokratisk regjeringsform: den herskende klasse har her uindskrænket magt. Saadan var det i det gamle Assyrien og nu i Uganda og andre steder. Støder man derimod paa et folk, hvor alle klæder sig paa noget nær samme maade og ingen bærer tilskue en særlig luksus eller gjør krav paa eneret til en vis dragt, — kan man være vis paa at staa overfor et folk med demokratiske institutioner, eller, hvis det er et vildt folk, et anarkistisk samfund uden et fast overhoved og uden en herskende klasse.

Og som de forskjellige samfundsforfatninger frembringer forskjellige

love for klædedragten, saaledes ændrer de vekslende tider moderne. Hvert aarhundre har sine dragt-typer, fordi det har sine egne smags- og tankeretninger og sine særlige institutioner. Vi klæder os ikke længer som de gamle romere eller menneskene i middelalderen, fordi vor civilisation er meget forskjellig fra den romerske saavel som fra middelalderens civilisation.

Fem uger i den kubanske republik.

(Efter **H. Howard** i „*Contemporary Rev.*“).

Forfatteren tog, i den hensigt personlig at sætte sig ind i de virkelige forhold paa øen, til Santiago, hvorfra han efter mange vanskeligheder slap ind i landet og straks stødte paa oprørerne. Han gjennemreiste det hele indre af øen fra leir til leir med det resultat, at han af ganske hjerte ønsker oprørerne seir, og at de Forenede Stater snart vil anerkjende Fri Kuba som krigførende magt.

De spanske seiersbulletiner maa der ikke fæstes ringeste lid til, siger han. Oprørerne, der endnu ikke har bemægtiget sig de større byer, har ingen anledning til at udsende berigtigende telegrammer. Forfatteren havde saaledes straks før sin afreise fra New York læst et telegram fra Havana om en stor spansk seir, hvor oprørernes hovedstyrke var blevet ganske slaaet med uhyre tab, medens spaniernes tab var forsvindende. Straks efter min ankomst til øen, fortæller han videre, kom jeg til at ride over den omtelegraferede slagmark. Den udgjør en trang, blød vei gjennem tæt skov. Her havde 4—500 oprørere, skjulte af den tætte skov, angrebet 2—3000 spanjere, hvem de i hele to dage havde drevet foran sig som en hjord kvæg. I veisølen var dynamit blevet nedlagt. Langs veien laa endnu skeletterne af de talrige døde spaniere, og hvor dynamit var kommet til anvendelse var benene strøet om og blandet kaotisk sammen. Alene paa ét saadant sted maa 15—20 mand have fundet sin død. Saaledes ser de „store“ spanske seire ud i virkeligheden.

Faktum er, at faa mile fra kysten og byerne ophører ganske det spanske herredømme. Hele det indre af øen er „Fri Kuba“. Og de spanske tropper føler sig saa magtesløse, at de lader sig spille paa næsen af ganske smaa flokke af oprørere. Da jeg efter mange gjenvordigheder flygtede ud af Santiago ganske alene, havde jeg ikke gaaet langt, før jeg stødte paa en afdeling af oprørerne. Jeg forlod byen om aftenen og næste dag var jeg i en republikansk leir. — I en anden leir, som jeg snart efter besøgte, havde 100 mand holdt sig i flere uger lige ved kysten og 15 km. fra hvor der laa en spansk styrke paa 2—3000 mand. Oprørernes

stilling kjendtes og var spanierne meget iveien, men den blev ikke angrebet. Den dag, jeg kom der, ventedes et angreb. Spanierne marcherede op mod os. Vi fulgte deres bevægelser med kikkerter, og mænd og officerer bad og ønskede, at de bare vilde komme. Men de kom ikke. De vendte om igjen under vore mænds latter.

Jeg fandt general José leiret med 4—500 mand ca. 25 km. fra en sterk spansk troppestyrke. Denne kjendte godt til hans stilling, men angreb ikke. Maceo kunde underholde den nyvalgte republikanske regjering med en tropperevy hvor 5000 mand deltog, medens spanierne, vel vidende om hvad der passerede, i to retninger og blot 30 km. borte laa med overlegne troppestyrker.

Spanierne vover sig aldrig ind i øens indre; i det høieste gjøres et hurtigt streiftog paa nogle faa dage og med en styrke paa 2—3000 mand. I byerne derimod regjerer de med pisken og er grusomt store herrer. Et uforsigtigt ord skaffer en kubaner deportation til forbryderkolonien Ceuta i Marokko, og en udlænding skaffer det øieblikkelig udvisning. Følgen er, at mænd i byerne hykler af bedste evne, og at det er lidt vanskeligt at faa rede paa den virkelige mening. I virkeligheden er dog alle kubanere uden undtagelse i deres hjerte paa oprørets side. Selv sønner af spaniere sympatiserer med frihedsbevægelsen. Jeg talte saaledes med en søn af en meget rig spanier. Han lagde ud for mig meget alvorligt og veltalende om Spaniens magt og „retfærdige sag“, indtil vor samtale afbrødes ved efterretningen om, at et spansk krigskib var blevet sunket af oprørerne med alle mand. Da gik naturen i øieblikket over optugtelsen. Den unge mand formelig hylte af fryd og begeistring — for rigtignok næste øieblik bittert at angre det upolitiske udbrud.

I den østlige del af øen bestaar oprørernes hær væsentlig af sorte, men længer vest næsten udelukkende af hvide. Alle arbeider godt sammen. Høvdingen Maceo er en høi, bredskuldret mulat med ry for dumdristigt mod forenet med ypperlig forstaaelse af kubanske krigsforhold. Han var nemlig med i det foregaaende tiaarige oprør. Han er kubanernes helt og spaniernes busemand, en vulkan af energi med en vindende optræden og mildt, venligt temperament, samt øine, der bestandig smiler blidt gjennem guldindfattede briller. — Republikens præsident markien af Santa Lucia er en mand paa henved 80, men fremdeles kraftig og spænstig som en ungdom, — en statelig, gentlemanlike gammele herre. De øvrige regjeringsmedlemmer er næsten alle yngre mænd, — under 40; behagelige, rimelige folk, fulde af haab til og begeistring for fremtiden, men langtfra oversangvinske. De kjender fuldt ud Spaniens magt, og en hurtig afgjørelse vilde forbause dem. Deres plan gaar ud paa at sulte spanierne ud, eller rettere sagt ødelægge dem finansielt. Den spanske hær holder paa at

ruinere moderlandet; hver dag, der gaar, er i virkeligheden ved sit blotte forløb en seir for oprørerne og et nederlag for spanierne. Nu er planen yderligere at sørge for at sukkerindustrien, der er Kubas rigdomskilde, ganske standses. Derved standser Spaniens betydelige indtægter paa øen, medens udgifterne alene øges. Oprørerne har da intet andet at gjøre end at holde øens indre — deres tropper koster dem intet, befolkningen underholder dem gjerne — og efter bedste evne forurolige og trætte spanierne ud. Den tid maa da komme, da Spanien vil takke til for paa en rimelig maade at faa slippe sin ruinerende koloni. For nogle maaneder siden vilde oprørerne været tilfreds med effektivt kubansk selvstyre under spansk overhøihed, nu kan intet i længden hindre, at Republiken Kuba træder ud i virkelighedens verden, undtagen Spaniens fuldstændige seir og kubanernes tilintetgjørelse.

Disciplin opretholdes strengt blandt oprørerne, og tropperne indøves stadig tildels af spanske sergeanter, der har rømt over til kubanerne. Kavaleriet opererer allerede nogenlunde let og anfalder ofte med held større spanske infanterimasser. Fodfolket er endnu nærmest komisk paa ekserceerpladsene, men kommer sig hurtigt.

Lad mig til slutning tilføie, at et ridt gjennem Kubas vidunderlige landskaber er en herlig erfaring. Folket er overalt de mest gjestevenlige og forekommende mennesker, det er muligt at tænke sig. Hvad tid af dag eller nat man ankommer til en kubansk gaard eller hytte, staar altid det bedste huset formaar til ens tjeneste. Er det midt paa natten, staar folkene op, koger kaffe og dækker bord for en. Betaling modtages aldrig. Paa mit fem ugers ridt igjennem øen var det mig ikke muligt at blive af med en eneste øre.

Aldrig til at glemme var en nats ridt opad bakke fra kysten, gjennem tæt duftende tropisk skov; over os den dybe glinsende sydlandske himmel, hvor fuldmaanen lyste, medens under os laa det sølvskinnende hav glitrende om de mørke skovbevoksede kyster! — Et herligt land og et folk, der vel fortjener den frihed, for hviken de saa længe har bedt, tryglet og som mænd kjæmpet og ofret.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under „Redaktørens sofahjørne“.

Kringsjaa.

Kristiania, 10. jan. 1896.

I den sydafrikanske boerrepublik **Transvaal** har der længe hersket bitter rivning og misnøie. Landets oprindelige hvide beboere, — boerne af hollandsk afstamning —, udgjør efter alle beskrivelser en temmelig raa og uvidende befolkning, overtroiske til det latterlige og samtidig grusomme, tyranniske og brutale. De udgjør 15,000 mod 60,000 senere indvandrere af forskjellig nationalitet, for det meste engelskmænd. Desuden er der den oprindelige sorte befolkning, som boerne behandler som dyr. Boerne alene har politiske rettigheder. De fremmede kan omtrent ikke opnaa borgerskab (først efter 14 aars ophold i landet og gode attester fra boercheferne); de har, tiltrods for at de saaledes er fire gange saa talrige som boerne, ingensomhelst indflydelse paa landets styre og lovgivning, der ledes i boer-aand. Endogsaa deres børn maa opdrages i udelukkende boerstyrede skoler. De fremmede er ei alene politisk magtløse, men føler sig ogsaa uretfærdig behandlet og undertrykket ved beskatningen, der næsten udelukkende er lagt — og lagt tungt — paa dem, medens de har liden tillid til boernes domstole. — Det er klart, at saadanne tilstande er uudholdelige, specielt hvor den talrigste klasse ogsaa er den mest oplyste og civiliserede. Der har i længre tid været agiteret for at opnaa forandringer til det bedre; kravene har været: lige borgerret og uafhængige domstole; men boerne har ikke villet vige en tomme. Tvertom holdtes der hemmelige boermøder, og der gik rygter om, at de vilde styre landet „med sværdet“. De fremmede blev da skræmt; der dannedes en sammensværgelse blandt dem; mænd væbnedes, kvinder og børn bragtes i sikkerhed. Et bønskrift om hjælp, hvori de fremmede erklærer, at de frygter for sit liv, kommer ikke hjælpen, afsendtes til J a m e s o n, den engelske administrator i det tilgrænsende Matabeleland. Denne, der er en kvik, bestemt mand, kastede sig straks over grænsen med 700 mand politisoldater og frivillige.

Straks efterretning herom naaede England, gjorde regjeringen alt, hvad der stod i dens magt, for at stanse og tilbagekalde den altfor raske embedsmand. C h a m b e r l a i n, der er minister for kolonierne, telegraferede øieblikkelig til Sydafrikas autoriteter en bestemt befaling om ved alle midler at faa Jameson tilbage. Samtidig desavoueredes hans færd overfor boerrepublikens præsident, K r ü g e r. Ordren om at vende tilbage naaede ogsaa Jameson før noget sammenstød fandt sted; men h a n a d l ø d d e n i k k e og fortsatte sin march. Boerne mødte ham, slog ham og tog ham tilfange.

Det antages temmelig alment, at en grund til, at han ikke adlød, maa have været, at han var i forstaaelse med Sydafrikas mægtigste mand — Afrikas Napoleon, Kapkoloniens førsteminister, S i r C e c i l R h o d e s. Man maa erindre, at det engelske kolonirige ikke ligner f. eks. det franske, der styres direkte fra Paris. Sydafrika er et i alt væsentlig uafhængigt og selvstyret rige med egne love, eget parlament, egne hjemmevalgte embedsmænd. C e c i l R h o d e s repræsenterer det sydafrikanske folk og dets vilje. Det er hans plan under enhver omstændighed at samle et stort britisk sydafrikansk rige. Hans loyalitet mod England er meget betinget. Han har aabent udtalt, at stiller England sig

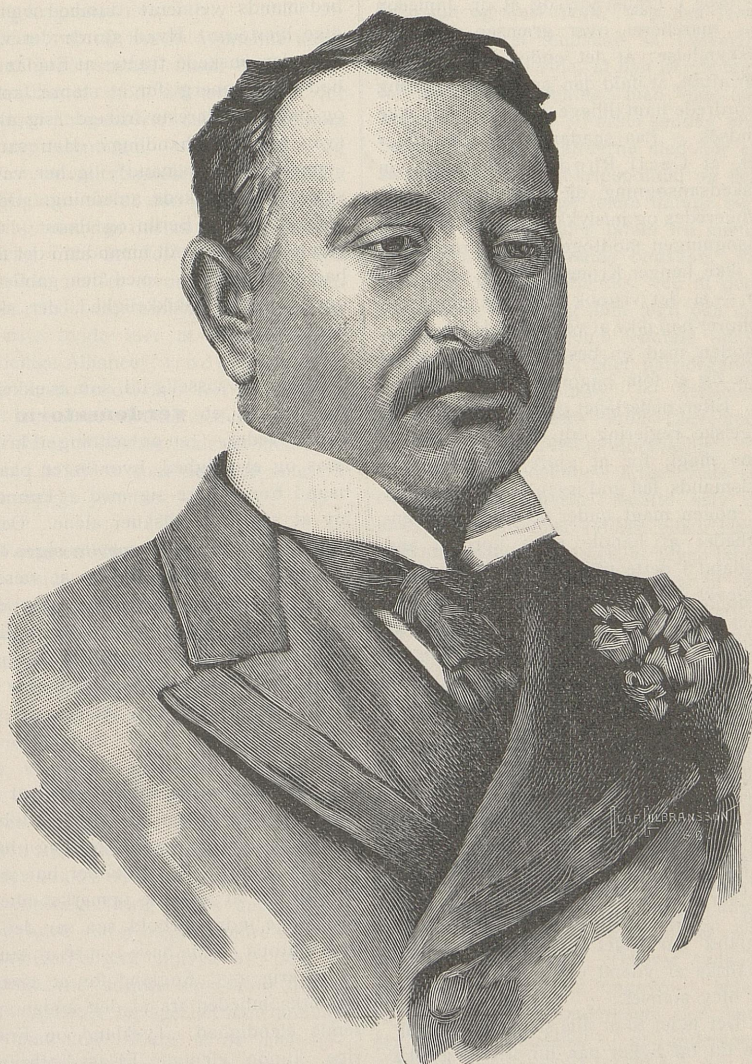

Sir Cecil Rhodes.

iveien for Sydafrikas interesser, saa maa England skubbes væk. Det er ikke usandsynligt, at denne mand har fundet øieblikket kommet til at sikre engelsk indflydelse i Transvaal, og at dr. Jameson har marcheret over grænsen paa hans tilskyndelse; at det endog mellem dem var aftalt, at ifald den engelske regjering beordrede ham tilbage, skulde ordren ikke ændses. — Paa saadan forstaaelse tyder det, at Cecil Rhodes indleverede sin afskedsansøgning, da ekspeditionen desavoueredes og mislykkedes. Og afskedsansøgningen modtoges. Den store mand er ikke længer Kronens tjener, men derfor — er det vistnok værd at mindes — ophører han ikke at være Cecil Rhodes, manden med en bestemt plan, ubøielig vilje og et folk bagom sig.

Efter nederlaget gjorde ligeledes den engelske regjering alt, hvad der stod i dens magt, for at gjøre sin raske embedsmands feil god igjen. Det er umuligt for nogen magt under de givne omstændigheder at handle mere korrekt, end England i dette tilfælde har gjort. Men alligevel har det ved denne begivenhed faaet al verden imod sig, og den meget skrivende tyske keiser kunde naturligvis ikke lade være at blande sig i sagen og sende præsident Krüger et demonstrativt lykønskningstelegram, fordi det var lykkedes ham egenhændig at forsvare og hevde landets uafhængighed. Telegrammet er et udfordrende slag i Englands ansigt, og lidt mere end det; det synes at pege mod et brud paa traktater, der er oprettet mellem Transvaal og England. — Heller ikke er det alene Europa, England har faaet paa halsen. Britisk Sydafrika er yderst opbragt, fordi Jameson blev stanset.

Det lader til at alle stormagter i længere tid tid ligget paa lur efter engelske feilgreb for at faa anledning til at kaste sig over den forhadte magt, der roligt lægger verden under sig og trives, medens de andre vantrives. Men den engelske regjering har været sig dette bevidst og har overalt optraadt paa en saadan maade, at selv kritik fra de bitreste modstandere blev vanskelig. Men her kom anledningen ved en engelsk koloniembedsmands velmente dumhed og mandige hjertelag. Hvad gjorde det vel for den, der ønskede trætte, at England opbød al sin energi for at stanse Jameson og paa det klareste fralagde sig alt ansvar for hans handling? Han var dog „engelsk embedsmand", og her var altsaa den forønskede anledning. Og saa gik det løs fra Berlin og Paris — de to gamle fiender fandt hinanden i det fælles had til England — med den gamle vise om Englands uskikkelighed, der skulde hevnes.

Det ser visselig ud, som trækker der sammen til en **verdensstorm** over vore hoveder, — en opvæltning af krigens kaos og elendighed, hvor ingen paa forhaand bør smigre sig med at kunne faa lov at staa som tilskuer alene. Det er, som Bourget i *Cosmopolis* siger, vanskeligt i denne verden blot at være tilskuer; tilskueren finder sig snart let at være en af hovedpersonerne i livets drama. Traadene spindes om ham, og til og fra ham, uden at han selv ved af det eller sanser det, før han er midt oppe i legen.

Og **England**, stakkel, synes at staa alene mod en verden, der finder afløb for indbyrdes strid og indre gjæring i hadet mod England. Som nationer har gaaet til krig for at afvende opmerksomheden fra kildne indre forhold, saa ser det ud, som Europa kunde have lyst til at samles til en krig mod England for at afvende opmerksomheden fra al den anden splittende elendighed. Tyskland og Frankrige kunde glemme Elsass-Lothringen over nydelsen ved at se England ydmyget.

Kort sagt: for øieblikket er en ny europæisk „hellig alliance" under den store keiser Wilhelms kommando og

rettet mod England og — „omvæltningspartierne“ ingen umulighed. England forbereder sig paa den ved forcerede rustninger og ved at sætte sin flaade i færdig krigsstand.

Man ved af keiser Wilhelms malerier, at hans største drøm er en europæisk alliance mod alt, hvad der i vor tid søger at omstyrte den verden, som han repræsenterer — mod Østen og mod „omvæltningspartierne“. Hidtil har England været den uoverkommelige hindring mod den drøms virkeliggjørelse. Underlig vilde det derfor være, om keiseren ikke nu for alvor tog fat paa den og benyttede det samlende Englandshad til i dets hvide luer at sammensmede sin „hellige Alliance“, trods England og delvis ogsaa imod det. Det stygge land har jo kurtiseret selve det hedenske Japan, der i keiser Wilhelms malerier med hele Orienten afbildes som de onde magters — de stygge jøtuners — hjem.

Venezuelastriden er heller ikke endt endnu. Hele den affære blev temmelig feilagtig fremstillet i de første telegrammer. Hvad hovedsagen angaar, var *Kringsjaas* fremstilling i sidste hefte korrekt; men medens telegrammerne lod os slutte, at krigsstemningen de første dage var enstemmig og høilydt i de Forenede Stater, viser de senere efterretninger, at dette dog ikke var tilfældet. Pressen støttede selvfølgelig i det store hele præsidenten i det skridt, han som nationens repæsentant allerede havde taget. Men krigsbegeistring synes der i hvert fald at have været meget mindre af, end telegrammerne gav indtryk af. Mange af storbladene udtalte sig endog straks mod budskabet og specielt mod enhver tanke paa krig. Flere af de mest betydningsfulde uafhængige blade, som *New York Post,* fordømte i skarpe udtryk Clevelands handlemaade. Et af de oftest citerede ledende blade i Unionen, der som regel fører et næsten til kulde grænsende nøgternt, roligt sprog, skrev dagen efter budskabet, at de mænd, der „taler om krig, er en pest og en forbandelse.“

Protestmøder afholdtes ogsaa straks i Boston og New York. Fra den første by sendtes et budskab til Cleveland for at lade ham vide, at han havde taget feil af folkets stemning; man vilde ikke krig med England. Første søndag efter budskabet taltes i kirkerne med stor enstemmighed mod al krigspolitik, og flere af de første geistlige talere udtalte sig i kraftige ord og under bifald fra menighederne mod Clevelands budskab. Enhver, der kjender Amerika, ved at dette har større betydning som tegn paa den virkelige stemning end senatets bifald, da budskabet læstes, eller partiorganers lurblæsende tilslutning. — Retslærde talte ogsaa straks mod Clevelands standpunkt som retslig uforsvarligt.

Da saa budskabets følger viste sig i forretningsverdenen, maatte selv de stortalende politikere stikke piben isæk. Men det maa ei glemmes, at begge lande uheldigvis officielt er bundne til stik modsatte handlemaader, der for øieblikket synes at pege i retning af en næsten uløselig konflikt. Og saa lidt som der før var meget virkeligt krigshyl, er der nu noget tegn til opgivelse af det engang indtagne standpunkt. Desuden kan det lille ustyrlige Venezuela hvad øieblik somhelst tvinge statsmændene til øieblikkelig handling, — før en udvei til fredelig løsning er funden. — Clevelands amerikanske kommission til undersøgelse af grænsen er udnævnt. Denne kommissions betydning er ogsaa blevet misforstaaet. Budskabet erklærer tydelig, at det kun er dens opgave — siden England ei vilde underkaste den hele sag voldgiftskjendelse — at undersøge det hele spørgsmaal tilbunds, for at Amerika kan faa ordentlig rede paa den indviklede sag og derefter handle. Med andre ord, al videre handling overfor England skal udsættes, indtil en kommission har undersøgt

sagen og faaet rede paa, hvor retten er. Finder kommissionen, at Englands krav er saa uomtvistelige, som Salisbury paastaar, saa vil ikke Amerika modsætte sig dem. Finder den, at Venezuela har meget at sige til sit forsvar, saa vil den amerikanske regjering paany foreslaa England voldgift paa grundlag af de nye oplysninger. Og saa er det vel høist sandsynligt, at der bliver voldgift. I England begynder man allerede at ymte om, at Salisburys standpunkt nok lader sig ændre. Saa heldigvis synes udsigten her nogenlunde lovende, hvis blot de varmblodede venezuelanere kan holde sig iro i nogle maaneder; men det tør være tvilsomt.

Med slige forviklinger i storpolitiken, har naturligvis ikke England tid til at tage sig af de stakkels **armenere.** Og de andre magter har nok nærmest holdt igjen den hele tid. Saa de stakler har vel ikke længer nogetsomhelst at fæste haab til, — med mindre England foreslaar og Rusland gaar ind paa at det skal overtage provinserne. Amerika sees at ville gjøre noget; men det er ikke saa ligetil en sag. Imidlertid er afdelinger af det amerikanske Røde Kors afseilet til Armenia. Kanske kunde lidet bedre gjøres. Sultanen vil neppe vove at forbyde dem adgang, og de vil kunne optræde baade som fredspoliti og som sygepleiere for de ved tyrkisk tortur og mishandling lemlæstede kristne

Tager man hensyn saavel til indre forhold i de store lande som til de ydre rivninger, giver det virkelig indtryk af, at forfærdelsens vulkanske kræfter buldrer under og over os, og hvert øieblik kan bryde frem i nye orgier af ild og blod. Det har heller ikke lidet at sige, at den ganske politiske verden i dette øieblik ikke eier en eneste **bydende personlighed,** til hvem folkemassen ser op i tillid; intetsteds en Gladstone (han synes helt at have trukket sig tilbage), en Gambetta, en Bismarck, en Gortschakoff. Dygtige nok mænd, men ingen, sam skaber tryghed alene ved at det vides, at han staar tilrors. Det vilde ikke have liden betydning i tilfælde af en større katastrofe. Faren for panik hele nationerne igjennem, vilde blive overhængende. Thi det er med folk som med troppeafdelinger; føles det i farens stund, at der mangler bestemt, grei og tillidvækkende ledelse, saa griber den hvide vilde skræk de modigste, og saa kommer kaos.

Pengemarkedets kritiske tilstand, arbeidsforholdene og keiser Wilhelms socialistforfølgelser er videre elementer, der ikke gjør de øieblikkelige udsigter behageligere. Vi faar haabe, at de snart ændres. *Kringsjaa* er jo ikke netop blandt de sortseende: men for tiden ser det virkelig høist alvorligt og truende ud.

Paa **Kubà** gaar oprørerne jevnt frem.

Rettelse.

En kort artikel om „Slangegift" i forrige hefte er desværre ved en overseet oversætterfeil blevet ganske meningsløs. Det er nemlig ikke „iglers" men „pindsvins" forhold til hugormbid og slangegift, hvorom der skulde været talt. Man læse overalt pindsvin for igle. Samme oversætterfeil har nok forøvrig ogsaa *Naturen* for et par aar siden ladet sig dumpe op i.

„Kringsjaa“s skrift.

Da flere har klaget over den mindre skrift i *Kringsjaa*, der selvfølgelig er benyttet ene og alene for at give hvert hefte det størst mulige indhold, vil herefter alle væsentlige artikler blive sat med den hidtil benyttede største sats, der er samme skriftart, som vore andre tidsskrifter benytter. Kun til ganske korte artikler, notitser og lignende vil tættere (som denne) eller mindre skrift (som paa nærmest forudgaaende sider) blive benyttet.

Mere fælles liv.

ndog her i hovedstaden sidder mennesker ensomme og ofte vansmegtende af mangel paa samliv med andre paa høiere niveauer. Der savnes et sted, hvor man kan ty hen og føle sig velkommen blandt andre mennesker, hvor ens hungrende sind kan finde næring, ens hjerte glædes, ens sjæl løftes; hvor luften er ren og klar, ladet med høie tanker og ædle formaal. Mennesket lever jo engang ikke af brød alene, men trænger og alle de ord, der i form af ideer, idealer, viden, musik, kunst udgaar fra Guds mund. Men lidet eller intet er gjort for at afhjælpe dette savn, og menneskene bliver siddende hver i sit lille rottehul, frysende og sultende og længtende — længtende ud. Ud af den længsel har det vist faldt i manges lod at høre mange ord, der ikke sjelden synes som rene skrig — nødraab fra synkende, sultende sjæle, raab efter det, som er mere end brød.

Sandt nok her er teatre. Og her er foredrag. Og man kan læse. Men læsningen er ei nok. Teatret er ei nok, — selv om det ikke for de fleste var for dyrt. Foredragene stiller heller ikke hungeren. Det er samliv man vil, samliv med andre om livets høiere interesser og paa dets høiere planer. Det er ensomheden, som tærer. Den ensomhed, som skabes ved at blive siddende alene med sine tanker, uden menneskeligt selskab om dem, uden menneskers og venners hjælp til at tænke dem ud, bytte, veksle, berige dem; uden leilighed til at leve livet i disse tankers lys og faa sætte sin egen kraft ind i livets store bank til hjælp for og fremme af et eller andet. Mere fællesskab i livet — om hvad der er bedst i os, dybest i os, om ideer og idealer. Det er savn og længsel.

Hos en abonnent har dette affødt et bestemt forslag, der er billiget og støttet af flere velkjendte kristianiamænd af forskjellige leire. Thi trangen er alment følt. Forslaget gaar ud paa noget i lighed med det londonske Folkepalads; kun at dette ikke skulde være for nogen speciel klasse; men for alle, ved alle, — en sammenslutning af mennesker for at

bygge et større fælleshjem i den ovenomtalte aand, — en art høiere anlagt klublokale om man vil, hvor det selskabelige liv skulde samles om ideer og idealer, faa farve og karakter deraf, — hvor der altid skulde være et hjemligt og samtidigt løftende, udviklende sted for den ensomme eller mod mennesker længtende, hvor foredrag skulde holdes, musik rystes ud over folket, og al uskyldig glæde samtidig faa trives; men hvor alt skulde præges af forstaaelsen af menneskets høiere natur og ønsket om at nære og udvikle denne. Der skulde vor bedste natur blive fostret og lære at føle sig hjemme. Vi skulde mødes der som de, der al jordbundenhed tiltrods, dog ogsaa er „islegt med hav og himmel".

Med haab om, at den energiske forslagsstiller maa evne at faa en vakker tanke ført ud i livet, om end til en begyndelse efter beskeden maalestok, gives ordet til forslagsstilleren selv.

Korrespondance.

Naar vi ser og hører, hvormeget der i denne tid arbeides for at rette vrange og skjæve forhold og bringe lysere og bedre tider ind, da maa vi vel haabe at virkeliggjørelsen af menneskets dybeste længsler og krav efter fyldigere og høiere liv staar for døren. Men skal alle de høitflyvende tanker og ideer, som sendes ud blandt os i skrift og tale, fæste rod og faa vækst, saa maa der ogsaa gribes praktisk an. Tankerne maa realiseres. Der maa skabes et rigere, mangfoldigere aandsliv; da vil der uundgaaelig ogsaa følge et høiere moralsk liv.

Naar vi ser, hvorledes det i det materielle liv stadig gaar fremad, lysner og dages ved det ene store epokegjørende fremskridt efter det andet, er det saa ikke paafaldende, hvorledes vi i aandelig henseende ligger tilbage, famlende uvirksomt om, trods den skrigende trang omkring os, — en trang, der i længden ikke lader sig stille tilfreds med forespeilinger i skjønne ord? Virkeliggjørelse kræves der — kræves at der handles.

Der er saa meget, som staar stængende i veien for dette nye liv. Der maa ryddes og bygges. Der trænges arbeidere. Og har vi ikke alle vort kald til at være med i tidens store bevægelse for at bryde mørkets magt i menneskenes sind og over deres liv.

Kristiania — og enhver større by skulde absolut eie bygninger, viet moralsk og aandelig udvikling — Kraftstationer, om vi saa maa kalde dem, for livsstrømme ladede med en fuldt levende aands elektricitet, og hvorfra disse kunde strømme ud iblandt os, ind i hjerterne, — sande, praktiske templer, som ikke blot aabnes en gang imellem for en kort tid, men som til enhver tid vil tage imod de trætte og søgende — være til for at vække tillive og røre det virkeligeste og sandeste i os og afhjælpe savn og krav.

Lad os slaa fast den dybe sandhed: „Mennesket lever ikke af brød alene, men af hvert ord, som udgaar af Guds mund", d. v. s. af alt stort og skjønt i kunst og videnskab — kort sagt, af alt, der har aandsløftende kraft. Først ved det lever vi et sandt menneskeliv; uden det kun

et skindliv. Og ligesaa vist som legemet kræver daglig pleie, gjør vor aand det, om den ikke skal forkrøbles, og niveauet blive dyrets . . . . .

Der er en dyb trang hos os, netop som følge af vor ædlere natur til at slutte os sammen i sympati og venskab, til samtale og udveksling af meninger o. s. v. — Men betragt engang Kristiania eller andre storbyer, og se hvilken mængde mennesker, der vandrer om der ensomme, uden hjem eller hjemlig hygge, uden venner og forstaaelse; og tillige hvormange hjem savner betingelserne for at kunne skabe sandt velvære! Der aabner sig for os dyb af savn og trang, af vantrivsel og aandelig sult i hjemmene og paa hyblerne! Hver i sit lille bortgjemte kot. Og de mange, som drives ud paa gader og stræder, om ikke af anden grund saa af trang til selskab, nogen at samtale med, hvem tager vel imod dem? Jo kaféerne, restaurationerne og varietéerne staar der og rækker sine arme ud mod dem. De og de alene. Noget valg er der ikke. Der er intet andet. Intet under da, at restaurations- og varietélivet florerer og er vokset op til en truende magt, der stænger for det høiere moralske og intellektuelle livs vækst.

Lad os i forbigaaende kaste et lidt alvorligt blik paa det liv, som det arter sig, ikke i de lavere sfærer, i krogene, i mørket, men i dets lyseste skikkelse i de intelligentere strøg, dragende til sig fra de høiere samfundslag, gamle og unge, ogsaa kvinder, hjemmenes haab, samfundets støtter, lullende dem ind i et slags velvære, som slapper sjæl og legeme og ender i knugende tomhed. Er der kanske nogen side ved dette liv, som fordrer dets uhemmede eksistents? Virker det forædlende? Hjælper det fremad og opad?

Ser vi sagen an ogsaa fra denne side, er der yderligere grund til at ivre for dens realisation, idet restaurations- og varietéstrømmen derved gives andet afløb, og menneskets sans og smag ledes i en høiere retning ved at vi mødes, kvinder og mænd, gamle og unge, i en høiere, rigere atmosphære, hvor selskabelighed, opmuntring og konversation forbindes med et sundt aandsliv og med optagelse af nye ideer og nye, gode indflydelser . . . . .

Det var med disse linier kun min hensigt at pege paa en i vore dage alment følt trang. Her kan naturligvis ikke gives nogen egentlig beskrivelse af den antydede institution, saaledes som den maatte tage form; men lad os aligevel ofre en tanke derpaa. — Det nye hus maatte være hjemligt. Til model maatte man tage et af de sande hjem, hvor selve indtrædelsen løfter og faar en til at tænke: „her er godt at være“. Ønskeligt vilde det vistok for manges vedkommende være, om der ogsaa var anledning til at indtage sine maaltider her. Spisesalen skulde lokke ved den mest tiltalende appetitlighed, bydende paa velsmagende men maadeholdne maaltider. I salonen skulde du mødes af musikens belivende toner, der selvfølgelig skal høre hjemme her; thi er der noget paa jord, som eier skabende magt i sig, da er det vel tonekunsten, dette sjælevæld, der bryder ind gjennem al hjertets forskandsning og ind i det helligste i os. Desværre der gives altfor liden anledning for de aller fleste af os til at faa høre god musik; lad os faa den mere ned blandt os. I læsesalen kunde du i ro holde samkvæm med de store og udvalgte i aandens verden. I foredragssalen vilde der gives anledning til at høre foredrag og

forelæsninger af enhver art, moralsk og religiøst løftende, belærende, oplysende, underholdende eller af kunst beaandede. Ogsaa anden nydelse og opmuntring af forskjelligartet natur vilde bydes, og saa først og sidst venlige ansigter, hjertets velvillie overalt, — hvor meget af himlen der alene dermed bringes ned til jorden!

Her vil ogsaa mor og far have et tilflugtssted for det barn, som de med ængstelse sender fra sig ud til storbyernes urolige, fristende liv; Her vil de mange kvinder, som nu baner sig uafhængig vei gjennem livet i et ofte legems- og aandsslidende arbeide finde et hjem, der med aabne arme tager imod dem. Kanske vil ogsaa det gaadefulde sociale program her kunde finde en hjælp til løsning; thi det virkelige sociale samfund kommer neppe udenfra med magt og vold, men maa banes vei indenfra — maa bygges op paa kjærligheds grund. I aandens og karakterens adel vil den virkelige socialisme finde sine sandeste forkjæmpere, og ved dem blive et mægtigt led i vor jords store forløsningsverk.

Derfor — i et saadant hjertets og aandens „forbund“ lad os sætte ind vore betroede talenter.

Fra naturen.

— Det største havdyb, man hidtil har kjendt, er i nærheden af Japan, hvor man maalte 8510 m. Isommer har det engelske opsynsskib *Penguin,* kapt. Balfour, ifølge *Nature*, maalt endda større dyb paa 23 ⁰ 40 ' s. br. og 175 ⁰ 10 ' v. l. — d. v. s. i nordost for Ny Zealand. Efterat der var løbet ud 8957 m. staaltraad, uden at bunden var naaet, bragte en feil i traaden denne til at springe, og observationen kunde ikke fuldføres, da vind og søgang hindrede videre forsøg. Ogsaa engang før var traaden brukket, efterat 7860 m. var løbet af rullen. Saa meget er imidlertid sikkert, at dette nye dyb er mindst 447 m. større end det største hidtil kjendte, kanske endnu mere. Forhaabentlig vil englænderne, hvem broderparten af æren for denneslags undersøgelser tilkommer, i den nærmeste fremtid foretage nye maalinger.

— En biografi af prof. Huxley er under forberedelse ved hans søn, Leonard Huxley.

— Klima og helbred. De Forenede Staters veir-bureau har under dr. W. F. R. Phillips redaktion paabegyndt udgivelsen af et nyt tidsskrift, der bærer navnet *Climate and Health* (Klima og Sundhed). Det staar under opsyn af bureauets chef, professor Moore, og skal behandle klimatologien i dens forhold til sundhed og sygdom — et emne, der hidtil i altfor høi grad er forsømt. I det første numer af dettte lovende tidsskrift indeholdes tabeller for juli maaned fra 100 udvalgte stationer med oplysninger om lufttryk, temperatur, fugtighed, nedbør, vind og solskin, samt om visse sygdommes fremhersken og om visse dødsaarsager i hver stat. Ved karter fremstilles for hver uge den gjennemsnitlige klimatologiske tilstand, hvad temperatur, fugtighed og total nedbørmængde angaar, og ved

lignende karter fremstilles statvis den totale dødelighed for ugen. Bureauets hovedformaal med dette tidsskrift er i det hele at indsamle og sammenstille kjendsgjerninger til en meteorologisk-hygienisk statistik, der kan vise den mulige forbindelse mellem veirlaget og sundhedstilstanden.

Om det samme emne er der i London nylig udkommet en bog under titelen *Weather and Disease* (Veir og sygdom) af Alex. B. Mac Dowall. Han fremstiller de klimatologiske forhold og den dødelighed, der begrundes af visse almindelige aarsager som linjer paa rudepapir, hvor ruderne i den ene retning betyder datoer, i den anden retning størrelsen af de klimatalogiske faktorer eller henholdsvis dødsfaldenes hyppighed. Ved sammenligning skal der vises tydelig forbindelse mellem de linjer, der angiver klimatet og dem, der angiver dødeligheden. Forøvrigt overlader Mac Dowall det til læseren at drage de mere bestemte slutninger af de fremstillede kjendsgjerninger.

Som bekjendt har hos os dokter A. Magelsen skrevet en bog om det samme emne. *P. E.*

Gabriel Finne.
Se Carl Nærups artikel, side 29.

Ny literatur.

Mary E. Wilkins: *Pembroke.* — Oversat ved Ingeborg v. d. Lippe Konow. — Fr. Nygaard. — Bergen. — Kr. 3.50.

Der udkommer tusenvis af romaner om aaret; men tallet paa dem, der virkelig kan tages alvorlig, der samvittighedsfuldt tegner mennesker og skildrer liv, der giver os noget nyt i retning af forstaaelse af eller kjendskab til den saa mangfoldige menneskelige natur, der desuden er skrevne med den egne kraft og udeladelse af alle overflødigheder og ligegyldigheder, der altid efter et par siders læsning siger os, at vi her staar overfor en større og egte forfatterpersonlighed, — tallet paa saadanne romaner er ikke stort. Man kan vistnok hvert aar, selv i de største kultursamfund, bekvemt tælle dem paa fingrene. De andre har sin fulde berettigelse som underholdning i trætte og ligegyldige stunder; men det forvirrer begreberne at blande dem sammen med den første klasse. *Pembroke* kan utvilsomt henregnes til den. Den var visselig noget af det bedste, der i romanliteraturen saa lyset ifjor. Den engelske literaturpresse synes at betragte den saaledes og for nærværende anmelder var læsningen visselig en nydelse; kanske specielt, fordi han stadig mindedes mennesker, han har kjendt. Som Ny England billede er det egte og glimrende. Det giver livet blandt den ældre generation i de afsides skovbygger aldeles fortræffelig. — Forfatterinden har før skrevet en række korte fortællinger eller rettere sagt portræter og skizzer, der i mine øine hører blandt de bedste ting, vor tid eier af den art. Det hænder jo ofte, at den, der kan skrive en glimrende novelette eller tegne et vidunderligt enkelt portræt, gjør fiasko, naar han forsøger sig med en større roman. Men i dette tilfælde, i hvert fald, holder forfatterinden virkelig næsten i den større bog, hvad hun i de korte skizzer lovede. Næsten —; thi smaaskizzerne bliver dog utvilsomt hendes fineste og bedste arbeide. Der viser sig enkelte forstyrrende feil og svagheder i den større bog. Men enhver, der interesserer sig for egte menneskeskildring, vil læse den med dyb interesse. De fremmede, egne omgivelser forhøier blot interessen.

Ernest Renan: *Caliban.* — Oversat ved cand. mag. Tyge Møller. — Karl Petersens boghandel. — Jyderup.

En af de oversættelser, man maa være taknemlig for.

Mikael Lybeck: *Dikter.* — Andra samlingen. — Albert Bonniers förlag. — Stockholm. — Kr. 2.00.

Alfred Jensen: *Nya dikter.* — Albert Bonniers förlag. — Stockholm. — Kr. 2.75.

H. P. Blavatsky: *Mareridt.* — Fortællinger. — Oversat ved Richard Eriksen. — Olaf Norlis forlag. — Kristiania.

Sven Nilssen: *Dværgene.* — Fortælling. — H. Aschehoug & Co. — Kristiania. — Kr. 2.50.

Thoralv Klavenæs: *Blandt Rødhuder.* — Roman. — Olaf Norli. — Kristiania.

En meget ligefrem fortalt historie om en ung pige, for hvem liv og kjærlighed kommer paatvers.

Laura Marholm Hansen: *Hvad var det?* — To kvindeskjæbner. — H. Aschehoug & Co. — Kristiania. — Kr. 2.80.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND VII. 31. JANUAR 1896. HEFTE 2.

Spaniens kvinder.

(Efter L. Garcia-Ramono „*Monde Moderne*“).

Forfatteren giver et ganske interessant om end temmelig enkelt billede af den spanske kvinde, — eller rettere sagt af de spanske kvinder; thi der er mange forskjellige typer af dem; hver provins har sin. Spanien er jo langt fra det enkle, overalt ligeartede land, vi i vor uvidenhed gjerne indbilder os. Verden er allevegne mere mangfoldig end vi aner. Folkekarakter og sprog, selv ansigternes udseende og menneskenes bygning skifter fra provins til provins meget mere end fra landsdel til landsdel hos os. Kataloner og Andaluser hører to forskjellige folkefærd til. Udseende og karakter er høist forskjellige. Man merker forskjellen øieblikkelig i gadernes liv, i byernes tone — i dragt, i ansigter.

Og som med folket i det hele, saa naturligvis ogsaa med kvinderne. Tag f. eks. de til hinanden stødende provinser Galicien og Baskien. Kvinderne er her rene modsætninger baade af udseende og karakter. Baskerindens ansigt er kantet og haardt; hun er ufølsom for kjærlighed, heder det; kold nok i det mindste; Galicierinden derimod er trind og frisk farvet og saa ømt og intenst forelsket, som nogen mand kan ønske det.

De fælles træk er ikke mange og skyldes mindre fællesskab i natur end i social stilling; thi over hele Spanien er denne beklageligvis ens. Vistnok møder vi sjelden den kvinde, som Fray Luis de Léon har malet i sin *Perfecta Casada,* den Fuldkomne Hustru, — kvinden, der lever i de indre gemakker som i et kloster, ofte hverken kan læse eller skrive og helt beherskes af prest eller munk. Fransk indflydelse har ændret dette noget; men endnu er det dog hver egte spaniers ideal af en kvinde. Der er kun hørt to røster i Spanien for kvindens hele og fulde frigjørelse eller for at give hende selv den fulde raadighed over hendes skjæbne med de midler og aabne veie, uden hvilken saadan raadighed er utænkelig. Den ene af disse er donna Concepción Arenal, der gaar saa vidt — siger forfatteren — som til endog at kræve, at kvinden skal kunne blive prest, ifald Guds natur dertil har skikket og kaldt hende. Mere moderat men lige energisk i sine krav er donna Emilie Pardo Bazán.*) Men de sterkeste, radikaleste, mest frigjorte aander i Spanien betragter fremdeles kvinden som et manden underlegent væsen, alene bestemt til at føde børn og stelle hus. I sin følelse for kvinden synes spanieren at have beholdt mest af maurisk indflydelse. Vistnok er hans „ridderlighed" og høflighed mod kvinden ægte, men de hindrer dog ikke, at han holder hende i et beklageligt og ydmygende formynderskab.

De to træk, der bedst karakteriserer alle spanierinder, er religiøs følelse og uvidenhed. De er religiøse af instinkt, af tradition, ved opdragelse og ved magtbrug. Manden kan i disse sager tænke saa frit, han evner; men ingen fader, egtemand eller broder vilde taale, at datter, hustru eller søster var andet end god, troende, hengiven „romersk apostolisk katolik". Men samtidig maa religiøsiteten begrænses; den maa ei gaa forvidt, saaledes at den gjør livet ubehageligt; den skal blot kaste en anden verdens forherligende slør over denne verdens skjønhed. Og skriftefaderen maa heller ikke blive for mægtig.

Spanierinden er af naturen kvik og intelligent; hun har et klart hoved og fuldt op af sund sands, — af god smag endogsaa; men alle disse naturlige evner tilintetgjøres af opdragelsen, der bestaar i systematisk at udhungre og sammenpresse sjæl og hjerne, som kineserindernes fødder

---

*) Hvem *Kringsjaas* læsere kjender lidt til. Se VI. 774.

presses sammen. Det stadige formynderskab hindrer naturligvis ogsaa personlighedens frie og sunde udvikling. Der dannes ingen karakter, ingen evne til at staa. Det ideale er, at hun altid skal læne sig til nogen. Opdragelsen angaar udelukkende det ydre — den kunst at behage manden, at koketere, osv. — Lad en ung pige tale om at studere arkitektur, og enhver spansk fader vil tro hende gal.

Chula.

Inden arristokratiet har kvinderne fra den atmosfære, hvori de lever, lagt sig til en ydre fernis af elegance og konversationsevne, der virker helt skuffende; men uvidenheden er vanskelig at skjule. De er i det ydre helt forfranskede, hvad der finder et slaaende udtryk i, at de har opgivet den vidunderlige mantilla for hatte efter sidste parisermode.

Inden middelklassen opdrages kvinden i absolut uvidenhed og interesseløshed. Hendes tid medgaar ei til andet, end til at vente paa egtemanden, som skal underholde hende, naar faderen ophører dermed. Hun arbeider aldrig, — det er under hendes værdighed. Derfor er hun en slet husmoder, uordentlig og endog skiddenfærdig. Kjøkkenet hverken forstaar hun eller vil befatte sig med. Alt, hvad hun har lært, er at behage, men selv for denne kunst faar hun efter egteskabet lidet brug, idet det spanske hjem ikke er mandens hjem i samme forstand som det andensteds er det. Han tilbringer lidet af sin tid der; kommer der næsten blot ved et tilfælde undtagen for at sove og spise.

Egteskabet er hendes frelse, og dog bliver hun, som vi har seet, ingenlunde en god husmoder eller hustru. Hun har ikke ide om økonomi og har derfor sjelden kontrol over husholdningskassen. Hendes hjem er uordentligt og uhyggeligt, og hun selv glemmer ganske den kunst at behage

efter egteskabet. Hun bliver ligegyldig med sit udseende og sin dragt. Ensomhed, arbeids- og interesseløshed, ofte ogsaa lidt trods fører saa undertiden til utroskab, der dog sjelden er af varighed og som bagefter sones ved ubrydelig troskab. Den gifte kvinde er sandsynligvis i det store hele en ærbar hustru, mindre flygtig end hun var som ung pige, da et kys var saa usigelig vanskelig at afslaa under himle, der lokker der-

Andaluserinde.

til, i et klimat, der blødgjør sjæl og legeme, og i nætter, der er som særlig skabt for elskov og øm sværmen.

Saavel inden arristokratiet som middelklassen er saaledes kvindens natur fordreiet og hemmet i sin vækst ved opdragelsen. Det er derfor alene blandt selve „folket“, at vi møder den virkelige spanske kvinde. Og her er hun i et og alt tiltalende. Hengiven moder og trofast hustru saavelsom mandens ven og arbeidskammerat. Skal Spanien, engang saa mægtigt og nu saa kraftløst og lavtstaaende, atter gjenfødes, saa vil visselig gjenfødelsen komme fra kvinderne. Gjenvinder landet sin tabte

plads blandt fremskredne nationer, saa bliver det gjennem den kvindens frigjørelse, hvorved hendes udmerkede natur vil komme til fri udfoldelse og faa adgang til at virke paa det magtstjaalne samfund og dets mænd. Den dag den spanske kvinde staar fri og selvstændig, istand til selv at tænke og handle uden mandens formynderskab, den dag er Spanien atter et stort og lykkeligt saavelsom et skjønt land. Uheldigvis er der ikke for tiden en straale af haab at øine i den retning.

Man finder temmelig gjennemgaaende hos folkets kvinder en ubegrænset evne til hengivelse, til opofrelse; en slags vild kraft, der ofte ytrer sig som grusomhed mod dem, der staar hendes iveien, men oftere som øm omsorg og ihærdigt arbeide for dem, hun holder af. Hun er patriot og troende, begge dele uden grænser, og Spaniens historie eier mangt et kapitel, hvor kvinderne har spillet hovedrollen. Hun er intens i ondt som i godt, — knytter let krampagtig og hyttende haanden mod en fornærmer og slynger lige fast og krampagtig armene om dens hals, hun holder af. Men hun er fornuftig og praktisk tillige; en dygtig moder, økonomisk husholderske og ikke bange for arbeide. I enkelte provinser minder hendes forretningstalent om den franske kvinde af folket.

Unge piger fra Kordova.

Baskerkvinden er fremforalt moder og patriot. Under den sidste karlistbevægelse gav hun utallige eksempler paa mod, begeistring og selvfornegtelse. Uden klage, med løftet pande og roligt sind har hun baaret alle en borgerkrigs rædsler, opmuntret og ansporet mændene og aldrig lagt dem lænker om fødderne, hvor det gjaldt, hvad der syntes dem ret. Hun har ofret sine sønner uden klage paa fædrelandets alter, skjønt hun fremforalt er moder. Hun er, som før nævnt, ingen varmblodig elskerinde, snarere kold; uden sanser, der plager hende; hun gifter sig for at blive moder. Hendes troskab er absolut og forklares ei alene ved hendes kulde, men ogsaa ved en glimrende sindets ligevegt, der alene forstyrres af politiken. Hun gaar ind i egteskabet med mere agtelse og venskab end med pludselig vakt elskov. Hun fører ogsaa med sig derind orden, økonomi, husholdningsevne, utrættelig aktivitet, loyalitet, munterhed og den

sympatiske, uselviske ro, der er sunde naturers kjendetegn. Hendes religiøsitet er lige intens som hendes politik.

Lige religiøs, men i det hele mildere og ømmere er Toledos kvinde, — Gammelkastiliens perle —, der særlig udmerker sig ved frisk hudfarve og en renslighed, der neppe giver den hollandske noget efter. Hun ser altid ud, som kom hun af badet, og hvor simpel hendes dragt end er, den er altid iøinefaldende ved sin skrupuløse renhed. Hun er alvorlig og melankolsk og uden spor af usandhed eller hykleri i sit væsen. Hun lyver aldrig, er absolut at stole paa, og naar hun giver sin kjærlighed, giver hun den helt og absolut.

Madrids *chula* — i hvem der er overveiende maurerblod — er mere vindende end vakker; intenst liv helt igjennem. Hun er af en lysebrun hudfarve, der opvarmes af udtryksfulde øine, hvis stumme sprog aldrig er til at tage feil af. Hun er forøvrig en underlig blanding af honning og salpeter. Øm, blød og taalmodigheden selv mod sit hjertes kaarede (der som oftest prygler og skammelig udbytter hende, endog lever af hendes arbeide), viser hun oftest mod andre et hidsigt kolerisk temperament, der frembæres i et sprog, som andre byers torvkoner vilde rødme over. Opklorede ansigter og afrevet haar er hyppige fænomener, hvor chulaen vanker. Hendes taalmodighed er sterkt begrænset, og i opbragt tilstand er hun en sand løvinde. Hun har beholdt den gamle nationale dragt: — en kort, trang kjole over et broderet snevidt skjørt; over skuldre og bryst den lille mørke *manton;* paa galadage slaar hun om sig den store *pannolon* af fint traadarbeide med flammende broderier i farvet silke. Ganske smaa fødder bærer et ofte solid, velformet legeme, der føres med megen elegance. Og der ytrer sig i hovedets stolte holdning, i det opadrettede blik og læbernes bue et hovmod, der let glider over i foragt. Hun møder aldrig nogen, der i hendes øine staar over hende.

Andaluserinden er *chulaens* søster. Hun er af samme race, men mildere, ømmere, blødere, mere beskeden og religiøs. Med en intens og sensuel fantasi er selvmord paa grund af ulykkelig kjærlighed ofte hyppige; altid med romantisk iscenesætning. Manden er hendes eneste interesse før egteskabet, og for at vinde ham pynter hun sig med en større hang til skrigende farver end med god smag. Hun elsker de flammende farver, skarlagen, guldgult, intenst blaat. Toilettets pièce de resistance er det lille silketørklæde, der dækker hendes skuldre. Et kort, broderet og farvet skjørt og smaa, lave, kokette sko udgjør dragtens videre væsentlige dele fra æstetisk synspunkt. Undertiden bærer hun en *manton* af silke eller fløiel, der ikke er saa klædelig som mantillaen, men dog bedre end en hat. Med blomster er hun altid smagfuldt og koket pyntet; særlig sees hun sjelden uden blomster i det sorte eller blonde haar, — det sidste er

ganske almindeligt. Hun elsker alt, der glimrer, allehaande guldstads; men intet ved hende glimrer dog som de store herlige, dybe, og paa engang skjelmske og smægtende øine, der altid synes fulde af „sjæl“ og intelligens, endog naar deres eierinde er absolut uvidende og uintelligent. Hun har en vakker, fristende mund, prægtig næse, ren oval ansigtsform, — men øinene kaster alt andet i skygge, øinene og hendes billedfyldte, blomstrende tale, fuld af forbausende, men poetiske overdrivelser. I sjælens dyb bærer hun paa et væld af sørgmodighed og melankoli og et fjernt, ufatteligt ideal, der foraarsager, at hun bliver formelig forelsket i en eller anden helgen, en Kristus eller et Mariabillede. Hendes umættelige trang til kjærlighed gjør hende til en elskerinde, der næsten er at frygte; men den nødvendighed, hun føler til at maatte ofre sig, gjør hende tilsidst til en herlig moder. Hendes begeistring for alt skjønt og ædelt er uden grænser, og gaar haand i haand med en lidenskabelig retsfølelse. Hun har ogsaa en sterkt beskyttende følelse af egen værdighed. Merkelig nok hænder det ofte, at denne lidenskabelige kvinde forbliver trolovet med en mand i fem, seks, otte, ti aar, før egteskab er muligt. Ofte er det ikke engang nogen trolovelse. Men de to mødes hver aften, og taler sammen under den milde syd landske himmel; hun i et vindu i første etage, han udenfor. Og aldrig er der plet paa hendes sinds renhed, naar bryllupsdagen endelig kommer.

Valencierinde.

Et ordsprog siger om Valencia, at kjødet der ikke er mere værd end grøntsager, grøntsager ikke mere værd end vand; mænd ikke mere værd end kvinder, og kvinderne intet værd. Som saa mange ordsprog er ogsaa dette en grov bagvaskelse, der har sin grund i, at Valencias folk indtager en mellemstilling mellem andaluser og kataloner og derved synes mindre særegent. Men det er i virkeligheden et folk med mange gode træk. En engelsk sømand mente rigtignok, at appelsinerne er saa deilige i

Valencia, at kvinderne glemmes. Appelsinerne er vistnok herlige; men det samme kan ogsaa trygt siges om Valencierinderne.

Kataloneren er stolt af at være kataloner — det er i hans øine en adelstitel, og kvinden danner ingen undtagelse fra den almene regel. De er enten hæslige eller ogsaa meget vakre, aldrig nogen mellemting. De indtager en friere stilling end kvinderne i det øvrige Spanien, er altid husets chefer og dygtige husmødre.

Galicierinden er den „kvindelige“ kvinde par excellence. Selv de fattigste bondepiger eier det „evigt kvindelige“ i høieste grad. Deres naivitet gjør dem blot desto mere elskværdige. De er hengivne, underdanige, resignerede og taalmodige overfor dem, de holder af. Og de er intenst religiøse, overtroiske og lettroende. De lever paa vidunderfortællinger og eventyr, og lader sig indbilde alt. De deler arbeidet med manden, saaledes at de udfører broderparten. Sammenligner man dem med trækdyr, vil man have vundet i korrekthed, hvad der tabes i galanteri.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Overalt er det kvinderne, som i Spanien i enhver henseende er folkets bedre „halvdel“, og fra hvem fornyelsen maa komme, hvis den i det hele skal komme. Hengivne, loyale skabninger, med høitstemt sind, varmt blod og en intens idealitet, der ofte sammenknytter et barnerent sind med den varmblodigste lidenskab, men som for tiden helt er fanget ind i katolicismens net, — kvinder, der ved en fri stilling og forstandig opdragelse maatte blive beundringsværdige og en kraftig slegts dygtige mødre.

Sultanens prester.

(Efter **Richard Davey** i „*Fortnightly Rev.*“).

Sultanen skildres ofte som en art muhammedansk pave. Dette er ikke ganske korrekt. Han eier ikke en paves hele magt. Han kan saaledes ikke udstede nye dogmer eller tolkninger af religionen og har i det hele intet med religionens lære at gjøre. Den er fastslaaet en gang for alle og repræsenteres væsentlig af Sheik-ul-Islam, den muhammedanske verdens overdommer og religiøse leder under sultanen. Heller ikke udøver sultanen nogensomhelst prestelig funktion. Han er kun de „troendes“ verdslige chef og herre; men han er det i kraft af sin og deres religion og som profetens repræsentant. Det er hans pligt at styre efter de engang fastslaaede love — Koranen. Hans magt, saaledes begrænset, er imidlertid absolut. Han er „Guds Skygge“ paa jorden, „kongers konge“ og „herrers herre“.

Som profetens repræsentant gjør han ogsaa krav paa at være den direkte og absolute chef for hele den muhammedanske verden; men nu udgjør det Tyrkiske Rige kun en del af denne verden, og udenfor riget anerkjendes ingenlunde sultanens magtkrav overalt. Selv inden riget er der sekter, som forkaster den. Sultanatet og muhammedanismen er ikke ting, der helt dækker hinanden. For at styrke sin magt forsøgte den nuværende sultan for en tid siden at bringe de to begreber til at falde sammen, at faa hele den muhammedanske verden til at samle sig om hans banner. Panislamismen var navnet paa denne idé. Provinsguvernørerne paalagdes at „ordne det" saaledes, og gesandter sendtes til muhammedanske folk og fyrster udenfor det Tyrkiske Rige for at bevæge dem til at anerkjende sultanens autoritet. Men det gik ikke, og forsøget maatte opgives. — Det tør vel være et skridt mod samme maal, naar Sultanen nu synes planmæssig at ville rense sit rige for kristne. Han drømmer vel om et stort, homogent og derved sterkt og solid muhammedansk rige, — en sammenslutning af muhammedanere til bedre forsvar mod den øvrige verden, et solid panislamisk verdensrige. Mod en saadan drøm veier jo nogle hundre liv og et lidet folks udryddelse lidet.

Muhammedanismen er en yderst enkel religion, — tro paa én Gud, al verdens skaber, retfærdig og barmhjertig; paa et liv efter dette, hvor de gode lønnes med paradis, og de onde straffes med helvedes flammer; paa at veien til paradis er et godt liv; samt paa blind og absolut underkastelse under Guds vilje, — den den muhamedanske verden uheldigvis ser i alt, hvad der sker snarere end i, hvad der burde ske, hvilket jo udgjør den væsentlige forskjel mellem den fatalisme, som leder til stagnation, og den tro, som „levendegjør".

Religionens enkelhed afspeiles i moskeernes arkitektur og indredning. Afbildninger af dyr eller mennesker er ved Koranen forbudt. Moskeen er helliget en Gud, der er uden form, der ikke kan tænkes i nogen skabt tings billede. Moskeen er derfor ganske tom og bar. Der findes kun en art niche — *Mihrib* —, som viser den retning, hvori Mekka ligger og altsaa den troendes stilling under bønnen, en prækestol — *Mimber* —, et sangergalleri og undertiden en balkon eller „kirkestol" for sultanen eller provinsguvernørerne. Forresten er rummet tomt. De første moskeer havde hvide, nøgne, kalkede vægge; nu dekoreres de derimod med skriftsprog fra Koranen i kunstnerisk slyngede tyrkiske og arabiske bogstaver.

Og dog er moskeerne ofte arkitektonisk prægtige bygninger med vakre former, herligt, dekorativt stenarbeide og vidunderlige farvede glasvinduer. Paa gulvet er der tykke tæpper.

Muhammedanismen er i virkeligheden en art ikke-kristen eller halv-

kristen puritanisme eller kalvinisme. Den dyrker det enkle og strenge. Den har intet hierarki; ingen biskopper, intet virkeligt presteskab engang. Alle er lige for Gud. Og Koranen er alt, hvad man har at henholde sig til. Den er Guds rene ord. — I tidlige tider samledes folket i moskeen, og hvem der ønskede det, tog ledelsen i bønnen. Prester fandtes ikke. Men dette gik dog ikke videre godt. De, der havde mest lyst til at tage ledelsen, var nemlig ikke altid dertil skikket. Følgen blev, at hver menighed valgte sig en leder — og gjør det til denne dag, den saakaldte *Imam* (= den som leder) eller *Mullah*. Han svarer til presten i den kristne verden; men er ingen prest, har ingen speciel prestelig uddannelse og tillægges ingen speciel embedshellighed. Han er en lægmand med de andre, en af brødrene; — kun den valgte bønneleder. Han vedbliver gjerne at drive sin egen forretning som før, har sin „bazar", kjøber og sælger med de andre. Han kan sjelden leve af sit embede. Han vælges dels for sin gode stemmes skyld og dels paa grund af sin karakter og vandel. Nogen særlig autoritet besidder han ikke, udenfor hvad han evner at skaffe sig ved sine borgerlige egenskaber som mand blandt mænd. For sine tjenester betales han en liden sum af moskeens kasse. Er han velstaaende, giver han gjerne hele denne sum til de fattige. Ellers tjener han ogsaa lidt ved at forene sit embede med en skolelærers. Han bliver benyttet, særlig af det smukke kjøn, som privat raadgiver, og hans „bazar" har ofte godt besøg om morgenen, fordi tilslørede damer da tager derhen i mængdevis for at hente gode raad. Nogle af disse folk er nogenlunde oplyste, men den overvældende mængde er tykt uvidende. Ikke sjelden forøger de fattigere imamer sine indtægter ved ulovligt salg til turister af brudstykker af fint gammelt stenarbeide, stjaalet fra moskeen, og enkelte har af den grund seet indsiden af tyrkiske fængsler.

En af dem var jeg blevet godt kjendt med og bad ham en dag besøge mig i hotel Bristol i det europæiske kvarter af Konstantinopel. Han var over 50 aar gammel og havde tilbragt sit hele liv i hovedstaden, men dog blot fem gange været i denne del af byen. Tyrkerne lider ikke af nysgjerrighed. I hotellet var der en elevator, der saaledes henrev den gode imam, at jeg maatte lade ham reise op og ned tolv gange itræk. Han lo, til han fik taarer i øinene, og tog Allah til vidne paa, at aldrig, — nei aldrig siden verdens begyndelse, havde der dog været noget saa vidunderligt som en elevator! — En uge senere fik jeg til gjengjæld en kasse dadler med forsikring om hans evindelige venskab. Der er alene i Konstantinopel ca. 600 moskeer, og hver moske har aldrig mindre end et halvt dusin imamer. Man kan derfor gjøre sig en forestilling om denne klasses talrighed.

Næst efter imamen i rang inden dette folkevalgte, læge presteskab

kommer *muezzinen* eller bønnetidsudraaberen. Fem gange daglig samles den muhammedanske verden i bøn, og fem gange daglig stiger muezzinen op paa det lille galleri rundt moskeminaretens top og raaber ud over omegnen: „Allah Akbar, Esschedou Allah il laha il Allah . . . . Allah Akbar La il lah il Allah,“ hvilket betyder: „Herre Gud, jeg bekjender, at der er ingen gud uden Gud, og Muhammed er hans profet. Lad os frelse vore sjæle. Lad os bede. Gud er stor. I Guds, den eneste Guds navn.“

Muezzinen vælges for sin prægtige stemmes skyld og tager ogsaa del i gudstjeneste eller bøn som en art klokker, der messer svarene til mullahens bøn. De bedste betragtes som en art kunstnere. Deres ry er ikke netop duftende af hellighed; det dufter tvert om meget sterkt og ubehagelig af det stik modsatte. De betragtes som temmelig forlorne subjekter, og besynges derefter i folkeviserne. De tildeles ogsaa en ledende rolle paa de tyrkiske dukketeatre, hvor den gode tyrk tager sine børn hen for at se og høre ting, der vilde bringe en flodhest til at rødme.

Khatiberne er prædikanter. De udgjør en slags lægt prædikebroderskab. De har intet „helligt embede“. De kaldes til sin gjerning ved særlig begavelse eller religiøs begeistring. Mange er glimrende talere. De større moskeer søger som amerikanske kirker inden kristenheden at erhverve sig en fast ansat „khatib“ eller prædikant, medens andre af disse folk vandrer om fra moske til moske undertiden hele riget over.

Moakiterne eller uhrtrækkerne er ogsaa vigtige medlemmer af denne læge geistlighed. De fleste moskeer har nemlig europæiske uhr (oftest fra det 18de aarhundre), og da de fem bønner maa afholdes til en nøie bestemt tid, bliver uhrpasseren en mand af betydning, saa meget mere som bønnetiden reguleres af maanen og en del astronomiske beregninger derfor bliver nødvendige for at bestemme klokkeslettet for hver bøn. *Moakiten* er gjerne ogsaa uhrmager og har sin bod i moskeens nærhed.

Foruden disse vrimler enhver større moske af gutter, som løber erinder og opvarter imamerne. De er gjerne ogsaa tjenere ved den nær liggende badeanstalt og har trods sin ungdom et mindre behageligt ry.

Alle disse udgjør da tilsammen en menighedsvalgt, læg moskebetjening og den ene gren af det muhammedanske presteskab, — der i virkeligheden bestaar af tre store klasser. De andre to har intet med moskeerne at bestille.

Den næste klasse udgjøres af *ulemaerne*. For at forstaa disses plads i Orienten, maa man erindre, at inden muhammedanismen er stat og kirke ét; staten er blot kirkens verdslige del. Koranen er ei alene de

troendes bibel, men ogsaa rigets grundlov og hele lovbog Den regulerer alle menneskelige forhold. Den ordner samfundet. Følgen er, at hele det muhammedanske retsvæsen er baseret paa koranen og bliver en religiøs institution. Dommerne dømmer efter koranen; og det juridiske studium bliver helt et religiøst (eller bibelstudium) og halvt teologisk.

Ulemaerne er rigets dommere, retslærde og advokater. De er ogsaa dets lærde mænd og teologer. Et muhammedansk universitet har kun ét fakultet, det teologiske — Koranstudiet. Alt andet er underordnet dette.

Her finder vi det som nærmest svarer til Vestens presteskab. Vi maa nemlig atter erindre, at Muhammed var mere en samfundsreformator og rigsbygger end en virkelig original religiøs aand og tænker. Det var dette livs ordning efter Guds vilje, der for ham var det hovedsagelige. Derfor er det kun naturligt, at det muhammedanske presteskab nærmest bliver — retslærde, advokater, dommere og lærde mænd.

Ulemaerne udgjør en fast organisation, med en sterk korpsaand. De er alle studerede mænd. Det er væsentlig ved dem, at den muhammedanske verden holdes sammen, og at sultanen styrer sit rige. I Konstantinopel repræsenteres ved de tre overulemaer — Cadi-el-Askir —, der med Sheik-ul-Islam, udgjør rigets høiesteret, hvis afgjørelser er absolute. Af de tre er den ene overdommer for Asien, den anden for Europa og den tredie for Konstantinopel. De staar i rang ved siden af ministrene.

Softaerne er de studerende, der ønsker at blive ulemaer, hvad de efter bestaaet eksamen opnaar. Derefter kan de udnævnes til *mufti* eller *cadi,* det vil sige dommer. Under disse lærde dommere staar en art læge distriksdommere, der dog henviser alle vigtige sager til muftien.

Tyrkisk retsvæsen er forresten den mest glimrende og vidunderlige farce under solen. Ingen muhammedan kan dømmes undtagen af sine egne troesfæller og ud af Koranen. De kristne sekter har ligeledes sine egne domstole og love; men til at gjennemføre disses afgjørelser er der ingen anden magt end de tyrkiske autoriteter med ulemaerne som raadgivere. Hvor kristne og muhammedanere sagsøger hinanden, benyttes en blandet domstol, hvis afgjørelser dog ingen muhammedan behøver at respektere. Ved appeller fra domstol til domstol kan sager blive hængende uafgjorte i aarrækker.

Et besøg ved en af de blandede domstole i Konstantinopel, *Galata Serai* f. eks. byder paa et af de pudsigste og underligste syn i verdens underligste by. Du træder ind i en stor, skidden forhal, ved hvis inderste ende der er en trætrappe. To politimænd kaster sig over dine fødder og trækker galocherne af dem, giver dig en billet og kaster galoscherne i en stor houg af skidne fodplag i en krog af rummet. Efter at have naaet toppen af trappen befinder du dig i retslokalet fyldt af alle verdens nationaliteter

og klasser, skidne klæder og stank, tiggere, vidner, tolke og tilslørede tyrkiske damer. Dommere, advokater og jury kommer først to timer efter den fastsatte tid.*) Ved sin indtrædelse bringes der dem straks kaffe og cigarer, som de nyder med orientalsk ro, medens retslokalet fyldes under høirøstet samtale. Naar saa de høie herrer har drukket sin kaffe og røgt sine cigarer, brøler dommeren: „Stille“, — hvorpaa politiet kaster sig over et halvt dusin af de mest fredsommelige og sagtmodige tilskuere og kaster dem ud af salen under et frygteligt spektakel. Saa begynder den hellige retshandling med procedure i alle sprog og med tolke, der tolker mere eller mindre korrekt, eftersom de betales til. Udenfor retslokalet er der en kafé, hvor vidner kan leies til at beedige alt under — og ikke under — solen. En af de faa hæderlige dommere forsikrede mig, at med sin bedste vilje kunde han ikke, som forholdene er, gjøre sin pligt som retfærdig dommer.

Den tredie klasse af det muhammedanske presteskab er *dervischerne*, religiøse ordener, der nærmest svarer til de katholske munkeordener, skjønt de sjelden aflægger nogetsomhelst løfte og gifter sig, naar de ønsker. Der er forskjellige velorganiserede ordener, syv der anerkjendes af sultanen. De vigtigste er hyledervischerne — *Tariki-kadrie* —, hvis idé er, at livets store opgave bestaar i at lovprise Gud ved at udraabe hans navn saa høilydt og ofte som muligt; *Halveti*-dervischerne derimod mener at Gud prises bedst ved absolut taushed og stille betragtning; de dansende dervischer — *Mevlévis;* og *bektachi* dervischerne, der er en fritænkersk, revolutionær sekt, paavirket merkelig nok af Voltaire, og en af de vigtigste faktorer i den „ungtyrkiske“ revolutionære bevægelse.

Tidligere var der en udbredt orden — *torlaki* eller *durmistars* —, der var bundet ved lige saa strenge løfter som de katolske trappister. De var vegetarianere og betragtede kvinden som helvedes og syndens fangstnet. De maatte tilsidst udryddes paa grund af en usædelighed, som selv den tyrkiske verden ikke kunde udstaa. Enkelte individer af ordenen sees dog endnu i provinserne, ofte ganske nøgne. En saadan i den forfatning saa jeg selv i hovedstaden. Den lavere del af befolkningen søgte at berøre det „hellige“ legeme og omfavnede ham paa en modbydelig maade. Han blev dog straks arresteret og forvaret i en barmhjertighedsstiftelse.

Hver orden har sin „general“ eller høieste *Sheik*, der residerer i hovedstaden. Denne stilling er arvelig, og generalen lystres blindt af alle ordenens medlemmer. Ogsaa her har da naturligvis sultanen et glimrende

*) Mon det ei gik an at maale folks kulturtrin efter den pris, der sættes paa tiden og hvor megen „forsenthed“, der er tilladt som skik og brug.
Red.

regjeringsverktøi ved haanden, særlig, hvor det gjælder at appelere til befolkningens religiøse loyalitet. Hvert samfund eller *takié* af dervischer vælger desuden en formand eller scheik. De dansende dervischers „general" staar i rang i riget lige efter Sheik-ul-Islam og kaldes „yppersteprest". Det er ham, der omspænder hver nykaaret sultan med Othmans sværd, — en ceremoni, der svarer til Vestens kroning. Ved siden af hver *sheik* staar et raad af initierede dervischer, hvis chef kaldes „*Fader kok*". For at forstaa denne titel, maa vi vistnok erindre, at tyrkerne oprindelig var et omflakkende nomadisk folk, og at under de forhold bliver en koks stilling betydningsfuld. Han repræsenterer selve livet. Saaledes bar det gamle jannitsarkorps's chef titelen „Overkok", og korpsbanneret prydedes af en suppegryde, under hvilket tegn heltene gik til kamp, — sloges for maden og livet altsaa.

Hver dervisch-orden udgjør et frimurerforbund med hemmelige gjenkjendelsestegn. Man kjender dem paa en fodsig kappe af blødt, mørkfarvet uldent stof og en konisk formet hat. I de høiere klasser findes dog mange dervischer, der kun bærer ordensdragten indendørs eller ved møderne.

De staar høit i anseelse, og udgjør de religiøst mere grebne i riget. De er gavmilde og forpligtet til at hjælpe hverandre. Det værste, der kan siges om dem er, at de med undtagelse af bektachi dervischerne udbreder og støtter alslags overtro. „Danserne" har saaledes ved hver takié en augur, en astrolog og en — magnetisør. Mange af ordnerne befatter sig med at spaa og hekse.

Dansen blandt de dansende dervischer er symbolsk. Den bestaar i at „ryste støvet af sine fødder". De beder først om kraft til at leve et bedre liv og begynder saa at danse, eller rettere sagt dreie sig rundt, rundt som snurrebasser, for at „afryste støvets baand".

Synet er gribende og vakkert. Der danser aldrig mere end ni, eleve eller tretten ad gangen. Disse befinder sig paa en liden cirkelrund platform i mødehusets midte. Platformen holdes glat som is. Over indgangen er musik og sangere plaseret. Dreiningen foregaar i takt med trommeslagene. Rundt platformen samles tilskuerne. For autoriteternes damer er der en egen balkon. Efter at have bøiet sig for formanden eller ypperstepresten, spreder danserne ud sine arme horizontalt, — den høire haandflade op, den venstre ned, hvorpaa de begynder dreiningen, der gaar hurtigere og hurtigere med urørlige ansigter, hovedet tilbagekastet og ludende mod den ene skulder. Bevægelserne er vakre og vidunderlig sikre. De er iført hvide og grønne eller brune folderige dragter med korte hvide skjørter lagt i tætte folder, saa de under omdreiningen minder om undersiden af en sop. Efter fem minuters forløb bliver profetens navn udtalt i den

monotone sang, som ledsager dansen. Øieblikkelig staar de dansende stille, folder armene paa brystet og bøier sig dybt for Muhameds navn. Saa følger en bøn, hvorpaa dansen gjenoptages. Efter tre saadanne „akter“ falder pludselig de dansende om paa gulvet og bliver liggende ubevægelige. De andre dervischer kaster sine kapper over dem, hvorpaa en „forbeder“ med høi stemme beder for alle jordens mægtige; for hvert „stort navn“, bøier alle tilskuerne sig, indtil endelig sultanens navn nævnes; da falder alle fladt paa maven med det forfærdeligste hyl, jeg i mit liv har hørt.

Lige saa tiltalende som de dansende dervischers „gudstjeneste“ i det hele er, ligesaa frastødende er hyledervischernes. De samles i en rektangulær sal. Chefen, klædt i skarlagenskjoler, sætter sig ved siden af *mihriben* mellem to tændte lys, hvorpaa der ofte kastes røgelse. Rundt ham samles musikanterne. I den modsatte ende af salen sidder de øvrige dervischer lænet mod væggen. — Og saa begynder det. Musikanterne dænger løs paa cymbaler og tamburiner, idet de brøler, saa høit de magter: „Allah Akbar, Allah Akbar . . . . .“ De andre tramper takten med fødderne, vugger legemerne og brøler med. Høiere og høiere stiger brølet, til de alle gribes af en art galskab; der staar skum om mundvigerne, øinene træder frem af sine hulinger og efter en stunds forløb ruller flere af dem paa gulvet i epileptiske anfald. Nu bringes syge og vanvittige ind fra et tilstødende værelse og lægges foran ypperstepresten, der sætter sine fødder paa dem. Hans „hellige“ fod helbreder nok ikke saa sjelden de syge. Imidlertid tiltager ophidselsen; dervischerne har ganske tabt al selvkontrol; der dænges løs af al magt paa trommer og cymbaler, og hele menigheden brøler som vanvittige: „Allah Akbar, Allah Akbar . . .“

Paa dette punkt træder en dervisch ind med et messingfad. Paa fadet ligger en kniv, en levende slange og en rødglødende ildtang. Chefen tager fadet. — Da jeg var tilstede, saa jeg ham tage kniven og stikke den gjennem ansigtet paa en af de værste hylere, saa bladet gik ind gjennem den ene kind og ud af den anden. En anden hyler greb slangen og begyndte at spise den. Ildtangen blev denne gang liggende. Ti minutter efter saa jeg manden med knivstikket; saaret var der, men allerede ifærd med at læges og manden syntes ikke at ændse det.*)

Bektachi-dervischernes mødested er en ganske tom, rektangulær sal, hvor intet findes af prydelse uden et eneste ord en gang malet over

*) Andre reisende erklærer at have seet dervischerne baade tage ildtangen, sluge stødt glas og gjøre andre lignende undre. Det synes klart, at vi atter har med hypnotisme at gjøre — enten hypnotiseres tilskuerne eller dervischerne selv, hvorved de hensættes i en art ufølsomhedstilstand. Kanske nærmest det sidste. Hele dervischkulturen synes at være en religiøs og blindt uvidende dyrkelse af hypnotismen, — forsøg paa selvhypnotisering.
Red.

en af væggene. Ordet er „Allah“ — Gud. Allerede dette giver et indblik i ordenens karakter. Den er fritænkersk og tager religionens mindre ting temmelig frit; kun den ene ting henholder den sig til med al sjælens styrke — Gud, Allah. Grundlæggeren var Hadji-Bektachi-Veli, der døde tidlig i det 11te aarhundre. Ordenen reformeredes imidlertid og fik sit fritænkerske præg i forrige aarhundre. Reformatoren var Fazil Bey, der i Paris stiftede bekjendtskab med Voltaire og sterkt paavirkedes af denne. Disse dervischer beder ikke; de tror ikke paa bønnens magt. Deres møder optages af filosofiske, literære, videnskabelige og — politiske diskussioner, foredrag og afhandlinger. Vist er det, at ordenens medlemmer næsten alle tilhører de oplyste klasser og det liberale ungtyrkiske parti. De staar selvfølgelig ikke i videre gunst hos sultanen; men det er vanskelig at komme dem tillivs. Ordenen er ikke talrig men besidder stor indflydelse.

Hver dervisch-orden har sin grundlægger, der betragtes som en helgen. Der valfartes til hans grav, hvor der stadig sker mirakler, ligesaa fuldt som i Lourdes. De muhammedanske helgeners ben har vist sig at eie samme helbredende kraft som de katolske helgeners i alle tider.

Den fane, jeg sværger til.

(Optrykt med forfatterens tilladelse).

Spot blev mit sprog paa jord,
jeg tviler mer end tror,
hult finder jeg „det høje“,
mig ingen sag er „stor“,
— dog for én tricolore
jeg vil med ed mig bøje:
dit hvide barnesind,
din røde barnekind,
dit dybblaa barneøje.

27/10 94.

Johan Scharffenberg.

Over Ævne.

En nationaltragedie i mange stykker.

(Ved redaktøren).

Bjørnstjerne Bjørnson: Over Ævne. Første stykke. 1883. — Over Ævne. Andet stykke. 1895.

Det er kanske vanskeligt at finde noget, der bedre illustrerer Bjørnstjerne Bjørnsons magt over norske sind og hjerter end den enstemmige og hjertevarme pris, der slog sammen om digterens sidste verk. Han — og næsten han alene — har magt og evne til at tø ud de frosne sind som saa mange af os bærer paa, til at jage gru og grættenhed, ondskab og folkefortvilelse paa dør og atter give os følelsen af at bæres frem paa troens og haabets sterke strømme, medens livet grønnes, lysner og ler omkring os af „nyskabt vaar". Han kjender hjerteveien til læsernes sind. Der nytter ingen modstand, ingen afstandtagen, ingen hærden sig imod ham; han besidder det „Sesam", der aabner de mest tilfrosne hjertedøre; det smelter i blodet, det varmer om hjertet, det dugger for det tørreste øie, og — Bjørnson har igjen seiret.

Den sidste bog maa læses og sees i forbindelse med det første stykke af *Over Ævne*. Kun ved at de to bringes sammen, kommer digterens mening og verkets betydning fuldt og klart frem. Det er — ifald jeg opfatter det ret — et nationalt karaktertræk, kanske det dybeste og mest betegnende træk i vor karakter og i vort hele liv som folk og enkeltpersoner, digteren her har gjort til gjenstand for dramaets forklaring og en sympatisk poesis revsende og lægende behandling. Et træk, hvori vi paa engang møder vor styrke og vor svaghed som folk, det, der skaber vor ulykke og hemmer vor udvikling mere end alt andet, og det der alligevel maa blive vor velsignelse og vor storhed; — nøglen til hele vort folkeliv, vore kampe og nederlag, vore vældige tiltag og smaa resultater (vi grundede det første kolonirige og eier idag ikke en eneste koloni), vore store drømme og trange virkelighed; nøglen ogsaa til hver enkelt nordmands dybeste, bitreste kampe, til striden, ufreden, splittelsen, dobbeltheden i vort eget indre. — Her er ordet, mener forlatteren, der tegner og forklarer os — „Over Ævne". — Et folk, der altid stiler, altid sætter sig maal, eller vælger veie, der ligger over al menneskelig evne, hvis ideale natur er saa sterk, den higer ud over alt tilvant, alt bestaaende, „ud over alle grænser", men som samtidig savner evnen — virkelighedsevnen — til at

tilfredsstille denne ideale natur med de midler, menneskelige evner stiller til vor raadighed, — det er vistnok grundtemaet i det gamle som i det nye stykke, der illustreret ved mirakeltroen paa det religiøse omraade, her ved teori- og doktrinedyrkelsen paa det socialreformatoriske.*)

Et saadant emne og et saadant karaktertræk maa nødvendigvis blive til tragedie, vor norske folketragedie, svarende til andre nationers episke digtninge, — de vældige, vilde udenomnaturlige drømme, de vakre, fantasifødte idealer, de overilede blinde tilløb over evne, og saa nederlaget, skuffelsen, gjenopvaagningen til det virkelige livs uændrede forhold og elendighed. Maalet er uopnaaeligt, veiene ufremkommelige; herlig kraft, væld af liv ødes paa et arbeide saa haabløst som det vilde være at tømme Atlanterhavet med øsekar.

Og denne folketragedie indrammes vakkert og slaaende i første stykke af den nordlandske natur: „Her er noget i naturen her, som vil ha det usædvanlige af os ogsaa. Naturen her er jo selv utover alle rimelige grænser.... Folkenes forestillinger er naturligvis derefter. De er grænseløse. Deres sagn, deres æventyr er som at staple det ene land oppaa det andre land og saa begynne at trille isfjældene fra nordpolen paa dem ....“

Bjørnson er naturligvis ikke alene om at have skrevet „stykker“ af denne nationaltragedie. Den var ei en saadan, var han det. Vi finder den allevegne, og intet steds mere lidenskabelig sunget end i hele den ibsenske digtning. „Over Ævne“ vilde passe fortrinlig som hovedtitel for den; aldrig er den blevet bedre karakteriseret, i sin styrke og i sin svaghed, end ved dette bjørnsonske ord. Fra Catilina gjennem Brand, Julian og stakkels Per Gynt ligetil bygmester Solness selv, hvad er vel alle de ibsenske karakterer andet end mænd med maal og idealer „over ævne“. Sangs fættere, Elias's kjødelige brødre? Og hvad er bygmester Solness selv andet end Ibsens første erkjendelse af sygdommens art med et fingerpeg mod den vei, ad hvilken frelse og helbredelse findes: — „Der maa bygges grundmur under luftslottene.“ Vi faar nøie os med at slide som graastensmurere en stund. — Dog Bygmesteren bliver blot en ny udgave af Brand. — ender med faldet fra stilladset paa sin vei til „spiret“, som Brand endte i Gerds iskirke paa sin vei imod høiden, — og først i Lille Eyolf har vi hos Ibsen det fulde omslag mod en ny lære: „Begynd nedenfra, i det smaa, paa det jevne, vil du vinde opad til „den store stilhed.“

Saa forskjellige som de to digtere er og saa forskjelligartede som deres verker og deres personer er, er det dobbelt interessant at se dem

*) Selvfølgelig er det ikke hermed ment, at dramaerne kun passer paa vort folk; men vel, at digteren sandsynligvis har havt dette for øie, og at trækket hos os er af national bestemmende art.

mødes i valg af dybest emne, anslaa den samme grundtone og skrive under en fælles hovedtitel „Over Ævne“. Brand og Sang er som nævnt fættere, er end den ene mørk som „fjorden midt i et slag“ og den anden lys som den er „en solskinsdag i høieste sommer“. Det dybeste og afgjørende i dem begge er det samme, — maal, idealer og krav „over ævne“, — „længslen mod det grænseløse«. Begge dyrker „miraklets gud“. — Den store forskjel viser blot, hvor dybt vi her er kommet ned i vor norske natur. Lad os være saa forskjellige vi være vil, vi nordmænd, i dette punkt mødes vi. Vi er mennesker, hvis idealer og drømme gaar over virkeliggjørelsens evne. Nogle faa lader sig ikke stanse af dette misforhold, deres tro og idealhunger er saa sterk, at de kaster sig blindt ud efter maalet over evne. Og saa har vi tragedien. De fleste er imidlertid altfor praktisk kloge til at prøve denslags bedrifter. Stillet valget mellem idealer over ævne og en livets lune stuekrog vælger de uden videre den sidste og giver alskens idealer en god dag. Og saa har vi den allertristeste tragedie, — sjæles fald, aandens død, idealers kvælning. Enkelte igjen lever et dobbelt liv, et i virkeligheden, lavt og fornegtende overfor alle høiere krav og et andet i fantasien, vent og fagert som blomstrende enge eller fælt og fjernt som eventyr om trold og draug.

Der er imidlertid en meget væsentlig forskjel paa de to digteres bidrag til dette nationale drama. Forskjellen er allerede betegnet derved, at det er Bjørnson som har givet det navn. Vi ser den end tydeligere, om vi atter stiller Brand og Sang ved siden af hinanden. Gjennem Brand synes vi at høre digterens egen røst. Han tager ikke afstand fra ham, stiller sig ikke over ham. Han synes at give Brand ret. Saa skal det være, siger digtet: — Brand er den konsekvente idealist, hvem denne verden ei er værdig. Saa gaar det, naar man vil løfte idealet. Det er over ævne. Alt vi kan gjøre er at ville det. Det lader sig ikke leve. Kun ved kompromisser og afslag bliver livet muligt. Den konsekvente idealist maa ende i møllefossen.

I det første stykke af „Over Ævne“ derimod stiller Bjørnson sig selv udenfor hovedpersonen. Ømt og sympatisk skildrer han ham; men alligevel — det er ikke verden, som er ude af lage, men Sang selv. Han er manden med det store hjerte, det fine, høistemte sind, der øder sin kraft og herjer eget og andres liv — alt i den bedste mening — ved et feilsyn paa selve idealet. Han forstaar ikke livskompasset og styrer derfor feil. Det samme vilde vistnok være Bjørnsons dom over Brand. Han tog feil af veien. Han havde intet paa høifjeldene at bestille. Han skulde blevet i bygden og kjæmpet kampen ud for „livs og troes forening“, lært folket at „dyrke Gud og poteter paa samme gang“. Han er en helte-

skikkelse — en af de mest fængslende og betagende i hele verdensliteraturen —, der tager feil af veien til idealets lande; der endog tager feil af disses beliggenhed og natur. Og det samme gjælder os alle. Her er vor sygdom. Idealt feilsyn, — skævsyn.

Medens Ibsen saaledes delvis skriver under dette feilsyn, ud fra det — lidenskabelig, saa en hel verden rives med og glemmer manglen —, staar Bjørnson udenfor det, kritiserer det, paaviser det, analyserer det og anviser den rette vei og det rette hjælpemiddel. Han er lægen overfor denne sygdom. Hans to bøger er rettet mod den, — ømt, mildt, sympatisk, men oprigtig og greit som en læges raad. De bliver derfor tildels ogsaa som en kritik over mangelen i den ibsenske digtning. De bliver en modvegt imod denne og forstaaes derfor kanske ogsaa bedst seet mod den som baggrund, idet vi der har betonet og udhævet netop den svaghed, som Bjørnson vil tillivs.

Thi hvad er det, som for digteren er den dybe aarsag til denne tragedie? — Er det som Ibsens digtning giver indtryk af, at der er en uoverstigelig kløft mellem ideal og evne? Maa vi simpelt hen vælge mellem et liv i afslag og kompromisser og — høifjeldet, Gerds iskirke, Solness's spir, møllefossen? — Langtfra, mener Bjørnson. Mellem det virkelige ideal og vore evner er der tilpasning og harmoni. Naar „mandeviljens quantum satis“ intet nytter, saa er det blot, fordi den har taget feil af ideal — af baade maal og vei. — Aarsagen til tragedien er dobbelt. Til den ene side ligger det, som udgjør vort folks styrke; til den anden den svaghed eller uudviklethed, for hvilken det saa haardt maa bøde; og mellem de to en i sig selv neutral magt, der bliver til ondt eller godt efter omstændighederne.

Vi er et folk af idealister, — et folk, i hvem lyslængslen er sterk indtil lidenskab. Det er vor styrke. En idealisme, der ikke vil slaa af, der knækkes, før den strækkes, der kræver „alt eller intet“, livet helt i guddomsglans, skal ei livet synes foragteligt, — en sugende higen mod hvad der er helt, absolut, fuldkomment — og „grænseløst“. Her mødes de alle, Brand, Sang, Elias, Hilde med sit „spændende“, — hele tragediens personale. Og her staar vi ved det, der er marg og kraft i norsk literatur og har sendt den med budskab og betagende magt ud over den hele verden. Saa langt er vi alle med. Der findes intet norsk bryst, hvor ikke de strenge er spændte og lyder, naar den rette tone slaaes an.

Men til den anden side „mangler vi en hel sans — virkelighedssansen“.*) Og det er vor svaghed. Istedenfor den har vi en

*) Se første stykke.

vældig fantasi, der giver lyslængslen vinger. — Og af disse tre faktorer i forening kommer tragedien. Vi søger idealets lande paa fantasiens lette vinger istedenfor ad virkeliggjørelsens knudrede og vanskelige vei. Og fantasien fordreier vore idealer for os; den udvisker alle maal; forstørrer og formindsker, til det hele bliver gjøglebilleder og umuligheder. Ingen virkelighedssans berigtiger disse billeder, ingen nøgtern erfaring leder os. Vi har ei lært at kjøre med fantasi og sund sans i spand.

Virkeligheden er for os noget lavt og umuligt, der blot fortjener vor foragt. Ideal og virkelighed er modsætninger som sort og hvidt. Vi ser ingen forbindelse mellem dem, ser aldrig glimt af det ideale gjennem og ud af det virkelige; forstaar ikke at dagens virkelighed er gaardsdagens ideal, og at dagens ideal vil blive morgendagens virkelighed.

Vi mangler „virkelighedssansen“; den finere, dybere følelse for det virkelige, for alt dèt indeholder af stort og dybt; ser ei, at ogsaa den har sine vinduer, der aabner ud over idealets lande og ind til Guds egen herlighed. Derfor kommer vi saa let som Brand til at foragte den. Vi ser manglerne, ei det store vundne; har kun fordømmelse og ingen forstaaelse af de jevne hverdagsmennesker. Vi merker ikke, hvor selve dagliglivets grund bølger som tynd is over mysteriernes og det vidunderliges bundløse dyb. Vi har ei endnu med Moses lært, at „den grund, hvorpaa vi staar, er hellig grund“. „Virkeligheden“ er os altid flad og indholdsløs. Vi flyver fra den ud i fantasiens riger, — bygger slotte østenfor sol og vestenfor maane, medens vore egne stuevægge forfalder; drømmer om overmennesker og „Engellands prins«, og har ei øie for gudekampen i vor nærmeste nabos bryst. — Vi mangler virkelighedssansen.

Derfor endte Brand, trods al hans fagre tale om at bygge bro mellem liv og lære, adle dagens virke og gjøre hverdagslivet selv til gudstjeneste og salmesang, med at tage hele bygden med sig op paa høifjeldsvidderne — hvorfor? — — Fordi det gyntske blod kogte op i ham igjen; fantasien greb ham, virkelighedsmanden greb ham og lod ham alene med den ideale higen, med „længslen mod det grænseløse“.

Derfor kan Hilde narre den stakkels svimle bygmester til at klyve op paa stilladserne. Derfor maa Sangs friske, varme tro søge ud over virkelighed og natur til miraklets gud. Han evner ikke at føle guddommens varme hjerteslag gjennem den natur, han har skabt, ei at se „underet“ der; ei at merke Ham i det jevne virkelighedsliv. Han maa have miraklet. Og følgen er et falskt ideal, der dræber ham og hustruen og skuffer dem alle. Han indbilder sig, at Gud er alene i visse nervøse fænomener. De bliver „underet“, der overskygger den klare dag og den hele natur.

Thi det hører ogsaa med til dette feilsyn, at natur og ideal ogsaa

staar for os som modsætninger. Vi mangler sansen ogsaa for det „naturliges overnaturlighed“, som Carlyle udtrykte det. Det „naturlige“ er det simpleste, mest uinteressante, vi ved. Det, der skal gribe os, henføre os, tænde vor tro og begeistring maa ikke være naturligt. Vi kræver endnu, de fleste af os, miraklet, om end paa en anden maade end Sang gjorde det. Vi kan ei med profeten føle Gud i „den spæde, stille stemme“. Jordskjælv og storm maa der til, skal vi se ham. Mirakler og vældesopvisning udenom det naturlige og tilvante kræves der, skal vi tro og ruskes vaagne. Det nytter ikke, som Muhammed gjorde, da han blev spurgt efter „tegn“ paa Guds magt og nærhed, at pege paa stjernehimmelen, solens skin, skyernes flugt, det menneskelige hjerte, den arbeidende hjerne .... Alt det er for os "bare naturligt“. Og vi vil have „miraklet«; thi for det naturliges storhed og guddomsfyldthed mangler vi sans og følelse. Den dybe virkelighedssans, der er ét med urokkelig tro, med romantik og idealisme.

I det sidste stykke møder vi tildels de samme personer som i det første. De er blevet skuffede i sin mirakeltro. Den er gaae tfra dem. De er jo paa en vis helbredet af den.

Dog er helbredelsen ikke grundig. Det kunde godt tænkes, at mirakelkultusen brød frem paany i Sangs slegt og folk (vi ser lidt til det i de sidste aar), skjønt digteren her har skildret sygdommens udbrud under en helt anden form. Thi feilsynet var ikke blevet helt berigtiget. Man havde tabt troen paa underet og paa det „grænseløse“ i det hele, uden at trangen til disse var udryddet — hvad de naturligvis heller ikke hverken kan eller bør blive. Den eneste fulde helbredelse vilde været at have lært at føle det „naturliges overnaturlighed“, at se underet inden naturens ramme og det grænseløse gjennem det begrænsede.

Netop fordi helbredelsen mere gjaldt symptomer end sygdommens lsæde, gaar det saa let for disse mennesker paany at ledes ud i forfærdeigheder ved et nyt idealt feilsyn, — den haartrukne doktrine, den ensidige teori.

Det er den sociale Retfærdighedssag, der nu har gjenreist tro og idealitet. Vi ser de samme mænd, der saa nylig skuffedes paa mirakeltroens omraade, men hvis længsel mod „det grænseløse“ er uudslukkelig, — vi ser dem nu lige begeistrede kaste sig over de sociale ideer, — altid drevet ud i ensidig doktrinarisme. Den berigtigende virkelighedssans, der ser og føler livets mangfoldighed, mangler fremdeles. Derfor tilspidses alt saa let til en konflikt paa liv og død mellem mænd, der slet ikke er onde. Bratt tror paa sin streik og deklamerer om, at borgernes illumination midt under arbeidernes nød skal vække samvittighederne. Elias — Sangs søn —

gaar videre. Han kan ei vente. Idealet maa gribes straks. Den forfærdelige drift udover alle grænser, der drev Brand paa vidden, og Sang til døden, griber ogsaa ham. Han vil „vække samvittigheden“ ved et forfærdelsens skrig, der skal høres verden rundt. Borgen, hvor „herrerne“ fester, vil han sprænge i luften — give sit liv hen for det.

Resultatet bliver øget „folkefortvilelse“, — den Rakel først løfter ved tilgivelse og ny tro og haab, der begynder i det smaa — med „grundmuren“ igjen.

„Jeg hjælper ikke folk, jeg forleder dem. Jeg fører ikke; jeg forfører. Jeg kan ikke andet end skyde over maalet. Skabe røre — og saa fortvilelse.“ Det er den nye Brand, — Bratts bekjendelse til Rakel i det sidste stykke. Og hvorfor er dette? Er det fordi han er saa stor og sterk en natur og stiller saa høie krav, at „mængden“ ikke kan følge ham, at hans idealer ikke kan virkeliggjøres i „denne usle verden“. Aa langt fra, svarer Bjørnson. „Selv den allersterkeste natur (som Brand f. eks.), — om den var alet op med onde tanker fra barn af; om den ikke havde lagt paa vidotten ude i en anden verden, men lært at se op og forklare sig det virkelige liv, — tror De, den da havde faret vild? . . . . Men her kommer vi (nordmænd) tumlende ud af en tusenaars taage — og skal til at frelse verden! . . . Men dertil har vi ikke hjerne færdig . . . En overspændt fantasi eller overspændt vilje. Derfor er her altid noget over ævne i os. Vi har seet mennesker fare til himmels i guldvogne, og engle i skyerne og djævle i evig ild, og hungrer efter mirakler, — vi har ikke hjerne til at klare det naturlige liv. Nei, nei! Det er synd paa os Rakel! Vi tager gale øiemaal, vi kaster os ud i det paa træf. Samvittigheden er intet sikkert styre for os; den har ikke havt hjem paa jorden og i nutiden. Vi farer ind i utopier og ud i det grænseløse . . . .“

Amen og amen! Der er det saare punkt i vort liv.

Bjørnson har af gode grunde valgt at skildre doktrinafguderiet paa det socialreformatoriske omraade; men eksempler derpaa lod sig ogsaa med lethed nævne fra andre felter. Det er ligefrem besynderligt, hvor vanskeligt det er for os nordmænd at se nøgternt paa nogetsomhelst. Lad vor interesse vækkes, vor tro tændes, og vi er øieblikkelig ude i overdrivelsen, ensidigheden, doktrindyrkelsen, og maa da i tidens fylde bøde derfor med bitter skuffelse og ved reaktioner. Derfor ødsles her saa med kræfter; derfor gaar det saa smaat med at løfte livet nærmere mod lys og sol. De, der skulde kunne løfte farer ud i vildelsen og skræmmer de andre rent væk. „Vi mangler en hel sans — virkelighedssansen.“ Vi trænger saa saart til at lære, at „mennesket er skabt med fødder til at

gaa og ikke med vinger til at flyve", — til at føle det „naturliges overnaturlighed". Vi kan opdage Amerika, erobre England og Irland, indtage Paris, vi kan gjøre underverker baade paa det ene og andet omraade; her er kræfter nok og i enkelte spredte tiltag naar de et øieblik høit; men evnen til at udnytte det alt, ordne og beholde det vundne, den mangler vi.

Der bliver heller ingen plads iblandt os for den stille, nøgterne reform. Ingen vil høre, med mindre der loves det „grænseløse". Falk stakkar bliver staaende med et par kvinder, som rest af hele folkemængden, da Bratt kommer med sit mere yderliggaaende førerskab, — det vi netop har seet ham selv karakterisere. Og Elias tager luven fra Bratt, fordi han „gaar videre". Rolig vækst fatter vi ikke. Ibsen har lært os at kalde den en række „kompromisser". Og det hænger igjen — merkelig, hvor det er gaaet ind i blodet — hos hele den yngre generation. Intet tiltaler dem uden yderligheden, — tingen sat paa spidsen; alle virkelighedshensyn kastet tilside; den blinde storm ud i natten. Brand er aldrig mere de flestes ideal, end da han beder folket følge sig til høifjeldvidden. Ingen spørger hvorfor. Det falder dem ikke ind. Det er „stort"; det er som Hilde siger „spændende". (Det forekommer mig, at Ibsen i hende netop har tegnet med lidt bitter haan den slegt, der er opfostret paa ensidig og derfor misforstaaende tilegnelse af hans egen digtning.) Og Elias, vær vis paa det, — er, trods alle Bjørnsons ord, de fleste læseres helt i det sidste stykke af „Over Ævne". De finder Rakels syslen med hospitaler, og hendes plan til at bygge rige og samfund ved tilgivelse, „menneskelighed" og kjærlighed, smaat stel i sammenligning. For ei at tale om *Credo* og *Spera,* der udkaster tankerne om samfundets fornyelse fra grunden af, fra det materielle grundlag af, endogsaa ved opfindelser, der vil øge den velstand, der kan deles, gjøre livet rigt for alle, og om ungdomsforeninger, hvis eneste program og hele samfundsbaand er hjælpsomhed og kjærlighed.

Og dog — mon ei omslaget ogsaa her staar for døren. Mon ei Bjørnsons sidste bog netop vil øve sit største verk ved at indlede og paaskynde det? Mon ei den hjertevarme læges ord vil høres, og hans raad efterhaanden synke dybt i sindene, — saaledes at vi begynder at lære de smaa tings magt, at agte for lidt ogsaa fra det idealets synspunkt den virkelighed, der er bygget, at forstaa livet og finde vor vei nøgternt og rolig gjennem det mod idealets lande? Da vil dagens arbeide og liv blive adlet, bro spændes mellem ideal og virkelighed. Vi vil faa et roligt, jevnt, mangesidigt virke for at „give fred og lys til millionernes arbeide". Vor ideale natur og hunger vil fremdeles bæres frem af en mægtig og frisk fantasi, som den nyfundne virkelighedssans vil styre og lede. Vi vil i Emersons ord have lært at „spænde idealets stjerne til vogn og ploug". Vore idealer vil ophøre at være blotte drømme og blive arbeidsmaal. Lidt

af den høie kraft og fine aand, der nu gaar til digt og lærred vil finde vei ud i selve det virkelige, daglige liv og omskabe vore hjem, vore bygninger — give os en arkitektur — og vort hele samfundsliv. Fordi kunstner og idealist ikke længer foragter fysik og kemi, vil ogsaa ingeniør, mekaniker og forretningsmand lære at kjøre med fantasiens vingede heste og idealets stjerner i virkelighedssansens sterke tømmer. Og saa vil land bygges, og Norge blive, hvad dets store, lyse digtning spaar. Idealismen vil være blevet praktisk uden at synke et eneste haarsmon under Brands, og troen vil ingen mirakler kræve, skjønt den vil være sterk og lys som Sangs, Elias, Bratt, Rakel og Holger vil finde hinanden i arbeidet for at bygge alles samfund høit og lyst og fredfuldt „oppe paa solsletten".

Det har blot været muligt her at dvæle ved den ene hovedtanke, der har givet de to bøger navn. Det synes mig nemlig klart, at vi her staar overfor det ord, vi som folk for tiden mest trænger at høre. Den ibsenske digtning har skjærpet til den yderste intensitet vor idealisme (og lad os være evig taknemmelige for det; det folk, der taler Ibsens sprog, skulde aldrig kunne synke bort fra de høie maal og krav); men den viste ingen vei til virkeliggjørelser. Den løb ofte bort paa fantasiens vinger, endte i en overspændthed, der maa have været farlig for sind, som ikke havde anledning til at se ud over digtningens grænser. Her træder Bjørnson til og taler virkelighedsaandens sag, — advarer ømt mod overspændthed, søger at lede vor idealisme og vor fantasi ind i naturlige og virkelighedsmulige leier.

Der er andre store tanker i Bjørnsons sidste stykke, som der forhaabentlig senere vil blive anledning til at vende tilbage til. Om dets storslagenhed som skildring af den sociale strid er al kritik enig, og de benyttede ord og udtryk vidner klart nok om den varme, ømme følelse, som bærer det hele drama. Uforbeholdent som digteren blotlægger en national feil, gjøres det saa ømt, saa varsomt, saa undskyldende og kjærligt og med saa sterk en tro paa os og saa stort et haab netop til de kræfter, der i vildelse har frembragt sygdomme, at ingen vil føle sig pisket, saaret eller haanet. Man vil heller sidde igjen med følelsen af en kjær huslæges varme haandtag og lyden af hans milde og ærlig trøstende stemme. „Du skal blive frisk af denne sygdom „Over Ævne". Det er din sterke natur, det bedste i dig, der giver dig den, eller giver føde for den. Der mangler bare virkelighedssans. Nu skal vi faa det ind i dig, og saa — for et kjernesundt, prægtigt folk du skal blive."

Det maa vel kaldes betydningsfuldt, — næsten et „tegn" paa, at vaaren virkelig er her, — at vore to store digteres sidste verker ender

merkelig ligt. Hos Ibsen betegner dette et greit omslag; hos Bjørnson blot hans gamle overbevisning, skjærpet og betonet. — Der synes i de sidste scener, trods Ritas og Rakels uhyre forskjelligartethed, at hvile næsten en og samme aand over de to kvinder. Den sidste bygger hospital, taler om tilgivelsens lægende kraft og omgives af *Credos* og *Speras* tale om ungdomslag og rent materielle forbedringer, der skal gjenopbygge livet fra grunden af. Rita vil ogsaa begynde med en art hospital; vil tage alle de fattige børn til sig og blive deres moder; det er om soning, tilgivelse, glemsel og hjælpsomhed ogsaa hun taler. Rent i det smaa, helt nede fra begyndelsen af skal der ogsaa her begyndes. Det er den „grundmur", Ibsen taler om i Solness, der i Lille Eyolf paabegyndes. Og over disse smaa, beskedne begyndelser helt nedenfra er det, at Brands digter gaar hen og heiser flaget helt tiltops og taler de vakreste, ømmeste ord, den ibsenske digtning indeholder. Og over lignende smaa begyndelser lader Bjørnson de to vidunderbørn Tro og Haab lege lysstraaler og plante i Rakels nu nøgterne og virkelighedstro sind nye løfter om en gryende dag.

Det er, som sagde begge digtere til os gjennem deres sidste bøger: „Folk, vi har faret vild. Det bedste i os har ført vild. Vor ideale længsel. Vi har søgt idealet, hvor det ikke er — udenom natur og naturligt liv. Vi har kastet os blindt ud efter det, og ment, at det lader sig gribe ved storm og erobre ved under. Deraf vort livs tragedie. Vi maa lægge os virkelighedssans til, — forbinde den med idealisme og fantasi; lade den styre (ikke hemme). Vi maa ophøre med at ligge paa vidotten ude i en anden verden, og flytte hjem til jord og virkelighed igjen allesammen — med vore idealer. Taalmodig maa vi begynde at grundmure vore luftslotte. Jevnt og stille. Begynde helt nede paa jorden. I det smaa. Gjerne med ungdomslag og opfindelser. Med tilgivelse, hjælpsomhed og kjærlighed. I det jevne. Saa kommer nok spir og taarne i tidens fylde."

Aah jo, — det vaares. Vi begynder snart som Idealets graastensmurere og ophører at være et folk „over ævne".

Det næste liv og dets natur.

(Efter **W. E. Gladstone** i „*North American Review*").

Fra tid til anden bringer engelske eller amerikanske tidsskrifter en artikel fra den fem og ottiaarige *Grand Old Man*. I sin tilbagetrukkenhed fra aktiv deltagelse i det politiske liv sysler han øiensynligen med en storslagen sindets ligevægt og fred med allehaande

literære, filosofiske og religiøse interesser. Han har nylig sendt ud en ny afhandling over den homeriske digtning, og nu har han gaaet ind paa at levere *North American Review* en række artikler under ovenstaaende overskrift, — den gamle mands sidste og dybeste tanker angaaende dette tema; tanker, der er et usedvanlig rigt livs og en livslang tænknings resultater.

Uheldigvis er Gladstone ikke netop „populær“ i sine teologiske afhandlinger. Han skriver ikke her for at vinde stemmer eller for at føre en politisk sag igjennem; men ene og alene for at give sit bidrag til en sekellang diskussion om det menneskelige livs væsentlige spørgsmaal. Han søger derfor kun med al den omstændelighed og bredde, han synes sagen fortjener, at blotlægge sit eget sind paa dette punkt for dem, der interesserer sig nok for sagen eller for hans vidnesbyrd derom til at læse, hvad han skriver.

Artiklerne egner sig derfor ikke til bredere gjengivelse, saa meget mere som de for at kunne forstaaes forudsætter kjendskab til teologiske verker, der ikke hos os har vundet saadan udbredelse som i England. Men det vil visselig interessere *Kringsjaas* læsere efterhvert at blive holdt underrettet om i hvert fald det væsentlige indhold i disse artikler om den store statsmands standpunkt (det er noget originalt) og hvorledes selve spørgsmaalet om „dagen efter døden“ stiller sig for den prægtige fem og ottiaaring.

Alene den stilfærdige ro, hvormed den gamle mand behandler spørgsmaalet, veier argumenter og grunde, udpeger svagheder i tidligere argumenter for sjælens udødelighed osv. giver artiklerne værd. Der hviler en atmosfære af dyb fred over dem, der virker lige saa betagende som de bedste og ildfuldeste taler, hvormed Gladstone før har vundet parlamentariske seire eller revet folk hen til at stemme og følge endog mod deres eget faste forhaandsforsæt.

Det er virkelig et af de mest gribende historiske sideskuespil, som vi her er saa heldige at faa være vidne til under selve dets gang over livets scene: — Den gamle, ildfulde, energiske statsmand og folkehøvding, hvem øiensygdom tvang til at trække sig tilbage fra det aktive liv, netop som kamp og seir lokked paa det voldsomste, og hans tilhængere mindre end nogensinde kunde undvære ham, — der roligt uden en klage har trukket sig tilbage, ind i sit studerværelse; uden et bittert ord mod forhold, skjæbne eller mænd; uden tegn paa utaalmodighed. Med egte filosofisk ro (der er sjelden nok blandt filosofer) tager han det hele, beholder sit gode humør, sin tro, sin optimisme, sit lyse sind; og sætter den haand, der nys holdt statens ror, til ved pennens hjælp at føre og lede folkets famlende tanke mod sandhed paa det religiøse omraade.

Og dog — man tro ei, at den gamle ild er slukket i det fem og ottiaarige bryst. Fra tid til anden tvinges han atter et øieblik ud i det oprørte offentlige liv for at give sit ord med, — som nu i anledning af tyrkernes slagterier i Armenia. Og da er der en otteaarings brand og en firtiaarigs kraft i ordene. Men som regel afslaar han al saadan deltagelse i det offentlige liv. Et folk, der savner førerskab og den røst, der forløser og giver lys, tigger ham ofte om at tale; men svaret er omtrent altid: „Jeg er for gammel. Jeg er ikke længer i det politiske liv. Og min indgriben udenfra vilde kun forvirre og være en uretfærdighed og vanskelighed mere for dem, der nu har lidelse og ansvar.“ — Men alligevel gaar naturen undertiden over den strenge optugtelse, som da et amerikansk storblad bad ham sende Amerika et ord i anledning af den sidste opblussen af krigerskhed paa de to sider af havet. „Tør ei blande mig i sagen. Intet fornødent uden at lade sund sans raade.“ Og de faa ord kan man være vis paa slog koldt vand over mangen hed stridsmandssjæl baade i Amerika og England og stak mange halvdragne sværd tilbage i skeden igjen.

I.

Den første artikel har form af en fremstilling og kritik af et i anglosaksisk teologisk literatur berømt verk, biskop Butlers *Analogy*. Dette var et i 1736 skrevet forsvarsskrift for kristendommen som aabenbaret religion og var rettet mod tidens „moderne form af „fritænkeri“, — den saakaldte deisme, der i naturen fandt grund til at tro paa en god, tildels ogsaa paa sjælens udødelighed, men negtede muligheden af tilstedeværelsen af nogen aabenbaret religion. Biskop Butler var en af det forrige aarhundredes skarpeste hjerner, og hans bog blev derfor i lang tid af ikke liden betydning for engelsk aandsliv. Nu er dog alle synspunkter saaledes ændret, at den hverken i sit angreb eller forsvar længer er aktuel. Den var i sin tid nogenlunde, hvad Balfours bog om „Troens Grundlag“ siges at være for vor tid.

Forfatterens argument gaar ud paa at vise, at de afgjørende punkter i den kristne religion i det mindste kan troes, at der ikke findes noget i naturen, som gjør det umuligt at tro dem. Der er intet „bevis“ for dem i den naturlige verdensorden, men heller intet, der absolut modbeviser dem; tvertom er der meget, der synes at pege mod dem, antyde dem, gjøre dem til sandsynligheder. Netop fordi beviser mangler i naturen er en aabenbaring nødvendig. Den tager fat paa de vink, naturen giver, hvad den blot lader blive staaende som muligt eller sandsynligt, og bekræfter det med Guds eget ord, — gjør naturens muligheder og sandsynligheder til vished.

Ligesom Balfour i vor tid, saa tog ogsaa Butler i sit verk udgangspunkt i tidens skepticisme. Han byggede som Balfour netop paa filosofisk tvil, paa vor videns mangelfuldhed og trange begrænsning. Og som Balfour søger han netop at betone disse faktorer sterkere end de yderstgaaende skeptikere. Tildels takket være denne mangel ved vor viden og den filosofiske tvil faar han ved sine „muligheder“ og „sandsynligheder“, — og til slutning ogsaa muligheden og sandsynligheden for en overnaturlig aabenbaring netop af det indhold, som kristendommen i hans tid antages at besidde.

Til dette verk henholder da Gladstone sig foreløbig. Det kapitel om „Det næste liv“ er udgangspunktet for den tankegang, som hans artikler vil fremstille og maa derfor til forstaaelse af hvad det vil følge kortelig omtales.

Gladstone begynder med at gjøre opmerksom paa, at Butler ofte misforstaaes, idet det han siger om sandsynligheden eller muligheden for et liv efter dette ud fra naturens orden, forstaaes som om Butler selv ansaa dette for overbevisende og afgjørende argumenter, hvad han altsaa ikke gjør. Alt hvad argumenter og betragtninger ud fra „naturlige forhold“ evner, er, mener Butler selv, at vise, at sjælens udødelighed ikke er umulig, ikke stridende mod noget i naturens riger; at den er mulig og kanske endog sandsynlig. Dette maa man altsaa erindre ved bedømmelsen af Butlers naturafledede udviklinger til fordel for sjælens udødelighed. Det er netop forfatterens standpunkt, at kun en aabenbaring kan give vished og bevis.

Videre — og man vil forstaa, at i disse forsøg paa at definere biskop Butlers standpunkt søger Gladstone at klargjøre sit eget; han rydder her grunden for fremstillingen af sin egen personlige opfatning — fremhæver Gladstone, at vi knytter det ord „sjælens udødelighed“ temmelig løst. Vi lader det dække forskjellige meninger. For at kunne tale forstaaeligt sammen om disse ting er det derfor først og fremst nødvendigt, at vi definerer vore ord bedre og klargjør os, hvad vi mener med dem. Egentlig betyder vel sjælens evighed, — at den aldrig gaar tilgrunde. Nogle siger „sjælens udødelighed“, naar de blot mener dens evne til at overleve den jordiske død. Men det kan jo godt tænkes, at en sjæl kan overleve denne, uden derfor at være evig. Den kan bukke under for andre opløsende kræfter i andre liv og væsener. — Her har vi da straks to meget forskjellige meninger: — 1. Sjælens absolute evighed, og 2. Alene sjælens evne til at overleve den jordiske død. I enhver alvorlig drøftelse af sagen, er det klart, at disse to ting nøie maa skilles ud fra hinanden. Et argument for det andet punkt maa ikke uden videre tages som fuldgodt ogsaa for

det første; og den bevisførelse, der alene gaar ud paa at fremhæve sandsynligheden for at sjælen overlever døden, maa ei uden videre fordømmes, fordi det ikke beviser sjælens evighed. — De to ting maa ikke sammenblandes. Ogsaa dette er imidlertid gjort overfor Butlers ovennævnte kapitel, hvorved dets indhold misforstaaes og forfatteren sker uret.

Atter benyttes de samme ord, hvor den ene mener sjælens udødelighed som bevidst og evig det samme væsen, — bevidsthedens og identitetens evighed —, men en anden benytter det, hvor han kun mener det fortsatte liv af de aandskræfter, der har samvirket i os, uden sikkerhed for at bevidsthed og identitet vil vedvare. Identiteten er naturligvis den hele sags kjerne. En udødelighed uden identitet er uden ringeste betydning for os, og sjælevandringen er i virkeligheden en fornegtelse af identitetens varighed.

Sjælens udødelighed kan saaledes videre betyde: 3) Identitetens udødelighed, og 4. Livskræfternes fortsatte tilværelse og virksomhed som identitetens fortsættelse.

Videre kan udødelighed tænkes 5. at indbefatte legemets opstandelse og saaledes gjælde det hele menneske, eller 6. blot at gjælde en del af mennesket — aandskræfterne.

Fremdeles kan selve det kommende liv tænkes 7. aktivt, moralsk, aandeligt, intelligent, eller 8. som manglende en eller alle af disse egenskaber, være paavist, blot og bar existens, eller en art skyggetilværelse.

Ligeledes kan udødeligheden tænkes 9. blot at angaa fremtiden, eller 10. ogsaa at angaa fortiden; sjælen tænkes som et helt ud evigt væsen.

Endelig kan vi tænke os 11. udødeligheden som en sjælens absolute og naturlige egenskab, som alle sjæle eier, uanseet liv, tro eller omstændigheder i det hele; eller 12. som en egenskab, der erhverves ved en vis art af levnet; noget man „vokser sig til“; og som en underafdeling heraf 13. udødelighed som noget, der ikke hører sjælen til af naturen og fra begyndelsen af, men paa visse betingelser og ad overnaturlig vei tildeles sjælen ved Guds naade.

Ved forskjellige forbindelser mellem de 13 punkter, fremkommer endnu flere varieteter, og alle slaar vi i daglig tale sammen under fællesbetegnelsen: sjælens udødelighed.

Butlers argumenter eller vink om sjælens udødelighed hentede fra naturbetragtning var følgende. De angaar kun sjælens evne til at overleve den jordiske død, og tænkes ikke at bevise mere. Det er ogsaa værd at merke, at Butlers argumenter her væsentlig er fysiske eller metafysiske. Det moralske argument — fra retsfølelsen — ofres mindre plads.

Der er ingen grund, mener Butler, til paa forhaand at antage, at den store forandring, som døden bevirker i os, nødvendigvis skulde medføre vor identitets tilintetgjørelse. Vi undergaar stadig store fysiske forandringer uden at vort aandelige ego ændres*). Der er ingen grund til at tro, at døden ødelægger „livskraften" i os. Vi ved i grunden, hverken hvad død eller liv er. Vi ved ei hvad der er livets aarsag og kan derfor heller ikke vide, hvad der i tilfælde vilde kunne tilintetgjøre det. Legemet er neppe dets aarsag; det kan derfor være ganske udenfor dødens magtomraade. Døden giver intetsomhelst tegn paa at den tilintetgjør selve livskraften, blot paa, at den standser dens tilvante ytringer.

Da vore sanser ikke selv iagttager, men blot bringer bud til et iagttagende „jeg" uafhængigt af dem — hvad drømme og abnorme fænomener tilfulde beviser —, saa synes vi at maatte regne med dette jeg som noget andet end og ikke opbundet med de legemlige organer. Med andre ord vi synes bestemt at eie en aandelig, immateriel personlighed, der kun benytter legemet, men ikke er bundet op med det. Vi kan miste syn og hørsel uden at personligheden undergaar ringeste forandring. Det hele legeme maatte ligeledes kunne tabes uden at ændre den. Vi ser ogsaa denne uafhængighed, hvor mennesket overvinder legemlig smerte; der er noget i det som beviser kjødets kræfter, tramper paa legemets lidelse. Vi ser ogsaa at dødelige sygdomme ofte intet forandrer i personligheden op til dødsøieblikket; er det da sandsynlig, at de i det øieblik tilintetgjør personligheden? Eller at noget andet i det øieblik tilintetgjør den?

Vi ved absolut intet om døden, der giver grund til at slutte, at den aandelige aktivitet stanser. Tvertom er det muligt, at den betegner dens fortsættelse med udvidelse og vækst. Og alt paa en vis, som vi vil finde — naar vi kjender det hele — at være helt „naturlig".

Endelig — et meget gammelt argument, der findes i Platon — bestaar dødens magt i dens evne til igjen at opløse eller adskille sammensatte stoffe eller væsener. Over et saakaldt „grundstof" eller et udeleligt enkelt væsen har døden ingen magt, — som naturvidenskaberne lærer os. Men nu er netop personligheden, vort „jeg" et saadant enkelt, aadeligt væsen, et „aandeligt atom". Derfor skulde døden ikke have nogen magt over det.

Dette er altsammen argumenter, der gaar ud paa at vise, at der

*) Alle disse argumenter betragter sjælens og legemets forhold til hinanden, nærmest som det, der finder sted mellem en elektrisk ledning og elektriciteten. Den første er ikke kraftens aarsag, kun det medium, gjennem hvilket den ytrer sig paa et bestemt sted. Den kan ødelægges uden at derfor kraften ødelægges. Men uden ledning ophører kraften at ytre sig paa det bestemte sted og paa den vanlige vis. Saaledes er legemet ikke livets aarsag, men dets medium eller leder. Alene ved det kan det menneskelige liv ytre sig under jordiske forhold; men livet selv er uafhængigt af det og ødelægges ikke ved legemets ødelæggelse. *Red.*

intet findes i natur og viden, som modsiger udødelighedstanken. Af positive vink om dens sandhed finder ogsaa Butler en del, der dog efter Gladstones mening har mindre vegt. De er, at selve den kjendsgjerning, at vi er til „naturligt" lever — medmindre der skaffes beviser for det modsatte — til den antagelse, at vi altid vil være til. Tilværelse maa tænkes fortsat, til det modsatte er godtgjort. Vi kan ei udenvidere sætte en grænse for den. Og hvad vi ved om døden giver ingen grund til at trække en saadan grænse der. — Videre ved vi fra besvimelser og lignende, at livskraften ikke tilintetgjøres, fordi om dens ytringsevne ophører.

Gladstone finder, at den negative del af bevisførelsen er betydelig sterkere end den positive. Det har, mener han, lykkedes Butler ganske godt at godtgjøre tilstedeværelsen i os af en livskraft, der i sig selv synes uafhængig af organismens forfald, og som derfor kan tænkes at overleve døden. Noget positivt bevis af større betydning synes derimod ikke Gladstone at finde blandt de ovenfor nævnte. Men denne livets uafhængighed af organismen synes ham at blive ganske iøinefaldende, særlig hvor det gjælder større og kraftigere personligheder, og specielt naar følelsesliv og moralsk karakter tages med i betragtning, hvad Butler ikke har gjort. Thi følelsesliv og moralsk personlighed synes ikke at kjende noget forfald med alderen under normale forhold. De vokser, indtil livets sidste dag.

I Butlers tid holdt mange paa, at der er en „naturlig udødelighed"; det vil sige, de mente, at vi sikkert ved, at sjælen af naturen er absolut udødelig. Det holdtes for et dogme i lighed med den pytagoræiske læresætning i geometrien. Hverken Butler eller Gladstone kan indtage det standpunkt.

Biskopens argument om, at tilværelse antyder fortsat tilværelse, mener Gladstone betinges noget af tilværelsens art, — af hvorvidt vedkommende ting eller væsen bærer præg af vækst og ufuldendthed — peger fremover, eller viser tegn paa uforanderlighed eller forfald. Han illustrerer dette ved forskjellen mellem en rosenknop og en visnende rose. Hvor vi finder merker af en plan, et maal, der endnu ikke er naaet eller fuldt udviklet, der synes det — forudsat at verden styres af fornuft — at være rimeligt at antage tilværelsens fortsættelse. Dette er tilfældet med mennesket. Det er bygget efter en større plan, end tid og jordeliv synes at retfærdiggjøre. Det forudsætter evigheden i sin aandelige bygning og natur.

Gladstone synes — at dømme efter denne inledede artikel — at mene, at naturen i hvert fald ikke stiller nogensomhelst hindring for sjælens forsatte tilværelse efter døden; at tvertom mange vink antyder en saadan. Men mere findes heller ikke paa det af Butler undersøgte felt i hvert fald. Noget greit bevis for udødelighed finder vi ikke her,

ikke nogen fastslaaet „naturlig udødelighed“. Endnu mindre kan disse betragtninger fra fysiologiske og metafysiske udgangspunkter give os noget „evigt liv“, eller fortælle os noget om dets art. Det er kun en mulighed eller sandsynlighed for, at vor sjæl kan gaa uskadt over graven, der paa denne vis fremkommer.

Det japanske smil.

(Efter **Lafcadio Hearn** i *„Atlantic Monthly“).*

(Slutning).

IV.

Man maa dog ikke tænke sig det japanske smil som et slags sourire figé, der stadig og uforandret bæres som en maske. Det reguleres af en etikette, der er forskjellig i de forskjellige samfundsklasser. Den gamle „samurai“ var som regel slet ikke tilbøielig til at smile ved alle mulige anledninger. Han beholdt sin elskværdighed for overordnede og fortrolige venner og synes at have udvist det helt modsatte overfor underordnede. Shinta presteskabets værdighed er blevet et ordsprog, og i aarhundrer har det dybe alvor i Konfucius's lære været afspeilet i presternes og embedsmændenes dekorum. Det høitidelige alvor tiltager opover gjennem alle prestelige rangklasser ligetil det ærefrygtindgydende hof, der omgiver *Tenshi-Sama,* paa hvis ansigt ingen levende tør se.

Det smil, som opliver samtalen, er kun et enkelt udtryk for den høflighedsfølelse, som ligger bagom, og som er hovedsagen. Har du tilfældigvis en dannet japansk ven, som i alle dele er forbleven en sand japaner, og hvis karakter er uberørt af fremmed indflydelse, vil du i ham kunne studere folkets eiendommelige sociale karakter. Du vil straks lægge merke til, at han som regel aldrig taler om sig selv, og at han paa personlige spørgsmaal vil svare saa ubestemt og kort som muligt med et høfligt buk. Men paa den anden side vil han komme med mange spørgsmaal angaaende dig, dine meninger, ideer, ja sogar om ubetydelige detaljer i dit daglige liv og tilsyneladende have den største interesse for dig; du vil ogsaa lægge merke til, at han aldrig glemmer noget af, hvad der saaledes er ham fortalt angaaende dig. Dog er der visse strenge grænser for hans venlige nysgjerrighed, ja sogar for hans iagttagelse. Han vil aldrig hentyde til en ubehagelig eller pinlig sag, og han vil være fuldstændig blind for de smaa egenheder eller svagheder, du muligens kan have. Han vil aldrig rose dig op i ansigtet; men han vil heller aldrig le ad og kritisere dig. Du vil idetheletaget finde, at han aldrig kritiserer

personer, men kun deres handlinger. Som privat raadgiver vil han ikke engang direkte kritisere en plan, som ikke har hans bifald; men han antyder en ny i saa forsigtige ord som muligt som f. eks.: „Kanske det vilde være mere i Deres interesse at gjøre saa og saa.“ Naar han er nødsaget til at tale om andre, vil han hentyde til dem paa en eiendommelig, indirekte maade ved at omtale og kombinere flere smaatræk, som er tilstrækkelig karakteristiske til at danne et billede. Men de fortalte træk vil altid være af saadan natur, at de frembringer et gunstigt indtryk. Denne indirekte maade at meddele sig paa skyldes væsentlig Konfucius. Det er sandsynligt, at du ogsaa vil merke hos din ven mange andre træk, der uden kjendskab til de kinesiske klassikere er uforstaaelige. Men noget saadant kjendskab er ikke nødvendigt for at se og forstaa hans store hensynsfuldhed mod andre og hans udstuderede tilbageholdenhed.

Ikke blandt noget andet civiliseret folk er hemmeligheden ved et lykkeligt liv saa fuldtud forstaaet som blandt japanerne, og ikke af nogen anden race er den sandhed saa almindelig opfattet, at vor glæde i livet afhænger af deres lykke, som omgiver os, og følgelig af vor egen taalmodighed og uegennytte. Af denne grund bliver sarkasme, ironi og ondskabsfulde vittigheder ikke taalt i det japanske selskabsliv; jeg kan næsten sige, at de ikke engang eksisterer blandt dannede mennesker. Et personligt feiltrin gjøres ikke til gjenstand for latter eller bebreidelse; man opholder sig ikke ved en egenhed, og ufrivillige feiltagelser fremkalder ikke latter.

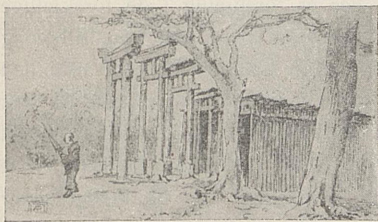

Indgang til et tempel.

Konfucius's etiske system, der til en vis grad er stivnet i den gamle kinesiske konservatisme, blev vistnok gjennemført til ekstremer og paa individualitetens bekostning. Berigtiges og kontrolleres denne strengt moralske livsopfatning ved en bredere forstaaelse af sociale krav og udvides den ved følelse for den individuelle friheds uundværlighed for al intellektuel udvikling, saa bliver den dog visselig det middel, hvorved den største folkelykke opnaaes. Men som den er blevet gjennemført, har den været alt andet end gunstig for originalitet og har endog fremtvunget den middelmaadighed og ensformighed i meninger og fantasi, som endnu er raadende. En udlænding, som opholder sig i længere tid i det indre, kan derfor ikke lade være undertiden at længes efter det vestlige livs skarpe ujevnheder med dets større glæder og smerter og dets mere forstaaelige sympatier; — men, vel at merke, bare undertiden; thi det intellektuelle tab bliver mere end erstattet ved det sociale velvære. Den, der virkelig

kjender japanerne, kan ikke være i tvil om, at de fremdeles er det bedste og behageligste folk i verden at leve iblandt. Og de ulemper og de intellektuelle tab, som føles, skyldes ikke det etiske system, men som nævnt dettes ensidighed og mangel paa hensyntagen til andre vigtige faktorer.

V.

Som jeg skriver disse linjer, mindes jeg en aften i Kioto, da jeg gik henad en sterkt befærdet gade og paa et punkt traadte noget tilside for at betragte en statue af Jizos foran indgangen til et ganske lidet tempel. Figuren var af en k o z o ɔ: en akolyt — en nydelig gut — smilende naturligvis, og smilet var et stykke glimrende realistisk kunst. Som jeg stod og saa derpaa, kom en liden gut paa omtrent ti aar og stillede sig ved siden af mig; han foldede de smaa hænder, bøiede hovedet og bad et øieblik i taushed. Han havde netop forladt sine kamerater, og glæden over legen lyste endnu i hans ansigt; hans ubevidste smil var saa vidunderlig ligt stenbarnets smil, at gutten syntes at være tvillingbroder til guden. Da faldt det mig ind: Broncegudens smil er ei blot realistisk kunst; i det har den buddhistiske kunstner symboliseret racens smil og dermed dens dybeste natur, tro og livsopfatning. Smilet er Japan.

Japansk fiskerbaad.

Hvor fremmed end den buddhistiske kunst i sin oprindelse er for den japanske jordbund, saa betyder dog folkets smil det samme som Bosatsus smil — d e n l y k k e, s o m f ø d e s a f s e l v b e h e r s k e l s e o g s e l v f o r n e g t e l s e. „. . . Dersom en mand i et slag slaar tusen gange tusener, og en anden seirer over sig selv, er den, som overvinder sig selv, den største erobrer. . . . . Ikke engang en gud kan forandre den seier, som et menneske har vundet over sig selv, til nederlag.“ Saadanne buddhistiske læresætninger som disse — og der er mange af dem — udtrykker visselig de etiske træk, der udgjør den største tiltrækning ved den japanske karakter.

Racens hele moralske idealisme forekommer mig at være skildret i hin vidunderlige Buddha af Kamakura, hvis ansigt, „roligt som et dybt, stille vand,“ udtrykker, som kanske intet andet verk af menneskehænder, den evige sandhed: „Der er ingen høiere lykke end fred.“ Det er imod denne uforstyrrelige fred, at Orientens higen har vendt sig, og derfor i ophøiet selvovervindelse seet sit virkelige, dagligdagse livsideal. Selv nu

bibeholder det japanske sind en vidunderlig ro sammenlignet med Vestens, uagtet dets overflade er oprørt af nye indflydelser, som før eller senere maa forplante sig til dets inderste dyb. De dvæler kun lidet ved abstrakte spørgsmaal om endelige maal og ting, hvormed vi netop mest beskjæftiger os. Heller ikke forstaar de ialmindelighed vor interesse for dem. „At I ikke er ligegyldige for religiøse spekulationer,“ sagde en japansk videnskabsmand engang til mig, „er ganske naturligt; men det er ligesaa naturligt, at vi ikke bekymrer os derom. Buddhismens filosofi har en dybde, der langt overgaar den vestlige teologis. Vi har maalt granskningens dyb for kun at finde nye bundløse dyb; vi har seilet til den yderste grænse, som tanken kan naa, kun for at finde, at horisonten stadig trækker sig tilbage. Og I, I har i aartusener været som børn, der leger i en strøm, men er uvidende om havet. Først nylig har I naaet dets bredder ad en anden vei end vor, og dets storhed er et under for eder, der lammer al jer kraft; I rører jer ikke mere aandeligt, fordi I har seet uendeligheden over tidens sand.“

VI.

Vil Japan være istand til helt at tilegne sig Vestens civilisation, som det tilegnede sig den kinesiske for tusen aar siden og dog bevare sin egen eiendommelige maade at tænke og føle paa? Et slaaende faktum er meget lovende, nemlig at japanernes beundring for Vestens materielle overlegenhed paa ingen maade strækker sig videre — til Vestens moral. Orientalske tænkere gjør sig ikke skyldige i den alvorlige feil at sammenblande mekaniske og etiske fremskridt, og de har ikke undladt at lægge merke til de moralske svagheder ved vor lovpriste civilisation. En japansk forfatter har udtrykt sin dom om Vesten i ord, der fortjener en større læsekreds end den, for hvem den oprindelig var skreven: —

„Orden og harmoni eller uorden og disharmoni i en nation beror ikke paa noget, som falder ned fra himlen eller vokser mirakuløst op af jorden. Om det ene eller andet skal raade, bestemmes helt enkelt af folkets karakter. Dersom almenhensyn har størst indflydelse paa den enkeltes liv og handlemaade, vil der blive orden og harmoni; men dersom de selviske privathensyn er de overveiende, bliver uorden og skrigende disharmoni uundgaaelige. Almenhensynet skaber den nødvendige pligtfølelse og frembringer harmoni inden familie, kommune og nation. Privathensynet fremkaldes af egennyttige motiver, og hvor det er raadende, vil forstyrrelse og disharmoni være uundgaaelige. Som medlemmer af en familie er det vor første pligt at tilse familiens velfærd; som borgere af en nation er det vor pligt at arbeide for nationens bedste. At handle overfor familieanliggender som var de vore egne og overfor nationale affærer med al den interesse, som skyldes vor familie, — det er at gjøre vor pligt og

lade os lede af almenhensyn. Men at sætte nationens affærer under familiens og dennes under vore egne det er, at lade sig lede af selviske privathensyn og forlade pligtens lige vei. . . .

Egenkjærllghed er ethvert menneske medfødt, men at lade egenkjærligheden faa frie tøiler er at blive et dyr. Derfor er det, at vismænd prædiker dyd og retfærdighed, lægger baand paa den selviske stræben og opmuntrer almenaanden . . .

Hvad vi ved om Vestens civilisation er, at den kjæmpede sig frem gjennem lange aarhundrer af kamp til et slags ydre orden, der dog stadig er tilbøielig til at give efter for og blive kuldkastet af enkeltes ærgjerrighed og private maal. Den er nemlig ikke grundet paa saadanne evige principer som den naturlige, uforanderlige forskjel mellem forældre og børn, hersker og undersaatter, med de rettigheder og pligter som følger af disse naturlige forhold. Da dette system passer udmerket for personer, hvis handlinger har sit udspring i selvisk ærgjerrighed, bliver naturligvis dets ind-

Baadfart.

førelse i Japan forsøgt af en vis klasse politikere. Fra et overfladisk synspunkt betragtet er Vestens samfundsform meget tiltalende, forsaavidt som den repræsenterer den yderste grad af luksus og ekstravagance. Men den er grundet paa frit spil af den menneskelige egennytte og kan kun naaes og vedligeholdes ved at give denne egenskab frit spillerum. Sociale forstyrrelser bryder man sig lidet om i Vesten, og dog er de slaaende beviser paa, at virkelig harmoni ikke er naaet, at deres samfundsorden ikke er stabil, men stadig rokker frem og tilbage . . .

Ønsker virkelig det japanske folk at faa sin fremtids historie til at ligne Vestens? Tænker de for alvor paa at forvandle sit land til en ny mark for eksperimenter med Vestens egoistiske „civilisation“? . . .

I Orienten har den nationale regjering fra gammel tid af været grundet paa moral, paa godhed. Det har været dens opgave at sikre folkets lykke og velfærd. Aldrig er hverken den brutale magt eller intellektuel styrke blevet anerkjendt som retskilder, og aldrig har nogen lært eller indrømmet, at de — som saadanne — har ret til at herske over de svage. Magten er i Orienten moralsk. I den bedste ser vi den fødte herskeraand.

Brutal magt eller intellektuel styrke uden godhed møder hos os kun foragt, og tronen maa beholde sin indflydelse ved retfærdighed.

Dette keiserriges indbyggere lever for største delen af legemligt arbeide. Om de er aldrig saa flittige, tjener de ikke mere end nok til at skaffe sig det nødvendigste. Skal ogsaa disse mennesker blive delagtige i Vestens „civilisation"?

Der findes intet i det menneskelige samfund, som ikke skyldes arbeide. For at tilfredsstille en luksuriøs mand kræves der arbeide af tusen; det er derfor afskyeligt, at de, som har arbeide at takke for de behageligheder, der hører til et civiliseret liv, glemmer, hvad de skylder arbeideren og behandler ham, som om han ikke var et medmenneske. Men ifølge Vestens opfatning tjener civilisationen kun til at tilfredsstille fordringsfulde menneskers ønsker. Den store masse af folket har ingen fordele af den; den er simpelthen et system, hvorunder ærgjerrige mennesker kappes om at naa sit maal paa bekostning af folkets store masse . . .

At Vestens system i høi grad bidrager til at forstyrre et lands orden og fred sees af alle, som har øine, og høres af alle, som har øren. Under et saadant system fylder Japans fremtid os med ængstelse . . .

Uagtet Vestens civilisation ved første blik ser meget tiltalende ud, afpasset som den er til at opfylde egoistiske ønsker, maa den dog ende med skuffelse og demoralisation, da dens grundlag er den uholdbare hypotese, at menneskenes ønsker skaber naturlove . . . Vestens nationer er blevne til, hvad de er, efter at have gjennemgaaet de alvorligste hjemsøgelser og konflikter, og det vil blive deres skjæbne at fortsætte den kamp. Netop nu er deres bevægende elementer delvis i ligevegt, og deres sociale tilstande er mere eller mindre ordnet; men dersom denne ligevegt tilfældigvis skulde forstyrres, vil de atter kastes ind i forvirring og forandring, indtil en midlertidig stabilitet atter opnaaes efter en periode af fornyede stridigheder og lidelser. Nutidens fattige og magtesløse kan muligens komme til at blive fremtidens rige og sterke og *vice versa*. De er dømt til endeløse forstyrrelser, fordi de bygger paa selviske ønskers sand og ej paa Retfærdighedens faste grund. Varig fred og social harmoni kan aldrig opnaaes, før de kan bygges paa ruinerne af Vestens ødelagte stater og over asken af deres uddøde folk."

VII.

Med saadanne raad kan Japan kanske haabe at undgaa nogle af de sociale farer, som truer det. Dog synes det uundgaaeligt, at dets nuværende „fremskridt" vil komme til at ledsages af moralsk nedgang. Tvunget ind i den umaadelige kappestrid mellem nationer, hvis civilisation

aldrig har været grundet paa altruisme, vil det sandsynligvis blive nødt til at dyrke enkelte af de egenskaber, som det tidligere har manglet, og derved vil det japanske liv for en stor del miste det, som nu udgjør dets største tiltrækningskraft. Den nationale karakter maa vedblive at forhærdes, som den allerede har begyndt at forhærdes.

Det bør aldrig glemmes, at det gamle Japan er ligesaa meget forud for Vestens 19de aarhundre i moralsk henseende, som det staar tilbage for det i materiel. Det havde gjort moralen instinktiv efter at have gjort den rationel. Det havde indenfor visse grænser realiseret adskillige af de sociale tilstande, som vore dygtigste tænkere anser for de lykkeligste og høieste. Gjennem alle kroge af det komplicerede samfund har det dyrket baade forstaaelsen og udøvelsen af offentlige og private pligter paa en maade, hvortil man forgjæves søger sidestykke i Vesten. Selv dets svaghed var resultatet af, hvad alle civiliserede religioner er enige om at kalde dyd, individets opofrelse for familien, kommunen og nationen. Men endskjønt Japans fremskridt i social moral saaledes var større end vort eget, var det dog ensidigt i retning af gjensidig afhængighed. Det vil blive det nye Japans opgave at lytte til den mægtige tænker, hvis filosofi det saa viseligen har antaget — Herbert Spencer nemlig —, som siger, at „den høieste individuelle udvikling maa forenes med den største gjensidige afhængighed“, og at „fremskridtets lov samtidig gaar i retning af fuldstændig adskillelse og fuldstændig forening.“

Japan vil dog kanske en dag komme til at se tilbage paa hin fortid, som dets yngre generation lader til at foragte, med samme følelser, hvormed vi ser tilbage paa den gamle græske civilisation. Det vil komme til at beklage den glemte evne til at finde enkle glæder, den tabte følelse af ren livsglæde, den gamle kjærlige, guddommelige fortrolighed med naturen og den vidunderlige kunst, som reflekterede den. Det vil føle, hvor langt vakrere og mere straalende verden da syntes at være. Det vil sørge over mange ting — den gammeldagse taalmodighed og selvopofrelse, den gamle høflighed og den gamle tros dybe poesi. Det vil frydes over mange nye ting; men det vil ogsaa komme til bittert at savne meget. Det vil undres over meget i hin ældre civilisation, kanske over intet saa meget som over de gamle guders glade, lyse, fredfulde Smil — racens „fordums“ karaktermerke.

Et katolsk-socialistisk samfund i Frankrige.

(Efter **Virginia M. Crawford** i *„Fortnightly Review“*).

At det moderne samfund ikke er, hvad det burde være, og at det derfor trænger omdannelse, er en i vore dage temmelig almindelig erkjendelse. Der er en vidt udbredt følelse af, at de økonomiske forskjelligheder, i nogen grad i hvert fald, maa udjevnes, at den kløft, der nu skiller fattig og rig, maa i det mindste overspændes af broer om ei helt fyldes, at de store massers kaar maa bedres, og det hele folk mere end nu er tilfældet sammensmedes til en enhed, — en eneste stor arbeidende familie. I denne aand og med saadanne maal for øie arbeides der ogsaa paa alle kanter, paa mangfoldige vis og i de forskjelligste retninger. Den, der vil forstaa og kjende det store „sociale spørgsmaal“, maa ei alene have sat sig ind i den nød og de mangler, den uret og elendighed, som nu eksisterer, og i de mange teorier, der forkyndes om samfundets rette ordning, men han maa ogsaa kjende det mangfoldigartede arbeide, som dag for dag øves i alle de store lande for at rette det som vrangt er og bringe os nærmere de bedre tider og forhold. Det vilde være taabeligt at overse dette arbeide eller nogen gren af det; tilsammen udgjør det en ikke liden kraft, der daglig virker til samfundenes bedring, og et af tidens vakreste og mest tiltalende billeder. Vi møder her en aand, en opofrelse, et alvor, en tro, en reel kristendom og høisindet karakter, der kanske engang vil stemple netop denne vor tid som en af de „store tider“. —

Heller ikke gaar det an at overse led i dette arbeide, fordi de ikke helt falder sammen med vore teorier, doktriner og meninger; fordi de kanske blot er halvveisforetagender, smaa tiltag, der ikke gaar tilbunds i sagen. De udretter dog noget; de hjælper i hvert fald til at udrydde det sociale had og den bitre mistænksomhed, der hører blandt de største hindringer for alle reformer. De har i hvert fald sin store betydning som tidstegn, — som famlende forsøg af en ny og høist tiltalende aand paa at underlægge sig det social-økonomiske omraade.

Kringsjaa har ofte omtalt saadant praktisk reformarbeide af forskjellig slags. Dertil maa regnes biblioteksbevægelser, oplysningsrørelser, universitetskolonier; den nye sociale aand i engelsk og amerikansk kommunevæsen, osv., osv. — Læseren ved ogsaa, at foruden det vanlige socialdemokrati og de nærmest teoriløse bevægelser som ovenfor er nævnt, har vi ogsaa i England, Amerika og Tyskland den saakaldte „kristelige socialisme“, i Amerika desuden et par arter modificeret socialisme og i Eng-

land det Fabiske samfund med dets forbindelse af socialisme og høiere kultur. —

Intet viser bedre, hvorledes vi her staar overfor vor tids store sag, end at ogsaa paven nylig i et kirkebrev maatte indtage standpunkt til den og dermed ogsaa binde kirken. Paa den vis har vi faaet en ny afart af socialisme*) — en „katolsk socialisme".

Ogsaa paven erkjender i dette brev nødvendigheden af reformer. Kløften mellem rig og fattig maa dels økonomisk udfyldes, siger han, og dels overspændes af personlig sympati og broderskabsfølelse. Vi maa nærme os mere det demokratiske ideal. De skrigende sociale uligheder er uforenlige med kristendommens herredømme iblandt os. Ogsaa han vil et „socialt demokrati". Men demokrati er dog i virkeligheden her neppe det rette ord; thi hvad han vil er ikke det, vi i almindelighed forstaar ved demokrati, men snarere en art mildt industrielt aristokrati, kontrolleret af kirken og ledet og besjælet af kristendommens aand. Vistnok anbefaler han kooperation blandt arbeiderne; men han opstiller det dog nærmest som det ideale, at arbeidere og arbeidsherrer skal vedblive i det forhold, hvori de nu staar, men begge besjæles af kristen tro og vilje, saaledes at arbeidsherrerne føler sig som arbeidernes ledende brødre; — de skal betragte sin stilling som et betroet hverv, hvor det for dem gjælder at styre den verden, der er dem underlagt paa bedste vis til dens fordel. De skal ei søge at tjene mest mulig for sig selv og ei udsuge arbeiderne eller tvinge lønnen ned til et minimum; men tvertom søge at hæve lønnen saa høit som forretningens sikre drift tillader, og i et og alt betragte det som deres arbeide at varetage arbeidernes tarv. Arbeiderne paa sin side skal da ikke forlange umuligheder, finde sig i det uundgaaelige og efter bedste evne samarbeide med arbeidsherrerne til det heles vel.

Det er i faa ord det pavelige program, den katolske kirkes stilling til det sociale spørgsmaal — „katolsk socialisme". Dog maa læserne her særlig merke sig den betoning, som lægges paa, at arbeidsherren ikke har lov til at udnytte sin stilling til egen fordel, men bør føle den som et hverv, hvor arbeidernes vel er hans opgave. Ligeledes maa det erindres, at paven strengt fordømmer al hoffærdighed, ethvert forsøg paa at „ophøie sig over brødrene". Arbeidsherren maa ei glemme, at han er sine arbeideres broder; den følelse, broder skylder broder, maa han have for dem og efter dens krav leve blandt dem. Videre maa det ogsaa erindres, at paven anbefaler sammenslutning blandt arbeiderne, selvhjælp og massernes selvudvikling og ophjælp til hel, fuld kraftig menneskelighed paa alle mulige vis.

Under enhver omstændighed giver pavens brev den katolske verden

*) Ordet benyttes, som man ser, den hele tid i temmelig fri og tøielig forstand.

fuld frihed til at kaste sig op i aktivt socialt reformarbeide med al dens magt og evne. Og det er den ifærd med at gjøre i alle de store kulturlande. Der eksisterer allerede et internationalt katolsk demokrati, der er meget aktivt.

Den katolske socialisme er saa heldig at have flere „arbeidsherrer", der følger dens ideal og paa hvem den kan pege og sige: „Gak I andre hen og gjør ligesaa." Betydeligst blandt disse er monsieur Leon Harmel, eieren af store væverier i *Val-des-Bois* i nærheden af Reims.

M. Harmel er en glimrende forretningsmand (og lad det ikke glemmes, at ogsaa det udgjør en egen art af geni, som de færreste eier, og som intet samfund under nogen ordning kan klare sig foruden) og en rig mand. Men han lever enkelt uden luksus eller elegance blandt sine arbeidere og lige ved fabriken. Han giver sit hele liv, al sin tid og al sin evne og kraft til at styre, lede og inspirere det lille samfund paa 1200 mennesker, som er vokset op omkring hans fabrik. Forretningen tager blot en del af hans dag, resten ofres tanke og slid for at berige og udvikle arbeidernes liv gjennem utallige foreninger og organisationer. — Han er en sjelden kraftig natur, — en af de fødte høvdinger, klartseende og praktisk paa samme gang, som han er en sværmende idealist; med vilje af jern, og ikke til at bøie fra sit forsæt, samtidig som han er mildheden og elskværdigheden selv. *Le bon père* (den gode fader) heder han i hele omegnen.

M. Harmel er ogsaa forfatter af en *Catéchisme du Patron* (Arbeidsherrens katekismus), hvor han i form af korte spørgsmaal og svar opstiller sit ideal af en arbeidsherre eller lærer sine kolleger, hvad deres pligter er. Thi for ham medfører en arbeidsherres stilling flere pligter end rettigheder, og det er de første, det gjælder om at kjende og opfylde.

Han er ogsaa en personlig ven af paven, der billiger alle hans planer og hver vaar modtager ham i privataudiens for at faa rede paa alt nyt inden Harmels viden og reformatoriske omraade. „Jeg billiger," har Leo XIII sagt ham, „alt De har udrettet, alt De for tiden holder paa med og alle Deres fremtidsplaner."

Lad os da se, hvad det er M. Harmel har gjort.

Han tror ikke paa „udbyttets deling" mellem arbeidere og arbeidsherrer, ikke paa noget reelt kommercielt kompagniskab mellem dem; thi, siger han, det vilde være grusomt i daarlige aar at lade arbeiderne bære deres del af tabet, og det vilde blot være almissegivning at lade dem dele udbyttet i de gode aar uden ansvar for de onde.

Hans ideal er nærmest en art industrielt, konstitutitionelt monarki,

hvor hver arbeidsherre er den konstitutionelle fyrste. Men monarkiet maa desuden føle, at det er til for arbeidernes skyld; — det maa være et „faderligt“ monarki. — Det er denne idé som er gjennemført i Val-des-Bois.

Det hele lille samfund ligger paa landet, en halv times jernbanereise fra Reims, omgivet af grønne marker. Landsbyen selv er som et lidet parkanlæg; huse og fabriker næsten skjules af trær og blomster. Hver gift arbeider har et lidet net hus paa fire værelser med have og en strimmel jord. Alt mod en rimelig leie. Hvad arbeidslønnen angaar, hader Harmel med al sin sjæl det princip, at arbeidernes tid, liv og kraft er en vare i markedet, som det gjælder at kjøbe saa billigt som muligt. Hans princip er at betale de høieste lønninger, sikker drift og alle forhold forøvrigt berettiger til. Og bliver dette i enkelte tilfælde for lidet til at leve menneskeligt af, saa skyder Harmel til af sin privatkasse. Talrige organisationer sikrer arbeiderne i tilfælde af sygdom eller uheld. Disse organisationer er arbeidernes egne, og Harmel blander sig af princip ikke i deres bestyrelse. Kooperative udsalg drives ligeledes af arbeiderne selv og sparer dem tilsammen flere tusen kroner om aaret. Bliver en arbeider gammel, faar han lettere arbeide, indtil han pensioneres.

Kort sagt: arbeiderne kan i hvert fald her føle sig sikre for livet, — sikre mod nød og savn, sikre paa et nogenlunde udkomme. De lever vakkert, og henved 30 foreninger, organisationer og klubber i det lille samfund skaber et livligt, behageligt socialt liv.

Samfundet er katolsk. Der er intet hykleri i saa henseende. Kun katoliker ansættes, og den lille kirke i landsbyens midte er det hele samfunds hjerte. Firmaet har bygget den, underholder den, lønner dens tre prester samt munkene i landsbyens gutteskole og nonnerne i pigeskolen. Befolkningen selv sørger for sang og musik i kirken og organiserer de talrige religiøse processioner paa kirkens festdage.

Det er meningen, at arbeiderne skal føle sig identiske med det lille samfund. Harmel er kun dets administrator. Der er ingen strid mellem hans og arbeidernes interesser, mener han, idet hans penge kun kommer forretningen og landsbyen tilgode. Han tager dem ikke bort derfra. Han lever hele sit liv i landsbyen med arbeiderne, deler deres liv og lever i største enkelhed; hans rigdomme benyttes for en stor del i hvert fald i det hele samfunds tjeneste. Den del af udbyttet, der tilfalder ham, er saaledes paa en maade blot et udelt fællesudbytte, som han administrerer, og som kommer alle tilgode, dels i form af forretningsudvidelser og bedriftens større soliditet, dels i form af nye foreningsbygninger og landsbyens udsmykning. Hans samfundsideal er „*la famille ouvrière*“ — arbeidets familie, bestaaende af arbeidsherren som faderlig leder og arbeiderne for-

enede i fælles interesse og følelse. Og arbeidsherrens pligt er at „organisere sit samfund med klogskab og forudseenhed og at styre det retfærdigt og mildt.“ Det er hans pligt at sørge for arbeidernes vel i alle henseender, tilse at de har gode, sunde boliger, at deres intellektuelle og moralske natur udvikles fuldt og frit, og at de ved egne organisationer opøver sig i selvstyre og selvstændighed. Han haaber at faa gjenoprettet middelalderens „gilder“.

Den hele lille koloni styres af en „Centralkomité“, der bestaar af syv medlemmer af Harmel-familien, de tre prester og nogle af fabrikens direktører og embedsmænd. Ved siden af denne komite staar en raadgivende forsamling *le Conseil Syndical,* af hvis medlemmer arbeiderne vælger det halve antal. Intet foretages uden dette raads tilslutning. Der er ogsaa en komite af husmødre *Dames Patronnes,* der foruden paa egen haand at beskjæftige sig med alt, hvad der ved fælles arbeide kan gjøres for hjemmenes trivsel, ogsaa bliver forelagt alle forslag fra bystyret, der paa nogen vis angaar hjem eller husholdning — som sundhedsforholdsregler og lignende. Intet bliver gjort i denne retning, før der er holdt foredrag for husmødrene, hvori planen forklares og fordelene paavises, saaledes at deres tilslutning og forstaaelsesfulde medvirkning sikres.

Der er ogsaa en Fagkomité, hvortil hver klasse af arbeidsstyrken vælger en delegeret. Den tilser arbeidernes interesser, behandler disciplinspørgsmaal, lærlinges uddannelse osv.

Formændenes rettigheder er meget indskrænkede; de kan blot paalægge smaa bøder; alle grovere forseelser behandles af de høiere autoriteter, Bøderne beløb sig i 1894 til 20 francs for hele aaret fordelt paa 600 arbeidere.

Mænd, kvinder, ungdom og børn har sine selskabelige og udviklende „klubber“. Mændenes har 300 medlemmer og har til sin raadighed en stor, lys sal forsynet med seks billiardborde, bibliotek, læseværelse osv., samt en kafé, der drives kooperativt af medlemmerne selv. Drukkenskab er ukjendt i Val-des-Bois.

Ungdomslagene beskjæftiger sig væsentlig med at ordne fornøielser, men har ogsaa til opgave at udvikle en følelse af kammeratskab og hjælpsomhed.

Der er videre en „gjensidig hjælpeforening“, hvoraf alle indbyggere er medlemmer. Den er en slags gjensidig assuranceforening mod sygdom og uheld med det tillæg, at personlig sympati og hjælp hører med til assurancesummen.

Landsbyen har sin sparebank, hvor firmaet betaler — som forretningssag — 5 pct. paa alle indskud fra den dag, de gjøres. Da forældrene gjerne i Frankrige afkræver de unge piger det meste af deres fortjeneste, saa-

ledes at disse finder det vanskeligt at spare, betaler firmaet paa bryllupsdagen til hver brud en sum lig den, hun har opsparet, op til 100 francs.

De kooperative udsalg, der indbefatter et bageri, eies og styres af arbeiderne selv. De betaler 6 pct. til aktieeierne og som oftest 5 pct. til kjøberne. Desuden sættes der tilside hvert aar en sum svarende til 5 pct. af hver kjøbers indbetalte penge. Denne sum gaar ind i forretningen og forrentes med 5 pct.; men staar for kjøberens regning og udbetales ham, naar nan har fyldt det 50de aar eller forlader landsbyen, — eller udbetales i tilfælde af hans død til hans familie.

Der er videre organisationer, der har til opgave at sørge for underholdning og fornøielser. Landsbyen har et musikkorps, en sangforening og et strygeorkester, læseselskaber og idrætsklubber. Der er et teater, hvor der gives dramatiske underholdninger; hver søndag eftermiddag er der musik paa landsbytorvet under træerne; koncert er der fra tid til anden, og hver aften samles ungdommen i en stor klubsal, hvor allehaande spil og fornøielser findes.

Endelig er der religiøse organisationer, og der drives en ivrig propaganda for at gjøre religionen til en levende magt hos hver enkelt i samfundet. Men religiøsitet eller dens mangel har ingen indflydelse paa vedkommendes økonomiske stilling. Propagandaen er udelukkende moralsk og drives væsentlig af arbeiderne selv. Alle er katoliker; hvad det derfor alene gjælder, er at faa tro og religion vakt fra en sløv til en levende tilværelse. Propagandaen er ikke teologisk men moralsk; der er ingen stridende meninger. Efter Harmels tro, maa det religiøse liv gaa forud for al social reform; samfundet maa bygges paa religionen. Og der er for ham kun én religion — katolicismen.

Det glæder ham ogsaa at finde, at det religiøse liv inden samfundet er sundt og sterkt. De unge griber naturlig til det, og mange af de ældre arbeidere er lige saa begeistrede for Harmels idealer baade i religiøs og social retning, som han selv er. Det findes, at inden alle foreninger og ved alle fornøielser gjør mere og mere den opfatning og aand sig gjældende, at fornøielse vil sige — at hjælpe til at fornøie andre. Men hvor alle besjæles af den aand, bliver tilværelsen vakker og behagelig.

En institution i Harmelfabriken er ganske interessant. Der er en mængde kvindelige arbeidere, deriblandt unge piger. Formændene bliver derimod som regel mænd, og skjøndt disse vælges ikke mindst for sine moralske egenskabers skyld, er det dog let at forstaa, at deres magt kan misbruges. Derfor vælger de kvindelige arbeidere et vist antal *conseillères* — raadgiverinder —, der foruden at bistaa de andre med raad og støtte, ogsaa har til opgave at vaage over, at formændenes magt ikke misbruges. Ønsker saaledes en ung arbeiderske at forlade fabriken i

arbeidstiden, saa henvender hun sig til conseillèren og ikke til formanden. Forsynet med et tegn fra den første passerer hun frit ud.

Fabrikerne er lyse og luftige; det grønne landskab sees fra vinduerne. Alt, hvad der kan gjøres, bliver gjort for arbeidernes sundhed og sikkerhed. Skjønt ganske unge piger anvendes ved arbeidet — til ganske let arbeide — sees derfor ingen blege, blodløse ansigter. Det er en fornøielse at vandre gjennem fabrikerne og se det gode og tilfredse udseende og det glade liv, hvormed alt gaar.

Arbeidstiden derimod er lang — som overalt i Frankrige. Der arbeides fra $5^3/_4$ om morgenen til 6 om aftenen, med $^1/_4$ time til frokost og 1 times middag. Husmødre har $^1/_2$ times ekstra fri før middagen. Til gjengjæld er der mange helligdage; der arbeides blot 11 dage af 14.

Det hele er, som man ser, et velment og yderst interessant forsøg paa at indføre en art monarkisk-demokratisk socialisme. Det kan dog neppe engang med fuld ret kaldes et konstitutionelt monarki; thi i alt vedkommende selve hovedsagen har arbeiderne kun raadgivende stemme.

M. Harmel tror lidet paa lovgivning, men mener at fremtidens samfund vil komme ved, at det eksempel, han har sat, frivilligt efterlignes af andre. Og der er ingen tvil om, siger forfatteren i *Fortnigthly Review*, at hans indflydelse i det katolske Frankrige og over dets rigmænd og arbeidsherrer er stor.

Samliv i naturen.

Socialisme — symbiose — parasitisme.

Af de mange nye omraader, descendensteorien har aabnet for granskning og undersøgelse, har neppe noget vist sig rigere paa overraskende detaljer end det vekselforhold mellem alle levende organismer, der er en af den nævnte teoris forudsætninger.

Alle kjender slagordet: kampen for tilværelsen.

Ved siden af en hel del faktorer i den livløse natur, hvoraf de fleste kan sammenfattes under navnet klima i videste betydning, og hvortil for planternes vedkommende ogsaa hører jordbunden, er kampen for tilværelsen det korte, indholdsrige udtryk for en broget mangfoldighed af forhold og vekselvirkninger mellem organismerne indbyrdes. Disse forhold ytrer sig langtfra altid som nogen kamp — forsaavidt er udtrykket ikke heldigt. Men de staar altid i den nøieste forbindelse med individets og

artens selvbevarelse eller undergang og er derfor, selv under venskabelig form, et udtryk for den energi, et væsen maa opbyde for at sikre sin tilværelse. I saa henseende er „kampen for tilværelsen" et godt og omfattende udtryk, skjønt „strævet for tilværelsen" maaske paa vort sprog vilde være endnu heldigere og mindre egnet til misforstaaelse. I stræv kan lægges al den energi, et væsen udfolder i sit selvopholdelsesarbeide, baade mod og sammen med sine medskabninger.

For at bruge et gammelt, godt billede: den ene livsform griber ind i den anden som tandhjulene i et stort, indviklet maskineri. To hjul kan have sin plads langt ifra hinanden og tilsyneladende ikke have det mindste med hinanden at skaffe: der er alligevel tænder, remme, vegtstænger og udvekslinger, som gjennem mange indviklede kombinationer sætter dem i forbindelse og gjør, at det ene ikke kan stanses eller hemmes, uden at der ogsaa indvirkes paa det andets bevægelse.

Saaledes er ogsaa forholdet i naturen. Kun er kombinationerne endnu vidtløftigere, forbindelsen mellem to fjerntsaaende led endnu mere indviklet og vanskelig at greie end i det sindrigste, mest komplicerede maskineri. Kampen for tilværelsen virker gjennem et utal af skjulte tandhjul, vegtstænger og udvekslinger, hvis anordning og samvirken det kun i de færreste tilfælde er lykkets os at opdage. Den ene art understøtter eller modarbeider, forudsætter eller udelukker den anden i det uendelige. Intetsteds færdes „løven og lammet tilhobe", intetsteds sidder falken og duen paa samme kvist. Men paa den anden side er der ogsaa alliancer og forbund af allerunderligste art.

Studiet af disse indviklede vekselforhold, hvori en plante eller et dyr staar til andre organismer, og hvoraf kanske først og fremst trivsel eller undergang, seir eller nederlag i livskampen afhænger, er ikke gammelt. Det er mere end noget andet et naturstudium, der uden nogensomhelst indgriben fra forskerens side maa foretages under naturens egne betingelser og derfor yderst vanskelig kan gjøres til gjenstand for eksperiment. En ændret betingelse betyder ofte hele ligevægten ændret og forstyrret. Man er derfor henvist til taalmodig, langvarig iagttagelse. Hvad der er set den ene gang, kan der gaa uger, maaneder og aar inden nogen ny anledning frembyder sig til at se, og da sikre slutninger er afhængige af mange samstemmige iagttagelser, er det selvindlysende, at dette forskningsomraade har sine store, næsten uovervindelige vanskeligheder. Skjønt der i den sidste menneskealder er lagt en stor sum af ihærdigt, nøiagtigt arbeide paa dette strøg af biologien, er vor kundskab derfor alligevel hullet og ufuldstændig. Til gjengjæld er det, der er opnaaet, af en saa overraskende art, at det ægger til nye undersøgelser og nye taalmodighedsprøver.

Af de forskjellige former for samliv i naturen skjelner man bekvemmest mellem sociale, symbiotiske og parasitiske forhold.

Det sociale forhold opstaar mellem individer af samme art, naar disse til opnaaelsen af visse fordele, større sikkerhed f. eks., slaar sig sammen i større eller mindre grupper eller flokke. Det symbiotiske forhold betegner samliv mellem individer af forskjellig art, men ogsaa det er bygget paa mer eller mindre fuldkommen gjensidighed. I modsætning til begge disse former for samliv staar de parasitiske forhold, hvor fordelen af samlivet altid er ensidig.

Studiet af de sociale forhold i dyreverdenen har totalt forandret vore anskuelser om den dyriske intelligens, skjønt det endnu kun saavidt er begyndt. Det er især bier, myrer, termiter og andre smaa, let tilgjængelige dyr, der har været gjenstand for undersøgelse. Resultaterne er saa almindelig kjendt, at man overraskes ved tanken om, at det kun er ganske faa aar, siden de første gang offentliggjordes. Intet beviser heller bedre end det, hvor mærkelige de er, og hvor skikket til at tiltrække sig den almindelige opmerksomhed. Vi ser hos disse smaa dyr — for at benytte en af de mest udmerkede myreforskeres, det engelske parlamentsmedlem John Lubbock's ord om myrerne — de samme udviklingsstadier som i menneskets egen sociale historie. Vi ser jægerfolk, der streifer vidt omkring, lever af rov og plyndring, og hos hvilke de sociale instinkter endnu er paa et primitivt og uudviklet trin. Vi ser hyrdefolk, der mere bundet til visse strøg bygger sig faste boliger, og hos hvem samfundslivet derfor er høiere udviklet. Vi ser agerdyrkende folk, der „saar og høster og samler i lader“. Og vi ser endelig slaveriet udviklet i sin krasseste og mest tilspidsede skikkelse.

Forel's, Lubbock's, Moggridge's og andres undersøgelser har godtgjort, at mange af disse smaa dyrs sociale udvikling i visse retninger overgaar menneskets. Den demokratiske republik har ingen endnu gjennemført saa ideelt og saa konsekvent som myrerne. For større, selskabelige dyrs vedkommende er vor kundskab endnu meget mangelfuld. Paa rensdyr, antiloper, gjæs og andre dyr, der optræder flokkevis, er der gjort leilighedsvise iagttagelser, som stemmer godt med, hvad vi kjender fra før. Men her er endnu et vidt, ubetraadt felt for fremtidigt arbeide. Vore fuglevær f. eks. maatte for en taalmodig iagttager være en næsten uudtømmelig kilde at øse af. Man vilde der kunne samle kundskab ikke alene om de sociale forhold paa et tidligt udviklingstrin, men ogsaa om de „interfamiliære“ og „internationale“. Et spørgsmaal som dette: om krig er nødvendig for den menneskelige fremgang? — hvad enkelte mener, den er — kan ikke bestemt afvises, før man har godtgjort, at den i selve naturtilstanden er unødvendig for samlevende væsener, endog af forskjellig

art. Den maa da i kulturtilstanden være end mindre nødvendig for væsener af en og samme art.

Symbiose — samliv mellem individer af forskjellig art — er i virkeligheden en ganske hyppig foreteelse. Det intime forhold mellem blomsterplanter og insekter, der er fremstillet af Sprengel, Darwin Lubbock, H. Müller, Grant Allen og mange andre, er egentlig et slags symbiose, skjønt dette begreb nærmest fordrer, at de samlevende stadig har fælles opholdssted, hvad her ikke er tilfældet. Gjensidigheden er imidlertid saa fuldkommen som vel mulig: blomsterne bliver befrugtede af insekterne og yder dem til gjengjæld honning og overflødigt blomsterstøv. Naar myrerne holder bladlus som melkekjør og endog er forsynlige nok til at pleie deres yngel, saa er dette ogsaa et symbiotisk forhold, om end fordelen kanske er overveiende paa myrernes side. Noget lignende er tilfældet med de saakaldte myrevenlige insekter, der gjør nytte ved at fortære affald, sop og lignende i myretuens indre. Til gjengjæld faar de frit ophold, ly og beskyttelse hos de krigerske myrer, der anfalder alle andre insekter med indædt raseri. Der er ogsaa eksempler paa myrers samliv med planter. En liden myre holder saaledes til i de hule torne af en akaciaart, hvor den finder baade føde og ly mod veiret. Den har paa en maade „alt i huset“. Som belønning herfor forsvarer den akkacien som en helt mod alle planteædende dyr. Den rødnæbbede væverfugl i Afrika findes kun i selskab med bøflen. De talrige insekter, der plager bøflerne, danner rigelig næring for den lille, flittige fugl, som holder maaltid siddende paa bøflens ryg eller hode. Foruden en gløg og hurtig „fluefanger“, der hjelper den af med en masse brysomt kryb, har bøflen i fuglen ogsaa en aarvaagen skildvagt, der med en egen surrende lyd farer i luften ved mindste tegn til fare. Nytten af selskabet er altsaa fuldkommen gjensidig. — Symbiotisk forhold mellem to planter har man et udmerket eksempel paa i de ogsaa hos os meget almindelige lavarter. Laven er en sop sammen med en alge, altsaa egentlig en kombination af to forskjellige planter. Soppen giver husly, algen skaffer næring, og efter nyere undersøgelser skal fordelen ved forholdet være størst paa soppens side. — Ogsaa mennesket har efter al sandsynlighed sine meget intime symbioter. I tarmkanalen findes flere mikrobearter, som man mener er af betydning for fordøielsen, og som altsaa derved paa sin maade erstatter udlægget for føde og ophold. — Vi maa her nøie os med nogle faa spredte eksempler paa dette mærkelige vekselforhold, der synes almindeligere og betydningsfuldere, jo mere man trænger ind i studiet af livsformerne.

Snylterforholdet — det parasitiske forhold — hører til de alleralmindeligste. I grunden er det en ganske vilkaarlig sondring, der tillægger det bestemte dyr snylternavnet. Den myg, der om natten sætter

sig paa huden og propper sit lille legeme med blod, regner man for en snylter; den vampyr, der paa samme tid gjør akkurat det samme, derimod neppe. Den slangesmidige maar, der om natten lister sig over den sovende storfugl, hugger sine tænder i halsen paa den og suger dens blod, er ingen snylter, men et rovdyr. Det dovendyr, der langsomt og omhyggellg, kvist for kvist og gren for gren, afblader et træ, snylter ikke. Det gjør derimod den lille, tynde hveps, som lægger sine æg i et enkelt blad af det samme træ, og hvis larve kanske i hele sin vækstperiode nøier sig med en tusendel af den næring, dovendyret fortærer paa en eneste dag. Egentlig synes det kun at være størrelsesforholdet, der er det afgjørende. Naar det lille dyr fortærer en forsvindende brøkdel af det store, er det en snylter. Naar det store dyr fortærer i tusenvis af de smaa „med hud og haar", er det „kjødædende", „insektædende" eller „altædende". I virkeligheden er alle dyr snyltere, fordi de mangler evnen til at udvinde sin næring af uorganisk stof og derfor ligefrem er nødt til at leve af andre organismer. Om det er planter eller dyr, de fortærer, om de tar hele organismen i en bid eller stykke for stykke, er jo forsaavidt en aldeles ligegyldig ting. Mennesket, der dræber med slagtermaske og parterer sit bytte med maskineri, er kanske den største af alle snyltere.

Af de sædvanligvis smaa organismer, som naturforskerne regner til snyltere, skjelner man mellem endo- og ekto- (indre og ydre) parasiter og mellem stationære (stadige) og temporære (leilighedsvise).

Af størst betydning er endoparasiterne. De større former som bendelorm, spolorm osv. er forholdsvis ufarlige, mens de mikroskopiske arter som bekjendt er den egentlige aarsag til en flerhed af de farligste og smitsomme sygdomme. Her er studiet af vekselforholdet mellem snylter og vært (saa kalder man den organisme, hvorpaa snylteren lever) overtat af lægevidenskaben, og paa dette strøg har den jo netop i vor tid feiret sine smukkeste triumfer.

Erindrer man, hvad der paa dét strøg stadig ligger som en truende fare over det enkelte menneskes liv og lykke, og hvad der paa dét strøg ogsaa ved taalmodigt studium drømmes om at naa, saa har man med det samme endel af den rette forestilling om betydningen af organismernes vekselforhold og af tilværelsens store kamp.

P. E.

Forholdene i Sydafrika.

(Væsentlig efter F. J. Ricardo-Seaver og H. H. Johnston i *Fortnigthly Rev.*").

Kringsjaas første bind indholder en udførlig artikelrække om sydafrikansk historie og nuværende forhold, stater og personer. Til disse artikler henvises den interesserede læser. *) Enkelte data gjentages her.

Transvaal (= Landet hinsides floden Vaal) eller den Sydafrikanske Republik ligger paa en høislette, hvis midlere høide over havet er 4—5000 fod, og som strækker sig mellem den 22de og 27de sydlige breddegrad. Landet er af størrelse som hele Storbritannien og Irland, men har blot ½ million indbyggere. Af disse er 100,000 hvide. De andre er indfødte sorte, mulatter og asiater, hvoraf ingen har nogensomhelst borgerlige rettigheder. De er enten modificerede slaver eller udgjør en arbeiderbefolkning, der staar lidet høiere end slaverne. De hvide falder igjen i to store hovedklasser: *boere* og fremmede eller *uitlandere*. De første tæller omtrent 40,000 individer, de sidste 60,000. De sidste har i virkeligheden ikke borgerret. Republiken styres i et og alt af 15,000 voksne, stemmeberettigede og fuldblods *boere*. Det er dette forhold, som har voldt de sidste uroligheder. *Uitlander*befolkningen, hvoraf en betydelig del er indfødte „afrikanere", der er indvandrede fra Kapkolonien, mens en stor del af de andre i hvert fald har været længe i landet og grundet sine hjem der, har i længere tid krævet samme borgerlige rettigheder som boerne; men dette har de sidste paa det bestemteste modsat sig. De vil, at deres republik skal forblive en udelukkende boerstyret republik. Naturligvis er dette i længden en umulighed. Uitlanderbefolkningen er i rask tilvækst, boernes tal derimod øges meget mindre; om faa aar vil den derfor blot udgjøre en liden herskende klasse inden et meget større hvidt folk uden rettigheder. Staten er og agtes vedligeholdt som et tætsluttet boer-oligarki. Dette er Krügers idé.

Bagom boerne og uitlandere og deres kamp staar imidlertid større faktorer og en racekamp mellem britisk og hollandsk (eller tysk) civilisation, — en kamp mellem de to racer om herredømmet i Sydafrika. Derfor den tyske keisers indgriben. Derfor sagens verdenshistoriske betydning.

Boerne er ætlinger af de hollændere, der først i det 17de aarhundre koloniserede Sydafrika, og deres krav paa at herske i Transvaal beror paa, at de har grundlagt staten, og de grundlagde den netop for der at finde et trygt tilflugtssted mod det forhadte britiske herredømme og dets

---

*) V. s. 542, 569, 683 og 707.

civilisation. Boerne er „bagstræverе" af reneste vand — civilisationsskye.*) Men nu er *uitlanderne* væsentlig englændere og i hvert fald helt under den engelske kulturs indflydelse, og da disse folk ogsaa danner flertal i staten, betyder stemmerettens udvidelse til dem, at engelsk civilisation vil komme til magten ogsaa i dette boernes sidste tilflugtssted og „eget land". Derfor den seige kamp mod en uundgaaelig reform.

Den hollandske kolonisation af Sydafrika gaar tilbage til 1652, da der byggedes en borg og grundedes et lidet samfund ved Kapstaden. Disse kolonister er *boernes* første stamfædre. Efter en menneskealders forløb beløb den hvide befolkning sig til 600 mennesker. Der indvandrede da 300 franske hugenotter, der snart gik fuldstændig op i den tidligere hollandske befolkning. Efterhaanden blev kolonisterne saa udsuget af hjemmestyrelsen, at en del af dem udvandrede videre ind i landet til den saakaldte „*karroo*" (høislette). Saadan udvandring kaldtes i boersproget „*trek*".

I 1780 var den hvide befolkning steget til 10,000. Femten aar senere under Napoleonskrigene, tog England kolonien i besiddelse og ofrede straks 30 millioner paa dens ophjælp. I 1802 gaves den ved freden til Amiens tilbage til Holland; men i 1806 erobredes den atter af englænderne, der ved de endelige fredsslutninger formelig kjøbte den af Holland for 45 millioner kroner. Der var da 27,000 hvide i Kaplandet, og indvandringen blev nu ganske betydelig fra alle europæiske lande, dog saa, at briterne herefter heholdt overtaget baade hvad tal og indflydelse angaar. De andre nationaliteter gik op i den engelske. Tankegang og ydre civilisation blev britiske, og fra Kapkolonien af britiseredes omsider Sydafrika. Efterkommerne af den gamle hollandske befolkning, boerne (bønder) var som navnet antyder, næsten udelukkende bønder. Alt industri- og forretningsliv i Sydafrika er britisk; alle store byggeforetagender skyldes englænderne.

Boerne var blevet vante ved det egenartede liv paa karrooen, hvor hver mand sad inde med omtrent alt det land, han kunde overse, og lod det dyrke ved sorte slaver, — hvor han var en liden sultan inden egen horizont. Han elsker sin selvstændighed (grundet paa andres uselvstændighed), det frie liv og sin magt. Han er i tidernes løb ved at sidde fjernt fra al kultur, ved aldrig at have gjort noget forsøg paa at „følge med tiden", blevet en halv vildmand. Han er en streng kristen paa sin vis, skjønt han særlig dyrker det Gamle Testamente, ud af hvilket han beviser sin guddommelige ret til at eie slaver. Han er overordentlig overtroisk — i den grad, at endog parlamentsmedlemmer i Transvaal nylig har modsat sig forslag om at bekjæmpe de ødelæggende græshoppesværme, fordi det

*) En interesseret læser bør læse „Farmen i Sydafrika", der giver et levende billede af forholdene netop blandt disse boere.

vilde være at gribe ind imod Guds vilje og styrelse; — det er jo Ham, der sender græshopperne. Det gamle testamentes patriarker og høvdinger er deres idealer. De kan være gudfrygtige og grusomme paa samme tid, som hine var det. Kultur mangler de omtrent ganske. Deres sprog har i tidens løb afveget saa meget fra hollandsk, at de neppe kan læse det, og deres eget „Afrikanske taal“ eier ingen literatur.

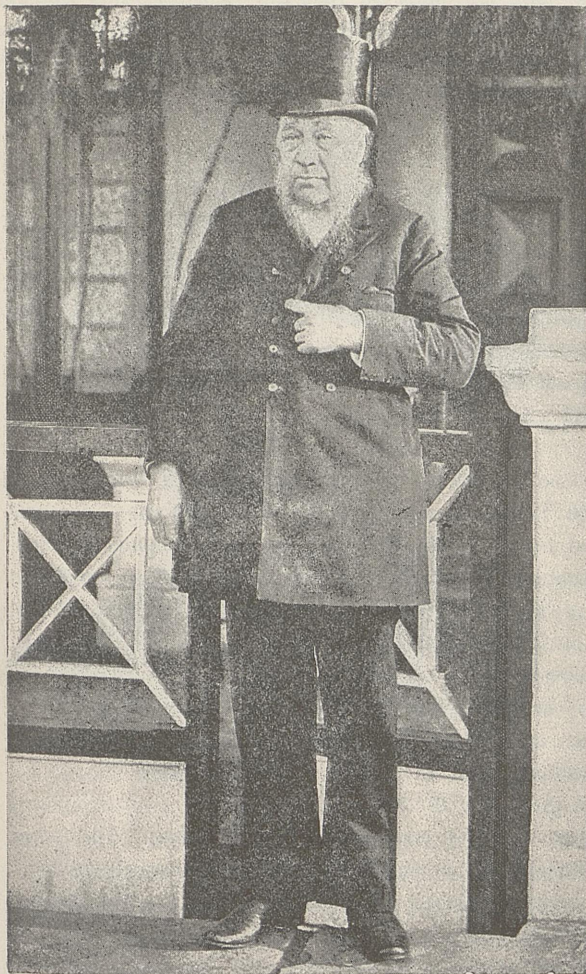

„Oom Paul“.

Man kan let forstaa, at det snart maatte komme til kamp mellem disse folk og englænderne. Boerne hadede alle den moderne civilisations paafund. Jernbaneanlæg modsatte de sig i det længste. De havde sine egne retsbegreber og kunde ikke forlige sig med de britiske (der forresten i Sydafrika er baseret paa hollandsk lov). Det smertede dem at se sin vildmark opdaget og lagt ind under civilisationen. De følte det som en fysisk lidelse at se befolkningen øges ud over fem, seks paa kvadratmilen. Og da saa englænderne i 1833 ophævede det „af Gud selv i hans hellige ord indstiftede slaveri“ (rigtignok løskjøbte regjeringen slaverne og gav eierne pengeerstatning), saa brast de gode folks taalmodighed. Paa oprør kunde de ikke tænke; men stænges

inde af civilisationen vilde de heller ikke. Derfor tog de atter ud paa *trek,* — nordover til det indre. 10,000 drog (1834—36) afsted med kvinder, børn og kvæg. Først gik de over Oranjefloden og erobrede den nuværende Oranje-fristats landomraade mellem floderne Oranje og Vaal. — De havde sendt 27 familjer i forveien som veibrydere eller „voortrekkere", og blandt disse voortrekkere var den senere saa berømte Paul Krüger.

Men heller ikke i Oranjefristaten fik boerne være ifred for britisk herredømme. Ogsaa der proklameredes slaveriets ophør, og kolonien erklæredes at være engelsk — siden den var grundlagt af engelske undersaatter, hvad jo boerne var. Under sin høvding Pretorius greb de da til vaaben for at vinde uafhængighed, men blev slagne, hvorpaa høvdingen førte dem „tversover Vaal" *(transvaal)* og grundede den uafhængige Transvaal republik, hvis hovedstad efter chefen fik navn af Pretoria (1848). Den nye republik begunstigedes af det engelske liberale partis kolonipolitik, der væsentlig gik ud paa at undgaa territoriale udvidelser og vise baade retfærdighed og ædelmod mod mindre frie folk. Af Gladstone blev saavel Transvaals som Oranjefristaten (hvor en del af boerne var forblevet boende) i 1852 og 54 anerkjendte som uafhængige stater.

Boerne havde altsaa nu endelig sit eget land, hvor de kunde raade sig selv, og i 1855 fik Transvaal den endnu gjældende grundlov, der proklamerer evig ulighed mellem sorte og hvide, og ved stemmeretsbetingelserne sikrer boernes eneraadighed i alle vigtigere sager. Der var imidlertid straks fra begyndelsen af to partier blandt boerne, — et mere liberalt „progressister" og et rent bagstræversk, der bestaar af de egte fuldblods, gammeltestamentlige boere, — de saakaldte *„doppere"*, efter navnet paa den trange sekt, som de alle i kirkelig henseende tilhører. Det er de sidste, der repræsenteres af Krüger. De liberale har ligget under i Transvaal, medens Oranjefristaten, hvor en del af boerne var blevet tilbage og havde grundet en stat, gled over til de liberale og ved at give uitlanderne borgerret for længe siden er blevet mere end halvveis britiseret. Alle forsøg paa at forene de to boerlande er derfor mislykkede. Oranjefristaten er praktisk allerede en engelsk koloni. Den reisende ser liden forskjel paa byer og liv der og i Kaplandet.

I begyndelsen af syttiaarene, da netop rige guld- og diamantleier var opdagede i landet og begyndte at trække indvandrere, tog Pretorius afsked som præsident i Transvaal, hvorpaa der valgtes en liberal prest Burgers. Denne var imidlertid uheldig; han fik massen af boerne mod sig, og da der samtidig opstod negeroprør i landet, fik englænderne en ganske vist kjærkommen anledning til at skride ind. Den engelske gesandt fik boerne selv til i et antal af 2500 (af 8000 stemmeberettigede) at underskrive en

petition til dronning Viktoria om at „beskytte" landet. Det engelske flag blev heist med boernes samtykke, og selv de nationale høvdinger Krüger og Joubert tog ansættelse under britisk styre. Englændere har formodentlig været for paagaaende med sine reformer eller havt for lidet taalmod med boernes konservatisme; thi snart begyndte det atter at gjære blandt boerne, og i spidsen for den nyreiste „frihedsbevægelse" stod Paul Krüger (født 1825), der havde posten som generalkommandant under England, den gamle Pretorius og Joubert. Under dette triumvirat gjorde boerne oprør og var heldige i flere yderst tappert kjæmpede fægtninger med de engelske fortropper. Før en større styrke kunde bringes i marken, kom der telegram fra Gladstone, som var førsteminister: „Slut fred, vi har øvet uret mod boerne."

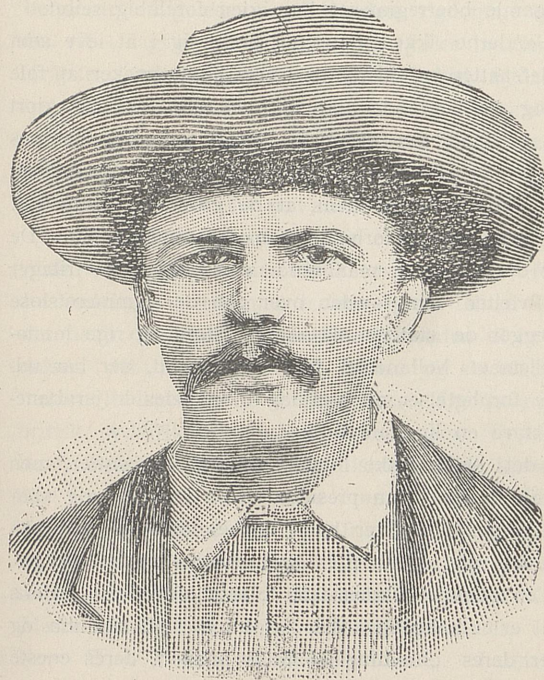

Dr. Jameson.

Freden blev sluttet, og boerne fik atter sit land igjen. En traktat afsluttet i 1884 gav dog England den øverste og endelige ledelse af Transvaals udenrigspolitik, hvorved jo staten paa en vis indlemmedes i det britiske verdensrige overfor udlandet. Men i alle andre henseender garanteredes den selvstændighed. Krüger blev præsident. Forfatningen er, som vi har seet, ganske oligarkisk.

Ved præsidentens side staar et „folkeraad" *(Volksraad)*. Dette bestaar af to kammere, hvert paa 24 medlemmer. Andetkammeret er en forholdsvis ny og temmelig magtløs institution. Det repræsenterer en indrømmelse til uitlanderne. Til det kan man nemlig vælges efter 5 aars ophold i landet, men vælgerne er de samme som for førstekammeret — kun boere. Førstekammeret har absolut veto overfor alle beslutninger af det andet kammer, der heller ikke tør befatte sig med de vigtigste sager. Den egentlige magt ligger derfor udelukkende i førstekammeret. Og stemmeberettigede

og valgbare til det, er kun de, der har opholdt sig 16 aar i landet, eier gaard og grund og tilhører den protestantiske kirke. Disse betingelser udelukker for tiden omtrent alle uitlanderre. Disse har derfor forenet sig i en agitatorisk „nationalliga“, hvis krav gaar ud paa: lige borgerret for alle; stemmeret efter 2 aars ophold i landet for alle, der har en vis indtægts- eller eiendomskvalifikation; samt domstole, der er uafhængige af regjeringsmagten. Det er kun disse krav, der ledede til de sidste uroligheder, — kun fordi de absolut og overlegent afsloges, at Jameson blev indkaldt af ligaen. Det gamle boerregimente har igjen foreløbig seiret.

Grunden til at uitlanderne ikke længer vil finde sig i at leve som boeroligarkiets lydige undersaatter er dels, at de naturligvis ønsker at føle sig som hjemmehørende og medstyrende borgere i det land, de har gjort til sit hjem, og som de er med om at bygge, men fornemlig boernes elendige og meningsløse udøvelse af magten. Disse modsætter sig principielt alle reformer. Det var jo for at undgaa dem, at de grundede Transvaal. De kjæmpede i lang tid mod jernbaneforbindelse med udenverdenen. De vanskjøtter skolerne, hvor de fremmede maa sende sine børn. De fritager sig selv for skatter og vælter dem isteden over paa de stemmeretsløse uitlandere. Endelig ødelægger de statens økonomi. Store og rige monopoler er saaledes blevet tilstaaet hollandske forretningsmænd, der har udsuget landet og givet sine forpligtelser en god dag. Saaledes er jernbanevæsenet under hollandsk styre en ligefrem farce.

I virkeligheden er det heller ikke førstekammeret, der styrer, men gamle *Oom Paul* (onkel Paul). Han presiderer selv i raadet, og naar et medlem ikke taler eller stemmer efter hans ønske, tager han fat paa den gode herre og truer ham slig, at en gjentagelse neppe er at befrygte. Han sidder i raadet som en gammel skolemester blandt sine børn. Hans indflydelse blandt boerne er umaadelig. De har blind tillid til ham og føler instinktivt, at han er deres „høvding af Guds naade“, deres eneste beskyttelse mod den forhadte civilisation.

Men — og her er det vigtigste punkt i striden — bagom Krüger staar en anden magt, — hollandske kjøbmænd og politikere; ikke boere, men virkelige hollændere fra hjemlandet.

Boerne er nemlig kommet til det punkt, at de saa smaat begynder at falde i armene paa englænderne, dels af haabløshed, dels som moralsk overvundne, der ikke længer lider af den gamle civilisationsskræk i samme grad som før og desuden har lært at agte sine talrige britiske naboer.

Kjendte folk paastaar, at kløften mellem briter og boer hurtig udfyldes og snart vilde lukke sig, blev den ei kunstig holdt vedlige af det

krügerske intransigente parti, der i denne kamp støtter sig til indvandrede hollændere.

Som modvægt mod den britiske indflydelse søger man nemlig at styrke det oprindelige hollandske element ved ny tilknytning til det europæiske Holland. Saaledes prøver man at indlemme boerne i kulturen — da man indser, at det alligevel maa gjøres — ad den hollandske istedenfor ad den engelske port. Til den ende søges boersproget erstattet af det moderne hollandske, for saaledes at gjøre dettes literatur tilgjængelig for bønderne. Ligeledes søges landets rigdomme og industriliv — koste hvad det vil — lagt i hollandske eller tyske hænder. Man modsatte sig i det længste jernbaneforbindelsen med Britisk Sydafrika, men lod derimod et tysk-hollandsk firma bygge en bane fra Pretoria til Delagoa-bugten.

Bagom og forbundet med dette forsøg paa at hevde Transvaal som hollandsk, staar naturligvis tyske haab og planer. Et hollandsk Transvaal er et tysk Transvaal.

Dersom læseren vil kaste et blik paa kartet, vil han finde, at Transvaals nationalitet maa spille en stor rolle for Sydafrikas fremtid og det endelige herredømme i disse egne. Hvad Transvaal endelig bliver, er der haab om ogsaa at faa Oranjefristaten til at blive. De engelske besiddelser, der indeholder den bedste og største del af Sydafrika, omringer næsten fuldstændig de to republiker. Den stund, de er britiske, er et stort britisk sydafrikansk rige af størrelse som Tyskland, Østerrig-Ungarn, Holland, Belgien og Schweitz tilsammen en kjendsgjerning. Dette rige er Sir Cecil Rhodes's store drøm, — en art afrikansk „Forenede Stater", der maa bestemme hele Sydafrikas skjæbne og kultur. Riget tænkes som en føderativ statssamling. Transvaal og Oranjefristaten skulde ikke udslettes, men indgaa i forbundet tilligemed Kaplandet, Zululand, Natal, Mashonaland, osv. som selvstændige stater, ligesom Massachusetts eller New York i den amerikanske union. Landet er rigt og maatte snart blive et nyt „Forenede Stater". Om det vedblev at være en del af det Britiske Rige eller blev en uafhængig stat er for Rhodes en sag af rent underordnet betydning og fik afhænge af Englands klogskab og evne til at føie sig efter koloniens krav. For ham gjælder det kun at faa smedet sammen, mens det er muligt, et anglosaksisk Sydafrika.

Er det engang dannet, lader det sig med sikkerhed forudse, at da nytter det ikke for tyskerne at prøve at sætte sig fast i Sydafrika. De eier nu store landstrækninger der. De har hele Sydvestafrika med et areal af 850,000 kvadratkilometer (eller som Frankrig og Storbritanien tilsammen). Desuden har portugiserne store landstrækninger i Sydafrika. Men Sir Rhodes's rige er allerede nu sterkt; dets indbyggere er de eneste hvide i Afrika, der føler sig som „afrikanere", som en nation; det maatte med

de nye udvidelser kunne trodse alle tyske forsøg paa at oprette rivaliserende samfund. Englænderne er fødte rigsbyggere, og før eller senere vilde utvilsomt de tyske og portugisiske kolonier slutte sig til det eneste, livskraftige afrikanske rige, — det anglosaksiske, og Sydafrika vilde udgjøre en eneste statsenhed af udstrækning som hele Vesteuropa og indbefattende det for europæere bedste strøg af Afrika. Sydafrikas Forenede Stater maatte komme til at spille samme rolle i denne verdensdel som de nordamerikanske fristater i den nye verden. Med andre ord tre verdensdele (Amerika, Afrika og Australia) vilde være sikret for anglosaksisk herredømme.

Det er Sir Rhodes's tanke. Og den deles af Chamberlain, de desuden i Sydafrikas Forenede Stater ser et led i et omskabt britisk eller anglosaksisk føderativt verdensrige med et parlament, hvortil alle verdensdele sender deputerede.

Et absolut nødvendigt skridt mod denne drøms virkeliggjørelse er Transvaals indlemmelse i forbundet. Transvaal ligger i selve hjertet af det „tænkte" rige, og Johannisburg er allerede udseet til rigets hovedstad. Transvaals indlemmelse i Britisk Sydafrika har derfor længe været de sydafrikanske statsmænds bestemte og aabent tilstaaede hensigt. Man har blot afventet det beleilige øieblik. Og vel at mærke, indlemmelsen bestaar ikke i andet end fællesskab udad tilligemed et toldforbund. I det indre vil altid transvaalerne faa raade sig selv under britisk flag. Formodentlig har da Sir Rhodes nylig anseet øieblikket for kommet og ladet Jameson slaa til. Men forsøget mislykkedes, og Oom Paul seirede foreløbig over den afrikanske Napoleon.

Den lille fægtning i nærheden af Johannisburg var saaledes i virkeligheden en kamp om herredømmet i Afrika mellem Sir Cecil Rhodes som repræsentant for *Anglosaxendom* og Paul Krüger som repræsentant for *das Deutschthum*. Intet under da, at keiser Wilhelm gratulerede.

Bliver nemlig Transvaal reddet for tyskheden, saa vil man af kartet se, at Tyskland straks behersker øst- og vestkysten af Sydafrika, og at de to tyske landstrækninger blot adskilles ved øde sletter, der vistnok er under engelsk herredømme, men endnu ikke er koloniserede. I dette tilfælde vilde derfor tyskerne have en glimrende anledning til at grunde et stort sydafrikansk rige, der ved absorbtion af Mosambique kunde bringes til at løbe i ét med tysk Østafrika. Paa den vis kunde tyskerne, forudsat at de forstaar at bygge riger og at kolonisere lige saa godt som englænderne, have al udsigt til at kunne præge den afrikanske civilisation med tyskhedens merke.

Saaledes er forholdet, og disse er aarsagerne til, at Transvaal nær

havde fremkaldt en verdenskrig. Det er den slagmark, hvor Tyskland og England maa udkjæmpe kampen om herredømmet i Afrika.

I denne kamp har englænderne allerede alle fordele. Som man har seet, vilde retfærdige stemmeretsbetingelser i Transvaal strax afgjøre sagen til Englands fordel, og en saadan reform kan vel ikke meget længer undgaaes. Oranjefristaten er allerede i det væsentlige britisk. Og en stor del af boerne selv er brittervenlige, samtidig som englænderne har lært at respektere dem og er fuldt villige til at samarbeide med dem. Allerede nu har boere i parlamentet talt uitlandernes sag, og det er den almindelige mening blandt englænderne, at boerne har en stor rolle at spille i Afrikas kolonisation. De maa grunde det nye riges uafhængige gaardbrugerstand. De besidder træk, som enhver englænder forstaar at agte, og det gamle racefællesskab har givet sig udslag i en bestemt tilnærmelse mellem de to folk; indgifte mellem dem er hyppigt, og de unge boere opdrages nu for en stor del i høiere engelske skoler. Falder Krüger fra, saa er en engelskvenlig, liberal boerregjering valgt af boerne selv, en sandsynlighed.

Dertil kommer, at en flerhed af englænderne er indfødte „afrikanere“ ligesom boerne selv. De føler sig ikke først som engelskmænd, men som afrikanere. De mener sig at staa boerne lige saa nær som sine egne hjemme-landsmænd. De er alle „afrikanere“. Der holder med andre ord paa at udvikle sig en bestemt og ny nation med egen nationalfølelse. Betegnende er det, at denne første afrikanske nation er engelsk, og at den — anglosakserne i Sydafrika altsaa — uden videre kalder sig slet og ret „afrikanere“, ligesom borgere af de Forenede Stater har usurperet navnet „amerikaner“.

I den nye nationalfølelse mødes boere og indvandrede englændere. I Kapkolonien, hvor mange boere er forblevet boende, samarbeider nu de to racer fuldstændig, og boerne i Transvaal er bundne ved slægtskabsbaand til de engelsksindede boere i Kaplandet, ligesom mange af uitlanderne har brødre og fædre, der i Kaplandet lever paa bedste fod med boernaboer. I Oranjefristaten har boerne antaget engelsk sprog og engelsk tænkemaade.

Under disse omstændigheder kan vel neppe udfaldet være tvilsomt. Strømmens retning er let at se. Forsøg paa at fortyske eller opstive boerelementet i Transvaal maa forblive kunstige og lidet nyttende forsøg. Paul Krüger har kjæmpet som en helt for sin sag — for sine boeres „uafhængighed“; men det er en haabløs sag, haabløs som Abdul-Kader's kamp mod Frankrig i Algier. Sir Rhodes's drøm vil vistnok blive virkelighed trods Krüger og tyske flaader i Delagoabugten.

Man huske nemlig, at Sir Rhodes og hans parti i Transvaal ikke kommer som fremmede og ikke som britiske gesandter, men som „afrikanere“, der fører ordet for et stort sydafrikansk forbund til fælles bedste.

Og den røst kan ogsaa boere forstaa. En vakker dag faar uitlanderne borgerret, og Transvaal indvoteres som led i Sydafrikas Forenede Stater, der da vil strække sig fra Kap til Nilens kilder, Nyassa- og Tanganiakasøerne.

Allerede har de driftige sydafrikanske statsmænd tildelt boerne en vigtig rolle i det nye statssamfund. De skal ei alene udgjøre gaardbrugerstanden. De skal ogsaa opdyrke og kolonisere de endnu øde strækninger af territoriet — hvor der er plads nok —, og de skal flytte ind kolonivis paa portugisisk territorium, og tage den nye britisk-afrikanske nationalfølelse og civilisation med sig derhen. De skal være rigets pionerer, — dets „voortrekkers", — britisere de omliggende lande, bane veien for engelskmændene selv, indtil f. ex. Portugisisk Sydafrika bliver fyldt af boer- og britiske kolonier, der saa kan udvotere den portugisiske regjering og heise det nye riges flag ogsaa der. Denne kløgtige operation er allerede begyndt. Boerkolonier har slaaet sig ned paa portugisisk grund, og gjennem dem faar englænderne fodfæste. Portugiserne kan ikke kolonisere; boerne kan. Naar de har ryddet veien, kommer englændere, andre europæere og „afrikanere" efter, og en vakker dag finder det lille Portugal, at dets koloni er blevet — engelsk; at der er 5—6 englændere, boere eller „afrikanere" i landet for hver portugiser, og saa — kan jo enhver tænke sig det uundgaaelige resultat.

Alle disse store planer har Oom Paul taget sig fore at krydse og hindre. Og skal de hindres, maa fremdeles Transvaals forfatning være despotisk-oligarkisk og 15,000 uoplyste og skattefrie boere maa herske over 60,000 høit beskattede og oplyste englændere, tyskere (de gaar gjerne med englænderne), franskmænd, skandinaver og „afrikanere". Af de sidste alene er der 20,000. Englænderne er saa heldig stillede, at hver dag øger deres magt, og at denne sikres den dag retfærdighed øves i Transvaal mod uitlanderne. Under de omstændigheder er vel Tysklands sag haabløs; dets forsøg paa at oprette et stort sydafrikansk rige maa strande som Frankrigs og Spaniens forsøg paa at oprette riger i Nordamerika strandede, skjønt de engang sad inde med det meste af de nuværende Forenede Stater, — og Sydafrika maa blive anglosaksisk som Nordamerika er blevet det.

Sir Rohans udholdenhed.

(Julehistorie af **Frank R. Stockton.**)

---

g symptomerne?“

„Først,“ sagde jeg og tog frem et klinisk termometer, „maa De maale temperaturen; De ved, hvordan man gjør det?“

„Ja vist,“ sagde han; „det har jeg gjort de hundre gange; det er jo bare at lade hende holde det i munden i fem minuter?“

„Ja, og medens De venter, maa de finde ud, om der er eller har været tegn til bevidsthedsforstyrrelser. De kan spørge den gamle, hvis De ikke kan afgjøre det selv.“

„Aa ja, det kan jeg nok,“ sagde han, „jeg har seet endel slige tilfælde i sin tid.“

„Og dernæst,“ fortsatte jeg, „maa De se efter om hendes pupiler er udspilede og forhøre Dem om der har vist sig noget tegn paa lamhed eller ufølsomhed i nogen del af hendes legeme; alt dette maa man undersøge, hvor der er frygt for hjernelidelse. Naar De er færdig med dette, kan De komme ned igjen under foregivende af, at De skal tilberede en ny medicin, og naar jeg har faaet Deres rapport, tviler jeg ikke paa, at jeg kan gjøre noget istand, som ialfald kan lette —“

„Ja, De mener holde hende i vigør til imorgen,“ afbrød Onkel Bimmish. „Giv mig saa det termometer, og naar jeg kommer ned igjen, gjør jeg regning paa, at De kan brygge noget sammen ligesaa godt, som om De havde seet hende.“

Han skyndte sig op, og jeg blev siddende hensunken i betragtninger. Jeg var ung og fuld af professionel ærgjerrighed; jeg skulde gjerne givet guld for at faa et alvorligt tilfælde under min behandling og paa mit eget ansvar. Og første gang dette havde en mulighed for at indtræffe, blev jeg simpelthen negtet adgang til patienten. Det var maaske alligevel bedst at trodse den gamle dame og Onkel Bimmish'es advarsler, gaa ind og tage sagen i min egen haand. Havde jeg endda ikke glemt at spørge, hvordan det stod til med pulsen og tungen!

Om en stund kom Onkel Bimmish ned igjen.

„Nu,“ sagde jeg ivrig, „frem med symptomerne!“

„Ikke slig hast, unge mand. De skal faa dem hver og en. Jeg sagde til den gamle, at jeg vilde blive nede en stund for at oppebie virkningen af den første medicin. Patienten sagde et par ord til mig dennegang; da jeg tog termometret ud af hendes mund, sagde hun ganske lavt og hurtig, som om hun ikke vilde, nogen skulde høre det: „De kommer vel op igjen, doktor.“

„Men symptomerne," afbrød jeg utaalmodig.

„Nu vel," svarede han, „for det første er temperaturen 38, og det er saa omtrent det normale, saavidt jeg ved.

„Ja," sagde jeg, „men jeg glemte at spørge Dem om pulsen og tungen."

„Det var ikke noget at merke ved dem heller," sagde Onkel Bimmish.

„Ja, alt dette vil jo sige, at patienten ikke har feber; men feber behøver heller ikke bestandig at ledsage hjerneforstyrrelse. Er hendes pupiler særlig udvidede?"

„Langtifra," sagde Onkel Bimmish; „og heller ikke havde der været nogen bevidsthedsforstyrrelser eller noget tegn paa lamhed, saavidt den gamle dame kunde skjønne."

„Det kjedelige er," sagde jeg efter en stunds alvorlig betænkning, „at der er saa faa ydre symptomer ved enkelte hjernesygdomme. Hvis jeg bare havde en eneste ting at holde mig til."

„Var jeg i Deres sted, vilde jeg ikke holde mig til noget," afbrød Onkel Bimmish; „jeg vilde simpelthen gi hende noget, som kunde holde hende der, hun er, til imorgen."

Efter flere frugtesløse indvendinger fra min side blev det bestemt som Onkel Bimmish vilde, og han gik igjen ovenpaa.

Han blev ikke længe oppe dennegang.

„Der er endnu ingensomhelst symptomer," meldte han, da han kom ned igjen; „men patienten saa paa mig, som om hun havde noget paa hjerte. Hun fik dog ikke sagt noget, for den gamle sad ved siden af sengen, som om hun var plantet i et havebed; men patienten tog medicinen saa føielig som et lam."

I dette øieblik traadte tjenestepigen ind.

„Hun siger, at I skal have aftensmad, og den skal staa paa bordet om en halv time; imedens var det vist bedst, om en af dere gik ud og saa til hesten, for gutten kommer nok ikke hjem ikveld."

„Jeg vil gaa ud," sagde jeg og reiste mig. Men Onkel Bimmish reiste sig ogsaa og vilde gaa med.

Medens vi vadede over gaardsrummet i den dybe sne, sagde han:

„Jeg har gjort mit bedste for at finde ud, hvor vi er, uden at komme med et eneste spørgsmaal, men jeg er i bét; jeg er ikke istand til at huske noget hus som dette ved veien."

„Vi kan være komne af veien," sagde jeg.

„Ja, det er ikke urimeligt," sagde han, idet vi traadte ind i skuret; „i mørket og al den forvirrede hvidhed har vi kanske kommet forbi veiskillet og ind paa en af krydsveiene bortenfor."

Idet vi traadte ind med lygten vrinskede skimmelen.

„Det skulde ikke undre mig, om hesten hørte til her, og at det var grunden til, at den saa udenvidere kasted til siden og drog os ind her," sagde jeg. „Det kan vel være dens gamle hjem".

„Det er ikke usandsynligt," sagde Onkel Bimmish; „og det kan være grunden til at vi ikke kom forbi Crochers. Men her er vi nu engang, og her er vi vakkert nødt til at bli til imorgen."

Vi fandt hø og havre og en vandpumpe i krogen af vognskuret, og da vi havde sat hesten i stald og gjort det saa behageligt for den, som det var os muligt, gik vi ind i huset igjen og tog vore kufferter med os.

Aftensmaden blev serveret for os i dagligstuen, hvor der flammede godt i ovnen, og tjenestepigen sagde, at vi fik hygge os i vort eget selskab, da „hun" ikke kunde komme ned.

„Vi skal ha hende undskyldt," sagde Onkel Bimmish med et saa fornøiet ansigt, at det let kunde have vakt mistanke.

Vi fik imidlertid en god aftensmad og blev derpaa anvist et soveværelse paa den anden side af gangen.

Vi blev siddende ved kaminen en stund og vente, men Onkel Bimmish begyndte snart at blive søvnig og vi sendte derfor bud op, at han vilde komme og se til patienten endnu engang, før han gik til ro.

Dennegang blev han blot et par minuter oppe.

„Hun sover som en sten," sagde han, „og den gamle lovede, at hun skal kalde paa mig, om der bliver brug for mig inat."

Den næste morgen meget tidlig blev jeg vækket af Onkel Bimmish, som allerede var oppe og fuldt paaklædt.

„Jeg har været ude," sagde han; „det har holdt op at sne, og det begynder at klarne op. Jeg har været i stalden og sørget for hesten, og jeg skal sige Dem, hvad jeg har tænkt, vi faar gjøre. Der er ingen oppe i huset endnu, og jeg har ingen lyst til at bli her og gjøre forklaringer for den gamle. Jeg ønsker ikke at komme i klammeri med nogen paa en hellig julemorgen. Vi har gjort al den nytte, vi kan her, og det bedste vi nu kan gjøre, er at gaa vor vei, før nogen kommer op. Vi kan lægge igjen en lap og sige, at vi uopholdelig maatte reise og at vi skal sende en anden doktor i vort sted, saa snart det lader sig gjøre."

„Det forslag kan jeg like," sagde jeg og stod op. „Jeg har ingen lyst til at bli her, og naar jeg ikke engang faar se patienten, er der heller ingen opfordring for mig til at bli. Hvad vi har gjort, er mer end tilstrækkelig betaling for mad og logi, saa vi har vor samvittighed fri i alle maader."

„Men De maa skrive lappen," sagde Onkel Bimmish. „Har De noget papir paa Dem?"

Jeg rev en lap af min notitsbog og gik hen til vinduet, hvor der saavidt var lyst nok til, at jeg kunde se at skrive.

„Saa kortfattet som muligt,“ sagde den gamle mand. „Jeg er pokkers opsat paa at drage herfra.“

Jeg skrev ogsaa blot et par ord, og derpaa skred vi med vore kufferter i haand sagte ud i kjøkkenet.

„Det er svært, saa det knager i dette gulv,“ sagde Onkel Bimmish. „Faa paa Dem overkappen og reisestøvlerne saa fort De kan og lad os lægge billetten her paa kjøkkenbordet.“

Jeg havde netop slængt kappen over mig, da Onkel Bimmish gav et svagt udraab af forbauselse, og da jeg raskt vendte mig, saa jeg en ung kvinde træde ind i kjøkkenet, iført vinterkaabe og med en liden vadsæk i haanden.

„Hellige George!“ hviskede den gamle mand; „der er jo patienten.“

Patienten kom lige hen til mig.

„Aa, dr. Glover!“ hviskede hun, „jeg er saa glad, jeg kom ned, før De drog afsted.“

Jeg stirrede i maalløs forbauselse paa hende og saa straks, hvem hun var, tiltrods for det svage lys. Det var netop det kvindelige væsen, hvis forventede nærvær paa Collingwood havde faaet mig til at love at tilbringe julen der.

„Kitty!“ udraabte jeg, — „Miss Burton, mener jeg, hvad betyder det at —“

„Spørg mig ikke efter nogen betydning nu,“ sagde hun. „Jeg vil bare gjerne, at De og Deres onkel tager mig med til Collingwoods. Jeg antager at I netop er paa reisen did, for Collingwoods skrev, at I skulde komme; men aa! lad os skynde os, for jeg er bange Jane skal komme ned, og hun vilde sikkert vække tante. Jeg saa en af dere gik ud i stalden og forstod, at I vilde reise; derfor klædte jeg paa mig saa fort jeg kunde. Men jeg maa lægge igjen et par ord til tante.“

„Jeg har skrevet en billet,“ sagde jeg; „men er De frisk nok til at tage ud?“

„Saa frisk som nogensinde, kom lad mig faa føie et par ord til Deres billet.“

Da det var gjort, tog hun en stor kjøkkenkniv og spiddede billetten til bænken.

„Nu blæser den ikke væk, naar vi aabner døren,“ hviskede hun. „Lad os saa komme afsted.“

„De kan ikke vade hen til stalden gjennem al den sne,“ sagde jeg. „Vi vil kjøre slæden hen til kjøkkendøren.“ (Sluttes.)

Maaling af erindringsevnens nøiagtighed.

(Efter **J. Mc Keen Cattell** i „*Science*").

Forfatteren, der er professor i psykologi ved Columbia universitetet i New York, har foretaget en række interessante forsøg over sine tilhøreres erindringsevne og dens nøiagtighed. Sagen er af betydning; saaledes i retsvæsenet, hvor den anklagedes skjæbne kan afhænge af den nøiagtighed, hvormed vidnerne „husker". Ogsaa for historieforskningen har sagen sin betydning.

Forfatterens forsøg er blot de første fordringsløse skridt paa et nyt omraade.

Han bad saaledes 56 studenter at besvare spørgsmaalet: „Hvad veir havde vi idag for otte dage siden?" Betænkningstiden var et halvt minut. Efter svaret skulde enhver angive den grad af sikkerhed, han selv følte, idet han afgav svaret. — Resultatet viste, at det almindelige, dannede menneske ikke har lettere for at angive veiret for otte dage siden end for at forudsige, hvad veiret vil blive i den følgende uge. Af de 56 svar lød 16 paa „klart", 12 paa regn, 7 paa sne, 8 paa „uveir", 6 paa skyet og 6 paa „delvis klart og delvis regn eller sne." *) — Et saadant spørgsmaal kan let forekomme i en retssag, og man ser da, hvor liden vægt der kan lægges paa svaret, og hvor let et vidnes paalidelighed kan undervurderes ved at krydseksamination godtgjør, at det i dette punkt har „løiet".

Paa spørgsmaal om, hvad veiret var for 14 dage siden, svarede 20 „klart" og 18 „uveir", resten kunde intet erindre derom.

Flere spørgsmaal blev ogsaa stillet for at prøve dannede menneskers iagttagelsesevne og dennes paalidelighed og nøiagtighed. Et spørgsmaal lød: „Stiller heste, der er løse paa marken, sig i en storm med hovedet til eller fra vinden?" — Et andet: „Hvilket træ mister sine blade først om høsten, kastanjetræet eller egen?" — Et tredie: „I hvilken retning ligger et æbles kjærner?" — Svaret viste i alle tre tilfælde en svag majoritet paa den rette side. I 3 af 5 tilfælde vil en student besvare saadanne spørgsmaal rigtigt. Iagttagelsesevnen er altsaa temmelig upaalidelig. Meget afhænger naturligvis af hvad iagttagelsen gjælder. Saaledes vilde formodentlig bondegutters svar have givet bedre resultater overfor de tre spørgsmaal; mens studenterne vilde have vundet, havde spørgsmaalene dreiet sig om bygninger, bøger eller mennesker. — 34 af dem mente, at hestene stiller sig med halen mod vinden, mens 19 havde opdaget, at de staar med hovedet mod vinden.

Paa spørgsmaalet om i hvilken retning æblekjernerne peger, indkom følgende svar: 24 „mod kvisten", 18 „mod æblets centrum". 13 „nedad" — fra kvisten, 3 „ud fra æblets centrum". Det overlades læseren at afgjøre, hvad han kan faa ud af disse „øienvidners vidnesbyrd", ifald han ikke selv kjender forholdet.

Af interesse var den sikkerhedsgrad, som studenterne selv tillagde

*) Den dag, svaret afgaves, sneede det om morgenen og klarnede af ud paa eftermiddagen.

sine svar. I 34 tilfælde følte de sig overfor de tre nævnte spørgsmaal sikre paa svarets rigtighed. I 27 tilfælde af de 34 havde de virkelig ret. Følelsen af sikkerhed var altsaa her et noksaa godt tegn paa virkelig korrekthed. I 70 tilfælde var de „lidt i tvil". Af disse havde kun 37 ret; de andre tog ganske feil. — Ogsaa her er der dog én regel for hvert individ. Enkelte er altid „sikre i sin sag" og tager lige saa sikkert altid feil. Andre er aldrig „rigtig sikre"; men træffer dog netop oftest det rigtige.

Er vedkommende aldeles i tvil, saaledes at han slet ikke ved, hvad han skal svare, og han saa blot uden at tænke eller ville gjetter eller „vælger iblinde", træffer han oftere det rette end det urette, hvad der muligens viser, at vor „ubevidste tanke", instinkt, eller hvad man vil kalde det ikke er at foragte i saadanne tilfælde, og formodentlig spiller en ikke saa liden rolle i det daglige liv.

Ved iagttagelser af vægt, afstande og tid viste det sig, at feilene ofte var betydelige. Vægt undervurderedes; afstande og især tid overvurderedes. Den midlere feil for vægtens vedkommende var $^1/_3$ af den virkelige vægt og for afstand og tid det halve af de virkelige maal. Vedkommendes følelse af „sikkerhed" havde her ingensomhelst betydning. — Man vil let forstaa, at ogsaa dette har sin betydning i retssager. At overvurdere den tid, der er forløben mellem to hændelser med det halve, vil jo ofte kunne spille en betydelig rolle, og vidnets beedigelse og absolute sikkerhed er her uden al betydning. Feilen ligger ikke i vidnets karakter, men i det redskab, hvormed det iagttager og maaler tid.

De nævnte forsøg er som nævnt blot fingerpeg mod et nyt forskningsfelt. Ved mere videnskabelig og omhyggelig udførte forsøg maatte det være muligt at maale og bestemme ethvert individs „nøiagtighed", og angive den i tal. Vidner og anklagede vilde saaledes kunne maales og tilbørligt hensyn tages dertil ved forhørene. For individet selv vilde ogsaa maalingen have sin betydning. Ved jeg, at jeg er tilbøielig til at overvurdere tid og afstande, saa kan jeg være paa post derimod og derved endog i tidens løb udvikle og nøiagtiggjøre selve iagttagelsesevnen. En forretningsmand vil kunne anbefale sig ved attest for „nøiagtighed" fra de officielle „sjælemaalere". Historikeren vil kunne angive forskjellige beretteres nøiagtighed og paalidelighed i tal, og hans slutning fra de modstridende fortællinger vil blive resultatet af et simpelt regnestykke. Vi vil kunne indføre en „berigtigelseskoefficient" i vor egen og andres erindring om svundne tider. Kort sagt, vi vil have et nyt middel ihænde til at se klart og finde sandheden. Vi vil kunne tage hensyn til og borteliminere vore egne iagttagelsesfeil paa samme vis, som astronomer og fysikere nu ved beregninger borteliminerer sine instrumenters feilvisninger.

Der er endnu en anvendelse af forfatterens forsøg, som ligger nær og som kanske vil være den vigtigste, nemlig at indføre dem som opdragelsesmiddel i skolerne til at skjærpe elevernes iagttagelsesevne og hukommelse, før disse har faaet endelig form. Det vil saaledes ganske vist være betydelig udviklende for en klasse at blive forelagt spørgsmaal af den art, som forfatteren nævner. Det vilde aabne børnenes øine betydelig.

Gjøken.

Gjøken er et dyr, for hvem alle interesserer sig — ikke mindst naturforskerne.

Dr. Rey, som før har udgivet en bog om den interessante fugl, har nylig i et par tyske tidsskrifter leveret en række artikler; hvori han gjør rede for sine nyeste iagttagelser over en af gjøkens mærkeligste vaner: den besynderlige maade, hvorpaa den anbringer sine æg.

I 1893 fandt dr. Rey i kun to kilometers afstand fra Leipzig ikke mindre end 70 reder med gjøkeæg i. Af disse reder tilhørte hele 83 % samme art sangfugl *(lanius collurio)*. Gjøken bryr sig som bekjendt ikke selv med at ruge sine æg, men anbringer dem i andre fugles reder.

Der manglede fem hunner, som før havde havt sit tilhold der i egnen, men til gjengjæld var der kommen otte nye. Dette kunde dr. Rey konstatere bare ved æggenes hjælp. For hver enkelt gjøkehun har æggene nemlig sin eiendommelige farve, der aldrig veksler. Kjender man den enkelte fugls æg, kan man altsaa kontrollere, naar, hvor og hvorofte den værper.

Det viser sig, at antallet af gjøkefamilier for en og samme egn altid er nogenlunde det samme. Fuglen skifter aldrig art, naar den vælger pleieforældre til sine børn. Har den begyndt at lægge sine æg i en bestemt arts reder, saa fortsætter den dermed ogsaa for fremtiden. Ungerne hække raldrig, hvor de selv er udklækket, hvad man ogsaa kan slutte af æggenes farve. Sandsynligvis jages de væk af forældrene, der aar efter aar vender tilbage til den samme egn. Gjøken synes at være mere frugtbar, end man almindelig tror. Den lægger sædvanlig æg med vekslende mellemrum, fra midten af mai til midten af juli. Undertiden hænder det, at to æg blir lagt i samme rede. Som et yderligere bevis for, at æggene først lægges paa jorden og derfra praktiseres op i redet anfører dr. Rey, at han engang fandt et gjøkeæg tilsmurt med rød jord af nøiagtig samme sort som den, der fandtes i redets umiddelbare nærhed.

Engang saa han en hangjøk, som paa en støiende maade fløi op fra et sangfuglerede. Den forfulgtes heftig af en af de rasende eiere — enten hannen eller hunnen —, indtil de begge tabtes afsyne. Det formodes, at hele jagten var sat iscene af hannen, forat hungjøken skulde faa anledning til at anbringe sit æg i redet. Dagen før havde nemlig redet været tomt. Klokken 3 den eftermiddag, da jagten fandt sted, var der et eneste sangfuglæg i det. Ved en senere undersøgelse samme dag viste det sig imidlertid, at der nu ogsaa laa et gjøkeæg.

P. E.

Eivind Astrup.

1871—1895.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under „Redaktørens sofahjørne".

Kringsjaa.

Kristiania, 24. jan. 1896.

Det er en herlig tid for driftige dagbladsredaktører. De skal ikke mangle nyheder — sensationelle nyheder af den største betydning, i disse dage. Det syder og buldrer paa alle kanter, og stillingen ændres ofte totalt fra den ene dag til den anden. En ting alene er klar, at netop nu foregaar der rundt om i verden en omforandring af stater og nationale forhold og en omfordeling af magt og indflydelse, der i meget væsentlig grad vil ændre vor jords politiske og sociale udseende. Vi lever midt oppe i en af de store **omformningsperioder.**

En artikel i dette hefte om sydafrikanske forhold vil give læseren forstaaelse af, hvad de sidste uroligheder i **Transvaal** i virkeligheden betød. De udgjorde et vigtigt led i en tyskengelsk kamp om herredømmet over Sydafrika. Kampen paabegyndtes af Bismarck, der for flere aar siden, tiltrods for Englands modstand, retskrav og protester sikrede Tyskland store landstrækninger dernede. Den tyske keisers indskriden ved hans gratulationstelegram til præsident Krüger var blot et led i den af Bismarck paabegyndte sydafrikanske politik. Om Sydafrika bliver helt engelsk eller i væsentlig grad tysk vil vel om 50 aar vise sig at have samme afgjørende betydning for verdens udseende, som de Forenede Staters nationalitet nu har. Et tysk eller fransk istedenfor et engelsk Nordamerika vilde jo have ændret hele den moderne historie i bund og grund.

For faa dage siden syntes **England** at staa alene mod al verden lige foran en verdenskrig. Sjelden i landets historie har dets regjering befundet sig i saa kritisk en stilling. Paa 14 dage truedes der med krig fra to af verdens største magter, Tyskland og Amerika. Nu synes imidlertid krisens værste del ved klogskab og fasthed overstaaet. Det maa indrømmes, at England i denne farlige tid har handlet, som det sig bør en stor, ærekjær men samtidig fredsvenlig nation. Overfor Clevelands truende og fornærmende holdning og en øieblikkelig amerikansk krigsrus, beholdt England besindelsen og svarede med værdig ro og forsonlige ord. Paa keiser Wilhelms slag i bordet derimod svarede det med at sætte sin flaade i krigsstand. Overfor den hele truende situation — et Europa rede til at springe paa det — samlede landet al sin energi og rustede sig uden at blunke til en kamp paa liv og død.

Nu er allerede stillingen ændret. Keiser Wilhelm har fundet, at han har begaaet en alvorlig dumhed. Han lader sin presse undskylde ham med, at han afsendte det lille telegram, der saa nær havde antændt en verdenskrig, i et „irriteret øieblik". Til denne og andre undskyldninger svares der fra England, at det jo er glædeligt, at den unge keiser allerede angrer sin opførsel og er villig til at bede om undskyldning, men at „undskyldningerne neppe er ham værdige", og at England selvfølgelig intet hensyn kan tage til dem. Keiseren har vist sig som Englands hadske og hemmelige fiende. England tør ikke længer tro ham paa hans ord. Saalænge Wilhelm II. styrer Tyskland, heder det, maa England i denne magt se en stadig, paa det gunstige øieblik ventende fiende.

En følge af dette **engelsk-tyske** aabne fiendskab er, at **Frankrige** begynder at vende sig mod England, der logrer og smisker noksaa ivrigt for det, og der flyver atter om allehaande rygter om en engelsk-fransk-italiensk alliance nærmest rettet mod — Tyskland! — Saaledes ændres stillingen fra den ene dag til den anden. I hvert fald ler franskmændene i skjægget over keiserens dumhed. England har længe været en af de magter, der stillede sig hindrende iveien for en fransk gjenerobring af Elsass-Lothringen. Nu heder det i England, at det naturligvis ikke længer har noget at indvende mod, at Frankrige tager de tabte provinser tilbage. I en revanchekrig er Frankrige sikker paa Englands og formodentlig paa Ruslands neutralitet. Og ved Englands hjælp kunde vistnok Italien løsrives fra tremagtforbundet, som derved vilde gaa istykker, saaledes, at Frankrige alene vilde have sin gamle fiende at kjæmpe med paany om de to provinser — og den søde hevn.

Denne for **Tyskland** saa uheldige stilling er for tiden det vigtigste resultat af keiserens iltre gratulationslyst. Intet under da, at den tyske presse prøver at bortforklare statschefens handling. Denne var uheldigvis af en art, der vanskelig lader sig bortforklare. Den bestod ikke alene i gratulationstelegramet, der fornegtede det protektorat over Transvaal, som England ved traktater er sikret og ikke vil opgive, men i endnu mere direkte fiendtligheder. Det er nemlig oplyst, at keiseren havde truffet alle forberedelser til at okkupere Transvaal — „bare for at forsvare det“, naturligvis. I Delagoabugten laa en tysk flaade med landgangstropper; keiseren havde forhørt sig hos Portugal, der eier kysten, om tilladelse til at landsætte tropper for derfra at kaste dem ind i Transvaal, som traktatmæssig har stillet sig under engelsk beskyttelse udad.

Nu heder det rigtignok, at keiserens spørgsmaal til Portugal ikke var ment i nogen ond mening; at igrunden intet alvorligt eller aktuelt var ment med dem; de var rent akademiske, teoretiske spørgsmaal, opstillet udelukkende som skoleopgaver i international ret. — Det kan naturligvis passere som et velment „omforladelse“; men det er en selvfølge, at intet hensyn tages til undskyldningens indhold. England har faaet vished for, at keiseren i al stilhed havde forberedt et indfald i Transvaal; det er klart, at England efter dette ikke føler sig istand til at stole paa ham eller hans løfter og foretrækker at holde sig rustet.

Englands største vanskelighed nu er de **indre forhold i Sydafrika.** De sidste uroligheder og hjemmeregjeringens indgriben mod Sir Cecil Rhodes og hans mænd, der bagom sig synes at have det nye sydafrikanske folk, har skabt en temmelig farlig og ustabil situation dernede. Krüger og hans boere føler sig mægtige og kan let forledes til at begaa ting, der vil fremkalde krig. Eller de engelske sydafrikanere kan tage sagen i egen haand og tvinge hjemlandets styrelse til enten at behandle dem som oprørere eller for deres skyld indvikle sig i en europæisk krig. Det er ei blot England og Tyskland, der her staar overfor hinanden; men England, Tyskland, boerne og sydafrikanerne; en hidsig stund hos en af disse, og det bryder løs paany. — Det er, maa man erindre, ikke England, som her er den paagaaende part; men det er det nye sydafrikanske folk paa egen haand. England holder igjen, mægler og beroliger af al magt. Og Tyskland blander sig hidsende op i sagerne.

Igrunden er der endnu en femte part, nemlig det store sydafrikanske handelskompagni, hvis chef er Sir Rhodes — *The Chartered Company*. Det er formodentlig dette, der stod bagom dr. Jameson og de sidste uroligheder. Det befinder

sig igjen i en yderst kritisk og rystet tilstand. Der ymtes om „uregelmæssigheder“, om daarlig økonomisk tilstand og der kræves endog en „undersøgelseskomité“. Ogsaa den faktor faar betydning for det hele forhold. Sir Rhodes er pludselig blevet en upopulær mand i England. Han kan intet mere vente sig derfra, og han eier en napoleonisk ærgjerrighed og stor popularitet i Afrika. Man vil da let forstaa, at hvad kanske England i øieblikket mest har at frygte er fiendtlig stemning i dets egne kolonier i Sydafrika, — alt fordi det søgte at opfylde sine internationale og retslige forpligtelser ved at stanse dr. Jameson.

Venezuelaspørgsmaalet synes nu at være paa vei til løsning. England vil formodentlig „give sig“ i den sag, og de Forenede Stater faar den fornøielse at faa sin vilje sat igjennem, Monroedoktrinet fastslaaet og sit protektorat over hele det amerikanske kontinent anerkjendt. Det forlyder, at England nu er villigt til at undergive den hele sag voldgiftskjendelse, dog saa, at landomraade, som virkelig er koloniseret af en af de to magter, skal undtages. Det vil formodentlig Venezuela gaa ind paa. For at slippe at ydmyge sig overfor de Forenede Stater vil Engiand underhandle direkte med Venezuela. Diplomatiske forbindelser er nu afbrudt mellem de to lande, men det heder, at Brasilien vil tjene som foreløbig fredsmægler. England har ogsaa opdaget, at dets ret til det omstridte territorium ikke er saa absolut, som af Salisbury paastaaet. Den saakaldte Schomburgckgrænselinje er nok af engelske førsteministre anerkjendt som et blot og bart eksperiment — et grundlag for videre underhandlinger uden retsligt værd; men det var denne linje, som Salisbury i sit brev til Cleveland fastslog som Englands udisputerlige, trangeste grænse.

Samtidig er al krigsstemning bortveiret i Amerika, uden at noget afslag er gjort i kravene. Clevelands kommission er i arbeide. Alle røster er for fred. Men tillige er det utvilsomt, at fastholdt England sit krav om selv at tage sig tilrette overfor Venezuela, og kommissionen fandt, at Venezuela har ret, saa blev der krig. Og i det tilfælde vilde amerikanerne gaa dertil uden lyst, men med god samvittighed og kjæmpe den ud til det yderste. Saaledes er stemningen derover. Men enhver ved nu, at England ikke vil fastholde sin stilling. Clevelands bestemte optræden har dog udrettet, hvad den tilsigtede. Venezuela er, alene ved Clevelands ord, frelst fra overgreb, og England bøier sig for den voldgiftsafgjørelse, som var det eneste, Amerika forlangte. Amerikanerne vilde havt grund til at fryde sig helt over udfaldet, havde ikke sekretær Olneys brev til Salisbury i juli maaned ifjor været saa taabelig brautende, og var Clevelands budskab blevet udfærdiget med lidt mere ro. Som det nu heder derover: „Havde bare Cleveland spaseret rolig nedad trapperne istedenfor at kaste sig nedad dem,“ saa havde alt været godt og vel.

Kringsjaas meddelelse om, at den amerikanske afdeling af det **Røde Kors** allerede skulde være paavei til **Armenia,** var forhastet. Afdelingen vil ikke reise, før den er sikret penge nok til virkelig at udrette noget. Myrderierne vil foraarsage hungersnød og al dermed følgende elendighed udover vinter og vaar, muligens ogsaa pest. Og for at kunne udrette noget mod dette, kræves ikke saa faa millioner. Medens magternes skibe ligger flagpyntede paa Konstantinopels havn og rapporterer hjem massakrernes antal, holdes der i disse dage i de Forenede Stater møder over det hele land for at nedsætte komiteer til pengeindsamling. Et møde i Boston har paa den bys vegne lovet at skaffe 375,000 kroner. „Omsæt jer sympati og

medlidenhed i penge hurtigst muligt," siger talerne.

Paa **Kuba** har oprørerne havt jevnt held med sig. Spanierne maatte lade sin ærgrelse gaa ud over nogen og valgte general Campos til syndebuk. Han er afsat og hjemreist. Oprørerne ligger udenfor Havanas mure. Det ansees tvilsomt, om de der kan udrette noget. Det er imidlertid et forsøg værd for dem; thi et nederlag betyder for dem intet. De trækker sig blot foreløbig tilbage til det indre igjen. — De stoler mest paa spaniernes stadig minkende kassebeholdning. Sukkermarkerne afbrændes for at stanse de spanske indtægter, og i Havana skal man hver dag frygte en finansiel panik. Soldaterne har flere maaneders løn tilgode og er som følge deraf temmelig misfornøiede. — Et „officielt" telegram har forkyndt oprørernes fuldstændige nederlag udenfor Havana og Maceos fald. Det bør dog erindres, at de officielle telegrammer har aflivet Maceo mange gange før. Det gjøres formodentlig lettere med pennen end med sværdet.

Bøger.

Man læser faktisk altfor lidet i vort land, — tildels ogsaa altfor meget. Altfor meget af indholdsløse og tidsspildende romaner og føljetoner og altfor lidet af den literatur, der er medium for tidens og for alle tiders tanker. Kommer man, som jeg gjorde, fra det foragtede Amerika til Norge, vil man forbauses over den ringe læselyst, som forefindes hos os, og over ubekjendtskabet til den bedre og vægtigere literatur. Et blik i boghandlernes vinduer fortæller den hele historie; bare romaner og skolebøger med en enkelt reisebeskrivelse iblandt. Og aarets forlæggervirksomhed viser det samme resultat. Ganske meget papir, men svært lidet tanker, solid arbeide, virkeligt aandsværd. Ved leilighed skal jeg i „Kringsjaa" ved slaaende eksempler vise, at vore offentlige og private udlaansbiblioteker ud over landet vidner om det samme. Jeg tror nemlig, at vore øine bør oplades for den kjendsgjerning, at vi trods vore skoler, trods vor ringe procent af absolut uvidenhed og trods alt, der hidtil er gjort for oplysningen, ikke staar særlig høit i den her omhandlede retning, og at vi hurtig seiles længer agterud.

Vi lever aandelig paa romaner, — romaner og politik. Begge dele er vistnok i og for sig gode ting; men naar de nydes til forsømmelse af alt andet, bliver det aandelig sultefodring. Der er naturligvis smaa kredse i landet, om hvilke dette ikke holder stik, smaa kredse, hvor der tvertom læses godt og læses meget. Men uheldigvis bliver disse kredse siddende for sig selv uden intellektuelt at paavirke det øvrige folk og uden at samleve med det. De er sprogkyndige og følger med i fransk, tysk eller engelsk literatur. De føler derfor ikke savnet af den vægtigere literatur paa vort eget sprog. Men

lad disse heldig stillede mennesker forestille sig, hvad det betyder, ikke at have adgang til Goethes, Shakespeares, Taines, Renans verdner, fordi man ikke kjender deres sprog og de ikke findes paa vort; ikke at kunne læse den fremmede literatur, hvori der tænkes og kjæmpes om tanker, hvor aandsfremskridtene bogføres, hvor vor livskjendskab skildres og drøftes; at være begrænset til vort eget sprog med dets rige romanliteratur men fattige historiske og næsten ikke eksisterende „tænker“-literatur! Mon de ikke da vil være med om at agitere for at faa vor egen literaturs grænser udvidet, hvad der alene kan ske ved, at en større almenhed lærer at læse og faar lyst til at læse værdifuldere og vægtigere ting.

Det er forbausende, hvor faa dannede mennesker hos os kjender f. eks. Goethe, for ei at tale om Dante. Eller — selv om vi begrænser os til vor egen literatur og dens største navne, hvor overfladisk kjendskabet er selv til saa kraftig en aand som Henrik Wergeland. Lad den, der mener, at jeg her er for pessimistisk, selv prøve sig frem, og forhøre sig f. eks. om, hvormange saakaldte dannede mennesker i vort land har læst og sat sig ind i et storverk som Wergelands „Mennesket“! Og forbigaaes selv vor egen literaturs mesterverker og vor egen literaturs „populæreste“ afdøde paa den vis, nytter det jo ikke engang at klage over, at Dante og Goethe er ukjendte størrelser blandt „dannede“ mennesker. En statistisk undersøgelse paa dette felt vilde vistnok forbause og nedslaa de mest optimistiske. Jeg er bange, vi endog vilde finde mangen aandsfører iblandt os, der enten aldrig havde læst, eller i hvert fald aldrig tilegnet sig Goethes „Faust“ og „Wilhelm Meister“

Og endda er jo talen her blot om digterverker, om kunst, hvor vi dog vil hævde en vis overlegenhed. Forlader vi kunstliteraturens omraade og betragter den rent kulturelle literatur, — den historiske, filosofiske, religiøse (af høiere rang), saa møder vi vistnok udenfor ganske smaa og faatallige kredse en temmelig ensformig og fuldstændig uvidenhed, parret med mangel paa interesse og lyst. Hvor mange dannede mennesker har vel f. eks. læst selv de mest berømte verker over romersk, græsk, fransk, engelsk historie? Og kommer vi til filosofi, virker selve navnet hos os som et skræmsel, medens andre lande har en rig populær literatur paa dette felt. Jeg sigter naturligvis ikke til de faglig-filosofiske verker, som er skrevne for den studerende og af ham alene kan forstaaes; men til en for hvermand beregnet literatur, der i letlæselig form behandler filosofiens — det vil sige tænkningens — store spørgsmaal. I andre lande er selv de populæreste tidsskrifter fulde af afhandlinger og essays af denne art. Hos os forekommer de omtrent ikke.

Følgen af denne ringe læsning af ting, der kræver lidt tænkning og hjernearbeide, er atter, at evnen dertil tabes. Man er ikke orienteret, saa ifald udlandet pludselig begynder at diskutere et eller andet stort spørgsmaal af denne art, staar vi der uden at kunne følge med.

Og den værste følge af, at vi ikke læser den vægtigere tankeførende literatur, er en vis overfladiskhed og ubefæstethed ved hele vort aandsliv. Vi taber evnen til at gaa tilbunds i en tanke, til at veie og sammenligne, til at tænke klart og selvstændig; en vakkert klingende frase vinder os for denne eller hin nye mening; vi bliver et bytte for hver aandens vind, der blæser. Trods vor norske kritiksyge er vi dog et af de mest kritikløse folk, man kan tænke sig; vi har ikke evnen, betingelserne, kundskaberne til at kunne kritisere; vi ved ikke, hvad andre har gjort eller sagt, hvad andre tider har fundet og andre folk forlængst udrettet; derfor bliver vi ogsaa saa let istand til at tro, at en for os ny tanke er ny for den hele verden; det mest overfladiske argument kan overbevise os; med undersøgelser, der blot pirker ved tingenes overflade, slaar vi os tilfreds. Vi mangler balance. Vi har ingen intellektuel ballast; derfor er den mindste bris nok til at krænge os over til den ene eller anden side.

Og fordi vi ikke har læst de store mestere, er vore fordringer smaa. Derfor taaler vi en udtværet stil og kan læse fire hundre sider om ingenting uden at sukke. Derfor kan man vinde berømmelse ved at male ud paa mange sider en eller anden liden tanke, som Goethe putted ind i et eneste rim.

Derfor er det ogsaa, at hele vor livsførelse viser en saadan ubefæstethed og slingren. For os eksisterer jo ikke fortiden. Vi har ikke høstet udbytte af dens erfaringer. Vi er stadig øieblikkets børn, lever alene paa tidens allernyeste og allerletteste produktion. „Jeg skriver ikke for den, der vil ligge med en cigar i gyngestolen og læse mig halvt døsende,“ sagde Robert Browning. Vel var det for ham, at han ikke var nordmand; havde han det været, havde han vel neppe fundet læsere nok til at betale papiret til sine digtsamlinger.

Vi holder os gjerne til det lette og det morsomme; det som man kan nyde til sin kaffe og cigar, uden at hjernen benyttes. Og den slags ting har sin plads, særlig blandt et allerede aandelig overanstrengt folk; men vi maa sandelig ogsaa læse lidt vægtigere ting, vil vi ikke forlise vor sjæl. Det er i overensstemmelse med denne hang til det lette og morsomme, at vi holder os meget til byroniske digte og romaner, til dem, der trækker i nerverne med jernkroge og paraderer med en overmodig foragt for livet; thi det er som oftest let læsning; den kræver ikke videre tænkning. Det er temmelig let at fostre sin egen svaghed og misfornøielse og saa yndigt

at nyde den haarreisende, „stolte“ livsforagt. Det passer saa godt til den bløde lænestol og kaffekoppen.

„Luk din Byron og aabn din Goethe“, var Carlyles raad til sin tid. Vi kan gjentage det hos os idag med et par navneforandringer. Luk disse klagende, sutrende, indholdsløse bøger og aabn de store mestere. Vi kunde gjerne beholde det sidste navn. En ungdom, der har læst og tilegnet sig Goethe, Carlyle og Emerson f. eks., vil staa ganske anderledes stø i livskampen, end den, der ikke kjender disse tankehøvdinger. Bare at have læst et eneste større lands historie, fremstillet af en mester, er i sig selv en hel opdragelse. Og et lidet udsyn over tænkningens historie, et bitte lidet kjendskab til de mænd, der har givet mennesketanken form igjennem aarhundrer, vilde beskytte mod mangen krængning og mangt et forlis og hindre den evindelige skiften mening.

Det er merkværdigt, hvor det aabner ens øine og sind, naar man første gang opdager, at de tanker, man selv har tænkt, de tanker, tiden rutter med, er graa af ælde, at folk sloges for dem, dræbtes for dem, glædedes ved dem, da Rom endnu var en ung landsby.

Og vore mangler paa dette omraade er vore alene; de er ikke tidens. Man slaa blot op i et engelsk tidsskrift f. eks., og man vil straks af artiklernes art se, at den almenhed, der læser det, maa sidde inde med ganske andre kundskaber og interesser, end man hos os turde regne med. I det foragtede Amerika, som vore korrespondenter ikke kan male sort nok, holdtes der hver sommer inden en radius af 100 engelske mil fra det sted, hvor jeg en del aar boede, — paa ét sted en „filosofisk sommerskole“, det vil sige tre maaneders foredrag (delvis i det frie) af landets fremragende tænkere over filosofiske emner for et almindeligt publikum, forretningsfolk og deres hustruer, som foretrak at ofre sommerferien paa den vis, — paa et andet sted en „etisk sommerskole“, eller tre maaneders foredrag af samme art over moralske emner og spørgsmaal, vedkommende saavel den enkelte som det hele samfund. Dette i en stat med Norges folkemængde. Begge steder er ganske smaa byer.

Der arrangeres stadige foredragskurser rundt om i landet over betydeligere emner, og foredragene stiller høie fordringer til tilhørerne. Disse kurser inviedes paa en maade af Ralph Waldo Emerson, hvis offentliggjorte verker næsten alle oprindelig blev givet som foredrag rundt om i smaabyer og landsbyer. Disse foredrag er af den art, at de neppe den dag idag kunde finde et forlag hos os, fordi de er for „filosofiske“, kræver for meget i retning af interesse og vaagenhed hos læserne.

I de fleste smaabyer og bygder har man ogsaa foreninger, hvor den vægtigere literatur læses, drøftes og studeres. Der er landsbyer paa et par

hundre indbyggere langt tilskogs eller tilfjelds, hvor man vil finde, at ungdommen kjender baade Goethe og Dante og ofte ikke er ganske fremmed for Kant og Hegel. Det er før blevet omtalt i „Kringsjaa", hvorledes atter her organisationen har traadt hjælpende til, hvorledes disse utallige smaaforeninger udgjør store og rige nationale forbund, med egne, mægtige forlagsforretninger og „organer"; hvorledes de paa den vis udgjør en art storslagent maskineri, ved hvis hjælp „livets vand" — viden, tanker, aand — ledes udover det hele land.

Jeg har eksempelvis nævnt forholdene i Amerika, alene fordi de er mig kjendt. Det er meget muligt, at lignende og meget bedre forhold paatræffes i andre lande; men sikkert er det, at endog for det formørkede Yankeeland staar vi nordmænd langt, langt tilbage, hvad friskt, vidtspredt aandsliv betræffer. Og det vilde neppe være af veien, om vore aandsledere istedenfor saa ofte at øve overfladisk kritik over Amerika, prøvede at samle vore kræfter om at naa det igjen. Vi maa sandelig skynde os, skal vi det gjøre.

Vi maa søge lidt forsvarligere literær kost end hidtil. Forældre og lærere faar slaa sig i kompani om at fostre i den nye slegt en smag for bedre læsning — for de „store mestere". Lad de gode gamle, der aldrig ældes, faa holde indtog i hjemmene. Lad vore professorer og andre, der sidder inde med kundskaberne, tale ud, give os foredrag og vække interessen. Eller lad de yngre forfattere, hvis evner og smag gaar i den retning, hjælpe os. Lad os f. eks. til en begyndelse faa en række Dante-foredrag. Der er slumrende interesser for bedre ting, blot de vækkes, og ikke ved vækkelsen overøses med altfor megen kjedsommelighed. Det vægtige behøver jo slet ikke at være kjedeligt. Tvertom, der er dem, der kan slaa ild af tankerne, saa det lyser og straaler desto mere, jo flere og jo større de er. Det maatte kunne gaa an, at gjøre et halvt snes Dante-foredrag helt populære og at indvie en ny intellektuel vækkelse ved dem. De maatte kunne behandles slig, at det blev en første rangs nydelse at sidde og lytte til dem. Og saa kunde Dante-manden reise landet rundt, paa bygd som i byer, med sin foredragsmappe og berige livet og aabne øine og sind hos unge og gamle for ting og skjønheder, de før levede foruden. Og gik det Dante-manden saa godt, kom der snart en Goethe-mand bagefter, og saa begyndte her at lyne fra alle kanter med nye ting og nye ideer, og livet bredede sig ud og fik dybde og rigdom, og den livstrætte pessimisme tog vinger og fløi andetsteds hen, hvor almindelig træthed og døsighed endnu bereder sindene for dens modtagelse.

Forskjellige meddelelser.

— *Un document humain.* — Jeg maa faa lov at give læserne del i en sætning af et privatbrev fra en god gammel amerikansk ven. Det er en dame, der ikke har været gift, i mangfoldige aar har levet alene paa landet og i hele sit liv lidt under en „hjemsøgelse“, der nok kunde have knækket det tapreste livsmod og sværtet det lyseste humør. Men med hende har den langtfra faaet bugt. I de aar, jeg kjendte hende, var omtrent hver dag hende som en eventyr-fest. Ansigtet skinnede og der var gjerne en art jubel eller overstrømmende livsfylde i stemmen. Hun er ogsaa en dame med usedvanlige evner og et væld af god, sund sands, om end begeistret for ideer og „sager“, saa øinene lyser. — Her er brevet: „Jeg ældes hurtig nu — var 72 ifjor sommer, det vil sige ældre end nogen i vor familie er blevet med undtagelse af min moder, som blev næsten 75. Jeg ser gammel ud og er ganske rynket i ansigtet; min gang begynder ogsaa at blive noget usikker, skjønt det aldrig har hændt mig at falde endnu. Men jeg soler mig fremdeles i alle kjære venners venlighed og kjærlighed, og nyder mere og mere alt det vakre, som Gud har skabt, — hele hint „Det Skjønnes Evangelium“, som vi kan læse, glæde os ved og opløftes af hver dag og hver time paa dagen. Saa livet er mig fremdeles kjært og behageligt.“ — — Jeg er saa heldig at have mange venner, der i den nævnte og høiere alder, efter liv, der har havt sin fulde andel af strid, modgang og hjemsøgelse, føler som hun. Og tanken paa dem er inspiration.

Fra naturen.

— Flekker og striber hos pattedyr er en almindeling ting, over hvis oprindelse man ofte har undret sig. Den almindelige darwinistiske opfatning gaar ud fra, at disse og lignende farveforskjelligheder som nyttige for dyret er udviklet under det naturlige udvalgs virksomhed. At det falder os vanskeligt at forklare nytten, kan ingen indvending være, al den stund vi bare for nogle faa aar siden var uvidende f. eks. med hensyn til stedmodersblomsten, hvor vi nu saa at sige kan paavise betydningen af hver stribe og hver forskjelligfarvet flek. Det tjener altsammen til retledning for de insekter, der ved at tage plantens honning sikrer dens befrugtning. I det mangesidige forhold, hvori ethvert dyr staar til omgivelserne, vil mangt og meget kunne undgaa vor opmerksomhed, indtil det ved et lykkeligt tilfælde opdages.

I London er der af dr. Bonavia nylig udgivet et stort verk: Studier til dyrenes udvikling, hvori dette spørgsmaal behandles. Han benægter aldeles flekkernes og stribernes nyttighed. Striberne er opstaaet derved at flekker har udvidet sig og flydt sammen, og flekkerne er igjen merker

efter et skjælpanser hos forverdenens pattedyr, saadan som vi den dag idag finder det hos visse krybdyrarter. Heraf maa der nødvendigvis sluttes, at tigeren f. eks. er en nær slegtning af disse gamle pattedyr, hvad flertallet af naturforskere neppe vil gaa med paa. Nebdyr og pungdyr, som af mange grunde almindelig ansees for de oprindeligste pattedyr, er daarlig forsynet baade med flekker og striber, og enkelte tandløse, som virkelig har et skjælpanser, kan man neppe med rette tillægge nogen høi alder. Dr. Bonavias teori synes altsaa ikke skikket til at afløse den almindelige, hvori nyttespørgsmaalet indtil videre faar staa aabent.

Ny literatur.

— Norges geologiske undersøgelse har i disse dage udgivet sit 18de og 19de bind af den nye række bøger, der begyndte at udkomme i 1891. Det sidst udkomne verk er en omfangsrig beskrivelse af Romsdals amt af professor A. Helland. Som forfattere af de tidligere udgivne skrifter ser vi navnene Bjørlykke, Brøgger, Homan, Reusch, Riiber, Stangeland, Vogt. Skrifterne er foruden af ren geologisk natur ogsaa af praktisk indhold, omhandlende: tagskifer, marmor, granit, møllestene, torvmyrer, jernmalm, nikkelmalm m. m. En fortegnelse over de udkomne skrifter vil findes blandt vore avertissementer. Bøgerne er billige.

S. Obstfelder: To Novelletter. — Bergen. — Johan Griegs Forlag. 1895.

Hvor dog alt gaar anderledes end de kloge mennesker spaar! Hvem vilde vel for en ti—tolv aar siden faaet andet end et overlegent medlidende smil og en skuldertrækning til svar, om han havde sagt, at den norske literatur skulde udvikle sig til en verdensfremmed, enten melankolsk bleg eller mystisk sort drømmepoesi? Og dog er det gaaet saa. Blad gjennem de sidste aars bøger. Alle er de fremmede — og vil være det — for livet om os. Hvor de ligger langt borte fra dagens støiende strid med problemer og tankeretninger og politik! Og hvor de er tungsindige, — tungsindigst af dem alle synes mig den glade sanger i *Fra Vaar til Høst!* Det er den ungdom, som blev opflasket med „det nittende aarhundres lyse forestillinger og behagelige kunst," — for at bruge Bjørnsons ord.

Jeg har paa dette sted bare saavidt anledning til at pege paa denne i mine øine høist tankevækkende kjendsgjerning. Denne gang skulde jeg blot kortelig omtale vor fineste, ømmeste, mest dag- og lysrædde drømmers første prosadigtning Hvor det er deiligt stille i denne bog! Den tidlige morgens lyse, klare stilhed, da tingene taler til os med nye glade tunger, og sindet skjælver i sødt vemod efter den sidste drøm. Indtrykkenes rene friskhed — det er det unge hos hr. Obstfelder, som jeg tænker mig mange finder baade træt og gammelklog. Jeg synes ingen af vore digtere ser saa ungt paa verden som han.

Kun høist uegentligt kan de temmelig løst komponerede stemningsbilleder i det lille grønne hefte kaldes *To Novelletter.* Novelle-elementet er meget gaadefuldt og lidet udført. Det er „jeg", som interesserer. Og „jeg" er den samme urolige, angstjagede, virkelighedssky grubler og sværmer, som vi gjorde bekjendtskab med i Obstfelders *Digte.* Han elsker det store grænseløse, det evigt nye og evigt det samme, — det vide, frie øde, hvor Guds aande høres over alt andet: hav, himmel, ørken, slette. Og han elsker i byen de „dunkle kroge, afsides gader

med forunderlige navne, navne, som vækker anelser om et livets tusmørke, hvor mangt foregaar, som ikke engang bøger kjender.“ Men menneskene, det vil sige de af dem, der spiller med i livets koncert, de ivrige, de altid optagne — beskjæftiger ham ikke. „Jeg forstaar ikke længer det, der tales om. Jeg kan ikke fatte, at alt det der interesserer dem. Jeg synes, det har saa lidet med det egentlige at bestille, det vi lever og dør for . . . Det er som ude fra verdensrummet en lang arm strækkes ind ad vinduet og en tung sort haand lægger sig over ens bryst: Ved du hvem du er? Ved du hvor du er?“

Men det hemmelighedsfulde livets tusmørke, ensomhedens stilhed, den frie bølgende slette, det bliver saa til gjengjæld for ham levende og aandende, det former sig til drømmende kvindeansigter, store gaadefulde kvindeøine, i hvis dybder han læser skjæbnens dunkle runer.

„Saa lidt jeg kan forstaa din dunkle tale
som Baba-Kiris kvad paa klippens tinde —“

saa lød det velvillige publikums dom over Obstfelders *Digte*. Han er ikke klarere denne gang. Men hjerternes haardhed er smeltet. Og han spiller enklere, mere dæmpede og alligevel rigere melodier i denne bog.

Carl Nærup.

Oscar Aagaard: *Fru Junos salon.* — Interiører. — H. Aschehoug & Co.s forlag. — Kristiania. — Kr. 3.00.

Forfatteren skriver livligt og morsomt, og tegner sine „interiører“ let og levende. Vi ser fru Juno og hendes ægtemand saavelsom de andre bifigurer ganske tydelig, selvom vi ikke altid forstaar dem eller faar dem „oplyst indenfra.“ Bogen stiller imidlertid ingen store fordringer i saa maade, er fornøiet med at vise os en del Kristianiafolk udenfra, og et enkelt hovedstadshjem med den lille tragikomedie, som der opføres i løbet af et par dage. Selv om den vel ikke paa nogen vis er typisk for hovedstadsliv, er der dog Kristianialuft over den, og den giver indtryk af egthed. — Imidlertid er den ubetinget morsom og vil vistnok derfor finde mange læsere.

Notitser.

— De Forenede Stater har 54 anlæg, hvor der anstilles allehaande videnskabelige og praktiske forsøg jordbruget vedkommende, — „jordbrugslaboratorier“ —. De udgjør en sjetedel af alle lignende anlæg i verden, og nationen anvender derpaa halvdelen af alle de penge, som alle lande tilsammen udbetaler under denne budgetpost.

— *Harper's Weekley* er blevet lidt kjed af den europæiske presses evindelige tale om den amerikanske dollardyrkelse og tager anledning af, at tyske, engelske, italienske og franske hertuger og grever uafladelig kommer over til de Forenede Stater for at gifte sig til — penge, til at sige særlig England et par sande ord. Det spørger beskedent, om ikke disse adelige herrers dyrkelse af dollar og kjærlighed under ét kaster et noget latterligt lys over den europæiske indignation overfor Amerika, hvad pengeforgudelse angaar. Og det fortsætter med at oplyse, at i Amerika giver ikke penge, ikke de største formuer i og for sig adgang til det bedste selskab, —

ikke engang i New York. Der kræves dannelse og karakter ved siden af, og det bedre selskab er bygget paa disse. I England derimod er det et faktum, at penge alene aabner alle døre lige til slottets gemakker. Det nævner eksempelvis „Salpeterkongen“, oberst North, der ikke i Amerika kan omgaaes det bedre selskab, mens han i England har adgang til alle kredse og er prinsen af Wales's ven. Som parlamentskandidat vakte han alles latter ved sin uvidenhed, daarlige gramatik og usminkede raahed. Men det høieste britiske aristokrati føler det som en naade at se ham i sine saloner, — fordi manden er rig. Det samme gjælder „Kafferkongen“ Barney Barnato. — — De fleste, der har havt anledning til virkelig at sammenligne Europa og Amerika i denne henseende, vil vistnok give *Harper's Weekley* ret. Det er paa vor side af havet, at pengene er mest gud. Det er her, at menneskene dømmes mest overveiende efter indtægt og formue. En norsk ingeniør, der længe har opholdt sig i Amerika, forbausedes i Paris over den i hans øine fremmed og uhyggelig virkende pengedyrkelse og pengegriskhed. Det var der og ikke i Amerika, han fandt det forfærdelige kav for at skrabe penge til sig. Og det hele bliver desto uhyggeligere i Europa, fordi pengedyrkelse og griskhed gjerne gjælder endog ganske smaa summer, som en amerikaner vilde overse.

— Flytning af en hel by til et andet sted, der byder større fordele i strategisk og kommerciel henseende, planlægges for tiden i det nordlige Rusland. Det gjælder byen *Kola* paa halvøen af samme navn. Forslaget, der er kommet fra guvernøren i Arkangel, skal have vundet Petersburgerregjeringens bifald.

— „*Monroe-Doktrinen*“ stammer som navnet antyder fra Monroe, de Forenede Staters femte præsident (1817—1825). I denne tid begyndte de spanske kolonier i Amerika at afkaste sit aag og erklære sig for uafhængige republiker. De Forenede Stater laante sin moralske bistand til disse bestræbelser, idet præsident Monroe den 2. decbr. tilstillede kongressen en skrivelse, hvori det hed, at de Forenede Stater ikke deltog og ikke ønskede at deltage i stridigheder mellem de europæiske magter, men at de vilde modsætte sig ethvert forsøg fra nogen af disse magters side paa yderligere kolonisation i Amerika. — Monroedoktrinen er blevet aktuel ved den paagaaende tvist mellem England og de Forenede Stater i anledning af Venezuela.

— *Psyko-fotografi.* Ifølge *Nature* har en videnskabsmand ved navn Ingles Rogers gjort følgende eksperiment: Han stirrer under sterkt lys i et minut paa et pengestykke med sin bevidsthed anspændt paa at bevare billedet af pengestykket paa sin nethinde. Derpaa trækkes en gul gardin hurtig for vinduet, og han retter sit blik paa et foran ham staaende fotografapparats plade, fremdeles med tanken koncentreret paa myntstykket. Efter 43 sekunders forløb viser pladen ganske tydelig omridsene af pengestykket. Eksperimentet skal have været udført gjentagende gange i vidners nærvær og har altid lykkedes.

— Stenindustrien i de Forenede Stater repræsenterer en aarlig udvinding af fra 150—190 millioner kroner.

— Om mirakelmanden *Frantz Schlatter* fortælles det af mænd, der har forsøgt at iagttage forholdene nøgternt, at mange af hans „helbredelser“ allerede har veget plads for sygdommens fornyelse. De var blot temporære, — en slags hypnotisering, der ophævede sygdommen, saalænge indflydelsen varede. De, der kom til ham paa krykker og efter haandspaalæggelsen kunde kaste krykkerne (hvad nok oftere hændte), har atter maattet tage til dem.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND VII. 15. FEBRUAR 1896. HEFTE 3.

„Hvadhelst I har gjort imod en af disse mindste . . .“

(Efter D. Sturgis i *„New England Mag.“*).

Sandelig, der er ting i denne verden, som er helt af det Gode, og gjennem hvilke vi føler pulsslagene af Guds ømme frelsende kjærlighed næsten lige saa sterkt som i Jesu ord og liv. Her er et eksempel. — „Det til os komne Gudsrige“ kaldte et lidet barn af egen drift den institution, som skal skildres. Den er desværre enestaaende i sit slags. Det er en Børnehave for blinde. Den findes i Boston, er oprettet og underholdt alene ved privat indsamling og har allerede gjort underverker for nogle af de ulykkeligststillede og ynkværdigste af Jordens „smaa“.

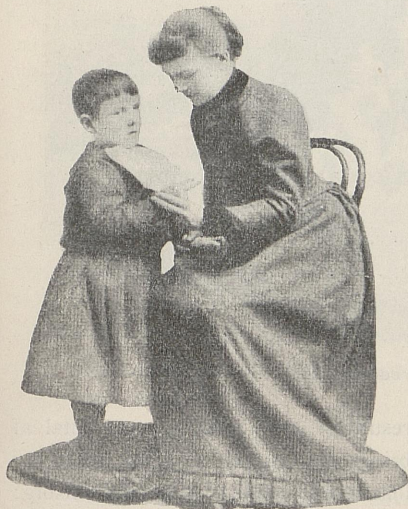

Første undervisning.

Børnehaven er anlagt efter det almindelige børnehaveprincip — lære ved at lege og ved at bruge hænderne — modificeret for den specielle anvendelse. Den er et stille, koseligt, lyst og kjærlighedsfyldt hjem i Bostons residensstrøg og er bestemt til at tage sig af blinde børn i alderen mellem 4—5 og 9 aar. By og stat har nemlig et ypperligt blindeinstitut — Perkins institut —; men her kan ikke børn optages, før de er ni aar gamle. Og deres venner fandt, at alderen mellem 5 og 9 netop var den betydningsfuldeste og farligste for dem. Det syntes ei alene synd at lade de arme smaa stakler leve alle de barneaar i fysisk og aandeligt mørke; men der tabtes paa den ene

side kostbar tid for barnets uddannelse, — flere af de mest modtagelige aar, mens disse paa den anden side netop faldt under indflydelser, der sjelden var af det gode.

Over halvdelen af alle blinde fødes seende og taber synet senere, væsentlig ved forældres, foresattes eller pigers uvidenhed eller mangel paa omsorg. Og for en del af den mindre halvdels vedkommende skyldes blindheden ydre indflydelser før fødselen. En overveiende del af verdens blindhed kan saaledes forebygges og udryddes. — En følge af disse forhold er det ogsaa, at de fleste tilfælder af blindhed forekommer i de fattigste og laveststaaende hjem. Den gaar som saa megen anden elendighed haand

Hjemmets hovedindgang.

i haand med fattigdommen. Dette resulterer atter i, at et stort antal af disse smaa, blinde væsener maa tilbringe barneaarene i hjem, hvor der ofte vanker mere slag, spark og skjældsord end ømhed og kjærlig omsorg; hvor lidet eller intet kan gjøres for dem; hvor de er i veien; hvor alle indflydelser er skadelige baade for deres legeme og sjæl.

Det nedbrydende arbeide, som øves i disse aar, maa saa de vanlige blindeinstituter først gjenoprette, før nyt terræn kan indvindes. For at undgaa dette og samtidig faa børnene ud af mørket og elendigheden og ind i lys og sol saa snart som muligt grundedes Bostons Børnehave for blinde.

Den hele uddannelse af de blinde bliver i Amerika lidt forskjellig fra, hvad den er i Europa. Begge steder er det et væsentligt moment at lære de blinde at arbeide, saaledes at de derved kan tjene sit brød og faa den for karakteren uundværlige følelse af uafhængighed og selvstændighed. Men medens dette i Europa kan opnaaes ved at lære dem at flette matter og udføre andet lignende haandarbeide, nytter ikke det i Amerika, hvor saadant enkelt haandarbeide ikke kan holde sig overfor maskinindustrien. En blind straafletter kunde der aldrig føle sig selvstændig; enten maatte folk give ham almisse i form af overbetaling for hans arbeide, eller han maatte sulte. Det er nødvendigt, at han lærer at fylde en plads i det almindelige nutidsliv. Hvad der mangler ham af én sans maa opveies ved de andres og specielt ved hjernens yderligere udvikling. Kan de ikke konkurrere med de andre med hænderne, faar de lære at holde sin grund ved tankens hjælp. Det er i den retning, de blindes uddannelse derover særlig gaar. Og heldigvis er det jo saa, at synets tab gjerne erstattes af større skarphed og finhed paa de andre sansers omraade og ikke sjelden af en hang og evne til tænkning, der synes at overgaa det normale, — kanske netop fordi det manglende syn udelukker forstyrrende indtryk og koncentrerer tankens energi i de forønskede retninger.

Tommy ved ankomsten.

En interessant sag, der aabenbares ved uddannelsen af blinde og døve, er, at der bagom de lukkede sanser sidder en aand saa klar og frisk som nogens, undertiden et virkelig talent eller geni. Men paa grund af de lukkede sanser evner ikke denne aand at udvikle og ytre sig. De der siden — takket være de nye institutioner og læremetoder — viser sig at være genier, gjør som børn i hjemmene indtryk af næsten at være idioter,

Tommy nu.

— og vilde saa forblive, var det ikke for disse instituter, der faktisk „frelser sjæle“. Det hele er af interesse for vor forstaaelse af det menneskelige liv i det hele. Det viser paa det tydeligste, hvor meget vi alle skylder udenverdenen, sanserne; hvorledes vort liv og vor personlighed er et produkt af gode indtryk og indre evner og betingelser; hvorledes sjælen selv forbliver et nul uden sanserne; men hvorledes heller ikke sanserne er hele mennesket, saalidt som dettes evner og muligheder begrænses af dem alene.

Helen Keller. Willie Robin. — Tommy.

Her er f. eks. et barn uden syn og hørsel. Det kan derfor heller ikke tale. Dets omgivelser kan altsaa ikke gjøre sig forstaaelige for barnet. Intet kan derfor læres det. Og de manglende sanser hindrer det fra selv at lære sig noget. Det vokser op som i mørk nat; ingen lysstraale trænger ind til det og ingen lysstraale kommer ud fra det. — Netop, „trænger ind“ og „kommer ud“; thi bagom de manglende sanser og de derfor slappe træk, ved vi heldigvis nu, at der sidder en barnesjæl med alle et vanligt menneskes muligheder. — Det er kun v e i e n e til denne sjæl, der er tilstoppede. Det er som én, der lever afsides og udestængt fra verden, som derfor synker hen i vankundighed. Alt, hvad der trænges, er, at veiene aabnes, eller at nye veie brydes ind til sjælen, og — der resulterer et formelig mirakel; ei alene ser den blinde og hører den døve, men en sjæl, der syntes død, lever.

Barnet, hvem intet kan gjøres begribeligt, udvikler sig ikke. Det er hjælpeløst i fem, seks aars alderen. Kan neppe gaa; men kryber undertiden om som en pinligt-udseende hob af levende kjød. Der spores ikke intelligens hos det. Trækkene er slappe. Det bliver kanske registreret som idiot.

Saa sendes dette barn til blindeinstitutet. Det mangler syn og hørsel. Det eier væsentlig blot en eneste sans, en eneste fremkommelig vei mellem sjæl og udenverden — følelsen. Og den betyder af naturen lidet; ogsaa den er forfalden. Men her tager lærerne fat — og kan der i denne verden tænkes et mere kristeligt arbeide? Denne vei maa benyttes og farbargjøres. I begyndelsen kjender ikke barnet den selv og forstaar ikke de tegn som ad den kommer fra udenverdenen. Med uendelig taalmodighed maa lærerne arbeide sig frem; gaa veien frem og tilbage utallige gange, før den bliver farbar; men er først det gjort, saa lønnes ogsaa arbeidet herligt, da gaar det hurtig bagefter. Thi derinde ved veiens endepunkt har man fundet og vakt den lilles slumrende sjæl. Tegn paa forstaaelse kommer tilbage. Lidt efter lidt opgaaes og udvikles denne ene sansevei slig, at den næsten fuldt ud erstatter alle de andre, som vi normale mennesker har. Følelsen bliver til baade syn og hørsel, — ja til fint udviklet syn og hørsel. Og ad den evner en sjæl at gjøre sig forstaaelig, at leve et lykkeligt liv, at sende lys ud i verden og blive til rig velsignelse for andre.

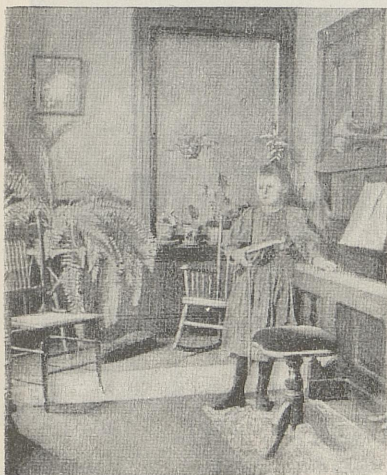

Dagligværelse.

Dette eksempel er ingenlunde bare tænkt; det er hentet fra virkelighedens verden. Den lille børnehave har gjort netop disse ting. I dens klasser, eller nu sendt fra den over i de viderekomnes institut, er der glade, opvakte, intelligente børn, som for nogle aar siden regnedes for omtrent idiotiske og som i 4—5 aars alderen neppe engang kunde gaa og var ganske hjælpeløse.

Den moralske forandring er ogsaa lærerig. Mens børnenes sanser er lukkede og deres sjæl lever indestængt og uudviklet, er de meget ofte slemme og ondskabsfulde i paafaldende grad. En af dem ytrede blot en eneste lyd, — et skrig, hvergang noget toges fra ham. Fra den stund derimod, at de evner at udtrykke sig, at deres sjæl vokser og de føler sig omgivne af kjærlighed, ændres de ganske. De, der før var paafaldende slemme og ondskabsfulde, viser sig i enkelte tilfælde at eie et temperament, der synes at passe himlen bedre end jorden.

Det første blinde og døvstumme barn, der blev saaledes uddannet,

var Helen Keller, om hvem *Kringsjaa* senere vil bringe en artikel.*) De manglende sanser havde hos hende frembragt en slaphed og hjælpeløshed, der grænsede til idioti, og ligeledes den ovenomtalte „slemhed“. Da efter meget besvær vei var banet ind til hendes sjæl gjennem følelsen, viste hun sig at være et formeligt geni og en natur af en helt engleagtig mildhed, godhed og ynde. Hendes ord er rørende ved den samtidig intense og henrivende gode personlighed, der altid præger dem. Den brug, hun evner at gjøre af sine fingre, er forbausende. Hun kan f. eks. føle en statues ansigtsudtryk og med sine fingre fra ansigtet dømme om hendes venners sindsstemning. Musik er hendes fryd. Hun hører ikke

En undervisningstime.

en tone; men opfatter den gjennem gulvet og fødderne. Sjælen naar den lige godt. Hun spiller ogsaa selv. Hun besidder et ualmindeligt fint „sprogøre“; skriver flere sprog og viser et merkeligt instinkt for at vælge de ord, der klinger bedst. Forklare det, hvo, der kan! Veiret føler hun; solen nyder hun. Musik, sol og blomster er hendes ide om lykke, skjønhed og ideal. Hun er ganske ualmindelig udviklet for sin alder, skjønt man har anstrengt sig for at holde hende tilbage for at undgaa overanstrengelse. Men hendes videlyst er en lidenskab. 11—12 aar gammel læste og tilegnede hun sig flere af de større digtere med en

*) Det er interessant, at Norge paa dette omraade synes at have været blandt banebryderne. Nu er vi dog forbigaaet.

varme og begeistring, der er forbausende. Til flere af digterne maatte hun skrive og fortælle om den beundring og kjærlighed, deres ord havde vakt hos hende. Hendes tanker og ord er ofte vidunderlig vakre. I en skoleopgave gav hun en skildring af Venedig, der var et helt lidet digt — billede paa billede i velvalgte musikalske sætninger.

Hendes karakter og person synes sammensat af hendes yndlingselementer; sol, musik og blomster, — en ualmindelig fin, ren og skjær harmoni; ømheden selv. Da hun hørte om et andet barn i samme forfatning, hvori hun havde været, paatog hun sig at skaffe midler til at frelse og opdrage det. Hun skrev omkring til ledende mænd, førte en svær korrespondance, talte endog i offentlige møder om sin protegé (hun har nemlig lært at bruge stemmen), og har den glæde, at denne nu fryder sig ved samme liv og lys som hun selv. Ogsaa han er i Børnehaven. Helen Keller føler sig trods sine manglende sanser overordentlig lykkelig og uendelig taknemmelig mod Gud og mennesker. Verden synes hende en trylledrøm og Guds kjærlighed at være om os paa alle kanter. Da under hendes opdragelse en mere velmenende end klog person fandt det at være en pligt at oplyse hende om, at Gud fordømmer en del af sine børn til evig pine, gav det et stød til hendes hele væsen, der gjorde hende syg i flere dage.

En blind gut.

Et af billederne viser fire børn oprindelig i samme tilstand som Helen Keller. De har alle vist sig at være mere end vanlig begavede; den ene Willie Robin minder meget om Helen Keller, men synes at have en kraftigere og mere original aand. Ogsaa hun er af karakter, som hendes lærere udtrykker det: „en inkarneret solstraale“.

Lad os benytte hende som eksempel for at vise, hvorledes børnehaven gaar frem under udøvelsen af disse moderne mirakler. Hun var 6½ aar, da hun kom til børnehaven og kunde da blot gjøre sine enkleste fornødenheder forstaaelige for sine omgivelser ved tegn. Ønskede hun at drikke, slog hun sig voldsomt for brystet. Hun var voldsom og slem.

Straks ved ankomsten fattede hun interesse for de andre børn. Hun fik lov at vandre frit om blandt dem de første fjorten dage, uden at noget forsøg gjordes paa at „undervise“ hende. Hendes lærerinde søgte kun at studere hende og opdagede en elementær ordenssans, som hun

straks benyttede sig af. — Første gang hun skulde bades, gjorde hun voldsom modstand; næste gang fik hun først føle, at de andre børn badede, hvorpaa hun straks var villig.

Efter otte dages forløb begyndte undervisningen. Da skulde den ene sansevei til den lilles sjæl ryddes. Det gik saaledes for sig. Lærerinden valgte tre ord: vifte, hat, ring. Efter at have taget frem flere eksemplarer af disse tre ting, satte hun sig hos Willie og gav hende først en vifte at beføle. Efterat barnet havde beføIt den, stavede lærerinden vifte med fingrene i barnets haand, — udtalte altsaa ordet med fingersprog, saaledes at barnet kunde føle tegnene. — Paa denne vis har Helen Keller tilegnet sig sin undervisning. — Efter den ene vifte toges en anden af forskjellig form, saa en tredie osv. Og hver gang gjentoges ordet vifte. Naturligvis begreb ikke barnet meningen med denne kildring i hendes haand. Efter en stunds forløb gjemte hun haanden. — Efter viften foretoges lignende operationer med de to andre ting. — Dette gjentoges hver dag i tre dage. Imidlertid var hun ogsaa blevet indlemmet i den egentlige børnehave, hvor børnene undervises ved at lege med ler, kugler, træblokker osv. Det fandt hun straks fornøieligt. I gymnastiksalen fik man foreløbig intet ud af hende. Den fjerde dag gav lærerinden hende en klump ler og stavede hat i hendes haand, samt forsøgte ved tegn at antyde, at hun skulde forme, hvad der var blevet stavet. Det var for at prøve, om veien nu var aabnet og den lilles sjæl naaet, saaledes at den kunde give svar. Man vil kunne forestille sig lærerindens glæde, da Willie virkelig formede en hat. Nye forsøg med de andre ord bragte paa det rene, at forbindelse var opnaaet med Willies sjæl. Hun havde fattet meningen med tegnene i hendes haand. Fra nu af gik det hurtigt. Det næste skridt var at faa barnet til selv at benytte fingersproget. Det var vanskeligt nok. Det udførtes saaledes: Willie klædtes til at gaa ud; men hatten blev lagt væk. Man vilde saaledes tvinge hende til at bede om den i fingersproget — benytte de tilegnede ord. Men Willie vilde ikke. Hun forsøgte at vride sig undaf paa mange vis; foregav endog ved tegn at være syg og heller at ville blive inde. Men omsider gav hun sig og gjentog tegnene. Straks efter dette stiftede hun bekjendtskab med en lidt ældre

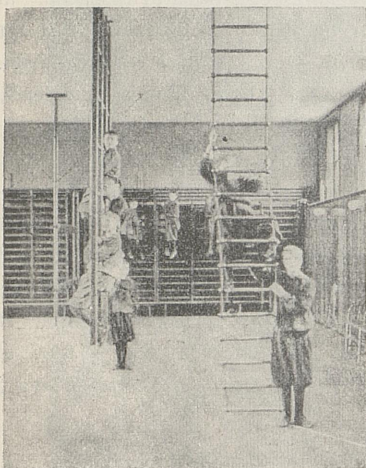

Gymnastiksalen.

pige, der var i samme tilstand som hun selv men viderekommet — Edith. Og Edith begyndte straks at støtte lærerindens arbeide ved selv at lære Willie ord og forklare hende denne underlige verdens mening. Saaledes fik Edith hende til at synes om gymnastiken.

Efter atten dages forløb benyttede Willie frivilligt og uopfordret fingersproget for første gang, idet hun bad om vand ved at stave ordet istedenfor ved som før at slaa sig vildt for brystet. Efter en maaneds forløb havde hun lært tolv ord og tre uger senere otti. Efter ni maaneders forløb kunde hun benytte korrekt 400 ord, og dermed hjælper allerede et menneske sig langt. Ved denne tid havde hun ogsaa begyndt uopfordret at rette spørgsmaal til sine lærere. Sjælen var vakt og var begyndt at vokse.

Nu efter to aars forløb er hun fuldt ud saa udviklet som et normalt barn af samme alder; har, som nævnt, en elskværdig karakter og viser en slaaende originalitet i anlæg og tankegang. Hun har et rigt ordforraad og taler et gan ske korrekt engelsk, — taler overmaade hurtig og letflydende saavel med fingrene som med munden, — idet hun har lært ogsaa det sidste. Hun er et vakkert lyslokket barn med en saa naturlig stemme, at det synes utroligt, at hun ikke selv kan høre og modulere den. Hun har en kraftig og fin fantasi, der spiller hen over alt, hun tilegner sig og udtaler. Naturhistorien er hendes lyst, og det lille blinde barns iagttagelsesevne paa dette omraade er slaaende nok. Saaledes opdagede hun for nogen tid siden, at katte og hunde bevæger halen paa forskjellig vis; „kattens," sagde hun, „gaar op og ned; op, ned, op; — hundens derimod gaar fra venstre til høire, fra høire til venstre." Hvor mange otte aar gamle „normale" børn har vel af egen drift lagt merke til dette „naturfænomen". Naar der fortælles om dyr, planter eller naturhistorie i det hele, er „hendes lille ivrige ansigt, merket af vaagen intelligens og skarp opmerksomhed, deiligt at se. Endnu vakrere bliver imidlertid det udtryksfulde ansigt, naar hun selv tager del i en samtale om høiere ting, hvor pligt og kjærlighed spiller en rolle. Hver bølge i det lyse, klare sind sees saa tydeligt i det fine barneansigt, over hvilket der hviler et præg af ædel følelse. I saadanne stunder kunde al verden trygt udfordres til at opvise et vakrere syn," — siger en af hendes lærere.

Hjemmets musikkorps.

Det fjerde barn i gruppen er „Tom“, Helen Kellers protegé, der har gjort lignende fremskridt, skjønt han ved ankomsten neppe kunde staa opreist.

Her er valgt at illustrere metoden ved de vanskeligste tilfælder, hvor saavel syn som hørsel mangler. Arbeidet lettes naturligvis betydelig, hvor det kun er synet, der mangler. Men haabløst er saaledes ikke længer noget tilfælde. Naar sjæle nu i denne verden faar vokse op uden udvikling, i mørke, alene fordi de mangler syn og hørsel, saa maa skylden derfor bæres af deres medmennesker, der k a n h i n d r e det, i f a l d de vil.

Det er hændernes brug, som udgjør det særegne ved børnehaveprincipet. Det har vist sig, at der læres meget bedre gjennem haanden end gjennem øie eller øre. Det er ei nok at lære at tænke en ting, den tilegnes ganske anderledes grundig, naar den ogsaa kan „gjøres“. Dertil kommer, at hvad der med haanden udføres har en direkte udviklende indflydelse paa hjernen i langt høiere grad, end hvad der sees eller høres. Haandarbeide er mere aandsudviklende end noget andet. Det kræver nemlig mere tænkning end vi gjerne forestiller os, — forening og sammenknytning af forskjelligartede indtryk og ideer. Dertil kommer, at det hele for børnene er leg, — leg hvoraf de lærer hurtigere og bedre end af bøger. De leger med træblokke, med kugler, med traade og snorer: laver dyr af ler, morer sig kosteligt, og hele tiden sidder de smaa og bygger op sin hjerne og indøver den for livets alvorligere brug. Sløid benyttes ogsaa. Og som vi har seet gymnastik.

Men af ikke mindre betydning er hjemmeindflydelsen. Lærerne er udvalgt med største omhu. Ubegrænset interesse for arbeidet, taalmodighed og øm, varm kjærlighed og hjertensgodhed er de første betingelser, der kræves. Billederne giver en idé om den „hjemmehygge“, der hviler over det hele. Musik udgjør et væsentligt led i opdragelsen og viser sig af den største betydning. Musiklærerinden er selv blind. Et af billederne viser det af hende efter børnehaveideen dannede musikkorps af blinde smaabørn.

Man maa ikke forestille sig de blinde børn som bedrøvelige at se til. De føler sig meget lykkelige, leger og morer sig som andre og kan ofte neppe skilnes fra normale børn. Det er nemlig sjelden, at øinene er anfegtet af sygdomme, der vansirer udseendet. Det synes ogsaa som de blindes ansigter viser vel saa megen intelligens og afspeiler sjælen og de flygtende stemninger bedre end normale børns, muligens fordi de ogsaa her mindre forstyrres af ydre indtryk. Det indre faar mere frit og ubevidst afpræge sig i det ydre.

Der er meget i denne verden, der kaldes „stort“; men hvad kan vel i virkeligheden være „større“ end saaledes at frelse levende sjæle — smaa børn — ud af det dybeste mørke og give dem alle evners brug og aabne for dem alle livets muligheder?

For os burde sagen være af dobbelt interesse, fordi vort land synes at have særlig mange af disse uheldig stillede. Der er saaledes flere blinde, døve og stumme børn i Norge og Sverige end i hele de Forenede Stater.

Pingrees potetesfarm.

(Efter **H. P. Pingree** i „*Public Opinion*“).

H. P. Pingree er borgermester i den amerikanske by Detroit og har vundet en hel berømmelse ved et ganske interessant eksperiment, han i 1894 lod foretage. Det var, da den store forretningskrise strøg herjende over landet og lod skarer af strandede mennesker gaa arbeidsledige i alle store byer. Den energiske borgermester saa sig om efter udveie til i en fart at gjøre noget, der temporært i hvert fald vilde afhjælpe den værste nød med mindst mulig ydmygelse for de arbeidsløse. Vanlige hjælpeinstitutioner havde allerede alle hænder fulde. Noget nyt maatte findes paa — noget, der ingen forberedelse krævede.

Borgermesteren saa sig da om, og hans øie faldt til den ene side paa de omdrivende skarer, til den anden paa de mange ubebyggede tomter i byens udkanter. Hvorfor i al verden ikke lade folkene dyrke disse tomter? Her er hænder og sultne mundne; der jord og muligheden for en god høst af poteter og grøntsager. Lad de to mødes. Mange ting kunde vist være bedre — at faa en stor frugtbar jordstrækning udenfor byen at sende menneskene til vilde saaledes være bedre —; men dette har vi, det andet har vi ikke; altsaa tager vi foreløbig fat paa dette, og straks. Jorden omkring byen var dyr og fuldt optaget.

Man maa forstaa, at amerikanske byer i vesten er bygget paa prærieland, og at den hurtige bebyggelse ofte lader store strækninger ligge inden grænserne som ubebyggede tomter, hvor børn leger, græs og nesle vokser, sand, affald o. l. styrtes. Det var disse tomter, der skulde benyttes.

Man var allerede i juni maaned, saa der var ingen tid at spilde. Borgermesteren erhvervede tomteeiernes tilladelse til at benytte deres grund. Han fik dannet en frivillig, privat komité, der paatog sig at samle penge til jordens oppløining og andre nødvendige udgifter. Pengene var ikke lette at faa, thi folk fandt ideen taabelig og nærmest latterlig. Det hed, at de arbeidsløse nok vilde betakke sig for den slags arbeide. Og man lo grundig ad tanken om at dyrke poteter paa tomter og affaldsdynger. Eksperimentet døbtes Pingrees potetesfarm.

Dog pengene dreves ind, og tomterne rengjordes, pløiedes og gjødsledes af komitéen, hvorpaa jorden opstykkedes til ganske store havestykker og uddeltes. Det viste sig straks, at der var nok af dem, der

gjerne tog dem. Der var 3000 ansøgninger til 945 jordstykker. Alene familiefædre, der absolut trængte hjælpen, fik et stykke.

Eksperimentet lykkedes. Haverne gav et samlet udbytte af 45—55,000 kroner, hvilket kom godt med for dem, der fik del deri og af disse blev ganske anderledes paaskjønnet, end om pengene var blevet kastet til dem som ren almisse.

Mest interessant er kanske de slutninger, som eksperimentet faktisk og statistisk fremtvang, nemlig: 1. At mindst 95 pct. af de folk, som haarde tider har gjort arbeidsløse og trængende, er villige og ivrige til at arbeide — noget, som ofte benegtes. — 2. At en betydelig del af en større bys trængende, selv i en saadan tid, kan ernæres fra det ubebyggede tomteareal. — 3. At en ganske liden haveflæk vel brugt kan ernære en familie gjennem en haard vinter. — I 1895 har tiderne ikke været saa slette; men jorden er dog atter blevet dyrket.

Andet end en nødhjælp er naturligvis dette ikke; men det var dog en ganske god idé i en haard stund at finde paa det. Bedre end vanlig direkte fattighjælp er det vel altid.

Hvorledes Kuba nær var blevet en fransk koloni,

et blik bag verdenshistoriens kulisser.

(Efter Madame G. Colmache i »*Fortnightly Review*“).

Der fandt sted i Paris den 8de januar 1837 et hemmeligt møde, som vilde sat hele Europa i bevægelse, om man havde vidst, hvad der foregik. Men ingen vidste noget udenfor den lille indviede kreds.

Den nævnte dag modtog Talleyrand, den franske udenrigsminister gjennem sin sekretær et privat budskab fra den spanske bankier Aguado. Budskabet gik ud paa at anmode fyrsten om et absolut hemmeligt møde. Mødet, der sammenkaldtes med største forsigtighed og hemmelighedsfuldhed, fandt sted i Talleyrands sekretærs privatbolig, efterat alle foranstaltninger var trufne for at sikre sig mod spioner eller lurere. Aguado's meddelelse gik ud paa, at anmode fyrsten om at modtage under samme absolute hemmelighedsfuldhed en speciel spansk udsending Senor Campuzano, der paa dronning Kristinas vegne ønskede at underhandle med fyrsten og kong Louis Philippe om visse overmaade betydningsfulde ting, hvorom bankieren ikke nærmere kunde udtale sig, uden forsaavidt som han vidste, at der var store penge-interesser i det for alle, der deltog i underhandlingerne. Indtrykket var, at det dreiede sig om mørke, lave, næsten forræderske handlinger, hvortil dronning Kristina følte sig tvungen, og ud af hvilke Frankrige kunde høste fordel og de deltagende rigdom.

Mødet med den spanske gesandt blev derfor istandbragt. Det fandt

sted en vakker, kold eftermiddag i den lille, grønne sal i Tuilerierne. Tilstede var Aguado, Campuzano, Talleyrand og dennes sekretær.

Den spanske gesandts udseende vakte de andres medlidenhed: han skalv og frøs af bevægelse og tilbagetrængt lidenskab og krøb sammen ved kaminen, hvor han søgte at faa sine kuldegysninger standset. Siddende her ventede de andre paa, at han skulde begynde. Men gesandten fandt det vanskeligt at finde ord. Han blev bleg, og tungen negtede at gjøre tjeneste. Fortvilet slog han saa ud et dokument og begyndte uden et ord til indledning at læse det. Bleg og skjælvende, saa papiret flere gange holdt paa at falde ham af hænderne, læste han det tilende. Talleyrands sekretær, vant til lidt af hvert, blegnede ogsaa under læsningen af indignation over den usseldom, der aabenbaredes, og da læsningen var endt, fandt de to mænds ophobede følelse samtidig afløb i et slag i bordet og en ed.

Dokumentet indeholdt et forslag fra dronning Kristina om at sælge Kuba („den herligste juvel i Spaniens krone"), Portoriko og Philippinerne til Frankrige for 40 millioner realer, som dronningen trængte til sit ødsle hof. Det hele maatte holdes hemmeligt, dels af frygt for, at det spanske folk skulde reise sig til oprør over saaledes at se sin dronning sælge dets lande og sønderlemme riget for at skaffe sig penge til hofhold, og dels ogsaa for at ikke den engelske udenrigsminister lord Palmerston (hvis alvidenhed var alment frygtet) skulde sætte sit ord som laas og bom for den smukke fyrstelige handel.

Campuzano, indigneret over forslaget, havde modstræbende og fortvilet paataget sig det tunge hverv for at hindre at værre mænd fik det ihænde, — at en af dronningens hofyndlinge blev sendt paa det skjæbnesvangre ærind og baade solgte kolonierne og lod pengene fordufte.

Det pyntelige forslag gik ogsaa ud paa, at Talleyrand skulde faa 1 million francs for sit bryderi med sagen, medens andre 300,000 skulde fordeles mellem de øvrige underhandlere. Aguado skulde overdrages den hele financielle del af affæren, — optagelsen af det nødvendige franske laan.

Talleyrand og Aguado tog den hele affære meget rolig. Den sidstes øine skinnede ved tanken paa de millioner, der skulde gaa gjennem hans hænder og den glimrende forretning, han saa raskt havde faaet istand. Talleyrand viste hverken indignation eller overraskelse; da hans sekretær udtalte sig i den retning, svarede den berømte diplomat: *„Ah, bah! j'en ai vu bien d'autres!"* („Bah; jeg har seet meget af samme kaliber").

Efter en kort konferance med madame de Dino, begav Talleyrand sig til kongen. Hvad der forefaldt mellem de to kjendes ikke; men snart efter modtoges Campuzano, der af tjenerne døbtes *la triste figure*, i

audiens, og underhandlingerne skred frem til en tomme fra den endelige afslutning. Kubas salg var allerede undertegnet, da underhandlingerne fik en høist dramatisk afslutning.

Dette sidste møde holdtes atter i den grønne sal. Ved det runde bord, dækket af grøn fløiel sad borgerkongen Louis Phillippe, frisk fra sine kammertjeneres hænder, med sin snusdaase og sit lommetørklæde ved siden, og straalende af stolt fryd ved den lykkelige udgang paa hans regjeringstids vigtigste underhandling. Ligeoverfor ham sad Talleyrand ogsaa friskt oppudset med pudret haar hængende over fløielskraven og den lille flette med den sorte sløife næsten skjult af lokkerne. Ved siden af fyrsten sad Campuzano, hvis smaa og fine træk dannede en slaaende kontrast til kongens borgerlige, omfangsrige figur og Talleyrands løse skikkelse og kyniske smil. Bag Campuzano stod Aguado og ved siden af Talleyrand dennes sekretær. De to sidste skulde undertegne salgsdokumentet som vidner.

Gesandten sad med fortvilet mine tilbagelænet i sin stol; hans øine var røde og tunge, som om han havde grædt, og han gav indtryk af at være halvt i vildelse, omtaaget, som en der netop er vaagnet af en tung søvn og ikke fatter, hvad der egentlig foregaar om ham.

Gesandten læste de endelige artikler. Efter hver artikel førtes der en hvisket samtale mellem kongen og hans minister. Campuzano søgte hver leilighed til at forhale underhandlingerne; over pengekursen fik han saaledes en ivrig debat istand. Kubas afstaaelse diskuteredes kun lidet; sagen var snart afgjort, og samtlige tilstedeværende satte sine navne under dokumentet om dens overleverelse til Frankrige. For den skulde der betales 30 millioner realer.

Saa skred man til at diskutere Porto Rico og Philippinerne. Her forlangte dronningen 10 millioner for begge. Louis Phillippes kjøbmandsvæsen vaagnede imidlertid; han fandt prisen for høi i betragtning af, at busemanden lord Palmerston ganske sikkert vilde protestere mod Philippinernes afstaaelse. Der diskuteredes en tid frem og tilbage. Kongen var bestemt, Talleyrand søgte at mægle. Dokumentet, der indeholdt den nys underskrevne kontrakt om Kuba saavel som den diskuterede artikel, laa mellem dem paa bordet.

Pludselig skyver kongen dokumentet fra sig hen imod gesandten med de ord: „Prisafslaget maa antages. Betingelserne er for ugunstige. Syv millioner realer er mit tilbud, enten det, eller ogsaa kan den hele kontrakt kastes paa varmen.“

Talleyrand vilde tale, hans fingre greb efter det kostelige dokument; men Campuzano kom ham i forkjøbet. I et nu var denne paa sine fødder; han reiste sig saa voldsomt, at hans stol væltede og slængtes mod en marmorkonsol bag ham; strækkende sig uden videre frem over bordet,

greb han dokumentets to dele, knugede dem sammen, saa kongen i ansigtet og sagde: „Deres majestæt har ret; kontrakten er uden værd og bør brændes.“ Dermed vendte han sig, gik hen til kaminen, kastede dokumentet i ilden og krystede det med ildtangen ned blandt de brændende vedtrær.

Saaledes reddedes Kuba dengang for Spanien og tabtes for Frankrige.

Virkningen af gesandtens optræden er ubeskrivelig. Kongen sad som lynslagen, indtil han søgte trøst fra sin kjære snusdaase; og efter at have taget flere nyper snus, kom han nogenlunde til sig selv igjen. Talleyrand sad rolig og taus, men tilstod siden, at han aldrig i sit liv havde seet en slig opblussen af vrede i fyrstelige personers nærvær. Aguado stod en stund som forstenet og fôr saa hen til ildstedet i det forfængelige haab at redde det kostbare, allerede undertegnede dokument. Campuzano selv stod ved kaminen skjælvende af ophidselse, uden at ytre et ord til forklaring eller undskyldning. Da han havde gjenvundet sin selvbeherskelse, var de andre ifærd med at forlade værelset uden ringeste hensyntagen til almindelig høflighed og ceremoni.

Kinesiske forhold.

(Efter **M. Rees Davies** i „*Fortnightly Rev.*“).

Man maa ikke tabe afsyne, at Kina er et erobret land. Dets herskerhus og den styrende klasse er fremmede, — ikke kinesere, men manchuer af tartarernes slegt. De indtager samme stilling, som tyrkerne i det europæiske Tyrki. Dette føles bittert blandt store masser af folket. Der eksisterer en række hemmelige selskaber, som regjeringen bevogter med stadig mistanke, og hvor nationalfølelsen opdyrkes og revolutionære haab og planer næres. Disse selskaber udfoldede særlig under den sidste krig ikke liden virksomhed; takket være dem lod befolkningen sig ikke overalt narre af de oficielle seiersbulletiner fra Peking. Paa grund af denne virksomhed er de ogsaa i den sidste tid blevet skarpt forfulgt. Vaagner engang Kina, vil disse selskaber komme til at spille en betydelig rolle ved opvaagningen.

Mange venter i Kina et lignende raskt fremskridt som det, vi i den senere tid har bevidnet i Japan. Det er dog tvilsomt, om noget saadant vil indtræde. De to racer er høist forskjellige — heldigvis for Vesten. Japaneren er aktiv, nervespændt, rig paa resurser, flink og modig; kineseren er flegmatisk, konservativ og i det store hele ængstelig, ja endog feig. Imidlertid, at spaa er vanskeligt. Ingen vilde for firti aar siden anseet Japans hurtige udvikling for at ligge inden mulighedernes grænser, og kineseren har med alle sine mangler en rolig, seig udholdenhed og bestemthed, der nok gjør det tænkeligt, at ogsaa han i en kort aarrække kan gjøre underverker.

Kina er et fabelagtig rigt land. Det ernærer nu fire hundre millioner; det kunde under en oplyst styrelse skaffe disse fire hundre millioner alle et civiliseret livs goder. Det har uhyre kulleier, mineralske rigdomme, der lover meget, og trods den intense jordkultur i enkelte dele af riget store strækninger af vildt land. Dets kulfelter alene er en uudtømmelig rigdomsmasse. De anslaaes af gode autoriteter til at dække et areal af 1,050,000 kvadratkilometer eller at udgjøre et eneste tykt kullag af Frankriges og det Tyske Riges sammenlagte udstrækning! Provindsen Hunan alene har to prægtige kullag, hvoraf det ene giver antracit og det andet almindeligt blødt kul. Det ene felt alene har en udstrækning af 57,000 kvadratkilometer. Alle Englands kulfelter tilsammen har blot en udstrækning af 28,000 kvadratkilometer. I provinsen Shanse har baron Richthoen fundet kullag af 78,000 kvadratkilometers udstrækning og med de enkelte lag af en tykkelse fra 12—30 fod og med kulholdige strata af indtil 500 fods tykkelse — nok kul til at forsyne al verden i lange tider. Man vil af dette forstaa, hvad „Kinas opvaagnen“ maa betyde for denne verdens magtfordeling og industrielle og kommercielle forhold. Nu indfører Kina kul fra Japan — kul af langt daarligere kvalitet, end det selv eier i uudtømmelige masser!

Og ved siden af kullagene er der „uudtømmelige rigdomme af jernmalm“ (ordene er baron Richthoens), der heller ikke udnyttes. Malmen er af udmerket kvalitet. Videre er der kobber, tin, bly og kviksølv i mængdevis, og saltkilder og rige petroleumsbrønde. (Landet indfører dog ogsaa petroleum, medens det ikke ordentlig udnytter sine egne kilder).

Hvad Kina trænger er jernbaner. Det har et udmærket kanal- og flodsystem, ved hjælp af hvilket handelen kan trænge langt ind i landet ad visse trange ruter; men for at bringe liv i, hvad der ligger ovenfor disse, trænges jernbaner, specielt en stor stambane, der forbinder Nord- med Syd- og Midtkina. Hidtil har regjeringen modsat sig enhver tanke om jernbanebygning; men den sidste krig har rokket sterkt ved dens konservatisme og lært den, at den maa følge Japans eksempel og indføre Vestens civilisation, skal landet kunne forsvare sin selvstændighed. Derfor er det muligt, at regjeringen nu vil bryde traditionens magt og begynde at bygge jernbaner, — disse den moderne civilisations pulsaarer. Til dato har Kina blot én banestump uden videre kommerciel betydning.

Ved freden til Shimonoseki maatte Kina aabne en stor del af Midt- og Sydkina, der hidtil har været en lukket verden for Japans og Europas handel. Paa denne vis bragtes omtrent landets halve folkemængde ind under europæisk paavirkning og ind paa verdensmarkedet som kunder. Vi vil sandsynligvis nu faa se en ivrig kappestrid mellem Japan, England og Tyskland om at erhverve sig det nye marked. Japan har de fleste fordele. Vil den kinesiske regjering ei se den hele handel og industri falde i fremmede hænder, bliver den nødt til at opmuntre de indfødte til selv at kaste sig ind paa markedet som de fremmedes konkurrenter. Et jernbanesystem vilde under saadan konkurrence give de indfødte stadig voksende fordele.

Sydafrika som europæisk sanatorium.

(Efter **Robson Roose** i *„Fortnightly Rev.“*).

Vor jordklode bliver mere og mere lidet andet end en eneste stor familiebekvemmelighed i rummet. Afstande forsvinder. Det gode, jorden eier paa et sted, bliver tilgjængeligt for alle dens indbyggere. Spanske og italienske appelsiner er billigere i vort eget land end vore egne æbler. Selv de mindre velstaaende iblandt os kan dække sit bord med frisk frugt fra Italiens haver. En tur over Atlanterhavet er forlængst blevet en vanlig feriereise for titusenvis af lykkelige dødelige. Og hvert aar øges de skarer, som evner at foretage en saadan. New Yorks kjøbmænd har sine „vinterferieboliger“ i Floridas appelsin- eller palmelunde. De rige i Europa har længe benyttet middelhavskysterne som sanatorier. Men i vore dage nøier man sig ikke dermed. Antipoderne er næsten lige saa tilgjængelige som Rivieraen og byder kanske paa vel saa mange fordele. Allerede i nogen tid har saaledes engelske tæringspatienter istedenfor som hos os at reise „tilfjelds“ taget en tur til det indre af Sydafrika. *Der* skal findes ideale steder for denne klasse af syge. Dr. *Robson Roose* skriver i *„Fortnightly Rev.“* for yderligere at henlede opmerksomheden derpaa. Efter hans tilskyndelse har allerede for nogen tid siden *Sir Cecil Rhodes* taget skridt til at gjøre Sydafrika til i hvert fald den britiske verdens sanatorium for tæringspatienter.

Man har nemlig fundet, at som regel bør en tæringspatient saa høit tilveirs som muligt. Jo høiere desto bedre. Man har saaledes fundet, at i de sydamerikanske byer, der ligger i Andesfjeldene i en høide af 6—13,000 fod kjender man yderst lidet til tæring, trods elendigt sundhedsvæsen og tæt befolkning. Blandt de indfødte er enten sygdommen yderst sjelden, eller den eksisterer slet ikke. Lignende iagttagelser er gjort overalt. I *Quitto* er saaledes sygdommen ukjendt. I de nordamerikanske Klippebjerg-stater er den ogsaa sjelden.

Grundene hertil antages at være flere. For det første luftens større renhed i disse høider; allerede 1800 fod over havet er saaledes mikrobernes tal betydelig formindsket; i en høide af 6500 er de ganske forsvundne, luften bærer kun paa liv og sundhed og ikke paa sygdomsspirer. For det andet er baade jord og atmosfære meget tørrere i saadanne høider, — jo tørrere, desto høiere man kommer op. Og fugtigheden er en alvorlig faktor i denne sygdoms fremgang, især derved, at den foraarsager forkjølelsessygdomme, som paaskynder sygdommens gang og modarbeider de helbredende kræfter. En tredie faktor er luftens tyndhed. Virkningen heraf forklares af dr. Hirsch saaledes, at den tyndere luft tvinger patienten til at tage hyppige og dybe aandedrag. Dette igjen virker som en uophørlig, styrkende og — ved den rene luft — rensende lungegymnastik. Lungerne faar saaledes større modstandskraft, — forynges saa at sige. Samtidig virker dette oplivende paa den hele organisme; den rene, friske luft skaber en ypperlig appetit, der driver patienten til at spise godt, hvorved ogsaa legemets modstandskraft og reaktionsevne mod sygdommen øges.

Men de betydeligere høider, hvor alle disse faktorer bliver fuldt virksomme, kan ikke naaes i Europa, uden at man kommer op i ødemarken og den evige sne. Høiden er naturligvis ikke den eneste faktor, der kommer i betragtning, om end, som det nu synes, den vigtigste. Og i Europa naaes snart den grænse, udover hvilken patienterne af andre og gode grunde ikke kan sendes. De kan saaledes ikke der faa det fulde gode af de store høiders lægende luft. For at gjøre det maa man ty nærmere til ekvator, hvor høide og mildt veirligt kan forenes. I saa henseende synes Sydamerika og Sydafrika at byde paa de største fordele.

Særlig kan man i Sydafrika finde en hel række af steder, der er som naturlige sanatorier for tæringssyge. I en høide af 4—5000 fod har man et udmerket og behageligt klima. Luften er omtrent fuldstændig ren og saa tør, at man flere steder kan lade en finpoleret barberkniv ligge ude over natten, uden at spor af rust viser sig derefter. Regn falder i smaa, uregelmæssige skurer med lange mellemrum. Atmosfæren har en vidunderlig oplivende virkning saavel paa friske som paa syge. Den er derfor ikke alene gavnlig for tæringssyge, men ogsaa for udslidte, nervøse, trætte mennesker. De formelig „fødes paany“ paa disse tropiske høisletter. Blandt de indfødte er alle brystsygdomme sjeldne og tæring næsten ukjendt. Sommeren er selv i denne høide temmelig varm, om end ikke i nogen ubehagelig grad. Vinteren er kold (for de egne), men frisk, oplivende og lys. Solen skinner næsten lige saa gyldent og rigt som om sommeren. Og solvarmens forbindelse med den lave lufttemperatur og klare atmosfære skal ogsaa være en vigtig faktor i sygdommens begrænsning og helbredelse.

De steder, som specielt nævnes, ligger under den 30te sydlige breddegrad. Der eksisterer allerede flere „sanatorier“; men de skal være mindre vel udrustede som første klasses hoteller. Efter initiativ af forfatteren og Sir Cecil Rhodes skal der nu, som indvielse af en ny æra, bygges et halvtoffentligt stort sanatorium i Kimberley. Overreisen tager fra England 17—20 dage i et af de moderne „flydende hoteller“. Ved ankomsten til Kapstaden modtages man af selskabets læge, der efter undersøgelsen nærmere bestemmer det heldigste sted og den bedste høide. Med jernbane naar man saa stedet eller dets nærhed.

Hellige bøger.

(Efter **F. Max Müller** i „*Zukunft*“).

dtrykket „historisk teologi“, der er opkommet i den sidste menneskealder, er efter min mening af vidtrækkende betydning; det indebærer, at teologien ikke længer er at betragte alene som et system af færdige dogmer, men som historie, som en videnskab, der har til formaal at efterspore den menneskelige tænknings vækst i dens mangfoldige

faser, i alle jordens beboede strøg og i alle perioder af den menneskelige udvikling. Ud fra dette synspunkt tør jeg maaske selv kalde mig teolog; thi ser jeg tilbage paa de halvhundre aar, hvori det har været mig forundt at arbeide paa den gamle literaturs omraade, saa finder jeg, at alle mine arbeider enten direkte eller indirekte har havt til formaal at opklare teologiens historie og bidrage til at udbrede et nøiagtigere og tidsmæssigere kjendskab til ytringerne af de menneskelige forestillinger om det uendelige og guddommelige i verdens gamle religioner.

Den historiske teologi stiller sig ikke som høieste opgave at levere en optælling af dogmer og trosartikler, men den vil forsøge at opdage oprindelsen til ethvert dogme, og bestemme betingelserne for dets udvikling.

Men hvorledes skal vi kunne studere verdens hovedreligioner i deres oprindelige form eller saa at sige i deres endnu formløse tilstand? Det naturlige svar herpaa var vel at sige, at den historiske teologi har at studere enhver religions historiske mindesmerker, saafremt den har efterladt sig saadanne i skikkelse af hellige bøger. Med dette for øie indbød jeg engang nogle venner og kolleger til at bistaa mig med udgivelsen af en engelsk oversættelse af „Østens hellige bøger". Udtrykket „Østens" kunde jeg ligesaagodt have udeladt, thi det er jo blot i Østen, at der overhoved findes hellige bøger. At et omhyggeligt studium af disse var den første betingelse for grundlæggelsen af en historisk teologi forstaaes af sig selv. Men sætter de os ogsaa virkelig istand til at studere oprindelserne, de skjulte rødder til de forskjellige religioner? Jeg betviler det, og det er ikke usandsynligt, at jeg undervurderer betydningen af de bøger, jeg har viet den største del af mit liv. Og dog er det ganske let at indse, hvorfor de hellige bøger i verdens hovedreligioner saa ofte skuffer os ved lidet eller intet at berette om en religions virkelige begyndelse. Hellige bøger fremstiller blot et sekundært trin i en religions udvikling. Der føles neppe nogen trang til dem, saa længe en religion endnu ikke har antaget sin blivende form; de skrives sjelden for den første discipelgeneration, men først for den anden eller tredie, hvor de personlige erindringer begynder at udviskes og den mundtlige overlevering ikke længer er frisk nok til at sætte moderen istand til at lære sine børn, hvad de har at tro og ikke tro. Det ser ganske sælsomt ud, men det er ikke destomindre en kjendsgjerning, at ingen af stifterne af verdens store historiske religioner har fundet det nødvendigt at skrive en bog eller en eneste linje, hvorpaa deres religion skulde hvile eller hvoraf deres disciple skulde lade sig lede. I vore dage, da bog og religion næsten er ensbetydende, kan dette se utroligt ud, men naar vi betragter denne eiendommelighed ud fra et

rent historisk synspunkt, saa vil vi let indse, at det ikke kunde være anderledes.

Der gives tre arter af religioner; vi kan kalde dem etniske, nationale og individuelle. Den første art omfatter religioner, som er opstaaede, før de familier og stammer, som bekjender sig til dem, var sammenvoksede til folk, og før de havde faaet den følelse af enhed og fælles ansvar, som f. eks. holdt grækere og romere sammen allerede i de ældste tider. Til denne første art hører de afrikanske, amerikanske og australiske vildes religioner. Vi kjender dem hovedsagelig fra reisendes og missionærers mere eller mindre tilforladelige beretninger. De vrimler af forbløffende variationer og modsigelser, da de har været sterkt udsatte for indflydelse af personlige fantasier og lokale eiendommeligheder; de savner helt begrebet om et eneste, over alt raadende væsen. At spørge efter grundlæggerne til de etniske former af tro og religiøse skikke, eller at vente noget kodeks af hellige skrifter hos dem vilde være frugtesløst. Vistnok finder man ofte de samme religiøse skikke blandt beslægtede — navnlig sproglig beslægtede — stammer, selv om de lever vidt adspredt og aabenbart har gjort dette gjennem flere generationer; men man finder ingen beviser for, at dette beror paa fælles historiske overleveringer eller paa en tidligere tilstedeværelse af fælles sange og fælles love.

Den anden art af religioner er utvilsomt opstaaet af den første, men de bør adskilles fra disse, fordi de er blevne et helt folks fælles eiendom, ja endog i mange tilfælde danner det sterkeste foreningsbaand, der holder et folks stammer samlede. Disse nationale religioner besidder ofte, men ikke altid, hellige bøger, saaledes den gamle indiske, persiske, kinesiske og jødiske religion, men vi kjender aldrig deres virkelige grundlæggere og endnu mindre forfatterne til de bøger som de kalder hellige og benytter som rettesnor. Ingen kan sige, hvem der var grundlæggeren til den vediske religion, og ihvorvel talrige vediske hymner tillægges navngivne forfattere, saa er dog disse enten rent imaginære eller iallefald dog blot navne, der ikke giver os nogensomhelst underretning om sine bærere. Den gammelpersiske religion tilskrives Zarathustra og regnes ogsaa hyppig blandt de individuelle religioner. Men den videnskabelige kritik har forlængst erkjendt Zarathustra som et rent mytisk navn, og alt hvad traditionen beretter om ham gjælder for at være af temmelig ny dato. I avestareligionen aabenbarer der sig visselig spor af en individuel aand og en personlig vilje, der modsætter sig de skikke og anskuelser, der tidligere raadede, men vi har ingen ret til at anse Zarathustra som grundlægger og endnu mindre som forfatter af Avesta, ikke engang i dens ældste dele, de saakaldte Gâthas, der, hvis Darmesteter har ret, ikke skriver sig fra længere tid tilbage end det første aarhundre af vor tidsregning. I disse

Gâthas er allerede Zarathustra midtpunktet i en sagnkreds. Han tilhører familien Spitama og er gift med Huogvê, Frashaoshtras datter. Alle disse navne forudsætter allerede en sagnkreds, men Gâthas giver os intet nærmere indblik i denne. I Avestas senere prosaliteratur forekommer der en udførlig fremstilling af Zarathustras underbare komme til verden. Vi erfarer her, at en straale af den guddommelige majestæt sænkede sig ned i Dughdos skjød, og at Zarathustras Trohar eller genius var indesluttet i en homaplante. Denne homaplante blev under en ofring fortæret af Paurushaspa, og af forbindelsen mellem Paurushaspa og Dughdo opstod Zarathustra. Han havde at udstaa et utal af farer, indtil han var tredive aar gammel; da traadte han for Ahuras (den høieste aands) aasyn og modtog dennes aabenbaringer. I hele ti aar havde han blot en eneste discipel, Maidhyomâonha. Senere omvendte han to sønner af Hogva, Jâmârp og Frashaoshtra, og tilsidst blev selve konge Vishlâspa gjennem sin dronning Hutaosa vundet for Zarathustras religion. Ligesaa berettes der, at da Zarathustra var falden i et slag, blev hans arbeide optaget af hans tre sønner, der alle paa underfuld vis var født ved indgangen til de tre millennier (Nasar). — Det i Avesta, der efter min overbevisnining beviser en individuel aands virksomhed, er ikke saameget deva'ernes forvandling til djævle som overgangen fra den oprindelige tro paa en høieste gud, Khura, til troen paa to magter, der er hinanden modsatte, Spenta Mainyu eller Ormusd og Angra Mainyu eller Ahriman.

Det samme gjælder om Kinas gamle nationale religion. Her har vi Konfucius's direkte og ofte gjentagne forsikring om, at han ikke er grundlæggeren af den kinesiske religion eller af den lære, som indeholdes i Kinas hellige bøger, men at han blot har samlet og restaureret, hvad der siden umindelige tider laa forhaanden. Da vi finder det samme forhold gjentage sig baade i Indien, Persien og Kina, saa vil det falde os mindre overraskende, at vi ogsaa blandt hebræerne finder en national religion uden personlig stifter og en hellig skrift, hvis forskjellige dele blot i nogle faa tilfælde tilskrives velbekjendte historiske personligheder. Vi kommer da til den erkjendelse, at dette ikke blot er naturligt, men ligefrem uundgaaeligt. Religiøs tro og religiøse skikke opstaar ligesom mundarter, der dog sikkerlig er menneskers frembringelse. Intet enkelt individ kunde vistnok skabe en mundart, og selv om det det kunde, saa vilde dog manges sammenvirken være nødvendig, før den kunde blive et virkeligt sprog. Nøiagtig det samme er forholdet med religionen. For ikke blot at være en enkelt røst, der lyder i ørkenen, maa en national religion nedlægge sine forborgne sandkorn i tusen, ja i millioner menneskehjerter, saa at den vækker en naturlig gjenlyd og ikke fremtræder som resultat af en enkelt aabenbaring, men som et egte udbrud af uvilkaarlige over-

bevisninger, — som den pludselige fødsel af tanker, der længe har hobet sig op i et folks hoder og hjerter og langsomt kommet til modning.

Men medens vi i de tilfælde, vi hidtil har betragtet, har seet nationalreligioner i besiddelse af hellige bøger, omendskjønt de aabenbart hidrørte fra langt ældre kilder, — ja i sin begyndelse var helt uafhængige af disse bøger, — saa gives der ogsaa tilfælde, hvor nationalreligioner har opstaaet og blomstret uden at besidde nogen hellige skrifter. Den græske religion var en national religion, og vi kan studere den hos Homer og Hesiod, maaske ogsaa hos Pindar og i de gamle græske vismænds sentenser; men de homeriske digte, den hesiodiske Theogeni, Pindars olympiske hymner og Herakleilos's sentenser vilde vi aldrig kunne kalde hellige bøger. De vokste ud af den græske religion, den græske religion vokste ikke ud af dem.

Hermed har vi fastslaaet den kjendsgjerning, at de gamle nationalreligioner lige saa vel som de etniske religioner har bestaaet længe, før de fik hellige bøger. Vi skal nu gaa over til den tredie gruppe af religioner, de som berømmer sig af at have virkelige historiske personligheder til grundlæggere og er tilbøielige til at betragte sine hellige bøger som den eneste kilde og det eneste vidnesbyrd for sine religiøse dogmer.

De vigtigste individuelle religioner er buddhismen, kristendommen og muhammedanismen. Det er værd at merke, at de alle tre har navn efter sine stiftere, ikke efter det land eller det folk, de oprindelig tilhørte. Ved disse religioner kunde alt se ud som maatte de hovedsagelig studeres i sine hellige bøger, i buddhisternes *Tripitaka,* de kristnes Nye Testamente og muhammedanernes Koran. Og det kan heller ikke bestrides, at kjendskab til disse bøger er af væsentlig betydning for en virkelig videnskabelig udforskning af Buddhisme, Kristendom og Muhammedanisme. Men da disse bøger ikke er skrevne af vedkommende religioners stiftere (Koranen indtager en særstilling og maa studeres for sig), saa kan vi ikke vente at finde oprindelsesbetingelserne for de nye religioner i hine bøger og ligesaalidt antydning af de personlige motiver, der har bevæget deres stiftere til at ville grundlægge en ny religion.

Jeg har netop bemerket, at Koranen indtager en særstilling, og en nøiere undersøgelse af dens oprindelse vil maaske bidrage til at kaste lys ogsaa over oprindelsen til andre hellige bøger. Koranen er ganske vist ikke skrevet af Muhammed, simpelthen af den grund, at han hverken kunde læse eller skrive. Koranen er bleven sammenstillet efter profetens død. Tiltrods herfor har vi ingen grund til at betvile, at mange af Muhammeds begeistrede udbrud nøie bevaredes i hans venners og beundreres erindring eller endog virkelig nedskreves af dem, om end blot i løsreven fragmentarisk form. Der forekommer en bemerkningsværdig beretning i den berømte samling overleveringer af Al Bukhari, to hundre

aar efter Hedschra (flugten til Medina). Han fortæller, hvorledes Zaid ibn Sâbit har berettet de nærmere omstændigheder, der havde ført til den første samling af Muhammeds forkyndelser og til nedskrivelsen af Koranen. Han, Zaid ibn Sâbit, blev kaldt til Abu Bekr (den senere første Kalif) paa den tid, da Muhammeds tilhængere førte krig med folkene fra Jamâmah. „Jeg gik til ham," sagde han, „og fandt Omar (den senere anden kalif) hos ham, og Abu Bekr sagde til mig: „Omar kom til mig og sagde: Sandelig et stort antal af Koranens læsere er paa slagets dag faldne tilligemed mange af folkene fra Jamâmah, og jeg nærer virkelig frygt for, at meget af Koranen skulde gaa i glemsel, om det kom til store blodbad, fordi hver enkelt husker sit af den; og sandelig jeg holder det for raadeligt, at du lader Koranen føie sammen i en bog." Heraf ser vi, at selv disse tidlige brudstykker af Muhammeds ord, der levede i hans tilhængeres erindring, kaldtes Koran. „Da," fortsætter Zaid ibn Sâbit, „sagde Abu Bekr til Omar: „Hvorledes skal jeg kunne gjøre noget, profeten selv ikke har gjort." Vi ser altsaa, at profeten selv ikke havde samlet sine taler eller Koranen. „Men Omar sagde: „Jeg sværger ved Gud, at denne samling af Koranen er en god handling." Og Omar vedblev at komme tilbage til mig og sagde altid: „Du maa samle Koranen," indtil endelig Gud oplod mit syn, saa jeg besluttede at gjøre, hvad Omar havde tilraadet mig. Da sagde Abu Bekr til mig: „Zaid ibn Sâbit, du er en ung og forstandig mand, og jeg mistænker dig ikke for glemsomhed, efterladenhed eller troløshed; og sandelig, du pleiede at nedskrive for profeten hans aabenbarelser fra oven; søg altsaa overalt Koranen og samle den!" . . . „Da søgte jeg Koranen," siger Zaid ibn Sâbit, „og samlede den fra daddelblade, fra hvide stene og fra de folks bryst, som erindrede sig den, indtil jeg fandt den sidste del af det kapitel, der har titelen „Anger" . . . Disse blade blev i Abu Bekrs besiddelse, indtil Gud lod ham dø. Derefter beholdt Omar dem, saalænge han levede; derefter blev de bevaret af hans datter Hassah, og endelig lod Otman (den tredie kalif) dem sammenføie til en bog."

Jeg har anført dette sted i sin helhed, fordi det er lærerigt som parallel. Vi ser deraf, at mange mennesker kunde visse dele af Muhammeds taler udenad, sandsynligvis endog i form af Surahs, kapitler, og at der var stor bekymring, naar nogen af dem faldt i slag, for at profetens lære skulde gaa helt tabt. Den første samling af Koranen blev nedskreven paa blade af Zaid ibn Sâbit, der havde kjendt Muhammed, og disse blade gik gjennem Abu Bekrs, Omars og Hassahs hænder, indtil Otman, den tredie kalif (23 til 35 efter Hedschra) gav dem tilbage til Zaid ibn Sâbit og lod denne og nogle andre skriftlærde fastslaa en endegyldig tekst. Ved denne tid var profetens tilhængere forfærdede over de mange varianter af

deres hellige bog. For at forebygge denne skandale, skal Otman have sendt eksemplarer af den autoriserede udgave til alle lande, hvor Islam herskede, og ladet alle andre manuskripter brænde, saaat hans tekst senerehen er blevet Koranens norm.

Af alt dette fremgaar, at Koranen i sammenligning med andre hellige bøger er blevet sammenstillet under særdeles gunstige omstændigheder. Selv om ikke Muhammed har skrevet et eneste ord, saa er dog alt det, som man erindrer af hans taler og leilighedsvise foredrag, samlet af en mand, der havde kjendt Muhammed personlig og tjent ham som et slags sekretær. Hvad han først nedskrev blev omhyggelig opbevaret i profetens familie og derpaa igjen revideret af den samme mand, med bistand af andre, der var fortrolig med den dialekt, profeten selv havde talt, den „koranske“. Saadanne vidnesbyrd om en hellig bogs egthed finder vi sjelden; men selv under disse omstændigheder kan vi i Koranen blot vente at finde billedet af profeten, saaledes som det afspeilede sig i hans disciples hjerter. Maaske har vi i Koranen alt det, som mægtigst greb hans tilhørere, men vi har det ialfald blot paa anden haand — efterat det allerede var gaaet gjennem flere menneskers erindring. Disse mennesker har maaske ikke rigtig opfattet alt, som var profetens mening — saaledes som det hyppig var tilfælde med apostlerne. Vi kan altsaa let forstaa, hvorfor vi maa finde mange selvmodsigelser i de Muhammed tilskrevne udsagn.

Ikkedestomindre maa det indrømmes, at egtheden af Muhammeds lære er langt sikrere fastslaaet end egtheden af Jesu ord eller af Sutra-beretningerne om Buddha. Hvad vilde ikke de kristne teologer give for at kunne bevise, at det Nye Testamente blev nedskrevet af en, der var Kristi ven og sekretær, og at ingen forandringer senere blev gjort i det, han skrev! Man kan sige, at vi har traditionens udsagn for, at Kristus saavelsom Buddha kunde skrive, hvilket vi sikkert ved, at Muhammed ikke kunde; men ingen har paastaaet, at vi besidder noget af det, Kristus selv skrev eller noget ord, der blev nedskrevet samtidig med, at han sagde dem. Altsaa formaar ogsaa i dette tilfælde de hellige bøger blot at give et billede af religionsstifteren saaledes som det afspeilede sig i hans nærmestes hoder, i hoder der i mange tilfælde var udygtige til at fatte lærerens enkleste lignelser. Fra historisk synspunkt er dette at beklage, og det kan tilsyneladende forringe værdien af de individuelle religioners hellige bøger. Men det har ogsaa en stor fordel: thi overalt hvor sandhedens aand i os oprører sig mod visse sætninger i disse bøger som uværdige religionsstifterens høie karakter, kan vi kræve den samme frihed for os, som de gamle folk fordrede overfor de historier, der var i omløb om deres guder, nemlig: ikke at antage det for sandt, der synes guderne uværdigt.

Tvinger den historiske ærlighed os saaledes til at gjøre dette fradrag i de hellige bøgers værdi som autoriteter over oprindelsen af en ny religion, saa er der endnu en betragtning, vi ikke maa undlade at anstille, før vi kan benytte dem som kilde for vor undersøgelse.

Naturligvis kan vi med fuld ret sige, at enhver, der vil lære at kjende Brahmaismen maa studere Vedaerne, og enhver, der vil lære at kjende Buddhismen maa studere Tripitaka, ligesaavist som vi venter, at den, der beskjæftiger sig med den jødiske religion, henter sin belæring fra det Gamle Testamente. Vi ved hvor vanskeligt det er at erhverve sig kundskab til grækernes og romernes, babyloniernes og ægypternes virkelige religioner, netop fordi vi her ingen hellige bøger har at holde os til. Men man maa, naar det gjælder de gamle religioner, heller ikke overse den kjendsgjerning, at antallet af de mennesker, der kunde lære og paavirkes af de hellige bøger, var overordentlig ringe. De kunde vistnok ikke tælles i millioner eller tusener, neppe nok i hundrer. Naar vi taler om hellige bøger, maa vi ogsaa vel erindre, at de i lange tider aldeles ikke var bøger i dette ords sedvanlige betydning, Man har endnu ikke kunnet bevise, at der fandtes bøger før ca. 600 aar f. Kr. — med bøger mener jeg da en literær komposition bestemt til at læses og nydes af et publikum. Udtrykket „bog“ kan aabenbart ikke anvendes paa babyloniske, ægyptiske, persiske og indiske indskrifter, selv om de er noksaa lange; ligesaa lidt paa babyloniske cylindre, ja neppe nok paa de ægyptiske papyri, der f. eks. danner den saakaldte „Dødsbog“. Til nød kunde navnet maaske anvendes paa gamle kinesiske tekster, men i almindelighed indeslutter begrebet bog alfabetisk skrift og et indhold, der er bestemt til at læses af et dannet publikum. Praktisk talt er grækerne de første, som har opfundet skrevne bøger. Platon synes endnu at erindre den tid, da literaturen helt var mundtlig, og han betragter ingenlunde indførelsen af skreven literatur som ublandet velsignelse. Ogsaa Klemens af Alexandria er fortrolig med den ide, at skrevne bøger først kom i brug kort tid før Perikles; thi han meddeler, at den første græker, der udgav et skrevet verk, var Anaxagoras.

Der kan saaledes ikke herske nogen tvil om, at alle den gamle verdens hellige bøger først var skabt mundtlig og gjennem aarhundrer blot fik udbredelse gjennem mundtlig overlevering. Der er ingen mening i at sige, at dette vilde være en umulighed; thi selv om vi nu neppe nok kan gjøre os nogen forestilling om den menneskelige hukommelses mægtige evner før opfindelsen af skrift, saa kan vi selv nu med egne øine og øren overbevise os om, at i Finland og Indien, hvor dog skrift og tryk forlængst er i brug, en uhyre mængde versdigtning og selv prosa blot skabes mundtlig og lever i mundtlig tradition.

Saa længe de gamle hellige bøger blot eksisterede i mundtlig overlevering stod det deres besiddere frit for enten at beholde dem for sig selv og et begrænset antal af disciple eller at prædike dem for alverden. Og her er det en sælsom psykologisk kjendsgjerning, at de hellige bøger i mange religioner snart blev hemmelige bøger, og at kjendskabet til dem forholdtes de mennesker, til hvis bedste de skulde tjene. Det er dog en stadig gjentagen feiltagelse, naar det paastaaes, at brahmanerne forbeholdt sin egen kaste Vedaerne. Den forret at foredrage og fortolke Vedaerne forbeholdt de vistnok sin egen kaste, men i de ældste tider paalagde de den anden og tredie kaste saavelsom den første som en pligt at lære Vedaerne udenad. Blot den fjerde kaste, Sûdras, var udelukket, fordi deres aandelige og sociale vilkaar gjorde dem uskikket for en saadan opgave.

En anden vigtig omstændighed er, at de hellige bøgers sprog i mange tilfælde blev forældet og lidt efter lidt uforstaaeligt. En naturlig følge heraf blev, at antallet af dem, der formaaede at erhverve sig kundskab i det gamle sprog og dets literatur stadig blev mere og mere begrænset. Derfor er det ganske sandt, at Vedaerne blot kunde øve en meget indirekte indflydelse paa de store masser af Indiens befolkning, og at folket blot vidste saameget af deres gamle religion, som brahmanerne vilde fortælle dem. Ligesaa sandt er det, at der blandt folk udviklede sig religiøse skikke og forestillinger uafhængige af den vediske religion. Alligevel bliver det, tiltrods for disse indrømmelser, en kjendsgjerning, at den historiker, der vil studere Indiens gamle religion, udelukkende er henvist til Vedaerne. Om de store massers religion har vi ingen beretning og vil aldrig kunne faa nogen. Hvad der gjælder nutiden, gjælder efter al sandsynlighed ogsaa den vediske tid. Jeg anfører en fordomsfri reisende, Moncure Conway's vidnesbyrd:

„Paa mit skrivebord," siger han „staar alle Østens hellige bøger, og jeg har i aarevis regnet det som min største lykke at fordybe mig i dem. Hine gamle forfatteres ædle formaal, Vedaernes blussende poesi, seernes ophøiede billedsprog er blevet en del af mit liv. Men da jeg saa kom til Indiens store byer, til de pilgrimsstæder, hvorhen aarvist millioner af dem trænger sig, der bekjender sig til de mænds tro, der har skrevet hine bøger, — ak da var modsætningen mellem ideal og virkelighed beklemmende. Intet glimt af deres digteres og vismænds store tanker lyste op i deres skumle templer; intet af religion i aandelig mening. Den, der søger religion, han vil ikke finde den i den nuværende brahmaisme." Det samme havde man formodentlig ogsaa kunnet sige i de vediske tider. Dengang har den utvilsomt været en populær religion, der afveg ligesaa meget fra Upanishadernes digteres som den nuværende folketro. Den nulevende generation eier Vedaerne trykt og erkjender dem høitidelig som

høieste autoritet i alle religiøse spørgsmaal. Men den brøkdel af den indiske befolkning, der overhoved kan læse, er meget liden, og antallet af de dannede, der forstaar Sanskrit, endnu meget mindre, medens de lærde, der kan læse og forstaa Vedaerne, sandsynligvis kan tælles paa fingrene. Den samme indskrænkning gjælder for alle Østens hellige bøger. Avestas Gâthas var allerede bleven uforstaaelige i den tid, da de nedskreves — i det første eller tredie aarhundre efter Kristus. Det Gamle Testamente maatte henimod 300 f. Kr. oversættes til græsk, ikke for grækerne alene, men ogsaa for de jøder, der i de forskjellige lande, hvor de havde fundet tilflugt, ikke længer forstod det gamle hebraiske. I Kina kan nu blot de lærde læse og forstaa Konfucius's kanoniske bøger. Buddhismen gjør i denne henseende som i saa mange andre en heldig undtagelse. Dens hellige bøger er forfattet i tidens folkesprog, og da dette omsider forældedes, har man foranstaltet oversættelser til alle de sprog, der tales af Buddhas tilhængere. Det samme er jo tilfældet med det Nye Testamente. Oprindelig skrevet paa græsk maatte det for Vestens folk oversættes paa latin og til bedste for de første omvendte germanere oversættes til gotisk. I Østen finder vi syriske, koptiske, ætiopiske, armeniske, græske og slaviske oversættelser, der alle vidner om den tidligere kirkes iver for at give sine lemmer, geistlige og læge, adgang til evangelierne i deres eget sprog. En forandring heri indtraadte, da Gregor VII forordnede, at alene latin skulde være det almindelige kirkesprog (1050 e. Kr.). Det blev dengang forbudt Bøhmens slaviske indvaanere at benytte sit eget sprog ved den kirkelige gudstjeneste. Det samme forbud blev senere (af Innocents III) anvendt mod Valdenserne og Wicliffiterne, der eiede oversættelser i deres hjemlands sprog af visse dele af bibelen; og lige indtil den dag idag har det været den romerske kirkes politik blot at tillade lægfolk læsning i den hellige skrift, naar det kan ske under kirkelig ledelse. Om man derfor foreholdt os, at vi ikke kunde benytte Indiens og Persiens hellige bøger til studium af de i disse lande herskende religioner, saa vilde den samme indvending ogsaa ramme de kristne lande, hvor, som vi ved, endnu tusener er ude af stand til at læse og studere det Nye Testamente. At gjøre kristendommen og det Nye Testamente ansvarlig for neapolitanske bønders overtro og billeddyrkelse vilde være ligesaa fornuftigt som at tillægge Upanishaderne skylden for enkebrændingen, for den grusomme Sivadyrkelse eller for de professionelle asketers selvpaalagte grusomheder i Indien. De gode bestanddele, som indeholdes i Østens hellige bøger, sikrer deres indflydelse, selv om de forurenses i de kanaler, hvorigjennem de har at gaa. Aldrig har jeg følt dette sterkere end i sommeren 1893, da jeg boede i Tyrkiet. En mængde tyrker er ukyndige i læsekunsten, og tallet paa dem, der kan læse koranen, er

ganske vist ringe; thi for at kunne dette, maa de lære sig arabisk, da tyrkiske oversættelser af Koranen er strengelig forbudt. Og dog — naar man skal kjende profeten paa hans frugter — hvilken profet kan vel opvise bedre frugter af sin lære end Muhammed? Man ser aldrig en drukken tyrk paa gaden. Tyrkiet er saaledes, som en dristig biskop ønskede Eng land: frit og dog nøgternt. Foruden religionen er der intet, som afholder fra drik, og i de høiere og mindre troende klasser spores ogsaa i de senere tider en tiltagende drikfældighed. De mest afholdende tilhører middel- og underklassen, altsaa netop dem, der ikke kan læse Koranen.

De hellige bøger er altsaa de vigtigste vidnesbyrd om de forskjellige religioner; men religionen faar ikke alene sin næring gjennem bøger, den har bestaaet i aarhundrer uden saadanne. De hellige bøger fører os ikke engang umiddelbart ind i religionsstifterens samtid. Mellem os og ham staar der altid en tredie; dette er en kjendsgjerning, som mange teologer gjerne maa beklage, men som ialfald for mig stiller sig som en velsignelse, som den bedste sikring af tænkefriheden og som den bedste borgen for udøvelse af individuel dom i religiøse anliggender. Vi formaar neppe nok at forestille os, hvilken virkning det vilde have, om grundlæggeren af en ny religion havde efterladt os et fuldstændigt omrids af sin lære i sin egen haandskrift. Dette vilde ikke alene have givet vedkommende religion den dogmatiske stivnethed, hvorefter saa mange teologer tragter, men det vilde ligetil have forhindret enhver religions vækst. Den kristne religion har en fordel, som de kristne teologer ikke har sat nok pris paa, nemlig at den besidder hellige bøger, hvis glade budskab ikke kommer direkte fra religionsstifterens mund, men formidlet gjennem deres aand, der ærlig bekjendte, hvor ofte de misforstod sin herres og mesters enkleste lignelser.

Om aluminium.

Med aluminium, det lette, vakre metal, som man ved billigere fremstillingsprocesser lover sig saa meget af, har den amerikanske marine nylig anstillet endel lærerige forsøg.

To ligestore plader blev nedhængt i sjøen. Den ene bestod af rent aluminium, den anden indeholdt 6 % kobber. Efter 45 dage var den første plade endnu aldeles uberørt. Den anden derimod viste sig allerede tydelig angrebet. Efter tre maaneders forløb havde aluminiumspladen saavidt mistet sin blanke overflade, mens den legerede plade var stærkt opædt og desuden begroet med muslinger, hvad der er mærkeligt nok, da kobberet er giftigt, mens aluminiumets forbindelser er ganske uskadelige.

Forøvrigt er — efter *Prometheus* — den legerede plades større angribelighed i fuldstændig overensstemmelse med, hvad man har erfaret med andre metaller, der ogsaa er mest modstandsdygtige i ren tilstand.

Mærkeligst i denne henseende er nikkel, der i aldeles ren tilstand kun med vanskelighed opløses af stærk salpetersyre, mens det mindste spor af kobolt eller kobber er tilstrækkelig til at gjøre metallet let opløseligt i denne syre.

Det ser saaledes ikke ud til, at den saakaldte aluminiumbronce (legering af aluminium med kobber) vil opfylde de forventninger, man har stillet til den — ialle fald ikke til skibsbrug eller ved anden anvendelse, hvor metallets brugbarhed fornemmelig afhænger af dets modstandsdygtighed mod kemiske indvirkninger. Man faar haabe, at det rene metal snart vil kunne fremstilles i tilstrækkelig mængde til rimelig pris.

P. E-

De store floders rolle i civilisationens historie.

(Efter E. M. de Vogüé i „*Rev. des Deux Mondes*“).

For nogen tid udkom der i Paris en bog*) af en russisk lærd ved navn Leo Metchnikoff. Forfatteren var i lighed med et par berømte nulevende geografer teoretisk anarkist; anarkiet var efter hans mening den samfundsform, hvori den menneskelige solidaritet kunde udfolde sin høieste udvikling. Og han fandt, at de store floder havde tegnet grundlinjerne for „de anarkistiske grupperinger“ af menneskene; men samtidig mente han ogsaa, at de i fortiden ogsaa frembragte, hvad han kalder „floddespotierne“. Leo Metchnikoff var allerede død, da hans bog udkom. Vi skal her i al korthed resumere tanke-indholdet af hans eiendommelige forsøg paa at forene historie, geografi, sociologi og filosofi i et system.

De store floder er civilisationens første ophav. De har givet menneskene deres første føde, tvunget dem til at arbeide hver for sig i begyndelsen og siden forenet dem i større eller mindre samfund. Floderne bandt de tidligste spredte stammer sammen til store helheder; de lærte vore omstreifende forfædre karakterfasthed, samfundsaand, udholdenhed og social organisation. I den tidligste historiske tid: flod-perioden, da det mørke hav indgjød de mindre modige folk en uovervindelig skræk, var det disse kultur-opdragere, som skaffede menneskeheden de veie, de kunde bruge. Derefter fulgte indhavs-perioden, da man havde fundet frem til flodernes afløbssteder og dermed indvandt et helt nyt stort felt for kulturen. Endelig aabnes i den moderne tid verdenshavs-perioden: mennesket, der nu endelig var bleven jordens herre, begynder at omforme og indgjærde de mægtige floder, binder dem sammen med hverandre ved hjælp af kanaler og lader dem drage et net over hele planeten.

Høist forskjellig har floderne virket paa sine omgivelser. Den store

*) La Civilisation et les grands fleuves historiques. Paris. Hachette.

Kongo har ikke evnet at gjøre nogetsomhelst for de omboende folk; medens dens nabo Nilen er hele sit lands skaber og opholder. Og under helt lignende geografiske forhold er Amazonfloden uden betydning og ry, medens Ganges er berømt over hele verden. Der gives rige og fattige floder, — smaa intriganter, der har forstaaet at spille en stor rolle som Tiberen, og uhyre umaadelige dovendyr, der drager sine unyttige masser gjennem ukjendte ødestrækninger, som Jenisei eller Irtisch osv.

Bogens grundtanke, at civilisationen er skabt af floderne, er saa langt fra at være ny, at den endog findes skildret paa andet eller tredie blad i første Mosebog. Paradisets have udfolder sit rige blomster- og dyreliv og de første spirer til menneskesamfund ved det sted, hvor de fire floder løb sammen, der gav Adams slegt livsophold. Men forfatteren har udviklet sin sats paa sin egen originale og noget vilkaarlige maade. Det er især flodernes samfundsformende betydning, han søger at hævde. I Afrika er Nilen hovedeksemplet, i Asien de tre historiske tvilling-floder: Tigris og Eufrat i Mesopotamien, Indus og Ganges i Indien, Jangtsekiang og Hoangho i Kina.

Selvfølgelig er Nilen et for forfatteren meget heldigt eksempel. Ja, den er omtrent det eneste, som giver en slags støtte for hans vidtrækkende slutninger. Thi Nilen er jo, hvad allerede de gamle folk vidste, et væsen af høiere art, en levende organisme med megen større ret end mangt et menneske af kjød og blod til at blive nævnt i historien. Alt forener sig om at øge dens betydning som landets forsyn, at omgive den med en nimbus som en altid virkende guddom. Det gaadefulde spørgsmaal, hvor dens kilder laa, beskjæftigede en tid menneskenes fantasi mer end noget andet. Alexander den store tænkte meget derpaa; den altid virksomme dilettant Nero sendte to centurioner afsted for at opdage dem, og de kom næsten ligesaa langt frem som de tidligere opdagelsesreisende, helt til Stanley begyndte. Nilen er aarstidernes regulator, den eneste fordeler af brød og livets rigdomme. Ingen steder i verden — undtagen kanske ved Ganges' bredder — har mennesket havt større grund til at tro, at det selv var et produkt af dens frugtbare slam, hvori hver spire straks bliver blomst og frugt. Jeg ved selv et sted ved flodbredden inde i en lund af duftende mimoser under høie safttunge urter, hvor jeg følte i den tidlige februars vaarluft, at livet var en eneste flod, og hvor jeg slet ikke var bleven forbauset, om man havde sagt mig, at levende væsener var født af det varme dynd under den brændende sols kjærlighedsfulde straaler. I undrenes og troens tid, da den øvrige del af jorden endnu sov i taushed og nat, var Nilen allerede en gammel gud. Alt i den ægyptiske mytologis spørgsmaal dreiede sig om den dunkle Hapi; havet gjaldt for urent og forbandet, blot fordi det opslugte floden. Man afskyede Tyfon, som for-

tærede Hapi. Den var Gud, fordi den var uendelig god, og man elskede den ømt; dens beboeres eneste tanke var at bygge sig en evig grav i den kjære guds skjød, baaret af dens milde bølger og „Nilens sorg-bortjagende vinde."

Alt, hvad der kan siges om Nilen, er allerede bleven sagt af disse dens første børn i en hymne til floden, som naar op i rang med og minder om flere af Davids skjønneste salmer. „Hilset være du, o Nil, du der har aabenbaret dig paa jorden, og som kommer i fred for at fylde Ægypten med liv. Du skjulte Gud, som sænker dit mørke over jorden, hvor det behager dig, du giver jorden vand paa hvert sted . . . Du skaber af hveden og bygget — du giver os aarstidernes fylde. Fingrenes hvile er dit arbeide for de mange millioner af ulykkelige . . . Du reiser dig og fylder jorden med glæde; hver bug glæder sig, hvert liv har faaet sin føde, hver tand tygger . . ."

Vi hører folkets røst lovsyngende sin gud i denne hymne. Den dag idag er fellahens hellige hus ikke moskeen, men Nilometret, d. e. oraklet, hvorhen han gaar for med haab og angst at spørge om sine fædres Guds vilje. I Ægypten finder historikeren den fuldeste bekræftelse paa sine slutninger, naar han viser, at faraonernes absolute magt er et resultat af Nildalens geografiske forhold. „Disse geografiske forhold," udtalte allerede Fr. Lenormant, „har ikke alene skabt Ægyptens enhed, men synes ogsaa at have fordømt det til den despotiske regjeringsform . . ."

Indien afgiver et næsten ligesaa slaaende eksempel paa flodernes betydning for civilisationen. Paa samme maade som Nilen har Ganges og Indus været hinduernes forsyn og fader: den har forenet og civiliseret de ariske folk og lært dem industri og kunst. Hinduernes kosmogonier literatur og sæder, deres tilbedelse af de hellige vande, alt vidner om, at de henfører begyndelsen til sin historie som folk til hjemmet ved flodbredden, hvor lotusblomsten vugger sin hvide kalk. Men her støder vi ikke paa noget oprindeligt despoti; hvor langt vi end gaar tilbage, møder vi blot et faamandsvælde af præster og adelige.

Med disse tre enestaaende floder har vi nævnt alle dem, der har øvet en bestemmende indflydelse paa kulturen. Kaldæernes, assyrernes og medernes verdensriger skabtes ikke af de store floder. Tigris og Eufrat har blot i fredelig ro fulgt sit strømleie — uden at bekymre sig om de forskjellige herskere, der svang scepteret ved deres bredder.

I Kina finder vi heller ikke det oprindelige despoti, som de store floder skulde skabe efter den russiske sociologs mening. Elvene er der kraftige og selvstændige arbeidere: en stor del af det beboede Kina bestaar af opskyllet dynd fra Hoangho og Jangtsekiang. Men der lader sig ikke udvikle filosofiske teorier om deres indflydelse paa lovgivningen og

befordring af solidaritetsfølelsen paa grundlag af de kjendsgjerninger, som foreligger i historien.

Imidlertid findes der mærkelig nok eksempler fra andre egne af jorden og nyere tider, hvor flodernes betydning for kulturen lader sig lettere paavise. St. Lawrence-floden og Mississipi har seet en civilisation blive til, som de selv først og fremst har muliggjort. En undersøgelse af, hvordan dette er foregaaet, vilde kaste klart lys over de første historiske folks udvikling. Og i vort eget Europa har visse floder spillet en betydelig rolle. Der kan f. eks. nævnes Rhônen, som har udført et ligesaa betydningsfuldt arbeide som dens asiatiske brødre.

Argon.

Undersøgelser efter argon, den nyopdagede bestanddel af luften, drives nu med stor iver.

I *Royal Society's* (det kgl. engelske videnskabsselskabs) møde 28de november oplæstes der to afhandlinger, hvori der gjøres rede for endel saadanne undersøgelser. Alexander Kellas og prof. Ramsay har i fællesskab undersøgt de gasarter, der indeholdes i visse naturlige mineralvande. Gas fra Allhusen's kilde i Middlesborough viste sig at indeholde argon. En anden kilde indeholdt 0.5 procent. En varm kilde i nærheden af Reykjavik paa Island indeholdt endog mere argon end selve luften, nemlig 1.14 procent. I intet af disse tilfælde kunde helium, den anden nyopdagede gas, paavises.

Kellas har alene undersøgt, i hvilket forhold argon staar til aandedrættet. Indeholder luft, som har passeret lungerne, mere eller mindre argon end almindelig atmosfærisk luft?

Det er en bekjendt sag, at den udaandede luft har en anden sammensætning end den indaandede. Naar luften har været i berøring med lungernes haarkar, stødes den ud igjen fattigere paa surstof, men rigere paa kulsyre og vanddamp end atmosfærisk luft. Kvælstofmængden derimod er uforandret. Forholder argon, som ellers saa sterkt ligner kvælstof, sig i denne henseende paa samme maade?

Eksperimenterne viser, at argon udgjør 1.210 procent af kvælstoffet i udaandet luft, d. v. s. noget mere end i atmosfærens kvælstof. Som forklaring herfor kan man tænke sig to muligheder. Enten skyldes argonforøgelsen den omstændighed, at luften under aandingen har været indespærret over vand i lungerne, hvad der er det sandsynligste. Eller ogsaa afgiver blodet under visse omstændigheder mere argon, end det optager. I ethvert tilfælde er forskjellen imidlertid ikke stor, og sandsynlighed taler for, at argon ligesom frit kvælstof ikke spiller nogen vigtig rolle i den dyriske økonomi uden som fortyndingsmiddel for surstoffet.

P. E.

Den nye opdagelse.

Professor Røntgens X-straaler.

Dagspressens meddelelser om endel eksperimenter udført af prof. W. C. Røntgen i Würzburg har vakt umaadelig opsigt.

„Ved hjælp af usynlige straaler fra et Hittorſsk rør har professoren kunnet optage fotografiske skyggebilleder af et levende menneskes skelet. Han har kunnet optage billeder af gjenstande uden at aabne laaget i fotografiapparatets kaset, kunnet fotografere gjennem døre, gjennem mangedobbelt tøi osv. Opdagelsen har ogsaa allerede faaet praktisk betydning, forsaavidt som professorerne Mosetig og Neusser i Wien har bragt den i anvendelse i kirurgiske og diagnostiske øiemed. Opdageren har været kaldet til keiseren og har i hans nærvær udført endel af sine overraskende eksperimenter."

Saa lyder i korthed avisernes telgrafiske meddelelser.

Mand og mand imellem har X-straalerne været dagens staaende samtaleemne. Rundt om i verdens laboratorier har man ilet med at optage Røntgens eksperimenter til prøvelse, og fra forskjelligt hold ser man nu i udlandets større videnskabelige tidsskriſter meddelelser om forsøg, hvis resultater er i nøieste overensstemmelse med avisernes telegrammer. Dennegang er det altsaa ingen skuffelse, foraarsaget ved forhastet og uforstandig offentliggjørelse. Dennegang taler rygterne sandt. Til overflod er der ogsaa kommet fotografier, udført efter den nye metode, og disse fotografier kan ikke misforstaaes. De taler et ganske overbevisende sprog.

Efter prof. Røntgens egen afhandling i *„Sitzungsberichte der Würzburger physik-medic. Gesellschaft"* (Forhandlinger i det physik-medic. selskab i Würsburg) er der nu anledning til at skaffe mer udførlig oplysning om disse mærkelige foreteelser, end man har kunnet hente af de korte telegrafiske meddelelser i dagspressen.

Enhver har seet en elektrisk funke, det lille lynglimt, der fremkommer, naar ledningen for en elektrisk strøm pludselig afbrydes, eller naar elektriciteten paa anden maade tvinges til at gjennemsætte luften. Ved den elektriske sporvei her i byen er der god anledning til at tage funker i øiesyn. Hver gang kontaktrullen, som følger ledningstraaden, passerer en stolpe, tvinges den ned af den klemme, der holder traaden fast. Berøringen mellem rulle og traad ophører for et øieblik, og elektriciteten springer over mellemrummet som en funke. Man iagttager et kort glimt og et lidet skarpt smeld.

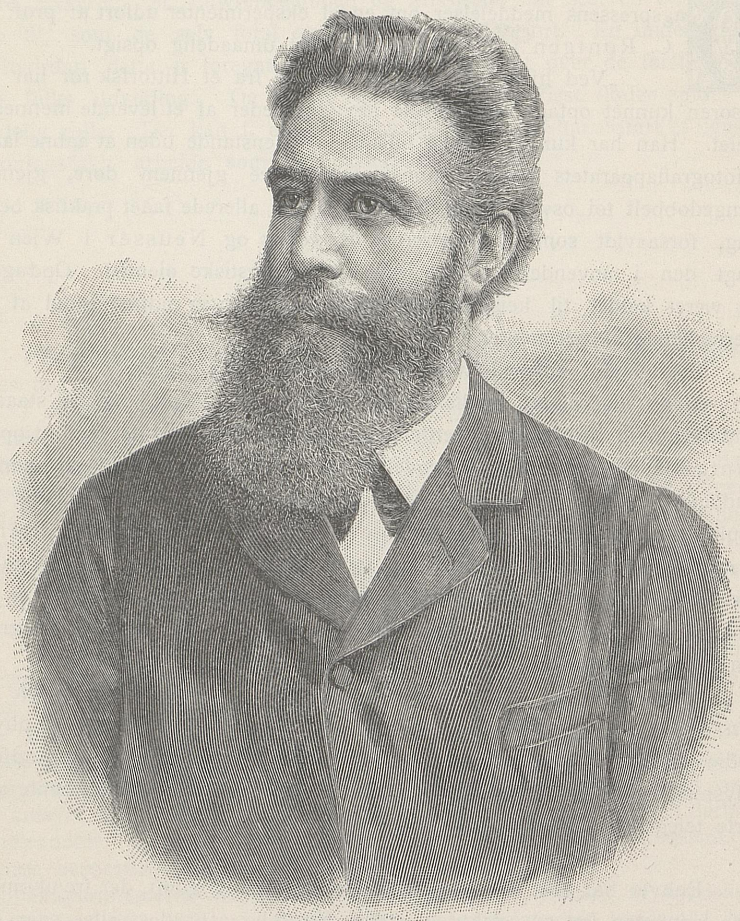

Professor Røntgen.

Man har længe vidst, at en saadan funke, naar den gik over i luftfortyndet rum ledsagedes af visse lysfænomener. Af Geissler, Hittorf og andre er der for en menneskealder siden konstrueret særegne apparater til frembringelse af disse fænomener. De Geissler'ske rør, som apparaterne almindelig kaldes, er glasbeholdere af forskjellig form og størrelse. I sin simpleste form er apparatet et slet og ret glasrør af et par centimeters tværmaal og 10—20 cm.s længde. Røret er smeltet til i begge ender, som hver er forsynet med en platinatraad, der stikker et stykke ind i røret og udenfor kan sættes i forbindelse med ledningen fra en elektrisk maskine. Før gjensmeltningen er røret gjort næsten lufttomt, eller hvis man vil studere lysfænomenernes forhold i en anden gas end luft, har man ved hjælp af den ønskede gas drevet al luft ud og derpaa pumpet det meste af gasen ud igjen.

Lader man en nogenlunde kraftig strøm fra en induktionsmaskine gjennemsætte dette apparat, vil der foruden funken vise sig en lysning, hvis form og farve afhænger af den gas, der er i røret, og af gasens fortyndingsgrad. Man kan ogsaa skille funken og lysningen fra hin-

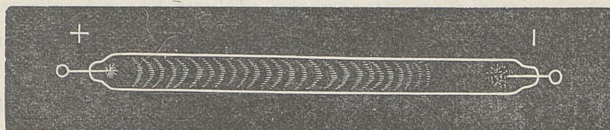

Geisslersk rør.

anden, og man kan faa lysningen frem, uden at funken viser sig. Lysningen er stærkest ved den ene ende af røret, ved den positive elektrode eller anoden. Den ordner sig her i svagt krummede lag adskildt af mørkere mellemrum. Mellem disse lysende lag og det svagere lys omkring den negative elektrode eller katoden er der gjerne et mørkt rum.

Stærkere fortynding af luften inde i røret gjør dette mellemrum større, og ved en vis fortyndingsgrad ophører al lysning ganske, uden at dog de fænomener, som her skal beskrives, ophører.

Eksperimenter af denne art blev udført i 60-aarene af Geissler og Hittorf. Senere paaviste de la Rive, at lysningen ligesom en almindelig elektrisk strøm paavirkes af en magnet. I 1879 vakte den engelske kemiker Crookes opsigt ved lignende eksperimenter. Han troede i enkelte af fænomenerne at have opdaget en ny aggregatform ved siden af den faste, flydende og luftformige, nemlig den radierende eller straalende. Straalende materie blev snart en ligesaa vigtig gjenstand for spiritistiske spekulationer som Reichenbachs odkraft.

I den senere tid har afdøde prof. Hertz, den berømte tyske elektriker, befattet sig med lignende forsøg. Han paaviste, at visse straaler, der

udgik fra katoden (den negative elektrode i røret) kunde gaa igjennem tynde metalliske plader, og hans assistent, nuværende prof. Lenard, der fortsatte hans eksperimenter, meddelte for et par aar siden resultaterne af endel undersøgelser og paapegede herunder meget bestemt, at disse straaler vilde indvirke paa fotografiske plader. Ja, i virkeligheden var det ogsaa lykkets Lenard ved at anbringe et aluminium-„vindu“ paa sit glasrør at frembringe fotografiske skyggebilleder tvers gjennem papstykker, metalblik og lignende. Som vi senere skal se, synes Lenards og Røntgens straaler imidlertid ikke at være identiske.

Røntgens X-straaler frembringes ganske paa den her beskrevne maade, men uden noget aluminium-vindu eller lignende. Hans rør er omgivet af et tætsluttende hylster af sort papir. Lader han nu strømmen fra et stort induktionsapparat gaa gjennem røret, vil i et ganske mørkt værelse et papir, der paa den ene side er bestrøget med barium-platincyanid, lyse op med et brilliant lys, naar det bringes i nærheden af røret. Lysningen er forresten endnu synlig i to meters afstand, og det er det samme, enten den bestrøgne side af papiret eller den anden vendes imod apparatet. Det er let at overbevise sig om, at aarsagen til lyset ligger i selve røret.

Det fremgaar heraf, at visse straaler er istand til at gjennemtrænge sort papir. At disse straaler ingen virkning gjør paa øiet og altsaa er usynlige, er ingen mærkværdighed. Fysikerne har længe vidst, at øiets modtagelighed i grunden er meget begrænset. Lyset er som bekjendt umaadelig hurtige vibrationer, der indvirker paa nerveelementerne i øiets nethinde. Kun naar disse vibrationer er af ganske bestemt hurtighed, virker de paa nerveelementerne, og kun da opfattes de altsaa som lys. At der er baade hurtigere og langsommere vibrationer end de, øiet kan opfatte, har man paavist paa forskjellige maader. Disse saakaldte mørke straaler forholder sig ikke ved gjennemgang gjennem legemer paa samme maade som de lyse. Stensalt f. eks. slipper baade lyse og mørke straaler igjennem. Blank is derimod, som er aldeles gjennemsigtig, og som altsaa lar alle de lyse straaler passere, er næsten aldeles ugjennemsigtig for de mørke. Omvendt er, som Tyndall har vist, en opløsning af jod i svovlkulstof aldeles ugjennemsigtig, hindrer altsaa gjennemgangen af alle lyse straaler, medens de mørke gaar igjennem uden at svækkes i merkbar grad. Straaler, som kan gjennemtrænge sort papir, har man imidlertid ikke kjendt før Lenards og Røntgens eksperimenter godtgjorde deres tilværelse.

Efter at have gjort denne opdagelse, har Røntgen undersøgt, hvordan X-straalerne, hvis navn antyder, at deres natur endnu er ukjendt, forholder sig overfor andre legemer. Det viser sig, at alle legemer er gjennemtrængelige men i meget forskjellig grad. Papir er f. eks. meget „gjennemsigtigt“. Det med barium-platincyanid bestrøgne papirstykke lyser op, selv

om det holdes bag en bog paa en tusen sider. Bogtrykkersværte gjør ingen merkbar modstand. Tinfolie i enkelt tykkelse kaster neppe nogen skygge paa skjærmen; der maa flere lag til for at frembringe virkning. Selv tykke træblokke er „gjennemsigtige“. En aluminiumplade paa 15 mm.s tykkelse lod rigtignok straalerne passere, men betydelig svækkede. Naar haanden holdtes op foran det lysende papirstykke, viste skyggen benene mørke, medens der kun var svage omrids af de omgivende blødere dele.

Der synes at være en vis forbindelse mellem et legemes „gjennemsigtighed“ og dets tæthed eller specifike vegt. Platina i kun 0.2 mm.s tykkelse svækker straalerne betydelig. 1.5 mm. tykt bly er næsten aldeles „ugjennemsigtigt“. Jo større egenvegt et legeme har, desto vanskeligere lader det altsaa tilsyneladende X-straalerne gaa igjennem. — Barium-platincyanid er ikke det eneste stof, hvori straalerne fremkalder lysvirkninger. Det samme er tilfældet med kalciumsulfid, uranglas, dobbeltspat, stensalt osv.

En af X-straalernes vigtigste og interessanteste egenskaber er den at kunne indvirke paa fotografiske plader. Ligesom selve lysstraalerne har de altsaa kemiske virkninger, hvad der maaske ikke alene vil give et godt holdepunkt for at komme deres egentlige natur paa spor, men ogsaa, som vi senere skal antyde, i forbindelse med deres mærkelige gjennemgangsevne tør komme til at blive af stor praktisk betydning.

Imidlertid er det ved denne nye opdagelse snud op og ned paa vore forestillinger om fotografering. Tekniken har rigtignok just paa dette omraade i den sidste tid gjort store fremskridt, især hvad hurtighed og kunstig belysning angaar, men de mørke X-straaler stiller alligevel alle tekniske forbedringer i skyggen. I det dybeste mørke, gjennem døre og forhæng, under vand (da straalerne let passerer gjennem vædsker) — næsten overalt kan man med dette nye hjælpemiddel optage fotografiske gjengivelser. Det maa imidlertid bemærkes, at der — hidtil iallefald — kun kan leveres billeder i omrids, da straalerne gjennemtrænger, med større og mindre lethed, de forskjellige dele af den eksponerede gjenstand, ikke som ved almindelig fotografering kommer fra gjenstandenes overflade. De dele af gjenstanden, der ikke i merkbar grad hindrer straalernes gjennemgang, vil ikke vises paa fotografiet. De partier, der byder straalerne størst modstand, vil vise sig mørkest. Fotografier optagne ved hjælp af X-straalerne, er altsaa egentlig skyggebilleder.

Hosstaaende figur er gjengivet efter et X-straale-fotografi optaget i Hamburgs statslaboratorium. Huden, kjødet og haandens øvrige bløddele har svækket straalerne forholdsvis ubetydelig og viser sig derfor ganske svagt ɔ: de kaster kun én svag, utydelig skygge. Knoklerne derimod har

straalerne vanskeligere for at gjennemtrænge, skyggen bag dem blir dyb og mørk.

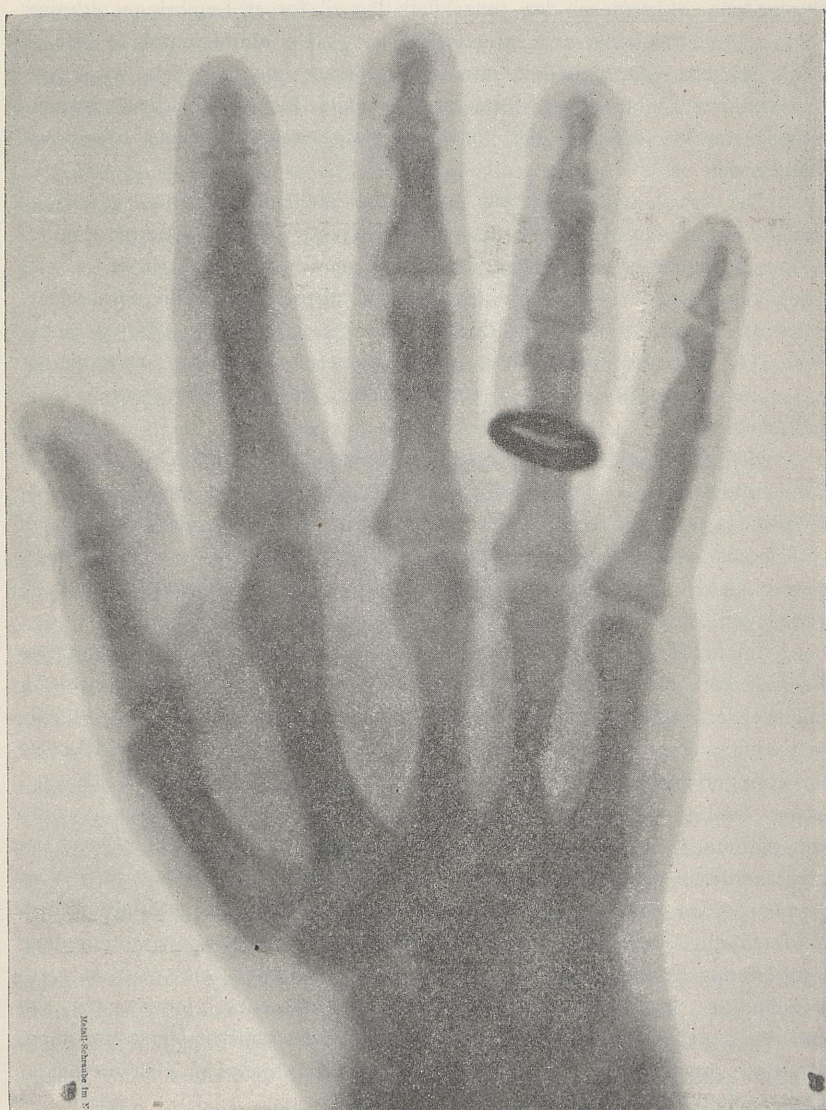

Røntgens fotografi af en haand.

Røntgen har gjort mange flere fotografiske forsøg. Han har optaget omridsene af en med blyfarve malet dør ved at anbringe Geissler-røret paa den ene side og kameraet paa den anden. Han har fotograferet et kompas

inde i sin metalkapsel, et sæt lodder i sin trækasse, et stykke metal, hvor fotografiet tydelig viser mangelen paa ensartethed i stykkets forskjellige dele osv. Han er i tvil om, hvorvidt de fotografiske virkninger skyldes X-straalerne direkte eller foraarsages af de ved straalerne fremkaldte lysvirkninger i pladens substans.

Hvordan forholder nu X-straalerne sig i andre henseender? Hvordan forplantes de fra det ene sted til det andet? Reflekteres de og brydes de som almindelige lysstraaler eller hvordan?

Røntgen har eksperimentelt optaget disse og mange lignende spørgsmaal til undersøgelse. Ligesaalidt som almindelige lysstraaler kan X-straalerne bøie omkring hjørner. Forplantningen er altsaa ligesom ved lyset retlinjet. Dette fremgaar med tydelighed blandt andet af de klare skyggebilleder, der dannes.

Holder man et trekantet glasstykke, et prisme, med en af de skarpe kanter op og ser igjennem det, ret frem, vil man ikke iagttage de gjenstande, der befinder sig i synsretningen, men de, der ligger lavere nede, f. eks. paa værelsets gulv. Det ser ud, som om disse lavereliggende gjenstande var hævede op til den høide, hvori man ser. Aarsagen hertil er den, at lysstraalene ved sin gang gjennem prismet forandrer retning, de brydes, som man siger. Straalerne fra gjenstanden til prismet, fra prismets ene flade til den anden og fra prismet til øiet danner knækkede linjer, bestaaende af tilsammen tre retlinjede stykker.

X-straalerne synes i denne henseende ikke at forholde sig som lysstraaler. Et almindeligt glasprisme gik straalerne igjennem uden spor af brydning, altsaa i en ret linje. Det samme var tilfældet, naar et hult prisme fyldtes med vand eller en anden vædske. Selv svovlkulstof, et af de stærkest lysbrydende stoffe, man kjender, var aldeles virkningsløst. Med prismer af aluminium og ebonit tror Røntgen at have iagttaget en ganske svag retningsforandring, men iagttagelserne er ikke ganske sikre, og han er nærmest tilbøielig til at tro, at straalerne slet ikke brydes. Er dette tilfældet, vil almindelige linser overfor X-straalerne forholde sig aldeles virkningsløse. Fotografiapparatets linse er da fuldstændig overflødig, og man vil — efter nu gjængse metoder — ikke kunne levere formindskede X-straale-fotografier, da skyggen aldrig kan blive mindre end gjenstanden.

I teoretisk henseende er dette med brydningen af umaadelig interesse, især naar det sammenholdes med Røntgens øvrige resultater. X-straalerne synes saaledes f. eks. heller ikke at kunne reflekteres paa sædvanlig vis. Da aarsagen til brydnings- og reflektionsfænomenerne ligger i den forskjellige hastighed, hvormed straalerne forplantes i forskjellige stoffe, maa man heraf, hvis X-straalerne virkelig ikke brydes og reflekteres, kunne drage den slutning, at de forplanter sig med samme hastig-

hed i et hvilketsomhelst stof. Dette vil med andre ord sige, at de ikke er af samme natur som nogen af de straaler, man hidtil kjender, hverken lyse eller mørke. Fra Lenards saakaldte katode-straaler skiller de sig ogsaa i et meget vigtigt punkt. Disse tiltrækkes eller frastødes af en magnet paa lignende maade som almindelig strømmende elektricitet, hvad der ikke er tilfældet med X-straalerne. Magneten paavirker dem ikke. Efter Røntgens mening er der dog en vis forbindelse mellem katode-straaler og X-straaler. De sidste er et resultat af de første; ved gjennemgangen gjennem Geissler-rørets glasvægge forandrer katodestraalerne natur og forlader glasset som X-straaler. Flere forsøg har vist, at X-straalerne altid udgaar fra det sted paa røret, hvor de fleste katodestraaler træffer rørets vægge.

Dermed er man imidlertid i teoretisk henseende lige klog.

Bølgebevægelsernes teori, hvorunder lys, straalevarme og andre fænomener indbefattes, har hidtil været en af vore fasteste, i detaljerne mest udførte teoretiske bygninger. Tilsyneladende snur disse nye straaler op ned paa vore forestillinger og vækker i første øieblik en uhyggelig tvil til fundamentet for bølgeteoriens dristige reisværk.

Tilsyneladende.

Analogier og spekulationer har nemlig for længe siden gjort det sandsynligt, at bølgebevægelser af en anden natur end de, vi hidtil har iagttaget og eksperimenteret med, maa eksistere. Ud fra det, man ved, har man sluttet, at saa og saa maa det i visse tilfælde være, skjønt erfaringen ikke har kunnet paavise det — ganske paa samme maade som man i astronomien forudsiger et nyt himmellegemes sted og vigtigste matematiske egenskaber eller i kemien et nyt grundstof. Den engelske fysiker lord Kelvin har saaledes for længe siden bestemt udtalt, at der foruden de almindelige transverselle lysvibrationer ogsaa maatte eksistere longitudinelle, selvfølgelig med andre egenskaber. Transverselle vibrationer foregaar paa tværs af bevægelsesretningen, omtrent som naar bølgerne paa en dam ved bevægelse op og ned forplanter sig fremover langs dammens overflade. Longitudinelle vibrationer foregaar i selve bevægelsens retning. Det er vanskeligt at finde et brugbart billede: en lang række vogne for eksempel. Naar den første vogn støder imod den anden, vil denne støde mod den tredie osv. hele rækken igjennem. Transverselle vibrationer kan frembringes ved at stryge paa tværs af en streng, longitudinelle ved at stryge paa langs.

Røntgen selv opstiller den hypotese, at hans straaler bestaar af saadanne longitudinelle svingninger. Der er jo en vis forbindelse mellem X-straalerne og almindelig lys. Skyggen, lysvirkningerne paa det med bariumplatincyanid bestrøgne papir, de kemiske virkninger paa fotografiske plader — alt dette tyder paa en nær sammenhæng mellem X-straalerne og almin-

deligt lys. Røntgen har under sine eksperimenter mer og mer gjort sig fortrolig med den tanke, at de nye straaler netop er de forudsagte, men endnu ukjendte longitudinelle lyssvingninger. Inden dette spørgsmaal kan afgjøres, trænges der naturligvis et langt mere indgaaende studium og en vidtløftigere række af eksperimenter, end de nye straaler hidtil har været gjenstand for.

Hvilken praktisk og videnskabelig betydning vil saa de nye straaler faa?

For tilnærmelsesvis at besvare dette spørgsmaal trænges der en sagkundskab, som jeg ingenlunde foregiver at sidde inde med. Endnu kan vel et saadant spørgsmaal neppe tilfredsstillende besvares.

Aviserne melder, at prof. Mosetig ved X-straalernes hjelp nøiagtig har kunnet undersøge beskaffenheden af et benbrud og angive beliggenheden af en kugle, der var blevet siddende i legemet. Endvidere har prof. Neusser paa samme maade kunnet demonstrere tilstedeværelsen af blæresten. Allerede dette er jo ting af umaadelig betydning. *British med. Journal* er af den mening, at de nye straaler, vil faa udstrakt lægevidenskabelig anvendelse. Det anfører som støtte herfor endel forsøg af prof. Lannelongue i Paris. I *Lancet* meddeles, at prof. Kocher i Bern har gjort en ganske kuriøs brug af Røntgens straaler: han har ved deres hjælo fundet en synaal, som en kvinde for nogen tid siden havde faaet ind i legemet, og som paa anden maade var umulig at finde.

Røntgens egne eksperimenter antyder, at X-straalerne maa kunne benyttes til undersøgelse af metallers ensartethed, og hvem ved! — ved de forskjellige stoffes gjennemtrængelighed maaske ogsaa til analytiske metoder ved fysisk og kemisk undersøgelse.

Teoretisk vil X-straalernes betydning i alle tilfælde visselig blive stor. Viser de sig virkelig at bestaa af longitudinelle svingninger, vil dette være en seir af overordentlig rækkevidde for vor nuværende mekaniskfysiske naturanskuelse. Teorierne vil vinde i fasthed og sikkerhed, et nyt bevis vil være leveret for deres sandhed og holdbarhed.

Ihvertfald er X-straalerne kun en hidtil ukjendt ytringsform for kraftens ukjendte begreb — i slægt med og i lovbunden sammenhæng med alle de kraftytringer, der daglig paa forskjellig maade fylder vore sanser.

P. Engelbrethsen.

Mod Armauer Hansen.

ølgende artikel af Bjørnstjerne Bjørnson kræver her en forklarende indledning:

Som læserne ved, er der i udlandets literatur og tidsskriftpresse i den sidste tid ført en ganske heftig kamp angaaende muligheden af erhvervede egenskabers nedarvning. Man vil straks se den mere end rent naturvidenskabelige, nemlig den etiske og sociale betydning af denne kamp. Siden Darwins tid har det været en af slegtens trøstegrunde, at hvad en generation vinder i fysisk eller aandelig udvikling, det vil ved arv i større eller mindre grad gaa over paa den følgende generation. Fædrenes anstrengelser velsigner børnene med arvet kraft eller natuligt anlæg. Den kamp, vi fører i vor egen tid for at fremme egne og andres udvikling, vil bære frugt i kommende slegtled. Ved at kjæmpe haardnakket mod ondskab og raahed, vil slegten testamentere en finere og ædlere natur, end den selv tog i arv, til efterslegten. Kort sagt: Paa denne vis bindes slegterne og deres arbeide og stræv sammen gjennem tiderne; den ene reiser sig paa den foregaaendes skuldre; det vort bitre slid vinder, har eftertiden i behold som fædrearv.

Det er en selvfølge, at der i dette syn er inspiration og drivkraft til arbeide og anstrengelse. Det er den gamle mosaiske lære: „Jeg gjør miskundhed i tusen led mod dem, der elsker mig og holder mine bud; men straffer fædres ondskab paa børn.“ Thi, som det vi ved anstrengelse vinder, forplantes til efterslegten, saa gaar naturligvis ogsaa den usselhed eller svaghed, vi erhverver, i arv til dem, der følger efter os. Faa tanker kan saaledes være mere egnet til at uddybe den menneskelige ansvarsfølelse. Dens etiske og religiøse betydning er iøinefaldende.

Det indsees derfor ogsaa, at en strid, hvor den ene part energisk negter muligheden af erhvervede egenskabers nedarvning, er af indgribende betydning og fortjener at følges med spændt opmerksomhed. Det er den tyske forsker Weissmann, der har opstillet benegtelsen. Hans teori er tidligere forklaret i *Kringsjaa.*

Darwin mente, at forplantningen foregaar gjennem avleceller, der repræsenterer alle de forskjellige celler i organismen. Ændres en enkelt klasse af disse, saa vil ogsaa avlecellerne ændres i samme forhold, og paa denne vis forklares da arv af „erhvervede egenskaber“, idet disse selvfølgelig materielt bestaar i større eller mindre ændringer af visse dele af organismen. Dette er den saakaldte pangeneseteori.

Weissmann derimod mener, at forplantningen foregaar gjennem, hvad han døber „kimplasmaet“ eller avleplasmaet, som dr. Armauer Hansen oversætter ordet. I dette er ikke de forskjellige celler i organismen repræsenteret. Det er kun forplantningsmaterie, der overføres uforandret fra slegt til slegt. Det er kun gjenstand for de mindre forandringer, der skyldes racens organiske ændring gjennem lange tidsrum.

Ifølge den ene teori er avlecellerne et aftryk af fædrene; ifølge den

anden bærer de kun racens almene egenskaber og paavirkes ikke af individuelt erhvervede karaktertræk.

Den etiske og sociale betydning af den weissmannske teori er da, at hver slegt begynder igjen, hvor den foregaaende begyndte. Hvad der vindes i udvikling af en generation, dør med den og gaar ei i arv til den næste.

Denne strid førte Bjørnstjerne Bjørnson ind i vor egen tidsskriftpresse ved en artikel i *Nyt Tidsskrift* for oktober 1894. Artiklen har til overskrift „Spørsmaal". „Det gjælder," siger digteren, „om vi skal opgive at tro, at det, forældrene har oplevet, d. e. tabt eller vundet, før de avler sine børn, intet spor af arv sætter i børnene." — Han nævner saa en række slaaende tilfælde fra eget kjendskab, hvor en moders sterke, øieblikkelige indtryk har merket det barn, hun netop da har baaret under hjerte. Følgende eksempel viser meningen: „En kvindelig slegtning af os sad ved et selskabsbord, der stemningen under desserten var blevet saa livlig, at hun ikke kunde høre sin mand og mester gjentagende raabe hendes navn. Saa faar hun et kirsebær kastet i ansigtet; det traf hende ved mundvigen, — og den datter, hun sad svanger med, har den dag idag en rød klump paa det sted." — Efter at have givet en række af saadanne eksempler, spørger digteren, om det da ikke er sandsynligt, at naar et enkelt sterkt indtryk saaledes beviseligt øver indflydelse paa afkommet, ogsaa den række af indtryk og sindstilstande, der skaber „erhvervede aandsegenskaber" maa kunne merke barnet eller altsaa ved arv overføres.

Paa denne artikel svarede dr. G. Armauer Hansen. — Hverken den ene eller anden teori er, mener han, endnu bevist paa den eneste mulige og afgjørende maade, ved „kjendsgjerninger, der kun kan forklares paa den ene eller anden vis." — Mod Bjørnsons eksempler, indvender han, at for det første er deres „egenskab som kjendsgjerning" tvilsom, idet det er tænkeligt, at der ingen virkelig sammenhæng er mellem f. eks. kirsebærflekken ved mundvigen og det kastede kirsebær. Det kan blot være et sammenstød af tilfældigheder eller skyldes andre uopklarede grunde. For det andet rammer ikke alt dette Weissmanns teori „om nyerhvervelsers ikke-arvelighed, da mødrene kun har faaet et indtryk, men ingen nydannelse. Naar saaledes moderen stirrer paa en vorte hos et andet menneske, saa faar hun ikke selv nogen vorte, og nedarver saaledes ingen „erhvervet egenskab" paa sit barn, om dette faar en lignende vorte."

Og forfatteren tilføier saa: „Det er ellers meget vanskeligt at angive, hvad man skal forstaa ved en „ny erhvervelse". Vi ved baade fra vore tamme dyr, særlig jagthundene, og fra menneskene, at hvad de lærer og den deraf følgende modifikation i deres aandelige habitus gaar i arv; men spørgsmaalet bliver, om denne forandring i eller snarere udvikling af den aandelige habitus kan kaldes en ny erhvervelse."

Herpaa svarede atter Bjørnson, først med at spørge: „Skal den røde klump ved munden ikke komme af den forskrækkelse, moderen fik, da kirsebæret kastedes og traf hende netop der, hvad kommer den saa af?" Og saa i alle de andre tilfælder. Og saa fortsætter han: „Men saa kommer det slemmeste. Lad være, siger Armauer Hansen, at en moder kan forplante overvældende indtryk under svangerskabet, det rammer da

ikke Weissmanns paastand om, at „en ny erhvervelse“ ikke kan arves. — Er der da nogen væsensforskjel mellem de to ting? Enten tilfældet fører et enkelt overvældende indtryk ind paa os, eller viljebruget fører tusen mindre, men ensartede ind paa os? — „Det er meget vanskelig at vide, hvad man skal forstaa ved en ny erhvervelse,“ siger han. Det synes jeg nu ikke. Et indtryk, som overvælder os, er noget bestemt nyt i hjernen; lige saa nyt som det vi vinder ved idelig gjentagelse . . . .“ Weissmann og flere siger: det, du arbeider med dig selv, det kan ikke gaa over i fostret. Vi andre (og blandt dem Darwin, Spencer, o. fl.) siger: jomæn kan det saa. Ligesom et overvældende indtryk under svangerskabet kan efterlade synbart tegn i barnet, naar moderen er modtagelig og de fysiske vilkaar bekvemme, saaledes kan tusen ensartede indtryk under viljens tusen hammerslag paa samme nerveknude ogsaa naa frem til fostret, naar der er anlæg for det, og intet andet er i veien.“

Et sidste indlæg fra dr. Armauer Hansen, hevder saa atter, at Bjørnsons eksempler ikke rammer den weissmannske lære, fordi mødrenes „forseen“ intet beviser angaaende erhvervede egenskabers nedarvning; idet mødrene ikke erhverver det, som de „forser“ sig paa. Forresten ligger den hele sag om „forseen“ lige meget udenfor den darwinske som den weismannske lære; den første forklarer det saa lidt som den sidste; „det er noget, som den menneskelige skarpsindighed endnu ikke har kunnet udtænke sig noget materielt grundlag for; hvad der er let begribeligt, naar man ser hen til, hvor forsvindende lidet vi hidtil, ikke ved, men kun aner, om nervesystemets indflydelse paa cellernes liv og bygning.“ Forfatteren udtaler ogsaa, at han kun har taget del i striden for at „bidrage til at klargjøre, hvorom der er tale“; at han selv i „denne vanskelige sag“ ikke har andet standpunkt end „den interesserede og modtagelige tilskuers, der er villig til at antage saavel den ene som den anden mulighed“ naar der blot fremlægges overbevisende argumenter. Derfor mener han ogsaa, at digterens overskrift „Mod Armauer Hansen“ heller burde have været: »Mod Weissmann“.

Med dette tilbageblik over den tidligere strid vil det følgende indlæg af digteren let forstaaes. Det kommer i *Kringsjaa* grundet paa, at *Nyt Tidsskrifts* nye aargang endnu ikke er paabegyndt.

Naar man optræder med saa megen tilforladelighed paa videnskabens vegne, som dr. Armauer Hansen har gjort i den sag, jeg har rejst med mine „spørsmaal“, faar han ogsaa taale at se sin egen adresse.

Dr. Karl du Prel bor her i München, saa nu har jeg naadd frem til kilderne. Dennegang skal jeg alene holde mig til, hvad han netop har offentliggjort i „Die Zukunft“, om det han kaller „Versehen“, nemlig at en frugtsommelig hustru „forser sig“ paa noget, som fostret kommer til at bære mærke av. Jeg vil foreslaa, at vi oversætter ordet med „skadesyn“, og for dette gir han her en saa grej forklaring, at vi, som er enig med ham, trøstig kan vente paa slagets videre gang. Ti det er udenfor

al tvil, at her er mere at opdage, end han eller nogen endnu har naadd til at betægne.

Han lægger frem ikke mindre end 60 — seksti — eksempler paa frugtsommelige kvinders skadesyn, derunder ogsaa saadanne, som ikke er truet ind paa dem udenifra, men som har opstaat i deres egne tanker. Og naar videre alle de henvisninger til yderligere opgaver fra England, Frankrige, Tyskland, Holland, Italien tages med, saa blir vist mere end tusen tilfælder irettelagte. Det tænker jeg foreløbig kan være nok for at selv den største videnskabsmand skal nødes til at tage hensyn til folkeerkjendelsen i denne sag. Jeg skal først lægge frem nogle av disse eksempler, idet jeg grupperer dem.

Jeg vil begynde med det, som de fleste kjenner, at Maria Stuart gik frugtsommelig med den senere engelsk-skotske konge Jakob, da en vild krigerskare med nakne sværd trængte ind til hende for at dræbe Riccio, som hun vilde værge. Kansleren Digby fortæller, at da Jakob som konge skulde slaa ham til ridder, taalte han ikke at se det sværd, han holdt i sin egen haand, men maatte vende sig væk; han hadde uvilkaarlig stukket øjet ud paa kansleren, hvis hertugen av Buckingham ikke hadde hjulpet til. Frarière fortæller i *Education anterieure,* at en frugtsommelig mor blev bidt av en liden hund. Den søn, hun da bar, blev en tapper officer, som kunde gaa paa tigerjagt; men for smaa hunde hadde han rædsel, saa længe han levde. Van Sweiten fortæller, at han vilde ta en kaalorm bort fra halsen paa en ung pige; den hadde vakre farver og opretstaaende haar. Men den sad fast; den var bare et avtryk av en kaalorm, som hadde forskrækket hendes mor under svangerskabet. Wüstnei fortæller om en mor, som i svangerskabet sov med panden mod et brunt kaninskind, vaagnet, var sved, følte haar af skinnet klæbe til panden, gik til spejlet og saa, at hun var rød. Hun fortalte det til en naboerske, som skræmte henne med, at kanske satte det en fødflæk. Dette gik i hennes sind saa længe, til frygten netop virket, hvad hun var ræd for; barnet fik en flæk med brune haar paa panden. En frugtsommelig kone plejet at sovne ind ved ovnen og vaagnet engang ved, at hun hadde lagt hodet mod den og følte smerte. Hun fødte tvillinger, begge med et avlangt mærke i panden paa det sted, moren hadde kjænt smerte. Kerner fortæller, at hans søster under svangerskabet omgikkes med en veninde, som hadde et sort og et brunt øje og fødte en datter, som fik det samme. Karl du Prel meddeler, at en katolsk hustru innerlig ønsket at føde en søn, som skulde bli præst. Herom avla hun et højtideligt løfte. Hun fik en søn, som fødtes med tonsur (uden haar midt paa hovedet, saaledes som katolske præster har det). Karl du Prel har selv set tonsuren, som i aarenes løb er blet mindre. Disse siste eksempler godtgjør ikke alene, at pludselige indtryk, men ogsaa

at en vedvarende sysselsættelse med samme tanke avsætter frugt i fostret. Der er berettet mig følgende i et brev fra Kristiania, som passer ind her. En norsk hustru, som hadde faat trillinger (alle gutter), traf paa en rejse sammen med et engelsk ægtepar, som hørte herom og saa portrætter av trillingerne, hvad som gjorde stærkt indtryk. Det norske ægtepar og det engelske blev gode venner, kom i brevbytte, og hvergang spurgtes, hvordan trillingerne hadde det. To aar efter fik saa den engelske dame selv trillinger, alle piger. For tiden korresponderer de tre gutter med de tre piger.*)

Disse siste eksempler, som kunde øges med en mængde, interesserer mig fremfor alle andre. Armauer Hansen vilde jo ikke lade det være noget bevis, at et enkelt indtryk kunde avstedkomme forstyrrelse i fostret, hvortil jeg svaret, at tvertom beviste det mest; ti kunde et eneste indtryk ændre noget ved det, hvad kunde ikke mange og idelige gjøre? Ti saa hadde vi ret til at vente, at den disciplin, vi strængt hadde underkastet os selv, den evne, vi ved ihærdighed hadde vunnet ind for os selv, ogsaa kunde lette livet for det barn, der føddes av os. I de eksempler, jeg sist har nævnt, skinner det lige i øjnene, at den gjentagne hengivelse til en og samme tanke har virkning i fostret. Hvis nogen mener, at indflydelsen i det moralske eller intellektuelle ikke er bevist ved indflydelse i det fysiske, saa møter en ny række eksempler op og stopper tvilen. Ampére har fortalt, at en ung mand maatte lægge av at snuse, fordi hans brud ikke vilde ha det. Det kostet ham rent forskrækkelig at la det være; det kvalte ham uavladelig. Det første barn, de hadde sammen, blev ikke tre aar, før det med begjærlighed greb efter alle de daaser, det kom til. Mødre, som i svangerskabet faar tyvslyst og gir efter for den, fører den ofte over i fosteret. Mødre, som i den tid er sjelden lykkelige og glade, kan overdrage denne kostelige arv. Hid hører ogsaa det forfærdelige tilfælde i London 1793, da arsenalet sprang i luften. De frugtsommelige hustruer, som nedkom i den derpaa følgende maaned (altsaa ikke straks, ikke i for tidlige fødsler) var to og nitti. Tre fødte idioter, som døde før det femte aar. Tre og tredive fødte saa svage barn, at de bare levede otte a ti maaneder. Seksten barn døde i fødselen, to kom til verden med brud i de lange knokler. I alt to og femti mødre, som paa en eller anden maade gav efter og derved ruinerede fostret.

Men her staar vi ogsaa over for noget andet. Man huske, hvor avgjørende Armauer Hansen avviste en norsk-amerikansk læge, der hadde meddelt, hvorledes et foster i den ottende maaned (tror jeg) blev vanført ved, at moderen saa paa en blodig kamp mellem to dyr. Saa sent var

*) Navne kan opgives.

fostret uimodtageligt for den sort indflydelse paa konstitutionen, mente Armauer Hansen. Jeg tillod mig at sætte spørsmaalstegn ved det. Vil man ikke ta de ovennævnte eksempler som bevis for, at jeg hadde ret? Vel, saa hør paa følgende! En bondekone hadde forbrændt sig paa brændnæsler og kløddet sig slemt. Straks efter fødte hun en gut, som hadde flere brandflækker paa tilsvarende sted. Bær fortæller, at hans søster i sit svangerskab blev opskræmt ved et stærkt flammeskin og fødte to maaneder efter et barn med en rødflammet flæk paa panden. I sit svangerskabs sjette maaned saa en hustru, at hennes mands ansigt blev slaat blodig; barnet, hun bar, fik mærkerne efter det over ansigtets bløde dele. Osv.

Naar man nu hører, at Karl du Prel (som flere occultister, d. e. de, der tror paa ikke synlige kræfter) forklarer indflydelsen som beslægtet med suggestion, saa er det heller ikke underligt, at fostrets alder ingen rolle spiller. Ti gjennem hypnotisk suggestion (ved sig selv eller ved andre) kan man jo faa frem blødende naglegab, do. bogstaver osv. paa det fuldtvoksne menneske; hvorfor saa ikke ogsaa misdannelserne paa fostret, selv om det er otte maaneder gammelt?

Hvad som har gjort lægerne saa vrange her, er jo, at vistnok foregaar der blodbytte mellem moderen og livsfrugten; men der er slet ingen nerveforbindelse.

Karl du Prel siger: „Skal ligefuldt skadesyn være muligt, saa maa blodbyttet mellem mor og foster være nok til at forplante det.“ Han nævner den dyriske magnetisme og mener med Hufeland, at forholdet er som mellem magnetisør og somnambul; der kan jo indvirkningen endog foregaa gjennem en tredje, ja, ogsaa paa avstand. „Men forbindelsen mellem magnetisøren og den somnambule kommer bevislig istand ved od.*) Da blodet har en betydelig mængde od, er dette nok til at forklare forbindelsen mellem mor og foster. Od viser sig ved magnetiseringen, der det forstærker en fremmed organismes livskraft; det viser sig som sjælelig magt i suggestionen (paavirkningen), ved selvhypnotismen, i hekseriet, i undergjørende helbredelse af enhver art.“ — „Od kan bruge en materiel ledning, saasom den elektriske strøm i organismen eller blodomløbet. Gamelin siger, at ved magnetisk at stryge fra overarmen mod fingerspidserne, kan man faa disse til at svede blod. Saaledes forklarer Karl du Prel skadesynets kraft av det samme som det, der satte saa mange hellige istand til at syne frelserens naglegab paa sine hænder og fødder.

---

*) Det er nu mange aar, siden min ven sangeren Arlberg gav mig en bog med det for mig fremmede navn „od“ paa titelbladet. Jeg tror, der gjordes almenheden en god tjeneste, om der skreves lidt om de erfaringer, som nu foreligger ved Kluge og Reichenbach.

„Reichenbach har ved mange forsøg godtgjort, at ved avlingen foregaar det intenseste brug av od. Denne stærke blanding av forældrenes od kan la legemlige og sjælelige egenskaber hos begge gaa over i fosterdannelsen. Men ogsaa senere under svangerskabet kan faderen faa indflydelse, i alle fald indirekte, naar moderen forser sig paa den elskede.“ Efter en række eksempler fra baade dyrenes og menneskenes verden paa, at avkommet ogsaa kan faa lighed med dem, forældrene elsker høiere end dem, de parrer sig med, fortsætter han:

„Justinus Kerner havde en somnambule, som tilsist fik samme slags haarvækst og haarfarve som han. Den somnambule, som Donato arbejdede med, blev ham saa lig, at folk tog hende for hans søster.“ Karl du Prel forklarer paa samme maade den stigende lighed mellem ægtefæller, og at barnet ofte kommer til at ligne sin fremmede amme og melkebrødre undertiden hverandre.

Jeg forbigaar her en fremstilling av, paa hvor mange maader en odindvirkning kan finde sted; jeg forbigaar ogsaa den polemik, han fører mod arvelighedsteorien, som den ellers almindelig fremstilles. Jeg er nemlig ikke istand til at skjønne, hvorfor den ene teori skal udelukke den andre.

Jeg vil slutte med disse to sætninger av ham: „Od er ikke alene bæreren av livskraften, den er ogsaa bæreren av vore følelser og tanker.“ Og: „Enheden av det tænkende og organiserende princip er den formel, som forklarer mennesket.“

p. t. München 25de november 1895.

Bjørnstjerne Bjørnson.

— Den reisende, der besøger Niagara, kan nu tage fra Buffalo til vandfaldet, en strækning paa 65 km., med elektrisk jernbane (eller sporvei). De 65 km. koster kr. 1.85. Ankommen til Niagara kan han med en anden elektrisk jernbane reise videre langs fald og flod til Ontariosøen og tilbage, en strækning paa 25 km., ligeledes for kr. 1.85. Eller han kan gaa over til den kanadiske side af faldet og der kjøre med elektrisk bane 18 km. langs fald og flod, ogsaa for kr. 1.85 (1/2 dollar). Den hele elektriske kjøretur paa 108 km, gjennem storartede landskaber, vil kun koste ham kr. 5.50, hvilket man maa erindre er i Amerika, hvor pengenes værd eller kjøbeevne i det hele er mindre end hos os, fordi de lettere kommer.

Bibliotekmekanik.

Ordning og klassificering af bogsamlinger.

(Efter forskjellige kilder).

I.

Et biblioteks nytte afhænger i høi grad af bøgernes ordning, samlingens oversigtlighed og bibliotekets evne til at retlede den vanlige læser. Det maa være let for enhver at faa rede paa hvilke verker, biblioteket eier angaaende et specielt emne; hvor dette i det hele findes behandlet, osv. Det er i det hele ikke nok, at der ligger en skibsladning bøger i et hus i en krog af byen. De maa være saa ordnet, at et blik viser, hvad der findes og ikke findes af enhver art, og betjeningen maa staa rede til og være istand til at hjælpe den enkelte frem til det, han ønsker.

Dette opnaaes ved et enkelt klassificeringssystem og et par overordentlig praktiske kataloger. System og kataloger passer lige godt for de største som for de mindste bogsamlinger og letter i uhyre grad betjeningens arbeide, samtidig med at bøgerne gjøres ganske anderledes tilgjængelige og nyttige, end de ellers vilde være.

Baade system og kataloger er amerikanske opfindelser, — resultatet af utallige forsøg og eksperimenter i de Forenede Staters kommunebiblioteker. De repræsenterer hvad man er blevet staaende ved efter at have prøvet alt, hvad tænkes kan. Baade system og kataloger er forresten nu overført til Europa; det første blev anbefalet og antaget af den sidste internationale bibliografkongress i Bryssel og det derværende internationale bibliografkontor arbeider nu for dets almene indførelse. I Frankrige holder det paa at vinde indpas. *Revue Scientifique* har saaledes havt flere artikler derom og klassificerer selv bøger og artikler derefter. Det er ifærd med at blive et internationalt ordningssystem for bøger. Katalogen er ligeledes indført i Frankrige og England.

Begge systemer er høidepunktet af enkelhed og tilfredsstiller alle de krav og besvarer alle de spørgsmaal, som et biblioteks arbeide stiller. De anskueliggjøres derfor bedst ved, at vi først klargjør os disse krav og spørgsmaal.

II.

Lad os tænke os hensat til et ganske lidet kommunebibliotek bestyret af en bogkjær og dygtig mand, der har i opdrag at hjælpe publikum til-

rette ved bibliotekets benyttelse paa alle mulige vis. Saalænge samlingen kun udgjør nogle hundre bind, kan han have den „i hovedet“. Han kjender da, vil vi forudsætte, hver bog, biblioteket eier, dens art og indhold. Naar der derfor bliver spurgt efter en vis bog, ved han straks, om han har den eller ikke, og det enten vedkommende husker den hele titel nøiagtig eller ei. Spørges der — som det i biblioteker ofte gjøres under normale læseforhold —, hvilke bøger biblioteket eier om et vist emne, eller hvor vedkommende skal finde „noget om Japan“ eller om „plantebefrugtning“ eller om „sæder og skikke i middelalderen“ saa kan bibliotekaren straks give besked. Andre ønsker at se, hvad samlingen eier af Frankriges historie eller af engelske digtere. Alle disse ønsker er retmæssige ønsker, der saa langt fra at mødes med uvilje, netop skal opmuntres.

Som sagt, saalænge samlingen er ganske liden, kan den dygtige, interesserede bibliotekar have det altsammen „i hovedet“; men eftersom den vokser til, bliver det vanskeligere og efterhaanden umuligt. Der maa gribes til mekaniske hjælpemidler, skal ei bogsamlingen eftersom den vokser tabe i effektivitet og brugbarhed, — skal den kunne vedligeholdes som en levende kraft og ikke blot blive en død, kaotisk, tilstøvet masse. Og i det hele er vel det menneskelige hoved for kostbar en ting til at belemres med sager, der gjøres langt bedre ved mekanik og maskineri. Lad os lægge over paa mekanikens skuldre saameget vi kan; derved faar mennesket mere frihed til at være menneske og udføre det, som mekanik og maskineri ikke evner. Man skal aldrig bruge et fint hjernemaskineri, hvor lidt staaltraad og en elektrisk knap udfører sagen meget bedre. Det er daarlig livsøkonomi.

Altsaa: vor bibliotekar maa ty til mekanikens hjælp. Han har vel allerede ordnet sine bøger nogenlunde i enkelte klasser; en hylde indeholder formodentlig saaledes al historie og biografi, en anden reisebeskrivelser og tre, fire andre — romanerne. Men nu maa denne ordning gjennemføres videre, og bøgerne maa numereres og opføres i en katalog. Han forsøger sig kanske først med en katalog ordnet alfabetisk efter forfattere. Det hjælper lidt, men ikke meget. Spørger en læser efter Mathew Arnolds „Bibelen som literatur og som dogme“, saa kan han med lidt besvær finde numeret og saaledes bogen. Men har læseren glemt forfatterens navn og blot husker titlen, saa staar de der hjælpeløse allesammen, med mindre bibliotekaren tilfældigvis har den bog „i hovedet“. Hvis ikke, kan den være i samlingen uden at være nogen til nytte. En anden vil have rede paa, hvad biblioteket har af tysk romantisk digtning, eller om Konfucius. Det vil altsammen falde vanskeligt eller tungvindt nok at give svar paa.

Bøgerne maa ordnes saaledes, at alt hvad der angaar samme emne, findes i samme hylde, og at katalogen ogsaa giver en grei, let oversigt over bibliotekets indhold. Numerne bør angive bogens plads i biblioteket og dermed ogsaa dens art og indhold, saaledes at enhver betjent straks ved at se bognumeret ved, hvad der forlanges og hvor det findes. — Dette opnaaes ved det nævnte system for klassificering og kataloger. Det største som det mindste bibliotek bliver let og til enhver tid fulkommen oversigtligt. De ovennævnte spørgsmaal kan øieblikkelig besvares selv af mænd, der ikke kjender bøgerne. Det hele er mekanisk. Publikum selv kan fra katalogerne faa svar paa alt. Hvad har biblioteket af tysk romantisk digtning? Katalogen svarer derpaa paa fem minuter. Hvad findes der om Konfucius? Katalogen svarer; et eneste blik, og man ved det. Har man lov til at gaa ind og se paa bøgerne — og en saadan tilladelse bør altid gives i størst mulig udstrækning, da den for folk, der læser systematisk, er uvurderlig — finder man det, man ønsker, i samme hylde og kan let se det over og vælge det, der for øieblikket bedst svarer til ens hensigt.

III.

Det hele beror paa klassificeringen. — Bøgerne ordnes altsaa klassevis. Her kan jo mange veie tages, og mange veie er blevet forsøgt. Imidlertid er man blevet staaende ved to vel gjennemførte systemer, der har den fordel, at de passer lige godt for et bibliotek med millioner bind og for et med mindre end tusen bind. De kan ogsaa tillempes, udvides og forkortes i det uendelige. Af de to har det ene i senere aar vundet paa det andets bekostning og er det af Brysselerkontoret anbefalede, det som derfor nu kan ansees som internationalt og fastslaaet som fremtidens. Det kaldes decimalsystemet.

Som navnet angiver, gaar det ud paa at dele alle bøger i ti klasser, hver klasse igjen i ti afdelinger osv. Klasserne betegnes ved tal fra 0—9. Afdelingerne ligedan, men saaledes at afdelingsnummeret skrives efter klassenummeret. Er afdelingen atter delt i mindre grupper faar man et tredie siffer, osv. — saa langt delingen synes praktisk. Der kan aldrig deles i mere end ti afdelinger, men gjerne i færre. Et numer som 658 for en bog betyder altsaa en bog af klasse 6, afdeling 5, gruppe 8. I et mindre bibliotek vil hver klasse have sin reol, hver afdeling sine hylder osv.; i et større bibliotek faar klassen sin etage eller bygning eller sal. I hvert fald angiver altsaa numeret samtidig bogens plads i vedkommende bibliotek og dens art og plads i hele den internationale bogverden. Klasser og afdelinger har nemlig sine internationalt fastslaaede numere, saaledes, at enhver bog vil faa det samme numer i alle lande og i alle

bogsamlinger. Tosifrede tal strækker til for at klassificere et bibliotek paa flere tusen bind, tresifrede for et bibliotek paa flere hundre tusen. Med fire og fem sifre, der ofte tilføies som decimaler for visse talrige klasser, kan klassificeringen drives ud i den yderste detalj.

De ti hovedklasser i decimalsystemet er: 0 Almenverker, 1 Filosofi, 2 Religion, 3 Sociologi, 4 Filologi, 5 Naturvidenskaberne, 6 Anvendt videnskab eller industri osv., 7 Kunst, 8 Literatur, 9 Historie. — I disse 10 hovedklasser falder da al verdens bøger. Hver at disse er igjen delt i 10 afdelinger. Afdelingerne maa da betegnes ved tosifrede tal, hvor det første siffer angiver klassen. Saaledes løber de ti afdelinger af naturvidenskaberne fra 50—59. De er: 50 Naturvidenskaberne i sin almindelighed, 51 Matematik, 52 Astronomi, 53 Fysik, 54 Kemi, 55 Geologi, 56 Palæontologi, 57 Biologi, 58 Botanik og 59 Zoologi.

Som man ser, vil allerede dette give klassificering nok for et mindre bibliotek — 100 klasser i det hele.

Den niende klasse eller de historiske verker er efter systemet delt saaledes: 90 Historie i almindelighed, 91 Geografi og beskrivelse, 92 Biografi, 95 Oldtidshistorie, 94 Europa, 95 Asien, 96 Afrika, 97 Nordamerika, 98 Sydamerika, 99 Oceanien og polaregnene.

Men i lidt større biblioteker deles saa videre en enkelt afdeling som Europahistorien efter de forskjellige lande og om ønskes hvert lands historie igjen i ti eller færre perioder. 944 er Frankriges historie. 9445 Frankriges historie i det 18de aarhundre.

Paa denne vis vil da hver art af bøger komme til at staa sammen i biblioteket og katalognummeret angiver paa engang en bogs plads og art. *29* fortæller saaledes, at der handles om et verk om ikke-kristne religioner (2 religion, 9 ikke-kristne), og at det findes (i et mindre bibliotek) i reol no. 2, hylde no. 9.

IV.

Men hvorledes skal nu de enkelte bøger inden en afdeling ordnes og numereres for at skjelnes fra hinanden. Der kan f. eks. være 100 bøger om ikke-kristne religioner, hvorledes ordne dem? — De ordnes alfabetisk — inden hver mindste afdeling, som det findes praktisk at benytte, — efter forfatternavne og gives numere, der henspiller paa forfatteren. Ogsaa her har man et system; de Forenede Staters nationale biblioteksbureau har „merket de fleste forfattere“, givet hver et enkelt nummer. Ogsaa dette er gjort saa simpelt, at systemet med et bogstav og to, tre tal kan merke al verdens skrivende mennesker og udvides og tillempes i det uendelige. For eksempel den engelske udgiver af de kinesiske

klassikere Legge vil have forfattermerket L 12. Hans bog om Konfucius og Mencius vil da blive merket saaledes $\frac{29}{L\ 12}$. Dette enkle merke bliver bogens forretningsnavn i biblioteket og al verden over, under det udlaanes den, og under det vil den med tiden kjøbes. Merket siger bibliotekar eller betjent rent forretningsmæssig, at den forlangte bog staar i reol no. 2, hylde 9, under forfatterbogstavet L. Det vil videre øieblikkelig sige ham, at det er en bog om ikke-kristelige religioner.*)

Ved lidt større kommunebiblioteker benyttes, som nævnt, en mere detaljeret inddeling i tilsammen 1000 klasser, idet hver afdeling af hver klasse igjen er delt i ti grupper og alle bøger merkes da med tre sifre, det første for klassen, andet for afdeling, tredie for gruppen. (Ved righoldige klasser benyttes endnu finere inddeling med tillæg af et femte og sjette siffer som decimaler). Og naar ved siden deraf forfattermerket kommer til, har man alt ordnet paa det ønskeligste. Legges nævnte verk vil da her blive merket $\frac{296}{L\ 12}$, hvilket vil sige: 2 for religion, 9 for ikke-kristen, 6 for konfucianismen, L for forfatterbogstavet, 12 viser, at bogen findes mod begyndelsen af forfattere paa L.; altsaa det er en bog om konfucianismen af en forfatter under bogstavet L. Nu er det vel et noksaa stort kommunebibliotek, der i saa trangt begrænset en klasse har mere end et snes bøger — om konfucianismen f. eks. Disse vil da findes paa samme hylde ordnet efter forfatterbogstavet og have merket synligt paa ryggen. Enhver betjent kan saaledes lægge haanden paa bogen i blinde.

940 er almindelig Europahistorie. 942 er Englandshistorie. Heller ikke her har vel det vanlige kommunebibliotek over et par snes verker. Og der staar de samlet i hylden til behagelig oversigt. Ønsker nogen Greens Englandshistorie, forlanger han skriftlig $\frac{942}{G\ 27^{**)}}$. Merket er saa klart som en hel forklarende sætning og meget klarere, fordi selv en nyansat betjent ved hjælp af det kan gaa lige til det sted, hvor bogen

*) I et ganske lidet bibliotek vil det være upraktisk at holde sig strengt til systemet. Man trænger ikke her en saa detaljeret klassificering. Klasser som naturvidenskaberne behøver ikke at deles videre, mens en klasse som historie bør deles i to, tre afdelinger. Man hjelper sig da ved at ophæve decimalordningen og blandt klasser og afdelinger vælge dem, der bedst passer for biblioteket og blot beholde disses numere fra systemet.

Følgende ordning er saaledes fundet praktisk. Der benyttes blot to sifre, og vælges følgende seksten klasser og afdelinger: — 00 Almenverker, 10 Filosofi, 15 Fysiologi, 20 Religion, 30 Sociologi, 37 Opdragelse, 40 Filologi, 50 Naturvidenskaberne, 60 Anvendt viden og industri, 70 Kunst, 80 Literatur, 91 Geografi og reisebeskrivelse, 92 Biografi, 93 Oldtidshistorie, 94 Fædrelandshistorie, 95 Al anden historie.

**) Forfattermerkerne er her kun tilsat som illustration uden at være de som systemet kræver. De andre numre er de virkelige internationale bognumre

staar. For ham betyder det kanske slet og ret: sal 9, reol 4, hylde 2, under bogstav G.

V.

Efter at biblioteket saaledes er ordnet, maa der forfærdiges kataloger, der til enhver tid nøiagtig og let afspeiler dets indhold og kan forstaaes af enhver. Trykte kataloger i bogform er upraktiske (uden som hjælpekataloger i hjemmene), fordi de altid vil være „forældede“. De er for dyre at trykke op hvert aar, og selv i løbet af et aar kommer der forhaabentlig mange nye bøger til. Hovedkatalogen maa hver dag vise bibliotekets virkelige indhold, være let tilgjængelig og saaledes ordnet, at hver ny bog uden bryderi og uden at forstyrre katalogen kan indføres paa sin plads. Alt dette opnaaes ved den saakaldte kortkatalog og ved den alene. Der maa være to saadanne, en ordnet alfabetisk efter forfatterne og en anden efter bøgernes indhold og titler. Hver bog repræsenteres af et eller flere kort i hver katalog. Kortene er af samme størrelse og opstillet paa en let overskuelig praktisk maade i alfabetisk merkede skuffer, der er tilgjængelige for publikum.

Man ønsker f. eks. at se efter, hvad der findes i biblioteket af fransk historie. Det vil findes under historie. Man trækker ud den skuf, der er merket Historie; hver underafdeling er her adskilt fra de andre paa en lige enkel som iøinefaldende maade; man ser da straks merket „fransk historie“, hvis kort alle ligger samlet. Paa 3—4 minutter ved man saaledes, hvad biblioteket har af den sort. —

Ønsker man foreløbig et af disse, noterer man kun paa en liden seddel bogens merke. — Sæt at man ønsker Guizots Frankrigshistorie. Som fransk historie vil det være 944. Merket tør da være $\frac{944}{4\ ^{G}\ 5}$.

Sedlen leveres tilligemed et numereret udlaanskort, der berettiger til laantagning, ved disken til en betjent. Denne ser af merket straks, hvor bogen er at finde. Udlaanet foregaar enklest og bedst derved, at betjenten altid fører med sig en liden papirblok. Paa denne noterer han udlaanskortets numer og bogmerket, samt eget forbogstav til kontrol over hans arbeide. Udlaanskortet stemples blot med datostemplet, og den merkede og afrevne seddel kastes i en kasse paa disken. Dermed er al nødvendig bogførsel udført. Enklere kan det, som man ser, ikke være. Der noteres ingen navne og ingen titler; kun et numer og et merke. Dette kan betjenten gjøre underveis fra bogreolen, stemple udlaanskortet med det samme han naar disken, stikke kortet ind i bogen og levere den. Saa er den ting afgjort.

Om aftenen samles alle de merkede papirsedler i kassen og ordnes

efter udlaanskortenes numre, hvorpaa de stilles hen i en liden skuffe for „udlaante bøger" og afmerkes ved udlaansdatoen.

Naar da bogen bringes tilbage, leveres udlaanskortet med den; den sidste stemplede dato paa dette er modtagelseskjendelse for den laante bog og angiver, hvor sedlen med bognoteringen er at finde. Den udtages og ødelægges, hvorpaa den side af forretningen er forbi.*)

VI.

Det er naturligvis altid af interesse at kunne have en stadig oversigt over udlaanets art, — det vil sige, over hvor mange bøger der udlaanes af hver hovedklasse, af historie, af romaner, af videnskab osv. Dette udføres ogsaa i amerikanske biblioteker paa en forbausende letvint maade, — og paa en lige saa fyldestgjørende som enkel maade. Takket være den, er det muligt for en amerikansk bibliotekar til enhver tid uden varsel at opgive en statistik over bibliotekets virksomhed til dato; gjerne om man ønsker det, hvor meget historie og videnskab der udlaantes dagen iforveien, eller i aarets løb indtil „igaar aftes". Det tager ingen tid; det gjør sig omtrent selv og koster ikke 5 kroner om aaret.

Det hele apparat bestaar af en blikkasse, der staar paa disken og en haandfuld erter i hver betjents lomme. Kassen er delt i smaa rum svarende til de hovedklasser, man ønsker statistisk at paavise. Otte rum eller klasser har vist sig at være nok. Kassen er lukket; men over hvert rum er der en tragt, hvorpaa klassen tydelig er merket. Idet nu en betjent udleverer en bog over disken, slipper han en ert i kassen i det til bogens art svarende rum, og den sag er afgjort. Om aftenen eftertælles erterne samtidig med at merkesedlerne ordnes, og man har sin statistik i orden, har saa at sige talt aandslivets puls i befolkningen den dag. Paa denne vis kommer ogsaa ertekassen til at kontrollere udlaanets rigtighed; der maa nemlig være ligesaa mange erter i kassen, som der er merkesedler for dagen.

VII.

En senere illustreret artikel vil tydeliggjøre katalogernes indretning. Disse egner sig nemlig ei alene for biblioteker, men ogsaa for offentlige

*) Hvert udlaanskort berettiger blot til laan af én bog, og som oftest er det ved et saadant bibliotek fastsat en tidsfrist for bøgernes tilbagebringning. Sæt at fristen er 14 dage. Ved det benyttede udlaanssystem er det da let at se, hvilke bøger er ude over tiden, idet hver bunke sedler er merket med udlaansdatoen. Saasnart man kommer til den 29de i maaneden optages saaledes de sedler, der endnu maatte findes under datomerket 14. De betegner bøger, der skulde være indleveret. Numrene angiver laantageren, der findes med navn og adresse i en dertil indrettet protokol, og bogen kan da indkræves. I mange byer paatager politiet sig at indkræve disse bøger. Hver dag eftersees denne side af sagen, saaledes at den ogsaa holdes *à jour*.

kontorer og for alle steder, hvor noget trænger til at katalogiseres for at blive brugbart og altid oversigtligt. De repræsenterer den ideale katalog.

Lad os imidlertid endnu kaste et blik paa bogklassificeringen efter decimalsystemet. Vi har hidtil behandlet det fra rent praktisk-biblioteknisk synspunkt. Det lader sig imidlertid udvide til en fuldstændig, detaljeret klassificering og numerering af al verdens bøger i en international og universal, systematisk ordnet katalog, — til et siffersprog vedkommende bøger, der forstaaes overalt. Det er netop dette, der søges gjort af Brysselerkontoret. I Amerika er allerede 10 millioner bind paa denne vis forsynet med merker, der gjælder overalt, skiller hver enkelt bog fra alle andre i verden og samtidig nøiagtig angiver dens art og indhold. Snart vil vel bøger kunne telegrafisk beordres fra forlæggere og boghandlere i dette siffersprog. Fem, seks sifre er nok til at beskrive enhver bog i verden og henføre den til sin nøiagtige plads i bøgernes rige.

F. eks. tallet 53642 angiver, at vi her har for os et videnskabeligt fagskrift af meget specielt indhold, nemlig om faste legemers smeltning under indflydelse af varme. Intet kan være enklere. 5 = naturvidenskabeligt; 3 = afdeling fysik; 6 = fysikens afdeling om varmen; 4 = den underafdeling af foregaaende, der handler om varmens indflydelse paa faste legemer; 2 = den specielle indflydelse af varmen over faste legemer, der resulterer i smeltning.

616857 fortæller, at vi har for os et specialverk om *migræne*. 6 = anvendt viden; 1 = medicin; 6 = patologi; 8 = nervesystemets sygdomme; 5 = nevrose; 7 = migræne.

8412 er et verk om fransk digtning i det 15de aarhundre.

Ved sammenstilling af to tal kan et verk defineres endnu skarpere. Saaledes betyder 6118/6128 en bog eller afhandling, der behandler nervecellen væsentlig fra anatomisk, men ogsaa fra fysiologisk synspunkt. Og 5361/9445 fortæller, at vi har for os et historisk-videnskabeligt specialverk over de teorier, som i Frankrige var fremherskende i det attende aarhundre angaaende varmens forplantning.

Jo mere specialiseret et verk er, desto flere sifre kræves der; men tallet bliver altid en vidunderlig forkortning af titel og indholdsangivelse, og udtrykt i et sprog, der forstaaes i alle lande og læses med største lethed, efterat man først har sat sig lidt ind i nøglen, som forøvrig kan haves trykt ved haanden for specialverkers vedkommende. I det sidste eksempel ved vi saaledes af det første siffer (5), at vi har med et naturvidenskabeligt verk at gjøre, af det andet, at der handles om fysik, af det tredie om varme. Længer har man kanske ikke nøglen i hovedet; men det er nu let i et lidet trykt hefte at slaa efter underafdelingerne af

536; 1 findes at betyde teorier om varmen. Det er altsaa et verk om varmeteorier.

Det andet tal kvalificerer videre det første: 9 er historie. Altsaa et historisk verk om varmeteorier. 4 er Europa. Varmeteoriers historie i Europa. 4 igjen er Frankrige. Varmeteoriers historie i Frankrige; 5 er (her maa man kanske atter slaa efter i „nøglen“) det attende aarhundre af Frankrigs historie.

Ved hjælp af dette talsprog bliver det hele biblioteksarbeide internationalt. Bøger vil ordnes og numereres ligedan i Kristiania, Hønefos, London, Paris, Washington og Tokio. En bibliotekmand herfra vil straks være hjemme i et hvilketsomhelst bibliotek i verden. Katalogerne vil være ham velvillige veivisere, der fortæller alt, og oplyser ham om bøgers art og plads. Man vil let forstaa, at vi her atter staar overfor en af de store tids- og arbeidssparende opfindelser. Systemet er ikke videnskabeligt; — decimalinddelingen er jo helt vilkaarlig —; det er blot mekanisk; men det er vidunderlig praktisk, og det er allerede en international kjendsgjerning.

Sir Rohans udholdenhed.

(Julehistorie af **Frank R. Stockton.**)

(Slutning).

Nei, nei,“ svarede hun; „jeg tør ikke staa igjen her; jeg føler mig ikke tryg, før jeg godt og vel er ude af huset. Naturligvis vilde jeg komme i ethvert tilfælde, men jeg vil nødig skjændes med den gamle paa en hellig julemorgen.“

„Jeg er enig med den unge dame i dette,“ sagde Onkel Bimmish. „Men doktor, vi kan jo føre hende hen til stalden, uden at hun behøver at komme nær sneen. Lad hende sætte sig i denne armstol, saa bærer vi hende mellem os. Hun veier ikke stort.“

Døren blev lydløst aabnet, og vi bar Miss Burton hen til stalden. Mit hjerte var i vild tumult; hundre spørgsmaal brandt mig paa tungen, men jeg havde ingen anledning til at spørge.

Onkel Bimmish og jeg gjorde endnu en tur hen i bislaget efter vadsækkene; derpaa lukkede vi stalddøren og gjorde os ilfærdig istand til afreisen, medens Miss Burton ventede i vognskuret.

„Jeg antager, at det gaar ret og rigtig til dette her,“ sagde Onkel Bimmish, da vi blev alene. „De synes at kjende den unge dame, og hun er gammel nok til at handle paa eget ansvar.“

„Hvad hun gjør er rigtigt, det kan De stole paa," sagde jeg. „Jeg forstaar ikke sammenhængen i dette bedre end De; jeg ved blot, at hun ventes til Collingwood, og at hun ønsker at reise did."

„Godt," sagde Onkel Bimmish. „Vi vil komme afsted først og siden bede om forklaringer."

„Doktor Glover," sagde Miss Burton, da vi fik skimmelen ind i vognskuret; „tag ikke bjælder paa ham; læg dem saa forsigtig De kan under sædet. Men hvorledes skal vi faa plads alle tre; slæden er jo bare bestemt til to?"

„Det er lidt vel sent at bekymre sig for det nu, Lady," sagde Onkel Bimmish; „men en ting er sikker. Vi er vistnok begge to kavalerer ud i fingerspidserne, men ingen af os har dog lyst til at blive igjen her. Vi faar derfor pakke os sammen saa godt vi kan, og slæden er rummelig. De og jeg faar sidde, og doktoren faar staa foran os og føre tømmerne. I gamle dage brugte bestandig kusken at staa foran."

Bagagen blev omhyggelig stuvet i bunden, hvorpaa Miss Burton satte sig ind i slæden og spændte den svære bjørnefeld omkring sig.

„Jeg hader at begive mig ud paa reiser før frokost," sagde Onkel Bimmish, medens jeg hjalp ham at spænde felden, — „især paa en hellig julemorgen, men hvordan det nu end kan være, saa er denne tur saa egen i sit slags, at jeg næsten kan like den. Og vi vil nu ikke heller komme til at vente saalænge paa frokosten. Det kan ikke være saa lang vei til søsteren, og vi vil allesammen stanse der og spise; og saa kan I to reise videre og lade mig bli igjen. Hun vil blive ligesaa glad ved at se nogle af mine venner, som om de var hendes egne. Og jeg gir gjerne mit æresord paa, at hun en morgen som denne holder hvedekager og saucisser."

Miss Burton saa paa den gamle mand med et forbauset blik, men sagde intet.

„Hvorledes tænker De at holde varmen, dr. Glover," spurgte hun.

„Aa, denne lange ulster strækker fuldkommen til," sagde jeg, „og naar jeg skal staa, kunde jeg alligevel ikke ha mere paa mig."

I virkeligheden gjorde tanken paa den forestaaende kjøretur med Miss Burton mig saa varm, at jeg neppe vidste, at der var noget koldt i verden.

„De skulde heller være lidt forsigtig, doktor," sagde Onkel Bimmish, „De vil ikke undgaa at hente Dem en gigt i leddene paa denne julemorgen. Her sidder jeg paa et hestedækken; det er bedre, at De putter det omkring Dem, saa De holder benene varme."

„Ja gjør det!" sagde Miss Burton; „det vil se komisk ud, men vi møder ingen saa tidlig."

„Nu vel," sagde jeg, „og nu er vi altsaa færdige til at sætte afsted."

Forsigtig aabnede jeg stalddøren og styrede slæden ud; jeg fandt, at jeg fik god plads til at staa foran mine ledsagere og hyllede hestedækkenet om mine ben; da jeg ikke havde noget belte at fæste det med, tilbød Miss Burton mig en hattenaal; jeg tog taknemmelig imod tilbudet og følte mig gjennemtrængt af en ubeskrivelig munterhed, da hun gjorde mig den lille tjeneste.

„Styr lige paa porten, doktor,“ hviskede Onkel Bimmish, da jeg greb tømmerne; „det gjør ikke noget, om vi kjører over blomsterbed og græsplæner i et føre som dette.“

Jeg fulgte hans opfordring, men vi havde ikke kjørt mange skridt, før skimmelen stansede.

„Hvad er det iveien?“ spurgte Miss Burton lavt. „Er sneen for dyb for ham?“

„Vi sidder nok i en drive,“ sagde Onkel Bimmish, „men den er ikke for dyb; giv ham bare en liden opmuntring, doktor.“

Jeg smækkede med svepen, men den rørte sig ikke af pletten.

„Det er forfærdelig kjedeligt, at den stanser her lige udenfor huset,“ hviskede Miss Burton og bøiede sig fremover. „Doktor Glover, hvad kan der dog være iveien med den? Men hvad ser jeg, det er jo Sir Rohan!“

„Hvem er han?“ spurgte Onkel Bimmish raskt.

„Sir Rohan — det er jo min tantes hest; hun solgte den for et par dage siden.“

„Hillemænd!“ udraabte Onkel Bimmish og hævede uvilkaarlig stemmen. — „Det er naturligvis Wilson, som kjøbte ham, og at den trak os hid er klart som abc. Og nu vil han ikke hjemmefra igjen.“

„Men han skal,“ sagde jeg, og trak heftig i den ene tømme og gav den en smæk med svepen.

„Brug ikke svepen,“ hviskede Miss Burton; „det gjør den bare værre sta'. Vi maa faa ham afgaarde med det gode.“

„Men hvorledes skal det gjøres,“ spurgte jeg ængstelig.

„Vi maa give ham en sukkerbit og klappe ham paa halsen. Hvis jeg bare havde en bit sukker og kunde komme ud —“

„Men det har De ikke, og det er heller ikke tale om for Dem om at stige ud, lille frøken,“ indvendte Onkel Bimmish. „Men prøv ham igjen, De doktor.“

Jeg trak rasende i tømmerne. „Gaa, dit bæst,“ sagde jeg; men bæstet rørte sig ikke.

„Har De ikke noget i medicinkassen, som kan gjøre ham blød?“ sagde Onkel Bimmish. „Noget sødt, som han kunde like.“

„Kunde jeg blot faa viklet mig ud af dette forhæng,“ sagde jeg og

famlede efter naalen —. „Der maa da for pokker gaa an at faa rikket kreaturet.“

„Nei, jeg kjender ham,“ sagde Miss Burton. „De slider lettere hodet af ham end De faar ham til at flytte sig, naar han er i det hjørne.“

I dette øieblik løftedes et rullegardin i et af vinduerne i anden etage, og et gammelt rynket ansigt med gnistrende øine bag umaadelige brilleglas viste sig bag ruden.

„I har nok kjørt jer fast,“ sagde den gamle sarkastisk og slog i det samme vinduet op. „I stikker saamæn fastere end kniven i kjøkkenbænken.“

Vi svarede ikke. Jeg ved ikke, hvilket indtryk synet gjorde paa Miss Burton eller hvordan Onkel Bimmish saa ud, men jeg følte at jeg selv blev temmelig lang i ansigtet. Jeg gav hesten et hidsigt slag og huiede til den, at den skulde gaa. Nu var det sandelig ikke nødvendigt længer at dæmpe paa stemmen.

„De behøver ikke at være grusom mod umælende dyr,“ sagde den gamle dame; „De faar saa alligevel ikke rikket ham. Han liker ikke sne, allermindst naar han skal hjemmefra. Men De gjør en gudsjammerlig naragtig figur i det hestedækken, unge mand; De ser allermindst ud som en praktiserende læge.“

„Miss Burton,“ udraabte jeg, „vær saa snil at tage Deres naal ud af dette dækken!“

Men hun lod ikke til at ville høre mig. „Tante,“ raabte hun, „det er skam af dig at staa deroppe og gjøre nar af os. Vi har ret til at reise, naar vi har lyst.“

Den gamle dame skjænkede ikke denne bemerkning nogen opmerksomhed.

„Og der sidder den gamle falske doktor,“ sagde hun. „Gad vidst, hvordan han føler sig i dette øieblik.“

„Falske doktor!“ udraabte Miss Burton, „jeg forstaar ikke —“

„Unge dame!“ sagde Onkel Bimmish med vægt. „Jeg er ingen falsk doktor. Det var min mening at fortælle Dem hele sammenhængen, saa snart blot en leilighed tilbød sig, men der har endnu ingen været. Og til den gamle dame vil jeg blot sige, at jeg er rigtignok ingen doktor, men at jeg er sygepleier — og en dygtig sygepleier, og det vil De ikke kunne nægte.“

Hertil svarede den gamle dame intet.

„Katarine,“ sagde hun. „jeg vil ikke staa her og snakke, til jeg forkjøler mig. Men det er blot en eneste ting, som jeg ønsker at faa svar paa. Har du med velberaad hu besluttet dig til at gifte dig med den unge doktor i hestedækkenet?“

Dette spørgsmaal faldt som en bombe ned i den urokkelige slæde.

„Jeg havde aldrig spurgt Kitty, om hun vilde gifte sig med mig. Jeg elskede hende inderlig og jeg haabede og troede næsten, at hun holdt af mig. Og jeg havde besluttet at spørge hende denne morgen, naar vi sad alene i slæden sammen og var bleven kvit Onkel Bimmish.

Kittys ansigt var blevet ganske blegt; hun gjorde et ryk, som om hun vilde hoppe ud af slæden og flygte.

„O Kitty,“ sagde jeg og bøiede mig ned til hende; „sig ja, jeg ber dig, jeg bønfalder dig om at sige ja. Aa, Kitty, hvis du ikke siger ja faar jeg aldrig en glad dag mere.“

Et øieblik saa Kitty mig ind i øinene; derpaa sagde hun:

„Det er min fulde og faste beslutning at gifte mig med ham.“

Med en ungdoms letvinthed slængte Onkel Bimmish felden af sig og hoppede ud i snedriven; derpaa vendte han sig mod os og tog huen dybt af:

„Hillemænd,“ sagde han, „I kjører minsandten lige paa maalet. Madam,“ raabte han derpaa op til den gamle i vinduet; „De burde være stolt af at se en slig scene foregaa lige under Deres vinduer paa en hellig juledagsmorgen. Men det bedste, De kan gjøre nu, er at invitere os til frokost.“

„Ja enten faar I komme ind eller sidde der og fryse ihjæl, for skimmelen flytter sig ikke af pletten. Og naar min niece virkelig har bestemt sig til at ægte den mand og har gaaet saa vidt som til at rømme med ham — og en falsk doktor — saa har jeg naturligvis derimod intet at indvende — og I kan komme ind og spise frokost.“ Dermed smeldte hun vinduet igjen.

„Det er endelig et redeligt ord,“ sagde Onkel Bimmish. „Bliv siddende doktor, saa skal jeg lede ham hen til kjøkkendøren. Jeg vædder, at han ikke gjør indsigelser, naar det bærer den veien.“

I virkeligheden lod Sir Rohan sig uden mindste modstand føre ved tømmen hen til bislaget ved kjøkkendøren.

„Se saa, nu kan I to juleengle springe ud og gaa ind,“ sagde Onkel Bimmish, „saa skal jeg sørge for skimmelen.“

I det samme aabnede Jane kjøkkendøren og modtog os med et bredt godsligt grin.

„Velsignet jul til Dere begge,“ sagde hun.

„Glædelig jul,“ raabte vi og trykkede hende i haanden.

„Gaa ind i dagligstuen og varm dere,“ sagde Jane, „hun vil være nede om et øieblik.“

Jeg ved ikke, hvorlænge vi sad alene i dagligstuen. Vi havde tusen ting at sige hinanden, og vi fik sagt det meste. Blandt andet blev nattens

hændelser opklaret. Kitty og tanten, hos hvem hun var i besøg, havde havt en disput nogle dage iforveien i anledning af Kittys indbydelse til Collingwoods, hvorhen tanten paa ingen vis vilde, hun skulde reise, fordi hun af en eller anden grund hadede familien. Men Kitty var ubevægelig og opgav ikke sagen, før hun opdagede, at tanten havde gaaet saavidt som til at sælge hesten, saa der ingen mulighed var for at komme afsted i uveiret. I sin fortvilelse gik Kitty tilsengs og vilde ikke tage mad eller drikke til sig.

„Efter en dag og en nat", sagde Kitty, „blev tante forfærdelig angst og troede, at der var noget iveien med min hjerne; alle i hendes familie er bange for sine hjerner. Jeg vidste, at hun havde sendt bud efter doktoren, og jeg var glad, for jeg tænkte, at han kanske kunde hjælpe mig bort. Jeg maa sige, jeg blev overrasket, da jeg fik se den Mr. Bimmish, for jeg troede, han var doktor Moris. Fortæl mig nu hvorledes I to er kommen her."

Jeg havde neppe endt min beretning, før Onkel Bimmish traadte ind ad døren.

„Jeg vilde bare kige ind og melde, at jeg har grundet haab om, at frokosten vil staa paa bordet inden et minut," sagde han henrykt. „Jeg har udspioneret, at den omfatter boghvedekager, og jeg har bestukket Jane til at diske op med saucisser ogsaa. Glædelig jul begge to! Jeg kunde nok havt mere at sige, men der kommer den gamle og Jane."

Den gamle dame optraadte med værdighed under frokosten, hun gjorde ingen hentydning til, at det var jul eller til det, som var hændt, men talte med Onkel Bimmish om folk i Warburton.

Jeg er af en praktisk natur, og tiltrods for den overstrømmende glæde, jeg følte ved at sidde i Kittys nærhed, kunde jeg ikke undlade at kjende mig lidt ængstelig ved at tænke paa, hvad vi skulde gribe til, naar frokosten var over; men netop som vi skulde til at reise os fra bordet, blev vi overrasket af bjeldeklang udenfor. Den gamle dame reiste sig og traadte hen til vinduet.

„Se, se!" sagde hun. „Der staar en slæde forspændt med to heste udenfor, og der sidder en herre paa bagsædet; det skulde undre mig meget, om det ikke var dr. Moris, som har reist den lange vei denne bitterlig kolde julemorgen for at se til patienten. Hvem vil nu gaa ud og fortælle ham, at han er holdt for nar?"

„For nar?" raabte jeg. „Vent alle dere her inde, saa skal jeg gaa ud og fortælle ham det."

Da jeg kom styrtende ud af døren, blev onkel som slagen af forbauselse.

„Lad mig sidde op i slæden, onkel," sagde jeg, „og hvis du vil

lade John kjøre sagte et par gange rundt tunet, saa skal jeg fortælle dig sammenhængen med, at du møder mig her."

Historien blev længer end jeg havde beregnet, og John maa have kjørt hestene frem og tilbage en god halv time.

„Nu vel," sagde onkelen tilsidst. „Jeg har aldrig seet din Kitty, men jeg har kjendt hendes forældre, og jeg vil gaa ind og se hende an. Kan jeg like hende, vil jeg tage dere alle med til Collingwoods og sætte Onkel Bimmish af hos hans søster."

„Ved De hvad, unge doktor," sagde Onkel Bimmish, idet han steg ud af slæden, „De skulde kjøbe den svære skimmelen, han har rigtig været en engel for os denne jul."

„Ak nei, det vilde ikke gaa an," raabte Kitty. „Hans patienter vilde dø, før han kom frem til dem."

„Ja, det vil sige, hvis der virkelig var noget iveien med dem," sagde min onkel.

Lord Salisbury.

(Efter **Augustin Filon** i „*Fortnightly Rev.*").

Den nuværende engelske førsteminister har passeret tre skarpt markerede stadier i sin politiske løbebane: Han har været uafhængig tory, leder for det konservative parti og udenrigsminister. Jeg skal ikke tale om det første stadium, som er det længste: det strækker sig nemlig fra hin dag i 1854, da den unge repræsentant for Stamford holdt sin jomfrutale, til den lykkelige aprilmorgen i 1878, da han uventet indtog lord Derbys plads i udenrigsministeriet. Lord Salisbury har vistnok siden hin tid skiftet standpunkt i mangt og meget: han er nu talsmand for reformer, som han dengang modsatte sig, ligesom han er bleven en bekjæmper af love, han en tid syntes at have meget tilovers for. Men hans overbevisninger har vedblevet at være lige uforanderlige som grunddragene i hans karakter. Det var i hin periode, han skaffede sig det mindre tillidvækkende ry for vid og uforskammethed, veltalenhed og sarkasme, ubøielighed og paagaaenhed, aristokratisk hovmod og udfordrende væsen. Han var en skræk for sine venner og længe en meget mistænkelig personlighed.

De store aktører paa politikens kampplads burde som deres kolleger paa brædderne besidde en vis personlig magnetisme. Men lord Salisbury

trækker ikke til, — han støder bort. Han vilde være den umedgjørligste partifælle at have med sig i de ministerielle raadslagninger. Hvor vi fører børnene bag lyset, naar vi fortæller dem, at den, som vil befale, maa lære at adlyde! Det er nu engang saa, at nogle er skabt til at lystre og bøie sig, andre til at herske og befale. Og lord Salisbury viste ved sin mangel paa subordinationsevne, at han var skabt til at udøve de sidstnævnte funktioner.

„Vor store mester i spot og ætsende vid“ — det var Disraelis karakteristik af sin høitbegavede efterfølger. Rigtignok savnede denne altid smilende ironiker hos sin lærling den fine tilslørede form, der gjorde ham til den behagelige populære modstander, skjønt det jo ogsaa tog braadden af hans vittighed. Lord Salisburys gemyt har nok været en brydsom vulkansk kraft; og hans uforsonlige krigerske toryisme maa have passet daarlig sammen med den opportunistisk svage taktik, som omstændighederne dengang paatvang det konservative parti. Ihvertfald er det forbausende, at en mand af hans høie begavelse skulde have nærmet sig sit fem-og-tyve-aars jubileum som politiker uden at have naaet den ledende plads, der nu synes hans naturlige sfære. Det var den almindelige mistillid, som holdt ham borte derfra. Jeg var i England i 1876, da han sendtes i sin diplomatiske mission til Konstantinopel; og jeg husker godt, hvordan folk spaaede, at han vilde gjøre fiasko eller svige sit land. Hvem vilde dengang troet, at det afgjøreede vendepunkt i hans liv var saa nær forestaaende?

Han skyldte sit held den besynderlige omstændighed, at hans chef, lord Derby, mistede besindigheden i det afgjørende øieblik. Men den, han skyldte mest, var dog lord Beaconsfield, som havde den mest ubegrænsede tiltro til ham — en tiltro, der rokkedes, da lærlingen sveg mesteren ved to afgjørende leiligheder. Og ingen skal faa indbildt mig andet end den virkelige sammenhæng hermed var, at lord Salisbury helt op til 1878 nærede en hemmelig foragt for lord Beaconsfield, medens denne følte en hemmelig kjærlighed til lord Salisbury. Enhver, der kjender denne sidste, vil forstaa, at han ikke uden kamp kunde anerkjende en politik, der bestod af en række teaterkup og kompromisser, hvori der ikke gaves det, som kan kaldes overbevisning eller princip. Lord Salisbury maatte jo i høiden betragte den mærkelige parvenu, den jødiske kunstnernatur og eventyrer, med en halvt fornøiet, halvt foragtfuld nysgjerrighed; han lod sig ikke hypnotisere af den glimrende magiker som lord Derby. Men paa den anden side: hvilken værdi maatte ikke markien af Salisbury have for lord Beaconsfield! Han var jo den mest glimrende repræsentant for det aristokrati, som var gjenstanden for Disraelis livslange kjærlighed, og han var personlig den vanskeligste at vinde, fordi hos ham filosofens

spottende kløgt var forenet med en grand seigneurs stolte forbeholdenhed. Og lord Beaconsfields optræden paa Berliner-kongressen med markien af Salisbury under armen var en af den gamle Mefistos sidste triumfer.

Hvad der særlig er karakteristisk for lord Salisburys begavelse er hans evne til at forvandle hindringer til anledninger. Alle mente, at det snart vilde være ude med en partileder, som var henvist til overhuset uden adgang til den arena, hvor ministerier seirer eller slaaes til jorden. Men lord Salisbury trænede og tugtede majoriteten i overhuset; han lærte den at kjende sin magts grænser og storhed. Han lærte den at bruge vaaben, som den før havde ladet ruste eller saaret sig selv med. Han viste de ædle lorder, at der blot gaves en maade at hævde deres gamle ret og indflydelse paa, nemlig ved aldrig at gjøre dem gjældende udenfor dens rette omraade eller nogensinde benytte dem i egeninteressens tjeneste. Overhuset er som bekjendt ingen valgt repræsentation for forskjellige interesser, men det har ikkedestomindre sin betydelige repræsentative funktion. Og dets fiender gav det en ypperlig anledning til at hævde sin gamle rolle ved at forelægge det de to lovforslag om home rule, af hvilke det andet var endnu værre end det første. Og alle ved nu, at det var lord Salisbury, der havde forstaaet at fylde de ædle lorders raad med en ild og kraft, som havde været borte siden 1832, og som var mægtig nok til for første gang at styrte en regjering.

Og denne sidste bedrift var endda ikke hovedsagen. Det konservative partis seir i 1895 betyder først og fremst et helt systems død, afslutningen paa en tid og den definitive forsvinden af en egen art politikere. Det har ingen paavist med større klarhed og styrke end lord Salisbury i sit svar til lord Rosebery under adressedebatten samt i sin tale den 30. oktober forrige aar ved Watford.

I de sidste 60 aar har det engelske folk ikke bestilt stort andet end at tukle med forfatningen. Havde ikke overhuset været, kunde en eneste aftens afstemning i underhuset forspildt aarhundrers arbeide og ændret alle institutioners karakter. Uheldigvis har lordernes hus blot et suspensivt veto, og derfor maa folket selv nu og da lægge sit lod i vegtskaalen. Og det svar, som folket gav i 1895, var heldigt nok. Det lød omtrent saa: „Lad være at røre ved forfatningen! I 75 aar har I nu lappet og filet paa forfatningsverket, men det er ikke reist for at være en prøveklud for bygmesteres eksperimenter. Det er nu paatide at lade det opfylde sin bestemmelse og se, hvordan det fungerer.

Lord Salisbury er foregangsmanden for den nye art konservative politikere, der har et program baade for lovgivningsarbeidet og sociale reformer. Han nøier sig ikke med en Peels eller Disraelis opportunisme,

men har sine planer til at lette det tunge tryk, som hviler paa industrien, og lindre det haabløse proletariats skrigende nød.

Naa — der er jo nok af folk, som siger, at dette program er laant gods. Hvor ofte har jeg ikke læst, at det konservative parti er Mr. Chamberlains fangne slave. Men det er ikke sandt nu længer, og jeg lykønsker baade det konservative parti og Chamberlain til forandringen. I de sidste tredive aar har jeg fulgt mange demokraters politiske udvikling rundt om i de europæiske lande: De var allesammen flinke til at rive ned, men bare én forstod ogsaa at bygge op, og denne ene er Joseph Chamberlain. Han er en af de mænd, som sparer sit land for revolutioner. Han har gydt nogle draaber af sit eget blod i det konservative partis aarer, og blodblandingen har været fuidstændig: — og nu vil jeg se paa den, som kan skjelne de chamberlainske blodlegemer i lord Salisburys aarer!

Men lad os forlade billedsproget. Ved afslutningen af julivalgene ifjor var førsteministeren saaledes stillet, at han kunde skyve helt tilside sine allierede fra 1885 — det vilde nu forøvrigt baade været uklogt og utaknemmeligt! — eller gjøre et frit valg mellem de forslag, de forelagde ham. Naar da lord Salisbury nu tænker paa at tage op arbeiderspørgsmaalet, er det ikke, fordi han er nødt til at følge Chamberlains ordre, men fordi han deri ser et middel til at forene det gamle og nye England og omskabe sit parti.

Jeg har ofte forsøgt at faa mine landsmænd (forf. er franskmand) til at forstaa den forvandling, som det moderne England for tiden undergaar, hvorved et stort folk i al stilhed omdannes fra et aristokrati til et demokrati. Jeg syntes i begyndelsen, at det var et overmaade beundringsværdigt skuespil; men i den senere tid er jeg begyndt at blive noget tvilende og urolig. Det forekommer mig, at alle ting forandres undtagen England selv; at folkets sæder og livsforhold ikke længer er i harmoni med lovene, at de arbeidende klasser tiltrods for sin politiske herskerrolle endnu den dag idag staar økonomisk og socialt paa samme trin som paa dronning Elisabeths tid. Jeg maatte sige ved mig selv: Arbeideren er konge, men en sulten, udfattig konge. Dette væsen, som i navnet er herre over et rige, hvori solen aldrig gaar ned, staar og tigger om en dags arbeide ved indgangen til dokkerne. Der vil ikke være tale om at faa ende paa denne uhyrlige tingenes tilstand, før folkets sociale vilkaar hæves i høide med dets politiske. Og hvor er de mænd, som har evner og kraft dertil? Jeg kjender demokratiet taalelig vel. Jeg tror paa dets nød og trængsler, — men jeg har liden tillid til dets dyd og endnu mindre til dets forstand.

Imidlertid ser alt meget lysere ud nu, da det konservative parti har

taget de sociale problemer i sin haand. Da lord Salisbury overtog landets styrelse, gav han den mulige heldige løsning et mægtigt stød fremover ved at borttage den ene store vanskelighed: *home rule*, der havde ligget som en mare over landet i næsten 20 aar og hindret enhver reform. Og den nuværende førsteminister har en mægtig støtte i sin alt overvindende majoritet.

Kan det lykkes lord Salisbury at fri jordbruget for de tunge byrder, der nu stanser folkemængdens vækst og formindsker jordens værdi i den grad, at man kan spaa landets fallit; kan han indføre alderdomsforsørgelse og pensioner til arbeidets ofre — alene ved kommunernes midler; kan han binde landbefolkningen til jorden ved at gjøre den til eier af sit hjem; kan han forene arbeidsherrer og arbeidere i sluttede organisationer, som beholder de bedste eiendommeligheder ved de gamle laug, — — saa vil han have bevist, at det sociale spørgsmaal ikke er uløseligt, og at løsningen til en vis grad kan findes ved konservative grundsætninger og konservativ taktik. Han vil derved have ydet ikke alene engelsk, men ogsaa europæisk konservativisme den største tjeneste, og givet alle dem troen ihænde, som haaber, at samfundet endnu kan reddes uden det brutale lægemiddel: blodsudgydelse. Der findes i Frankrige som andre steder en hel del mennesker, der følger ministeriet Salisburys arbeide og eksperimenter med den mest levende spænding og deltagelse og opsender varme bønner om, at det maa have held med sig.

De armenske massakrer.

Den britiske delegerede til den internationale kommission, der for en tid siden, — før de værste massakrer fandt sted, og medens endnu blot en liden begyndelse var gjort i Sassun —, undersøgte forholdene i Armenia, udtaler blandt andet i den officielle indberetning følgende. (Læseren maa imidlertid vel erindre, at dette kun angaar massakrernes første og mindste kapitel, og at kommissionen fandt det yderst vanskelig at skaffe oplysninger og beviser mod tyrkerne, fordi vidnerne ikke vovede at udtale sig frit.)

„Skjønt saaledes de tyrkiske soldater ikke bevislig kan overføres de sensationelt overdrevne mishandlinger, der er blevet dem tillagt i en del af den engelske presse,*) saa tror jeg dog ikke, efter med mine kolleger at have seet, hvad jeg har, at de sterke udtalelser, hvori samme presse har fordømt tyrkernes og kurdernes optræden, er i nogen hensende for

*) Hvad Dillon fortalte i en i *Kringsjaa* gjengiven artikel under titelen „Et helvede paa jorden“ var forholdsvis meget nøgternt og baseret paa erkjendte fakta eller officielle indberetninger.

sterke. Det hele distrikt er ødelagt; ikke et hus staar igjen, og de overlevende armenere er berøvet alt og lever i den forfærdeligste nød og elendighed.*) Vi har i vor fælles indberetning paa grundlag af vidnesbyrd og undersøgelse udtalt det som vor overbevisning, at i et tidsrum af tre uger nedsabledes i distriktet Sassun uden naade og uden hensyn til kjøn eller alder alle armenere, som de tyrkiske eller kurdiske soldater kunde faa fat paa. Det er ikke for meget at sige, at disse mennesker i denne tid jagedes som vilde dyr af tropperne og dræbtes, hvor de fandtes, uden skygge af retslig undersøgelse. Naar tallet paa dræbte ikke blev større end skeet, skyldes det distriktets bjergfuldhed, der gjorde det muligt for de fleste at undkomme og holde sig skjult i fjeldene (hvor de nu lever som dyr uden eksistensmidler). Faktum er — og jeg udtaler mig under den fulde følelse af mit ansvar —, at den overbevisning er blevet mig paatvungen af undersøgelserne, at det for de tyrkiske autoriteter ikke saa meget gjaldt en agitators fængsling eller stansning af et skinopløb, som slet og ret den armenske befolknings udryddelse."

Tyrkerne forsøgte overfor kommissionen at bevise, at de vaabenløse armenere havde begyndt striden med overfald paa de krigerske og velvæbnede kurder og saaledes selv draget elendigheden over sig. Kommissionen godtgjorde, at intet opløb havde fundet sted, og at ingensomhelst udfordrende holdning fra armenernes side kunde paavises som undskyldning for massakren. Tyrkerne havde skrabet sammen 24 tilfælde, hvor armenere skulde have forbrudt sig mod tyrkere. Og dette var alt, tyrkerne kunde føre som undskyldning for den af autoriteterne igangsatte massakre og for ødelæggelsen af en hel landsdel. Ved kommissionens undersøgelse faldt de 18 af de 24 tilfælde bort som betydningsløse eller ubevislige; der gjenstod 6 overgreb fra armenernes side som eneste „grund" for et folks nedsabling. Selv disse synes at have været uden betydning og at have været foraarsaget ved tyrkisk despoti eller kurdisk anmasselse. — Den delegerede slutter derfor saaledes: „Jeg gjentager det, aarsagen til massakren var hverken disse armenske „overgreb" eller noget mytisk oprør (pseudo-revolt); men alene det faktum, at tyrkerne ikke kunde fordrage den selvstændighedsaand, der endnu var i behold blandt armenerne i dette distrikt, og derfor i længere tid havde været bestemt paa at statuere et eksempel paa dem."

Forfatteren tror — om end med mange tvil —, at de dræbtes antal ved denne første, lille indledende massakre, „muligens kun har naaet 900."

Den første Sassunmassakre var en barneleg mod hvad der fulgte bagefter. Om de senere har man tildels vidtløftige konsulatindberetninger at henholde sig til.

Den første massakre fandt sted under de „normale" forhold, som sultanen nu er givet „rimelig" tid til at „forsøge" at „gjenoprette".

---

*) Det anslaaes af det Røde Kors-selskab i Amerika, der har forbindelser paa stedet, at over et par hundre tusen armenere maa sulte ihjel i vinterens løb, dersom ikke hjælp kommer fra udenverdenen. — Men sultanen tillader ikke, at hjælp ydes.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under „Redaktørens sofahjørne“.

Kringsjaa.

Kristiania, 9. febr. 1896.

Det ser atter lidt **roligere ud** rundt om i verden; men det er rigtignok en ro, som indbefatter det armenske folks stille og trygge udryddelse og forresten yderst spændte forhold nationernes hele række igjennem, med ulmen og spragen af gnister fra folkenes dyb. En underlig tid, utvilsomt. Fuld af farer og fuld af løfter; med nok af det, der maa fryde en pessimists sjæl, og dog heller ikke lidet af det, der lægger øget guldglans for en optimists syn; et øieblik buldrer det sammen til et kaos, ud af hvilket vi synes at se middelalderens spøgelser reise sig og folkevandringernes kulturødelæggelse true med at gjentages; men det næste øieblik spredes bulder og skyer, der synes at stryge engleskarer henover en forynget jord, og den mest nøgterne maa indrømme, at de kræfter, der bebuder fred, kultur, godhed, livsværd har skudt vækst og hurtig vækst i det sidste.

Som i et kaleidoskop skifter situation og tidsbilleder i disse merkelige dage, da vi en stund synes at se en udslidt verden vakle mod undergangen, og det næste en gjenfødt, en ny verden stige frem stor og lys.

Af overordentlig interesse for hver den, der interesserer sig med hoved eller hjerte for vor slegts tilstand i vor tid og for dens udvikling, er saaledes forholdet mellem de **Forenede Stater** og **England.** Det antydedes i *Kringsjaa*, medens striden endnu rasede mellem de to magter, at den kunde faa den uventede følge at nærme de to lande til hinanden som aldrig tilforn. Den har faaet den følge. Ikke siden uafhængighedskrigen har Amerikas og Englands folk staaet saa forstaaelsesfuldt og venskabeligt overfor hinanden som netop nu, en maaned efterat kanonerne kjørtes op og millionerne allerede begyndte at rulle hen imod krudtmagasinerne. „Ydmygelse eller ikke-ydmygelse, — selv om kanonerne er trukket op og kanonererne staar med lunten i haand, aldrig maa det faa komme til krig mellem engelskmænd og amerikanere,“ sagde et stort ledende engelsk ugeblad, før det var kommet saa vidt. Det har faaet ret. England har taget en smule ydmygelse, og der bliver fred — forhaabentlig og saa vidt man nu kan se. Muligheden for krig vakte paa begge sider til energisk liv de før slumrende racesympatier, og de tidligere i folkets dyb rodløse, kun af kloge eller sværmende statsmænd og drømmere fremsatte forslag om en engelsk-amerikansk alliance har pludselig faaet aktuel betydning og er blevet diskussionsemner for de to folks brede lag.

Indtil nu har der i Amerika hersket en bestemt og meget udbredt uvilje mod England, kunstig fostret ved historieundervisningen i skolerne, hvor England i uafhængighedskrigens historie males som den fæle busemand, det tyranniske land, hvis aag de kjække fædre afrystede. Den engelske sympati for Sydstaterne under borgerkrigen har uddybet og styrket denne følelse, der for den fremmede synes saa unaturlig, al den stund Amerika dog er tre kvart engelsk, har taget i taknemmelig arv hele det engelske kulturliv og med begjærlighed tilegner sig hver ny engelsk digter eller aandshøvding. Amerikas sprog er omtrent rent engelsk, nærmere engelsk i hvert fald end vort ældre skriftsprog var dansk, og i kultur er forbindelsen

eller rettere énheden absolut. Browning læses mere i Amerika end i England og neppe en linje forstaaes bedre paa den ene end paa den anden side af havet. Lowell paa den anden side er blevet en af det moderne Englands kjæreste *men of letters*, og hans egenartede humor slaar lige saa godt an hos den adstadige britte som hos den alvorslune nyenglænder.

Men fordommen var der. Det forbausede derfor amerikanerne, da deres trudsler mødtes i England med beklagelser og med forsikringer om sympati og venskab. Amerikanerne troede, at englænderne gjengjældte deres egne, mindre venlige følelser. De venlige fredsforsikringer, der telegraferedes over fra ledende engelskmænd, gjorde et dybt indtryk og fremkaldte en aaben diskussion af forholdet og dermed begyndelsen til dets ændring. Diskussionen har bragt for lyset merkelige ting; blandt andet, at medens amerikanske skolebørn er blevet opfostret i uvilje mod England, er der i det sidste land gjort meget for at opfostre en bestemt velvilje overfor Amerika. En skolebog — i borgerpligt — er approberet af Londons skolestyre, forlagt af et af rigets største forlag, gjennemseet af ledende skolemænd og gunstigt anmeldt af den hele kritik, uden at en eneste indsigelse er fremkommet mod at den indeholder følgende lære om forholdet til Amerika: — Den unge lærer først og fremst at dele al verden i tre dele, det Britiske Rige, de Forenede Stater og udlandet, omtrent som vi siger Norge, Sverige og udlandet. Videre heder det: „Vi har nu behandlet vore pligter mod det Britiske Rige; det staar tilbage at tale om, hvad vi skylder fremmede lande; men før vi det gjør, maa vi stanse et øieblik ved ét land, som ingen retfølende engelskmand nogensinde vil kalde fremmed. Det er de Forenede Stater. Det beboes af folk af vort eget blod og af vor egen tro, har for en stor del de samme love som vi, læser den samme bibeloversættelse og erkjender som vi kong Shakespeares herskerdømme i aandens rige .... Landet var engang engelske kolonier; men for omtrent 120 aar siden søgte vor regjering taabelig nok at blande sig i kolonisternes affærer og vilde ikke lade dem ordne disse efter eget godtykke. Følgen var, at det Nye Englands mænd blev tvungne til at ordne sig under en regjering for sig selv. Dette førte til en beklagelig krig, der længe vedligeholdt fiendskab mellem de to folk: men nu er — Gud være lovet — de to folk paa begge sider havet atter venner.“ Bogen udvikler dernæst muligheden for, at de to atter kan drages sammen i en art forbund og slutter saaledes: „Engang vil dette utvilsomt finde sted. Indtil saa sker, bør det hver mand og kvinde og hvert barn i vort land at se frem dertil som et maal, hvorimod der maa arbeides. Og imidlertid maa vi erindre, at de Forenede Stater hverken er eller nogensinde kan blive for os et virkelig fremmed land, ei heller amerikaneren en fremmed eller udlænding. Han og vi er samme kjød og blod.“

Enhver vil forstaa betydningen af en saadan skoleundervisning, der utvilsomt snart vil blive gjengjældt i Amerika. — Mænd af Balfours autoritet har ogsaa allerede talt høit om forbund og permanent voldgiftsdomstol til afgjørelse af alle stridigheder mellem de to riger. Og de vakre ord er fulgt af handling, der vel vil kaldes ydmygelse, men visselig kun er til Englands hæder. Dette land giver, lader det til, helt efter i Venezuelaspørgsmaalet, som saaledes vil blive fredelig afgjort efter retslig undersøgelse. Det erkjender ogsaa Monroedoktrinet og erklærer høitidelig, at det aldrig vil søge at vinde en tomme mere grund paa det amerikanske fastland, end det allerede har. Overfor saadan handlemaade maa jo Amerika paa sin side blive ædelmodigt. Det overdrog derfor ogsaa som venskabsbevis amerikanske

undersaatters beskyttelse i Transvaal til den engelske gesandt. Og paa begge sider tales der af fremragende mænd om ønskeligheden af, at de to nationer kunde samles til Armenias frigjørelse. Der drømmes om en engelsk-amerikansk fællesoptræden i Østen . . . .

Imidlertid hugger sultanen sine kjære **armenere** ned. Det anslaaes, at 50,000 hidtil er dræbt, og at 350,000 nu lever i fjeldene som flygtninge uden noget at leve af. Man venter derfor en frygtelig vinter og vaar. Den ædle sultan har ogsaa forbudt det Røde Kors adgang til riget. Som rimelig kan være: er det meningen at brænde en fiende ud, saa indbyder man jo ikke brandmandskab til stedet. Selskabet har allerede i Amerika samlet større pengebeløb; dette vil dog blive fremsendt og uddelt gjennem amerikanere og europæere, der er bosatte i landet. Præsidenten for det Røde Kors's amerikanske afdeling, Clara Barton, har ogsaa begivet sig til Konstantinopel.

Rygter om allehaande allian̥cer farer stadig omkring. Saaledes hed det nylig, at **Rusland** og **Tyrkiet** havde sluttet et forbund, ifølge hvilket det første land skulde hjælpe sultanen at opretholde orden i det indre og samtidig møde udenverdenen som hans allierede og beskytter. Rygtet benegtedes officielt. Andre rygter har villet vide, at der underhandledes mellem forskjellige stormagter om Tyrkiets endelige og fuldstændige deling. Sikkert er det kun, at sultanens politik har seiret over det samlede Europa. Salisburys stolte ord til sultanen viste sig blot at være skræmmeskud; eller rettere de var vist ærlig ment; men keiser Wilhelms og Ruslands holdning (den første greb ogsaa ind i den sag med forsikringer om sit høie venskab for den høie sultan) gjorde det umuligt for England at sætte magt bag Salisburys ord uden at indvikle sig i en krig med al verden. Overfor den mulighed veg Salisbury undaf. Nu er armenernes eneste haab, ifølge engelske blade, at tyrkerne vil slaa ihjel endel af de i landet bosatte amerikanske borgere! Thi i det tilfælde vilde formodentlig de Forenede Stater skride ind. Kongressen har nemlig erklæret, at saalænge amerikanske borgere ikke forulempes, kan Amerika ikke aktivt skride ind i den gamle verdens forviklinger, men maa nøie sig med at øve moralsk pres og sende penge og hjælpere. De samme engelse blade mener dog, at dette armenske haab er forfængeligt; thi sultanen, der kjender det amerikanske standpunkt og har magt til at beskytte eller ihjelslaa en hvilkensomhelst klasse af sit folk, har formodentlig givet streng befaling til morderenglene om at gaa hver amerikaners hus forbi. — Et andet haab for armenerne er, at Rusland til vaaren vil opsluge dem, der har overlevet vinteren, og mod sultanens faderlige styre er tsarens fuldkommenheden selv. Et russisk protektorat, der forøvrig vilde staa som en vandring tilbage til middelalderen, er armenernes himmel paa jorden. I deres stilling lærer man at blive meget beskeden i sine fordringer.

Dernede raser kort sagt i fuld frihed det nøgne barbari, medens de europæiske flaader ligger som vagtparade foran Konstantinopel.

Fra **Sydafrika** er der endnu intet videre nyt af betydning. Det har dog vist sig, at naar Johannesburgs *uitlandere* ikke ilede dr. Jameson tilhjælp, saa var det, fordi det store flertal blandt dem ingenlunde var med paa hans indkaldelse. Deres organisation gik ud paa at tiltvinge sig borgerret ved moralsk pres, og Jamesons indfald kom ogsaa paatvers for deres planer. — Det sydafrikanske handelsselskab synes at bære ansvaret for alt, hvad der hændte dernede. Dets forhold vil blive under-

søgt, og der ventes mangt og meget i form af ubehagelige afsløringer. Forøvrig ser det ogsaa ud, som om præsident Krüger og keiser Wilhelm havde arrangeret et lidet kup længe før Jamesons indfald.

Frankrige har fremdeles sin fulde høst af skandaler og opdagede bestikkelser i stor skala. — Forholdet mellem Frankrige og England er helt godt for øieblikket. England har ogsaa her givet efter for freds og venskabs skyld og overleveret til Frankrige i Mekongdalen i Bagindien et stort land, der før var besat af engelske tropper. Til gjengjæld faar England frie hænder fra Kalkutta langs kysten til de ostindiske stræder og øer.

Italiens tropper har kjæmpet tappert i Abyssinien og derved blandt andet vundet den allestedsopdukkende keiser Wilhelms pris og lykønskninger.

Tyskland har med stor jubel feiret fem-og-tyveaarsdagen for rigets samling. Uheldigvis er der mange omstændigheder tilstede, der kaster mørke skygger ind over glæden.

Den i forrige hefte omtalte „officielle“ beretning om en stor spansk seir udenfor **Havana** og Maceos fald har vist sig, som antydet, at være digtning. Imidlertid er general Campos kommet hjem og har udtalt sig bestemt i retning af, at Kuba er tabt, hvis øen ikke indrømmes betydelig mon af selvstyre. Hans politik derover har været forsonlig. Han har kun kjæmpet med halvt hjerte mod oprørerne og har behandlet fanger og andre nogenlunde menneskeligt. — Dette kan ei regjeringen fordrage. Hans stedfortræder er en „bestemt“ mand, hvis opdrag det er at slaa oprørerne ned for enhver pris af blod eller penge. Hans regimente ventes at blive en skrækregjering med øieblikkelig skydning af fanger, spioneri, ingen naade paa slagfeltet osv. — Gaar han imidlertid for vidt, kan det have tilfølge, at de Forenede Stater finder sig beføiet til at skride ind. Kongressen har allerede anmodet regjeringen om „venskabeligt“ at henstille til Spanien at give oprørerne en selvstændig krigførende magts rettigheder.

I England har lord Salisbury givet Tennyson en efterfølger som nationaldigter (kanske rettere hofdigter) *poeta laureatus* i Alfred Austin. Udnævnelsen har vakt temmelig almen misnøie; det synes som en krænkelse mod Tennyson at lade hans plads indtages af en digter af saa lav rang som Alfred Austin. Latterlig bliver det ogsaa, da England faktisk endnu har et halvt dusin mænd, der burde været selvskrevne til stillingen langt, langt før Austin kunde drømmes om. Swinburne for eksempel, og William eller Lewis Morris. — Men det er langtfra første gang, at den laurbærkronede hofdigter er en af tidens smaapoeter. Tvertom har det nærmest været regel. Der er kun faa af Englands store digtere i poeta laureatus rækken; derimod flere, hvis navne kun paa den vis kjendes.

Opfinderen som reformator.

Det kan aldrig tilstrækkelig indskjærpes, at livet er et eneste hele. Vi opstykker det i dele, i omraader, i felter, og paastaar ofte overlegent, at mellem to saadanne omraader findes der ingen forbindelse; de er ganske selvstændige og uafhængige af hinanden; — kunst af moral og religion af mekanik. Vi trækker skarpe skillelinjer og udslynger — Gud ved af hvilken besynderlig grund — forbandelser mod den, der ikke vil se og iagttage dem. Men hvor meget vi end paastaar, at skillelinjerne er der, saa er de dog ikke der. Livet strømmer frit fra omraade til omraade; sult legemet, og sjælen tyner hen; opfind luftskibe og moralen løftes; byg observatorier og skoler, og gudsfrygt øges; giv os et mere intenst og sandt etisk liv, og kunsten faar nye vinger og nyt vælde; giv os respekt for det rette, og nyfunden skjønhed daler ned iblandt os.

Hvem indser ei nu, at de store forskere og tænkere, der i det sidste aarhundre har udvidet vor videns grænser til alle kanter, har, uden selv at vide eller have det til hensigt, reformeret religion og kirke og givet os et renere og sundere sjæleliv. „De byggede bedre end de selv vidste." Herschell og de andre var en bedre kristendoms banebrydere.

Og hvem begynder ikke at indse, at tyngdepunktet i hele det store sociale problem er — mekaniken; tidens mekaniske opfindelser. Vi ser, hvorledes disse allerede har omskabt samfundene; vi forudser, at de maa gjøre det i endnu høiere grad. Hvorledes forandrer ei jernbanerne alene det hele menneskelige liv? Og alle disse moderne ting, der med naturnødvendighedens stemme prædiker for os: „Slutter jer sammen, slutter jer sammen, mennesker! bort med stængsler og grænser, — én hjord, én hyrde," — er der længer nogen, som betviler, at saa vældige samfundsreformatorer har verden aldrig seet! Watt, Stephenson og Edison har gjort mere til at bestemme udviklingens art og forløb end vognlæs af de mest logiske og fint udarbeidede verker over socialøkonomi.

Og kirken selv omdannes af de nye kræfter. Ikke blot bliver Edisons elektriske lys tændt derinde; men de nyvundne kræfter og ændrede forhold i det hele tænder ogsaa et nyt aandens lys. Aldrig før i verdens historie har menneskene saa tydelig som idag seet „Faderen i hans børn, vore brødre." Og under indflydelse af det lys mildnes sæder og varmes hjerter mod hinanden. Det tør nok hænde, at vi engang vil se, at Watt og Edison maa sidestilles med Savonarola og Luther som religiøse, om end ubevidst religiøse, reformatorer.

Menneskene bygger bedre end de selv aner. De forstaar ei sit lille arbeides plads i den store bygning; fatter ikke sammenhængen; aner ikke

arkitektens hele plan. De kaster sten og skjældsord mod andre arbeidere, fordi disse arbeider med noget andet, kanske i modsat retning af dem selv — murer kanske paa den modsatte side af et hvælv —; men en vakker dag kommer buer og stykker sammen, og det sees, at Luther og Edison var medarbeidere med hinanden og med den store arkitekt, hvis bud og plan begge halvt ubevidst, halvt bevidst efterkom.

Man mindes atter om dette i anledning af, at luftseilads nu virkelig synes at høre den nære fremtid til. Thi utvilsomt er det vel, at den, der opfinder et praktisk luftskib, vil omskabe de sociale og politiske forhold i en grad, ingen statsmand, ingen ideforkynder magter. Han vil udslette grænser, slaa en tyk streg over gamle doktriner, ændre nationaløkonomien, og give menneskene helt nye begreber, om hvad der er „naturligt“, „fastslaaet“ og „muligt“.

Det er saaledes i hvert fald vanskeligt at tænke sig, at beskyttelsestoldpolitiken kan overleve den dag, da en opfinder løser luftseiladsproblemet. Det er jo vanskelig nok nu at føre toldopsyn, da man dog blot har landets grænser mod hav og andre riger at passe; men den stund et luftskib kan losse de forbudte varer paa hvilketsomhelst punkt af landets overflade, bliver vel toldbeskyttelse absolut umulig. Man maatte i hvert fald have toldboder med flyvende toldvagtkolonner, told-bicyclekorpser i hver by og landsby i det hele land og stationeret paa hver bakkeskrænt. Og det vilde koste mere end nogen beskyttelse i verden kunde opveie.

Nu er det vistnok saa, at luftskibet vel foreløbig ikke blev videre praktisk som lasteskude; men det maatte i hvert fald virke som en toldregulator. Over en vis grænse vilde det lønne sig at smugle varer ind pr. luftskib. Silke, apotekervarer og lignende maatte det vistnok snart lønne sig at faa paa den vis.

At luftskibet saaledes vilde ændre vor nationaløkonomi mere end noget argument evner at gjøre, er vel utvilsomt. Men alt, hvad der letter samkvemmet og udvisker grænserne, virker ogsaa mægtig til at føre menneskene sammen i altid voksende forbund og rigsenheder. Europa minus muligheden for en national toldpolitik, vil være rykket en europæisk federation betydelig nærmere. Det er ei alene, at hindringer for sammenslutning bortryddes; men der skabes samtidig positive grunde og motiver for den. Den stund et land ikke kan beskytte sin industri mod nabolandenes, bliver det i dets interesse at komme i direkte industrielt forbund med dem. Naar menneskene ikke længer med nytte kan strides og konkurere, bliver sammenslutning i hvers egen interesse.

Luftskibets indflydelse paa krig og fred er allerede ofte blevet drøftet, senest af en militærforfatter i *North American Review.* Vi kan her forbigaa dets anvendelse som observationspost. Ganske anderledes vigtigt er det, at krigen efter luftskibets anvendelse maa tage en helt anden form. Rifler og kanoner kan neppe længer spille nogen rolle. Sprængstof øst ud over fiendens hoveder fra luften maa tage deres plads. Det maa blive en torpedokrig fra skyerne. Men under saadan krigsførelse bliver armeer unyttige. Hvad skulde det tjene til at opstille en million mand, der absolut intet kunde gjøre undtagen at vente paa bomberne fra oven, og saa lægge sig til at dø. Desuden vilde ingen arme komme en dagsmarch fra sit udgangspunkt, før den var absolut tilintetgjort.

Krigen maatte blive ført ganske anderledes. Istedenfor armeer, maatte luftskibe ladede med dynamit drage ind over fiendens lande og øse død, ild og forfærdelse ud over hans bedste byer. Over hovedstæderne maatte der straks komme til at staa forfærdelige luftslag, og krigselskende fyrster og storting maatte belave sig paa at falde først. Fæstninger blev til ingen nytte.

Sagen er helt enkelt den, at luftskibet indfører iblandt os en helt ny dimension. For toldpolitik og krigsførelse betyder den simpelt hen det. Virkningen bliver den samme, som om der i en to-dimensionsvæseners verden pludselig blev gjort indbrud i af tre-dimensions væsener. Hidtil er alt forsvar og alle rustninger belavet paa, at fienden blot kan bevæge sig i to retninger, i et plan. Fæstninger er kun bygget til forsvar mod folk og skyts, der pent holder sig paa jorden. Det samme gjælder det hele hærvæsen og alt forsvar; det er kun todimensionalt. Gjør det muligt at angribe ogsaa i en tredie retning — ovenfra —, og det hele apparat er i et nu forældet; fæstninger, kanoner og krigsskibe kan kastes paa skarndyngen alt tilhobe.

Isteden maatte stridighederne afgjøres tillufts, og det land der havde de fleste og raskeste luftskibe maatte seire; medens uhyre skade i ethvert tilfælde vilde blive anrettet paa begge sider. Og skaden vilde gaa direkte ud over det store fredelige folk, og over begge folk. Det gik ei længer an som nu at tvinge krigen over paa det tabende lands grund. Ingen kunde gjøre sig haab om ved at seire at holde krigen borte fra eget omraade. Heller ikke vilde død og ødelæggelse gaa direkte ud alene over „hær“ og „flaade“. Hver borger i landet, unge og gamle, mænd og kvinder vilde være lige meget udsatte — værgeløst udsatte for den afskyeligste, mest meningsløse død. Og fyrster og høvdinger vilde have al grund til at vente at falde først.

Tror man ikke, at under de omstændigheder — forbundet med jevnt stigende oplysning og karakterudvikling samt med voksende samkvem

mellem folkene — krig snart vilde blive saa temmelig sjelden? — Og samtidig vilde rustningerne blive billige. Det vanlige hærvæsen kunde ophæves: den almindelige værnepligt gjerne ændres til en almindelig arbeidspligt overfor samfundet.

Opfindelsen af luftskibet slutter forfatteren i „*North Am. Review*" vilde foraarsage den største revolution i krigsførelse siden krudtets opfindelse og større end den, som derved foraarsagedes. En flyvemaskine vil gjøre til intet al moderne strategi, formindske vigtigheden af flaader og kystforsvar og ved at bringe krige direkte til paladsers og nationalforsamlingers døre visselig bringe den til en temmelig hurtig afslutning.

Saa den, der giver os et praktisk luftskib, visselig vil bygge langt ud over eget maal, og ved de opnaaede resultater fortjene at staa side om side med de første og største samfundsreformatorer.

Kommunebiblioteker.

Man synes ogsaa her at vaagne til fuld forstaaelse af, at meget mere end hidtil maa gjøres for at aabne bøgernes store verden for alle klasser af befolkningen. Det netop stiftede Kristiania Folkebiblioteksselskab tør saaledes blive indledningen til en norsk bibliotekbevægelse. Da interessen for lignende bevægelser og institutioner i andre lande, — for hvad der allerede er udrettet —, derved muligens vil øges, er det maaske ikke afveien her at henvise den interesserede til en række artikler om emnet, som *Kringsjaa* i løbet af de sidste to aar har gjengivet fra forskjellige fremmede tidsskrifter. Det er især i Amerika, at der er arbeidet ivrig paa dette felt i de sidste aar, og der er man ogsaa kommet længst. De fleste artikler angaar derfor den saakaldte „bibliotekbevægelse" derover.

Man se et reisende bibliotek, I 680; offentlige biblioteker, I 761; Berlins folkebiblioteker, IV 367; bibliotekbevægelsen i de Forenede Stater, IV 297 og 931; amerikanske frie biblioteker, VI 41; et moderne bibliotek, VI 881. Desuden en artikel i dette hefte om bibliotekmekanik. I kommende hefter vil videre, efter allerede direkte indhentede detaljoplysninger, to amerikanske folkebiblioteker, et i en kommune paa 35,000 mennesker og et andet i en bygd med 600 indbyggere blive nogenlunde udførlig skildrede. Muligens ogsaa et større bibliotek i en by af Kristiania størrelse.

Gode og velledede biblioteker i hver kommune er nu en nødvendighed, et uundværligt led i den videre og høiere folkeoplysning. — Vi har meget at udrette paa dette felt for at indhente tiden. Og man maa vel erindre, at det her gjælder, ikke blot at skaffe bøger, men at skaffe folk, som skjønner at forestaa et folkebibliotek. Der kræves mere dertil end kundskab til bøger; skal samlingen ikke blive en død vægt af papir, maa bibliotekaren føle sig og evne at virke som en art kulturmissionær eller oplys-

ningsagitator. Han maa ikke alene staa bag en disk og udlevere forlangte bøger, men ogsaa virke til, at bøger bliver forlangt og at forlangendet gaar mest mulig udover de bøger, der virkelig giver lys og skaber aandsmagt. Det er netop i den retning saa uhyre meget bliver gjort i Amerika — man har ogsaa flere fagskoler for bibliotekarer —, og saa vidt vides endnu omtrent intet hos os.

Teknisk kringsjaa.

— Der er tegn, som tyder paa, at vi staar overfor en ny udvikling i praktisk anvendelse af sekundære elektriske batterier eller opmagasineret, „optappet“ elektricitet. De eksperimenter, som tidligere er gjort med anvendelse af saadanne apparater istedenfor de vanlige luftledninger ved sporveisdrift, har ikke faldt lovende ud. — Det sekundære batteri har den store fordel, at man undgaar alle ledninger. Batteriet lades ved stationerne og vognen medfører da, saaatsige paa flasker, sin egen drivkraft. Ulemperne er batteriernes betydelige tyngde og driftens større kostbarhed. I de sidste maaneder synes det dog, som om forbedringer ved batteriet har ændret forholdet, saaledes at der er udsigt til, at de kan seire i konkurrancen med luftledninger. De sidste har jo mange store ulemper. I Tyskland er allerede sekundære batterier betydelig anvendt i forskjellige retninger. Nu heder det, at Hamburgs luftledningssystem skal ombygges til et sekundært batterisystem — ledningerne erstattes af batterier. Det samme forlyder fra Dresden og Hague. Ogsaa i Amerika, hvor hidtil luftledningssystemet har hersket uindskrænket, er der i de sidste par maaneder eksperimenteret (i New York) med batterier. Og resultaterne skal være saadanne, at en autoritet forudsiger, at systemet inden seks maaneder vil begynde at vinde indpas paa luftledningernes bekostning. — En anden anvendelse for sekundære batterier er vel saa interessant og særlig udbredt i Tyskland. Den bestaar i at benytte dem ved kraftstationer og kraftoverføringer som regulatorer eller en art drivhjul. Kraftforbruget er nemlig ofte meget variabelt, medens maskineriet for økonomisk drift maa afgive en jevn kraftmængde. Man planlægger da maskineriet for et midlere forbrug. Naar dette er mindre, lades eller tappes den overflødige elektricitet paa sekundære batterier, hvorfra den saa atter afgives til ledningerne, naar forbruget bliver større end det gjennemsnitlige. Batteriet er — for at bruge et andet billede — en art reservoir, hvori den overflødige elektricitet samles og opbevares mod den tid, da forbruget bliver særlig stort.

— Norge har æren af at være det i telefonveien mest udviklede land i verden. Vi har 256 telefoncentraler eller 1 for 7812 mennesker, hvilket er 8½ gange flere end Storbritannien, i forhold til folkemængden. Efter Norge kommer Sverige, saa Finland, Danmark og Schweitz. De fire skandinaviske lande udgjør sammen med Schweitz en gruppe for sig af de i denne retning mest fremskredne lande! Ingen af dem har mindre end 1 telefon pr. 328 personer.

Efter dem kommer de middels udviklede lande, Tyskland med 1 telefon til 449 personer, Storbritannien med 1: 636, Holland 1: 643 og Belgien 1: 700.

Sinkerne blandt landene i denne hensende er Frankrige med 1: 1432, Spanien 1: 1618, Østerrig 1: 1640, Italien 1: 2530, Ungarn 1: 3169, Portugal 1: 3371 og Rusland — nederst i Verdensklassen — 1: 13,102.

Tabellen indbefatter blot Europa. De Forenede Stater vilde formodentlig komme i anden klasse ved siden af Tyskland og England. Grunden til, at udviklingen der ikke har holdt stand med det almindelige mekaniske fremskridt er at søge i, at hele telefonvæsenet gjennem patentrettigheder ligetil det sidste aar har været et monopol med høie priser.

Ny literatur.

Ole Bang: *Naturbørn.* — John Griegs forlag. — Bergen.

I det hele en del friske, fordringsløse smaahistorier om „naturbørn", som det vil fornøie en at læse.

Bernt Lie: *Nye Kræfter.* — Fortælling. — H. Aschehoug & co.s forlag. — Kristiania. — Kr. 2.80.

Forfatteren har den værdifulde evne at kunne skrive et let, friskt, letflydende sprog og at kunne fortælle frit, naturlig og underholdende. Han giver os en bog, som ikke stiller store fordringer; men som det er hvile at læse. Man lytter til forfatterens fortælling med interesse og føler sig godt underholdt. Hans billeder er behagelige og vakkert tegnet, og man reiser sig fra gjennemlæsningen forfrisket, udhvilet og forfatteren taknemmelig derfor.

Erik Skram: *Ungt Bal.* — Kjærlighedsspil i tre akter. — Gyldendalske boghandels forlag. — Kjøbenhavn.

Johan Bojer: *Gravholmen.* — Skuespil i fire akter. — Pios boghandel. — Kjøbenhavn.

Amalie Skram: *Professor Hieronimus.* — *Paa Sct. Jørgen.* — Fortsættelse af „Professor Hieronimus". — Gyldendalske forlag. Kjøbenhavn.

Den første af disse bøger udkom tidligere i aaret, den anden før jul. De udgjør en enkelt samlet fortælling, — en haarreisende fortælling om en gift dames ufrivillige indespærring paa „sjette afdeling" i to sindssygeasyler. Hun er sterkt nervelidende og bestemmer sig efter samraad med mand og huslæge til at lægge sig ind i nogle uger paa et hospital, hvor hun kan opnaa fuldstændig ro og fornøden pleie. Ved en række feiltagelser og misforstaaelser og noget værre fra professor Hieronimus's side bliver hun imidlertid strax puttet ind i „sjette afdeling", blandt gale, der styrer omkring hende paa alle kanter. Hele natten holdes hun vaagen af deres larmen. Hendes dør maa altid staa aaben. Det er hende, som man let kan tænke sig, umuligt at faa sove eller hvile. Alt hvad hun gjør tydes som tegn paa galskab. Under bevidstheden herom kjæmper hun en kamp paa livet for at beherske sig. Alle henstillinger om at slippe ud af dette helvede er forgjæves. Sin mand faar hun ikke lov at se. Tilsidst erklæres hun gal at

være. Og hele tiden mangler der ikke hendes forstand det ringeste; kun at hun trænger den ro og pleie, hun ei her kan faa. — Skildringen heraf er saadan, at man næstsn føler sig selv levende begravet med „heltinden" og forarges med hende. — Men ved siden heraf gaar der en række glimrende skildringer af de gale og af livet iblandt dem, af deres maade at tænke paa. »Heltinden« benytter nemlig tiden til at stifte bekjendtskaber, og skildringen af disse »bekjendte« er overordentlig interessant. Det giver en forstaaelse af de »gales« sind, som visselig for alle andre end sindssygelæger er noget helt nyt. — Hvad mener man saaledes om dette træk: »Heltindens« nærmeste nabo er en dame, der tilbringer nætterne med at bande og forbande betjeningen, synge og dunke i væggene. »Heltinden« kan ei faa sove for dette. Hun finder den bandende dame noksaa snil og venlig, og beder hende omsider »for min skyld« om at være rolig om nætterne. Hun mener først, at det »kan« hun ikke. »Synge« maa hun ihvertfald. Men omsider lover hun dyrt og helligt, at der skal blive ro. Natten kommer, og der er stille i den gales celle; men efterhaanden bliver »heltinden« opmerksom paa en underlig lyd. Det lyder som hvisken. Hun lytter. Det er den gale, som ligger i sin seng med sengklæderne om munden og hvisker sine eder og forbandelser ned i dem. Bande maatte hun; men sin nye veninde vilde hun dog ikke forstyrre. Man kommer til at tænke paa den gamle forklaring af sindssygdom som »besættelse af onde aander.« — Det hele er saaledes skrevet, at det giver mere indtryk af en paa syn og erfaring bygget skildring af virkeligheden end af et fantasibillede. —

Nordiske tidsskrifter.

Den under denne overskrift givne indholdsfortegnelse af de nordiske tidsskrifters væsentlige indhold er under aarsskiftet kommet lidt i uorden, men vil herefter blive holdt à jour. Et forsøg vil ogsaa blive gjort paa at give *Kringsjaas* læsere en oversigt over, hvad der i andre tidsskrifter skrives eller diskuteres af almen interesse.

Tilskueren. — Januar. — *Nils Collett Vogt:* en bekjendelse; *R. Besthorn:* Europa og Afrika; *Johannes Jørgensen:* De profundis; *A. Hein:* Vore dommere; *Vald. Vedel:* Julelæsning (literaturoversigt); kunst og teatre.

Finsk Tidsskrift. — Januar. — *M. G. Schybergson:* Ur ärkebiskop Jakob Tengstrøms franska brefkonsept; *G. Lønnbeck:* Pestalozzis „Lienhard Gertrud"; *Gösta Gotenfelt:* Några minnen från L'institut Pasteur; *Draba Verna:* I nyårsnatt; *R. F. v. Willebrand:* Mikael Lybecks nya dikter; *A. Lt.:* Öfverdriften i estitiken.

Samtiden. — November—december. — *Guglielmo Ferrero:* Den japanske revolution; *Helge Rode:* Den reisende; *Gustav Wied:* Fra skitsebogen; *A. Hagensen:* Den sentimentale periode; *Gerhard Gran:* Over ævne, 2det stykke; *Lagmand Dahl:* Vrangsider; *Louis Couperus:* En hollandsk digter.

Nordisk Revy. — No. 23—24. — *Svatopluk Cech:* Trälens sånger; *Paul Rosenius:* Strandfogel; Martyrium humanum; *Charles Johansson:* Köpmannen i Venedig; musikrevy, literaturbref osv.

Notitser.

— De Forenede Stater alene har et ikke saa lidet større jernbanenet end hele Europas tilsammen. I forhold til folkemængden kommer Australien og New Zealand først med fra 179—80 og 50 km. jernvei paa hver 10,000 mennesker, dernæst engelsk Nordamerika med 50 km. paa hver 10,000, og saa Orangefristaten i Sydafrika med 48; derefter de Forenede Stater med 43 km. paa hver 10,000; videre Argentina med 31, Kapkolonien med 24, Uruguay med 23, Sverige med 18, Schweitz med 12, Frankrige med 10, Danmark med 10, Belgien med 9 og Storbritannien med 9, Norge med 8. Som man ser har Europa i forhold til folkemængden et meget mindre udviklet kommunikationsvæsen end de nye lande i Afrika, Amerika og Australien. Det er i det hele paa høi tid, at Europa bliver var, at verdenstyngdepunktet holder paa at forlade det. I Europa har Sverige æren af at have det største jernveisnet i forhold til folkemængden. Men har Sverige blot her 18 km. jernvei for 10,000 mennesker, har Nordamerika det dobbelte til det tredobbelte for samme antal mennesker, ligesaa Orangefristaten og New Zealand, medens Vestaustralien har det tidobbelte! I forhold til arealet (som er en mindre betegnende sammenligningsmaade) kommer Belgien først med 18½ km. paa hver 100 □ km.; dernæst Storbritannien med 10½. Her staar Europa i det hele langt forud for de andre, dog saa at New Zealand f. eks. ogsaa i forhold til areal har mere jernvei end Grækenland, og Victoria mere end Sverige, Kapkolonien og Orangefristaten mere end Norge, Tasmanien dobbelt saa meget og selv Hawaij, som vi indbilder os at ligge udenfor folkeskikken, lige saa meget.

— Overtro er ei saa uddød, som vi ofte tror. Selv pariserne, hvor lidet *tro* de end maatte have, har sin *overtro*. Saaledes er det næsten umuligt i Paris at faa bortleiet et hus, der har numret 13. Som en følge heraf maa endog lov og byraad bøie sig for overtroen og tillade huseiere, der faktisk eier no. 13 i en gade at omgaa baade lov og det faredigre tal ved at merke sit hus 12 B.
(Spectator).

— Et interessant eksperiment foretoges ifjor ved en jernbaneudskjæring i New York. Man traf et lag af vaad sand, hvormed intet lod sig gjøre. Det gled stadig ud. Man fandt da paa at fryse det hele, mens arbeidet udførtes. Det var midtsommers; men rør blev sænket ned i sanden og luften gjennem disse fortyndet, til en temperatur af 45° C. under frysepunktet blev frembragt, og det hele frøs fast. Arbeidet lod sig da let udføre og nødvendige støttemure etc. opføre; hvorefter rørene toges ud og sanden fik vende tilbage til sin normale tilstand.

— Mammutdyr i Amerika. — Enhver ved, at man omkring begyndelsen af dette aarhundre fandt velbevarede rester af mammut og endog et helt dyr indefrosset i isen i det nordlige Sibirien. Lignende fund er nu blevet gjort i Alaska af en forsker, der undersøgte derværende kulleier. Den samme mand har opdaget en hidtil uopdaget — forresten levende — bjørneart.

— *Stjernebytte.* Keiser Wilhelm har sendt den „Sorte Ørn“ til Mikadoen og til gjengjæld har denne sendt „Den opgaaende Sols Orden“ til Tyskland.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

Redaktør: H. Tambs Lyche.

BIND VII. 29. FEBRUAR 1896. HEFTE 4.

Undervandsbaade.

Efter **A. W. Dobson** i „*Cosmopolitan*“).

De sidste aars opfindelser har gjort det noget saa nær muligt at realisere Jules Vernes profetiske idé i hans skildring af den verdensberømte „Nautilus“.*)

Tanken paa en undervandsbaad, der kan anbringe sprængstoffe eller en torpedo under krigsskibes bund eller panser, er gammel. Det første kjendte forsøg paa at bygge en saadan berettes fra Holland fra det syttende aarhundre. Dette første forsøg er siden fra tid til anden blevet fulgt af flere opfindere; men de har alle arbeidet hver for sig og uden kjendskab til hvad der før var gjort, hvorfor heller ikke noget virkeligt fremskridt blev opnaaet før under den nordamerikanske borgerkrig. To undtagelser bør dog gjøres fra denne regel. I 1776 byggede en amerikaner, David Bushnell, en undervandsbaad efter samme principer, som de sidste aars forsøg har fastslaaet som de rette. Det samme kan siges om den baad, som Robert Fulton i 1800 byggede for den store Napoleon. Begge baade optog i sin konstruktion de ideer, som er blevet god-

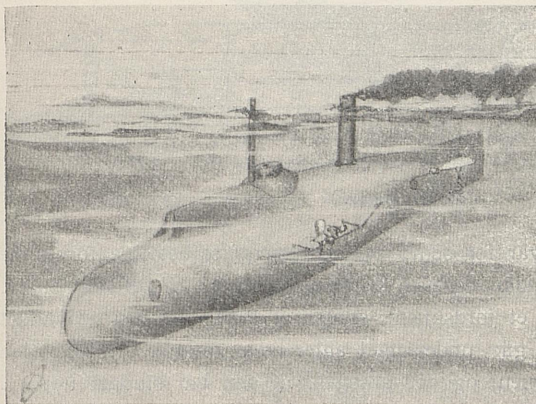

Forfatterens idé.

*) Jules Verne: Tyve tusen mil under havet.

kjendte paa dette omraade. Naar intet praktisk resultat opnaaedes skyldes det ingenlunde opfindernes mangel paa forstaaelse af problemets natur, men tidens manglende mekaniske udvikling. Det er væsentlig blot i det finere maskineri og de flere mekaniske hjælpemidler, at de nyeste baade er en forbedring af Bushnells og Fultons.

Undervandsbaade fandt først praktisk anvendelse i den nordamerikanske borgerkrig, og deres første „mesterstykke" udførtes, da en liden Sydstatsbaad sprængte Nordstaternes store krigsskib *Housatonic* i luften. Admiral Porter beskriver begivenheden i følgende ord: „Omtrent kl. 8.45 om aftenen opdagede den vagthavende officer noget, der saa ud som en planke, bevæge sig gjennem vandet henimod skibet paa ca. 100 meters afstand . . . . To minuter senere var „tingen" paa siden af Housatonic. Kjættinger og ankre kastedes, maskinerne bakkedes og alle mand kaldtes

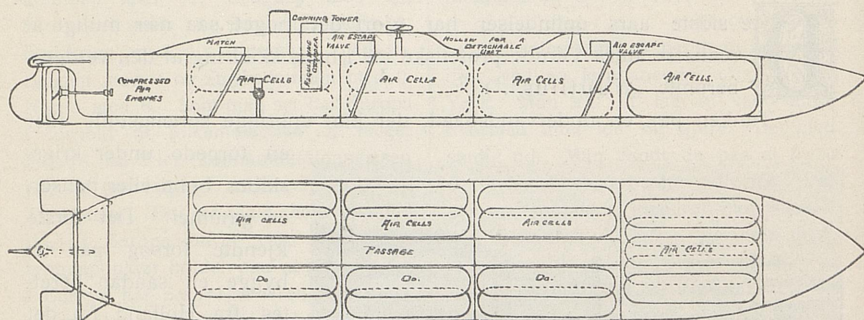

Le Plonguer.

til sine poster; men det var for sent; torpedoen traf skibet lige forud for stormasten paa styrbord side og nær krudtmagasinet . . . . Skibet skalv, som om det rystedes af et jordskjælv, syntes at løftes helt ud af vandet og sank saa tilbage og gik under med agterenden foran . . . . Baaden saaes ikke efter eksplosionen, og det antoges, at den var sluppet undaf i forstyrrelsen. Men da skibet senere blev besigtiget af dykkere, fandtes undervandsbaaden siddende fast i det hul, den selv havde slaaet, medens besætningen naturligvis laa ombord i den som lig."

Franskmændene begyndte derefter at eksperimentere med baaden *Le Plongeur,* der var 140 fod lang og af 200 tons drægtighed. Drivkraften var sammenpresset luft. Man havde vanskelighed med at holde baaden paa en bestemt dybde, indtil man forsøgte med vertikale propellere, der gav et meget tilfredsstillende resultat.

I 1885 byggede franskmanden Goubet en ny baad, der drives ved

elektricitet. Den har vist sig meget tilfredsstillende og er lagt tilgrund for den franske flaadeafdeling paa dette omraade.

Siden er udmerkede undervandsbaade opfundne af svensken Nordenfeldt, englænderen Waddington og amerikanerne Baker og Holland. Konstruktionen af disse fartøier er nu en fuldt udredet, eksakt videnskab. Det blinde forsøgsstadium er forlængst overvundet.

I 1893 bevilgedes der i de Forenede Stater penge til et saadant fartøi. Planer fremlagdes af Baker og Holland, og efter en nøie gjennemgaaelse af disse valgtes den sidstes konstruktion.

Det gjennemgaaende princip for alle undervandsbaade er at bygge og udruste dem saaledes, at de i fuldt færdig og slagberedt stand saavidt flyder med en ubetydelig overflade oven vande.

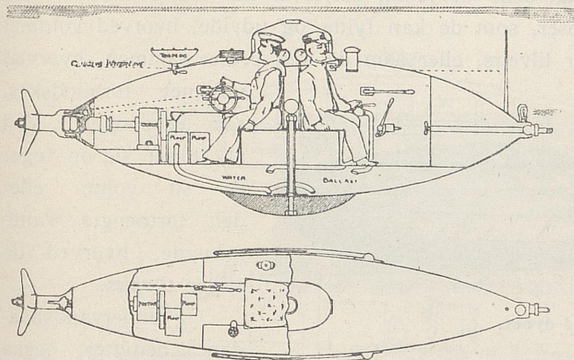

Russisk torpedobaad, Goubets system.

Meningen er da, at de under normale forhold, naar der ingen fare er, eller de ikke netop er i fuldt „arbeide“, skal seile paa denne vis — skydende en mørk, næsten usynlig jernryg op af vandet.

Men det øieblik, fare er paafærde eller den skal arbeide og underminere en fiendtlig flaade, maa den kunne „dukke“ under og holdes under vandet i nogen tid og paa en nøie bestemt dybde.

Dette kan opnaaes paa forskjellig vis. Det enkleste og det, som først falder en ind, er at forøge baadens vegt ved at lade vand rinde ind i dertil indrettede beholdere. Naar baaden kun saavidt flyder før, skal der meget lidet til, for at bringe den til at synke. Ved at tappe ind mere eller mindre vand, kan dybden reguleres. Vandets tæthed og tryk stiger nemlig meget raskt nedover, saaledes at hvad der netop saa vidt bringer baaden til at synke lige ved overfladen, vil holde den flydende ti fod under overfladen.

Ønsker man atter at stige tilveirs, kan vandballasten kastes ud igjen ved trykpumper. Dybden kan ogsaa reguleres meget nøiagtig ved at pumper og kraner sættes i forbindelse med en saakaldt „hydrostatisk vegt“, — et apparat, der maaler trykket udenfor. Forbindelsen mellem de to kan

da saaledes arrangeres, at pumperne sættes i arbeide, hvis trykket bliver større end bestemt, — det vil sige, hvis baaden synker under den fastsatte dybde —, medens kranerne aabnes, hvis trykket bliver for lidet og baaden altsaa stiger over den bestemte dybde.

Det er imidlertid klart, at istedenfor at bringe baaden til at synke ved at forøge dens vegt, kan det samme opnaaes ved at formindske dens volum. — At den flyder beror jo derpaa, at den er lettere end den vandmængde, den fortrænger. Vil man have den til at synke, kan man altsaa enten øge baadens vegt, medens den fortrængte vandmængde (ↄ: baadens volum under vandet) bliver uforandret; eller man kan lade baadens vegt forblive uforandret, men formindske den fortrængte vandmængde ved at formindske baaddens volum. Resultatet bliver det samme.

Fiske benytter sig, som bekjendt, delvis af den sidste metode. De har i sit legeme luftposer, som de kan fylde og udvide, hvorved volumet vokser og fisken stiger tilveirs, eller som de kan presse sammen, hvorved volumet formindskes, saa de synker. Ved at „blæse sig op“ øger de sit volum eller den fortrængte vandmængde, hvorved de stiger tilveirs.

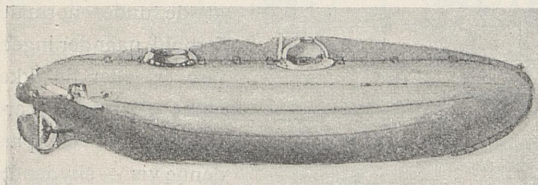

I dybet.

Og undervandsbaadene benytter ogsaa saadanne luftposer. De bestaar i hule og tomme cylindere, der kan skyves ud af skibet og atter trækkes ind. Skyves de ud, øges volumet, uden at vægten ændres, og skibet flyder lettere. Da „puster baaden sig op“, saa at sige. Trækkes de ind, formindskes volumet uden vegtforandring, og baaden synker. Naturligvis maa da cylinderne under normale forhold — i flydende tilstand — være udskudte. Ved at trækkes mere eller mindre ind, reguleres baadens dybgaaende.

Videre opnaaes samme resultat ved en tredie metode. Her ændres hverken vegt eller volum. Baaden drives op og ned ved maskineri ved hjælp af vertikale propellere.

Endelig er der en fjerde metode. Den er ogsaa lært af fiskene. Den bestaar blot i at give baaden et horizontalt ror, ved hvis hjælp den kan styres op eller ned. Denne metode forudsætter, at baaden skyder god fart. Stilles da roret i en vinkel med horizontalen, — nedad f. eks., saa vil vandets tryk mod roret bevirke, at skibet dreier forenden nedad og bevæger sig i den retning.

Ved nyere baade anvendes gjerne flere af disse metoder samtidig.

Naar baaden bevæger sig paa overfladen kan den benytte vanlige dampmaskiner til at afgive drivkraften. Under vandet derimod gaar ei dette an, da ildstedet vilde fortære luften i et øieblik. Her maa man benytte en anden drivkraft. Som oftest benyttes nu elektricitet fra sekundære batterier (eller i opmagasineret stand). Maskineriet maa da være saaledes indrettet, at alt let lader sig udskifte fra den ene til den anden drivkraft og motor. — Nordenfeldt benytter som undervands kraftkilde varmt vand opmagasineret under sterkt tryk. Naar vandet frigjøres fra magasinerne, forvandles det nemlig til damp, der da kan benyttes paa vanlig vis til at drive den samme dampmaskine, som ellers anvendes. Man slipper altsaa med et sæt maskineri, samtidig som varmt vand er noget, man kan faa nyt oplag af overalt, medens elektricitet ikke altid turde være

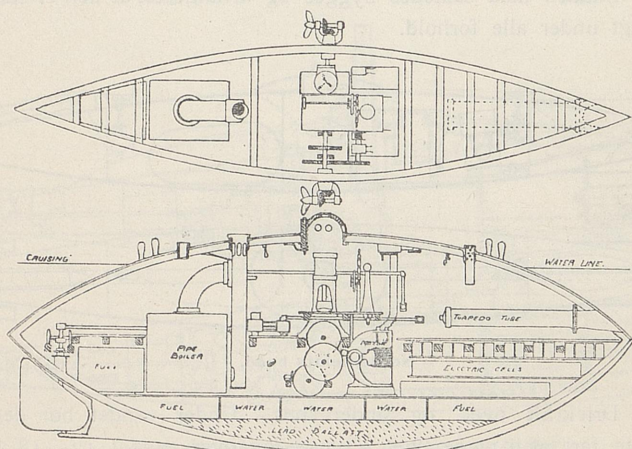

Bakers konstruktion.

forhaanden. Paa den anden side maa dog vandet benyttes straks efter opmagasineringen, ellers afkjøles det. Elektriciteten derimod holder sig i lang tid.

Ved bygning af en saaden baad har konstruktøren at tage følgende punkter i betragtning:

1. Baaden maa være sterk nok til at udholde det større tryk paa de dybder, hvortil man vil, den skal kunne trænge ned. Dette kræver en langt sterkere bygning end ved vanlige overvandsbaade. Følgende opgaver over trykket paa forskjellige dybder giver en idé om, hvor meget dette forhold har at sige.

Paa	30	fods	dybde	er	trykket	13.00	eng.	pund	pr.	kvadrattomme.
„	40	„	—	„	—	17.33	„	„	„	—
„	50	„	—	„	—	21.66	„	„	„	—
„	70	„	—	„	—	30.33	„	„	„	—
„	100	„	—	„	—	43.33	„	„	„	—
„	150	„	—	„	—	65.00	„	„	„	—

Altsaa paa blot 150 fods dybde er trykket fem gange saa stort som paa 30 fods dybde, og baaden maa altsaa for at gaa saa dybt være bygget fem gange sterkere end vanlige skibe. Saa dybt bør den være beregnet paa at gaa og være fuldt sterk nok dertil. Den vil da ogsaa kunne taale en lidt større dybde, om den en enkelt gang ved et tilfælde skulde synke dertil.

2. Baaden maa saaledes bygges og arrangeres, at den er saa „stiv“ som muligt under alle forhold.

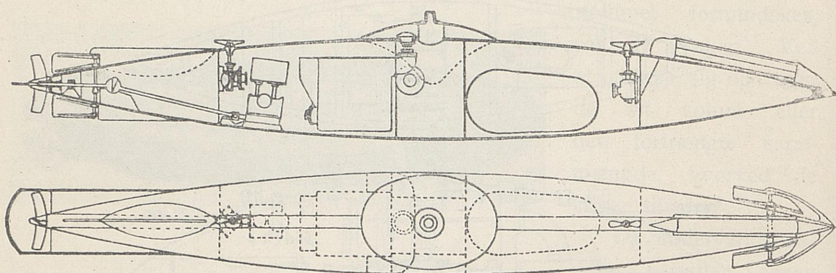

Nordenfeldts baad.

3. Drivkraft over- og undervands. Under vandet bør der kunne opnaaes en fart af 12—15 km. i timen, og over vandet 12—18 knob.

4. Midler til at hæve og sænke baaden.

5. Midler til at standse synkningen i en fart, dersom den fremkaldes ved et eller andet uheld.

6. Torpedoarrangementet.

7. Styreapparat.

Er den nødvendige styrke bestemt, gjælder det derefter om at finde den mest hensigtsmæssige f o r m. Baade af hensyn til „stivhed“ og styrke har man fundet, at en vertikal oval eller elipse giver det bedste tværsnit. For og agter bør baaden have fiskeform med lang udtyndet agterende for at baaden skal gaa støere og jevnere. Agterud fæstes baade vertikale og horizontale ror. De sidste vil være en hjælp til at holde skibet støt paa en bestemt dybde. Alt maskineri bør selvfølgelig være saa kompakt som muligt.

I nyere baadtyper har man søgt at undgaa baade vandballast og hule cylindre som midler til at hæve og sænke baaden. De benyttes, men kun som hjælpemidler til regulering, eller til at beholde en engang opnaaet dybde. Til udelukkende benyttelse er de upraktiske, fordi det viser sig umuligt med dem at undgaa, at baaden kommer i ganske voldsomme svingninger op og ned. Ligger den f. eks. ved overfladen og skal synke, og vand derfor tappes ind, saa kræves der for at overvinde baadens træghed lidt mere vand end strengt nødvendigt til synkning. Den kommer derved til at synke ganske raskt og den tunge masse sætter god fart i den, saa at den gaar dybere, end dens vandballast i virkeligheden kræver. Følgen er, at den atter springer tilveirs som en viskelæderbold, for atter at synke under den bestemte dybdelinje osv., under stadig mindre svingninger, til den endelig kommer til ro.

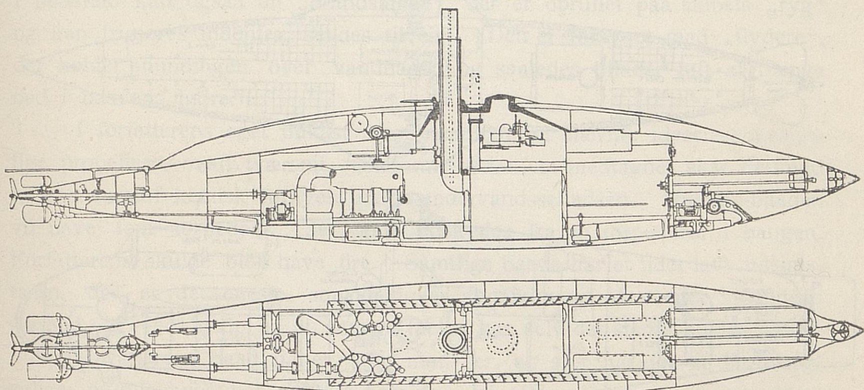

Hollands idé. Antagen af de Forenede Stater.

Man synes derfor at være blevet staaende ved vertikale propellere eller horizontale ror som de fornemste midler til dybderegulering. Den af de Forenede Stater antagne baadtype, Holland-baaden, sænkes alene ved styring med temmelig store horizontale ror. Den er blot beregnet paa at kunne tage en mindre „dukkert“ — holdes under vandet en kortere tid under angrebet eller i værste fare. Dukkerttypen kalder man denne.

Baker derimod opfandt en sindrig modifikation af vertikalpropeller. Han vilde ingen særlig vertikal propeller benytte, men lod de samme propellere (der er gjerne et par, en paa hver side af baaden) virke baade horizontalt og vertikalt. Han stiller de to almindelige propellere omtrent midtskibs, en paa hver side af skibet og i bevægelige lagere, der kan roteres, saaledes at propellerakslerne kan bringes til at indtage alle stillinger, fra vertikal til horizontal. Skal baaden drives frem ved overfladen, stilles

propellerakslerne horizontalt. Skal den derimod raskt og pludseligt drives under, saa vendes blot propellerlagrene, saa akslerne bliver vertikale, og det samme maskineri sender da baaden under. Her holdes den ønskede dybde ved at akslerne gives en bestemt vinkel med horizontalen, saaledes, at propellerne ved et vertikalt tryk holder baaden nede og ved det horizontale driver den frem.

Dette synes et idealt system. Baaden er her til enhver tid under absolut kontrol. Et mindre horizontalt ror vil støtte propellerreguleringen og give sikker og jevn bevægelse. Hule cylindre og vandballast kan benyttes for at holde baaden paa en engang vunden dybde og lette propellerens vertikale arbeide, saa dens hele kraft kan benyttes til at drive baaden frem. Svingninger er under fuld fart og vunden dybde ikke at

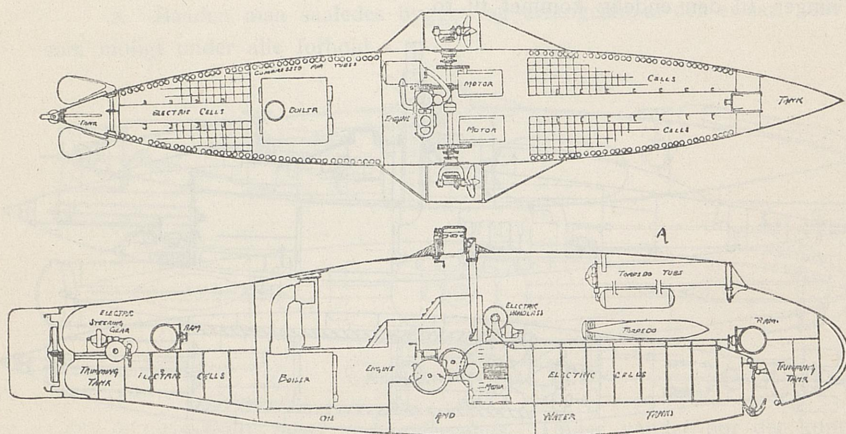

Forfatterens konstruktion.

befrygte. Ligeledes kan pumper og kraner sættes i forbindelse med en hydrostatisk regulator, der automatisk holder baaden i samme horizontale linje. Som sikkerhedsforanstaltninger mod at synke for dybt ved et eller andet tilfælde tjener dels den hydrostatiske regulator, dels et par hule cylindre, der i en fart kan skyves ud og derved tvinge baaden op til overfladen. I tidligere baadtyper benyttedes som saadan sikkerhedsforanstaltning tung ballast, der hang under kjølen og kunde løsnes indenfra i yderste nød. Men de hule cylindre er naturligvis meget bedre.

Man kan ligeledes have vandbeholdere arrangeret parvis, en paa hver side af baaden og forbundne med pumper, kraner og automatiske regulatorer, der straks pumper vand over fra den ene til den anden side, ifald baaden lægger sig over paa grund af en udskudt torpedo (fra den ene side) eller ved anden omskiftning af de ombordværende vægtforhold.

At se under vandet i nogen afstand er umuligt. Det er som at prøve at stirre gjennem den tætteste taage. Selv det sterkeste elektriske lys hjælper lidet. Det er derfor absolut nødvendigt for en undervandsbaad at stige op ganske ofte for at iagttage omverdenen og se, hvor fienden er. For at undgaa at udsætte baaden for at blive seet har baade Baker og Holland foreslaaet at benytte et *camera lucida,* der vil gjøre det muligt for baaden uden at vise saa meget som en eneste jernfinne over vandet, at stige op for at iagttage sine fiender. Den nærmer sig blot overfladen og stikker ud sit camera lucida indfattet i et rør. I dette vil da hele omegnen kunne afspeiles og iagttages.

I den af de Forenede Stater antagne baadtype vil baaden medføre sammenpresset luft paa beholdere (under et tryk af 2000 pund pr. kvadrattomme). Naar baaden er under vand vil mandskabet faa sin luft herfra. I nødsfald kan ogsaa en „brandslange“, der er oprullet paa skibets „ryg“ og kan frigjøres indenfra, sendes tilveirs. Den er forsynet med „flydere“, der holder mundingen over vandfladen og saaledes tillader luft at trænge ned i baadens indre.

I forfatterens eget udkast hvor samtlige før nævnte ideer — bevægelige propellere, ovalt tværsnit, fiskeform, osv. — er medtagne, skal derimod luftens surstof kemisk fornyes under undervandsseiladsen. Holland-baaden vil have fem torpedoer , der kan udskydes fra to torpedorør i baugen. Forfatterens skulde blot have fire. Samtlige baade har et lidet lavt udsigtstaarn, der er det eneste, som behøver at stikke op af vandet i fiendens nærhed, og ved hjælp af et camera lucida kan selv det stadig holdes under.

Forfatterens baad ligner, som man ser, en stor hai lige til den uhyggelige mund, hvor her ankeret hænger. (Se foregaaende og første side).

Holland-baaden, der skal være otti fod lang og elleve fod i diameter, vil, mener forfatteren, ogsaa vise sig i alle maader tilfredsstillende.

Serumbehandlingen af difterit
fra en patients standpunkt.

(Efter **Demetrius C. Boulger** i „*Contemporary Rev.*“).

Forfatteren retter ud fra sin personlige erfaring og iagttagelse et heftigt angreb paa den nye serumbehandling af difterit, den han anser for i høieste grad skadelig og fordømmelsesværdig. Sin egen erfaring og sine egne lægmandsiagttagelser (han er forfatter) har han, fortæller han, fundet støttet af en medicinsk autoritet, der har havt

en ualmindelig lang og forskjelligartet erfaring med sygdommen, omfattende 15,000 tilfælder. Uden denne støtte, mener forfatteren, vilde han, trods sin egen sørgelige erfaring og mange iagttagelser af virkningerne paa andre, ikke vovet at fremkomme offentlig med sin paastand. Den nævnte lægeautoritet har dels af beskedenhed og dels af optagethed og mangel paa tid undladt selv at tage tilorde mod serumets forsvarere.

Jeg har aldrig følt mig bedre, siger forfatteren, end den dag, da jeg uden et øiebliks varsel blev angreben af sygdommen. Jeg boede alene i London og mente, at ondet vilde gaa over af sig selv. Først den anden dag sendte jeg bud efter læge. Jeg var da meget syg med voldsomt ophovnet hals. Lægen raadede mig til at gaa til et hospital, og jeg fulgte hans raad, I hospitalet blev min hals undersøgt og en stor og forskjelligartet samling af difteritbaciller fundet. Jeg bragtes tilsengs; lægen undersøgte mig og noterede paa en tavle over mit hoved sygdommens art og symptomer, der viste, at jeg led af et sterkt angreb af difterit i svælget og struben. Jeg var ved denne tid ligegyldig for alt, hvad der foregik om mig. Jeg saa lægen tømme noget ud af en flaske og sygepleiersken tilberede en liden bandage. Den sidste vaskede mig saa med glycerin, tror jeg, et sted paa høire side af underlivet, hvorpaa lægen kom over til mig og sagde venlig: „Jeg skal gjøre Dem et lidet gran ondt," hvorpaa jeg følte et stik og en flyden af væske ind under huden. Det var tyve kubikcentimeter serum, der indsprøitedes.

Samtidig med serumbehandlingen fortsattes den gamle difteritbehandling uforandret: — klorgurgling, varme linfrøomslag om halsen og hyppige doser af jern og alkohol.

Efter indsprøitningen havde jeg sterk feber. Næste morgen var feberen værre og sygdommen i det hele saadan, at en ny indsprøtning maatte foretages. Denne havde lige saa liden virkning som den første paa halsens renselse, og den øgede feberen og frembragte delirium. Jeg var nu fra mig selv i fire dage uden søvn og tildels ivrig i forsøg paa at rømme.

Indsprøitning havde i mit tilfælde absolut ingen god virkning paa sygdommen. Først efter fjorten dages behandling efter den gamle metode fandtes min hals atter i orden. Før serumbehandlingens tid tog denne helbredelse gjerne fire dage. Der er ingen tvil om, at i mit tilfælde viste serumet sig at slaa aldeles feil. Det øgede feberen og formindskede ikke engang albuminet. Jeg helbrededes alene ved de gamle midler.

Imidlertid syntes serumbehandlingen heller ikke op til dette tidspunkt at have forvoldt mig nogen større skade. Jeg havde intet af det udslet, som hyppig følger behandlingen og tvinger patienten til at forblive uger i

hospitalet, efterat difteriten er helbredet; heller ikke var der nogen opsvulmen paa indsprøitningsstedet, hvad der ogsaa ofte finder sted med samling af materie, der maa trækkes ud, hvis ikke opsvulmningen kan blive reduceret. Muligens er de heldige, hvem dette hænder, idet giften derved trækkes ud og hindres fra at sprede sig over hele systemet.

Seks og tyve dage efter min ankomst til hospitalet kunde jeg forlade det som helbredet. Men nu kom det værste. Ikke mange timer efter min hjemkomst blev jeg kastet i en ny og langvarig sygdom, som jeg er overbevist om for største delen skyldtes og bestemt forværredes ved serumindsprøitningen. Stemmen blev underlig og udtale vanskelig; efter nogle dages forløb følte jeg magtesløshed i venstre ben og ustøhed. Saa tab af syn — øinene blev først svage for nære gjenstande, dernæst for fjerne og endelig fordobledes alt for dem. Der gik seks uger, før mit før udmerkede syn vendte tilbage; men skjøndt lægen havde sagt mig, at jeg sandsynligvis vilde blive nødt til at bruge briller, har dog ingen blivende svækkelse fundet sted. Der indtraadte nu vanskelighed og omtrent umulighed for at svælge, og omsider opkastelser af hvidt skum — ikke slim —, der slaaende lignede skummet om en hests mund. Det slog mig straks, at jeg formodentlig var blevet indsprøitet med serum fra en hest,*) der havde lidt af kverke. Man lo ad mig; men undersøgelser godtgjorde, at lignende opkastelser oftere forekom, og at serum var blevet taget fra heste, der led af den nævnte sygdom. De benyttede heste er gamle, udslidte omnibus- eller vognmandsheste uden en draabe friskt, energisk blod i sine aarer! Jeg følte nu, at jeg var et offer for denne forbryderske og i virkeligheden latterlige modesag — at indsprøite paa mennesker blodvædsken af gamle, udslidte og tildels syge heste.

En maaned efterat jeg var udskrevet fra hospitalet, tabte jeg evnen til at gaa og staa; en uge senere ogsaa magten over mine hænder. I løbet af de næste ti dage var jeg ganske hjælpeløs og befandt mig i en art levende død. Behandling med elektricitet forværrede min stilling og udtømte den gjenværende nervekraft. Jeg frelstes ud af dette af hospitalslægen, der atter tog sig af mig, og helbredede mig ud fra sin lange erfaring om difteritlammelse og ved hjælp af større stryknindoser, end en vanlig praktiserende læge uden hans specialerfaring vilde vovet at give. Heldigvis angrebes hjernen intet øieblik. Det var en maanedlang sygdom, og til denne dag kan jeg ikke være sikker paa, at serumgiften ei endnu ligger i mit blod og kan bringe mig ny fare og sygelighed.

Efter at have saaledes fortalt sin egen erfaring, tilføier forfatteren en del af sine egne iagttagelser i hospitalet, autoriteters udtalelser og nogle

*) Serumet eller blodvædsken tages fra heste, der er blevet indsprøitede med sygdomsgiften, — som vakcinen af kjør. — Se *Kringsjaa* IV s. 514.

paa begge dele byggede slutninger. Han mener, at da serumbehandlingen, i London i hvert fald, aldrig drives alene, men altid i forbindelse med den gamle behandling, saa er det vanskeligt at faa klar rede paa dens virkning, og vanskeligt at afgjøre, hvilken helbredelsesmaade kuren skyldes. Dertil kommer, at difterit kan optræde i saa mange grader og arter; der er angreb, som helbreder sig selv paa et par dage uden mén for patienten; en indsprøitning vil i saadanne tilfælde kanske ofte blive tillagt æren af helbredelsen. I alvorlige tilfælde benyttes næsten aldrig serumbehandlingen alene. I haabløse tilfælde, hvor den gamle metode ansees intet at kunne udrette, har serumet, mener forfatteren, heller intet kunnet gjøre. Forsøg er flere gange gjort, men uden resultat. Han mener, at den snart udkommende statistik over difterithospitalerne i London vil vise, at dødsfaldenes antal er større, hvor serum benyttes, end hvor det ikke benyttes. — Fire børn kom samtidig ind i et hospital og behandledes af to forskjellige læger. De to sygeste kom sammen, og indsprøitedes ikke; de to mindst syge indsprøitedes. Af de sidste døde den ene; de to første helbrededes begge. — En hospitalslæge erklærede ved det sidste møde af *British Medical Association,* at af 176 tilfælder, hvor serum var benyttet, var han ikke istand til at se nogen bedring, der kunde tilskrives serumet, i et eneste tilfælde. Dr. Joseph Winters, der sendtes over fra Amerika for at studere behandlingen i europæiske hospitaler, kom til det resultat, at „ikke i et eneste tilfælde har serumet voldt den ringeste forandring i symptomerne eller standset det falske membrans vækst, medens enkelte meget uheldige virkninger følger af dets brug.“

Dødelighedsprocenten i den indre kreds af London for de tre sidste maaneder af 1895 var 35 pct. De fleste af de døde (800) var indsprøitede med serum. Naar man erindrer, at mangfoldige tilfælder er meget milde og helt ufarlige, saa bliver jo en saadan dødelighedsprocent forfærdelig.

Der var imidlertid lidet at sige, ifald serumbehandlingen blot viste sig unyttig; men den er absolut skadelig, og patienter, der helbredes af difteriten, vil — som jeg — lide videre under serumets virkninger. Indsprøitningen ledsages altid af høiere temperatur og undertiden af feber og vildelse hvor saadan ikke før var tilstede. Udslet følger ofte, eller som nævnt opsvulmen og materiedannelse. Det paastaaes ogsaa af autoriteter, at nyrebetændelse er forekommet hyppigere som eftersygdom efter serumbehandlingens indførelse. Men værre er den lammelse, nervesvækkelse og hjertesygdom, som saa ofte følger paa denne værste af alle sygdomme. For disse farlige eftersygdomme er serumet ei alene ikke helbredende, men virker bestemt forværrende, hvad der foreligger et betydeligt bevismateriale for. Min egen sygdom er et slaaende eksempel; men det tør hænde, at

end værre ting — leverinflammation og endog kræft — i fremtiden vil vise sig som direkte følge af serumbehandlingen. Og hvad andet kan ventes, naar man husker den kilde, hvorfra den afskyelige vædske hentes! Bedre at lide alt det værste, difteriten selv kan gjøre end besmittes med saadan afskyelighed.

Heller ikke trænges der noget saa desperat middel som serumet. De mest erfarne difteritlæger vil paatage sig at helbrede det store flertal af patienter selv af dem, der er sterkest angrebne, saasandt de blot faar patienten under behandling i sygdommens første stadium. Derpaa synes alt at bero. Hvorfor viser ogsaa den tyske statistik bedre resultater end den engelske? Fordi i Tyskland den større rædsel for sygdommen gjør, at behandlingen gjennemgaaende begynder tidligere.

Saavidt det endnu er muligt at faa noget ud af den ufærdige statistik for 1895, viser den, at dødelighedsprocenten i dette aar i London (under udbredt serumbehandling) er høiere end i de to foregaaende aar.

Lad dr. Behring fortsætte sine eksperimenter og indgive sine elever en tro, der allerede gjentagende har maattet vige for hospitalernes nøgterne kjendsgjerninger; men lad de offentlige hospitaler i London af hensyn til foreliggende kjendsgjerninger og de bedste hospitalslægers overbevisninger, ophøre at paabyde serumbehandlingen. Den er prøvet længe nok og tilstrækkelig skade er allerede paaført de stakkels lidende, hvem opfinderen mente at hjælpe. Lad i det mindste behandlingen udsættes en tid, til den er nærmere undersøgt og mere rolig og nøgternt betragtet.

Til denne artikel føier redaktionen af *Contemporary Review* — og det bør bemerkes, at den slags tilføielse af redaktionelle bemerkninger hører til de store sjeldenheder — følgende reservation: „Det i denne artikel behandlede spørgsmaal maa naturligvis den medicinske statistik afgjøre; men statistik forstaaes bedre i lys af personlig erfaring.“ — Artiklen gjengives her, fordi den visselig maa have sin interesse som kommende fra en kjendt mand i et stort tidsskrift. Nogen mening om dens indhold kan selvfølgelig redaktionen ikke have. Det er dog slaaende, at forfatterens klager i grunden synes mere at gjælde den daarlige kilde for serumet — gamle udslidte, blodfattige heste — end selve helbredelsesmaaden og dens princip.

Landmaalerliv i det fjerne Vesten.

Et par gamle minder fortalt i Redaktørens Sofahjørne.

Det var min første ansættelse i Amerika. Jeg havde allerede været i landet et par maaneder, tilbragte i det i mine øine underdeilige Chicago med dets avenuer, der i maaneklare nætter, naar det hvide lys sivede ned gjennem løvkronerne og dannede sorte og hvide, mønstrede tæpper paa de marmorlignende fortoug, fik mig til at drømme mig hensat til selveste Italien —, og med dets parkanlæg uden maal og uden ende, hvor løv, sol, blomster, farverige dragter, musik og blanke vande havde samlet sig til et skuespil, der henrev og betog min stakkels enkle, unge sjæl. Jeg havde været saa heldig at dumpe op i et amerikansk hjem, saa lunt og lyst og fuldt af velvilje for mig fremmede, at det forekom mig som en liden koselig himmelkrog falden ned til jorden. Jeg havde faret om i de vidunderlige, vrimlende gader, hvor nye syn, nye ting, et nyt, endnu heftigt, yrt pulserende liv møder en ved hvert skridt og river en med sig. Kort sagt: med min grundkonservative natur havde jeg fæstet mig sterkt til Chicago og forlod det med noksaa trist et sind. Det var blevet mit hjem i den nye verden, og paa faa steder havde jeg flere kjære venner end der.

Nu bar det videre til *the far West.* Tusen mil videre ud i det ukjendte og kun nogle faa dollars tilbage i lommen. Allehaande historier hjemmefra om det forfærdelige liv derude i det fjerne Vesten dukkede op i mindet, som jeg laa i min magelige jernbanekøie og prøvede at faa sove. Jeg saa et vildt samfund for mig, hvor hver mand gik med revolver i bæltet, og hvor skuddene smaldt om ens øren. Fæle folk var det vistnok. Jeg havde grebet den post, der var tilbudt mig uden mange spørgsmaal. Mon jeg nu ogsaa kunde fylde den? Det var mit første arbeide i det praktiske liv. Vilde der ikke blive fordret kundskaber og fremforalt et slid og en energi, som jeg ikke var mand for at klare? Og hvis ikke, vilde man naturligvis ingen taalmodighed have med mig — udlændingen. *Goodby, Sir!* Og saa vilde jeg staa der pent uden penge, tusen mil fra bekjendte og uden noget at tage mig til . . .

Nu, herregud; det fik da vise sig. Ved banens hovedkontor i Chicago, hvor jeg fik min post, havde de været svært hyggelige, saa hyggelige, at det gjorde en varm om hjertet. En af de derværende store mænd havde forklaret mig, hvilke klæder og sager, jeg burde tage med og spurgt, om jeg var ganske frisk og sterk. Vi skulde jo ligge ude i telte midtvinters. Og vinteren paa de nordamerikanske prærier er grønlandsk.

Jeg havde studeret lidt paa, om jeg ikke burde lægge mig til en revolver for at forsvare mit liv mod alle de vilde mennesker derude. Men jeg havde opgivet det; revolvere ligger ikke rigtig for mig; jeg var temmelig sikker paa, at i tilfælde vilde min modstander altid skyde først. Og blev jeg skudt — naa, saa blev det altsaa kun et længere eventyr og en længere reise end paaregnet.

Og vugget af den jevne, myge bevægelse i en Pulmannkøie lokkes man snart isøvn, alle ængstelser tiltrods, og vaagner blot hver gang et hurtigtog i modsat retning passerer paa ens egen side af vognen med et *sssrrrschschschrrrsss* . . ., som om hele himmelhvælvet faldt ned over jorden. Efterhaanden vænnes man til det, — det bliver bare til en lun byssen, der surrer gjennem ens drømme.

Næste morgen var vi fremme. Et sletteland uden træer; med lange mellemrum en liden landsby af bordhuse langs linjen. Alt dækket af dyb sne. Og bidende koldt med en vind, der drev sneen foran sig i hvide bølger og skyer. Ved en af bordhusbyerne skulde jeg stige af og tage „diligence“ videre op gjennem landet. Det var i det nordvestlige hjørne af Jowa, over mod Nebraska. Nu er landet ganske godt bebygget; jeg har været saa heldig at faa komme tilbage til samme sted flere gange med aars mellemrum, og det har været yderst interessant at se væksten. Hvor vi stabbede i myrer og dyb sne, ligger der nu byer, og hvor der dengang blot fandtes en del bordhytter, er der nu flotte hotelbygninger og elektriske sporveie.

En nybyggerby paa prærien er et ganske interessant syn. Og lad mig straks sige, at prærien er vakker, og de smaa byer spredt over den, naar de bliver nogle aar gamle, henrivende. De holder saa af træer i Amerika, at ikke før har de bygget sine bordhytter, end de planter træer, som skyder hurtig vækst i den dybe jord. Og efter nogle aars forløb, naar bordhytterne er revet ned og har begyndt at give plads for hyggelige smaa hjem med lune verandaer og koselige haveflækker og græsplæner, saa har ogsaa træerne vokset til og vugger ofte vældige kroner over hustagene. Man gjør sig vanskelig nogen forestilling om, hvor forfriskende synet af en saadan by virker paa en bande trætte landmaalere, der maser sig frem over den solstegte prærie. Det er som synet af en oase i ørkenen. Ud af løvet glimter et par kirkespir og raadhuskuplen og skolehustaarnet — bestandig. Og naar man saa endelig udmaset, opbrændt naar frem — mangen springmarsch efter endt arbeidstid bliver der taget for at komme der desto hurtigere — og vandrer ind under løvet, just som solen sætter alt i brand, før den slukner for natten, og verandaerne fyldes af beboere, som derude nyder døgnets kosteligste tid . . . ja, slig føles det

formodentlig at vandre opad det nye Jerusalems gader efter endt pilegrimsgang i denne verden.

Og som maden smager paa en saadan aften! Den vildeste, mest uforsonlige idealist bliver ved saadanne leiligheder raa, fuldblods materialist. Især det glas isthe, som man opvartes med! Det er værd at brænde en hel dag alene for at opnaa nydelsen af at føle branden slukkes af den brune vædske med isstykkerne i.

Og prærien selv er vakker, naar den gynger i vinden i rigt blomsterflor og med klar blaa himmel over sig, eller naar de snehvide skyer deroppe kaster jagende sorte skygger, der stryger henover det bølgende, sitrende, dybgrønne, solglitrende og endeløse hav, hvor kanske ikke saa meget som en busk forstyrrer den ene, sterke, dybe farvetone. Vist er græsset ofte opfyldt af orme og slanger; men de gjør lange omveie for at undgaa en, og græsset er blødt og tæt og med den bredbremmede straahat over ansigtet hviler man lige saa godt der i den prægtige solsteg som ved selve middelhavets kyster. Vist ser man ingen kirker og borge i ruiner om sig, og jorden er ikke gjennemtrukken af tusen slegters blod og fuld af raadnende ben. Der er ingen historie. Gudskelov! Historien ligger i fremtiden. Alt er ubundet. Man staar for en gangs skyld ved en ny begyndelse — med ren tavle. Og man kan drømme af sit hjertes fulde lyst og med ubunden fantasi. Her, hvor man ligger og soler sig, vil kanske en by vokse op; først en liden koselig landsby med landsbyers hele, fulde, rige, menneskelige liv; saa en storby, reist af nye tanker, nye ideer; en storby af bare paladser; ingen hytter; hele folket lukket ind ad livets og lykkens porte; hele folket kaldet til arbeide; alle evner, alle kræfter løsslupne; hvor det vil myldre og gro! hvor kunsten vil udvikle sig som aldrig før blandt et folk, hvor hver mand har raad til at forstaa og nyde den! hvor livet vil blive lyst, frit, jublende, — deiligt som selve prærien, som naturen selv . . .

Men nu var der hverken løv eller blomsterflor. Og min lille landsby (i Vesten heder forresten den mindste landsby „by", og de fleste desuden „det nye Chicago", „Vestens Chicago", „Præriens dronningby" eller lignende; de har saadan springende, tøilesløs fantasi, de amerikanere) var ikke rukket ud over den nøgne nybyggerbys stade endnu.

En saadan nybyggerbys huse er næsten lige saa letbyggede som de japanske. Det er blot nogle ugers arbeide at faa et saadant fuldt færdigt. Og dog holder det ud en vinter af Røraas's temperatur. Det bestaar af en let ramme af tynde spilrer eller planker spigret sammen. Der er ofte ingen kjælder. Det hviler paa en del murpiller eller undertiden paa knub. Udentil og indentil klædes rammen over med bord. For be-

boelseshuse benyttes to bordlag udenfor med en art pap imellem. Gulvene er enkle bordlag med kalkpuds under taget fæstet til tynde spilrer. Tæpper paa alle gulve. Med pap og tæpper bliver huset saa varmt, som nødvendigt er. Taget er tynde planker sat paa kant, med et uhøvlet bordtag dækket af tilskaarne træfliser. Det er det hele. Det er et billigt, hurtigbygget, varmt nok hus, der staar en menneskealder, eller saalænge et saadant hus bør staa — at sige, hvis det ikke blæser væk eller brænder op, hvad det kanske som oftest gjør. Og da er ikke tabet stort, ofte er det en næsten kjærkommen anledning til at bygge solidere og i harmoni med den mere udviklede civilisation, som i mellemtiden har blomstret frem. I forretningsgaden — der er sjelden mere end én saadan af et eller to kvartalers længde — ligger alle bygninger med gavlen til gaden. Gavlvæggen er bygget op over tagaasen og udgjør en glimrende bund for skilt- og avertissementsmaleren. Her pranger f. eks. paa en bygning (næsten alle huse er hvidmalede) i kjæmpebogstaver; *Dronningbyens Saloon* (kneipe), *logis 1 krone; bedste hotelbekvemmeligheder vestenfor Chicago.*

Gaderne er hverken brolagte eller paa anden vis oparbeidede. De bestaar af den oprindelige præriejord, oppløiet, opæltet og myggjort af kjørselen. Det er vaar og høst et hverdagsligt syn at se vogne sidde fast i sølen til over hjulakslerne, og ofte maa man tage „sjøstøvler“ paa for at gaa tvers over gaden. Det kan være værre end i selveste Karl Johansgade. Det eneste arbeide, der er lagt paa gaderne bestaar i et smalt træfortoug af planker eller bord. Det udmerker sig ikke netop ved soliditet eller jevnhed, og uden lods skal man være forsigtig, naar man gaar der i mørke. Ved siden af fortouget er der nedrammet pæle udenfor hvert hus, hvor hestene kan bindes, og fra fortouget, der ligger fra 1 til 5—6 fod over gadens niveau, fører en liden landgangsbro over diget eller rendestenen og ud til gaden, saaledes at man fra broen kan stige „ombord“ i sin vogn uden at drukne i gadesølen. (Et vink til Kristiania kommune!). Al færdsel, undtagen hus imellem, foregaar tilvogns. Hver mand, der sidder nogenlunde i det, holder hest og buggy,*) hvormed han kan „spinde“ udover den aabne prærie (hvor der ofte er lige god vei overalt, bedst, hvor der slet ingen „vei“ er, men kun vajende præriegræs) paa en prægtig kjøretur efter endt slid om dagen. Og den mindste landsby underholder desuden mindst én velstaaende vognmand. Alt frieri og al kurtise maa f. eks. foregaa tilvogns. De fleste forlovelser indgaaes vistnok i „buggy“.

---

*) *Buggien* er den høie, bekvemme firhjulede vogn med ét sæde og kaleche, der nu ogsaa indføres hos os. En kjøretur er fire gange en kjøretur med den slags redskab. Og hestene burde danne en forening og forlange dens almene indførelse.

En „by“ paa 3—400 mennesker regnes allerede for noget af en storby. Den har sin ugeavis, der blandt andet hilser hver nyfødt borger eller borgerinde velkommen til verden med rungende fanfarer. Man ser f. eks. ofte en notits som denne: „Mrs. Johnson, Dronningbyens populære og udmerkede strygerske, nedkom igaar aftes med et ottepunds pigebarn, der efter alle merker at dømme vil gjøre vor by ære. Vore bedste lykønskninger til forældre og frøken.“ — Le, hvo der vil; det er kun udslag af en kommunal familiefølelse, der gjør disse nybygger, trods alle mangler, til helt hyggelige opholdssteder, som hurtig vinder den fremmede vandrers hjerte og holder ham fast for livet, river han sig ikke løs itide.

Rundt den lille klynge af huse bølger den flade, endeløse prærie. Et par hundre fod udenfor hovedgadens sidste hus, forvandles selve hovedveien til et par dybe hjulspor i prærietorven, og græsset slaar sammen om hjul og hesteben.

Efter at have kastet et blik paa min lille by, opsøgte jeg diligencen. Den bestod af en vanlig langslæde med et træsæde og en hel del uldtæpper. Jeg var eneste passager. Kjøreren tullede os begge i én klump ind i alle de tæpper, som fandtes, og saa bar det afsted gjennem snefanerne. Vei saaes ikke længer. Der styredes efter merker i prærien, smaa, lave høidedrag osv.; omsider efter en klump kviste mod himlen henne i horizonten mod nord. Det var et „settlement“, — et par huse og et posthus. Videre frem; — et par steder maatte vi begge af og skuffe vei gjennem snefaner. Omsider naaede vi en anden liden prærieby; den havde 150 indbyggere dengang, — allersidste fødsel iberegnet —; et kort stykke udenfor den skulde vor leir være beliggende. Diligencen var saa venlig at gaa ud af sin rute for at føre mig derhen, og snart dukkede tre hvide telttag op af sneen, og jeg var fremme.

Endnu havde jeg merkelig nok ikke seet et eneste menneske med revolver i bæltet eller af særlig vildt udseende; tvertom, godsligere, venligere mennesker var det vanskeligt at tænke sig. Selv diligencekjøreren tog sig faderlig af mig.

De folk, jeg havde mødt, glante forskende paa mig, op og ned, og tilsidst lige ind i øinene, rakte frem en næve, der greb og holdt som en skruestikke og sagde: „*how do you do, stranger? From down East, heh?*“ *)

Og nu kom en velmæsket, rund, brun, skinnende neger trillende ud af et telt; smilende . . . *Mr. Leik?* — Jo. — „Kom ind i kjøkkenteltet, til jeg faar lagt i inde hos Dere. Sulten? En liden lunch? Jeg er

*) I Chicago er New York og Boston *down East;* længer vest er Chicago *down East* — „nede i Østen“.

Charley. Jeg koger for partiet.“ (At være kok er noksaa simpelt; en helt anden sag er det at være en *mand*, der for tilfældet behager at koge for andre.)

Snart sad jeg i et varmt telt, medens den brune, glinsende, smilende Charley (forresten det eneste egte, fuldblods eksemplar af arten kjæltring, jeg har været saa heldig i mit liv at træffe; men det skulde ingen se paa ham) dækkede for mig. Deilig varm kaffe i en stor blikkop og en prægtig beefsteak paa en tintallerken. Alt dækketøi er tin eller blik ved alle opmaalingspartier (undtagen regjeringens, der holder „stentøi“ og glas), og dugen er af træ. Alle, fra chef til kok, spiser ved samme bord samme mad af samme dækketøi. Maden er udmerket. Dessert og puddinger til hver middag; vor kok var en udlært hotelkok, der „kogte for os“ for 220 kroner maaneden med kost og logis. Han var udeksamineret fra et kjøkken, jeg fra Kristiania tekniske skole, og vor løn var den samme. Jeg lavede karter og han utvilsomt meget bedre beefsteak og herligere frokostpandekager.

Den eneste ubehagelighed ved at spise og drikke af tin er den, at en tintallerken aldrig, har jeg faaet indtryk af, er ren, men bliver mindre og mindre ren for hver dag den er i brug, indtil tinnet omsider beskyttes af et ganske tykt lag af denne ophobede mindre-renhed. Det skyldes forøvrigt væsentlig opvasken, som foregaar paa den vis, at alt dækketøi sopes ned i en stor balje, der fyldes med kogende vand, hvorpaa kokken tager en gardstaur og roder om i stuingen et par minuter. Dermed er opvasken færdig, og tørringen paa en gammel og graa (nærmere sort) fedtglinsende og veltjent klud tager sin begyndelse.

Men hvad kommer opvasken den ved, som ikke er kok? Ved forsigtighed kan man godt undgaa at skrabe altfor meget bort af tinnets beskyttende belæg. Den forsigtighed lærer man snart under pres af en af prærievinden fostret, aldeles glubende appetit. Stakkars kok! mangen en nat blev der brudt ind i hans telt og en hel række af deilige æblepier, bestemt til morgendagens middag, bortstjaalne — sporløst forduftede.

Heller ikke kokken bar revolver.

Om kvelden kom „partiet“ hjem, og jeg maatte passere revue for en hel del aabent forskende øine og faa min stakkars haand klemt gul og grøn. Men andet ondt hændte heller ikke. Ikke en revolver at se. Prægtige, aabenhjertede folk allesammen, hvis „*Wellcome*“ kjendtes som syn og varme af en blussende kaminild. Og al ængstelse jagedes paa dør. Sandelig om der her var farligt at være, hvordan det saa end gik! De var ikke „fremmede“ længer, de folk. Jeg var allerede næsten lige saa meget „hjemme“ her som jeg kunde være noget steds i verden; Chicago begyndte at blegne, min grundkonservative natur slog dybe rødder

i præriejorden, og da jeg et par dage senere hørte, at vor lille naboby havde faaet en liden borger til, glædede jeg mig med de andre over, hvor hurtig vi derude var paa vei til at overfløie baade Chicago og New York i folketal.

Revolver fandt jeg aldrig grund til at eie noget sted i Amerika. Jeg kom til at flakke om i syd og vest paa mange forskjellige steder og omgivet af alle slags folk; men overalt fandt jeg hyggelige, hjertevarme mennesker, som det var yderst let at komme ud af det med; aldrig har nogen fornærmet mig; kun engang har nogen snydt mig, og det var min egen skyld og blev gjort saa fint og kvikt, at jeg maatte beundre fyrens behændighed og aandsnærværelse — det var mere sport end forbrydelse —, og jeg kan ikke finde andet, end at liv og eiendom er vel saa sikre ude paa prærien som i Kristiania. Og lykkelig den, der hjemløs og syg er saa heldig at dumpe ned i en liden prærieby! Intet vil han mangle, hvem eller hvad han saa er; svære, nævefaste karer — farmere, cowboys, eventyrere, jernbanemænd — vil komme og skiftes om at sidde hos ham og stelle om ham saa ømt som den bedste fader om sin søn. Og penge vil ikke mangle. De er ofte faamælte, kantede, lidt vildt udseende folk til det ydre; men hjertet er varmt og ømt og *gentle* (mildt) som hos nogen kvinde. Rundt om en, syg eller frisk, bølger der en varm, følbar velvilje . . .

Og slidet? Ja, man arbeider jevnt, ofte baade 12, 14 og 16 timer, naar det rigtig gjælder. Men det gaar let. Ingen klager. Det er ligefrem „morsomt“. Og er det lidt slidsomt af og til, saa er den tanke svært trøstende, at betalingen ogsaa er god. Man har ingen udgifter; bare indtægter, der ruller sammen noksaa raskt. Der er vidunderlig bærende og blidgjørende evne i det for de fleste almindelige mennesker. Saa har amerikanerne ofte en misundelsesværdig evne til at gjøre det bedste ud af alt og møde en vanskelighed med en feiende latter eller en humoristisk bemerkning, der synes vel værd de omstændigheder, der fødte den. Lystigheden kan ofte være størst i et saadant opmaalingsparti, netop naar man maa vade langveis i bløde myrer med vand til knæerne; eller man sveder sig ind i et dampbad ved at baske igjennem alendyb sne.

Selve den energi, hvormed der arbeides, sætter liv i en, — i alt der findes i en. Man føler sig som nyfødt; søvnighed og dorskhed feies væk af prærievinden. Og arbeidet er interessant. Hver mand har sin del, hvor han er selvstændig herre og fuldt ansvarlig, og det ynder man. Selv manden, der hugger merkepæle, er selvstændig i sit virke. Han kan hugge ved dag eller ved nat, paa den vis han selv vil, naar blot pælene er gode, og de altid er forhaanden, naar de trænges. Hvis ikke, saa *goodbye, Sir!* Men er alt i orden, saa — god betaling og ingen unødig indblanden

af andre i hugningen. Kan huggeren finde paa en ny hensigtsmæssig form for pælene, saa er hans lykke gjort. Følgen af alt er, at pælehuggeren er stolt af sit virke, og ve den klodrian, der spolerer hans pæle ved at drive dem daarligt eller merke dem stygt! Merkeren ser man gaa og øve sig i at skrive tal. Ingeniørerne sidder ofte oppe til 2 og 3 om natten og regner ud sine iagttagelser for at have alt iorden til morgendagens arbeide. Chefen ved, at hvert hjul i maskineriet gjør sin pligt og er i fuld orden til enhver tid. Disciplinen bestaar ikke i andet end: kan du dit arbeide og vil gjøre det saa hjertelig velkommen iblandt os: kan eller vil du det ikke, saa *goodbye and luck to You.* Eder er sjeldne; skjældsord taales ikke. De fleste leire er afholdsleire. Kammeratskabet er fuldkomment og baseret paa det mest gjennemførte demokrati. Naar man gjør sin pligt i arbeidet, er man chefens ligemand og gode kammerat udenfor det. Ikke spor af stivhed i samkvemmet.

Om aftenen sad vi gjerne en seks, syv mand, ingeniører, pælehuggere, kjørere, og kok, inde i chefens telt, der ogsaa var „kontor", og bagte os omkring den lille koniske blikovn, som fyredes rød ved hjælp af maiskongler — den billigste brændsel derude. Teltet, af enkel seildug, holdt naturligvis ikke paa varmen, der stadig strømmede ud. Rundt væggene var det iskoldt. Varmt var det alene i de direkte straaler fra ovnen. Derfor sad vi ogsaa rundt den og dreiede den ene side efter den anden til varmen, medens vi drøftede al verdens og det øvrige stjernerums affærer. Interessante, vaagne folk allesammen med sine bestemte meninger om meget, men vidunderlig aabne for argumenter og kjendsgjerninger i andre retninger. Diskussioner og samtaler trak ofte ud til langt paa nat, og da var det, at kokkens nybagte æblepier var i fare. Til denne dag kan tænderne løbe i vand ved tanken paa et stykke æblepie ved tolv, et tiden om natten.

Om nætterne blev det naturligvis koldt i teltene. Vi laa paa jorden, blød af tinet frost, med halm, et oljeklæde og uldtæpper under os og en bundt uldtæpper over os. Værst var det om morgenen at skulle staa op i kulden; der var jo ikke altid tid til at tænde i ovnen. Først gjaldt det da at løsne skjægget fra uldtæpperne, hvortil den frosne aande havde fæstet det, saa halvklædt ud i sneen til en trækrak, hvor der stod et par pøser vand med tyk is paa og nogle blikboller. Her skulde man vaske sig i ned til 30 graders kulde . . . . . Men saa smagte ogsaa frokosten bagefter.

Der var sjelden nogen syg iblandt os. Forkjølelser kjendtes næsten ikke. Den knusktørre, kolde, rene prærieluft renset af stadige solstraaler gjemte vel ikke paa sygdomsspirer.

Og morsomt var det — undtagen naar vi flyttede. Da maatte vi op

klokken 3 om morgenen uden ild, uden varm frokost; rive teltene ned i den bidende kulde (altid falder flyttedagene paa vinterens koldeste og mest blæsende dage — det skal være almen erfaring — noget for pessimisterne at bygge paa) og læsse paa vognene. Saa en lang vandring paa mange kilometer gjennem kulde og vind, for endelig med frosne fingre at gaa tilverks og skaffe sneen væk og reise teltene igjen, før det var muligt at faa noget varmt at spise og ens krop tøet op. Det var sen aften, før man endelig kunde sidde i kjøkkenteltets søle — hvor frosten var begyndt at tø ud af grunden — om aftensbordet.

Alle mand, fra chef til kok, har samme pligter under flytningen; hver tager i, saa godt han kan; ingen faar skulke. Saaledes er det forresten gjennemgaaende den hele tid; hver mand, fra chefen ned, reder sin egen køie og „tager tørn“ om at gjøre rent, skaffe ny halm til gulvstrø osv.

Men morsomt og hyggeligt er det, og da jeg skulde reise derfra, var det atter vanskeligt nok for min konservative natur at rive sig løs fra venner, der utvilsomt vilde sat livet paa spil for mit, og fra en tilværelse, der ved sin friskhed og direkthed strøg en mængde fordomme og taabelige tanker om mennesker og ting bort ifra sjælen og lagde en dygtig sten i min optimismes bygning.

En samtidigs indtryk.

(Et digt af **Robert Browning** i prosagjengivelse).

eg har bare seet én digter i mit liv.

Det var i Valladolid, hvor han boede. — En mand, man lagde merke til og huskede næste gang, man saa ham. Hans stadige sorte dragt havde engang været elegant og saa endnu samvittighedsfuldt anstændig ud; kappen, der var lidt skinnende og paa steder viste de enkelte traade, syntes dog at udtrykke en idé, og den hvide kraves folder var fuld af mening og hensigt. Han gik og smaaslog brostenene med sin stok paa de stadige spaserture i byens gader. Han syntes at være ude for at opspore og opsnuse al verdens hemmeligheder, mens han samtidig saa verden rolig i øinene. En gammel, halvblind, halvskallet hund fulgte ham i hælene.

Du traf ham kanske henne bagom katedralen i en baggade, der førte gud ved hvorhen, eller paa selve den store promenade, men helst da til gale tider. Eller du opdagede pludselig skyggen af hans skarpsnudede,

mønstrende hat, sortere end hatten selv, paa en husvæg ved siden af et vindu, der endnu havde en rest af gammelt maurisk stenarbide. Eller du overraskede ham, idet han med sin stok prøvede kalken mellem stenene i en ny bygning — fransk og flot.

Han stod i lange stunder og iagttog skomageren lappe et par sko, eller limonademanden skjære appelsiner i skiver, eller kaffebrænderen ved hans arbeide, eller gutterne, som hjalp den sidste at ryste panden. Han løb med et halvt blik igjennem bøgerne hos gadeboghandleren, saa paa de nyeste gadeviser, der hang i rad paa en hyssing, eller paa uforskammede, frække plakater.

Alt iagttog han — mennesker og ting; var altid tilstede, hvor noget var paafærde. Mishandlede en sin hest, følte du, at han saa det; skjældte nogen en kvinde, noterede han det utvilsomt. Og alligevel saa du ham aldrig stirre paa nogen; de andre stirrede paa ham og følte mindre til behag end til sin forundring, at han øiensynligen kjendte dem og ventede sig intet bedre af dem.

Det blev os snart klart, at vi i ham havde, ikke saa meget en spion, som en art indberettende overinkvisitor, — byens virkelige herre, havde byen bare vidst det. Det var ham, som styrede, gav love og saa dem overholdt. Vi havde en borgermester alene for forms skyld. — Denne mand gik om iblandt os, iagttog og noterede alt, der blev sagt, tænkt eller gjort, og gik saa hjem, hvor han skrev det altsammen ned — for vor Herre Kongen, som lader til at verke efter at faa rede paa alt muligt. Han ved selv bedst hvorfor . . . . . Ja, smil du! Vi smilte sandelig ikke, naar mandens billede i anledning af en eller anden tanke eller handling krøb ind i vort sind: — Lidt gammel; men slig en pande, som hans øine havde at bo under, et stup af marmor! næsen krum og skaaret og farvet som en ørneklo.

Mon han ikke havde noget at gjøre med A's underlige skjæbne, tænkte byen? Eller da B. helt forsvandt, og unge C. fik hans kjæreste, var det han, som stod bagom det; hans breve til Kongen det skyldtes?

Vor Herre Kongen har mange yndlinge; ofte skifter han ministre, og byen faar undertiden en ny borgermester; men hverken med ord eller tegn gaves der nogensinde, saavidt vi kunde se, denne mand paaskjønnelse for lang og tro embedsvirksomhed. Var det da bare af kjærlighed til embedet, at han røgtede det saa vel? Eller havde Kongen sagt ham: „Du staar over de andre; glem deres maal, og lad Mig være desto mere for dig;“ — var der kanske nogen saadan forstaaelse mellem de to?

Ét rygte, som jeg hørte, fandt jeg i hvert fald at være usandt. Det hed, at fulgte man manden gjennem de krinklede gader, hinsides jødekvarteret, saa fandt man, at han spiste sin aftensmad i et værelse straalende oplyst, med fire malerier af Titian paa væggene og tyve nøgne piger til at varte ham op! — Stakkels fyr! det var nok et liv af helt anden art, han førte i hint nye bindingsverkshus, — det tredie fra broen, — nymalet og noksaa net. Hele gaden kunde iagttage ham der, hvor han sad med det ene ben over det andet og den ene fod paa hundens ryg, mens han spillede en anstændig polskpads med sin gamle pige (Jacynthe hed hun ganske sikkert). Lidt ost og frugt — tre gulrøde halvdele af vinterpærer —, eller i april rædikker, til traktement. — Ni—ti, slog klokken, og pent tilsengs gik vor ven.

Min fader — mand af indsigt, som han var — pegte ham ofte ud for mig: „Scht, scht! . . . vor Corregidore!"

Jeg havde lært at tænke mig Corregidoren som en mand med lakerede støvler, skinnende belte og en skov af fjære i hatten, — en der blæste paa trompet, forkyndte nyhederne, gav besked om næste tyrefægtning og sidste mirakel. Vi gutter havde stor respekt for ham. Men jeg maatte altsaa have taget feil af manden.

Jeg skulde havt lyst — om jeg ellers havde havt mod nok, naar det kom til stykket — til at være tilstede, da denne mand døde. Jeg skulde gjerne have villet se de personer, som da fyldte værelset og lig en himmelsk æresvagt omgav den lave seng. Thi husk det! Her var i virkeligheden en kommanderende general gjennem et helt felttog af verdens liv og kamp. Sin Herres ordrer og arbeide havde han trolig udført den hele lange, murkne slagdag igjennem — i sin gamle kappe, tørket ind som en røget sild og ernæret ved skorper og smuler. Og nu: — dagen vunden, seiren bragt hjem og han selv kaldet til sin løn. Aldrig vilde han mere faa brug for sin luvslidte kappe i hvert fald, saa meget var sikkert. — — Velsigne dig, hvor flot vi andre, du og jeg for eksempel, gaar her udstafferet i mellemtiden! Et eneste sekund, mand! og englene forandrer det — — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Vel, jeg er s'gu ingen digter; er du? — Lad os gaa til pradoen og more os.

Ansigter og professioner.

(Efter dr. **Louis Robinson** i „*Pop. Sience Monthly*“).

Forfatteren er en flittig bidragsyder til de engelske og amerikanske tidsskrifter. Han har særlig behandlet den art naturvidenskabelige emner og spørgsmaal, som udviklingslæren har kastet nyt lys over. Der er i England og Amerika vokset op en hel liden literatur, som med evolutionsteorierne som grundlag og udgangspunkt behandler livets historie, — under hvilke former det end aabenbarer sig. Blandt arbeiderne paa dette omraade findes mænd som Huxley, Romanes, Mivart, Cope, Brooks o. m. fl.; af de yngre forfattere i denne genre er vel Grant Allen bedst kjendt. Denne mangesidige skribent har i den senere tid omtrent udelukkende været optaget af sin skjønliterære produktion, og Louis Robinson kan betragtes som hans efterfølger paa den populære naturvidenskabs omraade. Nærværende artikel meddeles her i sterk forkortning.

Blandt de ansigter, som tydeligst bærer merke af eierens borgerlige profession, skal vi først beskjæftige os med musikerens. Hans fysionomi røber blot svage spor af muskelarbeide, men viser derimod mange tegn paa forandringer i vævene, som skyldes forstyrrelser i det sympatiske nervesystem. Hans hud har — især under øinene og omkring struben — en vis tilbøielighed til at blive poset og rynket og er ofte fyldt med opsamlet fedt. Øinene er i almindelighed fremstaaende og drømmende; hornhinden er lys, bindehuden glinsende, medens senehindens naturlige blaahvide farve er mat og graa. Næsen er karakterløs og absolut forskjellig fra det handledygtige vilje- eller intelligens-menneskes skarpskaarne næse. Munden er det usikreste og ustadigste karaktertræk, men den kjendetegnes i regelen ved slappe og tykke læber. Det er den sanselige mund, som er eiendommelig for det kunstneriske temperament med tillæg af nogle særegne kjendetegn, der har samme aarsag som den posede hud under øinene og hagen.

Hvad er saa grunden til, at den mund, som er karakteristisk for et kunstnerisk temperament, udtrykker en vis slaphed og mangel paa selvbeherskelse? Jo, det vigtigste for enhver sand kunstner er, at han faar lov til at følge sin naturs umiddelbare indskydelser. Han er født til sin gjerning, det nytter lidet at forsøge en kunstig opdrætning af kunstnere. Han kan ikke som den lærde eller forretningsmanden vinde berømmelse ved at kjæmpe med sin naturs trang. Derfor vil han udrette mest i sin kunst ved en vis selvoverbærenhed, og altfor ofte gaar det saa, at denne for ham som kunstner naturlige mangel paa selvbeherskelse

ogsaa strækker sig til hans øvrige liv. Men selv om den er indskrænket til hans kunstneriske livsomraade, vil den sætte sine tydelige merker paa munden.

Skjønt underhud-vævet paa visse partier af musikerens ansigt aabenbart øges i omfang gjennem paavirkning fra det sympatiske nervesystem, vil man neppe finde nogen ændring i dets sammensætning. Det er imidlertid almindeligvis blegt og besidder ikke den kraftige fuldblodighed, som kan iagttages hos ansigtstyperne i andre professioner. Jeg tror ogsaa, at de særegenheder, som almindeligvis karakteriserer de professionelle musikeres haar, har en anden aarsag end modens paafund, idetheletaget vil man finde, at haarets udseende og vækst staar i den inderligste sammenhæng med følelseslivet.

Hos den næste type, presterne, finder vi mange utvilsomme tegn paa den eiendommelige indflydelse, som det sympatiske nervesystem har paa ansigtet. Jeg vil dog bemerke, at ordet prester her anvendes i en meget omfattende betydning. Enhver religiøs natur med tilbøielighed til mysticisme, som lægger megen vægt paa følelses- og liden paa forstands-indholdet i religionen, vil bære tilskue noget af det, jeg kalder det typiske prestefysionomi. De for dette karakteristiske træk findes saaledes ofte hos kvækerne, der er uforsonlige fiender af alle prester; men selvfølgelig optræder det ikke hos disse driftige folk i de udprægede former som hos drømmende mystikere eller kirkens bogstavdyrkende trælle.

Hos denne type faar underhuds-vævet over kindbenene og under kjæven en overflødig fylde. Men huden er mindre lasket og har mere farve end hos musikeren. Naturligvis er der sterkere vidnesbyrd om aandeligt arbeide hos denne sidste klasse, og dette træder endnu mere frem, naar bevidstheden om deres autoritet kommer til. Den vanemæssige selvfornægtelse og selvbeherskelse giver deres ansigt et udtryk af en helt anden art end den første type; men savnes disse og med dem præget af aandeligt arbeide, da kan preste-typen synke ned til en hæslighed, hvortil musiker-typen ikke har sidestykke.

Maaske møder man ingensteder den mindre indtagende form af preste-typen saa udpræget som blandt det lavere katolske presteskab i Irland. Her findes de fleste betingelser for udviklingen af emotionelt bevægede ansigtstræk. Den irske prest stammer i almindelighed fra sunde fantasifulde bønder: folk som lader sig overmande af enhver sindsbevægelse og er bytte for alskens overtro. Hans helbred er god, hans fordøielse udmerket, og han er ikke meget afholdende i nogensomhelst retning hverken af vane eller lyst. Og dømt med en almindelig maalestok røber disse gode mænds ydre ingensomhelst aandelig renhed eller intellektuel forfinelse. Kjæve, læber og øine bærer saa tydelige vidnesbyrd

om de grovere dyriske lyster, at selv den mest forudsætningsløse iagttager maa lægge merke dertil.

Det kan derfor ofte hænde, at en forsamling af kirkens tjenere paa „den grønne ø“ minder mest af alt om et møde sammenkaldt til varetagelse af verdens, kjødets og djævelens interesser. Naar en ordets forkynder saaledes kan træffe til at ligne visse mindre ophøiede personer, kommer det simpelthen af, at det legemlige underlag for menneskets følelses- og gemytsliv ikke har holdt skridt med civilisationens udvikling, men fremdeles befinder sig i den oprindelige form, som var afpasset efter vore forfædres meget begrænsede behov; de havde jo ingen følelser, som ikke stod i forbindelse med visse legemlige fornødenheder. Vort sammensatte moderne liv aabenbarer mange slige disharmonier, akkurat som en missionærs ankomst til et lavtstaaende folk blotstiller de indfødtes fattigdom paa sproglige udtryksmidler: skal han for dem fremmane billedet af „himmelens velsignelse“, maa han bruge ord, som betyder „en meget fuld bug“.

I disse arter af ansigtstyper møder vi saaledes ofte en disharmoni mellem aand og kjød; men kommer vi til den type, som udtrykker det rent sanselige, nydelseslystne temperament, staar vi foran harmoni og sammenhæng. Her er det onde udtryk paa sin rette plads, — det skyldes ingen fysiologisk tilfældighed. Særlig interessant i denne henseende er den mekaniske proces, hvorved det indre menneske udtrykker sig i det ydre. Det er fremdeles det sympatiske nervesystem, som er den virkende aarsag: de forandringer, som har præget ansigtet, siden det mistede sin ungommelige uskyldighed, skyldes mere ændringer af vævene end muskulære forstyrrelser.

Det bør bemerkes, at ogsaa for denne types vedkommende vil en udøvelse af viljens og intelligensens funktioner eller et indgreb i de organiske ernæringsprocesser tilsløre de tydeligere spor af manglende modstandskraft ligeoverfor enhver opdukkende lyst. Enhver, som har nogen menneskekundskab, vil vide, at der gives mange sanselige mænd, hvis ansigter neppe nok bærer spor af deres naturs herskende drift. En asketisk vellysting er en umulighed, men der findes virkelig mænd, som giver efter for enhver lyst, uden at denne svaghed aabenbarer sig i det ydre. Dette maa skyldes en mangel i de assimilative organer eller den omstændighed, at vilje og intelligens er bleven kraftig øvet i andre retninger.

Hidtil har vi beskjæftiget os med de typiske ansigtsudtryk, som fremkommer helt uvilkaarligt og ubevidst ved de indre kræfters frie spil. Naar vi nu gaar over til en ny kunstner-type, møder vi en anden udtryksbestemmende faktor, nemlig den ubevidste efterligning.

Der er god grund til at tro, at selv en imaginær ansigtstype, som

altid staar for ens fantasi, vil sætte sit præg paa ansigtet. De fleste kunstnere, som maler eller modellerer det menneskelige legeme, har altid en eller anden fuldkommen type i tanken. Søger vi at fremkalde i fantasien et billede af et ansigt — ligegyldigt om det er en guds eller en arbeidsmands —, saa vil vi ubevidst prøve paa at efterligne det. En omhyggelig iagttagelse af en hel del kunstnerfysionomier har overbevist mig om, at en slig uvilkaarlig efterligning har den største betydning i retning af at forme den klassiske ansigtstype, der findes langt hyppigere blandt kunstnerne end blandt andre mennesker. Paa den anden side viser det sig, at karikaturtegnere og andre lavere kunstnere har en tilbøielighed til at faa ekscentriske fysionomier.

Maaske har dog ingen kunstnere den interesse for fysionomikeren som skuespillere og skuespillerinder. En skuespillers haandverk sætter altid det hele ansigt i bevægelse. Paa den maade bliver hans ansigtsmuskler trænede ligesaa grundigt som atletens legeme under et systematisk kursus i nævefægtning. Betragter man en typisk skuespillers ansigt, naar det er i hvile, ligner det nærmest en maske: de forskjellige muskelgrupper holder hverandre i ligevegt. Rigtignok ved jeg, at mange skuespillere paastaar, at de slet ikke fornemmer de sindsbevægelser, som de efterligner; men alene den kjendsgjerning, at de uden nærmere eftertanke er istand til at bringe stemme, gestus og udtryk i harmoni med de følelser, de udtaler, beviser, at de sympatiske nerver er sat i svingning, selv om det bevidste jeg forbliver uforstyrret, — og da vil alle ændringer i ansigtsudtrykket finde sted. Den engelske skuespillerinde Miss Ada Rehan forsikrede mig, at hun aldeles ikke var sig bevidst nogen viljeanstrengelse, naar hun skulde gjengive et bestemt udtryk.

Et besynderligt udslag af denne ihærdige energiske træning af ansigtsmusklerne og de forandringer i vævene, som de skiftende sindsbevægelser afstedkommer, er det noget gutteagtige udseende, som de fleste skuespillere beholder langt ind i alderdommen; — det ungdommelige udtryk modsiges imidlertid af blikket, som ikke just vidner om uberørthed af livet.

Centralafrikas udviklingshistorie.

(Efter **Henry M. Stanley** i »*Century*«).

I 1870 fandtes der i hele Centralafrika (Ekvatorialafrika) fra Zambesifloden til Nilen blot to hvide, nemlig dr. Livingstone og Sir Samuel Baker. Op til denne tid udgjorde Afrika det mørke, ukjendte kontinent. I aarhundrer havde europæiske sjømænd med gysen

seet dets mystiske kyster, hvor ifølge Ogilvier og andres geografier allehaande merkværdige uhyrer og folkeslag havde tilhold. Der boede anthropofagerne og de mennesker, hvis hoved vokser under skuldrene, andre der benytter fødderne som paraplyer og ørene som tæpper osv.

Efter at da Gama havde omseilet den sydlige del af fastlandet, begyndte man at faa et nyt syn paa dets beboere. Slavehandelen begyndte og fortsattes over havet til midten af vort eget aarhundre. Efter dens ophør syntes Afrika at have tabt al kommerciel betydning; kun missionærer og filantroper interesserede sig endnu for det. Dr. Moffats og hans svigersøn David Livingstones missionærforetagender i firtiaarene vakte betydelig opmerksomhed.

Et rent tilfælde forvandlede den stille missionær Livingstone til den store opdager. Boerne var skyld deri uden at drømme om, hvad de i virkeligheden gjorde. Livingstone kom daarlig ud af det med dem. Han optraadte offentlig mod deres grusomme behandling af de sorte omkring Kolobeng. Boerne blev vrede, og til hevn brændte de Livingstone ud. Denne vandrede da nordover for at finde et nyt tilholdssted, hvor han kunde drive sin virksomhed blandt de sorte i fred for boerne.

Denne flytning bragte ham imidlertid ind i hidtil ukjendte lande, hvor flere vigtige opdagelser syntes at tvinge ham til at forske videre, og saaledes førtes han frem skridt for skridt til og langs Zambesifloden paa en vandring, der endelig endte ved Zambesis munding og afsluttede den første sekstenaarsperiode af hans liv i Afrika.

Han havde fundet en herlig tropisk verden med rige skove, frugtbar jord, store ferskvandssøer, en flod (Zambesi) over 3000 kilometer lang og en befolkning, der naar den lades upaavirket af arabere og portugisiske mulatter, var i hvert fald langt bedre, end man før i Eurapa havde drømt. Men næsten overalt havde han ogsaa fundet de arabiske slavehandleres spor i ødelagte landsbyer og udryddede folk.

Hjemkommen til England holdt han foredrag om landet og dets tilstand, skildrede det herlige landskab og slavehandelens forfærdeligheder. Det gjaldt for ham at faa det engelske folks hjerte og samvittighed vakt, saa at det vilde give sig ifærd med slavehandelens udryddelse ogsaa i dens hjemlands indre. Dette lykkedes ham. Penge gaves rundelig, og regjeringen gav ham i opdrag at vende tilbage til Afrika for at søge at stanse slavehandelen og undersøge, hvad der kunde gjøres for at aabne Afrika for civilisation og handel. Han var borte i seks aar. Ekspeditionen kostede 1½ million kroner. Man var mindre tilfreds med resultaterne; det ymtedes, at det var en vel kostbar filantropi, og opdageren tilbagekaldtes.

De geografiske resultater af disse seks aar var betydelige, blandt andet Nyansasjøens opdagelse. Han kom ogsaa til et vandskille, hvorfra

flere mindre floder løb nordover, og ønsket om at faa rede paa, om disse floder var Nilens kilder eller hørte et andet flodsystem til, drev ham atter til Afrika i 1866.

Dennegang var det, at han forsvandt, og at man i løbet af fire aar intet hørte fra ham. Saa besluttede *New York Herald* i 1870 at sende forfatteren for at opsøge ham eller hans spor. I januar 1871 landede Stanley som den tredie hvide mand i Centralafrika.

Det er i friskt minde, hvorledes forfatteren efter en lang marsch gjennem ukjendt land, uventet og pludselig mødte Livingstone i Ujiji ved Tanganyika-søen.

De to reiste nu en kort tid sammen, hvorpaa Stanley atter vendte tilbage til kysten og Livingstone fortsatte sine efterforskninger. Han havde reist mange mil nedad Kongofloden i den tro, at den var Nilen. Fjorten maaneder efter Stanleys hjemreise døde Livingstone; hans lig bragtes til England, hvor det er bisat i *Westminster Abbey*.

For regning af de to storblade *New York Herald* og *Daily Telegraph* fortsatte saa Stanley Livingstones efterforskninger. Han godtgjorde, at den flod, Livingstone havde fundet, var Kongo og ikke Nilen og efterforskede og kartlagde i det hele fuldstændig det indre Centralafrikas sjø- og flodsystem. Med en baad medbragt fra østkysten seilede han næsten 3000 km. nedad Kongofloden og naaede dens munding.

Han søgte nu at faa England vakt til interesse for disse uhyre og rige landstrækninger. Han vilde, at England, som i aarrækker havde ladet sine krigsskibe patruljere ved de afrikanske kyster for at stanse slavehandelen, som havde udsendt opdagere og missionærer og i det hele, naar landet engang skulde tages i besiddelse, havde den bedste ret til det —, skulde tage hele Kongoterritoriet og Centralafrika i øieblikkelig besiddelse. Men England havde ingen lyst til at udvide sine grænser. Derimod begyndte Afrika at tiltrække sig opmerksomhed paa fastlandet. Filantroper gik i spidsen. Der var dannet et internationalt selskab *African International Association* med den opgave at civilisere Afrika ad humanitær vei og undertrykke slavehandelen. Kongen af Belgien var selskabets præsident. Han kaldte Stanley til sig og foreslog ham at sætte sig i spidsen for et forsøg paa at benytte Kongoflodens dalføre som en civilisationens kongevei til Afrikas indre. Man blev enige, og i 1879 begyndte arbeidet med den senere saakaldte Kongostats udvikling.

Da imidlertid stormagternes lyst paa afrikansk jordbund var tændt, og flere af dem gjorde gjældende krav til dele af Kongostatens territorium; da den nye stat heller ikke endnu havde nogen anerkjendt retslig stilling, men kun var et stort landstykke, der eiedes af et filantropisk selskab

(African International Association) under kongen af Belgiens præsidentskab, saa sammenkaldtes der i 1884 en international diplomatkongres i Berlin for at ordne den hele sag. Kongressen sluttede sine arbeider i februar 1885 efterat have gjort Kongostaten til en selvstændig, neutral stat under kongen af Belgien som suveræn.

Siden den tid er udviklingen gaaet raskt frem. Staten indbefatter et landomraade af 2,250,000 kvadratmil eller omtrent lige saa meget som Tyskland, Østerrig-Ungarn, Frankrig, Holland, Belgien, Italien og Spanien tilsammen. Folkemængden er mellem femten og atten millioner, hvoraf dog kun 1400 er hvide, og af disse er de to trediedele belgiere. Der er til ordenens opretholdelse inden det store landomraade og til befolkningens beskyttelse mod arabiske slavejægerekspeditioner, der har anrettet stor skade og lagt umaadelige strækninger øde, en væbnet politistyrke eller et ordensværn paa 8600 mand under kommando af 289 europæiske officerer.

Statens indtægter er ca. 3,700,000 kroner, hvoraf dog 750,000 er kong Leopolds aarlige privatbidrag og 1,500,000 Belgiens statsbidrag. Resten repræsenterer told-, skatte-, postindtægter, samt salg af land og rettigheder. — Der er tre sjøhavne, Banana ved flodens munding, Boma 80 km. inde i landet og Mataddi 160 km. fra søen. De tre havne besøgtes i 1895 af 700 skibe, og handelsomsætningen — ind og udførsel — androg til næsten 15 millioner kroner. Der er i landet ti postkontorer gjennem hvilke der i 1895 gik ca. 170,000 breve. Staten eier 23 dampskibe foruden lægtere og baade, medens missionærer og privatkompagnier forøger Kongoflodens skibsflaade med et lige saa stort antal. Indbefattet franske skibe, er der nu firti dampskibe paa den øvre Kongoflod: alle er baaret pladevis af bærere forbi de store fossefald, der deler øvre fra nedre Kongo. 75,000 indfødte har stadig beskjæftigelse som bærere. Af størst betydning er dog jernbanen, som bygges fra Mataddi forbi vandfaldene til øvre Kongo. Naar den om tre aar er færdig til Stanley Pool vil man have dampforbindelse pr. jernbane eller skib med Afrikas hjerte. Der er nu 150 km. i drift.

Efter Berlinerkongressen begyndte magternes væddekamp om Afrika for alvor. Kongressen havde aabnet deres øine for det mørke fastlands værdi. Der aabenbaredes for dem en hel verden af udyrket, frugtbar jord i besiddelse af en del millioner sorte, som havde bragt baade sig selv og sit land i en ynkelig tilstand som resultat af 50 aarhundrers besiddelse. Mord og elendighed holdt i enhver optænkelig form stadig karneval i det indre. Nøgne og dyriske var de forblevet fra forhistoriske tider af. Det var den visse død for en ubevæbnet fremmed at komme iblandt dem, og sikker død for enhver af deres egne, der viste spor af dytighed eller

talent. Fra Hottentot til Shilluh, fra Masai til Bakongo, var alle ens, og saa længe de overlodes til sig selv, vilde de vedblive at gaa tilbage, fysisk og aandelig, til de alle vilde synke ned til buskmændenes og dvergfolkets niveau. Derfor var den hvide mands ankomst til Afrika en velsignelse ogsaa for de sorte. Blandt andet beskytter han dem mod den sorthaarede, gule arabiske slavejæger, der ikke kjender medynk; men allermest trænger de dog hans beskyttelse mod sig selv og sine egne. Tal om slavernes frigivelse i Amerika; det var barneleg mod den negeremancipation, der tog sin begyndelse i 1885 med de europæiske magters indrykning i Afrika!

Frankrige, Tyskland og Italien var de første og graadigste til at gribe til sig af det nyaabnede fastland, som engelske missionærer havde opdaget og hvis kyster engelske krigsskibe i aarrækker havde patruljeret. England var den sidste magt til at skride ind, og da kun til selvforsvar mod de andres uvorne slugelyst. Tyskland har siden 1885 erhvervet 2,220,000 kvadratkm. (et areal omtrent af samme størrelse som Kongostaten), Frankrige har nu 4,500,000 kvadratkm., Italien 880,000 (eller henved tre gange Italiens egen størrelse), Portugal har over to milioner kvadratkm. og Spanien fra ældre tid 700,000. England havde før ca. 760,000 kvadratkm. og har nu, trods sin sildige ankomst, faaet skrabet til sig en liden klat paa tilsammen (med det gamle areal) fire millioner kvadratkm. Men Stanley beklager, at det ikke ogsaa fik Kongostaten (som det kunde og burde have havt) og — resten.

Missionærerne har trolig fulgt i opdagernes fodspor, hvor de ikke selv har været opdagere. Saaledes har nu Uganda lige i Afrikas hjerte, 200 kirker (deriblandt en domkirke) med 50,000 kristne indfødte. I det equatoriale Afrika, mellem Zambesi og Nilen, hvor jeg i 1871 var den eneste hvide, er der nu ca. 2500 europæere, hvoraf altsaa 1400 i Kongo. Hele Tysk Østafrika — næsten saa stort som Tyskland og Frankrige tilsammen har endnu blot 250 hvide indbyggere. Jernhanebygningen vil dog snart betydelig forøge den hvide folkemængde. Der er nu blot 210 km. jernvei i hele det equatoriale Afrika, men ifølge allerede vedtagne planer vil der om ti aar være 1350 km.

Til slutning udtaler forfatteren sig om Centralafrikas betydning for den hvide race. Han minder om, hvor uhyre lidet fremskridt der blev gjort i Amerika eller Australia de første 20 aar efter opdagelsen. Det gaar øiensynligen langt raskere med Afrikas indforlivelse i den civiliserede verden. Han tror dog ikke, at Centralafrika nogensinde kan blive et land, hvor den hvide race i større udstrækning kan trives som arbeidere. Det vil neppe i vanlig forstand blive koloniseret. De hvide vil vel indskrænke

sig til at civilisere de sorte og en tid lang være de ledende arbeidsherrer. De sorte viser sig lette at vænne til arbeide og at indordne under civilisationen. Tidligere menneskeædende stammer er allerede nu i Kongo villige og skikkelige arbeidere. Man finder dem allerede som skibstømmermænd og mekaniske arbeidere!

Paa høisletterne vil europæerne finde et udmerket klima og en frugtbar jord. Her vil kanske ogsaa virkelig europæisk kolonisation vise sig mulig.

Klimatet er i det hele ikke værre end i andre tropiske lande, hvor europæerne har lært at finde sig tilrette. Varmen er ei saa intens som i India, eller som den undertiden er i New York. Og det lave kystbelte, hvor varmen er intensest og klimatet usundest, er ganske smalt. Med jernbane vilde europæeren kunne komme forbi det og op i høidedragene paa fire timer. To timer mere og toget vilde have bragt ham opad fjeldenes sider til en vakker, bølgende slette 2500 til 3500 fod over havet. Her er luften betydelig kjøligere, og europæeren kan godt arbeide seks timer om dagen uden fare. Ti—tolv timer videre jernbanekjørsel vilde bringe den reisende til en ny afsats i fastlandet. Efter at have steget opad denne, vilde han befinde sig paa Afrikas vide centralplateau (12—1600 km. i bredde) 5—8000 fod over havet. Her ligger de store søer; her er snedækkede fjelde og maleriske landskaber. Nætterne er kolde, luften ren og solen varm; men i skyggen trænger man ofte en overfrakke.

Hvad der i væsentlig grad har bidraget til det tropiske Afrikas slette ry for sundhed, er de manglende kommunikationsmidler, der tvinger den nyankomne europæer til at opholde sig uge- og maanedsvis i de usundeste strøg under anstrengende marscher og strabadser, før han kan naa de sundere lande. Jernbanen vil ændre det. — Jernbanerne kommer, og spørgsmaalet om Centralafrika egner sig som opholdssted for europæere eller ikke, vil blive løst — ikke ved teoretisk diskussion — men ved forsøg.

Nogle bemerkninger

til Carl Nærups artikler om Ny-darwinismen.*)

(Af dr. **Olav Johan Olsen**).

Som vel de fleste af *Kringsjaas* læsere erindrer, har Carl Nærup givet et resumé af Weismanns anskuelser om evolutionslæren. Disse artikler var indledede med en del personlige bemerkninger om evolution og videnskab i sin almindelighed af Nærup selv.

*) Har henligget grundet sygdom.

Hans artikler har forbauset mig — og mange andre. Jeg tror, at de fleste er enige i den opfatning af indledningen, som redaktionen først udtalte, men som den senere ændrede — delvis med ret. Thi Nærup udtaler i sine indledende bemerkninger det stik modsatte af, hvad han senere refererer fra Weismann. Da der altsaa udtales to absolut forskjellige synsmaader, kan jeg ikke vide, hvor han selv staar. Det viser sig, at han i sin indledning gjør sig til talsmand for „de yngstes" retning. Om han selv er enig deri, er ikke saa let at afgjøre. At „de yngste" har med begjærlighed grebet den antividenskabelige strømning, som nu delvis gaar gjennem Europa, derover kan ingen undre sig. Det ligger i sagens natur. „*Per ardua ad astra*" sagde de gamle. Ingen resultater uden anstrengt arbeide. Er der noget, som „de yngste" har undladt at lære eller som de har glemt, saa er det ovennævnte sætning. *Kringsjaas* redaktion har vistnok ret i, at de antividenskabelige tendenser, som nu kan spores hos „de ynste", er usunde. Men at de er saa farlige, tror jeg ikke. De yngste bliver snart „yngre" som os og senere ældre. Og som redaktøren sagde, stemningerne — og moderne — veksler saa fort i vore dage, at de yngste snart blir overfløine af de alleryngste, som naturligvis har en anden opfatning. Da vi yngre var meget unge og netop komne ud af skoletvangen, vilde vi ogsaa være med og rive ned paa alt og alle. Vi var opdragne og oplærte i skolerne af sure, sure pietister, der pinte os med hængehoderi og lod os pugge uforstaaelige dogmer og „saliggjørelsens orden". Religion var derfor for os en tvangstrøie, som vi jublede over at kunne kaste. Vor opposition var nærmest rettet mod dogmer og pietister. Nu er dette gammeldags, eller kanske ikke pietisterne er saa sure længer, kanske man nu har begyndt at lære religion istedetfor dogmer. Nu er det „videnskahen" som maa holde for. Der er vel en grund hertil ogsaa. Det er saamen muligt, at der allerede her er blit „dogmer". Og det er intet, som i den grad er de alleryngstes hyperkritiske sind imod som dogmer. Men der er en stor forskjel paa os daværende yngste og de nuværende. Vi indskrænkede vore angreb til private sammenkomster, i det allerhøieste til studentersamfundets forum. De nuværende yngste maa straks sætte sine meninger frem paa prent.

Paa det rent literære omraade kan det hænde, at de yngste netop paa grund af sin freidighed og friskhed har en berettiget plads — jeg skal ikke indlade mig paa et mig saa uvedkommende gebet. Men hvad det videnskabelige angaar, saa siger det sig selv, det ligger i sagens natur, at de yngste maa være uvidende og ingen berettiget mening kan have. Endnu mindre fremføre den offentlig. I gamle dage var som bekjendt „beskedenhed en ynglings skjønneste pryd". Men beskedenhed og selvkritik skal man ikke beskylde de nuværende yngste for. Thi hvorledes

skulde man kunne skrive om videnskabelige emner, være yngst og beskeden? Det er desværre saa, at videnskaben, især den nuværende med dens overvældende masser af tørre fakta, fordrer aar af ihærdig flid for at kunne gjennemforskes. Der fordres endog aar af flittigt arbeide, før man kan opgjøre sig nogen bestemt mening for sig selv, endsige før man kan hævde denne ligeoverfor andre.

Hr. Carl Nærup har som nævnt i *Kringsjaa* givet et slags referat af tyskeren Weismann's „Keimplasmateori".*) De kilder, han citerer, er væsentlig revuer, tidsskrifter samt et par originalafhandlinger.

Indledningen er personlig, her forfægtes kun de yngstes standpunkt, at „videnskaben" har en ligesaa lidet solid basis som poesi og religion. Den anden del er et noksaa objektivt referat af Weismanns anskuelse. Her lader Nærup skinne igjennem, at han alligevel ikke er saa ganske af de „yngstes" mening.

Ja, hvad Weismanns lære angaar, saa kjender jeg ogsaa lidt til den. Men aldrig har jeg faaet den opfatning af den, at den staar i nogensomhelst modstrid med evolutionslæren. Det som mest har undret og forarget ved Nærups artikler er, at han indleder med gjøn og daddel over de mænd, der har arbeidet for at gjøre evolutionslæren mere kjendt. Jeg har selv beskjæftiget mig ikke saa ganske lidet med de ting for en 10 à 12 aar siden; og hvad et bestemt gebet af organismen angaar, saa befatter jeg mig dermed endnu. I sin tid har jeg udgivet en populær bog (Udviklingslærens nuværende standpunkt), der sammen med Armauer Hansens bog om samme emne vel væsentlig har bidraget til kjendskab om, hvad evolution er. Nogen begeistring for darwinismen har jeg dog aldrig merket. Der var vel for en 10 à 12 aar siden ikke saa mange forskere, der havde saa indgaaende studeret disse emner, at de kunde opgjøre sig nogen begrundet mening om dem; men vi unge var dengang begeistrede for alle fremskridt saavel paa det videnskabelige som politiske omraade. Enhver erobring paa et eller andet aandeligt gebet begeistrede os og ansporede os til arbeide. Det er denne mangel paa evne til at begeistres, som Gerhard Gran har betegnet som et særkjende for „de yngste". Der er hos dem en fuldstændig mangel paa spore til arbeide, muligens mangel paa arbeidslyst og kanske derfor mangel paa — arbeide. Men det ligger i begeistringens natur, at den kun kan gjælde nye ting. Man kan da ikke gaa i en stadig glædesrus over en gammel kjendt ting! At de yngste nu ikke finder nogen „begeistring" over udviklingslæren selv blandt dens tilhængere, behøver vel ikke derfor at være nogen mangel hos læren. Det

---

*) Oversættelsen „Kimplasma" er ikke norsk. *Kim* er utilladelig i norsk sprog.

kan vel simpelthen skrive sig derfra, at læren nu af alle fornuftige mennesker, der har forudsætning til at dømme derom, ansees som en kjendsgjerning.

Og det er den nok trods baade Weismann og de yngste.

Der er intet, som tyder paa, at der ikke har været en udvikling fra enklere organiserede til mere kompliceret organiserede liv, men der ophober sig stadig større mængder af kjendsgjerninger, der beviser at der har været en udvikling. (Se professor dr. med. Guldbergs udviklingsproblemer.) Ja selv om vi tager den høiest organiserede skabning, mennesket, saa bliver beviserne for dets udvikling fra et firføddet dyr stadig vægtigere. Der er vel ingen tvil om, at man har tilstrækkelig af „manglende mellemled“ (cfr. Brøggers afhandling om Neanderthalracen).

Og hvis vi gaar over til det nyopdagede tredie rige, soppene, saa bliver beviserne for udvikling fra enkelt organiserede til høiere (mere symmetrisk byggede) væsener aldeles overveiende. Hos soppene — der jo kan dyrkes i tusener af generationer i kort tid — kan man endog kunstig fremkalde en hel del ændringer.

Men mon ikke Nærup har misforstaaet darwinismen!

Det er ikke Darwins hovedfortjeneste, at han har fremsat sin lære om parringsvalget, ikke ligger den heller i hans pangenesislære, heller ikke i hans „naturlige udvalg“, men deri at han mere end nogen anden har samlet beviser for, at der har fundet en evolution sted samt sammenstillet disse i en teori, der kan diskuteres.

Om maaden, hvorpaa evolution er foregaaet, hvorfra og hvorledes, ja derom har der hersket forskjellige meninger, selv førend Weismann kom frem med sin filosofiske anskuelse.

Jeg vil naturligvis ikke indlade mig paa at debattere hypoteser, der er fremsat herom i et populært tidsskrift. Ja for de høiere organismers vedkommende anser jeg mig ikke engang kompetent til at udtale nogen mening derom offentlig. Min personlige opfatning er den, at vi endnu har for faa kjendsgjerninger at bygge paa; at læren er for ny — knapt halvhundre aar — til at vi med ret kan fremsætte nogen begrundet teori om udviklingens aarsag. Saavel de af Lamarck som ogsaa specielt de af Spencer og Darwin — ja ogsaa de af Weismann fremførte — hypoteser kan være medhjælpende momenter. Helt ud fyldestgjørende forklaring faar vi først, naar vi gaar ud fra cellens liv og livsytringer. Men endnu kjender vi forlidet hertil. At kampen for tilværelsen, for de høiere organiserede liv, mennesket iberegnet, spiller en væsentlig rolle, derom er der ingen tvil. Men den egentlige udviklingsaarsag er nok heller ikke den.

*

*   *

Som alle hypoteser har ogsaa Weismanns stor værdi, deri at han har maattet fremsætte og kombinere en række kjendsgjerninger, og fordi den kan diskuteres. Men dens værdi er kun forbigaaende. Den blev fremsat lidt for tidlig. Det er klart, at hvis man skal finde en generel forklaring til udviklingen i cellens, i protoplasmaets liv, som jo hr. W. vil gjøre, maa det gjælde alt liv paa kloden. Og det mener vel Nærup er skeet hos W. Men nu er ulykken den, at de „uendelig smaa, de usynlige væsener“, som vi forøvrig urigtig kalder dem, for størstedelen er opdaget og studeret efter hr. Weismanns tid, — disse liv, det tredie levende riges liv, har ganske andre egenskaber end de liv, hr. W. kjender. Deres udvikling maa være foregaaet paa en ganske anden maade og kanske af andre aarsager end de øvriges. De var oprindelig kjønsplanter: Vi kan finde og ved kunst fremkalde kjønsorganernes rudimenter; men den store masse af alle „høiere organiserede“ af dem har forladt denne formeringsmodus og formerer sig ved deling. Men ikke ved simpel deling, som hr. Weismann antager. Hos disse liv — og kanske kun hos disse liv — lader cellens, protoplasmaets fulde liv sig studere under mikroskopet fra fødslen til døden. Her synes Nærup efter Weismann at svæve i en stor vildfarelse, naar han siger: „Der findes nemlig en hel verden af levende væsener, der er udødelige i den forstand, at de ikke kan dø en naturlig død ɔ: af indre grunde. Disse lykkelige væsener — (366).

Vel er alle soppe igrunden udødelige, naar de ikke sulter ihjel eller dræbes — og det sker gudskelov noksaa ofte, ellers saa det ilde ud med os selv, vor helse og vore livsfornødenheder (det sker saamen dagstøt baade i kjøkken, i operationssalen, i desinfektionsovnen). Men de er udødelige paa den vis, at ikke hele protoplasmaet dør. En liden del, en ganske liden del af celleindholdet lever, medens resten dør. Og hvilken del af en sop skal dø og hvilken skal leve, det kan man selv under mikroskopet bestemme.

De ukjønnede organismer deler sig heller ikke som Nærup mener i to lige dele; store svære soppe kan udskille milliarder af bitte, bitte smaa dele, der hver bliver en ny sop.

Det er ogsaa høist sjeldent, at afkommet ligner forældrene. Det beror paa de ydre forhold. Kommer f. eks. en sopspire med vinden paa en sukkerholdig frugt, bliver den en liden mikroskopisk gjærsop, mens den samme ført hen paa en gjødselhaug kan blive en diger hatsop.

Saa de encellede liv bør nok ikke Weismann tage som udgangspunkt — paa sin vis.

Hypoteser er det svært hyggeligt at opstille, de ser ofte saa gilde ud. Men saa er de til gjengjæld saa uhyggelig vanskelig at faa til at staa for kritik. Saa og med hr. Weismanns saakaldte “Keimplasmateori“.

Soplæren har kuldkastet den som saamange hypoteser er blevne kuldkastede ved nye forskninger — f. eks. emanationstheorien, hvilket imidlertid ikke forhindrer at vi kan bruge stumperne af Weismanns teori, ligesaavel som en hel del af emanationshypotesernes resultater vistnok benyttes af fysikerne ɔ: kjendsgjerningerne, observationerne kan man bruge. Det er bare vor personlige mening om dem, vort synspunkt som kan feile, kan ændres.

Weismanns udgangspunkt, de encellede organismer er feilagtigt. Han har forseet sig paa en eneste grønske *volvox,* som vistnok er en overordentlig interessant forcteelse, men vistnok ikke noget at bygge en hel hypotese om livet paa. De encellede organismer — der er vistnok svært faa encellede, virkelig encellede organismer til — er ikke saa enkle som man har antaget.

Weismann støtter sig ogsaa til læren om degeneration. Her kan vistnok vi mykologer ogsaa tale et ord med. Men det er et spørgsmaal om den saakaldte degeneration virkelig er nogen degeneration ɔ: tilbagegang. Som allerede Darwin gjør opmerksom paa, indsparer naturen alt overflødigt. Hos sopperne er hele befrugtningen indsparet. Vi kan som før nævnt ved kunst fremkalde den hos enkelte arter, hos andre er den rudimentær. Hos de fleste mangler den. Hvis degeneration skulde være tilbagegang, vilde hele soppenes udviklingsrække være tilbagegaaende. Det er den dog ikke. Fremgangen mod mere symmetrisk byggede er tydelig.

Soppene er bare blevet mere selvhjulpne, idet et individ er nok til at formere slægten tusindfold. Men saa har de taget sin mon igjen i at danne mange former: En art kan optræde under 2—5 ja 5—6 skikkelser indbyrdes ukjendelige.

Paa disse passer ikke Weismanns teorier synderlig. Og det tiltrods for at man her ikke har at operere med de 18 generationer, som Weismann synes maa bevise noget, men kan skaffe sig tusener af generationer.

Men en lære om livets love her paa jorden, hvilken ikke medtager en stor, en meget stor trediedel af de paa jordkloden værende organismer, hvad værdi har den?

Anglo-amerikansk forbund.

(Efter „*Review of Reviews*“).

Der er fart i udviklingen i vor tid. *Kringsjaas* redaktør faar undertiden høre, at han ser vel lyst paa tingene, haaber vel meget og tror vel godt om de kommende dage. Men desværre hans tro skjæmmes stadig af kjendsgjerninger, der tager den igjen og iler

forud for den, og hans haab og drømme evner ikke at holde skridt — endog hvor de synes ham selv som dristigst — med den herlige vækst i vor tid. Saaledes hed det for ikke fuldt tre aar siden i *Kringsjaas* første bind, angaaende et anglo-amerikansk fredsforbund: „Der er dem, der i begge lande taler for et saadant. Det er dog endnu blot en drøm . . . .“

Ak, vi lidet troende! — Tre aar er ei forløbne, og allerede er sagen meget mere end en drøm. Den er bragt ind paa de store folkebevægelsers og paa den aktuelle politiks omraade. Ingen ler længer ad tanken. Statsmænd giver den tilslutning og hylder den i store vælgertaler. Og en bevægelse er netop bragt igang i England for at indarbeide sagen blandt folkets store masser. Der skal samles underskrifter paa en folkeadresse til parlamentet, hvori det udtales som et nationalt ønske, at England og Amerika maa slutte et permanent fredsforbund, høitidelig love hinanden aldrig at gaa til krig, før tvistemaalet er underkastet voldgiftskjendelse, og at der til den ende maa blive oprettet en permanent voldgiftsdomstol — et slags overparlament.

Tanken har tilslutning fra ledende statsmænd inden begge partier — fra Balfour f. eks., og den nedsatte komite, der skal lede bevægelsen, indbefatter ledende repræsentanter for alle kirkesamfund.

Adressen lyder saaledes:

„Vi, undertegnede, ønsker at udtale som vor dybe overbevisning, at hvilkensomhelst tvist der end maatte opstaa i nutid eller fremtid mellem regjeringerne, bør det alle engelsktalende folk, knyttede sammen, som de er, ved fælles blod, sprog og tro, at betragte krig som en opgjørsmaade, der inden den anglo-amerikanske folkefamilie er absolut utaalelig.

Da enhver appel til sværdet for afgjørelse af tvistigheder mellem engelsktalende folk er utaalelig for disse folks samvittighed, vil vi i ærbødighed antyde, at nu er det „beleilige øieblik“ kommet til at handle efter de af begge kongressens huse i 1892 og af parlamentets underhus i 1893 vedtagne voldgiftsresolutioner, hvori folkenes alvorlige ønske udtales, om at „al tvist og uenighed mellem de to regjeringer, der ikke kan diplomatisk ordnes, skal henvises til voldgiftsafgjørelse og ved dette fredelige middel bilægges.“

Uden at udtale nogen formening om aktuelle tvistepunkter, vil vi alvorlig fremhæve tilraadeligheden af hurtig at afslutte en traktat, efter hvilken al uenighed mellem England og de Forenede Stater skal henvises til en permanent voldgiftsdomstol, hvori begge folk repræsenteres og som vil binde dem sammen om fred og retfærdighed.“

Det er videre meningen at danne „Anglo-amerikanske unionskomiteer“ over det hele land og gjennem presse, talerstol og kirke aabne et agita-

tionsfelttog for sagen. Folket skal vækkes, og dets vilje skal saa tvinge regjeringerne til at handle. Prester skal tale derom, børser og handelsforeninger skal udtale sig, kommuner skal arrangere folkemøder. Og maalet, feltraabet skal være: Aldrig krig, forinden voldgift er ærligt og helt prøvet, og blandt alle engelsktalende folk — fred.

Man vil let forstaa, at kommer et saadant verdensforbund med en permanent og international fredsdomstol istand, saa vil virkningerne føles langt ud over forbundets grænser. Allerede nu garanterer de Forenede Stater, at ingen mindre amerikansk stat skal blive overfaldt eller uretfærdig behandlet af nogen europæisk stormagt. Paa lignende vis vilde forbundet snart føle sig tvunget til at give sin beskyttelse til enhver magt i verden, der ønskede den. Forbundet vilde sætte sine millioners magt bag det ord: „Ingen uret mere mellem nationerne, øvet af stor mod liden; intet ulige overfald!" Som England i Venezuela mødte de Forenede Stater, vil en stormagt, der lyster efter et lidet europæisk lands jordbund, møde det nye forbund, der vil sige: „Fingrene væk; vi og den lille er solidariske. Tror du dig at have ret, saa lad sagen underkastes voldgift; men ingen krig, før det er gjort. Og har den lille ret, skal vi se til, at den ogsaa har magt derefter!"

W. T. Stead, redaktøren af *Review of Reviews* hører til dem, der tror paa „skjæbne", eller paa at der løber en strøm af tanke, hensigt, vilje og ledelse inde under verdensbegivenhedernes brogede overflade. For ham synes derfor Venezuelatrætten næsten en „skjæbnens tilskikkelse". Det er den og den lille amerikanske krigsrus, man kan takke for den nye fredsstemning. „Selv menneskets vrede maa lovprise Ham." Januar 1896 mener han vil som helhed blive betragtet af fremtidens historikere som et af de store, skjæbnesvangre tidsrum, hvorom begivenheder og udviklingslinjer dreier sig som paa hængsler. Den har bragt den engelsktalende slegt større og rigere gaver fra skjæbnens gudinder end nogen anden maaned i tidernes løb.

Ikke alene har krigsfaren knyttet England og Amerika sterkere sammen end nogensinde før og gjort fredsforbundet mellem dem til en nær mulighed; men Englands isolerede, kritiske stilling i løbet af maaneden har gjort mere, end aarrækker kunde have udrettet under normale forhold til at cementere det før løstforbundne, vidtspredte engelske verdensrige sammen til et britisk Fædreland — *la Patrie*. Længe har det seet ud, som brød kolonierne sig lidet om moderlandet, og luften har været fuld af spaadomme om deres adskillelse derfra. Men da farerne truede, da de tunge uveirsskyer trak sammen om det lille land, der mere end noget

andet har bygget borgerlig frihed og tryghed et hjem i denne verden, da ændredes stemningen med ét, og koloniernes folk stod med draget sværd i kreds om moderlandet. I Kanada og i Australien vaagnede det engelske blod og for første gang en virkelig britisk nationalfølelse — *imperial patriotism,* som engelskmændene kalder den. Kanadierne stod rede til at værge den britiske grænse mod de Forenede Stater, og som svar paa amerikansk tale, om at kanadierne burde føle sig lykkelige ved at gaa op i et større rige, de Forenede Stater, svartes der paa den anden side af grænsen: „Vi kan ei paaskjønne lykken. Vi har nemlig allerede den ære at være et led i et større rige end de Forenede Stater nogensinde bliver, det Britiske Verdensrige. Vi indbyder heller de Forenede Stater til at gaa op i det.“

Det har været almindeligt, siger Stead, at betragte det nye aar som et ulykkesaar for England. Men ser vi hen til begivenhedernes virkninger, har det heller været et sandt gudsaar for den anglosaksiske race. Stolt er han ogsaa af den maade, hvorpaa England mødte det truende uveir. Vi maa erindre, at for faa uger siden saa det ud til, at England stod foran en krig med al verden — at muligens nu dets sidste stund var kommet. Selv engelske blade følte det saaledes. Men modet tabtes ikke. Man vilde i hvert fald gaa under som mænd.

„England syntes en stund at staa, som en kanadisk statsmand udtrykte sig, „glimrende isoleret blandt nationerne,“ alene mod al verden. Rundt omkring hende*) hørtes klirren af fiendens vaaben og den dumpe mumlen af truende krig. Hun kastede et hurtigt forskende blik horizonten rundt og mødte allevegne bortvendte ansigter, trusler, misundelse, jalusi, krigsforberedelser, — men med et dybt aandedrag, som foran store tiltag, reiste hun sig og ventede rolig og bestemt paa, hvad der vilde komme. Af feighed eller svigten var der intet at se og ligesaa lidt — naar undtages et par kredse — af storskryderens og jingoens tankeløse tale. Heller ikke var der vek og unyttig anger eller græmmelse og intet tilbagetog. Ingen i England ønskede krig; hver mand iblandt os fra den høieste til den laveste betragter den med en afsky, ingen ord kan male. Men heller ikke var der nogen svigten eller kjøbslaaen, om hvad vi betragter som Englands kald og pligt. Angrebes vi, vilde vi med Guds hjælp forsvare os og gjøre, hvad vi som mænd evned for at give retten seir. Og sveges vi end af alle tidligere venner og allierede, — godt, saa fik vi forsvare os med den hjælp, der vilde blive os ydet fra oven. Først naar mænd og nationer er stedt i yderste nød, er det muligt at forvisse sig om, hvad

*) For os er England kun et land, det; men for engelskmændene, maa vi erindre, er det „Gamle England“ — hende. Det synes bedst i et patriotisk udbrud at beholde dette ord.

stof de er gjort af. I januar 1896 var vi i en saadan nød, drevne helt tilvægs, og endog efter vore fienders indrømmelser, bestod vi prøven. Partistriden døde bort, og til vor egen overraskelse stod atter hele dette folk samlet som én mand med den bevidsthed om styrke, som ligger i enighed. Og denne enighed og rolige beslutsomhed i farens stund fandt forstaaelse overalt. Den blev som et vækkende trompetskrald gjennem hele den anglosaksiske verden, og allevegne vaagnede vor slegt til nyt liv og ny selvfølelse.

Aldrig i min levetid har vort land saa uventet og pludselig befundet sig ansigt til ansigt med truende krig, først i den Nye saa i den Gamle Verden; og aldrig i min levetid har nogen alarm eller fare skabt saa liden forvirring i England, eller paa den anden side vakt saa lidet af den nationale lidenskabs jingoistiske daare-raseri. Engelskmanden bestod sin prøve, og staar derfor for os idag mere selvbevidst, sterk og haabefuld end nogensinde før.

Hvad det nu gjælder for os er at komme til bevidsthed og fuld forstaaelse af vort nationale kald iblandt folkene . . . Og dette gudgivne kald — thi for Stead er det lige saa vist, at Gud, den Almægtige, har udnævnt den anglosaksiske race til sin tjener i verden med dette kald, som det for Esaias var, at Jahve havde „kaldet“ Israel -- er, sammen med Amerika at grunde et fredens og retfærdighedens rige i verden, at sætte millioners moralske magt og, om det kræves, det blanke staals, vaabenring omkring retten paa vor jord.“

Faa mænd i England taler kanske mere ud af folkets dyb og hjerte og er mere sandt repræsentativ end forfatteren. Har vi saa ikke underlige begivenheder og bevægelser for vore øine i disse nyhedssvangre tider?

Røntgens straaler og „od-lyset“.

(Efter dr. Karl du Prel i *„Zukunft“*).

dyssevs, Moses, Aleksander den store, Zoroaster, Sokrates, Pythagoras, Kristus og talrige kristne helgener havde ifølge legenderne et fælles kjendetegn: en lysende udstrømning, der omgav deres hoved som en glorie og især var synlig i dybe affekttilstande og ekstase.

Har vi her blot at gjøre med billedlige poetiske udtryk, med syner af de troendes overspændte fantasi eller ligger der et virkeligt fænomen til grund for helgenglorien? Var denne et objektivt lysfænomen, saa vilde den

videnskabelige opgave foreligge at frembringe det samme fænomen ad kunstig vei og derved lette iagttagelsen af det; dette kunde isaafald ske ad en dobbelt vei: først ved at forsterke lysskimmeret, dernæst ved at forhøie iagttagerens indtryksmodtagelighed. Det sidste skede ved Mesmer og hans disciple. I sine aforismer siger Mesmer, at det magnetiske fluidum er lysende, og den iagttagelse at der udstrømer lys fra det menneskelige legeme, blev meldt fra alle sider, da somnambulismen blev opdaget. Vistnok kunde man alene beraabe sig paa somnambulens eget udsagn, og tvilerne tilskrev disse udsagn subjektive indbildninger eller ogsaa indflydelse af magnetisøren, der, saafremt han var tilhænger af lysteorien, fremkaldte gjennem suggestion den indbildning hos somnambulerne, at de saa lys. Akademiet i Paris, der prøvede Mesmers system, bestred som bekjendt virkeligheden af den animalske magnetisme; og et ikke-eksisterende fluidum kunde naturligvis heller ikke være lysende. I rapporten fra akademiet fra 1784 heder det, at dette fluidum ikke eksisterer, og som bevis anføres der, at det er utilgjængeligt for alle sanser. At man med en saadan skolelogik ogsaa maatte negte den mineralske magnetisme, faldt aabenbart disse herrer ikke ind. Enhver af vore sanser svarer til en elementær naturvirksomhed; øiet er — som Plotin og Goethe siger — „solligt“; men enhver naturvirksomhed svarer ikke til en sans, og selv om dette var tilfældet, saa kunde ikke desto mindre indtrykket være umerkeligt, saafremt det var for svagt til at irritere vedkommende sans. Den af akademiet angivne grund er altsaa ganske uvidenskabelig. Vistnok er somnambulens egne udtalelser intet tilstrækkeligt bevis, men man skulde dog hypotetisk have antaget dem og derpaa søgt objektive beviser. Nu er imidlertid den objektive tilstedeværelse af et saadant lys — Reichenbach kalder det od-lys*) — bevist; somnambulernes talrige vidnesbyrd faar derved sit værd, og det er ikke usandsynligt, at deres udsagn lige indtil detaljer er begrundet.

Mesmer anvendte som bekjendt magnetiske haandstrygninger, og derom er alle somnambuler enige, at der under disse strømmer lys ud fra magnetisørens fingre. En somnambul siger, at han saa magnetisørens fingre blive lysende og forlænge sig, saa det forekom ham, at de vilde stikke ud hans øine.**) Og ikke alene fra hænderne, men ogsaa fra andre legemsdele har der forekommet udstrømninger af odlys. Da Lafontaine strøg sig gjennem haaret med en kam viste lysudstrømningen sig saa sterk, at et tilstedeværende barn udraabte: „Der er gaaet ild, ild i Lafontaines haar!“ ***) Helgenglorien i den kristne mystik er blot denne for som-

*) Se Bjørnsons artikel i forrige hefte.
**) Foissac: Rapport et discussions, 406.
***) Lafontaine: L'ost de magnetiser. 271.

nambulerne synlige lysudstrømning. Man kan læse udførlige beretninger om dette mystiske lys i Gørres bog: *Die christliche Mystik,* og man vil erkjende dets fuldstændige lighed med odlyset. — Ogsaa øiet er en sterk lyskilde. En somnambul saa sin hypnotisørs øine lyse som en ulvs ved nattetid,*) og en anden sagde til hypnotisøren: „De ser komisk ud; De er indhyllet i en tæt taage og inde fra den brænder Deres øine som lygter en disig høstaften.“ Ogsaa i den kristne mystik er øinene som oftest odkilde. Det fortjener at bemerkes, at ogsaa hos spøgelser viser odlyset sig fortrinsvis rundt hovedet og i øinene.

Odlyset vinder i intensitet ved sjælelige faktorer som viljesanstrengelse, følelsesaffekter osv. Om den hellige Artemius fortæller legenden, at en klosterbroder saa ham som indhyllet i ild engang han laa hensunken i bøn. Abbed Lot strakte sine hænder mod himlen, og fingrene blev lysende som ti brændende kjerter. Ogsaa alterens sakramente giver i den kristne mystik anledning til saadanne fænomener. Ligeledes er den menneskelige aande hyppig magnetisk virksom og odlysende; af den bedendes mund flagrer ildsluer. En somnambul sagde til hofraad Bährens**): „Der gaar en ildstrøm ud af Deres mund til mig og andre, som De taler til.“ Under slagets ophidselse er Aleksander den store odlysende, og det samme fortæller Vergil om Ascanius. Reichenbach har paavist, at alle lidenskaber forsterker od-udstraalingen.

Han beretter tillige om sine sensitive medier, at de ser et for normale øine usynligt lys, og ikke alene paa mennesker, thi od er ikke blot animalsk, men universelt. I dunkelhed viser det menneskelige legeme sig for dem indhyllet i en lysende dunstkreds, der bevæger sig, naar den aandes paa. Det nøgne menneske er selvlysende, hvidt naar det er friskt og rødligt under sygdom eller endog før dennes frembrud. Ligesom ved livløse gjenstande, især kanter og spidser, saaledes er hos menneskene fortrinsvis lemmernes yderpunkter odudstraalende. Allerede Faria***) har iagttaget, at somnambulerne vendte øinene bort, naar man satte luften om dem i bevægelse, fordi de ikke kunde udholde glansen af luftbølgerne.

Odlyset trænger gjennem øienlaagene og sees af de sensitive, selv med lukkede øine. Om den blinde sensitive Bollmann, der ikke havde nogen krystallinse, men hvis nethinde var i god behold, fortæller Reichenbach: „Efter en stunds ophold i mørket havde han, den blinde, en mængde lysfornemmelser, som undgik mig, der saa, og naar vi bevægede os frem og tilbage mellem de odlysende gjenstande i værelset, saa skeede for første

*) Daloz: Entretiens sur le magnetisme animal, 56.
**) Bährens: Der animal. Magnetismus, 236.
***) Faria: Du sommeil lucide, 438.

gang maaske siden verdens skabelse det under, at den blinde maatte føre den seende — mester Bollmann mig nemlig.“ *)

Som bekjendt har Reichenbach berettet om sine 13,000 eksperimenter for døve øren; Du Bois Reymond og andre udlo od-teorien som en daarskab. Først fornylig har professor Barrett i Dublin gjentaget Reichenbachs eksperimenter og fundet bekræftelse paa dem. I Tyskland blev Reichenbach ikke anerkjendt, ihvorvel der iblandt hans sensitive medier befandt sig mindst hundre videnskabelig uddannede personer, deriblandt omtrent femti læger, fysikere, kemikere, filosofer og matematikere. Man vilde ikke anerkjende fænomener, der blot beroede paa subjektive tilstande hos undtagelsesindivider — sensitive — eller hos mennesker i mental undtagelsestilstand — somnambule —. Nu findes der rigtignok ogsaa objektive beviser hos Reichenbach, men disse er ikke talrige. Dernæst bør det bemerkes, at od ikke alene paavirker synssansen, men ogsaa lugt, sans og følelse. Hufelands somnambul**) sammenlignede odlugten med lugten af unge birke i foraaret, andre med moden frugt om høsten og paastaar, at de vilde kunne merke den paa frastand.

Allerede Mesmers disciple har prøvet at levere objektive beviser for odkraften og delvis ogsaa opnaaet dette, da de begyndte at undersøge odstraalernes fysikalske forhold. Da en somnambul (kvinde) blev magnetiseret med en stav, saa hun od strømme ud af stavens spidse, lig en tyk glinsende guldtraad besaaet med endnu mere straalende stjerner. Tog magnetisøren en stav af staal i haanden blev udstraalingen endnu sterkere og hurtigere. Straalerne gik gjennem et bord af 8 linjers tykkelse, men syntes efter gjennemgangen at have tabt i glans og hurtighed. Under eksperimentet var et bræt stillet mellem somnambulen og magnetisøren, men hun angav paa en prik, hvor straalen virkede. Tog han istedenfor staalstaven en magnetstav, saa hun foruden det tidligere lys et nyt i stadig spiralbevægelse om staven. Ledet gjennem en konveks linse blev straalen splittet og tabte i glans, men vandt i hurtig udstrømmen. Tabet og gevinsten blev endnu større, naar straalen maatte passere to adskilte linser. Gjennem kobber og sølv blev lyset ligesom opholdt og opsuget og var efter gjennemgangen blot en svag lystaage, men gjennem jern gik det uforandret; af sølv alene blev det kastet tilbage, og i endnu sterkere grad af kviksølv; derfor kunde somnambulen aldrig have et speil foran sig under sin magnetiske søvn uden, som hun sagde, at overlades med fluidum og føle sig besværet. Gjennem guld gik lyset i ret linie med forsterket glans og forøget fart. Det er hundre aar siden disse forsøg blev foretagne,***) som

*) Reichenbach: Der sensitive Mensch II, 230.
**) Hufeland: Ueber Sympathie, 181.
***) Tordy: Essai sur la théorie du somnambulisme, 81.

senere er blevet fornyede af prof. Nape. Det er her ikke plads til at anføre lignende forsøg, foretagne af Reichenbach. Han har ved eksperimenter paavist, at odstraalerne gaar gjennem kobberblik, jernblik, zinkblik og messingblik, at træmasse og det menneskelige legemes kjøddele er *diodane* (slipper odstraalen igjennem) og *oddiafane* (gjennemsigtige for sensitives øine). Han har allerede i 1858 skjønt vigtigheden af sine opdagelser for den medicinske videnskab og sagt: „Dette kan blive en gjenstand af uberegnelig vigtighed for lægekunsten, især for diagnose (bestemmelse af sygdomme). Det vil kunne lykkes at gjøre det syge legeme helt gjennemsigtigt for de finest sensitive, og man vil isaafald blive istand til at sige, hvilket indre organ der er angrebet af sygdommen og hvilke ændringer i retning af bedring eller forværrelse sygdommen undergaar. Men ogsaa foreteelserne i det sunde legeme vil paa lignende maade kunne undersøges.“

Saaledes er da for Reichenbach somnambulernes klarsynthed med tilbundne øine blevet et kapitel af fysiken og forklares ved virkelige lysstraaler. Somnambulerne har altid paastaaet, at det fra magnetisøren udgaaende odlys trænger ind i det indre af deres legeme og opklarer det, saa at de kan se ind i sig selv. Om dette indre selvsyn taler allerede i oldtiden Aristides, Mark Aurel's ven, i sine „Hellige taler“, hvor han siger, at han har seet sine indre organer. De ægyptiske og græske tempelprester kjendte ogsaa til alle disse ting og gjorde brug af dem. Vi staar maaske her ved oprindelsen til medicinen, og Hippokrates, der havde gjort sine studier i templerne, kunde derfor sige: „Hvad legemet angaar, saa kan sjælen se det, selv om øinene er lukkede.“

Det menneskelige øie er ikke den følsomste reagens for od-lysstraalerne; nethinden overtræffes af den fotografiske plade. Reichenbach var sig vel bevidst, at hans talrige sensitivers enstemmige udsagn ikke vilde blive antaget som objektivt bevis, saalænge odlyset endnu ikke var fotograferet. Han siger: dette lys kastes tilbage af speilflader; det lader sig samle i en linse og forene i et brændpunkt; det adlyder polarisationens love; det bevirker i mørke efter nogle minuters forløb eksposition paa den fotografiske plade og leverer billedet derpaa; og endelig kan det blive saa sterkt, at det frembringer skygger, som let kan afridses. Det synes imidlertid lidet bekjendt, at Reichenbach ogsaa har leveret dette fotografiske bevis for odlyset. Han har anstillet disse forsøg i Berlin, og det lykkedes ham at fotografere det af bjergkrystaller udstrømmende, det magnetiske, det menneskelige, saavelsom det ved kemiske processer frembragte od. Af den kjendsgjerning, at odlyset saavelsom daglyset virker paa den fotografiske plade, slutter han, at det er et virkeligt, om end for øiet meget svagt lys. Han vidste ogsaa, at lufttrykket hindrede udviklingen af odlys, at dette veksler under forandret lufttryk og i betydelig grad tiltager ved luftfortyn-

delse. Han vidste endvidere, at elektricitet var en betydelig odkilde, og at det blot gjælder om at forbinde elektricitet og luftfortynding saaledes, at disse faktorer kan frembringe en odkilde af tilstrækkelig intensitet til at virke paa den fotografiske plade, paa sensitive personers nethinde, ja paa det normale øie.

Professor Røntgen skylder, som han selv siger, et tilfælde sin opdagelse, og at han kom til den, uafhængig af Reichenbahh, er allerede af den grund sikker, at Reichenbachs skrifter staar paa fysikernes *Index* over forbudte bøger. Ved at lede en elektrisk udladning gjennem det hittorfske vacuumrør er de af Reichenbach omtalte forsterkningsbetingelser for odlyset opnaaede, og der er nu al udsigt til, at det af Reichenbach nærede haab skal blive overtruffet, idet ikke blot fint sensitive mennesker vil kunne stille diagnose af indre sygdomme, men at den fotografiske plade vil kunne levere billeder af indre skader. Naar næstegang en somnambul trækkes for retten som kvaksalver, vil de medicinske sagkyndige vel vogte sig for at sige, at den somnambule diagnose er umulig og en svindel, og myndighederne vil ikke *a priori* benegte, at en sensitiv nethinde under omstændigheder kan bringes til den samme følsomhed som den fotografiske plade. Og endelig vil de somnambules diagnostiske færdighed kunne prøves, idet man sammenholder deres udsagn med den fotografiske diagnoses resultater. Maaske vil den nye opdagelse endnu føre det gode med sig, at vivisektionen overflødiggjøres.

Ved Reichenbach og Røntgen er altsaa okkultisme og fysik bragt i grænseberørelse og den somnambules klarsynthed og den dermed forbundne indre selviagttagelse og fremmeddiagnose er afklædt sin mystiske karakter. Fysikerne har nu betraadt en kyst, de tror ubeboet; men de hilses af okkultisternes tilraab: Sent kommer I, men I kommer dog! Odkraftens fysik var ubekjendt, men ikke odkraften selv. Hos inderne hed den *Akasa,* hos Herakleitos *urild*, hos Kabbalisterne *astrallys,* hos Paracelsus *Alkahest,* hos alchymisterne *Azot.*

Grænseberøringen mellem fysik og okkultisme vil udvide sig over altid videre omraader. Ligesom od objektiveres ved hittorfske rør, saaledes vil det ogsaa kunne objektiveres hos mennesket, og herpaa beror muligheden af dyrisk magnetisme. Nu har okkultismen paavist, at det menneskelige od er bærer af følelsen, viljen, livskraften og tanken; man maa altsaa kunne opnaa at fotografere tankerne, ja fotografere det hele sjælelige menneske. Herved vil vi naa til det naturvidenskabelig eksakte udtryk for det vage begreb udødelighed. Naturvidenskaben har nægtet udødeligheden. Til straf vil det være den, der kommer til at levere det eksakte bevis for udødeligheden.

Helvede ikke bygget stort nok for ham.

Olive Schreiner om Cecil Rhodes.

Følgende „parabel“ om Cecil Rhodes af forfatterinden af „Farmen i Sydafrika“, Olive Schreiner, illustrerer slaaende det indtryk, som den saakaldte Afrikanske Napoleon gjør paa dem, der iagttager ham og hans operationer paa nærmere hold. Det maa erindres, at forfatterinden er en af hans bitreste og uforsonligste fiender. Hendes sympati er med boerne. Hun har i skrift og tale udøst et rigt forraad af bitre og bidende ord over den afrikanske statsmands hoved. Alt hvad han har gjort er galt. Han er en slet, daarlig . . . . mand. „Men han er da en stor mand alligevel,“ afbrød nogen hende nylig under et foredrag. „Stor mand. — Javist er han saa. Hvem har negtet det? En overmaade stor mand; det er netop det bedrøvelige ved det hele.“

Og her er hendes parabel, der er baade original og høist interessant, naar man mindes, at den er en lidenskabelig modstanders ufrivillige kompliment:

„Og det hændte, at Cecil Rhodes døde. Og da han var død, gjorde Djævelen krav paa ham som lovligt bytte og tog ham til sit sted. Men da de kom til Helvedes porte, fandt de, at indgangen var for liden og Cecil Rhodes for stor, saa de kunde ikke faa ham ind. Og det vakte et meget stort opstyr; de forsøgte at finde en anden indgang end porten, der var for liden; men alle vinduerne var ogsaa for smaa; og der var ingen raad til at faa Cecil Rhodes ind. Men *le Bon Dieu* hørte det forfærdelige opstyr og saa al den trængsel, der var ved Helvedes porte, og Han sendte bud, at de alle skulde møde for Hans throne. Og da de var komne, spurgte *le Bon Dieu* og sagde: „Hvad betyder alt dette?“ — Og Djævelen svarede og sagde: „Det er Cecil Rhodes.“ — „Godt og vel,“ sagde *le Bon Dieu*, „han hører dig til; hvorfor tager du ham ikke?“ — „Desværre,“ svarede Djævelen, „han er for stor; vi kan ikke faa ham ind i Helvede, hverken gjennem døre eller vinduer. Vi har forsøgt paa alle vis; men det gaar ikke, han er for stor.“ — „Ja,“ sagde *le Bon Dieu,* „saa faar vel Cecil Rhodes faa komme her alligevel da, siden han er for stor for dit sted.“ —

Og saaledes hændte det, at Cecil Rhodes kom ind i himmelen, fordi han var for stor til at gaa til det andet sted.“

La Guayra.

Fra Venezuela.

(Efter Thomas R. Dawley, jr. i „*Cosmopolitan*“).

Ved den nordligste kyst af Syd Amerika ligger det land, som i de sidste uger har tiltrukket sig tre kontinenters opmerksomhed. Det har faaet sit navn af tidlige reisende, der fandt et folk boende i pælehytter ved den store sø Maracaybos sumpige strand. Denne primitive landsby kaldte dens opdagere „Lille Venedig“ eller „Venezuela“, som det heder paa spansk. Efterhaanden blev dette navn gjældende for hele kyststrækningen.

Den foederation af stater, som nu udgjør republiken Venezuela, er et landomraade af Frankriges, Tysklands og Nederlandenes tilsammenlagte størrelse. Det naboland, som nu tilsyneladende volder det saameget bryderi, fortsætter kyststrækningen og begrænser Venezuela mod øst. Venezuelas og Vestindiens indianere kaldte denne del af kontinentet Guiana (den vilde kyst) og beskrev den som et dunkelt og hemmelighedsfuldt land, fyldt af menneskeædende kariber. Den vilde kyst strækker sig fra mundingen af Orinoco til Brasilien. I politisk henseende er den som bekjendt delt i spansk, engelsk, hollandsk og fransk Guiana.

Medens Venezuelas vigtigste fjelde stiger lige op fra havet og breder sig ind over landet og langsomt sænker sig mod Orinocos basin, begynder Guianas kyst som en sumpig slette, der blot naar faa fod over havfladen.

Mellem Venezuelas nordlige kystfjelde og dets sydgrænse ligger umaadelige engstrækninger, kaldet *llanos*, afbrudt af prægtige tropiske skove. Guianas bjerge derimod ligger i det indre og naaes først efter ugers møisommelig reise gjennem et uudforsket og sparsomt beboet vildnis.

De voldsomme og langvarige regnskyl, der har skoldet disse bjerge, har i tidernes løb afsat grus langs kysten, saaledes at Guianas oprindelige sandstrand nu findes flere mile inde i landet. Hvor landet begynder at stige fra disse grus- og dyndafleiringer, vugger høie Etapalmer sine kroner lige til urskovgrænsen i baggrunden. Bag skovene igjen kommer den gamle kystrand, flere kilometer bred og drivende hvid som sne, saa den næsten blænder den reisendes øine under middagssolen. Den indfødte indianer, der er vant til at gaa barfodet i hele sit liv, er ikke istand til at skride over denne sandørken uden en slags primitiv fodbedækning af bark. Hvor ørkenen ophører, begynder et bølgende bakkeland i langsom stigning mod fjeldkjæderne. Størstedelen af Guianas land er dækket af jomfruelige skove, hvorigjennem spredte horder af nøgne vildmænd streifer.

Det følger af det sunde styrkende klima i denne zones bjergegne, at høilandsbefolkningen er en langt kraftigere, dygtigere race end beboerne af de sumpige kystegne. Kystboerne i Guiana er derfor ogsaa en helt igjennem degenereret race. Venezuelas primitive høilændere viste sig i sin tid som hærdede krigere, der i over firti aar formaaede at modstaa spaniernes angreb, før de endelig bukkede under. De var driftige og flittige jorddyrkere, der havde udviklet begyndelserne til et ordnet socialt liv og skred langsomt frem mod civilisation. Derimod kjøbtes Guianas frygtsomme og uciviliserede folk for godtkjøb ved tinknive, glasperler og flitter.

Venezuelas havn er La Guayra. Her hænger fjeldene næsten lodret over søen og stiger til en høide af over otte tusen fod, saa de kan sees en halv snes mil tilsøs. Byen er anlagt paa den temmelig bratte fjeldskraaning, der giver liden plads til bebyggelse; den domineres af det gamle interessante kastel, der engang var den spanske guvernørs residens.

Fra La Guayra fører en af verdens mest slyngede og steile jernveie til landets hovedstad Caracas, der blot ligger nogle faa mil inde i landet, men hvortil afstanden mangedobles ved det bemeldte vidløftige banelegeme. Klimatet i Caracas er mildt og behageligt som følge af høiden, og heri maa man søge grunden til, at alle Amerikas tropiske byer er anlagte paa næsten utilgjængelige steder borte fra kysten. Caracas ligger tre tusen fod over havet; der er bestandig sommer, idet middeltemperaturen er ca. 31^{0} R. I gamle dage, før man havde nogen jernbane, maatte reisen derop foretages i diligence eller paa mulæsel og var følgelig ikke alene overmaade besværlig, men ogsaa temmelig usikker.

Først efter høilandsindianernes fuldstændige undertrykkelse blev byen Caracas grundlagt; landet havde da staaet under den spanske krone i to hundre og firti aar. I 1806 erklærede Venezuela sig for første gang uafhængig, og i spidsen for reisningen stod general Miranda, hvem det ogsaa lykkedes for en tid at befri sit land. Men efter en mængde blodige sammenstød blev Spaniens herredømme gjenoprettet. Den næste og vigtigste begivenhed i Venezuelas historie var Simon Bolivárs lykkelige befrielsesværk. I juli 1811 blev uafhængighedserklæringen underskrevet i Caracas, men hævdelsen af denne frihed kostede en uafbrudt ti aars krig. Endelig blev de kongelige tropper fuldstændig slagne af Bolivárs insurgenter i slaget ved Carabobo, og Venezuelas med blod kjøbte frihed for fremtiden sikret. Ikkedestomindre var det først i 1845, at den spanske regjering formelt anerkjendte Venezuelas selvstændighed, idet en fredstraktat signeredes det aar i Madrid. Senere marcherede en engelsk sørøver mod Caracas og satte sig i besiddelse af byen. De venezueliske tropper, der var dragne eventyrerne imøde, havde uheldigvis taget en gal vei; det lykkedes dem dog snart at jage fribytterne uden større tab paa deres egen side.

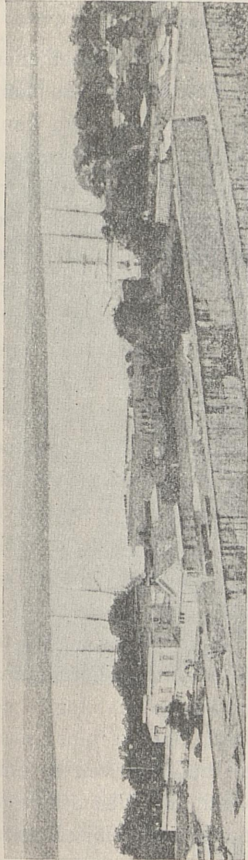
Orinoco ved La Ciudad Bolivar.

Byen Caracas er to gange bleven fuldstændig ødelagt af jordskjælv. Den 26de mars 1812 indtraf to kort paa hinanden følgende rystelser, hver paa ti minuters varighed. Byen styrtede totalt i grus, og over ti tusen mennesker begroves under ruinerne. Størstedelen af de overlevende gik tilgrunde af sult eller af den pest, der fulgte efter katastrofen.

Det kan synes underligt, at befolkningen havde mod til at gjenopbygge sin hovedstad paa en saa farlig grund; men ikkedestomindre har byen nu sine sytti tusen indvaanere. Byen er i mange henseende et vakkert sted. Gaderne er brede, og husene af stor arkitektonisk skjønhed og ikke sjelden af imponerende størrelse. Talrige pladse er beplantede med vidunderlige tropiske vækster, hvis pragt og vellugt giver residensstaden en øget charme.

Beundringen for de Forenede Staters konstitution, der har været modellen for deres egen, drev indbyggerne af Caracas til at opreise en prægtig frihedsstøtte kronet med en statue af Washington. Da fornylig efterretningen om Clevelands proklamation naaede byen, togede befolkningen ud til frihedsstøtten og dekorerede sin Washington, indtil statuen var en eneste masse af farveprangende tropiske blomster.

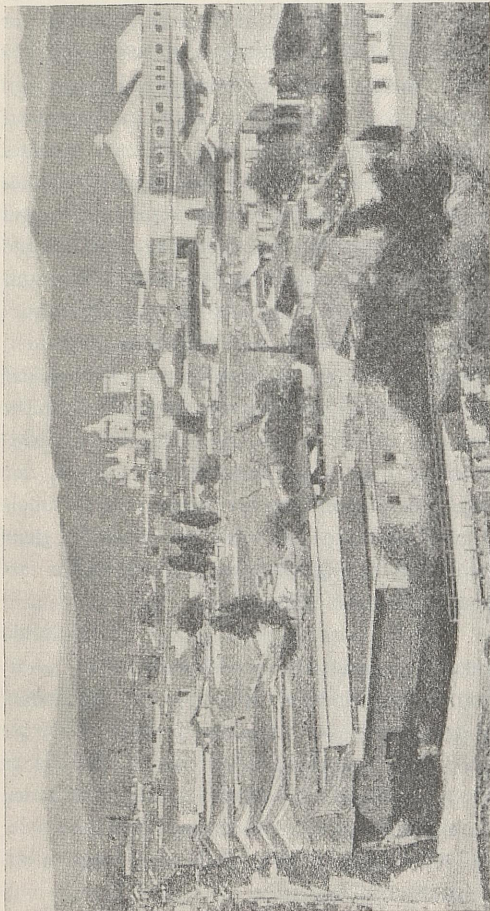
Parti af Caracas.

Skjønt dannet efter de Forenede Staters mønster har Venezuelas konstitution ikke formaaet at byde noget sikkert bolverk mod letsindige omvæltningsplaner. Dette skyldes den letbevægelige og ustadige karakter, der udmerker ialfald visse klasser inden befolkningen. Regjeringen har stadig havt at kjæmpe med eventyrere, der til enhver tid synes at have let for at samle en flok af saadanne misfornøiede, som foretrækker krig for arbeide og er villige til at udsætte sig for alskens besværlighed, fordi de intet har at tabe, men alt at vinde ved en omvæltning. Ved det sidste oprør blev største delen af landet brandskattet paa det skjændigste af eventyrerne, og det var først i 1892, at regjeringen, under præsident Crespo, seirigt tilendebragte krigen.

Kaffe er Venezuelas vigtigste udførselsprodukt; men dyrkningen er indskrænket til bjergtrakterne, da det er umuligt at faa høsten til at give et rimeligt udbytte under to tusen fods høide. Paa de lavereliggende llanos drives fædrift og disse strækningers frugtbarhed gjør dem over-

ordentlig skikkede hertil, da kvæget færdes frit om og feder sig saagodtsom uden røgt.

Den sydlige del af Venezuela vandes af Orinoco; strandene udgjøres næsten hele veien af en lav jevn landstrækning dækket med tætte skove af mangrover. Disse trær udmerker sig ved at have den væsentlige del af sine rødder over jorden; regnskyllene vasker millioner af tons løs jord ned i flodleiet og lader mangrovetrærne staa igjen med et vaklende fæste i den hede sand. Flodbredderne oplives til enhver tid af hele flokke lyserøde flamingoer og hvide heirer. Her er ogsaa alligatorens rette hjem, og her vokser de til en enorm størrelse; til sine tider yrer floden af deres pansrede rygge.

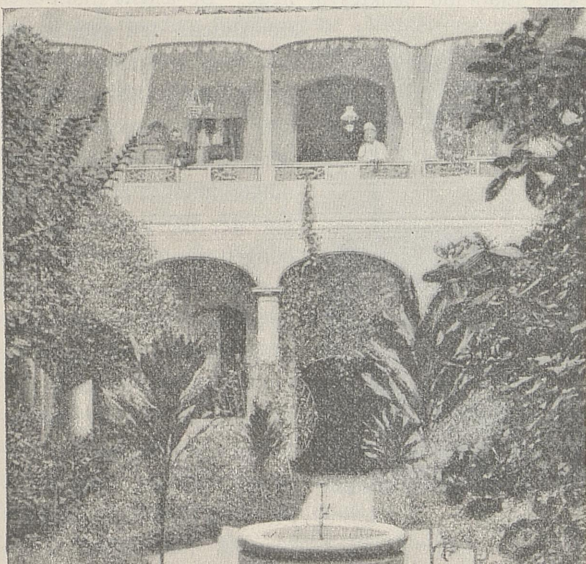

Gaardsplads i venezuelansk hus.

Faa indfødte vilde lever i Orinocodeltaet; de kaldes kariber og staar omtrent paa alligatorens høide med hensyn til intelligens og flid. De fører et bekymringsløst og ørkesløst liv, og naar de en sjelden gang ikke netop sover, driver de fiske i raattilhugne kanoer eller snarer vilde fugle. Deres tag er himlen, deres leie er mangrovernes grene. Som alle vilde stammer er de overtroiske; deres skikke og ceremonier er fantastiske og uhyggelige. Naar en af stammen dør, lægger de legemet i en kano, der ophænges mellem to bøndte grene i et træ; derpaa flygter de fra stedet og skyr det med rædsel, fordi de tror, at en ulykkebringende og mægtig aand huser i de dødes kano.

Orinoco er seilbar for oceandampere lige til La Ciudad Bolivar, hundre og tyve kilometer ovenfor mundingen. Der begynder flodleiet at indsnevres. Det var her, at Mendoza grundlagde byen Angostura i 1764. Navnet betyder „snevringerne“. Byens navn er senere blevet forandret

til Bolivar, til hæder for befrieren, som herfra udstedte sin første proklamation og som ligger jordet paa byens kirkegaard.

La Ciudad Bolivar er bygget om en kegledannet høi. Orinocos hyppige stigning oversvømmer ofte byens lavereliggende strøg, saa gaderne alene kan befærdes i kanoer; for ikke mange aar siden steg floden pludselig til en høide af niti fod, og ved den uventede oversvømmelse gik fem tusen menneskeliv tilspilde.

Syd for Orinocos nedre løb ligger det gamle spanske Guiana, der strækker sig til Essequibofloden mod øst. Da territoriet opdagedes at være rigt paa guld, blev der en alvorlig strid om eiendomsretten. Det var her den mytiske stad Eldorado tænktes at ligge. De ældste traditioner fremstillede den som en by med uhyre rigdomme, bygget paa guldsand langs bredden af den store sø Parima; dens paladser og øvrige bygninger antoges at være bygget af det pure guld, og kongen skulde hver morgen faa sit haar pudret med guldstøv. Mange var tidlige eventyreres forsøg paa at finde den fabelagtige by, men takket de ugjennemtrængelige jungler og glødende ørkener, blev alene de spanske vovehalsers blegede ben igjen til at berette om ekspeditionernes ulyksalige resultat.

Vildes hytter.

Sir Walter Raleigh havde ogsaa lagt plan til at finde denne vidunderenes by; han krydsede langs Orinocos banker paa opdagelse efter „verdens rigeste land“; men hans forsøg faldt ikke heldigere ud end hans forgjængeres. Om end Eldorado aldrig har været andet end en myte, synes der dog at ligge noget virkeligt til grund for de overdrevne forestillinger, man gjennem lange tider dannede sig om dette fælles maal for alle eventyreres længsler. Hele det territorium, der strækker sig saa langt syd som til Rio Negro i Brasilien, befandtes i 1849 af O. L. Plassard at være guldholdigt. Det kostelige metal forekommer som støv eller smaa tynde plader, men ogsaa klumper er fundne i sandet eller dyndet paa flodbundene og endog paa aaben mark. Da rygtet om disse herligheder naaede øen Trinidad vaktes de engelske kolonisters guldtørst og en hel

udvandring til gulddistrikterne fandt sted. I 1856 fandt et selskab Venezuelanere paa Jumoriflodens banker, at guld lod sig udvinde af sandet ved vaskning. De slog sig derfor ned her og anlagde byen Caratel, kaldt saa efter deres sprogs navn paa palmeblade, hvormed de dækkede sine hytter. Af minerne i dette distrikt er der ifølge den officielle statistik i de sidste fire aar udvundet ni tons guld. Det er ikke vanskeligt at forklare sig, at de engelske kolonister ønsker at have magt over et saa rigt land.

Engelskmændene, spanierne, franskmændene og hollænderne kom omtrent samtidig til territoriet østenfor Venezuela, og da det var en krigersk periode, bestod disse naboers hovedfornøielse i blodige overfald og ligesaa blodige hevnangreb. Verdenshistorien ved neppe at melde om koldblodigere menneskeslagtninger end dem, der har fundet sted paa disse bredder. Det var her Morgan opererede, afsved Maracaybo, plyndrede byen Puerto Bello og begik udaader, der lagde rædselens glorie om hans navn, og her var det ogsaa, at den franske djævel Lolonoir begik sine afskyelige voldshandlinger.

Hollænderne optraadte væsentlig som resolute handelsmænd. Fra ca. 1580 drev de tuskhandel med de indfødte paa Guianakysten. I de første aar reiste de hjem efter tilendebragt ekspedition og kom igjen hvert aar; senere fandt de sin fordel i at oprette faste handelspladse, hvorom der lidt efter lidt voksede op nybygger. Hollænderne, der hjemmefra var vandt til sumpjord, fandt det ikke vanskelig at anvende de lave dyndstrækninger til agerbrug. Omtrent samtidig med hollænderne grundlagde englænderne en koloni paa det punkt af kysten, hvor Paramoribo, hovedstaden i Hollandsk Guiana nu ligger. Skjønt hollænderne blot gjorde langsom fremgang paa Guianakysten, begyndte englænderne straks at kaste misundelige øine paa deres kolonier Essequibo og Demerara, og i 1781 begyndte de krig og røvede dem. I engelskmændenes besiddelse havde de imidlertid neppe været i et aar, da franskmændene kom og tog dem og beholdt dem i to aar; da (1796) lykkedes det England at gjenerobre dem. Men ved freden til Amiens blev kolonierne afstaaede til sin gamle eier den Bataviske republik.

Imidlertid varede det ikke længe, før England atter besluttede at indlemme de to hollandske kolonier blandt sine egne og endelig ved fredsslutningen 1814—15 blev de formelt overdragne til Stor Britannien. I 1831 blev de to kolonier slaaet sammen til en og kaldt Britisk Guiana. Det er af alle disse skiftende erobringer og gjenerobringer, at de grænsetvilsmaal er opstaaede, som har foraarsaget den nylige diplomatiske strid, og som nu ved Englands imødekommenhed synes at skulle kunne bringes til en tilfredsstillende løsning.

En ø, som forsvinder.

Ved Nova Scotias kyst omtrent 130 kilometer i sydøst for Kap Canso ligger en ø, som heder Sable Island. Den er 30 kilometer lang og $1^1/_2$ kilometer bred og bestaar af to sandbanker, som strækker sig paralellt med hinanden fra øst mod vest. Mellem dem ligger en lang og smal saltvands-sø, som ofte staar i forbindelse med havet, men ligesaa ofte stænges inde af sandbanker, der ophvirvles af stormen. Der findes intetsteds nogen havn, og det er meget vanskeligt at lægge til med skib eller baad. I nogen afstand fra øen findes farlige blindskjær, og der er en stadig hvirvel af voldsomme, uregelmæssige, mod hverandre brydende strømninger. Siden 1807 har 190 skibe forlist deromkring — ofte er taagen skyld i ulykken —, og altid flyder her vragstumper og drivtømmer.

Denne ø bortskylles langsomt af de brydende bølger. I 1700 var den dobbelt saa lang som nu og dobbelt saa bred. I 1814 mistede den 1500 meter af sin længde og i aarene 1881—82 gjorde stormen svære indhug i den. En eneste storm bortrev et stykke af 500 meters længde og 20 meters bredde. Et fyrtaarn blev opført i 1873; det kostede 200,000 francs. Det reves væk under et voldsomt uveir i 1882, og maatte bygges op igjen i en afstand af 1800 meter fra øen og endelig for tredie gang i 1888 — 3,500 meter borte fra øen. Der findes nogle heste, som lever i smaa flokker — hver under anførsel af en gammel hingst. I 1828 var der 300 af dem; 40 aar efter var antallet steget til 400, — nu er der høist 200 tilbage. De plages frygtelig af sult, naar sandet hvirvles op af de svære storme og lægger sig over de usle græsgange. Havde de ikke været saa smaa og sterke, som de er, vilde de ikke kunnet eksistere. De faa mennesker, som holder til paa denne underlige ø, lever tildels af disse heste. Engang vrimlede det af kaniner inde mellem sandbankerne, men saa kom der nogle rotter paa et vrag, og de fik fort gjort ende paa kaninerne. Snart blev det slig en mængde rotter, at man maatte føre katter did for at berge sig. Dette havde til følge, at kattene blev en landeplage; og nu paakaldtes hundens hjælp. Imidlertid indførtes en tid efter kaninerne paany. Og de trivedes godt, indtil nogle ugler erklærede dem krig. For øieblikket er uglerne eneherrer.

Sable Island er sandsynligvis opstaaet ved afleiringer fra morænerne af et gammelt isbjerg; den er helt uden indre sammenhæng og vil med tiden ganske forsvinde fra jordens overflade.

Vedaerne — et led i slægtens religiøse udvikling.

(Efter **Hermann Oldenberg** i „*Deutsche Rundschau*").

I.

Inderne kalder sin bibel *Veda* (viden, visdom) eller *Sruti* (aabenbaring). Den bestaar ligesom vor egen bibel af mange forskjellige bøger fra forskjellige tider; men den er langt mere voluminøs end vor.

Det hele deles i fire store dele: 1. Rigveda, 2. Saman eller Samaveda, 3. Jajush eller Jajurveda og 4. Atharvan eller Atharvaveda. Tilsammen udgjør altsaa disse „vedaerne" eller Indiens hellige skrifter. Alle disse er digtning, poesi. De bestaar af salmer, besværgelsesformularer, offerbønner osv. De er af høist forskjelligt værd og alder. Ældst og mest enkel og værdifuld er Rigveda, og naar der i almindelighed tales om „Vedaen", menes gjerne kun denne, eller i det væsentlige kun denne. Den giver os samlet underet en oversigt over indernes tidligste religiøse tilstand og tro. De senere vedaer viser os allerede en helt anden tro og et andet tænkesæt. Den senere indiske religions treenighed Brahma, Vishnu og Siva nævnes ikke engang i Rigveda — naar undtages Vishnu. Specielt er Atharvaveda meget forskjellig fra og senere end Rigveda, den er for en del ogsaa blot en gjentagelse af den sidste. Samaveda og Jajurveda er kun liturgiske bøger og derfor af mindre interesse; de foreskriver, hvad der af presterne skal gjøres og synges ved de forskjellige religiøse ceremonier; for en stor del (den første næsten ganske) er ogsaa disse blot gjentagelser — i en anden orden og med liturgisk formaal — af Rigvedas indhold.

Til hver af de fire samlinger er der imidlertid knyttet en samling af prosaarbeider, der i form af kommentarer til Vedaerne videre udformer det liturgiske og teologiske system. Disse kaldes Brahmanaer og er af yngre dato end vedaerne selv. Her har teolog, prest og systemmager afløst vedaernes digtere. Poesien forvandles til prosa, og de poetiske billeder bliver faste formler og dogmer. Til disse slutter sig igjen et tredie og endnu yngre sæt af bøger Arvanyakaer og Upanishader. De første er nærmest liturgiske; de sidste spekulativt filosofiske og fører os ind i en helt anden atmosfære, end vi møder enten i Rigveda eller i Brahmanaer. Vi har altsaa her tre tydelige udviklingstrin i den indiske religion, der dog alle er blevet indlemmet i samme „hellige skrift" eller bibel. Først vedaernes, da digteren var folkets aandelige leder og verdenslivets tolk, saa Brahmanaerne, den strengt liturgiske periode, da offerpresten var folkets

midler mellem den synlige og usynlige verden, og endelig Upanishaderne, den spekulative eller filosofiske periode, da tænkeren blev folkets fører. Efter Upanishaderne kom atter en ny periode, da tankerne ordnedes til faste systemer og den nuværende indiske religion fik sin endelige form. Og som en bestemt fjerde (eller om man vil femte, naar den sidste periode regnes særskilt) periode med et helt nyt liv og en ny tankekreds kommer buddhismen, der vistnok atter uddreves af Indien, men ikke uden dybt at have ændret og præget den gamle religion — brahmismen, — der seirede over den. Buddhismen er den etiske periode, da „den hellige", helgenen eller den gode bliver folkets aandelige fører.

Noget lignende finder vi jo ogsaa blandt jøderne eller i vor egen bibel, hvor vi først har en poetisk-profetisk periode (dele af Mosebøgerne, salmerne, profeterne osv.), saa en liturgisk-prestelig (særlig 4de Mosebog og dele af de historiske bøger osv.), hvorpaa der ogsaa her fulgte en spekulativ-filosoferende periode (Prædikerens bog, Salomos ordsprog osv.), der rigtignok var kortvarig og ubetydelig i forhold til den tilsvarende periode i Indien. Og endelig kom ogsaa her med kristendommen den fuldgode mand som leder. Men der er dog den betydelige forskjel mellem de to religioner, at vor bibel viser os en fra begyndelsen af næsten udelukkende etisk religion, medens dette element, som vi har seet, først senere indførtes i brahmismen og næsten ganske mangler i den poetiske periode, hvor det blandt jøderne er saa sterkt.

II.

Man ser saaledes, at Rigveda fører os tilbage til det første kjendte religiøse udviklingstrin blandt inderne. Den giver os den ældste bibel, vi har; den fører os i det mindste tilbage til 12—1500 aar f. Kr., kanske endnu meget længer tilbage. Det var derfor naturlig nok, at denne bog, da den først i midten af dette aarhundre blev kjendt i Europa, omfattedes med den mest levende interesse, og at man følte, som om man her havde nærmet sig den religiøse tankes kilder, stod i tidernes morgen og saa, hvorledes menneskene først anskuede verden og livet.

Rigvedaen indfører os i en enkel og naiv poetisk naturdyrkelse; guderne er naturens kræfter, — Agni er ilden, Indra er tordenguden, der med sit flammende spyd kløver de mørke fjelde (skyerne), dræber de onde magter som der har tilhold og frigjør vandene, saa jorden faar regn og befrugtes, Varuna er himlen eller maanen, den altseende, for hvem selv natten ei er skjul, Uschas er morgenrøden, der erobrer riget fra sin søster Natten og fulgt af hendes hjord af røde kjør rider seirende henover himlen. Der er i disse digte en betagende, barnlig naturpoesi, der som sagt syntes at føre os hen til tidernes morgen og den menneskelige aands første opvaag-

nen. Saa, mente man, maatte de første klartseende mennesker have seet liv og natur. Saa var det særlig for Max Müller. Han fandt vedaernes hovedtema i sol og morgenrøde, og med sin digteriske fantasi syntes han at forstaa, hvorledes digter og tænker i hin graa oldtid har stirret ud i morgenrøde og solguld og der seet alle gaaders gaade. Morgenrøden blev dem det ukjendte rige, hvorfra nyt liv evigt vælder frem, og ud af dens straalende dyb steg tankerne om uendelighed, udødelighed og guddom. For Max Müller syntes vedasalmerne stemnings- og tankeudbrud, saaledes som han selv kunde tænke sig at have fundet sin sjæls forløsning i, havde han levet i hin tidlige oldtid.

Og som vi ved, var inderne og vedaernes forfattere blot en gren af den ariske eller indo-europæiske folkestamme, vi selv tilhører. Den tidligst udviklede gren. Rigvedaen er saaledes vor folkestammes tidligste literære monument og religiøse udtryk, som dens sprog — sanskrit — er meget ældre end de europæiske og bringer os nær til stammens fælles ursprog, hvorfra alle indogermaniske sprog er afgreninger. Sanskrit kommer derved til at belyse mange gaader i de andre sprog. Det fører os længer tilbage, til tider før stammen var delt som nu, medens germaner, græker og inder var ét folk og ét blod og boede i ét hjem.

Mange ord, der ligner hinanden i græsk og germanisk sprog har en fælles rod eller stamme i sanskrit, der tillige kaster lys over ordenes oprindelige betydning og derved ofte over folkenes historie og kultur. Ord bliver milepæle og veivisere i den historiske udvikling, og som jordskorpens geologiske lag viser vor klodes udvikling, saa bliver sprogene lignende historiske lag, der vidner om en fortid, der gaar længer tilbage end bøger og monumenter.

For eksempel: hvoraf kommer ligheden mellem vort datter, tysk Tochter, engelsk daughter og oldgræsk Hygatêr? Og hvad betyder egentlig ordet? I græsk som germanisk er det kun en kunstig lyd uden mening. Nogen overførelse fra græsk til germanisk er utænkelig. Hvorledes blev da ordet fælles? — Sanskrit kan besvare gaaden. Ogsaa i det sprog har vi samme ord duhitar. Ordet er altsaa fælles for alle disse sprog og maa saaledes være blevet til, før græker, inder og germaner skiltes ad, medens de endnu var én nation. Men medens ordet i græsk og germanisk kun er et lydtegn uden betydning, har det i sanskrit en forstaaelig mening. Det afledes af verbet duh, som betyder „at malke“. Det peger saaledes tilbage til en tid, da datteren, eller kvinden først og fremst var en „malkepige“. Og dette viser os igjen et fast bosiddende folk, der driver jordbrug og i væsentlig grad lever af kvægavl. Familieforholdene er ordnede, og i hine første ariske familier er kvinderne særlig tildelt arbeidet med melken. Den er i deres hænder. Den er kvindegjerningen par

excellence — dét specielt „kvindelige“ virke. Som der senere i Europa taltes om „spindesiden“, saa talte vel vedaernes mænd om „malkesiden“ af menneskeslegten. Og datteren var „den som malkede“. Vort eget ord „datter“ er saaledes et sprogligt mindesmerke om denne fjerne asiatiske fortid, og betyder „malkepige“.

Undertiden dreves denne identificering af ord i de forskjellige sprog for vidt, og for meget byggedes derpaa. Enhver nytid har sine overdrivelser. Disse er nu blevet nøgternt berigtigede, og vindingen ved den sammenlignende sprogforskning er i det store hele umaadelig. — Som man behandlede sprogene, saa tog man imidlertid ogsaa fat paa de religiøse ideer. Rigvedaen mentes at indtage samme standpunkt til græsk og germanisk gudelære, som sanskrit til de andre sprog. Det vil sige, at i vedaerne skulde vi finde en ny forstaaelse af det græske Olymp og vort eget Valhal, der blot blev at opfatte som forgreninger af vedisk mytologi. I Rigvedaen sagde Max Müller, „aabenbarer den mytologiske sfinx sin hemmelighed; her kaster vi et blik bagom kulisserne og ser afklædt og i naturlig form de kræfter, der senere skabte det olympiske gudedømme.“

Ogsaa her gik man i begyndelsen altfor vidt og altfor let tilverks, og resultatet er, at man senere har maattet opgive mange af de første raske slutninger. Dog, at der er en væsentlig sandhed i synsmaaden, lader sig neppe bestride; men i enkeltheder maa vi nøie os med at kunne paavise nogle faa slaaende ligheder og enhedspunkter. Saaledes er utvilsomt vor egen gode Thor med sin hammer ingen anden end Rigvedas Indra — tordenguden. De græske dioskurer gjenfinder vi i Rigveda som tvillingparret Asvin, — morgen- og aftenstjerne. Men saadanne sikre detaljligheder er ikke mange.

III.

Forfatteren skriver imidlertid nærmest for at berigtige det ovenfor nævnte syn, der særlig betonedes for nogle aar siden, hvor Rigvedaens ideer betragtes som oprindelige, som stammende fra menneskeaandens første vaagne øieblikke. Han paaviser, at dette paa ingen maade er saa, og at vi ogsaa maa vogte os for at idealisere Rigvedaens indhold. Den er langtfra nogen begyndelse, men meget mere selv en afslutning paa en langt tidligere udvikling. Den fremstiller blot et led i slegtens religiøse udvikling og kan først helt forstaaes, naar den sees i forbindelse med sin fortid og mod en baggrund af tidligere ideer. Tidligere forskere tog sit udgangspunkt der, glemte alt der ligger foran, og drømte sig selv hensat til vedatiden og syngende dens sange. De tolkede alt ud fra et saadant standpunkt, ud fra deres egen poetiske fantasi og vedaernes høieste flugt. Men derved kom man ofte paa afveie.

Sagen er nemlig, at Rigvedaen selv langtfra er noget ensartet verk. Ved siden af den rene, vakre naturpoesi ligger der ideer og udtryk, som ikke lader sig forklare som saadan, som Max Müller f. eks. enten maa overse eller vride ud af deres naturlige og virkelige mening. Disse ideer og udtryk er resterne af tidligere religiøse udviklingsstadier. De er, hvad nissetroen er i vort eget land. Den, der altsaa tager Rigvedaen som et kompakt hele og tolker det alt som oprindelig, ensartet naturdigtning, vil begaa samme feil, som den, der i kommende tider vilde søge at læse en eller anden deilig kristen mening ind i vor nissetro, fordi han mente, at alt i vor tid vel maatte forstaaes ud fra kristendommens store grundtanker. — Og disse lavere ideer i Vedaen staar ei altid alene, men er samarbeidet med de andre. Vi staar overfor et blandingsverk, og for at forstaa det er det ei nok at stole paa vor digterevne, vi maa ogsaa søge tilbage til vor slægts mere oprindelige forestillinger og lade vildes og halvvildes religion kaste sit lys over vedaerne. Thi de er kun et skridt paa veien fra zulukaffernes besværgelser af onde aander og indianernes medicinmænd til den indiske filosofis høieste tanker og buddhismens rene og ædle livslære.

IV.

For at forstaa vedaernes indhold er det altsaa nødvendigt at kjende de laveststaaende folkeslags religiøse begreber. Og her har man i senere tider gjort en opdagelse af den største betydning, en opdagelse, hvoraf særlig de engelske lærde Taylor og Lang har æren. Man har fundet, at ligesom vaaben og husgeraad er ens hos alle folkeslag paa de laveste kulturtrin, saa forholder det sig ogsaa med tanker og religiøse begreber. Dette er jo ganske naturligt. Menneskeheden begynder med enkel ensformighed, og først paa de høiere kulturtrin begynder mangfoldigheden og variationerne. Alle vilde tænker ens; derfor ogsaa vore egne dages vilde folkeslag i Tasmanien og paa Ceylon og de første tiders. Vi kan med andre ord studere vor slegts begyndelser blandt de folkestammer, som endnu den dag idag staar paa det laveste kulturtrin. Som de er, var vore egne fædre i begyndelsen; som de tror nu, troede vedaforfatternes første forfædre. Og disse vilde forestillinger er det, som i Rigveda ligger side om side med høiere og renere tanker. Der er vers og hentydninger, som hverken Max Müller eller den moderne hindu forstaar, men som en zulukaffer kjender igjen som sit eget, — svarende til hans tro, skikke og forestillinger.

Disse tidligste folkeslags religion er altid temmelig materialistiske. Idealistiske begreber hører senere og høiere udviklingstrin til.

Det er en velkjendt sag, at naar en ny kultur eller tankegang afløser

en ældre, saa gaar ei den sidste sporløst tilgrunde, men dens begreber overføres til den nye kultur i ændrede forbindelser og med nye betydninger. De døbes paany til nyt liv i den nye kulturs tjeneste. Saa er det da ogsaa gaaet de ideer, som gik forud for vedadigternes tid. Vi finder forhistoriske vildes begreber og skikke optaget i digternes tankegang og aand med delvis ny anvendelse og betydning. Søger vi at forstaa disse tanker og ceremonier alene ved hjælp af sprogforskning og fantasi, kommer vi ingen vei; men den stund vi ser de vilde og lavere folkeslags forestillinger som det grundlag, hvorpaa vedaerne er reist, klargjøres deres mening for os. Vi ser, hvorledes viderekomne mennesker, seere og digtere optog de gamle forestillinger og tvang dem til at gjøre tjeneste under et nyt system og en høiere aand. Vedaernes guder og offerceremonier er ei, som man først mente, helt originale nyskabninger af forfatternes naturtilbedende fantasi; de er de vildes guder, dæmoner og besværgelser omskabte i en høiere menneskeaands billede.

For den vilde er hele tilværelsen besjælet af aander, hvis forvirrede mængder blander sig med gjengangere af de døde. Tilsammen driver disse aander sit spil i alt der sker. Enhver begivenhed skyldes dem. Verden er en maske, bagom hvilken de færdes. Bliver et menneske sygt, saa er der faret en ond aand i det; og helbredelsen maa derfor bestaa i at lokke eller drive aanden ud. I den afskudte pil bor en aand; afskydningen bestaar i virkeligheden i en besværgelse af pilens aand. Hvasse ord kan faa aanden til at styre pilen mod det rette maal. Aanderne tænkes snart i form af mennesker, snart i form af dyr. Menneskene har endnu ikke lært at føle nogen dyb kløft mellem sig selv og dyreverdenen; tvertom føler de sig paa dette standpunkt som dyrs afkom, beslegtet med dyreverdenen; de er en art primitive darwinister; de forskjellige stammer mener sig at nedstamme fra bjørn, ulv, slange osv.; og de enkelte individer af den dyreart, hvorfra en stamme regner sit udspring, behandles som kjødelige slegtninge.

De omsværmende aander tager bolig snart her, snart der; i et træ, en sten, en fjær, en knokkel; undertiden farer de i mennesker og raser i dem, hvad der viser sig som konvulsioner, og menneskets tale er da aandens tale. — Aanderne er skabt i menneskehedens billede. Som menneskene er, omskiftelige, lettroende, opfarende, gridske, saa er ogsaa aanderne. Deres verden er hverken værre eller bedre end menneskenes, men lig den; moralen har endnu ikke skilt Godt fra Ondt. Gudernes tjeneste bestaar langtfra i at „øve retfærdighed“. At verdensmagterne forsones ved kjærlighed har endnu ingen seer eller aabenbarer lært. Menneskene føler sig kun omgivet af vilde, farlige magter eller aander. Det gjælder om at bane sig vei mellem dem og sikre sig imod dem, dels ved smiger, gaver og

sonoffer, dels ved trusler, afstraffelse og lurt snyderi. Man hidser dem op mod sine fiender; skræmmer dem med vand, brænder dem med ild, og behandler selv venlige aander meget uærbødig, naar de viser sig gjenstridige. Kineserne giver den dag idag sine guder en dukkert i floden, naar de ikke bønhører de troende. — Paa dette stadium udgjør dyr, mennesker og aander et eneste kaos. Man har ingen skarpe linjer trukket mellem dem; man føler ikke, at der mellem dem er nogen afgjørende forskjel i høide, natur eller storhed. De er alle lige gode og lige slette.

Det næste skridt i udviklingen betegnes ved, at disse linjer bliver trukne. Mennesket udvikler sig. Det begynder at iagttage naturen rationelt og med skarpe øine, og det dyrker jorden. Jordbruget tvinger det til nye iagttagelser. Det opdager for første gang noget, der ligner naturlove — livets lovmæssighed. Det klassificerer og ordner de spredte fænomener og finder, at mange af disse hører sammen og skyldes samme magt. Det begynder at søge efter enhed i naturen, at gruppere og samle. Istedenfor de spredte kjendsgjerninger finder det visse store naturkræfter, som alt skyldes. Træet er ei længer selv en gud, der vokser mirakuløst; det er skabt af større guder, — af jorden, den altfrembringende „Moder“, af luften, lyset, solen, regnen, skyerne.

Disse store naturkræfter hæves op over alle de tidligere aander; de bliver „guder“, der styrer alt. Deres vælde, deres storslagenhed løfter dem høit op over mennesket selv og omgiver dem med en art hellighed, der dog intet har med moral eller godhed at bestille. Deres veie er ei som menneskets veie. De handler i det store. Alt beror paa dem. — Og samtidig føler mennesket sig paa dette høiere kulturtrin hævet op over dyrenes verden, som guderne over dets egen. Det føler med hver ny tanke kløften uddybes mellem sig og dyreverdenen. Følgen heraf er atter, at de nye guder ikke godt kan tænkes i dyreform; de maa tænkes i idealiseret menneskeform.

Men nu foregaar ingen udvikling braat. Enkelte af de gamle aander vokser op til at blive de nye guder. De tænktes kanske før i form af dyr, og kan ei uden videre miste dyreformen. Dyret tænkes i overnaturlig størrelse, eller det faar menneskehoved, eller kun dyrehovedet beholdes paa et menneskelegeme; eller endelig forvandles guden til menneskeskikkelse, medens den gamle dyreform forenes med den i form af en stadig ledsager. Saaledes finder vi ofte guder, der altid ledsages af en fugl eller et andet dyr; de var selv fra begyndelsen af dyret. Heste eller æsler bliver til ryttere osv.

Paa dette stade opstaar saa ogsaa ofte billedhuggerkunsten, og i det tilfælde stivner religionen og bliver staaende fast i de engang givne former. Den religiøse udvikling stanser, medens kunst og templer i ruiner

bliver staaende, som mindesmerker indtil vor tid om dette skridt i vor slegts vækst.

Som det gaar dyreformerne, gaar det ogsaa de stene, trær osv. hvori aanderne var tænkt at have taget bolig. De ændrer betydning, bliver symboler eller gudstegn.

De aander, som derimod ikke forfremmes til guder, vedbliver ofte at leve sit fordums liv som dyr eller spøgelser, de bliver det nye udviklingstrins dæmoner, djævle, indtil de omsider forvises fra den anerkjendte tros enemerker og bliver indholdet af høiere kulturstaders folkeovertro, — nisser, drauge og lignende.

Guderne derimod bliver nu mere og mere de store, høie velsindede magter, — livets herrer. De gamle trylle- og besværgelsesformularer og de gaver, hvormed man søgte at formilde aanderne, bliver til ofre og høitidelige ceremonier ledsaget af bøn. (Sluttes.)

Nervevirksomheden ved sindsbevægelser.

Om ovenstaaende emne indeholder det engelske tidsskrift for neurologi, *Brain*, en interessant artikel af prof. Wright.

Sæt at en katunge aldeles uventet stilles ansigt til ansigt med en fremmed hund. Nogen større overraskelse kan jo en katunge neppe udsættes for. Dens sindsbevægelse vil fremkalde en regelmæssig række af nervevirksomheder, først i visse dele af det nervekompleks, der ikke staar under viljens herredømme, saa i det halvtfrivillige, f. eks. i ansigtsnerverne, og endelig tilslut i de bevægelsesnerver, der helt kontrolleres af viljen. Ved det uventede forskrækkende syn, vil katten altsaa først og fremst gjøre endel uvilkaarlige, indre bevægelser, Dernæst vil den ogsaa uvilkaarlig skjære ansigter, hvad den forresten ved opmærksomhed og alvorlig viljeanstrængelse kunde have forhindret. Og endelig vil den med fuld bevidsthed sætte benene igang for hurtigst mulig at komme sig unna.

Aarsagen til sindsbevægelsen ligger ikke i de nævnte indre bevægelser, der ligesom de ydre kun er virkninger, men i en overordentlig stærk nervespænding i reflekscentret, altsaa i hjernen. Den overflødige nerveenergi er aarsagen til sindsbevægelsen, hvis virkninger ytrer sig derved, at denne energi bortledes ad forskjellige baner, først langs de uvilkaarlige nerver, dernæst langs de halvt-uvilkaarlige og endelig langs de vilkaarlige, der sætter bevægelsesredskaberne igang. I barndommen fremkalder enhver dertil egnet anledning alle tre rækker af bevægelser. Med tiltagende alder bliver energien i sine udladninger mere og mere bunden til de baner, der staar under viljens herredømme. Individet bliver sindigt og koldblodigt, dets handlinger forsætlige og frivilige.

Skjønt intet i den retning er bekjendt, maa man antage, at der i organismen er etslags kontrolsystem for de ufrivillige bevægelser. Hvis

der nemlig for hver mindste anledning skulde udføres tilsvarende refleksbevægelser, vilde livet — idetmindste for alle væsener, hvis følsomhed er tilnærmelsesvis af samme grad som menneskets — blive et eneste kaos af bevægelser. De vilkaarlige muskler reagerer ved mindste spor af foranledning. Uvilkaarlige bevægelser derimod fremkaldes kun ved sterke stimulanser eller ved samvirken af flere svagere. Dette maa bero derpaa, at de sidste bevægelser fordrer en høiere spænding i reflekscentret for at komme istand. Man kan iallefald tænke sig den nødvendige kontrol med bevægelser som hjertebanken, rødmen og lignende af uvilkaarlig art iværksat paa denne maade. — Enhver saadan høi nervespænding er forbunden med en følelse af ængstelse og ulykke.

P. E.

Det japanske keiserhof før og nu.

(Efter **Alexander von Siebold** i „*Deutsche Revue*").

Den japanske historie fortæller om oprindelsen til det keiserlige dynasti følgende:

Efterat der i verdensaltet af sig selv var opstaaet syv dynastier af himmelske guder, og efterat de otte øers land var skabt, og efterat bjerge, kilder og floder havde dannet sig, blev de fem dynastier af jordiske guder grundet af de guddommelige aner Izanagi og Izanami, hvorfra menneskenes beherskere nedstammer. Den sidste af jordens guder havde med prinsesse Liujin avlet fire sønner, af hvilke den yngste udmerkede sig ligesaa meget ved aandens som ved legemets fortrin. Denne blev aneherre til det endnu regjerende keiserlige dynasti og fik efter sin død navnet Jin mu ten no — „Den guddommelige kriger; den himmelsk forklarede hersker". Hans regjering falder mellem aarene 660 og 585 før Kristus, og den nu regjerende keiser er den 121 efterfølger i samme linje; han besteg tronen i aaret 2527 efter Jin mu ten no.

Tiltrods for at buddhismen tidlig blev rigets herskende religion, saa at endog prinserne af keiserhuset viedes til prester, blev det dog et ufravigeligt statsprincip, at keiseren, ætlingen af de gamle guder, ikke maatte skille sig ud fra den oprindelige religion, shintoismen. Dette var en absolut nødvendighed, fordi de høieste funktioner i ane- og herosdyrkelsen, som er kjernen i denne religion, paalaa keiseren. Han leder personlig de religiøse handlinger, som paa visse mindedage foretages for at ære de guddommelige stamfædre. Keiseren er søn af Kamis (en af de shintoistiske guddomme), og til denne vender han efter døden tilbage. Vi finder i den japanske mytologi og herosdyrkelse talrige tilknytninger til de gamle helleneres religion. Ogsaa i Japan finder vi guderne udrustede med

menneskelige egenskaber; nationens helte optages i deres midte; fortidens lovgivere, rigets grundlæggere og keiserhusets stiftere bliver samtlige dyrket som halvguder.

I folkets mund bliver denne forening mellem det guddommelige og menneskelige, som kommer til udtryk i keiserens person, betegnet med titelen Ten-shi, himmelens søn. Det er i dette mystiske samhør med de himmelske magter, man maa søge hemmeligheden ved den japanske trones stabilitet.

Titelen Mikado, hvormed europæerne betegner keiseren af Japan, er forsaavidt ukorrekt, som den blot indirekte udtrykker hans værdighed. Ordret oversat betyder mikado „den keiserlige port“, det er altsaa i betydning beslegtet med vort ord „hof“. Keiserens egentlige og officielle titel er Tenno Heika, „den guddommelige fyrste“; men der bruges desforuden en mængde andre betegnelser, der lader sig ordret oversætte, fordi de skrives med kinesiske skrifttegn. Titelen Kotei, der simpelthen kan oversættes med keiser, er meget brugt; ligeledes Kinri, der betyder allerhelligste.

Intet europæisk dynasti kan føre sin stamtavle saa langt tilbage som det japanske; men saa er der ogsaa den omstændighed at merke, at der i Japan overhoved blot har været et eneste dynasti. Vistnok finder vi i rigsannalerne flere gange omtalt to keisere, der bekjæmper hinanden, men bestandig var disse medlemmer af den ene og samme familie, som, efter at stridighederne blev bilagt, forbandt sig igjen til samme linje. Det var tider, da den keiserlige magt var reduceret til en ren skygge og Shogun'erne ligesom *les maires du palais* under Merovingerne førte regjeringen, men den keiserlige suverænitet blev aldrig fornægtet; og selv i de for dynastiet ugunstigste perioder vedblev stedse Ten-shi at være kilden til al autoritet og alle ærestillinger.

Om end mikado'ens afsondring ikke gjennemførtes saa konsekvent i middelalderen som senere, saa medførte dog hans persons hellighed, at han ikke maatte vise sig for de dødeliges øine. Naar han gav audiens, skjultes hans overkrop og ansigt af en nedhængende gardin, og selv de høieste embedsmænd turde blot træde frem for ham paa alle fire. I modsætning til den i de fleste orientalske lande raadende yppighed og ødselhed, herskede der næsten til alle tider stor enkelhed ved mikado'ens hof og i de sidste aarhundrer — paa grund af Shogun'ernes nederdrægtighed — næsten armod. Mange hoffolk var tvungne til at ernære sig ved at male, eller ved andre bierhverv tjene sig sit daglige brød. Medens ved Shogun'ens hof vaabenlege og militærprunk med forkjærlighed opelskedes, var Mikado'ens hof et arnested for kunst og videnskab. Den japanske nationalliteratur har fundet en mægtig støtte ved hoffet i Kioto. I middelalderen

var heller ikke nogen streng adskillelse mellem mænd og kvinder indført ved dette hof, kvinder havde de samme rettigheder som mænd, og først ved indførelsen af Buddhismen og Konfucius's lære blev deres stilling en anden og ringere. Staar de gamle skribenter til troende, maa livet i det solrige Kioto have været overmaade idyllisk i gamle dage. Vaardagene og høstnætterne tilbragtes med glade danse og optog. De forskjellige træers og urters blomstringstid gav anledning til festligheder og gjestebud. Først paa aaret feirede man plommeblomstringen, derpaa fulgte lotusblomsternes, hagiplantens og chrysantemum's fester. Udflugter tilvands vekslede med landture. Flere af disse festligheder viedes digterne, der kransedes ligesom i det gamle Hellas. Ogsaa dansekunsten dyrkedes ivrig og synes som i andre gamle lande at have havt tilknytning i religiøse og nationalhistoriske ceremonier. Sange og sangforeninger gaves der i overflod, og gymnastiske lege, fodbold og boldspil til hest dyrkedes med iver. Endvidere drev man ivrig paa med skakspil og en række andre selskabsspil, heri ogsaa indbefattet pantelege, humoristiske foredrag og kraftøvelser som brydekampe og kaprend. De japanske forfattere af militærkasten klagede over, at dette ungdommens glade hofliv gjorde den blødagtig og fordærvede sederne, og deres parti fandt i den af Buddhismen og Konfucius paabudte adskillelse mellem kjønnene det eneste remedium mod det overhaandtagende letsind. De oversaa, at netop kvindernes tilstedeværelse ved hoffet havde virket forædlende og mildnende paa sederne, og at det i væsentlig grad skyldtes dem, at nationalliteraturen bevarede sin renhed ved at pleies i det gamle Yamatosprog. Mange kvinder spillede i hin tid en fremragende rolle som forfatterinder; de skrev for det meste romaner og digte; men vi finder ogsaa iblandt dem historieskrivere som den berømte Murasaki, hvis verker er bevarede lige ind i nutiden. Dog gjorde borgerkrigene i Minamato- og Taira-perioden snart ende paa den fredelige idyl i Kioto; det raa krigerhaandverk og hærførernes ærgjerrighed forstyrrede livets poesi. Gjentagende gange lagdes selve det keiserlige palads i aske, og da endelig efter lange kampe fred og ro indtraadte ved begyndelsen af vort syttende aarhundre, befandt det keiserlige hof sig i en mægtig rigskanslers magt, der gjorde kanslerembedet arveligt i sin slegt og blot levnede keiseren skinnet af sin tidligere herlighed. Denne tilstand varede i over tre hundre aar, og trods folkets patriotiske kjærlighed, vedblev monarken at leve i magtesløs isolerethed indtil de fremmedes indtrængen i Japan, landets aabning og Shogun'ens aabenbare udygtighed til at regjere, forandrede situationen. En revolution, der samtidig foregik fra oven og fra neden, fandt sted, og den direkte ætling af Jim mu ten no, den nu regjerende keiser Mutsu Hito overtog regjeringen som absolut hersker i aaret 1868. Med klogt fremsyn slog han ind paa en fremskridets istedenfor en reaktionær politik og begyndte

det dygtige reformarbeide, der skulde grundlægge den nationale enhed, afskaffe feodalsystemet og krones med indførelsen af en forfatning og en folkerepræsentation. Det keiserlige hof har i denne periode gjennemgaaet store forandringer; den gamle hofetikette maatte lidt efter lidt vige for de moderne anskuelser; Japans indtrædelse i international, mellemfolkelig omgang gav ogsaa stødet til, at hoflivet antog europæiske former. Naar man nu ser det japanske hof, der mønstergyldig ledes af mænd som hofmarskalken, prins Nabeshuma, og ceremonimesteren, Sanomiya, har man vanskelig for at tro sig i Øst Asiens fjerneste land. Gesandterne afhentes til audiens i elegante hofekvipager; hofmænd og lakeier er klædt i europæiske uniformer og livréer, hofmiddagene er udsøgte, retterne efter fransk spiseseddel og vinene fra vestens bedste firmaer. I et punkt staar japanernes hof tilbage for de europæiske: der gives endnu intet hofteater og heller ikke hofsangere og ballet, om der end i Tokio forefindes et fortræffeligt keiserligt musikkonservatorium, hvor ikke alene europæisk musik er fag, men hvor man ogsaa arbeider paa at gjenoplive den japanske musik, der især udmerker sig ved sine yndige melodier. Den japanske nationalhymne er saaledes opstaaet af nationale motiver, som en tysk kapelmester har komponeret for orkester.

Keiserens liv er meget enkelt, men tillige meget anstrengende. Han staar tidlig op og trækker i uniform, præsiderer i kabinettets møder og modtager audienser. Under den sidste krig skal han daglig have været optaget af arbeide lige til klokken elleve om aftenen og ladet sig forelæse alle indberetninger om begivenhedernes gang. Keiserinden, der ved høitidelige anledninger er europæisk klædt, har specielt taget opdragelsesvæsenet under sin opsigt og er beskytterinde for flere skoler og instituter. Tillige har alle filantropiske bestræbelser hendes varme sympati, og den japanske afdeling af det Røde Kors staar under hendes specielle beskyttelse. Efter krigens udbrud satte keiserinden sig i spidsen for en damekomite for at forfærdige forbindingssager, der i store mængder sendtes fra paladset til krigsskuepladsen.

Sjelden har en monark, selv en Peter den Store eller Josef II, kunnet udføre saameget godt og stort i sin regjeringstid som keiser Mutsu Hito efter Restaurationen; men de glimrende resultater af dette fremskridts- og oplysningsverk har ogsaa knyttet et fast baand mellem Tenshi og hans folk, og medens i tidligere tider keiserhusets mytiske afstamning og historiske rettighed dannede tronens grundpiller, er nu et nyt foreningsbaand mellem folk og krone knyttet, nemlig den fælles følelse af taknemmelighed over at Japan er blevet enig og frit og har vundet den stilling, som fyrste og folk siden restaurationen i forening har kjæmpet for at opnaa.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under „Redaktørens sofahjørne“.

Kringsjaa.

Kristiania, 23. febr. 1896.

Frankrige har atter været hjemsøgt af en helt alvorlig forfatningskrise, der i korthed bestod deri, at ministeriet Bourgeois havde modtaget et mistillidsvotum (med overvældende flertal) i senatet, mens deputeretkammeret viste det sin fulde tillid. Hvilket kammer skulde saa ministeriet adlyde? Skulde det trodse senatet og blive staaende eller bøie sig for senatet mod deputeretkammerets ønske og bud? Et andet ministerium lod sig vel under de omstændigheder vanskelig danne. — Udfaldet blev imidlertid, at senatsflertallet bøiede sig og erklærede ikke at have havt til hensigt at drive regjeringen bort. Alt er saaledes atter godt og vel. Et øieblik taltes der dog ivrigt om nødvendigheden af en forfatningsrevision. Den dybere grund til striden er, at senatet nærmest repræsenterer landets konservative interesser, mens ministeriet er energisk radikalt. Den ydre anledning var undersøgelsen af jernbaneskandalerne — Sydbaneselskabets bestikkelseshistorier. Justitsministeren havde byttet undersøgelsesdommer midt under retsforhandlingerne. Dette fandt senatsmajoriteten uforsvarligt og rettede sit angreb mod dette saarbare punkt i ministeriet.

Striden har igjen vakt tillive det gamle raab: „bort med senatet“. Imidlertid er det vel utvilsomt, at senatet har en ikke ringe andel i, at den tredie franske republik endnu eksisterer. Et overhus, der tvinger en saa impulsiv og stemningsledet forsamling, som det franske deputeretkammer ofte har vist sig at være, til at tænke to gange, og lægger sig formidlende mellem det undertiden hovedløse kammer og landet og virkeligheden, er vistnok i Frankrig en paakrævet institution. En anden sag er det, at dets sammensætning og magtomraade kan trænge revision. Ogsaa i engelske liberale kredse er den følelse temmelig udbredt, at overhuset bør bibeholdes i en eller anden form, men moderniseret, — bibeholdes som repræsentant for nationens mere nøgterne, sindige „betænkthed“ — *the sober second thought of the nation.* Eller kanske rettere sagt som en institution, der repræsenterer kritiken i statsarbeidet og i lidenskabelige tider slaar lidt koldt vand over statsmændene og tvinger underhuset til at tænke sagen over en gang til, før der handles. Det følger af en saadan opgave, at overhuset ofte maa kunne bryste folkehadets og de ophidsede lidenskabers storme. Det maa kunne trøste sig med, at bagefter, naar nogen tid er gaaet, vil nationen give det ret. Det maa have evne og mod til at modsætte sig den drukne kong Filip, sikker paa at vinde den ædru kong Filips tak derfor.

I det fjerne **Østen** har det i de sidste dage flammet op paany. Krigsluerne slikker i det hele truende rundt den hele klode, fra sted til andet; men sterke fredsviljer følger dem ogsaa jevnt og bestemt og bekjæmper dem. Det har længe været tydeligt, at Rusland ønskede at tilegne sig alt, hvad Japan i den sidste krig erobrede. Det har sikret sig Port Arthur og dele af Manchuriet. At det ønsker Korea, maa og vil have det, eller at det i hvert fald ikke kan se rolig paa Japans herredømme der, fremgaar alene af et blik paa kartet. Nu synes det med et slag at være kommet inden rækkevidde af sine ønsker. Det har — øiensynligen — foranstaltet en liden

paladsrevolution, der bestod i at jage bort eller aflive den regjering, der sad takket være japansk indflydelse. Kongen fandt tilflugt i det russiske ministerhotel. Og ene og alene for at opretholde ordenen i det faktisk under Japans beskyttelse staaende land, lod saa Rusland straks en del tropper, der var holdt i beredskab, rykke ind og besætte hovedstaden. Det betyder naturligvis, at alle officielle protester tiltrods, vil Korea herefter staa under russisk indflydelse. Og japanerne, som sloges for at vriste Korea ud af Kinas hænder, river sig fortvilet i haaret, hytter over havet mod den russiske kolos, ruster sig og haaber, at den søde hevns time vel engang vil slaa.

Overfor **sultanen** har stormagterne definitivt givet tabt. Salisbury har her lidt et knusende nederlag, der understreges ved de stolte ord, hvormed han først gik løs paa Konstantinopel. Hans undskyldning er, at han ikke kunde gjøre mere uden at indvikle England i en krig med den øvrige verden, hvad han ikke vovede at tage ansvaret for. Under enhver omstændighed har det vist sig, at selv hvor uret og grusomhed er af den mest himmelraabende art, evner endnu ikke stormagterne at agere verdenspoliti — ikke engang hvor den bedste vilje er tilstede, og folkeopinionen allevegne kræver det. Det er ei afveien at have det faktum in mente.

I **Sydafrika** ser det ud, som havde den tyske keiser allerede for længere tid siden planlagt en invasion eller tysk besættelse af Transvaal. Alt var rede; man ventede kun paa en leilighed. Der ymtes endog om, at Krüger, der var keiser Wihelms medvider, har lokket dr. Jameson til sit indfald ved falske telegrammer. Sikkert er det, at Krügers svigersøn i længere tid har opholdt sig i Berlin, vel modtaget af keiseren, at tyske officerer under et besøg i Pretoria gav en æresmiddag, hvor Krüger var tilstede og hvor der taltes begeistret om fællesskab i blod og nationalitet og om muligheden af at kjæmpe ved hinandens side; ligeledes, at keiser Wilhelm, før dr. Jamesons indfald var paatænkt, henvendte sig til Portugal med bøn om tilladelse til at lade tyske tropper blive landsat i Delagoabugten for derfra at marschere over portugisisk landomraade til Transvaal; og endelig at præsident Krüger har udtalt, at han kun ventede paa bestemt handling fra uitlandernes eller Sir Rhodes's side for at knuse dem.

Fra forholdet mellem **England, Amerika** og **Venezuela** foreligger intet nyt af betydning. Den amerikanske grænsekommission har indbudt England til at lade sig repræsentere for den, — ikke som en voldgiftsdomstol, men udelukkende som en undersøgelseskomité, hvis opgave det er at skaffe det amerikanske folk fuld rede paa sagen.

Stakkels lille prins **Boris** af Bulgarien har endelig faaet en tro. Han er nu lykkelig og vel døbt ind i den græsk-katolske kirke. Som løn derfor er faderen ved russisk og tyrkisk initiativ blevet „anerkjendt“ af magterne som legitim fyrste. Den religiøse farce, der spilledes paa en opsigtsvækkende maade for al verdens øine, sattes iscene med storslagen akklamation. Fyrst Ferdinand talte om det „store offer“, han har bragt (sin religiøse overbevisning, om han har nogen, sit givne æresord til hans hustru og dennes agtelse og venskab) Bulgariens folk, og om hvorledes „Orientens sol“ nu skal begynde at lyse over hans fra samvittighed og ære saa storartet frigjorte sjæl. Spectator siger hertil omtrent: Hvortil al denne tale, som enhver ved er humbug. Fyrst Ferdinand lod sin søn gaa over til den græske kirke, fordi tsarens venskab og magternes anerkjendelse syntes ham værd en smule religiøs overbevisning, et givet ord og en hustrus

ønsker. Det er den hele sag. Mange vil finde det usselt; det faar da blive fyrst Ferdinands sag; men at prøve at klæde en saadan handling om til noget stort og herligt, — et „patriotisk offer“, det gaar over anstændighedens grænser.

Fyrsten har i egtepagten høitidelig lovet sin hustru, at børnene skal opdrages i den romerske kirkes tro. Selv tror han, at der kun er frelse gjennem Rom. Saa man forstaar, at han nok kan tale om et „stort offer“. Det er blot eftersætningen, der er mindre korrekt; det er neppe det bulgarske folk, offeret er bragt, men hans egen verdslige forfængelighed. Forsaavidt hans egen tro er ærlig, saa har han efter egne begreber ofret sin søns evige salighed for Europas anerkjendelse og lidt finere hofetikette. Og man vil let forstaa, at hans hustru ikke føler sig tilfreds. — Ikke just nogen lovende og glorværdig begyndelse for et bulgarsk dynasti.

Paa **Kuba** synes fremdeles oprørerne at være i jevn fremgang. Spanierne vinder store seire i de officielle telegrammer og slaar oprørernes førere ihjel gang paa gang. Oprørerne derimod vinder sine seire i virkeligheden og deres telegramdræbte førere underlægger sig efter deres officielle død hele provinser. Saaledes viser det sig, at den nylig i et officielt telegram fra Madrid bestemt aflivede Maceo, under og efter denne aflivelse har underlagt sig omtrent hele det vestlige Kuba, indsat republikanske øvrigheder i smaabyerne og efter endt erobringstogt gjennembrudt de spanske linjer omkring Havana og atter forenet sig med sine kamerater i de østlige provinser. Den nye spanske overgeneral fandt, at hans første regjeringshandling maatte gaa ud paa at forlange — forsterkninger fra Spanien.

Et telegram fra Havana til New York har nylig atter dræbt Maceo. Kilden er bedre end før, og telegrammet har den fordel, hvad sandhedsmulighed betræffer, at det ikke er „officielt“. (Officielle telegrammer maa forudsættes altid at lyve). Selvfølgelig er heller ikke Maceo udødelig. Men Havana er endnu spansk, og alle telegrammer underkastes regjeringens censur og overredaktion, saa det tør nok hænde, at den meget ofte dræbte mulatgeneral endnu vil vinde mange seire og leve længe nok til at blive telegrafisk aflivet endnu et par snes gange.

I indiske farvande har de sidste uger ogsaa bragt et kolonialt oprør. Det er denne gang i **hollandsk Ostindien.** Nærmere efterretninger har man dog ikke.

Præsidenten for det amerikanske **Røde Kors** selskab er med ledsagere paa vei til Konstantinopel. Det er sandsynligt, at selskabet vistnok ikke officielt vil faa adgang til Armenia, men at de enkelte medlemmer vil faa tilladelse til privat at øve sin gjerning blandt den forfulgte befolkning. Man kan ikke andet end studse over, at det er fra Amerika, armenerne faar den første virksomme hjælp, at det er i Amerika deres nødraab først blev hørt og besvaret. Hvorfor har ikke de europæiske afdelinger af det Røde Kors rørt paa sig? Ligger virkelig Amerika Armenia nærmere i vilje og evne til at hjælpe end hele det kristelige Europa? — — Og har ikke her den Gamle Verden atter grund til at skamme sig og undersøge, om den ikke holder paa at tabe den ledende stilling blandt folkene? Der maa dog raskt og varmt flydende blod til for at beholde den.

Bjørnstjerne Bjørnsons artikel „Mod Armauer Hansen“. — Se side 318.

Det lille Norge.

De telegrafiske efterretninger fra Irkutsk, om at Nansen skal have naaet polen, der fundet fast land og nu være paa hjemveien, har selvfølgelig samlet os alle i ønsket om, at efterretningerne maa bekræftes, at Nansens dristige energi saaledes maa faa velfortjent løn og Norge æren af at have føiet denne efterstræbte opdagelse til verdens viden.

Man bliver derved mindet om, at vort lille land spiller en ikke ubetydelig rolle paa de forskjellige kulturfelter i vor tid. Det gaar neppe længer an at tale om „fattigfolk ved stranden". Vi er med i det store verdensvide kultur- og opdagerarbeide. Og vor skjærv til den fælles kasse er ingen fattigmandsskjærv. Den klinger lige saa vægtig og god som mangt et større folks. Taabelig var det ikke at glæde sig derover.

Det er besynderligt, at vi, der dog ikke lider af patriotisk beskedenhed, saa ofte lærer landsmænds bedrifter at kjende fra udlandets tidsskrifter og presse. Saaledes har i de sidste par aar tidsskrifterne havt meget at sige fra videnskabeligt hold om en norsk kaptein Larsen og nu i det sidste om kaptein Kristensens og hr. Borchgrevincks landing paa det antarktiske fastland. De opdagelser og iagttagelser i antarktiske egne, som er blevet gjort under nævnte mænds ledelse synes at have vakt betydelig opmerksomhed paa alle hold i udlandet. Engelske og amerikanske tidsskrifter har havt meget at sige derom med mange lovord for nordmændene. Sidste hefte af det amerikanske tidsskrift *Century* har saaledes en lang illustreret artikel af Borchgrevinck om den „første landing paa sydpolarfastlandet". Besynderligt er det, at vi her hjemme har hørt saa lidet om alt dette; om den sidste ekspedition væsentlig blot angaaende en kjedelig strid mellem kaptein Kristensen og hr. Borchgrevinck angaaende ærens deling mellem dem.

Vi tør saaledes nu ogsaa sige, at det antarktiske fastland først betraadtes af en nordmand. Og herefter vil hine egnes historie foruden engelske, amerikanske og russiske navne, blandt de vigtigste have to, tre norske.

Medens vi er inde paa sagen: — det er virkelig noksaa interessant neppe længer at kunne aabne en eneste maaneds tidsskrifter uden at finde artikler om Ibsen eller Bjørnson; eller hvad der er mere interessant uden at finde deres navne indflettede i artikler af enhver art og om alle temaer, i engelske, amerikanske, tyske og franske tidsskrifter. Det er saaledes øiensynligt, at Ibsen og hans verker allerede har trængt helt og fuldt ind i tidens internationale aandsliv, ind i den store verdensliteratur. Man citerer ham, som Goethe eller Shakespeare citeres. Der er henvisninger til ham, antydninger af kjendskab til ham. Hans navn er blevet merke for en ting, en vis aand. Vi hører om ibsenisme og ibseniter.

Det er dog ganske oplivende saaledes at se, at vort lille land spiller en første rangs rolle i verdensliteraturen, — en høitliggende, om end èi saa overordentlig omfangsrig rolle. Vi er med. Vi har givet vort bidrag til de store kulturstrømme.

Endnu mere interessant syntes det mig dog her om dagen at finde i en engelsk tidsskriftartikel, — en filosofisk debat mellem to høitstaaende lærde —, en sætning fra Ibsen citeret paa norsk? — Det var virkelig lidt underligt at se vort eget sprog titte ud fra en engelsk side. Saa de altsaa studerer norsk nu, de kjære udlændinger, og finder en egen klang i vore digteres sprog, som de nødig vil lade gaa tabt ved en oversættelse! Saa det virkelig gaar an i en filosofisk debat mellem to engelske lærde i et solid, gammelt, engelsk tidsskrift at citere Ibsen paa norsk uden at oversætte citatet?

Dersom nogen for en ti—tolv aar siden havde forudsagt noget saadant, hvilken storm af godmodig latter det vilde have vakt. Udlændinger studere norsk! Citere norsk, — akkurat som om det var italiensk eller græsk!

Selv at tale om, at den tid turde komme, da Norden vilde deltage med ære i det fælles kulturliv, sende indflydelser ud over al verden saavelsom modtage dem, — selv det syntes dengang temmelig fantastisk og uvederheftig tale. I hvert fald kan jeg erindre at have hørt den almene jubel, som slige spaadomme vakte. Vort arme, lillebitte Norge influere paa den store verden, tage hæderfuld del i de store landes aandsliv! Hvor man syntes den tanke var pudsig, og hvor snurrigt man fandt det, at nogen kunde falde paa sligt! — Ibsen og Bjørnson, gudbevares var bra nok for os; de var vist umaadelig store efter „vore smaa forhold"; men indbilde sig, at en englænder eller franskmand nogensinde skulde bryde sig om dem; at de skulde vække sensation i Paris, blive nævnt sammen med Goethe. — nei saa sterkt følte kun yderst faa den vilde, behersket-lidenskabelige magt og de store kurver og baner i f. eks. Ibsens tanker. Og saa megen virkelig tro paa vort lille fædreland og dets folks evner og karakter, var dengang sjelden. Vi var „fattigfolk ved stranden", om hvem man ved toddyglasset kunde synge noksaa modig og lystig; men paa hvis hverv og plads i nutid og fremtid man havde yderst lidet nøgtern og begrundet tro.

At vi kan gjøre et og andet; at evnerne ikke mangler, og at lidenhed spiller en underordnet rolle har vi faaet glædelige beviser for. Nu gjælder det, om vi ogsaa for alvor vil; om vi vil ordne os med de maal for øie, som tilfældet har bragt os saa nær; om vi vil løfte det kald og indtage den stilling, hvortil der pludselig er aabnet os adgang.

Det gjælder om vi kan faa vor patriotisme, der hidtil har frembudt en saa underlig blanding af overdreven tro og overdreven mistro, af vældige ord og smaa ofre og handlinger, af brusende følelse i øieblikket og liden varighed og udholdenhed i den — det gjælder, om vi kan faa den omskabt til en seig, arbeidsom, nøgtern, rationel og rolig patriotisme, der ytrer sig mere i jevnt og energisk organisations- og byggearbeide end i glødende taler og deilige sange ved punchebordet. Thi land og rige bygges ei ved punchebord og nifoldige hurraraab.

Ny literatur.

Jonas Lie: *Naar sol gaar ned.* — Gyldendalske boghandels forlag. — Kjøbenhavn.

Paa mig gjorde Jonas Lies sidste bog indtryk af at maatte høre blandt de bedste og kraftigste, forfatteren har skrevet. En bog, der holder en lidenskabelig fast fra begyndelse til ende. Man synes at forstaa, fra dens knaphed, intensitet, dramatiske situation og levende, helstøbte karakterer, at dens forfatter gjentagende har følt sig drevet til at vælge dramaets fremstillingsform. Det besynderlige forekommer en at være, at han ikke hidtil har havt mere held i den retning.

Der er forfattere, som ødelægger, hvad der var ment som kunstverk ved at lade personlige meninger og tendenser utilhyllet stritte frem af det. „Naar sol gaar ned" forekommer mig næsten at illustrere en modsat yderlighed. Man føler, at der er ting, forfatteren har villet „sige", — at bogen delvis er født ud af en overbevisning med dens følelsesbaggrund, som det har været digteren meget om at gjøre at faa baaret frem. Denne overbevisning og disse meninger er klart udtalte og endog tildels understregede. Og aligevel, naar vi lægger bogen bort og lader dens syner og scener passere revue for os og samle sig til et totalindtryk, saa falder disse meninger og overbevisninger næsten bort, — de overskygges i hvert fald helt af det, der for en bliver til bogens indhold, til ét med den, — den vidunderlig tegnede Bedstefar, gamle toldinspektøren, med hvem vi føler, at vi har levet et stykke liv, gjennemgaaet en dyb og intens erfaring, og hvem vi har lært at kjende og at holde af. Altid vil han beholde sin plads blandt de billeder, vor hjerne og erindring rummer, — den prægtige, grundhæderlige, ømhjertede, iagttagende, filosoferende gamle mand med de mange smaa egenheder; den gamle, som saa ofte oversees, som „livet" stormer forbi uden at agte paa, men som agter desto mere paa det. Vi synes at huske fra vor egen barndom den gamle raring, vi da ikke forstod, men som her er aabenbaret. Vi er næsten sikre paa, at han er taget ud af det liv, hvor vi selv engang færdedes — levende som nogen, der læser om ham. Og sjelden er vistnok „den gamle" blevet skildret med dybere forstaaelse og mere sympati. De sidder der og smaasnakker og hvisker de andre, de unge, som „lever", — det er „bare bedstefar", som nikker over sin avis derborte i krogen eller gaar og iagttager sit soluhr i vinduet. Han er for dem næsten som en ting, en del af landskabet, af den stille natur. Engang levede vel han ogsaa, men nu . . . Hvad skjønner han vel af liv og kjærlighed? Hvad hører eller ser vel han af saadant? „Du skulde tage dig en liden tur nu, Bedstefar, i det milde veir" . . . . Men digteren rører ved vore øine og vi ser — ser, at det er Bedstefar, som lever mest, at der pulserer livet rigest, ømmest og dybest; og alle de andre med sine lidenskaber og smaasorger falder i skygge for den gamle.

Der strides meget, om hvad der er kunst og hvad der ikke er kunst, og jeg har vist hverken lyst eller betingelser til at blande mig i den strid; men det forekommer mig dog, at et af den sande digters ubestridelige kjendetegn altid maa forblive evnen til at blæse livets aande — naturligt, selvstændigt liv — ind i sine skabninger, give os karakterer, der som denne og som saa mange af forfatterens øvrige vil vandre op og ned iblandt os, saalænge det norske sprog tales eller kjendes.

Overfor denne ene persontegning bliver ei alene forfatterens specielle ideer i bogen, men endog dennes øvrige karakterer med deres overordentlig intense liv, kastet i skygge. Vi optager det altsammen gjennem Bedstefars øine og liv. Vi ser tilværelsen gjennem hans briller. Den bliver blot et billede i hans hjerne, hans tunge erfaring. — Ideerne bliver væk som saadanne, men kommer igjen som dele af totalindtrykket, som del af stemningen, hvoraf de atter fødes frem paany.

Og saaledes burde det vel ogsaa være. Man glemmer, hvad Jonas Lie „siger" om egteskabet; men man ser Bedstefar og ved synet af ham hans hele erfaring — bogens indhold —, og hvad digteren vilde, staar deri frem for en. Med rette har derfor ogsaa bogen taget sit navn fra denne centrale personlighed — (Er der nogen anden norsk bog skrevet med en gammel mand som hovedperson og „helt"? Bøger af den art er vistnok sjeldne og savnet i alle literaturer), — fra hans bitre erfaring, idet livet nærmer sig sin afslutning — „Naar sol gaar ned". Sin „store" erfaring oplevede han nemlig netop da; ikke direkte, men „gjennem børn og børnebørn".

Som i Niobe føres ogsaa her tre slegtled frem for os. Og forfatterens sympati er med de gamle og de unge — Bedstefar og børnebørnene, til hvilke sidste hans lid staar fast, at de vil vide at klare livet igjen. Men mellemslegten gaar ogsaa her tilgrunde. Her som i Niobe et offer for nye ideer, nye begreber med opstyr og opbrud af alt gammelt, — en proces, den ikke evner at klare. Den har ikke rukket at faa sit liv i orden efter opbruddet. Den har taget de nye ideer vel let; leget med dem; har ei forstaaet livets hele, forfærdelige alvor og ideernes sammenhæng dermed. Derfor eksploderer de mellem hænderne og udbreder død og forfærdelse til alle kanter. Men den yngre slegt vil netop deraf bli klog. Fædrenes undergang vil blive dens frelse. „De Gamle" levede et harmonisk menneskeliv paa sin vis. Det vil ogsaa de unge gjøre. Men for overgangen maa mellemslegten betale.

Bedstefar repræsenterer det ældste slegtled, hans søn korpslægen og dennes hustru det andet, og deres børn det tredie. Naturligvis er der ikke tale om nogen typisk repræsentation saalidt som om nogen kategorisk fordømmelsesdom over den hele mellemgeneration. Bogens personer er blot eksempler, der i store træk illustrerer forhold, som vistnok i større eller mindre grad er tilstede.

Sympatien og forstaaelsen mellem Bedstefar og de unge med overspring af de andre, hører visselig blandt det vakreste i vor literatur. (Citatlysten maa her bekjæmpes af al magt.) Som da Bedstefar følger Terna hjem fra ballet, hvor moderen har stjaalet hendes beundrer fra hende — et temmelig sterkt stykke forresten, der stiller store krav, forekommer det mig, til ens tro paa muligheden deraf.

Det er tildels en hvast skreven bog. Og hvasheden gaar ud over korpslægens hustru, Fannie Grunth. Kritiken vil finde, at her er bogens svage side — i skildringen af hende; at den er vel meget den bedragne egtemands eller den haarde ubarmhjertige dommers skildring. Man faar lyst til at lægge et godt ord ind for hende. Hvorfor kunde ikke Bedstefar f. eks. have prøvet at aabne hendes øine? Hun gjør ikke i begyndelsen indtryk af at være ond, — blot grund, tankeløs, egoistisk, selvdyrkende og nydelseslysten. Et vakkert syndebræt ganske vist; men alligevel: man faar medlidenhed med hende. De andre burde have tænkt lidt for saa tankeløs en skabning.

Fru Grunth drives af sin grunde karakter ved Wiingaards hjælp til ligegyl-

dighed for sin familie, egoistisk hensynsløshed mod mand og børn, bedrageri mod den første og egteskabsbrud. Og det ender med at manden, — en dyb, hæderlig tillidsfuld men lidenskabelig karakter — ved at opdage at han er sveget just der, hvor han havde lagt alt sit livs følelsesindhold, al dets værdi — ved at finde, at denne hustru, som han udtrykker sig, er en ren „heks" i fordærvelsesevne, — lader hende spise sig selv tildøde under et stevnemøde med elskeren ved at lægge gift i den syltetøiskrukke, der hørte med til den umodne kvindes største livsinteresser. Man ønsker, at korpslægen havde valgt en anden vei til at opløse deres forhold og dræbe en pinende fortid. — Men mon vi ikke her tør forstaa forfatteren saaledes: De nye ideer samler sig i betydelig grad netop om egteskab og kjærlighed og hevder ofte den sidste overfor det første. Derpaa er i og for sig intet at sige. Men mod de nye idestrømninger synes der ofte at være kommet en afstumpning af følelsen for de menneskelig talt uendelige værdier, det her gjælder, en mangel paa forstaaelse af, hvor dybt disse forhold griber ind i den menneskelige tilværelse — i hvert fald i kraftigere og noblere naturer, en tilbøielighed til at føle at lidt leg med kjærlighed og hjem vel ikke er saa svært farlig nu længer i vor „frigjorte" tid. Som protest mod disse tendenser faar vi saa korpslægen og hans hustru. Hun, der tankeløst leger med disse forhold, — uden at forstaa, hvad hun gjør. Han, den dybe natur, der giver kjærlighed og tillid *helt* der, hvor han giver dem. — — Hans liv splintres som ved sprængsats; børnene faar en stor uhygge som livets baggrund, og hun selv bliver lig. Man leger ikke med den ting!

Egteskabet —? Der er intet iveien med egteskabet; det er og bliver det ideale forhold paa denne jord hvor menneskene duer til det, er nok udviklet for det; men for »lavere naturer er det ikke". De fatter ikke ansvaret; de kjender ikke kjærligheden . . . .

„„Livsanskuelser" — — kommer med hjernen og gaar med hjernen, — er nu engang bare menneskeverk, trøster ikke min søn nu! — Alle disse moralfilosofiske tankebygninger er gode nok, naar man bare vil slaa gjerde om dem og ikke kalde dem religion! — Dens ord om tilgivelse og barmhjertighed er fra en verden, der ligger over vor logik . . . . ." — siger Bedstefar, da sønnen sidder knust under sin erfaring og sin egen handlings tyngde og søger trøst i planer og tanker. Nei her er vi ganske vist kommen til randen af det svælg, hvor mennesket har valget mellem tro og fortvilelse, hvor intet uden den første evner at gjøre byrder, gaader og spørgsmaal udholdelige. Livet er fuldt af den slags erfaringer og ulykkelig den eller det samfund, som ikke under dem evner at høre gjennem livets larm, over teorier og filosofier, den stille betryggende hvisken fra en verden, der omgiver og indeholder vor, om tilgivelse og barmhjertighed. Er det ikke noget nyt hos Jonas Lie saa ligefrem at pege paa dette? Men saa er det jo ogsaa Bedstefar, der taler, medens sol gaar ned og han sidder paa grænsen af denne verden og stirrer udover den gjennem solfaldsfagerheden.

„Stadig lige rask og rørig, hr. toldinspektør!" hilste mægleren — „klarer Dem med stokken".

„Bruger den som følehorn, — bruger den som følehorn", lød det jovialt . . . „Ja—a, man har alderen at trækkes med, De, — er som et trækfuldt skur, — sér mindre; men hører godt — hører godt. — Hvad — hvad sa De, mægler? . . ."

„Jeg siger, at det er heldigt for toldinspektøren. Det er ikke alle, som har det saa vel —"

— „Som sagt, et trækfuldt skur. — Men saa ser man af og til stjerner gjennem sprækkerne“ —

Ja, Bedstefar ser „stjerner gjennem sprækkerne“. En verden udenom denne; haab og muligheder udover livets horizont. — „Det bærer henimod en flytning, ja. Og saa spør man sig, hvad man kan have at ta med sig af livsværdier . . . . . Bare en anden myntsort, mægler; man kan ikke bruge den gamle med kongens stempel længere. Det bliver et andet bogholderi, De — Naar surren og støien ophører, og der blir stilt — —“

Og han hører ogsaa godt, bedstefader; skjønt mægleren maa gjentage sine ord for ham, — hører, hvad de færreste hører, hvisken om „tilgivelse og barmhjertighed“ udover alle vore formler og teorier.

Og som han sidder der ved solfaldstid og tænker sin egen kjærlighed over — der gik rifter i den ogsaa —, saa skimrer de frem, hustruens „dybe, kjærlige øine, som saa ofte havde hvilt tungsindig paa ham med de forgjemte bævende spørgsmaal; — de var nu trygge, rolige, fortrolige . . . . .

Der svævede som en fugl nær over ham med vinger —.“

Men „Naar sol gaar ned“ egner sig ikke til at diskuteres eller plukkes op i smaatrevler. Den er til at læse og til at blive glad i for den glimrende karaktertegnings skyld, hvormed forfatteren her har beriget vor literatur, — „Bedstefar“. —

Hjalmar Christensen: *Nordiske kunstnere.* — H. Aschehoug & Co. — Kristiania. — Kr. 3.60.

Fire essays over Arne Garborg, Ola Hanson, Bjørn Bjørnson og Kristian Elster. — Forfatteren er øiensynligen essayist. Som saadan er det altid en fornøielse, ofte en nydelse at læse ham. Og her har vi jo ogsaa et ganske udyrket felt, som det maa glæde enhver, der interesserer sig for norsk aandslivs udvidelse og uddybning, at se, at nogen endelig tager fat paa. Anmeldes senere.

Bernh. Kjekstad: *Enfoldig tænkning. om religion.* — Hjalmar Bigler. — Kristiania.

Wilhelm Østergaard: *Tyge Brahe.* — Roman fra 16de aarhundre. — Gyldendalske forlag.

J. H. Wilson: *Solefald.* — Oversat af Olav Sinding. — Th. Steens forlag. Kristiania. — Kr. 1.20.

Agnete: *Egteskab.* — Fortælling. — Th. Steens forlag. — Kristiania. — Kr. 2.00.

Paul Winge: *Den retsmedicinske undersøgelse af den sindsyge lovovertræder.* — Alb. Cammermeyers forlag. — Kristiania.

Mathilda Malling: *En Roman om Første-Konsulen,* fra den 18 Brumaire til freden i Amiens. — Tredie oplag. — Ernst Bojesens forlag.

O. A. Øverland: *Historiske fortællinger* no. 11. — *Sævlid-gutten.* — Alb. Cammermeyers forlag. — Kristiania. — 30 øre.

C. M. Norman-Hansen: *Doktor Tavsen.* — Fortælling. — Gyldendalske forlag. — Kjøbenhavn.

Edv. Lillehagen: *Skiløbning.* — Praktiske vink og erfaringer. — Alb. Cammermeyers forlag. — Kristiania.

Marie Corelli: *Barabbas.* — Drøm og virkelighed. — Oversat af Marie Jørstad. — Th. Steens forlag. — Kristiania. — Kr. 2,40.

Den tekniske undervisning og den dermed i forbindelse staaende kunstneriske undervisning i Sverige, Norge og Danmark. — En sammenlignende historisk oversigt udarbcidet af V. A. Healbitzer og W. Toussieng. — I kommission hos Gyldendalske boghandel. — Kjøbenhavn.

Et værdifuldt arbeide for enhver der har interesse af teknisk eller kunstindustriel undervisning, og som specielt under den paagaaende diskussion om teknisk høiskole og dermed om ordningen af hele vort tekniske undervisningsvæsen burde vinde betydelig udbredelse inden interesserede kredse.

Bjørnstjerne Bjørnsons artikel „Mod Armauer Hansen".

Følgende tilføielse til Bjørnstjerne Bjørnsons artikel i forrige hefte skulde der have været med, men uheldigvis kom den ikke frem til redaktionen samtidig med den øvrige artikel og i tide til at følge den:

»Jeg behøver vel ikke at værge mig mod slutningerne af hans lære for spiritismen m. m. Jeg er ligesaa lidt med paa det, som jeg er sikker paa, at selve hans hypothese er den endelige lov. Jeg er alene sikker paa, at her er mere med, end man har villet tage hensyn til, og at her er man paa sporet«.

Forskjellige meddelelser.

Hugorme. — I *Revue Scientifique* fortæller en medarbeider om nogle eksperimenter, han har foretaget for at bringe paa det rene, hvorlænge en hugorm kan leve uden at faa mad. Den første, han prøvede, levede i 370 dage. Den anden holdt ud i 464 dage i den fuldstændigste faste. Denne sidste havde i sit bur en liden krukke med vand, hvori den pleiede at plaske om i lange stunder om sommeren.

Da den sattes ind i buret, veiede den 26 gram og var 44 cm. lang. Den døde krop var $2^1/_2$ gram lettere. Længden var formindsket med nogle millimeter. En gang under sit fangenskab skiftede den helt hud, huden veier 1 gr. 20.

Rødt søvand. — To franske naturforskere Pouchet og Diguet meddeler, at havvandet i den Kaliforniske bugt nu og da har en rød farve. Denne farveskiftning finder sted fra marts til november en eller to timer før tusmørke. Leilighedsvis forekommer den ogsaa om formiddagen. Søen maa da være ganske rolig. Det blaa vand bliver langsomt rødt under indvirkning af metalliske reflekser. Enkelte strømninger synes kobberrøde; de indeholder uhyre sværme af mikroskopiske dyr (noctilucéer).

Hungersnøden i Indien. — Alverden har hørt tale om den periodiske hungersnød, der som en følge af tørke, herjer visse egne i

Indien. Nylig har en engelsk forfatter ved navn John Eliot udgivet en bog herom. Han har fundet ud, at i løbet af 122 aar er der indtruffet 17 hungersnødsperioder, hvoraf hver har medført et umaadeligt antal dødsfald, — hvor mange døden har revet bort er det umuligt at angive selv for de sidste aars vedkommende, da de officielle opgaver herover er meget ufuldstændige.

I 1832—33 døde der i Madras, et af de haardest herjede distrikter mellem 150,000 og 200,000 mennesker af en befolkning paa $^1/_2$ mill. I 1837 bortreves i Øvre-Indien mindst 800,000 mennesker, og man sætter tallet af døde i hele riget til 30 mill. I 1860—61 døde i Penjab og den nordøstlige del af landet mindst 600,000 dyr og 500,000 mennesker. I 1865—66 blev alene i Orissa 1 mill. mennesker af en befolkning paa 3 mill. sultens ofre. I 1868—69 døde i nordøst-provinserne 3 mill. dyr og ca. $1^1/_2$ mill. mennesker.

Forglemmigei!

Blomsten sig bøied til bækken ned
Og hvisked til bølgen, som iled afsted:
„Forglemmigei!"
Men bølgen mod havet stundede kun,
Og hørte knapt ordet fra blomstermund:
„Forglemmigei!"

Hun havde øine, saa dybe og blaa,
Der sa' saa blot han det kunde forstaa:
„Forglemmigei!"
Men han stormed vildt dog i livet ud,
Og visned saa blomsten, som nys satte skud,
„Forglemmigei!"

Langt ude paa havet, — han øiner ei kyst,
En tærende længsel nu fylder hans bryst:
„Forglemmigei!"
Han ser som i drømme et ansigt mildt,
Mens bølger fra skovbækken hvisker stilt:
„Forglemmigei!"

Af Julius Wolfs *„Der vilde Jäger"*.
Oversat fra tysk af A. C. Holst.

Notitser.

— Verdens største bro. Et New Yorker blad meddeler, at der planlægges et broverk, der skal forene byen Detroit med Windsor. Denne bro vil blive 3200 m. lang og koste mellem 14 og 16 millioner kroner.

— Elektricitet i Tyrkiet. Elektriciteten regnes endnu i Tyrkiet til de fiendtlige magter; den bekjæmpes heftig af geistligheden og sultanens yndlinger, der besværer sig med at overbevise sultanen om, at f. eks. indførelsen af telefon vilde lette sammensværgelser mod høistsammes liv. Ikkedestomindre trænger elektriciteten ogsaa her ind, og der foretages for tiden store prøver med lysprojektorer ved Bosporus.

— En kinesisk delikatesse er den saakaldte *Milhi*, der blot kommer paa de rigeste levemænds bord. Efter nydelsen af denne ret slikker en gourmand alle ti fingre, og stegte rotter og hunde, ja selv de berømte svalereder regnes for husmandskost i sammenligning med denne uovertræffelige lækkerbisken. Hvoraf den bestaar? Af intet ringere end nyfødte, endnu blinde mus, der serveres levende. Man dypper dyret i en skaal med honning og fortærer det ganske langsomt. Da den nuværende kinesiske Keiser feirede sit bryllup, bragtes der 5000 saadanne nøgne levende kræ paa bordet.

— *Kronisk Kaffeforgiftning.* At ogsaa den „uskyldige" nyden af kaffe har sine ulemper, henleder en fransk fysiolog atter opmerksomheden paa i *Revue Scientifique.* Umaadelig og vedholdende kaffedrikning har især skadelig virkning paa fordøielsesorganerne, blodomløbet og nervesystemet, og symptomerne ved kronisk kaffeforgiftning er omtrent de samme som ved alkoholisme: opstødninger om morgenen, smertelige sammentrækninger i bughulen, daarlig appetit osv. Ligeledes forstyrres blodcirkulationen, idet pulsen bliver langsommere, søvnen forsvinder eller ledsages af skrækkelige drømme. Naar patienten staar opreist, klager han over en fornemmelse af tomhed i hodet, og ofte føler han svimmelhed. Paa et mere fremskredet stadium merker han en udpræget skjælven i lemmerne og en krampagtig sitren af læberne og ansigtets muskler, tillige ofte heftige smerter i laar og lægge. At den kroniske kaffeforgiftning virkelig kan have døden tilfølge, har vi et historisk eksempel paa i Voltaire, der drak tyve kopper sort kaffe om dagen i otti aar og døde om ikke af kaffeforgiftning saa ialfald af alderdomssvaghed.

— Aarsagerne til brand i Londons *City* fordeltes i 1894 som følger: almindelige lys 154, gas 284, lamper 476, elektricitet 3,

— Ifølge en statistik af professor Widmark i Stockholm er Portugal og Rusland de lande i Europa, hvor der er flest *blinde.* Næst efter disse kommer landene i følgende orden: Spanien, *Norge,* Ungarn, Storbritannien, Tyskland, Frankrige, Sverige, Belgien, Schweitz, Italien, Danmark, Holland. Som man ser, er Norge et af de lande, hvor blindhed hyppigst forekommer.

— *Trærnes alder.* I Tyskland findes der trær, der er 500 à 570 aar gam Den norske og bøhmiske furu opnaar en ligesaa høi alder. Blandt løvtrærne er egen den længstlevende. Den opnaar dog sjelden at leve saa længe som 400 aar.

— Telegrafledning lægges tvers over Borneo.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND VII. 15. MARTS 1896. HEFTE 5.

Kommunebibliotek i en mindre by.

Salem er en af de ældste byer i den amerikanske stat Massachusetts. Den beboes af 35,000 mennesker. Fra gammel tid af har der her eksisteret flere halvt private, halvt offentlige bogsamlinger, tildels frit tilgjængelige for almenheden; en f. eks. tilhørende en kirke, en anden et læseselskab (Athenæum), en tredie skolerne osv. — Men disse smaabiblioteker var selvfølgelig, som saadanne mindre spredte samlinger altid maa blive, ufuldstændige, tildels slet ordnede og i det hele langtfra at kunne tilfredsstille en ny tids større krav. Bøgerne laa ofte bortgjemt i rum, der kun aabnedes et par gange om ugen og bestyredes som bierhverv af personer, der lidet kunde gjøre for at nyttiggjøre samlingerne.

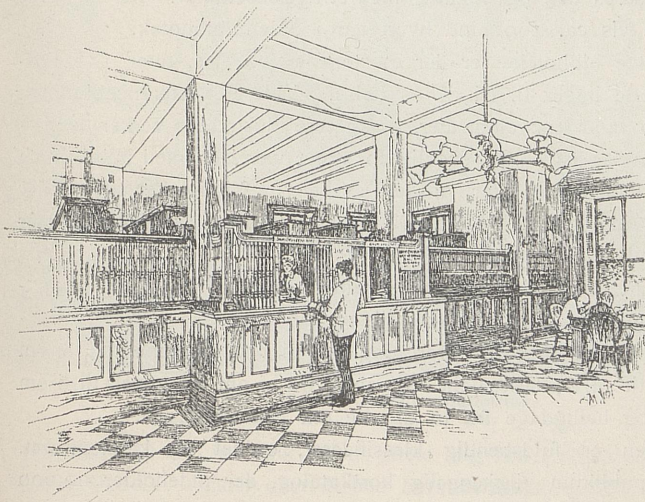

Udlaanssalen.

I ottiaarene begyndte man derfor at agitere for oprettelse af et kommunebibliotek, selvfølgelig saavidt muligt paa grundlag af de allerede eksisterende samlinger, eller de brugelige dele af dem i hvert fald. Agitationen

førte snart til det forønskede resultat. Kommunen stillede sig velvillig til tanken, og en privatperson (en dame) forærede sin bolig — en større, solid bygget treetages murgaard — til brug for det nye bibliotek paa betingelse af, at kommunen forærede det en større pengesum og forpligtede sig til at vedligeholde det.

Selvfølgelig maatte kommunen modtage en saadan gave og forpligte sig paa den forønskede maade. Dermed var sagen i 1888 bragt i orden. Den skjænkede gaard blev delvis ombygget og i alle henseender bekvemt og moderne indrettet for sin nye opgave, — alt paa kommunens bekostning og med et kostende af 82,000 kroner. Det første udstyr kostede i det hele 130,000 kroner.

Biblioteket, der aabnedes fuldt ordnet i 1889, tæller nu noget over 30,000 bind af omhyggelig udvalgte bøger. Af ældre samlinger er kun det virkelig værdifulde og for øiemedet brugelige medtaget, alt andet vraget. Det er et fast princip i moderne kommunebiblioteker ikke at føre nogen overflødig og unyttig bogmasse. Hver enkelt bog maa fortjene at staa, der den staar, og saasnart en bog begynder at blive udslidt og ækkel at haandtere, kasseres den og erstattes med et nyt eksemplar. Der kasseres gjerne paa denne vis ca. 400 bind hvert aar i Salem bibliotek.

Foruden selve biblioteket er der et stort læseværelse, hvor 150 tidsskrifter og ugeblade ligger til fri afbenyttelse. Videre et referencebibliotek paa henved 3000 bind encyclopædier, kostbarere illustrerede verker osv. — opstillet i en egen læsesal. Og endelig to større værelser, med pulte, stole og skrivesager, hvortil de, der ønsker at benytte biblioteket til et eller andet literært arbeide, har fri adgang. Under samme omstændigheder er ogsaa adgangen til selve bogsalene fri.

Biblioteket betjenes af en bibliotekar med fire assistenter og en vagtmester. De aarlige lønninger andrager til 20,000 kroner.

Biblioteket holdes aabent hver dag fra ni om morgenen til 8 om aftenen (lørdage til ni)*); læsesalene er aabne fra ni om morgenen til ti om aftenen og søn- og helligdage fra to til otte om eftermiddagen.

Bogsamlingen er fuldstændig klassificeret, ordnet og katalogiseret. Der er en for publikum tilgjængelig kortkatalog, der indeholder 90,000 kort og til enhver tid er à jour. Desuden er der en fuldstændig og klassificeret katalog fra 1889 — med et tillæg, der udgives hvert aar. Næste aar agtes der udgivet en ny udgave af hele katalogen. Videre udgiver biblioteket et ottesidigt, dobbeltspaltet ugeblad, der blandt andet indeholder sidste maaneds nyerhvervede bøger, klassificerede og numererede. Bladet er forøvrig en art agitationsorgan for biblioteket, — eller rettere en

*) Sml. med vor hovedstad, hvor selv universitetsbibliotekets udlaanskontor kun er tilgjængeligt i et par middagstimer hver dag.

del af dettes vigtigste verktøisamling. Bladet leverer nemlig stadig lister over bøger (som haves i biblioteket) angaaende forskjellige emner, særlig saadanne som en eller anden begivenhed, en foredragsrække eller lignende har gjort aktuelle. Listen ledsages af en kort oversigt over den herhen hørende literatur med en kjendt mands raad til dem, der ønsker at sætte sig ind i emnet, — angaaende, hvor de skal begynde, hvilke bøger er heldigst, hvad de indeholder, gaar ud paa osv.

Saaledes har bladet utvilsomt benyttet saavel Venezuela- som Trans-

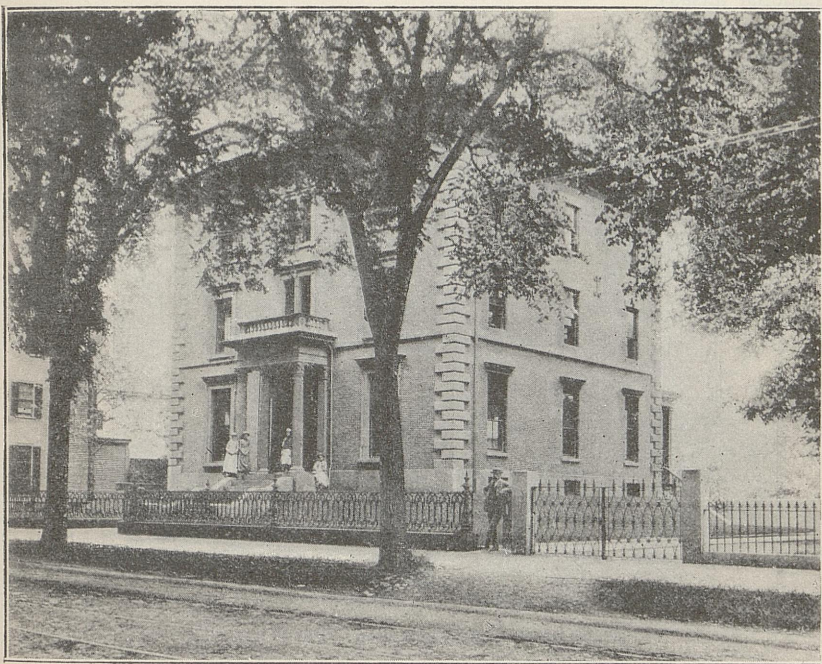

Salem kommunebibliothek.

vaalstriden til at faa folk til at sætte sig ind i afrikanske og sydamerikanske forhold. Lister over derhen hørende bøger er offentliggjort, og har biblioteket savnet bøger, er de i hast blevet indkjøbt.

Der leveres ogsaa ofte redegjørelser for de nye bøgers art og indhold. — Bladet er frit.

Det hele bibliotek er naturligvis absolut frit og tilgjængeligt for alle paa fuldstændig lige vilkaar. Det er bibliotekars og assistenters pligt at være det læsende publikum behjælpelige paa enhver mulig vis. Og den hele institution staar ligesom moderne parkanlæg under publikums egen beskyttelse. Bygningen er solid, helt elegant, bekvemt og hyggelig ind-

redet. Den skal være en art hjem for alle klasser. Billederne giver en idé om det indre udseende. Linoleumstæpper i læseværelserne og guttaperkatæpper i trapperne sikrer den nødvendige stilhed. Den hele bygning oplyses elektrisk og opvarmes ved dampapparat. Den store læsesal er indredet og panelet i oljet eg i gammel Ny England stil; referencesalen i oljet ask. Bygningens arkitektur blev lagt i hænderne paa en dygtig arkitekt. Der er ingen paagaaende elegance, men en rolig, solid gjennemførelse af den saakaldte koloniale stil — den første amerikanske arkitektur (national altsaa).

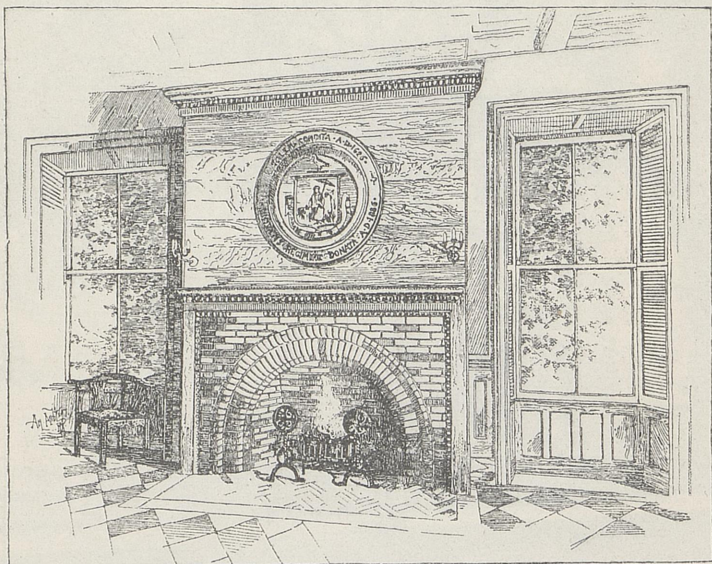

Aabent ildsted i udlaanssalen. (Kun til hygge).

Det gjennemsnitlige, daglige udlaan beløber sig til 4—500 bind. Læsesalene benyttes stadig og har ofte alle pladse optaget. I det hele klages der allerede over, at biblioteket har vokset fra sin bygning. Kommunen nøler med at bygge en ny og større alene i haab om, at det vil falde en eller anden privatmand ind at forære penge dertil.

Af interesse er det, at med den frie adgang til læse- og referencesale med deres betydelige bogsamlinger og endog til selve bogmagasinet, og med det betydelige aarlige udlaan af tilsammen ca. 120,000 bind*), blev der i aaret 1894 kun borte to bøger, hvoraf den ene muligens endnu vil

*) Udlaanet ved Bergens offentlige bibliotek, det største i vort land, var sidste aar 48,000 bind. I tallet for Salem er naturligvis ikke medtaget byens andre biblioteker.

komme igjen. Paa fem aar har man maattet opføre tilsammen 15 bind som bortkomne. Saa paa den konto skal biblioteket ikke blive ruineret. — Ca. 400 maatte indkræves pr. bypost, efter at have været ude over de 14 tilladte dage (de indkræves den femtende dag). Denne paamindelse var tilstrækkelig for alle paa 21 nær, som derfor blev afhentet af vagtmesteren. En-og-tyve paa et aar — heller ikke ruinerende.

Udlaans- og bogføringssystemet er det i forrige hefte beskrevne.

Det samlede udgiftsbudget udgjorde i 1894 45,000 kroner, hvoraf

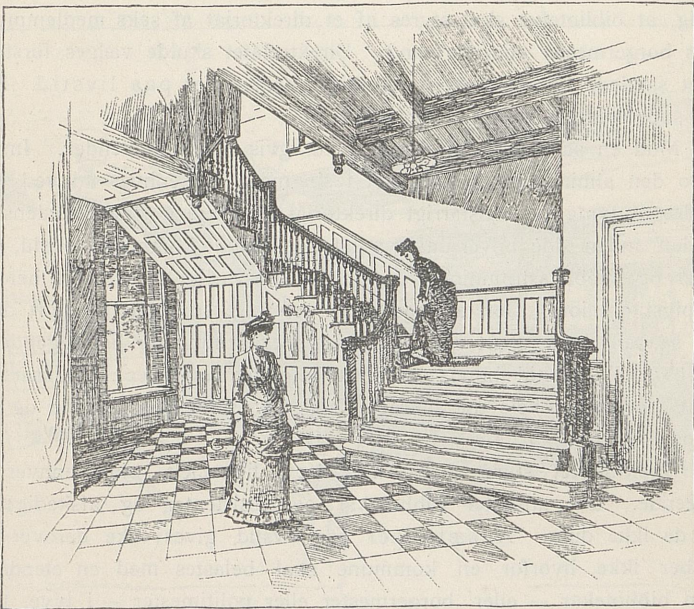

Trappegang til læsesalene.

ca. 10,000 kroner til nye indkjøb, ca. 3,500 til indbinding og næsten 1000 kroner til assurancepræmie.

Byen bevilger hvert aar til biblioteket 37,000 kroner; den øvrige del af udgiftsbudgettet dækkes dels ved renter af forskjellige kapitaler, der er blevet biblioteket foræret, og dels ved salg af kataloger, bøger osv. — Byen har i overensstemmelse med gavebrevets betingelser foræret biblioteket en gang for alle en kapital paa ca. 100,000 kroner, over hvis renter styrelsen disponerer. Kapitalen skaffedes tilveie ved et indenbys og meget populært „biblioteklaan". Ved hjælp af sin egen kapital er biblioteket istand til at føle sig nogenlunde uafhængigt. Det behøver ikke at tigge kommunen om hver øre, der skal til, og evner at gjennemføre indre

reformer, som en tilfældig kommunestyrelse kunde faa det i sit hoved at modsætte sig.

Biblioteket har sin selvstændige styrelse og sorterer ikke direkte under kommunestyret. (Man har sterk tro til gjennemført selvstyre eller homerule i Amerika.) Det er en helt selvstændig institution.

De forskjellige kommunebiblioteker i Amerika har indbyrdes meget afvigende regjeringsform; man maa derfor ikke tage den her skildrede som typisk. Den er tvertom en undtagelse og skyldes den maade, hvorpaa biblioteket kom istand — ved foræring af bygningen. Giverinden stipulerede nemlig, at biblioteket skal styres af et direktoriat af seks medlemmer med byens borgermester som formand. Direktoriatet skulde vælges første gang af det samlede kommunestyre, samtlige medlemmer paa livstid. Engang valgt supplerer direktoriatet sig selv.

Mod en saadan ordning kan naturligvis meget indvendes. Imidlertid har jo den almindelige mening det i sin magt til enhver tid ved budgetnegtelse at tvinge et halstarrigt direktoriat til at give efter, medens styret paa den anden side bliver uafhængigt af skiftende kommuneforhold, partier, klikker og øieblikksstrømninger og alene ansvarligt direkte for befolkning og oplyst opinion. Det er ogsaa en erfaring, som ofte er gjort derover, at et saadant styre snart skaber sig en meget sund og høitliggende tradition, hvortil det altid hører, uden at bøie sig for hver øieblikksstemning, dog i det store hele at betragte sig selv som den oplyste og bedste opinions verktøi.

Direktoriatet styrer uindskrænket, financielt som i enhver anden henseende. Det ansætter bibliotekar og assistenter og afskediger dem, naar de ikke duer. Ansættelser for livstid gives ikke derover. Man begriber ikke, hvorfor en kommune skal belastes med en elendig eller doven bibliotekar — eller borgermester eller politimester — i tyve, tredive, firti aar, bare fordi manden engang i sit liv var noksaa flink eller i det mindste den bedste, som dengang var at faa. Bibliotekar og assistenter ansættes for aaret. Saa længe de fylder sin plads tilfredsstillende og arbeider med energi, faar de sidde uforstyrret. Man mangler ikke aabent blik for den lange erfarings og det lokale kjendskabs nytte. En flink bibliotekar kan tvertom være temmelig tryg for at blive siddende, hvor han sidder, saa længe han duer og selv ønsker det. Man vil endog gjøre alt for at beholde ham. Han kan føle sig temmelig uafhængig og stille sine egne betingelser. Men han maa ikke lægge sig paa ladsiden, tabe interessen for sit arbeide eller lade tiden gaa sig forbi; thi da kan han ogsaa være ganske sikker paa at faa sit reisepas høflig men bestemt overleveret.

Direktoriatet vælger af sine medlemmer tre faste komiteer, finans-, administrations-, og bogindkjøbskomité.

Har man engang til bibliotekar faaet, hvad amerikanerne kalder en *good live man* (en mand med lidt liv i sig), saa faar han temmelig frie hænder, og direktoriatet gjør lidet andet end at give ham sin autoritets støtte og sin forretningshjælp.

Bibliotekets bogsamling er, som allerede nævnt, omhyggelig udvalgt. Den fordeles som følger paa de væsentlige klasser: Romaner, fortællinger osv. (eller det meste af hvad vi kalder skjønliteratur) 17,000 bind;*)

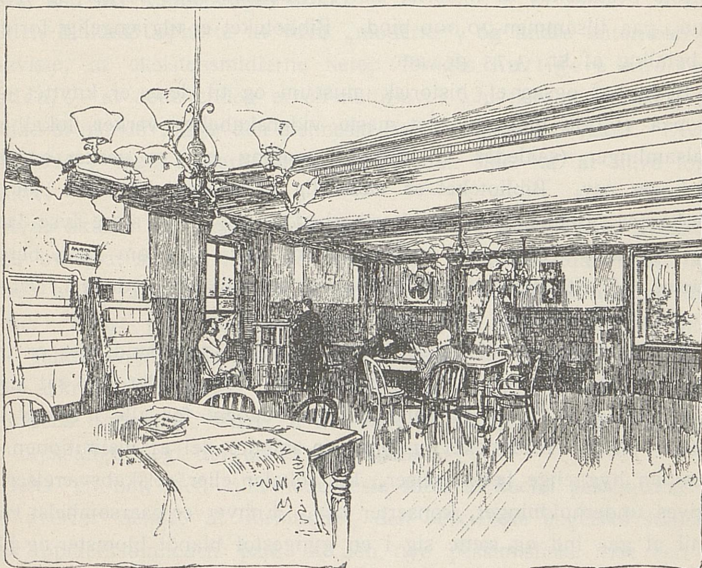

Den store læsesal.

biografi 3250; historie 3130; essays, dramaer, digte osv. 3250; reise- og geografiske beskrivelser 2460; samfundslære 1900; naturvidenskaber 1600; industri osv. 1530; kunst 1280; religion (religionshistorie, bibelkritik, fremmede religioner osv.; ikke opbyggelsesskrifter) 1280; filosofi 480; filologi 220; almene verker 2260.

Udvalget er temmelig kosmopolitisk og viser ingen anden tendens end mod god smag og alsidig kultur. Ens tænder kan løbe i vand ved gjennemsyn af de velordnede, veltrykte (og net og vakkert indbundne og udstyrede) kataloger, hvor man finder samlet, hvad der interesserer en. Under religion f. eks. findes Max Müllers hele bogrække, Kuenen, Renan,

*) Tallene afrundede.

Hausrath osv. — Under romanafdelingen finder man franske forfattere (selv Zola) nogenlunde repræsenteret i originalsproget, og i det hele er de forskjellige landes literatur og historie ikke ilde repræsenteret i forhold til bibliotekets størrelse, om end naturligvis hovedvegten er lagt paa amerikansk og engelsk.

Flere af de ældre bogsamlinger bestaar fremdeles ved siden af kommunebiblioteket, idet de fylder mere eller mindre specielle opgaver. Saaledes har læseselskabet *Athenæum* et overmaade værdifuldt bibliotek, foı det meste bestaaende af historie, større videnskabelige verker og fremmed literatur, paa tilsammen 20,000 bind. Biblioteket er tilgjængeligt for enhver mod betaling af kr. 3.75 pr. aar.

Byen har ogsaa et historisk museum og til dette er knyttet et bibliotek paa 50,000 bind, for det meste videnskabelige verker, lokalhistorie, specialsamlinger (saaledes en sjelden samling af 750 verker om Kina), ældre bøger osv. Biblioteket er væsentlig et referencebibliotek paa grund af verkernes gjennemgaaende kostbarhed. Der er to store lyse læsesale knyttet til det. Adgangen er næsten fri. Kr. 3.75 om aaret betalt for benyttelse af Athenæums bibliotek giver fri adgang til dette. Det er en halvkommunal institition med eget styre.

Der er fremdeles et tredie bibliotek med 4500 bind, der er frit for alle og aabent hele dagen. Det tilhører et selskab, der har sat sig som maal at holde et hjemligt selskabslokale aabent for alle i byens tættest befolkede strøg. Biblioteket er blot en mindre del af institutionen. Der er desuden hyggelige læseværelser, klublokaler eller selskabsværelser, hvor der gives underholdninger, konserter osv. Enhver er naarsomhelst velkommen til at gaa ind og sætte sig i en gyngestol blandt blomster og billeder og læse de sidste ugeblade eller aviser.

Saa har byen et videnskabeligt selskab med et fagbibliotek paa 5000 bind, let tilgjængeligt for enhver, der ønsker at benytte det.

Skolerne har et eget bibliotek afpasset til deres trang, og et af de gamle private bibliotekselskaber bestaar endnu med en samling paa 5000 bind.

Byen manglede saaledes ikke bogsamlinger, da kommunebiblioteket grundedes; men den manglede et fælles, levende, agiterende bogcentrum afpasset for alle klasser og alsidig brug. For. ca. 4 kroner har nu en Salemborger adgang til bogsamlinger paa tilsammen 115,000 bind.

Er det ikke paa tide, at vi tænker paa at komme efter.

Gaar det tilbage med menneskeslegten.

(Efter M. G. Mulhall i „*North. Am. Rev.*").

For en del aar siden var det „moderne" at skrige over sig over menneskeslegtens raske forøgelse. Malthus „paaviste", at folkemængden forøges hurtigere end eksistensmidlerne. Man forudsaa derfor, at jorden snart vilde blive „overbefolket", og grufulde var pessimisternes mørke syner af de kommende dage, da børnene vilde fødes hurtigere, end der kunde bages brød.

Men Malthus ophørte at være „moderne", og andre autoriteter kom og paaviste, at eksistensmidlerne netop forøges hurtigere end folkemængden, — at dette endog er en naturlov. „Jo flere mennesker, desto mere mad til mands", siger den menneskekjære, selskabelige natur. Ulykken er ikke over-, men underbefolkning. Verden lider af at have for faa mennesker.

Hvad skulde saa pessimisterne finde paa? Jo, saa blev det „moderne" at klage over, at slegten ikke forøges hurtig nok. Man fandt ud, at forøgelsen endog aftager fra aar til andet. Den franske befolkning tiltager slet ikke. Snart vil det samme være tilfældet i andre lande, og saa vil verdens folkemængde begynde at gaa tilbage. Vi er en slegt i tilbagegang, — afkræftet, opbrugt. Der er allerede nu for faa af os til at udnytte jordens rigdomme; snart vil der være endnu færre — og altid færre — til den ulyksalige slegt dør ud af afkræftelse.

Dette er nok den allermoderneste form af social pessimisme. Og det er overfor denne, at forfatteren, den velkjendte engelske statistiker, henleder opmerksomheden paa, at den nye pessimistiske vise kan være vakker nok i og for sig; der er bare det at indvende mod den, at den ikke er sand. Slegten er ikke i tilbagegang; der er ingen tegn til afkræftelse at spore i denne retning.

Der er saaledes hverken fare for affolkning eller for overbefolkning. Stakkels pessimister — det er jo ogsaa for galt at tage alle deres trøstegrunde fra dem!

Det indtryk, siger forfatteren, synes at udbrede sig, at de kristne nationer holder paa at undergaa en radikal forandring, hvad livsstatistik, fødselsprocent og forøgelse angaar, og at folkemængden allerede ved midten af næste aarhundre vil have ophørt at forøges i flere lande. Dette indtryk skriver sig væsentlig fra fødselsstatistiken. Der er syv lande i Europa, der har en fuldstændig statistik for de sidste 52 aar. Denne stiller sig som følger:

	Antal fødsler pr. aar for hvert tusen indbyggere.		
	1841—60.	1861—80.	1883—92.
England	33.4	35.1	31.9
Frankrige	26.7	25.8	23.3
Preussen	38.0	39.1	37.4
Østerrige	40.3	39.0	37.7
Holland	34.9	36.2	33.7
Belgien	30.2	32.0	29.9
Skandinavien *)	32.3	31.3	29.9
Middeltallet for alle 7	33.8	34.1	32.0

I hvert af disse lande er der en tydelig aftagen i fødslernes antal for det sidste tiaar. Det er udisputerligt. Men de slutninger, som alarmister deraf har trukket, er feilagtige og absurde. Havde de gjort sig det besvær at sammenligne fødsels- med dødsfaldsstatistiken, vilde de have fundet, at folkemængdens forøgelse (eller fødslernes overvegt fremfor dødsfaldene) netop har været meget større i det sidste tiaar end i noget forudgaaende tidsrum, hvorom vi har statistisk besked. Forklaringen er, at dødsfaldenes antal pr. 1000 har aftaget mere end fødslernes. Paradoksalt, som det kan synes, er det en kjendsgjerning, at et aftagende antal fødsler ofte netop betegner en øget vækst af folkemængden. Saaledes forøgedes folkemængden i de nævnte syv lande i 1883—92 med 10.2 $^0/_{00}$ mod kun 8.8 $^0/_{00}$ i 1861—80, skjønt fødselstallet pr. tusen var sunket fra 35.4 til 33.9.

Folkemængden forøges nu med 16 pct. større fart end i tiaaret 1861—80.

Man ser altsaa, at der ikke findes skygge af kjendsgjerning at lægge tilgrund for profetierne om folkemængdens snarlige stillestaaen eller aftagen. Den forøges tvertom, saavidt vi kan se, raskere end forhen.

Ja, men fødslernes antal pr. egteskab aftager dog, hvilket viser, at slegtens fysiske kraft er i aftagende?

Det er meget tvilsomt, om det vilde vise det, ifald det var sandt. Men det er heller ikke sandt. Tvertom. Fødslernes antal pr. egteskab er i tiltagende. Det var i tiaaret 1883—92 10 pct. større end i tiaaret 1861—80 for de samme syv lande. Eller ti familier har nu ligesaa mange børn, som elleve havde før. Modsatte indtryk maa være grundet paa lidet omfattende lokaliagttagelser.

Derimod har egteskabernes tal aftaget. Grundene dertil er iøinefaldende nok. De er socialøkonomiske og har intet med slegtens „kraft" at bestille. Menneskene finder det af økonomiske grunde vanskeligere at indgaa egteskab; men slegten viser snarere øget end forringet frugtbarhed

*) Norge, Sverige og Danmark er her af forfatteren slaaet sammen.

— udenfor Frankrige, som indtager en uheldig undtagelsesstilling paa dette omraade.

Formodentlig er frugtbarheden for slegten som helhed i virkeligheden uforandret; men vi sporer overalt en lov, der siger, at naar egteskabernes antal aftager, øges børnenes antal pr. egteskab.

Egteskabernes antal havde i de nævnte tiaar aftaget med $7^1/_2$ pct.; frugtbarheden steget med 10 pct.

Altsaa folkemængden forøges nu hurtigere end tidligere, og frugtbarheden er heller større end mindre. Samtidig er der ingen grund til at frygte denne raskere vækst af folkemængde. I slutningen af forrige aarhundre skræmte Malthus Europa med sin teori om, at folkemængden forøgedes for hurtig for menneskenes vel. Denne teori blev ganske modbevist af Nassau Senior, som viste, at „eksistensmidlerne har en tendens til at øges hurtigere end folkemængden,“ *) og det nittende aarhundres erfaring stiller sig paa professor Seniors side. Da Malthus skrev, kunde en jordarbeider blot skaffe føde for 10 personer. I vore dage skaffer hver jordarbeider i de Forenede Stater ved sit arbeide tilstrækkelig føde for 120 personer. Alligevel synes dog Malthus endnu at spøge i mange avisredaktioner og i mange skrivende folks hjerner. De ser ikke, at under normale omstændigheder betyder en forøgelse af folkemængde ogsaa forøgelse af velstand og rigdom. Tyndt befolkede lande som Rusland,**) Spanien og Irland er nedsunkne i fattigdom, medens tætbefolkede lande som England, Belgien og dele af Tyskland er velstaaende. Arbeidslønnen er altid høiest, hvor befolkningen er tæt, lavest, hvor den er ganske tynd. Europas fattigdom skyldes ingenlunde overbefolkning, men aarsager, som det er unødig her at opnævne.

Den amerikanske statistik viser virkelig en i senere aar noget formindsket forøgelse af folkemængden, fra 23.5 pr. tusen mellem 1831 og 1880 til kun 17.5 fra 1881—90.***) Forfatteren mener, at faldet tør i nogen grad skyldes folkemængdens betydelige forflyttelse fra land til by i det nævnte tiaar. Imidlertid er selv 17.5 et meget høit tal, der ikke paa langt nær naaes i noget af de syv nævnte europæiske lande, hvor den høieste forøgelse er 13.0 pr. tusen i Preussen og middeltallet for de syv 10.2. De indfødte amerikanere forøges saaledes meget raskere end nogen

*) Det samme paaviste for nogle aar siden fyrst Krapotkin i en overmaade interessant og detaljeret artikel i *XIXth Century*. *Red.*

**) Fyrst Krapotkin hevder, at Ruslands økonomiske ulykke er, at befolkningen er saa tynd, at jorden ikke kan dyrkes til størst fordel. *Red.*

***) Faldet er dog saa pludseligt, at det vækker mistanke om, at det i betydelig grad tør skyldes ændrede og strengere statistiske regler, specielt med hensyn til at udskille den „indfødte“ befolkning fra de andre. *Red.*

europæisk nation. Slegten synes saaledes at være fysisk „kraftigst“ i sin yngste gren.

De Forenede Stater viser da ogsaa i sammenhæng hermed det største antal børn pr. 1000 mennesker, — den barnerigeste nation i den civiliserede verden. Der er 368 børn pr. tusen indvaanere*) mod 331 som det europæiske middeltal. Norge kommer næst efter Amerika med 361 børn pr. tusen indvaanere.

Interessant er det, at negerbefolkningen i de Forenede Stater virkelig gaar tilbage, skjønt fødslernes antal blandt dem er meget større end blandt de hvide. Det ser saaledes ikke der i hvert fald ud, som om den hvide race løb nogen fare for at blive opslugt eller fortrængt af andre racer. Tusen hvide kvinder mellem 15 og 49 aar føder aarlig i de Forenede Stater 127 børn, medens tusen farvede kvinder føder 164; men dødeligheden blandt børn (der forresten overalt aftager raskt med voksende kultur og øiensynligen for en stor del skyldes det rene barbari og uvidenhed eller ligegyldighed for barneliv) er saa stor, at folkemængden dog vokser meget mindre end blandt de hvide. I 1850 udgjorde den farvede befolkning i de Forenede Stater 16 pct. af det hele folk. Nu er den blot ca. 11 pct.

Forfatteren slutter med en statistisk beregning af de Forenede Staters folkemængde for 1900 og 1910. I det første aar maa den blive 75,000,000 mod 62 millioner i 1890 og formodentlig ca. 70 millioner nu. I 1910 skal den være 90 millioner. Og for hvert tiaar øges den indfødte hvide befolkning noget raskere end de andre, saaledes at sorte og indvandrede i 1910 vil udgjøre en lidt mindre brøkdel af folket end nu eller tidligere. Forholdet var i 1880 i afrundede tal 74 pct. hvide indfødte, 13 pct. sorte og 13 pct. indvandrede. Nu er det 75 pct. indfødte hvide, 11 pct. sorte og 14 pct indvandrede. I 1910 skulde der være 76 pct. indfødte hvide, lidt mindre end 14 pct. indvandrede og kun lidt over 10 pct. sorte eller farvede (omtrent hele blandingsracen regnes under sort eller farvet).

Var hele de Forenede Stater (uden Alaska) blot saa godt befolket som Ny England (der udenfor ganske enkelte kredse ikke er tæt befolket, men har store jord- og skovstrækninger endnu liggende ubrugte, og hvor jordeiendomme tildels endnu kjøbes billigere end i Vesten), saa kunde det rumme og brødføde i velstand 210 millioner mennesker. Men nye aabnede verdener konkurerer allerede med de Forenede Stater om dele

*) Det bør bemerkes, at dette tal indbefatter det hele folk, indvandrere og farvede saavelsom indfødte hvide, og for de sidstes vedkommende alene formodentlig vilde være noget større.

af den gamle verdens folkeoverskud, — Kanada, Brasilien, Spansk Amerika og Australien. Hvert af disse lande er større end de Forenede Stater og kunde brødføde sine 200 millioner, hvilket i sig selv er tilstrækkelig til at vise, at der er ingen fare for overbefolkning endnu paa en del aarhundrer. Vi kan tage den sag med ro.

Fra partikampen i videnskaben.

(Efter **Angelo Mosso** i „*Revue Scientifique*").

Striden mellem materialisme og mysticisme i videnskaben har flere gange været behandlet i *Kringsjaa*. Vi giver her et uddrag af et foredrag over dette emne af den bekjendte italienske fysiolog Angelo Mosso, professor ved universitetet i Turin. Som man vil se stiller professoren sig afgjørende paa materialismens standpunkt, og om hans indlæg ikke fremfører noget nyt af betydning, giver det dog et historisk overblik over striden og er af interesse som et af de talrige symptomer paa, at de dogmatiske materialister føler sin position truet.

Man kan svare dem, som anklager naturvidenskaben for at have skuffet deres haab, at biologien (læren om livet) er den yngste af alle videnskaber.

Tre og tyve aarhundrer er henrundne siden Platon og Aristoteles hævede idealismens bygning og læren om sjælen til en imponerende høide; men der er endnu neppe hengaaet et aarhundre, siden naturforskerne fandt de rigtige metoder til at undersøge livets fænomener. Fysiologer som Needham og Beccaria, omkring midten af det forrige aarhundre, antog en speciel kraft (vital kraft) der frembragte liv, og ogsaa Buffon tillagde den „spontane generation" stor vegt og hevdede, at organiske molekyler af sig selv frembringer levende væsener.

Men allerede saa tidlig som i 1765 beviste Spallanzani, at luften altid indeholder livskimer, og at selv om man ved kogning dræber alle levende celler i et stof, vil der alligevel udvikles levende væsener, saasandt det udsættes for luftens paavirkning. Pasteur og Lister har i vor tid fortsat disse undersøgelser, og det er dem, der har indført den antiseptiske metode, der er den største velgjerning, medicinen har ydet den lidende menneskehed. Lazzaro Spallanzani blev grundlægger af den moderne biologi, fordi ingen før ham med saa stort held anvendte fysikens og kemiens metode ved studiet af livet.

Erindringsværdig i fysikens historie er begyndelsen af september 1786. Galvani, der en aften sad paa terassen af sit hus i Bologna og studerede den atmosfæriske elektricitet, iagttog da, at froske, hvis kroppe var gjennemstukket med en metaltraad, trak sig krampagtig sammen og gjorde bevægelser, hvergang traaden kom nær jernrækverket paa balkonen, hvorpaa de sad. Ligefra Galvani til Alexander von Humboldt studerede man nerver og muskler i haab om, at de elektriske strømme skulde kunne forklare nogle af livets fænomener. Dette haab er ikke gaaet i opfyldelse, men den kjendsgjerning, som klart blev bevist af Galvani, at der i organismen frembringes elektriske strømninger lig dem, der frembringes ved kemisk affinitet hos metallerne, — bidrog meget til at alvorlige forskere opgav de gamle teorier om livskraften. Tre aar senere opdagede Lavoisier, at aandedrættet er en forbrændingsproces og at den animalske varme for en væsentlig del skyldes denne forbrænding. Saaledes indledes en ny æra i studiet af livets fænomener. I den samme tid — henimod slutningen af forrige aarhundre — gjenopstod materialismens doktrin, der maaske er det ældste af alle filosofiske doktriner.

I 1770 udkom under pseudonymet Mirabaud et arbeide, i to dele af baron d'Holbach med titelen: *Système de la nature*. Rousseau og endog selve Voltaire rettede voldsomme angreb paa dette arbeide, der blev kaldt gudsfornægternes bibel. Imidlertid har de moderne materialister føiet lidet nyt af betydning til dette verk fra det forrige aarhundre. Naar d'Holbach taler om menneskets udvikling, er deri intet som sætter ham fast; livets hemmelighedsfulde problem forklarer han som en række af aarsager og virkninger, der er nødvendige og overensstemmer med naturens almindelige love. „Alt det, som mennesket gjør," siger d'Holbach, „alt det som foregaar i mennesket, er virkninger af træghedens, tyngdens, tiltrækningens og frastødningens kræfter, med et ord af energien, som mennesket har tilfælles med alle de væsener, vi ser rundt omkring os."

„I en verden, hvor alt staar i sammenhæng, hvor alle aarsager er kjædet til hverandre, kan der ikke gives nogen uafhængig eller isoleret kraft."

„Mennesket har ingen anden sjæl end hjernen; alle de intellektuelle kræfter, som man tillægger sjælen, beror paa modifikationer frembragte ved bevægelse i hjernen, der er sædet for fornemmelsen og principet for alle vore handlinger."

Men i nationernes intellektuelle liv ledsages stadig aktion af reaktion. En idés altfor hurtige fremvækst og udbredelse skaber en bevægelse i modsat retning; materialismen bragte mysticismen for dagen. En af repræsentanterne for denne skole var Lavater — en from og troende mand, der mente at kunne byde det doktrin trods, som vilde forklare alle naturens fænomener ved hjælp af materie og kraft. Hans bog over fysionomiet

gjorde et dybt indtryk. Man behøver bare at læse de breve, som Goethe skrev til Lavater, for at forstaa med hvilken begeistring, denne nye videnskab, der havde til formaal at opklare menneskets indre natur, blev hilset. Goethes og Lavaters gode forstaaelse varede, indtil det klerikale element i Lavaters filosofi traadte altfor tydelig for dagen. Goethe skrev da: I Lavater forbindes den klareste fornuft uopløselig med den mørkeste overtro.

Blandt det forrige aarhundres mystikere vil jeg fremdeles minde om Mesmer, som i sin *dyriske magnetisme* troede at have opdaget et fluidum, der kunde hele svækkelser i vor organisme; han pralede endog af at have grundlagt en ny filosofi. Mesmer mente, at han i det menneskelige legeme havde opdaget lignende egenskaber som hos magneten. Han skjelnede mellem to poler i denne legemsmagnet, og han lod den animalske magnetisme virke paa afstand uden noget forbindingsled. Men dette mystiske fluidum var ikke lige virksomt hos alle mennesker, sagde han, for at forklare de hyppige uheld ved eksperimenterne; der var enkelte personer, som neutraliserede al magnetisk virksomhed i andre legemer.

Der forløb et halvt aarhundre under hvilket materialismen syntes død. Tyskerne var fordybet i en spekulativ filosofi og deltog ikke i det eksperimentelle studium af livet. Det var først i 1834, at Johan Müllers haandbog, over menneskets fysiologi saa lyset. Faa arbeider har givet et mægtigere fremstød til studiet af nerve- og sansevirksomheden; Müller har bedre end nogen anden skisseret sjælens fysiologi. Han var imidlertid vitalist og en dyb beundrer af Giordano Brunos filosofi.

Müller opstillede Giordano Brunos panteisme imod Kants doktrin som en hypotese, der var værdig fysiologernes eftertanke, men hans elever bekjæmpede ivrig mesterens vitalisme. Til disse elever hører mænd som Helmholtz, Du Bois-Reymond og Virchow.

De menneskelige fremskridt paa de forskjellige omraader følger aldrig en jevn og ret linje. Literatur og kunst, videnskab og civilisation har sine blomstrings og sine nedgangsperioder. Høidepunktet i biologiens udvikling ligger mellem aarene 1845 og 1860. Det var i denne tid, at lovene for energiens bevarelse blev fundne og at Claude Bernard og Charles Darwin gjorde sine epokegjørende opdagelser, der i bund og grund fornyede læren om livet.

I 1852 offentliggjorde Karl Ludwig en haandbog i fysiologi, det første verk der er skrevet med den hensigt at indføre den mekaniske anskuelse i studiet af livsfænomenerne.

Med naturvidenskabens udvikling i Tyskland i dette tidsrum vaagnede materialismen til nyt liv, og i aaret 1852 var de materialistiske filosofer virksommere end nogensinde. Jacob Moleschott, Karl Vogt og

Ludwig Büchner offentliggjorde i dette aar arbeider, der maaske vakte større opmerksomhed blandt det store publikum end i den videnskabelige verden, hvor disse ideer ikke føltes som noget særdeles nyt. Denne neo-materialisme er nemlig i virkeligheden mindre filosofisk end d'Holbachs i *Systéme de la nature.* De moderne materialister tenderer mod panteisme og mystik, og nedriver blot dogmer for at opbygge nye. Dette ser vi f. eks. hos Moleschott, naar han hævder, at materialisterne erkjender „enheden mellem kraft og materie, aand og legeme, verden og Gud.“ Det samme ser vi hos Ernst Häckel, der præker forsoning mellem tro og viden og forkynder, at „vi erkjender Guds aand i alle ting.“

* * *

Efter Justus Liebig og Johan Müller havde ingen videnskabsmand fundet det fornuftigt at antage en speciel kraft, den saakaldte vitalitet i de organiske væsener. Imidlertid er vi nu indtraadte i en reaktionsperiode, og de vitalistiske teorier dukker paany frem. Heldigvis har en videnskabsmand med autoritet, Du Bois Reymond, taget tilorde mod denne skole, der høitidelig kalder sig ny-vitalisme. Dens fornemste foretræder er *Gustav Bunge* professor i fysiologisk kemi ved universitetet i Basel. Man kan beundre dristigheden hos denne mand, som vil staa mod strømmen og ændre den klare, logiske og mekaniske retning som den moderne fysiologi har taget, men ingen vil kunne erkjende, at han med sin vitalisme har formaaet at kaste den mindste straale lys over det mørke, der skjuler livets hemmelighed. Selv om vi indrømmer, at vi med vore sanser ikke formaar at trænge ind til livets skjulte eiendommeligheder, saa kan vi derfor ikke opgive det dogme, at alene kraft og materie, virker i den levende natur. Og vi vil alene anse den forklaring af livsfænomenerne for holdbar, der lader os forstaa, hvorledes de materielle bestanddele virker i de levende væsener i overensstemmelse med naturlovene. Al anden forklaring bunder i metafysik.

I de populærvidenskabelige verker forlangte moden for nogle aar siden materialisme; nu begynder den at foretrække mysticisme. Neovitalismens indflydelse gjør sig mere og mere gjældende, og selv om den ikke vinder videre fæste i de virkelige videnskabsmænds verden, saa har kunsten og literaturen ialfald stadig en saa udpræget tilbøielighed til at dukke ned i mystik, at det er paa tide at stanse og maale reaktionens omfang. Det første skridt henimod mysticisme blev gjort af de moderne lærde, som negtede materiens eksistens. Ved en saadan negation hensætter de os i en verden saa forskjellig fra den, vi hidtil har forestillet os, at vi ikke ved, hvordan vi selv skal finde os tilrette der. Alt kan føres tilbage til energi paastaar disse nye filosofer. Og materien er en indbildning.

Hvad vi kalder legeme er blot en forestilling eller billede dannet af vor sjæl. Vor individualitet saavelsom hele universet er blot psykiske forestillinger. Det er kommet til et schisma i den gamle naturfilosofiske skole. En ny sekt er opstaaet, der ligesom anarkisterne i politiken nedbryder uden at opbygge. Det er folk, som anstrenger sig for at indpode metafysiken paa kundskabens træ, isolerede og hyperkritiske mennesker, der aldrig vil slaa sig tilfreds med et doktrin, som indeslutter en mekanisk teori. De er heldigvis ikke talrige, og selv om mange af dem, der vil svømme mod strømmen, er store og sterke, saa vil de ganske sikkert dukke under. Det grundlag, hvorpaa den moderne videnskab er bygget og den dominerende idé, hvorpaa ethvert virkeligt fremskridt i videnskaben beror, er: at alle naturens fænomener kan og bør kunne forklares ved hjælp af atombevægelse. Men denne idé er falsk, siger mystikerne, opgiv den! Men de har intet at sætte isteden. Paa den nylig afholdte naturvidenskabelige kongres i Lübeck vakte Wilhelm Ostwald, professor i kemi ved Leipzigs universitet, megen opsigt ved et foredrag mod materialismen (Die Ueberwindung des materialismus. Leipzig 1895). Saameget alvorligere er dette tilfælde, som Ostwald er en lærd af meget høi rang, og saameget merkeligere, som han i et verk over den almindelige kemi har sat sig til formaal at begrænse hypotesernes omraade og til gjengjæld ophobe saa mange kjendsgjerninger som muligt. Ostwald erklærer sig som modstander af det materialistiske doktrin, der vil forklare alle naturens fænomener ved hjælp af atombevægelse og hevder specielt, at æterteorien ikke staar for kritik. Men naar denne teori har gjort videnskaben uvurderlige tjenester, hvorfor da opgive den for at styrte sig i metafysikens afgrund? I Ostwalds foredrag mangler en vigtig detalj, nemlig et klart bevis for, at man har været i vildfarelse ved at henføre alle naturens fænomener til en atommekanik.

Endnu sterkere end Ostwald udtalte paa den samme kongres, prof. Edvard Rindfleisch, professor i anatomi ved universitetet i Würzburg, sig imod den materialistiske naturbetragtning. „Lige indtil nu," erklærede Rindfleish, „har man betragtet materie og kraft som to forskjellige ting. Den eneste mulige løsning er at betragte dem som ét. Naar hele universet bevæger sig af sig selv, hvad er der da iveien for at opfatte atomerne som selvbevægelige? Mellem universet og et atom er der et stort sprang, men hvad betyder stort i et forhold som dette?"

Neovitalismen og mysticismen har sin oprindelse i den menneskelige fornufts modløse selvopgivelse — materialismen i en blind tro paa fornuftens magt. Ogsaa blandt naturvidenskabens dyrkere findes der naturer, der ligner utaalmodige børn; de ryster grenene paa kundskabens træ, før frugten har faaet tid til at modne, thi de har intet lært af historien, der viser

hvor langsom menneskets tankens fremgang er. Ordene materie og kraft indeslutter to hypoteser, som vi aldrig vil kunne faa absolut bekræftelse paa. Materiens og energiens oprindelse vil til tidernes ende forblive et uigjennemtrængeligt mysterium. Lad os resignere for dette faktum og lad os nøie os med at efterspore tingenes grove aarsagssammenhæng, om jeg saa maa sige. Videnskabens formaal er at lære os at kjende tingenes mekanisme og ikke deres første begyndelse og egentlige princip. For at faa et greit og bestemt skille mellem religion og videnskab var det maaske nyttigt at definere videnskaben som *Mechanica rerum*, tingenes mekanik. Det uerkjendelige tilhører metafysik og religion; det ukjendte videnskaben.

Fra Australien til Java.

(Efter **Roland Rivington** i „*Westminster Rev.*“).

Vi kom vaaren 93 fra Sidney til Brisbane*) med jernbane. Fra sidstnævnte sted skulde vi tage dampskib til Batavia. Længe vil denne vaar blive erindret for sine enestaaende oversvømmelser. Tropisk Australien er de store modsætningers og yderligheders land. Tørke og oversvømmelse kappes om, hvem der kan anrette størst skade.

Landskabet mellem Sidney og Brisbane syntes oversaaet af døde kjør, svin og faar; banelegemet stod tildels endnu under vand; sterke strømme krydsede markerne bærende træer og rester af bygninger paa sine bølger; medens vragstumper høit oppe i trækronerne viste, hvilken vælde oversvømmelsen havde havt. Det hele land, der nylig bølgede med frodig grøn eng, hvor kvæget gik i det blødeste græs til knæerne, var nu kun en slette af dynd og ler. — Som vi nærmede os Brisbane, kom vi ind i Queenslands herlige *Darling Downs*, et prægtigt parklignende landskab, hvor stationstagene glimtede os imøde fra tæt overskyggende løv.

I Brisbane viste de os i forretningslokalerne flommens høivandsmerke høit over vore hoveder. I løbet af tre til fire dage havde der faldt 72 tommer regn.

I.

Der er faa sjøreiser i verden, der i skjønhed og rolig nydelse kan sammenlignes med reisen fra Brisbane til Batavia. Naar undtages 48 timer over Arafura havet, er man den hele tid — to uger — inden sigte af land;

*) Paa østkysten af Australien, i provinsen Queensland.

har det oftest ganske nær ved og seiler gjennem et stille, halvt indlandshav. Langs Queenslands kyst gaar der nemlig et rev, der bryder storm og bølger og indenfor, hvor dampskibene færdes, skaber smult, roligt vand — som en fjord eller en indsø — den hele vei. Man følger den klippefulde fastlandskyst ganske nær dag efter dag. Længer fremme seiler man mellem det ostindiske arkipelag's grønne øer. Den største del af aaret har man desuden en skyfri, dybblaa himmel og en af havet mildnet, regelmæssig varme, der tillader en at tage sine køiklæder paa dækket og tilbringe nætterne i den milde, balsamiske luft under den sydlige halvkugles stjerneglitrende himmel. Skibets fart skaber en svag luftstrømning, der giver en behagelig viftende kjøling, og vandets susen om bougen synger en roligt isøvn. En saadan nats hvile er ikke blandt livets mindste velsignelser. Lidt ærgerligt er det at blive vækket af kvartermesterens udraab: „Spyler dæk, *Sir;* De bliver vaad!“ — og se en strøm af skummende vand flyde forbi ens køie. Men Gud velsigne kvartermesteren og hans spylevand! Det er just den rette tid til at vækkes for at se den herlige himmel gløde med hundre arter af forskjellig farvet lys, idet Dagens Konge hæver sig ud af havets fang og gylder de hundre toppe langs Queenslands bjergtakkede kyst.

Ombord var en del hjemvandrende „buskmænd“,*) brunede, godmodige, varmhjertede og selskabelige folk, som næsten alle buskmænd er; og tiden gik med allehaande leg og spil.

Cooktown er en af de nordligste byer paa østkysten. Den har sit navn efter opdageren Cook, som skal være landet her. Byen er et mindre nybygge, afskaaret fra omverdenen ved en tør sandørken, der i det indre strækker sig uden maal og grænse og befolkes af vilde, om hvem haarreisende historier fortælles. Al skov og alt tømmer er ødelagt af de hvide myrer, der endog nødvendiggjør telegrafstolper af jern. De indfødte er en afskyelig udseende race af sorte, der synes mere at ligne aber end mennesker, grusomme og upaalidelige; men de forsvinder hurtig for civilisationens sygdomme, alkohol og opium.

Den ene dag efter den anden dampede vi afsted. Søen, af dyb safirblaa farve, skinnede som et speil under den gyldne himmel; her og der saaes grønne øer at svømme paa den speilblanke blaa flade, medens nærmeste kyst aabnede udsigt til prægtige smaa fjorde og skjærbeskyttede indløb.

Paa skibets forreste dæk føres firti heste i to staldrækker. Dækspassagererne bestaar af en broget blanding af malaier, polynesere, australske indfødte, kinesere osv. — Under agterdækkets soltelt leger børnene, medens

*) Kolonister i Australiens indre — „busklandet“, „krattet“.

damerne syr, broderer eller nyder sin eftermiddagsthe. Alt er fred og tilfredshed i det herlige solskin over de stille vande.

Vi passerede Torres strædet*) og ankrede for en dags ophold ved Torsdagsøen, — et interessant lidet sted væsentlig befolket af kinesere, japanere og hvide handelsmænd. Her er imidlertid centret for det store perlefiskeri, og perler kan kjøbes latterlig billigt efter europæisk maalestok. Om aftenen lettede vi anker og dampede ud paa Arafura havet; fastlandet svandt bag os og solen sank i dets mørke dybder, idet den sendte en flom af skarlagen og guld ud over himmelhvælvet. Nogle minuter senere var det dyb nat. Men saadan nat! Maanen, mystisk og let tilsløret bag en banke af dunagtige skyer, kastede sit sølvlys over den stille, speilblanke sø, medens himlens sorte-blaa skinned af myriader af glitrende stjerner. Hvilket et telt over vore uværdige hoveder!

Vi var nu et par dage ud af syne af land; men snart inde i det vakre ostindiske øhav.

II.

Da jeg en morgen reiste mig fra min madrats paa dækket var himlen overstraalet af de vidunderligste solopgangsfarver, og smaa latinriggede baade pilede henover vandfladen mod dukkeagtige landsbyer, der viste sig halvt gjemt under Javas grønne skovklædte høider. Ved middagstid var vi ved bryggen i Batavia, omringede af livligklædte malaiere og kinesere, der frembød sine varer. Varmen var overvældende, og selv besværet med at faa vor bagage iland var næsten for meget for en stakkel. En liden stump jernbane tog os op til selve byen, hvor bittesmaa vogne med endnu mere bittesmaa ponier bragte os i flyvende galop til hotellet.

Kulierne er de dristigste kjørere, jeg nogetsteds har truffet paa. Det gaar altid i strakt galop uden hensyn til hjørner eller trafik. En kjøretur gjennem Batavia gader bliver derfor et helt spændende eventyr. Vognene er tohjulere; ponierne sjelden over ni til ti hænder høie.

Byen ligner mest en uhyre, vidtspredt landsby. Den har 700,000 indbyggere. En kanal flyder midt igjennem den og bidrager betydelig til feberens magt i den lavtliggende hovedstad.

Kun to timers jernbanereise længer inde i landet ligger imidlertid den sunde, høitliggende residensstad Buitenzorg, der er verdensberømt for sine botaniske haver, der skal være de vakreste i verden. Hvad skjønhed betræffer tror man det gjerne, og deres samling af plantearter fra alle verdensdele er overmaade righoldig. Palmeavenuerne er storartede over enhver beskrivelse; de synes at tælle hver palmeart, der findes, fra den lave,

*) Mellem Australien og Ny Guinea.

yndige kongepalme med den hvidvingede stamme til den slanke betelnød der svinger sit lille fjærduskhoved seksti fod over jorden. I en anden vakker avenue, er hvert træ omgivet af en eller anden prægtig slyngplante, der skjuler stammerne, og i yndefulde buer og kranse springer fra gren til gren. I en stor dam ligger viktoria regia med sin store, fine, hvide blomst, og sine blade som grønne bordflader paa det klare vand.

Fra hotelverandaen i Buitenzorg har man en vidunderlig deilig udsigt. Hundre fod under en rinder en flod mellem sten, klipper og overhængende trær og slynglanter og taber sig til begge sider som et sølvbaand i den grønne skov. Langs begge bredder sees krummede tag af indfødtes boliger at stikke frem af palmelunde og tæt løvverk. Vidt til alle kanter gynger den rige, mangfoldigartede skov, vaier palmeduske og viser sig bananlundenes yndefulde grupper, til der langt i det fjerne hæver sig op af det dybgrønne hav mod den blaa himmel et vældigt firtoppet fjeld, 10,000 fod høit. — En gruppe af kvinder og børn bader i floden under en; hundrer af flaggermus flagrer om i den med blomsterduft tungt ladede luft . . . .

Javas landskab er, synes det mig, tropernes ideal. Evig foranderligt; ingen gjentagelser; men altid betagende vakkert. Dale og grønklædte fjeld; en jordens rigdom, en luftens drivkraft, der giver en følelsen af en yppighed og frugtbarhed uden lige og uden ende. Java er med sine 23 millioner indbyggere tæt befolket, og landet er stykkevis vel opdyrket, ofte med kinesisk økonomi. Skovene afbrydes af vandede rismarker, af agre af høi, vaiende lysegrøn mais, af bambuslunde, hvis slanke stammer og lette, lysgrønne fjærpynt bøier sig yndefuldt i den svageste bris. Skov og naturlig vækstlighed er af en rigdom og pragt, man kun finder sidestykker til i Sydamerika.

Her kjører vi f. eks. gjennem en skov af allehaande palmer, kjæmpebregner og kokette slyngplanter, der svinger sig fra træ til træ og fra gren til gren. Uhyre, rigtfarvede blomster skinner frem af det dybe grønne; svære, safirvingede blomsterfugle sværmer i solskinnet langs veien, og livlig farvede fugle flagrer om under palmernes lette buegange. Til papegøiens harske skrig danner mangehaande og talrige duers bløde kurren en behagelig modsætning. En næshornfugl, kongelig antrukken med safirblaat bryst, turkisfarvede vinger og et lysende rødt næb, er meget almindelig og sidder rolig ved veien uden at ændse os.

Eller: — En dags reise gjennem rigt dyrkede distrikter, hvor ris- og maismarkerne kun afbrydes af palme-, bambus- og bananlunde, og hvor smaa landsbyer følger tæt paa hinanden. Vi sidder i en liden tohjulet vogn med soltelt over og trækkes af tre smaa ponier forspændt side om

side. I hver landsby stanser vi for at vande ponierne, medens kjørerne prater med frugtsælgerne og røger smaa koniske cigaretter, der kjøbes for en øre pakken. Ud paa eftermiddagen ophører dyrkede marker og landsbyer, og vi er i en tæt underskov — jung l e n. Mørket falder paa, og i den sorte tropiske nat er veien vanskelig at finde i krattet. Omsider kommer vi ned ad en bakkehelding, og foran os ligger en lavere slette. Det ser ud, som var det en storby, London eller Paris; thi op af mørket glitrer der imod os millionvis af lysende punkter, der enten bevæger sig omkring eller staar ubevægelige som fjerne elektriske lygter. Det er imidlertid kun en sump, over hvilken ildfluerne holder gjestebud.

Eller: — Vi kjører gjennem en avenue af banantrær og høie storslagne krotoner, saa gjennem en jungle, hvor træbregnernes fjærbuske og de fine grønne plantænblade danner en prægtig forgrund til den dybe, tætte skov bagenom. Orkideer halvt gjemmer sig i den mosagtige undervækst, og oleandere kaster sine blomster over et teppe af bittesmaa bregner.

Eller: — En dal, der synes som feers og eventyrprinsessers bolig; næsten helt omringet af dybgrønne fjelde. Kaffeplantager paa fjeldsiderne; grøntskinnende rismarker; bølgende mais. Damme og smaasjøer af krystalklart vand, hvorover det herlige tropiske løv strækker sig beskyttende og kransende frem, medens den lyserøde lotusblomst hviler paa den stille overflade, hvor dunbløde, hvide skyer afspeiler sig. Krotoner med mangefarvet løv og straalende blomster skinner mod den mørke skov. Halvnøgne børn passer flokke af maleriske gjeder; og underlige bambushuse og hytter stikker frem af løvet eller viser sig i lunde af fjærbuskede kokuspalmer paa begge sider af denne skjønhedens dal.

Eller: — En landsby. Luften mæt af magnoliaduft. Palmer og slanke bambuser paa begge sider af hovedgaden skygger for straalende krotoner og mangefarvede blomster. Fra hovedgaden fører smale stræder ganske dækkede af bananens grønne bladverk frem til underlige bambushytter, hvor sorthaarede javanesere udfører sit morgentoilette, der for en væsentlig del bestaar i at pille hinandens hoveder med største omhu.

Øen har omtent alle klimater, idet store dele af den ligger flere tusen fod over havet. Op til 2000 fod over havet raader den fulde tropiske hede og dyrkes ris, sukker, bomuld, mais og krydderier. Mellem 2000 og 4500 fod over havet er varmen mere moderat. Her dyrkes kaffe, the, kinin og sukkerpalmen. Mellem 4000 og 5000 har man mildt, endog kjøligt veir og dyrkes mais, tobak, kaal og poteter. Endnu høiere op mødes den europæiske vækstlighed.

Øen er lidt større end England. Af folkemængden er henved 50,000 europæere, væsentlig hollændere, 300,000 kinesere, 15,000 arabere og resten paa faa undtagelser nær indfødte. De sidste er et forhen høit

civiliseret folk med en udviklet literatur og en tidligere rig kultur, hvorom endnu uhyre tempelruiner bærer vidnesbyrd. De fleste er nu muhammedanere. Hollænderne har vist sig som dygtige styrere af kolonien, saaledes at den i alle retninger har gaaet frem. De indfødte tiltager hurtig i antal. Skjønt øen tildels er dyrket godt, er der endnu store udyrkede strækninger, — skove, hvor tiger og flodhest lever i skjøn ro. „Ostindiens perle“ kan ernære en betydelig større folkemængde end den nu har. Dens produktion begrænses kun af manglende arbeidskraft.

Massernes psykologi.

(Efter **Scipio Sighele** i *„Zukunft“*).

Maaske er der intet, som skarpere skiller vor tid fra al fortid, end den store betydning, som masserne nu har faaet i modsætning til det enkelte individ. Medens alle troessætninger smuldrer hen og forsvinder og den ene efter den anden af samfundets grundpiller omstyrtes, staar alene massens magt grundfæstet, ja breder sig endog videre med hver dag, som gaar.

Endnu er der ikke gaaet 100 aar hen siden kabinetspolitikens traditioner og fyrsternes forfængelighed og rivaliseren var de altbestemmende faktorer i det offentlige liv. En „offentlig mening“ i vore dages betydning af ordet gaves ikke. Nu har staternes traditioner og de enkelte fyrsters luner og lyster omtrent intet at sige: verdens gang styres af den almene opinions mægtige røst.

Ogsaa i videnskaben er individualismens tid omme. Menneskehedens liv ansees ikke længer som beroende paa enkelte store personligheders virksomhed; — nu forsvinder individet som en draabe i havet: i politiken for partiet eller folket, i videnskaben for det begreb, vi kalder arten. Naturforskerne og historikerne har lært os, at naturen altid ofrer individet for slegten. Ud fra slige kjendsgjerninger og betragtninger har man ment at kunne slutte, at individualismen helt har udspillet sin rolle, og at fremtiden tilhører en eller anden art socialisme d. v. s. et masse-herredømme.

Ser vi paa massernes rolle i historien, saa vil vi finde, at de for det meste har udført ødelæggelsens verk. Som helt eller halvt bevidstløse væsener kunde masserne blot handle, ikke ræsonnere, og ligesom alle impulsive personer havde de særlige anlæg for den negative aktion: ødelæggelsen. Ned igjennem aarhundrerne har masserne havt den samme funktion som bakterie-sværmene, der bringer svækkede legemer eller lig i opløsningstilstand. Barbarhorderne, der i oldtiden spillede den samme rolle

som arbeidermasserne i vore dage, vilde sikkert nok ikke kunnet opbygge et verk som den romerske civilisation: først da denne var udlevet og faldefærdig, var deres tid kommen. Imidlertid blev det deres opgave at bygge en ny kultur af ruinerne efter den gamle kolos.

Massernes psykologi er i den senere tid gjort til gjenstand for studium af flere forskere. Jeg har selv for flere aar siden udgivet en bog om „Mængden som forbryder"; og senere har G. Tarde og G. le Bon behandlet emnet. Denne nye disciplin er saaledes nu ifærd med at antage faste principer og metoder, og jeg skal her søge at give nogle antydninger til forstaaelsen af masse-psykologiens opgave og arbeidsmaade.

For at forstaa de sociale gruppers tilblivelse behøver man blot at iagttage de dagligdagse begivenheder, som hvert øieblik byder paa. Folk, som gaar paa en gade, bønderne paa et torv eller en markedsplads, passagererne paa et jernbanetog, — de danner alle enkle mekaniske aggregater, der ikke kan betegnes som masser, end sige ordnede samfund. Og dog er de en art sociale grupper. Et høit skrig, en ildebrand, en paa gaden eksploderende bombe . . . vilde øieblikkelig forene disse forskjellige, hinanden indbyrdes uvedkommende individer, til en association med et fælles maal. Kort sagt, der vilde af dem udvikle sig et i visse henseender ensartet væsen, en ved fælles nød eller frygt forenet gruppe mindende om dem, som i meneskehedens barndom var den første begyndelse til de mægtige forbund, vi kalder stater. Nu synes vi, der er en stor forskjel mellem slige aggregater som en stat og et opløb; men ved nøiere betragtning viser staten sig at være en udvikling af opløbet. Den moderne stat er jo kun den høit udviklede primitive horde, som ned igjennem tiderne har forvandlet sig ved at have et blivende, bevidst og alment maal at arbeide for. Barbarstaterne synes i vore øine, naar vi dømmer dem ud fra vore moderne politiske begreber, som store kompakte masser, medens den nuværende stat, seet fra fremtidens standpunkt, vil tage sig ud som en stor korporation. Forskjellen mellem de to aggregater beror paa den naturlov, hvorefter sammenhængen mellem individerne bliver desto sterkere, jo høiere man stiger i organismernes trinfølge (Espinas: Des sociétés animales), og en anden lov, som siger, at hver organismes udvikling kræver en saa fuldkommen arbeidsdeling som mulig.

Disse love har af de kaotiske menneskemasser dannet den moderne stat. Men mellem disse udviklingens yderpunkter: massen og staten findes forskjellige overgangsformer. Den franske antropolog Gustave le Bon har klassificeret nogle af disse paa følgende maade:

A. Heterogene masser.

1. Anonyme (f. eks. gadeopløb).
2. Ikke anonyme (f. eks. parlamentariske forsamlinger).

B. Homogene masser.

1. Sekter (politiske, religiøse osv.).
2. Kaster (militær-, preste- og andre kaster).
3. Klasser (bourgeoisi, proletariat osv.).

Mod denne klassifikation kan indvendes, at det ikke er rigtig, at betegne hver ansamling af mennesker som masse. Tarde har skjelnet mellem masse, forening og korporation. Heller ikke er det ret indlysende, at le Bon betegner en sekt som en homogen masse, medens parlamenterne opføres blandt de heterogene masser. Tilhængerne af en sekt pleier at være meget ulige af fødsel, opdragelse, livsstilling og øvrige sociale forhold, — ihvertfald mere ulige i disse henseender end medlemmerne af en parlamentarisk forsamling.

Den heterogene masse er sammensat af alle slags folk, — til den har den første den bedste, som gaar paa gaden, adgang. Dens lemmer forenes fysisk af tilfældet, psykisk af leiligheden; de kjender ikke hverandre, og naar det øieblik, som bragte dem sammen, er forbi, ser de ikke hverandre igjen. Deres møde er saa at sige en psykologisk meteor, — forbi i et nu.

Paa dette tilfældige grundlag danner sig her og der andre masser, som ogsaa er uensartede, men dog besidder en vis stadighed eller periodisk tilbagevenden. Tilskuerne i et teater, gjesterne i en klub eller en literær salon udgjør ogsaa en masse, men denne er meget forskjellig fra et gadeopløb. De kjender ofte hverandre af udseende og har undertiden de samme sædvaner. Det er, for at tale med le Bon, endnu anonyme masser, thi de mangler al organisation; men de er mindre uensartede end de andre.

Visse heterogene masser kan ikke kaldes anonyme, f. eks. en jury. en folkeforsamling. Disse smaa grupper er fyldt af en følelse, som mangler hos de anonyme masser: ansvarsfølelsen, der mangen gang kan give deres handlinger en bestemt retning. Parlamenterne adskiller sig fra andre masser derved, at de er dobbeltmasser, d. v. s. de bestaar af en majoritet og en eller flere hinanden bekjæmpende minoriteter: paa den maade undgaaes den største fare for en masse — den brutale samdrægtighed.

Sekten er den første form for den ikke anonyme, ensartede masse. Den bestaar ogsaa af individer, som er skilt fra hinanden ved fødsel, opdragelse, livsstilling og livsforhold, men som er forenede ved et fast baand: fællesskab i tro og moralske idealer. Troen paa de samme religiøse, politiske eller statsøkonomiske dogmer frembringer snart en fælles følelse, der sikrer alle, som besidder den, en tryg enighedens kraft. Man huske blot paa, hvorledes de nordiske barbarhorder blev til under kristendommens indflydelse og ligesaa de nomadiske araber, som Muhammed

forenede til en sekt ved sin religion. Af slige ting kan man tænke sig, hvad socialisterne ved hjælp af sin sekt-organisation vil kunne drive det til om ikke lang tid. Sekten er den varige form for massen. Massen den foreløbige form for sekten. Massen bestaar af sandkorn, som ikke holdes sammen af noget baand. Sekten er en klippeblok, som seirrigt modstaar ethvert angreb. Naar livskraftige ideer og følelser lever i massen, krystalliserer de sig snart i form af en sekt; sekten er altsaa den første krystallisation af enhver lære. Enhver ide maa gjennemgaa sekt-dannelsens ildprøve og overgangsstadium, om den skal kunne naa frem til at samle sig et parti eller en videnskabelig, politisk eller religiøs skole eller kirke.*) Ingensomhelst tro, hverken Islam, buddhismen, kristendommen, socialismen eller anarkismen kan springe over dette udviklingstrin.

Forener nu sekten gjennem en fælles ide eller tendens mennesker af høist forskjellig oprindelse og stilling, organiserer kasten individer, som kan have yderst forskjellige maal i livet, men alligevel kommer i samfund ved at have den samme livsstilling. Sekten er udtryk for troes-, kasten for stillings-fællesskabet. Sekten er et frivilligt samfund, kasten i mange henseender et tvangs-samfund. Har man engang valgt en livsstilling, saa hører man *eo ipso* med nødvendighed til en kaste. Derimod hører ingen *eo ipso* og med nødvendighed til en sekt. Den, som hører til en kaste, vil, hvor uafhængig han end er af sind, komme til at smittes mer eller mindre af laugsaanden. Kasten betegner det høieste udviklingstrin, hvortil en homogen masse kan naa. Den er sammensat af individer, som efter sin afstamning og øvrige livsbetingelser i det væsentlige har de samme tilbøieligheder og vaner. I mange kaster især preste-**) og militær-kasten ligner medlemmerne hinanden saa meget i holdning, gang og væsen, at de ikke kan skjule sin stand under nogen maskering.

Kastepræget sætter sig uudslettelig fast paa alle kastens lemmer; idetmindste faar de et ensformigt aandeligt og moralsk anstrøg, som udvisker de enkelte individers mangfoldige særegenheder. Den samklang i følelse og tanke, som pludselig kan opstaa med lynets fart ved suggestion i en masse — for saa lige snart at forsvinde igjen, udvikles langsomt under indflydelse af vane og nedarving indenfor kasten, der selv ikke er andet end den historisk stivnede tradition. Kasten forsyner sine lemmer med færdige ideer og fastslaaede regler for livsførelsen, — kort sagt, den sparer dem for den anstrengelse at tænke med deres egen hjerne. Naar man ved, til hvilken kaste et menneske hører, behøver man bare saa at sige at trykke paa knappen til hans aandsmaskineri for at høre en række

---

*) Det er vanskelig at forstaa forfatternes skilnen mellem „sekt" og „kirke".
**) Man huske, at forfatteren taler med det katolske presteskab for øie.

færdige meninger og fraser skaffe sig lyd: de findes i samme form hos hvert af kastens lemmer.

Disse menneskerige mægtige og høist konservative samfund betegner det mest fremtrædende lighedspunkt mellem okcidenten og India. I dette sidste land er individets kaste bestemt ved fødselen, og saa strengt overholdes kastens love, at folk af forskjellig kaste ikke kan omgaaes. I Europa bestemmes individets kaste ikke blot af fødsel, men ogsaa af dannelsen og andre sociale forhold; men den regel, at man blot søger omgang med og indbyder til sig folk af samme kaste gjælder ligesaavel for Europas som Indias vedkommende. Hist er disse regler religiøse bud og har derfor en absolut gyldighed; hos os beror de paa konvention og bliver derfor ikke iagttaget med den samme strenghed. Vi lever alle i en snevrere kreds; dér har vi baade vore venner og vor slegt. Vistnok er i Europa de saakaldte mesalliancer mulige: de forekommer noksaa ofte; — i India derimod aldrig. Alligevel er der ikke stor forskjel mellem det europæiske og indiske kastesystem, — ialfald ikke i de større lande.

Over kasten staar den langt mere omfattende klasse. Sekten holdes sammen af en fælles tro, kasten af fælles social stilling, men for klassen er fællesskab i materielle interesser det karakteristiske. Klassen har mere udflydende grænser og er i sig selv et mindre kompakt væsen end kasten og sekten. Den repræsenterer derfor væsentlig massen med dens indre spænding, dens færdighed til naarsomhelst at kunne rykke ud paa gaden og vise sig som aktiv masse. Denne form for massens organisation er den farligste.

Man taler om klassekamp; men denne betyder i teorien og under normale, fredelige forhold kun en kamp med lovlige midler for ideerne. Er der imidlertid en gunstig leilighed og et par dristige ledere, saa kan klassekampen i et øieblik forvandle sig til oprør og social revolution. For tiden udgjør borger- og arbeiderklassen de to store masser; men endnu mangler de en ordentlig organisation. Dog bliver for hver dag, som gaar, spændingen større mellem disse to magter. Der findes nok af agitatorer, som puster til uenigheds-flammen, og en dag staar vel det hele i brand. —

Hidtil kjendte man væsentlig blot to slags psykologi: individets, saadan som den er udviklet af filosofer og belyst af digtere, og samfundets, d. e. læren om den sociale organisme, en slags videre udvikling af den individuelle psykologi — blot i større maalestok og mere kompliceret end denne. Den psykologi, masse-psykologien, hvoraf jeg i denne artikel har skildret enkelte træk, er helt forskjellig fra disse to discipliner. Den gaar ud fra den nyfundne lov, at en samling mennesker, d. e. en mængde, hyppig aabenbarer andre egenskaber end de individer, hvoraf den bestaar.

Fremdeles om arv af erhvervede egenskaber.

Det er mig uforstaaligt, at Bjørnson ikke vil erkjende forskjellen mellem et indtryk paa moderen og en af denne erhvervet egenskab. Han kan kanske sige, at med indtrykket erhverver hun noget, og at det er dette, der give fosteret præg. Nu ved vi forresten, at medfødte egenskaber lettest og regelmæssigst nedarves; erhvervede, hvis de overhodet nedarves, ialfald meget sjeldnere; og dette rimeligvis af den grund, at slige erhvervelser ikke har faaet tid til at præge individets fysiologiske habitus; det synes en meget lidet rimeligt, at et øieblikkeligt indtryk skulde kunne have nogen indflydelse paa fostrenes udseende i rene detaljer.

Naar Bjørnson nu mener, at der kunde irettelægges „vist mere end tusen tilfælder“, saa maa jeg faa lov at spørge, om Bjørnson ved, hvormange pludselige indtryk paa mødre intet spor har frembragt paa børnene, og fremdeles, hvormange børn der findes med føflekker og andre merker paa kroppen, uden at mødrene har faaet slige indtryk. Hvis vi det vidste, kunde det jo hænde, at de „vist mere end tusen tilfælder“ blev et saa forsvindende antal, at det vilde være høist uberettiget deraf at drage nogen slutning om indtrykkets betydning for tilsynekomsten af føflekker og lignende. Saaledes maa ialfald jeg ræsonnere; jeg har nemlig ved at studere Darwin lært, at man i saa henseende maa være yderst forsigtig med sine slutninger; med det samme skal jeg faa lov til at oplyse, at det ikke er som læge, jeg optræder i denne sag, men som en, der med stor interesse har søgt at sætte sig ind i disse vanskelige spørgsmaal, fordi jeg har havt brug herfor ved mine „specielle studier“, og naar derfor Bjørnson mener, at jeg optræder med saa megen tilforladelighed paa videnskabens vegne, saa haaber jeg ialfald, at jeg paa dens vegne ikke har fremført andet end det, den vil godkjende. Og jeg tror at kunne paastaa, at det er mere overensstemmende med videnskabelig tænkning og anskuelse, naar jeg mener, at et i ottende maaned værende fosterøre neppe kan tilbagedannes eller atrofiere som følge af, at moderen saa en hund rive øret af en gris, end som Bjørnson at mene, at fostrets alder er uden betydning, fordi det skulde ske ved suggestion. Jeg har efter evne søgt at faa lidt greie paa hypnotisme og suggestion ogsaa, men jeg har ikke truffet paa noget ekempel paa, at man med suggestion har bragt et organ til at atrofiere. Og naar det gjælder suggestion, saa holder jeg mig helst til de franske undersøgelser om dette fænomen og ikke til Karl du Prel, ti han er nærmest, saavidt jeg kan skjønne, en troende og ikke en videnskabelig undersøgende mand. Dette synes ogsaa at fremgaa af, at han fører od i mar-

ken; ti hvad er od? Det er der ingen, som ved; jeg kan citere de af Bjørnson anførte ord: „det viser sig som sjælelig magt i suggestionen, ved selvhypnotismen, i hekseriet, i undergjørende helbredelser af enhver art.“

Dette, mener jeg, er det samme som at sige, at vi ikke ved det. Det tør hænde, at der ved suggestion virkelig foregaar en overførelse af noget materielt eller kanske af en bevægelse fra den ene til den anden, men det ved vi intet om. Saa længe vi ikke kan omsætte eller oversætte vort hjernelivs ytringer i noget, der kan udtrykkes i bestemte formler eller i noget paatageligt, saa mener jeg, det ligger udenfor naturvidenskabens omraade, og da kan det i grunden ikke diskuteres. Om nogen vil sige, at det falder ind under aandsvidenskaben og som saadant kan diskuteres, vel, saa overlader jeg dem, der beskjæftiger sig med dette ufrugtbare arbeide, at diskutere sagen; jeg blander mig ikke i den.

Og derfor kan jeg heller ikke længer diskutere dette arvelighedsspørgsmaal med Bjørnson, da han har sluttet sig til occultisterne, der tror paa ikke synlige kræfter. Der er vel neppe tvil om, at der findes mange ting og ogsaa kræfter, vi ikke kjender; men disse ting kan efter mit skjøn ikke diskuteres. Hvad jeg i denne sag har holdt mig til, er Darwin og Weismans teorier om arv, og begge disse gaar ud fra, at arven formidles ved materielle smaadele; naar spørsmaalet derfor kommer ind paa od som arveformidler, da har jeg intet mere at gjøre i diskussionen.

Man maatte ellers søge at fremdrage aldeles utvilsomme kjendsgjerninger, der kunde bevise umuligheden af Weismanns teori, og det har Bjørnson som rimeligt kan være endnu ikke formaaet; og hvis Bjørnson skulde ønske slige kjendsgerninger, saa vil jeg raade ham til at søge hen til botanikere hellere end til du Prel; de vil visselig kunne yde ham bedre eksempler. Bjørnson har nemlig valgt de omtrent usikreste eksempler, som kunde findes; men jeg forstaar meget vel, at netop disse har tiltalt ham; de ligger nemlig det mystiske meget nærmere end det faktiske, og det mystiske har jo megen tiltrækning for os alle, selv for mig, hvis hele beskjæftigelse og udvikling ellers skulde ha skrabet al mysticisme væk.

Jeg haaber ved disse faa bemærkninger at ha klargjort for læserne, at det høist vigtige og interessante spørgsmaal om erhvervede egenskabers nedarving eller ikke-nedarving ikke kan afgjøres med de af Bjørnson fremdragne exempler, og at vi ikke blir hjulpet heller, om vi faar en occultistisk arveteori foruden de allerede eksisterende, at en saadan ikke kan være gjenstand for diskussion for tiden, selv om den muligens er den sande og rigtige.

G. Armauer Hansen.

Foragt for civilisationen.

(Efter **Guglielmo Ferrero** i *„Rev. d. Rev.“)*.

I almindelighed vil,“ siger Ernest Renan i sin »Det israelitiske folks historie«, „et stort organiseret civiliseret samfund øve en dobbelt indflydelse paa de omboende vilde eller nomadiske folk: det vil samtidig virke tiltrækkende og frastødende paa dem. Det vil vække deres beundring for de tusen ydre fortrin i rigdom og magt, som er et af civilisationens mest iøinefaldende kjendemerker; men det vil virke frastødende ved noget vist haardt og umoralsk, som ogsaa følger med kulturens fremskridt. Saaledes føler f. eks. araberne i Algeriet blot afsky for fransk kultur, skjønt de meget vel forstaar dens overlegenhed i mange henseender; de finder den blottet for høiere principer og beskjæmmende for en fri mand: en mand vil nemlig efter deres opfatning ikke lade sig indregistrere, numerere og putte ind i en hvilkensomhelst korporation paa fransk maner.“ *)

Renan har sikkert ret heri; men hans bemerkning passer ikke blot paa de barbariske folk, som bor i nærheden af civilisationens grænser, den passer i vore dage ligesaa godt paa en hel del, som bor indenfor disse grænser. I det underlige konglomerat af modsigelser, som udgjør det moderne menneskes bevidsthed, findes plads for en hel del følelser og stemninger, der ligefrem er fiendtlige mod al civilisation. I vor begeistring for teorien om det absolute fremskridt tror vi, at alle mennesker maa være glade over den stigende kultur og dens velsignelser; men sandheden er, at der næsten hos alle findes en uvilje, en inderlig foragt for civilisationen, som i høi grad ligner de nævnte vilde folks følelse.

Selvfølgelig ansees kulturen for en god ting af alle mennesker — ialfald for det materielle fremskridts vedkommende. Rigtignok har en besynderlig og konfus reformator som John Ruskin udtalt sin dybeste misnøie med jernbanerne og de mangfoldige sindrige opfindelser, som den moderne naturvidenskab har banet veien for, — fordi de efter hans mening jager skjønheden ud af livet. Og en streng moralist som Tolstoi har ogsaa baaret tilskue den overlegneste foragt for alt, hvad vi betegner med navnet: moderne kultur. Men slige over alt fornuftigt maal skydende overdrivelse anser vi blot for mer eller mindre morsomme paradokser. I det store og hele er menneskene fornøiet med det fremskridt, som har fundet sted. Selv de, som mest har grund til at beklage sig over at

*) Histoire du peuple d'Israël, I. s. 64.

være forbigaaet ved fordelingen af verdens goder, bander paa ingen maade sin skjæbne, men søger blot at skaffe sig bedre vilkaar.

*
* *

Anderledes stiller sagen sig, naar vi gaar over til at betragte civilisationen fra dens moralske eller rettere umoralske side. Seet herfra synes den i manges øine nærmest en grufuld sammenhobning af afskyelige laster. Forestillingerne om en guldalder har dybere rødder i bevidsthederne, end man tror; og skjønt ingen vel nu er naiv nok til at ville paastaa, at menneskene fordum har været lykkelige og blot nu er nedsunkne i elendighed og fortvilelse, saa er det dog sikkert nok, at en vag følelse af misnøie og utilfredshed med alt har bragt mange fremragende aander til at klage bittert over de moralske tilstande, hvorunder de lever. Det er en meget almindelig instinktmæssig følelse, som undrager sig fornuftens kritik, men som netop derfor har fremkaldt flere af de underligste aandelige foreteelser i dette merkvædige aarhundre.

Den udmerkede og berømte geograf Elisée Reclus har netop udgivet en bog — *Les Primitifs* —, som atter drager disse tanker frem i dagen. I forordet udvikler han med sin vanlige aandfuldhed den tanke, at vor nuværende høie civilisation paa ingen maade berettiger os til at foragte de vilde, og at vi netop af deres feil og galskaber kan lære, hvilken vei menneskene har maattet gaa for at naa frem til kundskab og fornuft. „Man har vænnet sig til,“ skriver han, „fra den moderne civilisations høider at se med foragt ned paa tidligere tiders aandsliv, — den handle-, føle- og tænkemaade, som udvikledes af fortidens samfund. Men hvor ofte spotter man ikke uden at kjende det ringeste til det, man taler om! Naar man ved slige anledninger har sat sig paa dommersædet, har man altid gaaet ud fra, at der ikke gives nogen anden intelligens end den, vi besidder, og ingen moral uden den, som retter sig efter vore formularer.“

Saadan taler Reclus i forordet, men i selve bogen gaar han meget videre. Hans fremstilling af de lavt staaende menneskers ufuldkomne samfund udvikler sig til en indirekte bitter spot over de civiliserede folks moral. Hver gang han fremhæver den sandhedskjærlighed og lovlydighed, som kan findes hos et fredeligt, vildt folkeslag, nævner han med bitterhed den falskhed og løgnagtighed, som er saa karakteristisk for de civiliserede mennesker; og han kan ikke omtale den naive ædelmodighed, den enighedens og næstekjærlighedens aand, som findes hos visse primitive folk uden samtidig at fremhæve den ustyrlige graadighed og vilde egoisme i vort samfund. Rigtignok siger han ikke, at det vilde være bedst for os, om vi kunde blive slige gode brave vildmænd som eskimoerne; men han lader os noksaa tydeligt forstaa, at civilisationen blot indgyder ham uvilje

og afsky, og at hele hans sympati tilhører de gode fattige vilde. Hør blot, hvordan han beskriver russernes ankomst til Aleuterne: „Civilisationens repræsentanter kom med sine kanoner, kuglesprøiter og storartede proklamationer. De vilde lære de indfødte, sagde de, veien til rigdom, de indførte Europas kunst og industri og i følge dermed den evige salighed, som alene den græsk-ortodokse religion skjænker sine troende. De havde ogsaa med sig hakker, knive, jern, staal, træ, tobak og hin vidunderlige og forbausende drik, brændevinet, som den vilde maa betale med sin sjæl . . . I betragtning af, at de fremmede ved sin blotte nærværelse gjorde de stakkers ukultiverede indfødte en stor velgjerning, tilkjendte de sig øieblikkelig eiendomsret til jorden og krævede skat af de indfødte. Disse udleverede sit pelsverk, henrykte over de fremmedes ædelmodighed. En dag fik de høre, at de skulde udlevere halvparten af det, de tjente ved jagt og fiskeri til erobrerne, forat disse kunde fordele det blandt dem, som var trængende. De troskyldige vilde adlød, — og man kan let gjætte, hvordan det gik med fordelingen. Det blev nok ildvaabnet, som fastslog fordelings-principerne.

Her har vi et af de bedste eksempler paa forskjellen mellem civilisationens mennesker og de saakaldte vilde. Sæt for en gangs skyld, at fattigvæsenet i Paris anmodede de gode parisere om at give halvdelen af sin formue og indtægter til uddeling blandt de trængende, — svaret kan man selv gjætte sig til.“ (*Les Primitifs* p. 135—136).

En slig foragt for civilisationen som den, der aabenbarer sig i de anførte linjer, er høist almindelig i vore dage. Og de, som udtaler den, kan være visse paa, at de vil faa meningsfæller. Vil vi forstaa, hvordan socialismen f. eks. har kunnet faa den store tilslutning, den virkelig har vundet, maa vi ikke glemme den afsky for vor tids herskende moral, der har været et af dens bedste vaaben. Det er i saa henseende meget betegnende, at socialisternes store lærer Karl Marx modsiger sig selv paa den mest afgjørende maade netop her, hvor hans ideer stemmer saa godt overens med Elisée Reclus'. Marx har ydet bourgeoisiets aandelige fortjenester fuld retfærdighed, han har fremhævet det kolossale arbeide, hvorved videnskab, kunst, fabrikdrift og handel har taget et saa umaadeligt opsving i vort aarhundre; men han har slet ikke forstaaet, at bourgeoisiet ogsaa har skabt et betydeligt fremskidt i slegtens moral. Med andre ord, han tror paa den intellektuelle, men ikke paa den moralske udvikling. For bourgeoisiets moral føler han blot afsky og foragt; i vore dages samfundsliv ser han blot den brutale egoismes og den graadige begjærligheds triumf. Ja, hans afsky for den er saa stor, at han, der ellers ser saa vidt og frit paa alt, kan komme til at finde noget idealt ved feodaltidens moral. „Overalt, hvor bourgeoisiet har vundet magten,“ skriver

han, „har det forstyrret feodal-herredømmets patriarkalske og idylliske forhold menneskene imellem og afkastet de forpligtende baand, som holdt menneskene i et naturligt afhængighedsforhold til sine overmænd i stand. I stedet for disse har det sat det brutale forretningsforhold, hvorefter alt afgjøres ved betaling af en vis sum penge. Borgerdømmet har kvalt den hellige religiøse begeistring og det ridderlige høisind i den koldeste egoistiske beregning. Det har regnet ud, hvor meget man skal betale for den personlige værdighed, og i stedet for de utallige usurperede eller frivillig afstaaede rettigheder har det sat en eneste lov: den frie konkurrence — uden moralske eller juridiske indskrænkninger. Kort sagt, bourgeoisiet har erstattet den ved religiøse og politiske illusioner tilslørede udnyttelse med en udnyttelse uden skamfølelse og hjertelag."

* * *

Og denne mening findes ikke bare hos nogle radikale teoretikere. Jeg har i Tyskland stødt paa den overalt i de dannede klasser. Overalt, hvor tilstandene nøder folk til at tænke lidt udenfor de slagne alfarveie, breder sig en sterk følelse af, at den moderne kultur er beheftet med de uhyggeligste moralske skavanker.

Men nu spørger jeg: kan vi tænke os, at dette had til civilisationen har nogen værdi for samfundslivet? Vi ved jo, at misfornøielsen er fremskridtets fader. Havde man været nøid med vogne som kjøreredskaber, vilde ingen gjort sig den møie at opfinde jernbaner. Vi skulde derfor vente, at den moralske utilfredshed kunde give haab om at bringe et kommende moralsk fremskridt i sit følge. Ulykkeligvis vil en nærmere undersøgelse af den nævnte følelse vise os noget andet.

De anførte kritikere har den store feil, at de retter sit angreb paa lasten i sig selv uden at tænke paa de mulige større onder, som den kanske sparer menneskene for, eller de goder, den medfører, — som en følge af menneskenes svaghed. Det onde er maaske i visse øieblikke af samfundets liv et redskab til det gode, et bindeled mellem et større onde og et fremtidigt gode. Aleuteren lyver aldrig, stjæler aldrig, begjærer ikke fremmed gods og deler sin overflod med sine kammerater, naar en tror at have mere end han behøver; englænderen derimod er bedragerisk i forretninger, streng mod sine underordnede, graadig efter vinding og voldsomt paagaaende under kampen for magt og penge. Men at bedømme to samfunds moralitet paa grundlag af en sammenligning mellem deres laster, uden hensyn til hvilke opgaver de gjennemfører af betydning for det store hele, er ligesaa meningsløst som at dømme om to instrumenters godhed blot efter en flygtig ydre undersøgelse uden at tage hensyn til, hvordan de arbeider. Vi hører altsaa, at det engelske samfand er mere lastefuldt

end aleuternes rige, men saa faar vi ogsaa huske paa, hvad England har formaaet at bygge op: det har evnet at grundlægge et ordnet fremadskridende, rigt og moralsk samfundsliv; at yde et stort antal af sine borgere et paalideligt værn mod ydre farer som hungersnød, sygdomme og farlige naturomvæltninger; at udvide millioner menneskers moralske og intellektuelle horizont ved at skabe videnskab, kunst, religiøse sekter og en stadig høiere moral. Menneskets første ret og pligt er at vokse. Og mangfoldige af de saa meget spottede laster i det engelske som i andre civiliserede samfund er en nødvendig betingelse for den storslagne organisation af det voksende samfundsliv, som vi alle beundrer i vore dage. Pengebegjærlighed er en høist frastødende egenskab, saa meget mere som den er fader til et talrigt afkom: falskhed, troløshed, grusomhed, — men hidtil har denne last vist sig at være den kraftigste befordrer af fremskridtsarbeidet. Og er det saa, at mange af de goder, som vi den dag idag glæder os ved, er arbeidets frugter, saa bør vi ikke glemme, at de er et indirekte resultat af den pengegridskhed, som er en torn i øinene paa moralisten.

Det er ikke bare Karl Marx, som har fremført krænkende bebreidelser mod bourgeoisiet for dets egoisme osv. Ogsaa en række berømte moderne skribenter har havt det travlt med at udskjælde denne trediestand, som styrer vore dages verden. Det er sikkert nok, at feodaltidens aristokrati bl. a. sørgede godt for kunstnerne, men saa ved vi jo ogsaa, at de penge blev fratvunget bønder og arbeidere paa den aller brutaleste maade; medens det nyere borgerlige kapitalvælde har indført det sandsynligvis største moralske fremskridt, som man hidtil har seet i historien: ophævelsen af legemlig vold i forholdet mellem individerne og samfundet. De opbragte kritikere af vor tids moral vil herpaa svare: De glemmer, at dette uhyre moralske fremskridt blot er fordelagtigt for kapitalisten, som ser arbeiderne komme og tilbyde sit arbeide ved indgangen til fabriken, istedenfor at han før maatte organisere menneskejagter paa egen risiko for at faa folk i sin tjeneste. Men en mindre overfladisk undersøgelse af forholdet vilde straks vise, at den moderne tingenes tilstand, hvorunder arbeidsherren kan organisere arbeidet uden anvendelse af nogensomhelst art vold, betegner en formildelse af sæderne, som ikke bare er heldig for kapitalisten, men ogsaa for arbeideren. Det er sandt nok, at kapitalisten nu har kunnet stikke det sværd i balgen, hvormed han fordum drev trællen eller den livegne til arbeidet, men saa er han ogsaa vaabenløs, om han vilde forsøge paa at underkue et oprør af sine frie lønslaver. I gamle dage blev slaveoprørene kuet ved forfærdelige myrderier; nu kan arbeiderne rolig organisere sig i internationale forbund.

*

* *

Men denne pessimistiske kritik af det moderne samfund er ikke blot overfladisk, den er ogsaa ofte udsprungen af uædle bevæggrunde. Denne afsky for lasten er ofte kun en uvilje blandet med misundelse, mod de egenskaber og evner, som en ikke selv har. Menneskene har altid vist en tilbøielighed til at foragte det, de ikke har, og anse sit eget for meget bedre end alt andet. Tænkere og lærde har saaledes altid havt det travlt med at bebreide bourgeoisiet dets havesyge, denne uædle tørst efter rigdom, som efter deres mening nedværdiger halvdelen af menneskeslegten til den brutaleste egoisme. Men grunden dertil er vel den, at disse mennesker ikke har følt sig dygtige til den hidsige jagt efter penge, som de andre har evner for. De elsker det rolige liv i tænkning og aandeligt arbeide. De foragter i grunden slet ikke rigdommen, men de kan ikke bekvemme sig til at leve anderledes, end det stemmer med deres aandstilbøieligheder. Derfor bliver de i almindelighed ikke videre rige, og da nu rigdom paa penge pleier at indgyde den store hob en alvorligere og mere ægte beundring end rigdom paa ideer, saa frembringer dette den form af misundelsen, som er eiendommelig for alle forfængelige mennesker: foragten.

Undertiden er det ogsaa bare egoistisk dovenskab, som afføder denne foregivne foragt for civilisationen. Livet har mange skjønne ting at byde paa: ære, magt, rigdom, kjærlighed; og de virkelig overlegne aander, der ikke lader sig lokke af disse fristere, fordi de er optaget af alvorlige ting, er sjeldne i denne verden. Naar det nu for de fleste ikke lykkes at naa det, de har stræbet efter, vil de let overtale sig til at tro, at de efterstræbte goder ikke var anstrengelserne værd. Og en videre udvikling af denne erkjendelse fører dem til det resultat, at den hele civilisation er en eneste lasternes sump osv.

Utilfredsheden med det bestaaende vil aldrig lade sig udrydde, — den er i virkeligheden en af fremskridtets bedste drivkræfter. Den vækker vor tanke til nyt liv og tvinger os til at reise os nye idealer. Men den foragt for den hele civilisation, som mange paastaar at føle, vil blot virke slappende og nedstemmende. Af den gror intet nyt haab.

Jordbundens hemmeligheder.

(Efter Dr. **Anthon König** i „*Prometheus*“).

Paa bjerget Laurion havde der, efterat de i Attikas blomstringstid saa rige sølvminer var forfaldne, leiret sig et lag af grus og affald paa omtrent 3 meter. Da man for ikke længe siden fjernede dette gruslag, bemerkede en tysk lærd, Th. v. Helmreich, at der pludselig optraadte to plantearter, som endnu ikke var iagttaget i Grækenlands planteverden.

Hvordan var dette gaaet til?

Hvis ikke begge plantearter ved et uforklarligt tilfælde var kommen til det omtalte sted, maatte deres frø have slumret under gruset i ikke mindre end 1500 aar, inden de atter blev kaldt tillive. Under grus og jord, uden at vandet holdtes borte! Hvorfor spirede de ikke før, eller hvorledes kunde de holdes ilive saalænge? Disse spørgsmaal kan fortiden ikke besvares, hvis man ikke — og her lader det sig neppe gjøre — vil gribe til fysikeren Aragos berømte svar: *peut être ce n'est pas vrai* (maaske det ikke er sandt).

Ganske nylig har en tysk forsker, A. Peter, anstillet en række høist interessante forsøg over, hvorlænge frø, der ligger i jorden, beholder sin spiredygtighed. Mange af vore læsere vil have lagt merke til, at skovbunden frembringer en yppig og egenartet vegetation, saasnart trærne fjernes. Kerner har gjort den formodning, at alle de planter, der saa hurtig dækker en afbrændt eller udhuggen skovbund, vandrer ind fra kanterne. Efter sine forsøg anskuer Peter tingen ganske anderledes; — og hvorledes?

Paa et træbart sted i en skog blev der taget jordprøver i en dybde af indtil 32 cm. Under iagttagen af alle forsigtighedsregler, forat ikke frø udenfra skulde komme med, blev jordprøverne bragt til et drivhus, flittigt oversprøitet med rent vand og forresten overladt til sig selv. Og se! I alle disse jordprøver udviklede sig en rig plantevækst!

Ved nærmere at undersøge, hvilke planter der vokste, blev forsøgene endnu interessantere. En af jordprøverne var fra en omtrent hundreaarig bøgeskov, hvor der, saavidt efterretningerne rak, altid havde været bøgeskov. Af denne jord vokste der jordbær, bringebær, perikum, døvnesle, tidsler, siv (juncus) og stargræs — altsammen planter, der med forkjærlighed holder til i bøgeskove eller i kanten af dem.

Den anden jordprøve var fra en 22 aar gammel granskov, vokset op paa forhenværende græs- og agerland. Af denne prøve vokste der op et ganske andet planteselskab. Krybende ranunkel, hyrdetaske, akersennep, gaasefod, løvetand, korsknap, arve, veronika, kjæmpe og græsarter! Alle mennesker ved, at disse planter især findes i agre, paa enge og langs veikanter, men aldrig i granskov. Deres frø maatte altsaa have klaret sig i jorden, uden at spire, i 20 aar.

En tredje jordprøve blev taget fra en 46 aar gammel lærketræplantning. Der havde før været ager. Ogsaa af denne prøve udviklede sig ager- og braklandsplanter, men næsten ingen skovvækster. Disse forsøg beviser med en nøiagtighed, der næsten intet lader tilbage at ønske, at ovennævnte planters frø kan ligge i jorden indtil 46 aar uden at spire, men ogsaa uden at tabe sin spireevne. Hvorledes dette imidlertid er muligt, siden alle betingelser for spiring er tilstede, er en fuldstændig gaade. —

Der er mere mellem himmel og jord, o Horats, end din filosofi aner. Men altsammen er natur.

Til trøst for opfindere.

(Efter **W. C. Dodge** i „*Eng. Mag.*“).

Den modstand, der gjennem tiderne fra „autoritativt“ hold er reist mod nye, epokegjørende opfindelser og forbedringer, udgjør et af kulturhistoriens mest humoristiske kapitler. Mark Twain er ei „morsommere“. Opfinderen har ofte mødt en ligesaa haardnakket opposition fra autoritetens side som den, der er blevet den sociale, moralske eller religiøse reformator tildel. Videnskabsmænd har værget næsten ligesaa forbitret og haardnakket om sine „hellige bøger“ og sin opfatning af naturens orden, som de „skriftkloge“ i sin tid om deres.

Ikke af ond vilje er dette skeet. De bedste og ædleste mænd og de mest sandhedssøgende har været med om det. Det hører vor menneskelige natur til. Det falder os alle vanskelig at tro det muligt, som al vor hidtige erfaring og viden synes at fornegte. Selv en radikal natur som Auguste Comte har leveret sine bidrag til dette humoristiske kapitel, idet han har forvekslet sit eget syns horisont med tilværelsens yderste grænser, og udtalt sig om, hvad der for menneskeaanden er muligt og ikke muligt paa en maade, der nu vækker skolegutters smil. Han indledede saaledes sin redegjørelse for astronomiens plads i vor viden med et par bemerkninger om dens begrænsning — hvad der i det hele er muligt for den at udrette, og hvad den aldrig, ifølge „sagens egen natur“, kan udrette. Menneskene ynder altid disse begrænsninger. De giver en følelse af afsluttethed og tryghed, en art hjemmehygge, der virker behageligt og fredende paa det menneskelige sind.

Vi kan tænke os, sagde Comte, muligheden af at fastslaa andre verdners form, afstand, størrelse og bevægelse; medens det derimod aldrig ved noget middel vil blive muligt at studere deres kemiske eller mineralogiske sammensætning. — Ikke saa mange aar senere gjordes der imidlertid en liden opfindelse, som den gode tænker ikke havde „tænkt“ sig og derfor ikke taget hensyn til i sin profeti. Og den ene lille opfindelse har leende visket alle hans „begrænsninger“ og „umuligheder“ ud. Ved dens hjælp gjør vi nu daglig Comtes umulige. Opfindelsen er spektroskopet, takket være hvilket den nyere astronomis største triumfer netop dreier sig om de Comte'ske umuligheder — andre verdners kemiske og mineralogiske sammensætning.

„Giv dig aldrig af med at profetere,“ siger en amerikansk digter, „medmindre du har syn for sagen.“ — „Aldrig sig aldrig“ tilraader ordsproget.

Enhver kjender Galileos historie. Her var det dog prester, der modsatte sig videnskabsmandens opdagelser; men det er som sagt ogsaa hyppig, at netop videnskabens og teknikens allerypperste reiser den ivrigste modstand i videnskabens og teknikens navn mod de største opfindelser og fremskridt.

Det er lærerigt at vide, at havde vi i Europa ligesom de gamle ægyptere havt sterkt organiserede videnskabslaug med magt til at øve censur og undertrykke, hvad der ei syntes dem sandt eller muligt, saa vilde vi blandt andet endnu have savnet jernbaner, dampskibe, væverier og spinderier. Alle disse opfindelser maatte vinde deres vei frem mod autoriteternes mest videnskabelige modstand. Naar de sidste aars elektriske opfindelser har faaet føle saa lidet af denne opposition, skyldes det vistnok for en del netop den lærdom, som høstedes ved dampens seir trods al modstand og alle forhaandsberegninger. Det er altid fristende for den lærde, der ikke samtidig selv er en veibrydende aand, efter en tid at slaa sig tilro og ruge med jalusi over al den viden, der er samlet, og hvis storhed ingen fatter som han. Nye ting, der kuldkaster systemer og beregninger, er ham naturlig nok ofte lidt modbydelige. Han har ikke lyst til at lære sin viden om igjen; han elsker dens fastslaaede orden og selv de klarttrukne grænser; og den nye opfindelse er for ham som en anarkistisk bombe, der sender teoristumper og vragbiter af møisommelig sammenarbeidede systemer farende til alle kanter.

Det kan derfor slaaes fast, — hvor dybt man end anerkjender autoritetens regulerende betydning —, at fremskridt ene og alene beror paa, at autoriteten ikke er almægtig, men giver plads til fri, individuel virksomhed.

Da Jacquard opfandt sin maskinvævstol, sagde den franske krigsminister Arnot til ham: „Saa du er manden, som kan, hvad den Almægtige ikke kan — slaa en knude paa en spændt traad?“

Da Stephenson opfandt sit lokomotiv, beviste de lærde matematisk og fysisk, at hans ide var en mekanisk umulighed. Hans lokomotiv kunde simpelt hen ikke gaa.

Og dog gik det.*)

Da der var tale om at bygge en jernbane i de Forenede Stater, optraadte en af Unionens største og lærdeste mænd Chancellor Livingston ivrig advarende derimod. Det vilde blot være en bortkasten af kapital, der trængtes paa andre fornuftige og prøvede omraader. Han udgav et vidtløftigt skrift for at bevise absurditeten af det hele anlæg. Hans

---

*) Det er ganske interessant, at Stephenson selv langtfra anede sin opfindelses betydning og rækkevidde og advarede mod overdrivelser. Den hurtige jernbanebygning, der fulgte paa hans opfindelse, ansaa han for meningsløs, og forudsaa en finansiel krise og en braa stans.

grunde var: først, at en jernvei absolut, for at yde tilbørlig sikkerhed, maatte hvile i hele sin længde paa et solid fundament af stenmur, hvorved omkostningerne vilde blive uforholdsmæssig store; for det andet, at togets træghed vilde blive saa uhyre, at det vilde være umuligt at faa det stanset, før det var løbet mange kilometer forbi stationen; og for det tredie vilde intet fornuftigt menneske sætte livet paa spil paa slig dumdristig kjørsel af op til 20 à 25 km. i timen!

Og Amerikas store statsmand Daniel Webster udtalte ogsaa sin sterke tvil om muligheden af jernveie. Blandt andet mente han, at frost paa skinnerne vilde umuliggjøre driften. Enten vilde hjulene kun glide rundt, uden at vognen bevægede sig, eller toget vilde ikke kunne stanses, naar det engang var kommet i fart.

Da endelig den første jernvei i Amerika, mellem Baltimore og Ellicott City var aabnet, skrev en ledende redaktør, der efter indbydelse havde været med aabningstoget (som forresten blev trukket af heste), at for godstransport troede han nok, det nye system havde en fremtid, men for passagertrafik ansaa han det lidet skikket; det var for farligt; under prøvekjørselen sad de saaledes alle i dødelig rædsel, forat en ko eller lignende skulde komme iveien for toget og kaste det af skinnerne. Han antog, at der maatte kunne opnaaes en fart af 18 km. i timen med det nye system. Og hurtigere vilde vel menneskene aldrig bryde sig om at bevæge sig, mente den dristige yankeeredaktør for 70 aar siden! *)

Da Murdock kom paa tanken om at anvende lysgas til gadebelysning, udtalte ingen mindre mand end Sir Humphry Davy sig om det hele som latterligt. Man fik i hvert fald faa tilladelse til at benytte St. Paul kirkens kuppel til gasometer, mente han. Og digteren Sir Walter Scott kunde heller ikke lade være at yde bidrag til dette kapitel. Han latterliggjorde tanken om at sende „lys gjennem rør i gaderne“ (hvad mon han vilde sagt om at sende lys gjennem en staaltraad?), eller „oplyse London ved kulrøg.“ En stund efter lod han sit eget hus oplyse ved gas.

Det er kun faa aar siden, at de lærde matematisk „beviste“, at den elektriske strøm ikke kan deles, saaledes at den lader sig anvende til belysning ved glødelamper. Lidt senere beviste Edison praktisk, at deres matematik tog feil. Og strømmen deles nu med største lethed — trods matematik og lærdom — og lamperne oplyser snart den hele verden.

---

*) Enhver kjender Stephensons svar, da en tviler spurgte ham, om hvordan det vilde gaa, ifald en ko kom ind paa skinnegangen og i veien for toget. „Ilde — med koen“.

Lygtemænd.

(Efter **Carus Sterne** i *„Prometheus“*).

Hvem tror vel i vore dage paa lygtemænd? Er begrebet noget andet end en sproglig levning fra den overtroiske middelalders mørke — fra den tid, da aander, spøgelser og trolddomsmagt fyldte menneskene med rædsel og luften med uhygge og sære, haarreisende lyd? Sjæle flagrede rastløse om i hvide klædebon, aander stønnede og sukkede i hvileløs elendighed, gjengangere steg af graven i midnatstimens stilhed, og varulve sneg sig lydløst om i sin modbydelige dyreham.

Et nervøst, overarbeidet nutidsmenneske maatte komme paa vanviddets og fortvilelsens rand, hvis det skulde leve i saa uhyggelige omgivelser. Det er heldigt for vore nerver og vor nattero, at den stigende oplysning for længe siden har brukket braadden af middelalderens grufulde mystik. Et stakkers nutidsmenneske, som grøsser ved synet af en draabe blod, trækker alligevel med et smil paa skuldrene ad dét, der fik saa mangen bold, slagvant riddersmand til at stivne af rædsel.

Enkelte af disse gamle middelalderske fremtoninger er imidlertid besynderlig seiglivede. Man fristes til at spørge, om der ikke alligevel ligger et eller andet faktisk til grund for dem. Man behøver jo ikke at tilskrive dem udøbte barnesjæle, dødninger, som ikke har faaet kristen jord eller lignende. Netop fordi en tilfredsstillende forklaring ikke altid er ved haanden, frister denslags foreteelser til ny og grundig undersøgelse, saasandt altsammen ikke er indbildning og produkter af et overtroisk, religiøst terroriseret sind. Det kan jo tænkes, at en lidt overlegen og forhastet betragtningsmaade i mange tilfælde har slaaet det faktiske i spand med det fantastiske og med urette henvist det altsammen til middelalderens store djævlefyldte mørkeloft.

Noget saadant synes blandt andet virkelig at være tilfældet med de før saa anseede og nu saa ringeagtede lygtemænd — sagnenes og eventyrenes mystiske lysaander.

Gives der virkelig lygtemænd?

Det spørgsmaal diskuteres fortiden ganske ivrig i Tyskland, og lygtemændenes forsvarere synes i den sidste tid ved nye meddelelser og argumenter at have styrket sin stilling betydelig. De urolige, flakkende lys over sumpe og myrer, som i middelalderen uden videre henførtes til overnaturlige aarsager, har selvfølgelig for altid mistet sin overjordiske nimbus. Det er ikke om nogen moderne overtro, striden dreier sig, kun om hvorvidt der har ligget andre foreteelser til grund for lygtemandstroen end dem, vi allerede kjender og kan forklare.

I gamle dage har sandsynligvis alle hemmelighedsfulde lysfænomener uden nærmere kritik været skrevet paa lygtemændenes regning. Naturvidenskaben kjender mangt og meget, som ved indvirkning paa et fantasifuldt, overtroisk sind kunde være mere end tilstrækkelig aarsag til mange af de modsigende og forvirrede beretninger, der verserer blandt menig-

mand: lysende insekler, st. Elmsild, kuglelyn, fosforescerende sop, lysende og brændende gasudstrømninger fra jordbunden o. a. l. Spørgsmaalet er: ligger der endnu mere, som foreløbig er videnskaben ukjendt, tilgrund for overtroen, eller er dette det hele? De almindeligste beretninger om lygtemændenes forhold og optræden synes ikke at passe paa nogen af de kjendte naturforeteelser.

En saa god iagttager som Goethe fortæller („Fra mit liv“, 6te bog): „Vi kjørte opover en bakke mellem Hanau og Gelnhausen, men foretrak at gaa, skjønt det var mørkt. Med ét saa jeg paa høire side af veien i en fordybning et slags sælsomt oplyst amfiteater. I et tragtformet rum blinkede nemlig utallige smaalys trinvis over hverandre, og de lyste saa sterkt, at øinene blændedes. Endnu mere forvirrede det synet, at kun en del af lysene stod stille, mens de øvrige bevægede sig op og ned, frem og tilbage i alle retninger. Kun ugjerne forlod jeg dette skuespil, som jeg nok kunde have ønsket at betragte nøiere. — — — Om det var et pandemonium af lygtemænd eller et selskab af lysende skabninger, vil jeg ikke afgjøre.“ —

Overlærer Steinvorth i Hannover, en af lygtemandstroens ivrigste modstandere, har om dette emne skrevet en stor, læseværdig afhandling og har deri samlet et betydeligt materiale til spørgsmaalets belysning. Goethes syn henfører Steinvorth uden videre til st. Hans-orme. De bevægelige lys skulde skyldes de omkringflyvende hanner, de stillestaaende derimod de vingeløse hunner af st. Hans-ormen. Er nu ikke denne forklaring vel dristig til at være tilfredsstillende? Som navnet antyder, sværmer st. Hans-ormen ved st. Hans-tider, altsaa i juni, men ogsaa i juli og vistnok endnu i august. Goethe taler imidlertid om en mørk, regnfuld oktobernat!

Da Steinvorth neppe har mistet alle spor af tro paa andre lygtemænd end disse „falske“, har han i 1893 fortjenstligt nok offentlig bedet sine landsmænd i Hannover om meddelelser. Har nogen af eder hannoveranere seet „virkelige“ lygtemænd? Af de indkomne efterretninger var de fleste benægtende, de faa bekræftende uden tilstrækkeligt bevis. Derimod fik han gjennem sin søn i Schlesien fra en bekjendt ivrig botaniker og god iagttager, kantor Dressler, en beretning om lygtemands-observationer midt paa blanke dagen, der er yderst merkværdig.

Bag Dresslers fædrehus i Primkenau laa en dam med begsort slamgrund, som ofte var bedækket med store, tykke polstre af grønske. Efter en nøiagtig beskrivelse af lokaliteten fortsætter Dressler omtrent som følger: Jeg var en eftermiddag blevet staaende i nærheden af dammen. Solen brændte glohed, det var fuldstændig stille, vandet var krystalklart og paa dammens flade svævede enkeltvis hist og her de ovennævnte grønskedotter. Pludselig sprang en af disse dotter istykker med et knald, idet der samtidig lyste op en blaalig-gul flamme. Jeg blev saa overrasket, at jeg ikke vidste, om jeg turde tro mine egne sanser. Med spændt forventning iagttog jeg nogle af de øvrige grønskedotter. Og ganske rigtig! Snart efter eksploderede en ny dot paa samme maade. Det var ingen glimtvis opflammen, men snarere en rolig, tydelig susende brænden, der varede nogle sekunder. Siden har jeg aar efter aar, naar jeg var hjemme i

ferien, iagttaget dette fænomen. Engang saa jeg endog fem eller seks eksplosioner næsten samtidig. Et ganske pragtfuldt skue.

Fra Mæhren beretter prof. Wenzel Horák i „Globus“ om lignende foreteelser. Paa markerne og engene omkring professorens hjemby Nemcitz ser man ofte i adventstiden talrige lygtemænd. Hvorfor netop i adventstiden? Jo, grunden er den, at landsbyen ingen kirke har. Beboerne, som er fromme katoliker, besøger derfor nabokirken i Kosteletz. Da nu i adventstiden den første messe læses allerede ved femtiden om morgenen, maa kirkegjængerne afsted, mens det endnu er mørkt for at komme tidsnok. Ellers staar man i almindelighed senere op, og ved dagens frembrud forsvinder disse lygtemænd i modsætning til Dresslers fuldstændig.

Lygtemændene ved Nemcitz viser sig i mørke, stille nætter to og tre ad gangen, men ofte ogsaa talrigere, op til 30 og endnu flere. De løber med stor hurtighed snart fra og snart mod herandre, snart henimod tilskueren og snart bort ifra ham, snart hopper de op og ned paa ét sted, slukner eller forsvinder, viser sig atter og driver paa denne maade sit spil lige til daggry. Der er i Nemcitz ingen voksen indvaaner, som ikke har seet lygtemænd. Prof. Horák har aar efter aar iagttaget dem med sine egne øine og indestaar for sandheden. Da han sidste sommer (95) var hjemme i ferien, hørte han, at de fremdeles var lige almindelige.

Forfatteren af nærværende artikel mener, at der ved Horáks meddelelse er givet en nærliggende forklaring til det ogsaa af forfatteren fremhævede sammentræf af omstændigheder, at lygtemændene i katolske lande fortrinsvis viser sig i adventstiden. Han har før søgt grunden til dette i selve aarstiden, i den døende natur med organiske stoffe i opløsningstilstand. Det var jo muligt, at enkelte forraadnelsesgaser ved høstluften kunde bringes til at lyse. Den hurtige bevægelse hos de lygtemænd, Horák omtaler, bringer os en ny gaade paa halsen, hvis man ikke tør tænke paa synskuffelse og forveksling af de paa forskjellige steder hurtig opdukkende og forsvindende lys. Den hurtige stedforandring vilde i saa tilfælde være et let forklarligt optisk bedrag. Eller tør man kanske antage, at omstreifende natdyr ved sine hurtige trin paa den fugtige mark fremlokker lysfænomenerne snart her, snart der? Efter den nøiagtige terrænskildring, prof. Horák har givet, kan her ikke være tale om medemarksøgende fiskere med lanterner, krebsfangere med fakler eller lignende.

I ethvert tilfælde har professoren ved sin beretning gjort lygtemændenes troende bekjendt med et forjættet land, hvor disse naturforeteelser efter hans udsagn endnu viser sig den dag idag. Saa har man altsaa for at faa ende paa dette spørgsmaal intet andet at gjøre end at lade en østerrigsk fysiker eller kemiker indkvartere sig i Nemcitz i rette tid for at gaa paa jagt efter disse hemmelighedsfulde lygtemænd.

Vilde træk hos civiliserede mennesker.

(Tildels efter E. B. Tylor*): *„Primitive Culture“).*

I.

istorie skrives paa mange vis af livet selv. Det er sin egen historieskriver. Det sørger automatisk for at bevare sine egne spor, for at vedligeholde fortiden som erindring. Det er autobiografisk. Det gjør intet skridt frem uden at nedtegne paa en eller anden blivende vis en beretning derom. Det afstøber tiderne i permanente former, der bliver tilbage, efter at livet har forladt dem. Formerne kan være sten eller fjeld, træ eller bygverker, levende kjød, nerver eller muskler, ord, ideer, skikke eller ceremonier. Den hele verden er som et stort historisk museum, oprettet af livet selv, og hvor alle disse tidernes støbeformer opbevares i orden, — hvor vi kan følge livets udvikling fra begyndelsen af. Samtidig med sit forløb registrerer det dette og tegner sine udviklingslinjer. Det er selvregistrerende.

Vi kan sige, at ligesom det personlige liv i os, saa har alt liv erindring og erindringsevne. Disse er ei egne for os; de er livsegenskaber. Det er livets natur at opbevare mindet om fortiden. I os sker det ved at livet, idet det passerer gjennem os, afstøber sig selv i vor hjerne. Der dannes der paa sæt og vis mikroskopiske støbeformer af alle svundne tider i vort personlige liv. Gjenkaldelsen bestaar — kan vi sige — i at lade liv og bevidsthed paany fylde de saaledes opbevarede former.

Livet som helhed her paa jorden har ogsaa sin hjerne; men den er den hele klode, med alt hvad den indeholder. Al fortid ligger vedligeholdt deri. Intet er glemt. Intet udslettes. Vi kan atter finde fortidens former frem, fylde dem med livsbølger og saaledes se de svundne tider for os.

Dette gjælder langtfra blot menneskeligt eller endog organisk liv. Det gjælder alt liv. Jordskorpen selv har sørget for at bevare mindet om sin tilblivelse og udvikling. Den har skrevet sin egen historie, tegnet sin egen tilblivelseslinje. Og den — og saa er altid tilfældet — gjør dette uden at belemre sig selv med død materie. Fortidens former opbevares i selve den levende materie, — ikke ved siden af den. Dagens liv indeholder i sig fortidens historie. Det sprog, vi taler, bevarer mindet om længst

---

*) Artiklen er væsentlig bygget paa Tylors interessante verk og de fleste eksempler og data hentede derfra; forøvrig er hermed samarbeidet en del tidsskriftartikler af dr. Robinson og andre, og et par uskyldige fantasier lagt til. For du Mauriers fantastiske drøm, se „Peter Ibbetson“, Kringsjaa I.

svundne tider. Jordskorpen selv, som den til nytte og brug er, er sider af historiens bog. Guldet, vi udvinder og mynter, er ei alene til nytte, det er tillige en sætning i verdens tilblivelsessaga. Aarsagen til en stenarts skikkethed for bygningsarbeide er samtidig et stykke geologisk historie. Nutid og fortid falder sammen og udtrykkes gjennem den selvsamme materie. — Dette giver kanske ogsaa et vink om det forhold, som finder sted i vor hjerne. Erindring skyldes ingen specielle celler, der engang har modtaget sit indhold eller sin form og saaledes opbevares for sig; ikke henlagte støbeformer; ikke et lidet dødt museum i hjernen; minderne ligger indvirket i selve den arbeidende hjernes struktur og liv paa samme vis som jordskorpens historie i den levende jordskorpe. De samme hjerneceller, der opbevarer fortiden, tænker for os i nutiden. Erindringen beror paa den samme totalordning af hjernecellerne, der bestemmer vor personligheds art og liv i øieblikket.

II.

Jordskorpen bestaar af en række lag af forskjellig art og sammensætning. Disse lag svarer historisk til tidsperioder. Hvert lag er et kapitel, en „tid“ i vor klodes udviklingshistorie. Lagets art fortæller om dets tilblivelsesmaade og om de forhold, der eksisterede i vedkommende tid. Og inden laget har livet sørget for at lægge prøver paa eller afstøbninger af det organiske liv, som da fandtes. Fjeldlagene bliver til sider af store illustrerede verker i verdens historie. Siderne fyldes med aftryk af blade, træstammer og dyrearter, der i vedkommende tid fyldte jorden, men nu ikke længer eksisterer. Lagenes udstrækning viser os have og fastlandes konturer i den tid, laget repræsenterer. Land og hav havde andre grænser end nu; skovene indeholdt andre trær og andre dyreformer, om end trær og dyr ser ud som de mere raat tilhuggede former, hvoraf siden ved finhøvling og afpudsning eksisterende former er fremkomne.

Alt er historisk registreret. Alt kan rekonstrueres, erindres. Jordskorpen er fra et synspunkt ikke andet end et eneste stort minde om hvad der har været.

Begrændser vi os nu til vor egen geologiske periode, til eksisterende organiske former eller blot til den menneskelige eksistenses forsvindende spand af tid, saa finder vi her lignende historiske aflagringer som i geologien, kun ei længer i fjeld.

Lag for lag kan vi fremdeles arbeide os tilbage gjennem fortiden og iagttage livet, som det har været. Det har sørget for at opbevare alt. Selv om skreven historie ikke fandtes, vilde vi kjende historien. Vort bevidste arbeide spiller en lige saa underordnet rolle i historieskrivning som i alt andet. Historien besørges skrevet af bedre penne end menne-

skers, af sikrere viden og bedre instinkt. Livet er sin egen historiker. Saa lidt som vi bevidst bestemmer udviklingens fremtidslinjer, afhænger fortidens bevarelse af os. Større kræfter end vi raader over, leder livet og forestaar historieskrivningen.

Selv om vi ingen skreven historie havde om middelalderen, vilde katedraler, borge og klostre gjøre det muligt for os at rekonstruere den. I bygninger har tiderne aftrykt sit stempel, sin art, sit indhold. Linjer, farver og masser viser os livets art og karakter. Der er historiske bind i synet af et indisk tempel. Den ægyptiske sfinx vogter en fortidsgaade, hvis løsning tør kaste lys over mere end ægyptisk historie.

Ikke alene har vi i disse store bygverker, der bevidst reistes for at trodse tiden, historiske udviklingslag af menneskelig kultur; men ogsaa de vanlige bygninger, der reistes uden tanke paa fremtiden, eller dagens verktøi og husgeraad, har livet sørget for at bevare, og gjennem disse lærer vi ofte det meste. I vort eget land har vi fundet et gammelt vikingeskib, i Schweitz de pælehytter, hvori svundne racer tilbragte deres daglige liv. I fjeldhuler har man fundet stenvaaben og tegninger fra de første menneskeltider.

Men dette er ikke alt. Der er historiske mindesmerker, som er varigere end pyramiderne; det er o r d og t a n k e r. Den moderne sammenlignende sprogforskning finder det samme ord for samme ting i nu vidt adskildte folk; den følger ords vandring gjennem rum og tid og bringes derved paa spor efter folkevandringer og folkeslegtskab. Den opdager, at hindu og nordmand er af ét blod, og at begges fædre engang havde et fælles hjem. Den eftersporer paa samme vis t a n k e r og i d e e r og kan ved disses hjælp trænge tilbage langt bortenfor skreven eller bygget historie, til de tidligste kulturbegyndelser. Den ser f. eks. det samme mystiske tegn paa ældgamle bygninger i Mexico og i Indien, og den gjenfinder det hos moderne indianerstammer eller barbariske negerfolk. Og hos de sidste er tegnets betydning aabenbar. Derved forstaaes ogsaa dets mening paa de gamle bygninger, og ét skridt er gjort til at læse bygmesterens sind og tanker.

En seig konservatisme, der er mennesket naturlig, tjener livets historieskrivning. Den gjør, at ord gjentages i aarhundrer, efterat de har tabt al mening, og at ceremonier vedbliver, efterat enhver har glemt, hvad de betyder. Mekanisk gjentages de slegt efter slegt, og bliver derved et mindesmerke om en længst død kultur eller tro, der uden denne konservatisme vilde gaaet tabt for historikeren. Slegternes fastholden ved ceremonien er kun ubevidst historisk tjenstgjøring.

Vi er alle i historiens værnepligt. Den, der siger „Prosit“ eller „hjælpe Gud“, naar nogen nyser, vedligeholder blot et af slegtens ældste

historiske mindesmerker, der fører os tilbage til de vildes første religiøse forestillinger. Barnet, der skyder med bue, vilde have bevaret et stykke fortidshistorie, selv om skrift aldrig var opfundet. Mange lege er levninger af fædres religiøse ceremonier, og eventyr og barnerim er vilde forfædres religion.

I jordskorpen ligger ingenlunde lag pent og jevnt over lag i bestandig samme orden. Naturrevolutioner har brudt dem op, reist dem paa kant, væltet dem over hverandre, saa at ofte flere lag staar lodret op i dagen eller undertiden endog et ældre lag ligger ovenpaa et yngre. Og naturforhold har gjort, at alle lag sjelden findes samlet; ofte findes kun paa et sted et par eller ganske faa lag; hvilket betyder, at mange „tider“ her er gaaet forbi uden at sætte spor efter sig.

Netop paa samme vis forholder det sig ogsaa med kulturlagene. Sjelden finder vi alle samlet inden et enkelt lands grænser (Indias historiske værd bestaar i, at vi her har for os i det mindste en flerhed af samtlige lag); mange steder stikker endog endnu den nøgne urkultur frem i dagen uden nyere aflagringer, paa samme vis som de første fjeldarter endnu kan stikke nøgne frem af landskabet (blandt alle vilde folkeslag). Ofte dækkes urkulturen eller tidligere kulturer blot af et tyndt lag af den sidste dannelsesperiode. Skrab lidt i den, og urbunden — den vildes forestillinger — ligger foran os. Lag følger aldrig jevnt paa lag, saaledes at vi stiger fra kulturtrin til kulturtrin med hel forglemmelse eller udslettelse af det forladte. Lagene kastes om hinanden, skydes ind i hinanden, væltes over hinanden, saaledes at en høiere kultur — takket være den seige konservatisme — altid er isprængt med forestillinger og skikke, der hører tidligere kulturer til. Undertiden er endog en lavere kultur blevet „væltet“ over en høiere, saa blot ruiner af denne forsvundne og begravede bedre verden hist og her stikker frem.

Men alt „staar skrevet“ i naturens og livets store og altid sandfærdige historiebog.

III.

Saaledes gaar det til, at der blandt ethvert civiliseret folk i dets sprog, i dets skikke, love og ideer findes ruiner, rester og minder om lavere, tilbagelagte kulturtrin. Og ved deres hjælp kan folkets historie rekonstrueres, dets oprindelse undertiden bestemmes. Næsten overalt, merkelig nok, finder vi endog rester af de vildes første forestillinger og af selve kulturbegyndelserne. Det er urfjeldet, der selv i det vakreste, rigeste landskab hist og her stikker frem en knokkel eller løfter en skyhøi tinde mod himlen, høit over skov og mark og al verdens senere puds, — urgrunden der hevder sig selv overfor alt, der vil skjule og begrave den.

„Hjælpe Gud“, heder det endnu blandt ældre folk hos os, naar nogen nyser. Hvorfor? Skikken findes ogsaa i Tyskland og Italien. I andre europæiske lande er den oftest gaaet af brug, men fandtes i noget tidligere tider over hele Europa (i middelalderen og ind i den første del af den nyere tid). Oldtidens grækere og romere kjendte den. Og grækere og jøder, saa forskjellige de end var i omtrent alt andet, mødtes i denne skik. Aldrig maatte nogen nyse, uden at de tilstedeværende nedkaldte en velsignelse over ham. Ordformen selv er næsten enslydende overalt. Enten paakaldes guddommen, eller man ønsker den nysende, at han maa „leve“. Og som grækere og jøder — arier og semiter — mødtes i denne skik, saaledes ogsaa Øst og Vest, Syd og Nord. Man møder den overalt i verden. Naar en hindu nyser, maa de tilstedeværende sige: „Lev!“, hvorpaa han svarer: „Med eder!“ — „Lovet være Allah!“ siger muhammedanerne.

Da spanierne kom til Nordamerika, var der én ting, de fandt som et fælles baand mellem sig og rødhuderne, — velsignelsen over den nysende. Spanierne kunde ikke andet end undre sig over, at disse skovens vilde børn kjendte den europæiske høflighedsregel. Da Fernando de Soto fik besøg af en indfødt chef Guachoya, kom denne under forhandlingerne til at nyse. Straks bøiede sig alle hans ledsagere ærefrygtsfuldt for ham med udraab som „Solen bevare dig; Solen forsvare dig; Solen velsigne dig!“ osv.

Det synes da klart, at vi her har et minde fra de første begyndelsers tid, en ruin ældre end kaldæiske templer, end ariernes fællessprog. Vil vi finde betydningen, maa vi derfor søge den blandt de endnu vilde folkeslag. Hos os er den kun en tom ceremoni som den engelske dommers pudrede paryk; hos dem er den endnu religion og troesbekjendelse. Naar zulukafferen nyser, siger han: „Lykkelig er jeg. Idhlozi (fædrenes aand) er kommet til mig og er nu hos mig. Lad mig love den; thi det er den, som bringer mig til at nyse.“ Hvorpaa han da lover fædrenes aander. Nysen er derfor her et heldigt tegn. Nyser den syge, viser det at han vil blive frisk; aanden har taget sig af ham. Nyser den syge ikke, ryster man betænkelig paa hovedet.

Her er altsaa nysningen foraarsaget ved at en god aand træder ind i legemet og tager sig af det. Blandt andre negerstammer synes det derimod at være en ond aand, der er tilstede. Eller man frygter, at det er et forsøg fra patientens egen aands side paa at bryde sit fængsel og undfly. Derfor heder det i kalabarisk, naar et barn nyser, samtidig med at der gjøres en afværgende haandbevægelse: „Langt fra dig!“ Og blandt polynesierne heder det, naar nogen nyser: „Lev!“

Sætter vi dette i forbindelse med hvad vi forøvrig ved om de vildes forestillinger, at aander særlig gaar ind og ud ad mund og næsebor (aander

uddrives ofte — hales formelig ud — gjennem næsen, og ved „gjæspen“ resikerer man altid at faa djævle i sig), saa synes vi her at have skikkens forklaring. Nysingen, der kommer saa voldsomt og uforklarligt uden egen vilje eller kontrol, var altid af de vilde anseet for aanders verk. Enten var den et forsøg fra sjælens side paa at undfly, hvorfor det hed: „Lev!“ eller den var gode eller onde aanders spil, og formlen blev derefter. Blandt nogle var den et tegn paa onde aanders truende nærhed; men tilsyneladende blandt de fleste et tegn paa en god aands nærværelse. Blandt mange vilde betegner den derfor inspiration — Medicinmændene blandt indianerne er svære til at nyse.

Og denne gamle tro paa aanders færden med og i os er det, som gaar igjen i det gamle „Prosit!“

IV.

Adskillige steder i Europa fortælles der historier, der gaar ud paa, at børn eller voksne er blevet levende indemuret i store bygverker. Saa sent som i 1843 gik der i Halle i Tyskland det rygte blandt befolkningen, at man søgte et barn for at mure det ind i pillarerne til en ny bro. I Kjøbenhavns mure ved ogsaa sagnet af et indbygget barn. Ved Nogat i Tyskland skal bønderne i 1663, da en dæmning var brudt, have faaet det raad af „kloge mænd“ at begrave et menneske i den nye dæmning for at faa den til at staa. Det fortælles, at de drak en tigger fuld og begrov ham der levende. I broen ved Arta indmuredes ifølge et italiensk sagn bygmesterens egen hustru. Da slavoniske chefer grundlagde Detinez murede de ind en liden gut. I fæstningen Skutari rinder en hvidfarvet strøm ud af muren. Der muredes inde, da fæstningen byggedes, en moder, hvem det tillodes i nogen tid gjennem en aabning i murhvælvet at give sit barn die. Derfor rinder der endnu „melk“ af muren, siger folketroen.

I senere tider erstattedes det menneskelige offer (her som overalt ellers i ofringernes historie) med dyr. I Danmark muredes et sted et levende lam inde under kirkens alter for at faa kirken til at staa. I Tyskland murede man ind tomme ligkister, for at narre aanderne, som skulde have ofret. (Aander er næsten altid dumme.) I Grækenland dræber murerne endnu et lam eller en hane paa grundstenen.

Denne skik og disse historier peger øiensynligen tilbage mod en tid, da menneskene følte, at de maatte vinde aandernes gunst ved store ofre — intet saa godt som et menneske. Hvert bygverk havde en aand, og af dens gunst afhang det, om det vilde staa. Blandt vilde og barbariske folkeslag finder vi derfor skikken i al dens oprindelige grusomhed. Bygningers soliditet søges sikret, ikke ved arbeide og materiale, men ved menneskeofringer.

Paa Borneo stilledes nylig en slavepige i det hul, der skulde modtage en stor bygnings hovedpæl. Pælen var ophængt over hullet og lodes falde ned og knuse pigen. Ved mindre bygninger erstattes her det menneskelige offer af dyr, — en kylling f. eks. Men liv og blod maa der til.

Endog i Japan var det skik, saa sent som i det syttende aarhundre, at frivillige lod sig levende begrave under vigtige bygverker for at forsone aanderne og gjøre bygningen sikker. I Afrika begraves ofte en gut og en pige levende udenfor landsbyens indgang for at gjøre den uindtagelig.

V.

Blandt Shetlænderne er det gammel overtro, at ingen maa frelse en druknende mand. Det bringer ulykke. Den samme tro finder vi endnu i Bøhmen, hvor fiskerne frygter, at „vandmanden“ vil berøve dem al fiskelykke og omsider drukne dem selv, ifald de redder nogen ud af hans domæne.

Blandt vilde er denne tro almindelig. Vandet har sin aand. Den der falder i vandet, er grebet af aanden, og ve den, der vil give sig ikast med aander! I Kamschatka gaar man endnu videre. Man hjælper aander. Falder nogen i vandet, saa er det saa langt fra, at de andre vil hjælpe ham, at de tvertom tager parti for aanden og hjælper til at drukne manden. Vil han redde sig, hindrer de det. Lykkes det ham dog at komme op, betragtes han som død. Ingen ændser ham. Alle døre lukkes for ham. Han er vandmandens bytte, og man vil ikke resikere aanders fiendskab af hensyn til mennesker.

VI.

Der er endnu én maade, hvorpaa livet skriver sin historie, nemlig i levende kjød, i dyrs og menneskers organisme. Præcis som i jordskorpens konstitution. Som vort fordums liv har afsat merker eller „former“ i hjernens tekstur, saa har alt tidligere organisk liv afsat lignende merker i nulevende dyrearters organiske tekstur. Fortidens former er der og kan atter, under sterk lidenskab f. eks., fyldes med liv.

Moderne forskere finder i det menneskelige barn meget, der peger tilbage paa tider, før livet havde antaget menneskelig form. De finder slaaende ligheder med aberne i hænder og fingre, i ansigt og fødder. De fortolker børns lyst til at klyve i trapper som en rest af det instinkt, der engang svang fædrene fra gren til gren i træerne.

Og selv i voksne finder de slige rester af førmenneskelig tilværelse. Særlig under heftig lidenskab eller sindsbevægelse skrabes de senere kulturlag bort, og den vilde eller selve dyret skinner noksaa tydelig frem. Naar en

mand, der ikke kan svømme, falder i vandet, begynder han ubevidst under ophidselsen at udføre en træklatrende bevægelse!

Forudsat at udviklingslæren er sand, er jo dette kun, hvad der skulde ventes. Det gamle udryddes aldrig helt. Livet udsletter ikke sine spor.

Dr. Robinson har moret sig med at iagttage, hvad han kalder „vilde træk i vore tamme husdyr." Han viser, hvorledes mange af deres underlige og rationelt ufattelige, men netop mest karakteristiske vaner, peger tilbage paa deres tilværelse i vild tilstand og der finder sin tilfredsstillende grund og forklaring. Vanerne skyldes kun den samme seige konservatisme som den engelske dommerparyk. Dyrene gjentager, særlig under sterk ophidselse, de samme bevægelser, der for tusener af aar siden havde en gyldig grund og rationel mening, men nu er meningsløse. Lad en avis blæse henover marken blandt en flok lam, og de sætter efter den i vildt løb. Hvorfor? — Fordi den første ting, lammet lærte i vild tilstand, var at løbe af al magt, naar den hvide moder eller resten af hjorden løb. Naar det nu ser noget hvidt bevæge sig hurtigt henover marken, vaagner det gamle, sterke instinkt og afsted bærer det.

Paa lignende vis kan vi altsaa ogsaa tale om „vilde træk blandt civiliserede mennesker."

VII.

George du Maurier lader i *Peter Ibbetson**) sin helt og heltinde »erindre" bagover — ud over egne personlige tilværelser, gjennem fædres, bedstefædres og længst døde forfædres liv. Hvor forbausende end ideen ved første blik kan synes, er den dog ved nærmere eftertanke ikke saa ganske greben ud af luften. Saasandt som hele vort liv afsætter sig i hjernens tekstur, kan det jo tænkes, at denne tekstur øver indflydelse paa børnene, — delvis nedarves. Men paa den vis vilde vi simpelt hen arve vore fædres erindring og det maatte være muligt at gjenkalde sig deres oplevelser. Den hjerne, vi fødes med, tør med andre ord i sin tekstur bære paa svundne tiders livsformer, og under visse omstændigheder af intenst inadvendt liv turde det da være muligt atter at fylde disse for mer med liv og bevidsthed. Det vilde i saa fald give historieforskningen en betydelig hjælp. Og for dem, der tror paa sjælevandring, er det ogsaa værd at merke sig denne sag. Selv om det kan paavises, at enkelte mennesker erindrer andre liv, end det de nu lever, er nemlig ikke dermed sjælevandringen tilstrækkelig bevist og hver tvil bortryddet. Det er muligt, at de andre erindrede liv ikke er vedkommendes egne, men hans forfædres.

---

*) *Kringsjaa,* første bind.

Forudsat at hjernestrukturen nedarves er endog den forklaring den nærmestliggende og sandsynligste. Ogsaa paa spiritismens og dobbeltpersonlighedens omraade turde dette spille en rolle.

Selv om hele liv fra før vor egen tid ikke erindres, turde det dog hænde, at i hvert fald enkelte minder, enkelte stykker af vore fædres erindring er gaaet over til os og spøger i baggrunden af vor egen bevidsthed eller af vore drømme som mere eller mindre uklare forestillinger om andre tilværelser og andre omgivelser end de nu virkelige.

Det er vel neppe mere urimeligt at tænke sig, at den menneskelige hjerne i sin struktur gjemmer hele vor slegts historie eller erindring, end at jordskorpen i sin struktur bevarer hele den geologiske udviklingshistorie. Det skulde heller synes naturligt og rimeligt. Kanske har da du Maurier ret. Kanske er det muligt at erindre, hvad alle vore otte oldefædre erfor i dette liv. Kanske vil vi med tiden huske tilbage til Cæsars tid og i mindet gjenopleve Athens storhedsperiode, — thi nogen familie maa vi vel altid have havt paa de kanter ogsaa. Kanske vil vi endog med Peter Ibbetson kunne drive det til at huske, hvordan det var at jage mammutdyr med stenodspyd og flinteøkse.

Alene paa grund af alle de mindets glade stunder, som her loves os, faar vi haabe, at Weissmanns hypotese om nyerhvervelsers ikke-nedarving er uholdbar; thi den — og den alene skulde det synes — slaar Du Mauriers vakre tanke ihjel og udsletter vore forfædres minder fra vor hjerne. Har derimod Weissmanns modstandere ret, saa har vi al grund til at haabe, at vi med tiden vil kunne erindre tilbage til reformationstiden i det mindste — og selv det er jo ikke at foragte.

Nansens polarekspedition.

(Oversigt over de sidste efterretninger).

Alt hvad der angaar de sidste efterretninger om Nansen vil visselig fra dagspressen være læserne bekjendt. Et her medfølgende kort over polaregnene viser de i telegrammerne nævnte steder saavelsom den rute, Nansen havde tænkt at følge, og den vei, som drivtømmeret tog fra den i 1879 forulykkede „Jeanette“.

Som man ved, var den hele ekspeditionsplan bygget paa den forudsætning, at der fra den nordsibiriske kyst gaar en havstrøm op mod nordpolen, forbi denne og derfra ned i Atlanterhavet igjen som den sterke østgrønlandske polarstrøm. Det var denne strøm, Nansen agtede at følge

eller at drive med ved at lade Fram fryse fast i isen nordenfor Sibirien og inden strømomraadet.

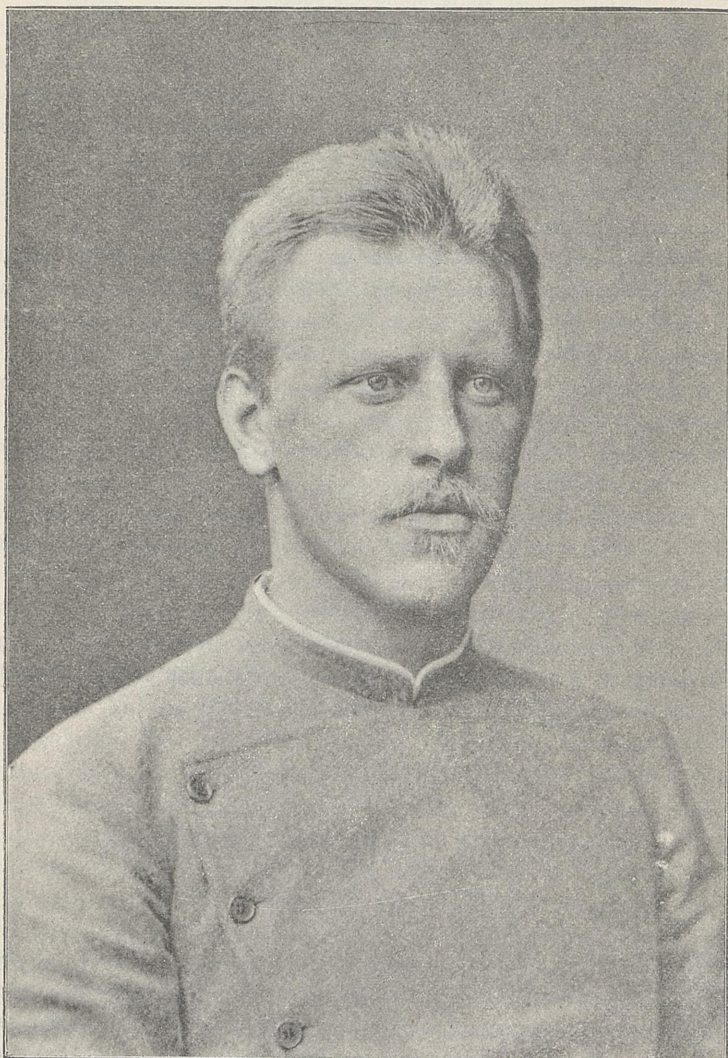

Frithjof Nansen.

For en saadan strøms tilstedeværelse taler mange kjendsgjerninger.*) For det første er det klart, at det vand, som rinder ned fra polaregnene

*) Se „Nansens ekspedition" i *Kringsjaa* II 3.

gjennem den sydgaaende østgrønlandske havstrøm maa erstattes ved vand, der paa anden kant sydfra rinder op mod polen i en nordgaaende strøm. Denne maa da komme fra Sibiriens nordkyst og de store sibiriske floders mundinger.

Denne almene betragtning suppleres saa af flere faktiske iagttagelser. Først og fremst deraf, at tre aar efter Jeanettes undergang nord for de nysibiriske øer fandtes der redskaber tilhørende skibet paa Grønlands sydlige vestkyst ved Julianehaab. Disse maa altsaa have fulgt strømmen nordover til polen og videre sydover med Grønlandsstrømmen. Videre finder man ved Islands og Grønlands kyster drivtømmer, der gjenkjendes som sibiriske træsorter. Og polarisen, der driver sydover med Grønlandsstrømmen, dækkes ofte af mudder, som ganske tydelig viser sibirisk oprindelse.

Der er saaledes en hel række af kjendsgjerninger, der tyder paa, at der tvers over polaregnene gaar en havstrøm fra det nordøstlige Sibirien til Grønland og derfra videre sydover. Og denne strøm agtede Nansen at benytte. Vi ventede derfor først at høre fra ham fra Grønland, eller muligens underveis fra Frans Josefs land eller Spitzbergen.

Telegrammerne derimod melder om hans tilbagekomst fra polen omtrent der, hvor han antoges at skulde begynde sin reise — nord for de nysibiriske øer.

Medfører efterretningerne sandhed, maa han altsaa ganske have ændret sin oprindelige plan. Og det er et af telegrammernes sterkeste punkter, at de indeholder et vink herom og en grund derfor. Nemlig, at han har fundet et nyt land nordenfor de nysibiriske øer.

Ifølge de første telegrammer hed det, at han havde været ved polen og der fundet fast land. Senere telegrammer, der giver ordlyden af brevet fra Ustjansk, siger, at han har fundet polen og et nyt land nordfor de nysibiriske øer.

Som man ser, er der lidt forskjel paa de to telegrammer; dog ikke af væsentlig betydning.

Det lader sig efter dette tænkes, at Nansen efter sin oprindelige bestemmelse har drevet nordover med isen; men underveis har stødt paa et nyt, større land. Af en eller anden grund tør han saa have fortsat veien i slæder og paa ski over dette land frem til polen og ad samme vei være vendt tilbage. Om hvorvidt F r a m endnu er i behold eller er blevet forladt, fortæller telegrammerne intet.

En sætning i det sidste telegram (ordlyden af brevet fra Ustjansk) tør dog tyde paa, at Fram er i behold, og at Nansen endnu er ombord paa den. Medens dette er under trykning, oplyses det, at telegrammet var feilagtig oversat. Rigtig oversættelse side 375.

Som man ser, indeholder telegrammerne ingen urimeligheder, men er tvertom i sig selv logisk byggede, idet de antyder en grund for den uventede forandring af den oprindelige plan.

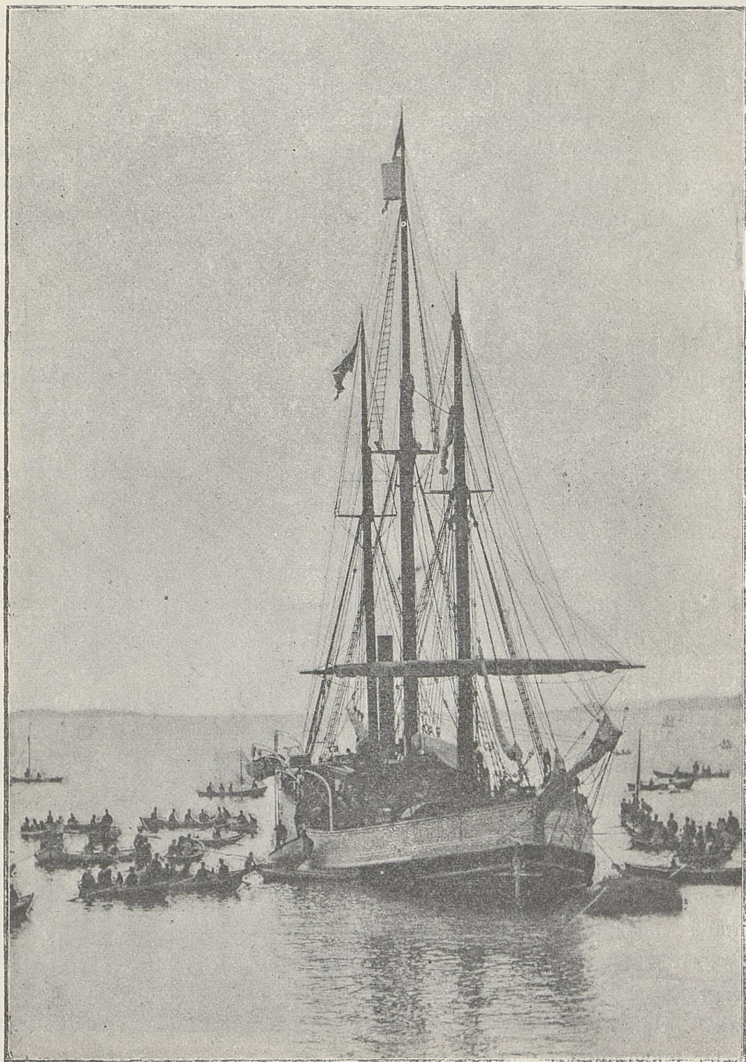

Fram ved afreisen.

Kilden synes ogsaa ganske god.

Efterretningen stammer fra Ustjansk, der ligger paa fastlandet lige i syd for de nysibiriske øer. Den indeholdes i et brev fra en kjøbmand

Kuchnareff, der skal være en oplyst og intelligent mand til hans onkel i Jakutsk. Onkelen er en af Sibiriens store kjøbmænd, der driver vidtstrakte forretninger i landets nordlige dele. Nevøen er onkelens agent i Ustjansk. Ifølge telegrammerne skriver han, formodentlig i et længere forretningsbrev: „Man har erfaret, at dr. Nansen har opdaget polen og et ukjendt land og har vendt tilbage. Det arktiske ocean er altsaa undersøgt.“

Om hvorledes den yngre Kuchnareff har „erfaret“ disse ting, fortælles merkelig nok intet. Men der tales dog meget bestemt af en oplyst mand. Den almindelige antagelse er, at kjøbmanden har modtaget ny heden fra folk, som hvert aar fra Ustjansksæt ter over til de nysibiriske øer for at samle mammuttænder. Paa disse øer er der, efter aftale med Nansen, oprettet reservedepoter for ham.

Antagelsen er da, at han efter at have vendt tilbage fra polen har nærmet sig de nysibiriske øer og sendt en ekspedition derned for at supplere sin udrustning fra depoterne. Denne ekspedition har saa truffet de nævnte folk fra Ustjansk, og disse har faaet rede paa, at Nansen er paa hjemveien efter at have fundet polen og har bragt denne efterretning til kjøbmanden.

Det eneste, der kaster lidt tvil over sagen, er, at der endnu ikke foreligger noget direkte fra Nansen selv. Man mener, at kunde han sætte sig i forbindelse med de nysibiriske øer, saa er det sandsynligt, at han selv vilde sørget for at faa sendt bud til verden om sin færd.

Det lader sig imidlertid tænke, at mødet med folkene fra Ustjansk har været ganske tilfældigt og umuligt at forudse; thi de nysibiriske øer er store. Den lille ekspedition til øerne kan være udsendt udelukkende for at proviantere, uden tanke om at træffe mennesker; for sikkert at træffe saadanne, maatte ekspeditionen have sat sig Ustjansk som maal, og det vilde vel blevet en længere reise, end man fandt det hensigtsmæssigt at indlade sig paa. (Fra den nordligste af de nysibiriske øer til Ustjansk er afstanden ca. 800 km.).

Det er jo ogsaa muligt, at der er bud fra Nansen selv underveis.

Som man ser, bærer den hele sag sandsynlighedens præg. Det er vanskelig at tænke sig det hele opdigtet. Hvorfra skulde i saa fald opdigterne have grebet tanken om et „nyt land“, der, ifald efterretningen er sandfærdig, siger saa meget! — Den russiske regjering har sat sig i energisk bevægelse for fuldt at undersøge forholdet, og det varer neppe længe, før efterretningen er — lad os haabe — bekræftet.

Man maa dog erindre de uhyre afstande og de umulige klimatiske forhold derhenne. Fra Ustjansk til den sydligste af de nysibiriske øer er afstanden 350 km. og til den nordligste, som allerede nævnt, 800 km.

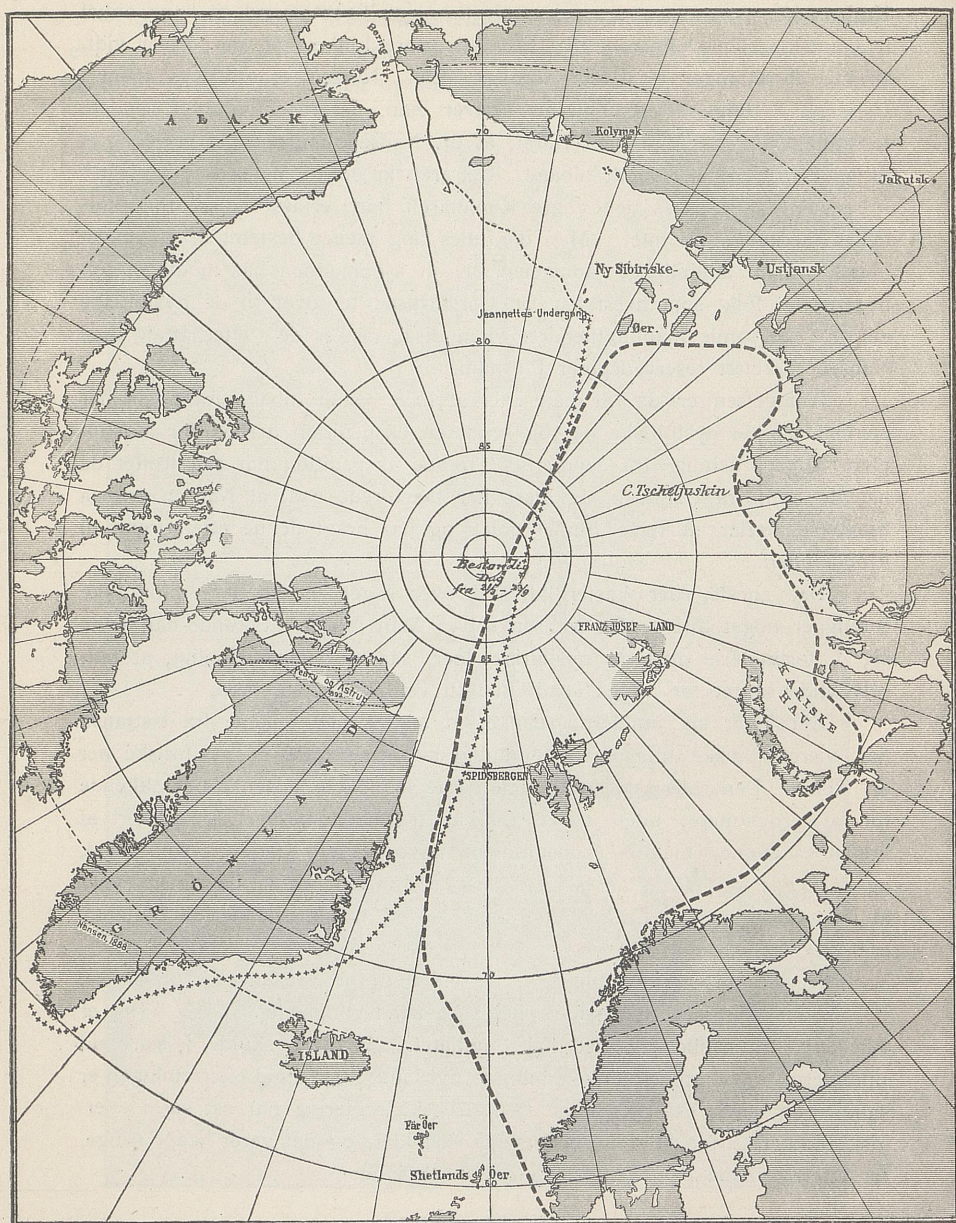

Kart over polaregnene.

+ + + + Den vei redskaberne fra Jeannette fulgte.
— — — — Nansens planlagte rute.

Fra Ustjansk til Jakutsk er den afstand, brevet fra nevø til onkel havde at tilbagelægge ca. 1300 km. Og fra Jakutsk til nærmeste telegrafstation ca. 500 km. — Efterretningerne er da fra Ustjansk til Jakutsk gaaet i form af brev. Fra Jakutsk til nærmeste telegrafstation i form af mundtlig bud og derfra til Irkutsk (nær den kinesiske grænse) som telegram. En embedsmand i distriktet Kolymsk var den første til at sørge for efterretningens offentliggjørelse i et i Irkutsk udkommende blad.

Og det er ei blot afstandene, der er uhyre, men ogsaa vinterveiret lægger store hindringer i veien for al budsending og færdsel. Vi taler om en polarvinter uden at erindre, at det ikke er koldest i polarhavet; men at jordens koldeste punkter (kuldepolerne) findes meget længer syd. Saaledes er det koldeste punkt paa den østlige halvkugle eller dennes kuldepol byen Verkhojansk paa veien mellem Ustjansk og Jakutsk, hvor den midlere aarstemperatur er ca. 17 kuldegrader Celsius (den midlere temperatur i januar er 49 kuldegrader; laveste temperatur ca. 65 kuldegrader Celsius). Ustjansk meget længer nord er lidt om end ikke meget varmere. Selv i Irkutsk fryser kviksølvet allerede i november og forbliver stivfrosset hele uger gjennem i december, januar og februar. Floderne bundfryser; jorden fryser mange fod dybt; luften er tung af frostdamp; træerne fryser helt igjennem og staalet bliver sprødt, saa økserne springer istykker, naar man hugger med dem. Dertil kommer iskolde og voldsomme snestorme, der er beboeres og dyrs rædsel.

Man vil af dette forstaa, at det i vintertiden ikke er saa ganske ligefrem en sag at skaffe nye efterretninger fra hine nordlige egne.

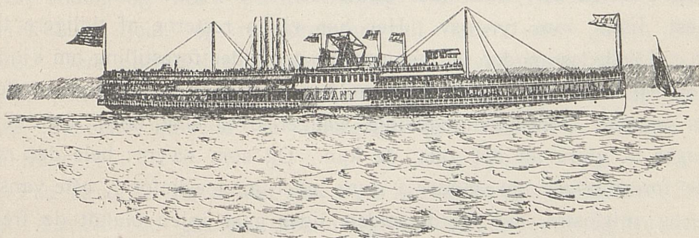

Amerikansk floddampskib.

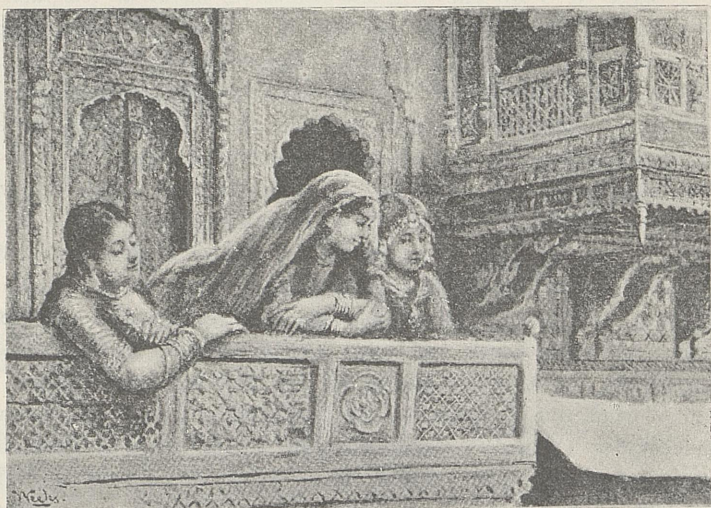

Vedaerne — et led i slegtens religiøse udvikling.

(Efter **Hermann Oldenberg** i „*Deutsche Rundschau*“).

(Slutning).

V.

Paa dette stade er det, at vi finder Rigveda. De fleste af guderne er overmenneskelig personificerede naturkræfter, der særlig tænkes at bebo det blaa himmeldyb, — lysets bolig, tordenens, lynets, stormens ophav.

Men disse guder omgives af lavere aander og dæmoner i dyreskikkelse, og guderne selv paakaldes undertiden under dyreform, saaledes Agni som hest, Indra som tyr osv. Her har vi da resterne af tidligere tiders religion. Ligeledes møder vi mangesteds de vildes forestilling om kjødeligt slegtskab mellem visse menneskefamilier og dyrearter. Videre træffer vi afdødes aander, der enten velvillig vaager over sine børn eller af ond vilje søger at gjøre alt det gale, de kan. Og som nævnt: hele den række af vilde forestillinger om aander i dyre- eller menneskeform, ofte vanskabninger og misfostre, der fra de ældste tider gaar igjen blandt de fremste kulturfolk, — aander, der især driver sit uhyggelige spil om natten, paa korsveie, kirkegaarde og lignende steder. Vedaerne vrimler af disse ting, der her endnu udgjør en del af selve religionen.

Vender vi os imidlertid fra disse rester af den fjerneste fortid til

selve de store guder i vedaerne, saa finder vi, at disse igjen er udviklet et trin videre end til den blotte forgudelse af naturkræfterne. Deres egenskab som saadanne er allerede begyndt at forsvinde og glemmes. De har fanget et selvstændigt liv og udviklet sig mere i retning af frie heltelignende personligheder.

Vi møder saaledes i vedaerne tre forskjellige udviklingstrin med deres overgange. Først de gamle vilde forestillinger, der ser verdensrummet befolket af aander, gode og onde, dels i menneske- dels i dyreskikkelse og ofte vanskabninger. Dernæst de store naturkræfters forgudelse og dyrkelse. Ogsaa de bliver til personlige aander, men dog høit ophøiet over de gamle, mindre „aander". Men det øieblik, man saaledes har faaet en kreds af høiere guder, der tænkes som personlige aander, begynder disse at udvikle sig frit som personligheder uden nøie forbindelse med de naturfænomener, hvoraf de er vokset frem. De bliver til store heltelignende skikkelser, som fantasien altid udformer videre. Eftersom større samfund dannes, og erobrere opstaar, eftersom krig begynder at spille en betydeligere rolle i menneskenes fantasi, udvikler disse guder sig ogsaa senere i retning af store helte, af krigere og erobrere, indtil de omsider som i det græske olympus kun bliver til en samling overmenneskelige, forstørrede og idealiserede „helte", hvis forbindelse med de naturfænomener, hvoraf de er fremvoksede, næsten ganske er gaaet tabt.

Alle disse tre udviklingstrin (det sidste ufuldendt) findes da sammenblandede og influerende paa hinanden i vedaerne. Saaledes var Indra, den mægtigste af veda-guderne, oprindelig Tordenen (Thor), der hugger skyfjeldene aabne med sit lynildsværd og sætter regnstrømmene fri. Men i vedahymnerne er han blevet til den sterkeste guddommelige „helt" og seirgiver, en fuldbyrder af vældige gjerninger og giver af uudtømmelige skatte (oprindelig jordens grøde gjennem de frislupne regnstrømme). Som følge heraf fortælles ogsaa her den gamle karakteristik af Indra som Tordenen paa en anden og mere „helte"-mæssig vis. Skyfjeldene er blevet til et virkeligt fjeld, og regnstrømmen til floder, som guden frigjør af fjeldet. Den oprindelige karakteristik er derved blevet til en fortælling om, at den sterkeste blandt guderne, Indra, med sit vidunderlige, flammende vaaben kløvede et mægtigt fjeld, hvoraf floderne strømmede frem.

Paa lignende vis er det gaaet en hel række af veda-guder. Søskendparret Asvin (de græske dioskurer) har helt løsrevet sig fra deres oprindelige betydning og udspring som morgen- og aftenstjerne. De er blevet personlige guder, frelsere ud af allehaande nød. Varuna, der oprindelig var en maanegud, er blevet en himlens konge, (grækernes Uranos) der ser alt, selv mørkets og nattens og de dybest skjulte handlinger og

bringer for lyset og straffer al synd. Kun deri viser sig endnu i vedaerne hans oprindelse, at han er nattens behersker.

I det hele forvandles saaledes de gudblevne naturkræfter til udødelige helte og herrer og til skytspatroner for det menneskelige livs forskjellige grene og interesser. En saadan udvikling er letfattelig nok. Den har fulgt det menneskelige samfunds vækst i orden og civilisation. Samfundet har mere og mere traadt ind mellem den enkelte og den nøgne natur. Samfundskræfterne har efterhaanden overskygget naturmagterne, hvad den indflydelse betræffer, som mennesket har følt at udgaa fra dem. I de allertidligste tider var torden, regn, sol, grøde, høst, etc. de eneste store magter, mennesket kjendte. Senere, i det ordnede samfund, traadte disse i baggrunden for fyrstens magt, for folkehøvdingens, for de vises og lærdes virksomhed, der ordnede livet og beseirede naturkræfterne, for de store krigeres og erobreres vælde. Før føltes lyn og torden som de frygteligste kræfter; senere blegnede de, der dog sjelden gjorde megen skade, for den store kriger eller erobrer, der pludselig brød ind i det fredelige samfund og lagde alt øde. Det var derfor naturligt nok, at Indra forvandledes fra torden til kriger. Visdommen, der ordnede aarets arbeide, saaning og høst, saaledes at alt gik regelmæssigt og vel, og at naturmagterne blev til tamme tjenere, — den overskyggede ganske i betydning solskin eller regn. Den ordnede retspleie, der gjorde livet trygt, værgede den uskyldige mod den uretfærdige og straffede den sidstes handlinger, føltes som en ganske anderledes guddommelig og nær magt end maaneskinnet. Intet under da, at eftersom samfundet vokste, blev Varuna mindre og mindre blot maaneguden og mere og mere politi- og dommerguden.

VI.

Vedaernes store guder har alle en vis indbyrdes familielighed. De er alle overordentlig mægtige, glimrende, kloge og rige paa resurcer. Men i uformelige kjæmpegestalter staar de for os, den ene altfor lig den anden og fattig paa den overmenneskelige skjønhed, hvori grækerne saa sine guder. Zeus rynker de sorte bryn, de ambrosiske lokker flagrer og hele olympen skjælver; den tilsvarende vedagud „bryner sine horn og ryster dem med vælde som en tyr“. Heller ikke har man endnu taget skridtet fra en meget stor til en uendelig gud, fra vælde til almagt og fremforalt ikke fra mangfoldighed til enhed.

Begrebet om Guds enhed opstaar historisk ad to veie. Enten, som blandt jøderne, derved at folkets skjæbne gjennem stormfulde tider i seir og nederlag, knyttes uadskilleligt til den gud, der raader over dets skjæbne (dets stamme- eller slegtsgud), saaledes at alle andre guder fortrænges af

den ene.*) Eller som senere i India derved, at tanken søger et dybeste udspring for alt, et samlet høieste maal for alt, — en enkelt, alt sammenknyttende verdensidé. I første tilfælde har vi patriotens, heltens ene gud; i det andet tænkerens. Men vedaernes sangere var hverken patrioter eller filosofer. Inderne har aldrig sat den pris som jøderne paa lands og nationalitets bevarelse; de lidelser og lidenskaber, der fylder Israels historie, er derfor forblevet dem fremmede. Og den filosofiske trang til at finde enhed i tilværelsen er vedatiden fremmed. Vi finder først de svage begyndelser dertil i Rigvedas seneste hymner; men engang opstaaet skjød den rigtignok ogsaa vældig fart.

I vedaerne raader saaledes endnu gudernes absolute mangfoldighed og det ikke engang ordnet, som i Grækenland, til en art himmelsk rige eller et guddommeligt, verdensstyrende aristokrati, hvor hver gud er anvist sin plads og sit embede. I vedaerne raader endnu delvis kaos i gudeverdenen. De forskjellige guder er ikke strengt begrænsede i deres virkekreds. De er kun mægtige personligheder, der anvender sin magt, omtrent som og hvor de lyster. Deraf kommer da ogsaa deres store indbyrdes lighed. — Det er en gudeverden i sin vorden, midt i sin udvikling og ikke afsluttet, fuldendt som i Grækenland, vi her har for os.

VII.

Endelig er der et sidste fælles træk ved vedaguderne, som ikke maa oversees. Som deres dyrkere aldrig hævede dem til den absolut høieste magt og glans (blot meget høit), saa er de heller aldrig tillagt den høieste eller absolute moral eller sedelige høihed („hellighed". Sml. jøderne, hvor profeternes Jahve netop var „Den hellige", det vil sige den absolute moral). Den for det religiøse liv saa betydningsfulde identificering af Gud og Godhed, var her blot i sine første begyndelser — det ufeilbarligste kjendetegn paa, at vi her har med en barbartro at gjøre. Det er paa dette standpunkt nok for den troende, at guden har en mægtig og godhjertet personlighed, hvis stemninger nogenlunde let kan beherskes ved bøn og offer. Det øieblik, guden selv bliver den absolute godhed, er naturligvis den eneste vei til hans hjerte og den eneste gudsdyrkelse retfærdighed.

Indra (ikke ulig vor Thor), hvis liv udfyldes af vilde kampe, finder en afveksling fra disse ved lige vilde kjærligheds- og drikke-eventyr. Efter menneskenes synder eller retfærdighed spørger han ikke; men deri-

*) Jøderne illustrerer dog visselig ogsaa en tredie vei, som forfatteren ikke nævner. At begrebet opstaar ad etisk vei; ved en samvittighed og en moralsk følelse og interesse saa vakte, at kun den gud, som gjennem dem aabenbarer sig — Retfærdighedens Herre — faar nogen betydning og bliver alle andre guders Herre. Profetens Gud. *Red.*

mod meget efter hvem, der ofrer ham okser og bereder ham hans yndlingsdrik, soma. Naar han gaar fra offerfesten til sit hjem fuld og glad af denne drik, saa er guden i humør til at give, hvad det skal være. Men rigtignok husker han ikke meget godt i sin lidt omtaagede tilstand, hvad den ofrende har ønsket, og derfor kan det nok hænde, at han trods sin velvilje glemmer baade ønsker og løfter og giver sin dyrker en feilagtig gave. „Ja det vil jeg gjøre for ham — — nei ikke det; en ko vil jeg give ham! — eller var det en hest? — — Har jeg da drukket soma?" Saa taler den høieste gud.

Men selvfølgelig er ikke moralen fraværende fra de vediske hymner og deres gudeverden. Den er der, men som en ting for sig, der intet har med guderne som saadanne at gjøre og ikke karakteriserer disse. De to: moral og guder har opstaaet paa forskjellig vis og udviklet sig ad skilte veie; først længer frem i udviklingen smelter de sammen til ét. I vedaerne er ikke dette skeet, skjønt begge er tilstede. Guder og gudsdyrkelse er en sag for sig, der intet har med ideer om ret eller sandhed at gjøre. Guderne hører til „hinsides godt og ondt". Moralen fører, som nævnt, ogsaa sit eget liv for sig. Den anvendes først blot paa menneskene selv og betragtes som en rent og udelukkende menneskelig ting. Som saaledes begrænset var naturligvis de gamle indere sig den fuldt bevidst og følte den intenst. Og som saadan er den ofte sunget i vedahymnerne. Selvfølgelig kan jo intet folk hæves til nogen grad af udvikling uden forestillinger om ret og uret, uden at føle sympati for visse handlinger og modbydelighed for andre, uden at beundre aabenhed, kjækhed, ærlig fremfærd og foragte lumskhed og bagveie. Og følelsen af synd — bevidst eller ubevidst øvet — og af syndens skyld og lænker er naturligvis ogsaa vedadigterne velkjendt. Den hører jo med blandt de menneskelige urfølelser.

Undertiden spiller ogsaa disse etiske begreber ind i gudeverdenen. Moralen bliver en dommer ogsaa over guderne. Deres handlinger maales med dens maal. Efterhaanden falder det da ligetil, at ogsaa dette livsfelt, moralen, bør have sin egen repræsentant blandt guderne, ligesaavel som de andre livsomraader har det, og dertil vælges — ubevidst naturligvis — den gud, som allerede har mest anlæg og betingelser i denne retning. Saaledes finder vi i vedaerne, at Varuna er blevet moralgud. Fra maanegud — den der ser selv i mørket — blev han naturlig nok samfundsretfærdighedens og da ganske ligefrem ogsaa den personlige retfærdigheds, moralens gud. Dog mere moralens ydre vogter og indstifter end ét med dens væsen, selv om dette naturligvis farves af hans hverv. Han gjennemskuer synderen og merker sig alle hans feil og lønligste tanker. Han byder over hevnens og dommens aander, og han sender

ulykke, sorg og død over den uretfærdige; men mod den angrende, der søger at forsone ham, lader han naade og barmhjertighed raade.

Uheldigvis — muligens — for inderne faldt denne etiske gud Varuna (der er af samme art som den jødiske Jahve) i den senere religiøse udvikling i skygge for nye metafysiske og filosofiske guder Brahma, Siva og Vichnu.

Yderst interessant er det imidlertid at opdage, at denne etiske gud i vedaernes himmel ikke synes at være af arisk oprindelse. Den forekommer vistnok her som et fremmed og fra semitiske folkeslag indført element. De semitiske folkeslag synes saaledes gjennemgaaende at have været moralens bærere i slegtens udvikling.

Vi kan følge denne etiske Varuna saa langt tilbage som til tiden før indere og iranere skiltes, medens disse to folk endnu var ét, før Indias erobring altsaa. I iranernes (persernes) religion heder Varuna (hos Zoroaster) Ahura mazda (Ormuzd), — det Godes gud.

Men søger vi længer tilbage, forsvinder han. Grækere og germaner har intet tilsvarende. Heraf maa vi da slutte, at moralguden Varuna ikke oprindelig hørte arerne til, men først indførtes blandt den indo-iraniske gren af dem, efter at germaner og græker var vandret vestover, og medens den førstnævnte gren af racen endnu boede nordvestenfor India og Iran og mere i nærheden af det gamle Babylon. Fra den babyloniske (semitiske eller før-semitiske) kultur er da begrebet om en moralgud — en „retfærdighedens herre“ blevet ført ind i den ariske forestillingskreds. Men som fremmed plantning kom han aldrig blandt inderne til at vokse op til den store hovedgud. Den plads blev den senere preste- og tænkergud Brahma tildel.

VIII.

Som allerede nævnt bliver gudsdyrkelsens væsentlige form overfor vedaguderne offeret. Man er kommet ud over indianeres og negres standpunkt, da guder eller aander besværges ved troldkunst af stammens „medicinmænd“. Og man er endnu meget langt fra jødernes etiske opfatning af gudsdyrkelse som et retfærdigt liv, fyldt af kjærlighed og barmhjertighed. For det sidste har guderne liden interesse. De er kun større, overnaturlige og ikke særlig moralinteresserede mennesker, der i et og alt ligner sine dyrkere og fremforalt de store mænd, konger og helte iblandt dem. For at vinde deres gunst, maa man sætte dem i godt humør ved gaver og smiger. De spiser og drikker som menneskene og glæder sig ved et godt maaltid og et godt glas soma, og merkelig nok synes de at være delvis afhængige af menneskene for opnaaelse af denne verdens gode ting, samtidig med at de selv giver disse til menneskene. Offerets væsentlige

element er dog menneskets villighed til at opgive noget af hensyn til guderne. Det springer vistnok fra en uklar følelse af den etiske drift til at underordne egen vilje, egne ønsker, egne besiddelser under en høiere, guddommelig lov. Det repræsenterer en famlen efter den sandhed, som fandt udtryk i Jesu ord: „Ikke min, men din vilje ske!“ — viljens, selviskhedens offer.

Naar okser og soma er ofret guden, og denne har spist sig mæt og er kommet i humør, er det rette øieblik inde til at fremføre sine ønsker og bønner, som han da vanskelig vil kunne afslaa. Bønnerne gaar næsten altid ud paa materielle velsignelser, rigdom, langt liv, børn, vakre heste, godt veir, seir over alle fiender osv.

Med denne opfatning af offeret blev det selvfølgelig af yderste betydning, at det foregik paa den rette maade, saaledes at det virkelig naaede frem til guden og behagede ham. Derfor blev snart offerpresterne, der forstod det hele ritual, de store, alvigtige midlere mellem folk og guddom.

I vedatiden findes endnu hverken templer eller gudebilleder. Offeret kan udføres hvorsomhelst, helst paa en græsslette, hvor guderne kan leire sig paa det bløde grønsvær. Men ritualet blev snart yderst kompliceret. Der kom nøiagtige forskrifter for hvordan hver handling skulde udføres, hvilke bønner, der skulde fremsiges paa ethvert tidspunkt, hvordan offerverktøiet skulde se ud etc. — nogenlunde paa samme vis som i vor tredie mosebog, kun meget mere indviklet og detaljeret. Offerets heldige resultat beroede paa, at alt gik rigtigt for sig. Man vil derfor let forstaa, hvilken uhyre magt presteskabet snart maatte faa. Negtede de at lede offerhandlingerne, saa var folket afskaaret fra guderne og hjemfaldent al den elendighed, som deraf maatte følge.

Samtidig blandede der sig med offerceremonierne de ældre vilde forestillinger. I sygdomstilfælde benyttedes offerilden til at uddrive sygdomsaanden; onde aander druknedes eller blev paa anden vis høitidelig besværget. Ønskede man regn, bar man sig ad paa selvsamme vis som endnu de vildes regnmagere; man iførte sig en sort dragt og slagtede et sort offerdyr for at tillokke de sorte regnskyer, eller man kastede urter i vand for at faa det „himmelske vand“ til at befordre græsvæksten. — Man forberedte sig til offerhandlingerne paa samme vis som endnu er almindelig blandt de vilde. Fuldbyrderen af somaofferet ruster sig saaledes for sit hellige hverv ved at gaa i længere tid indhyllet i et dyreskind, medens han fremstammer usammenhængende sætninger; faster til „der ikke findes mere i ham, skind og ben hænger sammen, og det sorte i øinene forsvinder,“ og opholder sig den hele tid nær den dæmonfordrivende hellige ild, idet han søger at hensætte sig selv i en tilstand

af aandelig ophidselse eller trance. Præcis det samme gjør den dag idag zuluernes og indianernes medicinmænd.

Saaledes viser paa den ene side vedahymnerne tilbage til de vildes urforestillinger, men paa den anden side ogsaa frem mod nye ideer. De gamle guder er allerede begyndt at blegne. De har tabt sin betydning som naturkræfter, og de opnaaede aldrig i India den fulde udvikling som „helte", der i Grækenland blev dem tildel. Udviklingen slog ind paa nye veie og vedaguderne stivnede i sine engang opnaaede former. Filosofiens gudsbegreber — forsøget paa at se en altomfattende magt bagom de spredte naturkræfter, en rationel forklaring for alt — traadte til og frembragte nye guder og en ny kultur, der er egne for India, Brahma og Brahmadyrkelsen, hvori hele vedaernes olympus synker ned til underordnede guder, manifestationer af Brahma.

René Descartes.

(1596 — 31. marts — 1896.)

I.

Det syttende aarhundre, religionskrigenes og revolutionernes bevægede og forvirrede tid, det franske monarkis og den franske smags krystalliseringsperiode, kosmopolitismens og forstandens gyldne tidsalder, var tillige en lærdommens glanstid i Europa, en filosofiens renaissance, en epoke, da lærdom og anseelse, lærdom og geni gik haand i haand som aldrig tilforn og neppe siden.

„Videnskaben" var dengang endnu ikke det uendelige helvede af specialvidenskaber, hvori de enkelte fortabes; den lærde kunde endda se ud over sit lille fags grænser; der var helhed, stil og aand i de videnskabelige verker, og der kunde skrives grundlæggende filosofiske arbeider i et sprog, som ethvert opvakt barn kan forstaa.

Og fordi lærdommen bar aandens præg, nød den anseelse; fyrster kappedes om at byde de af en fanatisk geistlighed forfulgte lærde ly, prinsesser og filosofer vekslede vidtløftige epistler, dronning Kristina indbød Descartes til lærer i filosofi, og en kurfyrste bragte den fattige Spinoza de mest glimrende tilbud, ifald han vilde bekvemme sig til at foredrage sine tanker fra et kateder. Damer af det høie aristokrati lod sig indvie i alle videnskaber; latin var den kosmopolitiske societets sprog, videnskabelige problemer var konversationsemner i hin tids saloner, og havde der staaet etagerer i disse, vilde de istedenfor nips have baaret folianter.

Var dette blot en mode, saa var moden for en gangs skyld ikke

uden nytte som et værn for den opblomstende videnskabelige kultur. Filosoferne havde et intelligent publikum, endog kvinderne interesserede sig for dem, og at de ikke desto mindre holdt sig verden fjernt og levede i borgerlige omgivelser geraader deres gammeldagse karakter og leveregler til ikke liden ære.

Vi træffer blandt det syttende aarhundres filosofer hele, rolige, enkle personligheder, mennesker med absolut tillid til sin sunde fornuft og med styrke til at forfølge et maal. I en tid, da den religiøse lidenskabs forbandelse laa tungt over verden, havde fornuft, maadehold og religiøs skepsis let for at blive en magt i de bedste, og trangen til orden, plan og fast organisation let for at blive almindelig. Det ludvigske monarki og den kartesiske filosofi er to sider af den samme tanke.

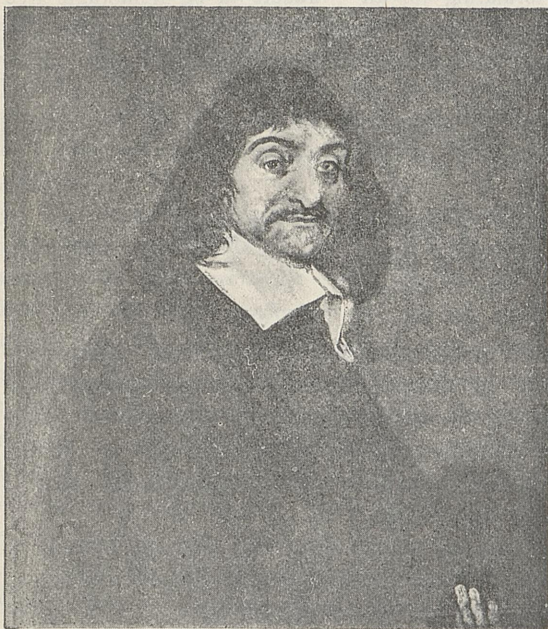

René Descartes.

Den 31. mars iaar, tre hundreaarsdagen for René Descartes's fødsel kan med en vis ret kaldes den sunde fornufts trehundreaarsjubilæum. Det er betegnende, at det første ord i hans første bog er *le bon sens,* thi denne bon sens, som er den franske races geni, besad han uforfalsket og i fuldt maal. Han hævder som tænker ikke sin elev Spinozas høie rang, han har neppe skrevet en særlig aandfuld sætning, han manglede den ustyrlighed i følelse og tanke, den magnetiske stilen mod det absolute, der blandt de germaniske folk er kjendetegn paa geni; hans filosofi udvider ikke vor verdens grænser, men den orienterer os i en verden, der paa en prik ligner Ludvig den fjortendes monarki: regelret, mekanisk, fornuftig og en liden smule kjedelig.

René Descartes var af fornem gammel embedsslægt og saa lyset i La Haye i Touraine. Han skal som gut have været liden og spinkel og fik derfor visse lettelser i den strenge skoledisciplin ved jesuiterinstitutet i

La Fleche. Ikkedestomindre udmerkede han sig snart fremfor sine meddisciple, men desværre voksede hans skepsis ligesaa raskt som hans lærdom, og han fandt i en meget ung alder ud, at det var daarlig bevendt med de fleste af de videnskaber, han i skolen havde studeret. Alene matematiken havde tilforladelighed; for historie og gammel literatur nærede han liden interesse og filosofien betragtede han med ufordulgt mistillid. Imidlertid kom han ud af skolen og gik i tyveaarsalderen efter faderens ønske i felten. Han tjente i Holland under Moritz af Nassau og i Tyskland under Tilly, men deltog under sit lange feltliv mindre i kampe end i vaabenstilstande. Iallefald fik han god tid og fred til at meditere over de problemer, der allerede i skoletiden synes at have foresvævet ham, og da han i 1629 trak sig tilbage til absolut ensomhed i Holland havde han allerede sine *Meditations* fix og færdig i hovedet. Den tid han laa i vinterkvarter i Neuberg ved Donau (1619—20) var især befrugtende for hans tankeliv; han havde været plaget af tvil siden La Fleche, og disse tvil antog nu i ensomheden en særlig paatrængende karakter. Han fandt fremdeles intet fast holdepunkt for sin tanke uden i de matematiske axiomer, og han brød forgjæves sit hode med at skabe sig et almindeligt erkjendelsesgrundlag af den samme uomtvistelige sikkerhed. En filosofi *more geometrico* (efter geometrisk mønster) — det syttende aarhundres store og karakteristiske aandsverk — foresvævede ham allerede som opgave. Filosofien fremstillede sig for ham som et dunkelt kaos af scholastiske entiteter; bibelen paa den ene og Aristoteles paa den anden side holdt fornufterne fangne og funktionerede i hjernernes sted, og i det haabløse spekulative mørke blinkede matematiken for ham som den eneste stjerne — en stjerne der blot voldte, at mørket rundt om føltes saa meget ugjennemtrængeligere. Under disse frugtesløse forsøg paa at komme til en vished og et udgangspunkt, synes Descartes at have lidt virkelige sjælekvaler. Han fornam det som om løsningen paa gaaden maatte raabes til ham udenfra, og han bad til Gud og lovede at gjøre en valfart til Loretto, saafremt han blot maatte finde de vises sten. Og endelig gik der et lys op for ham — intelligere coepi fundamentum inventi mirabilis, fortæller han selv, og jeg indbilder mig, at denne fundamentalerkjendelse var den tanke, som han først saa i sammenhæng med alle dens konsekvenser — den tanke, at enhver filosofi maa tage sit udgangskunkt i selvbevidstheden, fordi de eneste uomtvistelige kjendsgjerninger er bevidsthedstilstande. Om alt andet kan der tviles; den ydre verden kan tænkes blot at være en illusion, men som illusion er den ialfald virkelig og illusionen altsaa virkelig, bevidstheden virkelig.

Paa alt andet kan der tviles, og paa alt andet bestemte Descartes sig indtil videre til at tvile. Han trak sig som nævnt i 1629 tilbage til

Holland og regulerede straks sit liv med det ene formaal for øie at skaffe sig en klar og sikker indsigt i tilværelsen ud fra den fundamentalerkjendelse, han allerede var kommen til. I det ydre isolerede han sig fuldstændig fra sin familie og sine venner for at kunne tænke uforstyrret; han holdt sit opholdssted hemmeligt og vekslede det desuden idelig. For sit liv anlagde han desuden, hvad han kaldte en „provisorisk moral“ i flere artikler, hvoraf en lød paa, at han skulde holde sig sit lands love, skikke og religion efterrettelig og forøvrig i sit liv følge de mest moderate former og anskuelser, i en anden hed det, at han skulde prøve at overvinde sig selv fremfor lykken og stadig erindre sig, at det alene er vore tanker der til enhver tid staar i vor magt og at tilfredshed bedst opnaaes ved at anse alle ydre goder for lige uopnaaelige osv. Efter at han saaledes havde indviet sit liv i en idés tjeneste og i lidt pedantiske maksimer foreskrevet en bestemt disciplin for sit liv og sin tænkning, indtraf en omstændighed, som han neppe havde forudseet og som han ikke omtaler i sin selvbiografiske „Discours“, men som foreløbig adspredte hans maksimer som avner for vind; han fik en pige kjær og tog hende i sit hus og fik et barn. Det er som lykkelig elsker og familiefader han skriver den livligste og personligste af alle sine bøger, sin *Discours de la methode*, ouverturen til den moderne filosofi (1637).

Foruden med abstrakte erkjendelsesproblemer beskjæftiger Descartes sig under opholdet i Holland ivrig med fysikalske og fysiologiske eksperimenter. En mand, der ønskede at se hans bibliotek, viste han ind i sit laboratorium. Resultatet af disse studier vilde han samle i et stort verk, der skulde forklare verden i det store, fra himmellegemerne til det menneskelige legeme. Han vilde af materiens love udlede verden, lade den ligesom opstaa for vore øine og overlade det til læseren at sammenligne denne saaledes forklarede verden, der bliver ham foredraget som en hypotese — med den empiriske. Han havde dette arbeide færdigt i udkast allerede i 1633, men lod det ikke komme for offentligheden af frygt for at blive rammet af den samme skjæbne som Galilei; dennes berømte dialog, der var udkommet aaret i forveien, var bleven dømt til ødelæggelse af den romerske inkvisition. „For ingen pris,“ skrev Descartes, „vil jeg udgive et skrift, der kunde mishage kirken; derfor vil jeg heller undertrykke det end lade det offentliggjøre i lemlæstet form.“

Descartes's næste filosofiske arbeide er hans *Meditations*,*) der udkom i 1641. Ved udgivelsen af dette skrift iagttog han flere forsigtighedsregler for at beskytte det mod kirkens aarvaagenhed; han dedicerede det saaledes til Sorbonnens teologer, og sendte flere eksemplarer i haand-

*) Foreligger i norsk oversættelse ved dr. H. C. Hansen: „Betragtninger over Filosofiens Grundlag“ 1894.

skrift til forskjellige lærde autoriteter (Hobbes, Gassendi og jansenistteologen Arnauld) for at inhente deres indvendinger og imødegaa disse i et appendiks til verket. Ikkedestomindre blev *Meditations* tyve aar senere sat paa det romerske *Index*.

Hans næste verk er *Les principes de la Philosophie*, der udkom 1644 i Amsterdam. Den opsigt og tilslutning disse i sin form sindige, men i sit indhold radikalt omstyrtende verker vakte blandt læge og lærde, gav naturligvis anledning til forfølgelse fra kirkeligt hold, og vel at merke fra den reformerede snarere end fra den katolske fløi. En strid mellem en af Descartes's elever, fysiologen professor Regius i Utrecht og universitetets rektor Voetius førte til, at det akademiske senat fordømte den nye filosofi, „hvis mange falske og fornuftstridige anskuelser let kunne lede unge og umodne mennesker til at aflede slutninger, der staar i strid med den sande teologi." Descortes gav sin harme over denne fordømmelse luft i en haanlig karakteristik af Utrechteruniversitetets myndige rektor. Træt af de tracasserier, som uvidende lærde og fanatiske geistlige paaførte ham i Holland, lod han sig endelig bevæge af sin velynderinde dronning Kristinas gjentagende tilbud at tage ophold ved hendes hof og reiste 1649 til Stockholm. Hans hverv var at give dronningen undervisning i filosofi, men da den energiske dame alene kunde afse et par tidlige morgentimer til disse lektioner i sit store, kolde bibliotek, paadrog Descartes sig en forkjølelse og døde af lungebetændelse vinteren 1650.

Efter dette schematiske overblik over hans ydre liv, skal jeg i en følgende artikel prøve at give et rids af hans personlighed og hans lære.

Nils Kjær.

Vandforsyningen i forskjellige byer og lande.

Ifald vandforbrug og dermed almen renslighed kan tages som kulturmaaler, saa staar de amerikanske byer høit over de europæiske. Et væsentlig maal for tilstanden blandt en befolkning udgjør det vel utvilsomt.

Vandforbruget i forskjellige byer kan tilnærmelsesvis angives saaledes:

Europa:

Toulouse og Nantes (Frankrige)	54	liter	pr.	dag	pr.	indbygger.
Madrid (Spanien)	64	„	-	„	-	—
Berlin	72	„	-	„	-	—
Manchester (England)	96	„	-	„	-	—
London	116	„	-	„	-	—
Paris	120	„	-	„	-	—
Glasgow	160	„	-	„	-	—

Den største engelske ingeniørautoritet (professor Rankine) giver

det midlere forbrug som 88 liter pr. dag pr. indbygger og 110 liter som høieste beregning.

Amerika:

Boston	396	liter pr. dag pr. indbygger.
Buffalo	424	„ - „ - —
Chicago	456	„ - „ - —
Detroit	596	„ - „ - —
Washington	704	„ - „ - —

Mindste forbrug i smaabyer med mindre end 10,000 mennesker angives i Amerika til 140 liter pr. person pr. dag eller betydelig mere end forbruget i Paris. For byer paa over 75,000 mennesker opgives som mindste tilladelige forbrug ved beregninger for vandanlæg 240 liter. Som man ser, gaar man gjerne langt over disse minima. Washington forbruger næsten 6 gange saa meget vand pr. person som Paris. Den er ogsaa en af de reneste byer, man kan ønske sig; asfaltgader og strømme af vand til rengjøring.

Det bør dog bemerkes, at de europæiske tal gaar tilbage til 1870, de amerikanske blot til 1882, og at forholdet vistnok for samme aarstal vilde stille sig noget gunstigere for Europa.

— Spurgt angaaende sin mening om udnævnelsen af den nye engelske *poet laureate,* svarede William Morris, at han havde ikke idé om, hvorvidt Alfred Austin er skikket for æreshvervet eller ikke, da han ikke har læst hans bøger. „Hvervet er et hofembede, som ved et tilfælde er indehavt i tidernes løb af to store digtere. Han vidste, at Tennyson kun modtog det med stor uvilje. Det er dronningens ret at udnævne, hvem hun behager, og ingen bryder sig om, hvem hun vælger.“

— Aviserne ved at berette, at en italiener har opfundet et middel til at synliggjøre for øiet de røntgenske straaler. Tingen er visselig ikke teoretisk seet umulig. Der tales om en art briller eller en lupe. Disse vilde altsaa gjøre nogenlunde samme tjeneste som mikroskopet. Som det sidste synligjør det „usynlige“ smaa, saa skulde dette synliggjøre ellers usynlige ætersvingninger, — og øge øiets evne og omfang. — Man ser straks betydningen af den omrygtede opfindelse. At de røntgenske straaler synliggjøres for øiet betyder, at en mand ved deres hjælp kan se alt, hvortil disse straaler naar frem, — altsaa f. eks. gjennem det menneskelige legeme til benbygningen. Lægen vil kunne se misdannelser eller fremmede elementer i patienten. Den nysgjerrige vil ved at sætte de røntgenske briller paa kunne se gjennem husvæggene og følge, hvad der foregaar indenfor dem. Vort stakkels indre vil være haabløst afklædt og ligge aabent for hver nysgjerrigs blik! — En saadan opdagelse maatte ganske vist ei alene have stor medicinsk, men ogsaa stor etisk betydning. Man forstaar hvorledes.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under „Redaktørens sofahjørne“.

Kringsjaa.

Kristiania, 9. marts 1896.

Italienerne har maattet se deres drømme om at spille stormagt og grunde et mægtig kolonirige grundig og bittert bortjagede, foreløbigi det mindste. I Abyssinien har deres hovedstyrke lidt et fuldstændigt nederlag. Crispi har ikke vovet at afvente parlamentets anfald paa ham i den anledning, men er gaaet af straks, og folkemængden har vist sin nationale forbitrelse ved at kaste sten mod hans vinduer, statsmændene og landets styrere ved at slænge ord som „tyve“ og „mordere“ efter ham og hans kolleger, da de forlod parlamentet, efterat have meldt deres afgang. Lad det imidlertid erindres, at ifald Crispi havde vundet, og Italien havde erhvervet et stort kolonirige, vilde den samme mængde og de samme statsmænd have hyldet ham som Crispi den „store“. Der er kun en feil, der aldrig tilgives en statsmand — at være uheldig. Foruden Crispi skal den øverstkommanderende general Baratieri tjene som syndebuk. Han er „stillet til disposition“, og hans forhold skal „undersøges“. Et folk maa altid skaffe sig et sonoffer, naar det lider et nederlag.

Hvad følgerne for Italien vil blive, er det endnu umuligt at sige. Den nye regjering vil have valget mellem at føre en stor og kostbar krig for at beseire abyssinierne, hevne nederlaget og sikre det italienske kolonirige, eller at trække sig tilbage og erkjende, at abyssinierne er sterkere end „stormagten“ Italien, og at deres fædreland opgiver alle drømme om at spille kolonimagt. Begge dele vil blive sure trods alle de sukrede fraser, der kan strøes over dem. For Italiens skyld faar man vistnok haabe, at den nye regjering slet og ret erklærer, at landet har forløftet sig, og at det opgiver sin „stormagtsstilling“ for at ofre sine kræfter paa indre udvikling. Det er jo landets eneste redning, men til at gjennemføre den vilde der vistnok kræves ikke saa lidet moralsk mod. En fred med abyssinierne maatte kunne afsluttes saaledes, at Italien beholdt alt det landomraade, det trænger for sine udvandrere i den retning eller som det i det hele evner at kolonisere og styre. Og en fuld og ligefrem opgivelse af umulige stormagtsdrømme vilde gjøre det muligt straks at reducere armebudgettet med en halvdel og at lægge besparelse og frigjort arbeidskraft paa det ødelagte lands økonomiske og kulturelle gjenreisning.

Yderst interessant vilde et saadant resultat være, idet det utvilsomt vilde lede til, at andre lande fulgte eksemplet, og til at styrke den almene erkjendelse af, at buen er blevet spændt for stramt. Folket vilde vistnok hurtig slutte sig om en saadan regjering, og landet vilde snart vinde ved sin indre udvikling en styrke, der vilde blive det sterkeste afvæbningsargument i andre lande.

For øieblikket staar vi kun overfor den kjendsgjerning, at et land — en stormagt — er brudt fuldstændig ned under vægten af sine rustninger. Det maa slaa om. Det er de første af de store lande, hvem denne skjæbne træffer. Men mon selv Tyskland er saa fjernt fra den?

Fra de **Forenede Stater** kommer den efterretning, at kongressens begge huse med en til enstemmighed grænsende majoritet har besluttet at anmode Cleveland om at anerkjende kubanerne som krigførende magt og

henvende sig derom til Spanien. Men samtidig berettes det, at Cleveland ikke vil efterkomme kongressens begjæring, hvad der ganske vilde ligne ham. Han er netop manden til at sætte sine brede skuldre mod en hel folkestemning. — Det er klart, at stemningen derover er for at hjælpe kubanerne, især efter general Weylers ankomst til øen som øverstkommanderende. Dennes program gaar nemlig ud paa at undertrykke oprøret ved at slaa befolkningen med rædsel — et skrækregimente. En mand af „jern og blod“. Der synes al udsigt til, at han vil kunne naa sit maal, lades

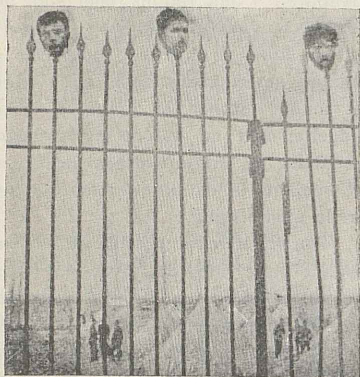

Fra Armenia.
Et fængselsstakit.

han alene. Han har allerede underrettet hjemmeregjeringen om, at han klarer sig uden flere tropper. Men hvad skal saa det næste kapitel i Kubas historie blive? En uudholdelig skrækregjering indtil næste oprør. En saadan fremtid er jo meningsløs. Bedst vilde det vistnok for alle parter være, at øen blev fri nu og oprørenes tal derved afsluttet. Men for Spanien er det, vil man forstaa, en æressag. Enten det vinder eller taber, vil det ligesom Italien blive omtrent økonomisk ødelagt.

Det er naturligt nok, at amerikanerne under disse omstændigheder har god lyst til at gjøre en ende paa uvæsenet og sende spanierne hjem. De store amerikanske økonomiske interesser paa øen spiller naturligvis ogsaa en rolle. Som før omtalt, er Kuba i kommerciel henseende allerede en del af Amerika, og krigen føles derfor ogsaa i New York og Boston. Men dette forklarer naturligvis ikke folkestemningen. Den er af samme art som den, der mødte Kossuth, da han i Amerika talte Ungarns frigjørelses sag. Befolkningen har endnu lige saa let for at sværme for „frihed“ og „selvstændighed“, som vore fædre eller de gamle revolutionsmænd have det.

Saadan indblanding er imidlertid et brud paa landets traditionelle politik, og derfor er det meget sandsynligt, at Cleveland vil sætte sin brede ryg mod folkestemningernes lavine og kongressens enstemmige begjæring. Vi ved fra Hawaiiforviklingerne, at han sterkt holder paa den amerikanske tradition i dette stykke: ikke at blande sig i fremmede folks affærer, undtagen inden Monroedoktrinets grændser.

Som præsident har Cleveland det i sin magt at sætte sit absolute veto mod en saadan sag. Han er ikke politisk ansvarlig for kongressen, men har sit mandat direkte fra folket, og mandatet er kun en personlig tillidserklæring. Der findes ingen anden statsmand eller fyrste i den konstitutionelle verden, der sidder med en slig magtfylde som han de fire aar, for hvilke han er valgt. Og han tager neppe hensyn til noget andet end sin egen opfatning af, hvad ret er. Man vil heraf indse taabeligheden af de europæiske mistanker, der under Venezuelastriden rettedes mod ham for at have handlet som han gjorde af lyst til at beile til folkegunst. En mand, der negter at tage hensyn til en næsten enstemmig kongresbeslutning bør være fritaget for saadanne mistanker i det mindste. Clevelands styrke er ikke ufeilbarhed, men en ubestikkelig hæderlighed og en vilje, der ikke lader sig bøie. Han staar urokkelig midt i folkestemningers og beslutningers hvirvel og raadspørger kun

sin egen opfatning og handler derefter. Den slags mænd er sjeldne nok til at gjøre Cleveland til en af tidens merkelige personligheder.

I **India** er der i provinsen Madras et oprør af religiøse fanatikere.

I **England** har de liberale vundet ved et par suppleringsvalg. Enkelte ser deri en følge af Salisburys nederlag i Tyrkiet og hans paagaaenhed overfor Venezuela; andre blot begyndelsen til et nødvendigt omslag i liberal retning.

Præsident Crespo af Venezuela.

Cecil Rhodes er blevet temmelig vingeskaaren. Regjeringen har udnævnt en anden mand til regjeringskommisær i Rhodes's eget land Rhodesia (nordenfor Transvaal) og har frataget det Sydafrikanske kompagni retten til at føre vaaben; det bestaaende ordensværn, hvorfra dr. Jameson fik sine mænd, vil staa under regjeringsofficerer, medens det før har været en slags privat arme. Dermed overtager selvfølgelig ogsaa landet ansvaret for dets handlinger.

I **Frankrige** har ministeriet lidt et uventet nederlag ved budgetkomiteens sammensætning og afstemning. Det er dens forslag om progressiv indkomstskat, det har gaaet ud over. Endnu kan forslaget blive vedtaget af kammeret; dog ansees dets forkastelse afgjort. Men i det tilfælde kan Bourgeois opløse kammeret med haab om at seire ved de nye valg. Han har en overordentlig styrke deri, at hans regjering staar ganske udenfor de financielle skandaler og ikke kan besudles af dem.

Elektriske baner.

Det er for tiden under sagkyndig og officiel overveielse og beregning, hvorvidt det paa den elektriske videns nuværende stade lønner sig ved et par af vore baner at benytte elektrisk drivkraft fra vandfald istedenfor vanlig dampdrivkraft.

For at undgaa mulige skuffelser, der let kunde berøve os modet paa dette felt, er det vistnok bedst, at det paa forhaand forstaaes, at disse beregninger kan falde uheldig ud for elektriciteten, ja, at et saadant resultat tør være ganske sandsynligt. Man gaar nemlig her ud fra de for dampdrift beregnede heldigste vilkaar, — der ikke tillader fordelene ved elektrisk drift helt at udnyttes.

Der er nemlig betydelig forskjel mellem at kunne med elektricitet lønnende drive en allerede for dampdrift bygget og planlagt bane og lønnende at kunne bygge en for elektrisk drift fra først af planlagt bane. Det er kun det første, der saa vidt vides, endnu er gjenstand for overveielser og beregninger.

Har man banen færdigbygget for dampkraft, synes det i hvert fald, som om besparelsen ved at gaa over til elektrisk drift maatte blive temmelig liden. Kan dette lønne sig, saa viser det rigtignok, at elektriciteten selv under mindre heldige vilkaar er dampen overlegen. Og skulde beregningerne give det resultat, har det naturligvis sin store interesse. Men lad os være belavet paa i det stykke at blive skuffet.

For den ikke specielt sagkyndige i det mindste stiller det sig saaledes, at elektricitetens indførelse netop skulde give den største besparelse i selve jernbanelegemets bygning, — og ikke saa meget ved driften i og for sig. Men er jernbanen allerede planlagt eller bygget, saa er det vanskeligt at forstaa, at der for tiden kan gjøres haab om nogen særdeles stor vinding ved overgang fra damp til elektricitet undtagen i rent specielle tilfælde.

Det vilde derfor været af stor interesse at have faaet fra de sagkyndige, der for tiden arbeider med sagen, ogsaa en beregning for et baneanlæg, der fra først af planlægges for elektrisk drift, og hvor dennes fordele søges udnyttede til størst mulig besparelse af selve anlægsomkostningerne (planeringsarbeiderne).

Den væsentlige erfaring, vi paa dette felt har, høster vi fra Amerika, hvor elektriske baner oftere konkurrerer med og beseirer ældre dampbane-

anlæg. De har endog tvunget fragterne ned til det halve, af hvad de før var. De er altsaa faktisk meget billigere anlæg end dampjernbanerne

Men hvori ligger her besparelsen? — Sandsynligvis overveiende i den meget mindre anlægskapital. — Og hvorfor er anlægskapitalen saa meget mindre? Fordi de elektriske baner er enklere bygget, lettere og derfor hvad jordanlægget angaar meget billigere end de ældre dampjernbaner. Det er denne besparelse, som det for os skulde gjælde om at opnaa. Thi særlig i vort bjergland er jo anlægsomkostningerne for en almindelig dampbane uforholdsmæssige, ofte stængende store. Hvad det her gjælder, er ikke en lidt billigere drivkraft for baner bygget efter det samme gamle kostbare princip; men en drivkraft, der gjør det muligt at bygge meget lettere og billigere baner. Kan ei elektriciteten hjælpe os hertil, saa lover den endnu ikke meget for os. Det synes især at være det punkt, hvorpaa de sagkyndiges opmerksomhed maatte være koncentreret.

Det heder hos os ofte, at elektriske baner eksisterer der endnu ikke; hvad der kaldes saa, er blot længere og lidt tyngre byggede og udrustede sporveislinjer, der forbinder byer og bygder istedenfor enkelte bydele.

Netop. Og netop deri ligger dog et fingerpeg om den vei, udviklingen paa dette felt sandsynligvis maa gaa. Navnet skjæmmer jo ikke. Det maa gjerne hede sporveie. Hvad vi trænger, er billigere kommunikationsmidler end de gamle dampbaner — billigere at bygge — og bedre, hurtigere og greiere end almindelige kjøreveie. Dette giver disse elektriske sporveie eller baner by imellem. Har man imod at kalde dem baner, saa lad os sige, at hvad vi trænger og haaber paa er sporveisforbindelse mellem vore byer og bygder, — et nationalt sporveisnet, der forbinder Bergen, Kristiania, Trondhjem, Kristianssand og det hele indland, og hvor man kjører lige saa godt og lige saa raskt som paa vanlige dampbaner, men — billigere.

Som den elektriske drift nu stiller sig, er det netop sporveisprincipet med lette anlæg, smaa og mange tog, der synes det for saadan drift naturlige. Det store spørgsmaal er blot om sporveisdriften kan tillempes for et større banenet og for godstransport med det samme held, som har fulgt den inden byerne.

Og her er det, at de talrige amerikanske anlæg har givet et delvis bekræftende svar.

En saadan elektrisk bane eller sporvei har den store fordel fremfor de gamle dampbaner, at den kan benytte betydelig brattere stigninger, klyve op og ned ad bakke, gaa rundt temmelig skarpe kurver og klare sig med

ganske let underbygning. Den trænger derfor meget mindre fjeld- og jordarbeide end de gamle anlæg.

I Amerika har man lagt de nye baner simpelt hen langs de gamle kjøreveie uden spor af tillempning af disse eller nybygning. Dette kan gjøres omtrent overalt. Skinnerne kan følge de fleste af vore landeveie uden nybygning, saa man simpelt hen sparer hele det planeringsarbeide, hvortil ellers broderparten af millionerne gaar. Og selv om man foretrækker ikke at benytte kjøreveiene, men at bygge særskilte veie for de elektriske baner, saa maa disse kunne bygges betydelig billigere end en vanlig kjørevei, hvad selve banelegemet angaar. Og tiltrods for disse besparelser vil man kunne kjøre i det mindste lige saa hurtig som paa vore ældre dampbaner.

Det er paa denne vis, at de amerikanske baner (eller længre og tyngre sporveie" by og by imellem) har kunnet beseire dampbanerne i konkurrencen og tvunget fragterne ned.

Sagen skulde saaledes synes grei nok. De lette baner, som vort land trænger, skulde vi saaledes her have og samtidig have andres erfaring for deres billighed og hensigtsmæssighed.

Fuldt saa ligetil er det dog desværre ikke. Der er nemlig ogsaa her et af de yderst kjedelige „men"-er, som ikke er saa greie at blive kvit.

De amerikanske baner (eller sporveie) er næsten udelukkende anlagt for persontrafik (og delvis let godstrafik); vore baner (eller sporveie) maatte væsentlig være godsbaner. Det er „men"-et, der for den udenforstaaende kan se ubetydeligt ud, men for den sagkyndige nærmere ligner en ugjennemtrængelig mur.

Gjaldt det for os kun om at finde et banesystem for persontrafik, saa var sagen grei. Da havde vi det. Da vilde det være vanvid at bevilge en øre mere til dampbaner eller at tage et spadetag til paa noget dampanlæg. Da maatte vi hurtigst mulig faa istand et banemæssigt nationalt elektrisk sporveissystem. Og vi vilde i det faa alt, vi trængte, kunde gjerne ofre navnet „bane" for de hundre fordele, der vilde opnaaes. Det er jo dog bedre at reise til Bergen i en yderst bekvem og elegant „sporvogn" end i en langt mindre bekvem og endog mindre hurtig „jernbanekupé".

Men desværre, det er ikke saa enkelt. Det er planker og fisk, bjelker og malm og ikke mennesker, vore baner maa beregnes paa. Og da bliver sagen mere tvilsom.

For at forstaa problemets art og vanskeligheder, er det nødvendig at have klart for øie, hvad det er, som giver elektriciteten dens fordele

som drivkraft ved sporveie eller passagerbaner, og hvorfor saa meget brattere stigninger og lettere bygning kan anvendes her end ved dampbaner.

Sagen er af saa stor betydning for vort land, at dens væsentlige elementer bør kjendes af enhver. I en følgende artikel vil derfor disse i al korthed blive paavist, og man vil se, at der endnu er et betydeligt sprang fra lønnende anvendelse af elektrisk drivkraft ved passagerbaner til lige lønnende anvendelse deraf ved godsbaner. Det første er en fastslaaet kjendsgjerning, det sidste er endnu intet steds et løst eller engang fuldt udredet problem, der byder paa store vanskeligheder, uden dog derfor at stille sig haabløst.

Hidtil synes man, som antydet, væsentlig at have havt opmerksomheden heftet paa mulige besparelser ved driften. Man har tænkt sig banelegemet uforandret, og godstrafiken besørget som nu af tunge lokomotiver. Det er meget muligt, at der ogsaa i den retning kan indspares noget; men skal elektriciteten bringe vort kommunikationsvæsen den større tilførsel af kraft og evne, der kan sætte ganske ny fart i dets udvikling, saa maa der utvilsomt noget mere til. Da maa besparelserne komme paa selve anlægget — planeringen — ved at brattere stigninger og lettere bygning benyttes. Og det betyder, at ogsaa godstrafiken maa nærme sig i det mindste til sporveistrafikens art og betingelser.

Det er vanskeligheder og muligheder i den retning, en følgende artikel ganske kort og populært vil behandle.

Difteri og serumbehandling.

Forhaabentlig vil i næste hefte hr. veterinærdirektør dr. O. Malm i anledning af en „patients“ artikel i *Contemporary Review* (gjengivet i forrige numer) levere en redegjørelse for sagens stilling.

Det oplyses, at som sygdommens navn er nu difteri fastslaaet, — ikke difterit. — Den i forrige artikel omtalte hestesygdom er Snive, ikke Kværke *(glanders)*.

Ny literatur.

L. Dilling: *Hverdagsmennesker.* — Skisser. — Første samling. — Fjerde oplag. — Illustreret af W. Peters, — Alb. Cammermeyers forlag. — Kristiania. — Kr. 2.25.

Dillings skitser behøver neppe nogen anbefaling. Enhver læser dem med

fornøielse og ønsker bare, at der var flere af dem. Forfatteren fortæller om sine hverdagsmennesker med lun humor, men tillige med en varm sympati, der altid lader dybere ting, end den fordringsløse form lader ane, skinne igjennem.

Socialismens Problem. — IV Det moralske spørgsmaal. — Oversat fra engelsk af Francis Wolff. — Ragnvald Paulsons forlag.

Dette er det fjerde essay i den bekjendte engelske samling *Fabian Essays*, der i sammentrængt og behagelig form giver en bedst mulig rede paa den nyere socialismes væsen. Forfatterne er alle mænd, hvis navne har god klang og medfører autoritet. — Forlæggeren fortjener tak, fordi han har paataget sig at overføre det interessante arbeide, der bør læses af alle i sociale spørgsmaal interesserede uanseet standpunkt. — Tidligere er udkommet: Bernard Shaw: Økonomisk analyse; Sidney Webb: Det historiske grundlag; William Clarke: Industriens udvikling. — Skal udkomme: Graham Wallas: Eiendommen i den socialistiske stat; Annie Besant: Industrien i den socialistiske stat; Bernard Shaw: Overgangen til socialdemokratiet; Hubert Bland: Et blik fremad.

Johs. Andersens stipendiereise til verdensudstillingen i Chicago. — Alb. Cammermeyers forlag.

En interessant redegjørelse for hvad en mekanisk interesseret nordmand særlig fæstede sig ved paa Chicagoudstillingen.

Fritz Reuter: *Landmandsliv.* — Roman. — Illustreret af D. Ljingdahl m. fl. — 1—3 hefte. — Det nordiske forlag. — Kjøbenhavn.

Andr. M. Hansen: *Menneskeslegtens ælde.* — Illustreret. — 2. hefte, — 1 krone. — Jacob Dybwads forlag. — Kristiania.

Prof. C. Christensen: *Røntgens straaler.* — Gyldendalske boghandels forlag. — Kjøbenhavn.

En fuld udredning af de nye X-straalers væsen.

Forlæggere anmodes om saavel i egen som læseres interesse at opgive pris paa anmeldelseseksemplarerne.

Nordiske tidsskrifter.

Svensk tidsskrift. — Nionde häftet. — *Ahl:* I arbetareförsäkringsfrågan II; *W.:* Nordiskt idrottslif i forntiden; *A. H.:* Spansk nutidsliteratur; *Alfred Jensen:* Svitez-älfvan, öfversättelse från A. Mickiewicz; Literatur etc.

Med næste hefte skal tidsskriftet, bekjendtgjøres det, foreløbig nedlægges. Merkelig nok, da det dog skulde synes at have sin rummelige plads inden den svenske tidsskriftliteratur.

Tilskueren. — Februar. — *Viggo Stuckenberg:* En smule troesbekjendelse; *Ph. Rosenstand:* Da de dansk-vestindiske øer sidst skulde sælges; *Paul Levin:* Stjaalne breve; *Karl Madsen:* Kunst; *R. Besthorn:* Ferdinand Apostata; *E. Schlaikjer:* Nationalitetskampen i Sønderjylland; Literatur og teater. Det udmerkede tidsskrift ser dobbelt tiltalende ud i dets nye udstyr.

Samtiden. — Januar—februar. — *Klaus Hansen:* Alkoholisme; *Vilhelm Krag:* Den vilde hind; *S. Obstfelder:* Edvard Munch; *Vilhelm Troye:* George Egerton; *Jens Raabe:* En historiker om historiens tre mestre: Renan, Taine og Michelet; *Leo Tolstoi:* Forfølgelserne i Rusland i 1895; *F. V. Kreci:* Den czechiske decadence; *G. Fonsegrive:* Hedenskab og kristendom.

Syn og segn. — Januar—februar. — *Johannes Skar:* Anders Rongli; *Ivar Mortenson:* Matløysa i Norig II; *Thorleif Homme:* Josva-tidi; Trui og vitskapen.

Naturen. — Februar. — *Georg W. Neumann:* Om gjærsop og de nyeste undersøgelser over deres afstamning; *Franz Toula:* Maanen; *J. Schaffer:* Blodet; Anmeldelser; Mindre meddelelser.

Ord och Bild. — December. — *Emil Hildebrand:* En brytning i svenska adelns historia; *Georg Nordensvan:* Ett første utkast; *Charles Baudelaire:* Dikter; literatur, kunst osv.

For Kirke og Kultur. — Januar. — *Andreas Jynge:* Dikte; *Dr. Driver:* Mosebøgerne og den moderne kritik; *Jonas Dahl;* kjødelige menneskeforventninger; *Yngvar Brun:* Over Ævne; *P. F. Holst:* Louis Pasteur; *L. Schrøder:* Den danske folkehøiskole; *Olaf Hohn:* Europa og Asien idag; *Matias Skard:* Grundtvig og Spencer som skolemænd. Literatur.

Forskjellige meddelelser.

— Socialisme kan defineres som forberedte sociale forholde og institutioner, der kommer gjennem et forberedt folk; men med mindre vi har det forberedte folk, er de sociale forholde og institutioner umulige. For mig betyder socialismen ikke blot mere brød, ikke mere af de dyriske nydelser, ikke blot at menneskets lavere natur kan baske sig i dette livs gode ting; men en almindelig løftning af livsniveauet, fysisk, intellektuelt og moralsk, til større høider, end er mulige under bestaaende samfundstilstande. *(Keir Hardie.)*

— Socialistiske og kooperative kolonier vedbliver at oprettes i de Forenede Stater. En koloni af den sidstnævnte art er nylig oprettet i staten Colorado. Den eier en betydelig landstrækning med vandkraft og skov og skal lægge an paa vindrue- og frugtavl. Kolonien er nu henved to aar gammel. Det er hensigten at bygge medlemmerne og deres familier et trygt hjem i et vakkert strøg og i et samfund grundet paa kooperative istedenfor paa rivaliseringens principer. Salg af berusende drikkevarer er forbudt ved koloniens grundlov.

Notitser.

— Et jernskib veier 27 pct. mindre end et træskib af samme tonnage, naar begge er velbyggede, og det første kan føre 115 tons last for hver 100 det andet fører, naar begge stikker lige dybt i fuldlastet stand.

— John Hopkins universitetet ved Baltimore har en linjermaskine, der benyttes for spektroskopiske instrumenter, og kan nøiagtig trække op til 125,000 linjer inden en tomme.

— Maxims nyeste maskinkanon udsender 666 kugler i minuttet. Lader og affyrer sig selv, og vedbliver at skyde, saalænge man holder fingeren paa en elektrisk knap, — 11 kugler i sekundet.

— *Professor Huxley:* Af alt det taabelige pjat, jeg har maattet læse, vilde det værste være de filosofers, som paatager sig at fortælle os alt om guddommens inderste væsen, ifald der ikke gaves en ting, der er endnu værre, — de filosofers absurditeter, som prøver at bevise, at der ingen Gud er.

— Dr. Cyrus Edson, New Yorks sundhedsinspektør, mener at have fundet et indsprøitningsmiddel mod tæring. Midlet er prøvet i en række tilfælder og synes efter de hidtil foreliggende resultater lovende.

— Paa de store amerikanske indsøer er der nu 21 staaldampere paa 6000 tons eller mere og ni staalseilskibe af samme drægtighed.

— Den russiske armé skal have et „elektricitets-korps" under en „generalløitnant for elektriciteten". Det nye „vaaben" skal ogsaa have en egen „elektrisk krigsskole".

— I 1895 udkom der i England 5581 nye bøger (tænk paa anmelderne!) og desuden 935 bøger i nye udgaver. Af de nye bøger var 1544 noveller, romaner, fortællinger (skjønliteratur) og ungdomsbøger, 501 religiøse (bibelkritik, teologi osv.), 660 filologi osv., 353 historie og biografi, 231 digte og dramaer, 400 essays og kunstkritik osv. — I de Forenede Stater udkom der 5101 nye bøger og 368 nye udgaver. Af de første 1050 noveller, romaner osv., 471 religiøse verker (bibelkritik osv.), politisk og social videnskab 313, digtsamlinger 294, historie og biografi 352, filosofi 55, humor og satire 32.

— Det forlyder, at to jøder har kjøbt hele Babylon eller det areal, som Babylon fordum indtog. Ætlinger af mændene fra det babyloniske fangenskab kjøber det i ruiner faldne Babylon, hvis folk forlængst er forsvundet af historien!

— En regnemester har regnet ud, at i løbet af 2000 aar har vor lille klode seet 951 store og blodige slagmarker. 5800 millioner mand skal være dræbt i krig i samme tidsrum. England udbetaler 1800 kroner hvert minut til renter paa statsgjelden og til armé og flaade.

— Chicago nye universitet, der er blevet overøst med milliongaver, har netop faaet 350,000 kroner til et universitets-„kapel" og fra en anden kant en stor landeiendom, fire store bygninger og 750,000 kroner til en kvindelig forberedelsesskole for universitetet.

— Trods alle skolelove har i 1894 i England 46 brudgomme og 54 brude af 1000 maattet sætte et kors i kirkebogen istedenfor sit navn.

— Korsikas farligste bandit, Achilli, der har over femti menneskeliv paa sin samvittighed, blev nylig skudt af gendarmes i San Gasino-skoven.

— Buddhistiske missionærer har begyndt et ivrigt arbeide i Sydafrika for at buddhisere negrene.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND VII. 31. MARTS 1896. HEFTE 6.

Ørkenen skal blomstre som en rose ....

(Efter William E. Smythe i *„Century“*).

Vindmølledistrikt. — Kunstig sø.

I.

Atter et af tidens mirakler, — af de ting, der formelig snapper veiret fra ens fantasi og aabner nye vidunderlige udsyn. Og endnu engang maa læseren følge med til Amerika, hvor jo et nyt, mægtigt rige af Europas størrelse, en hel ny verden holder paa at vokse op med den fart, der hører en elektrisk tid til, — hvor det derfor siger sig selv, at en og anden ny og ganske interessant ting af og til vil dukke op.

De fleste læsere ved, at der er noget, som heder den store nordamerikanske ørken. Den strækker sig fra omtrent den 100de længdegrad vest for Grenwich og lige til den kaliforniske kyststrækning (indbefattende den østlige og sydlige del af Kalifornia og hele den kaliforniske halvø). Hele denne strækning — indbefattende staterne Ny Mexico, Arizona, Nevada, Idaho, Montana, Wyoming, Colorado og dele af Texas, af hvilke flere udgjør et rige af Tysklands eller Frankrigs areal — lider af regnmangel og

tørke og er derfor mere eller mindre ørkenlignende. For jordbrug har den været anseet omtrent unyttig. Pacifikbanernes passagerer har stirret sig trætte paa den endeløse slette med den tarvelige, graaagtige græsvækst, hvorfra sand og askelignende støv suges indaf vognvinduerne. Staternes befolkning har enten levet af den rige grubedrift eller af kvægopdrætning paa de uindgjærdede sletter. Mest øde ser ørkenen ud i de sydligere stater Ny Mexiko og Arizona. I den sidste stat ser sletten ofte ud som et eneste askehav, — det tristeste syn man kan tænke sig.

Denne ørken er det, som nu er bragt til at „blomstre som en rose“ — aldeles bogstavelig. Den er ifærd med at forvandles til rækker af de mest fortryllende havebrug, vingaarde og frugtanlæg. Og det mest interes-

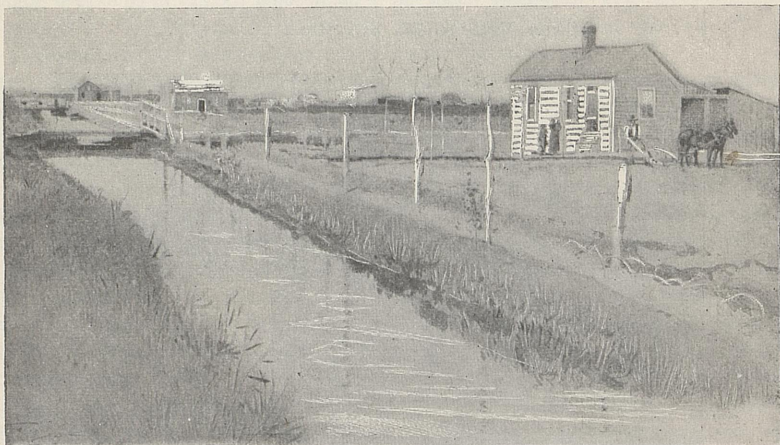

Nybyggere ved en vandingskanal.

sante er, at den store naturhindring, tørken og regnmangelen, der før syntes at fordømme hele dette areal til at blive liggende unyttet, netop er blevet disse staters og deres jordbrugs uhyre fortrin. Ikke for alt i verden vilde Arizona-farmeren velsignes med regn. Takket være sin tørke og sin regnmangel er han nemlig istand til at faa dobbelt saa megen og dobbelt saa god afkastning af sin farm som de østligere regnvelsignede staters farmere. Og takket være regnmangelen er hans høst bragt udenfor tilfældighedernes omraade og er blevet en sikker, beregnelig faktor. Han kan paa forhaand angive sin afkastning næsten med samme sikkerhed som en fabrikant. Hverken frost, tørke eller „for fugtig aarstid“ generer ham. Slige „velsignelser“ kjender han ikke.

Han lever under en jevnt skyfri himmel, i et udmærket klimat, be-

høver ingen paraply, resikerer ingen ødelæggelse fra flom, — og hans havebrug blomstrer om ham som en Sharons rose.

Det hele ligger i kunstig agervanding.

„Kunstig vanding," vil mange udbryde. Ja det er bra nok, naar man er saa uheldig stillet at maatte ty dertil; men det kan jo blot være en nødhjælp; det kan naturligvis ikke komme op mod naturlig vanding fra skyerne.

Jo, tak skal De have, svarer Arizona-manden. Den staar lige saa høit over Deres „naturlige" vanding som et „kunstigt" vandverk over den naturlige maade, at hver mand kjører til bækken eller elven efter sit vand. Den betyder, at vi regulerer vandingen hele aaret igjennem. Hos jer, naar sommeren er tør, og regn ikke vil komme, saa gaar I og maaber op mod den klare himmel og ønsker og haaber, at skyerne vil komme.

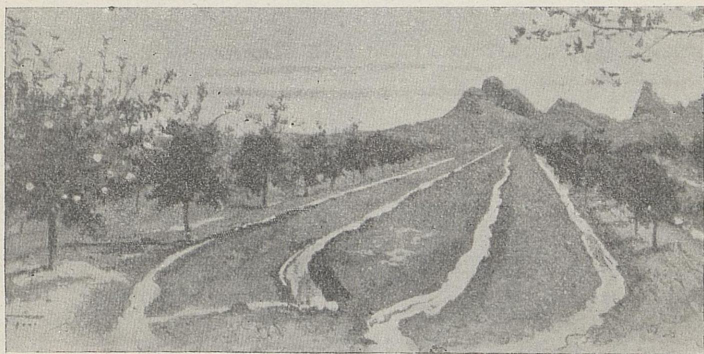

Vanding af frugtfarm.

Kanske I beder om regn ogsaa. Vi bare skruer paa en kran, saa er den sag i orden. Og til andre tider regner og regner det hos Eder og vil aldrig stanse; poteterne raadner, kornet falder overende og ødelægges . . . Vi kjender ikke til sligt, vi. — Og altid maa hos jer vandingen ske ujevnt, i regnskyl med mellemliggende tørketid; og altid maa solen skjules, naar jers ager skal vandes. — Det kalder vi klodset arrangement.

Vore agre vandes aldeles jevnt og præcis saa meget, som til enhver tid trænges. Vi følger videnskabelig udarbeidede tabeller i saa henseende. Aldrig er planterne tørre og aldrig er de for vaade. Aldrig river et regnskyl kornet overende eller slaar frugten af træerne. Og solen skinner og driver den hele tid, medens vandingen foregaar. Vor frugt staar aldrig overskyet, altid i tør, klar, solfyldt luft. Vi mener, at „kunstig agervanding er saa langt fra at være en fattig erstatning for regn, at regn tvertom blot er en uhyre klodset og uøkonomisk erstatning for kunstig vanding." I er af-

hængige af naturens luner, vi kun af vore kraner og egne hænder. Vort system er sammenlignet med eders, som en moderne dampplog sammenlignet med de gamle ægypteres træplog. Behold I eders regn og lykke til! Giv os vor evig klare himmel og kunstig vanding.

II.

Jordbunden over hele denne ørken har vist sig overordentlig frugtbar og ganske særlig skikket til allehaande frugtavl og havekultur. Særlig er Arizonas askegrund den fuldstændigste drivhusjord. Straks der kommer

Landskab i Arizona, — hvor der for nogle aar siden kun var graa aske.

vand paa den, springer roser og liljer, ferskener og vindruer frem med en hurtighed og en rigdom, der neppe kjendes andensteds i verden. Og man har fundet, at frugt, der dyrkes ved kunstig vanding, baade bliver større og bedre og giver flere fold, end hvor man endnu holder fast ved den gammeldagse metode at stole paa veir og vind. Saaledes har man fundet at Idahoæbler bliver dobbelt saa store som samme sort New York æbler under samme breddegrad og i samme klima forøvrig. Aroma og smag er ogsaa finere. Aarsagen antages dog delvis at ligge i den intensere kultur, som dyrkning ved kunstig vanding fremkalder. Men det er jo let at forstaa, at det stadige solskin, den tørre luft og den jevne tilførsel af vand maa have uhyre betydning baade for frugt, grøntsager og korn.

Vandingen foregaar dels ved anlæg af store dæmninger i høifjeldene, hvorved aarets nedbør og snevand indsamles, dels ved kanalanlæg fra de ganske talrige floder og bække og dels ved brønde. I det sidste tilfælde benyttes vindmøller til at pumpe vandet op og sende det ud i kanalerne. I et stort distrikt ligner landskabet derfor Holland. Vindmøllerne sees spredt udover det hele land. Vandet findes 8—15 fod under overfladen, saa brønden koster lidet. Hver farmer har sin egen brønd og mølle. Den sidste pumper stadig vand op i et muret bassin, hvorfra smaa kanaler leder det ud over markerne gjennem sluser og ventiler, saaledes at et barn kan regulere det hele. I bassinet slippes desuden fisk, der hurtig formerer sig og skaffer farmerne fersk fisk aaret rundt. Fisken bliver ofte saa tam, at den i enkelte tilfælde passer middagstiden, og, naar klokken ringer til middag, stimer sammen ved overfladen for at faa sit maaltid af brødsmuler! — Forresten er de vestlige søer, elve og fjorde fulde af fisk. Og klimat og kultur gjør, at de forskjelligste vækster kan dyrkes paa samme lille farm. Poteter og appelsiner, hvede og bananer. Alt, hvad familien trænger, selv til elegant levemaade kan dyrkes paa gaarden. Her er en spiseseddel fra en liden familiemiddag med hver eneste ret, undtagen kaffe, lavet af gaardens egen produktion.

Bønnesuppe.
Laks i æggesauce.
Stegt kalkun*) med tilberedning og giblet sauce.
Løg, meloner, seleri, ristede poteter. Ribsgelé.
Tomat- og agurksalat. — Ost.
Biscuit glacé. Sukkerbrød.
Vandmelon Kaffe.

III.

Billederne viser bedre end ord evner, hvad der paa ganske faa aar er opnaaet. — Hvem vilde forresten ikke gjerne være kvit regn og have evigt solskin, naar bonden ligefuldt kunde faa sine marker vandet.

Imidlertid er det de sociale — og vi kan lægge til etiske — resultater af „kunstig vanding“, der er de mest interessante og allerede iøinespringende. Det er et nyt jordbrug og et nyt samfund, der springer op derude i ørkenen i haver af blomster og frugt under evigt solskin og klar himmel udenfor naturlunernes rækkevidde. Det er anslaaet af de mest konservative autoriteter — som chefen for de Forenede Staters geologiske opmaaling —, at denne ørkenstrækning alene kan give vakre, lune hjem og rigeligt udkomme til allermindst de Forenede Staters hele nuværende folke-

*) En amerikansk nationalret.

mængde. Allerede lever ½ million direkte af ørkenens jord og fire, fem millioner er samlet derude. Man forudser derfor, at denne nye befolkning af havedyrkere snart vil gjøre sin indflydelse gjældende i de Forenede Stater og sætte ogsaa sit merke i deres udvikling.

Sagen er nemlig den — og det er interessant at se, hvorledes alt i vor lille verden hænger paa det nøieste sammen —, at kunstig vanding lønner sig bedst med intens drift. Og denne kræver igjen eller leder i det mindste til smaa brug. Store gaarde lønner sig ikke i „ørkenen".

Vei i „ørkenen".

Jo mindre gaarden er, desto bedre lønner sig arbeidet med den. Og i det drivende klimat er med godt brug 1, 2, 4—5 hektarer tilstrækkelig til at give en familie godt og rigt udkomme og lidt tilovers (ellers er en gaard i Amerika sjelden paa mindre end 40—70 hektarer). Samtidig er dette areal ikke større, end at eierne selv med familie omtrent klarer arbeidet — et ganske let, behageligt arbeide. Følgen er, at de nye samfund kommer til at bestaa af et virkeligt demokrati, hvor omtrent hver mand eier sin gaard og selv bearbeider den, hvor der næsten ikke gives løsarbei

dere, — ingen „arbeidsklasse“ altsaa og ingen „kapitalist“-klasse. I enkelte samfund er ligetil 90 pct. af den voksne, mandlige befolkning gaardeiere. Det er let at forstaa, at man her har temmelig ideale samfundsvilkaar.

Bebyggelsen bliver ganske tæt. Man faar en mellemting mellem by og land. Jord og kanalanlæg er for kostbare ting til at sløses bort. Hver mand optager kun saa meget land, som han evner at dyrke godt, og naboen tager landet lige indtil. Ofte er det en kanal, der bringer livets

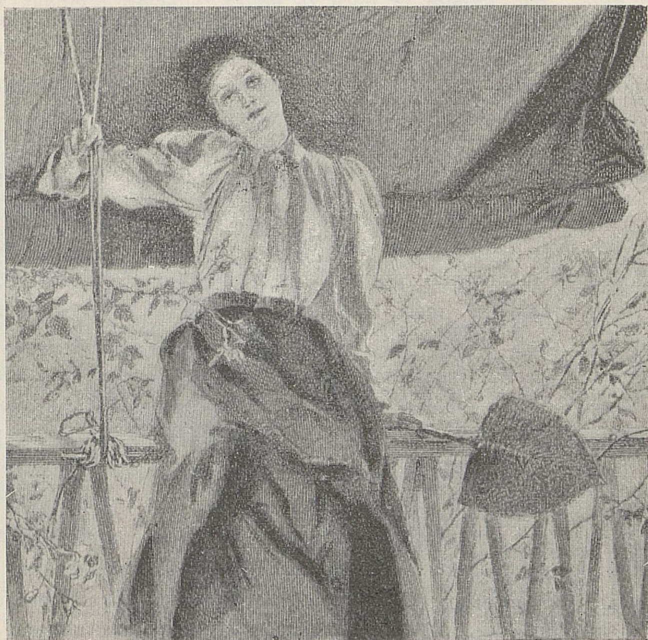

Paa verandaen. — Farmerpige.

vand til det hele samfund; og i saa fald kommer bebyggelsen til at følge kanalens begge bredder som i en endeløs, aabent bebygget landsbygade. Hver mands hus staar omgivet af haver og frugttrær, og der er hverken langt eller øde mellem gaard og gaard, — kun en ganske liden tur langs kanalen, forbi duftende magnolier, og man staar udenfor nabogaardens havelaage. Vi hører om „gader“ ligetil 30 km. lange, langs hvilke gaard følger gaard uafladelig — smaagaarde paa et par hektarer, der strækker sig, med en smal front til gaden, bagover fra denne; en ustanselig række af haver, hvor vindruer, ferskener og appelsiner kappes med blomsterfloret i farvepragt og glands, medens den lange gade selv den hele vei over-

skygges af palmetrær og magnolier. Post ombringes frit til hver farm, og i det hele har man alle en bys reelle fordele uden dens ulemper. — Uvandet ørkenland faaes her for 7 øre pr. are, medens det saa snart det er „under vand“ (som det heder, naar vanding er muliggjort) kan sælges i udyrket tilstand for ca. 10 kroner pr. are, og naar det er beplantet med appelsintrær f. eks., og disse er tilvokset, for 50—200 kroner pr. are.

Det er vel ikke urimeligt at slutte, at allerede disse næsten ideale omgivelser og sociale og økonomiske forhold, den klare himmel, det bestandige solskin, blomster og havearbeide maa influere paa den menneskelige karakter til det bedre. Lidt af solskin og blomsterduft maa dog vel sive ind i sjæl og sind, og de trygge forhold, den sikre eksistance og jevne velstandsfordeling maa næsten udelukke al den bitterhed og rivalisering, der affødes af økonomisk tryk og ujevnhed.

Men der er endnu en faktor, som virker i retning af at give denne ørkenbefolkning et eget og høiere præg. Den bestaar nemlig i stor udstrækning af et baade naturligt og kunstigt „udvalg“ — *picked elements*. Mange af de nye distrikter er saakaldte „kolonier“, tildels kooperative. De er befolket af mennesker, der ikke er kommet for at blive rige i en fart, ikke som eventyrere, men alene for at bygge sig selv og familie et trygt hjem i et godt klimat og under bedre og lysere samfundsforhold, end de findes i ældre lokaliteter. Dette gjør, at de mere ideelt anlagte elementer næsten bliver i flertal blandt denne befolkning, og at det materielle dyrkningsarbeide overalt ledsages af et lige intenst aandeligt dyrkningsarbeide. Tonen tages i saa henseende fra Ny England, hvis institutioner og traditioner overføres til ørkenen og „vandes“, de ogsaa, med nyfødt begeistring og nye, rummeligere forholdes udviklende magt. Idealet for menneskeligt liv og karakter er høit og efterstræbes med samme energi som druernes eller æblernes forædling. Følgen er, at man finder en velstaaende farmerbefolkning, der samtidig staar intellektuelt og moralsk meget høit og fryder sig ved et i alle maader rigt liv, — landlig idyl med byers klubliv og universiteters og literaturs indflydelse. (Det er ikke ualmindeligt i Amerika for universitetsuddannede mennesker at blive farmere; dannelsen er dem ikke levebrød, men lyst og aandelig nødvendighed.) Berusende drikke er paa store strækninger omtrent banlyste af den fælles smag. Man har simpelt hen ikke brug for dem. Der er lyst og munterhed nok dem foruden. Trangen eksisterer ikke.

Det nye sollyse liv har ogsaa udviklet en række særegne folkefester, der minder om livet i andre end vore prosaiske, mekaniske tider. Et sted er saaledes aarets store dag „ferskendagen“, — da ferskenerne er modne og høstes. Den feires med blomsteroptog, musik og dans i samfund, hvor fattigdom og raahed er omtrent ukjendte størrelser. Andre steder har man

en „vinhøstningsdag“. Og et sted en „potetesdag“ feiret paa lignende vis, — poteter er nemlig der den vigtigste produktionsartikel af en jord vandet af brønde og vindmøller.

IV.

Mange af kolonierne er som nævnt kooperative. Ikke socialistiske. Der er intet indgreb i den enkeltes eiendomsret eller absolute frihed. Kooperationen gjelder kun de mekaniske og financielle ting, som den enkelte ikke magter, — som den store vandingskanal eller de dæmninger, der opbevarer vandet i fjeldene; salget af frugt til byerne osv. Man har frugtbørser, organiserede i national sammenslutning, saaledes at farmerne er lige saa sikker paa at faa sine varer solgt til bedste pris som paa at faa vand nok til sine marker.

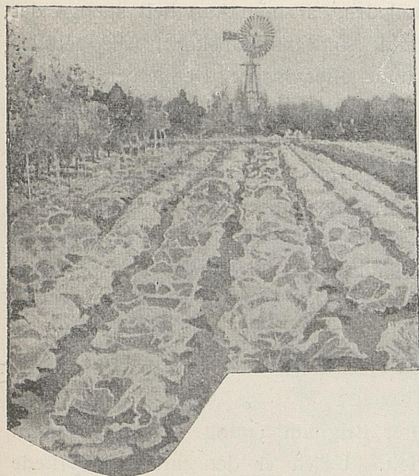

Kaalhave i ørkenen.

Flere kolonier er grundlagt paa den vis, at en flerhed af familier har sluttet sig sammen og kjøbt et landstykke. En del medlemmer er saa blevet sendt ud som pionerer, medens de andre har beholdt sine gamle stillinger og indtægter og af de sidste underholdt pionererne. Disse har gravet vandingskanalerne, bragt markerne i dyrkbar stand, lagt ud en landsby, bygget en del huse osv. — Naar saa alt er i færdig stand, kommer de andre efter, og kolonien er færdig. Planen er gjentagende prøvet med fuldstændigt held. En blomstrende frugtkoloni grundlagdes saaledes paa denne vis af tyske maskinarbeidere i San Francisko.

V.

Agervanding er naturligvis intet nyt; de gamle ægyptere og azteker kjendte den jo; men vor tids større mekaniske hjælpemidler og anglosaksernes opfindsomhed og energi har dog gjort den til noget helt nyt. Den foregaar ganske anderledes her end i det gamle eller nuværende Ægypten. Den er blevet udviklet til et omhyggeligt, videnskabeligt og mekanisk næsten fuldkomment system, der som nævnt gjør afhængigheden af regn til det rene barbari.

Den gamle vandingsmetode bestod slet og ret i at sætte markerne under vand — „overrisling“. Denne metode er i den amerikanske ørken

ganske opgivet undtagen for korn- og eng-lands vedkommende, og selv der findes andre metoder bedre. Ulemperne ved denne maade er, at jorden klumper sig sammen, og at vandet ikke tilføres planterne jevnt. Hvor den endnu for agerland benyttes, udføres den efter nye principer, der hindrer jordens sammenklumpning. — Men for grøntsager og frugt udføres vandingen paa en ganske anden vis. Her kan naturligvis blot angives en enkelt af mange, i detaljer forskjellige systemer. Markerne planeres omhyggeligt, med et bestemt, ubetydeligt fald, hvorpaa der med en egen art plog pløies ganske smaa furer mellem trærækkerne eller grøntsagsbedene, rundt træerne er der ofte andre cirkelrunde furer i forbindelse med langfurerne. Ved toppen af marken gaar der en liden cementeret kanal med et hul for hver fure. Hullet dækkes af en ventil, saaledes, at man kan helt stænge det eller slippe paa netop saa meget vand, som man ønsker. Alle ventiler paa en gang eller blot enkelte kan aabnes efter ønske. Denne cementerede kanal kommer lige fra bassinet eller fra den store fælles vandingskanal.

Englandet vandes væsentlig endnu ved overrisling, Ogsaa paa dette omraade er ørkenen særlig velsignet. En egen art ørkengræs findes ved vanding at give en overordentlig rig afkastning. Det skjæres i nordstaterne tre gange om aaret; i de sydlige stater seks gange; vokser høit og rigt og er et udmerket foder. Ikke alene yndes det af heste og kjør, men ogsaa svin, ænder og gjæs spiser med glubskhed og til deres sundhed dette græs — *alfalfa.*

VI.

Det er mormonerne og deres fører Brigham Young, der har æren af at være foregangsmænd paa dette felt. Utah er den første opdyrkede oase i den store ørken. Da mormonerne kom der, frembød Salt Lake det mest øde udseende, en kan tænke sig. Nu er det et fuldstændigt Eden, hvad landskab og dyrkning betræffer. Den nuværende høvding for mormonkirken lever med sin familie paa og af en farm paa 8 hektarer, der giver ham godt udkomme. Hovedstaden selv er en fuldstændig haveby, og rundt om den ligger vakre smaa landsbyer omgivne af rige havebrug. Før var her kun sand og tynde, stride græstufter.

Brigham Young fortjener at stilles i klasse med de ikke talrige, store økonomiske og samfundsorganiserende folkehøvdinger. Han saa straks, hvad andre først i de senere aar har opdaget, at ørkenens regnmangel netop var dens velsignelse og styrke, at kunstig vanding var bedre og sikrere end naturlig, og at ved dens hjælp uafhængiggjordes man af naturens luner og tilfældigheder. Uden frygt gav han derfor ordre til at bygge det „Ny Jerusalem" her midt i ørkenen. Dæmninger opførtes i fjeldene, kanaler byggedes og et fuldstændigt vandingssystem bragtes i

orden med det udfald, at af Utahs familier lever nu over 90 pct. som velstaaende, gaardeiende farmerfamilier, at fattigdom og nød er ukjendte undtagen blandt kristne indvandrere, og at det mormonske samfund efter en omhyggelig beregning i de sidste 40 aar har kunnet lægge over 2000 millioner kroner i bygninger, templer, opdyrket jord, skoler osv., samtidig som befolkningen den hele tid har havt godt og endog rigt udkomme. Hver øre af de 2000 millioner er tilligemed befolkningens levemaade den hele tid bragt ud af den ørkenagtige grund ved jordbrug.

Merkelig nok varede det længe, før andre fulgte mormonernes glimrende og lovende eksempel. Der herskede en følelse af, at land, der maatte kunstig vandes, ikke var værd at optage for hvide og kristne men-

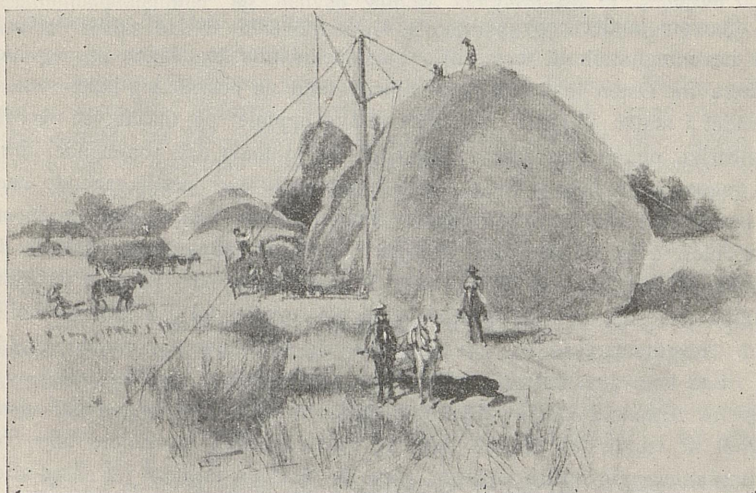

Alfalfa=saater.

nesker. Følgen var, at ørkenen forblev ubeboet, medens den jord, der velsignes med regnskyl hurtig faldt i de store jordspekulanters hænder. — Alt er godt for noget. Et resultat af fordommen mod ørkenregionens jord er, at denne ikke er faldt i spekulanters hænder, men endnu væsentlig eies af nationen, og man er blevet saavidt brændt af jordspekulanternes plyndrerier, at statens jord ikke mere som før vil blive bortødslet og faa lov at falde i deres hænder. Den vil kun blive udstykket til virkelige farmere mod sikkerhed for faktisk opdyrkning.

Imidlertid: da regjeringens taabelige rundhaandethed i bortskjænkning af land havde bragt det meste af den regnvelsignede jord i spekulanternes hænder (kun en liden del af den er under dyrkning; spekulanterne holder den fast i haab om høiere priser), saa blev den voksende befolkning

tvungen til at se sig om efter nye egne, og blikket faldt paa den før for agtede ørken. Først paa Kalifornia, hvor rig sol og rig jord med et idealt klimat syntes at friste til den kunstige vanding, der alene manglede. Resultatet skabte begeistring og en hel „ørkenfeber“. Der er nu blevet anlagt dæmninger og vandingskanaler paa forskjellige steder til et kostende af undertiden op til 20 millioner kroner. Men hver øre faaes tilbage med renter og rentes rente. Vi har seet, at jord, der indkjøbes til 7 øre pr. are efter vanding og beplantning — efter 5—6 aars forløb — er værd lige til et par hundre kroner pr. are og giver indtil 50 pct. afkastning af den sidstnævnte sum!

I 1873 faldt der sterk regn længer vesterpaa end tidligere. Og straks var spaamænd ude og paaviste, at regnet trak sig længer vestover hvert aar, eftersom landet bebyggedes, og at de østligere dele af ørkenen snart vilde have regn nok til farmdrift. Landspekulanter tog sagen op, og indvandrere fra Østen lokkedes til at optage land og bosætte sig inden ørkenomraadet i staten Kansas. Der blev straks oppløiet og tilsaaet et betydeligt distrikt, og en stor mølle byggedes for at male det kommende korn. Men regnet kom ikke i 1874. Det foregaaende aars vestliggaaende nedbør havde blot været en tilfældighed. Kornet tørkede hen, og ikke en eneste tønde blev avlet i det hele distrikt. De fleste indvandrere pakkede da sammen og drog østover igjen, men en del havde ikke raad til at flytte og fandt paa som et sidste haab at vande sine marker fra den forladte møllekanal. Resultatet var i 1875 en bugnende rig høst, der gav møllen arbeide nok. Saa kom atter indvandrerne tilbage, og betydelige vandingsanlæg byggedes fra Arkansas-floden. Men imidlertid var man i en anden stat ogsaa begyndt at vande fra samme flod, og da denne stat laa høiere oppe og vandingsanlæggene hurtig voksede, blev de stakkels farmere i Kansas atter siddende med svedne marker og tomme kanaler. — Saa fandt et klogt hoved paa at grave efter vand, og fandt det, blot 8 fod under overfladen, i uudtømmelig mængde. Følgen blev det første store vindmølledistrikt.

Det hele udgjør et slaaende eksempel paa, hvor liden en rolle menneskers forudseendhed og klogskab igrunden spiller i den menneskelige udvikling. Tilfældet er en ulige større faktor — eller de magter, der skjuler sig bag tilfældets maske.

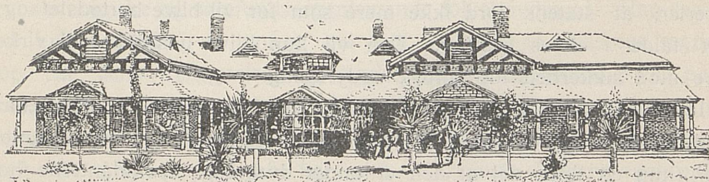

Farmhus i ørkenen.

Den angloamerikanske freds- og unionsbevægelse.

(Efter *„Review of Reviews“*).

Den tidligere omtalte bevægelse i England og Amerika til fordel for oprettelse af en permanent voldgiftsdomstol og en nærmere sammenslutning mellem de to store folk i et fredsforbund synes virkelig at skyde fart. I hvert fald mangler den ikke tilslutning fra de „stores“ side, fra samfundets ledere; det gjælder nu blot, om ogsaa de „smaa“ vil slutte sig til den med samme begeistring og i samme udstrækning.

Den før citerede folkeresolution til fordel for et freds- og voldgiftsforbund mellem de to folk er allerede til dato undertegnet af hundre parlamentsmedlemmer og henved hundre borgermestre i engelske byer. Desuden findes blandt underskriverne og dermed blandt den nye bevægelses medlemmer paa engelsk side en betydelig del af alt, hvad nationen eier af store navne i kunst og literatur, Millais, Alma Tadema, Walter Crane, George Meredith, Frederic Harrison, osv.; de ledende mænd inden alle kirkesamfund; en hel række af biskoper, lorder, jarler,*) osv. Endog en admiral og en kardinal. Blandt parlamentsmedlemmerne er mange af de bedst kjendte navne, Ashmead Bartlett, Asquith, Foster, Harrington, Lawson, Justin Mc Carthy, Nundella, Trevelyan, osv.

Blandt andre, der er ivrig med i bevægelsen, kan nævnes saa forskjelligartede mænd som Gladstone og Balfour, lord Rosebery, Herbert Spencer og James Bryce.

Det gaar saaledes ikke længer an at tale om, at det er de slemme styrere og stormænd, der holder paa krigen og hindrer den evige fred fra at oprinde. Vil de engelske og amerikanske folkemasser slutte sig til den nye bevægelse i samme forhold, som l e d e r n e allerede har gjort det, saa er dens seier — og dermed et angloamerikansk fredsforbund — saa sikkert som at to og to er fire.

Møder er holdt rundt om i landet, og prester har præket over sagen, og fredsresolutioner er blevet vedtaget af menighederne i kirken under gudstjenesten.

Paa den amerikanske side har ogsaa sagen vundet sterk tilslutning blandt de ledende. Cleveland og hans sekretærer har udtalt sin sympati for den; tidsskrifter begynder at fyldes af freds- og unionsartikler; store folkemøder er holdt i Filadelfia, Baltimore, New York og andre steder, og en national kongres skal snart samles i Washington for at organisere den amerikanske gren af bevægelsen. To større repræsentative komiteer er ifærd med at dannes paa begge sider af havet. Disse skal saa konferere indbyrdes om de bedste midler til at naa det fælles maal. En angloamerikansk konferense af ledende mænd paa begge sider vil ogsaa i sommerens løb blive holdt i Schweitz.

Kort sagt: arbeidet for et fredsforbund mellem de to folk, som begyndelsen til en nærmere sammenslutning, drives med fuldt alvor og egte

*) F. eks. hertugen af Westminster, jarlerne Grey, Russel, Stamford, lord Granville osv.

anglosaksisk energi. Det er allerede kommet saa langt, at det er vanskeligt at tro, at det ikke skulde lykkes og en art engelsk-amerikansk union virkelig blive en af den nærmeste fremtids realiteter.

„At gaa til krig med de Forenede Stater,“ udtalte en af talerne (forfatteren Hall Caine) under alment bifald paa et stort folkemøde i London, „vilde ikke være patriotisme, men mord.“ Og paa samme vis svares der fra Amerika.

— Er ikke disse ting saa vidt store, at de er værd at lægge merke til ved siden af dagens bynyt? — Sandelig, menneskene har ondt for at se det store der sker i deres egen tid. Det er altid den følgende slegt, der opdager en tids storhed, besynger den og ønsker sig tilbage i den. Da var der stordaad til; men nu . . . . „*No age was ever heroic to any but the heroic doers in it,*“ sagde Carlyle.

Staar forbrydelsernes antal i noget forhold til veiret?

(Delvis efter „*Nature*“).

Kringsjaa har før meddelt, at en egen afdeling af de Forenede Staters veirbureau har den opgave at samle statistiske oplysninger om den mulige forbindelse mellem veir og helbred. (Se VII, s. 78).

At en saadan forbindelse eksisterer blir nu mere og mere erkjendt og maa efter de seneste undersøgelser vel ansees som en kjendsgjerning. I saa fald maa der ogsaa gaaes et skridt videre.

Den moderne videnskab kjender ingen aandelig virksomhed uafhængig af legemet og dets vekslende tilstande, ligesaalidt som den kjender legemlige forstyrrelser, der lader aandsvirksomheden uberørt. Sjæl og legeme, aand og materie viser sig for forskeren altid at staa i den nøieste og mest intime sammenhæng.

Hvis det nu godtgjøres, at legemets befindende staar i forhold til atmosfæriske omvekslinger, hvorfor skulde saa ikke det samme være tilfældet med aandens? Ja, ved man ikke her allerede af egen erfaring, at en slig forbindelse eksisterer? Hvem har ikke følt sig oplivet, styrket og sjælelig paavirket af en straalende solskinsdag, en mild, vaarlig luftning eller noget lignende? Og hvem har ikke kjendt humøret lide under høstdagenes graa, triste ensformighed? Erfaringer af denne art er jo dagligdagse.

Der er altsaa en vis forbindelse mellem vort sjælelige befindende og veirforholdene. Vore stemninger og følelser veksler faktisk med de atmosfæriske tilstande omkring os.

I hvilken grad? — det er spørgsmaalet.

Hvis veiret kan foraarsage rent fysiske sygdomme, og hvis det ovenikjøbet øver indflydelse paa rent sjælelige fornemmelser, ligger det ikke ogsaa da nær at antage, at de sjælelige sygdomme, de halvt fysiske, halvt psykiske tilstande, der giver sig udslag i forbrydelse, i nogen grad foraarsages og bestemmes af den samme mægtige faktor? Kan det ikke tænkes, at hvad der sætter et normalt menneske i en glad eller trist stemning, det kan hos en abnorm aand vække forbrydernaturen i ham tillive og give sig udslag i samfundsfarlig handling? Efter nutidens forstaaelse er jo en forbryder netop dette: et menneske, der under givne forhold paavirkes anderledes end mennesker i almindelighed, og som under denne paavirkning bliver samfundsfarlig ved sine handlinger.

Er denne forstaaelse rigtig, maa en forbindelse mellem veir og forbrydelse ikke alene være mulig, men ogsaa i høi grad sandsynlig. Der er gjort flere forsøg paa at undersøge forholdet nærmere. Et af de sidste er foretaget af C. E. Linney, direktør for veirbureauet i staten Illinois. Man synes idetheletaget i Amerika at være langt forud for europæerne paa dette nye strøg for videnskabelig forskning.

Linney, som offentliggjør sine resultater i *American Meteorological Journal,* har undersøgt politirapporterne for storbyen Chicago i et tidsrum af seks aar, fra 1888 til 1894. Det samlede antal af arrestationer for hver maaned og forbrydelsens art er sammenlignet med maanedens meteorologiske forhold.

Direktøren indrømmer, at enkelte tilfælde ikke stemmer med den almindelige regel, men i det store taget godtgjør hans resultater, at en udpræget forøgelse af visse forbrydelsers antal viser sig ved en forhøielse af temperaturen. Sandsynligvis kan denne forøgelse paavises at staa i sammenhæng med temperaturens daglige forandring. De fleste forbrydelser af denne art skulde altsaa begaaes omkring middag, da det gjennemsnitlig er varmest. For temperaturens maanedlige og aarlige ændringer er sammenhængen iøienfaldende. Visse forbrydelser er altsaa hyppigst i aarets varmeste maaneder og hyppigere paa de dage, hvis middeltemperatur er over det almindelige, end paa maanedens øvrige dage.

Endvidere øges forbrydelsernes antal ved udpræget regnfattigt veir, selv om temperaturforholdene er normale. Er veiret regnfattigt og temperaturen tillige høiere end sædvanlig for aarstiden, bliver forøgelsen endnu mer iøienfaldende. Luftfugtigheden forøvrigt synes ikke at spille nogen rolle, heller ikke skydækket, skjønt der muligens er en ganske svag forøgelse i klarveir og en tilsvarende ganske svag aftagen i skyet, mørkt veir.

Paa den anden side aftager forbrydelsernes antal, naar temperaturen er lav, især i vintermaanederne, og ved langvarig regnfuldt veir om som-

meren. Naar sterk nedbør og lav temperatur indtræffer samtidig, er formindskelsen mest udpræget. Direktør Linney tror ogsaa af sine undersøgelser at kunne slutte, at forbrydelser er mere sjeldne ved visse vindretninger end ved andre.

Hvem ved? — maaske kommer den dag, da politistationerne er fuldt udrustet med meteorologiske instrumenter, efter hvis angivelser politiinspektørerne regulerer sin aarvaagenhed? *P. E.*

Lidt geografisk statistik.

De flestes forestillinger om endog størrelsen af udeneuropæiske lande er vistnok ofte lidet korrekte. Vi taler saaledes om det „lille Venezuela", der dog er mere end dobbelt saa stort som hele det Tyske Rige eller som Frankrige eller henved fire gange saa stort som kongeriget Italien. Peru og Kolumbia og Bolivia er omtrent af lignende størrelse, Chili omtrent som det Tyske Rige og Italien tilsammen. Den Argentinske republik (med kun $4^1/_2$ million indbyggere) er i udstrækning saa stor som det Tyske Rige taget fem gange, eller som Tyskland, Østerrig-Ungarn, Frankrige, Holland, Belgien, Danmark, Spanien og Portugal og lidt til slaaet tilsammen, — hele det kontinentale Vesteuropa undtagen Norge og Sverrige. Og Brasilien er som den Argentinske republik plus europæisk Rusland med Finland og Polen, eller som hele Europa med undtagelse af den skandinaviske og Balkanhalvøen. Og dette rige har neppe femten millioner mennesker. Kanada er lige saa stort som Brasilien, og de Forenede Stater indbefatter et areal saa stort som hele Europas, naar Sverige bortskjæres.

Australien med omliggende øer (de sidste udgjør 15 pct. af det hele areal) og med seks millioner mennesker er i udstrækning noget større end Europa.

De tyske kolonier i Afrika udgjør tilsammen et rige fire gange saa stort som moderlandet. Engelsk Afrika er saa stort som det hele Europa med undtagelse af Rusland og Tyrkiet.

Madagaskar er omtrent saa stort som Frankrige med Holland og Belgien. — Kuba er saa stor som England. Øen Java en ubetydelighed større end Kuba. Haiti er ubetydelig mindre end Irland. Hawai (hovedøen blandt Sandwichøerne) er dobbelt saa stor som Sjælland. Den ostindiske ø Borneo er ikke langt fra saa stor som hele det Tyske Rige og Italien (fraregnet øerne). Den beboes af to millioner mennesker. Sumatra er saa stor som Preussen, Sachsen og Bayern tilsammen, og Celebes som England, Wales og Belgien tilsammen.

De fire store ostindiske øer Java, Sumatra, Borneo og Celebes tilsammen udgjør et landomraade saa stort som det Tyske Rige, Frankrige, Schweitz, Holland og Belgien.

Fremtidens dyre- og planteliv.

(Efter prof. **Karl Sajó** i „*Prometheus*“: „Om uddøende dyr“).

I hvilken tilstand befinder sig i øieblikket den oprindelige, uforfalskede natur?

Dette spørgsmaal har interesse og krav paa overveielse.

Det er bekjendt, at dyr og planter viger for menneskets seirende magt. Ny Zealands oprindelige, prægtige plantedække, heder det, er snart aldeles udryddet, dels direkte ved europæernes rydning og dels ved indvandret ukrudt, som i det hvide menneskes fodspor optræder i alle verdensdele og bogstavelig talt kvæler den indfødte floras mindre levedygtige vækster.

Med plantelivet forandres ogsaa dyrelivet. Selv saadanne arter, som er fuldstændig ligegyldige for menneskets almindelige interesser, fordi de hverken er nyttige eller skadelige, forsvinder. Men hundre gange værre er det naturligvis for de dyr, hvis kjød, pels, fjær, panser, eg osv. er skikket til at kildre jægerens lystne gane eller pirre pyntesygen hos de forfængelige af vor slegt.

Vore fangstmaader forbedres hurtig, vore vaaben ligesaa. Det é n e dyrs udryddelse betyder en forandret ligevægtstilstand for hundrevis af andre dyr, som ved tilværelsens skjulte sammenhæng direkte eller indirekte stod i forhold til det. Erindringen om, hvad der daglig dræbes, udryddes og forandres i naturens maskineri ved menneskets hensynsløse indgreb, bringer en ind paa tanken om en forestaaende fuldstændig ødelæggelse af naturens oprindelige formrigdom og livsmylder.

Det er sandt, at ogsaa i urtiden tusener af arter er forsvundne fra jordens overflade. De spredte forstenede levninger af uddøde dyr fortæller sin saga tydelig nok. Medens i forbigangne aartusener en mængde nye, unge, kraftige former sprang ud af naturens moderskjød til erstatning for de døende, synes der imidiertid efter menneskets optræden som hersker paa jorden, kun at kunne være tale om en uddøen. De forsvindende former erstattes i nutiden neppe af et tilsvarende antal nye arter, og den samlede dyre- og planteverden smelter øiensynlig ubønhørlig mere og mere sammen.

Dette er triste kjendsgjerninger. Enhver uddøet art, ethvert tilintetgjort mesterstykke fra naturens haand er for altid tabt og kan hverken ved kunst eller senere anger skaffes tilbage. Man kan ikke her skylde paa „kampen for tilværelsen“ og paa hensynet til menneskets kulturformaal. Den sande kultur ødelægger ikke i unytte, og det er ikke den menneskelige

civilisations opgave at udslette af jorden alt, hvad der ikke kan spises eller bruges som raastof i fabrikerne.

Den ensformighed, der paa grund af hensynsløs menneskelig egoisme mere og mere giver vore landskaber præg. begynder allerede at paavirke det dannede menneske pinlig. Dét beviser den uro og hast, hvormed de høiere stænder griber enhver anledning til at vende kasernernes og plogfurernes trøstesløse retlinjethed ryggen for at nyde den friske, uforfalskede natur. Selv til fremmede kontinenter flygter man i jernbanekupeen eller dampskibets salon for at opsøge det jomfruelige og ukunstlede.

Menneskets ofre, af uddøde og døende dyrearter, er langt flere, end nogen af os aner. Kun de større, mere bekjendte arter er gjenstand for almindelig beklagelse. De smaa, mindre kjendte forlader tilværelsen uden at vække opsigt, men deres sørgelige historie er en dødssaga, hvorom de fleste mennesker ikke har spor af kundskab.

Det er paa tide, at her reddes, hvad reddes kan. Er nogen dyrebeskyttelse paakrævet, saa er det den, der ikke blot befatter sig med enkelte forpinte individer, men sætter sig som opgave at vedligeholde den samlede natur og at konservere de mangfoldige livsformer paa vor planet i sin almindelighed. Er det fortiden paatrængende nødvendigt at holde den almindelige interesse vaagen for noget og at prædike i tide og utide, saa er denne tekst en af de mest nødvendige. Hver dag bringer uhyre tab, som imorgen eller iovermorgen hverken nogen videnskab eller kunst kan erstatte.

Det er som et pust fra længst forløbne aarhundrer vifter omkring os, naar bisonens navn nævnes, — fra den tid, da borgherrer i middelalderlig rustning drog ud paa jagt efter dette Europas største pattedyr. I 1755 faldt den sidste bison i Tyskland for en vildttyvs kugle. I den berømte furuskov ved Bialowitsch i Lithauen færdes nu som levende forsteninger henimod tusen stykker af dette ædle vildt. Saa kan dyrehaverne endnu faa eksemplarer til forevisning og til kompletering af sine samlinger!

Uroksen, der lignede vor tamme okse og maaske er dennes stamfader, blev fuldstændig udryddet allerede i det 17de aarhundre. Vi eier intet andet af den end det billede, vi kan danne os ved beskrivelser og mangelfulde tegninger.

Noget rent utroligt i retning af ødelæggelse har den hvide mand præsteret i Nordamerika. Den amerikanske bisons eller bøffels udryddelseshistorie overgaar alt, hvad der hidtil er hørt om ødelæggelsesvanvid og barbari. Ligetil for 50 aar siden græssede der i millionvis af bøfler paa prærien. Det hændte, at et „blegansigt“ bare for hudens skyld i en time dræbte over hundre stykker, medens de store, værdifulde dyr forøvrig efter-

lodes urørt. I *Yellowstoneparken,* som senere skal omtales, lever der nu etpar hundre stykker. I Kanada og de Forenede Stater tilsammen er der maaske noget over 700 bøfler igjen!

Skulde man skrive alle de dyrs historie, der er faldne som ofre for menneskelig hensynsløshed og egoisme, vilde det blive et stort verk. Den samme skjæbne, der er blevet Nordamerikas bøfler tildel, truer alle de større landpattedyr, havpattedyrene næsten uden undtagelse, mange fugle, fiske- og krybdyrarter.

Vi kan ikke her gaa i enkeltheder. Det maa være nok at anføre et eksempel fra Afrika. Ved Kapstaden fandtes der engang saa mange løver, at guvernøren var ræd, de skulde angribe byen. Antallet af antiloper gjorde agerbrug næsten umuligt. Den reisende traf ikke sjelden paa en eneste dag optil 150 næshorn, og giraffen streifede om i store flokke. Nu findes disse dyr omtrent ikke i det sydligste Afrika. En næshornart og kvaggaen er fuldstændig forsvundne. I hele Afrika skal der aarligaars med et rundt tal dræbes 50,000 elefanter bare for elfenbenets skyld.

Hvordan skal dette ende!

At jordens samlede dyrebestand er i sterk aftagende, har enhver paa det rene.

Kun husdyrene, vore kulturplanters fiender (især blandt insekterne) og overhovedet alle dyr, der lever af mennesket og dets arbeide, kan glæde sig ved større og større udbredelse — fra rotterne til væggedyrene og druelusene.

Her passer fuldstændig en fremragende naturforskers ord, der rigtignok ikke var beregnet paa offentliggjørelse, men som derfor i al sin drøihed er lige berettigede.

Vi naturforskere, sagde han, har allerede oftere behandlet dette emne i samtaler. Vi haaber paa en forbedring. Den civiliserede del af menneskeheden vil forhaabentlig snart med skam blive opmærksom paa den monotoni, der ikke bare er en truende fare, men tildels en fuldført kjendsgjerning. Rug, hvede, havre, byg — eller for afvekslingens skyld: byg, havre, hvede, rug — skal det være fremtidens flora? Og dyreriget? Høns, duer, gjæs, ænder, kjør, heste og æsler — alt det øvrige udstoppet i museerne som relikvier? — Jeg glemte blandt de varmblodige dyr at anføre det stolte *homo sapiens.* Thi den art, der ikke veg tilbage for at ødelægge hele jordens samlede urprydelse bare for at omsætte den i penge, den art, siger jeg, fortjener ikke at sættes høiere end de blodgriskeste rovdyr. Man skulde ikke kalde den art *homo sapiens* (det kloge menneske), men *homo vastator* (det ødelæggende menneske). Men tro mig: man er snart nødt til at foretage en forandring. Jeg tilstaar rødmende, at maven

og pengepungen vil gjøre begyndelsen. Jægerne har jo allerede fundet det nødvendigt periodevis at indskrænke jagten paa mere sjeldne dyr. Der er taget foranstaltninger til fiskeyngelens kunstige formerelse. Selv skildpadder og krebsdyr har sine taalmodige udklækkere. Og udviklingen vil gaa videre i denne retning. Der maa blive store fredede omraader, hvor de forskjellige dyr kan formere sig og danne stamhjorde i uforstyrret ro under naturens egne forhold og betingelser.

Nu ja, begyndelsen er allerede gjort — paa den anden side af Atlanterhavet.

Vi finder det ofte bekvemt at gjøre os vittige paa bekostning af vore *money-making* brødre i de Forenede Stater. I virkeligheden har vi meget at lære af dem. Intetsteds i verden findes et saa aabent gemyt for ædle formaal som i disse stater. De saakaldte *National Parks* er et udslag af denne redebonne offervillighed.

En saadan parks formaal og særpræg er dens uantastelighed. Den danner et omraade, hvor der ikke maa jages, hvor vegetationen og dyrelivet urørt og ukrænket overlades til sig selv. Dette er det ideale grundlag for disse indretninger.

Man kan misunde den nordamerikanske union disse storartede parker. Thi storartede er de. Af de hidtil anlagte fem *National Parks* har de tre største følgende udstrækninger:

1. *Yellowstone-National-Park* i staten Wyoming er saa stor som et middels kongerige; den maaler nemlig 2,288,000 acres. Denne park er det sidste tilflugtssted for den amerikanske bison.

2. *Yosemite-National-Park* i Californien er 960,000 acres.

3. *Sequoia-National-Park,* hvor de kjæmpemæssige stammer af *Sequoia gigantea* (kjæmpefuruen) staar i fred, er anlagt bare med det formaal for øie og maaler 100,000 acres.

Enhver af disse parker tjener som et sikkert og rummeligt asyl for de tusen paa tusen planter og dyr, der befolker dem. Man bør ikke tro, at det er overflod paa skog og mark, der har indgivet unionens repræsentanter saa kloge og uegennyttige ideer. Det har alene visdom og forudseenhed gjort.

Plads for udviklingens levende mindesmerker!

Vi har et ansvar her overfor intelligente efterkommere. Lad os som de vise amerikanere dele jorden med vore medskabninger, forat ikke efterverdenens retfærdige fordømmelse skal ramme os. Lad os tage det nødvendige til vort eget brug og paa rationel vis udnytte det til det yderste, men lad dem ogsaa beholde sit.

Hvor millioner i hundrevis kastes ud til luksus og i unytte, kan man i et saa ædelt formaals tjeneste uden savn afse renterne af nogle hundre-

tusen kroner. I ethvert land er der tusener af hektar baade af skog og træbart land, som er magert under menneskenes hænder, men som absolut hegnet og fredet kan bevare naturen uforfalsket og fredlyst for kommende slægter.

Noget maa der gjøres, skal fremtidens dyre- og planteliv ikke blive et billede af den tristeste og mest trøstesløse ensformighed.

P. E.

Det jødiske riges gjenoprettelse.

(En diskussion sat igang ved en artikel af **Holman Hunt** i „*Daily Chronicle*").

Lige fra George Eliots tid og hendes store roman *Daniel Deronda* — en art bibelkapitel for den sociale idealist — har tanken om den jødiske stats gjenoprettelse ligget i luften og fra tid til anden dukket op i mere eller mindre bestemte former ogsaa inden den kristne verden. Ganske nylig har den engelske forfatter Holman Hunt i begeistrede ordelag søgt at paavise tankens mulighed og tidsmæssighed, saavelsom en jødisk stats betydning for kulturlivet. Hans plan gaar ud paa, at jødiske rigmænd skal kjøbe Palestina af sultanen for et laan og en del rentefri kontanter. Sultanen er som man ved i den yderste pengenød. Palestina er blot en liden flæk paa kartet over hans besiddelser, medens penge er ham en livsbetingelse. Holman Hunt mener, at hundre millioner pund sterling eller 1800 millioner kroner burde dække det hele udlæg og med lethed kunne skaffes tilveie inden den jødiske pengeverden. Bladet *Spectator* mener, at en fjerdedel af dette beløb maatte være mere end nok, og det er ikke mere end en eller anden amerikansk rigmand, som Jay Gould f. eks. i sin tid, kunde have betalt ud af sin egen kasse, — kjøbt Palestina som en art jagtpark.

At sultanen vilde have den største lyst af verden til at sælge, og at pengene kunde skaffes synes man at være enige om. Ligeledes at jøderne besidder mere end talent og dygtighed nok til at gjøre den nye stat til en ren mønsterstat. Interessant er det, at den muligens vilde faa en englænder til fyrste. Der lever nemlig endnu en ætling — som saadan alment erkjendt i det mindste — af det nationale makkabæiske kongehus, og denne ætling, Osmund Goldsmid, er en engelsk jøde. Han er selvskreven som den første fyrste for det gjenreiste Israel, ifald dets grundlæggere ikke foretrækker at gjøre det til en republik. Men et fyrstehus omgivet af makkabæernes glorie, vilde vel bidrage ikke saa lidet til at styrke den nye stat og tjene som modvegt baade mod rigmands- og prestevældet. Og et

jødisk kongedømme vilde af sig selv blive en art folkeligt kongedømme, hvor fyrsten blev den første folkehøvding.

Anerkjendelsen af et fyrstendømme Palestina vilde kanske ogsaa gaa lettere end af en jødisk republik. Alle kristne nationer vilde efter al sandsynlighed vise den største imødekommenhed og velvilje mod den nye stat. Man vilde blot sikre sig, at de kristnes mindesmerker i landet ikke skulde forstyrres. Templet vilde muligens kunne gjenopbygges ved gaver fra alle verdens nationer, hvad der jo vilde udgjøre en merkværdig bogstavelig opfyldelse af profeternes fremtidssyner. Og ved dets indvielse vilde vistnok alle kristne folkeslags fyrster og regjeringer blive repræsenteret.

Ikke alle jøder er rige og ikke alle er handelsfolk. I Orienten og i Rumænien og Østeuropa forøvrig er der en ganske talrig jødisk bondebefolkning. Denne lever gjerne i de fremmede lande under trykkede kaar og maa antages med glæde at ville vende tilbage til deres eget land for at danne dets gaardbrugerstand. Allerede nu er der en jevn om end ikke stor indvandring af denne klasse af jøder i Palestina.

Heller ikke betviler nogen, at en saadan jødestat, repræsenterende Vestens høieste kultur, vilde blive af den største betydning for Vestasiens civilisation. Tankens forsvarere hevder, at følelsen af paany at være en nation og eie eget land vil bringe Israels rige evner til at blomstre frem paany i den retning, som vore salmer og profetiske bøger illustrerer, og at verden saaledes endnu kan komme til at modtage vægtige bidrag til sin tænkning og sin livsforstaaelse fra det nyreiste Israel.

Rent praktisk seet vilde „jødespørgsmaalet", som mange steder er saa tilspidset, derved kunne finde sin løsning. Talrige stater vilde være med om at støtte tankens gjennemførelse alene for at blive en del af jøderne kvit. Og overfor sultanens barbarisme kunde den nye stat staa som en menneskelighedens vagtpost. Den vilde utvilsomt blive neutraliseret, og Jerusalem maatte efterhaanden udvikle sig til en international kongresby i lighed med Genf og Brüssel, — en af den hurtig fremvoksende og allerede bestaaende verdensunions hovedstæder.

Der er saaledes meget, der for tiden baade praktisk og ideelt seet taler til gunst for sagen. Men der nævnes ogsaa store betænkeligheder. De angaar kun viljerne. At sagen nu med lethed lod sig gjennemføre, ifald vedkommende vilde, synes man enig om. Men det betviles, at viljen er tilstede der, hvor den trænges. Man betviler ikke, at sultanen med glæde vilde sælge Palestina; men man betviler at han tør, fordi hans muhammedanske undersaatter, for hvem ogsaa Jerusalem er en hellig stad, ikke vilde taale det. Og fremforalt betviler man, at de jødiske rigmænd vil. Og derpaa kommer det jo an. For de velstaaende jøder tør nemlig rent praktisk seet oprettelsen af en israelitisk stat være af tvilsomt værd.

De vil, menes det, fra den stund af endnu mere end nu blive betragtet som „fremmede“. Modstanden mod dem vil overalt tage form af et krav paa, at de skal pakke sig hjem til sig selv. Og det vil blive dem vanskeligere end hidtil at opnaa stilling og indflydelse rundt om i andre lande. Nu sidder der jøder i mange landes regjeringer og administration; faar de eget fædreland, er det neppe sandsynligt, at det forhold vil vedvare. De vil maatte nøie sig med at regjere Palestina istedenfor al verden. Og selvfølgelig har rige og indflydelsesrige jøder ingen lyst til at forlade London, Paris og New York for Jerusalem. De vil derfor, tror man, føle oprettelsen af en israelitisk stat som en svækkelse af og trudsel mod deres nuværende stilling. Deres styrke ligger med andre ord netop i, at de intet lokaliseret fædreland har, men er hjemme, hvor de færdes.

Og dog — stillingen er saadan, at fremstod der en dygtig leder, en magnetisk bærer af den nationale gjenreisningstanke, saa er det vanskelig at tro andet, end at Jerusalem snart atter blev et frit Israels hovedstad.

Fra enkelte hold hævdes det, at massen af jøder ikke vilde føle sig tiltalt af denne diplomatisk ordnede gjenreisning af deres nationalitet. Alle jøder lever i troen paa, at den dag vil komme, da „Herren skal føre dem tilbage til Palestina“. Men, mener man, det er netop denne „Herrens“ førelse, som masserne ikke vil kunne se i et diplomatisk og financielt arrangement; og derfor vil ikke deres sind tændes. Men mon ikke en jøde med lidt af de gamle profeters aand over sig kunde vise sit folk, at netop i den europæiske situation, der muliggjør deres hjemvenden, i den ændrede stemning, der vilde gjøre alle kristne magter til det nye Israels venner og forbundsfæller; netop deri at landet blev gjenløst med guld fravundet hedningerne, — netop i alt dette er „Herrens ledelse“, som den fordum var i de ægyptiske landeplager, i de assyriske arméer, eller ved hjemkomsten fra Babylon i en ny regjerings ændrede sindelag mod dem? Og mon nogen kunde modstaa det argument: „Veien ligger aaben; vore fædres land er atter vort; tingen er gjort; for 50 aar siden kunde ingen drømt derom, og intet menneske har bragt det til at vorde; men Gud Herren har arbeidet i folkenes dyb; Han har beredt vor vei og kaldet os. Hedningerne ledsager os paa veien. Fyrster sender rigdomme, gaver og deputationer til Jerusalem. Til bogstaven er de gamle profetier opfyldt.“

Man tænke sig et jødisk pantheon med statuer af alle de Israels sønner, som i forskjellige lande og paa livets forskjelligste omraader har naaet frem til første rang!*)

---

*) F. eks. musikerne Mendelssohn, Meyerbeer, Halévy, Rubinstein, Joachim Hermann, Levy og Lucca; bibelkritikerne Kalisch, Darmesteter og Montefiori; Karl Marx og Lassalle; Heine; Spinoza; Ricardo; Beaconsfield og Gambetta.

Og man erindre, at en voksende minoritet af den jødiske race allerede, uden at have brudt med sin jødedom, hævder at Jesus er en af og den første blandt Israels store profeter og sønner, og at kristendommen er en gren paa Juda sønners stamme.

Tanken er i hvert fald nu naaet frem saa langt som til ganske ivrig diskussion i aviser og mand og mand imellem. Den begyndte i digte og romaner; dukkede saa op i tidsskrifter og er nu naaet frem til dagbladene og dagsspørgsmaalenes række.*)

Modgiftsbehandlingen ved difteri
og en lægmands kritik over den.

Af dr. med. O. Malm.

I.

De storartede opdagelser i den sidste del af dette aarhundre paa naturvidenskabens forskjellige omraader har ganske naturligt affødt en levende interesse for naturvidenskabelige problemer hos det store publikum. Aviser og tidsskrifter har omtalt og undertiden reklameret for erobringer gjorte paa de forskjellige af naturvidenskabens omraader, og læserne har med undren slugt disse meddelelser, der ofte har været serverede for dem med særdeles liden kritik.

I særlig grad har opdagelserne paa medicinens omraade i de to sidste decennier formaaet at fange almenhedens interesse. Opdagelsen af bakterierne og deres betydning for de smitsomme sygdommes aarsagsforhold var jo noget saa vidunderligt og stod med sit præg af realisme i saadan modsætning til forrige tiders mystiske anskuelser paa dette punkt, men paa samme tid i saadan harmoni med vor tids koncise naturvidenskabelige opfatning, at den ikke kunde andet end blive „populær“ i dette ords videste betydning.

Det er en i den medicinske historie vel kjendt erfaring, at det, som blandt det store publikum til enhver tid gaar som almindelig gjængs medicinsk sandhed, det er de behandlingsmaader og ideer, der for en kortere eller længere tid tilbage har været de herskende blandt lægernes store kreds, men som disse med lægevidenskabens og lægekunstens udvikling er vokset fra. Saaledes er det gaaet med bakterielæren. Den gav

*) Se forøvrigt en artikel „Israel en nation“ af den engelske historiker W. E. H. Lecky i *Kringsjaa* II 986.

hos lægernes store gros anledning til en bakteriefrygt, der var betydelig overdreven; fra lægernes kreds har der da med støtte fra aviser og tidsskrifter bredt sig en smittefrygt, der er ganske ualmindelig overdreven og hysterisk, og som vi fortiden er midt inde i, om den end nu forhaabentlig har naaet zenith og er i begyndende dalen.

Grunden til en fornuftigere opfatning af smittestoffene er dels det nærmere studium af bakteriernes livsforhold dels paavisningen af, at disse smaaplanter, der ofte betinger sygdom og død ved sin indtrængen i den menneskelige og dyriske organisme, samtidig leverer os fra sit eget værksted vaaben ihænde til at bekjæmpe dem: de giver os adgang til ved hjælp af deres egen gift at lave netop den modgift, der er nødvendig for snart at forebygge deres angreb snart at nøitralisere deres dræbende virkning paa vedkommende organisme.

De menneskelige sygdomme og deres ytringsformer, især de med store symptomer eller med særlig uhyggelige virkninger, har altid havt noget eget tiltrækkende ved sig og afgivet et yndet thema snart for ikke videnskabelige forfatteres snart for patienters egen literære behandling.

For fagmænd har det altid sin interesse at læse disse afhandlinger af ikkefagmænd; de giver ofte værdifulde bidrag til vedkommende sygdoms historie.

Dette er saaledes tilfældet med den meget udbredte bog: „en opiumsspisers bekjendelser“, ligeledes med de i vor tid temmelig hyppigt forekommende bøger og afhandlinger, hvor vedkommende forfatter øiensynlig lider af visse abnormiteter paa kjønslivets omraade; et særlig betegnende eksempel paa en selvbiografi, der for fagmænd viser forfatterens sygdom med dens symptomer og dens stadig fremadskridende bedring, er Amalie Skrams bekjendte bog „professor Hieronymus“. Mens denne bog af publikum opfattedes og endog af den literære kritik delvis betegnedes som et mesterligt angreb paa en bestemt læge, hans hospitalsafdeling og sindssygebehandlingen idethele, var bogen for enhver kyndig læge en sygejournal, der meget korrekt afspeilede patientens sindssygdom og dens gang.

Mens det fra et lægevidenskabeligt standpunkt er ligegyldigt, at f. eks. Ibsens skildring i „Gjengangere“ af syfilisens smittemaade og symptomer er tvilsom eller ukorrekt, eller at Bjørnson i sin 1ste del af „Over Ævne“ har omplantet paa norsk grund nervøse sygdomsfænomener, der er eiendommelige for de romanske nationer men neppe kan tænkes at forekomme i vort land, eller at Zola i flere af sine romaner ikke skildrer forskjellige sygdomme med videnskabelig stringens, bliver sagen noget anderledes, naar vedkommende forfatter stiller sig som maal at beskrive en sygdom eller dens behandling og ikke blot benytter sygdomsskildringen som middel for at tjene kunstneriske formaal i vedkommende literære arbeide.

Da dette sidste er tilfældet med en afhandling i *Contemporary Review,* betitlet „Antitoxin“, som i uddrag er gjengivet i *Kringsjaas* 4de hefte for iaar, og da afhandlingen i mer end almindelig udstrækning er bygget paa ubekjendtskab med den materie, den omhandler, og derfor vrimler af feiltagelser og grundløse paastande, skal jeg tillade mig i sandhedens interesse at dvæle lidt nærmere ved afhandlingen, der ved optagelsen i ovennævnte engelske tidsskrift og i *Kringsjaa* er blevet forlenet med et præg af vederheftighed, der i høieste grad er ufortjent.

II.

Lad os se paa de tørre fakta, saaledes som de fremgaar af patientens egen fremstilling.

Patienten, en literat, Mr. Boulger, angribes af en stærk difteri og henter læge i sygdommens andet døgn. Han indlægges paa et difterihospital, hvor han indsprøites under huden med den vanlige dose af 20 ccm. difteri-serum. Da han er meget voldsomt angrebet i svælg og strube med hovne kjertler, feber og stor afkræftelse, faar han atter næste middag en ny indsprøitning; han har allerede, før han indsprøites med serum, æggehvide i sin urin, hvilket i denne sygdom er et særligt ominøst tegn paa, at legemet er helt gjennemtrængt af den stærke gift, som de i halsen siddende difteribaciller stadig frembringer, og som opsuges af den syge organisme. Efter et ophold paa hospitalet af 26 dage, hvorunder han tillige behandles med omslag, gurglevand og jern-mikstur (hvilken behandling han betegner som „klassisk“!) udskrives han, men angribes lige efter udskrivningen af lammelse i svælget og i forskjellige legemsmuskler, af hvilken eftersygdom han efter en tids behandling efterhaanden fuldstændig restitueres. Det hele er altsaa et yderst regulært og formelig skematisk billede af en ondartet difteri.

Under sin skildring af dette for enhver læge velkjendte sygdomsmaleri faar han anledning til at debitere de frygteligste medicinske bommerter under et skin af sagkundskab, der er vel egnet til at dupere den ikke sagkyndige læser.

Det lyder dog allerede noget mistænkeligt, at han refererer til en læge, hvis praksis og anseelse han skildrer som ekceptionel, men som dog ikke tør laane sit navn til literatens anførsler.

Derefter begynder han med at citere en „stor fransk autoritet Touzau“, der øiensynlig skal være den store franske kliniker Trousseau, der er død og begraven (i 1867) længe før difteribacillen blev opdaget og hvis udtalelser om sygdommens aarsagsforhold ikke længer kan benyttes som autoritære. Det er jo ogsaa bare komisk, naar han fortæller, at antitoxinet foraarsager „hyperleucocytosis“ (ɔ: for mange hvide

blodlegemer) og død paa grund af for faa hvide blodlegemer; det er ja og nei tillige.

Værre er dog, hvad han docerer videre om difteri. Han tilskriver feberen det indgivne serum, skjønt han allerede før havde feber og skjønt serumet oftest nedsætter temperaturen; han angiver, at hans urin indeholdt 50 pct. (!!!) æggehvide, hvilket aldrig nogensinde er hændt og aldrig nogensinde vil komme til at hænde, da det er en komplet umulighed (i de allerværste nyre-tilfælde kan æggehvidegehalten i urinen kort før døden stige til 8—10 pct., sædvanlig dreier det sig om ½—2 pct.).

De efter sin udskrivning fra hospitalet indtrædende lammelser, tilskriver han det serum, han for 4 uger siden har faaet og finder ud, at dette serum maa være kommet fra en hest, der har lidt af snive. Denne vilde idé støtter han paa, at han under sin svælglammelse saglede af sig slim, der ikke lignede almindeligt spyt, men en hests fraade(!)

Enhver læge, der læser dette, vil le. Thi lammelser efter difteri er et meget almindeligt sygdomstegn og betinges af den fra selve difteribacillen afsondrede gift og af intet andet. Sniven derimod er en meget ondartet sygdom af ganske anden natur og ledsages aldrig af lammelser; hvis vedkommende havde været indsprøitet med serum fra en snivet hest, og hvis der i dette serum havde været snivebaciller, vilde han have faaet ondartede, ilde udseende bylder og saar med feber og høist sandsynlig hurtig dødelig afslutning.

Og paa grundlag af denne sin uvidenhed retter han et voldsomt angreb paa det saakaldte „difteri-antitoxin", som han inkriminerer for at betinge nyrebetændelse, feber, udslet, lammelse og død, foruden at det aldrig nogensinde har reddet en eneste difteri-patients liv, samtidig som han berømmer den gamle „klassiske" behandling, under hvilken difteri-belægget i halsen altid skulde svinde inden 4 døgn(!)

Før den moderne modgiftsbehandling af difteri opdagedes, har der imidlertid aldrig eksisteret nogen „klassisk" behandling af denne sygdom. Den ene læge penslede, den anden gurglede, den tredie brugte isomslag, den fjerde varme omslag, den femte penslede jod udvendig og den sjette gjorde intet, hvilket i reglen var det rigtigste. Samtidig gav nogle klorjern indvendig, andre gav hundre andre midler, og de, der penslede og gurglede, gik ireglen igjennem hele apotekets medicinforraad ligefra klorsurt kali til jod, helvedessten og det meget giftige sublimat. Og hvad opnaaedes der? Saagodtsom intet.

Thi der viser sig det merkelige, at ved hvilkensomhelst behandling, der har været benyttet, har dødeligheden holdt sig paa omtrent det samme niveau svingende noget efter epidemiens lokale ondartethed. I den her omhandlede artikel anføres en statistik før modgiftsbehandlingens tid fra

London for 1893 og 1894 omfattende ca. 13,700 og 11,000 tilfælde; i begge disse aar har dødeligheden været 23.3 pct.

Dette stemmer ganske godt med en statistik, jeg har opgjort for Norge omfattende henved 89,000 difteritilfælde i 22 aar; det viste sig her, at den samlede dødelighed var omkring 25 pct., og at den samme gjennemsnitsdødelighed optraadte overalt og til alle tider i landet, enten det var i by eller paa land. Dette vil sige, at difteri-bacillen under den gamle „klassiske“ behandling hos os slaar hvert 4de individ ihjel, som den angriber.

Lige fra den tid, da lægekunsten begyndte at frigjøre sig fra middelalderens mystik, har den søgt at finde lægemidler, der virkede „specifikt“ paa vedkommende sygdom, midler, der ophævede det giftstofs virkning, der var vedkommende sygdoms væsen. Denne bestræbelse henimod en concis, realistisk therapi istedetfor den gamle famlende, taagede, mystiske empirisme har særlig i England været tidlig fremme, idet den store læge Sydenham for over 200 aar siden bestemt stillede som maal for enhver virkningsfuld sygdomsbehandling en saadan specificitet. Det er denne bestræbelse, der har givet kviksølv og jodkalium hævd ved behandling af syfilis, kinin i koldfeber, salicyl i gigtfeber, colchicum i podagra, morfin mod atropinforgiftning og omvendt, og som kulminerede i den udødelige engelske læge Jenners opdagelse af vaccinationen. Det er denne samme bestræbelse, der ligger til grund for den sandhed, hvorpaa de saakaldte homøopather har bygget hele sin lægekunst, nemlig at en sygdom bør kureres med stoffe, der stammer fra samme kilde som de, der har fremkaldt sygdommen (*similia similibus curantur*).

Denne behandlingsmaade har ved bakteriologiens eksperimenter faaet et med matematisk stringens ført bevis for sin rigtighed.

For kun at tale om difterien, saa lærtes før, at denne kom af forkjølelse, kolde vinde, slet blodblanding osv., mens man nu ved, at den betinges af difteribacillen og af intet andet, og at andre faktorer kun spiller ind som leilighedsmomenter; man ved videre, at difteriens symptomer: feber, æggehvide i urinen, afkræftelse, lammelse og død betinges af den overmaade sterke gift („toxin“), som difteri-bacillerne afsondrer, en gift, der undertiden er saa intens, at en ganske ringe mængde lammer og dræber en stor, stærk hest. Det siger sig da selv, at det vil lidet nytte at pensle, bruge omslag og give jern og brændevin, naar giften ligefuldt faar lov til at virke paa organismen; en virksom behandling maa først og fremst finde en modgift, der formaar at ophæve difterigiftens virkning.

Et saadant middel findes der i de dyrs blod, der har overstaaet et anfald af difteri, og denne modgift er desto rigeligere tilstede, i jo høiere

grad og jo hyppigere vedkommende dyr har været udsat for difterigiftens virkninger. Da man endnu ikke kemisk har kunnet udskille dette stof, der er benævt „antitoxin“ (ɔ: modgift), fra selve blodet, er man indtil videre nødt til at benytte dyrenes blodvand som behandlingsmiddel.

Heri er der — rigtig gjennemført — ingensomhelst fare. Selv om blodvandet kommer fra dyr, der lider af en sygdom, kan denne sygdom ikke overføres ved serumet, da dette filtreres gjennem tætte bakteriefiltre af porcelæn, der holder enhver sygdomsspire tilbage. At tale om overførelse af snive, kræft osv. ved serumbehandling er derfor uden grund; en anden sag er det, at dyr lidende af sygdomme ikke bør benyttes til antitoxin-fremstilling, og at dette heller neppe nogetsteds sker.

Der kommer heller aldrig, saaledes som vor literat paastaar, verkebylder paa grund af selve serumindsprøitningen; hvis dette sker, skyldes det urene sprøiter, eller fordi indstiksaabningen i huden ikke har været tillukket, saa verke-bakterier har kunnet trænge ind. At serumbehandlingen er uskadelig, er nu bevist ved tusener og atter tusener af forsøg; de bivirkninger, der undertiden indtræder i form at udslet og feber, er forbigaaende og ufarlige.

Modgiftsbehandlingen ved difteri som ved enkelte andre akute smitsoter holder fortiden sit seiersindtog i alle lande; denne behandling er ikke, som vor freidige literat-hysteriker paastaar, en frugt af Behrings teoretiske spekulationer, men den er bygget paa langvarige og mangfoldige eksperimenter af forskjellige forskere, først og fremst af Behring selv. Den har dokumenteret sin virkning ved en nedsættelse af dødeligheden for difteri overalt, hvor den er anvendt i tilstrækkelig mængde og i betimelig tid. Den har nedsat dødeligheden i Frankrige, England, Amerika, Tyskland, Norge og Sverige fra 40—30 pct. til 14—10, 8 pct. eller endog lavere; den har næsten afskaffet den pinlige og sterkt dræbende behandlingsmaade med at skjære hul paa struben (tracheotomi) hos de arme smaa, der holdt paa at kvæles; og hvor operationen fremdeles benyttes, der har den vendt dødelighedsprocenten om, saaledes at den nu fravrister døden 75 pct. af disse, hvor der før kun reddedes 25 pct. Denne serumbehandling er med overveiende sandsynlighed ogsaa skyld i, at vi i *Contemporary Review* og i *Kringsjaa* har faaet læse det heromhandlede indlæg fra vor literat; thi hvis han ikke havde faaet sine to doser serum, vilde han høist sandsynlig forlængst være død.

Det gjælder imidlertid at benytte et serum, der indeholder modgift i størst mulig styrke og mængde; i denne retning lader vistnok enkelte serumsorter endel tilbage at ønske, og der bør, hvis man skal opnaa at faa et godt serum, ikke anvendes gamle, slet nærede heste, men kraftige, voksne dyr i sin bedste alder.

Der er heller ingen fare for at indsprøite meget mere end 20 ccm.; hvis vor literat havde faaet et meget kraftigt serum i meget større dose og paa sygdommens første dag, vilde han være bleven hurtigere helbredet og maaske have sluppet sine lammelser.

Da Jenners vaccination var opdaget, vandt den ikke straks indgang hos lægerne og publikum. Der udspandt sig en langvarig og hidsig kamp om vaccinationens nytte, en kamp, hvis efterdønninger vi af og til endnu merker. Der anvendtes alle slags vaaben ligetil de teologiske. Ikke at tale om, at det sagde sig selv, at det at indbringe i mennesket noget dyrisk, maatte virke brutaliserende. Ja en engelsk læge Creighton, hvis kjendskab til dyresygdomme omtrent stod paa høide med vor literats, fandt ud, at vaccine ikke var andet end venerisk sygdom (syfilis) hos kvæget, og at de tilfælde af syfilis, der konstateredes efter vaccinationen, ikke kom af, at man havde taget vaccinen fra et syfilistisk barn, men deraf at vaccinen slog tilbage til sit syfilistiske ophav ifølge en slags atavismens lov!

Naar dette kunde serveres ligeoverfor vaccinationen, hvor der kun gjøres et lidet stik paa armen med et stof, der for generationer tilbage stammede fra en ko (— den animale vaccine havde dengang endnu ikke vundet indpas —), saa er det dog merkeligt, at der ikke er hylet høiere, naar lægerne i vore dage sprøiter ind under huden paa mennesker blodvand fra heste, hunde, faar, kvæg eller kaniner i mængder paa indtil flere hundre kubikcentimeter; det viser, at videnskabens nøgterne betragtning siden Jenners tid er trængt udover i vide og brede lag.

Ihvorvel modgifts-behandlingen endnu ikke er fuldkommen men tvertimod trænger til mange forbedringer, saa er dens nytte dog godtgjort ved saa talrige, uomtvistelige og uomstødelige eksakte beviser baade hos dyr og mennesker, at den læge, der har adgang til et rent og virksomt antitoxisk difteri-serum og ikke anvender det i et ondartet difteri-tilfælde, burde tiltales og dømmes for uforsvarlig praksis.

Og der er heller ingen tvil om, at enhver mor og far, der har et barn liggende angrebet med flekker i halsen, pibende aandedræt og med det eiendommelige drag over ansigtet af smerte og nød, der karakteriserer en saadan liden difteripatient, vil gribe med begge hænder det middel, videnskaben nu har givet os i difteri-serumet, forlange det indsprøitet og velsigne dets opfinder og den læge, der for tilfældet er saa lykkelig at kunne benytte dette stof, som vor literat med klædelig sagkundskab kalder et „desperat middel“.

En fjerde dimension, — barnestudium.

(Efter Kenneth Grahame i „*New Review*").

Dette er en altfor vel opmaalt og kartlagt tid. Selv Nordpolen vil snart have ophørt at være et mysterium og at omgives af en blank flade paa kartet. I min ungdom var verdenskartet fuldt af saadanne mystiske blanke flader, hvor ens fantasi kunde søge tilflugt og bygge og bo; opdagerne har ganske fordrevet dem fra jordens kreds. Men, gudskelov, der er en fjerde og kanske baade en femte og sjette dimension, hvor ingen opdager eller geograf endnu har været, hvor altsammen er deilig blank flade, hvor der er ukjendte øer i hav af solguld og smaragd, fastlande, hvis kystlinjer ingen overnysgjerrig Kolumbus eller da Gama har fulgt og kartlagt. Der er endnu prinser og prinsesser af den gode gamle skole, og riddere og borge og slotte af guld. Og nær os, nær som det næste værelse, ligger den hele herlighed. Men de fleste af os voksne, praktiske borgere har desværre tabt evnen til at reise i hine nye dimensioner og verdener. Vi er nødsaget til at nøie os med denne usle, flade verden, der ligger gjennemsøgt, klassificeret, analyseret og kartlagt for hvermands øie. Men barnet og den unge — der ikke lider af fin de siècle-sygen — og digteren, naar han ikke har forsvoret sin gudegave til fordel for den naturalistiske overtro, — de har adgang til disse verdener og eier der sine store, deilige kongeriger. —

Ethvert barn, som passerer dig i livets vrimmel og tager saa liden notits af dig og af os andre voksne, der kommer og gaar inden dets synsfelt som vage skikkelser, øinene ikke er stillet eller rettet paa, men ser langt forbi, — ethvert barn har sit kongerige, glitrende af perler og guld og med prægtigt elastiske grænser og naturforhold. Derom kan du være lige saa overbevist, som om at du aldrig vil faa hine riger at se. Hvor meget end barnet betror dig, om dette aldrig et ord; dets kongerige er lukket ved tætte, tunge jernporte, hvortil det alene har det magiske ord, der aabner dem; og aldrig udtales det, før det er aldeles sikkert, at ingen anden menneskelig sjæl er der til at se eller liste sig ind efter dem.

Der er intet under himlen saa absolut privat og individuelt som barnets fantasirige.

Hvorfor det bevarer saadan hemmelighedsfuldhed angaaende det, endog om selve dets tilværelse? — Muligens væsentlig af blyghed eller skamfuldhed. Det ved, at dets deilige syner og riger vilde forekomme dig altfor utrolig fantastiske. Kanske du vilde le ad dem — en art gabestok, som barnet frygter mest af alt i verden. Desuden mangler det ord til at

fortælle om sine oplevelser i hine andre dimensioner. Du kunde ligesaa gjerne bede et barn male med parfymer eller synge i farver, som bede det fortælle dig om sit andet liv i den fjerde dimension. Og endelig: at fortælle derom, vilde være at bryde fortryllelsen. Det er som i eventyret: det øieblik hemmeligheden aabenbares, forsvinder slot, prinsesse og alt. Og altfor helligt, for rent og dugfriskt er det ogsaa for nogen anden dødeligs fodtrin. At slippe dig ind der, vilde være som at slippe en okse ind i et bed af liljer eller roser, — eller som at bryde skjul og vægge ned og indbyde alt folket til at se til, mens man fortæller den elskede om sin kjærlighed . . . .

Nei, riget er lukket hermetisk og tæt som Ali Babas fjeldslot. Du kan aldrig følge. Naar blikket vandrer, og svarene kommer langveisfra og uforstaaende, saa ved du, at barnet er væk, har lukket sig ind bag portene og færdes blandt blomster og vidundere for zarte for dit blik. Du kan kalde det tilbage til dig, men aldrig kan du følge det. Du kan tage fra det alt andet, men ikke dets kongeriger. Det er kanske det eneste i verden, det eier; men dem eier det ogsaa absolut og eneraadigt.

Selv imellem sig indbyrdes deler børn sjelden deres kongeriger med hinanden. Visselig er kammeratskabet paa dette felt en vidundelig herlig ting, — kanske den eneste, der berettiger os til at bruge ordet sympati —, og kongerigerne vokser og trives saa prægtigt under en art dobbeltkrone, fælleseie af to unge sjæle. Men saadant hører til denne verdens sjeldneste ting, — det er for fagert og fint og himmelsk for den. Og resikoen er tillige stor, resikoen for at opdage uensartet smag i valg af riger, og dermed for latter og skuffelse paa sjælens fineste, tendreste omraade. Derfor er saadant kammeratskab yderst sjeldent.

Disse riger udgjør en god halvdel af barnets tilværelse. Den anden halvdel er det for os synlige liv, som vi deler med det. Fra tid til anden forlader det uden videre og af egen vilje denne verden og træder ind i sin egen privatverden. Naar det saa finder for godt, vender det atter tilbage til denne. Hvert liv gaar sin egen gang uafhængigt af hændelserne i det andet. Lekser, daarlig mad og straf eksisterer ikke i den fjerde dimension; fra mørkekot eller anden ubehagelig situation træder man der lige ind i store, lyse sale, hvor riddere og fyrster tager venligt imod en, og prinsessen — for der er altid en prinsesse, dersom barnet hører mit kjøn til — er kun dobbelt venlig, naar denne verden er slem.

Kort sagt, vi har her en fuldstændig fjerde dimension af tilværelsen.

Stand og kaar er dog ikke ganske ligt fordelt selv i hin anden verden. Der er enkelte saa rige og lykkelige, at de faktisk har tre, fire kongeriger paa en gang, hvert af egenartet beskaffenhed, og de klarer disse forskjellige kongeriger og liv med samme behændighed som tasken-

spilleren sit halve dusin kugler i luften. Andre af mere ustadig natur ligger altid paa togt, forlader rige efter rige for at søge nye lande, og de gamle slotte og haver, hvor de engang færdedes, lader de forfalde. Atter andre har kun et eneste rige og holder fast ved det langt ud i livet. Ja enkelte — drømmere kalder vi vanlige tredimensionsvæsener dem — beholder nøglen til dette kongerige hele livet igjennem, og lister derind fra tid til anden og plukker hvide liljer og gyldne roser fra de samme haver, hvor de som smaa barn legte.

Som regel er der kun et rige til mands. Men riget undergaar naturligvis forandringer i aarenes løb. Det udvides, og fremforalt faar det stadig nye beboere. Men det er altid lige ved haanden med sine herligheder og adgangen let, lige til den stund kommer, da man skammer sig over det. Da lukkes som oftest porten i laas, og det magiske ord virker ikke mere. Forgjæves prøver man siden at vinde indpas. Herligheden er borte; paradiset er lukket, og en selv er udenfor i denne verdens mørke og slid. — Naar dette sker? Det er, som antydet, høist forskjelligt. Enkelte lykkelige individer taber aldrig forbindelsen med hin anden verden; andre taber den tidlig i skoleaarene. Mange beholder den til frem i ungdommen. Men for de fleste kommer der før eller senere en dag, da man vender tilbage til sit kongerige og finder porten lukket og det aabnende *sesam* virkningsløst.

Hvad rigets befolkning angaar, bestaar den sjelden af de bedst kjendte og nærmest staaende mennesker, hvis taabelige vedhængen ved et uforsvarligt livssystem saa ofte bringer barnet i konflikt med dem; er de der, saa er det i det mindste i sørgelig fornedrelse som vandbærere og vedhuggere — tjenere eller statister. Befolkningen bestaar derimod væsentlig af mere eller mindre fremmede mennesker, der ved en eller anden leilighed har været venlige mod en, eller har vundet ens hjerte ved stordaad eller skjønhed. Her vandrer de om som fyrster, riddere og fortrolige, delende med barnet dets herlige kongerige. — Eftersom barnet lærer nye mennesker at kjende, øges denne dets udvalgte selskabskreds. Det har venner og omgang, du lidet drømmer om. Det hører ikke dine spørgsmaal og lægger ikke merke til, hvad du siger, fordi det netop sidder med Viktor Hugo og Cosette i et lysthus paa den hemmelighedsfulde ø og venter paa, at greven af Monte Christo skal vende hjem. Og Victor Hugo er jo bedre selskab end du, og Cosette interessantere end alle dine dumme spørgsmaal.

Prinsesser tror jeg holder sig bedre end alle de andre beboere af riget. Victor Hugo maa vige for nye intime venner, og alle de andre kommer og gaar; men prinsesserne beholder sin plads merkelig godt. Ogsaa hun maa naturligvis undertiden vige for en anden; men da er det

gjerne hendes egen feil; hun ophører at være venlig eller sviger en for sin mand, sine egne børn eller rivaler, eller hun flytter bort. Og under de omstændigheder vilde kun en romanforfatter forlange trofasthed af en. Men virkelig ustadighed hører ikke barnet til; den kommer først med aarene og for enkelte lykkeliges vedkommende kommer den slet ikke. Ja, der er endog saadanne velsignede, som efter aars trofasthed mod prinsessen i den fjerde dimensions rige, vinder hende som det „virkelige" livs prinsesse, — og for dem bliver da de to verdener ofte saa sammenblandede, at de ikke ganske kan skille dem ad, og det hænder, at de indbilder sig, at denne prosaiske verden er deres kongerige, og at de ser sine egne husvægge skinne af guld og diamanter. Med dem er der intet udkomme. De ser intet, som det virkelig er, — alt i eventyrglans.

Ofte er prinsessen omtrent den eneste virkelige kammerat og fortrolige i den anden verden. For hende udøser man hele sit hjerte, betror hende alt; med hende vandrer man gjennem prægtige eventyrbyer, bebor fortryllende ubefolkede øer i oceanet, seiler i den slanke kutter under Sydkorset, der afspeiler sig i et gyldent drømmehav. Der siger du hende senere alt det, som du ikke fik sagt paa ballet eller ved havegrinden. Og hun er sympatetisk og kammeratslig i en grad, ingen skulde have troet ved at se hendes skyhed og klodsethed her i denne trange, lille verden.

Som sagt,. Riget ligger altid for haanden, og man kan gaa ind der naarsomhelst. Men der er dog specielle tider, da man tager længere forud planlagte ferieture didind, som f. eks. paa skolen i de kjedeligste timer, eller under lekselæsningen. Mellem aritmetikens tal og tegn fører der hundre lokkende stier til den hemmelighedsfulde port, og geografien formelig skyver en afsted. En spadsertur med en kjedelig ledsager er kun en fribillet til den fjerde dimensions riger, og sengen er en ark, der fører dig til samme bestemmelsessted. Men den sikreste, ligeste vei gaar dog gjennem kirkedøren, og den længste udflugt til drømmeland faar man søndag formiddag under gudstjenesten. Aldrig faar man lov at sidde saa uforstyrret og roligt og drømme som der. O, de salige minder fra fantasiens verden via kirken! Engang vel tilrette i kirkestolen, er man fri, — naar man da først har lært den kirkelige mekanik at reise sig og se i salmebogen osv. til rigtig tid; men det gaar snart altsammen helt automatisk og forstyrrer ikke det ringeste. Saasnart man er kommen til sæde, smutter man ud af denne verden og ind i den fjerde dimension og lever — oh, saa storartet! —, indtil kirketiden er over.

Tro endelig ikke, at et barn er en idiot, fordi det er aandsfraværende ved bordet eller besvarer dine spørgsmaal om multiplikationstabellen og franske byer hen i vind og veir. Sandsynligvis har det langt mere presserende og interessante ting at gjøre, — fører en ekspedition til Nord-

polen, udspionerer en indianerleir, eller underholder fyrster og prinsesser med den lethed, ynde og overlegenhed, der er eiendommeligt for det i den fjerde dimensions verden. Lære —? Javist lærer det; bedre ting end du har at bibringe det.

Det bør erindres, at naar et barn befinder sig i omgivelser, der er det ubehagelige eller modbydelige, saa begynder det straks ubevidst at bygge sig en anden verden i harmoni med dets sjæl. Og i denne anden verden bliver det — slaa det fast! —, til du gjør denne verden behageligere og antageligere for det. Livet farer ofte haardt med barnet; det er saa fuldt af kamp, møie og smerter (vi voksne tror os jo berettigede til at saare det, omtrent saa meget vi vil), at uden denne evne til at omgive sig med et panser imod virkeligheden og leve i drømme, vilde den fine, spinkle livsbygning gaa ganske tilgrunde.

Denne barnets aandelige reserverthed er ofte en skuffelse for den moder eller fader, som havde haabet at faa dele alt med det, at faa vandre i dets livshave som en gud saavel i dagens hede som i aftenens kjølighed. Lad det være dem en trøst, at i denne reserverthed ligger betingelsen for individualitet og personlighed. Denne barnets helligdom skal forældrene selv agte og respektere som katoliken den indviede hosti. Det barn, hvorover der med rette kan fortviles, er det, som mangler adgang til den fjerde dimension, eller som er altfor let paavirkeligt, og hvis hele liv ligger fladt og gjennemskueligt for forældrenes blik.

Imidlertid: rundt om os ligger disse vidunderlande. Hvert barn, der gaar os forbi, har sit. Kun vi voksne gaar her fattige og udstødte. Merkelig nok tør det hænde enkelte af os at være særlig indbudne gjester i et eller andet saadant rige, at vandre op og ned med de andre fyrster, arm i arm med en eller anden aandsbeslægtet ung ven i hans slotssale. Men uheldigvis kan ikke (endnu; engang vil det være muligt, haaber jeg) vor bevidsthed følge med, saa vi har intet udbytte af disse udflugter. Vi maa hele tiden fare om i de mørke gader og udføre alle dagens meningsløse gjøremaal. Vi har tabt evnen til at bevæge os i den fjerde dimension. Vi lever kun med i barnets halve liv.

Fred og voldgift.

(Jules Simon i „*Cosmopolis*“).

rtikelen findes i form af et brev til redaktøren af det internationale tidsskrift *Cosmopolis*, der udkommer i London, Paris og Berlin og trykkes og redigeres i samtlige tre moderne kultursprog. Tidsskriftet selv er en ganske interessant fremtoning paa den voksende internationale sammenslutnings omraade, — en art mellemfolkeligt parlament eller en permanent kosmopolitisk kongres.

De udgiver et kosmopolitisk tidsskrift for at bidrage til at udbrede fredens og harmoniens ideer. Jeg slutter deraf, at De, som vi (fredsvenner) ikke vil afskaffe krigen — thi man afskaffer den aldrig —, men fjerne den mest mulig ved at give den sunde fornuft og humaniteten den størst mulige magt imod den.

De sidste aars historie viser, at folkene mere og mere lærer at indse de internationale kongressers nytte og nødvendighed; jeg kunde næsten tilføie deres hellighed; thi enhver institution, der bidrager til at hindre menneskene fra at skjære struben over paa hinanden er en hellig institution.

Aldrig før har krigen været paa en gang saa sandsynlig og saa umulig som netop nu. Sandsynlig, fordi gode krigsaarsager sammenhobes til alle kanter, i Balkan, i Bulgarien, i Tyrkiet, i Armenia, i Transvaal, i Kina, i Venezuela, ved Clevelands budskab og ved den tyske keisers telegram til præsident Krüger.*) Umulig, fordi saavel de direkte som indirekte resultaters uhyrlighed skræmmer statsmændene og gjør ansvaret større end nogen tør løfte. Resultaterne vil være ligesaa ødelæggende for seirherren som for den beseirede, for de neutrale magter som for de krigførende. Der vil blive mangel paa mænd, dygtighederne vil forsvinde og slegten vil gaa aarhundrer tilbage i kultur. Den vil dø — for at gjenfødes vistnok; men dø vil den.

Hvem ved ikke dette blandt alvorlige tænkende mennesker? Og hvem der ved det, ser det ei som en klar og grei pligt for alle folk at lægge sig imellem, hvor to nationer trætter, for at bringe klarhed og forstaaelse, for at formilde og menneskeliggjøre dem og faa uenigheden endt ved voldgift.

Uenighed mellem nationerne ligner fuldstændig trætter mellem enkelt-

*) Brevet, der udkom i forrige maaned, er her et slaaende eksempel paa, hvor hurtig alt bevæger sig i disse dage. Det er kun nogle uger siden, at tre, fire gode krigsaarsager syntes med nødvendighed at maatte sætte verden i brand. Nu er det hele næsten glemt.

mænd. Hver af de stridende ser kun sin side af sagen og veier kun sin egen interesse i fortid og fremtid. Forstaaelse og fred er vanskelig mellem to lidenskaber, som begge kan være fuldt berettigede. Desuden er heller ikke det førte sprog i saadanne tilfælde netop nøgternt og befordrende for fred og forstaaelse. Man kan ofte enes om de store interesser, mens krigen udbryder over bagateller.*)

Hvert af de to stridende folk kan have fuldkommen ret i det standpunkt, det indtager; ingen af dem vil derfor give efter; at gjøre det vilde føles som moralsk feighed og svigten af retten. Det førte sprog vil hurtig forbitre og formørke uenigheden. Det er derfor i deres og i alles interesse, at en voldgiftsdomstol træder til for at udrede spørgsmaalet, feie misforstaaelser og bitterhed bort og finde en udvei til enighed, hvor de to kan mødes i gjensidig eftergivenhed uden at svækkes moralsk ved opgivelse af nogen følt ret eller pligt.

Der gives ikke længer begrænsede krige. De store stater kan ei mere drage sværdet uden at trække al verden ind i striden. Krigen af 1870 vil staa som den sidste, hvor verden har seet til under en stor folkekamp uden at lægge sig imellem eller blande sig i striden. Det bliver ogsaa den sidste, hvori et stort folk er blevet beseiret uden at blive tilintetgjort. — De vil alle deltage i kampen for at faa del i byttet. Under disse omstændigheder bliver det en pligt for alle civiliserede nationer at forlange voldgiftsafgjørelse forsøgt, før der skrides til krig, — eller i det mindste at foreslaa dette, om man ei evner at forlange det. De tør ei for sin egen sikkerheds skyld, for ærens skyld, for livets store, hellige bud: „I skal hjælpe hverandre“ — de tør ei forblive passive tilskuere midt i den fælles fare.

Jeg siger ikke, at krig staar for døren. Jeg tror, at dens umulighed vil seire endnu engang over de mange sandsynligheder og grunde for den. Men at leve paa denne vis i stadig frygt, er det at leve? Er ikke tiden nu kommen til at kalde neutrale magters kolde blod og klare blik til hjælp? Faar lidenskaben raade i en strid, saa kommer krigen med sine rædsler; faar fornuften raade, saa ender den med gjensidig beroligelse og forlig. Det er i hvert fald et forsøg værd. Har vi gjort alt, hvad vi evner for at bevare freden, vil i det mindste ikke det udgydte blod og de ødelagte lande komme paa vort ansvar.

I vore dage har fredsvennerne til allierede alle, hvem krigen indgiver rædsel, og deres navn er legio. Enhver fredskongres vil have mængdens begeistring paa sin side. Enhver suveræn — det være en mand eller et

*) Var der blevet krig mellem England og Amerika i anledning af Clevelands budskab, vilde det ikke have været om landgrænser i Venezuela, men om et dumt udtryk i sekretær Olneys brev til Salisbury. *Red.*

folk —, der gaar i spidsen for at dæmpe en strid, vil faa sine samtidiges saavelsom historiens bifald.

Gud og mennesker er her enige. Stanser diplomatiet foran detaljvanskeligheder i en sag af en saa stor rækkevidde, saa lad den offentlige mening tvinge diplomatiet frem. Det gjælder ikke at gjøre alt paa en dag, ikke engang at gjøre alt. Overalt maa der gaaes frem skridt for skridt. Man beseirer alle vanskeligheder ved at overvinde en ad gangen; hver seir gjør den næste lettere. Jeg haaber, at den brutale magts triumfer, der er saa iøinefaldende i de sidste 25 aar, vil skabe den brutale magts nederlag. Jeg har forkyndt denne lære nylig ved Institutets hundreaarsfest under bifald fra alt, hvad der findes af fremragende i kunst eller videnskab. Det er fredens sag, og det er Guds.

Kinesiske papirpenge.

(Efter Paul d'Enjoy i „*Revue Scientifique*").

Der er intet nyt i Europa, som ikke er kjendt fra gammel tid i Kina, lader det til. Chicago er brolagt med træ, og flere steder har man fundet dette materiale at foretrække for de larmende stenbrolægninger; men Peking har været brolagt med træ i tre hundre aar.

Da papirpenge i 1674 indførtes i Europa af John Law, var de allerede mindst 900 aar gamle i Kina. Netop naar denne opfindelse blev gjort i det Himmelske Rige, er det umuligt at sige; men vi ved med vished, at i slutningen af det tiende aarhundre udstedtes der papirpenge af en enkelt provins i lighed med, hvad nationalregjeringen allerede dengang fra gammel tid af havde gjort. De andre provinser fulgte snart eksemplet, og i det 14de aarhundre var der bankkontorer rundt om i de store byer, hvor metal kunde veksles i papir eller omvendt efter en af keiseren fastsat kurs. Hvert aar inddroges alle papirpenge og ødelagdes, hvorpaa nye sedler udstedtes. Lovgivningen sørgede for, at overdrivelse af papirudstedning eller spekulation i kurser blev umulig.

Det vanlige kinesiske pengestykke er en sapek, der er værd mellem seks og syv tiendedels øre. Sapekerne opbevares paa en snor ved et hul i midten, og større summer af dem tælles snorvis. En fuld snor indeholder tusen sapeker eller omtrent kr. 6.50. Guld- og sølvpenge forekommer kun i stemplede barrer, hvor stemplet angiver deres virkelige vegt og dermed deres værdi. For at lette privat og offentlig foretningsførelse indførtes da papirpenge. Den nævnte provins udstedte saaledes i det 10de aarhundre ti forskjellige værdiklasser af sedler, de høieste lydende paa 65 kroner i vore penge og de laveste paa 65 øre.

Den maa være flink, der skal finde paa noget, som kineserne ikke har kjendt — i principet — i en del hundre aar.

Dikte

av

Paul Verlaine.

I.

Gaspard Hauser synger.

Jeg kom som barn, som et hjemløst et,
rik paa den fred, jeg bar i mit sind,
kom i de store byer ind,
men jeg blev funnet for lite slet.

I tyveaarsalder jeg ga mig hen
til kjærlighetstanker, — jeg kallte det saa, —
skjøn jeg fannt hver kvinne, jeg saa, —
men de fannt ei det samme igjen.

Skjønt uten land og konge, jeg ga
mig med i krigen og haapet paa,
at døden derute mig skulde naa, —
men ikke den heller mig vilde ha.

Er jeg da føtt forsent, eller har
livet for tidlig til verden mig sennt?
Har I min dype smerte kjennt,
saa be for den stakkars, stakkars Gaspard.

Green.

Her er blomster og blade, hvorhelst du dig venner,
og her er mit hjerte, for hvem kun du er til, —
aa riv det ikke sønner med dine hvite hænner,
men smil da heller mot mig, det er jo alt, jeg vil.

Og se, jeg kommer dækket av duggens blanke draaper,
som stænktes paa min panne av den friske morgenvind,
og for din fot jeg hviler, og for din fot jeg haaper
og drømmer om de stunner, da lykken og var min.

Og til din barm den hvite jeg vil mit hode sænke,
som endnu bare jubler av dine sisste kys,
og jeg vil ikke tale, og jeg vil ikke tænke,
men bare slumre stille som den, du elsket nys.

Det graater i mit hjerte.

Det graater i mit hjerte,
mit øde, triste sind,
en stille smertens længsel
har listet sig derind.

Jeg hører regnen falle
paa tak, paa tak, paa tak
saa trøstesløst som blodets
de matte, matte slag.

Men hvorfor skal jeg graate?
Mit hjerte væmmes kun,
jeg vet, at denne smerte,
den er jo uden grund.

Jeg kan ei elske, hade,
jeg kjenner ei mig selv
og ei den bittre længsel,
som graater i min sjæl.

Andreas Jynge.

Mørkt lys og X-straaler.

(Efter fyrst **Krapotkin** i „*XIX Century*“ og **Gustave Le Bon** i „*Revue Scientifique*“).

I tilslutning til tidligere artikler om emnet gjengives her det væsentlige af en udredning af fyrst Krapotkin suppleret af en del beretninger om egne eksperimenter af den franske fysiker Gustave Le Bon. En del gjentagelser er uundgaaelige. Se VII s. 193.

I.

Siden 1860, da Kirchhoff og Bunsen skjænkede videnskaben den nye metode for kemisk analyse, der kaldes spektralanalysen, har ingen videnskabelig opdagelse vundet saa udbredt en popularitet som Røntgens „fotografering af usynlige ting ved hjælp af usynligt lys“. De vidunderlige fotografier af benbygningen i en levende haand med de medicinske muligheder, de forjætter, saavelsom det mystiske ved dette „mørke lys, der aabenbarer, hvad øiet ikke kan se“, har utvilsomt bidraget i høi grad til den nye opdagelses popularitet. Men der er mere ved den end dette: den giver videnskaben et nyt forskningsinstrument, et nyt vaaben; og den

berører et af tidens største fysiske problemer — slegtskab og forhold mellem lys og elektricitet, og energiens og materiens væsen. Det er grunden til, at de nye straaler nu saa ivrig udforskes i alle lærdomscentre i den Nye saavel som i den Gamle verden.

At vort øie kun er et fattigsligt udstyret optisk instrument, der ikke berøres af eller evner at se straaler, som dog den fotografiske plade er følsom nok til at gjengive, det har man længe vidst. Vi vidste fuldkommen godt, at som vort øre kun kan opfatte de lydsvingninger eller toner, hvis svingetal ikke er mindre end 30 og ikke større end 30,000 i sekundet, medens der selvfølgelig er baade mindre og mere hurtige svingninger — toner, som vi altsaa ikke kan høre, saa kan ogsaa vort øie blot opfatte de lysstraaler, hvis bølgelængde ikke er mindre end $^1/_{63000}$ af en tomme og ikke større end det dobbelte af dette tal; og vi vidste ligeledes meget godt, at vort øies opfatningsevne langtfra falder sammen med lysskalaens eller lysverdenens grænser, at der er lysstraaler baade med større og mindre bølgelængder, som vi altsaa ikke kan se — mørkt lys. Vi vidste ogsaa, at de lysstraaler, der har kortere bølger og findes i solspektret udenfor den yderste violette ende, som vi kan se, netop er de kemisk mest virksomme lysstraaler og derfor de, for hvilke en fotografisk plade er mest følsom.

At fotografere ved hjælp af usynlige straaler eller mørkt lys, vilde saaledes i og for sig ikke været noget nyt. Ved at udelukke de lysende straaler af sollyset og kun benytte de kemisk virksomme mørke straaler, vilde det ogsaa uden Røntgens opdagelse kunnet lade sig gjøre.

Men Røntgens straaler er ikke disse solspektrets kemiske, mørke straaler. De er ikke af samme art, ligner dem ikke og virker paa en ganske anden maade. Og det er i denne forskjel, at den nye opdagelses betydning ligger. De er ikke alene forskjellige fra de ultraviolette straaler i spektret (de kemiske, mørke straaler); men de skiller sig helt ud fra vanlige lysstraaler i det hele, viser en ganske anden natur, følger andre love og opfører sig paa en anden vis. De er neppe længer lys. De er lys omsat til en ny art af kraft eller bevægelse. Kort sagt: de hører til det grænseland mellem elektricitet og lys, som Hertz opdagede, og kun den, der har fulgt de senere forskninger paa dette felt af den ungarske professor Philippe Lenard kunde forudse opdagelsen af straaler af den røntgenske art. De er ikke lys og ikke elektricitet, og ikke noget andet, hvorfor vi endnu har navn; men de ligger formodentlig mellem de to nævnte bevægelses- eller kraftformer og udgjør som Le Bon hevder en ny form af kraft eller bevægelse.

II.

Le Bon opstiller den interessante teori, at vor klassificering af Energien i lys, varme, elektricitet etc. er yderst klodset og mangelfuld og alene baseret paa vore fattige sansers begrænsninger og ikke paa noget, der hører den ydre natur eller Energien selv til. Vi siger, at Energien optræder i en af disse tre, fire former, hvilket den ganske vist gjør; men den optræder ogsaa i mange andre former; i virkeligheden i uendelig mange former, som vore sanser dog ikke evner at opfatte og som vi derfor har ignoreret. Eller med andre ord Energien optræder som bølgebevægelse med alle mulige svingetal og bølgelængder, og dens ytringsform og egenskaber afhænger af svingetal og bølgelængde. Der bliver derfor i virkeligheden uendelig mange former af den. Men nu kan vore fem sanser blot direkte opfatte visse meget begrænsede skalaer af bølgelængder; — de er som smaa, trange snit i vort legeme, hvorigjennem aanden ser ud over smale striber af den omgivende yderverden. Gjennem øiet ser vi en liden smal remse af Energiens uendelige og mangfoldig formede verden, og den lille remse, vi ser, kalder vi „lys". Gjennem øret „ser" vi saa at sige, i en ganske anden retning en anden smal remse, som vi kalder „lyd"; ved følelsen en tredie, vi kalder „varme", og ved instrumenter har vi opdaget en fjerde, vi kalder „elektricitet". Men mellem elektricitetens stribe og lysets, og mellem lysets og lydens ligger uhyre strækninger af energiformer, som vi ikke har midler til at opfatte.

Men her er det, at de røntgenske straaler faar størst betydning ved ligesom for vor beskuende aand at skjære et nyt lidet vindu til energiens udenverden. De bringer bud fra det før ukjendte og usynlige felt mellem elektricitet og lys, — giver os én mere af de utallige kraftformer, som vi herefter vil kjende og kunne udnytte. Og ved at give os ligesom mellemleddet mellem lys og elektricitet, endog vise os, hvorledes den ene af disse energiformer gaar over i den anden gjennem de røntgenske straaler, vil de utvilsomt øge vor forstaaelse af energiens væsen og natur i det hele, — aabne for os én dør til i Verdensgaadernes uendelige Labyrint, føre os kanske et lidet skridt nærmere til forstaaelse af det, vi hidtil bare ved.

III.

Blandt de mange lyskilder, vi har til vor raadighed, er Geissler-røret en af de mest interessante. Et glasrør med lufttomt eller yderst luftfortyndet rum, hermetisk tillukket og med et stykke indsmeltet platinatraad i hver ende, saaledes at de to traade kan sættes i forbindelse med en elektricitetskilde — det er Geissler-rørets enkleste form. I mere udviklet

og fuldkommet form gaar det under navn af Hittorfs eller Crookes's rør. Naar en elektrisk straale fra en vanlig induktionsrulle eller en elektricermaskine sendes gjennem røret, ser man en strøm af lys (der delvis bestaar af mikroskopiske afrevne platinapartikler) bevæge sig fra den negative (katoden) til den positive pol, og ved den sidste, eller hvor strømmen træffer glasset, frembringe en vakker glødning, især hvis glasset er af saadan beskaffenhed, at det let bliver fluorescerende. Eksperimentet og dermed lysets art og tone kan varieres i det uendelige ved at fortynde luften mere eller mindre, benytte forskjellige rørformer etc. Dette lys udgjør de saakaldte katode-straaler, der stiller os overfor et af fysikens endnu uløste og vanskeligste problemer. Det maa være nok her at sige, at Teslas vidunderlige eksperimenter, hvortil han benyttede hurtigt vekslende strømme, udføres med lignende apparater og hører nærmest denne kategori til. Han sløifer forøvrig ofte den ene af de to ledningstraade og sender strømme ind i røret ved en eneste traad, ja sløifer saagar begge traade eller ledninger. Crookes's interessante og tankevækkende forsøg med, hvad han kalder „straalende materie" hører ogsaa dette felt til, og ligesaa J. J. Thomsons efterforskninger *) angaaende katodestraalens virkelige natur.

Straks før sin død — i 1892 — opdagede imidlertid Hertz en besynderlig egenhed ved disse katodestraaler, nemlig at de gjennemtrænger tynde metalplader, der er aldeles uigjennemtrængelige for vanligt lys. Den ungarske professor Lenard nyttiggjorde sig straks denne opdagelse til at bringe straalerne ud af det lufttomme rør og ind i et andet glasrør, hvor han kunde eksperimentere med dem med større lethed. Han indsatte i Geisslerrøret et lidet vindu af aluminium (1/1000" tykt), og gjennem dette slap han katodestraalerne ud og derpaa ind i et vanligt luftfyldt glasrør, hvor de straks fremkaldte en sterk ozonlugt.

Efter at være kommet ud af det lufttomme rør blev de fleste ganske usynlige for øiet; men saasnart de faldt paa en skjærm dækket med et eller andet fluorescerende stof begyndte dette at lyse som truffet af en solstraale eller et elektrisk buelys.

Lenard udførte nu en række interessante eksperimenter med disse straaler. Han fandt, at straalerne ikke gaar igjennem glas, derimod gjennem papir og flere af de lettere metaller i tynde plader. I det hele syntes deres evne til at trænge gjennem et stof at staa i temmelig nøiagtigt forhold til dettes tæthed. Saaledes trængte de ikke gjennem de tyngre metaller. Overfor gasarter forholdt de sig paa samme vis. Jo tyndere eller lettere gasarten, desto lettere gjennemtrængtes den af straalerne. Vandstof er 16 gange lettere eller tyndere end surstof og gjennemtrængtes 16 gange lettere

*) Vil blive omtalt i *Kringsjaa*.

end den sidste gas. Men fortyndedes saa surstoffet til $^{1}/_{16}$ af sin normale tæthed, blev det nøiagtig lige saa let gjennemtrængeligt som vandstoffet. I vanlig luft tabte straalerne evnen til at virke paa fluorescerende materie efter at være gaaet et par tommer; med andre ord, længer evnede de ikke at trænge ud i vanlig luft; men i fortyndet luft bevægede de sig frit til en afstand af seks fod. — Disse straaler synes saaledes — som Lenard skrev i december — at være i slegt med tyngdens kraftform, forsaavidt som deres bevægelsesevne alene afhænger af legemernes masse og vegt og ikke af andre egenskaber. De opfører sig ikke som lyset, der gjennemtrænger glas og ikke papir, men som en kanonkugle, der stanses alene ved modstandens tæthed uden hensyn til dens øvrige egenskaber.

Videre fandt han, at de nye straaler kunde afledes fra sin bane ved hjælp af en magnet, hvad vanligt lys jo ikke kan. Dog mente Lenard, at magneten ikke anfegtede selve straalerne; men det medium (æteren), hvorigjennem de bevæger sig. Og modtageligheden for magnetisk indflydelse syntes at afhænge af den maade, hvorpaa straalerne opstaar og af luftens fortyndingsgrad i Geisslerrøret — altsammen nye og uløste problemer.

Endelig opdagede Lenard, at naar han stillede en fotografisk plade foran sit aluminiumsvindu, saa opløstes dens følsomme belæg af straalerne. Et eneste skridt endnu — kun en finger stukket ind mellem pladen og „vinduet" — og Lenard vilde havt et skeletfotografi af samme art, som de af Røntgen nogle uger senere frembragte.

IV.

Dette skridt blev dog først gjort af Røntgen. Hans forsøg gik imidlertid i en noget anden retning, og hans straaler er ikke Lenards katodestraaler, men endnu en ny form af „lys"-straaler.

Ogsaa han benyttede et Geisslerrør, men satte intet vindu i det, hvorimod han indhyllede det i sort papir, hvad der ganske skjulte det glødende rør, og lagde værelset i fuldstændigt mørke. Men naar han nu i mørket førte et stykke papir overstrøget med fluorescerende materie hen til røret, begyndte det første at lyse, som truffet af solskin eller af straalerne fra en elektrisk buelampe. Virkningen var altsaa forsaavidt noget lignende af den, som Lenard havde opnaaet med katodestraalerne; men Røntgens straaler var langt sterkere og trængte saa let gjennem vanlig luft, at det fluorescerende papir gav et vakkert skin selv paa seks fods afstand fra det indpakkede Geisslerrør. — Ogsaa gjennem faste legemer trængte Røntgens straaler meget lettere frem. De gik uden synderlig vanskelighed gjennem et granbord 1" tykt (som vanligt lys gjennem en glasrude), gjennem en bog paa tusen sider, to spil kort etc., en ibenholtblok 1"

tyk etc. Efter at have gaaet gjennem disse hindringer bragte straalerne endnu den fluorescerende skjærm til at skinne. Det samme gjaldt metaller. Lenards straaler kunde blot trænge gjennem tynde plader af lette metaller; Røntgens derimod gik gjennem en aluminiumsplade $^1/_2$ '' tyk, og selv tynde lag af bly og platina trængte de gjennem. Der trængtes en blyplade af $^6/_{100}$ '' tykkelse for at hindre straalernes gjennemtrængning.

Kom en haand mellem røret og den fluorescerende skjærm, kastede den et skyggebillede paa den sidste, der viste haandens benbygning ganske sort, medens kjøddelene viste sig svagt tilslørede. Med andre ord, ben er omtrent ugjennemtrængeligt for straalerne, kjød derimod ganske „gjennemsigtigt“. Det laa da nær at benytte denne egenskab til at optage de nu velkjendte røntgenske skyggefotografier. Straalerne paavirker nemlig som andre lysstraaler en fotografisk plade. Holdes en saadan op foran det indpakkede rør i et mørkt rum, og en haand holdes mellem de to, saa fremkommer paa pladen et skyggebillede af haandens benbygning med et svagt omrids af kjøddelene.

Fotografering bliver ogsaa ved disse straaler yderst forenklet. Noget apparat trænges ikke, da straalerne udviser den egenhed ikke at brydes af linser; disse er altsaa overflødige. Heller ikke behøver man at tage pladen ud af sit træhylster, idet straalerne gaar igjennem trævæggene. Man holder kun pladen op indpakket i sit hylster, uden apparat, og stiller den gjenstand der skal fotograferes foran, — og den hele sag er gjort. Ekspositionstiden afhænger af elektricitetskildens styrke. Med sterke maskiner er ét minut tilstrækkeligt.

Den medicinske anvendelse af denne nye kunst ligger nær nok. Paa de faa uger, der er forløbet siden Røntgens opdagelse, er allerede en række interessante forsøg gjort i denne retning. Benbeskadigelser er blevet fotograferet, fremmede bestanddele som kugler eller naale er opdaget og udtrukket, blæresten fotograferet osv. Opdagelsen synes for medicinen at love en hel revolution. Og det er let at tænke sig den mangfoldige anvendelse, videnskab og teknik maa kunne gjøre ogsaa paa andre felter af de nye straaler og den nye kunst.

Flere egenheder ved det nye „lys“ er allerede af Røntgen fastslaaet. Det brydes ikke selv af de mest lysbrydende medier. Det forplanter sig i rette linjer, trods linser og prismer. Kun et tyndt aluminimumsprisme syntes at vise en svag brydning. Heller ikke har man kunnet paavise reflektion eller refraktion. Gjennem pulver — som glaspulver —, der standser vanligt lys, gaar Røntgens straaler uhindret. — Fra Lenards kathodestraaler skiller de sig blandt andet ved ikke at influeres af magneter og ved sin langt større intensitet.

V.

Würzburg-professoren havde fuldstændig ret i at kalde sit mørke lys *X*-straaler; thi en ukjendt størrelse er de.

Gjennemtrængeligheden overfor træ og andre legemer er intet nyt. Hertz's lyslignede elektriske bølger viste samme egenskab; de gik igjennem en tommetyk dør. Men Røntgens straaler er ikke Hertz's; thi medens de sidste i alle dele lignede vanligt lys, bevægede sig med dets hastighed osv., saa er Røntgens straaler, som vi har seet, helt forskjellige fra vanligt lys og bevæger sig desuden med meget, meget mindre hastighed. De er ogsaa, trods enkelte lighedspunkter, forskjellige fra spektrets ultraviolette straaler, og de er ganske forskjellige fra Lenards katodestraaler. De udgaar ikke fra katoden, men har sin oprindelse i Geisslerrørets glasvæg, der hvor denne træffes af kathodestraalerne. De er saaledes kathodestraalernes afkom, men ikke disse selv. De er atter en ny form af bevægelse, hvortil katodestraalerne omsættes ved at passere gjennem glasrøret. Hvad er de da?

Vidste vi først, hvad katodestraalerne er, vilde vi kanske have bedre udsigt til at give et bestemt svar; men heller ikke det ved vi. Flere forskere, som Crookes, J. J. Thomson og mange med dem mener, at katodelyset er en strøm af bittesmaa løsrevne elektricerede platinapartikler eller kanske selve materiens molekyler eller atomer. Andre forskere som Hertz og Lenard holder dem for at være vanlige ætersvingninger med overordentlig kort bølgelængde.

I denne uvished nøier Røntgen sig med at udkaste det som en mulighed, at hans straaler tør være longitudinelle æterbølger — bølger i længderetningen. — Men denne uskyldig udseende „mulighed“ betyder intet mindre end en hel revolution i vor opfatning af materie og bevægelse og mange andre ting.

Æteren er et meget mystisk stof, hvormed vi tænker os verdensrummet fyldt for at forklare fænomener som lysets forplantning. For at faa det til at passe ind i andre teorier og kjendte love og kjendsgjerninger har man antaget temmelig indbyrdes modsigende egenskaber for den. Den tænkes immateriel, uden vægt, overordentlig tynd men dog ikke istand til at fortættes eller fortyndes paa samme vis som gasarter. Den ligner i sine egenskaber overfor bevægelser mere et solid legeme end en gasart, og er dog langt mere fortyndet end nogen gas. Saadan materie er det lidt vanskeligt at tænke sig; men den har passet til vor øvrige viden og til vore andre teorier.

Æteren egner sig med disse egenskaber fortrinlig til at forplante lysets transverselle svingninger — svingninger tvers af bølgebevægelsens længderetning. En vibrende violinstreng er et godt eksempel paa

transversale svingninger; en vidskelæderssnor, hvori der hænger en sten, som sættes i op- og nedgaaende bevægelse viser longitudinale svingninger.

Lyd er longitudinelle luftsvingninger, — det vil sige hurtig paa hinanden følgende fortætninger og fortyndninger af luften frembragte ved at luftpartikler bevæges frem og tilbage paa samme vis, som naar en vifte sætter den i bevægelse. I sidste fald jages fortættede luftbølger, adskilt ved fortyndede mellemrum, i begge retninger. Saaledes forplanter lyden sig.

Lyset derimod er transverselle ætersvingninger. De antages at bestaa deri, at hver æterpartikel bevæger sig op og ned tvers af straalens forplantningsretning. Hvorledes dette kan skabe bølger, der forplanter sig i længderetningen, forstaar man ved at erindre det velkjendte fænomen, at naar en sten kastes i stillestaaende vand, opstaar der bølger, som i koncentriske ringe spreder sig stadig længer ud. Bevægelsen forplantes, men ikke vandpartiklerne, der kun bevæger sig op og ned — „bølger".

At udkaste tanken om, at de nye straaler tør opstaa ved longitudinelle svingninger, er altsaa det samme som at omstyrte den hidtidige teori om æterens natur. At den svinger longitudinalt vil sige, at den kan fortyndes og fortættes, præcis som luften af en vifte, og at der paa den vis kan i den opstaa bølger af samme art som luftbølgerne; men dette vil atter sige, at æteren, ikke som før antaget, er at sammenligne med faste legemer, men ganske ligner en gasart. Dermed er dog hele vor æterteori eksploderet, og vi maa til med nye hypoteser. Æteren taber nemlig da straks sine selvmodsigende egenskaber og bliver til vanlig materie i yderst fortyndet form adlydende materiens vanlige love. Men en saadan hypotese vilde tvinge os til at revidere meget og vilde kanske samtidig føre os dybere ind i selve materiens eller tilværelsens væsenshemmeligheder. *)

Det er dette, som ligger i det uskyldige lille ord „longitudinelle", naar det anvendes paa de nye røntgenske straaler.

VI.

Nu træffer det sig saa, at naar en stor opdagelse gjøres, viser det sig som oftest at opdagelsens fulde nyttiggjørelse længe har været ubevidst forberedt paa alle kanter ved en hel række forskeres indbyrdes uafhængige arbeide. Saa er det ogsaa her. Jaumann i Wien har i løbet af de sidste par aar underkastet netop disse longitudinelle svingninger en omhyggelig og interessant undersøgelse af saavel matematisk som eksperimentel art. Han har endog opfundet midler til at forvisse sig om eller iagttage, i hvilken retning (longitudinelt eller transverselt) lyssvingningerne foregaar.

---

*) Se en artikel Æteren, II, 24.

Og efter at have anvendt denne metode først paa vanligt lys og siden paa Lenards katodestraaler, er han kommen til den slutning, der bekræftes ved matematisk analyse, at de sidste ret og slet er elektriske straaler, der bestaar af longitudinelle svingninger.

Erindres maa det ogsaa, at om end „longitudinelle ætersvingninger“ endnu har et mindre godt ry, — vittige hoveder sammenligner dem med de „nerver“, hvortil lægerne altid tyr, naar de ikke ved mere — er der dog et voksende antal af kjættere, der tror paa dem (deriblandt lord Kelvin), og som derfor holder paa, at æteren kun er en sterk fortyndet form af virkelig materie. Alene tiden og øget undersøgelse kan afgjøre den sag. Imidlertid kan vi kun konstatere, at de røntgenske straaler viser en voksende affinitet til elektricitet, eftersom vi lærer dem bedre at kjende.

VII.

Af Le Bons eksperimenter i Paris fremgaar det desuden, at lignende mørke straaler, der gjennemtrænger faste legemer og paavirker fotografiske plader findes ikke alene i Geisslerrørets lys, men ogsaa i almindeligt lampelys. „Mørkt lys“, som Le Bon kalder det, synes saaledes at udgjøre en del af eller at følge og kunne fremkaldes af alt lys. Dog hevder Le Bon, at hans straaler er endnu en helt ny form og ikke de samme, som hverken Røntgens eller Lenards, idet de er forskjellige fra begge i væsentlige punkter, saaledes gjennemtrænger ikke Le Bons straaler ibenholt, som Røntgens gaar igjennem med lethed.

Le Bons idé — hvormed han har arbeidet et par aar — gaar direkte ud paa at undersøge det felt af energiformer, som maa ligge mellem elektricitet og lys. Det maatte kunne gaa an, mente han, at omsætte lyset til en mellemting mellem de to energiformer, og denne mellemting turde da have nogle af lysets egenskaber og andre af elektricitetens. Den turde f. eks. bevæge sig som elektricitet og altsaa gjennemtrænge metalplader, men virke paa en fotografisk plade som lys. Og i det tilfælde vilde man straks have midlet til at fotografere gjennem metal. Hans eksperimenter har tilfulde bekræftet disse antagelser; de vil senere blive beskrevet i *Kringsjaa*; her maa det være nok at sige, at med en vanlig lampe uden geislerrør eller andre af Røntgens tilstelninger opnaar han lige saa vidunderlige og endnu vakrere resultater end Røntgen; saaledes har han fotograferet en fisks indre, saaledes at dens bygning vises lag paa lag ganske tydeligt.

Ved et interessant eksperiment har han ogsaa konstateret, at hans “mørke lys“ bevæger sig som elektricitet; saaledes f. eks. a han tager et billede af en gjenstand, saasandt blot nogle faa straaler fra denne træffer et enkelt punkt af hans fotografiske plade, — idet de spreder sig over

pladen efter elektriske bølgers skik. De giver lys, der dreier omkring hjørner, — fotograferer om hjørner! — — Se gjennem tætte vægge, gjennem kjød og blod og rundt hjørner! . . .

Man vil se, at den nye opdagelse er endnu mere interessant i teoretisk end i praktisk henseende, at den foreløbig skaber et stygt virvar blandt mange af vore begreber og teorier, og at vi synes paany at stirre ind i mysteriernes nat. — Lidt nærmere lader den os dog føle os løsningen af vor tids store problemer angaaende materiens væsen og atomernes bevægelse.

Til boernes ros.

(Efter **H. A. Bryden** i „*Nineteenth Century*").

oerne har atter vist, at i deres eget land og under egne forhold, er de formodentlig den farligste fiende i verden for en europæisk styrke, der kjæmper paa europæisk vis. Skjønt kun ligefremme og ganske uvidende bønder, der er absolut ubekjendt med alt, hvad europæere kalder krigskunst, er de dog, takket være deres nøiagtige terrænkjendskab, deres lette udrustning og fremforalt deres enestaaende skytterfærdighed, de dygtigste irregulære tropper i verden. Siden de har faaet førsteklasses moderne rifler, har de gang paa gang bevist sin overlegenhed over en regulær hærstyrke, der kjæmper efter europæisk „krigskunst". I Transvaalkrigen — ved Laings Neck, Ingogo floden og Majaba Hill — slog disse uciviliserede ørkenbønder med lethed enhver engelsk styrke, der blev sendt imod dem. Dr. Jamesons mænd var utvilsomt, til afrikansk brug, enhver „regulær" hærstyrke overlegne; der var mange flinke skyttere blandt dem, og de var ikke ubekjendte med *veldten**) og *veldt*livet. Men dog blev de slaaet med stort tab, medens boerne her som i Transvaalkrigen neppe synes at have lidt noget nævneværdigt tab. Vistnok kjæmpede dr. Jamesons mænd under fortvilede omstændigheder — efter en lang forhastet march med trætte heste og selv udsultede og uden tilstrækkelig ammunition. At de under disse forhold holdt ud, som de gjorde, mod boernes

Fru præsidentinden.

*) Den afrikanske høislette.

skarpskytterkugler, viser kun, at der ogsaa i dem var det rette stof. Man maa beundre deres mod, hvor dybt man end beklager og fordømmer dette taabelige røvertog ind paa et nabofolks landomraade i fredens tid. Det har skaffet boerne endnu en stolt seir og os endnu et ydmygende nederlag og vakt tillive paany et racehad, der netop var paa god vei til at uddø.

Boernes styrke skyldes det liv, de i slegtled har ført som pionerer i et nyt land, — som jægere, hvis liv ofte har beroet paa et sikkert øie og et godt sigte, paa deres eneste, altid rede og paalidelige ven, riflen. Med den har de maattet rydde sig plads blandt Afrikas vilde dyreverden, værge hus og hjem mod tiger og løve, og med den har de holdt de indfødte paa tilbørlig afstand. Naar boergutten er stor nok til at bære en rifle, faar han af faderen to patroner med sig med ordre til at bringe et dyr hjem fra veldten, hvis han vil slippe prygl. Patroner koster penge i boerlandet og maa ei ødsles.

Under disse forhold er det ikke at undres over, at boeren bliver en aldeles fortrinlig skytte, — der gives ikke bedre øvelse end at skyde efter en flygtende dyrehjord, og aldrig slaar det feil, at hans kugle træffer det fedeste og vakreste dyr i hjorden.

Læg saa hertil hans nøie kjendskab til naturforholdene, hans øvelse paa jagt og i kamp mod de vilde, i at udnytte til det yderste hver terrænfordel, hvert skjul, og endelig hans lette udrustning og gode rytterskab, og man vil let forstaa, at under angreb i hans eget land, hvor han bagom stene, buske og jordhauge iro kan praktisere sin skydekunst paa de regulære linjetropper, er han omtrent uimodstaaelig. Han kjæmper altid en saadan skytterkamp, — selv skjult, medens fienden er udsat. Der har kun været én undtagelse fra denne regel; men den er rigtignok slaaende. Det var da boerne gjorde storm paa Majuba Hill, hvor 718 englændere holdt fjeldet besat, medens 140 boere stormede det. Englænderne tabte sin chef, 83 mand døde, 131 saarede og 57 fanger, medens boerne neppe tabte over 30 mand ialt. En ved tidligere seire tændt begeistring, deres seige vilje, intense patriotisme og fremforalt deres skytterfærdighed vandt dem slaget, der maa betegnes som en af de sjeldne og ekstraordinære vaabenbedrifter.

Mobiliseringen foregaar med største lethed. Der udsendes telegramer fra Pretoria. Ryttere galloperer i et nu i strakt galop gjennem de forskjellige distrikter fra gaard til gaard med bud om at møde frem. Boeren sender da en gut ud i marken for at fange hans bedste hest, medens han selv tager riflen ned fra væggen, fæster et bandolier fuldt af Martini-Henry eller Westley-Richards patroner om livet og slænger et andet lignende bandolier over skulderen; fylder saa den ene sadelpose med soltørret kjød (biltong) og den anden med mel, tobak og kaffe; knytter et uldtæppe til sadlen og hænger paa hver sin side af den en gryde og en vand-

flaske, og dermed er armeens udrustning i orden. Omtrent hver kugle betyder en død fiende. Hele forberedelsen tager 15 minuter. — Endelig spænder han de rustne sporer paa, tager grædende farvel med sin *vrouw* og sine talrige *kinders* — boeren er en hjemkjær mand —, og med piben i munden rider han saa afsted til mødestedet paa sin lidet elegante men udholdende ganger. Inden 24 timer er 2—3000 mand af denne art samlet afventende et ord fra deres fælt- men urokkelig- udseende øverstkommanderende, general Piet Joubert, — en mand med langt graat skjæg, en krop som et gammelt egetræ og smaa skarpe gjennemborende sorte øine. Piet Joubert er ei alene en fortrinlig skytte, men har ogsaa seet mangen en slagdag baade i kamp mod vilde, mod engelskmænd og mod sine egne brødre i borgerkrig.

Boersoldat.

Ingen skulde nu ved at se gamle *Oom Paul* sidde paa sin veranda i Pretoria iført en skinnende søndagsmæssig sort klædedragt og floshat, drømme, at ogsaa han engang har været en handlingens mand, en djærv kriger og uforfærdet jæger. Saa er det dog. I sine guttedage tog Oom Paul del i Matabelekrigene. Siden jagede og nedlagde han i massevis Afrikas vilde rovdyr. Endnu senere blev han republikens øverstkommanderende general, berømt for sine hurtige marscher og haardnakkede kampe. Han sloges med oprørske stammer, standsede med jernhaand borgerkrig i landet og blev omsider præsident. Nu sidder han der med et egte bedemandsansigt nærmest lig en gammel lægprædikant eller en skovbonde i kisteklæder. Det nytter ikke at skue boeren paa hans ydre.

Jeg tror, at Sydafrikas fremtid væsentlig henhører under britisk flag, og at før eller senere vil der vokse op dernede en sydafrikansk statsfederation under engelsk overhøihed eller beskyttelse. — Men lad os vise boerne retfærdighed. Det har vi endnu aldrig gjort. De hører hjemme i Afrika,

de ogsaa. Vi bliver nødt til at dele landet med dem og bo der sammen. De kan ikke udjages. De er Sydafrikas jordbrugere. Engelskmanden vil ikke slaa sig ned som jordbruger i Afrika. Han kan grave guld, bore efter diamanter, gaa paa jagt, handle, spekulere, slaas; men han vil ikke slaa sig ned i udmarken og dyrke jorden. Der findes næsten ingen engelsk jordbrugerstand i Sydafrika. Boeren derimod vil ikke gjøre noget andet end dyrke jorden ifred — byer og byliv hader han som pesten. Selv i nye engelske kolonier, er det boere, som trækker ind og begynder at dyrke jorden, medens englænderne bygger byer og jernbaner. Og udenfor Transvaal — i Natal f. eks. — kommer de to racer godt ud af det med hinanden. Boerne begynder at lære engelsk og at tilegne sig lidt engelsk kultur.

Uheldigvis har meget faa engelskmænd bryd sig om at forstaa boeren. Fordi han taler i strubelyd, klæder sig i hjemmegjort stof og gaar skidden, ukjæmmet og fæl, spadserer den gjennemsnitlige englænder i Afrika ham foragtelig forbi uden at ænse eller prøve at forstaa ham.

Og dog staar boeren os baade i blod og karakter meget nær. Træng kun gjennem hans tilbageholdenhed og mistænksomhed, og du finder en mand fuldt saa bra, hæderlig, tapper og velvillig som du selv er. Han er ganske vist uvidende og mangler civilisationens politur, men hans karakter er af samme solide, mandige stof som anglosakserens. — Som det nu er, ved boeren, at engelskmænd ler ad ham. Dette liker han ikke netop og undgaar os derfor; trækker sig tilbage i sin skal og skyr al omgang udenfor sit eget folk.

At dømme efter hvad der ofte skrives om ham i England, skulde man tro, at boeren var et rent blodtørstende uhyre, altid rede til at skjære struben over paa en engelskmand. Men den naade og velvillighed, der vistes fangerne ved Krugersdorp fortæller i sig selv en ganske anden historie. Faktum er, som en der kjender dem godt har sagt, at „hvor ikke deres tillidsfuldhed er blevet gjort til bedste, kan intet folk være mere gjestvenligt og varmhjertet mod den fremmede. Og foruden gjestvenlighed og varmhjertethed besidder de i høi grad saa mange af de egenskaber, som engelskmænd mest beundrer, at jeg er overbevist om, at et nærmere kjendskab til hinanden snart vilde udrydde uviljen mellem de to racer og forene dem i arbeidet om at bygge Sydafrika. Men man maa erindre, at det er ingen sjelden hændelse, at en boer, der har stillet sit hus til den fremmede vandrers disposition, naar han vaagner næste morgen finder, at den fremmede er forsvunden med gaardens bedste hest. Kan man undres over, at slige erfaringer har indgydt boeren en vis fordom mod alle „fremmedkarer“ *(uitlandere)*. Og man maa ogsaa mindes, at Afrika vrimler af forskjellige folkeslags afskum og af mængder af samvittighedsløse omstrei-

fere og kjæltringer, der intet ynder mere end at udnytte og bedrage en godtroende boer. — og for alle fremmede laster og synder faar engelskmændene skylden.

Det skal ogsaa erindres, naar der tales om boernes grusomhed i forskjellige af deres krige, at vi ikke selv i saa henseende har videre ret til at gjøre dem bebreidelser. Boerne har endnu ikke glemt, hvordan vi i 1815 efter en liden opstand i Kaplandet hængte fem af deres ledere, medens slegtninge og venner saa til. „Slagtertangen“ heder stedet den dag idag. Galgen, hvori vi hængte dem alle, faldt ned, før de var døde, og de elendige stakler krøb for sine bødlers fødder og bad om naade understøttet af slegtninges og venners taarer. Men galgen blev atter reist, og ved solnedgang fuldførtes henrettelsen. — Stil det ved siden af boernes behandling af dr. Jameson og hans mænd efter slaget ved Krugersdorp og tal saa sagtere om boernes raahed og grusomhed.

Mange engelskmænd i Sydafrika havde haabet, at der ikke vilde blive mere kamp mellem os og boerne, — at de to racer nu var ifærd med at blive venner og smelte sammen til ét folk. — Men maa der blive endnu en krig, saa lad det i det mindste forstaaes, at det er den rene galskab at sende regulære tropper mod boernes skarpskyttere. Der er nok af gode engelske skarpskyttere i Afrika, som kan slaas med boerne under lige vilkaar og med samme kampmidler. Send dem, ifald det er nødvendigt. Boernes hele vaabendygtige befolkning mellem 16 og 60 aar udgjør neppe over 20—22,000 mand, og selvfølgelig kan ikke den hele styrke føres i felten paa én gang og paa ét punkt. — Det kan ogsaa fortjene at bemerkes, at det er boere over 30 og 35, som er de dygtigste skyttere. De har øvet sig paa det afrikanske vildt; nu er imidlertid vildtet forsvundet, og de unge boere maa nøie sig med at skyde paa skive. Den nye slegt vil derfor aldrig drive det til at blive fædrene lig. Mange af dem lader endog riflen hænge urørt deres hele liv. Forholdene ændres. Om tyve aar vil det være forbi med boernes styrke som et folk af skarpskyttere.

Den videnskabelige materialismes undergang.

(Efter prof. **Wilhelm Ostwald** i „*Popular Science Monthly*“).

Forfatteren er professor i kemi ved universitetet i Leipzig, og artiklernes indhold gaves som foredrag for det tyske naturforskermøde i Lübeck i september 1895.

Kringsjaa har gjentagende gange indeholdt artikler om et i de sidste aar foregaaende „omslag“ i tankegang i de større kulturlande, — særlig paa

det europæiske fastland (først og fremst i Frankrige), hvor den gamle og den nye opfatning staar mere diametralt mod hinanden, end tilfældet er i England og Amerika, hvor „omslaget" i virkeligheden kom for 50 aar siden med Carlyle og Emerson, og hvor det nu kun ytrer sig som videre udvikling og uddybning i den dengang paabegyndte retning. Overalt spores imidlertid den nye aandsretning og de nye impulser.

Omslaget kan i store træk karakteriseres som en overgang til mere idealistisk tænkning og følelse fra den temmelig materialistiske aandsretning, som tidligere har behersket den moderne verden. Det betegnes slaaende ved det navn, som man i Frankrige har givet det nye — En ny idealisme.

Det kom først som en følelsens og de dybere menneskelige instinkters protest mod de materialistiske tankesystemer. Disse havde lagt en tvangstrøie om det menneskelige liv, og længe havde dette forsøgt at reducere sig selv til de dimensioner, tanker, interesser, drømme og følelser, som materalismen og ateismen tillod; men det lykkedes ikke; forsøgene affødte blot en voksende følelse af at være i tvangstrøie, af at være snøret og afstængt fra fuldt liv. Der vokste op en tærende hunger og længsel efter hele den livets rige, gyldne fylde, som materialismen fornegtede. Og tilsidst holdt man det ikke længer ud; livet sprængte tankens grænser, og menneskene sagde: „Saasandt vi lever, om vi dette vil vide af længer! Vi maa have luft. Vi kvæles og forgaar i dette her. Vi vil leve det hele liv, vort hjerte og vor sjæl kræver og er anlagt for; kan det blot ske ved at jeres teorier gaar overbord, saa overbord med dem! Vi nøier os ikke længer med at se blot med ét øie — det jordvendte — og aande med én lunge efter nøiagtige, videnskabelig udarbeidede tabeller. Vi vil ikke vide af denne ernæringsproces og luftdiæt længer. Begge lunger vil vi fylde, og brister derved eders teoribaand, saa lad dem briste, og føler vi derved noget som en sjæl atter røre sig inde i os og hviske om tro og haab og tanker ud over alle jordlivets grænser og mægtigere end definitioner kan rumme, saa saa meget desto bedre. Velkommen være baade sjæl og følelse!"

Kort sagt: Man fandt paany efter aarelange forsøg, at „mennesket lever ikke af brød alene", at der ogsaa er noget i os „islegt med hav og himmel", og at religion, tro, drøm og begeistring har lige saa berettiget en plads i livet som videnskab og tal.

Omslaget viste sig i Europa først i literaturen — i skjønliteraturen. Det er nu 6—7 aaar siden, at der først sendtes tidender ud fra Paris om, at den gamle naturalisme var død, og at det herefter skulde hede *Vive l'Idéalisme.* I begyndelsen var man tilbøielig til at tro, at det hele blot var en vanlig fransk gaderevolution i literaturen, — en aarstids mode, der ingen betydning vilde faa. Men man tog feil. Den nye aandsretning har siden vokset sig mægtig og bredt sig fra skjønliteraturen til andre livsfelter og fra Frankrige til hele Europa — ogsaa til os. Det er et verdensfænomen.

Man maa dog ingenlunde forstaa det saaledes, at den nye idealisme (navnet er altsaa givet i Frankrige) er et enkelt, fast udarbeidet system. Det være langtfra. Den er bedst beskreven ovenfor som et de dybere længslers og følelsers oprør og gjennembrud. Men tankeformerne er endnu

uklare og tildels ganske manglende. Hermed hører det da ogsaa sammen, at det i virkeligheden ikke er én, men mange indbyrdes høist forskjellige, ofte næsten diametralt modsatte retninger, vi staar overfor. Den nye idealisme omfatter saaledes saa forskjelligartede ting som sværmende middelaldersk neokatolicisme og nøgterne etiske samfund, eller en begeistret moralsk vækkelse paa den ene side og en overforfinet, sygelig æsteticisme paa den anden. Og alt blandes sammen, saa vi paa et punkt møder en religiøsitet, der blot er fraadsende kunstnydelse, og paa et andet en kunst, som blot er alvorsmænds ligefremme præken. Symbolisme og teosofi, æstetisk omvendelse til kristendommen og bygning af buddhistiske templer i Paris! — Men i det altsammen er det menneskeaanden, der sprænger de gamle baand, kræver et fyldigere liv end materialismens nærende brød alene kan give, og vaagner til — en ny idealisme.

Vi er endnu midt i gjæringstiden, saa det er for tidligt at spaa om, hvad det endelige resultat vil blive. Enhver ser det naturligvis som det, han selv holder for ét med sandhed og skjønhed.

Kringsjaa har bragt artikler om denne tidens utvilsomt dybeste og mest interessante bevægelse saavel fra Frankrige som fra England. I den seneste tid har den, som allerede antydet, spredt sig ogsaa udenfor skjønliteraturens omraade. De to engelske bøger, Balfours „Troens grundlag" og Kidds „Sociale Evolution" maa opfattes som bølger af den nye aandsretning skyllende ind over den filosofiske tænknings marker. Og fra Huxley og Spencer saavelsom fra andre ledende videnskabelige aandshøvdinger har der i det sidste par aar foreligget bemerkelsesværdige udtalelser, der slaaende viser det samme, menneskeaandens omslag fra materialisme til idealisme. — Nylig har saaledes en amerikansk forsker og tænker vakt opmerksomhed ved en tale, hvori han opgiver de tidligere negative standpunkter og erklærer sig for at man bør tage livet op og leve det i dristig tro. — *Kringsjaa* vil, saasnart dertil bliver plads, gjengive saavel denne overmaade interessante tale som en artikel, hvori Spencer selv fremlægger udtalelser, der lige slaaende viser, at materialismen er død iblandt os som aandsmagt, og at hvad det nu gjælder, er ledende tanker — lys —, saa den nyvakte idealhungrende aand og det frembrydende hav af følelse ikke paany fører os ud i overtro, meningsløsheder og dumhed, hvorfra vi alene kan reddes ved en ny materialistisk eller positivistisk reaktion. Den tid er allerede kommen, da det ikke længer er opfordringer til at søge ud over materialismen, der trænges, saa meget som advarsler mod at vrage den lærdom og erfaring, de sidste hundre aar saa møisommelig har samlet for os.

I den her gjengivne artikel har vi et led i den samme bevægelse. Den viser den nye aandsretnings indtrængen paa selve den nøgterne fagvidenskabs omraade. Det maatte komme, det ogsaa. — Forfatteren taler

kun i egenskab af forsker paa kemiens felt. Han advarer mod at tro, at religiøse eller etiske betragtninger har spillet nogensomhelst rolle for ham. Det er kun som kemiker og fagmand, han optræder. Som saadan har han fundet materialismen umulig. Den forklarer ikke kemien. Der bliver en rest tilbage i retorterne, siger han, som den gjængse materialistiske verdensteori ikke klarer. Han er derfor nødsaget til at søge nye forklaringsmaader — kun som kemiker.

Dette er hans udgangspunkt.

Ved "videnskabelig materialisme" forstaar han den verdenshypotese, der betragter universet som en samling af atomer (materien) mellem hvilke der virker kræfter, som lader sig reducere til mekanikens love og begreber, — den mekaniske verdensteori med andre ord. Det er denne, hævder han, der ligger tilgrund for omtrent al moderne forskning og tænkning. Den ansees som selvfølgelig. Men det er den, som forfatteren har fundet utilstrækkelig og aldeles uholdbar — ud fra en kemikers standpunkt.

Da Julius Robert Mayer for 53 aar siden opdagede, at varme, mekanisk arbeide, lys, elektricitet osv. blot er forskjellige former af den selvsamme ene energi, og at hver form kan overføres i enhver anden form, at ingen energi gaar tabt, men blot saaledes forvandles fra form til form, — da var visselig et umaadeligt bidrag givet os til forstaaelse af verdenslivet. Vi saa, at der istedenfor en mangfoldighed af kræfter kun er en kraft, der optræder under mangfoldige maskeringer, og som selv aldrig ødes. Men uheldigvis blev denne opdagelse straks opfattet vrangt og forsynet med en misvisende feiltagelse som tillæg — eller i hvert fald med en ganske ubegrundet hypotese.

Man tog det nemlig straks for givet, at denne ene energis normale- eller urform er formen af mekanisk kraft, — at denne er synonym med den evige energi, at det er den, vi ser aabenbaret i alle andre kraftformer; den, med andre ord, der skaber og opretholder verden. Alle andre kræfter saaes blot som modifikationer af mekanisk energi, og alt arbeide i verden, alle naturprocesser, alle hændelser som i dybeste grund blot mekanik — mekanisk kraft virkende efter de love, der gjælder for den. Saaledes fik vi den moderne mekaniske verdensteori. Lys og varme forklaredes mekanisk. Kemiske processer forklaredes mekanisk. Det antoges, at de kemiske kræfter blot skyldes rent mekanisk virkende tiltrækninger og frastødninger mellem grundstoffenes atomer.

Gjort dristig, søgte man saa paa samme vis mekanisk at forklare tankelivets og det hele sjælelivs processer. En tanke blev til et stykke hjerneatom-mekanik. Kjærlighed og tro — kun mekanik.

Som man vil se, hviler hele denne opfatning paa en fuldstændig

ugrundet tilføielse til Mayers opdagelse. Denne gik kun ud paa, at alle kjendte former af kraft er omsættelige i hverandre og kun er forskjellige former af en og samme evige energi. Men at betragte denne energi som paa nogen vis identisk med en enkelt kraftform — den mekaniske — var fuldstændig uberettiget. Man kunde naturligvis med lige stor lethed og med samme berettigelse have forklaret alt kemisk, — lagt den kemiske form af kraft tilgrund.

Endnu mere meningsløst var det at gaa frem som man virkelig gjorde: først at identificere verdensenergien med dens mekaniske form og saa at borteliminere eller uden videre ignorere alt i verden, der ikke ved dens hjælp kan forklares og alt i de andre former af kraft, som netop gjør disse til noget ganske andet end mekanik.

Imidlertid strak den mekaniske teori i lang tid til at forklare saa nogenlunde de fleste kjendsgjerninger inden de dele af verden, som videnskaben væsentlig befatter sig med. Rigtignok med en alvorlig undtagelse, nemlig for det organiske livs vedkommende; men her kunde man dog en tid leve i haab om, at den dag vilde komme, da ogsaa dette vilde lade sig reducere til mekanik.

Nu ved imidlertid enhver forsker, at den mekaniske teori har vist sig mere og mere utilstrækkelig, efterhvert som kjendsgjerningernes tal har øget og vor videns grænser er blevet udvidede. Der gives neppe længer et eneste omraade udenfor den rene mekanik, hvor der ikke findes en betydelig „rest“, som den mekaniske teori ikke magter at opløse. Den giver brøk overalt; den gaar ikke længer op i vor viden. Enhver alvorlig forsker erkjender dette. Og det er af denne grund, siger forfatteren, at hans foredrag er fremkommet. Den mekaniske teori duer ikke længer, som arbeidsteori engang, paa hans fagomraade; den uforklarede „rest“ bliver altfor stor. Han har derfor maattet opgive den gamle teori og har søgt en ny, der bedre lader sig arbeide med.

Vi ser denne udvikling slaaende paa lysets omraade. I lang tid var her Newtons grovt mekaniske teori om „lyspartikler“ tilstrækkelig til at forklare det lille, man vidste. Men efterhaanden, som vor viden øgedes, viste den sig utilstrækkelig. Den kunde ikke forklare fænomer som polarisation og interferens. Den gav en „rest“; gik ikke op. Og følgen var, at den videnskabelige verden gik over til en anden og finere mekanisk teori — bølgeteorien. Men ogsaa dennes liv (som mekanisk hypotese) har været kort; den er blevet begravet i vore egne dage uden stas eller opstyr og erstattet af den elektromagnetiske teori. — Den mekaniske bølgeteori forudsatte en æter i transversale svingninger, men lord Kelvin har paavist matematisk, at en transverselt svingende æter grænser saa temmelig nær til det fysisk umulige.

Paa samme vis er det gaaet den mekaniske verdensteori paa alle omraader. Den giver en rest, og den fører til talrige selvmodsigelser. Verden — selv naturvidenskabens verden — lader sig ikke længer helt forklare som mekanik. Den er noget andet og mere end mekanik.

I modsætning til den mekaniske teori foreslaar forfatteren, hvad han kalder energi-teorien. Verden skal anskues ikke som en samling atomer underkastet mekanikens enkle love; men som et verdenshav af kraft, der optræder under talløse forskjellige former.

Siges det, at den gamle teori dog giver et enkelt og greit billede, saa svarer forfatteren: Du skal aldeles intet billede lave dig af verdensaltet, men nøie dig med virkeligheden.

Det er nemlig ei alene den mekaniske forklaring af alle fænomener, forfatteren vil tillivs, men selve den dermed sammenhængende faste tro paa materien og dens atomer. Den hele ide om verdensaltet som bestaaende af en samling atomer, mellem hvilke der virker rent mekaniske love og kræfter af samme art som dem, der holder stjerneverdenen sammen, er for ham kun et altfor enkelt og høist misvisende „billede“ af den virkelige verden. Vi ved intet om atomer. Det er kun en hypotese. Vi ved intet om materien, den er kun en hypotese, — rent erfaringsmæssig seet; kun en teori, hvorved man har forsøgt at forklare sig verden. Vi har ingensomhelst direkte erfaring af den. Hvad vi ene og alene har erfaring om fra den ydre verden er energi, kraft, eller rettere sagt kun af aktion og reaktion mellem vore forskjellige organer og ydre energi. Vi føler ikke den stok, der slaar os; vi føler kun slaget eller kraften i slaget. Fuldstændig paa samme vis bestaar det syn, vi kalder „en stok“ kun i synsnervernes reaktion mod den finere kraft, der udgjøres af lysstraaler fra stokken. Og saa med alt i verden. Energi er det eneste, vi direkte kjender; materie er blot et begreb, vi i vore tanker opkonstruerer os for at forklare indtrykkene. Og begrebet er unødigt og forvirrende.

Det er opstaaet af et tidligere forsøg paa at finde de store konstante faktorer i verdenslivet. En saadan er masse, — det vil fra først af sige den vælde (magt), hvoraf vore sanser faar indtryk. Det er altsaa en form af energi. Men man materialiserede den til noget dødt og hvilende. Og efterhaanden blev den til det centrale i begrebet materie. Det sidste fremkom ved, at man tillagde massen de egenskaber, som pleier at følge den, saasom vegt, volum, kemiske egenskaber osv. Paa denne vis indførtes der i begrebet en mangfoldighed af rent hypotetiske elementer. Og denne materie skulde saa forklare alt. Fra mekaniken overførtes den til kemien, hvor man af den dreves til ideer, der vilde synes os det rene

nonsens, var de ei blevet saa vel hamret ind i os. Naar saaledes jern og surstof forbinder sig, og resultatet bliver jernoxyd, saa slog man fast, at det ikke er materie, der gaar tilgrunde, og ny materie, der opstaar, men jernet og surstoffet vedbliver paa en maade at eksistere i den nye forbindelse, skjønt de har faaet ganske andre egenskaber. Vi er nu blevet saa vante med denne teori, at vi ikke ser dens rene absurditet; thi alt, hvad vi ved om en vis substans, er jo netop dens egenskaber; at erklære at den vedbliver at eksistere, efterat dens egenskaber har ophørt at eksistere, er derfor mere end et drøit stykke metafysik, det ligger, som sagt, det rene nonsens nær.

Men alene med materien kom man dog ingen vei. Der trængtes en faktor til. Og denne fik man i tyngdekraften. Den forklarede fuldstændig alle faldfænomener og ved Newton's idé om, at alle bevægelser i stjerneverdenen ogsaa skyldtes den, lagdes hele det astronomiske universum ind under videnskaben. Men dermed var man ikke fornøiet. Nu skulde partout alle andre livsfelter ogsaa forklares ved materie og tyngdekraft. Og saaledes opstod den mekaniske verdensteori, der fandt sit klassiske udtryk i Laplaces idé om en „Verdensformel", ved hjælp af hvilken alt i fortid eller fremtid skulde lade sig mekanisk beregne.

„Vi merker sjelden, i hvor høi en grad dette syn er hypotetisk og metafysisk, men har isteden vænnet os til at betragte det som en nøgtern slutning fra de givne kjendsgjerninger. Men det fortjener at erklæres, at hvad der af denne teori skulde følge, at elektricitet, lys, varme, kemiske processer i virkeligheden er mekaniske eller saaledes kan forklares, ikke i et eneste tilfælde har kunnet paavises. Der bliver altid en „rest". I enkelte tilfælde kan en mekanisk forklaring passe godt; men søger man at lægge et helt felt ind under den, vil man uden undtagelse støde paa uløselige selvmodsigelser.

Det er absolut haabløst at ville forklare alle kjendte fysiske fænomener mekanisk; endnu mindre lader det sig da gjøre for den organiske verdens vedkommende. Den antagelse, at alle naturfænomener kan føres tilbage til mekaniske kræfter og love, kan derfor ikke engang længer betragtes som en brugelig arbeidshypotese. Det er slet og ret en feiltagelse.

Og med den mekaniske konstruktion af universet falder den hele materialistiske verdensteori."

Forfatteren vender da tilbage til sin egen teori, den energistiske. Alt, hvad vi virkelig kjender, er energi. Lad os da blive staaende ved det. Enkelte vil sige: men vi trænger lige fuldt materien som en bærer for energien. Jeg mener nei. Materien er i virkeligheden blot grupper af energiformer. Vi har seet, at vi alene kan tillægge energien virkelig-

hed, materien er kun en hypotetisk faktor. Beholder man begge, faar man en dualistisk verden bestaaende af materie og kraft. Men lidt eftertanke vil som sagt vise, at der ingen nødvendighed gives for at antage den anden faktor — materien.

„Alt, hvad der hidtil er forklaret ud fra forudsætningen om materie og kraft, forklares meget bedre, naar universet opfattes alene som energi. Alt, hvad der trænges, er at overføre de virkelige egenskaber fra den hypotetiske materie til den virkelig eksisterende energi.

Hvad herved vindes? For det første videnskabens frigjørelse fra en ren hypotese. Vi spørger ikke længer efter kræfter, vi ikke kjender, virkende mellem atomer, vi ikke kan iagttage, men nøier os med at beskrive og maale de energiformer, vi har for os. Fordelen herved vil staa klar for enhver, hvis videnskabelige samvittighed har lidt under den sammenblanding af kjendsgjerning og hypotese, som for tiden udgives for fysik og kemi. For det andet vil vi opnaa langt større enkelhed i vore forestillinger og i vor videnskabelige bygning, end det hidtil har været muligt at opnaa. Og heraf vil naturligvis følge betydelig lettelse baade for forsker og studerende.

Til slutning kan jeg ikke undlade at stille et nærliggende spørgsmaal. Vil den nye energi-teori, saa nødvendig og nyttig til naturens forstaaelse, kunne forklare alt, eller er der fænomener, som heller ikke den magter, som ligger udenfor energiens love, saaledes som vi nu forstaar disse?

Jeg tror ikke, at det ansvar, jeg ved min afhandling har paataget mig, fyldestgjøres bedre, end ved at jeg erklærer, at dette spørgsmaal maa besvares saaledes, at energi-teorien ikke magter alt, ikke er en fuldstændig verdensteori. Uhyre som dens fordele er, kan der dog udpeges punkter, hvor den ikke strækker til, og som derfor antyder tilværelsen af principer, der ligger over og udenfor den *(transcend it)*. Energi-teorien vil eksistere ved siden af disse nye principer; men den vil ikke blive det princip, der omfatter alle naturens fænomener; den vil blot blive en enkelt form af et almenprincip eller af almene vilkaar og aarsager, om hvis natur vi neppe endnu kan gjøre os nogen forestilling.

Jeg glemmer ikke, at mine ideer stiller mig i opposition til mænd, der har udrettet store ting i videnskaben, og til hvem vi alle ser op med beundring. Jeg haaber ingen vil kalde det hoffærdighed, at jeg er uenig med dem paa et saa indgribende punkt. Det er ikke hoffærdighed, der bringer matrosen paa udkig til at raabe „Brændinger forud“! Det er hans pligt at fortælle, hvad han ser. Det er andres sag at ændre kursen. Jeg har blot fortalt, hvad jeg ser. Det er Eders sag at undersøge, om

jeg har virkelige ting for øie eller vildledes af illusioner. Jeg har sat tilside alle hensyn til den religiøse og etiske betydning af de synsmaader, jeg har fremholdt; ikke fordi jeg undervurderer dem, men fordi jeg har naaet mine slutninger uden af tage hensyn til dem, alene ved mit videnskabelige arbeide. Jeg tror, at dette arbeide sætter mig istand til at se visse ting klarere, end de for øieblikket viser sig fra andre synspunkter. Derfor har jeg fundet det at være min pligt at tale."

Italienerne i Afrika.

(Væsentlig efter **Frédéric Amouretti** i „*Revue Blene*").

Siden det nye italienske kongeriges gjenoprettelse, beherskes dets politik af de store minder om det Romerske Rige. Man har levet i haabet om at se Rom for tredie gang som hovedstad i et mægtigt verdensrige. Italien alene forekom dets sønner for lidet for en saadan hovedstad; det maatte udvides; udvidelse var alene tænkelig i form af et kolonirige. — Deraf den italienske kolonialpolitik.

Den uhyre udvandring fra landet — en million paa fem aar — syntes ogsaa at give statsmændene grund til at tro paa muligheden af et italiensk kolonirige. Enhver italiener maatte jo med bedrøvelse se, at disse udvandrerstrømme kommer andre stormagter tilgode og gaar tabt for italiensk udvikling, sprogomraade og magt. Det maatte ligge nær at søge at skaffe landet kolonier, hvortil udvandrerne kunde tage hen og saaledes forblive under fædrelandets flag, bibeholde dets sprog og føre dets indflydelse med sig til fjerne verdensdele.

Man kan vanskelig bebreide patriotiske statsmænd en saadan tanke.

Først havde man blikket rettet paa Tunis, hvor et betydeligt antal indvandrede italienere er bosat. Men her kom Frankrige dem i forkjøbet ved traktaten til Bardo i 1881. Det blev da nødvendigt at vende sig til andre egne.

Depretis var dengang førsteminister. Han mindedes, at det italienske flag lige siden 1869 vaiede over en liden havn og kyststrækning ved det Røde Hav. Det genuesiske dampskibsselskab Rubattino, der underholdt skibsfart paa det fjerne Østens havne, havde nemlig i det nævnte aar af to indfødte høvdinger kjøbt en liden landstrækning ved Assabbugten for at benytte den som en kul-station paa veien til Orienten. Ved senere kjøbekontrakter var kompagniet blevet herre over den hele

kyststrækning omkring Assabbugten med omliggende øer, og havde forsøgt at udvikle kolonien til et handelscentrum for Ethiopien. Opdagelsesreisende var blevet sendt ind i det indre, og missionærer var blevet vel modtaget baade af de kristne og muhammedanske indfødte.

Depretis bestemte sig til at kjøbe denne koloni for statens regning og gjøre den til kjernen for et nyt Italien ved det Røde Hav. I 1882 blev planen iverksat og kolonien kjøbt for 416,000 francs. Samtidig søgte regjeringen at slutte traktater med nærboende høvdinger, hvorved disse skulde erkjende Italiens protektorat.

Da saa forskjellige opdagelsesreisende var blevet dræbt i det indre af danakilchefer, forberedte regjeringen en ekspedition for at hevne dem og samtidig udvide koloniens grænser. Men før denne ekspedition kunde afgaa, fik italienerne uventet støtte og vind i sine seil fra England.

Det var nemlig under den engelsk-ægyptiske krig med den sudanesiske Mahdis*) tropper. Gordon var beleiret i Khartum; det gjaldt om at bringe ham undsætning og værge civilisationens grænser mod de fanatiske sudanesiske horder, hvis ærgjerrighed gik ud paa at underlægge sig al verden og omvende alle folk til muhammedanismen.

Den engelske regjering foreslog den italienske, at denne sidste skulde besætte Massovah, som er den vigtigste havn ved det Røde Hav og ligger ca. 600 km. nordenfor Assabbugten. Massovah var under tyrkisk herredømme og krævedes af Ægypten. I Ægyptens navn indbød England italienerne til at landsætte tropper der. Fra Massovah skulde et italiensk armekorps marchere til Kassala i Ethiopien, medens et engelsk korps landsattes i Suakim (længer nordpaa) for derfra at marchere til Khartum. Mahdien vilde derved blive angrebet fra to kanter. I februar 1885 blev derfor det italienske flag heist ved siden af det ægyptiske i Massovah.

Efter et aars forløb var imidlertid stillingen blevet ganske ændret; engelskmændene og ægypterne havde trukket sig tilbage fra Sudan, og efter Englands raad opgav Ægypten ogsaa Massovah, hvor saaledes italienerne blev eneherrer. Rigtignok benegter Tyrkiet Ægyptens ret over Massovah. Havnen var tyrkisk og ikke ægyptisk besiddelse, siges det, og det sidste land havde hverken ret til at besætte eller opgive den. Italienerne har ingen ret der. Massovah og den hele kyststrækning er moralsk og juridisk seet dele af det Tyrkiske Rige den dag idag. Disse krav og protester har imidlertid Italien fuldstændig ignoreret.

Straks ægypterne havde forladt Massovah, søgte italienerne at forbinde den nye koloni med den gamle ved en række mellemstationer og

*) El Mahdi — en efter den muhammedanske tradition ventet profet, hvem den sudanesiske dervisch Mohamed-Ahmed paastod sig at være.

at sikre sig den hele kystrand fra den engelske koloni Zeila (lige overfor Aden) i syd, til Æpypten i nord.

Men denne italienske kolonisering faldt ikke i abyssinernes smag. Deres land er den italienske kyststræknings opland, og det havde i længere tid været deres keisers — Johannes' — drøm at skaffe riget adgang til sjøen, specielt ved at tilegne sig Massovah fra Tyrkiet. Han havde netop haabet at benytte de ægyptisk-sudanesiske forviklinger til at naa dette maal, men fandt, at italienerne var kommet ham i forkjøbet og havde snappet Massovah og den hele kyst bort lige for næsen af ham, og saaledes for bestandig udelukket Abyssinien fra havet.

Samtidig søgte italienerne at „skaffe sig luft" paa sin smale kyststrækning ved at underlægge sig distrikter, som før havde været skatskyldige til Abyssinien. Følgen af denne interessekonflikt blev snart en krig, der dog foreløbig bragtes til en snar afslutning ved et fuldstændigt nederlag for italienerne. Deres hær havde vovet sig nogle kilometer ind i landet og overfaldtes ved Dogali i januar i 1887 af ras*) Aloula, der fuldstændig tilintetgjorde den italienske hærafdeling. Aloula er nu en af Meneliks generaler, og seiren ved Adova skyldes ham i særlig grad.

Nederlaget ophidsede imidlertid italienerne. Det maatte hevnes. De italienske vaabens ære maatte gjenoprettes. Imidlertid døde Depretis, og Crispi — repræsentanten for Italiens Roma-drøm — blev førsteminister. Der udrustedes en armé paa tyve tusen mand (en sjelden stor hær for koloniale forhold) for at erobre Abyssinien. Den samledes i Massovah, men kunde intet udrette. Keiser Johannes forskandsede sig i en sterk stilling nær kysten (27 km. fra Massovah) hvor det vilde været dumdristigt at angribe ham, medens han vel vogtede sig for at forlade sin stilling. Da det saaledes ikke gik saa let at hevde vaabenæren, besluttede man sig til at hevne nederlaget ved sluhed. Der indlededes underhandlinger med Menelik, som dengang blot var konge af Shoa, — en af de mindre kongedømmer, der tilsammen udgjør keiserdømmet Abyssinien. Italienske udsendinge søgte at lokke ham til at falde sin overherre i ryggen, mod at italienerne til gjengjæld hjalp at gjøre ham til keiser.

Men atter var skjæbnen italienerne uventet gunstig. Keiser Johannes maatte tidlig, endnu medens disse forhandlinger foregik, i 1889 pludselig forlade sine stillinger og skynde sig mod nordost til den sudanesiske grænse for at afværge et angreb fra mahdisterne. I et stort slag mod disse forsvandt keiseren sporløst.

---

*) En høvding eller fyrste.

Keiserens pludselige fald under saa store forviklinger foraarsagede, at det abyssinske rige en tid kom til at befinde sig i temmelig anarkisk forfatning. Hver af underkongerne søgte at blive keiser. Johannes's søn Mangascia, der fulgte faderen som konge i fædreriget Tigré, var ei mægtig nok til at vinde keiserdømmet, der omsider tilfaldt kong Menelik, delvis ved italienernes støtte. Og en tid var der nu bare venskab og ømhed mellem Menelik og Italien. De to riger skulde „være venner". Der udveksledes nydelige komplimenter mellem regjeringer og hoffer. Saaledes skrev dronning Margherita af Italien i 1888 til dronning Taïtou (nu keiserinde af Abyssinien) som følger: „Hilsen. Doktor Vincento Ragazzi, min høitelskede gemals trofaste undersaat, vil overbringe Deres Majestæt et guldhalsbaand, som jeg beder Dem modtage som et tegn paa de følelser, jeg nærer for Dem, og paa det venskab som sammenknytter Shoa og Italien. Deres ord vil ligesom mine bekræfte den sympati, som eksisterer mellem de to lande*) og befæste Eders Riges magt. Deres Majestæts navn vil saaledes sammen med den tapre kong Meneliks vække bifald fra alle de folkeslag, som lever under Deres herredømme. Maa Vor Herre og Frelser, merke sig vore løfter og holde Dem i sin hellige og sterke varetægt."

Den 2. mai 1889 afsluttedes der en freds- og alliancetraktat mellem Italien og Menelik. Traktaten anerkjender Menelik som Abyssiniens uafhængige keiser. (Grænsen mellem Abyssinien og den italienske koloni fastsloges dog ikke). Men i traktaten forekom der en paragraf (§ 17), som skjulte Italiens listige kolonialpolitik. Det er om denne paragraf, krigen nu har raset. Den foreligger nemlig i to meget forskjellige former, en italiensk og en abyssinsk. Den italienske oversættelse af traktaten siger, at „Hans majestæt Ethiopiens kongers konge samtykker i at betjene sig af den italienske regjerings hjælp i alle underhandlinger med fremmede magter." — Dette er den vanlige form, hvori kolonimagter sørger for at faa sit protektorat over indfødte stater og chefer anerkjendt. Men den abyssinske oversættelse af traktaten lyder ganske anderledes. Efter den „kan Ethiopiens konge fordre den italienske regjerings hjælp i alle anliggender med fremmede magter." — Abyssinerne paastaar, at de aldrig har hørt om og aldrig drømt om at undertegne en saadan traktat som den første. Sikkert synes det i hvert fald, at traktaten er blevet undertegnet, uden at Menelik har forstaaet, hvad italienerne mente med den. De har ikke forklaret § 17, men lokket ham til at underskrive sit lands afhængighedserklæring ved hjælp af en tvetydig form om ikke en ligefrem falsk oversættelse. Saaledes vandt imidlertid italienerne ved list, hvad de ikke havde kunnet vinde ved magt.

---

*) Tænk at maatte skrive og læse saadant nonsens!

Italien betragtede sig nu som Abyssiniens eier, og ved en traktat mellem England og det første land, undertegnet den 15. april 1891, fastsloges Abyssiniens eller den italienske „interessesfæres“ grænser mod England. Italien erholdt herved den anerkjendte overhøihed over et landomraade fire gange saa stort som kongeriget selv. Siden er dette stykke land merket „italiensk“ paa kartet; men dertil indskrænker sig ogsaa italienskheden.

Abyssinierne fandt det ikke netop hyggeligt saadan uden videre at blive gjort til gjenstand for fremmede herrers kontrahering og traktatmageri. De syntes, de selv burde have et ord at sige i sagen.

Italienerne var imidlertid blevet modige. De havde faaet ret til et vakkert kolonirige; nu gjaldt det blot om at erobre det. Og det skulde da gjøres for alvor. General Baratieri blev udnævnt til koloniens guvernør. Foreløbig maatte han efter traktaten behandle Menelik som ven, saalænge denne ikke aabenlyst brød med Italien. Men i december 1893 gav atter skjæbnen italienerne en haandsrækning i form af et mahdistisk indhug paa deres landomraade. Mahdisterne blev slaaet sønder og sammen af en underlegen italiensk styrke under Arimandi. Og da saaledes Baratieri (en af Garibaldis mænd) havde faaet blod paa tand, forfulgte han straks seiren videre og rykkede frem efter de flygtende mahdister lige til Kassala, som han indtog i juli 1894.

Imidlertid havde Menelik forstaaet traktatlisten og ladet magterne tilkjendegive, at han ikke anerkjendte traktaten med Italien, da den var kommet istand ved en misforstaaelse.

Baratieri vendte sig da efter sine seire over mahdisterne mod Abyssinien.

Tigré er ved siden af Shoa det vigtigste underkongedømme. Her var keiser Johannes's søn Mangascia konge. Tigré grænser lige til den italienske koloni, som imidlertid var blevet døbt *Erythreia.* Baratieri rykkede ind i Tigré og erobrede dele af dette kongerige, hvis fyrste klagede sin nød for Menelik. Keiserinden Taïtou er en prinsesse af Tigré og var, som naturligt kan være, ærgerlig over at se sin fædrestat erobret af de fremmede.

Imidlertid slog Baratieri Mangascia i flere kjækt vundne slag (januar 1895), og han blev som følge deraf Italiens mest populære mand. Seirherren vendte efter disse slag tilbage til Massovah, men da Mangascia straks atter viste sig i marken, ilede han paany til, erobrede Tigrés sterkeste punkt Adigrat, samt Makalle og Antalo, hvorpaa han lod en ny konge blive udraabt. Derefter underkastede han sig det hele land med dets historiske hovedstad Adova og holdt et pompøst seiersindtog i

Abyssiniens hellige stad Axum. Efter disse seire gjorde Baratieri en tur til Italien, hvor han modtoges som det nye Italiens første triumfator og som den, der havde lagt den første ærens glorie om det nyoprettede riges vaaben. Han valgtes til deputeret og modtoges i kammeret med stormende ovationer.

Men imidlertid havde Menelik sat sig i bevægelse for at komme sin underkonge tilhjælp, og ved sin tilbagekomst til Massovah i august ifjor fandt Baratieri sig med 20,000 mand overfor Meneliks fremrykkende 100,000. Den 7. december overraskedes major Torelli, der var udsendt med 3000 mand fra Makalle, hvor general Arimandi havde kommandoen, af ras Makonnen med 15,000 mand ved Amba Alaghi. Efter en heltemodig kamp blev den italienske afdeling fuldstændig tilintetgjort. Af 25 officerer undkom blot 4. Torelli selv faldt. Følgen heraf var, at general Arimandi maatte trække sig tilbage fra Makalle med saadan hast, at store krigsforraad faldt i abyssinernes hænder.

Endnu stod italienerne blot overfor ras Makonnens 15,000 mand; men efter ham var Menelik underveis med sine 100,000. Foran denne styrke maatte Baratieri skyndsomt trække sig tilbage fra Adova og Axum og samle sin styrke i den sterke fæstning Adigrat. En i Makalle efterladt garnison maatte efter et tappert forsvar kapitulere den 21. januar iaar.

Omsider naaede Menelik frem til Adova, hvor Baratieri angreb ham og led et fuldstændigt nederlag med hele sin styrke. Resterne af hans armé indesluttedes i Adigrat eller trak sig tilbage til Massovah. Heldigvis for italienerne synes Menelik ikke at have forfulgt seiren. Det rygtes, at fredsforhandlingerne er i god fremgang. Formodentlig vil den væsentlige paragraf i en mulig fredstraktat blive anerkjendelsen af Abyssiniens uafhængighed.

Italienerne har været mindre heldige med sit kolonisationsforsøg. De har grundet sit kolonirige netop i det eneste strøg af Afrika, hvor der allerede eksisterer et stort, indfødt kristent rige, befolket af en kaukasisk race, der er baade patriotisk og haardfør.

Abyssinerne selv kalder sit land Ethiopien, og det er — i væsentlig grad i det mindste — det gamle, fra oldtidens historie velkjendte, kongerige Ethiopien. Det abyssinske keiserdømme er saaledes et af de ældste monarkier i verden. Det har aldrig, siden de ægyptiske faraoners dage, været under fremmed herredømme. Folket er som nævnt af den kaukasiske race, ikke negre. Under ptolemæernes herredømme i Ægypten fandt græsk kultur vei ind i landet, og dens mindesmerker og spor er endnu at træffe. Axum vrimler af gamle bygverker.

Kristendommen indførtes i landet i aaret 330. Det var saaledes et

af de først kristnede lande, og i lang tid underholdt det en blomstrende kirke. I 522 foretog abyssinerne paa keiser Justinians opfordring et erobringstog til Arabien for at beskytte et andet kristent folk. Her grundede de et stort rige og underholdt en blomstrende handel med India, Ceylon og det Græske Rige. Paa denne tid udgjorde saaledes Abyssinien en væsentlig del af den civiliserede og civiliserende verden.

Men saa opstod muhammedanismen, og dens hurtige udbredelse og seierstog lagde snart en uigjennemtrængelig mur mellem Abyssinien og den øvrige kristne verden. Det blev afskaaret fra denne og blev lukket inde i sit eget lille hjørne af verden. Følgen var naturligvis, at det begyndte at stagnere og sakke bagud. Det havde ikke længer anledning til at følge med i den øvrige kristne verdens fremskridt. Endog dets kristendom er derved blevet til en forraaet forstening af hin tids døde og høiteologiske græsk-katolske tro.*)

Portugiserne var de første, som paany „opdagede“ landet og vandt adgang til det. De havde i lang tid i det 16de aarhundre betydelig indflydelse der; men grundet paa religiøs uenighed blev de i 1633 atter udjagede.

I dette aarhundre er landet blevet oversvømmet af indfaldende gallanegere, hvormed befolkningen delvis er blevet noget blandet. Følgen af disse stadige angreb har været en temmelig anarkisk tilstand. De enkelte smaariger har holdt sig omtrent uafhængige, medens keiseren har været uden magt. Først i femtiaarene samledes atter riget under den berømte keiser Theodor til en kraftig stat. Theodors tyranniske styre oprørte dog alle hans undersaatter mod ham. Da han ogsaa havde fængslet det engelske gesandtskab, kom han i krig med England. I denne krig forsvarede han sig med et heltemod, englænderne fuldt indrømmede, indtil han omsider indesluttedes i bjergfæstningen Magdala (nær den italienske koloni). Da denne efter en rasende modstand endelig blev stormet, tog keiseren sig selv afdage.

Theodors efterfølger, efter en ny periode af borgerkrig og anarki, var den ovenfor omtalte Johannes.

Folket skildres som vakkert, velbygget, intelligent og fuldstændig civilisationsdygtigt, idet det kun paa grund af sin afsondring ligger tilbage i kultur. Det viser mere kraft og frihedssind end ægypterne og synes blot at trænge en venligsindet magts raad og beskyttelse, indtil det kan indhente en del, af hvad der er blevet forsømt.

Landet skildres som overordentlig vakkert og klimatet saa sundt,

*) Der er tre indbyrdes kjæmpende sekter i landet, der væsentlig skiller sig fra hinanden ved forskjellig opfatning af Jesu salvelse.

som det er i noget land i verden. Det er et vældigt, vildt fjeldland, hvor dog som oftest en yppig skov- og plantevækst har dækket stenbunden. Det meste af landet ligger 6—10,000 fod over havet. I forskjellige høider finder man engelske eller indiske landskaber, — eg og bøg eller kaffe og bomuld.

Med italienernes kolonisering i Erythreia er det gaaet smaat. Den er fremdeles blot en militærpost. Virkelige kolonister findes der omtrent ikke. Udvandrerne drager fremdeles til Amerika eller de engelske kolonier heller end til det Nye Italien ved det Røde Hav. Af handel findes der ikke mere, end hvad der betinges af troppesamlingerne. I 1893 presenteredes guvernøren under store høitideligheder med koloniseringens førstefrugt i form af en kvast druer. Dermed er det blevet.

Herbert Spencer om krig og fred.

Til det paa andet sted omtalte fredsfolkemøde i London skrev Herbert Spencer som følger:

Var det ikke, fordi min helbred byder mig at undgaa enhver art af ophidselse, vilde det have været mig en glæde at være tilstede ved mødet i aften til fordel for et angloamerikansk voldgiftsforbund. Som det nu er, kan jeg desværre ikke gjøre mere end paa det sterkeste at udtale min fulde tilslutning til mødets maal.

Vilde som de lidenskaber har været, der har foraarsaget krig, og forfærdelige ulykker, som den har medført, har den dog gjennem den hele fortid ogsaa ført visse uhyre goder med sig. Vi skylder den, at de kraftigste racer har faaet overvægten og har befolket jorden. Vi skylder den, at menneskene fra først af har sluttet sig sammen i samfund, der har vokset jevnt fra stammen til den moderne nation. Den har samtidig, gjennem den militære disciplin, vænnet vilde mennesker til at underkaste sig begrænsninger af deres frihed, og har derved skabt det system af indbyrdes underordnethed og lydighed, hvorpaa alt samfundsliv beror.

Men om vi saaledes overfor fortiden, samtidig med vor afsky for krigens grusomhed og brutaliserende indflydelse, maa erkjende, at visse goder har resulteret af den, lader det sig ogsaa paavise, at herefter kan ingen saadanne goder ventes at ville opveie dens udelt onde virkninger. Kraftige menneskeracer behersker og befolker verden; samfundene er organiseret, og deres videre udvikling kan ikke fremhjælpes ved krig. Fremtidens krige, der vil medføre mere blodsudgydelse og ødelæggelse end fortidens, kan ingen opveiende goder medføre. Herefter maa det sociale fremskridt vindes, ikke ved skolesystemer, ikke ved forkyndelse af denne eller hin religion, ikke ved daglig betoning af en humanitær tro, hvorimod der daglig

syndes; *) men kun ved ophør af disse konflikter og antagonismer, som holder ilive brutaliteten i den menneskelige natur, og ved et fredens liv, der giver de sympatiske følelser frit virkefelt. Paa forskjellige steder og maader har jeg søgt at vise, at fremskridt til høiere typer af menneske og samfund beror paa militarismens hendøen og industrialismens vækst. Dette holder jeg for at være en politisk sandhed, sammenlignet med hvilken alle andre politiske sandheder er betydningsløse.

Jeg behøver neppe at tilføie, at med denne tro glæder jeg mig over ethvert skridt, der direkte formindsker sandsynligheden for krig og indirekte baner vei for nye skridt i samme retning.

Et menneske opfostret af en ulvinde. Rudyard Kipling skrev for nogen tid siden en fortælling om et barn, som var vokset op i en ulvefamilie. Maaske har den bekjendte novellist her holdt sig nærmere til virkeligheden, end de fleste vilde tro. Sikkert er det, at en korrespondent til et engelsk sportsblad fortæller, at han i 1893 i provinsen Agra har seet en vild, der var meget berømt blandt sine omgivelser, fordi der var skrevet en bog om ham. Denne mand havde følgende historie: I 1867 havde nogle indfødte paa en jagtudflugt seet en ulvinde og et barn, som begge ved de fremmedes nærmelse flygtede ind i en hule. Jægerne sluttede ring om denne og begyndte at ryge dem ud. Ulvinden døde, men barnet blev fanget i live (hvordan det gik til, at barnet undgik døden, siger historien intet om). De tog barnet med sig, og det viste sig at være en fuldstændig vild, halvveis idiot og desuden døvstum. Dette væsen skal nylig være død i en alder af nogle og firti aar.

— Isolations-hospitaler for tæringssyge i England. Isolering af tuberkulose staar paa dagsordenen i alle lande; det tør derfor være af interesse at se i hvilken grad dødelighedsprocenten har aftaget i England, efterat isolationshospitalerne har traadt i virksomhed der. Det bør bemerkes, at disse hospitaler er den eneste forholdsregel som er truffet mod sygdommen, der ligesaalidt i England som i vort land regnes med til de — efter loven — smitsomme farsotter. Efter en statistik af Mr. Tratham udgjorde dødeligheden for tæring i 1870 2410 dødsfald paa hver million indbyggere i England. Efter oprettelsen af isolationshospitalerne er den gaaet ned til 1468 dødsfald (1893). I Frankrige beløb de tuberkulose dødsfald sig i 1894 til 4158 paa hver million indbyggere — altsaa tre gange saameget som i England.

---

*) Betydningen af disse udtryk er neppe klar, med mindre man kjender Spencers samfundsopfatning i det hele. — Carlyle udtalte, at en virkelig tænker og forfatter er en mand, der aldrig aabner sin mund om nogen sag uden at hans ord kaster lys over sagen. Man have hvad mening om Spencer, man vil: dette maal paa en tænker og høvding holder han.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under „Redaktørens sofahjørne".

Kringsjaa.

Kristiania, 24. marts 1896.

Hver anden uge i disse besynderlige tider har sin sensationelle, af krig eller krigsrygter dampende nyhed. Neppe er Venezuela-, Transvaal- og Erythreia-stridighederne stilnet lidt af, før vi overraskes ved en ny krigssky og en ny fare. Det er atter fra Afrika, i hvis geografi de storpolitiske begivenheder i denne tid giver os et med krigsbilleder illustreret og yderst spændende kursus. Efter Transvaal Abyssinien; efter Abyssinien Ægypten og Sudan. — Ganske uventet springer den nyhed paa os, at England og Ægypten agter at sende en hærstyrke opad den sydlige Nildal til **Dongola** mod de saakaldte **mahdistiske dervischer.** Tropperne er allerede underveis og temmelig hidsige kampe kan ventes, naar de efter opslidende marscher gjennem en solstegt ørken til høsten støder sammen med de muhammedanske krigsfanatikere. Som man erindrer, har engelskmændene lidt nederlag før i disse egne.

Felttoget er ikke særdeles populært i England; men regjeringen har været bestemt i sit krav om midler dertil, og man antager alment, at den sidder inde med oplysninger og en forstaaelse af situationen, der nødvendiggjør felttoget.

Der er to tydelige aarsager for det. — For det første ved man, at de mahdistiske dervischer i Sudan, der udgjør en kronisk fare for Ægypten, atter har sat sig i bevægelse og blandt andet rykket mod den af italienerne beherskede by Kassala, nordost for Massovah. Man formoder ogsaa, at de er paa vei nordover og har planlagt et indfald i Ægypten.

De **mahdistiske dervischer** er religiøse fanatikere og samtidig barbarer og vilde med disses grusomhed og foragt for menneskeligt liv. De betragter det som sit kald i verden at erobre kristenheden og udrydde alle kristne, som ikke vil blive muhammedanere, og deres erobringstog skal begynde med Ægypten. De slaas med dødsforagt og ihjelslaar med velbehag. Deres magt og antal er ogsaa ganske betydelige. Faldt de ind i Ægypten, og det lykkedes dem at vinde et par slag ved grænsen, vilde de i en fart kunne oversvømme den hele Nildal og lægge alt øde, herje som en pest og sætte landet tibage et halvt aarhundre, selv om de straks atter dreves ud.

Nu mener de engelske og ægyptiske militærautoriteter, at den grænse mod syd, som Ægypten for øieblikket har, ikke er heldig i tilfælde af angreb fra dervischerne. Man frygter, at de kunde forcere den, i hvilket tilfælde de straks vilde kunne begynde sit ødelæggelsestog gjennem landet. Derfor vil man besætte Dongola, betydelig høiere oppe i Nildalen, hvor man tror at have bedre betingelser for at forsvare adgangen til landet, medens der samtidig efter Dongolas mulige fald vilde blive tid til at samle større troppemasser ved den nuværende grænse, før mahdisterne over ørkenen kunde naa frem til den. — Man vil med andre ord lægge en sikrere mur mellem Ægyptens fredelige befolkning og disse farlige naboer.

Den anden aarsag til felttoget er **italienernes nederlag** i Abyssinien — lige i syd for mahdisterne. Man frygter nemlig, at dette nederlag vil give fanatikerne nyt mod og tænde deres krigslyst og seiershaab. „Kan abyssinerne slaa italienerne," vil de sige,

„saa kan dog vel vi med Allahs hjælp slaa englænderne og give Ægypten tilbage til profeten og hans sværd.“ Dertil kommer, at mahdisterne allerede er under fremrykning mod de italienske stillinger, som saaledes trues paa det farligste af dem. Uden hjælp kan neppe italienerne modstaa den nye fiende. Og skulde det lykkes dervischerne helt at fordrive italienerne, saa frygter man, at de øieblikkelig vilde paabegynde en almen og rasende „hellig krig“ mod alt, hvad der i deres nærhed findes af civilisation eller kristendom. Ogsaa Abyssinien, der er kristent, vilde blive udsat for deres ødelæggende erobringstog. Dervischernes bevægelser har derfor bragt Italien, England og Abyssinien til at slntte sig sammen mod den fælles fiende.

Man vil saaledes se, at der nok kan foreligge grunde, der fuldt retfærdiggjør det nye felttog. Det gaar jo ikke an, at lade Ægypten ligge uforsvaret mod horder af saadan beskaffenhed, eller at udsætte disse egne for den ødelæggelse, som enhver ved, at en dervischernes „hellige krig“ vilde bevirke. Det gjælder her at uskadeliggjøre fanatikerne, før det ulægelige onde er gjort.

Meningen er, at det engelsk-ægyptiske felttog nordenfra skal tvinge dervischerne til at stanse sin fremrykning mod de nu svage italienske stillinger og saaledes foreløbig redde dem fra total undergang. I erkjendelsen af denne betimelige hjælp har da ogsaa det **italienske parlament** vedtaget et takkevotum til England. Og Italiens allierede Tyskland og Østerrige, der forstaar, at dette tør redde deres ven fra fuldstændig tilintetgjørelse i Afrika og fra de for trippelalliancen skjæbnesvangre følger, som deraf vilde flyde, er ogsaa pludselig blevet godvenner med England, og har samtykket i, at felttoget bestrides af den ægyptiske kasse — der som bekjendt staar under opsyn og kontrol af samtlige stormagter, idet landet er under administration —. Frankrige og Rusland ventes ogsaa i betragtning af situationens alvor at samtykke deri.

Men den europæiske følge af denne nye vending er, at den hele stormagtssituation atter er fuldstændig ændret. England optræder aktivt med hær og penge som Italiens sikre ven i nødens stund. Og Italien er det ene led i **Trippelalliancen,** som paa den vis næsten kan siges at være blevet reddet og fornyet. Følgen heraf er, at England atter synes at nærme sig denne alliance, og paany staar derfor Frankrige og Rusland mod de fire andre stormagter. Det nylig „ulægelige“ brud mellem England og Tyskland i anledning af Transvaalaffæren synes allerede paa god vei til at læges. Det antages paa enkelte hold, at keiser Wilhelm har givet Salisbury utvetydige forsikringer om, at han angrer sin opførsel i Sydafrika og herefter vil holde fingrene samvittighedsfuldt borte fra engelsk suverænitetsomraade dernede. Med andre ord, man har mistanke om, at der er kommet en forstaaelse istand mellem England og trippelalliancens medlemmer, hvad der visselig efter det netop passerede vilde høre til aarets besynderligste overraskelser. Ganske nylig syntes jo bruddet mellem England og Tyskland absolut, og det første land gjorde øiensynlig anstrengelser for at nærme sig Frankrige. Man begyndte at forudse en engelsk-fransk forstaaelse — en kombination, der visselig for kulturens skyld vilde være heldig nok.

Men nu har de mahdistiske dervischer vendt op og ned paa hele verdenssituationen igjen, og man kan blot undres over, hvorfra den nye overraskelse vil komme, og af hvad art den bliver.

Italien har besluttet ikke at hævne sit nederlag i Abyssinien, men at tage lærdom til ydmyghed deraf. Det vil slutte fred med den seirrige Menelik. Ifølge telegrammerne tilbyder Italien sig

at opgive alt, hvad det har kjæmpet for og alt, hvad Menelik har krævet. Det opgiver alle overhøihedskrav over det uafhængige keiserdømme Ethiopien (Abyssinien), og det opgiver sine erobringer paa abyssinsk grund (Tigré) og trækker sig beskedent tilbage til sine kystkolonier ved Massovah og Assab. — Formodentlig varer det længe, før italienerne forsøger sig som kolonimagt igjen. Man tør vistnok tro, at nederlaget har været en lykke for Italien; fredsslutningen maa betyde, at den ruinerende stormagtsdrøm i virkeligheden nu opgives; men er den engang opgivet, vil statsmændenes evner og kræfter maatte vende sig mod den indre udvikling; og vi tør derfor opleve at se som en frugt af Baratieris nederlag et sterkt italiensk arbeidsministerium, der sætter landets virkelige velfærd som sit maal. Foreløbig har dog den nydannede Rudini-regjering maattet opgive al tanke om arméens reduktion. Kongen satte sig bestemt derimod, og hans person er i det hele under regjeringsdannelsen kommet i forgrunden paa en maade, der i folkets bevidsthed let tør lænke de forhadte og ødelæggende militærrustninger til hans navn og til monarkiet, og det tør nok komme til at spille en rolle i et land, hvor der er sterke republikanske elementer, der som fane kan føre Italiens vakreste navne i marken — Garibaldi og Mazzini.

Fra **Kuba** er efterretningerne mindre gunstige for oprørerne. Maceo lever nok endnu i bedste velgaaende; men den nye general-guvernør fører kampen meget energisk og tvinger oprørerne til at slaas uafladelig i haab om at trætte dem ud eller tvinge dem til en afgjørende kamp. Nogen seir af betydning har dog spanierne ikke vundet. De **Forenede Stater** blander sig neppe i sagen med mindre der sker grusomheder eller lignende, idet Cleveland formodentlig sætter sit nei mod kongressens ja. Dog tør det jo hændc, at kongresbeslutningen i forbindelse med den herskende folkestemning i Unionen tør øve sin indflydelse i Madrid. Det er vanskeligt at forstaa, at ikke de spanske statsmænd indser det umulige i at regjere Kuba ved soldater og redder kolonien paa den eneste maade, hvorpaa den vistnok i længden kan reddes, ved at gjøre den til et spansk Kanada — give den fuldt selvstyre (lige til egne „frimerker“) under spansk flag.

I det **fjerne Østen** sprager det ogsaa i gløderne efter sidste krig, og det vilde ikke forbause nogen at se flammerne bryde frem paany. Russerne søger øiensynligen at drive japanerne ud af Korea — diplomatisk og fredelig ved velvalgte koreanske „opstande“. — Japanerne har netop seet sig nødsaget til at afsende krigsskibe derhen.

Frankrige og **Brasilien** har ogsaa en grænsestrid i Guyana. Aarsagen er, at de gamle traktater fastsætter floden Vincente Pinzon som grænse; men nu findes der uheldigvis ikke nogen saadan flod, og der trættes derfor, om hvilken flod, der mentes i de gamle dokumenter. Ogsaa her er det rige guldleier inden det omtvistede strøg, som har gjort striden aktuel.

Henry Labouchere siger i sit blad *Truth*, at talen om faktisk engelsk kolonisation af det med **Venezuela** omstridte strøg, er humbug. Han er blevet fortalt, at der ikke findes over 150 hvide mennesker i det hele omdisputerede territorium.

En kulturbevægelse.

Vi trænger en ny kulturbevægelse — dyb, alsidig, sterk og lysende af begeistring, med magt og evne til at løfte hele vort folk og dets aandelige liv høit i viden og i dannelse. En bevægelse paa engang begeistret kulturel og troende demokratisk, — brændende af entusiasme for alle en høiere kulturs faktorer og maal, og ærgjerrig, tørstende efter at se det hele folk samlet under den og velsignet af den.

Inden en saadan bevægelse vilde der være plads for alle evner og talenter. Istedenfor at slaas kunde vi i den samarbeide. Violinspilleren behøvede ikke som nu at dænge hovedet istykker paa hornblæseren, fordi denne vil blæse paa horn og ikke spille violin. Hver vilde spille sit instrument, og alle vilde forstaa, at skal her blive musik af nogen betydning, saa maa vi have alle de forskjellige instrumenter. Hornblæseren vilde ikke forlange, at alle skal blæse paa horn, men glæde sig ved, at der er andre som foretrækker at lokke toner ud af de enkle violinstrenge. Med andre ord: kunstnere, prester, moralister, videnskabsmænd; kjendsgjerningernes og impulsernes, eller drømmenes og smagens mænd vil samarbeide ganske fredelig. Kunstneren vilde erkjende, at det blev et sørgeligt samfund, ifald vi alle blev kunstnere af hans retning, og at forskeren med hans kjendsgjerninger er lige saa nødvendig for kulturen, som violinspilleren for musiken.

Vi har utvilsomt som folk mange betingelser for at kunne slaa os høit op i kulturel retning. Vi har den store fordel fremfor de fleste europæiske folk at være en ung nation, mere ubunden af sinkende traditioner og hindrende institutioner end de fleste. Vi har alt at gjøre. Vi kommer med nye kræfter og ny ærgjerrighed til arbeidet, hvor de andre ofte føler sig trætte og udslidte. Og vi er saa heldige i det store hele at være en demokratisk nation, hvis faa traditioner og fastslaaede fællesideer er i harmoni med den tid, som allevegne gryr. En kulturbevægelse hos os maa blive demokratisk, maa omslutte det hele folk. En bevægelse for klassekultur vilde være dødfødt fra begyndelsen af og lader sig i det hele neppe tænke hos os. Der er ikke betingelser for den. Vil vi have kultur, maa den bygges paa det hele folk.

Der er derfor neppe noget andet europæisk land, hvor betingelserne for at skabe en virkelig kulturnation — et helt igjennem dannet folk er saa store som her. Vi kan i saa henseende blot sammenlignes med de bedststillede af enkeltstaterne i den nordamerikanske union.

Her er ingen hindringer undtagen i manglende viljer og arbeide. Men i den retning mangler der desværre endnu meget. Uheldigere stillede lande er der forud for os, — langt forud for os.

Og det maa forstaaes, at delvis de selvsamme forhold, der udgjør saa lovende betingelser for en kommende folkekultur iblandt os, bevirker at om noget saadant kan der endnu ikke være tale. Der maa gaa et kjæmpearbeide forud. Trods evner og enkeltmænds ærefulde bidrag til verdens aandsliv — særlig paa kunstens omraade — tør vi dog neppe endnu regne os selv med blandt kulturfolkene. Vi er ikke ordentlig med i kulturen endnu. Den har intet fodfæste iblandt os. Det er smaat nok bevendt med den høist oppe i vort samfund, og nede paa bunden raader det rene barbari. Der skal et vældigt løftningsarbeide til. I alle retninger.

Vi trænger den etiske vækkelse, der hamrer begreberne pligt og ret ind i os, der giver fælles ærefrygt for de store karakterens værdier, der skaber kraftig og fri personlighed. Og vi trænger ikke mindre en smagsvækkelse, et skjønhedskorstog over os, en kunstnerisk udvikling, — især ifald den kunstneriske sans kunde blive i nogen grad anvendt ogsaa paa livet selv, ledet over i hjem og dagligt liv; ifald den opfatning kunde bringes til seir, at det hører med til kunst ogsaa at forskjønne virkelighedens riger, at kunstsans nu som før kan og bør finde udtryk ei alene i maleri og digt, men ogsaa i haandverk, i bygningsstil, i hjems indredning, i veies anlæg, i byers anordning, i træplantninger, og — ikke mindst — i selve livsførelsen. — Og fuldt saa meget trænges den ligefremme oplysning — kjendsgjerningerne. Det er farligt at lægge en høiere kulturs overflade ind over et af utilstrækkelige kjendsgjerninger bygget grundlag. Det sidste vil stadig give sig, saa at den hele dannelse gaar tilbunds eller antager barokke og vanvittige former. Det er farligt endog at slippe en større idé ind blandt et utilstrækkeligt oplyst folk. Det forstaar ikke at se ideen i det rette perspektiv, at bedømme den i forhold til den øvrige verden, og følgen bliver ofte kulturfiendtlig ensidighed og livsformørkende fanatisme. Trangheder og ensidigheder ryddes kun bort ved oplysningsarbeide og kulturbevægelse, — aldrig ved direkte modarbeidelse. Man maa ændre atmosfæren om dem, øge synsevne og forstaaelse. Endog moral og religion, ved vi fuldt vel af historien, slaar let om i mørk fanatisme og taabelig livstranghed, ifald deres alvor ikke suppleres med viden, forstaaelse og kultur.

Tiden synes hos os gunstig for en saadan kulturbevægelse. De sidste aars begivenheder har givet vort folk selvtillid og ærgjerrighed; men skal disse følelser blive af nogen betydning maa de gaa i retning af at gjøre vort land til en liden lyspost mod nord, et lidet, men kraftigt kulturdemokrati. Og der gjærer en ny tid med nye maal og idealer iblandt os.

Den faar ofte endnu høist besynderlige udslag; men det er blot, fordi den endnu ikke har orienteret sig og fundet vei og maal. Den famler tilhøire og tilvenstre, kun sikker paa én ting, at den vil noget nyt, noget større, noget dybere, noget inderligere, end hvad der er gaaet forud. I kunst og i liv gjærer det. Og mon det er for dristigt at haabe, at der ud af denne gjæring en nær og vakker dag stiger den kulturbevægelse, som vil gjøre vort land til det første kulturdemokrati i nyere tid paa europæisk grund?

Faar vi en saadan bevægelse, vil der blandt meget andet i hovedstaden dannes et foredragsbureau, der ved kooperationens økonomiske magt og tidsbesparende administration gjør det muligt for landdistrikterne at blive bragt ansigt til ansigt med og at høre det høiere aandslivs bærere iblandt os — og gjør det muligt for de sidste at give til de mange, hvad de selv har samlet eller arvet af aandelig rigdom, at vandre gjennem landet saaende aandsfrø og vækkende, lysbringende impulser. Man vil lære, uden at trække de store emner ned at fremlægge dem i en form, der gjør det muligt for de mange at tilegne sig indholdet. Det er bra nok i lærd selskab at spække en afhandling om Dante med citater i originalsproget; men jeg forstaar desværre ikke disse citater, hvorimod det jo er muligt, at jeg meget godt kan forstaa og paaskjønne Dantes ideer og følelser. Kan da ikke du, som evner at læse ham i originalsproget, være saa snil at fortælle mig ganske ligefrem paa vanligt norsk, uden lærde sving, hvad det er, du har fundet hos Dante, hvad der er det store og centrale ved manden, hvad han mente med sine digterverker, hvad han saa, hvad han følte, hvad slags liv det var, der strømmede saa hedt gjennem hans aarer? Der findes faa mennesker, som ikke dette vilde interessere, og som ikke vilde have gavn af saaledes at faa — om blot paa anden haand — et aandspust ud af den store florentiners indre og ydre verden.

Og faar vi en saadan bevægelse, vil ogsaa vore kunstnere føle den nye ild, og der vil blive anordnet her ligesom i det mørke yankeeland omreisende kunstudstillinger, der atter ved organisationens økonomiserende magt kan vandre fra by til by og fra bygd til bygd, kanske som i Amerika ledsaget af kunst-foredragsholdere. Enhver vil vistnok forstaa betydningen af en saadan opdragelsesfaktor blandt vort folk. Forhaabentlig vilde foredragsholderne søge samtidig at prente det ind i menneskene, hvor de kom, at ikke enhver, der har kunstsans, behøver at male eller digte, at kunstsansen ogsaa kan finde afløb i haandverk, i dagligt arbeide, i hjem og i livs og personligheds udvikling, — at et træ plantet paa den bare bakke ved husets side vidner om eierens kunstsans.

Der trænges dog saa overordentlig meget i denne retning. Liv og virkelighed er saa bedrøvelig, saa bedrøvelig kunstblottede og skjønhedsfattige iblandt os. Det er forbausende, hvor stygge disse har kunnet holde sig ved siden af saa høi og kraftig en kunst som vor og saa øiensynlige tegn paa kunstnerisk begavelse hos nationen. Merkværdigt hvor lidet man merker, f. eks. en syttende mai, i togs ordning, i dekorationer og udstyr til det kunstliv, som alene synes at holde sig hermetisk inden atelierers og udstillingers vægge. Hvad maatte ikke en kunstner kunne gjøre for en æstetisk og patriotisk præken f. eks. ud af det gode, men endnu temmelig kaotiske materiale, vi har i vore syttende mai børnetog? Hvorfor ikke udnytte saadanne elementer i retning af at lægge kunst og skjønhed udover vort hele samfundsliv? Hvorfor ikke i god smags navn protestere, naar der ved en festlig leilighed dekoreres med signalflag og farver à la indiansk? Hvorfor ikke faa væk de fæle gjærder, der saa ofte skurrer ind i et parkanlæg eller et ganske vakkert gadestrøg som kattemusik midt under en kirkekoncert? Hvorfor ikke oprette en kunst-aftenskole for bystyrer og forklare dem det synde- og lastefulde i at ødelægge en bys naturlige skjønhedsbetingelser og lade murstenshauge vokse op uden orden og uden plan?

Dette er imidlertid kun den ene side af sagen. Der er ogsaa en anden side. Hidtil er kun kulturens udbredelse omtalt. Samtidig maatte den nye bevægelse søge den uddybet og beriget.

Det er ofte blevet paapeget, hvor fattig vor literatur og dermed vort aandsliv er udenfor det rent skjønliterære omraade. En kulturbevægelse vilde rette derpaa. Den vilde vække evner og talenter tillive, der hidtil er blevet kvalte eller har manglet leilighed til at virke inden vort trange sprogomraade. Der vilde saaledes efter al sandsynlighed bryde løs et helt kuld af essayister, som vilde dele publikums opmerksomhed med romanforfattere og digtere. En vilde kaste sig over naturvidenskaberne og med kunstnerens evne give kjendsgjerninger og love nyt liv og ny virkelighed for os, — føre os ind i et vidunderland, vi neppe før har anet inden den „tørre“ videnskabs omraader. En anden vilde leve sig ind i fremmede landes eller andre tiders forhold, i historiens store perioder, i den klassiske oldtid, i renaissancen, i revolutionstiden, og give os ud fra det saaledes vundne, intenst følte og klart seete skildringer og essays, der vilde virke iblandt os som nye aabenbaringer af livets storhed, rigdom, dybde og fylde. En tredie vilde kanske tage fat paa bibelen og jøderne og for første gang hos os gjøre disse til led i den almene kultur. — Vi vilde faa se Florens levende for os, som Michael Angelo saa det, da han gik

til Savonarolas prækener. Vi vilde faa en digters tolkning af profeten Esaias med hans undersynder og sterke tanker, med den profetiske følelse af, at „Herren havde lagt sin haand paa ham og ført ham did, hvor han selv ikke vilde gaa.“ Vi vilde faa se Muhammed med de lynende øine og den „aare midt i panden, der svulmede op og blev til et blaasort baand, naar han vrededes.“ Vi vilde faa en følelse, af hvad de gamle mente med „nidkjærhed for Herren“. Og vi vilde faa fra vore mange udenfor riget bosatte landsmænd upartiske og kunstnerisk levende billeder af fjerne verdensdele og kulturer, — essays inspirerede af kinesiske kanallandskaber eller af japanerhavets grønne øer. Der vilde komme en stille hvisken fra sydtyske skove og gamle kulturbyer, — en kunstners tolking af den katolske kirkes magt over sind og hjerte og af det centrale i den, af det der har skabt dens storhed trods de mange feil og svagheder . . .

Og under alt dette vilde syn og forstaaelse stadig udvides og den hele literatur derved uddybes og beriges. De uendelig talrige mellemtoner og afskygninger, der nu saa ofte mangler, den kulturens rigere bund, som nu ofte savnes, vilde komme til og give det hele mere omfang og dybere klang.

Ogsaa paa det rent skjønliterære omraade turde vi faa en retning, vi endnu synes at mangle, — de smaa fint udarbeide, pastellignende skisser, hvor kunstneren søger mindre efter storslagenhed og vælde end efter finhed i opfatning og fuldendthed i udførelse. Der er dog saa meget i menneske og liv, der kræver denne behandlingsmaade, der ikke helt kommer til sin ret paa de store, mere grovt udførte fladebilleder. Og det er naturligvis langtfra blot sygdomstræk, hvormed dette er tilfældet; tvertom gjælder det vistnok meget af det dybeste, reneste, bedste, livet eier. Det skulde være interessant at se ogsaa — ved siden af alt det andet — en kunst, der evnede at fange i farver eller ord de tusen, tusen øieblikke i livet, da i mennesket grænsen mellem jordisk og himmelsk omtrent udviskes, og engle vandrer op og ned ad nyreiste jakobsstiger. Det er dog natur og egte virkelighed det ogsaa. Det hører mennesket til. Mal dyret og mal sygdommen, men lad os dog ogsaa faa se af og til det, som findes i os islegt med „hav og himmel“.

. . . . . Lad kun bevægelsen komme og alt ordner sig af sig selv. En vakker dag falder gnisten ned i alt det færdigliggende materiale af evner og længsler, og saa luer der ud over landet et aandens flammehav af „ildtunger“.

Men det haster!

En artikel af Bjørnstjerne Bjørnson.

I *Kringsjaa* VI. s. 892 var der indtaget et brev fra Bjørnstjerne Bjørnson, hvori der bebudedes en artikel af ham istedenfor den tidligere paatænkte Wergelandsartikel. Digteren udtalte samtidig, at den nye artikels trykningstid ikke var afhængig af ham. Redaktionen har nu den fornøielse at meddele læserne, at opsættet kommer i *Kringsjaa* først i mai.

Ny literatur.

Mons Lie: *En drømmers bog.* Fortælling. Gyldendalske boghandels forlag. Kjøbenhavn 1895.

Hr. Mons Lies nye bog har beredt de fleste anmeldere vanskeligheder. Vi tilstaar ogsaa, at vi ved første gjennemlæsning var høist forbløffede eller kanske rettere sagt fortumlede. Forfatteren, der i sin første bog fremtraadte som en dristig impressionist, der i stilens fart distancerer sine mest fremskredne *confrères*, benytter i sit sidste arbeide et saa rasende hæsblæsende tempo, at der skal baade tid og taalmodighed for at vænne sig til det. Men de, der interesserer sig lidt for de forborgne stemninger og følelser, som oftere end man tror kan leve indenfor et nutidsmenneskes ensformig graa og rolige ydre, vil ikke angre paa at stifte bekjendtskab med denne bog.

„Man skriver og fortæller sit livs roman, sine kjærlighedsdramaer . . . jeg har forgjæves søgt at dvæle, at tænke . . . men mit liv er et kaos, et mylder af tanker — man kunde gjøre hundre romaner deraf, som man kunde gjøre én . . ." Saadan begynder Mons Lie sin bog. Og i de anførte ord har han selv givet nøglen til dens mange besynderligheder, som faar sin forklaring af den ene aarsag, at der er hundre romaner sammenpresset til én . . . en fantasts dagbog, en moderne Ahasvers reisejournal; en ironiserende, bitterlystig dilettants *journal intime*. Et broget virvar af stemninger, aforismer, anekdoter . . . markedsløier og dybsindigheder, udtraadte vitser og farverige aandfuldheder, fine allegorier og skraalende amerikanske morsomheder. Der stikker et nyt forbausende talent bag den virtuositet, hvormed dette er gjort, men — men . . . jeg tror dog, det er en farlig form, forfatteren her har slaaet ind paa, fordi den er saa tøielig, saa lidet streng. Vi kan ikke interessere os saadan rent menneskeligt for bogens „jeg". Han hører aabenbart til dem, der er født til verden med „en pen i maven" — for at bruge et udtryk af Camilla Collett. Det eneste, vi bryder os om hos manden er derfor hans pen, — og jo vildere og dristigere denne pen gebærder sig, des heldigere er den. Men ret som det er slaar den ind paa en adstadig pasgang, der bryder stemningen.

. . . Ja, der var meget at sige om denne besynderlige roman, hvis *Kringsjaa* bare ikke havde saa liden plads. Men en ting maa jeg faa lov at udtale: nu er jeg virkelig spændt paa hr. Mons Lies n æ s t e bog.

Carl Nærup.

Nordiske tidsskrifter.

Nordisk Tidsskrift (Letterstedska). Januar. *Karl Ahnelius:* Sydpolarforskningen och dess hittills vunna resultat; *Gerhard Schjelderup:* Theaterforhold i vor tid; *Jul. Lange:* Attiske gravmæler; *Hans Larsson:* Når sol går ned. Af Jonas Lie; *Helena Nyblom:* Gamla Näset. Roman af Laura Fitinghoff; *E. Løseth:* Essays. Fremmede forfattere. Af Nils Kjær; *V. A. Poulsen:* Plantesamfund. Af Eug. Warming; *Oscar Montelius:* Ordning af Danmarks oldsager. Af Sophus Müller.

Februar. *Just Bing:* Alexander Dumas den yngre; *P. Persson:* Augusti sekularfest; *Gustaf Cassel:* Våra järnvägars persontariffer; *S. Aerhenius:* Naturens värmehushåldning; *R.:* Marie Antoinettes ungdom. Af Clara Tschudi; *F. R. Kjellmann:* Svenska växtvärldens historia af Gunnar Andersson; *Julius Centerwall:* Moderna eng. samhällsförh. af Harald Borg; *Einar Sønnberg:* Skandinaviens fiskar (anm.); *Sven Sødermann:* Vildvin og vallmo af Emil Kleen; *Oscar Montelius:* Upplands förnminnensförenings tidsskrift XVII utg. af Rolf Arpi.

Forskjellige meddelelser.

— Fyrstikkernes opfinder. Æren af at have opfundet de tidligere almindelig brugte fosfor-fyrstikker tilkommer den tyske kemiker Friedrich Kammerer fra Ludwigsburg. Kammerer fabrikerede sine fyrstikker allerede i 1833, d. v. s. tre aar tidligere end den ungarske kemiker Irinyi.

Det interessante er, at Kammerer gjorde sin opfindelse, medens han sad i fæstningsarrest som følge af sin deltagelse i den revolutionære bevægelse i 1832. Med den humane kommandants tilladelse havde han faaet istand et lidet laboratorium i sin celle, og det var her, det efter en mængde eksperimenter lykkedes ham at nyttiggjøre det gule fosfor til forarbeidelse af fyrstikker, som kunde antændes alene ved rivning mod en ru flade, medens de tidligere i 1806 opfundne fyrstikker med sats af klorsurt kali maatte dyppes i sterk svovlsyre for at fatte ild.

Vel ude af fængslet prøvede Kammerer at nyttiggjøre sin opfindelse, men han fandt ikke den fornødne økonomiske støtte hos sine landsmænd; derimod forbød de tyske myndigheder fabrikationen af de nye fyrstikker, fordi disse var ildsfarlige. Ruineret og modløs døde Kammerer i et galehus, netop som hans opfindelse trængte gjennem i Tyskland, efter først at have gjort lykke i Frankrige og England.

— Sibiriens klima er i *Globus* sat til følgende tabel:

	Østsibirien	Vestsibirien
Aarlig middeltemperatur . .	— 0.23 (C)	+ 0.33
Sommer-middeltemperatur . .	+ 16.5	+ 17.5
Vinter-middeltemperatur . .	— 18	— 17

Notitser.

— „Hvad der mest trænges i vort liv, er Nogen, der vil tvinge os til at gjøre det bedste vi evner.“

R. W. Emerson.

— I *England* reiser der flest mennesker med jernbane i forhold til folkemængden (i Europa). Der er nemlig 2282 passagerer pr. 100 indbyggere. Dernæst kommer Belgien med 1426 passagerer pr. 100 indbyggere, Schweitz med 1259, Tyskland med 978, Frankrige med 796, Holland med 726, Østerrig med 355, Ungarn 214, Italien med 171 og Rusland med 33. — Statistiken udgjør en ganske god kulturhistorisk illustration.

— De 40,000 engelske undersaatter, som skulde være bosatte i det omstridte landomraade mellem britisk Guyana og Venezuela — ifølge lord Salisburys brev til Cleveland — er nok mytiske væsener. Britisk Guyanas hele folkemængde udgjør ca. 300,000, hvoraf *2533* europæere. Anslaar man at 33 af disse bor i det omstridte territorium, kommer man vistnok sandheden meget nær, mener den amerikanske *Review of Reviews*. Salisbury er nok dengang kommet ud for en styg regnefeil i et vigtigt stats dokument.

— Staten Massachusetts (2/3 af Belgiens størrelse med 2 millioner indbyggere og 2/3 af Belgiens jernveisnet eller ca. 3400 km., men med langt sterkere trafik) kunde glæde sig ved, at i 1895 ikke en eneste passager paa nogensomhelst maade kom tilskade paa jernbanerne, skjønt der befordredes 108 millioner, der tilsammen kjørte 1637 millioner mil. Det maa dog vel kaldes sikre og trygge kjøreredskaber!

— Der skal være 360,000 bicycler i brug i Frankrige.

— De Forenede Stater har 297,000 km. jernvei; Frankrige har 39.000 og Storbritannien og Irland 33,000. — I forhold til folkemængden har de Forenede Stater 42 km. jernvei til 10,000 mennesker, medens det land, der i Europa staar høiest i saa henseende, nemlig Frankrige, blot har ca. 11 km. — Kaldes forholdet i Amerika her 100 pct., saa er det i Frankrige 26.5 pct., i Tyskland og Belgien 20.7 pct., i England 19.6 pct., i Rusland 7.8 pct.

— En kolportør blev nylig arresteret i Galata-distriktet i Tyrkiet, fordi han solgte Pauli „brev til de Galater“. Øvrigheden fandt nemlig dokumentets indhold at være af oprørsk natur. Til kolportørens forsvar, at forfatteren forlængst var død, svarede retten med at forlange sig forfatterens dødsattest forevist.

— Den største religiøse boghandel i Italien sælger ikke hundre bibler om aaret.

— Castelar mener, at enhver der støtter de kubanske oprørere gjør sig skyldig i en „forbrydelse mod menneskeheden“. Spaniens sag i Kuba er desuden den hvide races sag mod de gule og sorte, og det er simpelthen ubegribeligt, hvor meget godt Spanien har gjort i Kuba. Oprøret er ogsaa en „forbrydelse mod den almene retsfølelse“.

— Koreanske embedsmænd har faaet befaling til fra 1. januar iaar at klippe sit haar paa europæisk vis; som følge af dette paabud er en mængde af dem forsvundne.

— *Billard i kirken.* Sognepresten i Windsor i Kanada, har ladet indrette en billardsal i kirkens kjelder for at holde den fornøielsessyge ungdom borte fra vertshuset.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND VII. 15. APRIL 1896. HEFTE 7.

Florentinske villaer og et besøg i en af dem.

(Efter Lee Bacon i *„Scribner's Mag.“* og Henry James).

Der er vel faa byer udenfor Rom, der rummer mere af ren og dyb menneskelig interesse end Florents, faa steder, hvor mere rigt og fængslende fortidsliv er sammentrængt inden saa snevert et omraade, — Dantes, Savanarolas, Michael Angelos, Mediciernes by. Dens interesse ligger kanske væsentlig i den livets intensitet, som præger dens hele historie og dens personligheder, i den dybe menneskelige interesse og sympati disse og deres kamp og strid formaar at vække hos alle og enhver, og i de skrigende kontraster, der inden det trange felt saa ofte kjæmpede en kamp paa liv og død. Man faar indtryk af, at sjelden er livet blevet levet med slig fortærende magt, sjelden har lidenskaberne brudt sig i dagens lys, sjelden har tilværelsen affødt saa — hver i sin art — helstøbte personligheder som her i Florents. Rom har for sit ry og sin interesse at takke de store verdensbegivenheder, det vældige areal, hvis centrum det har været. Florents har aldrig styret noget verdensrige; de begivenheder, der skaber dets interesse, har for det meste været smaa og lokale; det er kun det intense liv, der pulserer i dem, det hede blod, den dirrende lidenskabelighed, det rent almenmenneskelige, der giver dem deres sterke tag paa vor indbildningskraft og sympati. Man har en følelse

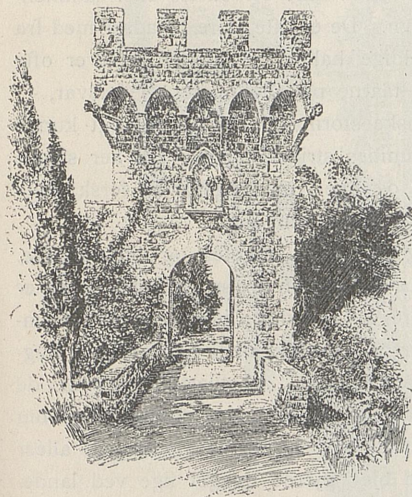

Fra Villa Vincigliata.

af, at aldrig andensteds har en by været saa fyldt af hedt blod og intenst levet liv. Intetsteds har derfor fortiden et saa umiddelbart tag om en. Man synes endnu at føle den gamle hede lidenskabelighed i luften; husvæggene taler om den — mørke og dirrende.

Her brødes som faa andre steder to af de dybeste og modsatte kræfter i menneskesjælen — den, som Matthew Arnold har døbt den helleniske og den anden, som han kalder den hebraiske; livsglæden, livsnydelsen, skjønhedsdyrkelsen paa den ene side og forsagelsen, retfærdighedsdyrkelsen paa den anden; det æstetiske og det etiske element i os. Det første repræsenteret af renaissancen, det andet af Savanarolas reformation. Lorenzo de Medici og Savanarola ansigt til ansigt; stirrende ind i hinandens øine, kjæmpende en sidste kamp ved den førstes dødsleie; Savanarola bestemt og ubøielig i sine krav og Lorenzo lige ubøielig i sit afslag; — hvor findes vel i verdenshistorien en mere almenmenneskelig dramatisk scene?

Florents's omegn med sine aaser og smaabakker er som skabt til villabebyggelse og rundt om byen skinner derfor ogsaa de hvide bygninger frem af det mørke løv. Fem hundre villaer i Florents's omegn, ifølge den officielle statistik. Og disse villaer maa ikke forveksles eller sammenlignes med, hvad vi kalder ved det navn. De er ofte store paladser med fra firti til flere hundre værelser og vældige haller og galerier. De er ofte hele fæstninger med tykke stenmure, taarne og alle midler til forsvar, — gamle borgpaladser, hvor de florentinske stormænd om nødvendigt kunde udholde en beleiring af en fiendtlig families stridskræfter. Thi her sloges stadig, som vi ved, ikke blot stater og byer, men ogsaa de forskjellige familier, sekter, laug og broderskaber inden samme by.

De er gjerne bygget af naturlig sten eller mursten og kalkpudsede. Alt er solid, som var det beregnet paa en evig tilværelse; endog gulvene er cement, sten eller mursten. Der er store, kolde haller; indre gaardsrum omringede af søilegalerier; og oftest storslagne terasseformede haveanlæg. Bygningerne er sjelden over to og en halv etage høie. Af stilarter frembyder de en endeløs variation. Enkelte ser helt græske ud, andre minder mere om middelalderens borge; men én ting har de fælles; det er sjelden, at alléer af gamle trær fører op til dem; thi de blev gjerne bygget lige ved landeveien, der løb direkte under facadevinduerne. Ofte byggedes slottet paa begge sider af landeveien, der saaledes løb under et hvælv gjennem selve bygningen.

Et sted dækkes hele villafacaden af deilige gule roser, der blomstrer hele vaaren igjennem; et andet sted er en madonna af Lucca della Robbia det mest fremtrædende ved bygningens facade; fra en tredie villa har man fra en fremspringende loggia en vidunderlig udsigt over hele den lille

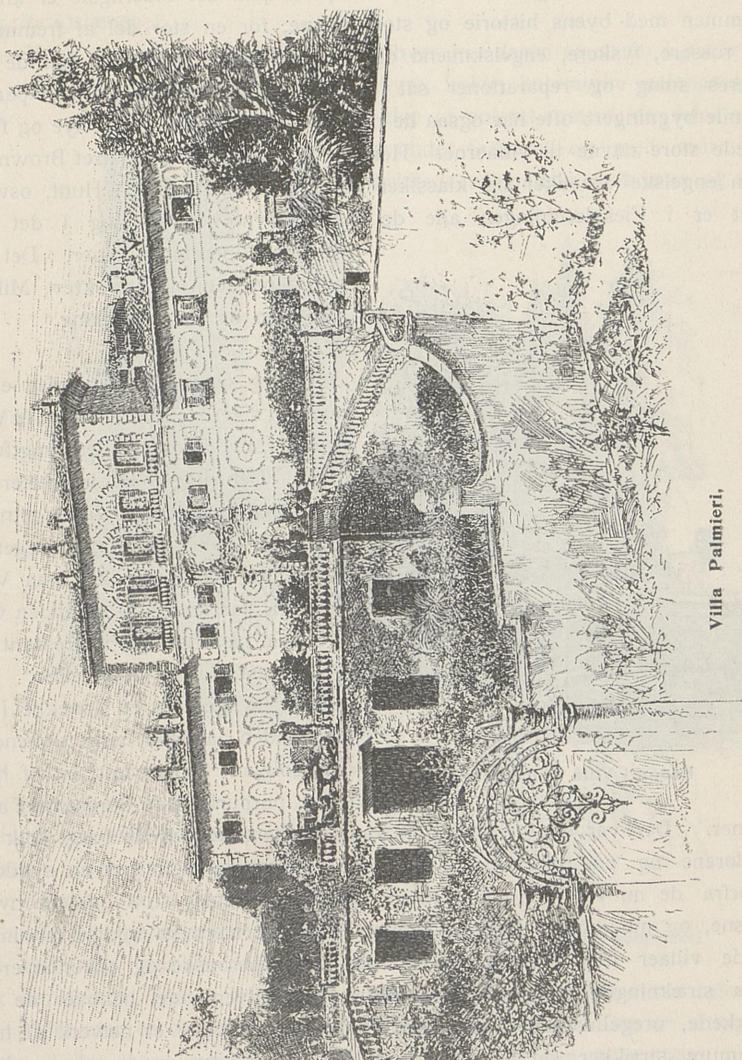

Villa Palmieri,

florentinske bygningsgruppe — Duomoen, Campanilen, Radia og i det fjerne San Miniato — og over Arnofloden, hvor kanske netop den dalende sol spreder et straalenet af rødtskinnende guld.

Nu eies mange af disse villaer, der paa det inderligste er knyttet sammen med byens historie og store navne, for en stor del af fremmede; af russere, tyskere, engelskmænd og amerikanere. Undertiden har de nye eieres smag og reparationer sat en anden nationalitets stempel paa de gamle bygninger; ofte har ogsaa de nye tider og forhold knyttet nye og fremmede store navne til villaerne. Her boede saaledes digterparret Browning; den engelske æstetiker og klassiker Landor; Hallam; Leigh Hunt, osv. — Det er i Fiesoleretningen alle de sidst nævnte villaer, og i det hele de mest berømte, ligger. Det var om denne egn Dante skrev, Milton, Boccacio og Petrarca sang.

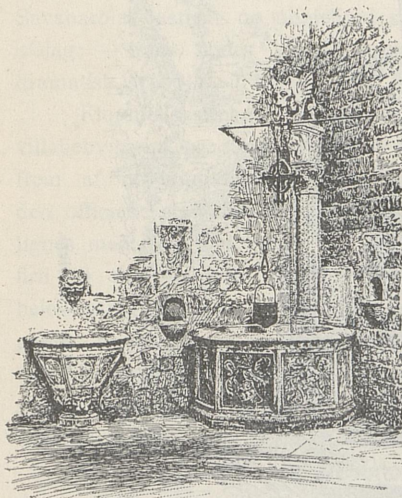

Brønd i Villa Vincigliata.

Jeg spaserede en søndag eftermiddag, siger Henry James, ud til Villa Coreggi, hvor Lorenzo den Pragtfulde døde. Den ligger tre kilometer fra byen; jeg har glemt i hvilken retning, hvad der heller ikke gjør noget til sagen, thi træffer du ikke paa Villa Coreggi, saa finder du en anden villa lige saa historisk og interessant og i lige saa vakre omgivelser. Jeg husker, at der fra en sprække i en eller anden havemur hang, svaiende i den solglade februarluft, en af hine store, purpurfarvede florentinske anemoner. Der var en forjættelse af vaar i luften, der havde bragt folk ud i dørene og paa piazzaerne, som om vinteren havde været en sygdom, hvorfra de nu var rekonvalescenter. Hinsides Fiesole stod fjeldene hvide af sne, og mod denne baggrund glimtede paa de nærmere bakkeskraaninger hvide villaer frem mellem cypressernes sorte fjærbuske og olivenhavernes graa strækninger. Vinhaver vekslede med olivenlunde henover de opstykkede, uregelmæssige bakkeskraaninger, langs hvilke et netverk af høie stenmure strækker sig og hindrer en fra at se haver og huse paa altfor nært hold. Man kan se op til dem langtbortefra og ned paa dem ovenfra, men aldrig lige ind til dem.

Vi traadte ind i Villa Coreggi gjennem en høi gitterport og befandt os da i en vidunderlig have, hvis henrivende deilighed mindet endnu nyder

som noget i sit slags helt tilfredsstillende. Jeg husker den især som en plantning af sjeldne træer, gjennem hvis løvverk man til alle kanter saa de prægtigste landskaber; nær bygningerne var der en blomsterterrasse, stille og aristokratisk med en skygge over sig — ikke af forfald, men af tanketung fortidslængsel.

Hvad det indre angaar, kan jo enhver gaa derud og se for sig selv de uhyre, kolde, halvmørke saloner med gulve af poleret cement, der føles som is under fødderne og med mure bedækkede af malede anekdoter og fortællinger og med portræter af Medicierne. Den ydre varme havde ikke trængt ind i huset, og jeg skalv i den gravlignende uhygge. Det var mig umuligt at forestille mig den glade, lystige, løsslupne fortid, som engang fyldte disse saloner.

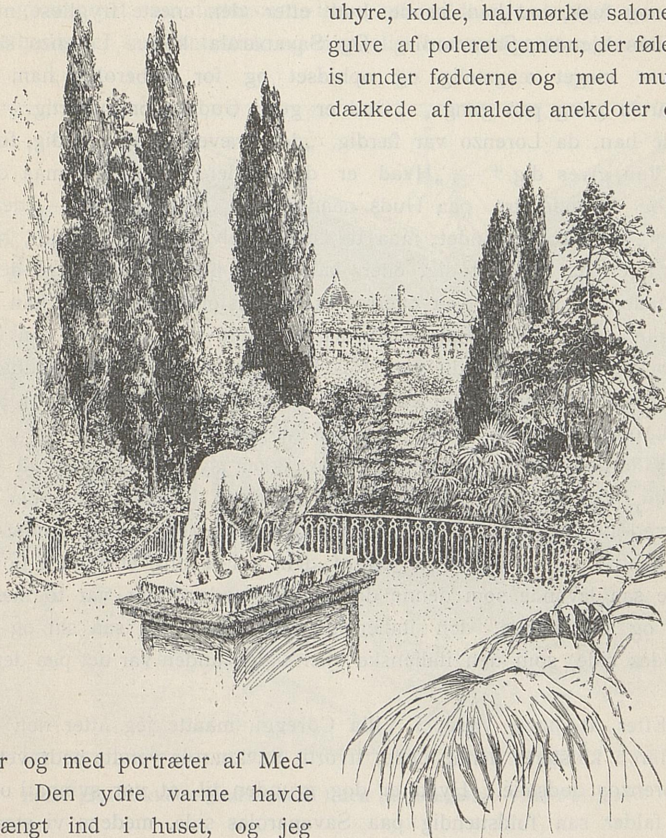

Løveterrassen. — Villa Fabbricotti.

Men der er ét værelse, hvor fortiden endnu lever. Det er det næstsidste af den lange række rum, der vender ud mod den deilige have. Det er det værelse, hvor Lorenzo døde, og hvor hans døende øine kunde se ud over haven og videre over strækninger af villaer, landsbyer, oliven- og cypreslunde til Florentses tinder svømmende mod himlens blaa.

Han laa længe paa dødssengen, lagt der af fædres gigt og egne

udsvævelser, og han nærmede sig enden med lyst nok sind. Et øieblik talte han om filosofi og digtning med Pico della Mirandola eller Politian, det næste lo han af clownernes narrestreger. Tilsidst trættedes han dog af al denne verdens lyst og begyndte at vende sine tanker mod de ting, han gik imøde. Kun én mand havde, som han sagde, vovet bestemt at sige ham „nei", og bange i saa alvorlig en stund og handling for andres smiger og fusk, lod han sende bud efter den eneste frygtløse mand og prest, han kjendte, Savanarola. Og Savanarola kom. Lorenzo skriftede. Han var meget ængstelig og ophidset og for at berolige ham gjentog Savanarola gang paa gang: „Gud er god; Gud er barmhjertig. — Men," tilføiede han, da Lorenzo var færdig, „der kræves tre ting af dig, før absolution kan gives dig." — „Hvad er det, fader?" — „Først maa du have sterk og levende tro paa Guds naade?" — „Det har jeg — den størst mulige." — „For det andet maa du enten selv tilbagelevere alt, hvad du uretfærdigen har tilegnet dig, eller lade dine børn tilbagelevere det til de forurettede." — Lorenzo saa overrasket og misfornøiet ud, men han nikkede samtykke. Saa reiste Savanarola sig og stod ved siden af den døende: „Og for det tredie maa du give folket i Florents dets frihed tilbage." — Lorenzo samlede sin sidste kraft og vendte foragtelig ryggen til munken, der gik uden at mæle et ord og uden at give absolution.

Villari — historikeren — trænger ikke, synes det mig, at opregne alle sine vidnesbyrd om fortællingens sandhed. Der er ting, der bevises alene ved tidernes art og personernes karakter uden at have andet vidnesbyrd behov, — og dette er en af dem. For mig er intet i florentinsk historie saa levende som denne dødssengsepisode. Her var to mænd lige i mod og mandighed, den italienske sjæl i den ene saa slu og fin paa det godes side, som den italienske sjæl i den anden var det paa det ondes.

Efter at have været i Villa Coreggi, maatte jeg atter hen og se i San Marco klosteret denne celle, hvortil Savanarola vendte bedrøvet tilbage fra Lorenzos dødsleie. Hvad er dog grunden til, at vor sympati og beundring falder saa fuldstændig paa Savanarolas side, medens vi staar uden medlidenhed med den Pragtfulde? Jeg har en mistanke om, at jeg for min del i hvert fald, vilde have foretrukket Lorenzos selskab for Savanarolas og beundret og glædet mig ved den førstes dannelse og vindende personlighed. Og jeg er bange, at Savanarolas truende og mystiske prækener og profetier vilde trættet mig og hans korstog mod verdens forfængelighed forekommet mig latterligt. Han og hans munke vilde i klosteret have været grænseløst kjedeligt selskab for en mand af min art; og naar de kom ud og dansede paa torvet foran kirken, vilde jeg neppe have syntes bedre om dem end om vore egne frelsesarmesoldater. Det forekommer

mig ikke at være paa den vis, at mænds sjæle kan renses og løftes, og deres tanker vendes mod det Evige. Smaalighed og vulgaritet stemplede de religiøse udskeielser, som Savanarola tillod sine disciple; og havde han havt held med sig og faaet sin puritanske republik grundet, vilde den have lagt paa menneskers skuldre et af de tungeste aag, slegten nogensinde har havt at bære. Thi den populære opfatning af Savanarolas lære var noget lige saa grovkornet som frelsesarme-isme, saa vildt og sanseligt som skovbygd-methodisme, saa fantastisk og aandelig hovmodigt som den tidligere

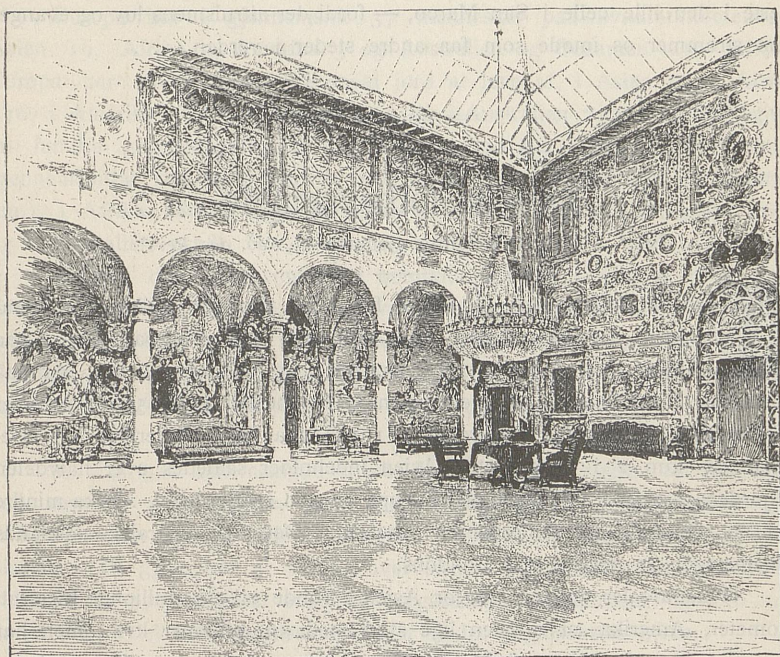

Indre glasdækkede gaardsplads i den nu kongelige Villa Petraia.

quakerisme og saa blegt og goldt og uhyggeligt som den tidligere puritanisme. Og dertil kom, at Savanarola, skjøndt han var en puritan, dog ikke var protestant, men en loyal katolik. Han var en vidunderlig og veltalende prædikant, et geni, inspireret lige til ekstase af „hellighedens skjønhed“; men — alligevel — kanske Lorenzo kjendte bedst sine florentinere, da han vendte sig til væggen og døde uskriftet heller end at give folket dets frihed tilbage . . . .

Men hvorfor er det da, at nu efter fire hundre aars forløb vort blod løber hedt og hurtig af beundring, af sympati, af øm hengivenhed

for denne underlige, halvvilde apostel for det umulige — en mand, hvis selskab vi ikke kunde have udstaaet —, og at vi derimod vender os med afsky fra den glade, begavede, henrivende, kloge og belæste statsmand, der saa meget bedre kjendte menneskene, og paa hvis selskab vi vilde sat uendelig pris?

Hvorfor —? Klart ser vi nu, klart saa ingen kan tage feil deraf, at den første af disse to mænd gjennem alle sine vildfarelser kun vilde andres vel, medens den anden gjennem al sin begavelse og storhed kun søgte sit eget bedste. Derfor staar vi med hedt blod og bankende hjerte i den lille celle i San Marco, — fordi der altruismens lov og evangelium strømmer os imøde som faa andre steder i verden . . .

Jordens folkemængde.

(Efter **J. Holt Schooling** gjengivet i *„Rev. des Revs"*).

Jordens folkemængde anslaaes for tiden til 1480 millioner. Deraf falder der paa Asien 826 millioner, paa Europa 357½, paa Afrika 164, Amerika 122, Oceanien og polaregnene 7½, og paa Australien 3 millioner. Af hvert tusen af mennesker lever 558 (eller over halvdelen) i Asien, 242 i Europa, 111 i Afrika, 82 i Amerika, 5 i Oceanien og kun 2 i Australien. Asien indeholder saaledes over halvdelen af jordens samlede folkemængde, Europa næsten en fjerdedel, Afrika mindre end en niendedel og Amerika en tolvtedel. Det hele australske fastlands folkemængde er mindre end Londons.

Hvad arealer angaar, udgjør Asien i runde tal 44 millioner kvadratkilometer, Amerika er næsten lige stort med 39 millioner kvk., men har dog blot 1/7 af Asiens folkemængde; Afrika udgjør 30 millioner kvk., Europa kun 10, Australien og Oceanien 9 og Polaregnene 4½. — Europas areal udgjør saaledes en ubetydelighed af det hele, og det kunde gjerne forsvinde uden at efterlade noget større hul i verdens beboelige areal.

Men Europa er dog den tættest befolkede verdensdel, dobbelt saa tæt befolket som Asien. Var Asien, med andre ord, lige saa godt befolket som Europa, vilde det ernære mere end jordens hele nuværende folkemængde. Ogsaa Amerika kunde, ifald det var befolket som Europa, ernære jordens hele folkemængde. De to verdensdele alene kunde altsaa med Europas tæthedsgrad af befolkning ernære det dobbelte af jordens nuværende befolkning.

Imidlertid er jo ingenlunde Europa befolket saa tæt som det er

muligt; tvertom, naar undtages et par lande, er ogsaa Europa tyndt befolket og lider mere af under- end af overbefolkning. Spanien maatte let kunde ernære det dobbelte af sin nuværende folkemængde, og Rusland er jo for en stor del endnu en ubefolket, men dyrkbar ørken. Med lethed maatte Europa kunne ernære det dobbelte af sin nuværende folkemængde, og var Amerika, Asien og Australien ogsaa befolket i samme grad, vilde jorden ernære mellem tre og fire gange sin nuværende folkemængde. Var den hele verden saa tæt befolket som Belgien, vilde den kunne have tyve gange sin nuværende folkemængde.

Europa har i gjennemsnit 37 mennesker paa kvadratkilometeren, Asien 19, Afrika 5, Amerika 3 og Australien og Oceanien 0.6. Eller i Europa har hvert individ 28 maal jord at leve af, i Asien 52, i Afrika 176, i Amerika 312, i Oceanien 840 og i Australien 2356. Eller regnes en familje gjennemsnitlig til 5 individer, saa har i Europa hver famlje gjennemsnitlig 140 maal jord at leve af og paa, i Asien 260 (1/4 kvadratkm.), i Afrika 880, i Amerika 1560 (1 1/2 kvadratkm.), i Oceanien 4200 og i Australien 11780 (12 kvadratkm.).

Mendes den gjennemsnitlige befolkningstæthed i Europa er 37 paa kvadratkilometeren, er den i Belgien 210 paa kvadratkilometeren, i Storbritannien og Irland 120 (England alene 192), i Italien 107, Tyskland 91, Frankrig 71, Spanien 35, Rusland 19 og Norge 6. — I Belgien brødfødes saaledes et individ af mindre end 5 maal jord.

Af Europas folkemængde er paa hvert tusen 262 (eller vel en fjerdedel) russere, 139 tyskere, 107 franskmænd og 106 engelskmænd. De andre nationer udgjør mindre brøker. Europa er saaledes overveiende russisk. Til gjengjæld er verden overveiende anglosaksisk; af dens 1480 millioner er 370 millioner engelske borgere eller undersaatter og 450 millioner (1/3) i det hele anglosaksere eller under anglosaksisk styre.

Af Asiens befolkning har Kina paa hvert 1000 asiater de 424 og Indien 373. Disse to alene har saaledes 4/5 af hele Asiens befolkning.

I Amerika har de Forenede Stater over halvdelen af den hele verdensdels befolkning.

Forfatteren hører til de for fremtidens befolkningsforhold noget ængstelige. Folkemængden tiltager nu med 5 pr. tusen pr. aar. Vedbliver den forøgelse jevnt ned igjennem tiderne, hvad der vel er tvilsomt nok,*) saa vil jordens folkemængde om 139 aar have fordoblet sig. Det er jo kun, hvad vi maa ønske vilde ske meget hurtigere. Folkemængdens fordobling

*) For at folkemængden skal holde sig uden tibagegang, maa (i England) hver familje have fire børn.

betyder blot, at Amerika eller Afrika (ikke begge) kan blive saa nogenlunde befolket. Efter ca. 300 aars forløb vil den være firedoblet, det vil sige, at da vil den beboelige og dyrkbare jord kunne være nogenlunde jevnt befolket, omtrent som Frankrige nu er eller i virkeligheden ikke fuldt saa tæt. Først da kan der vel for alvor blive tale om ængstelse for overbefolkning, forudsat, at den nuværende stigning vedbliver. Og selv da vil jorden langtfra være optaget og udnyttet selv efter de begreber vi nu har derom. Og imidlertid tør det vel antages, at jordbruget er blevet saa udviklet, at et maal jord, ved kunstig vanding og varme, vil give flere gange, hvad det nu giver. Allerede nu kan et maal jord, ved kunstig varme og vanding, bringes til at give en afkastning af fødemidler til en værdi af mangfoldige tusen kroner. Bliver befolkningen tæt, saa bliver ogsaa saadant jordbrug muligt og lønnende. Og det er i virkeligheden lettere og behageligere end det nuværende. Man kommer saaledes til det resultat, at jo tættere befolkningen bliver, desto lettere vil den finde det at ernære sig; thi jorden er praktisk talt uudtømmelig, og jo tættere befolkningen er, desto mere kraft lønner det sig at sætte ind paa dens udnyttelse. Selv om 3—400 aar kan derfor verden tage overbefolkningsspørgsmaalet med yderste ro. Og til da kan vi blot haabe og ønske, at menneskeheden vil formere sig rigtig hurtigt; thi af dens forøgelse afhænger dens fremgang i lykke, velvære og komfort.

I aaret 2517, har forfatteren regnet ud, vil jordens folkemængde, forudsat at den stiger jevnt hele tiden, være naaet til 33,586 millioner eller det 22 dobbelte af dens nuværende folkemængde. Den hele jord vil da være lige saa tæt befolket som Belgien er nu. Men mon man ikke inden den tid er kommet saa langt i nye jordbrugsmetoder, at selv den folkemængde vil være liden i forhold til hvad jorden kan brødføde; og plads nok vil der jo være. Man træder ikke paa hinanden i Belgien.

Foreløbig i hvert fald kan vi sove iro for overbefolkningsfrygten. Hvad der endnu i 3—400 aar kræves er den hurtigst mulige forøgelse af befolkningen.

Det er dog i grunden ganske faa mennesker, jorden endnu har. De vandrer endnu som ensomme vandrere i dens ørkener af unyttede skatte og rigdomme. Gav man hvert individ, lige til det nyfødte spædbarn, 1 kvadratmeter at staa paa (og det er jo god plads), saa kunde den hele jords befolkning dog staa inden en plads, der maalte 38 km. paa hver kant; eller en firkant saa lang og bred som fra Kristiania til Drammen vilde give den hele verdens befolkning rundelig plads med godt albuerum. En hjulmand kunde kjøre rundt den paa $3^1/_2$ time. Og nøiet hver sig, som de uden trængsel godt kunde, med $^1/_2$ kvadratmeter, saa kunde hele jordens befolkning faa plads paa den lille engelske ø Man.

Og var der tale om at pakke den hele menneskehed ned til levende forsendelse til en anden klode, behøvede slet ikke kassen at være saa særdeles stor. Man merke sig, at her er der ikke tale om at stue dem sammen som sild, men om at give hvert individ god og rundelig plads, saa det kan røre paa sig, og saa at luften frit kan cirkulere mellem og om dem alle. Hvert individ (lige til babyen) skulde nemlig faa en kubikmeter rum og luft. Kassen kunde have huller til ventilation. Den hele menneskehed lod sig paa denne vis pakke ned i en kubisk kasse, hvis sider var 1140 meter, og en hjulmand kunde gjøre turen rundt den hele menneskehed for at efterse, at alt var i orden, paa seks minuter, og den hele embalage lod sig inspicere paa en times tid. Kassen vilde, ifald den stilledes saaledes, at et hjørne faldt udenfor Brandvagten i Kristiania, og den ene side fulgte Karl Johans gade, naa med det andet hjørne omtrent, men ikke fuldt op til slottet. Det tredie hjørne vilde falde yderst paa fæstningspynten og det fjerde paa Tyveholmen. Og inden dette rum vilde hele vor slegt ligge godt og rummeligt nedpakket. Og paa en slig ubetydelighed af levende væsener spenderes der en hel jordklode! En liden ubetydelighed af en maane vilde jo være nok for dem. Og man tænke sig bare, hvilket et opstyr og hvilken larm denne lille kassefuld af mennesker kan faa istand udover jorden. End om en Gulliver kom og pakkede os ned allesammen og tog kassen under armen!

Edisons og Teslas eksperimenter med X-straalerne.

Ifølge New Yorkblade har Edison erklæret at have opfundet apparater, ved hvis hjælp det er muligt at se med det blotte øie, hvad X-straalerne aabenbarer. Han ser saaledes gjennem en otte tommer tyk bjelkevæg, og erklærer, at det blot er et spørgsmaal om sterkere lyskilder og videre eksperimenter, naar man ogsaa skal kunne se gjennem metalvægge, mure og gjennem det menneskelige legeme. Han lover, at den dag snart vil komme, da lægerne ved hjælp af en X-lampe vil undersøge sin patient ved at overse hans indre organer, da videnskabsmanden kan holde lampen paa den ene side af hovedet og ved dens hjælp se, hvad der foregaar i hjernen.

Edison har arbeidet dag og nat med X-straalerne, siden Røntgens opdagelse blev gjort, — hele tiden med det maal for øie at synliggjøre straalerne for øiet.

Ogsaa Nikola Tesla har været i jevnt arbeide med straalerne, og har ved at anvende overordentlig sterke strømme og nye apparater opnaaet vidunderlige ting. Han fotograferer saaledes fugle, saaledes at ikke alene

skelettet, men forskjellige indre organer og fjærbedækningen tydelig sees, og i dyreskeletter faar han frem hulhederne i benene. Kort sagt hele det indre dyr eller menneske lægges tydelig for dagen, lag for lag.

Tesla vil ogsaa have bemerket en besynderlig indflydelse af X-straalerne, naar ens hoved bades deri. De frembringer søvnighed og en følelse af, at tiden gaar meget hurtig.

Opfinderen slutter fra sine eksperimenter med stor bestemthed, at straalerne bestaar af strømme af uhyre smaa partikler — stoffets enkelte molekyler kanske —, og at disse partikler gjennemtrænger Crookes-rørets vægge. Ud fra denne slutning nærer han haab om, at straalerne vil kunne benyttes som bærere for mediciner til de beskadigede eller syge dele i legemet. Ved at lade straalerne passere vedkommende medicin skulde de rive fint fordelte partikler deraf med sig og kunne føre disse frem gjennem legemet direkte til det syge organ.

Saa siger Tesla i *Electrical Review*. Andre kritiserer skarpt hans slutninger, medens de dog beundrer hans eksperimenter.

Hvad der her forjættes er altsaa, at lægen om faa aar, naar han gaar paa sygebesøg vil medtage et X-straaleapparat, ved hvis hjælp han først vil undersøge sin patients „hjerte og nyrer", og naar han saa har fundet et sygt punkt, — straale det passende lægemiddel lige paa dette punkt, som vi smører salve paa en brændt finger.

Fra en plantage i de amerikanske sydstater.

(Af redaktøren).

Har ikke navnet plantage endnu for de fleste har en fra ungdomsbøgerne hentet romantisk duft? Saa var i hvert fald tilfældet med mig. Ordet fremkaldte billeder af store gaarde omgivne af sydlandske park- eller haveanlæg, endeløse sukkermarker, mængder af negre og det hele med et slør af mysterium og vidunder over sig. Virkeligheden er noget anderledes. Ordet betyder slet og ret „en plantning" — af bomuldsplanter eller sukkerrør. Bygningerne er sjelden store, oftest meget beskedne, baade mindre og enklere end tilsvarende farmerhuse i nordstaterne. Park eller have har gjerne meget smaa dimensioner og savnes ofte ganske. Undertiden er huset tarveligt som vore egne fædres paa Haarfagres tid, — en upudset bjelkestue uden et eneste vindu. Et sted bestod saaledes plantagen af to saadanne stuer — „dagligstuen" og „spisestuen" eller „kogehuset" — omringede af en grisegaard og udenom denne endeløse halvdyrkede og ikke-dyrkede marker. Men aristokrat var eieren lige til de mindre renslige fingerspidser.

Og alligevel — romantiken er der; tæt og gribende; der som overalt i verden.

Jeg var saa heldig som jernbaneingeniør ved et anlæg i staten Georgia*) at blive sendt en kort tid ned til et sideanlæg i statens sydlige del, hvor mit hovedkvarter blev en af de største og vakreste plantager i den del af landet. Eieren var stolt af sin gamle slegt og dens rene, aristokratiske blod og var en for sin stand sjelden intelligent og oplyst mand, der indtog den socialt ledende stilling i distriktet. Hans oplysning gik dog ikke videre, end at man med lethed kunde grebet ham i at gjøre Norge til hovedstad i Sverige eller det sidste land til Sachsens tyske nabo. Norge og Sverige er begge langt væk der — længer væk og fjernere fra tanke og interesse end Patagonien eller Borneo, og om disse yderst interessante og betydelige fremtidsriger er jo ikke vore kundskaber overvættes store.

Forskjellen mellem den amerikanske unions nord- og sydstater er, saavel hvad natur som folkekarakter angaar, vel saa stor som forskjellen mellem Norge og Spanien. Det er kun sprog, love, institutioner, handelssamfund og en fælles patriotisk stolthed overfor stjernebannerets verdensstore land, der binder de to landsdele sammen; men de baand binder ogsaa fast.

Norden har vel tidens bedste folkeskolesystem og det mest oplyste og aandelig vakte og udviklede folk — trods den stadige indvandring af temmelig uvidende mængder fra Europa; Syden derimod stod i denne henseende indtil for ganske nylig neppe meget høiere end Spanien eller Italien. Ogsaa idealer og dannelsesindhold er forskjellige. Sydstatsmanden er fuldblods sydlænding, mørkhaaret, mørkøiet, enten nervøs og livlig eller trægheden selv, høflig og „beleven“ af natur og nydelseslysten. Damerne er mere sammensnørt om livet, har livligere øine, mindre fødder, og i det store hele kanske finere hænder; klæder sig bedre, gaar vakrere og er mere kokette end deres nordiske søstre. De er kanske gjennemsnitligt vakrere af ansigtstræk som unge, men ældes hurtigere og er sjelden vakre udover en vis lav aldersgrænse. — Nordstatspigen læser Browning og Ibsen og sværmer for Emerson eller Gøthe; den unge sydstatsdame vilde finde det „ukvindeligt“ at læse noget saa alvorligt som Ibsen, upassende i det hele at læse andet end smaabitte pene madrigaler og sonetter eller ganske lette og helst franske romaner; derimod spiller hun piano i det uendelige, sværmer for operasangere og skuespillere og danser med al sin sjæl og

*) Man erindre, at for hver beboer af staten er Georgia af kvindekjøn — en straalende vakker, ung kvinde, hvis navn nævnes med ømhed og kjærlighed og særlig dvælen ved den feminine *a*-endelse. De vilde neppe kjende sin stat igjen under det fortyskede, baade ukvindelige og upersonlige Georg*ien*. Vi kunde lige saa godt oversætte dronning Victorias navn til Victorien.

al sin kraft; har aldrig tænkt en religiøs idé tilbunds, men er dog meget religiøs, deltager vakkert i salmesangen og sender samtidig en liden gnist af et blik fra de mørke øine henover bogen og til hvem af mandkjøn, der vil opfange det.

Mændene foragter gjerne digtere, forfattere og alle skriblende personer lige saa grundig, som de fleste af dem foragter forretningstalent og handelsdygtighed. De er nemlig fuldblods gentlemen, som damerne er ladies lige til de høie skohæle og sammensnørede liv. De ynder at gaa paa jagt og at kommandere, klæder sig oftest godt og har en holdning, de ynder at fremvise. De spiller ogsaa gjerne kort eller billard og holder af whisky og allehaande *mixed drinks.* Det er under deres værdighed med egne hænder at udføre nogetsomhelst arbeide.*) En gentleman tør kun „føre opsyn" med andres arbeide. I Norden tager bankchefen selv sin kurv fisk paa armen fra fisketorvet til sin bolig, og presten i den fashionable kirke kan sees selv at hente en større kasse paa jernbanen og kjøre den hjem paa en vanlig arbeidsvogn. I Syden er noget saadant ligesaa utænkeligt som i Europa. Taber der en „gentleman" sin spaserstok af haanden, stanser han kanske og ser sig om efter en neger, til hvem han saa, kun pegende paa stokken, brøler med overlegen generalmine: „Nigger!" — —

Det er forskjellen paa aristokrati og demokrati.

Dog, alt dette holder raskt paa at ændres. Nordstaterne har vist deres overlegenhed. De har beseiret Syden aandelig og moralsk saavelsom fysisk, og Syden erkjender det fuldt ud og antager hurtig Nordens seder, ideer og idealer. Der oprettes læseforeninger blandt kvinderne, grundes gode folkeskoler og biblioteker, medens mændene bliver forretningsmænd; og overalt finder man en aaben eller dulgt beundring for *yankeerne,* — som alle nordstatsmænd kaldes.

Jeg regner det for en af mit livs høitidstider de første vinteruger, jeg tilbragte i Syden. Den milde, balsamiske (ordet er det rette; der gives intet andet, der beskriver tingen) for- eller eftersommerluft med det dybt gyldne, rige solskin og det endeløse fuglekvidder i det mørke sydlandske løv virkede absolut fortryllende. [Ofte ser jeg endnu for mig de aabne vinduer, hvor guldsol og blomsterduft strømmer ind over et mørkegrønt løvhav, mod hvilket gule og røde fuglesværme og glødende appelsiner lyser. Og øine og sind maa lukkes for at undgaa en ubehagelig længsel.] Man forstod straks italienernes *dolce far niente* og sydlændingens energi-

*) Skal der paa et kontor i nordstaterne aabnes en ankommen kasse, lægger chef eller assistenter sig ned paa gulvet med hammer og tang; i Syden tilkaldes en neger, hvorpaa alle mand staar rundt og kommanderer.

løshed i det hele. Luften beroliger. Og hvorfor i al verden anstrenge sig, naar naturen breder begge hænder velsignende ud over en uden arbeidets bøn? Eller hvem kan have hjerte til at kaste tiden bort i arbeide, naar øieblikkene kommer i et saadant festligt tog af kongelig pragt og himmelsk deilighed? — Det syntes synd at gaa ind i et mørkt kontor; synd at vende øinene fra det gyldne lyshav og den straalende verden derude; synd at lukke ørene for fuglesangen. „Jeg har ikke raad til at sælge min dag for vanlig dagløn," sagde Walt Whitman; „dagene har mere værd for mig, end alt eders guld kan opveie; jeg er for rig til at arbeide."

Man fristes mest — især om eftermiddagen — til at trække en magelig stol ud paa verandaen (verandaer og altaner er universelle og udgjør den virkelige dagligstue), hvor løvet bugner om en, glitrende, skinnende, som det oljeglatte sydlandske løv altid er, i solskinnet — skinnende ofte som et hav af grøntskimrende sølv —, og hvor de mangefarvede fuglesværme kvidrer, til kvidder, solskin og mørktglinsende løv synes at fylde ens hele liv og sjæl, og ens bevidsthed at vugges mildt afsted af dem ind i drømme, der er det absolute, uflekkede behag.

Byen — fæl som bebyggelsen for det meste var — syntes mig dog vakker og kjær med sine duftende haver, sit solskin og med sine maanelyse aftener, da luften syntes fuld af drømme og fantasier fremlokkede ved citherspil og sang ud fra de mørke løvdynger, ved flagrende hvide toiletter paa verandaer og i haver og ved det ad aabne døre og vinduer udstrømmende gaslys, der syntes at bære jubel og glæde ud i den stille, deilige nat.

Imidlertid var mig dog paabudet om at tage paa landet i nogle uger mere end velkomment. Det er ingen sag, naar man faar betaling for at reise om og bese sig. — Det var i december; mildt veir med dybblaa, stadig klar himmel og saa vidt varmt, at man tog frakke eller trøie af paa kontoret; netop passende varmt med andre ord. Roser i fuld rigdom og pragt og blikstille, solklarnet luft, der baade saa ud og føltes, som indeholdt den fint fordelt vindamp af en eller anden vidunderlig gylden vin. Man drog veiret med magt og forbausedes stadig over, hvor megen nydelse lunger og næse alene kan skaffe et menneske i denne merkelige verden.

Jordsmonnet i Georgia er i væsentlig grad gulrødt — ikke sort eller graat. Floderne er ogsaa gulrøde eller gulgraa af tykt mudder, — det modsatte af vakre. Floridas klare blaa og sorte floder og søer syntes vidunderlig forfriskende efter et aar af det gule mudder. — Veiene strækker sig som gulrøde baand gjennem landskabet. Det er slet ikke vakkert;

det ser goldt og kjedsommeligt ud, øiet trættes af det, og man længes efter atter at se skikkelig sort, glinsende jord og naturligt graat veistøv. Græs eksisterer omtrent ikke undtagen i form af smaa kunstigt plantede og med megen møie vedligeholdte græsplæner i byerne. Nordens lyse løv findes heller ikke. Alt løv er mørkt, tæt og glinsende — sølvglinsende i sol- eller maanelys. Alle farver er dybere, og landskabets totalindtryk gives af løvets mørke tone, — mørkt som myrt og naaleskov altsammen; ikke noget der lyser op som en birkelund eller en nordisk bøgeskov engang. I begyndelsen virkede det slet ikke vakkert — kun fremmed og nyt; man følte sig lidt skuffet. Norden er jo dog langt, langt vakrere. Men efterhaanden finder man behag i det mørke løv med de glinsende blade, hvor solstraalerne dirrer og reflekteres som i millioner smaa speil, — og solen, solen, den vidunderlige, deilige skjuler alle mangler, forskjønner alt, opveier alle savn, er nok i sig selv. Giv os sol og maane, som de kan være dernede, som de til sine tider kan være overalt, og tag saa gjerne alt andet bort og sæt os ned midt i Gobis sandørken, og vi vil dog have nok og mere end nok tilbage.

Naaletræer udgjør skovenes hovedstamme i Georgia, især den saakaldte *pitchpine,* en vældig gran med 15—18 tommer lange naale (der danner det blødeste tæppe i skovene) og prægtig hvid ved, der bliver til brede, tykke, lange planker (6″ × 18″ f. eks.), saa hvide, kvistfrie og granduftende, at det er en lyst at vandre om blandt plankestablerne. Af løvtrær er der eg og kastanjer med utallige arter af mere sydlandsk slegt, og skovene er vakre og rige af et prangende blomsterflor; men det grønne græs savnes overalt.

Man tænke sig da en bred, rødgul vei med gulrøde støvskyer i det intense solskin under en dybblaa himmel. Sukker- og bomuldsmarker afvekslende med tæt skov paa begge sider. Længst borte skovklædte bakker og aaser og i det fjerne mørke skovklædte fjeld. Det er langt mellem gaard og gaard; thi hver plantage indbefatter et meget stort men slet dyrket areal. Jordbruget staar lavt; maskiner benyttes mindre end i Norge, idet negrene farer for haardt med dem, til at deres brug kan lønne sig.

Bomuldsmarkerne bestaar af lave graagrønne buske, der til rette tid af aaret staar snehvide af bomuld. Sukkerrøret vokser 6—7 og 8 fod høit med brun eller gul $1\frac{1}{2}$ tomme tyk stamme.

(Sluttes).

Det nye Tyskland fra engelsk synspunkt.

(Efter **A. Eubule Evans** i „*Contemp. Rev.*“).

Fem og tyve aar er blot et ubetydeligt afsnit af en nations liv, men de har frembragt en stor omvæltning i tysk tanke og karakter. Jeg var i Tyskland under den sidste krig, og jeg er nu der igjen fem og tyve aar efter, saa jeg er i stand til at trække en sammenligning. Jeg kan vel erindre de forskjellige faser i den bevægelse, som seiersbulletinerne, den ene mere overvældende end den anden, afstedkom i befolkningen. De første modtoges med uvægerlig vantro — detaljerne var altfor gigantiske til at kunne være mulige; derpaa fulgte en slags stupid, bedøvet forbauselse, da rygterne stadfæstedes — og endelig en følelse, forunderlig sammensat af ærefrygt og svimlende overmod. Seiersstoltheden og seiersjubelen gik over alle grænser, men var paa samme tid ledsaget af en slags religiøs skræk for, at saadanne ting kunde gaa for sig — at *la Grande nation* kunde saa fuldstændig knækkes. Thi lige op til den store krig havde tyskerne endnu en dyb respekt for franskmændenes overlegenhed. Det var interessant at se, hvorledes de fangne franske officerer blev behandlet af sine overvindere ved ankomsten til Tyskland. Fyrster kunde ikke behandles med større respekt og hensynsfuldhed. Og dette skyldtes ikke saameget den ridderlighed, som er naturlig for seierherrer i deres optræden mod overvundne, som en nedarvet bevidsthed om, at de franske virkelig var dem overlegne i alt undtagen i krigskunst. Jeg var tilfældigvis i Leipzig, da en stor del af den keiserlige garde ankom did som krigsfanger fra Metz. De menige soldater fik daarlig nok forpleining —; den tyske gjestfrihed var ogsaa i virkeligheden prøvet til det yderste ved fangernes kolossale antal. Træskur omgivne af høie palissader blev i en fart spigret sammen i udkanten af byen, og her maatte de franske soldater tilbringe den bitterlig kolde vinter i en yderlig grad af nød og elendighed. De fik utilstrækkelig mad, og de godslige borgerfolk brugte derfor at stikke brød og pølse til dem, omtrent som til aber i bur — gjennem sprinkler og sprækker i deres fængsel. Det var en uhyggelig scene og en skam at overvære.

Men en helt anden behandling fik de franske officerer. De fik paa æresord sin frihed indenfor byens grænser, og det er ikke formeget sagt, at de tog sig frihed til at tage byen i besiddelse. De mere formuende borgere kappedes om at vise dem opmerksomhed, og franskmændene optog disse opmerksomheder som en simpel skyldighed. Fra første til sidste stund anmassede de sig og bevarede en let beskyttende overlegenhedsmine

ligeoverfor den nation, der havde beseiret dem. De leiede et af byens teatre og gav aftenunderholdninger, der var meget søgt af den fine verden. De leiede endogsaa en del af sjøen til en privat skøitebane og afmerkede denne del med et toug og satte op en plakat med paaskriften: *Ingen tyskere tilstedes adgang!* Dette blev imidlertid lidt for drøit endog for derês ivrige beundrere, og en søndag eftermiddag blev touget revet væk, hvorpaa tyskerne i et ublodigt slag tog banen i besiddelse.

Jeg nævner disse detaljer, fordi de bedre sætter en istand til at bedømme, hvor fuldstændig det omslag i stemning er, som senere har fundet sted. Fem og tyve aar er gaaet hen; en ny slegt har vokset op, dresseret i traditionen om den nationale storhed, og enhver yngre eller ung tysker tror nu for for fuldt alvor, at Tyskland ikke alene er uden overmand, men uden lige. I og for sig er denne eksalterede patriotisme jo blot en uskyldig svaghed, men ulykkeligvis aabenbarer den sig altfor ofte paa en grotesk og ubehagelig maade. Saaledes er det udentvil en forkjært patriotisme, naar tyskerne, som de nu gjør, prøver at udrydde alle fremmedord af sit sprog. Vistnok har dette spørgsmaal to sider, en praktisk og en literær side. Ingen mand med sprogøre og literært instinkt ønsker at se sit sprog overflommet med unødvendige ord fra fremmede tungemaal. Skriftsproget bør bevares rimelig om ikke pedantisk rent. Endog i det kosmopolitiske England betragtes en novelle spækket med franske brokker som en literær vanskabning. Men forholdet bliver et andet, naar vi kommer til omgangs- og talesprog. Det er bedst til lettelse for medmenneskeligt samkvem at have saa stort forraad af „verdensord" som muligt. Det vilde f. eks. være af fordel at have fælles ord for jernbane, postkontor o. l. hele verden over; noget i den retning havde man virkelig paa kontinentet, inden det nye tyske keiserrige opstod og kvalte det under sin nyvakte selvbevidsthed. Tidligere var ordet b i l l e t f. eks. gangbart overalt i Tyskland, og enhver velopdragen mand i hele Europa forstod det. Nu bruges ordet „Fahrkarte", der blot forstaaes af tyskere og tysktalende. Det er en bedrøvelig misforstaaelse af patriotismen at ville lægge hindringer iveien for det mellemfolkelige samkvem ved saadanne opfindelser. En nydannelse som den omtalte byder ikke engang paa den fordel at være usvigelig national. „Billet" er opgivet som fransk, men den anden stavelse i det nylavede ord er latin, der igjen har kommet til Tyskland gjennem det franske *carte*. Dette er et eksempel valgt iflæng. Men hvor omsorgsfuldt Tyskland end er for at komme ud af forpligtelse til andre lande, saa maa det dog fremdeles laane en mængde ord fra sin arvefiende.

Fremdeles var det før krigen udsigt til, at tyskerne vilde opgive sine gotiske kragetær og tage i brug den skrift, der anvendes blandt andre civiliserede nationer. Et stort skridt i den retning var allerede taget, idet

man begyndte at trykke videnskabelige bøger med latinske typer. Nu er der blot liden sandsynlighed for yderligere fremskridt i den retning. Den gamle skrift er ophøiet til et nationalt symbol, og nok en skranke saaledes vedligeholdt mellem nationerne.*)

Et langt naturligere og rimeligere udslag af den tyske patriotisme var man vidne til under de nylig stedfundne mindefestligheder paa Sedandagen. Ikkedestomindre stak ogsaa her de mindst tiltalende træk i den moderne tyske folkekarakter usømmelig frem. Nordtyskerne er i regelen staute og brave mennesker; men selv i tilstand af sinds-ro og -ligevegt er de langt fra latinernes *suaviter in modo*. Deres ja og nei har en vegt og drøihed, som næsten kan skræmme en lavmælet fremmed. Men kommer nu til denne naturlige høirøstede selvtilfredshed den utilhyllede og hovmodige foragt for fremmede, som erindringen om den store krig har frembragt, saa er prøiserne netop det modsatte af elskværdige. Og under Sedanfesten var den ene dominerende tanke, som fandt udtryk i hvert ord og tone og gestus, denne:

Deutschland, Deutschland, ueber Alles,
Ueber Alles in der Welt.

Nu — selvfølgelig finder man lidt af denne chauvinisme ogsaa blandt andre folk. Franskmanden har visselig en høi beundring for sin nations fortrin, og ligesaa sikkert bunder den samme følelse dybt i brittens bevidsthed. Men ingensteds i verden bæres den saa demonstrativt til skue som i Tyskland. Den er her religion. Den opmuntres af autoriteterne, den fostres i skolerne, og maaske vil den snart blive gjenstand for katekisation.

Og dog turde det være visere af tyskerne at holde op med uafbrudt at irritere sine gamle fienders saar — og fremfor alt visere at tage sin storhed med lidt mere ro. Følelsen af national overlegenhed er endnu noget nyt for den germaniske race, der saa længe har været indbyrdes splittet. At ogsaa de engang blev samlet til en stor og enig nation, at deres digteres drøm og deres patrioters stræben fuldbyrdedes og blev virkelighed — dette gjorde dem vilde af begeistring under den store krig. Denne storhed er nu næsten altfor vel realiseret. Men de har endnu ikke helt vænnet sig til den, ellers vilde de ikke være saa pirrelige som de er. Deres storhed er som en ny klædning, som de, fordi den er saa ganske ny, er pedantisk ængstelige for at faa besudlet med den mindste plet.

*) Den engelske forfatters anker over tyskernes eksklusivisme bør sees paa baggrund af kjendsgjerninger som, at det internationale decimalsystem for mynt, maal og vegt endnu venter paa at indføres i England, at det barbariske Fahrenheittermometer endnu er det enegjældende i hele den angelsachsiske verden osv., og at saaledes englænderne ved sin seige konservatisme i flere vigtige henseender bidrager til at hindre det mellemfolkelige samkvem og vedligeholde skranker mellem nationerne.

Man har nylig seet et talende eksempel paa dette. Intet kunde være paa samme tid mere forbausende og mere fornøieligt for en engelskmand end det oprør, hele den tyske presse geraadede i ved et par artikler om den tyske keiser i to store Londonerblade. Hvis lignende artikler om den engelske dronning fremkom i tyske aviser, vilde ingen hund gjø i England. Men hele Tyskland kom i harnisk over, at det var bleven antydet af den engelske presse, at Der Kaiser kunde have valgt en mere passende lokalitet end britiske farvande til en tale, der var beregnet paa at saare en af Stor Britanniens allieredes følelser. Det blev virkelig sagt i mere end en tysk avis, at den hele tyske nation var bleven krænket i keiserens person. Keiseren selv var fornuftigere og iagttog klogeligen taushed angaaende denne hændelse.

Saadanne opbrusninger af følelse skyldes udentvil ungdommens hede blod. Naar endnu en snes aar er gaaet, vil den tyske nation, med en dybere og mere fæstnet bevidsthed om sin egen værdighed, ophøre at falde i politisk hysteri ved den mindste anledning.

For det omtalte tilfælde maa man rigtignok for en del søge forklaringen i den raadende misstemning mod England. Foruden Rusland er ingen nation saa hjertelig hadet af Tyskland som Stor Britannien. Overfor Frankrige derimod er tyskernes følelser ingenlunde bitre. Frankrige krydser ikke deres veie; de to nationers interesser, saa stik modsatte de end monne være, kolliderer ikke i den aktuelle politik. Desforuden er Frankrige en kilde til tyskernes stolthed, siden de saa fuldstændig har vundet over det. Jo større Frankrige viser sig at være, desto større er triumfen for den nation, som har beseiret Frankrige. Men overfor England er forholdet et helt andet. Hver eneste tysker tror, at englænderne er paa samme tid en havesyg og en temmelig slu nation. Aviserne skumler endnu fra tid til anden over afstaaelsen af Helgoland og erklærer, at England havde størst fordel af handelen. Ifølge dem steller England sig bestandig saa, at det har den meste fordel af enhver handel, og gjør især sit bedste for at krydse de tyske foretagender overalt i verden fortrinsvis i Afrika. Deraf den fædrelandske jubel over keiserens berømmelige telegram til præsident Krüger. Dertil kommer den omstændighed, at tyskerne aldrig har seiret over England, saa de kan ikke helt anmasse sig den samme tone overfor dette land som overfor Frankrige. Det er beklageligt, at en af to nationer, som paa en vis er brødre og iallefald burde være venner, skal nære bitre følelser overfor den anden; men det er en kjendsgjerning, som ikke kan disputeres. En enkelt engelskmand kan møde venlighed og endog blive afholdt i Tyskland, men engelskmændene som nation er forhadte. Saavidt jeg formaar at dømme derom, findes der neppe meget af

denne følelse i England overfor tyskerne. I det store og hele er tyskerne afholdt og beundret, og deres literatur studeres ivrig af englændere.

I Tyskland har jeg ofte hørt det rettet som en anke mod den nuværende keiser, at han skulde være for glad i England. Man antager endog, at han til en vis grad lader sig politisk lede af sine engelske slegtninges raad. Imidlertid maa det tilstaaes, at tegnene paa en saadan indflydelse ikke er tydelige hos en monark, der i det nittende aarhundre tillader sig at spille en Ludvig den fjortendes rolle. Nylig har han ialfald gjort sit bedste for at overbevise verden om, at ingen blodets eller venskabets baand holder ham tilbage fra fiendtlig intervention i en venlig nations anliggender, naar det gjælder at vække opsigt eller øge sin popularitet.

Jeg gaar over til et emne, som fremfor noget andet er skikket til at vække deres opmerksomhed, der studerer det samtidige Tyskland. Det forekommer mig, at tyskernes personlige frihed er endog bleven mere indskrænket end før. Visselig er ialfald forfølgelserne for den saakaldte majestætsforbrydelse talrigere og dommene haardere. Desuden behandles de sigtede i mange henseender aldeles som almindelige kjeltringer.*) Som et velkjendt tysk blad har skrevet, er man nu kommen derhen, at en hvilkensomhelst kritik af keiserens ytringer betragtes som landsforrædersk. Spytslikkeri eller taushed — disse er alternativerne. Og dog har der maaske aldrig været en fyrste, hvis taler mere høirøstet har udæsket protest. Men de er hellige. At kommentere dem i ordelag, hvor den allermindste misbilligelse kan spores, sikrer vedkommende forfatter eller taler fængsel i tre maaneder (i heldigste tilfælde) eller sandsynligere i et halvt eller helt aar. Ja, hvad hartad er vidunderligt, men ikkedestomindre en kjendsgjerning: man kan komme til at begaa majestætsforbrydelse ved slet intet at sige! I oktober sidstleden indeholdt *Kölner Zeitung* en notits om en mand — en tysk amerikaner — der var ulykkelig nok til at krænke majestæten paa denne vis. Han sad paa en kafé sammen med nogle andre, og de kom til at diskutere den tyske og den amerikanske forfatnings forholdsvise fortrin. Selvfølgelig holdt den mand, der havde været i Amerika, paa den amerikanske konstitution. Han blev ivrig og veltalende i diskussionens løb og kom til at sige: Nu, og hvad keiseren angaar —, men huskede i samme øieblik paa det farlige ved at nævne dette ord og brød tvert af. Men han havde allerede sagt for meget. Han var bleven hørt af en, der meldte ham for politiet. Man arresterede

*) Istedenfor at gaa løs mod garanti, saaledes som tidligere var skik, holdes de nu under laas og lukke forinden rettergangen. Under denne føres de frem i fangedragt og med metalnummer paa brystet. Med andre ord: de tvinges til at figurere som forbrydere, før de endnu er overbevist om at have gjort noget galt.

ham, og han blev dømt til tre maaneders indespærring. Det kom ikke frem under forhørene, at han havde sagt noget mod keiseren; han blev dømt udelukkende paa det ovenfor citerede faktum; domstolen antog, at om han havde fuldendt sætningen, vilde den blevet til en forhaanelse af keiseren, og dette var nok.

Et endnu nyligere indtruffet tilfælde er om muligt end mere illustrerende. En tapetfabrikant i Danzig blev paa en restaurant vist en gibsbuste af keiserinden og spurgt om, hvormeget han anslog den til at være værd. Han sagde en mark og blev derfor anmeldt og stillet for retten; her blev busten fremstillet, og da det viste sig, at den i virkeligheden var af ringe værdi, slap manden fri. Men det er betegnende nok, at en mand kan trækkes for retten paa en saadan anklage.

Nu, slige tilfælder er latterlige undtagen for ofrene. Men til sine tider fører tyskernes altfor følsomme loyalitet til endnu mere absurde resultater. Saaledes sad ifjor sommer i Bonn nogle venner sammen i lystigt selskab paa en restaurant, da en af dem sagde: „For en naragtig fyr han er alligevel — denne keiser!“ Disse uforsigtige ord fik ikke passere ustraffet. Som overalt i Tyskland var en spion paa pletten; politi blev tilkaldt og synderen sat i arrest. Ved forhøret blev det bevist, at han blot havde hentydet til en fælles bekjendt af dem, der bar det ikke usedvanlige navn Keyser. Han havde ikke desto mindre store vanskeligheder ved at slippe løs.

For en engelskmand, der er opdraget under sterkere og friere traditioner, er det noget usigelig smaat i denne ømskindethed for kritik. Det er utvilsomt, at keiseren i sin bekjendte alvidenhed kjender til de forfølgelser, der gaar i svang, og at han billiger dem. De gjør meget til at mindske hans personlige popularitet, som dog trods alt er ganske betydelig. Grunden til denne popularitet maa vel snarere søges i den stilling, han indtager, end i hans personlige egenskaber. Keiseren betyder for tyskerne langt mere end en monark ialmindelighed betyder for sit folk. Thi keiseren er ikke alene keiser, men han er midtpunktet og symbolet for race-enheden. Hvis der ingen keiser var, vilde Tyskland miste sin stolte stilling mellem nationerne og atter engang blive en betydningsløs dynge smaastater. Derfor repræsenterer keiseren den nationale storhed paa en maade og i en grad som ingen anden monark. Hans undersaatter smiler i smug af ham og især af hans berømmelige rekruttaler, men i det hele taget ser de op til ham med en følelse af beundring og synes, at han repræsenterer dem paa en værdig maade overfor verden. Udentvil gjør hans rastløshed dem af og til en smule nervøse. Der findes en uskyldig karikatur (den udstilles selvfølgelig ikke offentlig) der fremstiller ham, stikkende hodet ud af en jernbanekupe og spørgende i aandeløs hast: *Wie weit sind*

wir? — at komme saalangt som muligt i kortest mulig tid synes at være hans største ærgjerrighed. Ifjor anvendte han omtrent det halve aar til reiser i et eller andet øiemed.

Jeg har nævnt den tiltagende hyppighed af forfølgelser for majestætsforbrydelser som et bevis paa, hvor ringe personlig frihed tyskerne nyder under keiserdømmet. Uafhængig tale eller handling er der liden eller ingen mulighed for. Man har overalt politiet i hælene og ve den, der ikke holder sig deres instrukser til bogstaven efterrettelig. Man faar aldrig ret overfor politiet. Deres saakaldte tjenest-ed veier op mod fem private personers edelige vidnesbyrd; der maa med andre ord seks uafhængige vidner til for at faa ret paa en konstabel, og da dette i ni og niti af hundre tilfælde er umuligt, er konstabelen altid situationens herre. Han er paa sin vis selvhersker og kan tillade sig en hvilkensomhelst vilkaarlighed overfor fredelige borgermænd. Han forstaar aldrig argumenter og endnu mindre modsigelse; han bærer et sværd og har ikke tanke paa at bære det forgjæves. Og han støttes i sin brutalitet af de overordnede autoriteter. Hovedbestanden af politiet udgjøres af gamle soldater, og meningen med dem er at terrorisere masserne. At afslaa at adlyde deres ordre, selv om denne er uretfærdig, betragtes som grov forbrydelse, og virkelig modstand mod politiet straffes med urimelig strenghed. Tillige udstrækkes deres kontrol over ens handlinger til alle mulige omraader; deres magtomraade indskrænkes ikke til gaden; der Schutzmann kan naarsomhelst trænge ind i Deres hus som en skolemester i en klasse og se om alt er, som det skal. Det kan falde ham ind at tælle kaalormene i Deres have og give Dem en alvorlig tilrettevisning, hvis han synes, der er for mange. Hvis De gaar i bad, kan han forbyde Dem at svømme ud paa dybet, om De er aldrig saa god svømmer. Halvt som skolemester halvt som barnepige følger han med aarvaagent øie alle Deres handlinger fra vuggen til graven og skrider ind med militærisk ubøielighed, naar han finder, at De trænger en eksemplarisk korreks. At skulle bo bestandig i Tyskland synes jeg for mit vedkommende vilde være jevngodt med at vende tilbage til barnekammeret. Jeg har lidt erfaring fra de fleste europæiske lande, Rusland og Tyrkiet undtagne, men ingensteds har jeg fundet et strengere faderligt regimente end i Tyskland. Ikke saa, at jeg med „strengt“ forstaar haardt eller barbarisk; men hvis De vil bo i Tyskland, maa De overdrage Deres individualitet ligesaavel som Deres pass til politiets forvaring.

Turister ser og føler selvfølgelig lidet til dette. Som anerkjendte trækfugle faar de lov til at nyde en vis grad af egenraadighed. Det er først, naar man har levet der i længere tid, at man merker det netverk af politiforanstaltninger, som er flettet omkring en. Heller ikke merker

tyskerne selv saa meget til det. Lang vane har gjort dem ufølsomme for autoriteternes overgreb, saa de neppe kan tænke sig et andet slags styre.

Men er der mindre personlig frihed i keiserdømmet Tyskland, saa er der tillige mindre hygge, mindre gjestfrihed og mindre gemytlighed end før krigen. Tyskland er nu, paa faa steder nær, et ligesaa dyrt land at leve i som England og omgangstonen ligesaa stiv og formel som der. Hvad enten det er den nye nationale nimbus, eller det er tungere livsforhold, som har ødelagt den gamle tyske elskværdighed og munterhed, saa er resultatetet lige nedslaaende. Maaske ogsaa fremtidsudsigterne kan gjøre sit til at kaste skygge over tysk tanke og liv. Thi hver tysker tror, at der tilsidst maa komme en anden stor krig. Hele nationen staar ikke alene rustet til tænderne, men lever i uafbrudt krigsspænding. En saa fuldkommen menneskeslagtermaskine som den nuværende prøisiske armé, har der aldrig eksisteret. Alt er færdigt lige indtil de seks millioner, der opbevares i Spandaus fæstning til de første mobilisations-udgifter. Ingen anden nation staar saa parat til paa et øiebliks varsel at rykke i felt. — — Alt i alt er tingenes tilstand i det moderne Tyskland lidet opmuntrende; den kan, forekommer det mig, opsummeres i faa ord: en enorm forøgelse af ydre magt og indflydelse, men i hjemmene mindre hygge, mindre frihed, mindre lykke.

Hvad vei vinden blæser, — et tidens tegn.

(Efter „*National Review*“).

Et af de store gaskompagnier i London — *South Metropolitan Gas Company* — har i længere tid praktiseret en form af udbyttedeling med sine arbeidere. Det fastsattes høsten 1889, at for hver *penny* gasens pris pr. 1000 kf. blev reduceret under en vis grænse, skulde alle arbeidere og betjente erholde som bonus 1 pct. af deres aarsløn. Udbyttet kunde enten straks hæves eller blive staaende i forretningen til 4 pct. rente.

Resultatet viste sig at være, at betydelige summer paa denne vis kom arbeiderne tilgode. Omtrent det halve deraf blev sat ind i forretningen, og et voksende tal af arbeidere blev efterhaanden almindelige aktieeiere.

I 1894 blev bonusprocenten forøget til 1½ pct. paa betingelse af at det halve udbytte skal blive staaende i forretningen.

Kompagniets arbeidere har nu ikke mindre end 1,000,000 kroner staaende i forretningen; deraf 450,000 i form af aktier. Om faa aar vil hver eneste arbeider være aktieeier tillige.

Følgen heraf er igjen, at kompagniet søger parlamentet om tilladelse til at lade arbeiderne blive repræsenteret i kompagniets direktoriat ved et eller flere, kun af dem selv valgte medlemmer. Saasnart arbeidernes

aktiekapital er steget til 720,000 kroner, skal der af arbeiderne selv vælges én arbeider til direktør. Og eftersom deres aktiekapital stiger, skal der vælges flere saadanne arbeiderdirektører — op til tre. Det vil sige: som almindelige aktieeiere vil naturligvis arbeiderne faa sin indflydelse paa valg af direktører i det hele, men samtidig skal de have ret til alene at vælge en eller flere direktører af sin egen midte til i styret specielt at repræsentere arbeidernes interesser. Valgbare er arbeidere, der har været syv aar i kompagniets tjeneste og eier ca. 1400 kroners værdi af aktier.

Udbyttedelingen ordnes ikke af direktører eller kompagni, men af en komité bestaaende af baade arbeids- og kompagni-valgte medlemmer. Denne fastsætter, hvor meget der bliver at uddele og afgjør alt den sag vedkommende.

Forfatteren — kompagniets chef — mener, at dette eksperiment er begyndelsen til et helt nyt forhold mellem „kapital og arbeide“ og til afslutning af den hidtil eksisterende strid mellem dem. — Det bør tilføies, at planen oprindelig opfandtes som et vaaben i en hed strid med arbeidernes fagforening, og forfatteren mener, at den vil „gjøre socialismen umulig ved at gjøre arbeiderne til eiendomsbesiddere.“

Sanseförnemmelse og smertefølelse.

(Efter dr. S. S. Epstein i „*Deutsche Revue*“).

Den organiske følelse, vi kalder smerte, spiller ikke blot en stor rolle i menneskets fysiske og psykiske liv, men er ogsaa en betydningsfuldere faktor i de levende væseners udviklingshistorie, end man i almindelighed tror. Det er ingen overdrivelse at paastaa, at alene de organismer, som kan føle smerte, har formaaet at bestaa og forplante sin art i kampen for tilværelsen; de arter, der er uimodtagelige for denne fornemmelse, eller som ihvertfald ikke kan reagere mod smertebringende indflydelse, er viet død og undergang.

Men hvad er egentlig „smerte“ for noget?

Ja, dette spørgsmaal er meget vanskeligt at besvare uden at komme i strid med de moderne lærde. Thi det problem, hvorvidt smerte-følelsen er noget eget for sig eller blot en forhøielse af hvilkensomhelst anden sansefornemmelse, besvares paa saa mange maader, at det er vanskeligt at finde et formidlende standpunkt mellem de forskjellige anskuelser.

Den almindelige mand eller kvinde vil her ganske simpelthen udtale som sin erfaring, at der gives ligesaa mange slags smerte-følelser som der er sansefornemmelser. De vil tale om stikkende, sviende, brændende, nagende, trykkende osv. smerte og paastaa, at en dissonans volder dem akkurat samme smerte som et altfor skarpt lys.

Og dog lader de mange slags smerte sig føre tilbage til to grupper: tryk- og temperatur-smerte, medens det ubehag, vi fornemmer ved en mislyd eller et altfor sterkt lys snarere maa kaldes ulystfølelse.

Da smerte-følelsen skaffer sig saa mange slags udtryk, skulde man tro, at definitionen paa den maatte blive den meget enkle: en altfor sterk varme føles som temperatur-smerte, et voldsomt stød som tryk-smerte osv. kort sagt, da smerten blot opstaar ved en sterk irritation, skulde den altsaa udtrykke høidepunktet af enhver fornemmelse og som saadan helt fylde vor bevidsthed.

Men denne mening er helt feilagtig og lader sig modbevise med rent logiske argumenter uden hjælp af kliniske eller eksperimentelle erfaringer. Hvis øiesmerte blot kom af en forhøiet irritations-tilstand i synsnerven, da maatte jo synsfornemmelserne blive skarpere i slige tilfælde; men man kan naarsomhelst overbevise sig om, at synsnerven nægter at gjøre tjeneste, naar man stirrer længe ind i solen, samtidig som det begynder at gjøre ondt i øinene. Da det nu videre er at betragte som bevist, at de høiere sansenerver overhovedet ikke er modtagelige for smerte, saa kan den nævnte antagelse ikke ansees for videnskabelig holdbar.

Helt modsat denne opfatning er en anden, som i smerten ser en for sig bestaaende egenskab og henlægger den til en egen art nerver: smertenerverne, saaledes at alle andre nerver skulde være uimodtagelige for denne følelse.

En tredie opfatning er udviklet af fysiologen Goldscheider, der til støtte for den har fremlagt en betydelig mængde kliniske iagttagelser og eksperimentelle beviser.

Han fandt nemlig, at der i huden findes visse punkter, som udelukkende er følsomme for tryk — og altsaa aldeles uimodtagelig for varme-irritation —; andre punkter derimod er blot følsomme for temperatur-irritation, — merker altsaa ikke tryk eller stik. Og endnu en høist interessant kjendsgjerning lykkedes det Goldscheider at paavise — jeg har ogsaa selv erfaret dens rigtighed —, nemlig at de saakaldte temperatur-punkter blot er følsomme for temperatur-fornemmelser og ikke for smerte, fremkaldt ved sterk varme eller kulde.

Heraf drager Goldscheider den slutning, at kun to arter nerver er følsomme for smerte, nemlig de, som giver os tryk-fornemmelse, samt de, der lader os erfare lyst- eller ulyst-følelser.

Uden at ville træffe noget valg mellem disse stridende antagelser fastholder vi imidlertid den kjendsgjerning, som alle forskere er enige om, nemlig at smerten ikke — og deri ligger dens eneste lighed med de øvrige sansefornemmelser — føles i hjernen, hvor den opstaar, men forlægges til

det irriterede sted. Denne evne mangler nerve-stammen; hvor denne end irriteres, føles smerte i legemets periferiske organer.

Dette er grunden til, at folk med amputerede lemmer stadig føler rasende smerter i de fjernede legemsdele. Jeg har selv kunnet iagttage dette hos en mand, hvis ben maatte amputeres ovenfor knæledet. Han fik et træben, men siden følte han altid de voldsomste smerter, naarsomhelst det afskaarne ben irriteredes om aldrig saa lidet. Og altid kjendtes det, som om smerten sad i træbenet, ja han paastod endog, at han maatte dække til det kunstige ben om natten for ikke at føle frost i det.

* * *

I en henseende er der stor forskjel paa tryk- og temperatur-smerte. Medens den første blot behøver 0.1—0.2 sekunder for at naa hjernen fra det irriterede sted, kan den sidste let bruge 5—6, ja endog 10 sekunder for at trænge frem til bevidstheden. Hvem har ikke gjort den iagttagelse, naar man holder en varm gjenstand, et glødende kul i haanden, at man først mærker den brændende smerte, efterat man har ladet dem falde.

Et høist interessant fænomen i forbindelse med de smertefølende nervers reaktionstid er det, at jo voldsommere irritationen er, desto længere tid behøver den for at naa bevidstheden. Under visse omstændigheder kan nervernes ledningsfunktion endog helt ophøre: smerten føles da først en 30—50 minuter efter.

Charles Richet nævner et interessant eksempel herpaa. En af de besøgende i Paris's zoologiske have var dristig nok til at stryge kongetigerens pote med sin haand gjennem sprinklerne i buret, — i samme øieblik havde tigeren haanden mellem kløerne og rev kjødet af den med en vis fart. Men skjønt den ulykkelige ikke tabte bevidstheden og tydelig saa, hvordan bæstet skamferede ham, følte han ikke den mindste smerte og rev bare haanden til sig. Først en halv time efter tabte han bevidstheden.

Som jeg allerede har bemerket, er smerten en voldsom intens følelse. Vi besidder imidlertid ingen objektiv maalestok, hvorefter vi kan gradere dens styrke. De eneste vidnesbyrd, vi har om dens magt, er de høist upaalidelige skildringer af den, som patienterne selv meddeler, — upaalidelige, siger jeg, fordi smerten ikke bør bedømmes efter sine ytringsformer.

Enhver fysiolog kjender saaledes til, at naar man en sjelden gang er nødt til at vivisecere en kanin uden forudgaaende bedøvelse, hænder det ofte, at denne ikke udstøder en lyd og ikke gjør en eneste bevægelse, medens den selv under den dybeste bedøvelse hyppig skriger under hele operationen. — Og ligesaa hyppig forekommer det tilfælde i den læge-

videnskabelige praksis, at den syge sætter i med en frygtelig jamring længe før operationskniven eller tangen er kommen ham nær.

Paa den anden side kan virkelig intens smerte holdes tilbage alene ved en kraftig viljesanspændelse. Er end maaske fortællingen om Mucius Scævola, som taus lod sin ene haand forbrænde, bare et sagn, saa er dog eksempler paa heroisk overvindelse af de skrækkeligste smerter slet ingen sjeldenhed. Vi behøver blot at mindes de mange tilfælder, da politiske sammensvorne har ladet sig pine ihjel uden at forraade sine medskyldige. Og hospitalernes journaler kan fortælle om mange syge, der uden bedøvelse underkaster sig de forfærdeligste operationer, uden at der kommer en lyd over deres læber.

Det kan hævdes som et biologisk axiom, at følsomheden for smerte øges med organismernes aandelige udvikling, men det er ligesaa sikkert, at en blot og bar viljeanstrengelse er tilstrækkelig til at dæmpe smerten, ja endog til under visse omstændigheder helt at fordrive den. Der er saaledes en egen forbindelse mellem smerte og opmærksomhed. Faar en, omend aldrig saa svag smerte bemægtige sig hele vor opmærksomhed, kan den vokse til en utrolig intensitet; dette er grunden til, at om natten, da alle de i løbet af dagen indstrømmende indtryk mangler, enhver smerte forekommer os i høi grad pinefuld.

Kan man imidlertid henvende hele sin opmærksomhed paa en udenfor vort jeg værende gjenstand, vil smerten aftage, om ikke helt forsvinde efter kort tids forløb. Et interessant eksempel herpaa nævner Kant i sit skrift: „Om sindets magt til ved det blotte forsæt at blive herre over sine sygelige følelser." Naar hans gigtsmerter om natten hindrede ham i at faa sove, søgte han med vold og magt at fæste tankerne paa en eller anden ligegyldig gjenstand; paa den maade mistede smertefornemmelserne saa meget af sin pinagtighed, at søvnigheden gik af med seiren. At det ikke var indbildte lidelser, han bekjæmpede paa den maade, derom overbevistes han om morgenen ved synet af store ildrøde flekker paa den venstre fod.

Veksler saaledes smertefølelsens intensitet i overensstemmelse med den givne bevidsthedstilstand, saa er det paa den anden side sikkert, at en langvarig smertetilstand stedse har til følge sygelige forandringer i vor organisme. Seet fra denne side, maa smerten betragtes som en vigtig hjælper for vor selvopholdsdrift, — som et tegn paa, at vort liv er udsat for en fare udenifra.

Allerede ordets grundbetydning — det er afledet af sanskrit-ordet *smar* = at gjøre en opmerksom paa noget — viser os, at allerede vore første forfædre har opfattet denne følelse som en advarende stemme. Tænker vi os et menneske, hvis hele legeme er belagt med anæstesi —

altsaa uimodtageligt for ydre irritation — vil vi let kunne forstaa, at dette væsen maa være udsat for mange flere farer end et normalt menneske med sin følsomhed for ydre paavirkning i behold.

Et slaaende bevis for, hvordan naturen ved hjælp af smertefølelsen lærer dyrene, at deres liv er i fare og opfordrer dem til aarvaagenhed, finder jeg fremstillet i en afhandling af Pflüger. De dyr, som ligger i vinterdvale, har en meget lav legemstemperatur under søvnen, — denne kan uden fare for dyrets liv synke ned til $+ 4^0$ R. Men bliver den lavere, maa dyret dø. Hvad sker da, naar det bliver saa koldt, at det dvalebundne dyrs liv er truet? Jo, den frygtelige kulde vækker det og tvinger det til øieblikkelig at udvikle varme, d. v. s. paa den maade, at det graver sig dybere ned i jorden. Mange slige vinter-dyr har saaledes boret sig lige ned til 20 fod under jordens overflade.

For lægen er smerten en velkommen hjælper til helbredelse af sygdomme, thi den tvinger patienten til at følge hans anordninger. De tæringssyge, som helt ind i døden kan føle sig smertefrie, fremskynder denne derved, at de slet ikke vil føie sig efter lægens anordninger.

Men selv om det ofte kan synes, at smerten mangen gang bare plager os til ingen nytte, maa man samtidig huske paa, at den ogsaa da netop som en konsekvent, ubøielig naturlov holder frem for os den stadig stigende fare.

Mennesket maa altid have for øie den sætning, der gjælder for alle levende væsener: Naturen sørger blot for slægtens opretholdelse og bryder sig lidet om individernes subjektive velbefindende.

Den hinduiske presse i Indien.

(Efter en artikel i „*Revue d. Revues*“).

et var Sir Charles Metcalfe, som i 1835 sikrede Indien fuldstændig pressefrihed. Dengang redigeredes alle blade af engelskmænd eller ialfald af folk, som arbeidede for de engelske interesser. Nogle faa aviser benyttede nemlig landets eget sprog, men ingen af dem blev trykt i større oplag end op til 300 eksemplarer. Denne frihedstid varede til oprøret i 1857, da ophævedes pludselig alle gamle rettigheder. En lov udstedtes, som tilbagekaldte privilegier fra 1835 for de blades vedkommende, hvis sprog var hindostansk, og gav myndighederne ret til at stanse udgivelsen af dem endog uden forudgaaende varsko. Mange redaktører fængsledes, og de fleste blade blev forbudt. Imidlertid bestod denne lov blot et aar, men tilbagekaldtes i realiteten først i 1868.

Fra dette sidste aar daterer sig det kraftige opsving af Indiens undervisningsvæsen. Hvert aar udsendte universiteterne et stadig stigende antal af unge kundskabsrige mænd, der imidlertid ikke kunde skaffe sig livsophold ved eget arbeide og derfor vendte sig til regjeringen med følgende ræsonnement: „I har givet os kundskab; nu faar I give os arbeide!“ Da selvfølgelig ingen regjering kunde skaffe alle arbeide, blev resultatet en mængde utilfredse, hvoraf en hel del vendte sig til journalistiken for der at søge levebrød.

Fra 1873—77 ser vi da antallet og udbredelsen af blade paa landets sprog mangedoble sig — særlig i Bengalen. Og disse blade blev lidt efter lidt organer for den bitreste opposition mod de herskende tilstande, regjeringen osv. Ja, mange opfordrede ligefrem til revolution. I 1878 fik lord Lytton istand en lov, der indskrænkede pressefriheden, men allerede 4 aar efter ophævedes denne lov af lord Ripon.

Man tror i almindelighed, at som følge af den engelske regjerings kraftige arbeide paa undervisningsvæsenets fremme har folkeoplysningen gaaet storartet fremad i Indien. Men det er slet ikke tilfældet. Følgende fortælling, der skriver sig fra en meget intelligent indfødt funktionær, giver en god forestilling om, hvordan den vesteuropæiske civilisations forskjellige indretninger benyttes og opfattes af det store flertal af hinduer:

En eftermiddag sad jeg i nærheden af postkontoret i Mahammadabad i distriktet Azamgarh. Postkassen, som netop havde faaet et nyt skinnende rødt overtræk, laa af den grund nede paa jorden omtrent 20 meter borte fra, hvor vi sad. Da kom en indfødt henimod os med et brev i haanden. Vi raabte til ham, at han bare skulde putte det i kassen. Han gik da derhen, — tog sine sko af lige i nærheden af kassen, strakte hænderne frem mod den til hilsen, stak brevet i kassen, bøiede sig for denne og lagde to kobberskillinger paa jorden. Saa gik han nogle skridt bagover stadig med ansigtet vendt mod kassen, hilste paany, tog sine sko paa og fjernede sig . . . En anden gang saa jeg en mand kaste et brev i kassen, derpaa raabte han med munden tæt ind til dennes aabning, at brevet var til Rewah — han troede sikkert, der var nogen inde i kassen, som kunde høre ham.

Man maa huske paa disse forhold, naar man vil studere den „indfødte“ indiske presses holdning og betydning. For tiden findes der omtrent 350 hinduiske aviser redigerede af hinduiske redaktører; — det bør dog erindres, at tallet som en følge af disse publikationers kortvarige levetid er meget usikkert. Den største del af dem er ugeblade eller udkommer to gange om ugen. Der findes dog ogsaa ca. 20 dagblade. Disse blade har vundet størst udbredelse i Bengalen. Almindeligvis trykkes der et oplag paa høist 800 til 900 eksemplarer. Løst beregnet udgives der i aarets løb en

18 mill. avisnumre, — med andre ord de 58 mennesker af hvert tusen, som kan læse og skrive, har to aviser om ugen at fordele sig imellem.

Imidlertid maa man jo huske paa, at det er et blads læsere og ikke dets abonnenter, som virkelig angiver udbredelsen. Sandsynligvis er læserne 5—6 gange saa talrige som abonnenterne. Ligeledes maa man huske paa, at det er en almindelig skik at læse aviserne høit i landsbyerne for dem, der ikke forstaar den ædle læsekunst.

Med undtagelse af et par aviser, som udgives i Madras, beskjæftiger alle hinduiske blade sig for det meste med politik. Som de betydeligste blandt disse maa nævnes *Dainik* og *Bangobasi,* to bengalske publikationer, som udgaar i Kalkutta under fælles redaktion. De øvrige mere bemerkningsværdige blade i Kalkutta er: *The Hindu Patriot*, *The Bengali, The Amrita Bazar Patrika, The Reis and Rayyet* og *Indian Mirror;* i Bombay: *Indian Spectator*, *Bombay Samachar* og *Jam-i-Jamshed,* og i Madras: *The Hindu.* Disse aviser udgaar selvfølgelig blot i et lidet format og indeholder ikke mere stof, end hvad der kan rummes paa en eneste side af et londonsk dagblad.

Nogle af disse blade redigeres med dygtighed og moderation, men de fleste strømmer over af had, forvansker regjeringens planer og handlinger og forgifter paa den maade millioner læseres sind. Regjeringspressen kunde sikkert modarbeide disse nedbrydende tendenser, men ulykkeligvis er den ikke voksen en saadan opgave. Et af de officielle blade *The Pioneer,* har skildret forholdene paa følgende maade: „Enhver embedsmand angribes overalt ondskabsfuldt og voldsomt og hindres ofte i at gjøre sin pligt. Folket er fyldt af en meget bitter stemning mod regjeringen, og selv den mindst skarpsindige iagttager vil ved første blik paa forholdene forstaa, at denne fiendtlige holdning fra den „indfødte“ presses side maa umuliggjøre al administration.“

Derfor hæver nu mange røster sig til støtte for lord Lyttons politik: helt at ophæve pressefriheden i Indien.

Universiteter og kvinder.

Engelske tidsskrifter diskuterer for tiden ivrigt kvinders fulde adgang til Cambridge universitetet, der nok i saa henseende er det mest konservative af de engelske universiteter. I *Nineteenth Century* jamrer en Charles Whibby sig hysterisk over udsigten til, at kvinder skal faa fuld adgang til titler og eksamener ved Cambridge. Han forudser, som følge deraf, intet mindre end, at „saaledes vil universitetet gaa tilgrunde“; thi kvinder er, blandt meget andet ondt, „svorne fiender af latin

og græsk" og vil stille sig paa filisteriets side (det ord filisteri trænger for resten saart til en ny definition) mod den akademisk dannede. I *Contemporary Review* skriver en kvinde en rolig, saglig artikel, der gjerne kunde være et svar til ovenstaaende. Hun hefter sig saaledes ved den lille kjendsgjerning, at kvinder faktisk nu studerer ved alle engelske universiteter og tager alle eksamener, kun at de ikke for sit arbeide tilstaaes de samme titler og rettigheder, som det ridderlige kjøn forbeholder sig selv. Hun omtaler ogsaa, at universitetsuddannede kvinder ikke viser sig at have tabt længslen efter kjærlighed og hjem; at de nok bliver lidt mere kræsne i sit valg af mand; men at de til gjengjæld viser sig baade som bedre hustruer og mødre end deres søstre. — „Der er intet argument saa godt som en liden kjendsgjerning", sagde Carlyle.

En anden forfatterinde i *Nineteenth Century* fortæller engelske læsere, om hvorledes unge piger i Amerika delvis skaffer sig selv frem gjennem universitetet ved at arbeide som tjenestepiger under studietiden. I de større universiteter, hvor studenterne ofte bor i „halls" (eller studenthoteller), er det saaledes ordnet paa den vis, at de unge piger kan arbeide som kokker og stuepiger i disse boardinghuse, medens de fuldfører sine juridiske, teologiske eller filosofiske studier. Mange af dem tager ogsaa tjeneste i privatfamilier som maanedspiger eller barnepiger, medens andre faar arbeide paa aviskontorer o. l. steder. — Mr. Stead mener, at tanken om lignende metoders indførelse i England vil give Cambridgemænd et nyt anfald af hysteri. Man tænke sig, siger han, „tjenestepiger, der studerer for titelen B. A.*) ved disse en gammel overtros sterkeste borge!"

Kunsten at læse.

(Efter **Arthur J. Balfour** i „*Zukunft*").

Forfatteren af den nu berømte bog om „Troens grundvolde" offentliggjør i et af de sidste hefter af *Zukunft* en artikel om de glæder, som bøger kan skaffe. Den er fremkaldt af en større afhandling af den meget bekjendte essayist Frederic Harrison om „Valg af lekture". Ifølge Balfours bemærkninger om denne afhandling har Harrison fældt en meget streng dom over det meste af den literatur, som produceres i vor tid. Han ser paa den grænseløse, stadig voksende bogfabrikation med en blanding af afsky og skræk og er ikke langt fra at mene, at bogtrykkerkunstens opfindelse var en ulykke for menneskeheden. Den blanding af alt muligt, som f. eks. leiebibliotekerne byder sine læsere, anser han for en ren sjælefordærvende nydelse. Harrisons ideale læser er

*) Bachelor of Arts.

en mand, som med ophøiet foragt forkaster alt i historien, der ikke er af den allerstørste betydning, og alt i literaturen, som ikke er af første rang.

Nu vil jeg visselig ikke, siger Balfour, bent frem negte, at der kan være noget berettiget i denne overlegne stoicisme. Visselig kan den i et fag arbeidende forsker kun beherske en uendelig ringe del af, hvad der skrives. Og af denne ringe del kan den almindelige læser igjen blot tilegne sig nogle faa smuler. Skulde det da kanske ikke være fornuftigst at udvælge sig til nøiere studium de to, tre mesterværker, vi har adgang til, og betragte den uhyre mængde af andre bøger som os helt uvedkommende? Vor tid er jo knap. Vi maa gjøre som den reisende, der i en fart skal beskue en gammel by: det meste maa han gaa ligegyldig forbi. —

Jeg indrømmer altsaa, at der kan være noget heri, men jeg paastaar trygt, at for de fleste menneskers vedkommende er Harrisons udtalelser absolut misvisende, og at netop den ting, som han stempler med den foragtelige benævnelse „afmægtig graadighed efter flygtig kundskab", i virkeligheden er en meget ønskelig og slet ikke altfor almindelig form af aandelig interesserethed. Jeg har ingensomhelst medlidenhed med hans rædsel for tidens uhyre og uophørlige produktion af nye bøger. Den eneste moderne opfindelse, som jeg kunde fristes til at ønske ugjort, er de billige frimærker, som nu giver alle kjedsommelige mennesker adgang til at plage en med dumme breve, — dem vi endog ofte maa besvare. Men ingen tvinger os til at læse flere bøger, end vi vil, eller ofre leiebibliotekernes brogede bogmasser større opmærksomhed, end vi selv finder for godt.

Og alvorlig talt: har virkelig den spredte, alt slugende læsning, som Harrison brændemærker med sin dybeste indignation, de skrækkelige følger, som han paastaar? Hans paastand, at den menneskelige aand ved optagelse af altformegen kundskab bliver overfyldt og svækket, støttes vistnok af en analogi med et andet organ, som har høi rang, nemlig maven; men denne sammenligning mellem to saa forskjellige provinser af det menneskelige væsen kan maaske føres for vidt. Jeg har ofte hørt om folk, der trods storartede evner ikke har drevet det til nogen ting, fordi de uforsigtigvis havde fordærvet sig ved en altfor rigelig tilfredsstillelse af en umættelig kundskabstørst, — men jeg har aldrig endnu stødt paa et sligt individ og tillader mig derfor indtil videre at anse det for et fantasivæsen. Selvfølgelig vil jeg paa ingen maade nægte, at mange lærde er skrækkelig dumme mennesker, men der er intet, som tyder paa, at deres dumhed skyldes en altfor rigelig kundskab og lærdom. Virkelig dumhed er sjelden erhvervet. Den er en medfødt eiendommelighed, som altid bliver sig selv lig, hvordan man end pynter paa den med dannelse eller kundskaber.

Om du end propper den dumme med aldrig saamegen lærdom, han vil altid vedblive at være den samme dumrian — til stor forbauselse for dannelses-sværmerne.

Erfaringen bestyrker heller ikke en anden af Harrisons paastande, nemlig at interessen for, hvad han kalder det blot og bart spændende, skulde virke fordummende paa vor aand eller gjøre den uimodtagelig for det høiere i literatur og kunst. Derimod gives der positive beviser for, at mange af dem, der har elsket kunstens og poesiens skatte høiest, netop har været besat af den alt slugende læselyst, som Harrison afskyr. Samuel Johnson var saaledes vistnok døv for mange af de fineste verseharmonier, men alligevel sikkert nok en stor kritiker. Og efter hans mening var literaturhistorien, skjønt den ifølge Harrison bestaar af intetsigende begivenheder og fakta, den interessanteste af alle videnskaber. Og nu Macaulay! Fra sin tidlige ungdom til sin død var han beskjæftiget med den ene daarlige ting: at overfylde og svække sin aand med læsning af alle mulige ting lige fra den græske oldtids mesterverker til den nyeste røverroman fra leiebiblioteket. Ingen tør paastaa, at det har skadet ham. Og selv om ingen vilde kalde ham en stor kritiker, turde det ligefuldt være vanskeligt at negte ham den mest levende modtagelighed for alle former af literær kunst i mange sprog. Endelig vil jeg nævne Sainte-Beuve, der af alle ansees for den største kritiker, som Frankrige har havt. Ingen vil negte ham evnen til at kunne vurdere efter fortjeneste literaturens evige mesterverker. Og dog har han ofret den største del af sin uhyre literære produktion paa forfattere, som vi ifølge Harrison burde glemme, og hvis skrifter næsten bringer ham til at ønske, at bogtrykkerkunsten ikke var opfundet.

Nei, jeg tror, man her maa være meget varsom med at fordømme smag og behag. Saaledes besidder samtidens digtning for den slegt, som producerer den, visse fortrin, hvorved den staar høiere end alle fortidens verker. Charles Lamb har engang bemærket, at et ordspil taber al sin kraft, saa snart de omgivelser, der affødte det, forandrer sig. Det, som her er sagt om den tarveligste ordleg, gjælder under andre former ogsaa for literaturens høieste frembringelser. Det fremgaar saaledes blot af den ting, at ethvert verk, tilhørende en forgangen tid og tankegang, trænger forklarende anmærkninger. Der findes mange verker, som gjorde stor opsigt ved sin fremkomst, men hvori det er os umuligt at opdage det ringeste spor af fordums fortryllende egenskaber. Det gjælder endog om hine store fantasiens mesterverker, som behandler menneskevæsenets og den menneskelige lidenskabs dybeste fremtoninger: selv paa dem sætter tidens fortærende tand sine tydelige merker. Maa man først benytte sin „historiske sans“ til yderligere forstaaelse, vil den nærmeste

følge deraf være en forringelse af den glæde ved verket, som digterens samtid maa have følt. Vi beskuer det samme straalende landskab, som de samtidige havde for øie, men den store afstand tvinger os til at hjælpe paa vor naturlige sekraft med briller, og paa den maade gaar nødvendigvis noget af lyset tabt, og det bliver vanskeligt at faa brændpunktet tilpasset. En digter som Homer skulde man tro maatte lide mindst under en slig manglende forstaaelse Men skulde vi kunne høre Homers sange med de gamle grækeres øre, saa maatte vi opdrage os til et syn paa det guddommelige, der er ligesaa fjernt fra alt, vi forstaar ved religiøs følelse, som det kolde skarpsind hos hine senere digtere, der anvendte den græske mytologis guder som drivkræfter til at fremskynde handlingen i sine skuespil. Og skulde vi antage Herbert Spencers an skuelser om udviklingens gang, saa vil der opstaa ændringer i følelseslivet, som blot yderligere vil forringe vor glæde ved de homeriske digte. Thi naar menneskene bliver i saa høi grad „tilpassede" sine omgivelser (som Spencer forudsiger), at mod og kampiver bliver ligesaa unyttige egenskaber for en brav borger som en gammel hjelm er det i sammenligning med de moderne krigsredskaber; naar vi vil se paa strid og krig med samme afsky som nu paa menneskeædernes orgier, og naar den almindelige opinion vil se soldaten i omtrent det samme lys, som vi ser skarpretteren, — da tviler jeg meget paa, at nogen del af den uhyre og glimrende literatur, der udelukkende er interessant ved sin begeistrede udmaling af heltebedrifter og kampglæde, fremdeles skulde kunne bevare sin evne til at fortrylle og begeistre menneskene.

Jeg skal dog ikke længer fordybe mig i denne side af sagen. Der er ogsaa andre ting, som glemmes af dem, der udelukkende betragter literaturen fra dette høie kunstneriske standpunkt. Den glæde for fantasien, som de bedste literære mønstre byder os, er utvilsomt den bedste del af vor kunstnydelse, men slet ikke den største. Thi er det kanske ikke en stor og værdifuld del af literaturen, som blot tilfredsstiller vor nysgjerrighed? Skal man kanske helt ringeagte dette uhyre nydelsens skatkammer, fordi en hel del af, hvad det indeholder, gjælder for ubetydeligt og fordi lysten til blot at tilfredsstille nysgjerrigheden skal være en sygelig svaghed. Jeg tror, man bør betænke sig en tid, før man gaar med paa det. Vi har her at gjøre med en af de sterkeste aandelige drifter, som findes hos fornuftvæsener. Dyrene bryder sig, som bekjendt, ikke i regelen om ting, de ikke kan æde eller blive bange for. Interessen for naturens store verker, for menneskets handlinger og forbauselsen derover er en af kulturens tilkjæmpede goder og vækker følelser, som ikke aftager med fremskridtene i kundskab, men vokser med dem. Man give dem blot næring! Der tales meget om, hvad man kalder „tom nysgjerrighed".

Men jeg vil nødig stemple nogen art nysgjerrighed som blot og bar „tom“. Man tage f. eks. for sig en af de eiendommeligste og i vore dage almindeligste udslag af aandelig nysgjerrighed: jeg mener det grundige studium af morgen- og aftenaviserne. Det er sikkert nok værd at lægge merke til, at folk, som intetsomhelst har at vinde derved, gider ødelægge sine øine og forvirre sin hjerne med arbeidet over at tilegne sig de mange taabelige og tvilsomme efterretninger om europæisk politik, som „vor specielle korrespondent“ daglig sender ind til sit blad. Men man bør ogsaa huske paa, at det er den samme videbegjærlighed, der lokker menneskene til at vove sig op i polarsneen, bygge filosofiske systemer eller udforske de fjerneste himmelegnes hemmeligheder. Denne nysgjerrighed indeholder spiren til uendelig mange forskjelligartede nydelser.

Og det er i mine øine i høieste grad ubegribeligt, at saa mange mennesker har det travlt med at indskrænke udviklingen af denne evne ved vilkaarlige paafund af enhver art istedenfor at arbeide for dens større udbredelse. Saaledes kommer man f. eks. og fortæller os, at det jo er smukt at erhverve sig viden, men saa maa det ogsaa være nyttig viden, — en saadan, som sætter os istand til at udvikle os videre i vort fag, bestaa en eksamen, glimre i en konversation eller opnaa ry for lærdom. Men selv om man ikke gaar saa vidt som til at paastaa dette, men blot hævder, at al viden for at have nogen værdi maa tjene menneskehedens materielle eller aandelige interesser, bør denne tankegang bestemt tilbagevises. Jeg indrømmer naturligvis med glæde, at visse opdagelser, som aabenbart oprindelig laa de menneskelige interesser noksaa fjernt, har kunnet vise sig tilslut som yderst værdifulde for handel og industri. Men jeg nøier mig med at sige, at skibsfarten ikke er den første aarsag til astronomiens opstaaen, at telegrafien ikke har frembragt elektrodynamiken, at farveri-haandverket ikke har skabt kemien. Og naar det er sandt, at trangen til viden for videns egen skyld er den inderste bevæggrund til store mænds arbeide paa at aftvinge naturen dens hemmeligheder, — hvorfor skulde da den samme trang ikke være tilstrækkelig for os, hvem det ikke er givet at gjøre opdagelser, men kun at lære, hvad andre har opdaget?

En anden tilsyneladende indlysende, men ligesaa skadelig grundsætning er den, at overfladisk viden er værre end uvidenhed. At „en smule kundskab er en farlig ting“ gjælder i England rent for et ordsprog, siden Pope satte denne mening paa vers — den samme Pope, som trods sine daarlige kundskaber i græsk dristede sig til at oversætte Homer, som endvidere trods sit høist ufuldkomne kjendskab til Elisabeth-tidens drama udgav Shakespeare, og som endelig trods sin mangelfulde filosofiske dannelse skrev en afhandling om menneskets væsen! Men hvad betyder „en smule kundskab?“ Skal det

være i forhold til, hvad det er muligt at vide, saa bliver al menneskelig kundskab ringe og tarvelig. Skal vi f. eks. sammenligne de kundskaber, som Arkimedes havde i mekanik eller Kopernikus i astronomi med, hvad enhver nu kan lære ved et par ugers studium af en elementærlærebog for begyndere, maa vi fordømme dem som meget „farlige“.

Men nu vil man spørge: „Hvordan skal vi af den endeløse masse af nyttig viden vælge ud det, som for os er mest værd at vide? Ved hvilke kjendemerker kan vi skjeldne det vigtige fra det ubetydelige“? Naa, selvfølgeligt er det umuligt at give et nøiagtigt og fuldstændigt svar paa dette spørgsmaal. Jeg betragter for øieblikket kundskaben ene og alene som middel til at skaffe sig fornøielse; og seet fra dette synspunkt staar al kundskab høit, som har denne virkning. Her gjælder det først og fremst ikke at opstille nogen almindelig regel og søge at presse alle de indbyrdes stridende og uforenlige sympatier ind under den. Man maa jo her huske paa, at vi i de forskjellige videnskaber ofte søger indbyrdes forskjellige erkjendelses-glæder. I naturvidenskaben er det saaledes hovedsagelig forstaaelsen af lovmæssigheden i det store universum, som er vor største nydelse, i historien derimod gjør vor uvidenhed denne forstaaelse til en umulighed. Vistnok siges det ofte nok, at alt studium af fortiden er dødt og unyttigt, naar det ikke sætter os istand til at bestemme de grundsætninger, hvorefter det menneskelige samfunds udvikling bør ledes. Men jeg kan ikke tro, at nogensomhelst slags lærd udforskning af fortiden skal kunne sætte os istand til at fastslaa, hvilken udvikling stater og folk vil gjennemløbe i fremtiden. Lig reisende, der seiler nedad en ukjendt strøm, føres vi altid blot videre fremover. Maaske ved vi saa meget om jordkuglens almindelige beskaffenhed, at vi kan være sikre paa at befinde os paa vei til havet. Men om vi skal glide langsommelig afsted mellem pestsvangre sumpegne, jages op og ned over farlige brændinger eller fredelig drage henad de af kulturen aabnede bekvemme og smukke veie —: det vil afhænge af aarsager, som vi med rette kalder tilfældige, fordi de er en følge af love, vi sandsynligvis aldrig vil opdage.

Men selv om vi altsaa maa opgive alt haab om at kunne lære fremtiden at kjende ved studium af fortiden, vil det historiske studium altid byde paa en stor dramatisk spænding og kunstnerisk nydelse. Fremstillingen af et folks langsomme fremgang, om dets høihedstid og derpaa følgende nedgang og forfald, er et stort episk digt. Men ogsaa mere umiddelbart praktisk kan historien gribe os. Man tænke f. eks. paa den franske revolution. Mellem stormen paa Bastillen og Robespierres fald hengaar omtrent saa lang tid, som mellem to engelske valg. Om dette forholdsvis korte tidsrum er der skrevet hele masser af bøger. Hver uges begivenheder er nøie kjendt. Men trods denne tids historie er mere spæn-

dende end nogen roman, bliver vor store interesse for den af en rent personlig art. Da denne revolution er den alt andet overragende begivenhed i den moderne tids historie, vil man uvilkaarlig tro, at denne eller hin provinsadvokats handlinger, eller at en af blod, fraser og alkohol drukken mængdes bedrifter i og for sig skulde have den allerstørste betydning. Det faar de jo ved den ubrydelige sammenhæng, der forener alle disse i og for sig noksaa ligegyldige enkeltheder til en stor mægtig strøm. Og akkurat paa samme maade faar de mindste ting interesse og betydning overalt, hvor vi skal lære en historisk periode nøiere at kjende. Intet bliver smaat eller ubetydeligt.

Kort og godt, skulde jeg angive en maade, hvorpaa man bedst undgaar at læse unyttige bøger, saa bliver mit raad dette: blot at læse, hvad der interesserer en. Dette vil naturligvis forekomme mange at være en høist parodoks mening. Der gives nemlig en klasse læsere, som man kan kjende paa visse systematiske vaner. De skal altid have en liste over en række bøger, og saa udarbeider de en studieplan, som de samvittighedsfuldt følger. Disse ulykkelige mennesker læser aabenbart en bog væsentlig i den hensigt at blive færdig med den. De opdager ordet „ende“ med den samme triumffølelse, som den, der fylder indianeren, naar han sætter en ny skalp i bæltet. De er ikke tilfreds med sig selv, naar de ikke kan afmerke hvert skridt paa selvopdragelsens kjedsommelige bane med en bestemt handling. At springe over noget i en bog er for dem noget rent umoralsk. Men dette er blot dumhed og pedanteri. Den, som ikke kan springe over, hvad der ikke interesserer ham i en bog, han forstaar kun daarligt den ædle læsekunst. Og er man ikke naaet frem til det standpunkt, at interesse for gjenstanden og ikke ønsket om at udføre et pligtarbeide er maalet med ens læsning, da har man neppe taget det første skridt i retning af at gjøre læsning til en nydelse.

Jeg er nemlig af den mening, at man i vore dage bør opmuntre den almindelige læser til at søge nydelse og ikke blot aandeligt eller praktisk udbytte. Man vil forhaabentlig ikke benegte, at naturskjønheder egner sig mindst ligesaa godt til tilfredsstillelse af vore høiere behov som literaturens skjønheder. Og dog siger vi aldrig, at vi tager os en tur oppaa toppen af dette eller hint bjerg for at tage „aandelig næring“ til os. Nei, vi gaar did for at nyde udsigten. Og efter min mening er denne simple naturlige maade at nyde saavel bøgerne som naturen paa den rette og sande. Jeg maa tilstaa, at jeg har lidet tilovers for den grundsætning, som spiller en saa stor rolle i det moderne undervisningsvæsen, — at man skal have nytte af al sin kundskab. For min del skulde jeg ønske, at man vilde lade os beholde en fredelig literatur-ø, hvortil ingen pedantisk pædagog eller moralist havde adgang, hvor læseren kunde vandre frit om

uden at finde hver skjønhed overplastret med en brugsanvisning, hver vanskelighed overvundet eller hver hemmelighedsfuld afkrog gjennemstøvet. Moralister og pædagoger er den største fare for de fineste nydelser, som bøger kan skjænke.

Hvor store og sjeldne disse nydelser er, ved enhver dannet. Naar jeg tænker paa, hvor uendelig heldigere vi er stillede, med hensyn paa tilfredsstillelsen af denne nydelse, end menneskene i det 16de aarhundre, forbauses jeg blot over de utaknemmelige, som et øieblik kan beklage bogtrykkerkunstens opfindelse. For enhver aandstilstand findes der i bøgerne en passende næring. Det er i vore dage muligt for enhver læser, der blot har nogle faa ledige stunder, at skaffe sig et saa almindeligt udstrakt kjendskab til naturlovene og historien, at ethvert stort fremskridt paa disse omraader er ham forstaaeligt. Han kan regne til sine bedste venner nogle af de største mennesker, der har levet: deres liv og verker er os tilgjængelige, blot vi vil hente frem fra vor reol et gammelt bind. Lad verden gaa med eller mod os, lad den tilsmile os haab om det nær forestaaende tusenaarige rige eller knuge os under vægten af alle mulige tunge tanker om uretfærdighed og vold, — saa længe vi er friske og har et godt bibliotek, kan vi aldrig blive mørke i hu.

Herbert Spencer.

(Efter „En der kjender ham“ i „*Review of Reviews*“).

Ingen moderne tænker har øvet saa dyb om end ofte uerkjendt indflydelse paa tidens almindelige aandsliv og tænkning. For fremtidens historiker vil formodentlig den sidste halvdel af vort aarhundre antage karakter af „evolutionismens æra“. Evolutionstanken har i denne tid erobret verden; dens forkyndere har bevist sin ret til at blive hørt inden enhver af det menneskelige aandslivs brancher. De fleste forbinder vistnok denne tankens revolution nærmest med Darwins navn; men det er dog i det væsentlige en feiltagelse. Darwin befattede sig kun med det organiske liv; Spencer med det hele universum, og det er ham, vi skylder evolutionslæren i dens helhed; Darwins bidrag er kun det mindre princip om arternes oprindelse ved naturligt udvalg.

Hvoraf kommer det da, at medens Darwins navn kjendes af enhver, er der forholdsvis faa udenfor studerende kredse, der kjender Herbert Spencer? Der er, tror jeg, to grunde. For det første berørte Darwins arbeide direkte menneskets og livets oprindelse og vakte derved straks

den religiøse modstand, der er det bedste avertissement for en mand eller en bog. Han var saa heldig at komme i konflikt med første mosebog. For det andet blev Darwins eget navn straks fæstet til hans lære og ideer, — de blev til „darwinisme“, og der opstod en sekt af „darwinister“. Spencers personlighed derimod træder ganske i baggrunden for hans arbeide, hans tanke, hans system. Ingen har kaldt sig eller er bleven kaldt spencerianer, og ingen taler om spencerianismen. Det er ikke hans navn eller person, men hans ideer, der har underlagt sig verden. Hans ord og tanker er i hver mands mund, skolebøgerne er fulde af dem, hans modstandere benytter dem endog ubevidst i sine angreb paa ham; men hans navn benyttes sjelden. Ingen filosof siden tidernes begyndelse har opnaaet at blive saa meget læst og citeret i sin egen levetid, og ingen har seet sine ideer saa fuldstændig beseire verden og underlægge sig alt aandsliv; og dog har heller ingen i forhold til sin fortjeneste modtaget en saa ringe portion af berømmelse fra sine egne landsmænd. Det er ikke i England, at Spencer har øvet størst indflydelse og er mest kjendt. Tyskland, Italien, endog Rusland og Kalifornien kjender og paaskjønner ham bedre, og det er først fra fremtiden, han kan vente fuld anerkjendelse som en af de store, dybe og epokegjørende tænkere. Vi styrer ind i Spencers aarhundre.

At Spencer vinder mindre paaskjønnelse end han fortjener, skyldes for en stor del det faktum, at vi allesammen er spencerianere. Derfor vilde heller ikke dette navn kunne betegne en gruppe. Hans ideer har saa hurtig og helt trængt igjennem, at de allerede er dagligdagsheder, som vi alle tænker, føler og benytter uden at mindes, at de er fødte ud af Herbert Spencers hjerne og ei var i verden, før han gav dem liv. Hvad der var frygteligt kjætteri, da Spencer begyndte at skrive, er nu god ortodoks og tilvant tænkning. Vi kan ikke længer tænke os noget andet. Selv de ord og fraser, som vi nu stadig har for øie og øre, som hver skole og hver klik uafladelig benytter, bærer allesammen Herbert Spencers præg: — „evolution“, *survival of the fittest*, „tilpasning til omgivelserne“ osv. i det endeløse.

En kort skildring af den mand, der saa dybt om end saa stille og beskedent har ændret og influeret paa den menneskelige tænknings løb, maa visselig være af interesse for alle, der tænker hans tanker og benytter hans ord — det vil sige alle moderne mennesker.

I.

Herbert Spencer er født i Derby i 1820 af en videnskabelig anlagt og høit dannet slegt. Darwin var elleve, Hooker og Lewes tre aar ældre, Wallace to og Huxley fem aar yngre. Den hele koloni af nu saa vel-

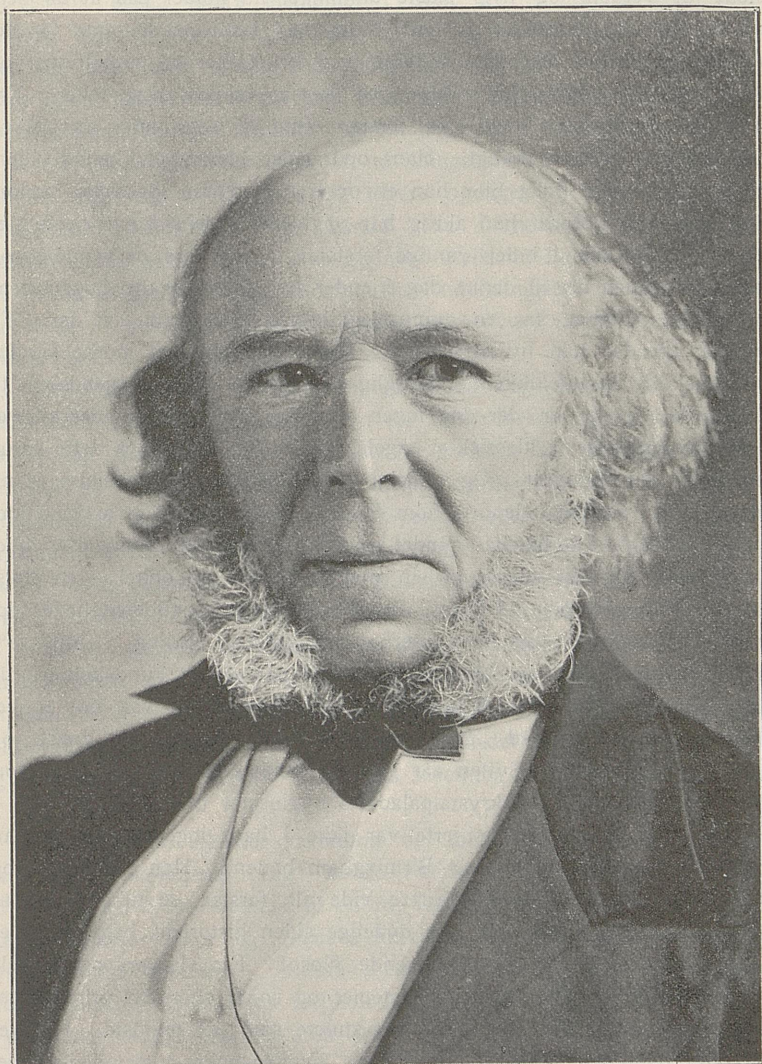

Herbert Spencer.

kjendte forskere kom saaledes næsten samtidig ind i verden, — en bølge af videnskabelighed samtidig med den store literære genibølge, der overskyllede al verden, og hvis sidste dønninger nu holder paa at dø hen. Hans familie var sekterere. Hans fader var lærer og sekretær for det filosofiske selskab i Derby. Faderen var en elsker af naturstudier og fandt i sønnen en sympatisk tilhører og kammerat paa disse felter. Fra først af paalagdes det den nye forsker altid at søge efter naturlige aarsager saa langt som muligt. Hans opdragelse blev udelukkende videnskabelig, og ganske tidlig blev han en oprører mod den klassiske lærdom og dannelse, — et oprør han aldrig har opgivet. Tidens første tænker er ingen „studeret“ mand i den vanlige forstand; det vil sige, de gamle sprog kjender han lidet til; til denne dag kjender han ikke engang bogstaverne i det græske alfabet, saa en gymnasiast kunde sætte ham fast der. Til gjengjæld kjender han liv og verden. Og — et faktum at merke sig for forsvarerne af en udelukkende sproglig uddannelse — uden kjendskab til de klassiske sprog, er der dog ingen moderne engelskmand, der skriver saa klart, saa præcist og klassisk et engelsk, ingen der behersker dette sprog i den grad som Spencer. Og pudsigt nok: det engelske leksikon er nu fuldt af gode, velbenyttede ord, som Spencer har skabt af græske stamord, og i intet tilfælde har han syndet mod den helleniske orddannelses love.

Spencer fik det meste af sin opdragelse hos en onkel — en statskirkeprest — i nærheden af Bath. Hans videnskabelige tilbøieligheder opmuntredes og ledededes fremdeles, særlig i matematisk retning. „Studere“, som det heder, vilde han ikke; hans mangel paa græsk kundskab gjorde desuden et universitetskursus umuligt i de dage. Der var blot en vei aaben for en mand med „godt hoved“, der dog ikke kunde græsk, og det var den tekniske. Sytten aar gammel sendtes han derfor i „ingeniørlære“ til Sir Charles Fox (krystalpaladsets bygmester tror jeg).

Men den unge mands hjerte var ikke i hans ingeniørarbeide (han sendtes ud paa Gloucester og Birmingham banen). Han var filosof og intet andet, — manden, der maatte vide alt, forstaa, se tilbunds og se alt i sammenhæng. Fremfor alle dødelige siden historiens begyndelse er Spencer idealet af den generaliserende filosof. Fra sleepers og brodele løb hans tanke til stjerner og solsystemer og søgte efter det princip, der forklarer det fjerne som det nære, det største som det mindste. Detaljer interesserer ham ikke uden som kighuller, hvorigjennem tilgrundeliggende, altomfattende principer og verdensideer kan sees. Jernbanebygning var bra nok, men det var universet, den unge mand vilde kjende. Vilde og maatte. Det er grunddriften i Spencers personlighed. Han er den rene og ideale tænker *(pure intellect)*, og indenfor tænkningens omraade er hans hjerne som en generaliseringens vældige maskine. Han opdager

principer og love, som andre ser kjendsgjerninger. Om ingen anden kan det saa sandt siges, at hans livshistorie er hans tænknings historie. Der er vistnok ogsaa andre elementer i dette liv — heroisk selvopofrelse, ubøielig vilje, endeløs hengivenhed for et høit og ganske abstrakt ideal —; men alt dette hører mindre ind under følelserne end under hans tankeliv. Hans tanke hersker over det hele menneske med alle dets følelser. Tanken kommer først, den fine karakter og det ædle liv er dens resultater.

De fleste indbilder sig, at udviklingslære og darwinisme er en og samme ting, og at Darwin var lærens opdager og Spencer senere blot dens videre udformer. Intet kunde være fjernere fra sandheden. Om Darwin aldrig havde levet, vilde Spencer utvilsomt ligefuldt have givet os det meste af sin syntetiske filosfi. Den udviklingsidé, der ligger tilgrund for dette system, havde været fremme og benyttet, længe før Darwin tilføiede den sin særtanke om arternes oprindelse.

Evolutionsidéen er ingen enkelt mands opfindelse eller skabning, heller ikke en enkelt gruppes. Den var længe forberedt; slegtens tænkning bøiede sig mod den; den var selv et skridt i den aandelige udvikling. Hundrer af sind har arbeidet med den, og hvert enkelt har benyttet de foregaaendes arbeide. Længe før Spencer eller Charles Darwin havde Erasmus Darwin fremsat den fundamentale sandhed, at alt organisk liv har et fælles udspring, hvorfra det gradvis har forgrenet sig til forskjellige arter. Buffon havde koketteret med tanken; Lamarck havde forsøgt ved at samle eksempler og ved hjælp af en viljeteori at give ideen større sandsynlighed og enhed; Gøthe fængsledes af den; Oken omsvøbte den i en taage af tysk metafysik. Da Spencer blev voksen, havde hver tænker i Europa sin opmerksomhed henvendt paa det organiske livs oprindelse og udvikling, og de flestes tanker gik i retning af en evolutionær løsning af problemet.

Det samme gjælder tænkning og forskning paa de ikke-organiske omraader. Geologiens „lag“ havde vænnet naturforskeren til tanken om en v o k s e n d e i modsætning til en fra først af færdiggjort verden. Endnu tidligere havde Kant og Laplace udkastet tanken om stjerneverdenens evolution fra nebulaen. Malthus's teori om folkemængden havde ført til undersøgelse af lovene for forplantning og formerelse, og Van Baers embryologiske studier havde atter ført ind paa evolutionstanken og styrket det lamarckske argument for de ledende dyregruppers afstamning fra fælles forfædre. Paa alle kanter stod man overfor tanken, og overalt var der samlet et vældigt raamateriale for den; men der manglede den store organiserende og virkelig filosofiske hjerne, der kunde samle og udnytte alt dette stof; ordne det, gjennemskue det og forvandle al den spredte

viden og famlende tænkning til et klart og helt verdenssyn. Dette blev Spencers verk.

Fra sine tidligste aar følte han en dragning mod at samle og systematisere al viden; se enheden i alt det spredte; mod hvad han selv beskrev som *the unification of knowledge* — al videns samling til et harmonisk hele.

Hans første arbeide var dog meget specielt, en række afhandlinger skrevne for et sekterisk blad og senere udgivet i bogform, — „Regjeringsmagtens rette sfære". Imidlertid skimter man allerede her de ledende ideer i hans filosofi. Han var dengang to og tyve.

Hans næste og første vigtige verk udkom i 1850, da han netop var 30 aar gammel. Det var *Social Statics.* Han begyndte saaledes med det nærmeste, med studier over menneskenes daglige verden, med lovene for samfundslivet. Men mellem 1850 og 60 udkom der i tidsskrifterne (de populære som *Westminster Review)* en række artikler over biologiske og kosmiske emner. Allerede i 1852 — 7 aar før Darwins verk over arternes oprindelse — udkom hans „Udviklingshypotesen", hvor han, ligesom Darwin senere, hevder arternes oprindelse fra fælles forfædre gjennem gradvise modifikationer, der befordredes ved lovene om „tilpasning til omgivelserne". Det var med andre ord den organiske udviklingslære minus Darwins tillæg om det naturlige udvalg. Da Darwins bog i 1859 kom, blev den af Spencer hilset med begeistring som et vægtigt bidrag til den nye tankebygning. Dog bør det bemerkes, at Spencer aldrig antog den darwinske teori om det naturlige udvalg (eller *the survival of the fittest,* som Spencer omdøbte den) som tilstrækkelig forklaringsgrund for udviklingen. Han tog den blot som én saadan, om end kanske den vigtigste. Specielt tog han i saa henseende afstand fra Darwins yngre og mere dogmatiske disciple.

I 1854 skrev han en afhandling om skikkes og seders udvikling og 1855 „Psykologiens principer", hvori den indre, mentale verden forklares fra udviklingslærens standpunkt. I 1857 kom hans store essay „Fremskridtet, dets lov og aarsag", hvori han for første gang, endnu delvis i noget taaget form, gav verden en oversigt over udviklingstankens anvendelse paa det hele verdenssystem som lov og forklaring for alt. Dermed var hovedtrækkene i hans filosofi givne, — og alt dette var før Darwins tid.

Hidtil havde hans tanker arbeidet sig møisommelig frem gjennem det rige og indviklede stof, uden at hovedideen var ham selv ganske klar. Men nu havde det formet sig for ham; nu saa han det hele som et fast system, hans tænkning var blevet til en ny og ordnet filosofi. Og i 1860, firti aar gammel, udstedte han indbydelsen til subskription paa et

„system af syntetisk filosofi". I indbydelsen beskriver han sin plan. Til grund for alt ligger udviklingsideen. Han vil begynde med en generel oversigt over den hele viden og søge de almene love og principer for verdenslivet. Siden skal saa disse illustreres paa de forskjellige livets og tænkningens omraader. Med faa ord: Planen gik ud paa en filosofisk, det vil sige principmæssig ordnet, *unified* oversigt over al menneskelig viden, — en oversigt over vor viden, der skulde gjøre den til klar forstaaelse. Fra en enkelt central tanke og nogle faa elementære principer, der selv er afledede fra kjendsgjerningernes millioner og stadig illustreres i dem, skulde al menneskelig viden brede sig systematisk ordnet ud. — Det er vel et spørgsmaal, om en større og dristigere plan nogensinde er undfanget i en tænkers hjerne.

Og planen overvældede ham selv. Han følte det kjæmpearbeide, han havde foresat sig, at være næsten over menneskelig evne. Men i hvert fald, siger han til subskribenterne, gaar det an at begynde, selv om jeg ikke magter at fuldende verket. Og for det tilfælde, at det bliver ufuldendt, skal subskriptionsindbydelsen med sin plan og oversigt udgjøre en del af verket og vise læseren, hvad der mangler, og hvorledes forfatteren har tænkt sig hver enkelt bog som et led i det samlede arbeide. Han gjør ogsaa opmerksom paa, at for en betydelig del bliver det nye verk kun en omarbeidelse af tidligere skrevne essays og afhandlinger.

For Spencer personlig betød dette arbeide en munks liv. Mange tror vistnok, at hans bøger er skrevne i et lunt hjem fredet ved gode og sikre økonomiske kaar. Sandheden ser noget anderledes ud. Ingen har vel levet et mere asketisk liv eller negtet sig selv mere for et paataget arbeides skyld. For sit første store verk *Social Statics* var der (som for Carlyles største verk *Sartor Resartus)* ingen forlægger at finde. Men ud skulde det, om forfatteren skulde sulte for at betale trykningen. Og ud kom det paa forfatterens eget forlag. Oplaget udgjorde 750 eksemplarer, som det tog fjorten aar at faa solgt —, saa forlæggernes visdom dengang stod retfærdiggjort fra det økonomiske synspunkt. Men man tænke sig heraf den fortvilede stilling, hvori det stakkels menneske i vor tid er stillet, der af høiere magter er fordømt til at være tænker!*) Fem aar senere udkom paa samme vis efter forgjæves søgen efter en forlægger hans *Principles of psykology*. Oplaget var atter 750 eksemplarer. „Jeg gav bort en hel del", siger forfatteren, „og resten tog det $12^1/_2$ aar at faa solgt!" Lignende erfaring med hans samlede essays og hans verk om „Opdragelse" overbeviste ham føleligt om, at kun rige folk i vor tid har raad til at filosofere.

---

*) Saafremt de da ikke ogsaa kan skrive romaner.

Da han var kommen til tredie bind i sin samlede filosofi, fandt han, at han tabte saa mange penge og tabte dem saa raskt ved sin tænkning, at han trods subskribenternes støtte maatte stanse udgivelsen. I løbet af femten aar havde hans bøger indbragt ham et kontant tab af 22,000 kroner uden at regne renter eller arbeides eller livs værd, eller kost og logis i de femten aar. Den hele tid havde han levet paa den mest mulig økonomiske maade; men nu var bunden omtrent naaet i hans pengekasse. Dog fortæller han selv, „vedblev jeg at udgive bøger; jeg faar kanske sige takket være rene tilfældigheder.“ To gange i løbet af de femten aar var smaasummer tilfaldt ham netop som han ellers maatte have sluttet. Og nu, efterat han havde skrevet sit cirkulære til abonnenterne, om at hans filosofi maatte ophøre at udkomme paa grund af pengemangel, tilfaldt der ham en arv. De fleste vilde vel efter en saadan erfaring have skyet for altid filosofisk bogmageri; men Spencer lagde straks arven paa sit verks alter, og bøgerne vedblev at udkomme.

Og nu var striden over. Efter nogle aars forløb, begyndte bøgerne at give lidt af sig. Efter 24 aars arbeide som forfatter og egen forlægger var hans kontante tab dækket og hans udlæg optjente. Nu havde han kun de 24 aars ubetalte arbeide og kost og logis at føre op paa sin bogforretnings gjeldskonto. Men fra den tid har bøgerne bragt ham en nogenlunde god indtægt. (Sluttes.)

Det merkelige tilfælde med Gottfried Plattner.

(H. G. Wells i „*New. Review*“).

Spørgsmaalet, om Gottfried Plattners historie skal staa til troende eller ikke, udgjør et interessant problem i bevisførelse. Paa den ene side har vi syv vidner (eller for at være absolut nøiagtig seks og et halvt par øine) og en uomtvistelig kjendsgjerning; og paa den anden side har vi, — hvad skal vi kalde det? — fordom, sund sans eller fastslaaede meningers sterke momentum.

Aldrig har der været syv mere tilforladelig udseende vidner og aldrig en mere uomtvistelig kjendsgjerning end den fuldstændige „dreien rundt“ af Gottfried Plattners hele anatomiske bygning, og aldrig er der vel fortalt en mere umulig historie end den, som dertil knytter sig. Det mest umulige er, hvad Gottfried selv fortæller. Jeg har ingen lyst til at forlokkes af et ønske om at være upartisk og om at give enhver sin ret, til at støtte overtro og saaledes komme til at dele Eusapias beskytteres skjæbne!

Ærlig talt tror jeg selv, at der er noget, som ikke er ganske i sin orden ved denne Gottfried Plattners historie; men hvori det upaalidelige og gale stikker, det maa jeg lige ærligt tilstaa, at jeg ikke kan opdage. — Lad mig imidlertid uden mere indledning fortælle det hele saa nøgternt som muligt, og læseren faar selv dømme. Jeg skal prøve ikke at influere hans dom i den ene eller anden retning; men kun nøgternt fortælle fakta og vidneførsel.

Gottfried Plattner er trods sit navn en englænder. Hans fader var en elsasser, som kom til England i sekstiaarene, og egtede en bra engelsk pige af god familie og døde, efter et helt igjennem sundt og begivenhedsfrit liv (væsentlig optaget, saavidt jeg forstaar, med at lægge parketgulve), i 1887. Gottfried er syv og tyve aar gammel. Han er, takket være sin arv af tre sprog, lærer i moderne sprog ved en liden privatskole i det sydlige England, og den overfladiske iagttager vil finde ham i et og alt lig enhver anden sproglærer i en liden privatskole. Hans dragt er hverken elegant eller paafaldende daarlig eller slidt; ved hudfarve, høide, holdning osv., er der intet at bemerke. De vilde kanske lægge merke til, at som tilfældet er med de fleste mennesker, er hans ansigt ikke ganske symmetrisk, det høire øie er lidt større end det venstre og underkjæven en smule tungere paa høire side.

En mediciner derimod vilde straks finde Gottfried ganske ulig alle andre mennesker. Hans hjerte slaar som andre menneskers, men det sidder paa høire side. Omhyggelig undersøgelse har videre godtgjort, at samtlige indvendige organer paa samme vis har byttet side. Leveren er paa venstre side og lungerne ligger forkjert (høire paa venstre side og omvendt). Og med mindre Gottfried er en merkværdig taskenspiller, ser vi os nødsaget til at tro, at hans høire haand ganske nylig er blevet hans venstre og omvendt. Siden de begivenheder fandt sted, som her skal skildres, finder han det nemlig yderst vanskeligt at skrive undtagen fra høire til venstre med venstre haand. Han kan ikke kaste med høire haand; gaar surr mellem kniv og gaffel ved bordet, og er paa grund af denne „skiften side" en farlig mand at møde paa bicycle (han er en ivrig hjulmand). Før de nævnte begivenheder var han i enhver henseende som andre mennesker.

Der findes tre tidligere fotografier af ham. I dem alle er venstre øie større og venstre underkjæve tungere end høire, — det modsatte af hvad der nu er tilfældet. Kort sagt, der foreligger uomstødelige beviser for, at Gottfried Plattner nylig ganske har „skiftet sider", er blevet helt „dreiet om", saa at hans fordums høire side er blevet hans venstre. Men paa den anden side er det jo omtrent umuligt at fatte, hvorledes et menneske kan blive saaledes „sidevendt" undtagen ved et fantastisk og ganske hensigtsløst mirakel.

Noget bedrag gjøres utænkeligt saavel af de omhyggelige undersøgelser som af mandens karakter. Han er en stille, praktisk, beskeden og fuldstændig normal mand (selv maalt med Max Nordaus psykologiske mikrometer). Han liker sit glas øl, røger i moderate mængder, spadserer daglig og har en sundt høi opfatning af værdien af sin lærervirksomhed. Han har en god om end mindre uddannet tenorstemme og synger gjerne folkelige og glade melodier. Han er glad — men ikke abnormt glad — i at læse, især romaner, der er gjennemsyrede af gudfrygtig optimisme. Han sover godt og drømmer sjelden. Kort sagt, han er det sidste menneske i verden til at finde paa en saa fantastisk historie, som den han fortæller. Saalangt fra at paradere med sine oplevelser for et nysgjerrigt publikum, er han yderst tilbageholden og taus om sagen. Han møder alle spørgsmaal med en vis vindende beskedenhed, der ganske afvæbner enhver mistanke. Han synes at skamme sig over, at noget saa besynderligt er hændt ham.

Det er umuligt i det, vi forstaar ved „rummet“, saaledes at bevæge eller dreie et menneske, at det skifter sider. Man gjøre, hvad man vil, høire forbliver altid høire. En papirdukke kan du saaledes „sidevende“, blot ved at løfte den op og snu den. Men med et legeme gaar det ikke. Matematikerne fortæller os, at der kun er én mulighed for at faa et legeme saaledes „vendt“; det er ved at tage det ud af vort vanlige tredimensionelle rum, ud i den fjerde dimension og der „snu det“. Dette lyder lidt abstrakt, men enhver matematiker kan forsikre læseren, at det er saa. Altsaa, Plattners skiften af sider skulde være bevis for, at han har været løftet ud i den fjerde dimension, der er blevet vendt og i den tilstand „lagt ned igjen“ i vor tredimensionelle verden. Med mindre vi foretrækker at opgive sagen som et slet og ret mirakel eller et vidunderligt bedrageri, bliver vi omtrent nødt til at gaa med paa den slutning.

Saa meget om de greie og bevislige ydre kjendsgjerninger. Vi kommer nu til beretningen om hans midlertidige forsvinden fra verden.

Det fremgaar af disse beretninger, at sproglæreren i Sussexville privatskole ogsaa var skyldig at undervise i kemi, handelsgeografi, bogførsel, stenografi, tegning og andre fag, som gutternes forældre særlig maatte ønske børnene undervist i udenfor den normale skoleplan. Han kjendte lidet til disse fag, men i de høiere og private undervisningsanstalter (i modsætning til de elementære og offentlige) er kundskaber mindre paakrævede hos læreren end høi moralsk karakter og en gentlemans væsen. I kemi var han særlig uvidende, idet han vidste lidet, siger han, „udenfor de tre gasarter“ (hvad han nu end mener dermed). Da imidlertid hans elever absolut intet vidste, foraarsagede dette i begyndelsen ingen ulempe, og imidlertid var en gut ved navn Whibble kommen ind paa skolen. Denne interes-

serede sig for kemi, og hans interesse smittede paa hans lærer, der saaledes fandt sig dreven til at studere faget i nogen grad. Han fandt det til sin overraskelse ganske interessant. Gutten bragte forskjellige stoffe til kemisk analyse, og Plattner analyserede dem og gav dem navn.

Saa langt er jo det hele ganske dagligdags og trivielt. Men nu kommer det meget omtalte grønne pulver paa scenen. Uheldigvis synes dets oprindelse og udspring at være tabt. Whibble fortæller en indviklet historie om at have fundet det indpakket i papir i en kakelovn i nærheden af søen.

Det er bevist, at gutten Whibble bragte det til skolen i en vanlig graderet otte unzes medicinflaske og ikke i en papirpakke. Flasken var korket med optygget papir. Gutten overragte Plattner flasken efter eftermiddagstimerne. Der sad da fire gutter igjen, og Plattner havde opsynet med dem.

Den kemiske apparatsamling i Sussexville privatskole er som i alle lignende institutioner præget af streng enkelthed. Det hele opbevares i et lidet skab (af størrelse som en mindre reisekuffert) i væggen. Plattner modtog pulveret som et velkomment tidsfordriv under den kjedelige „sidden igjen“; han aabnede kemiskabet og begyndte straks at analysere stoffet. Whibble sad et godt stykke borte. De fire syndere vogtede paa lærerens lader med slet dulgt interesse; thi selv inden de tre gasarters snevre omraade, var Plattners praktiske kemi saavidt jeg kan forstaa, overordentlig dristig.

Der er enstemmighed blandt vidnerne om, hvad der nu paafulgte. Plattner prøvede at opløse det grønne pulver i vand, saltsyre, svovlsyre og saltpetersyre. Da det ikke gik, tømte han omtrent halvdelen af flaskens indhold paa en tavle og holdt en fyrstikke ind til det. Medicinflasken med resten af pulveret var i hans venstre haand. Pulveret begyndte at syde og smelte, og — pludselig kom der en forfærdelig eksplosion med et blændende lysglimt.

De fem gutter, der ventede fare og saa lysglimtet, dukkede ned bagom pultene. Ingen af dem blev betydeligere saaret. Vinduet blæstes ud i gaarden; væggetavlen faldt overende, den lille tavle, hvorpaa pulveret laa, var knust til atomer. Lidt puds faldt fra taget. Anden skade bevirkedes ikke paa bygning eller inventar, og gutterne, der ikke saa Plattner, troede først, at han var kastet overende og laa paa gulvet. De sprang frem for at hjælpe ham, men forbausedes ved at finde stedet tomt. De løb nu mod døren i den tanke, at han maatte være blevet saaret og have skyndet sig ud for at faa hjælp; men i døren mødte de bestyreren Mr. Lidgett, der havde hørt eksplosionen og kom farende til for at se, hvad der var paafærde, — munden fuld af akademiske skjældsord. „Hvor er Plattner?“ raabte han straks (der er enstemmighed derom).

Og mangfoldige gange blev det spørgsmaal gjentaget i de paafølgende dage. Plattner var sporløst forsvunden; blæst til atomer saa det ud til; thi der var ikke spor af ham at se, ikke en draabe blod, ikke en traad af hans dragt. Beviserne for hans absolute forsvinden som følge af eksplosionen er uomstødelige.

Det er unødigt her at dvæle ved den bevægelse, som opstod i Sussexville og andetsteds. Det er ikke umuligt, at læseren mindes at have læst selv i hovedstadsbladene en forvirret meddelelse om mysteriet. — Lidgett gjorde alt i sin magt for at neddysse det hele. Skolens ry var jo kompromitteret. Han lod sig endog forlyde med, at han meget godt vidste, hvor Plattner var, og at det hele var en meget ligefrem og hverdagslig sag.

Ikke mindst besynderligt er det, at i de ni dage Plattner var borte, kunde en mængde Sussexville-borgere berette om merkværdig levende og fantastiske drømme, hvori Plattner spillede hovedrollen. Alle saa ham bleg, øiensynlig fortvilet, vandrende om i en slags iragtig svag lysning. Enkelte saa ham gjøre tegn til dem, nogle af gutterne saa ham nærme sig dem meget hurtig og stirre ind i deres øine. Andre flygtede med ham forfulgt af underlige kuglerunde skabninger. Men alt dette glemtes over det mere vidunderlige, da Plattner onsdagen efterat han en mandag i ugen forud var forsvunden, atter viste sig.

Hans gjenkomst var ligesaa besynderlig som hans forsvinden. Saa vidt det er muligt fra Plattners frygtsomme meddelelse at supplere bestyrerens koleriske fortælling, synes følgende at fremgaa: Mr. Lidgett var efter endt dagverk henved solnedgang i sin have, hvor han plukkede og spiste jordbær, som han holder lidenskabelig af. Det er en gammeldags have, skilt fra gaden ved en høi, efeuklædt, rød teglstensmur. Lidgett bøiede sig netop over en rig jordbærplante, da der lød en bragen i luften og saaes et sterkt skin, samtidig med at en gjenstand voldsomt slog til ham bagfra. Han kastedes forover i jordbærsengen saa voldsomt, at hans silkehat — Mr. Lidgett holder paa god gammel akademisk skik — pressedes ned over hans ene øie. Den tunge gjenstand, der havde slaaet an mod ham, og som var gledet ned paakant i jordbærsengen, viste sig at være Gottfried Plattner i en yderst sørgelig forfatning. Hat og snip var væk, skjortebryst og manschetter skidne, og der var blod paa hænderne. Mr. Lidgett blev saa rasende, at han begyndte en voldsom akademisk tale mod sin underordnede, endnu før han var kommen paa fødderne igjen.

Denne mindre idylliske scene afslutter, hvad jeg maa kalde den exoteriske del — den ydre del — af Plattners historie. Det er unødigt at dvæle ved hans øieblikkelige opsigelse. Alle detaljer med datoer og navne vil være at finde i den fuldstændige indberetning, der med det første vil

blive forelagt *Society for the Investigation of Abnormal Phenomena* (Selskabet for abnorme fænomeners undersøgelse). Plattners „sidevendthed“ blev neppe bemerket de par første dage; den lagdes først klart for dagen ved hans tilbøielighed til at skrive fra høire til venstre. Han søgte selv at skjule alle saadanne omstændigheder, da han med rette frygtede deres indflydelse paa hans fremtidsudsigter som lærer. Hjertets forandrede beliggenhed opdagedes først nogle maaneder senere, da han skulde bedøves under en tandoperation. Han lod sig da — meget uvillig — underkaste en lægeundersøgelse. Dermed er vi færdige med alle ydre og haandgribelige fakta, og vi kan nu gaa over til Plattners egen beretning.

Lad mig dog gjøre læseren opmerksom paa den store forskjel, mellem hvad der er gaaet forud i mine skildringer, og hvad der nu kommer. Alt hvad jeg hidtil har berettet, er bevidnet og bevist paa en saadan maade, at ingen advokat kunde gjøre indvendinger. Alle vidner er fremdeles ilive; læseren kan, om han vil, opsøge dem alle og krydseksaminere dem. — Plattner selv med hans sidevendte legeme og tre tidligere fotografier kan opsøges. Det kan derfor trygt antages som bevist, at han forsvandt sporløst i ni dage som følge af en eksplosion; at han vendte næsten lige saa voldsomt tilbage paa en for Mr. Lidgett ubehagelig og fornærmende maade (selv om vore detaljer her ikke er ganske korrekte); og at han vendte tilbage „sidevendt“ som et billede fra speilet. Af den sidste kjendsgjerning maa det næsten med nødvendighed sluttes, at Plattner i de ni dage var et eller andet sted udenfor vort tredimensionale rum — i den fjerde dimension. Bevisførelsen for alle disse ting er sterkere end den, der har bragt mangen en mand til galgen.

For hvad der følger har vi derimod kun Gottfried Plattners eget ord. Jeg ønsker ikke at kaste tvilsomhedens slør over det; men jeg vil kun slaa det fast — hvad saa mange, der skriver om psykiske fænomener glemmer at gjøre —, at vi nu forlader det praktisk sikre og beviste og kommer til ting, som enhver fornuftig mand kan tro eller ikke tro, eftersom det synes ham selv godt og ret. Hvad der gaar forud, gjør Plattners fortælling sandsynlig, medens dens strid med al erfaring gjør den omtrent utrolig. Jeg ønsker som sagt ikke at dømme for læseren eller influere paa hans dom. Jeg beretter blot, hvad jeg har fra Plattners egen mund. Han fortalte mig det hele i min bolig i Chislehurst, og saa snart han var gaaet, gik jeg ind i mit kontor og nedskrev alt efter bedste evne saaledes som det var blevet berettet, ord til andet. Han var siden saa venlig at gjennemlæse mit manuskript, saa dets korrekthed kan ansees som fastslaaet.

(Sluttes.)

Norske forfattere.

II. De yngre og yngste.

Vilhelm Krag.

I.

En ægte, god lyriker burde have lige mange jeger som Poul Møllers berømte licentiat. Men saa rige pleier nu digterne ikke være i vore dage. Faa moderne poeter naar høiere end til at skabe et par typiske figurer eller personlige symboler, hvori deres mangehaande stemninger og følelser krystalliserer sig til nogenlunde klart udprægede billeder eller former.

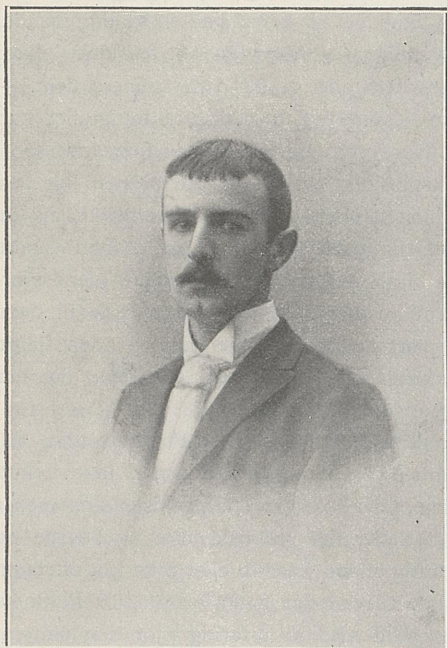

Det jeg, vi møder i de 3 smaa bind, der rummer Vilhelm Krags tidligste digteriske produktion, har endnu ikke helt differentieret sig ud fra den primitive lyriske form, hvori det individuelt menneskelige drukner i stemningsdis, ordklang, rytmesang. Men allerede i hans første bog *Digte* (1891) bærer digterens jeg to iklædninger. Som ouverture til disse poesier har Krag sat den skjønne fantasi Fandango: den vidunderlig melodiøse klage over tidens svigefulde flugt fra os og livets skjæbnesikre visnen i høsten og døden.

Det visner. Det visner,
det visner, det visner,
verden, den visner, og roser og kvinder,
mit legem og alle de skjælvende nerver
visner!

Og tiden, den sniger sig langsomt forbi mig,
og timerne vandrer at grave min grav.
Jeg tør ikke tænke — jeg tør ikke leve.
Tør ikke dø!

Et mildt, klingert, jeg kunde gjerne sige harmonisk tungsind! Det anklager ikke, dømmer ikke, — det toner os imøde som skjøn musik. Et lyst barnligt tungsind, født af undren og længsel og vemod. Bange undren og sødt besnærende vemod. Det jeg, der synger disse melodier, er det blege drømmende „barn med de trætte øine“, hvis „sjæl blev gammel“ ved det første kolde pust af livet:

Dine bryn hvælver sig i vemod,
dit blik er saa bedrøvet,
og din mund har et smil med uendeligt tungsind.

. . . . „Dit navn staar ei skrevet i livsens bøger,“ — dette barn er bange for livet og dagen. Det gribes ikke af vaarens vilde jubel. Den lyse mainat vækker ingen oprørsdrifter tillive, — ingen storm i hjertet. Blodet koger ikke og syder, men sanserne lytter i stille undren til naturens tale: „Træd stilt, træd stilt, det er Valborgsnat!“ Livet rører sig i stilheden. „Der er dans i skoge,“ alver og elverpiger er ude; gjennem vaarnattens tusen lyd og hemmelighedsfulde uro høres romantikens letfodede aandeverden . . . .

Og myggene vimser i florlet serk
og græshoppen messer ret som en klerk . .
mens alle de blomster blunde.

Men mørkestemningen bliver tungere, dystrere. Høsten kommer. Kvelden sænker sig kvælende sort og stor, og de sorte hunde hyler paa landeveiene. Tusser og trold er paafærde; heksene rider paa kirkekors, og døden rider i dale. Og op fra gravene stiger de døde . . . „Der kryber hvidt henad sorte kors — det famler som vildsomme, viftende hænder . . .“ Det er sneens, vinterens hvide skygger, som bliver levende i maaneskinnet.

Og nattens spøgelsefrygt og rædsler viger blot for dagens trætte matte halvmørke:

Jeg sidder og ser paa
to høie popler,
som strækker sig op i den tunge luft.
De ligner to bedende dødstrætte hænder
i angstens afsind
stumt fortvilede
strakte vildt imod høstkveldens himmel,
den tusmørke tause.

Gjennem de digte, som jeg i det foregaaende har stanset ved og endnu flere, som her ikke er plads til at anføre, varieres en og samme stemning: det trætte barns frygt for livet. Men der er i denne Krags første og bedste digtsamling ogsaa et andet jeg: den mørke sværmeriske

page — en nær slegtning af Drachmanns farende svend —, den glade landeveisstryger og troubador, hvis sange priser de gamle gode herligheder: pigernes skjønhed og vinens lyst, solskin og sommer, ranker og roser und alles was Menschenbegehr . . .

> Jeg har alverdens guld i min taske,
> mynt i min lomme og vin paa min flaske.

Og jeg er konge i berget det blaa osv. Denne muntre ungersvend har fri raadighed over alle eventyrverdenens skatte. Han sadler sin vælige hest — mange gange, og tidlig og silde gaar færden til det blaa drømmelands slotte og prinsesser. Megen originalitet er der ikke i disse glade sange. Vi møder i dem den konventionelle ridder- og frøken-romantiks overflod paa svanedun, fløielsbaretter, silkeveste, guldbidsler og sølvsko osv. — ledsaget af en ligesaa aabenbar mangel paa sjæleligt indhold; men det er dog som en ny tone af inderlighed og ung begeistring i Krags variationer over de gamle motiver. Han har gydt nogen ny vin paa de gamle læderflasker. Det er denne tone, som redder dem. Men jeg finder dog blot glimt af hans sande temperament i disse stemninger.

Helt anderledes ægte og dybe er poesier som Mainat, — hvor al vaarnattens længselssyge tungsind er fanget i aandelette akkorder. Og det samme gjælder om de faa sange, der maa henregnes til erotisk digtning: Min maidags brud, Jeg træder de perler blanke, Jeg havde begravet min elskov o. fl. Der gløder i disse poesier en stille henrykkelsens ekstase, en naiv religiøs mystik, som intet har med vor støvets og stoffets verden at gjøre. Det er følelser, som er groet „vestenfor maane og søndenfor hav“ i det unge sinds lyse drømmelande. Her er Vilhelm Krag paa hjemlig grund. Ingen ord maler bedre den vidunderlig skjære klang og stemning i disse digte end følgende linjer, hvori han hylder sin drømmebrud:

> Den sarteste, vage musik den klinger i dine sange:
> døgnfluevingers susen i natteblød luft,
> jasmindufts rislen gjennem rosenblade
> og stjerneskins sagte synken i blankbløde vande.

II.

Nat, digte i prosa — Krags næste arbeide — er paa en maade hans eiendommeligste verk; ialfald taler ingen af hans andre bøger saa ligefrem aabent om de samme følelser og stemninger. Disse prosadigte er oprigtige bekjendelser og tilstaaelser, overbevisende ved sin egte naivitet og rørende hjælpeløshed. Uhindret af formens baand fortæller han om sin ensomhed i verden, om livets uro og dødens fred:

. . . Alene sidder han i mainatten og lytter til springvandets sølvklingende rislen. Rundt om ham suser sommermorgenens lyse stilhed. Men gjennem den fornemmer han livets sterke vækst — hele verden er elskov og knop og fylde. Kun han er udenfor. I ham banker ikke vaarbrydningens varme livsmod. Han føler intet begjær — kun længsler og drømme. Og han ønsker, at han var „det spirende blad paa busken, der aander duft ud i maibłød duft“ . . . ønsker, at han var „en faldende draabe, der klang og sank og druknede i nattens fred.“

Dog ingen ønsker formaar at stanse det urolige hjerte. I den stille nat faar hans fantasi vinger. Han ser for sig en „brændende ørken, hvor scirokkoen flyver gjennem luften som en hvid flamme“. Eller han tror sig ude paa havet, „derude, hvor der er tusen mil til lands, hvor der er tusen mil tilbunds, og hvor der er tusen mil op til tindrende stjerner.“

Men helst ser han sig som den vildvankende vandringsmand, der farer angtsjaget afsted over en sort, nøgen vidde. Han er stødt ud fra livets lyse verden, hvor „de sterke arme og de sunde sind“ hersker. Deres glæde er ikke hans. Hans glæde er som „en duftløs blomst“, og den den „spirer af hans længsel, den vokser i hans drøm“ længst borte fra menneskenes samfund, „hvor alle veie mødes ved verdens yderste ende.“

— — „Men i en kreds staar de høie snefjelde derude, saa sælsomt blaalys-blege som en dødningehær paa vagt, og ovenover hvælver sig den store himmel, saa sort og saa dyb som et dommedagshav.

Og inderst inde i det uendeligste mørke er gud, og han har været død i mange tusen aar, og der er ingen gud, ingen . . . Det er bare natten og tomheden og dødningerne derude og den ensomme vidde og min ensomme sjæl. —

Og det er en dyb stemme, som siger: „Dette er livet.“ Og jeg staar ved randen af en bundløs afgrund, og oppe fra mørket kommer stemmen dyb i natten: „Dette er livets ensomhed.“

Saadan slynger sig stemningernes rytme og fantasiernes billedvæv i Mainætter, bogens første afsnit. Det er fantastens monotone klage over ikke at faa slippe ind til livets fest. Blodets uro føder kun sære ængstende syner og tomme tanker. Lystens røde ungdomsmod dør i drømmenes gustne billed-pragt.

Andet afsnit Høstnætter har kun ringe sammenhæng med første. I et af *Samtidens* hefter for 1891 havde Krag offentliggjort en udsøgt fin novelle-skisse: Hans sidste breve, som i sin tid vakte megen opsigt. Den er det som i forening med en „Sidste nat“ fylder bogens anden halvdel.

Det jeg, som skildrede sig selv i hine breve, er ikke et lyrisk ego saadan i blaa almindelighed. Det er en skibbrudden eksistens, som har

mistet alt, hvad der var ham kjært i verden, og nu prøver at faa tiden til at gaa med at leve op igjen i mindet forgangenhedens begivenheder og bedøve sig i melankolske fantasier. Han ror i oktoberaftenens maaneskin, og ude paa den stille fjord aabenbarer sig for ham den kvinde, som hans skjønhedshungrige sjæl drømmer om de triste graa høstdage.

... „Langt ude, helt nede ved havbrynet drømmer nogle dunkle taager. Vagt runder de sig som kvindearme og kvindekinder, og maanesne ligger blødt ovenpaa. Det er som en drøm om et legeme — dunkelt aandeagtigt, hvidt og nøgent.

Og det speiler sig i havet, men havet skinner hvidere; — da strækker de slanke lemmer sig som skum og lys.

Og se nu: — der kommer hun langsomt drivende indover paa de myge sølvdønninger. Maanelyset falder paa hendes kind, og hun reiser sig halvt med den ene arm støttet paa havets dybe bolstre, og hun slaar øinene op — de underlige mørkegrønne øine og stryger de vaade haar bort fra den blege pande.

— — Jeg taler til hende, men ingen klang lyder; — det er tankerne, der taler som i drømme.

— — — Suleîma, Suleîma . . . dit navn er som den hviskende musik fra alle svingende blomsterklokker, og det klinger stilt udover i tusen fine klangsmeltende toner . . . Jeg har hørt din røst i rimskummende vers og fornummet din graad i høstens sørgmodige klage . . . .“

Men er han træt af disse fjerne, koldt straalende fantasier, da opsøger han en liden elleveaarig pige, som er lige saa from og troskyldig og glad i smukke eventyr som han selv. De to kommer godt udaf det med hinanden. De har begge akkurat den samme følelse af fremmedhed for den „forbandede logiske verden“. „En af de unyttige urter, et klinteblad i Vorherres rige hvedeager, en af de tiloversblevne gjenstande i Gudfaders store tombola,“ — er nok for dem.

Indtil den dag kommer, da livets dør slaaes i bag ham.

I „Sidste nat“ skildres den syges frygt for død og dom, hans længsel bort fra den jordiske jammerdals vaandefulde uro og urenhed til „sjælens evige fred“. I skiftende billeder og syner forkyndes for os de gamle ord: Alverden lider og er sammen i sin smerte. Den døende drømmer ser kun i forvirrede flygtige glimt minderne fra det svindende liv fare forbi. Det var dog altid længselen, „den uendelige hulkende længsel,“ som blev hans lod af livets lyst og livets smerte. Og som et sidste farvel fra den svindende verden lyder springvandets plasken ind til ham. Det toner i dette øieblik som nytaars-klokkernes kimen, der forkynder ny tid og nyt liv . . .

„Thi midt paa den øde mark ser jeg en skinnende hvid skikkelse.

Han kommer hen til mig, og han tar mine vege, visne hænder mellem sine varme, og han lægger sin arm om mit trætte hoved, og han hvisker i mit øre! „Fred være med din sjæl!“

Og der falder fred i min sjæl, og jeg støtter mit hoved til hans arm og ser ham ind i hans lyse ansigt.

Og jeg spørger: „Er du Jesus Christus?“

Og han svarer: „Jeg er sjælens evige fred.“

III.

Aaret efter „Nats“ fremkomst udgav Krag sit første skuespil: *Vester i Blaafjeldet,* eventyrdrama i 4 akter. Det er ubetinget hans svageste arbeide. Men det bør ikke undre os, at en toogtyveaarig yngling forløfter sig, naar han giver sig ikast med emner, der fører tanken hen paa selve de store hovedverker som f. eks. Faust og Per Gynt. Dette forsøg paa at skildre en sjæls udvikling er blevet til en noget barnslig fantasileg, kraftløst og uklart i tankegang, uden dramatisk point og tanke, — men hist og her isprængt med lyriske skjønheder.

Jo Høg, dramaets hovedperson, er det uskyldige, forundrede barn, der ser med troens blik paa livets brogede skuespil. For ham er det idel herlighed og glæde. Han betragter livets marked med lystne opspilede øine som barnet, der første gang er i teatret: det stirrer henrykt ind i høie slotssale, fyldte af prægtigt klædte, straalende skjønne herrer og damer, og aner ikke, at det bare er malte kulisser, falmet flitterstads og sminkede komedianter. Men vor helt bliver snart oplyst om den sande sammenhæng. Han møder en mand, der viser ham, hvordan al denne pragt tager sig ud — seet bagfra. Skjællene falder fra hans øine. Alt er løgn, bedrag, fusk og styghed . . . livet er forfængelighedens marked.

> En skjøge er livet. Med pudder og sværte
> bemalet med sminke i overflod.
> Og elsker du hende med brusende hjerte,
> da vil hun forgifte dit brusende blod.

Den kyndige lærer søger at opmuntre Jo Høg til at flygte bort fra de „steder, hvor mennesker bygger“.

> Der ligger et kongsslot saa fagert og blankt
> i eventyrfjeldenes skygger . . .

Og der sidder en ventende prinsesse paa en „trone af blegrød koral“ osv.

Jo Høg er villig til at fare hvorsomhelst hen, naar han bare først faar lov til at se indom sin gamle moder, som sidder alene hjemme. Og saa bærer det afsted. Det falder just ikke Jo saa let at rive sig løs fra

dem, som binder ham til virkelighedens verden. Da han vel har faaet sat sig ned hos moderen, vil han blive der. Men hans ledsagers og veileders spottende ord jager ham ud af den lune familierede. Og den samme kolde haanende røst beseirer hans næste fristelse: tatertøsen, der med sit unge varme legeme lokker ham til at opgive reisen mod blaafjeldets høider.

Endelig ser vi vor helt i slotssalen i Blaafjeldet i besiddelse af eventyrets oftebeskrevne herligheder. Her er alt hvad ungdoms hjerte begjærer . . . glødende lys og farver; dansende og syngende piger. Prinsessen og Jo Høg sidder sammen paa „en divan i form af en umaadelig blaa blomst.“ Hun synger ham de skjønneste sange:

I armenes vugge, den varme, hvide,
der skal du glemme din kummer og kvide.
I øinenes brønde, de dybe, sorte,
synker din sorg og svinder, blir borte.
Jeg rækker dig læbernes røde krus
og byr dig tilbunds det tømme.
Din sjæl skal glide paa tonesus
og vugges paa hvide drømme.

Men Jo Høg føler blot skuffelse og lede ved det hele. Han tænker midt under omfavnelserne paa livets forgjængelighed, og Blaafjeldets slot med dets guld og glimmer syntes ham usselt mod de skjønheds syner, han har skuet i sine „længslens drømme“. Bedst som dansen om ham gaar livligst, staar synet af moderen liggende paa dødsleiet for ham. For færdet flygter han sin vei.

Jo Høg vil hjem til sin moder. Men hjemveien bliver lang og besværlig. Han farer vild paa øde heier og støder sammen med alskens underlige allegoriske figurer. Da han langt om længe staar i moderens stue, er hun død. Han opnaar blot at faa sit pas paaskrevet af presten som ulydig søn og forhærdet synder for Gud og mennesker.

Og da vi sidste gang ser Jo Høg, staar han med udbredte arm oppe paa en fjeldknat. Hans afskedsord til verden lyder saalunde:

Mor, nu gaar jeg paa kirkevei,
himmerigsklokkerne klinger. —
Mor, nu flyver jeg hen til dig
paa snehvide svanevinger. —

I det lyrisk-dramatiske stemningsbillede Vanitas (trykt i *Samtiden* for 1894) og en række digte i samlingen Sange fra Syden (1894) behandles fremdeles de kjendte motiver: menneskets forladthedsfølelse og afmagt

i verden, livets ustanselige flugt ud i tilintetgjørelsens tomme mørke, lystens hurtigt henveirede lykke og dødens uafrystelige sikkerhed og rædselsfulde overmagt — dennegang varieret med en noget larmende farvepragt og en krampagtig forceret høirøstethed, der skurrer pinligt gjennem den indsmigrende virtuøse prosa-rytme og versenes kjælne musik. Det titanisk trodsige ligger aabenbart ikke for Vilhelm Krag. Hans perserkonge, der spotter guderne, gjør ikke det rette alvorlige indtryk; og vi smiler, naar den blege længselssyge Hamoda knytter haanden mod himlen à la Goethes Prometheus.

Helt sig selv er derimod Krag i den fine stemningsfulde enakter De gamles juleaften (1894). Her har han ret af fuldt hjerte givet udtryk for sin pietetsfulde kjærlighed til en nu næsten uddød generation, hos hvem han har fundet den stille ægte fornemhed og diskrete, beherskede følelse, der staar for ham som de bedste og skjønneste frugter af menneskelig kultur. I det lille skuespil har han faaet forløst alt det dæmpede, milde, sympatisk sentimentale i sit væsen og stemt det sammen til en enkelt ren akkord, der dør hen som sommernatten, naar

Morgenns gyldne, aftenens røde
straaler blidt hinanden møde
med et kys.

Her kommer døden som den lette slummer efter livets fredelige arbeidsdag — medens juleklokkernes glade kimen forjætter det nye livs lyse morgenrøde.

IV.

I romanen *Hjemve* (1895), vor digters sidste, største og ubetinget betydeligste arbeide, løber de spredte linjer i hans produktion sammen til et kompakt, organisk forbundet hele. Her er digtenes forskjellige jeger, det brogede billed-væv i *Nat* og *Vester i Blaafjeldet*, den dæmpede, bløde solefalds-stemning i *De gamles juleaften* — vokset sammen til en symfonisk enhed og iklædt kjød og blod i en fritstaaende helt udformet figur: Erik Ravn.

Denne roman er som hans eventyrdrama et forsøg paa at skildre digterens ideelt typiske jegs udviklingshistorie. Men fremskridtet fra det uklare og naive Vester i Blaafjeldet er overordentligt. En meget karakteristisk lighed er der dog mellem de to bøger. I dem begge forskaanes helten for de mere borgerlige sorger og kampe. Begivenhedernes sammenkjædning bliver derved temmelig løs og vilkaarlig, og den hele historie kan for en uvillig betragtning let faa et uvirkeligt abstrakt præg. Men overgiver man sig tillidsfuldt i forfatterens førende haand, vil man neppe opdage slige mangler.

Hjemve er historien om, hvordan Erik Ravn, den fremmede og ensomme i en verden af travle, uforstaaende og skjønhedsfiendtlige mennesker, lærer at vende tilbage til de evige værdier: den frie natur og jorden, som grønnes og fornyer sig gjennem alle tiders omvæltninger.

Han vokser op som en sky og fortænkt gut, som mest gik om for for sig selv og grundede. Der er i hans natur noget gammelklogt, stilfærdigt, indadvendt, som faar udvikle sig frit i hans ensomme gammeldags hjem, hvor han omhegnes af en tantes moderlige ømhed. Sine fridage fra skolen tilbringer han ikke i vild leg sammen med kammeraterne, men alene oppe paa nogle store mørkelofter, hvor han ret har spillerum for sit fantasteri og sin trang til det hemmelighedsfulde. Hans barndoms største oplevelse er, at han en tid gaar turer med en underlig fremmed pige, som pludselig en dag reiser bort. Dette eventyr ligesom indvier ham til livets sorg, men det hærder ham ogsaa til det fortvilelsens haab eller kanske rettere resignation, som er lidelsens bedste frugt. Den første virkning af denne oplevelse er en øget reflekterende indadvendthed. Hans sjæls øie aabnes for menneskenes evige gaader: „livet og døden og alle de dybe ting i verden.“

„Snart stødte han paa mangt og meget, han ikke kunde raade med, og han begyndte derfor at læse kloge mænds bøger.

Hvad han før kun utydelig havde skimtet, men som altid havde ligget paa bunden af hans væsen som dunkle anelser, sprang her frem i skarpe skikkelser og antog faste former.

Der var svar at finde paa alting i de vise bøger — kloge rolige svar. — Alting i verden blev saa klart, men ogsaa saa koldt og ubarmhjertigt og haabløst. — Og tilslut forekom det ham, at hele det liv, der laa foran ham, var som en af de tidlige vaardage, da solen skinner saa hvidt, at det næsten piner ens øie, fordi den bare viser, hvor alt er forfærdeligt goldt. — Man kan ikke tro paa en sommer for al denne graa elendighed; og man ved næsten ikke, om det engang er umagen værd at haabe paa, at alt skal grønnes: det hele er jo bare en grusom leg af en ond skjæbne, der siden vil pine hver blomst, hvert straa langsomt ihjel, for at savnet skal blive endnu smerteligere.“

I disse tanker og under trykket af slige stemninger henlever Erik Ravn sin barndom og første ungdom. Det gjør ingen forandring i hans blege indadvendte fantasiliv, at han bliver student og kommer fra sin stille, lille underlige fødedy ind til Kristiania. Eller at han vil være maler og begynder at udforme sine stemninger og drømme i levende billeder og skikkelser. Thi det, han maler, er det henaandede, det som mere er hemmelighedsfuld sjæl end liv og legeme. Vi forstaar derfor ogsaa godt, at han ikke gribes af den megen bevægelse og begeistring, som rører sig om ham

og forener hans jevnaldrende til deltagelse i dagens strid. Han er den fremmede, udenforstaaende, — ikke engang naturens urolige, alt overvældende opstandelsesfest formaar at rive ham ud af hans uvirksomme, træt vemodige dvaletilværelse.

Dog ingen ung sjæl kan undgaa at komme i strid med livet. Han har en onkel, som en dag meget mod hans vilje sender ham tilfjelds. Deroppe paa de menneskeltomme høider og dybt inde i de tætte tyste skove gribes han endelig af livsfølelsens dunkle magt. Hans sanser vaagner. Hans blod kommer i brand. Og han kjender sig for første gang med sjæl og krop i samfund og sammenhæng med den stridende og voksende natur.

„I den hede solstilhed havde han fornummet hele skogens hemmelighedsfulde kamp — kampen mellem de hundrefodhøie træer, mellem disse rødder, som vred sig i knuder nede under jorden, brødes og sled i hinanden som sterke, knudrede kjæmpearme, lige ud til de fineste smaa rodtrevler, der sloges om hvert saftkorn, indtil den sterkeste drak det ind med grisk mund. — — — Ogsaa nede i det smaa, mellem blomsterne, græsset, mosen, var der samme drift og kamp. — Der var knoppe, som brast, blomsterstøv, der befrugtede, frø, der modnedes og faldt. Nede i det uanselige, ensformige lav var der en hel verden for sig: — ækle, graa midder og blanke pansrede insekter; men samme lov for den usleste mark som for den stolteste bille. — Hvilken myldren, hvilken stimlen fra og til, — en endeløs virren af følehorn og tynde ben, en blinken og flaggren af ilfærdige vinger. — Samme, samme vækst, samme maal!

Om natten, i de disige stunder efter solnedgang, kunde han sidde og lytte efter, hvordan hele skabningen sukkede vellystigt eller taug i undfangelsens og parringens mystik.

Hele luften klagende fuld af lok og længsel; maaltrostens fløit, aarhønens kaldende kaglen — tusen fjerne fuglestemmer, han ikke kjendte, langt, langt borti skogen.

Naar han tænkte paa den uendelige lænke af viljer, der hang indi hinanden som aarsag og virkning, naar han tænkte paa dens evighed, da vokste denne drift frem for hans bevidsthed som det største i verden, som livets træ, der har sin rod i selve skabelseshistoriens mystik og hvis krone favner hele universet.

Og træets stammesøile — var det til syvende og sidst ikke den, der bred og vældig stod rammet ned gjennem menneskehedens historie? Thi dette — livsdriften — det var da centrum i al verdens vilje. — Kjønnenes dragning og dragningen mellem afkom og ophav. Og denne dragning strakte sig langt videre; derindunder kom alle følelser, der i historien havde potenseret menneskeviljen til heltedaad og storhed. — Fædrelandskjærlighed

for eksempel — var det ikke samme dragning mod ophavet, mod sit hjem, sit sprog, sit landskabs linjer? Og religionen, — var det ikke netop denne sammenhæng mellem den lille celle høit oppe i livstræet og roden — urcellen Gud — dybt nede i tilblivelsens dunkle mørke?“

Og som han er vaagnet til livsfølelse og livsforstaaelse, saa vaagner han til kjærlighed. En ung kristianiadame af den sidste generation — *the new woman,* som den heder i England — erobrer ham ved sin rovdyrmoral, rovdyrmanerer og øvrige allermoderneste kvindelige eiendommeligheder. Og de to reiser til syden og kommer hjem igjen og skilles saa for stedse af den onde skjæbne.

Dermed er Erik Ravns livsroman forbi. Han føler sig med et stødt ud af menneskenes samfund. Han reiser bort fra alt hjemligt og kjendt.

Længe flakker han om i udlandet. Men hans tanker kredser om den tabte elskede. Han oplever altid paany hele den korte kjærlighedstragedie. Anklager de onde mennesker, som røvede hans lykke, og fordyber sig intenst i sin lidelse og hjælpeløshed. Al romanform er helt opgivet, — det er jeg, det gamle sentimentale jeg, fra digtene og Nat, som klager over sin ensomhed og forladthed i den onde, grusomme og hæslige verden.

Vi følger Erik Ravn gjennem de fremmede byers gader, hvor han driver om ubeslutsomt i sine sørgmodige stemningers og drømmes vold. Uforstaaende, viljeløs, tankeløs vakler han afsted i ring om sig selv, følgende ubevidst det spor, hans følelse har optraadt atter og atter. Vi er hos ham, naar han vaagner om morgenen med hotelværelsets fire graa gravkolde vægge stirrende ham imøde. Ægtere skildring af mat modløshed og stille hensunken sentimentalitet mindes jeg ikke at have læst. Da Erik Ravn staar overfor den i romanerne og virkeligheden ikke usædvanlige løsning af tilværelsens vanskeligheder: selvmord ved hjælp af revolver, viger han tilbage — fordi hans ømme skjønhedssans oprøres ved tanken paa de i æstetisk henseende mindre tiltalende følger af dette skridt.

„Det menneske, som er meget alene: — alle hans tanker flygter væk fra den ensomhed, hvori han lever og tilbage did, hvor de engang har slaaet dybe rødder, og der gror de tilsidst ganske fast“ . . . Der kommer en dag, da han ikke længer holder ud at forsvinde i den sværm af tusen ligegyldige fremmede, som vrimler om i en udenlandsk storbys gader. Han begynder at længes „efter naturen, efter jorden“. Han er træt af det rodløse, haabløse, golde stemningsliv. Det bliver saa usigelig tomt tilsidst at gaa der som den fattige drømmer og se paa, hvordan livet sagtelig glider ham ud af hænderne. En vaardag vækker ham af stemningsdvalen. Det nye sterke lys, den linde, livssvangre luft kalder frem

i dagen hans gamle selv, det fordums kraft-beruste jeg, der fornam livssafternes og livsattraaens sterke tale i skogens stille dybder. Han længes efter at se „kjølvandet af sit arbeide, at se det gro og grønnes under sine hænder“.

Og Erik Ravn reiser hjem — fuld af vaar-mod og vaardrømme. Og han synes som alle, der en lys maidag sætter foden paa den fædrene stengrund, at her er det godt at være — *quand même*. Karl Johan er den smukkeste af alle verdens gader og 17 Mai den skjønneste, stolteste frihedsdag, et folk eier . . . Menneskene kommer ham venligt imøde, de vil have ham med i den store kamp for landets selvstændighed og fremgang. —

Men personlig modgang driver ham atter ud i ensomheden. Han faar høre, at en forfatter har bagvasket ham i en bog, — og det er nok til at tage modet fra ham. Hans sind fyldtes af den gamle ørkesløshed, den gamle given op det hele. „Hvad havde jeg at gjøre blandt disse mennesker? Og hvorfor skulde jeg da være kommet tilbage her, hvor bare alt reves op og ødelagdes den ene gang efter den anden?“

Nu vil han for altid bort fra alt, som heder menneskesamfund, til de steder, hvor livet ikke skjuler sit væsen under løgn og forræderiske masker. For anden gang kommer Erik Ravn hjem til *alma mater natura*. Hør, hvorledes han synger hendes pris!

. . . „Jeg takker dig min gamle, kloge onkel, der første gang sendte mig ud fra de daarlige byer med deres smaa mennesker. Jeg takker dig, thi da lærte jeg at elske jorden og alt, hvad dens er. Dette er det, der skiller mig fra de andre og gjør mig til en fremmed blandt folket. For de elsker kun verden, og verden er kun livets form. Men jeg elsker jorden, og den er livet selv.

Ja, jeg elsker dig jord; thi du er den rige og den evige, du er den gaadefulde og almægtige, thi dit væsen rummer baade fødsel og forgjængelse, baade vorden og død.

Du er verdens fiende, fordi din uforgjængelighed sprænger al form og bringer urede i døgnets og systemernes konstruerede mekanisme.

I dit vildnis vokser den stolte furu, den giftigrøde fluesop og den blyge linnæa side om side; mit øie frydes over din stolte rigdom, og min sjæl skjælver, naar vinden om natten bruser stor sorg gjennem de mørke graner, den bøier sig i andagt for den evighedens taushed, som sænker sig fra vinternattens stjernehimmel.

Og verden vil gjøre dit dybe vildnis om til en sirlig kjøkkenhave med sunde rædikker og letfordøielige blomkaal, det vil lægge dit frie hav i lænker og indføre evigt solskin med kunstige regnskyl til nødtørftigt brug.

Aa jord! Jeg ser din egenraadige sol le en høi latter under himmelen og dit vilde hav kruse sig i skumhvid forbitrelse!"

Og som jorden er stolt og rig, mangfoldig og uudgrundelig, saa er ogsaa menneskene det:

„I menneskenes sind ligger ogsaa din dybe muld. I menneskenes sind er der ogsaa vildnis. Og tidt klager ogsaa der høststormen tungt i de lange oktobernætter.

Men i menneskenes sind vil ogsaa verden indføre sit nyttige solskin og nødtørftige regn og anlægge sine smaa, sunde kjøkkenhaver. Og videnskaben kommer med sine smaa draabeflasker og sine mavebælter og vil kjæmpe mod sin forgjængeligheds lov.

Men stor og uimodstaaelig bruser du fra evigheden ind gjennem menneskesjælene med din vaar og med din sommer, med din høst og med din vinter, med din vorden og med din død."

Han finder det fattige ensomhedens land — en mørk øde egn, hvor øiet bare møder „lyng og svart stenet myr . . . et stivnet sort hav," hvorover vinden farer som en fredløs aand. Her er stedet til at lære den store ufortabelige resignation, thi alt synes knuget af skjæbnens haarde haand og bundet af dødens fred.

Og dog kan ogsaa her være lys. Den sorte ørken har oaser, hvor det myldrer af sterkt farvede blomster og tykke humler og fine underlige sommerfugle. Og solen kommer der med rigere, renere straaaler end nogen andre steder i verden.

Ogsaa her er da haab. Den „vanvittige fatalisme, der skriger op ifra de øde marker," er ikke naturens mening. Det er alene menneskenes uforstand og havesyge, kortsynthed, daarlighed, som ribber røver jorden for det muntre trøstefulde farvestraalende vækst- og blomsterflor. Erik Ravn begynder at forstaa, at hans liv maaske ogsaa kan bruges til noget godt i verden:

. . . „Jeg vil plante træer, hvor der før var nøgent; jeg vil lære husmandsfolk op til at lægge haver om sine smaa hytter og gjøre dem glade i andet end kjøkkenurter . . . Jeg vil lære dem at holde af. Thi det adler menneskesjælen."

„Jeg vil bare dyrke jorden og se det vokse under mine hænder. Og se løvet dø om høsten, og se det spire frem igjen hver evige vaar" — det er Erik Ravns sidste ord til os.

Tilbage til naturen! Tilbage til vor hellige hulde moder! Tilbage til barndommens solskinsliv! Tilbage til troens og det sterke enfolds rene idealer!

Saa lyder de sidste dages spæde ekko af parolen fra hin menneske-

sky samfundshadende drømmer og eneboer, der for 150 aar siden indledede sit kulturanatema med de stolte ord: „O menneske! hvorfra du end kommer og hvilken tro du end monne have, saa hør din historie, som jeg har læst den, ikke i dine vise brødres bøger, men i naturens store bog, der aldrig lyver.“*)

Carl Nærup.

Et glimt af Kanton.

(Efter **Florence O'Driscoll** i „*Century*“).

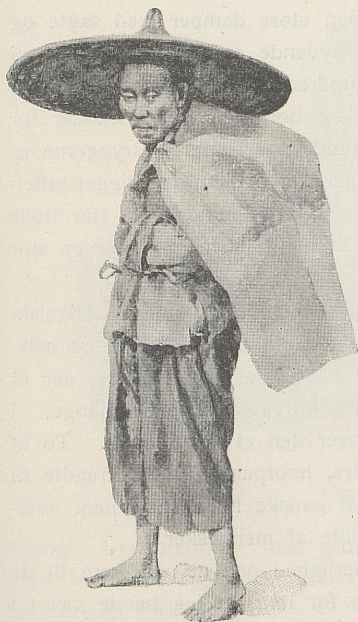

Kulie i vinterdragt.

En levende masse af underlige skikkelser, scener og farver; et kaos af ubeskrivelige ting, lyd og duftarter, ud af hvilket nogle faa mere tydelige og veldefinerede indtryk stiger frem for erindringen, — det er for mig Kanton, som jeg endnu mindes det.

Det var i den tidlige graalysning, at vor store, elegante floddamper nærmede sig byen. Den mudrede flod flød med hurtig strøm mellem lavtliggende bredder af flade, grønne sletter, der i det fjerne tabte sig i et tyndt taageslør. Kinesiske baade laa tilankers langs bredderne eller drev med strømmen. En liden livligfarvet legetøis-junk udstyret med guldpapir og andre lysende og glitrende sager drev ind og forsvandt under damperens store hjul. Det var en offerbaad, — en taus bøn for en eller anden sjæls fred i de dødes rige.

Mod syd hævede sig ved den ene bred en høi pagode som en slank, velformet søile 120—130 fod høi og bygget i otte eller ni etager, saaledes at hver etage var en ubetydelighed mindre end den næst lavere. Fugle havde baaret sæd af slyngplanter og baniantræet ind i murrevnerne, saaledes at dette planteliv nu delvis skjulte endog pagodens døre og vinduer og hang i vakre kranse og sløifer fra altanerne i de øvre etager.

*) J. J. Rousseau: Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes. Introduction.

Netop som solens gule og rosenfarvede straaler spredte sig over himlen, viste der sig for os en uendelighed af tage og bygninger. Et tæppe af røg laa over byen som en følge af den foregaaende aftens illuminationer, baal og røgelsebrænding.

Floden begyndte nu at blive livlig. Hundreder af baade passerede os. Undertiden saa vi en baadmand ro som gjaldt det livet for at krydse vor vei lige forud; men ikke før var han vel paa den anden side af os, end han rolig hvilte paa sine aarer og lod sig drive med strømmen, medens han dovent iagttog os, saalænge vi var isigte.

Saa kom vi ind i selve baadbyen. Der syntes at være millionvis af mennesker i baade paa floden; baad ved baad, saa langt øiet rak; kinesiske kanonbaade, junker, husbaade, sampaner, tøffelbaade, kanoer — alle fulde af støiende, underlige skikkelser. Den store damper gled sagte og forsigtig frem gjennem dette mylder af flydende menneskeliv. Idet vi nærmede os byen, blev vi omringet af hundreder af smaabaade fulde af skrigende og gestikulerende mænd, kvinder og børn, der søgte kunder for det ene eller andet blandt de ombordværende passagerer. Bryggerne er bygget ud i floden lodret mod strandretningen, og mellem dem ligger tøffelbaadene sammenstuvede i tætte klynger som drivtømmer i en stor flods stille bagevjer. Tøffelbaade kaldes de, fordi de fuldstændig ligner en stor trætøffel med spids taa.

En kinesisk fører var naturligvis en nødvendighed for en engelsktalende fremmed; ligeledes to bærestole, en for føreren og en for mig selv. Stolene er komfortable, dybe bræt eller kasser af kurvarbeide, der er fæstet midt paa to elastiske bærestænger omtrent seksten fod lange. I kassen er der et sæde med høi ryg og over den et lidet soltelt. To af bærerne løftede stangenderne til sine skuldre, hvorpaa to andre traadte til mellem dem og kurven, og afsted bar det ganske hurtigt gjennem overordentlig trange og snirklede smug, overfyldte af mennesker.

Jeg ventede i begyndelsen med begjærlighed paa at naa frem til de egentlige bygader, da det omsider gik op for mig, at jeg havde været i de „egentlige" gader og tilmed i hovedgaderne den hele tid. Mil efter mil løb bærerne — gjennem de snoende og bugtede trange smug, over granitbroer tversover mudrede bække, gjennem granitbuegange, der førte gjennem 20—30 fod tykke mure, gjennem gader flankerede paa begge sider af smaa butiker; butiker i det uendelige; her og der et beboelseshus eller et tempel; saa atter butiker og restauranter og aabne boder paa de smaa torve; butiker og boder, hvor kunstnere og haandverkere saaes ifærd med sit arbeide.

Kun yderst lidet sol kom ned i disse „gader". Deres tranghed alene udestængte alle undtagen de vertikale straaler, og selv mod disse havde

det skyggeelskende folk beskyttet sig ved at hænge matter fra tag til tag tvers over gaden, saa den hele by syntes at ligge under tag — tag af matter og filler.

Solteltet over min stol gjorde det vanskeligt at se; jeg lod det derfor tage bort, og naar vi nu og da kom ud paa en liden udækket gadestump, hvor solen stak med slig magt, at den formelig smertede, slog jeg op min paraply. Ofte maatte jeg imidlertid atter lukke den, for at den ikke skulde sætte sig fast eller blive hængende i husvæggene paa begge sider. Et par gange mødte jeg en kulie med stor flad hat. Han standsede og satte hatten paa kant paa hovedet for at faa den forbi min paraply i den trange gade, — der var ikke plads for hat og paraply paa

Ved flodbredden.

engang. Gadebredden i den ældre by er fra fire til seks, syv fod. I de nyere bydele er gaderne ofte ti, ja sogar op til femten fod brede fra husrække til husrække.

Disse trange smug syntes aldeles fuldpakkede af mennesker. Det saa ud som maatte det gaa an at spadsere hen over strømmens hoveder. Rig og fattig, høi og lav stødte her sammen. Kulier, der var ganske nøgne, naar ungtages de høit oprullede løse underbukser, bar vand og ved ophængt ved begge ender af en seks fod lang bærestang, der laa over skuldrene. Gadesælgerne bar sine varer i kurve, der hang paa begge sider af et gammeldags „aag"; der var frugt og levende rotter, hunde og katter, smaagriser og legesager osv. Høie personer med silkekjoler og med flagrende haarpiske banede sig med kondenseret værdighed vei gjennem mængden. Der var ogsaa mange kvinder og børn; de første hoppende

bedrøvelig og smertefuldt afsted paa sine fæle lemlestede fødder; deres lægger var af operationen blevet til tynde benpiber dækkede af krøllet, gult pergamentskind. Af og til mødte vi en mandarin i en elegant bærestol med tæt tiltrukne gardiner og vinduespersienner. Et par gange maatte vi træde tilside for at lade et ligfølge passere. Under trompetskrald, dundrende gongoner og hvin af disharmoniske strygeinstrumenter drog følget forbi med sine straalende vimpler, høitbaarne papirdukker, brætter med mad og røgelsestænger.

Kulierne bar for det meste sine haarfletter opsat og havde paa hovedet en hat, der saa ud som en meget flad lampeskjærm og maalte to fod i diameter. Den tjener nærmest som paraply og parasol. Kontorister, kjøbmænd og storfolk bærer fletten hængende nedad ryggen og gaar enten barhovedet eller med en liden „røgelue“ af silke og med en koralknap i toppen.

Alle syntes at have det travelt; ingen saa utilfredse ud; enhver var høflig og rede til at gaa af veien for andre. Regelen — der strengt overholdtes — var at holde af tilhøire. Man kunde derfor altid i gaderne se to parallelle strømme, én der flød mod en og én der gik fra en. Alle standsede og traadte tilside for et ligfølge eller andet optog; og naar man saa atter satte sig i bevægelse var regelen: først at lade slippe frem bærestole med passagerer — skjønt ogsaa disse gav plads for en arbeider med en rigtig tung byrde paa skuldrene —, saa enhver, der havde noget tungt at bære; mandariner og rigtklædte rigmænd traadte tilside for at lade den tungtlastede kulie faa passere først. Der var intetsteds politi; gammel høflighedstradition holdt bedre vagt end konstabler.

Et slaaende træk ved gaderne var, at heste eller andre trækdyr ganske savnedes. Der er ingen vogne, derfor heller ingen larm af hjul og hestehove. Støien bestaar blot af menneskelige stemmer.

Kanaler gjennemkrydser byen paa forskjellige kanter; men de er afstængte fra den ved høie volde beklædte med mursten, og hvorigjennem de krydsende gader føres i buegange der lukkes af tunge træporte.

Bygningerne er sjelden mere end tyve fod høie og bestaar oftest blot af en eller halvanden etage. Naar butiken i første etage er aaben, betyder det, at den hele væg til gaden er fjernet, saa den passerende ser alt, hvad der foregaar derinde.

Brolægningen bestaar af løse granitblokke, der ligger tvers over gaden og er saa lange, som gaden er bred, medens de selv (i gadens retning) har en bredde af ni tommer og en tykkelse af seks. Midt i gaden, under disse heller, gaar rendestenen. Vand, afskylninger og urenslighed siver ned i rendestenen gjennem sprækkerne mellem stenene.

Kjøkkenlugt er sjelden behagelig, og den kinesiske er for europæiske

næser omtrent uudholdelig. I en by, der næsten helt ligger under tag, stænges saa denne duft af kogende grøntsager og andre rariteter inde sammen med lugten fra aabne boder, hvor der steges fisk, med røgelse i tætte masser, med lugten af sandeltræ, af opium, af de aabne ildsteder, af her og der en tilstoppet rendesten eller anden urenslighed, af de sammenpakkede menneskemængder i den fugtige, dampende hede; alt inde-

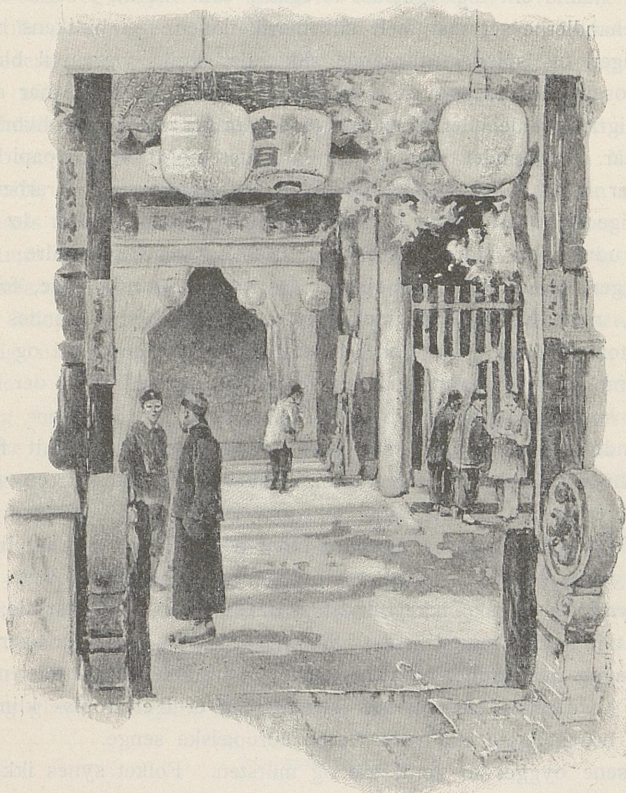

Indre gaardsplads eller have i rigmands bolig.

stængt i en lummer, smaakogende atmosfære; — man vil derfor let forstaa, at Kanton ikke netop lugter godt.

Butikernes varer tilvirkes som regel, hvor de sælges. Kjøbmændene selv forekom mig at være fede, stormavede, høflige herrer, der sjelden havde andet paa end et par løse underbukser, hvori de sad og viftede sig i skjønneste ro og dovenskab, indtil en kunde traadte ind.

Skilter af alle former og farver hang udenfor butikerne, fra bord, der var seks, syv fod lange og ti, tolv tommer brede til en ganske liden

papirstrimmel. Skriften paa disse skilter var prangende — guldbogstaver paa høirød bund, høirøde bogstaver paa sort bund, blaat paa hvidt osv. — Orientalske papirlygter hang allevegne. Under mit besøg holdt man dog paa at indføre elektrisk belysning i gader og større butiker. Om aftenen, naar alle lygter var tændte, frembød gaderne et underligt, farverigt og helt vakkert og fængslende skuespil.

Alt haandverk og arbeide foregaar, som nævnt, i selve butikerne. Hos silkehandlerne ser man hele silkefabrikationen, — i butikens baggrund sidder piger og spinder glinsende silke, der straks væves til bløde, fine tøier. Hos sølvsmeden ser vi hvorledes alt, hvad vinduerne har at opvise af fint filigranarbeide eller af underlige sølvdrager og dyr, — hvorledes det alt opstaar. Et andet sted sidder arbeidere og skjærer papirknive og papirvegter ud af det haarde elfenben, eller træskjærere forarbeider sine vidunderlige ting, idet hver af dem skjærer løs, som gjælder det livet og synes at udvikle de fantastiske former direkte fra sit eget indre.

Tiggere saa jeg næsten ikke. De kommer kun tilsyne, fortalte en ven mig, naar et parti af Cook-turister ankommer. Da sendes der bud hele Kanton over, at nu er der penge at faa for et godt ord og en fremrakt haand, og ud strømmer der hundrevis af individer, der betragter turisterne som rigt og lovligt bytte.

Vandforsyningen kom, saa vidt jeg kunde se, overalt fra smaa brønde, hvoraf hvert hus havde sin. Vandet fandtes i en dybde af 4—6 fod.

Befolkningen lever og arbeider i det frie. Hele dens liv ligger saa aabent i dagen som dens drænering. Menneskene synes at være friske og sterke, hvad der kanske ikke mindst skyldes den praktiske maade, hvorpaa de ved at indrette sig mod heden. Deres løse, tynde klæder er overordentlig behagelige og bekvemme, og deres senge af træ uden dyner eller madratser med en hovedpude af træ eller kurvfletning er i et tropisk klimat langt bedre og behageligere end vore varme europæiske senge.

Husene bygges af jord, træ og mursten. Folket synes ikke at forstaa vedligeholdelsens kunst. De bygger kostbare pagoder og lader dem staa uden reparation, til de falder ned, hvorpaa de bygges op igjen fra nyt af.

Blandt de som regel lave bygninger sees af og til et enkelt fire eller femetages firkantet hus at rage op som et taarn. Det ligger frit og har ingen vinduer eller aabninger undtagen i de øverste etager. Det mangler ogsaa alle fremspringende punkter og al dekoration, der kunde gjøre det muligt for tyve at klatre op ad udsiden. Disse bygninger er en art bankinstitutioner eller pantelaanerindretninger. Her nedlægges kostbarheder til opbevaring, og her ligger kinesernes vinterklæder om som-

meren. Paa det opbevarede erholdes et laan mod rente. Selv mandariner driver forretninger med disse pantelaanerinstitutioner. Ingen skjuler sin forbindelse med dem. Det er ingen skam at pantsætte og faa penge paa sin vinterdragt i sommerens løb.

I et andet taarn er den gamle vandklokke, der i seks hundre aar har maalt tiden for kantoneserne. Fire irrede kobberkar staar trappevis det ene over og bagom det andet. Ved bunden af de to øverste er der smaa huller, hvorigjennem vandet fra dem siver ned i karret nedenfor. I det nederste kar er der en „flyder“, hvortil en graderet stang er fæstet. Stangen stikker op gjennem karrets laag og angiver ved sin høide over dette klokkeslettet. De fire kar regulerer mulig unøiagtighed i et enkelt kar. I det øverste fyldes vand nok til at vare i 24 timer. Naar denne tid er forbi, er det nederste kar fuldt, og stangen viser kloken 24. Dette kar tømmes da, og indholdet bringes tilbage til det øverste kar.

Rundt byen løber høie mure, hvor man har anledning til at se i rustet forfatning alle de kanontyper, som vore forfædre har benyttet. Paa murens høieste punkt ligger en femetages pagode, fra hvilken man har en herlig udsigt over by og land. Langt mod nord ligger de Hvide Skyfjelde. Mellem dem og byen lysgrønne marker, over hvilke floden snoer sig som et bredt sølvbaand. Her og der hæver sig slanke pagoder omvundne af slyngplanter som underlig befjærede spir. Nærmere byen paa bakkeskraaningerne ser man kirkegaardene fulde af buddhabilleder. Mod syd inden sine mure ligger byen, underlig og næsten hemmelighedsfuld; forunderligst af alt den absolute stilhed over den. Ingen larm, intet rullende døn som fra en af Vestens storbyer. Intet liv synligt engang; det meste skjult under gadernes tagmatter. Og dog ved man, at det mylrer dernede af barfodede mængder, der skynder omkring i de trange gader, arbeider og sveder, — en million mennesker stuet sammen med sine sorger og glæder i heden, i stilheden, i trangheden dernede.

Nordiske tidsskrifter.

Naturen. — Marts. — *Hagbart Magnus:* Vor kundskab om jordens form og størrelse; *Schiller-Tietz:* Lidt om bicellen; *Otto Lang:* Asfaltsøen paa øen Trinidad; *Ernst Krause:* Mellemled i dyreverdenen; Spirekraften af frø. — Mindre meddelelser.

For kirke og kultur. — Marts. — *Kristopher Bruun:* Om det norske presteskab og pietismen; *D. Isaachsen:* Røntgens straaler; *Clara Tschudi:* Ludvig XVI's sidste dag; *N. Teisen:* Romanes; *Dr. Driver:* Mosebøgerne og den moderne kritik; *T. Homme:* Vort sprog; Forskjelligt.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under „Redaktørens sofahjørne“.

Kringsjaa.

Kristiania, 9. april 1896.

Det er dog vel længe, længe siden, at tre maaneder bragte saa meget og saa forskjelligartet nyt paa storpolitikens omraade, som tilfældet har været de tre første maaneder af dette aar. Krigsrygter farer omkring saa tæt som gnister under en brand. Ikke før har vi vel fattet aarsagen til og betydningen af én krig eller krigstrudsel, end en ny melder sig. Venezuela, Transvaal, Erythreia, Sudan — og nu Rhodesia og Matabeleland. Og omtrent alt gaar ud over stakkels England, som sandelig har havt det varmt i det forløbne fjerdingaar: tre smaakrige og to truende store krige, den ene med Amerika og den anden med Tyskland.

I **Rhodesia** eller **Matabeleland** — landet øst og vest for Transvaal — har de indfødte gjort opstand og indesluttet de hvide i hovedstaden Buluvajo. Der findes kun levnetsmidler for en maaned, og afstanden fra Kaplandet og nærmeste hjælp er stor. Opstanden er almindelig; selv de indfødte politisoldater har sluttet sig til oprørerne, der er ganske godt bevæbnede og dygtige krigere. Situationen er derfor alvorlig for England. Cecil Rhodes har ilet tilhjælp og er ivrig ifærd med at hverve frivillige til hurtig undsætning af Buluvajo. Præsident Krüger har i en lidt satirisk men venlig skrivelse tilbudt England boernes hjælp — ikke netop af purt ædelmod, men fordi de sortes seir i Matabeleland vilde være ensbetydende med deres indfald i Transvaal og med en farligere og uhyggeligere nabo end selv dr. Jamesons fribyttere.

Foreløbig har derfor den fælles fare fra de sorte gjort engelskmænd og boere til venner og forbundne, — atter en af disse besynderlige dages aldeles uforudseede overraskelser; thi netop før matabelernes oprør, indtog **Transvaal** en mod England temmelig truende stilling. Det synes, som om det har lykkedes Krüger at faa en alliance istand med **Orangefristaten** til fælles forsvar af boeruafhængighed mod engelske „overgreb“. Nu har matabelerne kastet en ny faktor ind i problemet, saaledes at det er umuligt at have nogen mening om dets videre udvikling. Matabeleroprøret tør have samme virkning her, som Venezuelastriden har havt paa forholdet mellem England og Amerika, nemlig den, uventet at bortrydde misforstaaelser og gjøre de stridende til fast forbundne, hvad der utvilsomt for alle parter var det heldigste. — Engelske blade er forberedte paa slette nyheder fra Rhodesia; endog de hvides nedsabling vil neppe komme uventet; men selvfølgelig vilde det kun blive begyndelsen til en krig, der maatte slutte med fuldstændig seir for England.

Endnu mere truende og mere vanskeligt ser det ud for England i **Sudan.** England greb ind væsentlig — af egoistiske grunde tilsidst naturligvis — for at lette Italiens stilling i Abyssinien. Dette er allerede fuldstændig opnaaet. Englands bevægelser har trukket hele dervishsværmen bort fra italiensk omraade og op mod Ægypten. Ogsaa Menelik har — heder det — forladt de italienske stillinger og draget hjem igjen til Shoa, formodentlig tilfreds med, hvad han har udrettet og bange for dervischerne, — alle disse landes svøbe og skræk. De marcherer nu i en styrke paa 15,000 mand under Osman Digma mod den engelsk-ægyptiske havn Suakim

ved det Røde Hav. Dette punkt er af overordentlig betydning for England som et vigtigt led i dets forbindelser med Indien. I Suakim kan nemlig tropper fra Indien landsættes 16 dage efter afreise fra Bombay, og i Indien har englænderne sine bedste og fleste soldater. Ved hjælp af Suakim kan saaledes Øvre-ægypten altid undsættes fra Indien. Falder Suakim, er saadan undsætning blevet meget vanskeligere. Byen har nu kun en mindre besætning, og der næres derfor lidt uro angaaende den. Tropper til dens undsætning vil sandsynligvis blive afsendt fra Indien.

Samtidig med Osman Digmas march mod Suakim, rykker en anden dervischstyrke nordover mod Ægyptens sydgrænse. Alt tyder saaledes paa en ny og alvorlig sudanesisk krig. Denne krig, er det vel at forstaa fra begyndelsen af, har ingen nyerobringer som maal; der er ingen rige lande at vinde; dens eneste maal er at forsvare og sikre Ægyptens fredelige befolkning og udvikling mod dets fanatiske og krigstlyste naboer i syd. Men muligt er det, at dette maal vil føre til og endog nødvendiggjøre Sudans erobring og garnisonering og dervischernes endelige undertvingelse.

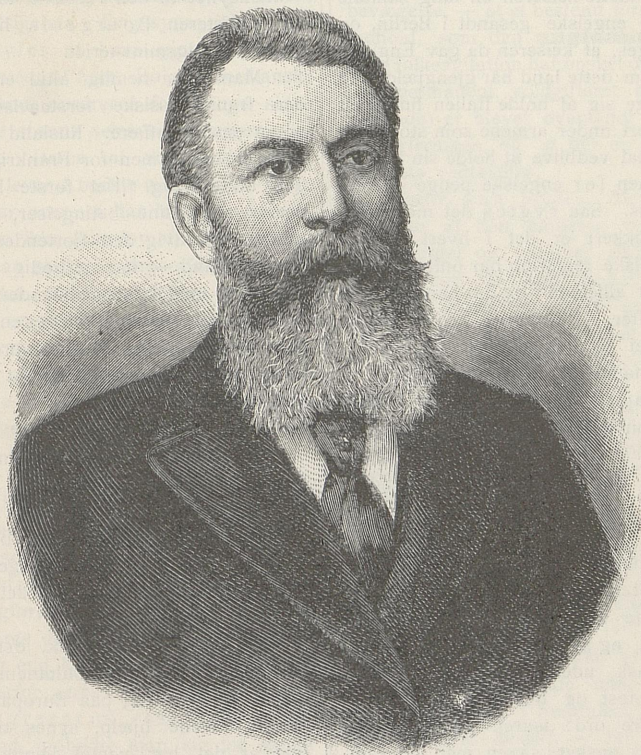

Den nye italienske førsteminister, — Rudini.

Begivenhederne har, som før omtalt, nærmet England ganske afgjort til **tripelalliancen.** Der tales allerede om en kvadrupelalliance, — England, Tyskland, Østerrige, Italien —,

det ansees paa de fleste hold som givet, at der eksisterer en allianceaftale af en eller anden art mellem tremagtsforbundet og England. Man vil endog vide, at keiser Wilhelm har faaet det nye forbund istand. Morgenen efter italienernes nederlag ved Adova, da praktisk talt Menelik havde gjort trippelalliancen til et vrag, havde keiseren en lang samtale med den engelske gesandt i Berlin, og det antages, at keiseren da gav England løfter, som dette land har gjengjældt ved at paatage sig at holde Italien financielt og militært under armene som stormagt. Italien skal vedblive at holde sin hær og flaade, men for engelske penge — laan naturligvis. Saa rygtes det meget bestemt. Sikkert er det i hvert fald, at den engelske regjering har omtalt Italien som „vor allierede“ og har handlet mod det derefter. Italienerne er da ogsaa nu paavei til Suakims undsætning. — Hermed hænger det ogsaa sammen, at de tre magter har stemt for, at Sudanekspeditionen skal betales af Ægypten, medens Frankrige og Rusland stemte mod og har „protesteret“ mod udbetalingen.

Det heder forøvrig, at denne protest var meget imod Ruslands ønske, at det kun fulgte med derpaa af hensyn til Frankrige, og at Berthelots fald som som fransk udenrigsminister skyldtes denne protest og Ruslands „irritation“. Med andre ord: tsaren gik med paa Frankriges ønsker i sagen, men lod samtidig den franske regjering vide, at det ikke liker saadanne fagter og smaapuslerier, og at Frankrig gjorde bedst i at faa en anden og bedre mand, der har mere forstaaelse af den **russisk-franske** alliances gjensidige hensynsforpligtelser, til udenrigsminister. Berthelot protesterede mod at gaa; men præsidenten blander sig, heder det, i sagen: „Vor allierede“ ønsker det, tsaren vil det, altsaa gaar man. Dertil er det altsaa kommet, at tsaren kan afsætte franske ministre ved et vink! For al del maatte jo ikke „Vor allierede“ fornærmes; det forstod ogsaa Berthelot; han trak sig derfor tilbage i taushed og ministerne spredte en del parlamentariske fraser over sagen, og kamrene tog dem for god vare og forstod, at her gjaldt det det allerhøieste fædrelandske hensyn — hensynet til den russiske tsar. Premierministeren Bourgeois har overtaget udenrigsministeriet.

Man maa nemlig altid erindre, at den fransk-russiske forstaaelse er en noget ensidig affære. Rusland kan godt undvære den; men for Frankrige synes den uundværlig. Det første land kan derfor stille sine betingelser, som det andet — Ludvig den fjortendes og Napoleons land — har ærbødig samtykkende og med kys paa haanden at tage imod og rette sig efter. Det er en alliance, som smager sterkt af russisk protektorat over den franske republik. — Tiden er Frankrige imod.

Tyrkiet er meget fornærmet, fordi England uden at raadspørge det, har ført et af dets „vassallande“, Ægypten i krig. Fornærmelsen faar betydning ved, at Rusland og Frankrige kan og naturligvis vil udnytte den til det yderste.

Det **armenske** folk, der i tyve aar har ventet paa sultanens helligt lovede reformer og paa Europas garantier og lovede hjælp, synes tilsidst at føle, at det har ventet længe nok, at intet kan opnaaes i den retning, og at det ligesaa godt — i værste fald — kan gaa tilgrunde straks og med én gang i et forsøg paa at vinde frihed og selvstændighed ved egen kraft, som at lade sig tilintetgjøre uden modstand i aarlige smaaportioner. Med andre ord, det føler, at det kun har sig selv at stole paa i denne verden, at skal hustruer, døtre og søstre faa leve i tryghed, saa maa folket selv med vaaben ihaand erobre den tryghed. Det har hidtil lidt taalmodigt

og stolet paa Gud og Europa, Nu vil det virkelig gjøre oprør, hvad Tyrkiet saa længe uden skygge af grund har beskyldt det for at have gjort. Saa taler folkets nationale ledere. Og underlige mennesker var de, talte de anderledes, efter alt hvad der er hændt.

Fra **Kuba** er efterretningerne uklare og modsigende. Dog synes ikke general Weyler at have gjort de undre, man ventede af ham. Itølge amerikanske blade vandt oprørerne for tre uger siden en af de største seire siden krigens begyndelse. Deres tal skal stadig øges. Maceo lever i bedste velgaaende. Weyler klager over, at han intet kan udrette, fordi han ikke faar lov at være „streng“ nok. Han skal ville søge afsked. Enten, mener han, maa Spanien give efter, eller etablere en skrækregjering paa øen, indtil oprørstanken (ɔ: selvstændighedstanken) er plukket fuldstændig ud af det kubanske folk ved hjælp af kugler, husundersøgelser, nedskydning af „mistænkte“, tortur osv.

Mod 23 stemmer har Repræsentanternes hus i **Washington** vedtaget senatsresolutionen om at henstille til præsidenten at anerkjende kubanerne som krigførende magt; men Cleveland, telegraferes der, har en anden opfatning af sagen end kongres og folkeflertal og agter derfor intet hensyn at tage til kongressens resolution. Og den mand, indbildte man sig for en tid siden, vilde lægge to pinder ikors for at vinde stemmer eller popularitet.

Den amerikanske **Venezuela-kommission** finder sin opgave meget vanskelig. Sagen er øiensynligen yderst indviklet. Begge parter beviser saa klart som dagen, at de i alle tider har havt ubestridt ret til det omdisputerede landomraade. Begge vedlægger officielle dokumenter og karter.

Af størst hetydning i de nærmest forløbne dage er dog kanske lord Salisburys svar paa en henvendelse fra den før omtalte engelske freds- og unionsbevægelse, — at et bestemt forslag af det indhold, som den **angloamerikanske** folkeagitation har ønsket og tilstræbt, (om permanent voldgiftsret mellem de to lande) er blevet oversendt Washingtonregjeringen, og at der er godt haab om dets vedtagelse.

Løfter kan brydes. Men allerede at de to af den moderne verdens tre største riger og nationer slutter et forbund, hvori de dyrt og helligt lover hinanden aldrig at gaa til krig indbyrdes, før alle midler til fredelig afgjørelse er forsøgt, og før stridsemnet er blevet paadømt af en voldgiftsret, — at de med dette maal for øie enes om at oprette en permanent voldgiftsret til paadømmelse af alle tvistemaal mellem dem; — det er dog vel en begivenhed, der vidner om, at det Tredie Rige virkelig tør være i anmarch. Det er begyndelsen, som falder tung. Intet kan vel være mere sikkert, end at fem aar efter et saadant forbunds oprettelse vil det være tiltraadt af en hel række af stater — — kanske især af de mindre. Hvor hjerter vil banke i fremtiden, naar disse aars historie læses! — Ja, den som havde levet da — vil de allesammen sukke. Da var der dog liv i verden; da drog der store tanker henover menneskenes sind, da føltes mægtige ideers og idealers greb om viljer og hjerter; — hvor det maa have været stort at leve **dengang**!

— **Næste hefte,** hvori den bebudede artikel af Bjørnstjerne Bjørnson, vil muligens blive et par dage forsinket. —

Arkitektur.

(Et par ord af en interesseret lægmand).

At se Sydeuropa hører til de ting, jeg for min del endnu har tilgode i dette liv; men allerede synet af retlinjede renaissancebygninger i Amerikas sydstater bragte mig, forekom det mig selv, en bedre forstaaelse af denne fra det gamle Grækenland og Ægypten stammende bygningsstil. Hos os har jeg aldrig evnet at beundre disse horisontalt oplinjerede, retvinklede bygninger, der synes at sige til al den omringende, vilde vertikallinjede natur: se slig skulde Gud have skabt dig. De har altid mindet mig om de kirker og huse, som gutter bygger af firkantede træblokker med et par dreiede søiler kastet ind til stas.

De rette horisontale linjer synes ikke at passe for vort klima og vor natur. De virker unaturligt, disharmonisk, udfordrende, importeret. Vakkert i og for sig, bevares, som en silkekjole fra Wørth. Men man gaar dem forbi uden kjendsel, uden samfølelse med dem — uden følelse i det hele; en eneste plystret melodi giver mere følelse, mere mening, mere liv end al denne masse af mursten ordnet efter de bedste regler fra Berlin.

Muligens min mangel paa forstaaelse eller paaskjønnelse af disse unegtelig korrekte bygninger skyldes en romantisk dragning i min natur. Imidlertid synes det mig dog let at forstaa denne retlinjede arkitekturs naturlighed og fuldendthed i Sydeuropa, under klar, blaa himmel, i sterkt gyldent solskin. De enkle, skarpe skygger og greie, rette linjer maa der virke hvilende og harmonisk. Saa forekom det mig i det mindste i de amerikanske sydstater. Et græsk tempel paa en liden høide mod en baggrund af mørk sydlansk skov og i en luft dirrende af solskin, — det maatte være fuldkommenheden selv i arkitektur. Men et græsk tempel ved en norsk fjord opunder en opreven, himmelstormende fjeldryg med birk og gran, under skyfuld himmel og i snefog og taage, — man maatte nærmest faa taarer i øinene over det, som over en stakkels liden stormdreven fugl eller et sydens barn fanget og fængslet i omgivelser, der maa føles af det som smerte.

Her, hvor alle landskabets dominerende linjer er vertikale, skal der andet til, forekommer det mig, for at bringe harmoni med natur, klimat og vort eget sind. Linjer og buer maa slynge sig frem og op i harmoni med denne baggrund af fjelde, maa synes at yde beskyttelse og indebygge mod veir og vind, og maa selv straale lys og liv ud, jage op over aasryggerne efter sol og lys og himmel. Kort sagt: skal vi faa en arkitektur, der er noget mere end laan og fremmed import, end mursten ordnet efter berlinerregler, — en arkitektur, der kan give f ø l e l s e, den ogsaa, som al anden kunst, saa maa udviklingen heller gaa i retning af romantik end af klassicitet. Vi er ikke sydeuropæere, vi nordmænd; er noksaa langt fra det. Vort sind har intet, der svarer til det græske tempels aabne forhal og enkle, rette linjer. Det er mere i slegt med romantikens mysterium, med dens leg med linjer, med dens vilde sprang, dens lidt dystre hjørner, — med dens længsel og med dens vemod, med dens undrende

leg med livet, med dens famlen i dyb og i høide, dens blanding af skygge og lys, dens virvar af linjer.

Romantiken er nordisk. I den romanske og end mere den gotiske katedral ser vi det nordiske sind. Slig føler og tænker vi, — men ikke som de græske templers bygmestre. Og vi bliver aldrig grækere. Bedst at bygge ud af os selv.

Det skulde være interessant i hvert fald at se et par dristige forsøg paa i større som mindre maalestok at bygge romantisk, ud fra norsk folkesind og folkefølelse, — ud af det samme sind, der har skabt eventyrene, der har fundet udtryk i vor nationale musik og digtning. Man burde kunne se paa vor arkitektur, at man er i Ole Bulls land. Der skulde være noget af hans dristige, frie leg med toner i arkitektens behandling af linjer og masser, — lidt af hallingens sprang, lidt udfordrende dristighed underlagt kunstnersindets kontrol, lidt drøm, lidt „længsel mod lyset med jubel og trods“, lidt egte natur-elsk, lidt undren over livets gaader, lidt ærefrygt, lidt vemod — men alt legende frit som Ole Bulls toner.

Først da, synes det mig, kan der blive mening i arkitekturen; først da bliver den kunst; til da er den blot bygmesteri, haandverk. Formler og regler er bra; men følelsen maa ogsaa faa lov at trænge ind og skabe formler og regler; lege med dem; vride jern og hobe sten efter sin vilje og tvinge formlerne til at følge.

Det skulde være stort og prægtigt at faa se et virkeligt stort skabende, selvstændigt kunstnergenis frembryden ogsaa paa vor arkitekturs omraade. Hvorfor ikke der lige saa let og lige saa fuldt som paa musikens, malerkunstens eller literaturens? Intetsteds er æren, berømmelsen og præmierne for den lykkelige vinder større. Og vi er et kunstnerfolk.

En grund til, at det her er vanskeligt for et selvstændigt geni at bryde frem, ligger vel i det kostbare materiale. Et spoleret lærred koster lidet; en spoleret bygning er en arkitekts ruin for livet. Og det byggende publikum vil nødig betale sine penge til eksperimenter. — Dertil kommer, at kunsten er vanskeligere — rent teknisk seet. Den arkitektoniske kunstner maa tillige være en praktisk mand, der baade kan beregne en gulvbjelke og finde den rette plads for pigeværelset og klædeskottene. Men saa er der heller ingen kunstner, hvem det er givet saa direkte at bygge selve vort dagligliv ind i skjønhedens verden. Han maa være baade drømmer og ingeniør og forretningsmand. Han maa forstaa at skabe sine drømme i sten og jern paa billigste vis til dagens arbeidspriser, og efter alle ingeniørvidenskabens love og muligheder (hvor der er en lov, er der ogsaa altid et løfte, en mulighed eller et evangelium).

Men interessant skulde det i hvert fald være at se forsøg i den antydede retning, — en opgivelse af den ensidige renaissancedyrkelse, af de rette horizontale linjer og et pust af romantik ogsaa over arkitekturen.

Den første betingelse for enhver arkitektonisk udvikling er naturligvis, at pudsen — enten den laves af kalk eller marmorfliser — opgives.

Nordiske tidsskrifter.

Tilskueren. — Mars. — *Otto Jespersen:* Universitetsliv i England; *J. Lykke:* Om hjernebarken og dens virksomhed; *Toralv Klavenæs:* I taage; *Karl Madsen:* Kunst; *Nils Møller:* Bøger.

Finsk tidsskrift. — Mars — *R. F. v. Willebrand:* Finska konstföreningen; *Gabriel Lagus:* Michael Choræus; *M. G. Schybergson:* J. W. Snellman of Th. Rein; *Rafael Hertsberg:* Iskariot; *Fågel Blå:* Den fängslande brænnevinspannan; *Wilh. Chydenius:* Nyare inhemsk rättsvetenskap II; J. A. Berndtsönutstälningen; Anmällningar.

Nordisk revy. — No. 2. — *Albert Erikson:* Vildhafre; *Klas Fåhræus:* Archismus; *Johan Bergman:* Vetenskaplig eller asketisk uppfatning af nykterhetsfrågan; *Volontaire:* Från opera och koncertsal; *Kurt:* Politiska intryk og strömningar; *Hjalmar Søderberg:* Slutreplik til herr Molander; *Karl Otto Bonner:* Replik; *Erik Brogren:* Poesi; *Amalia Falstedt:* Märkliga uttalanden i kvinnofrågan. — Vor litterära høstmarknad inför utlandet.

Forskjellige meddelelser.

Det høiere undervisningsvæsen blandt muhammedanerne. Før noget af Europas mest fremskredne folk har muhammedanerne indført det, vi kunde kalde almindelig skolepligt. Til hver moské hører en mængde børnehaver og mindre stiftelser, hvor læse- og skrivekunsten læres gratis. Absolut uvidende heri er derfor ingen muselmand.

Den fornemste høiere dannelsesanstalt i den muhammedanske verden er moskeen El-Azar i Kairo. En student fra El-Azar nyder den høieste anseelse og har adgang til de største embeder i alle de lande, hvor Islam hersker. Rundt søilerne i El-Azars moske flokkes tilhørerne staaende eller siddende omkring professoren, der ligeledes altid sidder paa hug og foredrager med en langsom snøvlende stemme og rokkende hoved.

Gâma el Azar er grundlagt af Gower-el Kaid i 359 e. Hedsjra (969 efter vor tidsregning). Han bestemte, at undervisningen skulde omfatte teologi, kanonisk og civil ret, grammatik og matematik. Nu er Koranen det eneste fag. Enhver professor gjennemgaar og forklarer et eneste afsnit (sura) af Koranen -- og altid det samme. Naar han finder, at en af hans elever har tilstrækkelig lærdom i dette afsnit, udsteder han et vidnesbyrd derom ved at sætte sit segl paa vedkommende afsnit af elevens eksemplar af den hellige bog, hvorpaa han sender ham til den næste professor. Denne gjør ligedan osv. indtil studenten har faaet gjennemgaaet alle Koranens bøger og er udlært.

Professorerne vælges af studenterne ved en slags almindelig stemmeret. Det foregaar nemlig paa den maade, at en student gjør sig bemerket

blandt sine meddisciple ved et foredrag; der samler sig enkelte beundrere omkring ham, og den næste dag har han sin faste tilhørerkreds. Hvis kredsen om ham spredes, betyder det, at man ikke tager hans undervisning for alvor; han opgiver da foreløbig forsøget og trækker sig tilbage til studenternes kreds. Er han usedvanlig heldig til at samle tilhørere, træder ogsaa cheikerne (der udgjør collegium academicum) nærmere og anerkjender ham som universitetslærer.

Tallet paa de indskrevne studenter beløb sig for 18 aar siden til 11,300; i alder varierede de mellem 5 og 70 aar. Studenterne deler sig efter nationaliteten i 32 *rikât* eller sprog: Algerstudenter, Moghrebiner, Abyssinere, mænd fra Darfur og Central-Afrika, hinduer, bokharioter osv. Hver *rikât* har sine legater, hvorigjennem der sørges for deres underhold. Studenterne fra Barabrâ (fra katarakterne ved den øvre Nil) har retten til de smuler, der falder fra de andres bord; man samler til dem alle de levninger, der flyder omkring i moskeens gaard. Ogsaa de blinde har et kapel, Zaviet el Omiôn, en af de ældste partier af den vidtløftige bygning, der besøges af 300 blinde studenter. Smaa aflukker og celler i moskeens gangvægge er reserverede de forskjellige rikât til opbevaring af manuskriptkister og filler. Af de 11,000 studenter var der over 4,000, som intet andet logis og seng havde end moskeens matter; de øvrige sover i smaa elendige hytter i moskeens gaard under sheikens opsyn.

Naar en mand har fuldendt sine studier d. v. s. naar hvert afsnit af hans koranmanuskript er stemplet, forlader han universitetet med denne bog, der gjælder som hans diplom; han gaar da ud i verden for at søge en plads som kadi eller mollah, som dommer eller prest — ofte lige til grænsen af de troendes verden. Men overalt, hvorhen han kommer, modtages den lærde fra El Azar med ærefrygt, og de bedste stillinger staar ham aabne.

— Frelsesarméen har faaet et ligesaa uventet som farligt stød i de Forenede Stater. En af general Booths sønner Ballington Booth og dennes hustru har kommanderet den amerikanske hær i ni aar og i denne tid virkelig udført vidunderlige ting. Arméens arbeide har givet slige resultater, at den ganske har nedbrudt fordom og uvilje imod den, og mange af nationens mest fremragende mænd hører med blandt dens saakaldte „hjælpetropper". Den mødes overalt med agtelse, og dens arbeide paaskjønnes fuldt ud. Kommandøren og især hans hustru har vundet almen respekt og sympati og en vidtstrakt popularitet saavel inden som udenfor arméen. Pludselig fik Ballington Booth ordre fra London til at opgive sin kommando og vende tilbage til England. Arméens regler skal kræve saadanne periodiske og pludselige forflytninger saavelsom blind lydighed. Booth og hans hustru lystrede ogsaa straks befalingen og udstedte en dagsorden, hvori de paalægger sine knurrende tropper lydighed for sagens og arméens skyld. Men Booths formaaende venner og beundrere udenfor arméen holdt protestmøder og bad „generalen" om at ændre sin ordre i betragtning af sønnens indflydelse og dygtige arbeide i Amerika. Det hjalp dog ikke, og nye forviklinger traadte til, da Ballington Booth og hans hustru indsendte deres afskedsansøgninger, idet de ikke ønskede mere at forlade de Forenede Stater. Nu sendtes der fra London kommissionærer med strenge ordrer, og der opstod adskillig hede mellem

partierne. Udfaldet er blevet, at Ballington Booth og hans hustru er udtraadt af arméen efter at have lystret alle ordrer og overantvordet deres arbeide og samlede eiendomme til de nye kommissionærer; men de to agter nu, da de ikke længer finder at kunne arbeide i arméen at danne en ny amerikansk hær, „Guds amerikanske frivillige", der skal virke nogenlunde paa samme vis som frelsesarméen og parallelt med og i fuld sympati med den, men dog benytte lidt „finere" midler og især lægge an paa at modarbeide raahed og materialisme blandt den lavere middelklasse.

Notitser.

— En komité, der har dannet sig for at indsamle bidrag til hædrelse af prof. Huxleys minde, har allerede faaet ind 38,000 kroner. En del af disse penge tænktes anvendt til at bestride udgifterne ved udgivelsen af den store forskers videnskabelige memoirer. Men imidlertid har Huxley's forlægger *Macmillan & co.* tilbudt sig at udgive disse paa egen bekostning.

— I England har man konstrueret bicykler af papirmasse, og de skal have vist sig meget holdbare og byde paa mange fordele fremfor metalmaskinerne.

— Ogsaa New Yorkerne har nu afslaaet det meget omskrevne husvilde Heinemonument. Det tilbydes nu Baltimore.

— Professor i mineralogi ved universitetet i Graz, Kornelius Doelter, har opdaget, at falske diamanter kan skjelnes fra egte ved hjælp af Røntgens x-straaler.

— De nye franske frimerker vil ikke komme til at bære de to paa Elsas-Lothringen henspillende kvindefigurer, men et brystbillede af republikens personifikation. Denne kvindelige figur holder i sin høire haand et sverdgreb, i sin venstre en laurbærgren, der hviler mod hendes skulder. Paa begge sider af figuren befinder sig den republikanske regjerings bekransede insignier, risknipper *(fasces)* og den frygiske hue. I det øvre venstre hjørne er ordet *Postes* og i det høire hjørne merkets værdiziffer anbragt. Paa foden af merket staar ordene: République française.

— Et stort grubekompagni i staten Wisconsin i de Forenede Stater har ladet temperaturmaalinger foretage af videnskabsmænd i gruberne. Disse naar til en dybde af 4712 fod, og de opnaaede resultater afviger ganske fra hidtidige antagelser og observationer. Ved St. Gotthard tunellen fandt man at temperaturen steg 1° C. for hver 35 fod. Lord Kelvin har i sine beregninger gaaet ud fra en temperaturforøgelse af 1° pr. 30 fod. Men ved de nævnte maalinger fandt man en forøgelse af 1° C. pr. 135 fod. — Med de ældre tal fik man for jordskorpen en tykkelse af kun 30—40 km. De nye tal giver derimod 130 km.

— I England har man kun 1400 solskinstimer om aaret, i Tyskland 1700, i I Italien 2300, i Spanien 3000. Ved nogen hvor meget solskin vi har? — Af hundre timer, der kan have solskin, er der i London kun 23, som har det, eller ikke fuldt en fjerdedel af tiden, resten er overskyet. I Madrid er der af 100 timer, som kan have solskin, 66, som har det, altsaa 2/3 af tiden sol og blot 1/3 skyfuldt og regn.

— Indtægten af *Viktor Hugos* verker skal siden hans død beløbe sig til 5½ million kroner.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

Bjørnst. Bjørnson

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND VII. 30. APRIL 1896. HEFTE 8.

(Eftertryk forbydes).

Den moderne norske literatur.*)

Det avskyelige krigsvæsen, som Europa sukker under, lægger en falsk maalestok paa folkene. Deres egen selvfølelse og andres agtelse bestemmes av, hvor mange soldater og heste de kan stille op foran kasernerne, og hvor mange krigsskibe de har i dokkerne og udover havene. De smaa folk demoraliseres av det; de store forvildes.

Sæt at Europas moderne literaturnavne var lige saa mange skibe, store og smaa, dampere og sejlere, og at de nu ved vintertid rejste i flaader over Atlanterhavet for at besøge Amerika.

Ikke sandt —: straks amerikanerne hørte derom, fyldtes deres fantasi av andre billeder og langt større end dem, krigsflaader giver. Deres forventning, deres følelser stod færdige med nye maal, — saa at, naar det meldtes, at nu kom den russiske literaturflaade, nu saaes den under opsejling langt ude, da tænkte de, mens de skyndte sig ned mod stranden, mere paa Ruslands ulykker end paa dets storhed, mere paa dets martyrer end paa dets erobringer, mere paa den russiske ungdoms idealer end paa den russiske kejsers magt. Kvælden var blodrød, havet oprørt, de store skibe duvet, saa havsprøjten stod over master og skorstene; de sidste var hvide av havsalt. Somme av skibene syntes stærkt medtagne. Mange var store og somme mærkelige ved et nyt konstruktionsprincip; næsten alle, baade store og smaa, gik heller tungt, førte en uhyre sejlmasse eller

*) Skrevet for „*Forum*“ i New York. Offentliggjøres samtidig i „*Die Zukunft*“ i Berlin.

gik med stærk stim; luften bugned av mørk røg. Tilskuernes beundring blev opblandet av vemod, da de saa ud i den blodrøde kvæld; thi den spaadde om, at morgendagen bragte end haardere vejr. Alle vidste, at flaaden straks skulde videre; den var ikke kommen for at holde fæst.

Nogle dage senere staar tilskuerne nede ved stranden i end tættere klynger. Bortdragende uvejr langt ude, solvejr her fremme, og den franske flaade sejlede op i dette, — høje, lette master, lystsejlere uden ende, og mellem dem store dampere, hvis røg joges vidt udover av vinden og lystes op av solen, saa den la sig over det udstrakte billede som en reklame. Elegante skrog, jo nærmere, jo mer moderne viste de sig, og som de var fine i linjerne, blændende i farverne, udstyret, ensemblet. Nogle større raget op som hyrder til hest i en hjord. Skud, orkesterklang, hilsen med flag, en betagende farvevrimmel, støj, mangfoldighed; og saa var der ingen ende paa dem.

Men da den første overraskelsens rus var over, syntes mangfoldigheden mere at gaa paa mindre ting end paa større; grundformen var endog ensformig. Dette og mere glemte man dog ganske over den skjærende modsætning mellem glansen, larmen, skjønheden, ja storheden i ankomstøjeblikket . . . . og den uhyggelige standart, som det første skib førte paa sin øverste mast, nemlig et dødningehoved. Det andet skib ligesaa, det tredje, det fjerde, det femte . . .! Ja, da man skulde se til, førte de det samme baade store og smaa, et dødningehoved med korslagte knokler under i rødt, i hvidt, i sort, i gult. Dødningehovedet kom igjen i udstyret ombord; i gode kikkerter kunde man se det. Tilskuernes øjne søgte længer ud efter det glade Frankrige; det maatte da være med! Jo, d e r kom en hel klynge i muntre farver med dansemusik ombord, trommerne havde den aller kvikkeste taktføring, blikinstrumenterne skingrede, fagotter, klarinetter, fløjter jodlede, det gav orientalsk farveklang. Der kom det glade Frankrige! Alle saa op efter standarten; den var et dansende dødningeskelet med en le i haanden, lystigere i stilling end nogen kankantøs. Hvad pokker! tænkte de forsamlede; de saa længer udover . . . aha, der traf de endelig vakre, stærke skuder, store som smaa, med den galliske morgenhane i standarten, struttende av friske farver; med overmodig fryd hilste den en ny dag! Nu saas og standarter med foraarets blomst i, og en række flotte symboler, saaledes Silén blant nymferne, Amor som skolemester, en træsko, en matroshat med flagrende baand, en soutane, en japansk papirlampe i balance med en Columbinemaske og en officerskaarde som balance-

stang osv. osv. Men hovedindtrykket blev, da den vældige flaade var sejlet forbi, at her var flere, der sørget for begravelsen end for fødselen. Disse mangeartede kostelige evner stod foreløbig mest i dødens og undergangens tjeneste. — —

En almindelig diskussjon rejste sig blandt tilskuerne efter denne opvisning under indsejlingen. Ordskiftet blev saa stærkt, at de længe ikke tænkte paa nogen av de besøg, som endnu var ivente. Men da man hørte, at omtrent samtidig var en række større og mindre flaader avsejlet, vaagnet nysgjerrigheden og den arvede væddemaalslyst: hvem av alle disse flaader tar têten? De fleste holdt paa den engelske, de næstfleste paa den tyske, nogle paa den hollandske osv.

Da mældtes tidlig en morgen, at nu skimtedes en flaade; ingen kunde endnu se hvilken. Straks nedover mod stranden, de ivrigste væddere foran. Det havde sneet om natten, nu lyste det op og var koldt. Ret derude, hvor solen skar de siste snetaager itu, saaes let røg, dukkede master op og snart store skrog; efter dem en hel række og længst ude atter store, som bebudede flere. Men over alle i et luftsyn saaes straalende sejl og friske flag; et aandernes fartøj sejlet deroppe, større end noget nede i flaaden. Var det dens skydsaand? Hvem kom saaledes? Hvad var dette for en flaade?

Alle, som havde væddet, tapte. Flaaden var hverken den engelske eller tyske, den kom fra et av den gamle verdens mindste folk, hvis aner Europas ældste aristokrati nedstammer fra, og hvis underskjønne land er blet permanent verdensudstilling for reiselystne. Det var den norske flaade, som kom, og det med stærk fart.

Noget tæt og sluttet ved hvert skib, som havde hvert sit bestemte ærind. Ikke et eneste lystfartøj i hele flaaden. Ingen bevægelse ud av kursen. Paa en enkelt undtagelse heller ingen eleganse over sejlføring og skrog; men en tryg tilforladelighed. Hver skude syntes et rige for sig. De kom sammen, fordi de ikke kunde lade det være, men hver var paa sin vis.

Dagen blev helt klar, før de naadde nærmere; lufttonen var heller kold. Næsten alle disse fartøjer var lyse. Deres skrog, deres sejl, deres skorstener kunde være i forskjellige farver; men tilsammen virket de lyse. De saa ud som snemænd, der kom paa sine ski og med flag fra midnatssolens land, kom med gode budskab fra verdensgrænsen. Der slaar havet de store toner an, og der rensker sneen sindene.

Saa meget stærkere stak nogle mørke av, mørke med lyse striber i, eller lyse med mørke striber i. Disse løb rundt i skrog og

skorstener, igjennem sejl og alt løst ombord. Skibene med den mørke stribe var store, stærkt skaarne.

Saa langt tilbage, som det folk, der sendte denne flaade ud, har saga, følger den mørke stribe. Den skjærer — lad mig sige — hvert tiende blad i dets historie, undertiden hvert tredje, i somme perioder hvert eneste. Her er sikkert oprindelig to folk, kjæmpende, som alene to saa stærke temperamentsmodsætninger kan kjæmpe. Man gjætter paa, at Norge har været befolket i to langt fra hinanden skilte tider; at det første folk levet der paa de første isbare pletter langs kysten under sparsomme kaar, at det andet folk kom, da de store skoger allerede lunede dalene. Hvordan det end forholder sig, her er et lyst, samfundsskabende folk, i tro paa livsmagterne; her er en individualitetsstærk protest, som bare ser, eller helst ser, hvor mennesket forkortes inden lov og vedtægt og derfor rejser trods. Alle folk har modsætningen; hvordan end et samfund bygges, saa blir det flere eller færre til fortræd, og protesten kommer. Men i Norge er den stærkere, har altid været det; den er mere end født av forholdene, den er nationalbestemt. Da den store statsbygmester Harald Haarfagre samlede Norge, slogs nogle med ham til siste flok; de flyttede heller ud, end de fandt sig i saadant. Ud til Skotland, Irland, Nordamerika, Island, Grønland; opdaget Amerika osv. Deres store type er Eigil Skallagrimsøn, skalden og vikingen, en hævngjærrig, snu kriger, som indslimede i spot alt, han vilde fordærve; men som inderst inde hulket av forladthed.

Han gjorde sig landflygtig; men der var nok igjen i Norge av dem, der hørte ind under typen. De var jo nu opblandet med de andre, og deres mørke hud brød igjennem overalt. Engang bragte de folket til forfaldsgrænsen, fordi omstændighederne gav dem for stort raaderum. At disse to modsætninger er stærkt oppe, er bare sundt; alene saaledes vindes aarvaagen frihed. De udjævnes ikke helt, de stanser ikke sin krig, før vi har naadd et samfund, deri det hele ikke krænker den enkeltes vækst, — d. v. s. aldrig. Men det gjælder, at det lyse er i stort og muntert overtal, at folkeidealet ikke skades. Og her avlægger litteraturen sit stærke vidnesbyrd. Temperamentets lufttone — eller hvad jeg skal kalde dette vejr og disse udsyn i det, som alt det andre bare er faste punkter i —, den kundgjør sig i literaturen som lys. Endnu stærkere i hvem folket op igjennem tiderne har udkaaret som sine repræsentative mænd og kvinder. Har Eigil Skallagrimsøn eller nogen i nyere eller nyeste tid av hans æt — i moderne avdæmpet form —, har de været eller er de iblandt disse folkets udkaarne, da er det alene som én til ti,

ja til tyve. Harald Haarfagre, rigets samler, hans søn Haakon, hans ætlinger Olav Trygvason og Olav den hellige, alle Norges konger, er høje, lyse skikkelser. Høvdingen Einar Tambarskjelve, Trøndelagenes repræsentant som ingen anden i gammel eller ny tid, hørte til samme stærke slag. Hvor var de ikke elskede og beundrede.

I nyere tid blev den stormglade sjøhelt Peter Wessel hele folkets yndling. Den komiske digter Ludvig Holberg, Moliéres jævnlige, en leende bygmester, som med genial kunst ryddede gammel grund for nye ideer, . . . hele værk av ham (som »Peder Paars«) lærtes udenad. I det nordlige Norge lærte bogstavelig hele folket udenad sange av præsten Peder Dass (av skotsk avstamning, egentlig Dundas). Han er en av de lyseste digtere i verdensliteraturen, skjønt han bodde oppe i Nordlandenes tætte vintermørke og havde en saa barsk nabo som Atlanterhavet. Hans frejdige natur blev som et topsejl, de satte til paa sin baad. Ham selv gjorde de om til en sagnfigur, som kjæmpede med djævelen, bestandig som sejerherre.

Den folkekjæreste mand i nutiden, og kanske folkets største repræsentant, er atter en digter, lidt yngre end Shelley og Byron, Henrik Wergeland. Han er en av verdens store lyrikere, hvis ry i et saa lidet sprog som vort blev »en ørn til klippen bundet.« Men alle, som lærer dette sprog for at komme ind i dets moderne literatur, — det første de der ser, er hans hvide sejl og flammende flag over den i luftsyn. Han er den ny norske digtnings skydsaand, som han er folkets. Hans drømme er vor unge friheds egne. Alt, som i den er forjætningsrigt, fik først form ved ham, eller spaadde han om, eller velsignede han. Han tegnede landskabet op; der former vi saa videre.

Det folk, der bor i en haard natur, som det hvert aar maa erobre paany, har det ikke sejrherrens frejdige mod, kan det ikke sende bud fra sund moral, stærk livstro, — da ser det ilde ud.

Hvis den moderne norske literatur i det sidste har bragt bud, som ikke syntes sunde, da maa I huske, at i de mindre er dette smitte udenifra, hos en stor en, som I alle kjender, er det ikke sygdom, men bitter medicin, et harmfuldt sinds protest, som elsker den hømopatiske kur. Literaturen i det store er sund og glad. Netop de siste, som nu er ifærd med at sejle op, og som er saa betydelige, at vi har grund til at vænte mange efter dem (en literaturperiode slutter nemlig aldrig med de betydelige), er sunde som fisk og fugl.

Og det man med et galt ord kalder »folke«poesi, (som var eventyr, »folke«viser, »folke«melodier ikke enkeltmands opfindelse

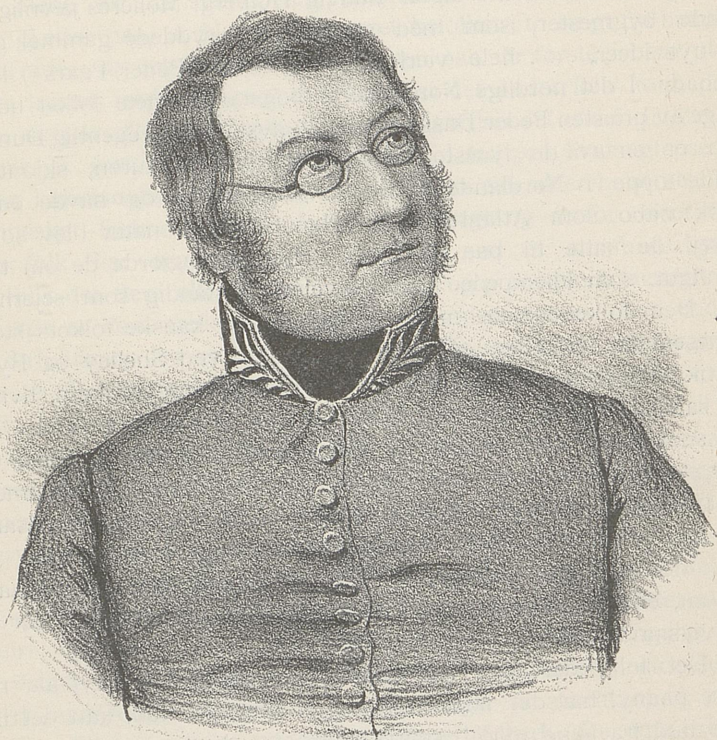

Henr Wergeland

og form i samme mon som al anden poesi), — hvor er den i sin navnløse ejendommelighed lykkelig ved mandig ligevægt. I nogle av eventyrene synes vi at staa i en stor skog og der høre gjenlyd fra livet udenfor, gjækkende, aandige. I andre at se trold age kjælkebakke ned over Norges højeste fjæld. I nogle fornæmmer vi hjemløse menneskesjæle over og omkring et havskjær, i andre drager minder over folket fra et evig sollyst land. Men ikke i et eneste ét trøstesløshed, mismod, sentimentalitet. Her er ingen livsgru, som ikke overvindes; disse eventyrs djævel er en forbandet tosk, og deres sorg er dugg for solen. I »folke«melodierne (samme dumme ord) ogsaa den samme sunde kjølighed. Naar der undertiden tales om deres tungsind, forstaar jeg det ikke. Alvor, avklaret i kunst, er dog ikke tungsind uden for den, som selv skyr livets pligter og den karakter de ogsaa giver kunsten.

Det norske folk har aldrig været undertrykt; dette maa det for en del skyldes, at de umiddelbare bud fra det gjennem al tid har været karske. Det eneste spor av sygdom i folket er efter fattigdommen og pietismen. Her har literaturen været en dygtig læge og mest i det sidste.

Jeg slaar altsaa fast som en kjendsgjerning, at i literaturen og kunsten er bygningsmændenes frejdige kamp den langt overlegne, som det maa være i ethvert sundt folk. Den mørkladne trods, den skarptandede tvil, den giftaandende haan, maa ikke kunne spille mester. Den individualitetsstærke rejsing mod lov og vedtægt vilde ikke være en velgjørende regulator, hvis den ikke var i mindretal. Endnu er den rødskjæggede Tor hovedgud i Norge.

Ofte høres to stærke anker mod den norske literatur. Ikke alene Romanerne — som raceforskjellen volder vanskelighed —, men ogsaa vore stamfrænder fortæller os, at vor literatur er uklar, »taaget«. Det synes som fastlandet tror, der er taager i et bjærgland! Taagen kommer fra hav og indsjø; lavlandene har taage; bjærgene stænger den av og holder klart vejr. Derfor er ogsaa lavlandenes fantasi rigere paa skyggespil og farver, har mere vovsomme, svævende, eventyrlige forestillinger. Bjærgenes er bestemtere, knappere. Kraften i bjærgfolkets fantasi er ikke omfangets, men intensitetens; dens kunst karakteriserer stærkere. Med karakteristik mener jeg ikke det grænseløse detalj-pusleri, som ofte er taage paa en anden maade; jeg mener saadant som evnen til at sætte skikkelserne i landskabet og landskabet i skikkelserne. Jeg tror, at for tiden overgaar ingen den norske literatur i det. F. eks. det norske vestlands skjær og uharmoniske fjældklumper, fjordenes lunefulde

kastevinde, den vilde solglans udover sjøen eller paa isbræen og snetopperne, det lumre stille, den fabelagtige orkan, — hvert især og alt tilsammen staar nu i den norske literatur som menneskeskjæbner. Men dette kræver delvis en ny form, og en ny form kræver til et visst mon ny læsere. En overmæt, overtræt bladkritiker slipper ikke igjennem uden ved at lægge halvdelen efter som »taage«, — og for denne deficit belaster han saa literaturen.

Havde de indskrænket sig til at klage over, at ikke alle norske digtere har naad de store kulturlandes kunstfærdighed, hvilket virker paa dem, der er vant til den, som taage paa vinduet, ja, da havde de havt ret. Men naar de f. eks. taler om taage hos Henrik Ibsen, hvis komposition gaar i klare linjer, og hvis udførelse aldrig glipper, da er det, fordi her er noget nyt, en mere intens form, der kræver to ganges læsning. Sandt nok, at ofte gjør Henrik Ibsen et kunsigt mørke, omtrent som det, de spiritistiske medier kræver for sine aander. Vi kan lade være at synes om denne maade at presentere fabelen paa; men et frivilligt, kunstberegnet mørke kan umulig opfattes som uklarhed hos forfatteren; at sige saadant er alene uklarhed hos læseren.

Den anden bebrejdelse er, at den moderne norske literatur savner oprindelighed. Naar man læser visse franske kritikere, skulde man tro, at der bare var ét skabende folk til, nemlig det franske. At renaissancen ikke kom fra Italien, reformationen ikke fra Tyskland, men begge fra Frankrige. At det var Frankrige og ikke England, som satte det konstitutionelle system i verden. At Nederlandenes frihedskamp førte til sejr, fordi protestanterne først havde sejret i Frankrige. At Mirabeau var ældre end Cromwell og at menneskerettighederne først proklameredes i Versailles og siden i Filadelfia. At Shakespeare skylder Corneille, hvad han er, Gøthe Victor Hugo, og at i vore dage er Henrik Ibsen født av det franske drama, som nu laves efter ham.

Det, som først bragte Europa og Amerika til at se paa norsk literatur, var dens renhed, dens poesi, dernæst dens idérigdom og med den en magtfuld form, som betog.

Intet vidner stærkere om, at et folk er ifærd med en skabergjærning, at nu kommer noget oprindeligt, end at det omdanner sit sprog; det gamle giver altsaa ikke længer plads. Saadan gik det til i Norge i sekstiaarene; fra den tid regner jeg den moderne norske literatur. Det hidtil brugte (dansk-norske) fællessprog blev gjennembrudt og bøjet som et gammelt flodleje under nyt tilfløde; det fik i sætningsdannelsen en haardere, kortere gangart end den, som faldt

bekvem for slettefolket; en hær av gamle norske ord, som hidtil havde levet i forvisning inde i den dagligdagse tale, brød frem og tog trodsig plads i det fine selskab. Sproget blev paa én gang baade stærkere og naivere. Men der var dem, som ikke lod sig nøje med denne den naturlige evolution; de vilde helt bryde med danskerne. De vilde indføre de norske bønders maal, delt i forskjellige dialekter. Saaledes blev det talt af alle indtil foreningen med Danmark og et stykke udover den. Av dialekterne vilde de gjøre et fællesmaal og gav sig til at skrive det, — ubekymret om det maal, som var blet det landsgyldige. Ogsaa ubekymret om forbindelsen med det uvurderlige danske aandsliv, uvurderligt fordi det tilhører et av jordens mest dannede folk. Den mørke stribe.

At bondens ungdom skulde faa den første undervisning i sit eget bygdemaal, var vi alle enige om; ogsaa om, at denne undervisning skulde strække sig til fællesmaalet, hvis et saadant engang kom istand. Men derefter vilde vi, at undervisningen skulde forene hele folket i det landsgyldige maal, som gjemmer vor langsomt samlede aandsskat og forsyner os med Danmarks endnu rigere. Undervisningen skulde ikke for en del av folket fortsætte i et maal, der stansede paa et bestemt klokkeslet for tre—fire hundre aar siden. Allermindst saa længe vi endnu kjæmper for vor selvstændighed mod Sverige og Sveriges kongehus. Saa længe er det samling vi trænger til, samling i det moderne sprogs moderne aand.

Jeg for min del foreslog, at dersom hvert barn i Norge, ogsaa det fattigste, har raad til at indøve to sprog, ta da i Guds navn det engelske; det har saa mange af dem brug for som sjømænd, førere for de rejsende eller selv rejsende (som emigranter). Gjennem dette store sprog faar de forbindelse med mere kultur.

Nu faar vi se! Til at begynde med brød to nye digtere frem med det nye maal; deres oprindeligheds sødme var som den stærke aroma av blomster og bær tilfjelds; det er vist og sandt! Men bare saa længe de stod i naturskildringen, naturstemningen og idyllen, længer havde dette sprog ikke evne. Jo, det havde ogsaa evne for haanlatter og spot, — kjøkkenets og drengestuens op mod storstuerne. Begge dele sang og truede, græd og lynede i en ejendommelig bondefødt skald, svag av karakter, stor som imagination, Aasmund Olavsøn Vinje. Hans aand var paavirkelig fra alle sider, og indtrykkene var meget stærke; i hans digte gav de en gjenklang, der hører til de mest vellydende og længst tonende i al norsk poesi. Den mørke stribe løb gjennem det meste; men uforligeligheden med det, som var, spotten over det, misundelsen mod det, var paa langt nær ikke

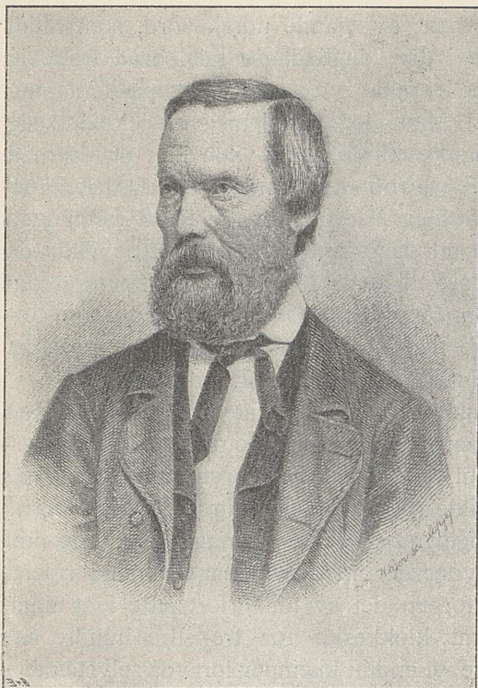

Aasmund Olavsøn Vinje.

det stærkeste i ham. Det stærkeste i ham var et blødt barn, der elsket at være elsket, og som sværmet for det vakre, det store, især naar det tillige var glimrende. Jeg kan ikke her give hans livsførelse, deri han kastedes fra det ene i det andet, urolig, ulykkelig, men ogsaa lykkelig, og da som ingen anden. Han kjendte det forud, da han skulde dø, taug med det, rejste ud paa landet for at gjemme sig væk, sa det heller ikke der, men krøb op paa sit rum og ventet i ensomhed paa sin gode kammerat døden. Den gode kammerat kom stilt, som han var ønsket. Man fortæller det samme om skogens dyr, at de kjender døden forud og gaar da avsides; de vil ikke belaste andre med sin smerte. Men derude har vi siden fundet ham og rejst ham en vakker støtte. Paa den staar hans billede, det ene øjet større end det andre. Som jeg husker ham med det ene straalende i et syn og vaadt av begejstring, mens det andet laa tilbage i tvil, færdigt til spot og latter. Over digte av Vinje har Edvard Grieg skrevet somme av sine skjønneste melodier. Vinjes hymne til »moderen«, hans udraab ved at se højfjeldene igjen, hans afsked med vaaren har lokket toner frem, lige udødelige som ordene. Saaledes, i musikens forklarelse, vil vi huske ham.

Ivar Aasen heder skattegraveren, som fandt frem og pudset blanke igjen det gamle sprogs mynter, der laa henslængt rundtom i bondestuerne. Dermed har den stille trofaste tilbragt sit liv. Derunder har han nynnet en og anden sang, en fædrelandssang, en naturstemning, en godraadsregle, saa dypt følt, saa naturlig i aand og ord, at de kunde friste en hel literatur paa afveje. Nemlig til at lægge indtrykkene ind i et smedearbejde paa ti aars tid, saa hele folkets kunst blev nogle faa vidunderlige stykker i et verdens-

museum. Tænk, om samtiden ikke havde flere billeder av sit omvekslende liv, og altsaa ikke større hjælp av literaturen og kunsten end ved de ganske faa, der gaar over til efterverdenen?

Altsaa: disse to digtere brød igjennem med det ny norske maal; ved dem fik dette endnu engang nogle udødelige sange. Og siden? Saa vidt jeg forstaar ikke en eneste en.

Smukke ting, fint følte, skjært i formen; men ubetydelige. Jeg er mest tilbøjelig til at sige, at endnu til dato er disse to de eneste oprindelige digtere paa »landsmaalet«, d. v. s. digtere paa første haand.

Saa meget rigere er dets ny litteratur paa kunstfuld efterligning; det at sysle med et nyt maal, øver uvilkaarlig kunstsansen; hos en enkelt har den endog naadd mesterskab.

Men dette er alt, — mens den anden sproglinje samtidig har født digter paa digter, og deres værker har behandlet alt mellem himmel og jord. Ja, de yngstes skildringer fra bondelivet er betydeligere, gir dybere forstaaelse end nogen av dem, der samtidig skriver i bøndernes maal; ligesaa er hines naturskildringer større, deres naturstemning rigere. —

Og derved gaar vi over til den anden sproglinjes digtere.

Den ældste av dem er Henrik Ibsen. Allerede i det første værk, der havde betydning for ham og for os, hejste han sin standart tiltops. Det var dramaet »Catilina«, deri han helt tog oprørsaandens parti. Snart kom i stolt rækkefølge Borghilds trods i »Hærmændene«, Hertug Skule's i dramaet av samme navn. Saa »Brand«, der forsagede selvet og samfundet og havnet i skyerne. Saa »Per Gynt«, der gjorde rejsen i omvendt orden. Saa »Kejserens« oprør mod »Galilæeren«. Imellem disse stykker og som lettere randtegninger et par, der haaner ægteskabet og det politiske parti. Saa endelig den udødelige ring af samfundsdramaer, hvortil hine altsaa havde været indledning og forberedelse. Her er det særegne, at det første og siste bøjer mod hverandre i et mildere syn. Men i alle mellemliggende er hans hjærte — som før hos Catilina, Brynhild, hertug Skule, Brand, kejseren — nu hos Nora, dr. Stockman, fru Alving, mordersken og selvmordersken i Rosmersholm, mordersken og selvmordersken Hedda Gabler, og den sanselig forvildede Hilde. Eller hos den ved samfundets mægtige lidende Ekdal, som hos de andre forkomne og udskudte i samme stykke og ellers. Betagende skildringer, deri et til dybet oprørt sind med vælde slynger ind de uavhængiges protest mod samtidens vanemæssige moral. Hans og de andres voldsomme kritik, deres oprørske individualitetstrang faldt i

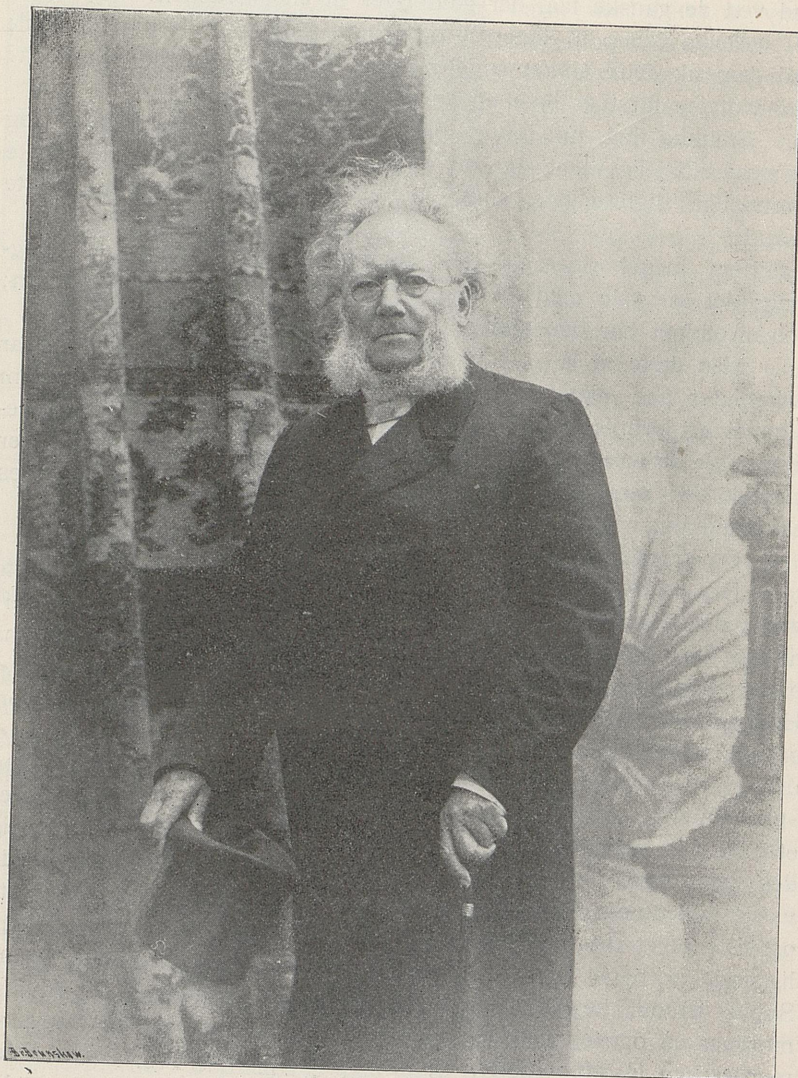

Henrik Ibsen.

tid sammen med socialismen, kollektivismen, nihilismen osv. — og med militarismens haardhændte herrevælde som modvægt. Den faldt sammen med reaktionens dristige forsøg i ly av militarismen. Den faldt sammen med protektionismens kyniske foragt for hvem som fik betale byrderne. Den faldt sammen med kjødets trods hos naturalisterne. Denne literatur vakte opstyr i videre og videre ringe verden over. Den skjærpede ansvarsfølelsen hos de ædlere; arbejderbevægelsen, kvindeemancipationen, fredssagen fik hjælp av den, kunsten og literaturen ny opgaver. Men det etiske arbejde samlede sig efterhaanden til bestemt modstand mod dens overdrivelser, der lokkede yderligere tillive.

Det kan nemlig ikke nægtes, at sammen med de andre faktorer fødte dens skrankeløse individualisme (som ogsaa Henr. Ibsen senere søkte at give modvægt) anarkismens uhørte raahed, en sanselig rus hos ungdommen, dekadencens tvil paa friheden som paa arbejdet, flugt fra virkelighed og videnskab ind i mystisk religiøsitet; endvidere Nietzsches overmenneske og den hysteriske raslen med det Store, som nu gjør mere ondt end at volde ørelidelse.

Jeg kunde paavise den forkommenhed i norsk aandsliv, som oprindelig væbnede hans harm og flere end hans. Jeg kunde skildre forsumpingen i middelmaadighed og tradition, hykleriet, tørheden, dømmesygen, forsagtheden i et lidet samfund uden bevægelse. Men man aner det altsammen av hans skrifter. Jeg vil heller sige nogle ord om kunsten i disse.

Ti naar alle bølger og modbølger fra den oprørte sjø har gaat over os, og vi selv har fulgt med, — kunsten i de fleste af Ibsens værker holder dem oppe blant det fænomenale. Dens inderste væsen er repliken, som den forberedes langt bortefra i temperamentet og begivenhederne, i omgivelser og vejrligt; alt komponeres løs paa den. Den stiger i lysende linje og knalder av i farveskimmer av hele stykkets idè. Jeg gad vide, hvem i verdensliteraturen har gjort magen. Hvem der har faat istand en saadan koncentration av alle dramatiske midler henimod udsigelsen. Intet dødt punkt, intet overflødigt ord i den hele komposition; alt gaar ind til det ene. Om ogsaa andre har naadd det samme i ren mekanisk teknik, han naar det i aandens strænge tjeneste.

Hans kunstneriske mesterskab blir saa meget større, naar vi husker, at mange av hans æmner ingenlunde er dramatiske, men fortællinger. I et vigtigt øjeblik fortæller personerne om sig selv til den, det kommer an paa. Man kan si, de spinder sin egen livstraad ud av det, de samtidig siger. Næsten hele den dramatiske spæn-

ding flytter over i at faa vide, hvem den er, som fortæller, og den, som der fortælles til. Det faar vi nemlig bare vide efter hvert som fortællingen skrider frem, nu og da avbrudt af en hændelse, som fortæller videre. Vi sidder foran en areopag, der eksaminerer, hvor det gjælder liv og død. Derfor er udsagnene saa vigtige, derfor tør vi ikke miste ét ord. Her er endelig mere oppe end det, hvorledes han fik hende, eller hvorledes det gik til, at han ikke fik hende.

Men i et saadant anlæg er der jo noget sært; han faar neppe mange efterfølgere. Og naar dertil kommer, at hans vakre forstaaelse af de ulykkelige (deriblant av forbryderne), og hans had til det medskyldige samfund forleder ham til uretfærdighed, ja, til grusomhed, saa blir nærværet ved denne eksamination og selvforklaring ofte pinlig. Saa meget vi trænger at mindes om, at de, der bryder lovene, ofte er mere værd end dem, der dømmer, — vi ønsker dog ogsaa at være retfærdige mod disse. De maa optages i samme medfølende forstaaelse. Navnlig de, der selv lider ved de andres forgaaelser og er aldeles uskyldig i deres vanskjæbne. Men nætop disse haaner han undertiden; han forkorter dem for at gjøre de andre saa meget større.

Her staar vi foran noget, som vel efterhaanden vil blive den almindelige mening: saa indtrængende hans forstaaelse af livet kan være, den staar ikke paa højde med hans lidenskab og hans kunst. En dramatikers tænkning ligger vel stærkest i hans psykologi, og den har hos Ibsen ikke altid sikker undergrund. Opbygningen er altid mageløs — saaledes af »Dukkehjemmet«; men undermuren, som den hviler paa, nemlig at Nora (der lyver, og hvem er verdensklogere end de, der lyver?) ikke skulde vide, hvad vekselfalskning er for noget, er stærkt svigtende. Forudsætningen for handlingen i »Vildanden«, er jo den, at den fjortenaarige martyr tror sin far, der neppe kan sige et sandt ord. Nu ved vi, at ingen er snarere end barn til at mærke sig, om dens ord, de avhænger av, er til at lide paa. Fra hun var fire aar, har hun visst besked. Tviler nogen, saa tænk paa moderen! Hvorledes den snille, af damer opdragne professor i »Hedda Gabler«, kunde komme til at føre Hedda hjæm som hustru, — ja, det er vist ligesaa ufatteligt, som at denne dame fuldladet med dynamit kunde bli tredve aar eller saa, uden at den mindste eksplosion var sket, og godtfolk varskuet. Osv. osv. Hertil kommer hans vaagsomme, undertiden urigtige brug av videnskabelige studier over hypnotisme, suggestion, arvelighed. Den

siste tror han er stærkere end opdragelsen, som han ikke engang regner med.

Det har rørt os alle at se den gamle mester efter en saa lang arbejdsdag og saa lang udlændighed i sit sidste stykkes siste scene hejse det norske flag. Mod Ibsens sædvane kommer scenen uforberedt, — et sikkert tegn paa, at den er en indskydelse. Vistnok under stærk bevægelse har han her taget sin helts rolle. Dette er lagt ud som forsoning med samfundet; men er mere. Naar vi blir gamle, forlader farverne os; hvidere og hvidere synes vort hoved at synke tilbage i luften, som tilsist skal opløse det. Ligesaa med vore følelser. Modsætningens farver i dem glider mere ud i uendeligheden; det er enheden, de søger. Ibsen har efterhaanden lært at vænte med udtrykket for en stor følelse, til den kunde spejles av i et lidet billede. Saaledes ogsaa her. —

— I den opsejlende flaade ser vi lige ved siden av hans mørke, en helt lys skude, der ligger bredt paa vandet og skinner. Ti der kommer Jonas Lie.

Fra han for vel fem og tyve aar siden sendte os sin første bog, »Den Fremsynte« har vi faat en hvert aar. De gled ind i vor aandskultur stille, regelmæssig, omtrent som en damper i fast rute, ofte efter en lang, haard rejse, paa bestemt tid lægger til ved bestemt plads, hilset av nationale flag, av toldvæsen, venner og forventningsfulde.

Det er mer end et tilfælde, at hvergang var kvinderne i stort overtal. Ikke alene er enhver sjælstilstand behandlet paa den diskrete maade, som en dannet kvinde ynder, men det er fortrinsvis hende han skildrer, hendes sag han taler. Ligesom man kan sige, at et folks højere dannelse kan maales efter, hvormange piano'r der spilles rundt i landet, saaledes kan et folks højere ansvarsfølelse maales efter, hvorledes kvinden har det rundt om i hjæmmene.

I hans rolige, sikkre tegninger fra vore besteforældres tid, fra vore forældres og fra vor egen lige til den allersiste, er maalestokken lagt tilrette for os; men vi maa selv bruge den; han bare fortæller.

I besteforældrenes tid var Norge en liden koselig bureaukratdomæne med larmende kaptejner, fede præster, alt opædende jurister, sjøofficerer med adelige fornemmelser, dommere og amtmænd med smaakongefølelser. Nede i sjømandshjæmmene, inde i storkaksebygderne havde den patriarkalske statsorden sine repræsentanter i husherren av Guds naade. En beskeden politisk frigjørelse i firtiaarene; først i sekstiaarene blev den farlig for »det bestaaende«;

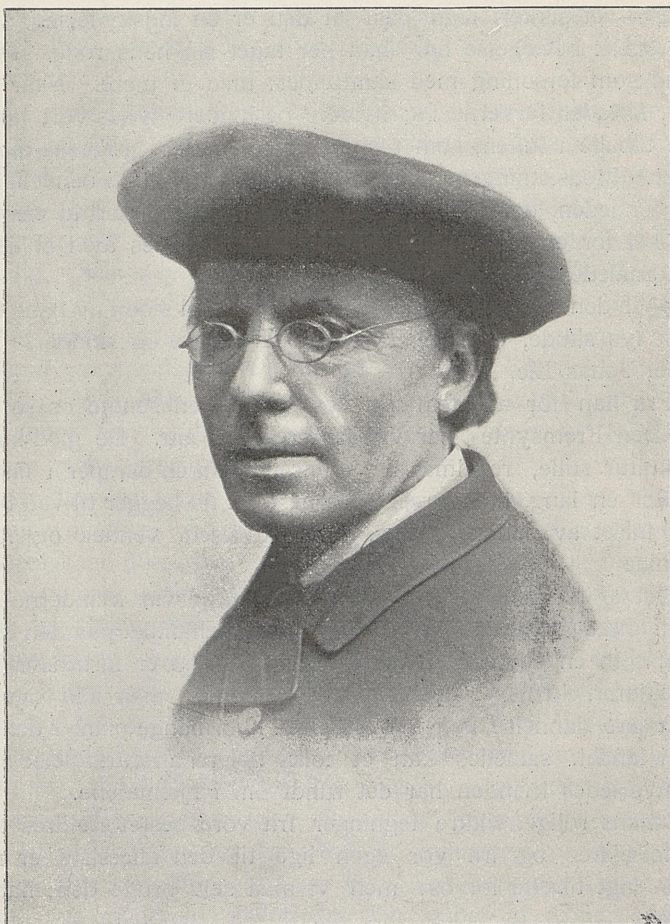

snart drog den sig ogsaa over paa det sociale omraade. Dengang literaturen tog arbejdet op og hjalp og forberedte politiken gjennem en opløsende begrebsudvidelse til alle sider, . . . for en stormbyge af selskabelige udstødelser, skjældsord og bagvaskelser, oversvævet af kirkelige banstraaler! Var det til at undres over? Alle disse mennesker vaktes jo op av en urokkelig tro, den nemlig, at »det bestaaende« politisk og socialt hvilte paa klippetryg bibelgrund. Mens denne kamp endnu rasede paa det værste, gik Jonas Lie tilsyneladende helt uskyldig bagom og ind i husene. Han fortalte saa vist ingen, hvad han vilde der. Men han kom ud igjen med »det bestaaendes« sæder og tænkemaade fra dets gyldne tid. Det var ikke de sletteste hjæm han hentede dem frem ifra, det var de beste. Og da vi fik se, hvad det var, sa vi uvilkaarlig: »Men var det noget at konservere?« I næste øjeblik la vi til: »Jo, — noget er der dog; og det maa vi se til at redde.«

Dette er hans skildrings ære.

I sin sidste bog revser han med rolig myndighed den lille del af norsk ungdom, som var fædrelandsløs nok til at blive spradende agenter for pariserdekadencen. Men ogsaa her deler han sol og vind lige; han giver dem i avdrag, hvad deres er. Ogsaa her ligger samme maalestok skjult i skildringen: Hvordan ser man paa kvinden nu; hvad horisont ser hun selv ud i nu? Naar maalestokken har gjort sin gjerning, viser den et resultat, som ikke bare er til hendes fordel. Altsaa heller ikke til samfundets. Men gjennem opgjørets sprængning og ødelæggelse fornemmer vi, at det er vaarens og ikke høstens. Her er noget sundt vordende, som udspyr det syge.

Jonas Lies kunst har aldrig biærind; den holder sig i stræng fornemhed til opgaven. Man skulde da vente, at her var en stærk komposition; men alt andet end det. Sjeldne er ogsaa stærkt fremtrædende billeder i koncentrerede scener. Fortællingen skrider jævnt frem gjennem karakteriserende smaadrag, undertiden af ualmindelig finhed, gjennem mere og mindre plastisk fortalte hændelser, gjennem sammenbindende bemærkninger, der altid lægges i munden paa en av personerne. Herunder ofte en pudsig, vi kan sige en elskværdig ubehjælpsomhed, idet vi ser, hvor vejen søges og ogsaa midlet til at komme videre. Det er aldrig der, hvor vanskeligheden vilde have været stor for enhver anden; jo vanskeligere, jo lettere. Det er der, hvor enhver fusker kommer over paa træsko; der staar han fast. Ei heller ligger sproget let i pennen; men det gjør sin gjerning! Naar fortællingen begynder at drage sammen mod det

avgjørende, mærker man med beundring, hvor meget her stilfærdig er samlet, og hvor klart og frit personerne staar i perspektivet. Hertil bidrager ogsaa, at foredraget sættes paa dem som en rolig lampe med skyggeskjærm bag. Selv kan han staa med lun skøjerglæde og se ned i linjerne; men linjerne faar ikke lov til at le. Om hans sjæl skjælver av harm eller glæde, — straks denne patos begynder at gjøre billedet uroligt, sendes nogle dagligdagse ord ud, — og alt blir jævnt som før. Humøret som varmen er der, men behageligt fordelt i det hele.

Aar efter aar til samme tid lige før jul kom disse fortællinger sejlende over havet til os (Jonas Lie bor altid i udlandet). Besøgte havn efter havn rundt vor lange kyst, hilset med stigende glæde av den store tilstrømmende skare, som ogsaa steg fra aar til aar; ti hver ventet sit.

Hvad blev der saa ikke for en forundring og skuffelse, da der en jul istedetfor disse hjemlige fortællinger, en læste mens æblerne stegtes paa ovnen, kom en bog fuld av de villeste, barokkeste eventyr om trold, draug, mirakelskibet og storfugl med mennesketanker; luftens, havets, jordens gjenspejl af os i stor forstørrelse! Og næste jul en saadan bog til.

Store underlige udkast til mægtige digtninger. Ingen, som læste dem med forstand, var mer i tvil om, at paa en eller anden maade havde ydre tryk holdt ham livslangt fast i noget mindre; i et for ham besværligt arbejde, mens han var æltet til et jagtliv deroppe, hvor der kan tages oversyn og leves og drømmes nærmere naturhjertet, lige sundt i alle aarstider og alt slags vejr. Hvor stærkt maa det tilbagetrængtes magt ha været for endnu senhøstes at bryde frem i saa yr frodighed! Og for en vemod at vide, at i et lidet folk er det altsaa en tilfældighed, om en stor digterbegavelse naar den form, som ligger nærmest for hans talent. Vistnok falder over den fortællerform, han besværlig maatte uddanne, hint lyse skjær, hint fri aandetag fra højderne, der var hans længsel; men hvor meget større havde det ikke bølget om os, hvis han fra sin ungdom havde faat os med didop i de romantiske højder; ti at han skulde ha været periodens romantiker, i førstningen uklar, men saa meget stærkere lysende siden; at han højt over naturalismens svedfulde rydningsarbejde da vilde ha været lærkeslagene i luften for dem, som nu har morgen, — derom kan ingen længer være i tvil! Den rige intelligente tænkning, den store fantasi, som sætter maal og løfter til flugt i disse mærkelige eventyr, har dog ikke naadd mere end at give udkast. Kun et og andet av dem er helstøbte

kunstværk. Selv den største kraft naar ikke fuldkommenhed ved at være indestængt. —*)

— Der kommer hele den norske flaades eleganteste skude, eller ærligt talt dens eneste elegante. To lange, blanke staalpiber stikker frem forud og viser, at den sejler ikke til lyst. Og som de hurtigskydende kanoner er de allerbeste, saaledes alt andet ombord, nyt, stateligt, skinnende av puds. Men ikke som det, der er paa moden. Hans eget snit er i det, paa trods av moden, stolt udfordrende.

Høsten 1878 var jeg paa det berømte bal, som Frankrigs præsident, marskalk Mac-Mahon, gav i Versailles slot. Jeg havde gjort et slag gjennem den store spejlsal sammen med den norske kjæmpe, maleren Fritz Thaulow, da jeg fik øje paa en ung mand end mærkeligere end Thaulow. Han var den stauteste og vakreste mand blandt alle disse tusen. Jeg saa ham jo ogsaa i forstørrelse av stedet, pragten, musiken; han tog sig ud som en aabenbaring fra et større og kraftigere folk. Alle saa paa ham; de kunde bare ikke

*) Jonas Lie har netop udgivet sin ny bog til jul: „Naar Sol gaar ned". Den er lige udmærket som de andre uden netop at lægge noget nyt til. Skildringen drejer sig dennegang om en utro hustru, der holder huset i en dødelig spænding, indtil hendes mand, der er doktor, rydder hende avvejen med gift. Paa denne maade bringes fred i huset; udenfor dette aner ingen hvad her er foregaat.

Psykologisk sét er utvilsomt denne tilgang sand; i hvert fald er den sensationel. Men det er et spørsmaal, om planlæggingen ikke mere skyldes fransk literatur og franske kriminalhistorier end nordisk liv. I hine spiller kjønsforholdet en langt større rolle, og som følge derav staar ægteskabet adskillig lavere end hos os. Hos os er ikke kvinden længer mandens ejendom og kan som saadan ikke straffrit skydes, stikkes, forgiftes væk, naar hun gribes i hor. Hos os indser manden bedre og bedre, at en utro hustru, heller end at dræbes, bør faa gaa til den, hun elsker. Hun er dog mere hans, end dens, hun ikke elsker. Under ingen omstændighed er menneskene længer hverandres ejendom.

De faa tilfælder, deri ogsaa hos os — og da i de større byer — manden tar en saa frygtelig, og jeg tør nok sige fejg selvhævn, fordi hans kjærlighed ikke længer er gjengjældt, men i stilhed forraadt — mon ikke ogsaa disse faa tilfælder skulde være frugt av fransk romanlæsning? Den æresfølelse, som ikke kan nøje sig med mindre end et sonoffer i blod, er dog blet de fleste af os temmelig gammeldags. Den er blet os for uretskaffen; den synes os for stor *poseur*.

Men digterne, idet de tegner, forbereder de. Deres finere forstaaelse av menneskene, deres højere sans for slægtens vel nøder dem til det, bevidst eller ubevidst. Vi kommer derfor til at opleve, at i kapitlet ægteskabsbrud skiller den nordiske litteratur sig helt fra den romanske.

I sin næstsiste fortælling lod Jonas Lie en mor av fornem familje, og som har barn, der efter mange energiløse tilløb endte som ulykkelige eksistenser, — han lod denne stolte, forbittrede mor sprænge dem og sig selv i luften.

Mon der ikke ogsaa i denne udgang er fransk smitte? Det skulde ikke ha været mere nordisk at gaa ud paa potetesageren med dem og der begynde at grave?

(Tilføjelse av 22. december 1895).

Alexander L. Kielland

begribe, hvorfor han ingen av sine storkors havde paa; ti han var da mindst en kongelig prins fra et fjernt sneland, hvis slægter endnu havde race. Og jeg nægter ikke, at jeg blev stolt, da han kom over til mig og talte norsk; det var Alexander Kielland. Denne gudernes yndling, der traadte fuld færdig ind i literaturen med nyt æmne, ny stil, og med en glans over det som av sin egen person i Versailles spisesal, — havde han viet sig moden, var han ogsaa blet menneskenes yndling. Alle de ydre og indre egenskaber, som skulde kunne gjøre ham til salonernes udkaarede, ja, hele folkets *enfant gaté*, var her forenet, han havde utvilsomt ogsaa en begjærende fristelse i sin livslyst; der spruter jo op av den i hver linje, han skriver.

Men Alexander Kielland er vor literaturs karakter, dens mandigste skikkelse. Han sa en dag, da der havde staat et mer end almindelig gement opsæt om ham i vort største konservative blad: »Jeg er mere stolt, naar jeg læser saadant om mig i det blad, end av den mest smigrende omtale i et frisindet.« Baade hans bøger og hans liv godtgjør, at dette var sant; saaledes følte han.

Naar man med stil forstaar en interessant, intelligent personligheds evne i foredraget, uænset hvad dette ellers kan bære paa, — rent ud formen, men vel at mærke et rigt menneskes form, ikke det glatte, det behændige alene, forfatteriets følelse for vellyd, nej, en sjæls karakteristiske tale til sjæle, — ja, da er Alexander Kiellands stil den mesterligste, som fællesliteraturen ejer siden Ludvig Holberg, i alle fald i Norge; men jeg tænker baade i Danmark og Norge. Ingen andens er paa en gang saa vittig og fyndig, saa smidig og mandig, — et ungt dyrs rørelser i leg, i tigersprang, men altid i ynde. Og dette er alene dens ene side. Naar hans trang til samliv med naturen faar digte frit, naar hans inderlige broderkjærlighed hviler ud efter kampen og dvæler i beskuelsen . . . . ja, da søger og finder han farver saa henaandende, som vi ellers bare træffer dem hos de sentimentale kunstnere. Men i alt, han har skrevet, ikke et stænk av sentimentalitet; bestandig det allerfriskeste vejr. Derfor staar der slig glans av det. Synes foredraget undertiden indsmigrende, da tag dig iagt! Det er da, det blir frygteligst.

Jeg vil straks give et citat, — det eneste i min avhandling. Jeg er sikker paa, at saa meget det end taber i oversættelsen, det vil dog rykke alle med.*)

Citatet er fra hans skarpeste bog »Arbejdsfolk«, deri han træn-

*) Henvendt til *Forums* amerikanske læsere. *Red.*

ger ind i et bureaukrathjæm — ikke stilfærdig som Jonas Lie for paa én gang at støve ud og redde. Nej, for at kaste hver evige smit og smule paa gaden. Der er graad i hans latter, mens han gjør det, — saa rasende er han over alt det i folket, som slige hjæm har ruineret eller jaget paa emigrantstien. Tænk dere Nordens vittigste pen skjære op et sligt æmne! Og saa midt i det hvile ud i en idyl som denne:

„Langs opefter Nilen sad tæt af fugle og stegte sig i den gloende sol. De pillede og ordnede fjærene, slog et par slag for at prøve vingerne, snappede dovent en orm eller et firben, hvoraf det myldrede i sumpen.

Men der var altformegen mad, altfor varmt, altfor stille; de længtede efter koldt regn, graa luft og friske storme.

Talløse flokke af graagjæs og svaner svømmede om i de aabne mellem sivene indover de vidtstrakte sumpe. Heirer og storke steder ragede op hist og her; sammenkrøbne stod de paa et ben og hang med næbbet; de kjedede sig noget ganske forskrækkeligt.

Alslags snepper og vandfugle, viber, brushaner, ringgjæs, vandhøns, vagtler, svaler — ja lige til den simple stær, — alle kjedede de sig, saa fjærene holdt paa at falde af.

Ibisen forargede sig over dette fremmede graaklædte pak og nedlod sig endogsaa til at beklage sig for de taabelige flamingoer, som den ellers foragtede saa dybt. Krokodillerne plirede med de slimede, lysegrønne øine og snappede af og til en fed gaas, saa der løftede sig et skrig og et skraal, der besvaredes opover og nedover floden, døde hen langt — langt borte; og stilheden fra ørkenen lagde sig atter over det gloende landskab og den træge mylder af fugle, der sad og ventede — de vidste ikke rigtig hvad.

Da fløi en liden graa fugl bent op i luften, stod stille deroppe et øieblik og slog uhyre hurtig med vingerne, mens den kvidrede en kort stump; derpaa dalede den ned igjen og skjulte sig i græsset.

Hele fugleskaren havde løftet hovedet og lyttede. Og saa blev der en snadren og kvidren og en urolig mudder i hver en krog. Unge lapsede viber fløi op og gjorde rundkast i luften, for at vise, hvor godt de fløi.

Men tranerne, som tog det fornuftigt, holdt generalforsamling for at overveie lærkens reiseforslag. Thi alle havde straks kjendt lærken paa lyden; skjønt det var ikke mere end to—tre toner, han havde faaet til; sangen var ikke rigtig kommen i struben endnu.

Men medens tranerne raadslog, lød der et forskrækkeligt plask, og luften blev ganske formørket.

Det var graagjæssene, som lettede. I store flokke delte de sig, sværmede om i luften, ordnede sig derpaa i lange rækker og forsvandt nordover, medens deres skrig tabte sig i det fjerne.

Stæren reiste sig i sorte masser og brød op, viberne fulgte; storkene skruede sig parvis høit op i luften, indtil de næsten blev borte, og tog saa veien nordover. Tranernes generalforsamling gik aldeles overstyr i den almindelige forvirring og uro, alverden vilde afsted, der var ingen besindelse mere, hvert øjeblik passerede nye flokke udover Nord-Afrika — hilsende hver med sit næb det smilende blaa Middelhav dernede.

Nattergalhannerne lurede sig afsted om natten i smaa selskaber; de vilde finde de kjendte steder i Provences rosenbuske eller i bøgeskovene paa Sjælland, saaat de kunde have sine smukkeste sange færdige og indøvede, naar hunnerne kom.

De norske lærker ventede i det længste; men da de danske drog, fulgte de med for gammelt venskabs skyld. Reisefeberen greb i den grad om sig, at endog svalerne og gjøgen maatte afsted; de vilde ialfald flyve over Middelhavet, saa kunde man betænke sig.

Ibisen gjenvandt sin sindsro og skred gravitetisk som en erke bisp henover stranden; og de rosenrøde flamingoer veg ærbødig tilside for hans hellighed, idet de med en andægtig mine sænkede sine taabelige hoveder med det knækkede næb.

Stillere og varmere blev der langs opefter Nilstrømmen. Krokodillerne maatte nu nøie sig med negerkjød eller en sjelden gang en seig engelsk turist.

Men nat og dag fløi trækfuglene nordover. Og alteftersom de kom over kjendte steder, dalede hver flok til sit hjem, raabende farvel til dem, der skulde endnu længer, spredende liv og lystighed over det gamle forfrosne Europa — i skov og mark, rundt menneskenes huse og langt ud i sivet i de stille søer.

Der var tæt af smaa røde rosenknopper i Italien; æbletræerne var ganske oversneede med blegrøde blomster opefter Sydfrankrige, og paa boulevarderne i Paris begyndte bladene paa kastanjetræerne at sprænge de glinsende, seige hylstre. De gode borgere af Dresden stod paa Brühlsche terrasse og solede sig, medens de iagttog isstykkerne, der kom drivende med floden og taarnede sig op foran de svære bropiller.

Men nordenfor blev det koldt; sneflekker hist og her og en sur vind fra Nordsøen. Lærkeflokken minkede, altsom den fløi.

En hel mængde skulde ned paa sletterne ved Leipzig og siden paa Lüneburger Heide; og da resten kom opover Slesvig, spurgte de danske lærker, om de norske ikke havde lyst til at vente lidt og se veiret an.

Sneen laa langs grøfter og gjærder i Jylland, og nordvesten ruskede i gamle Danmarks bøge, hvor de brune bladhylstre sluttede forsigtigt om de sammenkrøllede blade. Fuglene krøb sammen bag stene og indunder lyngen; somme vaagede sig helt hen til bøndernes huse, hvor spurvene grasserede, som om de eiede det hele.

Alle var enige om, at man var kommen altfor tidlig afsted, og havde de bare havt tag i den galning, som lokket dem fra Ægyptens kjødgryder, havde de vist ribbet ham. Endelig kom der da søndenvind; de norske fugle sagde tak for sig og fløi over havet.

Hjemme i Norge saa det fra først af bedrøveligt ud. Sneen laa langt nede i dalene og alenhøi inde i de tætte skove. Men søndenvinden var kommen med regn og saa gik det i en ruf, — ikke gradvis og fredeligt, men med bulder og brag og sneskred og fossende elve, saa landet lignede en jætte, der vasker sig medens det iskolde vand skyller nedover de senestærke lemmer.

Og lette slør af lysegrønt lagde sig over de unge birketræer i lierne; inde i de stille bugter i fjordene; over sletterne vestude mod havet, over multemyrene og heiene; opefter rifter og kløfter og trange dale mellem fjeldene. Men paa toppen blev sneskavlen og bræen liggende, somom de gamle fjelde ikke gad lette paa hatten for slig en flygtig galning af en sommer.

Og solen skinnede saa varmt og fornøiet, og vinden kom bærende med endnu mere varme søndenfra, og tilslut kom gjøgen som overceremonimester, for at se, om alt var iorden; han fløi hid og did, satte sig saa i en ung birk inderst inde i en lun vig og gol: Vaaren var kommen; gamle Norge var endelig færdigt!

Og der laa det — høit og skinnende fagert i det blaa hav; — saa fattigt og magert — saa friskt og sundt og smilende som et renvasket barn.

I havnene langs kysten blev der liv og travlhed, og hvide seil krøgede sig ud gjennem skjærgaarden og forsvandt henover havet. Skierne blev stukne op under bjælken, slædefællen blev drysset godt med kamfer og hængt væk; og ligesom bjørnen, naar den kommer ud af hiet og ryster sin lodne pels, saaledes rystede folket sine tunge lemmer, spyttede i næverne og tog fat paa vaarvinnen.

Nedover elvene drog tømmerfløderne og slapsede i det kolde snevand; i de brede frugtbare bygder skar plougen lange, sorte

striber; langt nordpaa gik folk og stellede med klipfisken, som laa udover de nøgne bærg; paa de flade sletter vest mod havet kjørte de tare udover markerne, og inde i heien stod en liden surøiet mand og stirrede efter en gulblak hoppe.« —

— Er der noget folk, som har en skjønnere nationalsang, endda den ikke er skrevet paa vers?

Hvorledes har det gaat til, at en digter, der forherliger sit fædreland, som han har gjort det her, og som har givet os billeder (jeg nævner her ét eneste: »Else«), der tilhører samtidens fineste kunst, og som er den norske literaturs stolteste karakter, — hvorledes kan det gaa til, at han har maattet forlade den? Ja, at han har faat avslag av stortinget paa sin gjentagne ansøgning om digterløn, hvad alle hans samtidige kolleger har? Og at deri var ikke alene højre enigt til siste mand, men ogsaa en stor del av venstre, — med venstreregjeringen i spidsen?!

Det skéte midt i det værste politiske opstyr. Politiken kan jo være det ædleste, et folk har; den burde ogsaa altid være det, ti den er samtidens højeste form for næstekjærlighed. Men i almindelighed er den en graa væv av middelmaadighed, og undertiden, og det ikke saa sjelden endda, en folkeraahed i extrakt. Ethvert folk har det, der gjør os stolte av at tilhøre det; men det har ogsaa det, der ydmyger os. Er der dygtighed i os, saa er det det siste mer end det første, som lægger kraft i vor kjærlighed. Det havde Alexander Kielland vist, — og det blev hans brøde.

Situationen var kritisk; alt det, den opskræmte konservatisme ejet af bekymring og from misfornøjelse la sig omkring hans stolte skude, og pøbelagtigheden og dumheden udenom. Jeg tænker med det første ord ikke paa de stakkars udskudte, der skjændes og slaas for livet derude ved avfaldshaugene, den eneste plads vi har levnet dem. Jeg tænker paa hykleriets pøbel, folkefrieriets, kongefrieriets. Jeg tænker paa de urene instinkter i kunsten og forretningslivet. Ombord i den altfor fornemme skude stod en mand paa kommandobrettet, der havde jaget grusomt paa dem allesammen; her havde de ham endelig! Den første politiker, Norge har havt, Johan Sverdrup, var formand i regjeringen; han havde høstet, hvor Alexander Kielland havde saaet. For politisk vindings skyld fornægtede ogsaa han i den kritiske stund literaturens ridder *sans peur et sans reproche*.

Hvor mange Alexander Kiellander skal her falde, før den politiske moral er rensket?

Jeg nævnte ogsaa dumheden. Vi er jo et færskt folk uden

Arne Garborg

kunsttradition; selv hans beundrende venner forstod ikke helt ud, hvad han var. Dengang herskede nemlig naturalismen eneraadigt, og han forvirrede manges fattige begreb, naar han i karikaturens forkortning med et par streger gav mere end det flittigste palettebrug i tre døgn. Men stilen? Forstod de ikke at skatte hans stil? Ja, sæt det kostbareste porcelæn foran en skikkelig nordmand, som ikke har havt lejlighed til at sammenligne og studere, — han vil finde de tegninger der vel flygtige og farven temmelig veg. Hvad ved han om, at franskmændene regner madame de Sévigné's breve til deres kosteligste bogskat? At alene Alexander Kiellands breve (de fleste endnu private) vilde være nok til at sikre ham udødelighed; man kan ane det bare av det citat, jeg ovenfor gav, hvad for en skat av aandfuldt fortrolig skøj, den mand sidder inde med, — skøj av den art, som alene byder sig, naar man ser fra oven, »og ofte ler for ej at græde«.

Jeg vilde lægge ind et eneste citat fra norsk literatur. Fordi han er den mishandlede, laante jeg det fra ham.

— Livet vil sés fra alle sider. Her kommer en stor forfatter, født av en vestlandsk slægt i tarvelige kaar, tumlet av havet, mishandlet av pietisteri og trangsynt fanatisme; en saadan slægt lærte saa vist ikke at se livet fra oven. Selv begyndte Arne Garborg som en bange troende, der tvilte; blev saa en tviler, der trodde, d. v. s. tvilte paa sin egen tvil, — indtil han havnet i det, som nu er paa moden, mysticismen. Uden overdrivelse kan vi derfor sige om ham, at han har gjort livet med rundrejsebillet. Det billede, som nærmest udtømmer den paavirkelige, uroligt søgendes væsen er vel, at han staar som kommandør paa en mørkstribet, hurtigsejlende opsynskutter. Straks noget er paa færde, møder han op, mistænksom, skarptunget. Hans form er bemærkningens. Den falder naturlig og stille i ledige ordlag. Et ualmindelig klart øje ser spottende op fra den; men i næste øjeblik kan det være godmodigt, ja varmt. Han er bemærkningens kunstner som ingen anden i vort sprog. Hans opgave er at give alt kommende og forbigaaende sin anvisning, sit raad, sin dom; den kan være gal (og det er den vist ofte, saa nervøs ubestemmelig, saa forudindtaget, som han er, og saa mange biærind han derfor har at besørge); men den er saa stærk, at den sidder igjen i folkemindet; man maa bære den med sig, til den er optrevlet og kastet av, eller til den er blet en ny energi i os.

Bemærkningen er helt kort; men den kan ogsaa vokse ud til en avhandling, ja til et digt, en fortælling. Det, han nætop havde at sige paa det punkt af sit liv, syntes ham at ramme best saaledes.

Skjønt hans vellydende vers, hans sikre skildringer ikke er født av den betagenhed og vaande, som skaber og henrykker; skjønt de sjelden er baarne og rundne, men oftest eftergjorte med fin kritisk sans, saa at sige opmurede, og Garborg følgelig ingen første haands digter, — deres øjemaal, form, deres virkning sikrer dem plads i folkets skjønliteratur. I alle fald indtil videre. Som med Voltaire. Han var i skjønliteraturen heller intet andet end bemærkningens kunstner.

I Norge har vi en saadan til av høi rang, fru Camilla Collett, kvindeemancipationens talentfulde, ubøjelige forkjæmper. Hun har skrevet fortællinger, deri hun med ildfuldt øje og veltalende appel, sætter fingeren paa et sygt punkt; virkningen har været velgjørende. — Arne Garborg har fremfor nogen anden ved sine fortællinger brudt igjennem vestlandsbøndernes pietisme; ti i Norge læser de oplyste bønder vor skjønliteratur. Vestlandets livlige folkefærd, der saa længe har været forraadt av sin egen fantasi, har han lært at se udover bibelgrænserne. Man maa være nordmand for at skatte betydningen av denne ene gjærning. Desværre, den er endnu bare i sin begyndelse. —

— En bly og fordringsløs kvinde har ytret, at deres kjøn alene er en ramme, som faar sit indhold ved manden. Som digter vil kvinden gjerne eftergjøre manden; men hun bør holde sig til det, som viser kvindens særskilte syn.

Dersom dette i sin tid var blet sagt til George Elliot og til George Sand, vilde disse to store forfattere nok have følt sig forlegne; hvor var grænsen mellem *deres* syn paa menneskene og mandens? Ja, læserne vilde ogsaa have følt sig forlegne. Hist og her kunde de nok sige: Dette er sét med en kvindes finere sans;

dette er hendes særskilte erfaring. Men om det meste var det dem umuligt at sige det. Skulde da dette det meste stryges, skjønt det hører til aarhundredets højeste kunst?

Jeg fik engang et anonymt brev, der omtalte et netop udkommet værk. Efter opgiven adresse gav jeg mit svar, og sluttet med, at brevet maatte være skrevet av en kvinde. Herpaa fik jeg atter et anonymt og ret skarpt brev, deri brevskriveren beviste mig av det førstes indhold og form, at det alene kunde være skrevet av en mand; jeg maatte være en daarlig psykolog. Brevet havde en efterskrift saalydende: »Forresten kan jeg betro Dem, at det er skrevet av en kvinde.«

Den anonyme brevskriver var Amalie Alver, senere gift med den danske forfatter Erik Skram.

Først i den modnere alder begyndte hun at skrive, det første var frastødende ved sin krasse naturalisme, og det varet en stund før hun blev, hvad pene folk kalder læselig. Nu bagefter er dette det stærkest mulige bevis for, hvor oprindelig hun er. Fod for fod har hun altsaa hamret, mineret og skoflet sig frem paa sin egen haarde vej. Den vilje og den udholdenhed fik hun neppe av sin egen mand eller av nogen anden mand, — saa lidt som sine ævner eller den kunst, der nu er hendes særeje. Hvor mange av hendes arbejder var originale studier, og intet mere, er nu blet ligegyldigt. Hovedsagen er, at paa disse har hun naadd frem til at forme ud en fortælling som »Forraadt«, i psykologisk dybde og fremstillingens magt et mesterverk, der efterlader et indtryk, ja, som om du er ude paa havet og ser ned i det og der træffer et par øjne, store, store, hovedet kan ikke klart skjelnes, men øjnene aabner sig og lukker sig, aabner sig og lukker sig kolde som havet.

Verdslige mennesker eller den verdslige del av mennesket tegner hun; sjelden søndagens del i det, aldrig søndagsmennesket. Med det første mener jeg vort livslange trælleliv under lidenskaber og forhold i mere og mindre unyttig kamp. Med det andet mener jeg rejsingsmagten i os udover det meste eller endog udover altsammen. Fordi hun hovedsagelig tegner den verdslige side, er der lav, graa himmel over hendes billeder. De ligner i det stykke Gerhard Hauptmanns uforlignelige, hypnotiserende kunst, som lokker os længer og længer ind i en lang flaske, der vi hører korken slaas i bag os og tænker: Gud, hvorledes kommer vi ud igjen? Amalie Skrams kunst er vævrere; vi kommer fortere avsted og gjennem mere brogede billeder; men de giver noget av samme beklemmelse.

Hun tegner helst vestlandsliv, mennesker fra Bergen og omegn,

hendes fødested og ungdoms tumleplads. Naturtro skildringer fra menneskenes dagligdagse dont, synd, selvskuffelse og sejge udholden. Ingen er saa rig paa første haands studier. Vi kan ikke mere se et fotografi av Bergen eller av dens omegn uden at befolke det med hendes letlivede eller gribende skildringer.

Og dog —. I sin fortælling »Fortuna« har Alexander Kielland tegnet en kvinde fra Bergen, som heder Wencke. Tegnet hende saaledes, at den gode tradition i den gamle handelsby forenes med nutidens oplyste fremgangsvilje. Ti ogsaa nu har Bergen fremfor nogen anden by i Norge, jeg kan gjerne sige Norden, et rejselystent, foretagelsesrigt folkefærd, som over havet er i forbindelse med England, Tyskland, Frankrige, Spanien. Den beste del av disse blandede, fantasirige mennesker har i sin gamle dannelse sikker grund for alt nyt. Fru Wencke er en elskværdig type med bergenserindens karaktermærke i broget blanding.

Amalie Skram.

Derigjennem er hun, — jeg tør ikke sige mere bergensk end Amalie Skrams galleri; det vilde være den største uret. Men saa meget kan jeg trygt sige, at først naar Alexander Kiellands billede av Wencke er opstillet i den sal, vi skal gjennem for at komme ind til Amalie Skrams galleri, og gaa igjennem igjen, naar vi skal ud derifra, først da faar Amalie Skrams galleri sit nødvendige supplement.

Nu skal jeg imidlertid fejle meget, om ikke netop Amalie Skram, hun og ingen anden, eller hun fremfor enhver anden, har staat model til Alexander Kiellands Wencke! I alle fald maa vi andre tænke paa hende som hun er, naar hun lyser af deltagelse og

kampiver. Dette spaar om, at der er mere i hendes rige natur, end hun endnu selv har forløst.

Den siste bog av fru Amalie Skram er en bedrift. Hun meldte sig ind paa en sindssygeanstalt, idet hun søgte ro og pleje for nervøs lidelse. Derved kom hun i tilfælde at studere en av disse sindssygelæger, som altfor let tager modsigelse for tegn paa sindssygdom, og i sin forfængelige ufejlbarhed begaar store fejl. Av ham, av de syge, av sygeplejersker, den hele tilgang gav hun saa et billede, saa klart i tegningen og saa spændende, at det kommer i høide med den beste roman. Bogens titel er »Professor Hieronimus«. De, som i menneskehedens navn kjæmper mod sindssygehospitalernes altfor ukontrollerede magt, har i denne mesterlige skildring fra det indre av et sindssygehospital faat et vaaben rakt, der i styrke overgaar ethvert andet. Det er nemlig første gang i literaturen, at en stor forfatter i fuld aandelig klarhed har havt lejlighed til at gjøre en saadan studie. Den er ogsaa interessant derved, at her ser man tydeligst ind til hendes kunst. Hvad er hemmeligheden i den? At det, hun beskriver, er set og gjennemstuderet tilbunds, før hun siger ét ord. Derfor behøves saa faa. I den henseende er Zola, som hun ikke sjelden sammenlignes med, hendes absolute modsætning. Han gaar ivej paa et løst omrids; først efterhvert som pennen løber, og den ene sætning støder den næste ud av sig, begynder billedet at tage form og at svulme op av alle tilfældigheder undervejs. —

— De moderne norske digtere, som endnu skulde nævnes, de av dem, som er konger i deres rige, d. e. ejer med personlighedens udisputerlige ret sine æmner og sin form, — et revupublikum har et bestemt, ved tradition tilvant maal for taalmodighed, — alle disse tildels betydelige digtere kan ikke præsenteres som den syvende, ottende, niende, tiende, ellevte osv. i en lang opvisning uden at gjøres uret.

Jeg vælger derfor at tage frem to av dem som repræsentanter; jeg lader mit valg alene bestemmes av, hvem som er stærkest karakteriserende overfor et udenlandsk publikum.

Ogsaa Norge er nu — desværre! — blet et turistland; kanske somme av mine læsere har været oppe paa en norsk høifjeldsslette, har kjendt den grænseløse ensomhed deroppe, mens de stirret paa de evige snefjæld i det fjærne. Som I drog fremover, har I kanske mødt et andet menneske, et eneste et. Han — eller hun — steg op som et syn, kom nærmere, spejdende, sa et par ord til hilsen, gik forbi og forsvandt. Men indtrykket av dette ene menneske, dets gang, skikkelse, øje, røst, blev i ensomheden saa stærkt, at

hvergang mindet om fjældslettens øde drog op, fulgte mennesket med, kom atter gaaende, saa paa dig, talte og forsvandt. En egen kjølighed fra stedet fulgte med figuren. — Tænk dere saa en digter, der fører dette forbigaaende menneske lige ind til dig i din stue i byen! Gjør det saa intenst, at i synet av ham oplever du atter højslettens øde, snefjældenes lysglans, føler paany kjøligheden, men kjender ogsaa lyngens fine aroma, husker bækkens friske drikkevand og hører din og hans røst som var det ikke I, der talte, men nogen bag eder. En saadan digter er Hans Kinck. For at naa saa skuffende magt har han gjort den strime neutralt land, der ligger mellem eventyrets land og fortællingens land som stødpude (franskmændene kalder det *tampon*, englænderne *buffer-state)*, denne neutrale grund har han gjort til sin domæne, den er ikke længer neutral; ti derfra gjør han strandhug indover begge grænser. Noget lignende med sproget; baade det landsgyldige maal og bondemaalet maa holde for — og dertil en i ordelag og skrivemaade selvlaget mellemting, som musikalsk skal eftergjøre det oprindelige indtryk. Det siste er en bestemt fejltagelse; det er fantasi paa vildspor. Ejendommeligheden skal saalænge gjennemføles, til den læmper sig ind i former, alle forstaar, som er fortrolig med kunst. Før blir det ikke selv kunst.

Hans Kinck.

Hans Kinck kan væve blomsterskinnet av sætervolden og aftentaagen fra en nær myr eventyrlig sammen i en sæterjentes elskovssyge sind, der faar besøg om natten. Han kan lade denne samme jente sidde i kirken nede i dalen dagen efter, men sætervoldens blomster og aftentaagen fylder ogsaa kirken og gjør slige spillopper, at præstetalens vanmagt over for naturtalen volder sød angst. Tilsist synes hun ikke mere at vide af sig selv end det luften krydrende lyng, hun gaar forbi opover igjen.

For at sige det tydeligere: hans bondeskikkelser stiger lyrisk op som dalens, fjældets, havets udløste indhold; bygdefolket er en mangestemmet forkyndelse av naturen, de lever i og basker med. I forstaaelse av det overgaar han alle bondemaalsdigtere tilsammen. Jeg maa gjentage det her paa sit rette sted.

Ligesaa sikkert er det, at Knut Hamsuns naturstemninger i

hans vellydende landsgyldige dansk-norske maal er de højeste, mest storslagne i norsk literatur. De mange, som i oversættelse har læst begyndelsen af »Pan«, beder jeg tænke sig vel om, før de siger mig, hvor magen overhovedet findes. Han er en kjæmpe at se til, lyslet og vakker, født av en gammel bondeæt fra Gudbrandsdalen, der flyttede op til Nordlandene og ud til havet. Hans æt skal have ejet kunstneriske anlæg; bestefaderen paa fædrene side var kunstsmed. Selv har han været arbejder og emigrant. Literært har han begyndt med at gjøre alle de dumheder, som det omtrent er muligt for en begavet vildstyring at komme avsted med i et civiliseret samfund. Det synes at maatte kaldes norsk, at ingen ung forfatter mere tror, han vinder sin plads uden ved at prøve, om han først kan rydde alle de andres. Et bevis blandt flere paa, at vi kulturelt endnu befinder os i guttealderen. Jeg skulde derfor ikke engang have nævnt det, hvis det ikke laa saa aabent i dagen, at hos ham stammer disse forsøg og anden uvorrenhed alene fra, at han følte sig selv usikker i det ny selskab, men var saa forfængelig og saa trodsig i sin kraftfølelse, at han for at dække over usikkerheden fór ud mod de andre. Tilsist trodde han sig saa en reformator at være. Bagenom altsammen ler et ejegodt skøjerfjæs til os; en kan ikke mere faa sine øjne fra det. Og i sine siste arbejder viser han den samvittighedsfuldeste retskaffenhed som fabelens og hændelsernes øverste styrer. Men hans uvorrenhedsperiode skylder vi en storvokset, ny skikkelse, som han har vundet verdensry paa. I en kystby optræder en dag en høj, vakker kar, ingen kjender og ingen faar rede paa. Begavet baade til aand og hjærte fylder han byen med gode gjærninger og gale streger, begynder overalt at gjøre det beste indtryk, som han siden med den største iver sletter ud igjen. Er stort begjærende og dog selvløs, elsker dem, der ikke elsker ham, og bider dem, der elsker ham. En forfærdelig storskryder, som siden av ækelhed over sig selv lyver sig det værste paa. Han ender som en gaade for alle, ogsaa for sig selv, og styrter sig under et feberanfald i det for altid avkjølende hav. Dette inde i en stormbyge av snak om allehaande fra jordens alle dele og fra solsystemerne med; læseren staar i fare for at bli lige gal som han. Stilen er fuldt ud av samme slags uventetheder. Han stapler op det ene vældige lag hypoteser paa det andre, paradoksalt dristigt, højere og højere, saa vi flytter os længer og længer undav for ikke at faa altsammen i hodet; — ganske rigtig, saa spænder han til det med en vittighed eller et skjældsord, og da ramler det nedover med glans og dur og damp. Og dog er »Mysterier« en av litera-

turens store bøger! Den forkynder sig som et snefog av yr kraft. Og hvad der er for et frejdigt oprør i den mod en smaastads konventionelle sumpvand. —

— Her vil jeg slutte. Ved dette ubændige billede av det ufærdige vil jeg slutte. Saaledes synes fremtiden mig rigest.

I hele den norske literaturflaade ikke en eneste lystsejler; enddog denne vildstyring har sit bestemte ærind. Der er hvergang noget han vil fri os fra, eller som han vil, vi skal naa. Ogsaa han føler sig hværvet i fædrelandets tjeneste, strængere for hver dag. Den norske literatur kjender i sine værker, at den vil tage sin del, den største del, av det fælles ansvar; at en bog, der ikke rydder eller ligger saaledes, at den derved øger vor evne, gjør os modigere paa livsførelsens svære kunst og derved letter livet for os, er en slet bog, hvor stor ogsaa dens tekniske kunst er. Det er ene og alene for tilslut at faa sige dette indfor verden, jeg har paataget mig at give foranstaaende literaturskisse, — den eneste, jeg har skrevet og kommer til at skrive.

At den norske literatur i det store og hele — undtagelserne blir hvergang under almen deltagelse paatalte — har faat denne fornemme karakter, dette sunde ansvar, tror jeg dels kommer av, at den er et tarveligt demokratisk folks samvittighed; dels av, at de fleste digtere er født av bønder eller er bønders børnebørn. Saaledes Ludvig Holberg, Peder Dass, Henrik Wergeland, Camilla Collett, Aasmund Vinje, Ivar Aasen, Jonas Lie, Arne Garborg, Amalie Skram, Knut Hamsun, altsaa næsten alle, jeg har nævnt. Samme forhold blant dem, jeg ikke har nævnt. Ligesaa i kunsten forøvrigt. Intet andet folk, mig kjændt, ejer denne ejendommelighed.

Dette forklarer ogsaa, at saa stort kunstneranlægget er, saa vidunderlig enkelte ting i bøgerne kan være gjort, disse selv er ikke altid kunstværker.

Kunstneranlægget er arv; vi maa nemlig huske, at »kunst« er et begreb, som strækker sig langt videre end til atelierne og skrivebordene. Den unge pige, som vinder alles sympati, gjør i regelen dette, fordi hun ejer en forstaaelse av sig selv og av andre, som hun kan tillæmpe i sin optræden, og det er kunst. Den husfru eller den husbonde, som siges at have »et godt lag« og derfor at kunne »faa det til«, ejer altsaa kunstnerens formende haand. Ligesaa en fin haandværker. Saa det er intet under, at der springer saa mange kunstneranlæg op av et folk i stor natur under vilkaar, der nøder til selvhjælp og selvtillid. Familierne bor jo ikke sammen i nogen landsby, de bor hver paa sin gaard, og der er farer omkring

dem og skarpe øjne paa dem; thi folkene kjænder hverandre fra mange slægter tilbage.

Men arvet kunstneranlæg er endnu ikke dannelse. Dannelse vil sige at kunne give alle og alt sit rette værd. Forudsætningerne for sikkert at skjelne det ud, — om de slaar til, saa længe vi lever bondens, haandværkerens liv, kanske ogsaa embedsmandens, — længer op og længer ud glipper de.

De kan vindes ind ved studium, ja; men den finere sans for harmoni, som dannelsens gamle ætter har, er næsten et privilegium; den naas vanskelig, og den savnes derfor ofte i kunstværkerne av bondeæt. —

Vi tør være stolte av, at vi ligefuldt literært og kunstnerisk har naadd, hvad vi har.

Bjørnstjerne Bjørnson.

Zeitun og den revolutionære bevægelse i Armenia.

(Efter **Avetis Nazarbek***) i „*Comtemporary Rev.*“)

I.

Nord for armenisk Cilicia, hvor Taurus's lange, majestætiske fjeldkjæde sender grene op mod nord fra det cilicianske Middelhav, opløser fjeldmassen sig i grupper af mindre kjæder. Her er fjeldtoppene bedækkede af sne gjennem en del af aaret, medens der mellem dem ligger høitliggende, vakre dalfører. I en af disse, omringet paa alle kanter af fjeld og skov, ligger paa fjeldskraaningen Zeitun som et stort amfiteater.

Det omliggende land er af sjelden skjønhed; til alle kanter høres rislende vande og smaa vandfalds plasken i skovene; speilklare, iskolde søer og kilder møder overalt øiet, og fjeldene er klædt af tætte skove — store plantaner, stenege og høie naaletræer, — løvverk, der holder sig grønt aaret rundt trods den intense hede. Syd for Zeitun er det lille distrikt Kapan og ved siden af det mod vest Fernouz, der er berømt for sit kloster.

Navnet Zeitun er alle armenere kjært. Kjært, fordi det hører arme-

*) Redaktør af *Huntchak*, det revolutionære partis organ. — Læserne erindrer vistnok fra dagladenes telegrammer oprøret i det armeniske distrikt Zeitun i de sidste maaneder af 1895. — Artiklen gjengives som et godt billede af armenisk stemning.

nisk Cilicia til, hvor der indtil 1393 bestod et frit armenisk kongerige, der i det aar faldt under Siljukernes aag. Kjært, paa grund af dets lange uafhængighedstradition, den det holder hellig den dag idag. Kjært, fordi dets folk lige indtil 1862, dels ved sit heltemod og dels ved stedets beliggenhed, var istand til at vedligeholde en art halvveis uafhængighed. — Fyrster af den gamle kongeæt blev fremdeles valgt til styrere, men omgaves af et raad af distriktets „ældste", medens alle love gaves af folket selv i folkeforsamling. Zeitun er os kjært, fordi det ved sin halvselvstændighed holdt høit (og gjør det i grunden endnu) Armenias nationale fane. Hele dette aarhundre igjennem har Zeitun med held forsvaret sin halvveis selvstændighed mod den ottomanske regjerings stadige angreb. Som ved et mirakel har det holdt sig — den eneste folkefrihedens oase i det vældige rige, som sultanens herskerstav ved barbariske og tyranniske love har forvandlet til et aandeligt Sahara. Indtil 1872 afsloges alle angreb.

I hint aar dreves zeituniterne til opstand, og efter en maaneds kjække og heldige forsvar, var de dumme nok til at tro den tyrkiske regjerings fagre ord og faldt derved i den fælde, som var sat for dem. Først afvæbnet fik de øinene op for sin dumhed. For første gang drog tyrkiske embedsmænd ind i byen, og en sterk fæstning af moderne type byggedes i dalføret ved den eneste adgang til Zeitun og saaledes, at dens kanoner kan spy ild ud over byen. Der har den siden ligget truende. Men de sidste fire maaneders begivenheder har vist, at selv ikke en fæstning med Kruppske kanoner formaar at tæmme eller skræmme mænd, der som zeituniterne kjæmper for en frihed, der er dem kjærere end livet, og for hjem, søstre og hustruer. Den 18. oktober 1895 stormedes fæstningen af Zeituns borgere, dens seks hundre tyrkiske soldater maatte overgive sig, og Armenias gamle flag vaiede fra de tyrkiske fæstningsvolde.

Ja, kjært er os Zeituns navn; kjærere nu end nogensinde ved den bloddaab, der er faldt i dets borgeres og vores alles lod. Jeg mindes som barn, hvor ofte dette kjære navn lød for mine øren i folkesange, heltesagn og i vore digteres vers, og i denne tid er saadanne sange blevet sungne over hele Armenia mere end nogensinde før til trøst i de lidelser, som Europa kjender og har seet, men ikke vilde afhjælpe eller lindre. Zeitun er paa det nøieste knyttet til vor drøm om engang at faa nyde samme maal af fred, tryghed og frihed i denne verden som f. eks. de lykkelige bulgarer eller serber, — for ei at drømme altfor uforskammet. Zeitun er vort hjertes sang, og nu mere end nogensinde staar vort haab til dets kjække borgere.

II.

Hvad var saa grunden til Zeituns sidste oprør? — Man erindrer den store demonstration i Konstantinopel den attende september. Det var

meningen, at alle derboende armenere i samlet tog skulde overbringe sultanens regjering et bønskrift om naade og barmhjertighed for deres landsmænd. Demonstrationen havde ingensomhelst oprørske hensigter. Den underrettede paa forhaand regjering og gesandtskaber om sin plan, marchrute og tid. Man ved imidlertid, hvorledes det endte: Efter ordre fra sultanen fulgte der flere dage, hvori muhammedanske horder i hovedstadens gader nedslagtede alle de armenere, de kunde paagribe. De fremmede gesandter greb dog omsider ind og tvang sultanen til at give ordre til slagteriets ophør. De tvang ham ogsaa til at undertegne et løfte om de ofte lovede „reformer" i Armenia. Men her hændte der noget, som Europa ikke dengang forstod. Sultanen underskrev under protest, og idet han udtalte sin frygt for, at hans muhammedanske undersaatter vilde modsætte sig reformernes indførelse og heller vilde udrydde armenerne af riget end tillade reformernes gjennemførelse. Hans fremsyn viste sig kun altfor korrekt — takket være hans egen medvirken. Paa alle vis blev den muhammedanske befolkning ophidset af regjeringen selv og af dens embedsmænd; de sidste ledede ofte de paafølgende massakrer, og de, der det har gjort, er blevet rigt belønnet og forfremmet.

Som indledning til massakrerne lod regjeringen først alle vaaben fratage armenerne. Fremgangsmaaden var følgende. Til et armenisk distrikt kom der befaling om, at alle armenere (ikke muhammedanere) skulde udlevere alle sine vaaben og knive, lige til penneknive. Der anordnedes husundersøgelser, hvorunder der sørgedes for, at ikke en pennekniv eller et vaaben af nogen art blev i den armeniske befolknings hænder. Den var saaledes absolut forsvarsløs. Saa kom massakren efter initiativ fra oven; de vel væbnene muhammedanske horder gaves fuld frihed til at myrde de forsvarsløse armenere. Og randt der rigtig meget blod, saa vankede der udmerkelsestegn for lederne. — Hvor latterlig er ikke, naar man ved dette, sultanens tale om, at de vaabenløse armenere begyndte kampen!

Dette var fremgangsmaaden i distrikt efter distrikt. Man gik ganske planmæssig frem, og maalet syntes at være først at afvæbne armenerne og saa at nedslagte dem. Efterat dette havde varet en tid, kom ogsaa turen til Zeitun. Der beordredes en husundersøgelse efter vaaben. Enhver vidste, hvad det betød: — inden faa dage vilde de barbariske horder kaste sig over befolkningen — vaabenløse som de da vilde være —, skjænde, brænde og ihjelslaa. Og zeituniterne greb til vaaben for at forsvare sine hjem. — Hvem tør sige, de skulde handlet anderledes, at ei her et tilfælde af den „hellige ret" til at gjøre oprør virkelig forelaa? Tyrkerne jagedes ud af byen; næste dag vendte de tilbage med et korps baschi bozuker; ogsaa disses angreb afsloges; og krigen var nu i fuld gang. Den tyrkiske armé talte snart 10,000 mand regulære tropper. Zeitun har kun 18,000

indbyggere. Men det var dog netop nu, at Zeituns borgere stormede den tyrkiske fæstning. Samtidig uddreves alle tyrkiske embedsmænd, og det armeniske flag blev heist over de offentlige bygninger. En provisorisk regjering bestaaende af 16 medlemmer blev valgt og en nationalgarde organiseret til forsvar og ordenens opretholdelse. Det fortjener at meddeles, at fra hin 18. oktober til nu har ikke et tyveri eller en forbrydelse af nogen art forefaldt i Zeitun.

Tyrkerne maatte tilkalde flere tropper, og deres tal vokste omsider til 30—40,000 mand. Imidlertid havde opstanden spredt sig til omliggende distrikter, hvor massakrer var forefaldt eller forsøgt. Zeituniterne var ridderlig kommet flere landsbyer til undsætning, netop som kurderhorderne blev sluppet løs, og myrderi og kvindeskjænden var begyndt. 30,000 flygtende armenere havde søgt tilflugt under det nationale flag i Zeitun.

Men saa blandede de europæiske magter sig i sagen, og deres konsuler fik ordre til at mægle fred. Og zeituniterne har atter efter hele Europas løfter og forestillinger nedlagt sine seirrige vaaben. De har tilbageleveret sultanen den erobrede fæstning, vedgaaet at betale de gamle umulige skatter; og de er nu, med de 30,000 flygtninger, vaabenløse i tyrkernes hænder. Maatte deres blod ikke komme over det mæglende Europas hoved! Til gjengjæld for disse indrømmelser fra seirherrernes side, har sultanen, hvis ords værdi hele verden nu maa kjende, atter høitidelig lovet ogsaa at afvæbne den muhammedanske befolkning i omegnen og at gjennemføre de berømte reformer — som han rigtignok selv siger, at han ikke kan gjennemføre trods sine løfter. Men lord Salisbury siger, at man maa give ham tid, og at nok noget vil blive gjort, naar kun Europa lader ham være i fred. — Ja vi har erfaring for det.

III.

Det er blevet sagt, at det revolutionære *Huntchak* parti tog en ledende del i Zeitunopstanden, og det er sandt.

Vi elsker vort folk. Vi vil at det skal kunne leve i betrygget fred og ro. Vi er ingen dogmatiske teoretikere. Vort program vilde kaldes konservativt hele Europa over. Vi har ikke ønsket og ikke arbeidet for noget oprør. Vort maal har kun været frihed fra myrderier, retten til at leve og saa vidt selvstyre og civiliseret regjering i Armenia, at folket kan faa aande nogenlunde frit. Vi har netop i aarrækker anvendt al vor indflydelse blandt vort folk for at præke taalmod og tillid til Europa og for at hindre enhver opstand. Vi har forklaret dem, at vi havde mere at haabe ved Europas mellemkomst end ved oprør. Derfor har vi altid gydt koldt vand i et folks blod, der ofte har kogt under uret, forfølgelse og

umenneskelig lidelse. Vor organisation er „hemmelig", fordi enhver organisation, der vil kunne tale nogenlunde frit i det Tyrkiske Rige maa være det. Vort program og vor agitation gjennem de otte aar, hvori organisationen har eksisteret, kan sees og følges af enhver i de otte aargange af vort organ *Huntchak*. Døm os derefter.

Men saa kom massakrerne og Europas svigten af løfter og tillid og dets magtesløshed til endog at værge os mod historiens mest barbariske forfølgelser. Siden — vi skjuler det ikke — er vor politik ændret. Vi har lært, at vi kun har os selv at stole paa, og vi vil forsvare os saa godt vi evner og prøve at erobre vor og vore kvinders ret til liv, ærbarhed og et minimum af tryghed og frihed.

Hvad andet kunde vi gjøre. Vi er drevet tilvægs. Europa har opgivet os. Vi har kun valget mellem at bøie nakken under sultanens sværd, ofre hustruer, døtre og søstre til de barbariske uhyrer og se vor nation udryddet, eller naar vi angribes, værge os og sælge vort liv saa dyrt, vi kan. Vi har valgt det sidste. Vi ved, at vort haab er svagt og lidet. Vi ved, at vor beslutning paafører os nye farer. Men vi har saa lidet at tabe. Og vi ved af historien, at hvor et folk har sat liv og eksistens ind paa at vinde de ting, uden hvilke tilværelsen ikke er værd at holde paa, har det ofte vundet, trods den mest knusede overmagt.

Og derfor, da ordren kom til Zeitun om husundersøgelse og udlevering af vaaben, gav vor komite dersteds tegnet til modstand. Under dens ledelse erobredes fæstningen og heisedes det nationale flag.

Havde magterne krævet, at sultanen skulde give det udelukkende kristne Zeitun en kristen guvernør under europæisk kontrol og en vis grad af sikret selvstyre, saa havde vi atter vendt tilbage til vor gamle politik — „tillid til Europa, intet fredsbrud, ingen modstand." Men magternes optræden og deres udlevering af zeituniterne til sultanens „naade" har tilintetgjort den sidste rest af haab eller tillid til magterne. Efter hvad der er skeet, maa vi fastholde vort nye program: selvforsvar, revolution og national selvstændighed. Følgerne faar blive, hvad de vil for os og for Europa. Vi har lidt længe nok. Maalet er fuldt; vort taalmod udtømt. Vi har lidet at frygte. Intet kan være værre end den nuværende tilstand; hurtig død og udryddelse er bedre. Badede i landsmænds blod, vore eiendele ødelagte, brændte, røvede; vore kvinders rædselsskrig for ørene, hundretusener landsmænd myrdede ved sværd, sult eller kulde har vi armenere intet mere at tabe; men alt at vinde og kun os selv at stole paa. Derefter handler vi.

Telepati.

(Efter **Charles B. Newcomb** i *„Arena“*).

For et par aar siden lod jeg arrangere følgende eksperiment i telepati eller tanketelegrafering mellem Chicago og Boston: — Jeg var selv i Chicago, min medhjælper i Boston. Et bestemt tidspunkt var aftalt, da vi begge skulde sidde uforstyrret og med tankerne skarpt fæstede paa hverandre. For at gjøre det lettere saaledes at koncentrere tanken paa den anden havde hver af os foran sig den andens fotografi, og for at udnytte mulig magnetisk indflydelse en lok af hans haar i haanden. Hver af os skulde efter tur sende og modtage bud. Til fastsat tid skulde jeg begynde med afsendelsen og holde paa i 15 minutter, hvorpaa min ven skulde have 15 minutter til sin raadighed som afsender osv. Saavel afsendte som modtagne budskaber skulde paa stedet nedskrives.

Eksperimentet lykkedes fuldstændig; ved sammenligning af afsendte og modtagne tanketelegrammer svarte de nøiagtig til hinanden. For at faa selve ordene frem, dvælte jeg som afsender ved hvert enkelt ord og udtalte det flere gange med lav stemme. Min ven havde følelsen af at høre mine ord og min stemme som i en telefon!

Det maa tilføies, at min ven og jeg i flere maaneder havde drevet hypnotiske eksperimenter, hvorved jeg var hypnotisør.

Andre eksperimenter blev saa foretaget paa nærmere hold, saaledes oftere mellem Boston og New York. Der var altid paa forhaand fastsat en bestemt tid for eksperimentet, medens fotografi og andre hjælpemidler manglede. De faldt uden undtagelse heldig ud. „Telegrammernes“ indhold kom altid korrekt frem, om end ordlyd og detaljer kunde være mindre nøiagtige. Saaledes hændte det, at en af os til den fastsatte tid kunde være paa gaden, i hvilket tilfælde naturligvis tankekoncentrationen faldt vanskeligere, og telegrammet derfor blev mindre tydelig opfattet. Men jeg mindes ikke et eneste tilfælde, hvor vor telegraf slog helt feil.

Forskjelllige gange forsøgte jeg at sende min medhjælper i hypnotisk søvn paa afstande af fra 180—500 km. Det lykkedes altid. Indflydelsen føltes altid straks som en besynderlig følelse af samme art, som naar et „søvnet“ ben atter „vaagner“. Søvnen varede ofte flere timer; engang glemte jeg at vække vedkommende, hvorfor han forsømte et aftalt forretningsmøde.

Ved alle eksperimenter blev tiden nøiagtig noteret ved begge endepunkter.

Række af saadanne eksperimenter har dog visselig fastslaaet, at tanker kan sendes lange afstande uden synligt medium. Tid og afstand synes ingen rolle at spille. Tanken forplanter sig praktisk talt momentant og tilsyneladende med samme lethed 1000 mil som 1000 tommer. Alt afhænger alene af den afsendende viljes kraft og af modtagerens modtagelighed samt i meget væsentlig grad af de to telegraferendes aandelige harmoni.

Besynderligt som ovenstaaende lyder, er det dog ved nærmere eftertanke ikke noget, der burde forbause os saa altfor meget. Thi vi ved jo nemlig med vished af hypnotiske eksperimenter, at tanker lader sig direkte overføre fra en hjerne til en anden uden sprogs eller andet merkbart mediums hjælp. Hypnotisørens tanker føles direkte af den hypnotiserede. Men er det først fastslaaet, at tanker kan direkte overføres fra hjerne til hjerne, og vi tillige fra hypnotiske eksperimenter ved, at overføringen kan ske paa nogen afstand, saa bliver jo ikke længer overføring paa større afstande en absolut utænkelighed.

Der synes ogsaa at være al grund til at tro, at den hypnotiske tilstand kun forsterker en allerede i normal tilsland tilstedeværende følsomhed for direkte mental paavirkning, samtidig som den hypnotiseredes „søvn" afstænger alle ellers forvirrende indtryk ude- og indefra. Og i „tankelæsning" finder vi jo et ikke foragteligt vidnesbyrd om, at ogsaa i normal tilstand kan tanker overføres, eller andres tanker af et særlig følsomt individ føles som impulser i egen hjerne.

Og tør vi først anse alt dette for givet, saa kjender visselig enhver fænomener fra det helt normale liv, der gaar i samme retning og synes som begyndelser og grundlag for det, der af tankelæsere og i hypnotisme videre udvikles.

Saaledes hænder det vistnok ikke sjelden, at to mennesker, der har levet meget sammen, „føler" hinandens tanker og ofte forbauses ved at „falde paa det samme" eller ved at begynde at tale om samme emne samtidig.

Heller ikke er det vel frit for, at vi „føler" andres tanker ved siden af og undertiden trods deres ord, og lytter til tankerne heller end til de ord, der kun udtales for at skjule dem.

Men medgives det først, at tanker kan direkte overføres fra hjerne til hjerne, saa staar vi jo overfor en hel ny side ved naturen med nye problemer og gaader. Hvorledes overføres de? Er ogsaa de noget delvis materielt, — ætersvingninger eller lignende? Eller — hvor er vi? . . . .

Og videre: Det er en fastslaaet kjendsgjerning, at der i os findes to forskjellige tankeliv eller tankesfærer, — en bevidst og en ubevidst. Bevidstheden dækker med andre ord blot en del af vort tankeliv; en del af dette falder udenfor eller „under" den. Der tænkes tanker i os, som vi ikke selv har nogen bevidsthed om. Muligens er det blot en mindre brøkdel af vort tankeliv, der falder ind under vor bevidstheds lys og af

den synliggjøres for os selv. Den større del af vor tænkning tør foregaa ubevidst.

Men kan tanker i det hele overføres, saa er der al grund til at tro, at dette gjælder vort ubevidste aandsliv ikke mindre end det bevidste. Med andre ord: der tør f. eks. fra os udgaa tanker og impulser, vi ikke er os selv bevidst, men som overføres til andre hjerner og influerer dem, — enten ubevidst ogsaa der, eller muligens saaledes, at tankerne der naar frem til bevidsthed. — Der er mulighed for, at der fra hvert individ udgaar en saadan aandelig indflydelse til andre og hos dem gjør sig gjældende. Og heri skulde vi da kunne finde forklaringen til den „atmosfære", som omgiver forskjellige mennesker, til instinktmæssig frastødning og tiltrækning: — personlighed kan ikke skjules, den meddeler sig uden ord og trods ord.

Telepatiens disciple har gaaet et skridt videre. De vil forklare den ofte besynderlige kjendsgjerning, at en og samme opfindelse bliver gjort samtidig af forskjellige mænd og paa helt forskjellige kanter, at bøger udgives samtidig af vidt forskjellige forfattere saa lige, at der synes at foreligge et tydeligt tilfælde af plagiat, — de vil forklare dette og meget af samme art ved tankeoverføring, eller ved „tankebølger", der stryger over verden og sætter hjerner i bevægelse, — den „aandens vind", der kommer ingen ved hvorfra og forplanter sig ingen ved hvorhen; indflydelser, tankeimpulser kanske fra „overjordiske" livssfærer. Paa samme vis skulde da ogsaa de store, pludselige folkebevægelser og aandelige „omslag" forklares, ved tankebølger — sat igang udenfor vor menneskehed, vilde enkelte og vel især teosofer og spiritister sige.

Fra en plantage i de amerikanske sydstater.

(Af **redaktøren**).

(Slutning).

Tin plantage laa tæt ved veien, kun skilt fra den ved en liden have med mørkløvede træer og buske, et væld af blomster og konkyliekransede gange. Huset var paa $1^1/_2$ etage, — en fuld etage og kvistværelser; fire rum paa første gulv. Til haven var der en stor bred veranda, og fra denne løb der — uden døre — en 8—10 fod bred gang tvers igjennem huset (to værelser paa hver side af den) til dets bagside, hvor den fortsatte i en art pælebro i det fri, over hvilken man kom over til „kjøkkenbygningen", hvor ogsaa spisestuen laa.

Alle ældre huse i Syden har egen, fritliggende „kjøkkenbygning", hvor negerbetjeningen faar lov at husere. Man ønsker at holde sig den og dens larm og skiddenfærdighed saavelsom madlugten tre skridt fra livet.

Negerhytterne, hvor fordum slavebefolkningen boede, men hvor nu kun en art sorte husmænd og frie dagarbeidere holder til, ligger et stykke vei fra hovedbygningen langs en skovkant. Mange af hytterne staar tomme, andre er ganske forfaldt; thi man hjælper sig jo nu med langt mindre arbeidskraft end før i tiden. Hytterne er kun usle bjelkestuer, uslere end en norsk husmandshytte, sjelden med mere end ét rum, og ofte (kanske oftest) uden spor af vindu. Luft og lys maa ind ad døren, hvor en flok halvnøgne børn altid boltrer sig. Skorstenspiben er bygget udenfor huset, langs den ene gavlvæg og bestaar ikke sjelden blot af tynde vedfliser, bygget op som børn „bygger hus“ af vedtrær, og klint over med ler eller kalk.

Saalangt som nordstaterne i mange retninger er forud for Europa, synes ofte sydstaterne at ligge tilbage for det.

Huset hørte til de bedre eller bedste og frembød derfor liden forskjel fra et tilsvarende hus i Norden eller i Europa. Man savnede en boghylde, der erstattedes ved et velbenyttet piano. Familien selv derimod mindede, ligefra de meget spillende, i interessant uvidenhed velopdragne og velklædte døtre til planteren selv, mere om den gamle end om den fra Norden kjendte nye verden. Overordentlig venlige og hyggelige var de alle.

Om morgenen stak en neger hovedet ind ad mit til haven aabne vindu for at tage støvlerne ud til pudsning, — en for mig uvant luksus; thi i nordstaterne pudser vanlige dødelige sine støvler selv. Blomsterduft og fuglekvidder fyldte snart værelset den lyse decembermorgen og modtog en udenfor som en art daab for dagen.

Naar vi kunde komme hjem til middag, havde vi den fornøielse, at spise en gammeldags plantagemiddag med den hele familie, opvartede af negerinder med røde tørklæder knyttet turbanmæssigt om hovedet, medens en af dem holdt fluer og hede borte fra os ved at vifte over vore majestæters hoveder med nogle svære paafuglefjær. — Maden bestaar overalt i Syden for en væsentlig del af sirup og flesk i forskjellige former,*) — det er nationalretterne i det hede klimat og nydes med velbehag og til stadighed selv midtsommers. Dertil kommer noget stenhaardt brød lavet af maismel. Melk er der lidet af; hvad der er at faa, er baade tynd og dyr (37 øre literen); til børn benyttes heller kondenseret melk som kraftigere og renere. — Med renslighed i madstellet er det smaat nok bevendt; negertjenestepigerne indser ikke nytten deraf; de afskyr vand og sæbe, medens deres kjærlighed til sirup sætter merker allevegne, og man har ofte anledning til at studere linjerne i deres fingre ved hjælp af glimrende sværteaftryk paa tallerkenkanterne. Det har nok ikke været bare fornøielse

*) En af negernes livretter er en art grød med stegt fleskefedt og sirup.

at være slaveeier heller. — Paa vor plantage var dog meget anderledes, fordi husets damer, af hvem den ene havde været lidt nordover, var demokratiske nok til at hjælpe til i kjøkkenet baade med kogning og vask.

Slaveriets frugter viser sig forøvrig overalt i Syden blandt hvide som blandt sorte. De sidste har faaet al ansvarsfølelse, al samvittighed, al pligtsans døvet isøvn, og de første er endnu ikke blevet kvit tyrannerne. Man stødes stadig, endog blandt de bedste af sydstaternes gentlemen og ladies ved en vis raa og brutal tænke-, tale- og handlemaade overfor den anden race, — en raahed og brutalitet, der naturligvis sætter sit merke i karakteren som helhed. Negerne paa deres side betragter de hvide som fiender, mod hvem alt er tilladt; at stjæle fra dem er ikke synd men sluhed og dygtighed; jo mere de uden betaling og arbeide kan tilvende sig, desto stoltere føler de sig.*) Tyveri er derfor meget almindeligt blandt dem, og deres ord er lidet at stole paa.

Sydstaterne var, som man ved, et stolt aristokratis hjem; men man faar ingen beundring for aristokratiet i det store hele, ved hvad man der ser som dets tydelige frugter. Tvertom er der faa ting i verden, der gjør en til mere overbevist og uforbederlig demokrat end et ophold i sydstaterne, efter at man har lært nordstaternes demokrati at kjende. Det viser sig da saa slaaende (man merker forresten det samme i Europa), at selve skillet mellem en over- og en underklasse har øvet en paa karakteren dybt forraaende og barbariserende indflydelse det hele folk igjennem. Man føler sig i et, hvad hjerte og sjæl angaar, mindre udviklet, mere grovkornet samfund. Sydlændingen er i det ydre mere høflig og „beleven“ end nordstatsmanden; men lidt nærmere kjendskab til de to folkefærd vil dog intet øieblik lade en i tvil om, at den høieste type paa gentlemanlighed og ridderlighed maa søges i Norden.

Der var en tid, da der inden snevre kredse i Syden raadede en høiere dannelse end i Norden, hvor den materielle udvikling saa længe lagde fuldt beslag paa al tid og kraft; men den tid er forlængst forbi. Sydens dannelsesniveau staar nu, hvor det er bedst repræsenteret, tilbage for Nordens; sydstaterne eier ikke et eneste kulturcentrum; biblioteker, der i Norden findes allevegne, er i Syden sjeldne som de kosteligste perler.

Et af de elementer, der i nordstaterne mest bidrager til en følelse af velvære er den gjennemførte demokratiske samfundstilstand og det dermed i forbindelse staaende tænkesæt. Det gjør det først helt behageligt, naar en selv har det godt, at vide, at ens naboer har det lige godt. Det

*) Gjælder kun den lavere endnu absolut uvidende del af negerbefolkningen. Der foregaar et storartet og yderst frugtbart og lovende arbeide paa at løfte den, og der findes forlængst en bedre og endog en dannet klasse af fordums slaver eller slavers børn.

virker optimistisk bare at vandre om i et samfund med nogenlunde almen velstand og lige kaar. Det er herligt, hvor man kommer, at møde intelligente, tilfredse, velnærede, dannede og velopdragne mennesker, — at merke at det rent medmenneskelige forhold overskygger og udvisker alle klasserelationer, sjelden at støde paa tyrannens saarende og raa overmod og aldrig paa trællens spytslikkeri.

Uendelig trist virker det at komme ud af et saadant samfund ned til Syden med dens skarpe klasse- eller racedeling; negernes økonomiske og moralske elendighed paa den ene side og de hvides dumme hovmod og tyranniske raahed paa den anden. Samfundsforholdene kunde gjøre en til pessimist i Syden, trods den deilige himmel og prægtige sol, var det ei, at dette „gamle Syden“ er i hurtig opløsning og forsvinden og holder paa at blive erstattet af et „Nyt Syden“, der henter ideer og idealer fra Norden, om det end endnu ligesom Vesten, har sin nybyggerperiode at gjennemgaa. Om nogle aar vil den reisende lidet finde af hvad her er skildret; de gamle bygninger vil være væk og med dem ogsaa de gamle skikke og de gamle ideer. Ingen vil længer dyppe snus,*) og en vakker dag faar Syden som Norden blot en eneste vognklasse paa jernbanerne.**) Hvert nyt baneanlæg bliver til en pulsaare for nordisk blod og indflydelse. Et aar efter den er aabnet, begynder arkitektur, levevis og tænkemaade at ændres langs linjen. — Det er dog ikke saa at forstaa, at Syden nu blot nøier sig med udvendig at kopiere Norden. Der er nyvakt liv med impulser fra Norden; men der er neppe tvil om at sydlændingerne fremdeles vil give kulturen deres eget særpræg; de er lige saa lidenskabelige patrioter (overfor det kjære *South)* nu, som da fædrene sloges til det yderste; og de tør endnu yde et vægtigt bidrag af skjønhedsfølelse til den nye amerikanske kultur.

Det var herligt i det milde solskin at vandre afsted over bomulds- og sukkermarker eller gjennem sydlandske skove, at tage sin lunch under et tætløvet, mørkegrønt træ, næsten levende og skjælvende af fuglekvidder og brogede fjærdragter, — underligt at komme hjem langs negerhytternes række mellem skoven og den store sukkermark; minder af ungdomslæsning og versstumper om neger- og planteliv drev ind paa en. Man kunde let tænke sig, hvordan her engang var i de gode gamle tider, da hundreder af sorte mennesker var én hvids absolute eiendom. — Mængder af neger-

*) Man tygger en liden træstikke op til en kost i den ene ende. Kosten dyppes i snusdaasen og stikkes saa i munden, hvor den beholdes til trøst og sugning under arbeidet.

**) Over hele Norden findes der kun en eneste vognklasse, naar undtages de billige emigranttog. I Syden er der to klasser af vogne, en for hvide og en for sorte; men loven paabyder, at pris og udstyr skal være fuldstændig lige.

børn stirrer ud efter en fra døraabningerne langs veikanten, underlige smaa tingester med uldhaar sat op i en række smaa tufser. Det er nemlig ikke greit at kjæmme det haar, og for at undgaa det, deles det i en hel del saadanne tufser af to, tre tommer lang uld. Hver tufs surres sammen til en art horn, ved hjælp af hyssing, gamle skolidser, strømpegarn, røde, blaa eller gule baand, eller hvad der maatte være forhaanden. Hovedet viser derfor en række saadanne mangefarvede og opstaaende smaa horn, gjerne et over hver tinding strittende lige ud. Læg saa dertil de sorte ansigter, de spillende øine som store sorte perler paa grund af sølvhvid muslingskal og de underlig abeagtige bevægelser og fagter. — Ogsaa kvinderne „tufser" ofte sit haar paa samme vis, hvad der neppe øger deres ikke netop slaaende skjønhed.

Efter aftensbordet tændte ofte vor vert et baal paa den store kamin, — det blev snart kjøligt nok til det om aftenen —, døtrene satte sig til pianoet, medens vi andre samledes om ilden og fordrev tiden med at „tygge sukkerrør" og spise ristede jordnødder, hvad der svarer til „kage og vin" hos os. Sukkerrøret skjæres op i korte stykker, den haarde, bambuslignende ydre ved afskrælles, hvorpaa man skjærer af et stykke af kjernen og tygger. Man lærer snart at synes godt om det, og de ferske jordnødder *(peanuts)* gaar udmerket godt til det.

En stor del af søndagen tilbragtes gjerne paa verandaen med at lytte til vor verts fortællinger om sydens uudtømmelige fortælleremne — krigen. Alle ældre mænd var med; alle familier led ved den og tabte en søn eller anden nær slegtning, og slaget selv tabtes; dog sporer man hverken anger eller bitterhed længer. Man er fornøiet med sig selv, stolt af den modstand, man gjorde, selv om den endte i ærefuldt nederlag. „Vi sloges saa længe det var muligt," heder det; „vi troede vi havde ret; men I yankeer var de sterkeste, og vi vil ikke have resultaterne ugjort. Vi gjorde vor pligt; vi tabte — og det var kanske bedst, at vi tabte."

En ting giver dyb sympati for disse folk. Det er altfor almindeligt i denne verden, naar et slag er tabt, at give førerne skylden og drukne dem i folkehad og folkedadel. Saa har ikke sydstatsmændene gjort. Deres førere førte dem til et nederlag, der kostede næsten hvert hjem i Syden et dødsfald, et nederlag saa knusende, at det ikke paa langt nær er forvundet endnu; men aldrig har folket vendt sig mod disse førere, aldrig gjort dem til syndebukke, aldrig dadlet dem. Om muligt har det heller sluttet sig med fordoblet loyalitet og med en art beskyttende ømhed om den „tabte sags" høvdinger. Konfederationens præsident Jeferson Davis var Sydens nationalhelt lige meget efter som før nederlaget, og sjelden har vel folkesorg været mere egte end den der overalt vistes, da den gamle

„oprørshøvding“ for nogle faa aar siden døde. — Det hindrer dog ikke, at de ogsaa dybt beundrer og næsten gjør til en anden nationalhelt deres armeers beseirer, general og præsident Grant. Der er dog en egte ridderlighed paa bunden af sydstatsmændenes karakter, som maa skabe et sterkt og prægtigt folk, naar først slaveriets og aristokratiets følger er forvundne.

Hver eneste eftermiddag kjørte vor vert og hans hustru til kirkegaarden til en barnegrav, de saaledes havde besøgt sammen dagligt i 15—20 aar. — —

Et par søndag formiddage gik vi i kirke og modtog paany et sterkt indtryk af en langt tilbageliggende kultur. En liden og styg kirke; en præken fra Noahs tid; og vidunderligst af alt — det var vanskeligt at tro, at dette virkelig var Amerika og ikke Rusland eller Siebenburgen —: Salmesangen foregik saaledes, at presten først læste én linje høit, hvorpaa menigheden sang den efter; saa læstes en linje til, der blev sunget paa samme vis, osv. hele salmen ud. Grunden var, at der især i tidligere tid var saa mange i menigheden, der ikke kunde læse, og dog skulde alle sættes istand til til at være med om at „prise Gud“. —

Ja, der er mange, mange slags Amerika. —

Romerske indtryk.

(Efter **F. Marion Crawford** i „*Century*“. Tegninger af **A. Castaigne**).

Det moderne fremskridt har nu sunket til lavvandsmerket i Rom og har bragt for dagen mange ting, som nys skjultes af politikens og den sociale udviklings vældige flom. Efter en periode af voldsom og skjæbnesvanger aktivitet holder gamle dages søvnige ligegyldighed atter paa at lægge sig tilrette over den evige stad. Kampen for rigdom er forbi, tiden knuger tung paa hver mands haand, penge er knappe, af boliger er der en overflod, gaderne er stille ved dag og ved nat, og kun de, der endnu har noget tilbage at tabe eller meget beskedent haab om vinding, interesserer sig for det offentlige liv. Man kan atter drømme i Rom, som man drømte der for 30 aar siden, da alle uhre sattes en gang hver fjortende dag efter solen, og middagen var klokken seksten, sytten eller atten, alt efter aarstiden.

Har læseren hørt tale om Mme. Rachel, der pudsede op utilfredsstillende ansigtshud for en enkelt „anledning“ eller „for livet“? Hun var meget berømt i sin tid — og meget søgt. Hendes „patienter“ turde ikke

smile efter behandlingen, da kompositionen i det tilfælde vilde have sprukket; men paa afstand og ved kunstigt lys var virkningen ganske bedaarende. — Rom er blevet „oppudset“ paa samme vis; men nu sprækker pudsen uventet snart, og gjennem sprækkerne stirrer atter de gamle tider frem. Byen giver atter Cæsar, hvad Cæsars er, — og det er meget større og vakrere sager, end de symmetriske, kalkpudsede firkanter, der i senere aar er blevet hobet op overalt i himmeludfordrende masser; og man glæder sig ved at blive hensat til det gode gamle igjen efter de sidste tyve aars arkitektoniske mareridt. Man forbauses ogsaa over at se, hvor liden blivende virkning de bortødslede talløse millioner har frembragt under den sidste byggemani, — lidet andet end en forfærdelig ødelæggelse af vakre træer og en del forandringer i terrænet. Man maa vise de moderne den retfærdighed, at de ikke har begaaet nogen enkelt vandalisme, der kommer op mod et halvt hundre, der forøvedes af middelalderens baroner; men saa har de til gjengjæld vist uendelig slettere smag i det nye, som de har sat istedenfor det gamle.

En Trastevera-skjønhed.

Roms fortryllelse har aldrig ligget i dets arkitektur saa lidt som i gadernes skjønhed, om end de gamle vidunderlige haver, der siden er gaaet tabt, bidrog meget. Heller ikke kan den have ligget i historiske associationer, siden Rom har været elsket til galskab af historisk uvidende og ufølsomme unge piger, af snakkesalige smaa verdensdamer og af talløse tomhovede sprader saavelsom af de fleste genier og talenter, der har tilbragt nogen tid der.

I middelalderen kunde man vide alt, hvad der er at vide om Rom; men den tid er forbi. Vi kan ikke alle være arkæologer. Enhver turistbog giver os vistnok besked om de forskjellige bygninger omkring Forum f. eks. Vi kan staa der og skabe os et nogenlunde rigtigt billede af de gamle omgivelser. Saa meget er der ingen undskyldning for ikke at vide, saalidt som der er nogen særlig grund for at vide det, — og allermindst behøver man at reise til Rom, eller i denne bøgernes tid at forlade sin egen stue for den slags studiers skyld.

Men mangen mand og mangen kvinde uden kjendskab hverken til arkæologi eller latin har, støttet til en marmorblok paa det gamle Forum, ladet turistbogen synke forglemt, og med halvtlukkede øine og næsten umerkeligt

aandedræt følt sig hensat i en vaagen drøm til andre tider og andre omgivelser, — blandt andre mennesker. Det er Roms trylleri. Skikkelser fra drømme og romaner har vist sig for en i den klare, gyldne romerske eftermiddagssol. Cæsar har reist sig fra de stene, der endnu mindes hans fodtrin, og fra væggene har man hørt ekkoet af Antonius' tale. — Der kommer de op den hellige vei, de buskhaarede, ulddraperede, høgenæsede

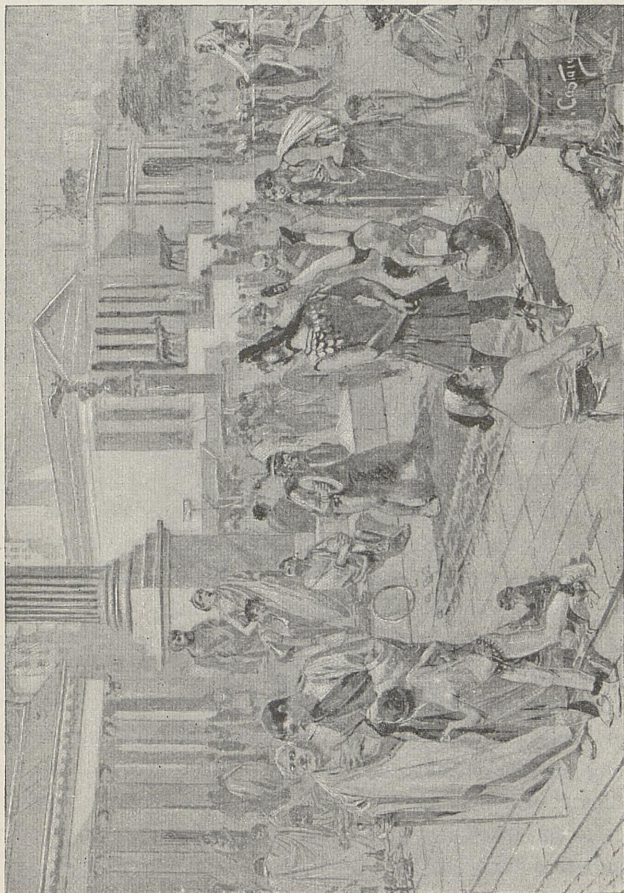

Forum i Cæsarernes tid.

romere; der stanser de gruppevis ved hjørnet af Saturns tempel. Der klatrer halvnøgne plebeierbørn op paa søilernes sokler for at se, hvad der foregaar; medens den adelige gut med skarpt ungt ansigt og befryndset toga skyndes over pladsen af slaven, der bærer hans skoletavler. En konsul gaar forbi med tolv liktorer — barske, firskaarne, mørke mænd med økser og spyd. Og der er to lukkede bærestole, baarne af svære, oljede,

sorte karer, ved hvis side der gaar tjenere og græske slaver samt tre, fire krøllede og parfymerede individer af arten snyltedyr.

Absurde detaljer kommer i drømme. En drukken soldat raver over pladsen med hjelmen paa kant. Jødiske pengevekslere med lange sorte krøller og høie hatte, pludrer ivrig hebraisk, medens fingrene slutter fast om smaa poser, de skjuler i ærmet paa de lange gule kapper . . .

Rundt om strækker sig den uhyre, larmende by af lavtbyggede huse i de korte, bratte bakker og mellemliggende dalsænkninger. Og tættere og tættere — medens solen synker og de kjølige skygger slukker det hede lys paa brolægningen — strømmer folkemasserne ind mod Forum (altid flere mænd end kvinder), rigets centrum, verdens midte, den sydende kjædel, hvor al verdens rigdom, kraft og liv mødes.

Og drømmen bliver mere forvirret; — folkemasserne bliver andre, og ud af dem stirrer skolebøgers navne os imøde i form af levende ansigter og skikkelser, som Roms atmosfære har fremtryllet. Gallere, goter og hunner; horder af barbarer; kamp og vild pragt — indtil den fremmede vaagner med en skjælven, idet solen gaar ned, stryger sig over panden, tager sig sammen og skynder sig hjem, bange for ved feberens hjælp selv at blive til en gjenganger.

Det gjør lidet, om drømmen har lignet virkeligheden eller ikke. Man har i hvert fald havt et indtryk, der er kommet meget nær til følelse, og dagen har ei været tabt, ifald det er sandt, at den eneste reelle tidsmaaler er følelsen. Deri ligger kanske Roms trylleri. Stedet, folket, luften, vinterens krystalklare atmosfære, høstens lidenskabsvækkende scirokko, den lange vaars deilighed, sommerens stille og intense hede, bylivet, — alt avler indtryk og følelse. Og fordi Rom engang var saa uhyre mægtig, kræves der et minimum af fantasi hos den besøgende for at merke byens magt over følelseslivet. Derfor, tænker jeg mig, gribes alle af Rom.

Jeg har imidlertid ingen lyst til at analysere den vanlige Romabesøgendes følelsesliv eller sjæl. I vor tid er psykologisk analyse blevet saa billig og let tilgjængelig, at det kan enhver besøgende besørge selv. Endnu billigere og lettere er det at faa en saadan analyse skrevet og trykt til opbyggelse for ikke-besøgende. Det er mærkværdigt, hvor mange mennesker med fornøielse slagter og opstykker sin egen sjæl for at sælge den i smaaportioner til et høitæret publikum — om ei til andet end hundemad.

Mændene af Trastevere (den del af byen, der „ligger paa den anden side af Tiberen“) roser sig af at være af bedre og renere blod end de øvrige, moderne romere. Det er meget muligt. Hele Italien over træffer man paa saadanne gamle smaa stammer, der har holdt sig fri fra egte-

skabelig blanding med de omboende, — levende relikvier fra en ældre tid. Der er landsbyer i syden, hvor der endnu tales græsk; andre hvor der tales albanesisk; et sted i Kalabrien, hvor der blot tales piemontesisk. Det er derfor meget muligt, at trasteverinerne er direkte ætlinger af de gamle verdensherskere. Deres bydel har i det mindste undsluppet den moderniserende pest, der saa frygtelig har herjet det øvrige Rom.

Ung romer. (Trastevere).

Trastevere er endnu et stykke gammelt Rom, med smaa krinklede gader og uregelmæssig formede pladse, lave huse, smaa gammeldagse vinduer og lave og mørke døre og indgange. Men Trastevere er ikke skidden; tvertom er der for øine, der forstaar italienerne, en vis værdighed i dets fattigdom; det danner i saa henseende en slaaende kontrast til de mere moderne kvarterers ligegyldige offentlige opvisning af den indre skiddenfærdighed. — Den lange rotting, der stikker ud af de øvre vinduer og er tilrigget med en art lette „bardoner“ af snorer, udgjør en meget letvindt „klædessnor“, hvorfra husets vask vifter over ens hoved. Den lille indre gaardsplads med brønden er et kjøligt, afsondret sted, hvor kvinderne kan trætte og plukke haaret ud paa hinanden i privatlivets fulde fred. I gamle dage, da alt kastedes ud i rendestenen under den hede sol, var det visdom at have saa faa vinduer som muligt til gaden. Huset ligger til gaardsrummet. Restauranter og kafeer alene aabnes direkte til gaden, men er ogsaa ganske afspærret — uden dørforbindelse — med det øvrige hus.

I det gamle Rom som i Trastevere den dag idag maa der have hvilet et slør af hemmelighedsfuldhed over hvert af disse huse, der ser indad og vender ryggen til en, — lukkede som grave. Familiefaderen var da mere end nu — om end en god del af hans magt er i behold — despot inden sit hjems mure. Det var hans pligt at slaas og arbeide for familien, og til gjengjæld krævede og fik han dennes ubetingede lydighed i et og alt. Den moderne romer hverken slaas eller arbeider i synderlig grad; men han forlanger dog endnu noget af den gamle slaviske lydighed. — Mon ikke vor tids kvindebevægelse staar i forbindelse med mændenes synkende værdi? De trænges ikke længer til at slaas, og arbeidet er blevet halv leg; maskineri gjør den tunge del deraf. Krig er blevet en teknisk kunst, der læres paa tre maaneder og sjelden behøver at praktiseres. Under disse omstændigheder er det jo noksaa naturligt, at kvinderne spørger sig selv, om ikke de, nu da mændenes virke bestaar i at sidde stille og tænke, kunde drive det, de ogsaa, til at sidde lige saa stille og tænke lige saa godt. Det var f. eks. én ting, i Amerika i gamle dage, at fælde træer, rydde jord, dræbe bjørn og slaas med indianere; og en ganske anden sag at sidde gyngende i en blød lænestol paa et elegant kontor og diktere daarlig skrevne breve til en haardt arbeidende ung pige, der „spiller paa skrivemaskine“. Det sidste kan kvinder ogsaa gjøre. Med nødvendigheden for det første faldt præmien paa mænd bort. Mon ikke en god slump af „kvindesagen“ ligger i det?

Det er en egenhed ved italieneren, at han altid anlægger en ganske unødig mine af dyb hemmelighedsfuldhed. Se ham kjøbe et kaalhoved, og du vil tro, at han og sælgeren er sammensvorne, der benytter kaalhovedet som et bekvemt middel til at aftale et komplot om at myrde Crispi eller kongen. Mange fremmede forfattere har af denne rent ydre hemmelighedsfuldhed ladet sig lede til at tillægge den italienske karakter en indviklethed og komplicerthed, den slet ikke eier. Sagen er, at der skal mere intrigant forstand til for at se uskyldig ud under allehaande prøvelser, end for at gjøre noget mysteriøst ud af en torvhandel eller en kjødgryde. Og der er lidet den fattige italiener mindre kan udstaa end en fremmeds øie i hans kjøkken; han vil dele alt med dig, naar maden er færdig; men intet kjøkkenskriveri! — Mon forresten ikke dette er et fællestræk fra middelalderen, der er blevet hængende fast i italienerne, medens vi andre har tabt det? Literaturen viser nemlig noksaa klart, at vore forfædre for to, tre hundre aar siden slet ikke yndede besøg hverken i kjøkken eller stuer, undtagen efter speciel indbydelse. Og grunden laa saa snublende nær. De silkekjoler, hvori hin tids matroner lod sig afbilde, vilde ikke have varet et helt liv, ifald de var blevet brugt hver dag. Og hvad renslighed angaar i hine tider, saa jo mindre der siges om den materie desto bedre.

I Rom var der en lang tidsperiode, hvori ikke en eneste akvedukt var i orden; smaahandlere skaffede sig vand ved at lade Tiberens gule mudder staa i kunstige pytter og pøle og klarne, og dette vand høkredes ud i gaderne. Hvor mange tror man vel vadskede sig i de dage? Formodentlig kun de faa lykkelige, der eiede egen brønd eller cisterne; de andre vaskede sig ikke. Formodentlig var det paa samme vis over hele Europa. Det er til Trasteveres ros, at den ikke er et skiddent sted i vore dage — efter italiensk maalestok.

Men det er dog et stykke Rom fra før den moderne fremskridtsfebers tid. Det er næsten alt, hvad der er tilbage af Rom, som det var for 30 aar siden, naar undtages kirker, mindesmerker og paladser. Her hænger familievasken endnu over

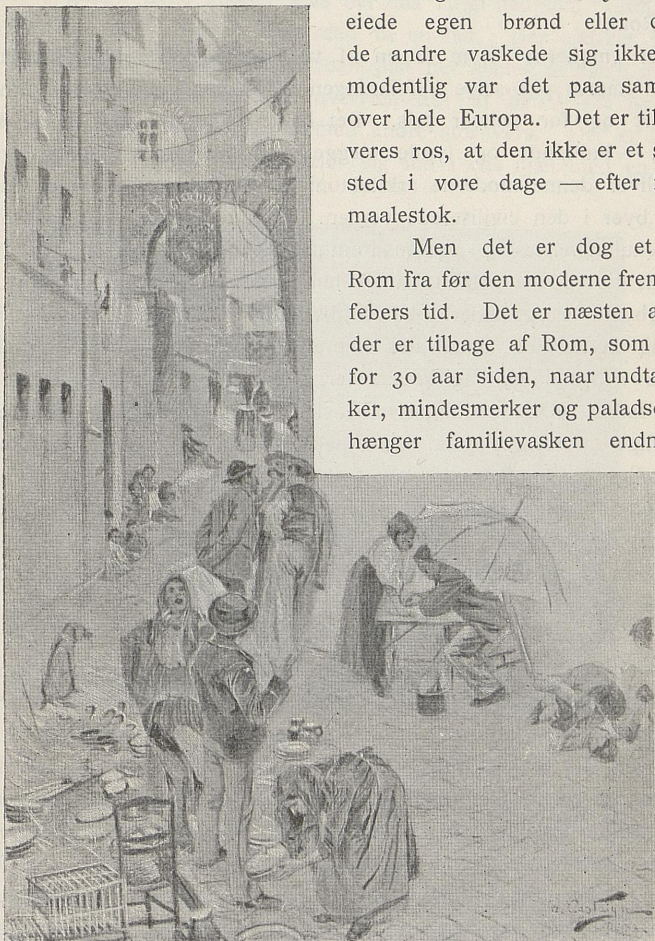

Fra Trastevere.

den spaserendes hoved, og vinduerne staar fulde af blomster i glødende farver. Menneskene er klædt i gammeldagse dragter, men ser rolige og tilfredse ud sammenlignet med de udmagrede, nervøse fysiognomier, der er blevet saa almindelige i de øvrige bydele. Ingen flom af papirrigdom og fantasivelstand har overskyllet Travestere, og til gjengjæld har den

været fri for den elendighed, der ellers i Tiberstaden har taget bort alt indtil det bare liv — og undertiden livet med. Heller ikke har de sidste 30 aar her frembragt den sværm af sygelige, vanskabte, daarligvoksede, elendige børn, der fylder det øvrige Roms gader. Folket i Trastevere ser bedre og friskere ud i enhver henseende end befolkningen i det „moderne“ Rom.

Det „moderne“ Rom er en af verdens styggeste hovedstæder. Det har taget haardt paa selve befolkningen at skulle skabe en stor hovedstad i en fart og for enhver pris. Det har maattet ske ved kunstlethed og humbug, — kalkpuds og tynde vægge. Jo fattigere en storby er, desto værre bliver denne moderne arkitektoniske humbug, og Rom er en af de fattigste byer i den civiliserede verden. Men denne humbug i forbindelse med spekulationsvæsen, rigdomsdrømme og usundt forceret liv i det hele har i den Evige Stad skabt en sjelden mængde af de laster, som udgjør alle storbyers skyggesider. Uhyre bygninger er blevet reiste uden tilstrækkelig styrke og materiale, hvoraf følgen har været en række af saadanne nedramlinger og katastrofer, som vilde forfærde alvorlige mænd i andre lande. Og den flinke italienske gibsmager har dækket de flade og daarlige murvægge med den mest afskyelige ornamentik, som noget menneskeligt øie nogensinde har seet, — heldigvis er den allerede i god gang med at falde ned igjen og smuldre bort under veirets indflydelse. Allevegne ser man store moderne halvfærdige bygninger, der nu staar som ruiner og hurtigt smuldrer hen — mindesmerker om det krach, der afsluttede byggefeberen.

Rom er, som vakre kvinder, ikke altid lige fortryllende. Der gives tider i Rom, da stadens fortryllelse synes forsvunden. Man vandrer henad Via Nazionale og betragter de kalkpudsede fæle bygninger og de billige skilter over de billige butiker, og man føler sterkt den superlative vulgaritet hos de mennesker, man ser, og det afskyelige i de milanesiske og piedmontesiske dialekter, man hører overalt. De skrigende avertissementer, de altfor udstafferede mænd og kvinder, som kjører forbi en i altfor rige ekvipager, officerernes uforskammede glanen, de støiende, støvede, hornblæsende sporvogne og tusen andre ting af samme art forbinder sig til at sætte en i forfærdelig slet humør. Til saadanne tider smager selve luften af feber, himmelen ser tilstøvet og farveløs ud, og alle Roms farver er barbariske og skrigende, saa at man længes mod en rolig, stille verden i værdigt sort-og-hvidt.

Kanske er den veirets skyld denne pessimistiske stemning. Vinden forandrer retning; det blæser mildt og lindt fra vest, solen daler mod det fjerne hav, himmelen bliver dybt safirblaa, og tusen svaler skyder ned mod

en. Henne paa Piazza Colonna — et forum omringet af kaféer istedenfor af templer og en musikpavilion for talerstol — begynder mennesker at samles i skyggen af de store bygninger. Vognene kommer i lange rækker og de spaserende bevæger sig paa begge sider af kjørebanen i et tempo, der er for sagte til at kaldes gang. Alle klasser sees her saa langt ned som til det niveau, hvor kvinderne ikke længer har raad til en hat. Der trækkes grænsen paa Piazza Colonna. — Merkelig at man just her slaaes af ingen vulgaritet at se, just som man en time før overvældedes af den i Via Nazionale. Befolkningen er rolig sammenlignet med andre storbyers. Der er en mildhed, en stilhed i luften, der stjæler sig ind i ens sjæl med en uimod-

En kirkens ,,løve" i det moderne Rom.

staaelig fortryllelsens magt. Den mest livstrætte pessimist maa da føle, at det dog ikke er bare sorg at leve.

Kanske er det veiret, der skaber disse vekslende stemninger; kanske skyldes det ogsaa den kjendsgjerning, at ingen anden hovedstad kan opvise saa slaaende kontraster inden en kilometer af hinanden, — man kan gjerne sige inden nogle faa skridt af hinanden.

En af de mest befærdede gader i Rom er saaledes Via del Tritone, den eneste vei mellem kvirinalets og Monte Pincios høider. Midt paa dagen er det umuligt at kjøre hurtigere end i skridt for trængselens skyld, og den daarlige brolægning er overfyldt af spaserende. Det er besynderligt, at denne gade under moderniseringsperioden synes at være blevet

temmelig overseet, saaledes at den ikke engang fik en liden del af millionerne til udvidelse af bredden. Hele Rom passerer her i det mindste en gang om ugen. Det er som om den ganske by blev trukket gjennem et nøglehul. Man ser elegante ekvipager indeklemt mellem melkekjørere, omnibusser, trillebører, slagtervogne og bondekjøretøier; og indimellem alle de mennesketyper som den evige stad eier. En fyrste eller hertug baner sig vei gjennem en flok skidne skolebørn og kastes næsten op i en tønde saltet torsk af en sortsmusket trækulsælger, der slæber paa sin sæk. En del livlige, leende tyske turister med røde bind i hænderne har et haardt arbeide med at blive kvit nogle blomsterpiger i ukorrekte sabbinske dragter. Et par kongelige grenaderer løber næsten turisterne overende; de første er kjæmpekarer paa over seks fod plus en fjerbusket hjelm paa ni tommer. Kontorbud og departementsbud i livré kjæmper sig frem gjennem mængden. Damer samler kjolerne om sig og prøver at finde en fremkommelig vei. Barnepiger med flokke af børn drager op til Pincio. Der er vaskekoner med store kurve med vasketøi paa hovedet, smaa afstumpet udseende infanterister i graa uniform, prester, munke, støvlelidse-sælgere, grønthandlere med haandvogne og overmenneskelige stemmer .... Kommer der pludselig regn, er det et syn værd at se, det hav af paraplyer af alle aldre, farver og stoffe, der pludselig slaaes op, medens de paraplyløse med det traditionelle *con permesso* trænger ind i smaabutikerne.

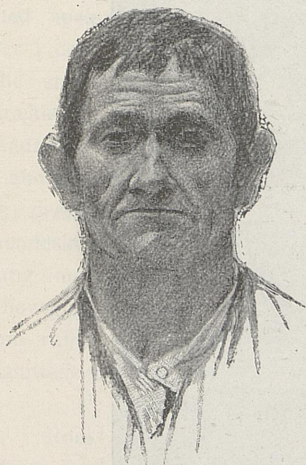

Bonde fra Kampagnaen.

Kontrasternes by. Et sted i Via del Tritone ligger den lille kirke indviet til de „Hellige Skytsengle". Du løfter blot et læderforhæng, og larm, farver, støi og skrig — hele den larmende verden er udestængt, og du staar i kirkens halvlys og dybe stilhed. I dunkelhed skimter du kanske indhyllet i sort den ting, som man aldrig tager feil af, og rundt kisten brænder et dusin høie vokslys. Det er, hvad al støi og larm tilsidst kommer til. Kanske bringer læderforhængets tilbagefaldende klask mod søilerne en sakristan tll at kige frem fra et mørkt hjørne, — kanske og kanske ikke; thi det tør hænde, han sover. Muligens møder du ogsaa en procession af mænd med mørke hætter over hovedet, saaledes at kun øinene vises; det er et laug, der viser en laugsbroder den sidste opmerksomhed. De synger salmer og bønner for den døde.

Kontrasten bliver dobbelt slaaende i Rom, fordi vi i kirken har et

stykke uforandret middelalder, medens byens hverdagsliv hverken udmerker sig ved uforanderlighed eller betydningsfuldhed.

Det verdslige Rom er kun hovedstad i et af verdens mindre kongeriger. De fortvilede anstrengelser for at gjøre det til en moderne storstad har ikke lykkedes. Det verdslige moderne Rom staar i interesse langt

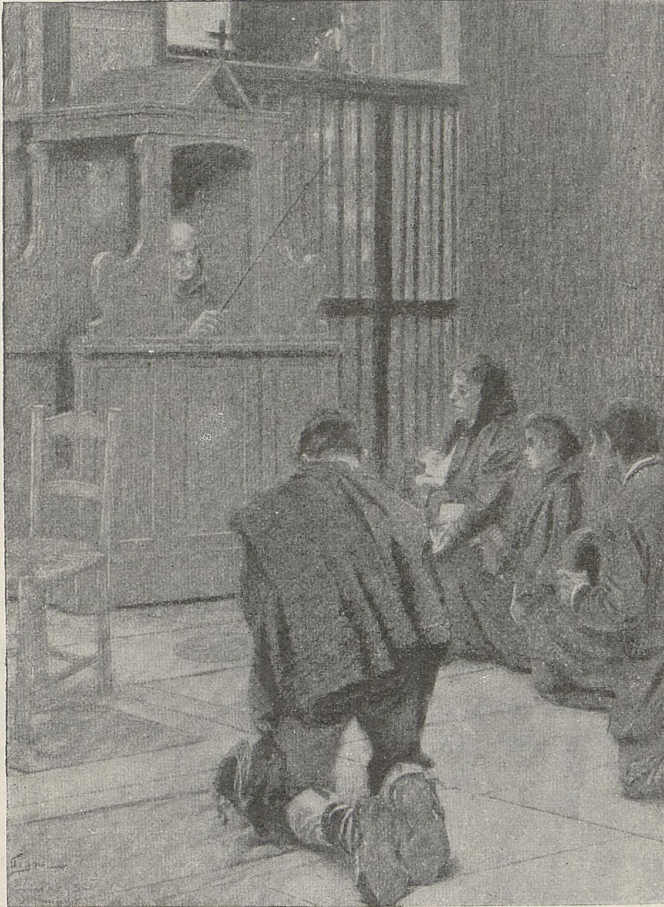

Skrifte og syndsforladelse.

tilbage for de andre store europæiske hovedstæder. Der er lidet merkbart ved det.

Det geistlige Rom derimod er fremdeles, fra hvilket standpunkt man end ser det, en verdens centrum og den mægtigste fyrstes og aandsmagts residens. Det geistlige Rom repræsenterer 1800 aars verdenshistorie

og fremdeles en af vor klodes vældigste moralske kræfter, — saavel hvad dens direkte som dens indirekte virkninger (i form af modstand og modbevægelser) angaar. I verdens aandsliv indtager fremdeles det geistlige Rom en enestaaende plads.

Og man føler denne vældige magt overalt i Rom. Den er byens sjæl og væsen og giver den præg. Den gjør til den rene humbug, til markedsløier for en dag og til meningsløsheder alt, hvad det verdslige Rom betyder og indeholder. Som St. Peters kuplen er det første og sidste, man fra Campagnaen ser af Rom — overskyggende den hele stad —, saa er det St. Peters stol, som endnu behersker Rom, alle papirdokumenter tiltrods.

Og dog — længe før St. Peters stol var drømt om, stod Rom der som den mægtige verdensstad. Hver tomme grund er fuldpakket af historie. Det er en vældig grav, hvor vor jords halve storhed er haugsat. Og det drager og drager en til sig med trolddoms magt, som eventyrets magnetfjeld midt i oceanet drog alle skibe til sig. Alle veie fører til Rom, al historie peger did. Ikke et land i den vestlige verden, hvis historie ikke delvis ligger i romerske arkiver.

Maanelyset flatterer store dele af Rom; det skjuler de værste arkitektoniske synder, afdæmper de skrigende farver og linjer. Der er neppe en gammel by i verden, hvis arkitektur er saa gjennemført slet. Men maanelyset spreder et trylleslør selv over den gule kalkpudsede gibsarkitektur og det hele bliver vakkert.

Det samme maanelys faldt ogsaa i fordums tid over Titus's store amfiteater, al verdens under. Dets straaler legede over de samme vældige mure og hvidnede sanden i arenaen, naar det store telttag om aftenen var trukket tilside efter endt forestilling for at lufte ud. I skyggen sees endnu de trapper, opad hvilke senatoren Dian gik for at se keiser Commodius spille gladiator og klown. Paa en af de lavere bænke sad han, den alvorlige historiker, og tyggede laurbærblade for at skjule et smil og stanse den latter, der let kunde koste ham hans hoved. Han viste de andre senatorer, at det var bra for deres sikkerhed at tygge laurbærblade, og der sad de derfor den lange eftermiddag, de gamle herrer, og tyggede for sit liv, medens den gale keiser rasede i arenaen og badede i menneske- og dyreblod . . . . .

Og for ens syn reiser sig et andet billede: — Amfiteatrets bænkerader er fulde til trængsel, 80,000 ansigter bøier sig ind mod arenaen. Under sin silkekanopé sidder verdensherskeren i sit purpur med slasket, farveløst ansigt og svineøine; kun hans krogryggede dværg hos ham. Under ham vestalinderne; senatorer; romerske riddere; og saa hele den blod-

tørstige, uhyre, vilde menneskemængde, der med hundretusen nedadpegende tommelfingre byder, at den faldne skal dø. Otti tusen mandlige og kvindelige struber raaber, hyler, jubler over hvert udslukket liv. — Og endelig dagens pièce de résistance og det vildeste hyl. En haandfuld hvidklædte mænd og kvinder med en ung pige i deres midte. En jernport aabnes, og vilde dyr, gule, sorte, stribede styrter sig over de hvidklædte. Man hører kjød og ben gnaves og slides. Et par skrig, saa blod og stilhed, og derefter en vild jubel, og verdensherskerens ansigt bliver et øieblik næsten menneskeliggjort af et smil. Dyrene drives tilbage med fakler, idet de trækker med sig stumper af legemer, og keiseren tømmer et bæger kostelig vin. „Hvad var de?“ spørger han. „Kristne“ forklarer dvergen. „De var morsomme. De lignede smaa hvide mus. Vi vil have flere af dem,“ bemerker verdens behersker . . . .

. . . . . Og St. Peterskuplen kaster sin skygge over cæsarernes by. Og kalkpudsen sprækker, og det nye staar i ruiner . . . . .

Herbert Spencer.

(Delvis efter „En der kjender ham“ i „*Review of Reviews*“).

(Slutning.)

II.

Hvad Herbert Spencers arbeide og indflydelse angaar, saa lad os foreløbig mindes, at da han begyndte at skrive var selve ordet evolution ukjendt iblandt os, medens nu den nye verdensop opfatning, det betegner, er saa sammenvokset med vort hele aandelige væsen, at vi glemmer dens nyhed og taber mesterens navn og virke afsyne i den mangfoldighed af disciple og efterfølgere, der har arbeidet videre paa det af ham lagte grundlag.

Hans læres grundelementer, hans verdensopfatning i store almindelige træk findes i det vinunderlige indledende bind til hans „Syntetiske filosofi“ — det, som bærer titlen „Første principer“. Det udkom først i 1862, men i 1867 i en ny og betydelig omarbeidet og forbedret udgave. Her har vi hans filosofis ramme. Bogen falder i to dele.

Den første del søger at gjøre rede for vor stilling til universum og liv, for hvad vi evner at vide og forstaa, hvad vi tør haabe at forstaa, og hvad der ligger for bestandig udenfor og bortenfor vor forstaaelse og vor viden. Det er de fem berømte essays, hvori han trækker grænserne

for menneskelig viden, skiller mellem det, som kan og det som ikke kan vides eller forstaaes, — det lille *Knowable,* som bliver videnskabens felt, og det uendelige *Unknowable,* der skaber, betinger, retfærdiggjør og nødvendiggjør i al evighed religion og religiøs tro og haab. Det sidste af de fem essays bærer overskriften: „Videnskab og religions“ (eller videns og troes) „forsoning“. Det gaar i Balfours ikke særlig velvillige omdømme ud paa, at „give videnskaben alt det, som vi kan vide noget om, men som er os temmelig ligegyldigt, og religionen alt det, som for os er af høiest værd, men som vi aldrig kan vide noget om.“ Det er aandrigt og paa en maade sandt, men alligevel neppe retfærdigt mod forfatteren.

Det maa ikke under læsningen af disse kapitler — saa fyldte af en sterk følelse for livets uudgrundelighed og vidunderlighed og for den magts vælde og ophøiethed, som alt aabenbarer — glemmes, at forfatteren, skjønt hans ord og tanker af sig selv tager den religiøse forkyndelses form og nærmer sig tærskelen af tilbedelse, dog kun skriver som den nøgternt ransagende videnskabsmand og videnskabelige tænker. Han søger kun religionens berøringspunkter med videnskaben; han nøier sig med at paavise disse; med al sin tænknings magt at vise religionens uudryddelige plads i det menneskelige liv; i korthed at paapege dens omraade; og dermed anser han sin gjerning gjort i den retning; han er hverken prest eller profet; han trækker sig derfor atter rolig tilbage til sit eget felt, den positive videns. Men læsere af hans senere verker glemmer altfor ofte, at disse kapitler, hvori han viser vor videns trange begrænsning, naturens overnaturlighed og religionens stadige plads i liv og i tænkning, danner indledningen til og udgangspunktet for al hans tænkning, og at deres ideer altid maa underforstaaes og sees bagom de øvrige verker.

Hvad vi i det hele kan vide og forstaa udgjør for Spencer kun en ubetydelig brøk mod det væld af mysterium, der paa alle kanter omgiver os. Som en ø midt i oceanet, omskyllet af hav og omsuset af storm og skyskodde ligger vor lille beskedne videnskab (eller alt vi ved eller fatter; kan vide eller fatte) i det bundløse og endeløse hav af mysterium og ufattelighed. Saa lidet er det vi kan vide og forstaa, at tanken fristes til i modløshed at opgive det hele som nytteløst stræv. Thi værst af alt er det, at selv det lille, vi ved, kun er rent overfladisk viden. Vor videnskabs ø er ei engang fast til havbunden, den er kun en flaade af drivtømmer, der skylles om paa bølgetopperne; ingen forbindelse kan vi følge eller paavise mellem den og selve tilværelsens bund og grund. Ja endnu mere overfladisk og utilfredsstillende er den, end selv dette billede antyder; den er ei engang den tyndeste substantielle flaade paa mysteriets hav; den er kun et skybillede, et syn henover bølgetopperne, en ting uden realitet, uden

substans. Realiteten — den er det mørke, uudgrundelige, bundløse og uudforskelige hav, mysterium.

Saaledes indleder denne tidens sterkeste og mest positive hjerne sin filosofi. „I alle retninger staar videnskabsmanden snart ansigt til ansigt med en uløselig gaade, og for hver ny vinding, der tilføres hans viden og for hver øget straale af klarhed over hans tænkning ser han desto tydeligere, at gaaden er absolut uløselig. Han lærer at kjende den menneskelige fornufts lidenhed, dens magtløshed overfor de ting, der ligger over og udenom vor erfaring. Han realiserer med større klarhed end andre hver eneste kjendsgjernings absolute ufattelighed i sig selv betragtet. Han, mere end andre, ved i sandhed, at om tingenes virkelige væsen ved vi intet.“ *)

Al vor viden evner blot at omfatte tingenes overflade, den fænomenale verden, forhold mellem dette og hint, relativiteter; selve tingens kjerne undgaar os altid som den regnbue, barnet jager gjennem skov og mark. Opdagelse hobet paa opdagelse og „forklaring“ paa „forklaring“ bringer os ikke et eneste merkbart skridt nærmere til tingenes dybeste væsen, til den endelige „forklaring“. Vi kan forklare, hvordan ting ændres og udvikles, hvad der sker, naar dette og hint bringes sammen, vi kan følge træets vækst, saftens løb, og konstatere, at saa sker det? Men hvorfor det sker, af hvad dybest aarsag, hvad træet selv, materien, kræfterne, livet er . . . . . Den viseste vil være den første til at ryste paa hovedet og med den gamle bibelforfatter sige: „Det ligger over min forstand; det fatter jeg ikke.“

En ældre videnskab drømte ofte om helt at „forklare“ tilværelsen ved visse kræfter og love. Vi er kommet forbi det. Vi ved, at den i sin dybeste grund er uforklarlig. Kun en ting tør vi sige, og det er videnskabens sidste og kraftigste ord som det er religionens første og dybeste: — Alt, hvad der er (for vore sanser og vort sind) er kun en aabenbaring, en tilsynekomst, en manifestation af en ufattelig og uendelig

*) „ . . . Det viser sig saaledes, at Rum og Tid er absolut ufattelige. Det ligefremme kjendskab, vi synes at have til dem, viser sig ved nærmere undersøgelse at være absolut uvidenhed . . . . Materien er da i sit inderste væsen ligesaa ufattelig og ukjendt som Tid og Rum . . . . I ingen forbindelse finder vi det saaledes muligt virkelig at forstaa en Bevægelse . . . . Medens det da er umuligt at danne sig nogen forestilling om Kraft i og for sig, er det lige umuligt at forstaa dens virkemaade og dens foranderligheds lov . . . Medens vi saaledes ikke kan hverken tro eller forestille os Bevidstheden som uendelig, er det os lige umuligt at tænke os den som endelig . . . Saa at den Personlighed, hver er sig bevidst, og som for enhver er den sikreste af alle kjendsgjerninger, dog er noget, som slet ikke virkelig kan kjendes eller forstaaes — forstaaelse deraf er os negtet ved selve forstaaelsens egen natur . . . . Videnskabens grundideer repræsenterer saaledes realiteter, der ikke kan kjendes eller forstaaes.“

ophøiet Magt, der er i og bagom alt. „Vi tvinges til at betragte ethvert fænomen som en manifestation af en saadan allestedsnærværende, men ufattelig Magt."

Her, siger Spencer, er religionernes uudryddelige rod og grund. Saalænge tanke lever og hjerte slaar, vil de bedste og de viseste bøie sig i taus, uendelig undren og ærefrygt for denne magt, i og ved hvilken vi og alt lever, og hvis vælde og hvis væsen fuldstændig overgaar vor forstand og vor fatteevne. Det er denne undren og ærefrygt, der er religionernes hovednerve. De er menneskets forhold til den for forstanden ufattelige realitet; dets dyrkelse af livets dybe og evige Under.

Men saa synes dog Spencer trods al sin videnskabelige beskedenhed paa det religiøse felt, at vove sig et par skridt ind paa dette for at gjøre netop, hvad han saa strengt fordømmer: definere denne Magt. Den er absolut ufattelig, siger han *(the Unknowable)* og dogmatiserer jo netop derved om den paa den vis, som det var hans mening ved selve adjektivet at negte muligheden af at gjøre. — Ufattelig og ukjendelig. Ingen egenskaber kan tillægges den. Vi kan aldrig vide noget om den — om den er godhed, rationalitet, personlighed eller lignende —; thi den er netop det Absolute, den tilværelsens dybeste grund og inderste kjerne, som vor forstand ifølge sin natur ikke kan opfatte eller vide noget om.

Men her synes dog Spencer at gaa udenfor de berettigede slutninger af hans egne argumenter. Disse viser kun, at den høieste magt, altets dybeste aarsag, ikke kan kjendes som den er i sig selv udenfor det relativiteternes universum, hvori vi lever, at den overgaar vor forstand og fatteevne *(transcends our knowledge)*, at vi aldrig kan haabe helt at forstaa den og dens virke; men helt ukjendelig og ufattelig er den dog netop ikke. Thi det hele universum er jo, som Spencer siger, dens selvaabenbaring, dens manifestation — det er ei andet end dette, et flygtende billede af den magt, der frembringer det. Om denne udenfor manifestationen, som den er i sig selv, om hvad — og det tør være det meste af den — den ei i universet har aabenbaret og manifesteret kan vi intet vide. Men om den, som den er aabenbaret og manifesteret i universet, ved vi dog akkurat saa meget som vi ved om dette. Det er kun en manifestation af Den, og vor viden om det, er kun viden om Den. Med andre ord: den Magt, der er altets grund, omfatter saavel det lille kjendte og fattelige som det uendelige ukjendte og ufattelige; — det maa dog ei glemmes. Det gaar ei an at sige: 1. Vi kan dele tilværelsen i to dele, det som kan vides og fattes, og det som ikke kan vides og fattes. 2. Hele tilværelsen er kun en manifestation af en eneste tilbunds uransagelig Magt.

3. Om denne magt aabenbaret i alt som er kan intet vides. — Det er jo dog ikke god logik.

Lad vor viden være saa liden den være vil, den er, saa langt den rækker, viden om den Magt, som Spencer vil fastslaa at være absolut ukjendelig og ufattelig. Saalangt vor viden og vor forstaaelse og tanke i det hele gaar, er den ikke ukjendelig, men kjendt, ikke ufattelig, men fattelig. Kun det har vi lov at sige, at om dens væsen i sig selv kan vi intet vide, at vi blot kan kjende den gjennem dens manifestation i univers og liv; hvad den er udenom disse eller mere end disse ved vi intet om. Vor kjendskab til den bliver kanske blot som et eneste solstreif ind i uendeligt mørke; men hvad der falder i det ene lille solstreif, det kjender vi dog. — Et tilbunds ufatteligt dyb af magt og mysterium, der dog i natur og liv viser sig for os, giver tegn om sig, aabenbarer lidt af sig selv, — det synes at være den korrekte slutning af Spencers egne premisser og argumenter. Og det er jo en helt anden ting end en absolut ukjendelig og ufattelig Magt, der er det eneste, han vil overlade religionen.*) Thi en religion, der blot kunde bestaa i dyrkelse af det absolute mysterium, haabløs dyrkelse af det, hvor ikke en eneste forstaaelig tanke maatte faa lov at blande sig med forestillingen om det dyrkede, — blev dog ikke den temmelig ørkesløs uden som følelsesdisciplin, og kunde en saadan religion i længden øve den magt over menneskenes sind, som den ifølge Spencer altid har øvet og i al evighed vil vedblive at øve?

Anderledes er det, naar vi ikke glemmer, at al viden er viden om Spencers *Unknowable*, at den er aabenbaret — delvis i det mindste — i den natur, vi til en vis liden grad kan fatte, og i det liv, der pulserer i vore egne aarer. Da først er de to betingelser for religion tilstede: det overvældende Mysterium, og det lille glimtvise kjendskab, den lille forstaaelse, ved hvilken det lille jordens kryb dog i nogen grad kan nærme sig Mysteriet, „drage nær til“ guddommen og i den føle eller ane beskyttelse, omsorg, kjærlighed.

Efter at have fastslaaet disse vor videns grænser og videnskabens forhold til det Ukjendte og til religionen, vender Spencer sig til det, der ligger inden vor videns grænser. Lidet er det vistnok i forhold til det, vi ikke kan vide; overfladisk er det; men det er dog noget. Denne viden er reel og egte, saa langt den gaar. Den omfatter kun relative ting, men den omfatter disse. Engang afgrænset kan vi her bevæge os

*) Denne utvilsomme feil i Spencers udvikling af hans lære om den „ukjendelige Gud“, har blandt andre Max Müller paavist. — Hans artikel derom blev i sin tid gjengivet i *Kringsjaa*.

frit, og her er spillerum nok for vor forstand og fatteevne. Den gaar ei tilbunds, grundideerne ligger altid i mysteriet; men der bliver dog liggende en hel verden for os, som kan delvis forstaaes. Paa den maa vi da koncentrere vore aandsevner. Og lad det atter erindres, at den er en manifestation og aabenbaring af magtdybet nedenunder den.

Har vi lært at fatte vor forstands lidenhed og dens magtløshed overfor det, der ligger over og bortenfor erfaringen, saa har vi paa den anden side ogsaa lært at nære tillid til vor forstand og føle dens „storhed“ inden den verden, der belyses af vor erfaring. — Tankens fremskridt har gaaet i en dobbelt retning; samtidig som det positivt kjendte er blevet fastslaaet og opklaret, er ogsaa det positivt ukjendte blevet en desto mere fremtrædende kjendsgjerning. Samtidig som den ene tilsyneladende uberegnelige og overnaturlige kjendsgjerning efter den anden forklares og falder ind i harmoni med vor øvrige viden, viser det sig ogsaa, at hver eneste „forklaret“ og „naturlig“ kjendsgjerning for et grundigere blik er ufattelig og overnaturlig . . . . Videnskaben lærer, at dens forklaringer kun er tilnærmelser og relativiteter, medens religionens mysterium er det endelige og absolute . . . . Videnskab og religion udtrykker blot de to sider af samme faktum — den første dens nære og synlige side, den anden dens fjerne og usynlige . . . . Vor viden kan ikke monopolisere bevidstheden; det vil altid være denne muligt at dvæle ved det, der gaar ud over al viden og al videns mulighed; og Religionens væsen er netop dette, at den har at gjøre med hvad der ligger over og hinsides viden og erfaring.*)

I anden del af „Første Principer“ behandler saa Spencer udelukkende det, vi kan vide og forstaa, den fattelige verden om os og i os. Han søger her at finde de store grundprinciper, der, saavidt vort syn og vor forklaringsevne rækker, viser sig som de raadende og ordnende paa dette felt, — at samle al vor viden til et harmonisk, forstaaeligt, helstøbt billede, hvor vi ser alt udgrene sig logisk og nødvendigt fra de dybeste love og impulser, som vor forstand kan gribe. Her er det, at hans skarpsyn, hans filosofiske indblik, hans encyklopædiske viden og organiserende og byggende evne faar frit spillerum. Og her er det ogsaa, at vi møder ordet Evolution som navn for den forsøgte *unification of knowledge*, som udtryk for den kjendte og fattelige tilværelses dybeste lov — vækst gjennem afpasning af indre organer og forhold til ydre omstændigheder, vækst over i forfald og ny opløsning, — alt levendes evige cirkelløb inden den fænomenale, manifesterede eller relative verden.

*) Erfaring i den betydning, hvori den faar værd for videnskabelig forskning og klassificering.

De øvrige bind af den Syntetiske filosofi har til opgave at anvende dennes grundtanke — Evolution og de i første binds anden del udviklede principer paa alle livsomraader og derved lade dem opklares. I *Principles of Biology*, der kom først (egentlig burde den anorganiske verden, geologi og astronomi været behandlet først; men disse blev af gode grunde oversprungne og er endnu ufærdige) omhandler alt levende, det organiske livs evolution og livsproces. I *Principles of Psychology* anvendes den samme metode og principer paa menneskets aandsliv. I *Principles of Sociology*, der er udkommet i senere aar stykkevis, ofte afbrudt af forfatterens sygelighed eller af det næste verk *Principles of Ethics*, behandles samfundet paa lignende vis. Og i *Principles of Ethics* søges morallovene, som saaledes ogsaa de aabenbarer sig i den fænomenale verden, udforsket.*)

I korthed at sammenfatte disse verker er naturligvis en umulighed; de er allerede en mesters til det yderste kondenserede sammenfatning af vor viden og dens forstaaelse. Sproget besidder en vidunderlig klarhed, knaphed, præcision og letflydenhed. I saa henseende byder neppe den filosofiske verdensliteratur paa mange sidestykker. Endog de mest metafysiske kapitler lader sig læse med lethed og behag; der er en vis musikalsk rhytme i hans prosa, og tankerne lyser frem gjennem sætningerne som var hver saadan sætning en klar glaskasse om en enkelt grei udstillet ting — tanken. Aldrig uklarhed. Aldrig famlen. En sikkerhed, endog hvor det hele universum synes opløst under hans hænder, og ting, love, teorier fra alle verdens kanter kastes frem om hverandre — en sikkerhed og et klart overblik, der river en med og giver tillid. Man føler overalt den mægtige, nøgterne, klare hjerne — blikket, der omfatter al vor viden, og for hvilket tingenes love og aarsager er ligesaa tydelige som tingene selv for os andre. Man føler manden, der forstaar, — der har vundet frem til hel, rolig forstaaelse, hvem intet overrasker, intet berøver ligevegten, intet forvirrer. Han ved, hvad han ved, og han kjender sin og vor videns grænser og bøier sig for dem. Paa ham passer Mencius's definition af den overlegne vismand: „En, der staar i denne verden, som var han hjemme der.“

Enkelte vil stødes bort, andre mægtig drages af den absolut upersonlige stil, — af selve upersonligheden hos manden. Man synes kun at have en hjerne, en tænkemaskine, et lys foran sig, ikke en mand med lidenskaber og følelser. Alt er objektivt. Aldrig skinner Spencers private, personlige liv, hans kamp, hans haab igjennem. Mod alt saadant lukker

*) Ser man engang i universet kun en aabenbaring af den guddommelige Magt, saa bliver selvfølgelig ogsaa de moralske love, der findes ved en undersøgelse af det, en aabenbaring af hin Magts vilje og en del af dens væsen, — et træk ved den.

han døren, naar han skriver. Det vedkommer ikke verden, mener han. Sjelden har vel en stor tænker mere fuldstændig sænket sin personlighed i sit arbeide, og sjelden har vel nogen af verdens store mere helt kunnet glemme sit eget lille „jeg“ over det større, han ser og øver. Man føler en uselviskhed, en absolut indvielse til arbeidet og til sandhedssøgen, en helligelse af det hele menneske til det hverv kun at være tænker, et tankens lys for medmennesker, der virker gribende og dragende mod den stille, tilbagetrukne afselvede skikkelse bagom bøgerne. Man føler i denne moderne atter den fulde hengivelse til idé og tjeneste, som man troede uddøet af verden med de gamle „helgener“. — Desto mere gribende virker det, naar en enkelt gang alligevel et pust fra tænkerens stridende, kjæmpende, ensomme sjæl faar lov at slaa ud i et par linjer i et enkelt kapitel, som i slutningsordene af første del af *First Principles*, hvor han hevder enhvers pligt til, uanseet følger, at meddele den sandhed, han ser. Han har øiensynlig dybt følt, at hans ord vilde rokke mange styrkende og trøstende overbevisninger, og ingen ser bedre end han, at dette fører ondt og fare med sig; men dog vil den Vise „uden frygt ytre den høieste sandhed, han ser; idet han vel ved, at hvad end følgerne bliver, er det kun saaledes, at han gjør sin pligt og udfører sit hverv i verden. Evner han at gjennemføre den reform, der er hans maal, saa er det godt, evner han det ikke, er det ogsaa godt, — dog ikke saa godt.“

Ved siden af sin „Syntetiske filosofi“ har Spencer ogsaa udgivet en del mindre verker beregnet paa en større læsekreds, saaledes hans bog om „Opdragelsen“, hvor han hevder det vrange i kun at stoppe erindringen fuld af delvis unyttige kjendsgjerninger, og taler for en opdragelse, der virkelig opdrager — udvikler; og hans „Study af Sociology“ *) — en udmerket indledning til forstaaelse af samfundsliv og politik.

Men hans store verk er, at han virkelig har samlet og bragt til enhed vor viden og lært os at se universum og liv som et eneste, ordnet hele, ikke som et mangeartet kaos. Han har givet os nøglen til dette heles forstaaelse. De, for hvem universet eller objektiv viden og forstaaelse, er en bagatel uden værd, vil naturligvis ikke takke ham herfor, men de for hvem forstaaelsen af tilværelsen om dem og i dem og af deres eget forhold til omverdenen er livets vigtigste sag, vil altid blive ham skyldig en taknemmelighed og ærefrygt, som ingen enkelt slegt eller tid evner helt at betale.

*) Maa ikke forveksles med *Principles of Sociology*.

Fotografering i naturens farver.

Problemet tilsyneladende praktisk løst.

(Efter opfinderen Gustav Selle i „*Cosmopolis*“).

Kringsjaa har i tidligere bind omtalt de forskjellige forsøg, som i de sidste par aar er blevet gjort paa at finde en praktisk og fuldkommen metode for fotografering med naturens egne farver.

At naturens egne farver fotografisk gjengives er ei længer noget absolut nyt. Det nye ved den sidste opfindelse er kun forholdsvis enkle, økonomiske og praktiske proces, hvorved det opnaaes.

Den før mest videnskabelig fuldkomne metode er den af den franske professor Lippmann opfundne. Den findes omstændelig beskrevet i *Kringsjaa* B. III (1894) S. 626 o. f. Den gaar ud paa at lade selve lysbølgerne afstøbe sig selv i en dertil indrettet tynd fotografisk hinde, saaledes, at der til hver farve svarer dens tilhørige afstøbninger af bølgelængden. Naar da lys atter falder paa denne plade, formes det, saa at sige, efter de støbte bølgelængder og forlader pladen som dertil svarende vibrationer eller farver. Med andre ord: pladen vil i belysning vise samme farver som det stykke natur, der oprindelig fotograferedes paa den.

Ganske vakre resultater er opnaaet paa denne vis, om end de blandede farver i billedets periferi ikke altid bliver gode. Men metodens store ulempe er dens kostbarhed og tungvindthed. Som i den gamle daguerrotypi kan fotografiet ikke mangfoldiggjøres. Der opnaaes kun ved hver fotografering et eneste billede. Og da metoden er ganske kostbar, vil man se, at dens fotografier altid maatte blive en luksusartikel. Dog turde vi haabe ved den at opnaa f. eks. malerisamlingers forøgelse ved naturtro, farvede fotografier af andre galleriers bedste indhold.

En anden metode er opfunden af franskmanden Charles Crox (1869) og finder virkelig allerede nogen praktisk anvendelse. Den er bygget paa teorien om de saakaldte elementærfarver, — at alle farver og selve det hvide lys fremkommer ved forskjellig blanding af tre grundfarver, hvoraf hvidt lys og alle farver bestaar. Som saadanne elementærfarver benyttede Crox urigtigt gult, blaat og rødt. Det skulde været blaat, grønt og rødt.

Metoden gaar nu ganske enkelt ud paa at fotografere gjenstanden tre gange, idet der hver gang opstilles en farvet glasplade foran apparatets linse. Der benyttes til saadanne plader eller „lysfiltre“, en gul, en rød og en blaa. Hver af disse slipper kun igjennem straaler af glassets farve til apparatets indre. Naar saaledes den røde plade benyttes, fotogra-

feres blot de dele af gjenstanden, der er røde eller indeholder rødt. Fotografiet bliver sort og hvidt paa vanlig maade; men medens sort og hvidt ved almindelige fotografier fordeles efter lysets samlede styrke, fordeles de her efter styrken og mængden af rødt lys eller rød farve i gjenstandens overflade. Hvor den er helt rød, bliver negativet sværtet og det positive fotografi altsaa hvidt, hvor den kun er blaa eller gul eller farvet med forbindelser af disse to, bliver negativet ganske usværtet, lyst osv. Paa samme vis med det „gule“ og „blaa“ negativ. En græsflade bliver f. eks. lys paa det „røde“ negativ, mørk paa det „gule“ og „blaa“.

Med andre ord, det fra gjenstanden kommende lys med dets blandingsfarver er blevet delt i tre dele, svarende til de tre negativer. Lægges en rød plade bagom det „røde“ positiv, saa faar vi et billede af den røde farves fordeling over gjenstanden, og saaledes ogsaa med de to andre negativer.

Tager man nu afstøbninger af de tre negativer og trykker med alle tre paa samme stykke papir, nøiagtig over hinanden, men i tre farver svarende til de tre glasplader, saa vil først den røde plade give os den røde farves fordeling i gjenstanden, saa den blaa plade den blaa farves fordeling og endelig den gule plade den gule farves. Græsplænen vil faa to tryk, først blaat, saa gult og virkningen vil blive grønt som i naturen. Og saaledes gjennemgaaende: de tre farvetryk vil tilnærmelsesvis gjengive gjenstandens farver.

Kun tilnærmelsesvis; thi for at faa det nøiagtig maatte de tre trykfarver være nøiagtig lig de tre glasfarver, og disse igjen virkelig være elementærfarverne. Alt dette lader sig vanskelig praktisk opnaa.

Professor Joly i Dublin har opfundet en med de foregaaende beslegtet, men enklere metode. Istedenfor at anvende tre glasplader og tage tre fotografier, tager han kun ét fotografi bagom én glasplade, der er bestrøget eller rettere sagt linjeret med alle tre elementærfarver.

Han linjerer en glasplade ganske tæt med fine linjer i afvekslende rødt, grønt og blaat (de virkelige elementærfarver) og i regelmæssig orden. Negativet tages gjennem denne glasplade. Man vil da let forstaa, at der i grunden fremkommer de tre elementærfarvers billeder skudt stribevis ind i hinanden. En græsplæn vil f. eks. vise sig som en række mørkere og lysere striber. Men sees billedet paa nogen afstand, eller linjerne er overordentlig fine, saa forsvinder næsten stribevirkningen, og man faar effekten af ét eneste enkelt billede. Tages der nu paa tyndt papir et positiv af dette negativ, og papiret lægges over en anden oplinjeret farveplade, der er nøiagtig lig den første og ligger i samme stilling til fotografiet, saaledes at tilsvarende striber dækker hinanden, saa vil de under-

liggende farver skinne igjennem de lyse striber og dækkes af de mørke; — de tre grundfarver vil skinne igjennem stribevis i samme forhold, hvori de er tilstede i den fotograferede gjenstand. Sees da billedet paa nogen afstand, forsvinder stribevirkningen og man faar indtryk af at se den naturlige farvefordeling for sig.

Ganske vakre resultater opnaaes paa denne vis. Men den tilhørige farveplade gjør kunsten noget klodset. — Samme og end finere resultater skal forresten opnaaes ved istedetfor at oplinjere glaspladen i elementærfarverne at bestrø den med et fint glaspulver af lige dele af alle tre glasfarver.

Forfatterens metode er meget mere videnskabelig fuldkommen end de sidstnævnte og meget mere praktisk end Lippmanns. Den beror ikke som Jolys metode paa en synsillusion og paa afstandsvirkning, men giver virkelig naturens egne farver objektivt og reelt i fotografiet. Fotografiet selv bliver ganske enkelt — som almindelige billeder. Der hører ingen farveplade til det. Det kan klæbes paa almindelig karton og fernisseres for at holde sig. Et landskab fotograferes under gode lysforhold paa 10—15 sekunder. Negativernes kopiering tager ei længer tid end almindelig. Alle processer er nogenlunde enkle, og de nødvendige apparater er konstrueret og prøvet. Forfatteren har taget en række gode billeder med naturtro farver.

Ogsaa her fotograferes der dog gjennem tre glasplader svarende til elementærfarverne og optages tre negativer. Alle tre tages som nævnt i det frie og under gode lysforhold paa 10—15 sekunder. Fotografiapparatet er saaledes ordnet, at de tre negativer og glas sættes ind samtidig og med lethed afløser hinanden uden ophold.

Negativerne overføres til positive billeder nogenlunde paa vanlig vis, — trykkes paa tynde, gjennemsigtige kollodiumgelatinhinder. Men istedenfor at trykkes i sort og hvidt, trykkes hvert af de tre positiver i en farve. Denne farve er ikke den samme som den ved fotograferingen benyttede glasplades, men dennes komplementærfarve. Det er det væsentlige nye ved opfindelsen og dens egentlige kjerne. Komplementærfarven til rødt for eksempel er den farve, som absorberer alt rødt lys, saaledes at en flade, overtrukket med den, i rødt lys vil vise sig sort, fordi alt lys absorberes og intet reflekteres. Det rødes komplementærfarve er lyseblaat, det blaas gult og det grønnes rosa. I disse farver trykkes derfor de tre positiver, saa man faar en hinde i lyseblaat, en i gult og en i rosa. De tre klæbes saa over hinanden (nøiagtigt) paa karton eller anden baggrund, og billedet er færdigt. Det giver da naturens egne farver af samme grund, som naturen selv giver dem.

Teori og forklaring er følgende: — Vi maa, siger opfinderen, begynde med at erindre, hvorledes naturens farver opstaar. Det gjælder nemlig at fremkalde fotografiets farver paa selvsamme vis.

Naturens farver opstaar som bekjendt derved, at den „farvede“ gjenstand absorberer en del af det hvide lys, der falder mod den. Hvad der ikke absorberes, reflekteres og træffer det seende øie. Men denne del af lyset har naturligvis en forandret karakter ved at en del af det er absorberet eller taget bort; det er ikke længer hvidt, men farvet. Sæt f. eks., at en væg har den egenskab at absorbere al den røde lysmængde i solstraalerne. Der vil da blot blive blaat og grønt tilbage i de straaler, som atter forlader væggen og meddeler synet af den til øiet. Den vil derfor vise sig blaagrøn. Eller falder dagslyset over et rødt farvepulver, saa absorberer dette alle blaa og grønne straaler, og kun de røde reflekteres til øiet. Pulveret viser sig derfor for os som „rødt“. — Farven er altsaa ikke noget substantielt, der tilhører gjenstanden selv; den hører lysstraalerne til, og farvevirkningerne skyldes kun gjenstandens absorbtion af en del af det hvide lys, hvorved den gjenværende, reflekterede del, der synliggjør gjenstanden, bliver farvet. Gjenstanden viser sig farvet i overensstemmelse med den del af det hvide lys, som den ikke kan absorbere.

Vil vi da i et fotografi frembringe virkningen af en rød væg svarende til en lignende i naturen, saa gjælder det saaledes at behandle denne del af fotografiet, at papiret her absorberer eller borttager af det hvide dagslys alle blaa og grønne straaler. Kun det røde lys vil da blive igjen, og væggen vil vise sig rød. — Og i det hele bliver kunsten den: saaledes at preparere fotografierne, at der paa hvert enkelt punkt af dem absorberes eller borttages af det hvide dagslys netop samme del og mængde, som i det tilsvarende punkt i den fotograferede gjenstand.

Det bliver opgaven. Løses den, saa maa jo billedets hele flade vise præcis samme farve- og lysfordeling som den fotograferede gjenstand — og gjøre det af selvsamme grund.

Principet er saaledes overordentlig enkelt og greit, — et bevis for, at man her endelig er paa ret vei.

Man erindre nu videre, at det hvide dagslys bestaar af lige dele af tre farvede lysarter — rødt, blaat og grønt. Disses forskjellige blanding frembringer alle naturens farver. Enhver nuance er frembragt ved at borttage eller absorbere ud af det hvide lys forskjellige mængder af disse tre elementærfarver.

Det gjælder da ved farvefotografering først og fremst at faa nøiagtig

rede paa, hvor meget af hver af disse farver, der paa hvert punkt af fotografiet skal borttages eller absorberes, det vil altsaa sige, paa hvor meget hvert enkelt punkt i gjenstanden absorberer af de tre farver. Man maa først nøiagtig analysere og maale de tre farvers fordeling over den fotograferede gjenstands overflade.

Det er det første skridt. Og det sker helt enkelt, som man af det forangaaende let vil forstaa, ved at tage tre fotografier gjennem tre glasplader svarende til elementærfarverne. Gjennem det røde glas trænger blot røde straaler; alt andet lys udelukkes. Den fotografiske plade sværtes paa vanlig vis af det røde lys, hvor dette træffer den og i forhold til dets styrke i hvert punkt. Pladen vil derfor i sort og hvidt nøiagtig vise den røde farves fordeling og mængde i landskabet og paa hvert punkt af dette. I negativet er de rødeste flader sorte, de ikke røde upaavirkede eller lyse. Tages et positiv af denne plade, saa vil de røde punkter i gjenstanden vise sig lyse og omvendt. Lægges saa dette positiv over rød bund, saa vil farven skinne igjennem i samme forhold som i naturen og vise den røde farves fordeling.

Det samme gjælder de to andre negativer og deres positiver. De tre fotografier tilsammen udgjør netop en omhyggelig analyse og udmaaling af elementærfarvernes fordeling og mængde i landskabet. Man ved saaledes nu nøiagtig, hvor meget af hver farve hvert punkt i fotografiet skal beholde og følgelig ogsaa hvor meget hvert punkt maa absorbere eller borttage af det hvide lys.

Det første skridt er gjort. Nu staar det kun tilbage at udnytte denne viden og virkelig paa hvert punkt borttage de nødvendige straaler af dagslyset. Dette kunde synes et vanskeligt hverv; men i virkeligheden er det meget simplere end man skulde anet. De tre fotografier hjælper os fremdeles og behandles foreløbig særskilt.

Lad os til eksempel tage det „røde“ negativ for os. Det viser altsaa i sort og hvidt den røde farves fordeling. Hvor det er sort, skal fotografiet vise sig rødt, hvor det er hvidt ufarvet, og forresten skal den røde farve vise sig sterkere eller svagere i samme forhold som negativet er mere eller mindre mørkt.

At negativet i et punkt er hvidt, betyder, at her skal fotografiet ikke reflektere spor af røde straaler; her maa alt rødt lys absorberes eller udtages af dagslyset. At gjøre det er ikke saa vanskeligt. Vi behøver blot i dette punkt at dække fotografiet godt med et stof, der absorberer alt rødt lys. Det gjør lyseblaat farvestof — komplementærfarven.

Overstryges altsaa de punkter i fotografiet, hvor alt rødt lys skal borttages med lyseblaat, saa er opgaven saavidt løst.

Kan man saa videre fordele, i større eller mindre tykkelse, det

lyseblaa farvestof over fotografiet netop i det forhold, som det røde negativs sterkere og svagere skygger angiver, saa vil opgaven være helt løst for de røde straalers vedkommende. Hvor alt rødt lys skal borttages maa der ligge et godt, tykt lag af lyseblaat, hvor alt rødt lys skal reflekteres frit (altsaa gjenstanden vise sig rød), maa intet af den lyseblaa farve klæbe. Og saa forholdvis for alle afskygninger. Med andre ord: den lyseblaa farve maa fordeles over positivet i omvendt forhold til det røde negativs skygger eller sværtning. Og det betyder igjen, at ifald vi kan overføre det røde negativ til positiv, ikke som ellers i sort og hvidt, men i afskygget lyseblaat paa hvid bund, saa har vi et fotografi, der vil vise os netop den røde farves fordeling i landskabet — ganske nøiagtig.

Det er paa denne vis, opfinderen løser sin opgave. Man forstaar, at den lyseblaa farve maa være gjennemsigtig, for at den ei skal skjule billedets konturer. Den vil da udtage af fotografiet netop samme røde lysmængder, som naturgjenstanden paa hvert punkt absorberer.

Paa samme vis gaaes der tilverks med de to andre negativer. Det blaa kopieres i gult, det grønne i rosa. Og man har da de tre elementærfarvers nøiagtige fordeling i landskabet, og følgelig i de tre billeder en tro kopi af landskabets farveindhold. Det ene billlede skimrer i rødt, det andet i blaat, det tredie i grønt.

Hvad der saa videre udkræves er blot som i naturen atter at forbinde de tre virkninger. Det sker ligetil ved at trykke de tre billeder paa tynde gjennemsigtige kollodiumgelatinhinder og fæste disse over hinanden paa et stykke karton. Det ene billede opsuger da af det hvide dagslys netop samme mængder af røde straaler som den fotograferede gjenstand — punkt for punkt; det andet billede forholder sig paa samme vis overfor grønne og det tredie overfor blaa straaler. Følgelig bliver der af det hvide lys, der falder over billedet, netop de samme dele og altsaa de samme farver igjen som i den fotograferede gjenstand, og billedet vil derfor vise sig farvet paa samme vis som gjenstanden — og af samme grund.

Opgaven er løst.

Det er teorien, der, som man ser, er enkel og grei nok. Dens praktiske udførelse har dog krævet flere aars utrættelige og møisommelige arbeide. Teorien kræver, at de tre glasplader virkelig svarer til de tre elementærfarver. De maa tilsammen omfatte og slippe igjennem alt dagslys, ellers indser man let, at resultatet bliver galt. Og de maa være nøiagtige farvefiltre; det vil sige, hver enkelt glasplade maa kun slippe sin farve igjennem og stænge de to andre farver ganske ude. Lægges de tre plader over hinanden maa de derfor udestænge alt lys og give

fuldstændigt mørke. At opnaa dette har, som man let vil forstaa, vist sig meget vanskeligt.

Dernæst maa de tre kopierfarver være omtrent ganske gjennemsigtige og udgjøre gode komplimentærfarver til glaspladerne, det vil sige, det lyseblaa f. eks. maa virkelig i et godt lag absorbere alt rødt lys.

Dette har udgjort de væsentlige vanskeligheder, hvortil saa er kommet de mekaniske apparater og hjælpemidler, der har maattet opfindes og konstrueres. Forfatteren er dog nu, rent praktisk, kommet saa vidt, at han udtaler: „Hermed har jeg da i tidernes løb opnaaet en række gode resultater, der hver gang de lykkedes, fyldte mig med inderlig glæde, idet jeg turde haabe at overrække saavel kunsten som videnskaben en samtidig enkel og til gode resultater førende proces for fotografisk at gjengive naturens farver. Fuldkomment er det naturligvis endnu ikke lykkedes mig, hvad man heller neppe vil vente af saa ung en opfindelse. Der er endnu tekniske mangler ved fremgangsmaaden; disse vil dog snart være overvundne; og da vil mit høieste ønske være opfyldt, at kunne afbilde naturen i hele dens vidunderlige farvepragt."

Om fremgangsmaaden tilføier forfatteren foruden, hvad der allerede er omtalt, at hovedvanskeligheden bestaar i at faa de tre negativer lige meget paavirkede — lige sværtede. Det er en hovedbetingelse for et godt resultat. Siden er processen ganske mekanisk. Kopieringstiden reguleres ved en længst benyttet „ekspositionsmaaler" og tager for alle tre negativer samme tid som for ét vanligt fotografi. Kopieringen foregaar paa vanlig vis og til kollodiumgelatinhinder fæstede til glasplader, der vil være at faa i handelen. De tre kopier neddyppes saa i sine respektive farvebad, hvor billederne udvikles paa en halv time. Derefter staar intet mere tilbage at gjøre end at løsne de tre hinder fra glaspladerne og sætte dem paa et kort nøiagtig over hinanden. Ved hjælp af nogle apparater udføres dette meget let. Endelig overtrækkes det hele med fernis for at beskytte fotografiet mod fugtighed, og man har et naturligt farvefotografi, der saavidt erfaringen rækker synes fuldstændig holdbart.

Der kan altsaa, som man ser, tages et ubegrænset antal fotografier af samme negativer.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under „Redaktørens sofahjørne".

Kringsjaa.

Kristiania, 21. april 1896.

Idet dette skrives (man merke datoen) har merkelig nok ingen betydelig, sensationel nyhed indtruffet, siden den sidste oversigt skreves. Det eneste nye i krigersk retning er, at der synes at trække sammen til en liden krig mellem den indiske vasalfyrste af Nepal og det lama-(munke)-styrede **Thibet,** der i tilfælde turde faa kinesisk understøttelse, hvorved en væbnet konflikt mellem Britisk India og Kina kunde opstaa. Fyrsten af Nepal har sendt lamaerne et ultimatum — de har for vane at myrde nepalesere inden deres landomraade — og sagens videre udvikling afhænger af dettes modtagelse.

Fra de to engelske krigsskuepladse foreligger endnu intet betydningsfuldt. Man er i England ganske ængstelig for hvad de nærmeste dage og uger vil bringe i **Matabeleland,** hvor, som før nævnt, den lille hvide koloni paa ca. 300 mand er indesluttet i Bulawajo af henved 10,000 matabelekrigere. Hele matabelenationen er i oprør, og man frygter at Bulawajo vil falde og en almen nedsabling af hvide paafølge, før de frivillige tropper, der iler tilhjælp kan naa frem. — Overfor et oprør i kolonierne er engelskmændene sjelden vel forberedte. Heldigvis for dem er saadanne oprør ganske sjeldne — hvad der taler til deres gunst som styrere. De regjerer ikke ved militærmagt, men kun ved vanlig regjeringskunst. Det indiske rige beherskes med 100,000 mand, væsentlig indfødte soldater, de britiske riger i Sydafrika ved nogle faa tusen mand, væsentlig indfødte eller frivillige, Kanada og Australien uden militærmagt. De tropper, der nu fra Natal og Kaplandet rykker Bulawajo til undsætning mod hele matabelefolket, og som vil faa i opdrag at kue oprøret i et land af moderlandets størrelse, tæller ca. 1500 mand, hvoraf blot 450 soldater af den regulære armé, resten frivillige.

I **Ægypten** vedbliver de engelsk-ægyptiske tropper at trække sydover, medens dervischerne nærmer sig baade Suakim og den ægyptiske sydgrænse ved Wady Halfa. Et par træfninger har fundet sted. Dervischernes høvding eller kalif skal raade over 40,000 mand bevæbnede med rifler (deraf 22,000 remingtonrifler) og 64,000 „spydmænd" samt 75 kanoner. Han er en tyran af værste art, hos hvem medfødt grusomhed er blevet styrket ved religiøs fanatisme, absolut magt og forraaende sanselighed. Hans harem indeholder 400 kvinder, og hans livgarde bestaar af 12,000 mand klædt i „panser og plade„ og med heste udstaferet med rigt broderede dækkener. 75 pct. af hans undersaatter er blevet udryddet ved krig, pest eller sult og resten lever som slaver. Han glæder sig over at se hele stammer nedhugges. Landet er i den ynkeligste forfatning.

Fra **Kuba** foreligger heller intet nyt. Oprørerne synes dog endnu at holde spaniernes 120 til 140,000 mand stangen og nærmest at være de vindende. Fra Spanien foreligger den komiske efterretning, at man der har opfattet Clevelands negtelse af at erkjende oprørerne som krigførende magt som en følge af de gode spanieres truende og „bestemte« optræden. De Forenede Stater, mener de, er blevet rædde for det Spanien, som ikke magter at beseire en

flok udisciplinerede kubanske skyttere. Saa kan nationalforfængelighed og patriotisk stolthed gjøre blind for de faktiske forhold og beskytte mod erkjendelsen af ubehagelige sandheder.

Fredsbevægelsen i England og Amerika skrider jevnt frem. Næste hefte vil have en artikel derom. De engelske og irske kardinaler saavelsom paven har offentlig givet bevægelsen den katolske kirkes støtte og velsignelse.

Stilheden for krigsnyheder har tilladt den europæiske presse atter at følge keiser **Wilhelm** paa hans reiser. Han har mødt kong Umberto i Venedig og omfavnet Franz Joseph i Wien. Betydningen heraf er, at Tripelalliancen er fornyet paa fem aar, sandsynligvis med enkelte ændringer i de gjensidige forpligtelser, der særlig tager hensyn til Italien og Østerige. England bliver staaende udenfor alliancen som en venligsindet magt og som Italiens specielle forbundsfælle inden visse grænser.

Rygtet om, at den forrige **franske** udenrigsminister Berthelot gik af paa tsarens bud, har ifølge udførlige og detaljerede meddelelser i *Times* medført fuld sandhed. Der har endog været mere end et „vink“ fra St. Petersburg. Den russiske gesandt i Paris aflagde Bourgeois et besøg og forklarede, at hans høie herre og regjering var meget misfornøiede med Berthelots optræden i Ægypten uden paa forhaand at have spurgt Rusland om tilladelse og samtykke; at det vist ikke var hans høie herres tanke at ville gribe ind i Frankriges indre forvaltning og afsætte ministre, men .... men .... han var yderst misfornøiet med Berthelot, og alliancens bestaaen krævede vistnok mere forstaaelse end hidtil vist af den franske udenrigsminster .... — Der blev da straks sammenkaldt ministerraad, hvor Berthelot fik ordre til at gaa. Og han gik saa hurtig, at han end ikke en eneste gang mere viste sig i udenrigsministeriets kontorer. Han anmodede præsidenten om beskyttelse; men præsidenten havde tsaren over sig, saa ogsaa han betydede Berthelot, at gaa maatte han.

Nu rygtes det ydermere, at tsaren skal være meget misfornøiet med Bourgeois's radikalisme og „socialisme“, og man venter halvt, at ogsaa han vil faa ordre fra St. Petersburg til at gaa.

Bourgeois's radikale sociale reformprogram har skaffet ham de høiere klasser i Frankrige til forbitrede fiender. Det er væsentlig som disses repræsentant og mod hans sociale program, at senatet nylig bestemt har givet ham et mistillidsvotum med 155 stemmer mod 85. Han har imidlertid udtalt, at da han nyder kammerets tillid, tager han intet hensyn til senatets mangel paa tillid. Men senatet truer med at negte ham Madagaskarbudgettet for at tvinge ham til at tage hensyn til det. Under normale forhold vilde der vel da følge en opløsning af kammeret og nye valg. Fik Bourgeois ved disse flertal, vilde det betyde folkets afgjørelse for, at senatet ikke skal have ret eller magt til at lægge en regjering, der har kammerets tillid, hindringer iveien. Men de normale forhold antages ikke at eksistere. Bourgois har kammer, folkeflertal og præsident for sig, men mod sig har han foruden senatet — tsaren, heder det. Derfor mener man, at præsident Faure snart vil faa et vink fra St. Petersburg, og at præsidenten derefter vil negte ministeren at opløse kammeret og appelere til valgene. Den sidste vil med andre ord, ifald senatet negter Madagaskarbugettet, maatte gaa af, — fordi tsaren ønsker det. Hvem skulde drømt, at forholdet mellem Paris og St. Petersburg nogensinde skulde artet sig saaledes?

Den nye **italienske** regjering søger at rette paa de fortvilede forhold

i Sicilien, til en begyndelse ved at tvinge embedsmænd, skatteopkrævere og lokale styrer til at være ærlige og lade være at stjæle, hvad de nok nu gjør i uhyre udstrækning. En betydelig del af den knugende skattebyrde skyldes skatteopkrævernes slette økonomiske tilstand og er beregnet paa at afhjælpe den.

Tysklands folkemængde tiltager saa hurtig, at landets ønske om kolonier, hvorhen en del af tilvæksten kan drage, ikke synes unaturligt. Tilvæksten er fem millioner paa ti aar. Tysklands folkemængde er nu $52^1/_2$ millioner, mens Frankriges blot er 38 millioner. Frankriges staar omtrent stille. Om ti—tolv aar har Tyskland henved 60 millioner mod Frankriges 38. — Ogsaa det forklarer, at Frankrige taaler alt for den russiske alliances skyld.

Fyrsten af **Bulgarien** er meget liberal i troessager. Han har ladet sin søn døbe ind i den græske kirke, og har ogsaa tilbudt selv at skifte tro og salighedsvei, dersom hans kjære folk eller et flertal af det ønsker det — alt for en krone! —; og endelig har han udkastet tanken om, at den bulgarske kirke skulde helt indordne sig under den russiske. (De er begge græsk-katolske kirker, men hver har sine særegenheder, og fremforalt er den bulgarske kirke uafhængig). Dette lader dog folket til at finde for „liberalt“. Han kan døbe sin søn ind i en ny kirke, saa meget han vil, og selv skifte tro efter ønske, men sit folks tro skal han lade være i fred. Det bestaar af hæderlige mennesker, der agter sin overbevisning. Det har ingen lyst til at benytte tro og religion som spillepenge i et politisk lotteri.

Forskjellige meddelelser.

I staten New-York er man nu skredet til at anvende universitetsudvidelsesideen ogsaa i selve landdistrikterne. Hidtil har man jo holdt sig til byer og større landsbyer. I løbet af indeværende aar har man imidlertid søgt at naa selve farmerbefolkningen ved at arrangere foredragskurser ved universitetslærere rundt om i bygdernes skolestuer. Forsøget er kronet med held. Interessen er saa intens, at universiteterne med deres bedste vilje ikke evner at række frem overalt, hvor foredrag ønskes. Enkelte bygder maa derfor slaa sig sammen om et kursus, saaledes at farmerne i et distrikt maa kjøre milevis over i nabodistriktet for at høre foredragene om astronomi, geologi eller filosofi. Cornell universitet har for kommende sæson over 100 kaldelser fra ligesaa mange forskjellige bygder. — Som man ser, sætter man høitryk derover paa arbeidet for hurtigst muligt at demokratisere og nationalisere viden og kultur. Faar ikke ogsaa vi paa dette felt med det allerførste lidt mere fart i os, end vi hidtil har havt (eller rettere meget, meget mere fart), saa seiles vi fuldstændig agterud og bliver snart et folk af sinker, sammenlignet med andre. Vi maa „oppe“ os lidt! Det gaar ikke an at sove eller „tage det med altformegen ro“ i vore dage, dersom man vil følge med de andre. Der er elektricitet i tiden.

— Gladstone har netop skrevet fortalen til et amerikansk verk om Bibelen. Den skal udmerke sig — ifølge politiske modstandere — ved

„partier af sjelden skjønhed og veltalenhed". Han henleder blandt andet opmerksomheden paa den forædlende og løftende indflydelse mange af bibeloversættelserne rent literært har øvet, og omtaler hvorledes flere af dem er blevet originale, klassiske digterverker i de sprog, hvortil de er overført, og endog har givet dette sprog form og fasthed, — er blevet et sprogligt ideal. Dette er tilfældet med den gamle græske oversættelse af det Gamle Testamente og med den latinske (*Vulgata*); ligeledes med Luthers tyske bibel og med den engelske. I ingen af dem merkes det, at man har en oversættelse for sig; de nye sprog har saa helt optaget bibelens tanker i sig, at oversættelsen synes et originalverk; form og indhold slutter sig sammen i originalens egen skjønhed og fuldstændighed. Den engelske bibel er sammen med Shakespeare det engelske sprogs rene, klassiske normaltype. Der klinger sproget bedst. Saa skal det skrives. Den franske oversættelse derimod viser sig tydelig som oversættelse, og bibelen har aldrig paa fransk vundet den hævd og den naturlighed som paa engelsk eller tysk. En naturlig klingende oversættelse, der gav indtryk af, at David sang og Esaias skrev paa norsk, vilde utvilsomt vise sig at være en vældig løftende og inspirerende magt.

Teknisk kringsjaa.

Værd at bide merke i. — Hiram S. Maxim, den kjendte opfinder og kanonkonstruktør, skriver nylig, at elektriske jernveie har blandt andet den store fordel over dampveiene, at den ekstra kraft, som trænges under stigning kan afgives igjen til linjen af nedgaaende tog. Naar et damptog gaar nedad en skraaning, maa alle bremser sættes paa, og den ved nedstigningen udviklede kraft bliver paa den vis bortledet og gaar tabt. Et elektrisk tog vilde ikke trænge bremser. Føreren kunde blot dreie sit haandtag, hvorved lokomotivets motorer, der omsætter den elektriske strøm til drivkraft, kom til at virke som dynamoer, der omvendt omsatte togets momentum eller tyngdens virkning paa det — vanlig kraft — til elektricitet, der blev ledet over i traaden og kunde komme de samtidig opgaaende tog til nytte! Gaar f. eks. banen over et høidedrag, saa vil den kraft, der udvikles af et paa den ene side nedgaaende tog omsættes til elektricitet, der kan optages af et opgaaende tog paa den anden side, saa den til stigningen fornødne ekstrakraft udvikles under togets nedgang.

Notitser.

— Der tales i England meget om et kriminelt tilfælde, der bærer en slaaende lighed med hvad der fortælles i Mrs. Wards *Bessie Costrell*. En kvinde, Lucy Clark, har begaaet omtrent samme forbrydelse under lignende omstændigheder og bagefter anvendt de stjaalne penge paa samme vis som Bessie — til at „traktere“ al verden i stedets kro. Fortællingen blev altsaa meget realistisk og naturtro. (*Bessie Costrell* skreves før Lucy Clarks historie kjendtes).

— 25 lokomotiver paa en af de engelske hovedlinjer brænder nu petroleum istedenfor kul. Det findes meget tilfredsstillende.

— Den nye amerikanske frelseshærs navn er blevet ændret. „Guds amerikanske frivillige“ stødte den almindelige smag saa gjennemgaaende, aviserne fraraadede det saa enstemmig, at Ballington Booth har ændret det foreløbig til „*De frivillige*“, indtil et godt og endeligt navn kan findes.

— Muligheden af nært og ømt venskab mellem mand og kvinde uden at det opblandes med eller resulterer i kjærlighed, diskuteres for tiden meget ivrig i England og Amerika. Besvarelsen afhænger vel for en stor del af opdragelse og sociale forhold, af den større eller mindre frihed og det dermed forbundne samliv, som er blevet regel mellem de to kjøn. Hvor saadan frihed og saadant samliv er størst, vil vel spørgsmaalet oftest besvares bekræftende; hvor de er mindst, altid benegtende.

— *Et eksperiment.* I 1846 grundlagdes ved Oneida i New York en kommunistisk koloni, hvor mænd og kvinder skulde leve sammen uden egteskab, men hvor kun vel udvalgte mænd og kvinder skulde faa lov at have børn. Der skulde saaledes samtidig med frihed mellem de to kjøn, videnskabelig opdrages en ny, kraftig slegt. Af 60 børn fødte i kolonien, døde fem som smaabørn, resten er normale veludviklede individer. Men det monogamiske egteskab vendte snart tilbage af sig selv. I 1879 havde en fjerdedel af kolonien benyttet sin frihed til at indgaa — uden ceremoni — trofaste egteskaber og noget senere vedtog kolonien med 213 stemmer mod 3 at gjenindføre det monogamiske egteskab som samfundets lov.

— Det største seilskib i verden er den tyske femmaster *Potosi*. Den er 426 fod lang, 52 fod bred, 33 fyd dyb og har en drægtighed af 6150 ton.

— Den amerikanske jernbanestatistik for 1895 viser, at antallet af dræbte og saarede passagerer i 94 og 95 var betydelig mindre — en trediedel til en sjettedel blot af hvad det gjennemgaaende har været i foregaaende aar, og det trods jernbanesystemets stadige vækst. Antallet af dræbte passagerer var i 1895 38 — paa et jernbanenet større end hele Europas. Til sammenligning kan anføres, at i 1894 dræbtes i Storbritannien og Irland alene 16 passagerer. — Tallene for Amerika giver et dødsfald for hver 590,000,000 km., som en mand reiser. — Nedgangen i ulykkestilfælder derover skyldes formodentlig blot den hurtige udvikling af banesystemet — efterat det nu engang er færdigt, hvad udstrækning angaar — i retning af soliditet og sikkerhed.

— *Kina* har tiltraadt verdenspostforeningen.

— Den russiske tsarevna er en modstander af tobaksrøgning. Hun har nylig udstedt forbud mod at hofdamerne røger offentlig.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND VII. 15. MAI 1896. HEFTE 9.

Hvorledes problemet luftseilads nu staar.

(Efter Octave Chanute i „*Engineering Mag.*“).

Da forfatteren i 1891 skrev en artikel om luftseilads, var sagen neppe endnu udfriet fra den almindelige vantro overfor problemets løsning. Men fremskridtene siden 1891 har været forbausende, og der synes nu god grund til at tro, at mennesket virkelig vil „flyve“. Det er meningen her at give en kort oversigt over, hvad der i disse aar er opnaaet.

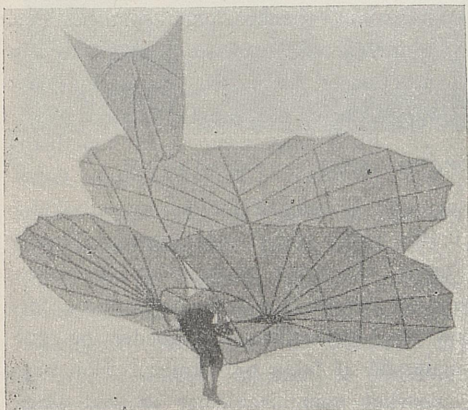

Liljenthals sidste maskine.

Af styrbare balloner har man nu flere konstruktioner. Den franske ballon *La France* opnaaede allerede i 1885 en selvstændig fart af 22 km. i timen. Dette var dog ikke nok til at kunne drive den op mod en vanlig vind. Siden har det franske armédepartement anvendt store summer paa dens forbedring. Og i 1894 hed det, at der var konstrueret en ny ballon *Général Meusnier,* der skulde drive det til en selvstændig fart af 40 km. pr. time og være istand til at medføre brændsel for en 10 timers tur. Den skulde prøves i sommeren 1895; men intet er siden hørt om den. Muligens prøverne er holdt hemmelige, fordi ballonen hører til de krigsredskaber, hvormed en mulig fiende skal overraskes.

Imidlertid har ogsaa de andre store nationer af militære hensyn

eksperimenteret med den styrbare ballon, og specielt skal Tyskland have opnaaet gode resultater. En kommende krig vil derfor vistnok se ballonen i aktiv og vigtig tjeneste.

I de Forenede Stater er der et forslag liggende for kongressen om at udlove en belønning af 370,000 kroner til den (ligegyldigt af hvilken nationalitet), der inden 1ste januar 1900 kan bygge et luftfartøi af hvilkensomhelst art, der kan opnaa en selvstændig fart af mindst 48 km. i timen og medføre i fragt eller passagerer en vegt af mindst 5600 kg.

Det forstaaes imidlertid nu almindeligt, at styrbare balloner er altfor skrøbelige ting, altfor store i forhold til den vægt, de løfter, og opnaar en altfor liden fart til at kunne give nogen tilfredsstillende løsning af uftseiladsproblemet. Opfindernes opmerksomhed er derfor nu væsentlig rettet mod den før forladte flyvemaskine, der ligesom de store „svævende“ fugle holder sig i luften ved dennes tryk mod vinger eller lette flader. Af disse maskiner har man grund til at vente sig en hastighed af fra 100—250 km. i timen. Paa dette felt er store fremskridt blevet gjort i de sidste fire aar, — større end i hele den forangaaede tid, hvori problemet har været skjænket opmerksomhed. Paa grundlag af, hvad der i disse fire aar er opnaaet, tør vi tro, at den fulde løsning ikke er saa langt undaf.

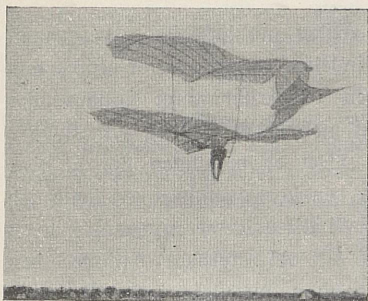

Tilveirs. (Fotografi.)

Først maa nævnes den amerikanske professor Langleys rent teoretisk-videnskabelige eksperimenter, der gav grundlaget for den nye udvikling og for nyt haab i denne retning. Han viste, at flyvemaskinen ingenlunde er den utopiske ting, som de lærde før havde ment, naar blot sagen gribes ret an. Ved sine eksperimenter maalte han luftmodstande og forskjellig formede fladers bæreevne ved forskjellige hastigheder og gav derved opfinderne et uvurderligt materiale af fakta og formler. Han paaviste saaledes blandt andet, at uløseligt som problemet er ved smaa hastigheder, ændres det hurtig ved stigende hastigheder. Med andre ord en vegt løftes i luften meget, meget lettere, ved meget mindre „vingeflade“ under store hastigheder end under smaa. Giv blot flyvemaskinen en stor bevægelseshastighed (og luftens ringe modstand gjør det overkommeligt), og der skal ikke noget særlig stort flyveapparat til for at løfte en betydelig vegt.

Samtidig drev Maxim sine i *Kringsjaa* før beskrevne eksperimenter, og opnaaede med sit luftskib, der veiede 8000 pund, i 1894 at løfte dette

saa voldsomt fra jorden, at de skinner, der var beregnet paa at holde det fast nede, blev brudt, og skibet løb løbsk i luften et øieblik, før maskineriet kunde stanses. Hvad der for ham mangler, er balanceringen, der fra nu af er den store vanskelighed i luftseilads. Var den først overvunden vilde Maxims skib kunne flyve. Der synes ingen grund til at betvile, at den og enkelte andre tekniske mangler lader sig beseire. Det er i hvert fald bevist, at et saavidt tungt luftskib med dampmaskiner og mandskab ombord kan løfte sig selv op i luften.

Australeren Laurence Hargrave har ogsaa opnaaet nævneværdige resultater de sidste fire aar. Han har bygget ialt 21 modelmaskiner, der alle flyver, og han har desuden bygget en dampmaskine, der kun veier 11 pund pr. hestekraft. Han har ogsaa eksperimenteret med flugt efter det enkle drageprincip. Han har opfundet en egen form af drage eller aeroplan, som han kalder „cellulær drage“, og ved hvis hjælp han, ligesom den engelske løitnant Powell, har „fløiet“ eller steget op i luften, idet dragerne spændtes foran hans luftvogn eller kurv, den ene over og foran den anden og styredes med en tøm. Han udtaler, at de balancerer fuldstændig og er ganske sikre og trygge. Han er nu ifærd med at bygge en større flyvemaskine, hvor hans forskjellige opfindelser skal anvendes.

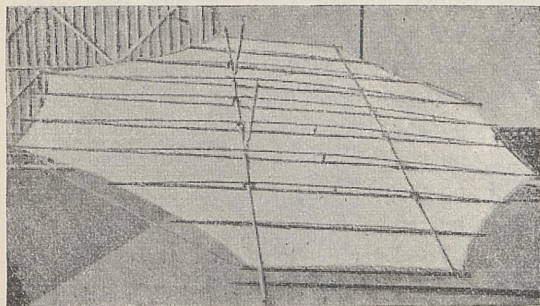

Det horizontale ror til Maxims skib.

I 1891 begyndte Otto Liljenthal, en dampmaskinfabrikant i Berlin, at eksperimentere med et større „svæveapparat“ væsentlig bestaaende af to vinger. Han havde da allerede i tyve aar eksperimenteret i det smaa og var derunder kommen til det overraskende resultat, at flader, der er formet som de store svævende fugles vinger, vil, naar de møder vinden under smaa horizontale vinkler af $3-10^0$, ikke alene løfte og bære tre til seks gange saa meget som plane flader af samme størrelse og under samme vinkel; men at ogsaa luft- eller vindmodstanden vil blive mindre og endog ved meget smaa vinkler forandre sig til en fremad drivende kraft. Denne opdagelse ændrede straks den gamle antagelse, at det vilde være umuligt for en enkelt mand at flyve ved egen kraft, fordi vingerne maatte blive uforholdsmæssig store. Det fremgik af Liljenthals eksperimenter, at det samme forhold mellem vingeflade og vegt som

hos de store „svævende“ fugle maatte være tilstrækkeligt ogsaa for et menneske. Dette forhold er ca. $^1/_2$—1 kvadratfod vingeflade pr. pund af vegt. En mand, der veier 160 pund bør altsaa kunne flyve med et par vinger, der er 80—160 kvadratfod store, det vil sige f. eks. hver ving ca. 10 fod lang og seks fod bred.

Det var Liljenthals hensigt at efterligne de store svævende fugles glidning gjennem luften. Uden at bevæge vingerne kan disse fugle flyve eller seile med og mod vinden i timer og dage itræk, idet de alene udnytter vindene og lufttrykket baade til at bære og drive sig frem. (Se en artikel af Maxim i *Kringsjaa* B. VI (95), S. 602.) I 1891 prøvede Liljenthal sine teorier. Han havde bygget et vingepar, hvormed han begav sig op paa toppen af en bakke. Her tog han fart ved at springe nedad bakken mod en nogenlunde jevn vind. Han fandt sig da snart løftet op fra jorden og seilede gjennem luften ganske jevnt og støt paa vinden ned langs skraaningen. Ofte er han under sin flugt af vinden blevet løftet ret op lige saa høit som hans oprindelige udgangspunkt. Han har saaledes fløiet ned fra høider paa 200 fod og svævet mod vinden op til 1200 fod gjennem luften i horizontal retning.

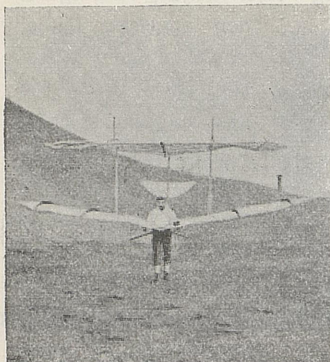

Liljenthal lige før opstigningen.

Efter at have lært at „svæve“ paa denne vis og at balancere fuldstændigt, føiede han til sin maskine et par mindre drivende vinger og en liden motor. Med denne nye maskine eksperimenterede han i 1894; men forsøgene var ikke tilfredsstillende; paa grund af motoren var apparatet vanskeligt at balancere.

I 1895 forbedrede han sin svævemaskine ved at konstruere den af to over hinanden liggende vingepar, saaledes som billederne viser. Paa denne maade opnaaede han uden vanskelighed en overflade af 194 kvadratfods størrelse med blot 9 fod lange vinger. Apparatet blev derved baade kraftigere og mere kompakt. Samtidig har han ved talrige eksperimenter med dette stadfæstet, at dets brug er ganske enkel og sikker og udgjør en interessant sport. Han sælger nu sine maskiner til sportsbrug, og enhver, der ønsker, kan tage sig en morgenflyvetur med fuglene før frokosten. Dog har kjøberne hidtil fundet det lidt vanskeligt at lære at benytte vinger.

Amerikaneren Herring konstruerede i 1891 en miniatur flyvemaskine, der virkelig fløi. I 1892 byggede han en noget større maskine dreven

af en oljemotor; ogsaa den løftede sig selv tilveirs. Siden har han konstrueret et svæveapparat, der bærer nogen lighed med Liljenthals, og hvormed han selv har taget mindre flyveture. I 1895 byggede han et nyt svæveapparat af merkelig kompakt og dog virksom form, og dette synes at love meget i denne retning.

Englænderen Pilcher byggede ogsaa i 1895 et svæveapparat efter et lidt andet princip end Liljenthals. Ogsaa han har „fløiet“ — blevet løftet tyve fod op i luften og baaret over to hundre fod frem imod vinden. Han har nu to nye maskiner færdige, hvormed han agter at eksperimentere i 1896.

Mouillard i Kairo har i firti aar studeret de store fugles flugt, og har udnyttet sine iagttagelser i et svæveapparat med 300 kvadratfods bæreflade, der netop er færdigt, og hvormed han straks skal til at eksperimentere. Han haaber at kunne efterligne de store fugles flugt og bevægelser fuldstændig.

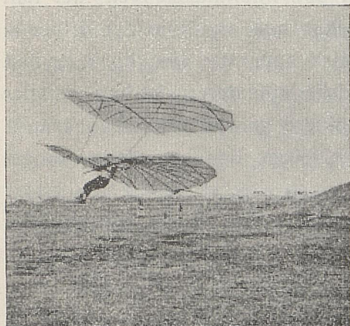

Nedstigning.

Samtidig med disse og adskillige andre praktiske forsøg og resultater, er problemet blevet indgaaende studeret fra videnskabeligt hold. Under Chicagoudstillingen holdtes der ogsaa en international luftseiladskongress, hvis trykte protokol paa 400 sider er et værdifuldt dokument for opfindere paa dette felt. I Boston er der en luftseiladsklub med eget presseorgan — et aarsskrift.

Man vil saaledes se, at der paa fire korte aar er udrettet meget. Man er inde paa tre forskjellige veie, Maxims, Liljenthals og Hargraves, — det store maskindrevne luftskib, svæveapparatet og dragevognen. Og ad alle tre veie er vakre resultater naaet; mulighed for flugt, muligheden af at løfte større tyngder og bære dem gjennem luften er paavist. Apparater til sportsbrug er allerede i handelen.

Den store vanskelighed er ei længer at løfte skibet. Den maa ansees overvunden. Vi kan nu bygge maskiner, der vil løfte og drive et større skib med mandskab og fragt gjennem luften. Vanskeligheden er balanceringen. Luftens ringe modstand mod bevægelser og vindens foranderlighed og ujevnhed gjør denne overmaade vanskelig, — især ved større, maskindrevne skibe. Liljenthal har dog ved sit svæveapparat overvundet ogsaa den vanskelighed, og efter forfatterens mening er der mest at haabe ved en gradvis udvikling af og indvinding af erfaring med apparater efter Liljenthals princip. Lad os, mener han, først lære at klare

balanceringen med dette forholdsvis enkle apparat, — at kunne svæve og seile i luften; saa kan vi efterhaanden føie til apparatet et drivende vingepar og en liden motor, og saa har vi et fuldt flyveapparat for enkelt person. Straks vi er kommet saa langt, vil det da ligge nær at anvende den vundne erfaring paa bygning og drift af større luftskibe.

De liljenthalske apparater har den store fordel, at de ikke bliver særlig dyre, og at de egner sig til og allerede kan anvendes til sport. Vi tør snart faa en „flyveklub" i hver større by og i Kristiania f. eks. faa se damer og herrer drage op over til Holmenkollen om søndagene for at „flyve". Som en slags store flaggermus vil de komme svævende nedover igjen.

Det er *Kringsjaas* redaktion bekjendt, at ogsaa en nordmand i længere tid har arbeidet med problemet ad den liljenthalske vei, idet han har søgt ved en ganske sindrig liden mekanisme at tilføie det drivende vingepar (uden maskinmotor) til et liljenthalsk apparat. Uheldigvis er han mindre heldig stillet end de andre udenlandske opfindere, idet han mangler penge til eksperimenter. Paa en for mekanikere ganske interessant maade opnaar han at skaffe sig drivvinger uden at forøge den oprindelige vingeflade. En del af den bliver til drivvinger uden dog et øieblik at ophøre at være bæreflader. Opfindelsen var vistnok værd et eksperiment eller fagmænds undersøgelse.

Mad, drikke og selskabelighed.

Artikelen „en kulturbevægelse" i *Kringsjaa* B. VII, H. 6, S. 473, satte mine tanker i livlig bevægelse. Særlig stansede jeg under læsningen ved disse ord: „— — — ifald den kunstneriske sans kunde blive i nogen grad anvendt ogsaa paa livet selv, ledet over i hjem og i dagligt liv — — — ikke mindst i selve livsførelsen."

Jeg ved ikke om De, hr. redaktør, med ordet „livsførelse" her har ment slet og ret det, vi lever, eksisterer ved, med andre ord mad og drikke. Faktum er imidlertid, at jeg ved ordet og ved den forbindelse, det her brugtes i, atter kom til at beskjæftige mig med en tanke, som ofte har fristet mig til at skrive, nemlig ærgrelsen over den uhyre kraft, som ødsles, den rigdom, som gaar tilspilde her i landet ved den rent ud sagt væmmelige opdiskning med mad og drikke, som følger vort fattige folks selskabsliv.

Jeg siger med overlæg „fattige folk“. Norge har jo, det ved vi, betingelser for at kunne blive et meget rigere land, end det nu er. Men netop en af betingelserne for, at dette kan ske, er det, at vi ad dannelsens, kulturens vei lærer maadehold i vort materielle liv, i vort selskabelige traktement. Nordmænd i sin almindelighed har ikke sans for at rette munden efter madkoppen.

Meget faa er de personer, som her i landet tjener 4000 kroner om aaret; og forholdsvis forsvindende i antal er de, som tjener 10,000. Alligevel er det gjennemgaaende skik her, at man til selskab trakterer sine gjester, som om vi var rige folk.

Tænk Dem om i Deres egen vennekreds. Jeg er sikker paa, at De synes, den eller den af Deres omgangsvenner disker formeget op med mad og med drikkevarer, naar han har selskab.

I en flerhed af de norske familier er der et styr og et staak og et kav, naar der skal være gjæstebud, som vedkommende sjelden har tilsvarende udbytte af.

Bare en ganske almindelig souper hos Ohltzen er jo ligefrem frygtelig, skal man tage til sig af alt, fru Ohltzen og hendes mand trakterer med. Ohltzen er forsaavidt gammeldags som han trakterer med varm toddy før aftensmaden; — hvad det angaar, saa er ikke de mere moderne norske værter bedre i saa maade: hos dem faar man gjerne en „stille“ pjolter, før man gaar tilbords.

Nu, vel — hos Ohltzen er der otte gjæster; med værtsfolket altsaa ti personer tilbords. Der trakteres med tre varme retter: fisk, fugl og kjødboller, poteter, stuing og opskaaret koldt, smørbrød og ost. Dertil drikkes aquavit eller genever, øl, rødvin, melk og the. Ohltzen og hans gemytlige herrevenner tager sig til en begyndelse en dram, under spøgefulde bemerkninger .... Jeg glemte at sige, at de kanske har taget sig en liden „smørgaas“-dram, før de gik tilbords. Om en liden stund blinker Ohltzen fult med det venstre øie og skjænker paany i drammeglassene; og man drikker, under ledsagelse af et velbehageligt, langtrukkent „ah!“ .... Der gaar en stund under stigende koselig stemning, og nu høres Ohlzen sagtelig kremte et indbydende „e-hem!“ Herrerne smiler med et sanktionerende blik, idet han skjænker i glassene den tredie dram.

Omsider gaar man fra bordet. Cigarerne tændes, man passiarer, siger nogle elskværdige ord til damerne, og lidt efter lidt glider man ind i røgeværelset. Der bringes ind et toddy- og pjolterbret. Og før man gaar, har man faat tillivs to, tre eller kanske flere glas af den ene af disse drikke, medens damerne har puttet i sig kager og frugt, syltetøier, crème og vine, hvoraf der bestandig er mindst to sorter paa bordet.

Ja, hvem ved, om ikke fru Ohltzen tilslut overrasker sine gjæster

med en deilig duftende kop kaffe, med et lidet glas likør og nogle makroner til?

Eller man spiser til middag hos Pehrtzen. Pehrtzen er en fortræffelig kammerat, med et jevnt godt humør og et varmt hjerte. Ret som det er, holder han en liden middag eller en souper.

Middagen indledes med en appetitvækkende liden „smørgaas“ med dram og øl. Derefter, ved bordet altsaa, suppe (den almindelig brugte bouillon som førsteret siges af erfarne *diners out* at virke skadelig i længden), fisk, fugl, en saltret, en kjødret, pudding, smørbrød, to tre sorter ost, og saa frugt. Dertil rødvin, sauterne, madeira, burgunder, champagne (saa kaldet), portvin, sherry, — for kun at nævne de almindeligst forekommende sorter. Efter bordet cigarer, kaffe med konjak og en totre sorter likør til. Efter dette toddy eller pjolter, til damerne punch eller søde vine.

Det hænder ogsaa, at selskabet befinder sig saa vel, at de bliver serveret en „natmad“ med dram, øl og melk, og efterpaa dette en pjolter til at kjøle sig paa, eller, hvis det er om vinteren, en toddy til at varme sig paa. Ja, jeg gaar videre, — jeg taler af personlig erfaring: meget almindelig finder det sted, at særlig selskabets ungkarle efter middagen hos Pehrtzen gaar hjem til en eller anden hybel og fortsætter rangelen med en pjolter eller to.

Jeg har nævnt Ohltzen og Pehrtzen, fordi de her antydede forhold er typiske eksempler. Jeg vil ikke her videre beskrive middagsselskaber hos jevnt velstaaende folk, hvor man har drukket femten forskjellige slags vine til fjorten retter mad foruden kaffe med likører og pjolter og natmad med dram og øl og saa pjolter igjen, — eller hvor man har spist fem, seks tunge, solide retter med stuinger, drukket et tilsvarende antal vinsorter og otte forskjellige slags likør, og hvor, som det heder med et fortærsket udtryk, champagnen flød i strømme.

Det er dog ikke bare i vore rige og velstillede kredse, at der ædes og drikkes til overmaal, jeg havde nær sagt til væmmelse. Uskikken er almindelig, national. Man finder den udøvet ogsaa af de saakaldte smaafolk i byerne og af de velstillede bønder paa landet. Bønderne er i denne henseende ofte vanvittig flotte. Jeg hørte nylig om en velstandsbonde, som klagede over, at han var ilagt otte hundre kroners skat.

„Hvad tror du, de kostede, de to sidste ætarlag, jeg var i hos dig,“ spurgte manden, han beklagede sig for.

„Aa, en syv, otte hundre kroner hver,“ var svaret.

„Og du vil klage over otte hundre kroner i skat!“

Jeg mindes ogsaa historien fra Odalen om en ligfærd, der blev saaledes feiret med ædning og drikning, at man simpelthen glemte at føre liget til kirkegaarden, indtil det var blevet saa mørkt, at ligfærden maatte

foregaa ved lygteskin. Selv har jeg været med i ligfærder blandt bønder, hvor man fra tidligste morgen til sent paa kveld aad og drak, aad og drak, aad og drak.

Er den ikke væmmelig, denne nationale uskik? Er den ikke i høieste grad usund og uøkonomisk? Jeg paastaar, at herrerne Ohltzen og Pehrtzen, hvis de vilde anvende sin fornuft, kunde holde lige saa fine, lige saa reelle og langt sundere middags- og aftenselskaber for en trediedel af de pengesummer, de ellers bruger. Og saa kunde de for de saaledes indsparede to trediedele kjøbe f. eks. gode bøger eller kunstverker. Ohltzen og Pehrtzen bryr sig nemlig ikke om trykte sager, — undtagen om oljetryk paa væggen, bevares! En saadan ting som et bogskab i deres hjem er der ikke tale om. Herskabet nøier sig i bedste fald med fraklipningsføljetonen i aftenavisen.

At ikke kvinderne paa trakteringens omraade har gjort en radikal reform til programsag. Vi mandfolk tænker saare sjelden paa de bekymringer og ængstelser og paa det bryderi, som kvinderne ofte flere dage i forveien gjennemgaar, naar huset skal have gilde; ikke at tale om opvasken og rengjøringen efterpaa.

Jeg haaber, at *Kringsjaas* læsere med praktisk udbytte vil overveie sagen. Der er vist ikke en af dem, som ikke vil indrømme, at de forhold, som her er nævnt, eksisterer i deres egen kreds, og at de trænger til forandring.

Vi er, som sagt, et fattigt folk, men sandelig om vi er et økonomisk folk. Vi kan blive det. Men først og fremst maa vi blive mere økonomisk „i hjem, i vort daglige liv — i selve livsførelsen.“

Niltz Niltzen.

De olympiske lege.

Det første internationale idrætsstevne efter gammelgræsk mønster har nu fundet sted i Athen. Det næste vil blive afholdt i Paris i 1900. Det hele synes at have løbet saa heldigt af, at disse stevner med ét slag er blevet en fast institution. Hvert fjerde aar vil udvalgt ungdom fra alle jordens egne mødes i en af hovestæderne, i Europa eller i Amerika, for at kappes om de nye olympiske hæderstegn og kroner, lige saa enkle som oldtidens. Begivenheden er ikke den mindste af dem, der viser, hvor hurtig menneskeheden vokser sig sammen til en enhed, og hvilken en vidunderlig tid vi gaar imøde.

Uheldigvis havde vort land ikke raad til at sende nogen repræsentant til stevnet; i modsat fald er det vel sandsynligt, at et eller andet

hæderstegn vilde have tilfaldt ogsaa os. Som det var, synes amerikanerne at have gaaet af med seiren ved dette første helt internationale og alsidige idrætsstevne. Grækerne tog naturligvis de fleste præmier, fordi de var talrigst repræsenteret, og alle undte dem seiren i det store Marathonløb, der efter overenskomst betragtedes som stevnets kjernepunkt, saaledes at

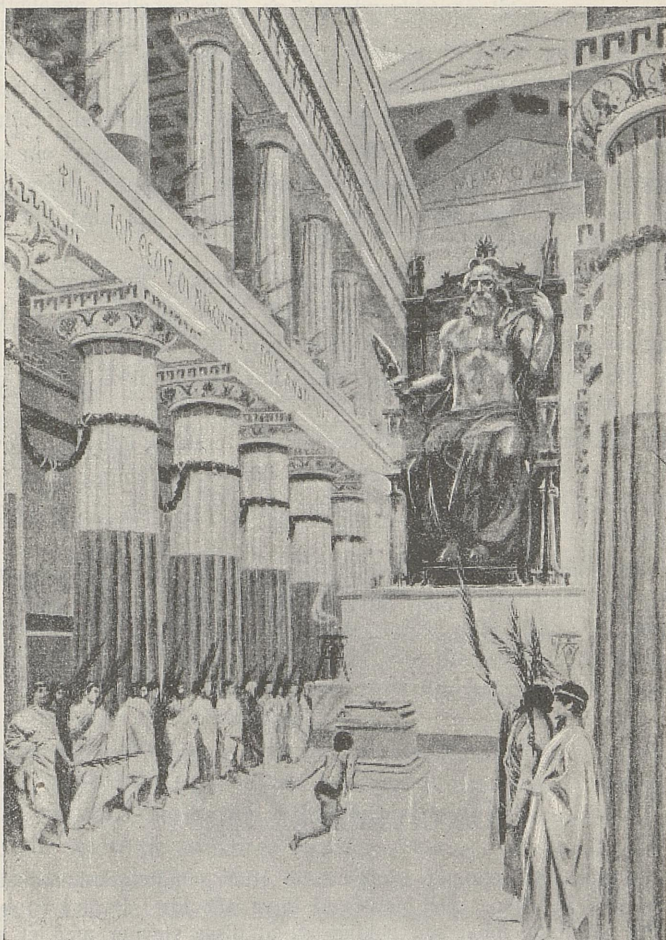

Fra de olympiske lege. — Seirherren i Jupiters tempel (Cartaigne).

seierherren blev stevnets første mand. Men af de fremmede var amerikanerne langt forud for alle andre. Og man vil neppe blive forbauset, om de ogsaa i Paris i 1900 opnaar det samme resultat; thi det er kanske tvilsomt om selv i England idræt nu dyrkes med saadan begeistring og ihærdighed som ved de amerikanske univeriseter og i det hele af al studerende ungdom.

Stedet, hvor de fleste løb fandt sted, nemlig Athens stadion er tidligere afbildet og omskrevet i *Kringsjaa* saavelsom det hele arrangement. Stevnet tog altsaa ikke plads i Olympia, hvor de gamle olympiske lege fandt sted. Den vældige tilskuermasse, de mange tilreisende og den lange tid krævede nemlig med nødvendighed en stor bys hus- og hotelrum. Man maatte derfor ofre sentimentale for praktiske hensyn i nogen grad og henlægge det nye olympiske stevne fra Olympia til Athens gamle Stadion, der først blev bygget af en rigmand paa Antoninernes tid og nu er delvis gjenopbygget af en anden athensk rigmand.

Oldtidens enkle pragt og skjønhed har vel neppe det nye stevne eiet; men de gamle olympiske lege blev heller ikke til med ét slag, og om femti aar tør det nok hænde, at forskjellen mellem gammelt og nyt blot vil være en gradforskjel — det nye større, et verdens- istedenfor et nationalt stevne.

Edisons fluoroskop.

(Efter „*Scientific American*“, — her efter „*Revues des Rev.*“).

Det viser sig, at avisernes efterretninger (omtalte i *Kringsjaa)*, om at det var lykkedes Edison at synliggjøre direkte for øiet, hvad X-straalerne aabenbarer, og at han paa denne vis skulde kunne se igjennem otte toms bjelker og have skjænket lægevidenskaben et instrument, ved hvis hjælp lægen direkte kan undersøge patientens indre, — at alt dette, utroligt som det lød, er sandhed.

Det nye instrument, der kanske snart vil høre til enhver læges, i hvert fald ethvert hospitals udrustning, er døbt fluoroskopet.

Opfindelsen viser sig ogsaa i virkeligheden at være yderst enkel og ligefrem. Der er intet hekseri ved den. Det er historien om Kolumbus's æg om igjen. Vi kunde alle have opfundet fluoroskopet, saa ligetil er det —, men Edison blev aligevel alene om at gjøre det.

Allerede navnet vil for de fleste løse gaaden og fortælle hele hemmeligheden.

Hans opfindelse er i virkeligheden et skridt tilbage paa den vei, Røntgen gik frem. Han stanser simpelthen i Røntgens eksperimentrække, før denne kom til fotograferingen, og saa har han fluoroskopets idé.

Man vil nemlig erindre, at det første livstegn X-straalerne gav fra sig bestod deri, at de i dybt mørke fik en med et fluorescerende stof bestrøget plade til at lyse, naar de blev sluppet ud af røret og faldt mod denne.

Holdt man saa haanden op foran den fluorescerende plade, saa

dannedes der paa den sidste et skyggebillede af haandens benbygning, idet X-straalerne gik igjennem kjødet, men delvis stansedes af benene. Stilledes der et stykke træ op foran pladen, saa gik straalerne uden videre gjennem dette; laa der bagom det en nøgel, saa dannedes der trods det mellemstaaende træstykke et skyggebillede af nøglen paa den fluorescerende plade.

Saa fandt Røntgen paa at erstatte den fluorescerende plade med en fotografisk plade, hvor skyggebillederne fæstnedes og kunde opbevares.

Edison gaar simpelthen tilbage til de første eksperimenter med den fluorescerende plade. Han indsaa straks, at fotograferingen, saa interessant den end ofte vil være, dog i de fleste tilfælde er en omvei. Lægen har som oftest liden brug for et fotografi af patientens indre skade; hvad han ønsker er blot med egne øine at se denne. Og det gjør han allerede ved hjælp af Røntgens fluorescerende plade.

Her, mente opfinderen, maatte derfor udgangspunktet være for opfindelsens videregaaende praktiske nyttiggjørelse i medicinen. Istedenfor med Røntgen at gaa videre til fotografering maa man beholde den fluorescerende plade og blot søge først at udvikle dennes evne til at give klare billeder i høist mulig grad og saa finde paa et praktisk arrangement i instrumentform af de forskjellige dele, fremforalt gjøre det unødigt at eksperimentere i et mørkt værelse. For den praktiske lægevirksomhed maatte det være af langt større betydning at kunne faa et under undersøgelsen klarest muligt billede af de indre dele, end at kunne faa et blivende fotografi. Det maatte derfor gjælde at faa klarere billeder paa den fluorescerende plade, end Røntgen opnaaede.

Der stod da to veie aabne, ad hvilke maalet kunde søges naaet. Den ene bestod i at prøve at finde et for X-straalerne ømfindtligere, mere lysende stof end det bariumsalt, som Røntgen benyttede. Det gjaldt jo nemlig at faa saa lysende en plade som muligt, desto skarpere vilde skyggebillederne træde frem. Den anden vei bestod i at søge X-straalernes kraft øget, hvorved skygger og billeder selv vilde blive skarpere. Det sidste kunde opnaaes dels ved sterkere elektricitetskilde, dels ved at eksperimentere med Geisslerrøret, til dets heldigste konstruktion og brug lod sig bestemme.

Ad disse veie har Edison eksperimenteret dag og nat med egte yankeeenregi, siden telegrammerne om Røntgens opdagelse naaede Amerika. Og resultatet er det edisonske fluoroskop.

Det er, som man nu vil forstaa, et ganske enkelt apparat. Det bestaar af en elektricitetskilde, induktionsrulle, Geislerrør eller lampe og den

fluorescerende plade i et lidet bevægeligt mørkerum. I næste hefte vil et billede blive bragt.

Røntgen maatte, som det erindres, for at faa sin plade til at lyse, eksperimentere i et bælmørkt værelse. Dette er naturligvis det første, Edison satte sig udover. Hans fluoroskop benyttes i fuldt dagslys, hvorsomhelst og naarsomhelst. Alt, hvad der trænger mørke, er den fluorescerende plade, og den lukker han inde i en liden trækasse, der i form og størrelse fuldstændig ligner , kun at den del, der sættes for øinene er saa formet, at den slutter nøiagtig om iagttagerens øine, saaledes, at intet lys slipper ind i den. Den er det mørke rum. Pladen udgjør dens bund, saaledes at det fluorescerende stof ligger paa dens indside. Straalerne gjennemtrænger bunden og frembringer et skarpt billede i det fluorescerende belæg.

Holdes saaledes haanden mellem instrumentets lampe og den lille trækasse, saa ser øiet derinde paa lysende bund et godt skyggebillede af haandens indre dele. Da straalerne let gjennemtrænger træ, kan lampen gjerne indesluttes i en anden liden trækasse. De to smaa kasser (den ene som en større operakikkert) med det elektriske strømapparat udgjør altsaa hele hekseriet.

Instrumentets form fandt Edison straks givet. Først efter at have indrettet det begyndte hans eksperimenter med at finde et godt fluorescerende stof. Røntgens bariumsalt blev straks kasseret. En assistent bragte Edison det ene stof efter det andet, mens han selv prøvede deres fluorescerende evne i det nye instrument — altsaa i X-straalernes lys. Henved to hundre forskjellige materier blev prøvet. Eksperimenterne varede i et træk fire dage og fire nætter, heder det. De fleste stoffe kasseredes straks, andre lagdes tilside som taalelige til videre prøver, og endelig blev opfinderen staaende ved k a l c i u m w o l f r a m a t*), der under X-straalernes paavirkning lyser otte gange sterkere end det af Røntgen benyttede stof.

Lignende utrættelig eksperimenteren ofredes ogsaa paa lampens form, størrelse osv. Endelig blev opfinderen her staaende ved et elipsoideformet rør, omtrent fem tommer langt. I hver ende i rørets indre befinder der sig aluminiumskiver, som er forbundne med de elektriske traade, saaledes at strømmen bevæger sig i rørets luftfortyndede rum fra skive til skive. Rørets ender er ogsaa udentil indkapslet i en art metalbælter forbundne med de elektriske traade og ved dem med aluminiumskiverne, saaledes at ogsaa disse kapsler virker som elektroder — strømoverførere. En maaling

*) Erholdes ved at smelte en blanding af kalciumklorid, natriumklorid (salt) og natriumwolframat. Der dannes natriumklorid, som opløses i vand og kalciumwolframatet bliver tilbage.

af virkningen viser, at der paa aluminiumskiverne kommer 60 pct. af totalvirkningen med de øvrige 40 pct. paa de ydre metalkapsler.

Instrumentet, der allerede er praktisk brugbart og ganske enkelt, vil vel endnu modtage forbedringer, der vil gjøre det end mere kompakt og skarpt i sine virkninger.

Edison har saaledes til sin lange række opfindelser nu ogsaa føiet — fluoroskopet.

Kaffe.

(Efter **Jules Rochard** i „*Revue des Deux Mondes*“).

Kaffebusken naar en høide af fire til fem meter, er pyramidalsk af form og beholder sit løv aaret rundt; bladene er hvide, duftende og samlede om forgreningsleddene. Blomstringstiden veksler i de forskjellige egne; i visse lande bærer kaffebusken blomster hele aaret, i andre blomstrer den vaar og høst og i atter andre lande blot om foraaret. Frugten er et lidet ægformet bær, der som kart er grøn, men efterhaanden faar en skarlagenrød, og naar fuldmodningen indtræder, en næsten sort farve. Bæret indeholder to „bønner“, der ligger med den flade side mod hinanden.

Øvre Ægypten og Syd Abyssinien gjælder for kaffebuskens oprindelige hjem, efterdi man i disse lande endnu finder den voksende vildt. Herfra er den formodentlig først kommet til Arabien, hvor man i umindelige tider har kjendt og anvendt den. Muselmændene paastaar, at dens egenskaber blev aabenbaret profeten af erkeengelen Gabriel. Ifølge en anden tradition indførtes kaffebusken først i det 15de aarhundre til Arabien af muftien Djemmen Eddin, der bragte den fra Persien til sit hjem Aden, hvor han døde i 1459.

Indførelsen af kafeen til Tyrkiet skeede under Selims erobring af Ægypten, der som bekjendt fandt sted i 1517. Nogen tid senere blev den kjendt i Europa, men kom ikke i brug før i det 17de aarhundre. I Italien drak man første gang kaffe i 1645; de første kafeer blev aabnede i London i 1652 og i Paris i 1650. Det var Soliman Aga, Tyrkiets ambassadør, som bragte den imode. Den var endnu dengang en stor sjeldenhed; den kostede otti daler pundet, og det var alene fornemme folk som kunde tillade sig en saa fantastisk luksus.

Genueserne og venetianerne havde monopol paa kaffehandelen lige indtil udgangen af det 17de aarhundre. Da var det at hollænderne fik ideen til at dyrke planten i deres kolonier. Paa Java viste det sig, at den trivedes udmerket. Omtrent paa samme tid blev en rodstok tilbudt Ludvig 14. og plantet i den botaniske have, hvor den behandledes med den største omhu, indtil den i 1720 overlodes kaptein Desclieux. Og det er fra denne ene plante, at Antillernes og Syd Amerikas umaadelige kaffeplantninger nedstammer.

Nu dyrkes kaffe omtrent i alle lande mellem vendekredsene, i Asien lige op til 25 ⁰ n. b. og ned til 10 ⁰ s. b., i Amerika til den 30 ⁰ breddegrad paa begge sider æquator; mindre udbredt er kaffedyrkningen i Afrika, skjønt den ogsaa her giver udmerkede produkter i den zone, der svarer til den for Asien og Amerika opgivne.

Det er især i Amerika, at kaffedyrkningen har naaet en umaadelig udbredelse og betydning. Tidligere høstede man blot kaffe paa Antillerne; nu udgjør kaffen det vigtigste udførselsprodukt i republikerne Venezuela, Columbia og Equador. Den vokser over umaadelige flader; plantningerne danner skove fra horizont til horizont, og i blomstringstiden er dette hvidgrønne ocean dækket af en rødlig sne, der fylder luften med vellugt. Efter høsten gaar bønnerne i hele ladninger til markederne i Havre, Liverpool og Hamburg i konkurrence med Brasiliens, Guyanas og Antillernes høst, der i de sidste aar dog har mindsket betydelig.

Kaffehøsten foregaar to gange aarlig til tider, der veksler efter regntiden. Paa Antillerne, i Ægypten og i Arabien ryster man frugterne af busken og samler dem paa matter, som man i forveien breder ud over markerne. I andre lande plukker man dem af buskene og bringer dem ind i kurve. Hvad enten man betragter kaffen som et næringsmiddel, som en medicin eller som stimulans, saa er den visselig en af de nyttigste produkter, Europa har erhvervet siden middelalderen. Dens velgjørende egenskaber har længe været kjendt, men ikke tilbørlig forstaaet og skattet, før kemien udskildte dens virksomme princip (kaffeïn) og den eksperimentale fysiologi analyserede dens virkninger paa organismen. Kaffen virker især stimulerende paa hjernevirksomheden. Den fordriver søvnen og sætter et menneske istand til at vaage længe. Den søvnløshed, kaffeen frembringer, er ikke det mindste pinlig eller svækkende; den er rolig, klar og lader tanken bevare hele sin elasticitet. Under kaffens indflydelse er sjælen til en vis grad befriet fra de ydre tings tryk; livets ubehagelige bagateller besværer den mindre, sanserne skjærpes, fantasien styrkes, arbeidet falder lettere, hukommelsen faar en uvant kraft, tankerne et uvant liv, samtidig med at en følelse af velvære gjennemtrænger hele ens væsen. Det er disse kaffens oplivende egenskaber som forklarer den til overdrivelse grænsende brug af den i varme lande; den modvirker nemlig klimatets deprimerende indflydelse og som lædskedrik er den, nydt varm, den heldigste i den hede zone, hvor som bekjendt alene meget varme eller meget kolde drikke formaar at stille den ulidelige tørst.

Ogsaa paa maven har kaffen, nydt i rimelige mængder, en heldig indflydelse, idet den fremmer fordøielsesprocessen og modarbeider den, især i varme lande, saa hyppige træghed i indvoldenes virksomhed. Paa grund af dens indflydelse paa muskelsystemet, sætter den en istand til at udholde lange anstrengelser, en egenskab, som man især har havt anledning til at iagttage i de armeer, hvor soldaterne under anstrengende marcher tildeles større rationer med kaffe.

Overdreven nydelse af kaffe har langtfra deu skadelige virkning som af alkohol eller opium. Naar man, som det hyppig sker i kolonierne, drikker den i sterk ekstrakt om morgenen paa fastende hjerte, frembringer den hos alle det eiendommelige ængstende tryk i bughulen, som enhver forresten har iagttaget hos sig selv i tilstand af spænding eller urolig

forventning. Imidlertid har eksperimenter godtgjort, at almindelig sterke mennesker kan tage ind indtil 250 gram ($^1/_2$ pd.) kaffe opløst i en liter kogende vand paa en dag, før forgiftningssymptomer (søvnløshed med efterfølgende sterk hodepine) indfinder sig.

Den kroniske kaffeforgiftning, som enkelte fysiologer har iagttaget og beskrevet og som karakteriseres ved mangel paa appetit, tryk i bughulen, skjælven af tungen, stadig søvnløshed, puls- og synsforstyrrelser, kuldegysninger osv. er ikke tilstrækkelig bevist. Blandt de mennesker, som overdriver brugen af kaffe, findes der nemlig dels mange store røgere, og de omskrevne sygdomssymptomer kommer isaafald væsentlig paa nikotinens regning, dels er det folk som overanstrenger sig ved vedholdende aandeligt arbeide og dels endelig fattige folk, som anvender kaffe til middag.

Japans Fremskridt.

I 1888 havde Japan kun 524 dampskibe; i 1895 over 1100, hvoraf flertallet er store staalskibe paa flere tusen tons drægtighed. Saavel damp- som seilflaade øges med største hastighed ved forceret bygning ved landets egne 65 større skibsverfter. 120 krigsskibe er under bygning. Det „Japanske postdampskibskompagni“ eier under Japans flag i fart paa Amerika, Australien og Europa med japanske officerer og besætninger over firti store dampere, — en af verdens vakreste dampskibsflaader. Der er flere andre indenlandske kompagnier med lignende flaader.

I 1874 udgjorde landets samlede udførsel en værdi af kun 157 millioner kroner; i 1895 var den steget til over 1100 millioner. Postvæsenets brevmængde er fordoblet siden 1890. (Nu over 320 millioner breve). Endnu større er telegramforøgelsen. Opgaverne over industriens vækst er ligefrem svimlende. Intet andet land i verden har nogensinde havt noget lignende at opvise. Arbeidslønnen stiger ogsaa, hvad der har betydning for Europa. Den er steget med 20 pct. paa seks aar.

Der er over 26,000 skoler med $3^1/_2$ million skolebørn i riget. Tokios universitet med sine 1300 studenter staar i fagomraade og fordringer paa høide med Europas og Amerikas bedste universiteter, og det er interessant at notere, at der ikke er flere udlændinger blandt professorerne der end ved Harvard i Amerika, Cambridge i England eller Berlin i Tyskland.

Den periodiske presse tæller 800 organer med en aarlig cirkulation af 250 millioner. I 1892 udgaves der 23,000 nye bøger, hvoraf blot 362 var skjønliteratur; resten handlede om videnskab, industri, jordbrug, samfundslære, polititisk videnskab, lovkyndighed, filosofi, musik, kunst og opdragelse, og en del var digtning, der klassificeres høiere end vanlig skjønliteratur i prosa. Tallet var utvilsomt betydelig større i 1895.

Fra det moderne Frankrige.

(Efter H. Beaunis, professor ved Sorbonne, i „*Deutsche Revue*“).

Under det gamle styre *(l'ancien régime)* maatte man ved enhver betragtning af franske samfundsforhold give adelen en plads helt udenfor de andre stænder. Dette er unødvendigt nu. Adelens politiske og sociale indflydelse er lig nul, den spiller blot en dekorativ rolle i det moderne Frankrige. Træg, uvidende, utilgjængelig for enhver ny idé og — fraregnet nogle faa glimrende undtagelser — lidet intelligent, har den nu neppe resterne tilbage af de to dyder, som før var dens bedste egenskaber: dyrkelsen af æren og troskaben mod kongedømmet. De bedste blandt dens medlemmer finder vi i arméen, den eneste institution, de skjøtter om at tilhøre; — ind i den fører de med sig sin kastes feil og daarligheder, men ogsaa en ubestridelig dygtighed. Deres mindre energiske standsfæller, som i sammenligning med handels- og industrikapitalisterne maa regnes for fattige, tilbringer sit liv i sine klubber og paa sportsarenaen; ofte tvinges de til at tage tilflugt til meget tvilsomme erhvervsmidler, og almindeligvis nødes de en dag til at sluge i sig en del af sin ære, idet de gifter sig til en formue, som tillader dem at leve paa en stor fod. Ude i provinsen lever dog nogle enkelte, som ved hjælp af landsby-prestens beregnende ydmyghed og bøndernes noget ironiske underkastelse kan lulle sig ind i drømme om sin svundne magt. Men deres indflydelse rækker akkurat saa langt som deres eiendommes grænser.

Det er børs-, handels-, storindustri-kapitalisterne, med et ord pengearistokratiet, som i vore dage har indtaget adelens plads. Man finder hos dette alle den gamle adels feil, men ikke i samme mon dens fortrin — navnlig ikke dens æresfølelse. Personlig kan disse pengebaroner være — og er de ogsaa for den største del — af en uangribelig ærlighed og retskaffenhed; men det lader sig ikke bestride, at der ved mangfoldige af deres transaktioner klæber noget mindre pynteligt. Neppe en af dem er helt fri for visse umoralske antecedentia: mislige aktiehistorier, tvilsomme betalingsindstilinger, mere eller mindre tilslørede bestikkelsesforsøg overfor myndighederne og de parlamentariske kredse. Disse ikke altfor heldige historier træder frem i dagen næsten ved hver emission af værdipapirer. For denne eiendommelige verden er pengene alt, og ud fra denne opfatning er ikke skridtet langt til den mening, at for penge er alt tilladt.

Men dette aristokrati, som kun kjender én aandelig energi: den, som er rettet paa handelsforretninger, og kun har ét maal: at tjene penge, — dette aristokrati er sterkere end nogetsomhelst tidligere. Det kan styrte

regjeringer; det eier jorden, jernbanerne og bjergverkerne; det lader efter behag priserne stige og falde; det bringer istand statslaan eller hindrer dem, og det lader endelig den almindelige stemmeret udtale dets vilje. Dets indflydelse gjør sig hemmeligt eller aabent gjældende ved alle politiske og sociale konflikter, og snart vil det øieblik komme, da statsmændene bliver nødt til enten helt at underordne sig denne magt eller paalægge den lovlige indskrænkninger. Foreløbig har dette rigmandsvælde vakt et sterkt had mod sig saavel blandt folkets masse som inden borgerstandens lag, der i antisemitismen har fundet en samlende fane, hvorunder de kan angribe baade jøder og kristne.

Intelligens-aristokratiet har ikke formaaet at skaffe sig den plads i samfundsorganismen, som egentlig burde tilkomme det. Sammensat som det er af det store flertal af akademisk dannede: lærde, professorer, læger, advokater, ingeniører osv., havde det en dobbelt opgave: at bekjæmpe pengearistokratiets overveiende indflydelse og forberede demokratiets herredømme. Men det har ikke vist sig denne opgave voksen. Det har ydmyget sig for det foragtede pengearistokrati og taget mod dets gaver. Paa den anden side har det under indflydelse af den græsk-romerske halvdannelse, det fyldes med paa skolen, og opfyldt af den literære og videnskabelige kastes fordomme, levet et temmelig afsondret og kummerligt liv i sin af pedantiske fordomme indhegnede intelligens-sfære. Man maatte jo opleve, at den berømteste repræsentant for dette aristokrati, Gambetta, en dag opstillede den paastand, at der ikke gives noget socialt spørgsmaal!

Journalistiken, som forøvrigt helt rekruteres fra intelligens-aristokratiets rækker, har alle dets feil, hvad der er saa meget sørgeligere, som pressen jo skal være den opvoksende slegts leder og opdrager. Gaar man lidt nærmere ind paa forholdene, saa viser det sig da ogsaa, at hvert blad er et slet og ret forretningsforetagende: vi har en partipresse, en skandalpresse, en klikepresse, som altid er betalt for at angribe eller forsvare, tale eller tie. Og denne regel har yderst faa undtagelser.

Saa har vi byernes og landets smaaborgerstand, flittige, anstændige, sparsommelige og arbeidsomme mennesker, som er landets bedste rigdom og kraft. Netop dette mellemste lag i folket har hidtil været de ledende klassers støtte. Af dets forbindelse med penge- og intelligens-aristokratiet er det parlamentariske styre fremgaaet, hvorunder vi lever, dette styre, der lever politisk fra haanden til munden uden plan og uden principer.

Endelig fremtræder som den fjerde stand de nye lag — den store masse af arbeidere og bønder, som blot utaalmodigt venter paa, at turen skal komme til dem, — som idag staar uden fører og organisation, men imorgen vil marchere i rad og række til storm paa samfundsordenen.

Den franske arbeider er som bekjendt i regelen flittig, nøgtern og fornuftig. Men ogsaa han er nu fyldt af det had mod kapitalisterne — „udbytterne“ — som deles af hans standsfæller hele verden over. Det gjælder da ogsaa om ham som om storstædernes arbeidere i alle lande, at han har mistet nogle af de væsentlige franske folkeeiendommeligheder, han er bleven en slags kosmopolit. Bønderne og smaabyernes arbeidere har bedre vedligeholdt stammens karakteristiske kjendemerker.

Som enhver ved, er det jo ikke først i vore dage, at vi hører folkets raab paa ret til et rigere liv og andel i de riges glæder og nydelser: baade i 1830 og 1848 taltes der høit nok derom fra barikader og talerstole. Men dengang naaede ikke bevægelsen frem til saa mange som nu, — man var anderledes beskeden i sine fordringer til livet i hin tid. Nu har masserne magt. De ved, at der blot behøves enighed og energi fra deres side, at stemmelisten er et bedre og sikrere middel end streiker og oprør mod den bestaaende samfundsorden. Man kan let forudsige den dag, da folket vil have flertal i kommunestyrene, i departementsraadene og — nationalforsamlingen, hvor de da vil bringe de nye lærdomme i anvendelse, uden at nogen skal kunne modstaa dem.

Imidlertid staar, som allerede nævnt, bønderne for det meste udenfor denne bevægelse. De har bevaret stammens typiske kjendetegn: uviljen mod forandringer, sparsommeligheden, nøgternheden (der findes dog nogle egne, som herjes af alkoholismen) og arbeidslysten; men som en følge af de billige blades udbredelse begynder ogsaa de nye ideer at trænge ind blandt dem. Hvad der endnu holder dem tilbage, er den medfødte kjærlighed til jorden og hjemstavnen, men skulde socialismen eller en anden seirende teori forstaa at skaane disse deres fordomme, vilde de snart med lethed kunne lokkes med paa den store krig mod jordeierne, fabrikanterne og børsbaronerne.

En i Frankrige helt ny faktor i denne omdannelse af det gamle samfund er kvinden. Til beskjæmmelse for al mandlig tvil viser det sig, at det svage kjøn har anlæg for de høieste studier, selv for dem, som kræver baade eftertanke og dybsind. Sikkert er det ogsaa, at man hos flere rige familier kan iattage, at de unge piger hyppig er intelligentere, flittigere og mere dannede end deres brødre. Desuden bringer kvinden med til kampen for livet den dybere følelse, som altid er en sterk drivfjær til arbeide. Der er ingen tvil om, at kvindens andel i den nære fremtids afgjørelser vil blive overordentlig betydelig.

Men, vil man spørge, hvilken indflydelse øver religionen paa gemytterne under al denne sociale gjæring — Frankrige er jo et grundfæstet katolsk land? Svaret maa lyde, at denne magt befinder sig i rask nedgang selv hos de lavere klasser og kvinderne. Gudsdyrkelsens ydre

former, kort sagt alt hvad der hænger sammen med traditionen og de sædvansmæssig ordnede livsforhold staar fremdeles ved magt, men troen er død. Man maa ikke lade sig narre af den tilsyneladende opvaagnen af den kirkelige rettroenhed, det er en blot og bar modesag. I arbeidsklassen hersker en absolut ligegyldighed for religionen, og det kan betragtes som en fastslaaet kjendsgjerning, at en religiøs livsanskuelse nu i ingensomhelst henseende hindrer udbredelsen af de mest fremskredne ideer.

Det mest betegnende træk ved den omdannelsesproces, som foregaar i nutidens Frankrige, er da tendensen til opløsning af alle gamle baand. Mere og mere breder sig hos alle den overbevisning, at intet af, hvad der har været, hvad man har elsket, drømt om og troet paa, kan bestaa for den kritik, som det moderne aandsarbeide og sociale liv fostrer.

Man har faaet føle, at det ikke er nok med det materielle fremskridt, at alt omkring mennesket er blevet fuldkomment, kun ikke mennesket selv. Det er denne følelse, som ligger under det mismod, den længsel og nedslagenhed, som fylder hele den moderne literatur. Det er ikke blot dekadencens tegn. Det er som en dunkel bevægelse under jorden, som en uartikuleret stammen og mumlen, der varsler, at et nyt sprog er i begreb med at udvikle sig. Og instinktmæssig vender ens tanker sig mod det forestaaende nye aarhundre i det haab, at det maa bringe løsningen paa alle de tunge problemer.

Fred.

er er én ting, som ikke kan undgaa at falde den i øinene, der i senere aar har fulgt med i den ledende internationale tidsskriftpresse, — det er en ny aand og tone af toleranse, af villighed til at høre, hvad anderledes tænkende kan anføre til sit forsvar, af virkelig vilje til at søge at indordne sig under det sande og rette, af velvilje overfor medmennesker. Saa iøinefaldende er dette, at det maa lokke ny haabefuldhed ind i den mørkeste pessimists sind. Det synes klart, at en ny velviljens og retsfølelsens aand virkelig i de sidste faa aar er blevet udgydt over menneskene. Det er en art ny og større pintsefest, vi er vidne til — aandens udgydelse over al verden.

Man lægge f. eks. merke til den ændrede stilling, den ledende verden indtager overfor det sociale spørgsmaal. Der er øiensynlig paa alle kanter en ærlig vilje til at løse dette spørgsmaal, som ret og sandhed kræver, det koste, hvad det vil for den enkelte. Og man sporer fra alle sider en

ømhed og god vilje, en i dybere retsfølelse og dybere menneskekjærlighed bundende sympati for alle, der har det ondt eller af omstændighederne er udestængt fra fuld andel i livets goder og glæder. Og i denne aand diskuteres spørgsmaalet i de store tidsskrifter med en ærlighed, toleranse og frygtløshed, der for ti aar siden vilde have syntes alle umulig. Alle meninger, alle standpunkter faar frit udtales, og mødes aldrig blot med haarde ord, altid med modgrunde eller med anerkjendelse. Socialistiske høvdinger faar benytte verdens største og ældste tidsskrifter som *Fortnightly Review* i England og *Forum* i Amerika. Deres argumenter mødes af ligefremme modargumenter i en uden bitterhed og uden onde ord ført diskussion. Og samtidig fremkommer der forslag til spørgsmaalets løsning fra alle kanter, medens praktiske forsøg gjøres af store forretningsdrivende. Det konservative parti i England kappes med det liberale om at tage initiativet til sociale reformer. — Og man faar ved at følge med en bestemt følelse af, at naar der endnu hersker strid og uenighed om løsning og veie og midler, skyldes det meget mindre forskjel i vilje til at hjælpe end i forskjelligt intellektuelt syn paa problemet.

Og er det saa, da er der ogsaa en mulighed for, at de forskjellige opfatninger kan samarbeides, og at en nær fremtid tør se dette sociale spørgsmaal løst af enige folk efter en fri diskussion, der har godtgjort for alle de store linjer, ad hvilke løsningen maa ske. Sikkert synes det i det mindste, at den „sociale krig", hvormed pessimister længe har truet, og som endog de mest optimistiske til nylig har frygtet, i vore dage er mindre sandsynlig end nogensinde. Vi tør nu tro, at ogsaa den strid vil blive løst ad fredelig vei, undtagen muligens i enkelte lande, hvor intelligens og udvikling staar paa et mindre høit trin. Naar en John Burns og en kardinal Manning kan mødes og finde hverandre i et blandet selskab af konservative og liberale regjeringsmedlemmer, naar de alle kan lytte med respekt og taalmodighed til hverandre og anerkjende hverandres gode vilje og hensigt, saa er udsigterne til en social krig — i engelsktalende lande i hvert fald — blevet ganske smaa.

Det samme gjælder den internationale krig. Læserne gjør sig neppe nogen forestilling om det besynderlige opsving, som den for 20 aar siden udleede fredsbevægelse har gjort i de allersidste aar. Hvad vi i disse dage er vidne til i England og Amerika, — en folkerørelse, der sætter regjeringerne i bevægelse (tildels udgaar fra dem) og leder til, at der fremlægges officielle forslag om permanent fredstraktat og voldgiftsforbund mellem jordens to største og mægtigste nationer, — det er noget, som vi ikke maa forbauses over at se efterlignet eller gjentaget hvad dag somhelst hele Europa over. Den engelsktalende race har æren af at have

vist vei og have gaaet i spidsen; de andre nationer vil utvilsomt følge efter. Det er forbausende, hvor krigen har tabt i magt over folkenes sind i de allersidste aar, hvor muligheden for og viljen til international fred mellem civiliserede nationer i hvert fald og under alle tænkbare forhold er vokset i det sidste femaar. Der er kommet en følelse af krigens latterlighed som løsningsmiddel i en folkestrid, der virker, som følelsen af duellers latterlighed har virket blandt mere fremskredne nationer mod hin engang som uudryddelig og naturlig anseede skik. Man finder det utænkeligt, at to store nationer ikke skulde kunne leve ved siden af hinanden og løse i fred de stridspunkter, der maatte opstaa, uden at de behøver som vilde dyr at fare paa hinanden med kruppske kanoner. Der har med rygtets hast spredt sig blandt folkene en følelse af, at forskjellen mellem en italiener og en østerriger ikke er saa stor, at de derfor behøver at skjære struben over paa hverandre, at de ikke, naar de om en sag bliver uenige, skulde kunne møde frem for en upartisk domstol og bøie sig for dens afgjørelse.

Disse følelser har givet den før ubetydelige fredsbevægelse vind i seilene. Den er oprindelig udgaaet fra de øvre samfundslag, og i senere aar har statsmænd, kirkehøvdinger og endog de høieste militære sluttet sig til den. Fredsselskaber har vokset op paa alle kanter; ledende blade og tidsskrifter har aabnet sine spalter og sider for bevægelsens talsmænd. Kvinderne har sluttet sig til den og tilføiet den al deres entusiasme for ret og menneskekjærlighed. De internationale fredskongresser afholdes nu i de offentlige bygninger og aabnes af ministre og statschefer.*) Til fredsmødet i Filadelfia for nogle uger siden sendte Cleveland og flere af hans ministre sympatiske skrivelser. Til fredsmødet i London sluttede sig, som før oplyst, omtrent alt, hvad England har af store navne.

De uhyre rustninger føles som umulige, krig som meningsløs, og samkvemmet og forstaaelsen mellem folkene vokser hver dag. Bevægelsen fra oven mødes af arbeiderbevægelserne, der negter at erkjende, at en arbeider paa en side af grænsen har nogen grund til at slaa ihjel arbeidere paa den anden side. Og det hele vokser hver dag og time i magt og omfang. Blandt sagens talsmænd lod sig nævne en liste af tidens bedst klingende navne. Man blive derfor ikke forbauset, om netop vore dages krigsfarer virker paa hele Europa, som Venezuelastriden med dens krigstrudsel har virket i England og Amerika, — saaledes, at med ét alle kræfter, der er imod krigen, samles, organiseres og sætter regjeringerne i

*) Kongressen i Bern i 1892 aabnedes og præsideredes over af Louis Ruchounet, Schweitzes populæreste mand, forhenværende statschef og da han præsiderede schweitzisk justisminister.

bevægelse, indtil et alment freds- og voldgiftsforbund mellem civiliserede og tilregnelige stater bliver resultatet i en nær fremtid.

Krig kan der ligefuldt blive; men sandsynligheden for den vilde være formindsket med mangfoldige procent, og for hvert aar af fred vilde sandsynligheden aftage. Overfor barbariske nationer vilde krig vistnok endnu en tid blive ført, men den maatte efterhaanden mere antage karakter af den civiliserede verdens politiopsigt over den uciviliserede.

Vi gaar utvilsomt en underlig tid imøde. For faa aar siden syntes veien til den at gaa gjennem hav af flammer og blod. Nu er ganske bestemt udsigterne af en helt anden art. Hvor man ser, møder man tegn til fredelige løsninger. Den nye tid synes at komme, som vaaren kommer; stilt og dog hurtig, saa vi før vi ved af det, ser alt grønnes og blomstre om os. Man behøver vel ikke at være optimist for at se, hvad der faktisk foregaar og glæde sig derover, og for at forstaa, at formindskes først krigsmulighederne saavidt, at en betydelig reduktion af de nuværende rustninger kan sættes igang, saa maa den frigjørelse af evner, kræfter, penge, ærgjerrigheder, drømme og haab, som derved vil finde sted, med nødvendighed sætte ny fart i udviklingen paa alle livets felter. Føres saa samtidig ogsaa den sociale strid ind paa fredelige spor, og social videnskab træder isteden for social kamp, saa vil jo den nærmeste fremtid bringe en omformning af alle forhold, en berigelse og lysgjøren af livet, hvorom det paa forhaand er umuligt at danne sig nogen korrekt eller fyldestgjørende idé.

Dette ganske vist lyse haab er bygget udelukkende paa de kjendsgjerninger, hvoraf vor tids verden i de større kulturlande vrimler. Det er muligt, at det er forhastet, at nye faktorer vil komme til og ødelægge vort haab; men i øieblikket trænger det sterkt ind paa en. Det er ganske vist saa, at der ogsaa ulmer krigsmuligheder paa alle kanter og rumler af trudsler i samfundenes dyb. For nogle aar siden saa og hørte vi ikke andet. Men den har fulgt slet med i de sidste tider, som ikke ved, at de sidste fem, seks aar har bragt et omslag i stemninger og stillinger og en hel række af kræfter og faktorer, der modvirker striden og arbeider sterkt i retning af fred. Det er disse, der nu synes sterkest og i sin vækst synes at ville kvæle de krigstruende kræfter. De sidste bliver endog selv til fredskræfter, idet netop deres magt, deres forfærdelighed, deres indtrængende trudsler, den fare, de hænger over alles hoveder, den tydelighed, hvormed de siger: „Øksen ligger allerede ved træets rod; omvender Eder, eller —!“ alt virker til at samle og anspore alle fredskræfter til de yderste anstrengelser, der forhaabentlig vil give dem seiren.

Lad fredsarbeidet falde af i styrke, og krigen er sikker; det er netop det forhold, som sætter fart og kraft i arbeidet.

Røg — sod — støv.

(Efter Otto Vogel i „*Prometheus*“).

en bekjendte Freiberger kemiker, prof. dr. Winkler har allerede for flere aar siden afgivet følgende betydningsfulde udtalelse:

Vor tidsalder er i ordets fuldeste betydning forbrændingens tidsalder. Overalt finder man glødende arner, der fodres med fossile kul, overalt møder man stillestaaende, kjørende eller svømmende skorstene, der uafladelig sender kullenes gasformige forbrændingsprodukt, kulsyren, ud i luftoceanet. Ved frembringelse af varme, kraft, lys, elektricitet osv. producerer nutidens menneskehed en enorm mængde kulsyre, og det spørgsmaal ligger nær, om ikke en saadan masseforbrænding af kul kan bevirke en forandring i atmosfærens beskaffenhed? Vil det ikke kunne virke forstyrrende paa luftlagets nuværende kemiske ligevegt atter at indføre i det jordiske stofveksels kredsløb masser af kul, der gjennem hele geologiske perioder har ligget bundet i jorden?

Dette vigtige spørgsmaal kan, som en simpel regning viser, trøstig besvares med nei.

I aaret 1894 beløb jordens samlede stenkulforbrug sig med et rundt tal til 546 millioner ton (nøiagtig: 546,065,861 ton). Blev hele denne efter vore begreber uhyre kulmængde forbrændt paa engang, saa vilde den under forudsætning af, at et ton stenkul indeholder 800 kg. kulstof, levere 1,602,157,236 ton kulsyre — altsaa vel halvanden milliard ton. Skjønt dette kvantum synes umaadelig stort, er det dog forsvindende lidet mod den samlede mængde kulsyre, der normalt indeholdes i luften. Som bekjendt udgjør luftens kulsyregehalt omtrent 0.04 volumprocent. I 10,000 liter luft er der altsaa fire liter kulsyre. Sætter man atmosfærens hele vegt til 5000 billioner ton, svarer dette i og for sig ringe kulsyreindhold til ikke mindre end 3 billioner ton kulsyre, d. v. s. til 800,000 millioner ton kulstof. Til denne kulmængde, som i 1894 laa fordelt i luften i usynlig tilstand som normal bestanddel af denne, kom altsaa ved forbrændingen af den samlede kulproduktion yderligere 448 millioner ton kulstof, hvad der kun svarer til en tilvækst af 0.056 pct. Naar luftens kulsyregehalt før var 0.04 volumprocent, vilde den efter forbrændingen af hele kulproduktionen i 1894 være steget til 0.040022 volumprocent. Den bevirkede forskjel vilde altsaa være saa liden, at den ikke med de fineste kemiske metoder kan paavises. Ja, professor Winkler gaar endog videre. Om al verdens svovl og magnetkis blev benyttet til fremstilling af svovlsyre, og om dolomiter og kalkstensfjelde blev bragt i berøring med denne

svovlsyre, saa vilde alligevel de derved udviklede og efter menneskelige begreber umaadelige kulsyremængder viftes væk af vinden og sporløst forsvinde i lufthavet, mener han.

Stenkullenes forbrændingsprodukter bestaar imidlertid ikke af kulsyre alene, men ogsaa af kuloksyd. Kulsyre og kuloksyd frembringes paa almindelige ildsteder samtidig. Enten det ene eller det andet skal dannes i overveiende mængde afhænger af temperaturen, trykket og lufttilgangen.

Kastes stenkul eller brunkul ind paa et aabent ildsted, sker der allerførst en gasudvikling. De udviklede gasarter forbinder sig med luftens surstof og forbrænder med lysende flamme. Naar al gas er uddrevet, kan det tilbageværende brændemateriale kun paa overfladen forbinde sig med surstoffet, og der bliver derfor ikke længer tale om nogen flammeudvikling, men kun om glødning. Med stenkul gaar gasdannelsen saa hurtig for sig, at de frembragte tjæredampe ikke faar tid til at forbrænde fuldstændig. Der udskiller sig da enten kulstof i form af s o d, eller en del af tjæredampene undviger uforandret, blandet med sod, og viser sig da i form af r ø g. Røg bestaar altsaa af mer eller mindre forandrede tjæredampe, blandet med sod og flyveaske.

Sod er i og for sig rigtignok begsort, men lugtløs og ikke klæbrig. Den hefter altsaa ikke let fast ved gjenstande og er ikke skadelig for sundheden. Langt ubehageligere er de brune tjæredampe, som har en styg lugt, og hvis skyld det er, at soden hænger fast overalt og meget vanskelig lader sig fjerne igjen.

Da den engelske geolog L y e l l første gang besøgte den da opblomstrende amerikanske fabrikby Pottsville og saa dens slanke røgløse skorstene, der brænder dag og nat og dog bestraales af det klareste solskin, var den røgvante englænder ikke lidet forundret. Forklaringen til Pottsvilles røgløse skorstene er imidlertid meget enkel. Man brænder der netop de bedste og rigeste antracitkul i verden, som hverken giver røg eller flammer og dog frembringer en meget høi temperatur. Ganske anderledes er forholdene i de store industristrøg i Tyskland og England. Londons røg er ligesaavel som dens taage blevet til et ordsprog. Som vi skal se, staar de to ogsaa i et meget nært og inderligt forhold til hinanden.

T a a g e er egentlig intet andet end en blanding af uendelig fine vanddraaber og luft. H e l m h o l t z har eksperimentelt paavist, at der af mættet vanddamp kun da kan opstaa taage, naar luften er støvholdig. Englænderen J. J. T h o m s e n har siden givet forklaringen til dette merkelige forhold. Meget smaa vanddraaber har nemlig en saa stærk tendens til at fordampe, at de ikke kan holde sig i flydende form. Om et støvkorn som fast kjerne lægger vandet sig i lag. Draabens f o r m bliver en anden, hvad der i sig selv er af betydning for fordampningen, og den

gjensidige tiltrækning mellem støvkorn og vædske tjener sandsynligvis ogsaa til at modarbeide dampdannelsen. Visse kemiske stoffe kan paa lignende maade frembringe taage. At støv medfører draabedannelse i vanddamp lader sig paa en meget overraskende maade vise ved det saakaldte Solfatarakrater ved Neapel. De der udstrømmende vanddampe bliver straks opløst af solheden og er altsaa usynlige. For at gjøre dem viselige tænder førerne ild paa noget papir, mose eller lignende, og der opstaar øieblikkelig vældige dampskyer, som yder et ganske storartet skue. Ved papirets eller mosens brand er der nemlig dannet en rigelig mængde støv, hvorom vanddraaberne kan afleire sig. At forbrændingen eller røgen kan bidrage til støvdannelse, vil man indse, naar man hører, at luften i et værelse, hvor der i to timer havde brændt fire gasflammer, oppe under taget indeholdt opimod 16 millioner støvpartikler i kubikcentimeteren.

Støv er jo tilstede overalt i luften. Selv i den rene alpeluft oppe paa Rigi fandt Aitken fra 700 til 13,000 faste smaadele i en kubikcentimeter luft. Hvad altsaa aarsagen er til den stadige taage i storbyerne, hvad Londons røg og Londons taage har med hinanden at bestille, vil efter dette være selvindlysende.

Over mængden af den sod, der hvirvles op af skorstenene, er der endnu gjort ganske faa direkte iagttagelser. Efter O. Gruner leverer ildstederne i Dresden aarlig 4800 kubikmeter eller omtrent 1 million kg. sod. For at faa en nøiagtig beregning blev piben paa en sukkerfabrik forsynet med sodfanger, og det opsamlede veiet efter 6 dages forløb. Man fik paa disse 6 dage ikke mindre end 6800 kg. I 300 dage vilde der følgelig været 50 gange saa meget eller 340,000 kg. — d. v. s. 34 jernbanevogne sod af en eneste pibe paa et aar. I Manchester iagttog man i taaget veir et sodfald af 256 kg. paa kvadratkilometeren i 3 dage.

Man skylder astronomen Auwers høist interessante opgaver over, hvordan støvmængden og dermed taagedannelsen hænger sammen med Londons vekst. Antallet af dage, hvorpaa man i Greenwich observatorium har kunnet iagttage solen ved middagstider, er nemlig efter Auwers opgift fra midten af forrige aarhundre til 80-aarene i dette aarhundre sunket fra 160 til 115. Der er altsaa gjennemsnitlig nu hele 45 taagedage mere om aaret end i forrige aarhundre.

Klagerne over ulemper ved røgen er ligesaa gamle som stenkullene selv. Allerede 300 aar før Kristus klager filosofen Theophrastes over kulrøgens besværlige og utaalelige lugt. For Englands vedkommende kunde en fremstilling af offentlige og private besværinger, af regjeringshandlinger, paabud og dekreter angaaende kulrøgen alene danne kjernen til et stort og interessant historisk verk. Under Edward den andens regjering (1307—27) blev det forbudt at brænde kul paa foranledning af

et bønskrift, hvori kongen mindes om „en frisk haves deilighed, fortrinet af et rent ansigt og det behagelige ved at have hvidt vasketøi". Smede, bryggere og andre næringsdrivende havde imidlertid allerede lært at sætte pris paa den skidne vare og brændte fremdeles kul i smug. Men den sorte røg forraadte dem. Nye bønskrifter havde tilfølge, at kongen lod udgaa en ny forordning, hvori det heder, „at alle smede, bryggere og andre skjælme, som trods forbudet tillader sig at brænde kul, skal belægges med høie pengestraffe og desuden bliver deres arner og ovne fuldstændig at ødelægge." Befalingen kom til udførelse, og der blev endog fuldbyrdet en henrettelse som følge af dette forbud! — Dronning Elisabeth (1558—1603) var mindre streng. Hun indskrænkede sig til at forbyde brugen af kul, mens parlamentet var samlet, „for at ikke rigets ridderes sundhed skulde lide under deres ophold i hovedstaden." Trods alle forbud, trusler og straffe blev brugen af stenkul imidlertid mere og mere almindelig. Lige til vore dage har de engelske regjeringer forgjæves kjæmpet mod røgen, soden og de øvrige ulemper, der uundgaaelig følger med brugen af kul.

At røgmængden i London ikke har aftaget viser en beregning af prof. Roberts. Den røg, der aarlig produceres i London, har ifølge Roberts en kulværdi af ca. 40 millioner kroner. Hertil maa lægges yderligere 40 millioner kroner for den skade, røgen forvolder, og for udgifter, den medfører. Hvad London aarlig taber i og ved røg kan altsaa anslaaes til 80 millioner kroner. Hvorvidt disse tal er paalidelige faar indtil videre staa derhen. Skaden af røgen viser sig ikke bare som tilsmudsning af huse, offentlige mindesmerker, kunstverker, vasketøi osv. Eieren af det rygende ildsted lider selv det føleligste tab, fordi røgen er et utvetydigt vidnesbyrd om daarlig forbrænding d. v. s. om uøkonomisk udnyttelse af det anvendte brænde. Da sodede hedeflader ogsaa medfører en mangelfuld varmeoverføring, bliver tabet i virkeligheden maaske det dobbelte af de unyttede kuls værdi.

Om stenkulrøgens virkninger for sundheden har meningerne været meget delte. Snart har man ment, at lungesygdomme direkte fremkaldtes af røgfuld luft, snart har man været af den stik modsatte anskuelse, at røgen nemlig virkede smittedræbende og luftrensende, at den saaledes forebyggede sygdomme istedetfor at fremkalde dem. Saa meget er imidlertid sikkert, at røgen kan indeholde sundhedsfarlige stoffe, og at dens utaalelige lugt altid har givet anledning til klager. Der har da heller ikke manglet paa forslag til at gjøre stenkulrøgen uskadelig.

Georg Agricola, hyttedriftens fader (1542), var af den mening, at man ved at kaste salt i ilden kunde faa røgens hæslige lugt og sundhedsskadelige virkninger til at forsvinde. Allerede i 1587 begyndte man,

som man kaldte det, at „afsvovle“ kullene d. v. s. fremstille kokes af dem. Noget radikalt i denne retning er der først gjort i den senere tid. Man kan gaa frem paa to forskjellige maader: enten uskadeliggjøre den allerede dannede røg eller aldeles forebygge røgdannelse. Til midler af den første art hører de saakaldte sodfangere, vaskning af røgen, forbrænding af den osv. Hertil kommer endnu de forsøg, man i nyere tid har gjort paa at udfælde soden ved hjælp af elektricitet.

Rigtigere er det i allefald paa forhaand at forebygge røgdannelse og hertil gives der forskjellige midler. Hovedbetingelsen for røgfri forbrænding er, at flammen har en høi temperatur, og naar man stadig har dette for øie, kan man faa røgfri forbrænding snart sagt paa enhver rist. Lettest opnaar man dette i en almindelig ovn ved at skyve de brændende kul indover og lægge de nye kul udenfor. Ved straalevarmen befries disse sidste for sine gasarter, der maa stryge over den brændende flamme for at undvige og da fuldstændig forbrændes.

Den bedste og sikreste løsning er imidlertid at skille brændematerialets gasarter og faste stoffe fra hinanden og saa anvende gashedning eller gasmotorer. Derved er ikke alene røgen, men ogsaa den skade, den gjør, med et slag skaffet ud af verden.

Imidlertid er her paa dette felt endnu meget at udrette. Enhver rygende skorsten er etslags armodsbevis, som vi udsteder for os selv. Den rette tid er endnu ikke kommen, men den kommer nok. Vore efterkommere vil engang smile ligesaa medlidende over vore fattigslige ildsteder, som vi nu over den første dampmaskine.

P. E.

Stakkars millionærer!

(Efter G. Bernard Shaw*) i »*Contemp Rev.*“).

Tillionærklassen, en liden, men yderst interessant menneskegruppe, ind i hvilken enhver af os kan blive kastet hvad dag somhelst ved handels- og forretningslivs tilfældigheder, er kanske den mest forsømte del af det menneskelige samfund. Saa vidt jeg ved er dette den første tidsskriftartikel, der er blevet skrevet for dem.

Et blik over avisernes avertissementsspalter viser os, at i vor tid er alt anlagt for millionerne og intet for millionærerne. Børn, ungdom, arbei-

*) En af forfatterne af *Fabian Essays in Socialisme.*

dere, middelklassen, endog adelsmænd og konger tages der i handel og vandel allehaande hensyn til, men derimod intet til den stakkels millionær. Ingen forretning er beregnet paa hans søgning; han er ikke værd at tage hensyn til; der er for faa af hans klasse. De fattige har sine egne udsalg og markeder, der udelukkende er beregnet paa dem og deres punges tilstand, og hvor et par støvler kan kjøbes for nogle øre; men hvor findes der vel en millionærskomager med støvler til 1000 kroner parret, eller en millionærhattemager med udsøgte floshatte til 2000 kroner, eller butiker, hvor der sælges guldbrokades bicycledragter eller Cleopatra-vin — fire egte perler til flasken?

Nei for den stakkels millionær gjøres der intet; samfundet gaar sin gang uden at tage ringeste hensyn til ham. Der gjøres intet for at skaffe ham leilighed til at nyde livet i forhold til hans penge. Han maa gaa med en tyve, tredive kroners hat, han, som vi andre, trods alle hans penge, og hans sko og hans vine er ei bedre end andre rige folks. Ja, i mange retninger kan han ikke engang nyde livet saa meget som en fattig; thi en tamburmajor er mere straalende klædt end millionæren; en hesteopdrætters staldgut rider ofte en bedre hest; en første klasses jernbanekupé nyder ogsaa den handelsreisende godt af, og den unge kontormand tager i den sit hjertes udkaarne ud til forstæderne; en Pullmann-vogns mere end fyrstelige herligheder deles i Amerika af alle, som har raad til at betale en ekstra tikroneseddel for en nats reise. Han har penge nok til at spise smørogbrød med paafugletunger; men hvad hjælper det, naar ingen jernbane- eller hotelrestaurant holder andet end ost og skinke?

Nei absolut intet hensyn bliver der taget til den arme mand med lommerne sprækkende af guld. Det uretfærdige og hensynsløse ved denne tilstand er neppe blevet skjænket fortjent opmerksomhed. Hvad godt gjør pengene, naar man ikke over en vis grænse kan gjøre brug af dem? Samfundet er i dette prosaiske aarhundre slet ikke indrettet for millionærer; det indretter sig mere og mere udelukkende med millionernes komfort for øie. Det er slet ikke sandt, at pengene regjerer verden.

En mand der tjener 4—500 kroner om aaret kan mangfoldiggjøre livets værd og behagelighed ud over al beregning ved at fordoble sin indtægt. En mand med 1000 kroners indtægt kan i det mindste fordoble livets værd og behag ved at fordoble sin fortjeneste. Og det er sandsynligt, at op til en aarlig indtægt af 4—5000 kroner stiger livets værd og behagelighed jevnt med øget indtægt saaledes, at fordoblet indtægt giver fordoblet nydelse. Men naar denne grænse er naaet, begynder den øgede nydelse at blive mindre og mindre i forhold til øget indtægt, indtil der snart naaes et punkt, da øget indtægt ikke længer kan bringe et øiebliks mere nydelse eller en skygge af øget værd til livet, da vedkommende allerede

har raad til at skaffe sig det bedste af alt, hvad der er at faa. At give ham en million til i den tro, at siden penge er bra at have, saa jo flere han faar, desto mere vil han velsigne dig, det er som med magt at stoppe en guts mave fuld af kage og sukkertøi, efterat baade smag og mave har begyndt at byde voldsomt imod. Hvad kan vel den stakkars mand gjøre med de penge, der gjerne netop nu begynder at rulle ind over ham i voksende mængder? Han har sin vakre lystyacht; en flaade af yachter har han ingen brug for, saa lidt som for gader fulde af ekvipager eller armeer af tjenere. Han er vel klædt og kan ikke, stakkar, godt gaa med mere end én dragt ad gangen og heller ikke give al sin tid til at klæde sig af og paa; han spiser allerede godt, og med den bedste vilje evner han ikke at fordøie flere maaltider om dagen end hans *chef de cuisine*. — Tror da nogen, at det er en fornøielse at have flere penge, end man kan bruge, at tage vare paa og være ængstelig for, stadig flere tiggerbreve at besvare, — eller at være afskaaret fra alle den fattiges haab og drømme, om hvad han vilde gjøre, var han rig?

Og dog er der merkelig nok i vor humane tid ingen sympati for denne plutokratiets skjulte sorg og lidelse. Det er blot de fattige, man viser medfølelse — selv den er ikke for millionærer. Der er foreninger til at hjælpe alleslags forholdsvis lykkelig stillede mennesker, fra løsladte straffanger i den første rus over gjenfunden frihed til smaabørn, der eier, hvad saa mangen vilde give sin million for at faa, en glubende appetit; men ikke en haand rækkes ud mod den armeste af dem alle, millionæren — undtagen for at tigge. Det hele samfund synes stiltiende at gaa ud fra, at han intet har at klage over, og at han burde skamme sig ved at vælte sig i rigdom, medens andre sulter.

Og man merke sig, at denne tilstand stadig forværres. Den kapital, energi og kunstnerevne, som før udelukkende lagde an paa at øge livets behag for de rige, har nu vendt sin opmerksomhed udelukkende mod de store masser. Og det nytter ikke at stampe mod brodden. Det lønner sig bedre idag at sko heste for bønder og vognmænd, end det i det femtende aarhundre lønnede sig at være vaabensmed for florentinske adelsmænd og fyrster. Ja, millionæren selv maa bøie sig for tidens strenge lov, saaledes at ifald han f. eks. vælges til jernbanedirektør, maa han tage langt mere hensyn til den store masse — tredieklassepassagererne — end til sin egen kaste. Han maa endog ligefrem tilstaa, at det er tredieklassepassagererne, der betaler driften og gjør forretningen lønnende, at var det ei for dem maatte det hele indstilles. Heller ikke her lønner millionærsøgningen sig. Førsteklassepassagererne er snyltedyr paa forretningen; de reiser paa tredieklassepassagerernes bekostning. Har han aktier i et hotelforetagende, maa han indrømme, at det er tryggere for forretningen at

være uforskammet mod en lord end at mangle i springende opmerksomhed mod en handelsreisende der gjør f. eks. i rødspraglede lommetørklæder eller lignende. — Ja, hvad værre er, vil han have sin frakke til at sidde godt, nytter det ikke at gaa til de gamle skræddere for adelsskabet. De duer ikke. De kan bukke og skrabe, men ikke sy og tilskjære. Nei, afsted maa han til det store billige skrædderetablissement, hvor hver fattigmand gaar; thi der er priserne saa lave, at de blot bliver mulige ved det allerdygtigste arbeide; en svend, der ikke faar frakken til at passe første gang, maa gaa; han falder for dyr. Jo billigere varer, desto dygtigere arbeidere maa der til. Amerika betaler dobbelt dagløn til sine arbeidere og undersælger os ved det. De billige etablissementer monopoliserer derfor alle de dygtige skræddere, og de gamle „skræddere til de adelige“ bliver siddende igjen med skrabet.

Kort sagt, omtrent alt forretningsliv i vor tid er myntet paa Lazarus; den rige mand ventes intetsteds; og den, der vil have mere end andre, er lige saa uvelkommen som den, der vil have mindre. Millionæren kan have det bedste af alt; men det kan ogsaa hans ven med den halve indtægt.

Der er kun en ting tilbage, som millionæren endnu kan have flottere end alle andre, — det er hans begravelse. Og selv den udvei vil snart være lukket. Begravelsesbureauer og ligbrændingskompagnier vil afslaa at afvige i nogen detalj fra deres regelmæssige udstyr for klasse I, II, III osv., paa samme vis som millionæren allerede nu maa finde sig i at benytte en vanlig sporvogn uden privilegier med hensyn til plads. Den stakkels millionær, der allerede tiltrods for sine penge er tvungen til at leve som vi andre, vil ogsaa maatte finde sig i at blive begravet som vi andre.

Hvad skal da den arme mand gjøre med sine overflødige penge? — Det vanlige svar er: Forsørge sine børn rigtig godt, give dem en formue og — give almisse. Enhver indser, at disse to ting i virkeligheden er ét og det samme og en overmaade skadelig ting. Fra samfundets standpunkt er det ganske ligegyldigt om det individ, der ved millionærens gaver slipper at arbeide for sit brød, er hans søn eller en fremmed. Millionærens personlige følelser høster vel større nydelse i det første tilfælde; men den skade, der gjøres samfund og modtager, bliver i begge tilfælde den samme. Ønsker man at ødelægge en ung mands fremtid, svække hans karakter og tilintetgjøre hans energi, saa er der ingen sikrere vei end ved at gjøre ham, som det heder, „økonomisk uafhængig“, — det vil sige absolut afhængig af andres arbeide og dygtighed. Enhver, der har benyttet sine øine i livet og har iagttaget den rige mands søn ved universitetet i al

ungdommens løfterighed, og saa seet det uafhængige liv, han tyve aar senere fører, — et liv, sammenlignet med hvilket et postbuds daglige runder er en stadig beruselse i det vidunderlige — vil erkjende, at det havde været bedre for den unge mand, om hans fader havde kastet sine penge i havet.

„Eiendommens" og „kapitalismens" virkelige ofre er ikke de arbeidsløse eller de udsugede, men eiendomsbesidderne. Paa de store godser i Irland lever f. eks. vistnok bønder og husmænd et haardt og møisommeligt, men dog et arbeidssomt og hæderligt liv. De er ikke afhængige af andres arbeide. Men af de store godser og i absolut afhængighed af dem, som der arbeider, lever eierne og deres familier — *ladies* og *gentlemen* af god opdragelse og med ganske gode naturlige evner, som dog ved systemets magt synker ned til dagdrivere, ødeland, drukkenbolte, fattige slegtninge, ventende paa arv, og i det hele til sociale vrag af alle slags, der lever sit indholdsløse liv og ofte dør en ussel og tragisk død. Enhver millionær, der efterlader sine børn sine millioner, udsætter dem for en saadan skjæbne. I tidligere dage veiede dette lidet for forældre, fordi det ansaaes for en skam at arbeide — som det endnu i enkelte gammeldagse kredse ansees for en skam for en „dame" at arbeide. Men alt dette er forandret. Samfundet har begyndt at bøie sig dybere for en mand, der ved dygtighed har erhvervet sig 100,000 kroner, end for den, der har arvet en million. Den sidste lader man sidde paa stads i hans stuer og ler saa smaat ad; den første vælger man ind i bystyre eller storting.

Man merke sig ogsaa, at den ændrede offentlige mening paa dette felt finder slaaende udslag i de nye skatter — paa arv og paa „utjent indtægt". Disse skatter har en tendens til at vokse, og millionæren vil snart finde, at bliver han ikke kvit sine penge, før han dør og paa anden vis end ved almisser til sine børn, saa kommer skatteopkræveren og tager broderparten. Slig er denne syndefulde verden i vor tid. Ikke spor af medlidenhed for den arme millionær. Han kan snart ikke længer drømme om at „grunde en stor familie". Samfundets art er saadan, at alt han overfor sine børn kan gjøre, er at give dem en god opdragelse og en liden skilling at begynde med; hvad der er over dette, bliver lige saa umuligt, som det for alle er skadeligt.

Under disse omstændigheder vender millionæren sig i sin pinlige stilling til institutioner af forskjellig art, som han udstyrer med sine penge. Han vil ikke længer give almisser til den enkelte; thi det forstaar han allerede selv er at gjøre den uskyldige tigger ondt. Isteden giver han pengene bort i store slumper til hospitaler, skoler osv. Men ogsaa det er i regelen skadeligt for samfundet, og maa snart ved lov blive forbudt.

Det er nemlig ligesaa demoraliserende for en by eller et hvilketsomhelst samfund som for den enkelte at leve paa almisser. En by, der faar et hospital gratis, skades paa samme vis som den unge mand, der faar en million til konfirmationsgave. Der er en forbandelse over alt, som ikke fortjenes og betales i ærligt arbeide. Der er fare for, at vore millionærer kan vænne vore byer af med selv at sørge for sine syge og med at føle sig ansvarlig for, at der gives gode hospitaler. Man tænke sig blot denne almissegivning til det offentlige udvidet, og vi vilde snart faa byer, der var rene tiggerbyer, der stolte paa millionærers godgjørenhed for at faa gader brolagt og sne kjørt bort. — Den gavmilde millionær demoraliserer vore kommuner.

Der er kun én udvei tilbage for den stakkels rige mand, og naar den er stængt eller overfyldt, maa han simpelt hen blive liggende kvalt under sin kapital som under et fjeld af guld. Den ene udvei er at give folk det, som de ikke vil have, men burde have. Det er et trygt princip at handle efter for millionærer. Giv aldrig, hvad folk ønsker; thi det vil de selv skaffe sig og har bedst af selv at skaffe sig; men giv dem, hvad de ikke vilde lægge to pinder ikors for at faa, hvad de neppe vil tage imod, men hvad de burde have. Giv for eksempel byerne en samling af socialøkonomisk literatur eller skovbygderne et skulpturmuseum eller — giv til alle slags reformforeninger. Den sidste udvei kan særlig anbefales; thi reformer vil samfundene aldrig have og vilde de aldrig skaffe sig med mindre de blev dem paatvungne. Giv til agitation for ideer, som endnu ikke forstaaes; det gjør ikke stort, om ideerne er lidt vrange og feilagtige; hovedsagen er, at der agiteres, og at derved folk tvinges til at røre paa sine tankeredskaber.

Eller man følge John Ruskins eksempel. Han har givet industribyen Sheffield et værdifuldt billedgalleri, som borgerne ikke bryder sig det gran om og med fornøielse solgte for 14 dages fest med gratis øl. Takket være Ruskin er galleriet imidlertid blevet byen paatvunget, og det gjør nu sit verk der, indtil resultatet vil vise sig ved, at borgerne begynder at føle, at det er en god ting, og at de ikke kunde være det foruden.

Millionærens store opgave, medens han synger sin svanesang, maa i det hele være den, ikke at tilfredsstille følt trang, men at skabe ny trang ved at paadutte folk foræringer, hvis værd de ikke forstaar.

Men uheldigvis har vi ingen garanti for, at millionæren selv føler nogen saadan høiere trang eller har interesser ud over øl og mad. Dersom det bestaaende sociale system gav kunstsans og høiere interesser samtidig med formue, dersom man kunde gjøre regning paa, at millionærer lignede John Ruskin, saa vilde vistnok denne klasse endnu have en betydelig

opgave at fylde, og jeg vilde da videre have paavist hvorledes en kunstvenlig millionær kan blive kvit penge ved at forskjønne vore hæslige byer eller ved at bygge parlamentet et anstændigt hus (det er umuligt at give gode love i den vanskabning af en bygning, hvor det nu sidder). Men saadanne ting tiltaler blot en religiøs eller æstetisk sans, som slet ikke kan paaregnes hos millionærer, og som desværre ikke er proportional med eiendomsbesiddelse, som tvertom i regelen vil hindre dens besidder fra nogensinde at blive millionær eller endog blot tusenær. Saa den eneste udvei, der staar den overbebyrdede og mishandlede millionær aaben, mangler han i regelen evne til at benytte. Arme mand!

Jeg har derfor ogsaa indskrænket mig til at tale om de ting, som ogsaa millionærer forstaar, og jeg stoler trygt paa deres taknemmelighed.

Religion og forbrydelser.

(Efter prof. Cesare Lombroso i „*Zukunft*").

Det er yderst vanskeligt at danne sig en mening om religionens indflydelse paa arten og hyppigheden af forbrydelser. Man finder især paa bondebygden og i lidet civiliserede lande meget religiøse mennesker blandt forbryderne, men selvfølgelig ogsaa irreligiøse og ateister. Blandt de regelmæssige kirkegjængere er forbryderne ligesaa sterkt repræsenterede som de borgerlig hæderlige og ustraffede individer, henholdsvis maaske endog sterkere. Enrico Ferri fandt blandt 700 af ham undersøgte forbrydere blot én ateist og én indifferent; 7 af dem var religiøse fanatikere og fandt i sin fromhed en undskyldning for sine misgjerninger.*)

Saa vidt vi kan se af de meget sparsomme statiske oplysninger, som findes om disse ting, forekommer færre forbrydelser der, hvor ateismen er udbredt end under ellers lige forhold blandt protestanter og katoliker; dette kan maaske forklares af en høiere kulturs indflydelse: thi i Europa er det i regelen kun de dannede, som er ateister. Jeg maa herom indskrænke mig til at henvise til en afhandling i „Archiv für Strafrechtswissenschaften" (1884), hvorefter forbryderne i Pressen udgjorde:

0.87 pct. blandt katoliker.
0.65 „ — jøder
0.37 „ — konfessionsløse.

*) Se videre herom E. Ferris artikel: Religiøsitet hos forbrydere, *Kringsjaa* VI, 664.

Det er vanskeligt at tro paa en jevn og over alle egne og folk sig strækkende indflydelse af religionen, naar man erfarer, at vilde folk som alfurerne (paa Celebes og Djilolo) og santalerne, der ikke har nogensomhelst religion eller i det høieste blot en slags tro paa aander, i det daglige liv viser sig i besiddelse af den ømfindtligste ærlighed. Og naar man videre husker paa, at jøderne saa ofte driver tvilsomme forretninger som aagerkarlvirksomhed for ikke at nævne ligefremt bedrag, at der i Bayern og Preussen paa den katolske befolkning kommer et større procenttal forbrydere end paa den protestantiske, medens det i Hannover, Schweitz og Nederlandene er helt omvendt; og at endelig den nævnte forskjel mellem protestanter og katoliker i Preussen stadig bliver mindre, ja i den sidste tid næsten er forsvundet.

Den franske forsker Joly tilskriver vistnok religionens ceremoniel og ritus en vis indflydelse paa sædernes forbedring, men paaviser selv, at i Normandie, hvor agtelsen for religion og kirke er meget stor, begaaes der en voldsom mængde forbrydelser. Han nævner som eksempel paa tankegangen, at folkene i distriktet Lozère har følgende ordtag: *Lozèrien, le chapelet d'une main et le couteau de l'autre* (lozère'ren bærer rosenkransen i den ene haand og kniven i den anden). Og han fortæller følgende fra Ardèche: to bondeflokke var kommen i voldsom strid med hinanden paa et marked; de havde allerede løftet de tunge jernbeslagne stokke mod hverandre, da det pludselig ringer Ave Maria. Øieblikkelig lader de stokkene synke, tager huerne af, korser sig og fremsiger sit angelus — for saa snart bønnen er bedt tilende at falde over hverandre med stokkene paany. Endelig omtaler den samme forfatter, at den religiøse opdragelse, som mændene faar, er langt mindre omhyggelig end kvindernes; statistiken over ungdommelige forbrydere viser imidlertid, at procenttallet af mandlige forbrydere er i aftagende, derimod ikke af kvindelige. (Joly: *La France criminelle.* 1894).

En italiensk forfatter, Locatelli, har med styrke fremhævet, at paa Sicilien eksemplet fra de mange tusen munke, som i besiddelse af rigdom og indflydelse henlever sit liv i fuldstændig ørkesløshed, virker demoraliserende paa de lavere klasser, hvem tilslut forførelse, ægteskabsbrud og blodskam maa forekomme at være let tilgivelige synder. Morderen, som tilstaar sin forbrydelse i skriftestolen og undskylder sig med at opregne de fornærmelser eller anden ondskab, som er tilføiet ham, faar jo ikke alene syndernes forladelse, men blev desuden i tidligere tider ofte opfordret til at undlade at fremstille sig for den verdslige retfærdighed, selv naar en uskyldig var bleven mistænkt eller anklaget i hans sted. Det vidne, der skjulte sandheden for dommeren, for ikke at udsætte sig for fare eller kompromittere personer, som stod det nær, var sikker paa at kunne opnaa tilgivelse hos

Gud ved skriftefaderens formidling. Den rige, som med næsten tyrkisk aarvaagenhed holdt sine egne kvinder under laas og lukke, mødte lutter overbærenhed, naar han krænkede en af folkets døtre. Og man kunde frikjøbe sin samvittighed for ethvert falskneri og bedrag, naar man betalte kirken 32 francs og 80 centimer.

Det er ikke mange aarhundrer siden general-vikarerne i de større italienske byer gav tilladelse til ægteskabsbrud for et helt aar; andre steder kunde man for hele livet kjøbe sig ret til at begaa udsvævelser, naar man gav vedkommende geistlige embedsmand et fad vin. I de pavelige dekrettaler fandtes en canon: *De Dilectissimis,* ifølge hvilken dette var tilladt. Ja, der var endog dem, som havde den dristighed at bede pave Sixtus IV om et „fribrev for infame synder, som maatte begaaes i løbet af hundedagene.“

Endnu ned i den sidste tid — til 1868 — gjaldt i Palermo bullen „*di composizione*“, hvorefter man fritoges for at levere tilbage uredeligt erhvervet gods af hvilkensomhelst art, naar man blot betalte kirken en vis bestemt sum. Der er udgivet flere samlinger af de lovbestemmelser som var gjældende for afladsbetalinger. Saaledes betaltes 7 grossi, naar en lægmand havde dræbt en prest, og blot 5 grossi, naar den dræbte ogsaa var lægmand. Naar en geistlig havde bedrevet utugt med en nonne inden eller udenfor klostrets mure, maatte han betale 67 francs 11 soldi og 6 denarer. En nonne, som havde bedrevet utugt inden eller udenfor klostret, betalte 131 francs 14 soldi 6 denar. En ægteskabsbryderske 87 francs, en ægteskabsbryder, som ikke var geistlig, 4 francs osv.

Bekjendt er det forrige aarhundres jesuitermoral; jeg skal blot nævne Lacroix' fortolkning, hvori det heder, at vistnok forbyder den naturlige moral løgn og mord, men disse synder er dog tilladte under visse omstændigheder. Jesuiten Buzenbraun erklærer, at den „som lever i den yderste armod, kan tage, hvad han finder paa sin vei, og dræbe den, som hindrer ham i at bemægtige sig det, han behøver til livets ophold.“ Majorca tillod som bekjendt kongemord, og Longuet skrev: man synder ikke mod retfærdigheden, og man er ikke forpligtet til at give tilbage, naar man tager penge for mord eller legemsfornærmelse.

Det forekommer mig, at der særlig er to faktorer, som spiller en betydningsfuld rolle paa dette omraade. Den ene er kulturens indflydelse, som under udviklingens løb tilintetgjør religionens magt. Den anden ligger i religionens væsen, der i sin ungdomskraft holder sindene glødende i en følelsens begeistring, som gjør dem uimodtagelige for alle forbryderiske tilbøieligheder. En slig religiøs vækkelse oplevede Italien med Savonarola og valdenserne, og i den sidste tid har metodismens udbredelse blandt Nordamerikas farvede befolkning havt lignende resultater. Overalt

hvor den har havt fremgang, viste der sig øget arbeidslyst og færre barnemord og dermed en betydelig stigning i befolkningens vækst.

Selv de religiøse sekter, der er indstiftede af forrykte mennesker, som lazarrettianerne i Toskana og kvækerne i England, har ved en art moralsk udstraaling frembragt en bedring af sæderne og en aftagen af forbrydelser. I Rusland ansees tilhængerne af skopzernes kastrasamfund for overordentlig ærlige folk; tilhængerne af en anden sekt bialoristserne hverken drikker eller røger og er jevne og tarvelige saavel i klæder som sædvaner; sutasevzerne, der forkaster presteskab, billeddyrkelse og krigstjeneste, griber aldrig til modværge, naar nogen gjør dem noget ondt: en af disse sekterere, som var bleven frastjaalet noget daarligt mel, satte efter tyvene for at give dem godt mel istedet. Ogsaa gudssønnernes sekt, blandt hvem enhver gjælder for et guddommeligt væsen, og som beder til hverandre, har stort ry for ærlighed. Veriginski'erne eller tolstoi'ianerne, der bare drikker the, lader sig slaa ihjel af sine naboer uden modstand, idet de blot anraaber Gud om hjælp, men saa skal det ogsaa kunne hænde, at deres forfølgere i beundring falder for deres fødder. Disse nye sekter maa altsaa paa en maade betragtes som udslag af en art epidemier af hellighed og dyd; i Sydrusland hvor vistnok under indflydelse af klimaet alskens lidenskabelige gemytsudbrud ligetil mordlyster udfolder sig i frihed, opdager man ogsaa moralske maal bag de skrækindgydende skikke. Saaledes dræber duchoborzerne alle legemlig eller aandelig abnorme børn af ærefrygt for den hellige aand, som skal bo i mennesket. En leder af denne sekt lod engang alle, som forbrød sig mod hans samfunds love, levende begrave, saa at den mod ham førte proces aabenbarede 21 religiøse mord, som alle var begaaet paa hans anstiftelse. Efter det skulde man tro, vi havde for os et rent forbrydersamfund, men i virkeligheden forkaster denne sekt al krig og lærer, at tsaren kun er til for de slette menneskers og forbrydernes skyld, og at de ærlige folk, de sande duchoborzer, blot behøver at følge sin egen indre stemme og sine hellige love.

Idetheletaget, de religioner, som har størst indflydelse, er de, der lægger mindre vegt paa former end paa etisk indhold. Den modsigelse, som synes at ligge deri, at religionen snart øver betydelig indflydelse og snart igjen næsten ingen, forsvinder, naar man erindrer den af os fremhævede regel om den alt beseirende følelsesbegeistring, der er enhver ny religions førstegrøde, og dernæst den etiske religions overlegenhed over al blot og bar form-dyrkning. I begyndelsen er alle religioner etiske bevægelser; lidt efter lidt stivner de saa hen i former: ritus og ceremoniel, lægger sig som et dødt skal om deres sædelige kjærne, som er mindre let at faa tag i og forstaa for mængden. Vi ser derfor ogsaa, at en høi sædelighed

i regelen findes hos dannede ateister, der ingensomhelst respekt har for religionens bud, men derimod en meget høi for moralens: den intellektuelle energi, som formaar at modstaa den herskende mening, vidner om en modstandskraft, der beseirer saavel instinktlivets drifter som alle fristelser til at gaa i andres spor. Af lignende grunde ser vi forbrydernes tal minke i visse protestantiske egne, hvor den religiøse tro endnu har levende glød, som f. eks. i Genf og London. I England finder det religiøse liv utallige rekruter blandt fanatiske naturer, der under de forskjelligste navne og i kraft af de indbyrdes mest modstridige religiøse læresætninger blot arbeider paa den ene ting: at redde menneskelige sjæle fra undergang. De finder i kjæmpebyen et endeløst arbeidsfelt for sin agitation. I de romanske lande derimod, hvor katolicismen hersker, kan religionen ikke i samme grad virke hemmende paa immoraliteten; og dette kommer slet ikke af fritænkeriet, som selv i Voltaires land har langt mindre magt, end man tror, men blot af kirkens organisation. Den er nemlig i disse lande en stor vel disciplineret korporation, ja nærmest en hær, sammenholdt af lydighed og underkastelse, hvori enhver ved indtrædelsen finder forudbestemt baade den stilling han kan indtage, og de tanker, han skal tænke. Handlekraftige, daadstørstige fanatikere, som af naturen har den stærkeste uafhængighedsfølelse, liker sig derfor ikke rigtig i et sligt samfund, undtagen naar de faar være missionærer; de passer bedst i de frie protestantiske sekter, slige som baptisterne, metodisterne, frelsesarmeen o. l.

Et andet arbeidsfelt for fanatiske naturer, som har den største betydning hos de germaniske folk og især hos englænderne, men som næsten helt mangler hos de romanske folk, er filantropien. London er hovedstaden for menneskekjærlighedens fanatikere, der rekruteres fra alle klasser og stænder i samfundet: rige og fattige, dannede og uvidende, normale og abnorme, men som har sat sig én opgave i livet, at læge samfundets sygdomme og skaffe en særegen form af lidelse eller elendighed ud af verden. Alle arbeider rastløst, udgiver tidsskrifter, holder foredrag, organiserer selskaber og opnaar mangengang at faa istand en følelsesbevægelse, der fører til en eller anden human reform. I de romanske lande mangler helt en slig agitation, den vilde ikke finde nogensomhelst støtte der. Man har i den grad vænnet sig til den af myndighederne, saavel de verslige som geistlige, udøvede velgjørenhed, at ingen gider beskjæftige sig personlig med samfundets elendighed. Naar her aviserne i de store byer pludselig bringer opsigtsvækkende afsløringer om, at børn mishandles eller lignende, forlanger man blot en ny lov, og dermed slaar man sig tilfreds. Ingen kommer paa den tanke at grundlægge private foreninger til at fungere som

politi, og dette er naturligt, thi i disse landes gamle religion er det moralske element næsten lig nul og det ceremonielle alt.

For at gjentage det endnu engang: den eneste religiøse bevægelse, der vil hindre forbrydelser, er den, som er gjennemtrængt af en lidenskabelig trang til sædeligt liv. Al anden religion virker ikke mere paa menneskets etiske følelse end den rene ateisme.

Det merkelige tilfælde med Gottfried Plattner.

(H. G. Wells i „*New. Review*").

(Slutning).

Plattner fortæller, at det øieblik eksplosionen forefaldt, troede han sig dræbt. Han følte sig løftet fra jorden og drevet bagover. Det vil interessere psykologer, at han under denne bevægelse bagover vedblev at tænke; han undrede sig over, om han vilde træffe kemi-skabet eller stativet til den store tavle. — Næste øieblik slog hans hæle an mod noget haardt, og han faldt bagover i siddende stilling paa noget blødt og fast. Faldet gjorde ham et sekund svimmel; saa blev han sig straks bevidst lugten af brændt haar, mens han syntes at høre Lidgetts stemme spørge efter ham. — Det maa forstaaes, at hans sind en tid var temmelig omtaaget.

Han havde i begyndelsen følelsen af fremdeles at være i skoleværelset og merkede tydelig gutternes forbauselse og Lidgetts komme. Derom er han ganske sikker. Ord hørte han ikke; men det tilskriver han eksplosionens øredøvende virkning.

Alt omkring ham syntes underlig mørkt og vagt, men han forklarte sig det først, og feilagtig, som en følge af røgen. I det svage halvlys bevægede Lidgett og gutterne sig som spøgelser. — Hans tanker vendte sig nu mod hans egen person. Han antog, at han var saaret og befølte forsigtig sine lemmer og sit ansigt. Imidlertid blev hans tanker klarere, og det forbausede ham da ikke at se sig omgivet af klassepultene og det øvrige skolemøblement. Kun svage, spøgelseagtige former i deres sted.

Paa dette tidspunkt hændte der noget, der fik ham til at udstøde et skrig og straks vakte alle hans evner til intens virksomhed. To af gutterne gik, under ivrig tale og gestikuleren, og den ene efter den anden, tvers igjennem ham! Ingen af dem syntes at have ringeste følelse af eller bevidsthed om ham. Det er vanskelig at tænke sig hans følelser ved dette. Selv, siger han, følte han intet. De kom mod ham uden mere kraft eller modstand end en skysøile vilde udøve.

Nu følte han sig overbevist om, at han maatte være død; men opdragen, som han er, til strengt ortodokse meninger om dette forhold, forbausede det ham fremdeles at være i legemet; han ændrede derfor denne mening og antog isteden, at det var de andre, der var døde, — at eksplosionen havde ødelagt den hele skole og hver sjæl i den med undtagelse af ham selv. Dog heller ikke denne forklaring passede til kjendsgjerningerne. Han maatte derfor foreløbig opgive at løse gaaden og nøie sig med videre at iagttage, hvad der maatte komme.

Alt omkring ham var, som sagt, forbausende mørkt; i begyndelsen syntes mørket absolut, — af en ligefrem kompakt, sodlignende sorthed. Men efterhaanden kunde han skimte grader i mørket. I én retning saaes endog en svag, grønlig lysning, der viste en sort himmel og en horisont af sorte bakker. Og fra denne grønlige lysstribe faldt der en irgrøn lysning her og der i mørket. Mod denne baggrund viste sig skoleværelset med dets indhold og mennesker som svagt fosforescerende, insubstantielle skikkelser. Han strakte sin haand ud, og den gik uden følelse deraf gjennem skolehusmuren.

Han fortæller, at han gjorde fortvilede anstrængelser for at tiltrække sig opmerksomhed. Han raabte til Lidgett og forsøgte at gribe gutterne; men fandt det omsider haabløst. Følelsen af at være i verden og dog ikke tilhøre den, var, siger han pinlig i høieste grad. En usynlig mur umuliggjorde alt samkvem mellem ham og de andre.

Efter en stunds forløb rettede han derfor sin opmerksomhed mere mod sine nye omgivelser. Flasken med resten af det grønne pulver holdt han fremdeles ubevidst i haanden. Han tog den i lommen for at fri sine hænder og begyndte at føle sig om. Han sad paa en fjeldknaus dækket af fløielagtig mose. Det var paa grund af skoleværelsets fosforeserende lysning umuligt for ham at se noget i den anden verden; men han havde (muligens paa grund af en kold vind) følelsen af at sidde paa en bakketop med en dal med bratte jordskraaninger under sig.

Den grønne lysning i horisonten tiltog efterhaanden i omfang og styrke. Han reiste sig og gned øinene; tog saa nogle skridt nedad aasryggen, men snublede og næsten faldt. Han satte sig da paa en røs af store stene og ventede paa at lysningen skulde øges. Verden om ham var lige saa stille, som den var mørk. Ikke en lyd hørtes. Selv den skarpe isnende vind frembragte ingen lyd; han forstod deraf, at det landskab, der omgav ham var øde og goldt; der var hverken skov eller krat, hvori vinden kunde frembringe lyd.

Fremdeles tiltog det grønne lys jevnt i styrke, og samtidig begyndte nu en svag blegrød, gjennemsigtig farve at blande sig med, uden at formilde det dybe sorte foroven og rundtom. Grundet paa hvad der følger,

formoder jeg, at den røde farve blot var en optisk illusion, fremkaldt ved det grønne lys og den sorte baggrund. — Noget sort svævede af og til forbi mod den gulgrønne lysrand i himmelhvælvets laveste kant; og naar saa skeede, hørtes en klokkes gjennemtrængende klemt op fra den sorte dal under ham. En beklemmende forventning tiltog med det voksende lys.

Der forløb sandsynligvis en time eller mere, mens han sad og iagttog lysets vækst; det spredte sig omsider som grøntflammende fingre op over det sorte himmelhvælv mod dets midtpunkt. Idet dette lys blev sterkere, blev det fosforescerende billede af vor verden svagere og utydeligere, — enten i og for sig eller blot i forhold til det øgende lys; sandsynligvis begge dele, for det maa nu have været ved solefaldstid i Sussexville. Ved at gaa nedad bakken havde Plattner forøvrig ogsaa gaaet gjennem gulvet i klasseværelset og befandt sig nu svævende i luften i det større værelse nedenunder. Han saa her ganske tydelig skolens faste logerende, de læste sine lekser, og han lagde merke til, at de gjorde istand fuskemidler, om hvis tilværelse han aldrig før havde havt nogen idé. Som tiden gik, og det grønne lys øgedes, blev dog alt mere og mere utydeligt.

Ved at se ned i dalen, saa han, at den grønne lysning havde trukket sig langt ned ad bakkeskraaningerne, og at det dybe mørke var brudt af et grønt skimmer som en sankthansorms lys. Idetsamme saa han ogsaa kanten af en mægtig grøntflammende sol hæve sig over de fjerne basaltlignende bakketopper, og et vildt, sort bjergfuldt landskab laa om ham i irgrønt lys og med dybe sodsorte skygger skinnende i blegt blodigrødt. Videre saa han nu et uhyre antal af lette kuglerunde gjenstande, der drev hen over bakkeskraaningerne, som tisteldun for vinden. Ingen af dem var ham dog nærmere end paa dalens anden side. Klokken dernede klemtede hurtigere og hurtigere, som var den utaalmodig, og lys saaes at bevæge sig frem og tilbage i den graagrønne dunkelhed dernede. — Gutterne i skolestuen var nu næsten helt usynlige.

Vor verdens usynlighed, fra den stund hin anden verdens grønne sol stod op, er et interessant punkt, som Plattner absolut holder fast ved. I hin verdens nætter virker synet af denne verden saa forvildende, at al bevægelse vanskeliggjøres derved, siger han. — Man kan derfor undre sig over, at vi ikke i vore nætter ser det ringeste til hin anden verden. Det er dog muligt, at det skyldes det forholdsvis meget mere lys, som vore nætter har sammenlignet med den anden verdens. Plattner skildrer det fulde dagslys der som meget svagere end fuldmaanelys hos os, mens nætterne er af et mørke saa intenst, at man synes at bevæge sig i et hav af sod. — Det er derfor sandsynligt, at det aldrig hos os bliver mørkt nok til greit at se den anden verden, af samme aarsag som fosforescerende gjenstande blot lyser i dybt mørke. — Siden jeg hørte Plattners for-

tælling, har jeg imidlertid prøvet, om det ikke skulde lade sig gjøre at faa et glimt af den anden verden ved at sidde længe i en fotografs mørkerum. Og jeg saa ganske sikkert grønagtige klipper og skraaninger, men dog kun høist utydelig. Læseren tør have mere held. Plattner fortæller mig, at han siden sin tilbagekomst har drømt om, seet og gjenkjendt steder i den anden verden; men det skyldes formodentlig hans livlige erindring derom. Dog skulde det ikke synes utænkeligt, at mennesker med ualmindelig gode øine af og til kan faa et glimt at se af denne underlige verden om os. Men dette er kun mine egne gjætninger; lad mig komme tilbage til Plattners oplevelser.

Idet den grønne sol gled op over den sorte horizont, blev han opmerksom paa en lang gade med kulsorte bygninger nede i dalen, og han begyndte forsigtig at klatre nedover. Veien var vanskelig, ei alene paa grund af skraaningens brathed, men ogsaa fordi den var oversaaet med større og mindre løse stene og klippeblokke. Hans egne bevægelser frembragte den eneste lyd i denne tause verden, thi klokken havde nu ophørt at klemte. Stifterne i hans skosaaler slog ofte ild fra de flintagtige stene.

Da han kom nærmere, saa han, at bygningerne allesammen lignede gravmæler, dog med den forskjel, at de alle var kulsorte. Og ud af den største af disse gravmælelignende bygninger saa han et stort antal af bleggrønne, kugleformige gjenstande trille frem og adsplittes — omtrent som en menneskestrøm fra en kirke. Mange af dem drog ned ad gaden og forsvandt i de mindre sorte bygninger, andre kom gjennem sidealléer op paa bakkeskraaningerne, — ogsaa paa den side, hvor han selv befandt sig.

Ved synet af disse tingester, der kom trillende mod ham, stansede Plattner i stum vildelse. De gik ikke, de havde ingen fødder; de lignede nærmest menneskehoveder, under hvilke et lidet haleagtigt legeme svang. Han var for slagen af det underlige og fremmede til at blive egentlig skræmt. De drev op imod ham baarne af den iskolde vind, omtrent som sæbebobler paa en luftstrøm.

Da de kom nær nok til at kunne sees bedre, saa han, at det nærmeste virkelig var et menneskeligt hoved med besynderlig store øine og med et saadant udtryk af sorg og fortvilelse, som han aldrig før havde seet. Det forbausede ham, at hovedet ikke vendte sig for at se paa ham; det syntes at følge og iagttage noget, der for ham var usynligt, — og det slog ham, at det utvilsomt med sine store øine fulgte noget, der netop foregik i vor verden. Det kom stadig nærmere, men han var fremdeles for betagen af forbauselse til at nære rædsel. Der kom en svag, klagende lyd fra det, da det var kommet lige ind paa ham, næste øieblik slog det mod hans ansigt som en mild klapning — det var ganske koldt —, og videre drev det opad bakken.

En besynderlig overbevisning fæstede sig paa dette punkt i Plattners sind, nemlig at hovedet bar en slaaende lighed med Lidgetts. — Han vendte imidlertid sin opmerksomhed mod de andre hoveder, der nu kom opad skraaningen i en tæt sværm. Ingen syntes at lægge merke til ham. Et eller to kom dog ganske nær og viste tegn til at ville følge det førstes eksempel og give ham et klaps i ansigtet, men instinktmæssig trak han sig undaf. De fleste bar det førstes udtryk af haabløs sorg, anger eller fortvilelse, og han hørte undertiden svage, klagende lyd fra dem. Et eller to græd, medens et tredie, der trillede hurtig opover bakkene, havde et udtryk af dæmonisk raseri. Andre saa kolde og kyniske ud, og nogle udviste et blik af tilfredsstillet nysgjerrighed. Et i det mindste var øiensynligen i en rus af tilfredshed. — Plattner kan ikke mindes ved denne leilighed at have seet andre hoveder, der forekom ham kjendte.

Flere timer itræk iagttog han denne strøm af hoveder, og ikke før de alle syntes at have forladt de sorte bygninger i dalen, begav han sig atter paa vei nedover. Mørket om ham tiltog nu atter. Himlen over ham var bleggrøn. Da han var kommen ned, fandt han en iskold bæk i dalen og slukkede sin tørst fra den; senere drev sult ham til at prøve den mose, der voksede paa stenene langs bækken og han fandt, at den lod sig spise.

Han vandrede om mellem de sorte bygninger og kom omsider til den største, — den, som alle hovederne var trillet ud af. Han fandt her en gruppe af grønne lys brændende paa et basaltlignende alter og et klokkereb, der hang ned fra taarnet midt i bygningens indre. Langs væggene løb en indskrift i ildbogstaver, men i en ham ukjendt skriftart. Medens han forbauset iagttog disse ting og undrede sig over dem, hørte han lyden af tunge fodtrin nedover gaden. Han løb atter ud i mørket, men saa intet. Han følte nu en underlig lyst til at trække i klokkerebet, men bestemte sig til heller at følge fodtrinene. Skjøndt han længe løb efter dem, naaede han dem dog ikke igjen, og hans raab bragte intet svar. Dalen syntes ingen ende at have. Det var dernede i dybet saa mørkt som en nat uden maane hos os, medens det irgrønne blege dagslys fyldte kløftens øvre dele. — Ingen af hovederne var længer dernede; de syntes alle optaget paa høiderne. Ved at se op, saa han dem drive sværmevis omkring, undertiden langs jorden og undertiden som sorte eller bleggrønne snefog gjennem atmosfæren.

Der medgik, siger han, med at følge frem og tilbage de faste fodtrin, hvis ophav han aldrig naaede, med at finde vei gjennem denne endeløse helvedeskløft, med at iagttage de drivende hoveder og undertiden undersøge høiderne, — den bedste del af syv, otte dage. Han talte dem ikke, forklarer han. Et par gange saa han øine, der iagttog ham; men med

ingen talte han. Han sov mellem klipperne. Nede i dalen var vor verden usynlig, fordi man der befandt sig under jorden hos os; men paa høiderne saa han den stadig, saasnart det der blev nat eller her dag. Ofte hvilte han mellem den anden verdens basaltklipper, medens Sussexvilles lindetrær svajede over og om ham. Eller han fandt sig i Sussexvilles gader, eller i det indre af privatboliger og saa, selv useet, mangen underlig og ei for fremmedes blik bestemt scene. Og under denne vandring fandt han ud, fortæller han, at næsten hvert individ i vor verden stadig følges og iagttages af flere og altid de samme af disse hjælpeløse spøgelsehoveder.

Hvad kan de være, disse de levendes trofaste ledsagere? Plattner fik aldrig oplysning derom. Men to, som efterhaanden fandt og fulgte ham, lignede hans barndomsminder om fader og moder. Af og til vendte andre ansigter sig mod ham, ansigter, der mindede om mennesker, som havde været gode eller onde mod ham eller øvet indflydelse over hans liv. Deres blik bragte altid en underlig følelse af tungt ansvar. Til sin moders hoved talte han, men der kom intet svar; hun saa blot bedrøvet, fast, ømt og lidt bebreidende paa ham.

Plattner fortæller om dette ligefrem; han har ingen forklaring at byde. Vi overlades til vore egne gjætninger om hvad og hvem disse væsener er, eller hvorfor de, hvis de virkelig er de døde, saa omhyggelig og lidenskabelig følger med i en verden, de for bestandig har forladt. Kanske, naar livet er endt og valget mellem godt og ondt er gjort og ei mere kan omgjøres, — kanske vi da tilbringer tiden med at iagttage og følge virkningerne af vort valg. Sikkert maa det vel være, at lever vi efter døden, saa maa ogsaa de interesser og sympatier, der er vort livs liv, leve med os og fremdeles binde os til jorden. — Undskyld denne min egen, sagen lidet vedkommende parentes. Plattner har som nævnt ingen forklaring at give.

Dag efter anden vandrede han afsted gjennem hin underlige verden udenom verden, træt og omsider svag og udsultet. Om dagen — vor dag — forstyrrede denne verdens billeder ham, saa det var vanskeligt at gaa, og de mange uhyggelige scener drev ham ofte til fortvilelse. Om natten omgaves han af de spøgelseagtige hoveder med deres triste udtryk og klagende lyd i den iskolde vind. Han begyndte at lide fysisk og aandelig ved tingenes forunderlighed og uhygge, og længedes indtil pinlig smerte tilbage til jorden. Især følte han ubehageligt de to hoveders nærværelse, der altid fulgte ham. Han skreg til dem, skjældte dem ud, bønfaldt dem om at lade være at trille efter ham. Intet svar, intet tegn paa, at de forstod ham. De standsede, naar han standsede, og trillede videre, naar han gik.

Den niende dag mod aftentid, hørte han fodtrinene atter nærme sig.

Han befandt sig da paany paa den samme bakkeskraaning, hvor han først var falden ned. Han skyndte sig ned mod dalen, men stansede straks ved synet af noget, der foregik i en baggade i nærheden af skolen.

Der var to i et værelse. Han kjendte dem begge af udseende. Vinduerne var aabne, og aftensolen skinnede ind, saa billedet viste sig ganske tydelig mod den mørke og bleggrønne baggrund, — omtrent som et tryllelygtbillede. Der var ogsaa et lys tændt i værelset.

I en seng laa en mager, sammensunken mand, det hvide ansigt frygteligt at se i de sammenkrøllede nedsunkne puder. Hans krampagtig knugede hænder var løftede. Paa et bord ved sengen stod medicinflasker, vand, ristet brød og et tomt glas. Fra tid til anden skiltes mandens læber ad, som søgte han at sige et ord, han ikke evned at udtale. Men den anden i værelset — en kvinde — saa ikke hans forsøg paa at tale, thi hun var ivrig beskjæftiget med at tømme papirer ud af en gammeldags kommode i et hjørne af værelset.

Fodtrinene — de fodtrin, der lyder saa lydt i den anden verden og kommer saa stilt i denne — nærmede sig nu stadig, og samtidig med dem kom sværm i sværm af hoveder. Aldrig havde han før seet saa mange af dem. Alle øine var rettede imod det billede, han saa. Men medens nogle blot syntes at se den døende, fulgte de andre udelukkende kvinden, idet hun med graadigt blik søgte noget, hun ikke syntes at finde. De flokkedes om Plattner; de kom i lyset for ham; de strøg forbi hans ansigt, og deres fortvilede, spædstemmede klager fyldte luften.

I værelset maa det have været ganske stille, skjønt hele hovedsværmen var derinde og rundt om. Han siger, at han iagttog, at lysets flamme brændte ganske rolig, mens den iskolde vind strøg om ham, der han stod i værelset, og hvert fodtrin lød som et tordenbrag. Og ansigterne! Det var især to, han lagde merke til, i kvindens nærhed. Det ene var ogsaa en kvindes; det maatte engang have været koldt og haardt, men var nu mildnet af dyrtkjøbt visdom. Det andet kunde have været den søgende kvindes fader. Begge saa ud, som fulgte de med tvungen opmerksomhed fuldbyrdelsen af en eller anden djævelsk daad, de ikke havde magt til at hindre. Og der var andre — lærere kanske og venner. — Rundt den døende var der ogsaa mange, men ingen, der syntes at være forældre eller lærere. Ansigter, der engang maatte have været tunge og raa, men hvori sorgen havde lagt kraft. Først blandt disse et pigeansigt; det saa hverken vredt eller angrende ud, kun træt og taalmodigt, og, som det syntes Plattner, ventende paa hvile.

Han siger, at han har ikke evne til at beskrive, hvad han her saa. Han holdt paa ganske at tabe bevidsthed og sansers brug.

Pludselig standsede fodtrinene. Forventning føltes i alle nerver.

Der herskede et sekunds absolute stilhed, og saa kom klokkens første klemt skjærende gjennem stilheden som en klinge. Ansigterne vuggede grædende og jamrende frem og tilbage. Men kvinden i værelset hørte intet; hun havde fundet noget og brændte det i lysflammen. Det var et papir. Ved klokkens andet klemt, blev alt utydeligt for Plattner, og en vind kom og blæste sterkt gjennem hovedsværmen; de føg omkring som visne blade senhøstes. Ved det tredie klemt, saa han noget mørkt strække sig frem gjennem ansigtshoben og lige hen til sengen. — Der tales om en lyssøile; vel dette var som en mørkesøile — sort mod sortheden — og det havde formen af en haand og en arm.

Den grønne sol var imidlertid staaet op, og værelsets indhold saaes derfor blot ganske svagt. Plattner saa kun videre en kamp i sengens hvide, og at kvinden vendte hovedet og saa over skulderen skræmt hen til den døende.

Hovederne løftede sig saa og strøg som en vældig grøn støvsky ned i dalen mod det store gravtempel. Og Plattner troede, han forstod den sorte arms betydning. Han vovede ikke at se sig tilbage efter den form, som armen tilhørte. Tildækkende sine øine med hænderne satte han, greben af vild rædsel, paa sprang, men gled snart over en sten og faldt.

Næste øieblik fandt han sig selv omtaaget, blødende og med en eksplosions rystning i hoved og sanser, siddende i Lidgetts jordbærseng . . .

Han forklarer det saaledes, at han i ophidselsen ved det syn han saa, ubevidst maa have taget flasken med det grønne pulver ud af lommen igjen og holdt den i haanden under sit løb; ved faldet er den saa formodentlig eksploderet.

Dermed slutter Plattners fortælling. Jeg har gjengivet den nøiagtig, som han gav mig den, og har, tror jeg, med held undgaaet den for en novellist nærliggende fristelse til at udsmykke eller udbedre fortællingen; thi det vil enhver kritisk læser se, at det havde været let at gjøre, havde man først tilladt sig ringeste frihed i gjengivelsen.

Det staar kun tilbage at tilføie, at et dødsfald virkelig fandt sted i en baggade ved skolen, saavidt det er muligt at bestemme det, samtidig med Plattners oplevelse i den anden verden. Den afdøde var skatteopkræver og assuranceagent. Hans enke, der var betydelig yngre end manden, egtede for en maaned siden en hr. Whymper, veterinærlæge i Allbeeding. Da den del af fortællingen, der angaar hende, i nogen tid har været i folkemunde i Sussexville, har hun tilladt mig at gjøre brug af hendes navn paa betingelse af, at jeg oplyser, at hun bestemt benegter rigtigheden af alt, hvad Plattner fortæller om hendes mands sidste øieblikke. Hun brændte

ikke noget testamente, siger hun (Plattner har saavidt jeg ved, aldrig beskyldt hende derfor); hendes mand har aldrig udfærdiget mere end ét testamente, og det var lige efter brylluppet.

Plattners beskrivelse af værelsets indredning (han har saavidt det kan godtgjøres aldrig seet det) er merkværdig korrekt.

Og for ikke at faa ry for at være behjælpelig med at udbrede overtro, lad mig atter til slutning gjøre opmerksom paa, at jeg ikke garanterer sandheden af Plattners historie. At han forsvandt fra verden i ni dage er utvilsomt en bevist kjendsgjerning. Men det beviser jo ingenlunde alt, han fortæller. Endnu engang derfor: lad læserne vel holde de to ting ud fra hinanden. Det er f. eks. tænkelig, at det hele har været en hallucination — fjerdedimensionshallucinationer kan jo tænkes mulige. Skjønt merkeligt vilde det være hos saa nøgternt og normalt et menneske som Plattner.

Forøvrig vil den kommende indberetning til *Society for the Investigation of Abnormal Phenomena* give den interesserede læser alle ønskelige detaljer og den hele vidneførsel. Jeg tillader mig derfor at henvise til den.

Serumstatistik fra Londons hospitaler.

En detaljeret beretning om brugen af antitoxisk serum i difteri ved Londons hospitaler er udgivet. Resultaterne for 1895 ved alle de seks hospitaler, hvor difteri behandles, er fremstillet, og beretningen er et værdifuldt vidnesbyrd om den nye behandlingsmaades nyttighed.

Antitoxin blev brugt i mere end $^3/_5$ af alle sygdomstilfælde — især i de haardere. En sammenligning mellem 1894, da antitoxin ikke var i anvendelse, og 1895 ser saaledes ud:

	Tilfælde.	Dødsfald.	Dødeligh. pct.
1894	3042*)	902	29,6
1895	3529	796	22,5

Her er altsaa en nedgang i dødelighed af 7,1 procent sammenlignet med 1894, i hvilket aar dødeligheden var den laveste, man hidtil havde kjendt. Denne nedgang maa udelukkende skrives paa antitoxinens regning, da intet ellers var ændret i behandlingsmaaden. Den gjennemsnitlige haardhed af sygdommen var omtrent den samme i begge aar, og antallet af meget unge, d. v. s. ugunstige, patienter var noget større i 95 end i 94. De væsentlige betingelser var idetheletaget de samme i begge aar. Var antitoxin bleven brugt i alle tilfælde i 95 istedenfor bare i $^3/_5$, vilde sammenligningen være mere symmetrisk, men antallene er alligevel til-

*) Det mindre antal tilfælde i 94 skriver sig fra, at opgaven kun gjælder 10 af aarets maaneder.

strækkelig store til at gjøre den gyldig. Den sikre slutning er, at i aaret 1895 frelste antitoxin 250 menneskeliv i London.

Nylig har ogsaa vakcinationens betydning i England bekræftet sig paa en ligesaa sørgelig som slaaende maade.

I Gloucester udbrød der smaakopper, som greb om sig med paafaldende hurtighed. Det viste sig, at vedkommende embedsmænd i en rækkeaf aar vedvarende havde undladt at vakcinere, som det efter bestemmelserne var deres pligt at gjøre. De er nu ansvarlige for den voldsomste koppeepidemi, der i lange aarrækker har hjemsøgt nogen engelsk provinsby. I sidste uge af marts anmeldtes 154 nye tilfælde bare i selve byen, og sygdommen syntes endda ikke at være paa sit høidepunkt. Af 90 dødsfald indtruffet indtil 27de marts var hele 74 blandt uvakcinerede personer.

P. E.

Myrer og indiske tryllekunstnere.

Om de indiske fakirers forbausende kunststykker har *Kringsjaa* fortalt.

Et af disse kunststykker bestaar deri, at tryllekunstneren saar et frø, der for den overraskede tilskuers øine hurtig vokser op til en blomstrende plante. Denne saakaldte mango-kunst (mango er en ostindisk frugt) tror en franskmand, Ragonneau, nu at have fundet en meget enkel forklaring til. Kunstneren saar simpelthen sit frø i jord, der er taget fra visse myrers tuer. Den telstedeværende myresyre skal være aarsagen til den hurtige spiring og vækst. Den franske iagttager anfører, at han har gjentaget eksperimentet i alle enkeltheder ved at udsaa frø i jord, der paa forhaand var vandet med en fortyndet opløsning af myresyre. Dette er høist paafaldende, naar man sammenligner det med den bekjendte myreforsker Moggridges iagttagelser over agerdyrkende myrer ved Rivieraen. Ifølge *Nature* fandt M. at korn, der laa lagret i middelhavsmyrenes kornkamre, undlod at spire paa ubestemt tid. At deres spireevne ikke var ødelagt, viste sig ved at flytte dem og udsaa dem i frisk jord, hvorefter de straks vokste op. At myrer skulde være istand til at udøve en saadan ligefrem modsat indflydelse paa væksten af sæd synes høist merkværdigt.

P. E.

Et folks aarsregnskab.

I *Arena* gives følgende statistik for de Forenede stater. I 1890 havde landets hele produktion en værdi af 50,470 millioner kroner, det vil sige ca. 2500 kroner pr. arbeider, 800 pr. individ og 4000 kroner for hver familie i landet, — altsaa nok til at skaffe alle et ganske godt udkomme. Af den hele sum gik $52^1/_4$ pct. til arbeidsløn.

I 1880 var værdien af den hele produktion blot 28,900 millioner kroner, hvoraf kun $48^1/_4$ procent gik til arbeidsløn. Produktionen repræsenterede da kun 3200 kroner pr. familie. Ikke alene har saaledes produktionen øget uhyre i absolute tal paa disse ti aar, men den er ogsaa øget i forhold til folketallet med ca. 20 procent, saaledes at ifald rigdom og indtægter var jevnt fordelt, vilde hver familie i 1890 leve 20 procent bedre end i 1880. Og arbeiderne har faaet 4 procent mere af udbyttet end før.

Saa vidt tallenes lyse side. Nu for den mørke, der er meget mørk. Af den i tiaaret tilvoksede rigdom har kun $35^1/_2$ procent tilfaldt folkets store arbeidende masser og middelklassen, resten eller $64^1/_2$ procent en faatallig klasse af rigmænd, — $^1/_{20}$ af folket. Denne tyvendedel af folket absoberer altsaa $^2/_3$ af rigdomsforøgelsen og $^1/_3$ af den aarlige produktion!

Den aarlige produktion anvendes omtrent som følger: 22,600 mill. til fornødenhedsartikler (fødemidler 12,200; klæder 4500; møbler 1200; lys og brænde 1800; forskjelligt 2900). Til vedligeholdelse af gammel rigdom og dens forøgelse med ny gaar der 13,800 millioner. Regjeringen (med alt den giver) koster blot 890 millioner. Spirituosa 3330 mill.; tobak 1660 millioner; anden luxus 8790 millioner.

Dyr og mennesker — en stor familie.

(Efter **Elisée Reclus** i „*Magazine International*").

ennesket elsker at leve i drømmens og fantasiens luftige verden. Det arbeide, tanken kræver for at kunne gribe virkeligheden, synes os altfor besværligt, og saa prøver vi at unddrage os det ved at tage vor tilflugt til de færdige meninger. Tvilen er den vises hovedpude, — den salige tro er kun for den fattige i aanden. Der var en tid, da man nøiede sig med at vide, at der oppe i himlen sad en almægtig Gud, som følte, vilde og handlede for os. Nu for tiden er denne personlige Gud bleven en myte for de fremskredne mennesker, og de erstatter ham med ord, som de søger at give en mystisk magt og betydning, — jeg nævner til eksempel ordet „Fremskridt".

Nu er det vistnok sandt, at menneskene i mange henseender er gaaet frem. Vore sansefornemmelser er formodentlig blevne finere og mere udsøgte, vor tænkning dybere og skarpere, og vor humanitetsfølelse har ved at omfatte en saa meget større verden vokset vidunderligt i bredde og fylde. Men intet fremskridt kan gjøres uden et delvist tilbageskridt. Mennesket vokser, men under sin fremvekst skifter det opholdssted: for at kunne rykke videre frem maa det opgive noget af den jord, det før besad. Fuldkommenheden vilde bestaa deri, at det civiliserede menneske kunde bevare den vildes kraft og behændighed og desuden mange primitive

folks skjønne ligevegt, naturlige sundhed, moralske ro og den simple livsførelse, det fortrolige forhold til dyrene og jorden og alt, som bor paa den. Mangfoldige erfaringer har lært os, at mennesket med en energisk vilje kan — trods alle begunstigelser, som det moderne samfund yder det — eie den vildes førstnævnte egenskaber i forening med den høiere aandskultur, som en tusenaarig udvikling har skjænket, og dog hvor mange har vel erhvervet dette nye uden samtidig at tabe? hvor mange er jevnbyrdige af den primitive vilde i hans skove eller paa hans sletter og samtidig ligemænd med den moderne kunstner eller lærde i vore folkemyldrende byer?

Selv om der nok kan paatræffes enkelte undtagelser, som forener disse forskjellige dyder, saa maa man dog med sorg indrømme, at menneskeheden i sin helhed har tabt nogle af sine bedste og oprindeligste egenskaber. Jeg vil som bevis herfor bare nævne den ting, at dyrene, vore stamfædre, vore lærere i livets kunst — de som ved sit eksempel lærte os jagt og fiskeri, at læge saar og bygge huse, at arbeide i fællesskab . . . de er bleven os fremmede.

Naar vi nu taler om at tæmme og opdrætte dyr, saa ligger der i ordene altid en bibetydning af undertrykkelse, men for den primitive vilde stod dyrene som brødre, der var hans ledsagere og arbeidskamerater. I virkeligheden var jo dyr som hunde, fugle og slanger kommen foran menneskene, naar det gjaldt at berge sig mod fælles ulykker — særlig i tilfælde af storm eller oversvømmelse. Indianerkvinder i Brasilien har ofte et helt menageri omkring sig, og rundt en enslig hytte kan man finde tamme tapirer, raabukke, pungrotter, ja endog jaguarer. Man kan se aber hoppe i grenene over hyttens tag, pecarier (disotylus torquatus) grave i jorden, peberfugle, hokkoer — en art amerikanske hønsefugle — og papegøier flagre i træernes løv, beskyttet af hunde og store kjønsløse fugle. Og hele denne republik lever i bedste orden uden at styres af en gnaven, brutal hersker. Den chilensiske gjæter, som streifer om med sin lama oppe paa Andesbjergenes høie sletter, vilde aldrig prøve at betvinge sit dyr ved andre midler end kjærtegn og opmuntrende ord: en eneste voldsom handling, og lamaen vilde i krænket stolthed lægge sig ned og ikke reise sig mere. Den gaar altid rolig sin gang, lader sig aldrig paatvinge en for tung byrde, stanser længe ved solopgang for at betragte dagens glødende stjerne, ønsker inderlig, at man bekranser den med blomster og baand, og at man svinger en fane over dens hoved, men allermest glæder den sig, naar børn og kvinder kjærtegner den i hytterne. Og nu beduinens hest, — ligger den kanske ikke i teltet hos sin herre, der sover mellem dens ben?

I disse frie forhold lever den naturlige sympati, som forener alt

levende i en stor følelse af fred og kjærlighed. Fuglen sætter sig paa disse menneskers haand, som den den dag idag sætter sig paa tyrens horn; og ekornet hopper om lige for næsen paa folkene. Selv naar det gjælder politik, glemmer ikke disse naturbørn sine dyr. Naar folket i Fazogl afsætter sin konge, husker de altid paa at holde følgende tale til ham: „Da du ikke længer er yndet af mændene, kvinderne, børnene, æslerne, gjør du bedst i at dø, — og vi er villige til at hjælpe dig dermed."

I de gode gamle tider havde dyr og mennesker ingen hemmeligheder for hinanden. „Dyrene talte," heder det i fabelen, — og mennesket forstod dem. Der gives ingen mere henrivende romaner end de fortællinger fra Sydindien — de stammer maaske fra verdens ældste folk —, hvori elefanter, sjakaler, tigre, løver, springmus, slanger, krebse, aber og mennesker skildres som levende i broderligt samkvem, tilsammen dannende en stor skole, hvor oftest dyret var førstelærer!

Den opdrætning og tæmning, vi nu for tiden giver dyrene, betegner i mange henseender et virkeligt moralsk tilbageskridt. Saa langt fra at forbedre og udvikle dyrene har vi fordærvet dem og gjort dem stygge. Vistnok har vi gjennem det kunstige udvalg udviklet visse evner hos dyrene, vi har øget deres styrke, behændighed, raskhed, skjærpet deres syn og lugt osv., men først og fremst har vi, som de uforbederlige kjødædere vi er, lagt vort bedste arbeide paa at øge mængden af det kjød og fedt, der gaar paa fire ben. Vil nogen paastaa, at vor tamme gris staar høiere end vildsvinet, eller at vor skidne, dumme, tamme sau repræsenterer et fremskridt fra det uforfærdede, modige vilde faar? Dyreopdrætternes kunst bestaar fornemmelig i at gilde de stakkars bæst og producere bastarder, som ikke kan faa afkom. Hestene styres med stangbidsel, svøbe og sporer, og saa klager man endnu over, at de ikke har kvik opfatning. Selv naar dyrene trænes under de heldigste betingelser, svækker man deres modstandskraft mod sygdomme, deres evne til at tilpasse sig til nye omgivelser, kort sagt de bliver kunstprodukter uden evne til at leve med i naturens frie liv.

Overalt, hvor civilisationen trænger frem, uddør dyreverdenen. Man ved, hvor mange fugle de europæiske jægere har udryddet paa Ny Zeeland og Australien, paa Madagaskar og Polarøerne. Hvalrossen er næsten forsvunden. Hvalen flygter bort fra vore tempererede have, og snart vil man forgjæves søge den i Ishavets kolde dybder. Paa samme maade trues ogsaa de store landdyr. Man ved, hvordan det er gaaet med uroksen og bøffelen, der er ingen grund til at tvile om, at den samme skjæbne venter næshornet, elefanten og flodhesten. Statistiken oplyser, at der aarlig produceres 800 tons elfenben, det vil med andre ord sige, at professio-

nelle jægere hvert aar dræber 40,000 elefanter — deri ikke medregnet de dyr, som saarede drager sig ind i skovtykningen for at dø der.

Ak, vi er kommen langt bort fra de gamle singhalesere, hvis „tiende videnskab bestod i at vinde en elefants venskab," langt bort fra arierne i Indien, som gav den tæmmede kolos to brahmaner til ledsagere, forat han kunde lære at øve de dyder, som sømmede sig hans slegt!

Hvor har vi ikke fordærvet hunden, menneskets mest trofaste ledsager og ven! Den store mængde af disse kloge dyr er bleven lige vant til pryglene som soldaten: de skjælver for pisken og kryber for herrens truende blik. Vi møder i et væk disse væmmelige buldogge, som bider de fattige i læggene eller farer i struben paa vore tjenere, og de smaa ækle skjødehunde, der tilegner sig alle deres herskerinders daarlige tilbøieligheder: forfængelighed, frækhed, kræsenhed osv. De kinesiske hunde, som opdrættes for at tjene til menneskelig føde, bliver betegnende nok enestaaende dumme og sløve. — Tænk i modsætning hertil paa den med rette elskede hund, den som faar vokse op i gode, ædelt tænkende, høimodige omgivelser. Kan man ikke ofte sige om et sligt dyr, at det virkeliggjør det sande menneskelige — i almindelighed overmenneskelige — ideal af hengivenhed og moralsk følelse? Og kattene, som bedre end hundene har forstaaet at bevare sin personlige uafhængighed og eiendommelige karakter, har de kanske ikke siden de levede i vild tilstand i skovene, gjort beundringsværdige fremskridt i forstand og moral? Der findes ikke den menneskelige følelse, som de ikke under visse omstændigheder kan forstaa eller dele, ingen forestilling, som de ikke gjætter, ikke et ønske, som de ikke aner. Digteren ser i dem et slags troldomskyndige væsener, og det er sikkert nok, at de stundom synes klogere end menneskene, naar det gjælder om at ane, hvad der vil ske.

Vil vi se, hvordan dyr og mennesker kan komme godt ud af det med hinanden, behøver vi bare at gaa ned i markeds-komedianternes fjæleboder. Og hver fængselscelle forvandler sig ganske naturligt til en skolestue, hvor rotter og mus, fluer og lopper er lærere, naar blot vogterne ikke er altfor ivrige i opfyldelsen af sine ordenspligter. Slige kjendsgjerninger er tilstrækkelige til at vise, hvor mange midler menneskene har til at gjenvinde sin uhyre indflydelse paa hele den levende verden, som de hidtil har overladt i naturlovenes vold. Naar vor grusomt individualistiske civilisation, der har delt verden i ligesaa mange indbyrdes fiendtligsindede stater, som der er private eiendomme, endelig helt har sprængt sig selv, vil den nok komme tilbage til det at sætte indbyrdes sammenslutning og samarbeide istedenfor alles krig mod alle. Naar maalet for vor stræben bliver at søge venskab og forstaaelse istedenfor den forgjængelige lykke, og naar begeistrede naturforskere har aabenbaret os alt, hvad der findes

af henrivende, af elskværdigt og menneskeligt eller rettere overmenneskeligt i dyrenes væsen, da vil vi vel endelig tænke paa alle de arter, som blev sat tilbage i udvikling, og vi vil ikke længer lade dem være slaver og maskiner for os, men sande venner og ledsagere. Studiet af de primitive folk har i høi grad bidraget til at give os forstaaelse af vore dages civiliserede menneske; den dybere indtrængen i dyrenes følelsesliv og tankegang vil bringe os storartet fremad i kundskaben om livet, øge vor forstaaelse af tingene og vor kjærlighed. Og jo raskere vi gaar frem heri, des snarere vil vi faa se ekornet fra skoven komme til os for at lade sig kjærtegne og se paa os med sine sorte øine, og fuglen vil sætte sig triumferende paa vor elskede kvindes skulder: den ved, at den ogsaa er smuk og vil have sin andel i kysset!

Billeder fra Abyssinien.

(Efter „*Echo*").

Frugten af den vise kong Salomos kjærlighedsforhold til dronningen af Saba var en søn, der fik navnet Menelik. Salomo og hans søn lignede hinanden saa meget, at de ofte blev forvekslede af undersaatterne. Denne lighed blev derfor omsider den vise konge besværlig, og for at blive ham kvit overdrog han ham herredømmet over kongeriget Abyssinien. Da Menelik drog bort fra Jerusalem, førte han med sig den hellige ark og de to gyldne erkeengler, hvis mægtige vinger beskyttende dækkede arken. Paa en sabbat naaede karavanen bredden af en flod. Menelik og endel af de jøder, som ledsagede ham, nølede ikke med at sætte over denne flod, og neppe berørtes de af dens bølger, før de blev kristne, mange aarhundrer før Kristi fødsel. Fra disse længe før Kristi fødsel døbte jøder udleder Abyssiniens herskere sin afstamning. Salomo er altsaa stamfader til de tapre, krigerske bjergboere, der har tilføiet italienerne det knusende nederlag ved Adova.

Som bevis paa deres afstamningstraditions fulde paalidelighed paaberaaber abyssinerne sig overfor den vantro fremmede arken, som Salomo's søn bragte med fra Jerusalem. Denne ark er skjult i kirken i den hellige stad Axum. Axum, hvor negusen umiddelbart efter seiren ved Adova lod sig krone til keiser af Abyssinien, er ifølge traditionen grundlagt af den første Menelik, Salomos og dronningen af Sabas søn. Den er beliggende omtrent 20 km. fra slagmarken ved Adova og en god landevei forbinder begge steder. Axum er vistnok Abyssiniens hovedstad, men har ingen-

lunde præg heraf. Haver og smaa huse, enge og agre giver den snarere udseende af en landsby. Men obeliskerne, der staar i den nordlige kant af byen og vækker den fremmedes forbauselse saavel ved sit store antal som ved sin godt bevarede stand, vidner om Axums fordums betydning.

Nu er det blot den ovenomtalte kirke der gjør Axum interessant. Sagnet fortæller, at engang hele Abyssinien var oversvømmet af en vandflom, da Kristus paa et tog gjennem verden kom did. Det vakte hans mishag at se et land, hvor ikke en eneste kirke var reist til hans ære. Derfor lod Kristus et bjerg vokse ud af den bølgende vandflom. Paa det sted af dette bjerg hvor han havde sat sin fod, blev der et aftryk af hans fod, og her blev da den hellige kirke bygget, hvori abyssinerne til tegn paa sin afstamning fra Salomo hensatte den ark, de engang havde ført med fra Jerusalem. Ingen kan faa se arken; derfor ved heller ingen hvor i kirken den er skjult, undtagen Nelreiden, ypperstepresten. Thi arken er usynlig for alle andre dødeliges øine; men dens eksistens er ikkedestomindre en ligesaa sikker kjendsgjerning for abyssinerne, som at deres hersker, Negus negesti, kongernes konge, er en direkte ætling af den vise kong Salomo og den skjønne dronning af Saba.

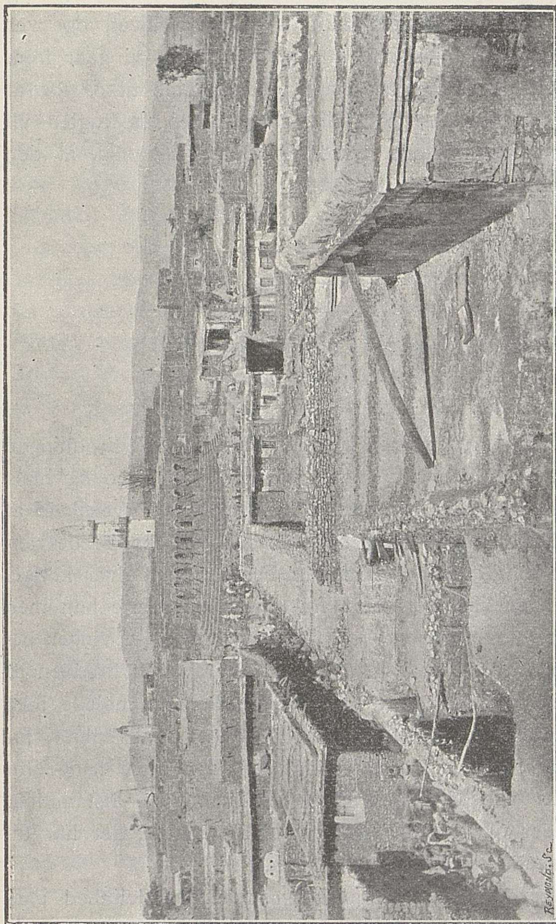

Harar.

Indesluttede i sine høilandsdale som i en fæstning har abyssinerne

vidst at forsvare sin uafhængighed og sin tro mod alle angreb udenfra. Islams mægtige bølge brødes mod deres klippemure, og muhammedanernes fanatisme mødtes af en end uovervindeligere fanatisme hos de indfødte. Og at abyssinerne nu saagodt som fordum forstaar at forsvare sin frihed, derom har italienerne høstet bitter erfaring.

Ikke med uret kaldes Abyssinien Afrikas Schweitz. Fra den glødende hede kyst, hvor det italienske Massuah ligger og middeltemperaturen i aarets koldeste maaned, januar, er + 25 ⁰ C. og aarets middeltemperatur + 40 ⁰ C., fra den usunde, golde, bagerovnhede kyst hæver sig i brede terrasser et land med sundt klima og mild tempereret luft. Uhyre sykomorer, cedre, palmer og citrontræer omrammer frodige enge, paa hvilke roser pranger og jasminer dufter. Blaa, klare sjøer fylder udslukkede vulkaners kratre. Høiere op hersker et høifjeldslandskabs barske vildhed:

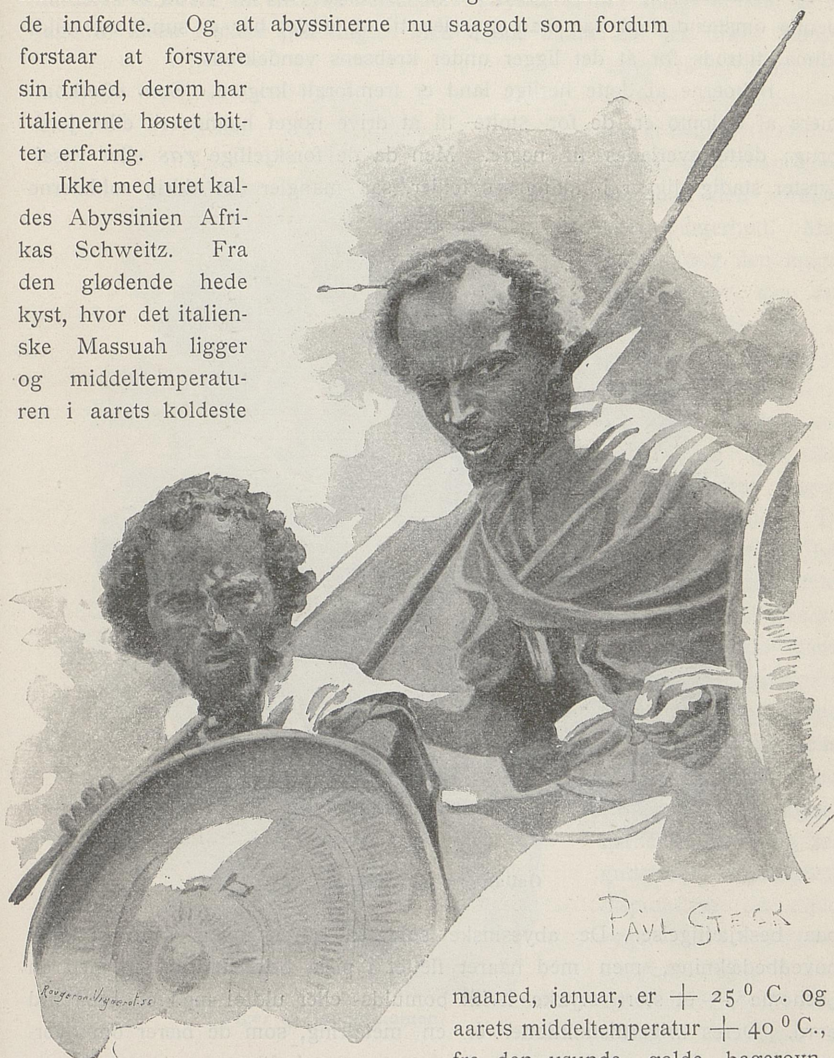

Danakiler.

Dybe slug, larmende fossefald, bratte klippemure, hvortil lianer og mimoser klynger sig, kjæmpeblokke af størknet lava lige under grænsen af den evige sne. Middelhøiden af det abyssinske høiland er ca. 2000 meter, og i denne omstændighed har man grunden til at landet har et sundt og mildt klima, tiltrods for at det ligger under krebsens vendekreds.

Beboerne af dette herlige land er fremforalt krigere. Som efterkommere af Salomo er de for stolte til at drive noget haandverk eller jordbrug; dette overlades til negre. Men da de forskjellige *ras* eller vasalfyrster stadig ligger i indbyrdes feider, saa mangler det aldrig soldaterne

Gallaneger med hakke.

paa beskjæftigelse. De abyssinske soldater bærer ingen uniform; uden hovedbedækning, men med haaret flettet i pisk, beklæder de sig med en „schoma" — et stort stykke hvidt bomulds- eller uldtøi med en bred rød bord. Deres krigerdistinktioner er en metalring, som de bærer om overarmen og en løve- eller panterhud, slængt over skulderen.

I krigstid lægger de over schoma'en et panser af jern eller læder. Indtil indførelsen af skydevaaben var de bevæbnet med lange lanser og korte brede sværd. Denne bevæbning har i de senere aar blevet betydelig moderniseret, idet abyssinerne nu endogsaa er forsynet med repetergeværer af den allernyeste konstruktion.

Stolt ser de abyssinske krigere ned paa alle dødelige. De tror at hele verden tilhører dem. „Jeg er den frygtede Baluta Gebo,“ sagde en af deres anførere til en tysk reisende. „Synet af mit ansigt er nok til at jage to tusen tyskere paa flugt. Med denne haand har jeg dræbt hundre ægyptere og flaaet fem og femti vantro levende. Jeg er den ubetvingelige kriger, som man kjender paa den sortflekkede panterhud. Man kalder mig den magre Baluta Gebo, men den magre Baluta Gebo er en løve, der dræber og flaar alle sine fiender.“

Piger af Gallastammen.

Ingen abysinsk soldat — om tyk eller mager — faar nogensomhelst betaling. De lever af plyndring. Byttet deles i lige dele; saa meget faar høvdingen, saa meget officererne, saa meget soldaterne. I krigen udplyndres fienderne, i fredstid deres eget land. Forøvrig skal abyssinerne udmerke sig ved gudsfrygt, urenslighed, disputerlyst og havesyge. Den i Abyssinien gangbare mynt er som bekjendt Maria Therese daleren. Klangen af denne overdøver abyssinerens samvittighedsrøst, aabner alle døre, alle hjerter og al modstand. Som man kan vente er tiggervæsenet almindelig udbredt blandt et saa havesygt folk. I Abyssinien tigges der ogsaa paa de mangfoldigste, mest raffinerede og udspekulerede maader. Man finder sogar tiggere tilhest. Men tiltrods for alt dette tiggeri er abyssinerne ærlige; alene røvere og soldater stjæler.

Høi anseelse blandt abyssinerne nyder de geistlige, formodentlig fordi de endog overgaar alle andre stænder i graadig havesyge. De abysinske geistlige bærer lange, gule, fruentimmeragtige gevandter og høie, sorte turbaner.

Selv landets hersker, Negus negesti, bøier sig for Guds tjenere; selv Negus tillægger den prestelige velsignelse den høieste betydning. Engang vilde en „aduna“ (prest) i en offentlig forsamling lyse den store negus Theodorus i ban paa grund af en af denne begaaet forseelse. Da ladede Theodorus sine pistoler, sigtede paa aduna'en og med udtryk af den største ærefrygt og dybeste ærbødighed sagde han; „Jeg beder, hellige fader, om Deres velsignelse!“ Og hans bøn blev opfyldt.

Buddhas forløber.

(Efter professor **Ludwig Büchner** i „*Zukunft*“).

Da buddhismen i de senere aar har interesseret den dannede verden i saa høi grad, at der endog er blevet stiftet buddhistiske menigheder i flere europæiske hovedstæder, vil det sikkerlig lønne umagen at efterspore kilderne til denne ærværdige religion. Der gives nemlig ingen tankeretning af mere omfattende art, der pludselig er sprunget ud af sin ophavsmands hjerne, som Pallas Atene af Zevs's pande. Overalt kan der eftervises mere eller mindre aabenbare mellemled, som forbinder senere systemer med tidligere forudgaaende. Ogsaa med buddhismen, der synes saa original, er dette tilfældet. Buddha har, som Kristus, havt sin Johannes den døber, — han heder Kapila og er grundlæggeren af Sankja- eller Samkhya-filosofien. Det særlig interessante ved dette system er den merkværdige lighed, som dets blot paa spekulation byggede læresætninger har med den moderne videnskabs gjennem erfaring og eksperiment fundne sandheder.

Samkhya-læren er som buddhismen helt ateistisk. Al verdens-skabelse er umulig, eftersom en ting ikke kan være sin egen aarsag og en substans kun kan fremgaa af en anden substans. Da videre enhver bevidst handling enten maa have et egoistisk maal eller have sin oprindelse i en god vilje, og disse to motiver begge er udelukkede ved verdens frembringelse, er det umuligt, at den kan have sin grund i en bevidst handling. En almægtig Gud, hvis ønsker altid er opfyldte, kunde ingen personlig interesse have ved hin skabelse. Og af godhed kan Gud ikke have

skabt verden, da denne jo rummer vel saa megen nød, lidelse og ondskab som glæde og godhed.

Vistnok findes ifølge Kapilas system ogsaa guder, som er noget høiere organiseret og lykkeligere end menneskene. Men de er som disse i egenskab af skabte og forgjængelige væsener underkastede Samsâras jernhaarde nødvendighed: forvandlingens lov, der hersker over alle gjennem aarsagsforholdet sammenlænkede væsener. Med verdens skabelse har de intet at gjøre.

Det sande væsensgrundlag for denne skabte verden udgjør Prakriti eller den evige, uendelige, ubegrænsede urmaterie, hvoraf alt opstaar, og hvortil alt synker tilbage. Den er i sig selv usynlig, da den er for fin for vore sanser. Alle senere udviklede kræfter eller egenskaber har ligget skjult i denne urmaterie. Alle af den opstaaede væsener maa gjennemgaa en periodisk tilintetgjørelse og fornyelse uden begyndelse eller ende, — en proces, som fra evighed af har fuldbyrdet sig et uendeligt antal gange og vil gjentage sig ned gjennem tidernes uendelighed. Denne lære med dens mange mere i detaljer gaaende dogmer, som f. eks. at kraften ikke kan være noget forskjelligt fra det substrat, hvortil den er bundet, og at det indre organ (hvad vi kalder nervesystemet) er sansernes materielle aarsag, stemmer merkværdig godt med den moderne naturvidenskabs resultater og anskuelser. Ogsaa deri læres, at den i sig selv bevidstløse materie først i sjæleprincipet naar til selvbevidsthed.

Derimod staar denne filosofi i fuldstændig modsætning til moderne anskuelser, naar den stiller sjæleprincipet som noget for sig selv bestaaende ligeoverfor naturen og udruster det med kræfter, der formaar at lamme materiens tryk og indflydelse. Den sjæl, som har naaet frem til den gjennemskuende erkjendelse — den vises høieste maal — er befriet fra materiens magt. Den ansees for uforanderlig og i hvile, — i modsætning til materien, som er underkastet en evig omskiftelse.

Denne evne til at befri sig fra forgjængelighedens baand har for det første blot de høiere sjæle, de, der har faaet del i den alt skuende erkjendelse. De lavere maa forblive i materiens fængsel, indtil det ogsaa lykkes dem at naa det høiere trin. Det første resultat af urmateriens udfoldelse er derfor den absolute bundethed af alle sjæle, der endnu ikke har skillet sig ud fra verdenslivet; det andet resultat, er befrielsen af de enkelte sjæle. Ligeoverfor disse faa udvalgte ophører materien med sin skabende virksomhed; den trækker sig tilbage fra de til erkjendelse modnede sjæle for ikke i al evighed at indgaa nogen ny forbindelse.

Det spørgsmaal, som reises i mange religioner, om der ikke vil komme en tid, da alle sjæle har naaet maalet og er blevet befriet fra

materiens baand, besvares her med nei: sjælenes tal er uendeligt, og det begyndelsesløse kredsløb vil fortsættes gjennem al evighed.

Dette eiendommelig gjennemførte modsætningsforhold mellem natur og sjæl har havt til følge, at Sankja-læren i regelen opfattes som en absolut dualisme. Men sikkert er det, at den gaar i en afgjort idealistisk retning; thi Sankja-skrifterne tager bestemt parti imod den indiske materialistiske skole, de saakaldte „Charvakas“, som lærte, at aand ikke er noget forskjelligt fra legemet. Forklaringen til denne eiendommelige sammensmeltning af dualistiske og materialistiske grundtanker i Sankja-læren ligger i den konsekvente pessimisme, der er selve grundlaget for dens verdensanskuelse. Alt bevidst liv er ifølge den smerte og lidelse; lykken er blot en illusion. Men det sørgeligste ved lidelsen er den nødvendige tilbagevenden af alder og død i hver ny tilværelse og den dermed forbundne gjenfødelse, som spiller en saa vigtig rolle i alle Indiens religiøse fore stillinger. Den fuldstændige overvindelse af smerten er den hele læres maal; men dette maal kan ikke naaes ved ydre, blot ved indre midler. Det gjælder om at overvinde smerten, saa den aldrig i evighed vil vende tilbage; og det kan alene ske ved en stansning af al sjælevandring. Det kan alene filosofien frembringe, d. v. s. erkjendelsen af den absolute forskjel mellem den af urmaterien opstaaede verden paa den ene side og sjælen, det sande selv, paa den anden. Naar man gjennem denne indsigt har overvundet smerten til dens sidste rest, saa har man naaet maalet; det er den sande og eneste frelsesvei.

Forløsningen fra smerten indtræder i ens levende liv umiddelbart forud for den endelige forløsning, som skjænkes i dødsøieblikket, da den vises indre organer vender tilbage i urmateriens skjød. Først da er den bevidstløse, smertefrie tilværelses fred og hvile fundet for al evighed. Men denne vinding kommer alene den enkelte tilgode, ikke menneskeheden eller verdensaltet, der rummer en uendelig mængde sjæle. Hvor mange guder og mennesker, der end naar det høieste maal, — verden ruller blot videre frem gjennem uendeligheden behersket af de evige love, der har sat lidelse og forandring som de dødeliges vilkaar.

En grundlæggende reformbevægelse ligeoverfor brahmismen er Sankjafilosofien bleven derved, at den ikke anerkjender kasteforskjellen; heller ikke støtter den det dogme, at der skal være visse faste lærere: enhver, som har vundet den gjennemskuende erkjendelse, er ifølge den kaldt til at være andres lærer. Dette er saa meget vigtigere som forløsning blot kan vindes gjennem viden, ikke ved gjerninger. Nogen moral findes saaledes ikke i Sankja-systemet; det er en mangel, som buddhismen paa en beundringsværdig maade har udfyldt.

I nær sammenhæng med denne forkastelse af de moralske handlinger

staar Sankja-bekjendernes ligegyldighed ligeoverfor alle verdslige ting. Den, der forsager denne verden med alle dens forgjængelige nydelser og vier sig til søgen efter erkjendelse, lignes med flamingoen, som ifølge den indiske folketro forstaar at finde ned til den nærende melk, naar denne er blandet med vand. Ensomhed anbefales som et hovedmiddel til at naa denne overlegenhed overfor verden.

Selv om man blot har et overfladisk kjendskab til buddhismens lærdomme, vil man let opdage den overraskende lighed mellem den og Sankja-læren. Pessimismen, ateismen, læren om verdens oprindelse osv. er den samme her som hist, — det nye i buddhismen er dens beundringsværdige moral. Sandsynligvis har Sankja-læren blot været tilgjængelig for en liden kreds dannede eller aandelig høitstaaende mænd, medens buddhismen straks slog an hos den store mængde og derved blev den verdensreligion, der endnu den dag idag, om end i udartet form, tæller flere bekjendere end nogen anden tro.

Geniets naturhistorie.

(Efter Paolo Mantegazza i *„Zukunft“*).

Den moderne videnskab nøier sig ikke med at rive guderne ned fra deres prunkende, af røgelsesskyer omhyllede altere for at undersøge dem i den psykologiske analyses laboratorium, — den tager ogsaa de berømteste aandsheroer ned fra marmor- eller bronze-soklerne for at lægge dem paa anatomikammerets dissektionsbord. Her sages hjerneskallen isønder med psykiaterens grusomme instrumenter, indvoldene tages ud, benene maales og veies — og resultatet af alt dette stræv? Jo, det er, at ogsaa de geniale aander bare er mennesker, og at vi kan trøste os med den tanke, at de har de samme beskjæmmende laster, lidelser og svagheder som vi andre. Men vidste vi da ikke det før? Hvad gavner det os at faa vide, at Napoleon var en epileptiker, Bacon en bedrager, Ugo Foscolo en tyv?

Historikerne af den nye skole svarer forfærdede over denne skepsis, at videnskaben maa behandle alt, at dens arbeide intet andet maal har end det at udgrunde sandheden. Behager sandheden os ikke, faar vi anklage naturen, som har givet den et hæsligt udseende. Men kan det da virkelig bevises, at sandheden er den menneskelige tankes eneste maal? Jeg tror ikke det; jeg ved, at skjønheden er menneskeslegtens første guddom, som for aartusener siden inspirerede den nøgne og menneske-

ædende vilde, da han med en skarpkantet kiselsten paa en mammuttand indgrov billedet af dette uddøde kjæmpedyr. Og jeg ved videre, at der findes noget, som heder det gode, og at vi ved dets kraft lærer at elske andre mennesker, lærer, at fra Grønland til Senegal er alle, som bor paa jorden, brødre i sorg og glæde.

Jeg forkaster ikke videnskaben — Gud bevare mig for det! — men jeg vilde gjerne, at den skulde have skjønhedssansen og ærefrygten for de store mænd til uadskillelige forbundsfæller. Naar vi efter at have plyndret Olympen og strøet gudernes aske for alle vinde giver os til at kaste genierne i den fælles grav, — hvad bliver der saa tilbage at forgude og tilbede? Plutus og Venus!

Disse tanker faldt mig ind under læsningen af en nylig udkommen bog om den italienske digter Giacomo Leopardi. Det er netop en mønsterbog for dem, som vil studere et genis naturhistorie. Men den, som vil bevare sin dybe beundring for den udødelige besynger af „La Ginestra",*) bør ikke læse denne bog, der væsentlig har interesse for psykiatere og antropologer.

Man høre blot, hvilken karakteristik forfatteren — professor Patrizi — giver os af Leopardis personlighed: „Leopardi var en ægte psykopat gjennem nedarvet degeneration, en fedtsyg, en paranoiker med mange symptomer paa hemmelig epilepsi."

Hvad rager det mig? vil læseren udbryde. Er kanske den store digter mindre genial af den grund? Hindrer det os i at fælde taarer ved læsningen af hans vidunderlige, melankolske digte. Er roserne kanske mindre skjønne, naar de er vokset paa en busk, der er fuld af torne og halvt opædt af sop?

Professor Patrizi er en skarp iagttager, og skjønt han er lidt for meget lombrosianer, driver han dog ikke sine paastande til den yderlighed, som hans mester behager sig i. Selv naar han kommer til det resultat, at Leopardi var epileptiker, tilstaar han det blot med megen modstræben. Det maa betegnes som et godt tegn; thi siden Lombroso og hans elever paa den uansvarligste maade begyndte at udvide begrebet epilepsi, kunde man med lethed udfinde, at vi alle er mere eller mindre epileptiske. For øieblikket er det berømte tokløver: „geni og vanvid" allerede sunket adskillig i anseelse, — man ler ringeagtende ad denne frase. Jeg for min del er fuldkommen overbevist om, at man med samme logik kunde skrive bøger med titler som: „Geni og dyspepsi", „Geni og haard mave", „Geni og gigt" osv. Og hvorfor ikke ogsaa „Pøbel og vanvid"?

Professor Patrizi har givet os en noget nær fuldkommen skildring

*) Ginestragyvel, titelen paa et af Leopardis skjønneste digte. *Red.*

af den store pessimists slegtshistorie og de mange tilbøieligheder, han tog i arv fra sine forfædre. Vi finder i Leopardis familie de tydeligste tegn paa degeneration, — ligefra almindelig forekommende egenheder til religiøst vanvid, fra hidsighed til hysteri, epilepsi, vanvid, selvmords- og forbryderlyster. Men Patrizis store feiltagelse har sin rod deri, at han som alle Lombrosos elever tror, at Leopardis geni var en følge af hans patologiske legemstilstand. Men selv om vor digter havde været frisk og havt et normalt nervesystem, saa vilde han alligevel været et genialt menneske; men han var ikke da blevet pessimist. Han vilde have besunget kjærligheden og livets glæder; han havde prist skjæbnen istedenfor at forbande den; han havde skrevet hymner, ikke elegier. Hans poesi vilde blevet ligesaa guddommelig, men klar, lys, munter og trøstende, — ikke haabløs fortvilet. Hans sygdom har givet hans geni dets ydre draperi, men ikke udgjort dets kraft og endnu mindre dets kjerne. De gode lærde har fundet akkurat de samme psykopatiske eiendommeligheder hos ganske ordinære mennesker; men da ingen interesserer sig for dem, synker de i al stilhed ned i glemselens hav og forstyrrer hverken statistiken eller lombrosianernes overbevisninger.

Vi kjender endnu ikke geniets hemmelighedsfulde genesis; det maa bero paa visse nervecellers form og antal; og nervesystemets histologi vil sikkerlig i en ikke altfor fjern fremtid løse os dets gaade. Men den paastand, at genialitet er nær beslegtet med idioti og epilepsi, blot fordi disse indbyrdes grundforskjellige fænomener tilfældigvis ligner hinanden i visse sekundære og tilfældige udtryksformer, er ligesaa absurd som den sætning, at smerte og vellyst er identiske, fordi de ofte manifesterer sig paa samme maade. Leopardis geni kan langt lettere forklares af hans overordentlige sensibilitet end af en nedarvet psykopatisk konstitution.

Han følte termometrets og barometrets ringeste svingninger. Kulden var ham aldeles uudholdelig. Om vinteren skrev han intet; hans genius vaagnede først med vaarens tidligste lune luftninger. Han tilbad lyset og varmen og for at søge dem drog han rastløst fra sted til sted, — altid ilde tilmode, fordi han stedse var et bytte for sygdommens kvaler og maatte taale alskens ydmygelser paa grund af sit uformelige, rakitiske legeme.

Og som hans nerver var følsomme, var ogsaa hans sjæl det. Helt fra sin tidligste ungdom kom han i ekstase ved læsningen af græske klassikere; hans klagesang paa Tassos grav i Sant Onofrio udtrykker den første og eneste glæde, han følte i Rom. Den angst og frygt, han følte ved betragtningen af naturen, og de forestillinger, som dens billeder fremkaldte i hans aand, udtaler han i det berømte brev til Giordani: „Da jeg for nogle dage siden, idet jeg skulde gaa tilsengs, aabnede mit vindu

og saa maanen lyse paa den klare, blaa himmel, og gjennem den lune luft hørte en hund gjø langt borte, vaktes med et gamle tanker tillive; jeg følte trang til at skrige høit ud som en besat og paa mine knæ trygle naturen om naade og barmhjertighed, fordi jeg atter fornam dens røst. Og i samme øieblik løb min tanke tilbage til den stemning, jeg netop var kommen udaf, og som jeg snart skulde synke tilbage i, og jeg stivnede til af angst og forfærdelse."

Det er nu mange hundre aar siden Horats sagde paa sit fyndige latin: „Vil du røre mig, maa du begynde med selv at være rørt." Men jeg tror, at man med samme sandhed kunde sige til alle tidens digtere og skribenter: „Vil I skabe noget skjønt, bør I begynde med selv at føle det skjønne." Hvis man spurgte mig, hvad der er den allernødvendigste egenskab for at blive en stor digter eller skribent, vilde jeg uden betænkning svare: den æstetiske følelse. Og Leopardi besad denne følelse — ikke paa grund af, men trods sin sygelighed. Derimod forklarer hans nedarvede neurasteni og de i forbindelse med den staaende lidelser meget vel den pessimisme, som fylder hans poesi og farver hans livsanskuelse. Med rette paastaar derfor Patrizi, at Leopardis melankoli ikke har været af intellektuel, men organisk oprindelse, og at følgelig udgangspunktet for hans filosofiske anskuelser mere laa i nyrerne end i hjernen. Han var pessimist som Schopenhauer og nihilist som Buddha, men hvilken afgrund skiller ham dog ikke fra disse mænd! Hans tanke fortaber sig i fænomenernes mangfoldighed og søger modløs en tilflugt i naturens blinde nødvendighed, i skjæbnens jernhaarde lov. De store problemer, som den virkelige filosof anstrenger sig for at løse og indordne i et sammenhængende system af aarsager og virkninger, bliver for ham staaende som uløselige; det eneste, han kan gjøre, er at ofre deres uudgrundelighed et fortvilet suk.

Leopardis pessimisme er overordentlig mørk og utrøstelig; thi den formildes ikke af altruistiske følelser, ikke engang af simpel medlidenhed. den første, uimodstaaeligste, for dyr og mennesker lige bydende drift. Istedenfor at udgyde taarer over den menneskelige elendighed ler han af den; hans spot var stedse foragtfuld og æggende i modsætning til Sokrates' milde og beherskede ironi, som han altid roste og berømmede. Hans sjæl aabnede sig kun undtagelsesvis for venskab og samfølelse med andre, og han var mere tilbøielig til menneskehad end til menneskekjærlighed. For ham gaves der ikke noget sjeldnere i verden end et nogenlunde udholdeligt menneske; og skjønt han erkjendte, at menneskene aldrig havde tilføiet ham videre ondt, havde han dog de værste tanker om dem: han forestillede sig verden som et forbund af kjeltringer mod de gode og hæderlige; han ansaa livet for en eneste lang og hidsig kamp, hvorunder

den ene del af menneskeheden bare stræver for at kunne sætte foden paa nakken af den anden. Han ansaa slethed og ondskab for nødvendige fænomener, og han var nær ved at tro, at alle mennesker, der var fødte med høimodighed og retfærdig følelse, gjør sig slette blot for at hevne sig over den almindelige nederdrægtighed.

Leopardi havde høie meninger om sig selv; helt fra sin tidligste ungdom betragtede han sig som et stort geni; han var lysten og sanselig i sit indre og „altid plaget af et mørkt, frygteligt tungsind, som fortærede ham, og som han selv betegnede som et slags vanvid.“ Han led altid af forfølgelsesvanvid og af de sælsomste hallucinationer. Han gjorde nat til dag og dag til nat; han gik pludselig over fra animalsk diæt til vegetabilsk; snart spadserede han barhovedet i solen, snart krøb han sammen i en sæk fuld af dun, — saa kunde han pludselig klæde sig saa forrykt, at alle folk lo af ham. Ret som det var, grebes han af den heftigste vrede, saa sank han pludselig hen i den uforklarligste adspredthed og sløvhed. Hele sit liv igjennem var han kysk og priste kjærligheden til kvinden som den mest ideale og aandelige af alle følelser, — ikke fordi han betragtede kjærligheden som en guddommelig, overjordisk magt, men fordi han var fysisk udygtig for den. Kort sagt, det billede, Patrizi giver os af Leopardi, er høist bedrøveligt, og vil synes hans beundrere at være en karikatur.

Men vi, som af fødsel og gemyt er optimister, vil heller skjænke vor medfølelse til den geniale mand, der led saa forfærdelig meget, men evnede at omforme sin smerte i kunstverker, som vil bestaa saa længe det menneskelige hjerte vil slaa for skjønheden og det ophøiede.

Samfærdsel mellem Amerika og Asien i den forhistoriske tid. — Behringsstrædet, der skiller Amerika fra Asien, er som bekjendt temmelig smalt, dets mindste bredde er 65 km. Nylig har en amerikansk forsker M. B. Sharp i et møde af det naturvidenskabelige selskab i Filadelfia fremlagt nogle undersøgelser over den mulige samfærdsel, der i den forhistoriske tid kan have fundet sted mellem amerikanske og asiatiske folk over dette stræde. Han tror ikke, at de sibiriske vildes skindbaade kunde bringe dem velbeholdne over strædet, og træer havde de ikke adgang til. Paa den amerikanske bred derimod var der overflødighed af træer. Rigtignok gaar det nu og da an at vade over, men det hænder høist en gang hvert femte aar, — og selv da er det forbundet med store vanskeligheder. Mr. Sharp tror derfor, at der kun har fundet en ringe samfærdsel sted, og at sandsynligvis de mere foretagsomme eskimoer oftere har været i Sibirien end de sibiriske nomader i Amerika.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under „Redaktørens sofahjørne".

Kringsjaa.

Kristiania, 8. mai 1896.

Store begivenheder af dybt og direkte indgribende art har heller ikke de sidste fjorten dage bragt; men der vedbliver at trække mørke og truende skyer op fra alle kanter, og fremdeles er det England, det gaar ud over. Aaret maa øiensynligen blive kritisk for dette land, enten sterkt svække det, eller i betydelig grad øge dets styrke. De sidste to uger har bragt to betydelige momenter ind i situationen.

Schahen af Persien er død — myrdet af en revolutionær fanatiker. Han efterlader sig tre sønner. Den ældste er engelskvenlig, men da han ikke er af fyrsteligt blod paa mødrene side er han ved arvefølgen forbigaaet. Den anden søn, der støttes af den tredie, som kommanderer armeen, er udraabt til schah. Denne er russervenlig, og antages at ville give tsarriget en dominerende indflydelse ved sit hof. Altsaa en ny fare for Englands indiske rige, en ny lykkens begunstigelse for Rusland, der pludselig ser sig som den raadende magt baade i Kina og i Persien. Det vil sige, at der dannes af russere og franskmænd en tæt og farlig ring rundt det britiske rige i Asien. Englands magt i den verdensdel trues mere og mere.

I **Transvaal** jubler boerne over at have fundet beviser — ziffertelegrammer — for, at Cecil Rhodes, som altid antaget, var vidende om og meddelagtig i dr. Jamesons attentat paa boerrepubliken og i uitlandernes oprør. Dette er et slemt slag for England; thi Rhodes var dengang Kapkoloniens førstéminister, og den engelske regjering kan neppe undgaa et vist ansvar for hans handlinger, selv om han naturligvis har handlet ganske paa egen haand. Det bliver enhver regjerings sag at sikre sig, at dens offentlige mænd ikke begaar galskaber paa egen haand. Den maa altid holdes mere eller mindre ansvarlig for deres optræden. Rhodes har søgt afsked som leder af det Sydafrikanske kompagni, men ansøgningen er afslaaet.

Opdagelsen er en seir for boerne, hvis sag vil betydelig styrkes, medens Englands svækkes. En dyb beklagelse af det skeede skulde nu synes at være i sin orden fra den engelske regjerings side, og det tør nok hænde, at Chamberlain faar det sure hverv at gjøre et dybt buk med mange undskyldninger for præsident Krüger.

Imidlertid ruster boerne saavel i Transvaal som i Oranjefristaten sig af al magt, og englænderne vil øiensynligen finde det et vanskeligt stykke arbeide at hindre en deling af Sydafrika mellem boere (eller tyskere) og engelskmænd. Den kan blot hindres, enten ved en blodig krig, i hvilken England maatte bringe en betydelig hærstyrke i felten og endda kunde komme til at trække det korteste straa, thi det er lang vei fra London til Pretoria, — eller ved en optræden fra Englands side, der gjenoprettede venskabet mellem de to sydafrikanske herskerracer paa „ligestillethedens grund". Det er klart nok, at den sidste vei er den for alle parter fordelagtigste og — den vanskeligste.

Lederne for uitlandersammensværgelsen dømtes til døden for høiforræderi; men blev benaadet mod ubetydelige bøder.

Fra **Sudan** foreligger intet nyt af betydning. Italienere og engelskmænd opererer der i fællesskab.

Heller ikke fra **Kuba** foreligger noget nyt. Et officielt telegram bragte vistnok den nyhed, at spanierne har erobret et fort fra insurgenterne. Da insurgenterne imidlertid ikke vides at have havt forter, betyder formodentlig dette, oversat fra det officielle sprog, enten at oprørerne har erobret et fort fra spanierne, at et angreb er tilbageslaaet, eller at spanierne med en overlegen styrke har gjenerobret et fort, der før var erobret af oprørerne; — eller muligens blot, at man nu i Madrid ventede en seir, som telegrafen derfor proklamerede.

Keiserinden af Abyssinien.

Bourgeois har gaaet af. Det heder, at præsident Faure behandlede ham ganske kjøligt, og at der ingen tale blev om nogen kammeropløsning og appel til valgene. Der er i stedet dannet et moderat kabinet under protektionisten Méline. Merkelig nok har ogsaa det faaet et flertal sammen i kammeret. Umuligt er det vel ikke, at tsaren virkelig atter har staaet bagom, og at hans ønske om at se sin allierede styret af mere konservative elementer har øvet en sterk indflydelse i retning af ministerskiftet, — hvor utroligt det end høres, at Ruslands keiser skulde have magt til at ind- og afsætte regjeringer i den store revolutions og Napoleons land.

Selvfølgelig er Bourgeois' fald blot et led i dennes politiske skjæbne. Der er vistnok al sandsynlighed for, at han kommer igjen, mægtigere end han gik. Han har været saa heldig at falde som martyr for et socialt reformprogram, for det store folks skyld, ved overklassernes og senatets had og forfølgelse. Og han var saa heldig at falde, før hans foreslaaede reformer kunde blive prøvet, før skuffelser kunde opstaa og tilhængeres kritik finde plads. Han gaar derfor af som den mand, der ærlig stræbte efter at bedre det store folks kaar og retfærdiggjøre staten, men som i denne sin stræben usselt og hadsk standsedes af overklassens senat. Med andre ord, han har nu alle betingelser for at blive en tilbedt folkehøvding. Han er, som tidligere nævnt, en af de faa fremragende statsmænd i Frankrige, ved hvis karakter der ikke klæber nogen plet, — en af de faa, man kan og tør tiltro fuld hæderlighed. Og han har vovet og havt evne til at bryde med den ørkesløse teori- og diskussionspolitik for at inaugurere en virkelig social reformpolitik. Han staar som repræsentant for et nyt Frankrige og en ny politik, der istedenfor at fortsætte med deklamationerne om „frihed, lighed og broderskab" rolig og bestemt vil gjøre disse til virkeligheder i stat og samfund, — gjøre frankrige til en virkelig demokratisk republik (hvad det endnu aldrig har været) og omforme den gamle republikanisme og radikalisme fra teoretisk-politiske til sociale former.

17. mai 1896.

Norge, Norge,
hytter og hus og ingen borge,
blidt eller haardt,
du er vort, du er vort,
du er fremtidens land.

Jeg vil værge mit land,
jeg vil bygge mit land,
jeg vil elske det frem i min bøn, i mit barn,
jeg vil øge dets gavn,
jeg vil søge dets savn
ifra grændsen og ud til de drivende garn.

Her er sommersol nok,
her er sædejord nok,
bare vi, bare vi havde kjærlighed nok.
Her er digtende trang
gjennem arbeidets gang
til at løfte vort land, blot vi løfter i flok.

Blot vi løfter i flok!

Fra det moderne Frankrige.

Læsernes opmerksomhed henledes paa en sjelden orienterende og grei artikel om de sociale tilstande i Frankrige. Særlig bør man fæste sig ved forfatterens interessante udtalelser om kvinden og religionen.

— Hvad forfatteren siger om Frankrige, at „kvindens andel i den nære fremtids afgjørelser vil blive overordentlig betydelig“, at „unge piger allerede hyppig er intelligentere, flittigere og mere dannede end deres brødre“ og at de viser anlæg for „de høieste studier“ — alt dette er ting, der iagttages al verden over i vor tid. Vi hører det samme fra Spanien — nationens haab om nyt, energisk liv, staar til kvinderne og deres større deltagelse i alt liv. I England og Amerika spiller allerede kvinderne til de to samfunds uhyre velsignelse en meget stor rolle. I det sidstnævnte land tør man vistnok allerede om flere stater sige, at kvinderne sidder inde med den høieste dannelse, uden at de i praktisk dygtighed kan opdages at staa tilbage. Det er ofte hustruen, som er den belæste og den univer-

sitetsdannede i familien. Manden interesserer sig kanske mest for fleskepriser og jordspekulationer, medens hustruen vilde have været universitetsprofessor, hvis hun ikke af en eller anden grund havde foretrukket at blive denne mands hustru. Og det allermerkeligste er, at hun synes den lykkeligste blandt kvinder og interesserer sig endnu mere for babys tænder end for Gøthe og Dante, skjønt mange af vore literater i en samtale om de sidste snart vilde finde sig paa dybt vand.

Ogsaa hos os sees tendensen tydelig nok. Vær vis paa det, om ti aar vrimler f. eks. aviskontorerne her i landet af energiske og dygtige kvindelige journalister.

For min del maa jeg rent ud sige, at jeg har nok af mandlig særstolthed til at ærgre mig over, at kvinderne ikke blot tager os igjen, men med engang ogsaa gaar os forbi. Jeg glæder mig ikke til noget „kvindernes aaarhundre", da vi andre skal stelle vuggen og skure gulvene, medens vore hustruer styrer land og rige. Men — ærgrelsen faar jo gaa ud over os selv. Det er vor egen skyld. Vil vi endnu — ikke beholde vor plads, det kan vi ikke —, men beholde en med kvinden sideordnet plads, saa faar vi sandelig tage anderledes fat end hidtil.

— „Troen er død," siger forfatteten, religionen fylder ikke længer nogen plads i livet; den vækkelse af æstetisk religiøsitet, der gaar under navn af neokatolicisme, er blot en modesag. „Men," tilføier han saa: „man har faaet føle, at det ikke er nok med det materielle fremskridt, at alt omkring mennesket er blevet fuldkomment, kun ikke mennesket selv. Det er denne følelse, som ligger under det mismod, den længsel og nedslagenhed, der fylder hele den moderne literatur. Det er som en dunkel bevægelse under jorden, som en uartikuleret stammen og mumlen, der varsler, at et nyt sprog er i begreb med at udvikle sig."

Et nyt religiøst sprog; thi følelsen af at mennesket selv maa blive bedre, at der er noget høiere, vigtigere og større end materielle og intellektuelle fremskridt, det er netop den følelse, ud af hvilket alt høiere religiøst liv springer, — den moralsk-religiøse natur i os. Det var den, som for 50 aar siden vaagnede i England og Amerika med Carlyle og Emerson, — en moralsk vækkelse, der rensede og omformede til harmoni med en ny tid, religiøst liv og tænkning.

At „troen nu er død" i Frankrige betyder saaledes i lys af forfatterens øvrige interessante oplysninger blot, at troen gjennemgaar en renselses- og gjenfødelsesproces, at dens gamle former allerede ligger livløse tilbage; at dens nye begyndelser allerede fylder iagttageren med jublende haab og tryghed. Som en dunkel bevægelse under jorden gaar der en gjæring, rørelse og fødsel af nye kræfter gjennem menneskenes sind; det er et nyt sprog for menneskets høieste liv, der holder paa at udvikle sig.

Imidlertid maa ikke vi, hvis synskreds ikke er begrænset til Frankrige alene, overse, at hvad der for forfatteren blot er et fremtidshaab, har andetsteds forlængst begyndt at realiseres. Den nyfødte tro, det nye aandsliv, han profeterer om, eksisterer allerede i andre lande. Det nye sprog er fundet. Hundre tusener af mennesker lever allerede i det nye, som Carlyle og Emerson indvarslede, og til hvilket siden tusener af dygtige arbeidere har føiet sten paa sten.

Et folkeregnskab. — En liden statistisk artikel om det amerikanske folks aarlige indtægter og udgifter er indtaget i dette hefte og danner en ganske god illustration til samfundslæren og til det sociale spørgsmaal.

Det fremgaar, at trods folkets gjennemgaaende velstand tilfalder ligefuldt $^1/_3$ af aarsindtægten den ene tyvendedel af befolkningen, der samtidig tilegner sig $^2/_3$ af den aarlige kapitalforøgelse. Enhver vil forstaa, at dette ikke gaar i længden i et demokratisk samfund. Der er da ogsaa allerede mægtige kræfter i virksomhed i retning af at ændre dette forhold. Af interesse er det ogsaa, at det amerikanske folk, der gjennemgaaende er nøgternt, — flere stater har forbudslov og i de fleste nordstater ansees det som raat og simpelt endog at tage et glas vin eller røge en cigar — alligevel opbruger næsten lige saa meget til alkoholiske drikke som til klæder, og røger op næsten lige saa meget, som lys og brænde koster om aaret.

Mad, drikke og selskabelighed. — Læsernes opmerksomhed henledes paa en artikel under ovenstaaende titel. Forfatteren — Niltz Niltzen — er en med de omskrevne forhold vel kjendt mand. Under et andet navn, det han af let forstaaelige grunde ikke her ønsker at benytte, vilde han ogsaa være læserne vel kjendt.

„Den moderne norske literatur."

Beklageligvis har følgende trykfeil, hvorpaa læsernes opmerksomhed henledes, indsneget sig i Bjørnstjerne Bjørnsons artikel i sidste hefte:

Side 580 staar om Jonas Lie, at han var „ælte t til", — skal være „ætlet til".

Side 583 staar Versailles „spis esal", — skal være „speilsal".

Side 595 staar om Hamsun, at hans stil er „fuldt ud av samme uventetheder", — skal være „fuld av samme uventetheder".

Side 596 staar „den norske literatur kjender i sine verker, at den vil tage sin del af ansvaret", — skal være „bekjender i sine . . . ."

Ligeledes side 596 staar, at „en bog, der ikke rydder og ligger saaledes, at den øger vor evne og livslyst", — skal være rydder og bygger saaledes . . . ."

Redaktionen og tidsskriftets indhold.

Redaktionen maa faa minde læserne om, at den meget langtfra gjør sig solidarisk med alle de meninger og udtryk, som fremkommer i tidsskriftet. Der gjengives ofte uden kommentar eller anmerkning ting, der sætter redaktørens eget blod ikog af ærgrelse over den udviste foragt for greie kjendsgjerninger og den overlegenhed, hvormed umulige og menigsløse ting udtales. Men *Kringsjaa* vilde ikke blive et kringsjaa fik ikke ogsaa disse ting plads, naar de skriver sig fra mænd med verdenskjendte

navne. Læserne faar læse med en smule kritik, og de behøver ingenlunde at tro, at en ting er saa, fordi f. eks. en eller anden italiensk forfatter med et stort navn, med pavelig ufeilbarheds mine erklærer, at den er saa. Selv de største kan tage grundig feil, og skriver, de ogsaa, ud af personlige og lokale forhold og begrænsninger, der farver og ofte skaber alle deres af nogle faa kjendsgjerninger uddragne verdensteorier. Særlig faar man indtryk af, at italienerne har forfærdeligt hastverk med at bygge teorier, og at de ofte gjør dette — f. eks. teorier om, hvad kvinden er og kan være — ud fra de iagttagelser, de alene har anstillet inden deres eget land og samfund. De ser, hvad aarhundrer af liv har gjort sydens kvinder til, analyserer hende og bygger paa det grundlag et ufeilbart dogme om kvindens natur og daarlighed. Man faar ofte det indtryk, at selv de største af dem vilde have godt af at se lidt mere af verden, at kjende flere samfund end det italienske eller sydeuropæiske.

I mange stykker er Italien et nyt land paa kulturens omraader, og det befinder sig derfor i enkelte retninger paa stadier, som mere fremskredne lande forlængst har passeret. Saaledes er ateismen og materialismen endnu der paa mode, og italienske forfattere bringer os derfor ofte gjengangeragtige meninger og ord, der i de sidste 20 aar i det mindste næsten er forsvundne inden anglosaksiske lande og der vilde forekomme barnslige og klodsede. Men samtidig erkjendes det jo alment, at de italienske forskere har bragt baade videnskab og tænkning meget nyt og værdifuldt. De skriver ofte aandfuldt om ikke sandt, og deres outrerede meninger og begeistrede forkyndelse egner sig udmerket til at vække opmerksomhed og diskussion.

Dette specielt nu i anledning af nogle ord i franskmanden Elisée Reclus's artikel i dette hefte, hvor vi faar høre, at troen paa en personlig gud ikke mere kjendes af „fremskredne" mennesker. Man kan tage saadanne udtalelser med den største ro; de er kun af interesse som streiflys ind over lokale forhold i forfatterens hjemland. De viser os, hvilket udviklingsstade man der staar paa, hvor langt, man der er kommet. For 50 aar siden vilde disse ord have passet i de mere fremskredne lande; nu vil de der blot vække smil. Intet er mere afgjort, end at tanken i de sidste 50 aar med større og større magt hos de mest fremskredne folk og individer har gaaet i retning af ny tro. Men enkelte lande, der ikke deltog i større udstrækning i vort aarhundres intellektuelle rydningsarbeide, hvor endnu religion blot betyder traditionel katolicisme, holder først nu paa at frigjøre sig fra traditionens ydre tro og bevæger sig derfor foreløbig, som Nordeuropa for 50—100 aar siden, mod ateisme.

Ny literatur.

Rosenkrantz Johnsen: *Noveletter.* — Alb. Cammermeyers forlag. — Kristiania.

Ovenpaa de mange langspundne romaner om høist forunderlige mennesker og deres psykologiske sammensætning, virker det forfriskende at møde forfatterens lyslevende dagligdags, næsten kjendte personer i korte fortællinger, hvor det for-

søges at skildre et liv, en karakter, et stykke samfund ved blot at give en eneste begivenhed, et enkelt opklarende glimt af personer og omgivelser. For min smag er der i denne hos os mindre rige kunstgenre noget overmaade tiltrækkende. Man faar se menneskene, som man ser dem i livet — glimtvis; ens nysgjerrighed og interesse overmættes ikke; de faar kun nok til ved fortællingens slutning at ønske at faa mere.

Forfatteren fortæller lunt og stilt med et øiensynlig godt kjendskab til mennesker. Han morer sig lidt over deres underlige gjøren og laden; smiler ofte ganske fult under fortællingen; men smilet er altid en sterk og varm sympatis — en vens, — saaledes vilde hans personer more sig over sig selv, kunde de se tingenes pudsighed. Langtfra saa at forstaa, at der som regel fremdrages humoristiske træk, tvertom er flere af fortællingerne tragiske nok, og forfatteren ynkes dybt over sine personer; men takket være de modsætninger og dobbeltheder, der ligger dybt i menneskenaturen, kommer de ofte op i situationer, hvor tragediens og farcens aand kjæmper med hinanden om herredømmet.

Personerne er virkelige. De staar ganske tydelig for en. Man har selv mødt mange af dem. De er at træffe allevegne — de fleste. Ogsaa det virker forfriskende; thi i senere aar synes flere forfattere saa ofte at hente mennesker og livserfaring fra sfærer, de færreste læsere kjender eller forstaar. Forfatteren proklamerer sig ikke som psykologisk digter, men han kjender menneskene godt, og derfor bliver flere af fortællingerne temmelig gode psykologiske studier.

Har man været saa uforsigtig at tage bogen op en travl arbeidsdag, vil man finde det noksaa vanskelig at lægge den bort igjen. Man læser den ene novelette efter den anden, og man vilde intet have imod, om bogen var dobbelt saa tyk. Fortællingerne er af forskjellig art og naturligvis af forskjellig rang. De bedste fortjener ubetinget en rig formerelse.

En ting skulde jeg have lyst at spørge forfattteren om, — om han nogensinde har mødt en virkelig Finken Hjelm; jeg mener en som har gjort det, ikke bare tænkt det og ønsket at gjøre det, for det er vist i saa koselige familier og omgivelser almindeligt nok, hvor der flyder en liden draabe af utæmmet, friskt blod.

Med sin rige menneskekjendskab, sin evne til forstaaelse og medfølelse og det lyse friske og godmodige humor maatte forfatteren kunne give os en rig og yderst velkommen skat af lignende livs- og sjælebilleder. Der maa absolut i den retning være en evne og mulighed vel værd at oparbeide og give al den kunst og livskraft, forfatteren raader over.

H. Wergeland: *Jøden.* — *Spaniolen.* -- *Jan van Huysums Blomsterstykke.* — Haffner og Hille. — Kristiania.

Da forlagsretten til Wergelands verker nu er fri, har Haffner og Hille med de ovenfor nævnte smaabøger paabegyndt deres udgivelse i en billig og tiltalende form. Foretagendet fortjener al opmuntring, og enhver, der ikke før er eier af Wergelands verker, bør benytte anledningen til at anskaffe sig dem. De burde jo findes i alle norske hjem.

Nils Kjær: *Essays.* Fremmede forfattere. — Bertrand Jensens forlag. — Kristiania. — 1895. — Kr. 2.00.

Det er et glædeligt tidens tegn, at der blandt de mange forlæggere, som støtter skjønliterære forfattere, findes et par, der ogsaa vil give kritiken husrum.

For hr. Bertrand Jensens vedkommende er det særlig ærefuldt, at han har vovet at udgive en samling kritiske essays, da han som ung forlægger visselig har nok af vanskeligheder at kjæmpe med. Vi vil blot haabe, at hans gode eksempel maa virke opmuntrende paa andre.

Det er en broget skare fremmede skribenter, hr. Kjær fremfører for os. Forfatteren af den guddommelige komedie fremføres midt imellem slige *fin de siècle*-fremtoninger som Téodor de Wyzewa og Laura Marholm Hansson. Her er repræsentanter for den glade middelalder: Villon, for den mørkt alvorlige, refleksionssyge reformationstid: Pascal, — saavel som for vore dages følelses-pessimisme, mystik og tro: Garschin, Poe, Rydberg. Og hr. Kjær har ikke søgt at tilveiebringe nogen kunstig indre sammenhæng mellem disse skiftende tider og indbyrdes saa forskjellige personligheder: de har ingen anden forbindelse end den, som fremstillingens meget personlige kunst knytter mellem dem.

For *Kringsjaas* læsere vil de to essays om Pascal og Viktor Rydberg være gode bekjendte, som det er en fornøielse at møde i ny dragt og i mere udvalgt selskab end det, et tidsskrift kan byde. De hører til samlingens bedste og mest karakteristiske portræter. Om emnet Pascal er der skrevet sammen mange fortræffelige bøger, men jeg mindes ikke i nogen at have fundet den evne til at forme i ord netop det fortvilet intense og lidelsesfulde i den asketiske sværmers paradoxfilosofi, som hr. Kjær besidder i næsteu foruroligende rist mon. Her er intet af den objektive filosofi-historikers besindige afveien af momenterne pro og contra. Forfatteren er selv heftig bevæget af problemerne, — han lider, angriber, bekjender. Og derved rykkes vi med, vi slipper for at sidde der som koldt beundrende tilskuere. Dette er den moderne kritiks store fortrin: at den formaar at efterføle verkets emotionelle indhold og koncentrere dette til en ekstrakt, der ofte virker kraftigere og rigere end det behandlede originalarbeide.

Hr. Kjærs styrke som kritiker er den energiske intuitive forstaaelse og den klare linjerette udredning af det modtagne indtryk. Han elsker sterke farver og de klingre, lyrisk blussende ord, der er saa karakteristiske for det hurtig opflammende entusiastiske temperament. Der er ungdom og ildhu i hans stil, — intet under, at han et par gange bliver vel krigersk og bruger altfor dirikte ord for at ramme en eller anden usselig uvedkommende. Fremtiden vil sikkert lære ham, at den behandskede ironi altid er det bedste og længstvirkende vaaben for den, som ikke netop har sat sig til maal at omvende de fattige i aanden.

Skulde jeg udpege et essay som særlig glimrende og samtidig karakteristisk for forfatteren, vilde jeg nævne det om Téodor de Wyzewas subtile roman „Valbert“. Det er et lidet mesterverk af overlegen forstaaelse og ironisk behersket fremstillingsform. Jeg læser det den dag idag med samme glæde, som da jeg saa det første gang i „Dagbladet“ for en to-tre aar siden.

Essay'et er hos os en noget nær udyrket kunstform. Den høiere oplysning, vi har faaet fremstillet i literær form og til hvis fremme vort folk har ydet ganske pene summer i aarenes løb, er nedlagt i lærde verker eller begravet i temmelig utilgjængelige fagtidsskrifter. Kun et forsvindende faatal af vore videnskabsmænd har forsøgt sig i en lettere, mere folkelig fremstillingsform. Derfor er da ogsaa interessen for læsning, som ligger lidt over romanniveauet, saa skammelig liden hos os. — Hr. Kjærs bog er da en begivenhed alene ved sin form og sit indhold Maatte den blot faa læsere og efterfølgere!

Carl Nærup.

Hvilken underlig og vidunderlig ting det dog er, dette liv, som pulserer om os og i os, og hvoraf vi gjennem nogle faa aar er en del! Hvilket kaos af stridende kræfter, tilfældigheder, meningsløsheder; og hvilken herlig og grundfæstet orden, der giver hver mindste ting uendelig mening og gjør det, vi kalder stort, til bagateller! Hvor haardt og surt og trættende det kan være, hvor mørkt og haabløst bittert, hvor tomt og værdiløst; og hvor ømt, deiligt, rigt, fuldt, lyst og overstrømmende af velsignelse og af ligefrem salighed! Hvor komisk, hvor idiotisk, hvor farcemæssigt; hvor en ofte maa le ad det midt i de bitreste stunder, — af de fuldstændige meningsløsheder, forvirrede situationer og barokke sammentræf! Og hvor tragisk, hvor uendeligt gribende, hvor patetisk, hvor uudholdelig forfærdeligt og pinligt; hvor blodet et sekund kan gaa som en fos gjennem aarerne for det næste at lade dem ligge tørre!

Saa taabelig smaaligt; saa endeløst, ufatteligt, stort og dybt? — To unge sjæle, der kalder sig elskende og trætter hidsig om et ord, en synaalsspids, en skygges skygge. De vilde le ad sig selv, kunde de blot et øieblik se sig selv nøgternt udefra. Men trætten har skilt for hele livet to, som burde vandret det sammen; stolthed, æresfølelse, eller hvad det er, hindrer den forsoning, som den ene i hvert fald vilde give ti liv for at faa istand. — Og nu er det hele ikke længer til at le ad. Den ene er blot en stakkels almindelig ung pige lig tusen andre; men den kamp, der en tid kjæmpes i hendes sind, den lidelse, der følger, længselen, savnet, forstaaelsen, stilheden, resignationen, der tilslut kommer med blot en spøgende længsel og en gjenganger af en drøm i baggrunden, — det gjør livet til et lidelsens, sorgens, savnets tempel, det tvinger til ydmyg ærefrygt og til sjælens hele medfølelse enhver, i hvem troldene ikke har byttet hjertet med en sten og sjælen med røg.

Og altid vidunderlig, vidunderlig interessant for den, der i øieblikket faar lov at sidde som tilskuer. Den er herlig skoven, og det er prægtigt en tid at faa være alene med trær og fjeld og blot have stene og veie og blomster til venner. Trofaste, interessante, altid oplagte og altid veltalende venner; altid noget nyt at fortælle og dog altid de gamle; altid rolige, altid sympatiske, altid trøstende, altid opmuntrende; saa fulde af jublende tro, en kunde godt leve med dem livet ud, fandtes der ei det, som er endnu bedre.

Men det gjør det. Og ud af skov og vildmark længes man snart efter menneskelige ansigter. Mange af dem i hvert fald er interessantere end selve blomsterne, og de fleste kommer op mod den vakreste fjeldknaus. Bare ansigterne. De fortæller saa meget; de vækker saa mange tanker; de aabenbarer saa megen kamp, saa megen storslagent baaret sorg og lidelse, saa megen jublende glæde, saa megen himmelsk ømhed og ædelhed født ud af haard strid mod raahed og lavhed. En stor digter maatte kunne finde stof til snesevis af bind i et eneste ansigt. Det er

faa, som ikke har mange romaner at aabenbare. Og helt kan de jo heldigvis ikke skjule dem.

Faar man saa lov at komme dem nærmere; faar man kaste et lidet blik ind bag et eller andet af de titusen ansigter i sværmen — for en aabenbaring af liv, skreven i ild og blod! hvor man uvilkaarlig famler efter hatten for at tage den af! Lad det være fald eller seir, man har for sig, lidelsen har ligefuldt helliget; livets dyb ligger ligefuldt aabne, forfærdelige; vakre og vidunderlige som stjernenætter.

Overdrivelse? — den, der det mener; den, der tror overdrivelse her i det hele er mulig, maa enten have været svært uheldig i sine bekjendtskaber, kjende faa mennesker og dem blot overfladisk eller selv have en svært tyk hud om hjertet og liden evne til at føle sorg og glæde. Jeg for min del har mødt ganske mange mennesker, men et uinteressant aldrig — uden i bøger. Derimod er det vist- nok saa, at de allerfleste gjemmer bort og ofte lader ligge ubrugt det mest interessante, det dybeste og bedste hos dem. Og den flygtige iagttager ser det ikke og tror ikke, det er der. Men lad tvileren prøve, i hvad kreds somhelst, til en eller til mange, at lade falde en del ord ud af sit eget dybeste og bedste jeg — naturlig og ligefrem, og dersom der ikke straks kommer svar fra de andre, kommer signaler i hurtige, forskende blik mod dig, eller i ændret tonefald og nyt emnevalg i samtalen, om at der bagom hvert ansigt lever det, som forstaar dig og gjerne taler med dig derom, ifald du dertil kunde attestere din værdighed — gaar det ei saa, saa indrømmer jeg gjerne, at jeg har taget feil.

Jo, evnen til at længes, lide, glædes ud over alle grænser er overalt tilstede. Og roman og kjærligheds-sorg og tunge tanker og dybe spørgsmaal ligger ogsaa bagom, hvor man mindst aner det. Mangen adstadig kontormand har sin hemmelige pultskuffe med smaa gulnede papirlapper, baandstumper, lidt haar kanske. Du har aldrig hørt ham tale om andet end priser paa klipfisk og saltet makrel, og aldrig ser du ham paa kunstudstillinger; de andre digtere kjender han ikke af navn engang. De „andre“; thi blandt de gulnede papirlapper er der ogsaa „digte“, hans egne. — Til at le ad? — Ja, derfor faar hverken du eller nogen anden nogensinde se dem; derfor ligger de der nedlaast. Og alligevel, jeg for min del vilde give ti gange mere for at faa læse de „digte“ end for mangt et bind, der udkommer i guld og skarlagen og basuneres ud over verden som selve den kondenserede saft af poesi.

Faa ting i denne verden vilde jeg i det hele sætte mere pris paa end tilladelse til at faa se de papirlapper eller hvilkensomhelst hemmelig pultskuf. Det er saadanne tilladelser, man efterhaanden, tror jeg, kommer til at opføre som de største summer paa ens livs kreditside, som noget af det bedste, man har faaet ud af livet. Skulde jeg faa nyde godt af sjælevandringen og fødes paany til et jordliv, og fik jeg lov ved fødselen at ønske mig en ting, vilde jeg ønske mig evnen til at vinde medmenneskers fortrolighed. Ved dens hjælp faar man leve med i andres liv; ikke blot i fantasien, men i virkeligheden.

Og kunde blot den trangeste og mest fanatiske teoretiker engang evne at gaa nok ud af sig selv til at leve med i en andens liv, faa en andens hele fortrolighed, se med hans øine, føle livet, som det føles af ham, se hans strid, hans fristelser, hans fald, hans anger, hans gode sider og hans

slette, — trangheden vilde dufte bort som morgenfugtigheden for solvarmen. Han vilde have lært for hele livet at se tvers igjennem teorier til mennesket bagom og at dømme mennesker ganske anderledes dybt end efter meninger eller rent ydre handlinger. Han vilde have lært at forstaa, at ofte den selvsamme handling springer af stik modsatte motiver og stik modsatte handlinger af samme motiv og samme lidenskabelige længsel mod ret og lys. Han vilde have vundet den endnu sjeldne evne til at skille menneskene fra deres teorier, ja selv ofte fra deres ydre handlinger, fordømme teorier og handlinger og falde manden om halsen som et af de bedste blandt mennesker.

Thi det er netop et af de træk ved livet, der undertiden gjør det smaat og latterligt og undertiden saa fuldt af ondskab og lidelse, at det vi gjør saa ofte bliver det stik modsatte af det, vi med al vor magt vil. Det er teorier og meninger, der dreier den gode følelse og vilje i en forkjert retning.

Man ved ofte ikke om man skal le eller græde over alt det onde, menneskene gjør hverandre af den bedste vilje, med de reneste hensigter, kun fordi deres teorier og ideer er forskjellige, og fordi alle teorier og ideer blot er tilnærmelser til sandhed og aldrig denne selv. Kalvin lod Servet brænde og stolede vist trygt paa, at haardt som det faldt ham, var det det ene rette, at Gud vilde takke ham for det. Vi brænder ikke hverandre; men vi gjør det, der kan være mange gange værre, hader hverandre og smaapiner og smaaplager hverandre, omtrent som man kan tænke sig, at de smaa djævle i vore fædres helvedesforestillinger har plaget de dømte syndere, eller som smaatroldene hos Dovregubben plager Per Gynt. Og vi gjør det alt i „den bedste mening“, med den reneste samvittighed, i religiøs selvtilfredshed — for „sandheds“, det vil sige for vor teoris skyld. (Den anden har nemlig en anden mening, om hvad der er sandhed).

Man tro ikke, at jeg absolut dadler dette. Langtfra, det er netop livets pinagtighed, at vi ofte maa handle slig. Vi kan gjøre det pent, bevares, vi kan forklare offeret, at det gjør os ondt for ham, at vi ikke har noget imod ham personligt, at vi lider med ham, — omtrent som Kalvin kunde tænkes at have forsikret Servet, at han beklagede dybt at maatte brænde ham og at han i grunden elskede ham, men — — — brændes maatte han for „sandhedens“ skyld. Det er vel sandsynligt, at luerne trods de humane og personligt velvillige ord vilde have føltes lige hede og ubehagelige. Saa er det med os, hvor meget vi end gaar „pent“ tilverks og behandler hverandre humant, vi maa dog ligefuldt stikke det gloende jern i næstens legeme eller nappe ham med tænger, naar vor idé om hvad sandt og ret er, kommer paatvers af hans — for „sandhedens“ skyld. Og han brænder og napper ogsaa os, bevares, uden samvittighedsnag.

Det er, som sagt, en af de ting, der for mangfoldige gjør livet pinligt. Den fylder det med ondt, med had, med voksende bitterhed. Vi glaner ofte paa hverandre fra leir til leir med slige øine, at en maler maatte kunne benytte os som modeller for et helvede fuldt af smaadjævle; eller en historisk maler vilde blot behøve at sætte brandfakkelen i vor haand for at faa frem et overvældende realistisk maleri af „Kalvin brænder Servet“.

Som oftest gaar det jo langt videre end dette. Her er blot skildret

bra ærlige mænds meningsforskjel, og det er antaget, at de af al evne bestræber sig for ikke at gjøre hinanden uret. Men som regel ved vi jo, at det gjerne gaar ganske anderledes til. Ingen af parterne gjør sig nogen samvittighed af at gjøre den anden uret, — mistyde, forvrænge, misforstaa, forkjætre og fordømme, og saa ovenpaa alt slænge ind en hel del ganske uvedkommende rent personlige ondskaber. Som smaa djævle napper de efter hinandens kjød med glohede tænger, og fryder sig i stille, salig fryd, naar et godt nap lykkes; naar de ved, at nu „fik den anden det", saa det hulker i hans sjæl, saa hjertet vil bløde af det i aarevis, saa nerverne vil prikkes af det for livet, saa sindet aldrig mere vil kunne blive helt frit og glad. Og da jubler tilskuerne og klapper i hænderne og venter begjærligt paa at se den anden gjøre et godt modnap. Ligefrem helvedessport og intet andet. Som man godt kan tænke sig, at smaadjævlene „leger", naar forretningen er slak eller en fristund tilstaaes fra mere alvorligt arbeide.

Og dog er det den almene mening, at dette er noget stort. Offentlig „diskussion" kaldes enkelte former af det, og de, der tager del i det, betragtes i vor barbariske tid næsten som grækerne betragtede de kjæmpende ved de olympiske lege! Jo, der lever ikke lidet barbari i os endda.

Det er dog langt fra alene i offentlig diskussion, at dette forhold kommer frem; det fylder hele livet. Fordi vi alle kun har tilnærmelser til det sande, fordi vi alle i nogen grad famler i mørke, tager feil og dog tror, vi har ret; fordi vi har et sterkt instinkt, der driver os til at forsvare, hvad der synes os sandt, og fordi de fleste endnu mangler evnen til at skille mellem teori og person og til at forstaa og sætte sig ind i en andens meninger og følelser, — derfor fyldes livet af misforstaaelser, saarende og uretfærdige domme, fiendskab, vrangvilje, had, bitterhed. Og alt kommer delvis fra noget af det bedste i os — sandhedsloyaliteten.

Det er virkelig noget af det mest pinligt gribende ved livet. Den gamle historie om „fædre og sønner" hører til her som eksempel. Nye tanker, nye idealer bliver til et sværd, der skiller fader fra søn, tvinger den sidste til at ødelægge den førstes hele livslykke og faderen til næsten at hade sin egen søn. Det er her, vi finder de sterke ord let forklarlige: „Hvo der ei for min skyld hader endog fader og moder, er mig ikke værd." — Man tænke sig den moder, der ser hendes eneste barn røvet fra hende af en eller anden „teori", som hun hader og afskyr, en ny trosbekjendelse, en ny politik, en ny livsopfatning, eller hvad det nu maatte være. Hun vilde opgive alt for at følge sit barn, kun ikke „sandheden"; ikke det, der for hende er al sandhed, al ret, der er sammenvokset med hver fiber i hendes sjæl, der er Guds ord og vilje. Og barnet vilde give livet for moderen, men ikke de overbevisninger, der i hans eller hendes sjæl brænder, som sviet ind af Guds egen finger. De elsker hverandre kanske med saa megen ømhed og inderlighed som denne jord eier, men større end deres kjærlighed til hinanden er dog deres lydighed mod „sandheden". For dens skyld hader de fader og moder. Med blødende hjerter gaar de hver sin vei. Er det ikke forfærdeligt, at livets egen lov skal tvinge os til saadant? — Og dog: „Ve den, der elsker fader eller

moder mere end Mig!" En saadan vilde snart ophøre at være den intense kjærlighed værd. Det er selve det dybeste, høieste, guddommeligste i os, der i en slig stund slides i to—kjærligheden til en kant og sandhedsloyaliteten til den anden, og hvilken høiere kjærlighed var vi vel værd, tabte vi den sidste?

Heldigvis er dog dette noget, som voksende forstaaelse og kultur stadig formilder. Jo mere vi alle i vor famlen nærmer os den virkelige sandhed — i hovedpunkterne i det mindste — desto mindre bliver denne teoriernes magt til at kløve og splitte og dræbe kjærligheden paa jord. Og fremforalt er den voksende forstaaelse — evnen til at fatte andres standpunkt og meninger, til at se verdens mangfoldighed og den enkeltes begrænsethed, til at føle høiere magter arbeidende i vore instinkter, i vor sandhedssøgen, i vor famlen — af betydning som forsoner og formilder i al denne kamp og sorg. Voksende velvilje, menneskelig medfølelse, ømhed for andre, hensynsfuldhed, spiller naturligvis ogsaa en uhyre rolle; men disse selv forudsætter dog paa høiere udviklingstrin forstaaelsen, og maa altid ledsages af den, skal de evne at gjøre det gode, de vil. Det varmeste hjerte kan sætte verden ibrand og saare til døden alle, det kommer i berørelse med, mangler det den intellektuelle evne til at forstaa andre, fatte deres tanker og begribe, hvorfor deres tanker er ulige dets egne. Med forstaaelsen derimod, med evnen til at se med andres øine og sætte sig ind i deres tankegang, fatte deres kamp, idealer og lidelser, vil gjerne ogsaa den dybere, ømmere sympati komme og ledsages af den hensynsfuldhed, der frygter for at lægge stene til en andens livsbyrde.

Jo længer jeg lever og jo mere jeg ser af livet, desto intensere bliver i hvert fald min følelse af, at hvad der mest trænges, og hvad der mest vil lyse op i verden og lette og varme livet for os alle, — det er forstaaelse. Hjerterne mangler sjelden varme; men lys mangler der ofte. Og paa grund af den mangel gjør det ømmeste hjerte ondt, og de vakreste lidenskaber bliver halvt til ondskab og til skade. Og paa grund heraf igjen fyldes hjerterne efterhaanden af bitterhed og modløshed, og pessimismen faar en livskilde mere. Vi napper og klorer hverandre, ikke af ondskab saa meget som af blindhed og dumhed; ikke saa meget fordi hjertet er haardt, som fordi hovedskallen er for tyk. Vi forstaar ikke. „Tilgiv dem, thi de ved ikke, hvad de gjør!"

Oplysning, kultur, dannelse — for al den bitterhed og lidelse, de efterhaanden udrydder, for alt det øgede lys og al den hjerternes varme og velvilje de sætter fri, maatte de vokse og spredes, vokse og spredes med lynets fart iblandt os!

Der er ingen tvil om, at der er mindst af saadan bitterhed, ondskab og af den manglende forstaaelse, der resulterer i en mod alle andre fiendsk individualisme, i de samfund, hvor en alsidig kultur er høiest og rigest, og at de er værst i samfund, hvor tænkning netop er begyndt. Værre ogsaa i smaa end i store samfund, hvor de tusen forskjelligheder, man stadig har for øie, snart lærer, at mange veie fører til Rom og mange veie til sandhedens udspring og til ædelt liv.

Der er naturligvis for enhver grader af forstaaelse og dermed af den varme og lykke, livet bringer ham. Hver har sine nære venner,

i hvis selskab han føler sig hjemme, hvor hans høieste længsler forstaaes, hvor det, andre fordømmer, velsignes. Og udenfor denne engere kreds kommer det større selskab, hvori han vanker, arbeidskammerater, mænd af fælles arbeidsinteresser, dannelsesgrad eller lignende. Her falder det ham ikke ind at tale om, hvad der for ham er høiest eller dybest, at give sit bedste „jeg“; her lever han nærmere sit væsens overflade, og misforstaaelser og underlige domme gjør han regning paa. Endelig er der hele den fremmede verden, som slet ikke kjender ham, og som derfor let kan falde paa at tyde hans livs bedste handling som den sorteste synd.

Det glædelige er imidlertid, at med øgende kultur og voksende demokrati er der en tendens mod stadig at bringe de ydre, kolde kredse nærmere det varme centrum. Med demokratiseret kultur bliver det hele samfund for os, hvad nu det selskab er, hvor vi omgaaes og finder os nogenlunde hjemme paa grund af fælles forstaaelse, oplysning og dannelse. Det hele samfund bliver i saa henseende e n s a r t e t — ensartet i den forstand, hvori det saakaldte „bedste“ selskab er det, for eksempel en sammenkomst af kunstnere, forfattere, statsmænd osv., hvor hvers individualitet er absolut, men hvor der er noget fælles — forstaaelse og dannelse, — der danner et slags medium, hvori individualiteterne uden paa nogen vis at opløses kan frit og varmt meddele sig til hverandre.

Og jo større disse kredse bliver, desto talrigere bliver ogsaa den enkeltes nærmeste vennekreds, og desto lysere og varmere føles livet i det hele at være.

Dette er ikke teori, kun iagttagelse.

Imidlertid saalænge forholdet forbliver, som det endnu mangesteds er, saalænge livet paa grund af manglende forstaaelse i det store hele maa blive et kaos af uretfærdige domme, et nordpolshav af iskulde og bidende storm, saa lad enhver lægge sig den gamle persiske digters raad paa hjerte: „Knyt til dig, naar du begynder livets reise, saamange hjerter, du kan.“ Det er visselig den bedste rigdom. Faa dannet en mur af venner om dig, saa kan du le ad storm og kulde udenfor. Skaf dig i det mindste to, tre af den art, at deres haandslag er dig af mere værd end en verdens bifald og opveier en verdens had eller foragt. Hav et par steder, hvor du altid er sikker paa tryghed, hvile og fred. Men har du det, saa klag heller aldrig; det vilde være synd. Saalænge de lever, vil livet, om saa verdner stuper kolbøtter, og alt er imod dig, synes dig et paradis; naar en af dem dør, vil det vel først føles, som gik der et hul paa verdensordenen et eller andet sted; men siden tør det hænde, at den døde blot for tanken og hjertet udvider univers og tilværelse og faar det store Ukjendte, vi bevæger os imod, til at synes vel saa kjendt og hjemligt som den lille krog af tilværelsen, hvor vi for øieblikket befinder os.

Og alligevel — et ord endnu! Lad ingen vente sig det u m u l i g e selv af den bedste ven. Der er stridsstunder, da vi maa kjæmpe alene; veie saa trange, at de blot giver plads til én. Der er ting, et træ kan sige bedre end noget menneske, og stunder da havstranden er den eneste ven, man trygt tør betro sig til. Drøm ikke, at det i dette liv gaar an helt at undgaa den forfærdelighed i enkelte dybe, afgjørende øieblikke at maatte staa ganske a l e n e — selv

om hundre gode venner staar smilende ved ens side. Man huske hint mest gribende billede i verdenshistorien, scenen i Gethsemane „den nat, da han blev forraadt.“ Selv for ham syntes tanken om at være helt alene uudholdelig; han følte den almenmenneskelige, dybe trang til i det mindste at vide, at der var to eller tre i verden, som „vaagede“ med ham hans livs haardeste stund. Han bad sine nærmeste derom; tryglet dem med graad om den smule sympati, intet menneske tør være foruden. „Vaager og beder med mig!“ — Men da han havde kjæmpet kampen tilende under blodig sved og seiren var vunden, da — fandt han dem blidt og sødt sovende.

Underlige, forfærdelige liv! Og mon nogen sjæl, der tager livet lidt alvorlig kan undgaa sin gethsemanekamp. Vredes da ikke og forbauses ikke, om, naar den kommer, og din „sjæl er fortvilet indtil døden“, og din sved er blod; om, efterat du har bedt, tryglet dine nærmeste om at holde din haand i mørket, fugte dine læber, være hos dig, begribe hvad der foregaar, — om du, hvergang du ser mod dem, finder dem blidt slumrende. — Slig er livet. Forstaa ogsaa det, og hent trøst, om din tro dertil er sterk nok, i digterens vakre linjer:

Enhver Gud sætter ene
Han selv er mere nær.

Notitser.

— Fra Havanna berettes: Ved Sabanilla i provinsen Matanzas har nylig en mulatinde ved navn Teresa Crespo stillet sig i spidsen for et amazonekorps, som anretter stor skade blandt spanierne i distrikterne om Aura's og La Palma's flodløb. Overhoved spiller amazonerne en stadig mere betydningsfuld rolle i reisningen og optræder i stadig voksende skarer. Som regel udmerker de sig hverken ved ungdom eller skjønhed, og deres toiletter skal være meget mangelfulde. Men tapre er de. I slaget slaas de i de første rækker, og ved vagtilden gjør de kvindetjeneste, idet de forbinder de saarede og tilbereder maaltiderne. Mere end et eksempel paa heltemod og patriotisk selvfornegtelse er givet af disse amazoner, som er at finde i næsten alle større insurgentflokke.

— Kun en af 15 personer har lige sterke øine. Kun en af ti har et sterkere venstre end høire øie. Det normale er altsaa et høire øie sterkere end det venstre.

— Damptaagehorn, der længe har udgjort et nødvendigt tilbehør langs farlige kyster, vil nu blive afløst af horn, der blæses med komprimeret luft. Den største fordel ved de sidste er, at der er ingen dampkjedel at fyre op under. Det tog 45—60 minuter at faa et damphorn igang. Med komprimeret luft er det færdigt paa fem minuter.

— *Til præsident paa Haiti* er valgt general Teresias Simon Sam. Ligesom den forrige præsident Hippolyte er ogsaa den nye en sort og tilhører en af øens ældste og mest anseede familier. Han har tidligere indehavt forskjellige portefeuiller i ministerierne og var da Hippolyte døde krigsminister.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND VII. 31. MAI 1896. HEFTE 10.

En over 1800 aar gammel keiserlig husbaad.

Et merkeligt oldtidsfund i sjøen Nemi.

(Efter **Rodolfo Lanciani** i „*North. Am. Rev.*“ og „*Harper's Weekly*“).

Der har været stor bevægelse i den arkæologiske verden i løbet af den forløbne vinter over fundet af et stort skib i en liden fjeldsjø i nærheden af Rom.

Sjøen Nemi ligger paa bunden af et af de gamle kratere i den albanske fjeldkjæde, 191 meter over havet. Den er kun 6½ km. i omkreds, men 168 meter dyb i midten. Den omringes paa alle kanter af fjelde — kraterets sider —, der engang var tæt skovklædte, men hvor nu dyrkede marker og haver for en stor del har afløst skoven, og romerske villaer glimter mellem trærne. Det er et idealt sommeropholdssted; de høie fjelde og den kolde bjergsjø kjøler den hede sommerluft, og omgivelserne er overordentlig vakre og romantiske. Sjøen har sin historie. Hvor nu landsbyen Nemi ligger, stod fordum et tempel til den scytiske Diana, hvis ypperstepre st altid maatte have vundet sit embede ved at myrde forgjængeren.

Fortøiningsring af bronze.

I den lille sjø har man paa bunden fundet vraget af et skib over 150 m. langt? Sjøens diameter er blot 2000 m.

Man har længe vidst, at et saadant vrag laa der, i lang tid var det dog blot fiskere og baadmænd paa stedet, som holdt derpaa, mens de lærde betragtede det som overtro og dumhed. Allerede i 1431 lod imidlertid pave Eugen IV et forsøg gjøre paa at undersøge vraget. Sagnet vilde

vide af to skibe paa bunden. Der blev gjort forsøg paa at løfte det ene, men det gik ikke. — I 1535 blev der foretaget en ny undersøgelse med dykkerklokke; det ene skib blev opmaalt og ganske nøie beskrevet. I 1827 blev samme skib paany undersøgt og dele af det bragt iland, deriblandt kapitælet til en messingsøile, en gulvflise af sten, hvorpaa man mente at kunne læse bogstaverne T I B. C A E S. Skibet laa med agterenden mod land 11.5 meter fra stranden.

Endelig blev vraget ihøst nøie undersøgt af arkæologer med samtykke af sjøens eier fyrst Orsini.

Hvad i al verden skulde et stort skib gjøre oppe i denne lille indsjø? — Skibets udseende og udrustning er ogsaa ganske merkelig. Dækket er brolagt med stenfliser i mosaikarbeide. Der er messingsøiler, lange vandledningsrør og bronsehoveder, der holder fortøiningsringe. „Skibets" bredde er ogsaa paa det bredeste henimod det halve af længden; men dets form forøvrig er et skibs. Rækkerne er af kobber. Paa en blypibe fandtes navnet *Cæsaris Augusti Germanici.*

Arkæologerne har stridt hidsig, om hvad slags skib dette kan have været. En del holder paa, at det aldeles ikke har været et skib, men en brygge, hvorpaa der har staaet en keiserlig villa. At en saadan blev bygget der, ved vi. Naar pælene har raadnet bort, har brygge og villa sunket, heder det.

Imidlertid har man ogsaa fra „skibets" underbygning bragt op virkelige skibsbjelker med planker og bly- og tjæretætning. Det synes klart, at stengulv og villa maa have hvilet paa et virkeligt skib.

Derpaa tyder ogsaa det andet „skib", som ganske nylig er blevet opdaget længer ude i sjøen.

En forfatter i „Harper's Weekly" opstiller en hypotese, som efter det foreliggende synes den rimeligste. Det har været baade et skib og en villa — en villa bygget paa et skib; med andre ord en saadan „husbaad", som kineserne endnu benytter i mængdevis, men udrustet med keiserlig elegance. Derfor skibets store bredde i forhold til længden. Det har været mere end en art ponton eller flaade end et skib, og bestemt alene til at bære en svømmende villa.

Men hvad skulde hensigten kunne have været med en saadan svømmende villa?

For det første havde ikke altid de overdaadige romerske keisere saa bestemte „praktiske" hensigter med de planer, de udførte i byggeveien. At det var noget nyt, originalt, kostbart og snurrigt var ofte „hensigt" nok. Sjøen laa nær Rom, var det vakreste sted i Roms nærhed og kjøligt i sommerheden. Vi ved, at allerede Julius Cæsar begyndte at bygge en

kostbar villa der, men lod den nedrive, fordi den ikke behagede ham. Den sidst fundne indskrift er ikke ganske fuldstændig.*) Foran ordene Cæsaris Augusti Germanici mangler der et bogstav, som er næsten udslettet, men som man har opdaget at være et C. eller G., det vil sige Caius eller Gaius Caligula. „Skibet“ har altsaa tilhørt ham.

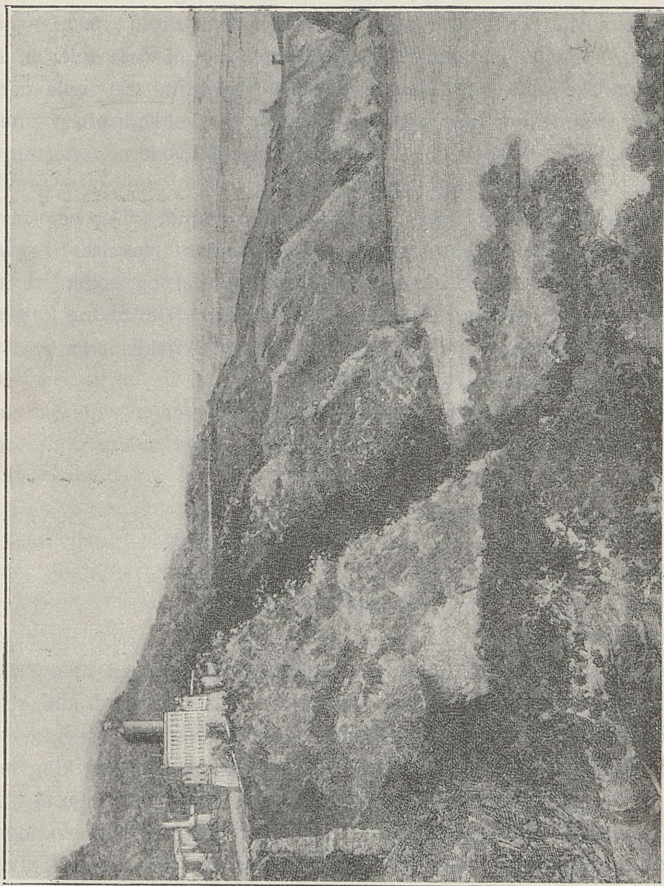

Parti af sjøen Nemi.

Caligula regjerede fra 37—41 e. K. — Han var omtrent gal af forfængelighed og praktelsk og bortødslede paa kort tid paa luksusarbeider og parader, alt hvad hans forgjænger havde sparet sammen. Han ønskede endog at tilbedes som gud endnu mens han levede, og lavede derfor

*) Den først fundne Tib. Cæs . . . synes at være læst feil.

en maskine til at efterligne Jupiters torden. Tilsidst blev han for rigets velfærds skyld ryddet afveien ved en sammensværgelse.

Hvad vilde være naturligere for en saadan mand end ikke længer at nøie sig med en vanlig villa ved den kjølige fjeldsjø, men at ønske en elegant villa, der kunde svømme omkring paa selve sjøen?

Dertil kom, at der for en saadan plan virkelig kunde anføres praktiske grunde. Man drog til Nemi for kjølighedens skyld; men hvor man end byggede sin villa paa stranden vilde den altid til visse tider af dagen blive bagt ganske godt af solen i stillestaaende luft. En villa derimod, som kunde svømme om paa selve sjøen, hvor der vel som oftest viftede en svag bris, og som kunde krybe i skyggen langs fjeldsiderne, eftersom solen skiftede stilling, vilde virkelig være det ideale.

Denne antagelse forklarer ogsaa alle gjorte fund. Det har været en virkelig keiserlig villa — dykkerne taler om mange „værelser“ — bygget paa en ponton eller et skib omhyggelig konstrueret og tættet. Det hele har været overordentlig elegant og tildels høi kunst. De fundne fortøiningsringe har været benyttet til at fortøie skibet ved fjeldsiderne eller til at buksere det ved mindre baade over sjøen.

Det andet netop fundne skib har enten været en villa no. 2 eller en større lyst- og bukserbaad. Fundet vil iaar blive nøiere undersøgt.

Fra Kuba.

En med kubanske forhold vel kjendt og øiensynligen upartisk mand — et stort pressebureaus udsending til øen — er netop vendt tilbage fra et fem maaneders ophold der og opsummerer situationen saaledes:

Oprørerne har kjæmpet udmerket, tappert og under klog ledelse. Spanien har bevist, at det ikke magter at stanse oprøret. Krigens slutning er endnu ikke synlig, men Kuba glider jevnt bort fra Spanien, og medmindre nye uforudseede faktorer træder til, vil øen ganske sikkert ophøre at være en spansk koloni.

Imidlertid føres krigen paa en maade og ledsaget af grusomheder, som civiliserede nationer ellers ikke taaler.

Stillingen er denne. Spanien har sendt 140,000 mand regulære tropper til øen og 60,000 frivillige er skaffet tilveie i landet selv. De sidste benyttes dog næsten udelukkende som borgergarder til forsvar af sine respektive byer. Af de regulære tropper kan det anslaaes, at 25,000 er faldne eller døde af sygdom (spanierne opgiver officielt 3800 døde af

kugler eller sygdom, hvilket er altfor absurd selv for en spansk officiel beretning); 15,000 er i hospitalerne eller permitteret paa grund af sygdom, og omtrent 100,000 er kampdygtige. Men halvdelen af den sidste styrke trænges til garnisonstjeneste. Der er foruden byerne langs kysten 2000 forter og blokhuse, som holdes besat.

I nærheden af Havana mellem byerne Moriel og Majana har general Weyler befæstet en linje tvers over hele øen fra nord til syd, — en saakaldet trocha. 30,000 mand holder denne linje besat. Dens hensigt er at kløve oprørernes hærstyrke i to dele, for derved lettere at kunne beseire hver enkelt. Vest for linjen, i provinsen Pinar del Rio, befinder Maceo sig med en betydelig hær. Øst for linjen er alle de andre oprørshøvdinger med sine tropper — Gomez, Lacret, José, Garcia.

Foreløbig rettes alle aktive angreb mod Maceo i Pinar del Rio. Det er hensigten dels at udsulte, dels at overmande ham. Oprøret har nemlig i den del af øen mindst styrke. Det gjælder da at hindre Maceo fra at sætte sig i forbindelse med de andre høvdinger og med øens rigere og gunstigere østre hoveddel. Det er trochaens hensigt. Maceo beleires altsaa paa en maade i den nævnte landsdel. Foruden de 30,000 mand, som holder trochaen besat, opererer 10,000 mand i smaa kolonner mod ham i selve provinsen. I øens øvrige provinser findes ikke over 15,000 mand i marken; her har derfor oprørerne fuldstændig frie hænder.

Den første maaned, general Weyler tilbragte paa øen, forsøgte han gang paa gang at omringe og knuse Gomez og Maceo i et hovedslag; men det gik ikke; han tog da sin tilflugt til trochaen — et gammelt spansk krigsmiddel. Den har aldrig svaret til hensigten før, og det er tvilsomt, om den vil gjøre det nu. Trochaen bestaar af en række smaa forter, mellem hvilke landet er ryddet for trær og bygninger, saaledes, at forternes kanoner kan beherske den hele strækning. Man er spændt paa, hvorvidt Maceo og Gomez vil være istand til alligevel at gjennembryde stillingerne og forene sine stridskræfter, naar de dertil har grund. For øieblikket bryder de sig aldeles ikke om trochaen; de har intet imod, at 30,000 mand bindes der, mens de i fred faar operere hver paa sin kant.

Oprørerne har nu mindst 45,000 mand under vaaben. Med ubevæbnede eller blot med macheten væbnede, regner de sin styrke til 60—75,000.

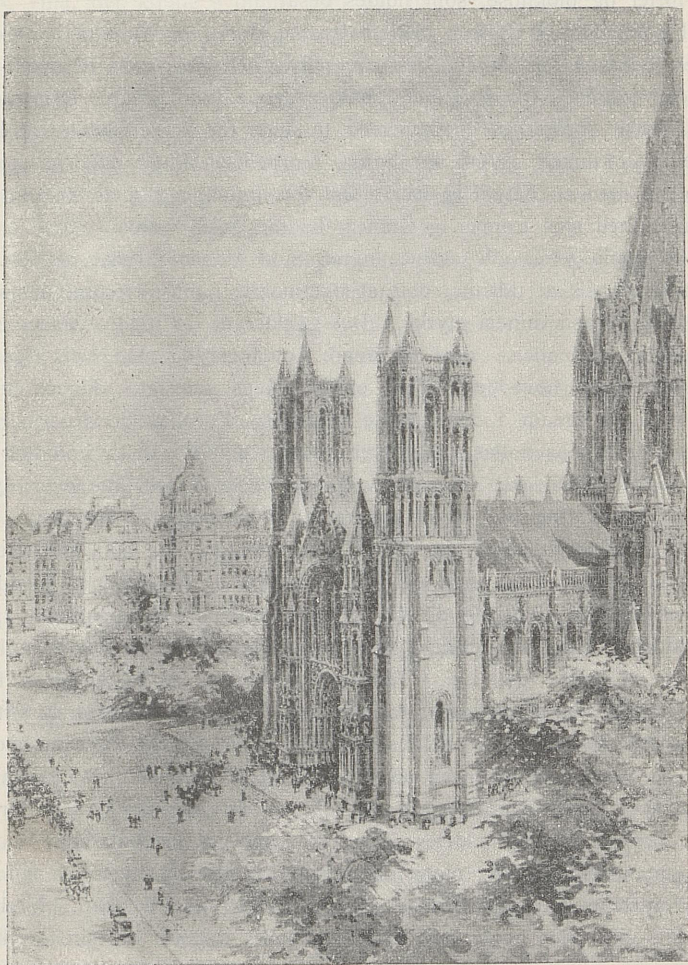

Parti af New York.

Nyt lys over det Gamle Testamente.

Ægypten og Israel.

(Efter **W. M. Flinders Petrie** i „*Contemp. Rev.*").

I.

Bibelens eller jødefolkets historie stod længe som noget fra den øvrige verdenshistorie ganske løsrevet og isoleret. Den tog os længer tilbage i tiden end Grækenlands eller Roms historie, mens den ganske savnede bekræftelse udenifra. Dens høie alderdomskrav saavelsom dens slaaende særegenheder og de fordringer, som opstilledes for den, gjorde, at mange endog begyndte at tvile paa dens historiske realitet. Man tænkte, at Moses muligens blot var en myte, og i fortællingerne om Abraham, Jakob og Josef saa man lutter digt og parabel.

Hele den jødiske historie led ved denne isolerede stilling; ikke alene vaktes der tvil om dens sandfærdighed, men man manglede ydre holdepunkter til at bestemme og korrigere den kronologiske rækkefølge og til at se den i det rette perspektiv. Den flyttedes ganske ud af sammenhæng med menneskeligt liv og menneskeslegtens historie forøvrig. Vi har et resultat af dette forhold i den merkværdighed, at bibel og jødisk historie ikke udgjør nogen del af den vanlige „verdslige" kultur og oldtidskundskab iblandt os.

Jødisk historie er dog rent verdslig og borgerlig seet med dens tusenaarige kamp for national og ideel selvstændighed vel saa interessant og inspirerende som f. eks. Schweitz's historie, og den kaster kanske lige saa meget lys over oldtidens forhold og mennesker som Grækenlands. Den er et aldeles enestaaende eksempel paa seig, national idealisme, og som opdragelsesmiddel i fædrelandskjærlighed eier den vel intet sidestykke. Den er vidunderlig rig paa almenmenneskelig interesse. Dens personer træder skarpt og helstøbte frem — egte, varmblodige mennesker, hvis hede, lidenskabelige aande, vi endnu synes at føle. Og dens betydning for den almene verdenshistorie maa kunne sidestilles med Grækenlands og Roms.

I det hele kan det vel siges, at bredt anskuet er hele den europæiske kultur et produkt af tre i og med kristendommen sammenstødende strømme — fra Rom, Athen og Jerusalem. Vi er, hvad vi idag er, takket være disse tre. Man skulde derfor tro, at alt oldtidsstudium, al fortidskundskab vilde tage omtrent lige meget hensyn til disse tre sideordnede kilder for vor civilisation. Men saa er det, som vi ved, ikke. Rom og Grækenland udsondres og studeres, som var de alene vor kulturs udspring, og

Israels historie kastes ud af den almene verdenshistorie og overlades ganske til dogmatiken og den religiøse børnelærdom.

Med jødisk literatur gaar det ligedan. Den vidunderlige salmernes bog, den i verdensliteraturen aldeles enestaaende bogsamling, der repræsenteres af de jødiske profeter, kjendes omtrent ikke af tidens moderne dannelse (paa det europæiske fastland i det mindste). En dannet mand maa kjende Homer, Euripides og Vergil, men udenfor Grækenlands og Roms grænser behøver han intet at kjende af fortidens under og rigdom. Specielt har jødisk literatur intet med almendannelse at skaffe. Vi sætter bibelen høit til søndags og i kirkelig henseende; men til hverdags sætter vi Homer langt høiere, og fra det almene dannelsesliv udelukker vi den.

Mon ikke dette underlige forhold i betydelig grad har sin aarsag i den isolerede stilling, hvori jødisk historie har befundet sig?

I vore dage ændres imidlertid alt dette. Udgravningerne i Assyria, Syria, Babylon og Ægypten har pludselig bragt for dagen en række af talende vidner for den gamle bibelhistorie. Vi har fundet tilknytningspunkter. Vi ser, at den alligevel er en del af den almene verdenshistorie. Vi finder brudstykker af jødisk historie paa assyriske og babyloniske stentavler, og disse brudstykker svarer til, hvad vi før har læst i bibelen; men tavlerne er næsten samtidige med selve begivenhederne og giver os disse i en anden belysning, — som de tog sig ud for assyriske og babylonske øine. Vi faar i det hele se Israel skildret og bedømt af dets samtidige i den graa oldtid. Vi faar høre af dem om dets konger og krige og lidt om dets gud og tro.

Ogsaa Ægyptens historie har bragt bekræftelser af den bibelske. Vi har fundet, at den sidste passer godt ind i den første. Josefs og Jakobs vandringer synes naturligere, efterat vi har læst monumenternes indskrifter. Og de gamle patriarker har atter faaet lov at vende tilbage fra mythologien til historien. Man ser i dem i hvert fald personificerede stammer og deres bevægelser, om ikke disses individuelle høvdinger. Ægyptisk historie giver ogsaa vink om udvandringen af Ægypten under Mose førerskab. Den ved paa den tid at berette om forfærdelige ulykker, nederlag, de gamle guders fald osv., og altsammen endende i et anarki, hvori et stort, gammelt dynasti gik under.

Men forgjæves har man hidtil med al ihærdighed i Ægypten søgt efter en direkte omtale af Israels folk. Monumenterne har hidtil vist sig stumme derom. Havde ikke Assyrias og Babylons monumenter talt saa tydelig, kunde godt en skeptiker af det, vi til for nylig vidste om Ægyptens bygverker, have udledet den slutning, at de gamle ægyptere ikke kjendte noget saadant folk som Israel, skjønt de godt kjendte alle

andre folk i Syria og Palæstina, at noget saadant folk derfor neppe i hin graa oldtid kan have eksisteret, i det mindste ikke staaet i saa nær berørelse med Ægypten, som bibelen vil have det til, og at derfor den bibelske historie ikke kan være paalidelig historie.

Saa var forholdet indtil denne vaar. Det bør blot anmerkes, at vi endnu kjender temmelig lidet til de ægyptiske monumenter, at der endnu staar umaadelig meget tilbage at gjennemforske, og at der er god grund til at tro, at denne forskning vil bringe os meget nyt lys ogsaa over bibelhistorien. I vaares er allerede det gamle forhold ændret, idet der da blev fundet en udmerket vedligeholdt indskrift, der nævner Israels folk ved navn.

Indskriften er fra omkring aaret 1200 f. K. og skriver sig fra den farao, under hvilken af andre grunde udvandringen fra Ægypten antages at have fundet sted.

Indskriften er funden af forfatteren af den her gjengivne artikel, og han skriver derom i det væsentlige som følger. —

II.

Ved min ankomst til Ægypten i december ifjor, fik jeg tilladelse til at udgrave et overmaade vigtigt og interessant distrikt ved det gamle Theben, der indeholder de fleste kongelige gravtempler. Tre maaneders udgravning bragte for dagen fire hidtil ganske ukjendte templer (eller tempelgrunden rettere sagt), nemlig Amenhotep II's, Thotmes IV's, Tauserts og Saptahs. De skriver sig fra aarene mellem 1450 og 1150 f. Kristus — henved et aartusen før perserkrigenes tid. Desuden udforskedes bedre end hidtil to allerede kjendte templer, Uazmes's og Ramses den stores, og endelig blev et før fundet tempel identificeret som Marenptahs.

Med de første seks har vi intet at skaffe; men det syvende indeholdt aarets store historiske fund — navnet Israel. Og til navnet knytter sig adskilligt, der bidrager til at belyse jødernes tidligste historie. Marenptah er den farao, under hvem Moses antages at have ført jøderne ud af Ægypten.

Hans regjeringstid falder ifølge astronomiske bestemmelser omkring aaret 1200 f. K. Dette aar passer ogsaa godt til den efterfølgende ægyptiske historie, og det passer ligeledes godt ind i den bibelske kronologi, naar vi først faar „Dommernes bog“ adskilt i dens tre parallele historier — de nordlige, vestlige og østlige landsdeles. Ogsaa de levitiske genealogier svarer næsten nøiagtig til dette aarstal. Vi tør saaledes anse det som nogenlunde sikkert, at jøderne forlod Ægypten under kong Marenptah omkring aaret 1200 f. Kristus. Og denne kong Marenptahs gravtempel har vi nu fundet.

Da Marenptah besteg tronen, fandt han riget oversvømmet af fremmede erobrere og indvandrede stammer. Den forfængelige Ramses II's seks og seksti aarige regjering (vi godkjender altfor let hans værdsætning af sig selv og kalder ham derfor „den store") havde været en nedgangens og forfaldets tid. Ulig de virkelig store konger Thotmes I og III havde han trukket sig bort fra et virksomt, daadfyldt liv og levet 30—40 aar paa fyrsteslegtens synkende navn og anseelse. Da derfor den trettende af hans hundrer af sønner, Marenptah, fulgte ham paa tronen, fandt denne næsten det halve rige i hænderne paa de libyske stammer, hvis indhug udgjorde en af Ægyptens staaende farer.

Al landets kraft maatte under disse omstændigheder ofres paa rigets forsvar; der var hverken mænd eller penge til at bygge store monumenter. Enhver farao begyndte imidlertid straks efter sin tronbestigelse at bygge sit gravtempel, forat hans *ka* — aand eller dobbeltgjænger — kunde dyrkes ogsaa, mens han levede, og det var altid en konges stolthed at faa dette tempel saa storartet som muligt. Da imidlertid Marenptah manglede mænd og midler til at opføre et selvstændigt større gravmæle, saa stjal han uden betænkning sine forgjængeres, tog bygningsdele ud af ældre templer og fik paa den vis for en billig penge et anstændigt gravmæle istand — et vidne til evig tid om den gode konges mangel paa samvittighed og hæderlighed.

Sit gravtempel lod han bygge lige bagom en af de største og rigeste bygninger, som tidligere slegter havde reist, og saa lod den gode fyrste — hvem Moses blot synes at have vist simpel retfærdighed, da han begrov ham i det „Røde Hav" — den gamle bygning rive ned og materialerne benytte til at bygge h a n s gravmæle! Temmelig frækt til hin „gode, gamle tid" at være. Menneskene var øiensynligen ikke helgener før i tiden heller; neppe saa skikkelige som nu.

Den bygning, som Marenptah saaledes stjal, var Amenhotep III's (omkring 1400 f. K.) gravtempel. Denne var kanske den mest luksuselskende af alle de ægyptiske monarker og efterlod sig et pragtfuldt gravtempel. Lidet drømte han vel, at en efterfølger om 200 aar skulde rive hans tempel ned, udslette hans indskrifter og benytte det kostbare og møisommeligt samlede og oparbeidede materiale til at reise s i g et gravmæle. Men Marenptah havde i hvert fald god smag. Han stjal den bedste grav, der var at finde. Af Amenhoteps tempel er der nu lidet andet tilbage end de berømte thebanske kjæmpestatuer (kolosserne ved Theben), der stod ved templets indgang. En avenu af kjæmpeschakaler i sten — dødsgudens hellige dyr — førte frem til indgangen. Bagom laa vidtstrakte, straalende haller og gaarde.

Det første, Marenptah gjorde, var at slaa de talrige statuer istykker

og benytte dem til grundmur for sit tempel. Der ligger de nu; sfinxer parvis som underlag for søiler; uhyre udhuggede stene med den udhuggede side ned inde i grundmurene; og der finder vi dem efter udgravningen med skulpturarbeidet saa skarpt og vakkert, som havde billedhuggeren netop lagt hammeren bort. De store stenschakaler kløvedes i skiver og benyttedes i den underjordiske del af grundmuren. Paa dette underlag byggede saa den gode farao sit tempels mure af de store stenblokke i Amenhoteps tempelmure, og de i forraadskamrene benyttede mursten er ligeledes stemplede med Amenhoteps navn. — Den mand fortjente dog at druknes som en rotte.

Hverken tyrk eller pave har gjort sig skyldig i værre vandalisme. Men midt i ødelæggelsen var der en stor sten, som trodsede ødelæggerens kunst. I sit tempel havde Amenhotep opreist en prægtig bauta af sort syenit med kvartsaarer. Den var 10′ 3″ høi, 5′ 4″ bred og 13″ tyk. Det er det største kjendte stenstykke af vulkansk fjeld, og det var poleret som et speil paa de absolut vandrette flader.

Paa denne sten havde Amenhotep III ladet indridse mindet om alt, han havde gjort for guderne og religionen. Amenhotep IV ændrede tro og lod derfor guden Amens billeder og en stor del af indskriften udviske; men Seti I lod atter baade indskrift og billeder restaurere med stor omhu.

Naturligvis stjal Marenptah denne vakre sten. Den før beskrevne side byggedes ind i væggen i det nye tempel, og bagsiden, der vendte ud, forsynedes med en indskrift og billeder, der forherliger kong Marenptah. Da dennes tempel siden ødelagdes, faldt stenen overende uden at lide skade, og har siden ligget der indtil ivaar.

Det er denne sten, der bærer Israels navn.

III.

Den hele sten er dækket af skrift og billeder. Der er tilsammen henved 6000 skrifttegn. Skriftens tilstand er fuldkommen; ikke et tegn er udslettet eller utydeliggjort; billederne ser ud, som var de netop hugget, og malingen paa Marenptahs billeder er saa frisk, som om malerne havde fuldført sit verk igaar.

Marenptahs indskrift handler om, hvorledes han uddrev de libyske erobrere og rensede landet for fremmede, og tilsidst om hvorledes han forfulgte dette held og ogsaa underlagde sig flere syriske byer og folk, deriblandt „Israels folk“, der ødelagdes saa totalt, at der „ikke findes sæd af det tilbage“.

Et par sætninger fra indskriften vil have sin interesse. Det heder om befrielsen fra libyerne:

„Solen er kommen og har bortjaget det uveir, som hvilte over Kemt

(Ægyptens land) og har ladet landet igjen se den straalende sols skin. Et fjeld af kobber er borttaget fra folkets bryst; de, der var kvalte, kan atter aande frit; Memphis's hjerte er vasket rent for fiender; de befæstede byer har atter aabnet sine porte, og templerne modtager deres daglige forsyning.

Kong Marenptah, — han, som befæster hundre tuseners og millioners hjerte —, livets aande farer ind ad deres næsebor, som ser Ham, der i sin levetid har gjennemboret Zahis land (Phænikien), — Han, som satte evig skræk i Mashawashaernes folk (en nordafrikansk stamme), som fik Libus folk (libyerne) til at trække sig tilbage, der det havde oversvømmet Ægypten og sat skræk i det ganske land.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Mægtig er Ægyptens herre og seiren tilhører ham. Den, der modtager hans udfordring til slag, taber straks modet; den, der overskrider hans grænser, ønsker ikke at se morgendagen. Sandelig, Ægypten har været siden gudernes begyndelse; det er Ras enbaarne datter, og det er Ras søn, der sidder paa guden Shus trone. Hjertet kan ei planlægge ondt mod dets folk; hver gud vaager over det . . . Et stort under er skeet i Ægypten, saaledes at hendes *) haand har taget libyeren tilfange.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Glæde skal springe ud i Ægyptens byer; de skal fortælle om Marenptahs seire over Tahennu. Hvor elsker ei landet den tapre fyrste! Hvor er kongen ophøiet blandt guderne! Hvor tilbeder ei landet sin herre! Og folket sagde: „Kom og gaa langt udover veiene; thi der er ei længer frygt i menneskenes hjerter.“ De befæstede steder staar forladte af sine besætninger; portene er aabne; budbærere springer over murene; vagterne hviler og slumrer paa sine poster; sumpdistrikternes bedawiner stjæler ei længer kvæg, de vogter sine egne hjorder, og plyndrere holder ei længer til paa floden; vagtposternes anholdsraab høres ei mere om natten; det heder ei længer: „En er bleven plyndret.“ Byerne er atter grundfæstede, og den, der pløier markerne, vil selv æde af deres afkastning.

Thi Ægyptens sol har skabt denne forandring; han fødtes som det skjæbnebestemte middel til at hevne den — kong Marenptah. Høvdinger bøier sig for ham og siger: „Fred være med dig!“ Ikke en af de ni buer (fremmede folkeslag i landet) vover at løfte sit hoved. Beseiret er Tahennu (nordafrikanerne); Khita (hittiter) er bragt tilro; Pa-kanana (Kanan eller Kana) er tagen med stor blodsudgydelse; Askadni (Askalon?) er tagen; ligesaa Kazmel; Syrernes Yenu (Yanuh) er bragt ned, som om den aldrig havde været til; *Israels folk er overvundet, det har ingen*

---

*) De gamle ægyptere kaldte ogsaa sit fædreland „hun“.

sæd; Syria er blevet som enker af Ægyptens land; alle lande er sammen i fred. Alle røvere er bragt til orden af kong Marenptah, der giver liv hver dag som solen selv."

IV.

Om libyernes erobringer og nederlag ved vi før følgende: De havde erobret landet fra deltaet op til Fayum under sin konge Marmaiu og i forbund med forskjellige andre stammer Akausha (Akæer), Tursha (Tyrrhener), Sheklush (Sicilianere), sandsynligvis folk fra de centrale middelhavslande og delvis af europæisk bosted; det er i saa fald første gang, vi i historien møder europæere. Fem aar efter sin tronbestigelse lykkedes det Marenptah ganske at knuse deres magt og at uddrive dem efter et blodigt slag, hvor der faldt 16,000 mand af fienden og toges 9376 fanger. Ægypterne tog ogsaa stort bytte i guld og sølv. Imidlertid fortæller historien, at den tapre og kloge Marenptah foretrak at lade sine generaler udkjæmpe kampen og levere slaget, mens han selv lukkede sig godt inde i Memphis. Han gav som paaskud, at guden Ptah havde aabenbaret sig for ham og forbudt ham at drage i felten. Saa den gode konge, som Moses skulde have druknet, nok i det hele var en temmelig ynkelig pjalt, — baade gravtyv og kujon.

Indskriftens slutningslinjer er dog de mest interessante. Her gaar kongen over fra at tale om libyerne til at tale om en krig og om erobringer mod nord i Syrien, — en krig som vi hidtil kjender lidet til. Der nævnes først hittiterne i Kanaan, saa byen Pa-kanana, som sandsynligvis har været enten det moderne Deir Kanan eller landsbyen Kana („brylluppet i Kana"). Ashadni er muligens en skrivfeil for Ashalni, Askalon. Yenu antages alment at være Yanuh, øst for Tyrus. Kazmel er muligens det moderne Iksal paa Esdraelons slette. Sammen med disse navne fra det nordlige Palestina nævnes „Israels folk". Det var blevet ødelagt, saa der ikke længer fandtes sæd, det vil sige afkom, nye slegter af det. Sætningen er sandsynligvis ogsaa et lidet ordspil. Israel betyder „Jahves plantning" eller sæd. Og sætningen lyder altsaa „det folk, som Jahve har plantet, Jahves sæd, af det er der ikke længer sæd tilbage; det er uddøet."

Man lægge merke til, at der her udtrykkelig tales om „Israels folk", ikke om byen Jezrael paa Esdraelons slette, hvad iøvrig ogsaa skrivemaaden betegner.

Her har vi altsaa det længe søgte utvetydige og greie bevis for, at i aaret 1200 f. K. kjendte Ægypterne et „Israels folk" og stod i berørelse med det. Og det henførtes da til det nordlige Palæstina.

(Sluttes).

Automobiler.

(Efter Wm. Baxter i „*Eng. Mag.*“).

utomobiler er det vedtagne navn for de nye landeveisvogne uden heste. De drives ved damp, gas, petroleum eller elektricitet og bygges i alle størrelser og former, fra bicyclens til omnibusens. Man satte i begyndelsen store haab til elektriciteten som drivkraft, men de forskjellige kapløb, som har været arrangeret for automobiler i løbet af de sidste par aar (der findes nu allerede et betydeligt antal i brug), synes at have skuffet alle saadanne forventninger og at have godtgjort gas- eller petroleummotorens overlegenhed.

Grunden hertil er de elektriske apparaters store tyngde.

Selvfølgelig, kan man vel gjerne sige, er elektriciteten forøvrig enhver anden drivkraft ganske overlegen. Gas- og petroleummotorerne støier betydelig og udsender en ubehagelig lugt. De virker ogsaa ligesom dampmotoren yderst slidende paa det hele understel, hvorfor vognene maa bygges ganske solide og tunge. Deres værste ulempe er imidlertid, at den kraft, de evner at afgive, er omtrent konstant. Er motoren bygget til at drive en vogn af en vis tyngde over en vanlig landevei, saa vil den staa ganske hjælpeløs ifald veien et sted skulde være meget daarlig og vognen derfor standsede i en „dump“ i veien. Det vilde jo være en yderst ubehagelig situation. Netop her har hesten en af sine store fordele som trækkraft. Under en saadan situation kan den nemlig bringes til at anstrenge sig til det dobbelte eller tredobbelte. Men gas- eller oljemotoren kan hverken ved svøbe eller gode ord bringes til at lægge sig mere „i sælen“ under saadanne omstændigheder.

En elektrisk motor derimod er omtrent lydløs. Der er ingen ubehagelig os, ingen hede, ingen røg, ingen varme, ingen fare for eksplosioner. Den bevæger sig jevnt og støt og derfor med mindst mulig slitage for vognen; denne kan saaledes bygges lettere og elegantere end ved de andre motorer. Og ligesom hesten kan den under særegne omstændigheder afgive betydelig forøget kraft. Man resikerer derfor ikke med den at blive siddende hjælpeløs i en „dump“ eller paa et daarligt veistykke.

Forfatteren mener af disse grunde, at den elektriske motor alligevel vil seire i konkurrancen ogsaa paa dette felt.

Ved automobiler maa elektriciteten medføres i vognen paa sekundære batterier (opmagasineret paa krukker). Og ulykken er, at disse sekundære batterier for tiden bliver overmaade tunge. Gjennemsnitsvægten for de batterier, der er i handelen, er 70 kg. pr. hestekraft pr. times drift. Og

for at batteriet ikke skal blive for hurtig udslidt, maa det ikke udlades hurtigere end saaledes, at det tømmes paa 10 timer. En vogn, der skal kunne præstere to hestekræfter maa altsaa medføre et batteri, der veier 1400 kg. Dermed vil den kunne løbe i ti timer.

Under de omstændigheder vil det let indsees, at den elektriske motor maa ligge under i konkurrancen med gas eller petroleum. Gasolinmotorer bygges nemlig saaledes, at de med en vægt af ned til 25 kg. udvikler to, tre hk.

Imidlertid arbeides der ivrig paa at forbedre de sekundære apparater, og om de end ikke endnu er kommet i handelen, har dog flere opfindere allerede konstrueret og prøvet batterier mange gange lettere end de ovenfor nævnte.

Kan man paa en økonomisk maade faa batteriet til at kunne udlades paa to timer, og man samtidig kan reducere vægten pr. hestekraft pr. time til det halve, saa vilde man kunne bygge to hestekræfters vogne med blot 140 kg. batteri. Rigtignok maatte da batteriet igjen lades hver anden time under stadig brug. Til fire timers jevnt løb vilde udfordres 280 kg. batteri.

Endnu bedre resultater er allerede opnaaet af flere opfindere, saa der er al udsigt til, at et sekundært batteri, som kan konkurrere med gas- og oljemotorer ogsaa paa dette felt, snart vil være i handelen.

Vægten af de kemiske stoffe, hvorpaa batteriets liv eller elektricitetens udvikling beror, er blot $5^1/_2$ kg. pr. hestekraft pr. time. Den overskydende vægt representerer celler, vædske og lignende — nærmest død vægt. Man har derfor grund til at tro, at saadanne batteriers vægt vil kunne reduceres til 15—17 kg. pr. hestekraft pr. time. Imidlertid er allerede de forbedringer, som vi nu kan overskue, tilstrækkelige, mener forfatteren, til at sikre den elektriske motor seir ogsaa paa automobilernes omraade.

En ulempe ved den elektriske motor, der nu synes betydelig, nemlig at batteriet maa gjenfyldes fra tid til anden, vil bortfalde den stund, den bliver almindelig indført. Der vil nemlig da blive opført elektriske stationer langs alle hovedveie, som der nu er skydsskifter, og her vil man enten kunne faa sit batteri fyldt eller dette midlertidig og paa faa minuter ombyttet med et fuldt.

— Et artillerikompagni af millionærer. — Boston har et fra gammel tid af bestaaende frivilligt artillerikompagni. Det har en god historie bag sig fra de krige, hvori det har deltaget. Det bestaar for tiden omtrent udelukkende af store og rige forretningshøvdinger. Mange af soldaterne er millionærer, og kompagniets 200 mand repræsenterer tilsammen en privatformue paa over 1000 millioner kroner. — Kompagniet skal netop aflægge et halvofficielt besøg i England. De engelske autoriteter har tilladt dem det for fremmede enestaaende privilegium at faa marchere gjennem Londons gader under sine faner fuldt væbnede.

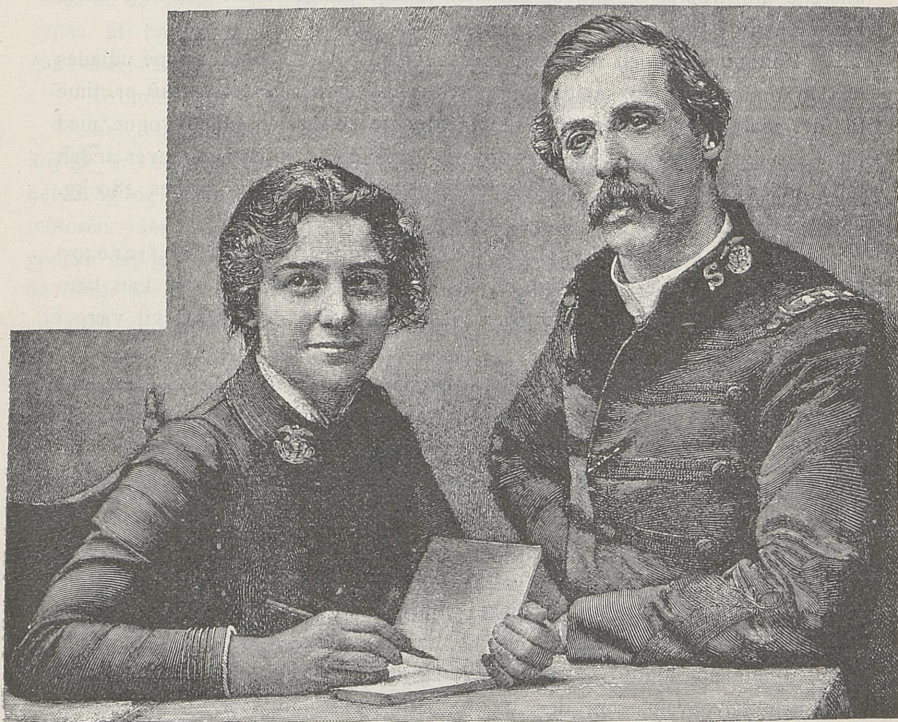

Ballington Booth og hustru.

Læserne vil erindre den heftige strid, som nylig udkjæmpedes inden frelsesarméen i Amerika, og som endte med oprettelse af en ny „armé“ under Ballington Booth og hustrus førerskab. Begge — og kanske især hun — er øiensynlig dygtige folk. *Kringsjaa* har tidligere gjengivet, efter et af de store amerikanske tidsskrifter, en af hendes artikler om frelsesarméens arbeide — „Det Sorte Faars Kirke“, som hun kalder den.

Er den ariske races tid forbi?

(Væsentlig efter **Lafcadio Hearn** i „*Atlantic Monthly*“).

I.

Vor tid karakteriseres i væsentlig grad ved en stadig udvidelse af horisonter i alle retninger. Verden bliver større, dens kræfter og elementer mangfoldigere, en oversigt vanskeligere.

Det er ikke saa længe siden, at „verden“ var omtrent et med Europa, og at den, der kjendte forholdene inden „vestmagterne“, kjendte alt af betydning i og for den moderne civilisation; de protestantiske nationer var tilligemed Frankrige dens eneste bærere, af dem afhang fremtiden, inden dem alene rørte sig interesserende liv. Italien og Spanien var haabløst afsøvnede, og Rusland var kun et barbarisk kaos. Udenfor Europa var intetheden, alene afbrudt og oplyst her og der ved europæiske erobringer og kolonier.

Men de sidste aar har fuldstændig ændret dette forhold.

Det gaar for det første ikke længer an at leve i den indbildning, at Europa er ensbetydende med verden og civilisationen. Et af de store kulturlande i hvert fald ligger over havet i den nye verden. Det er vel allerede tvilsomt, om noget enkelt land i Europa giver saa stort et bidrag til tidens karakteristiske liv og til dens aandelige saavelsom dens materielle arbeide som Nordamerikas Forenede Stater, og om 20—30 aar vil vel den nye verden indeholde flere riger, der i enhver henseende maa sideordnes med Europas første rangs nationer. Den større rigdom derover i forbindelse med jordens nyhed og fraværet af knugende militærbyrder gjør det endog til et aabent spørgsmaal, om civilisationens tyngdepunkt i 1925 vil ligge paa europæisk eller paa amerikansk grund. „Verdensherredømmets stjerne bevæger sig vestover“ fortæller amerikanerne selv med seiersikker stolthed.

I Australien, paa Ny Zeeland og i Syd Afrika er ligeledes under yderst gunstige forhold unge nationer og riger i hurtig opvækst. I 1925 tør der være høiere dannelse og rigere aandsliv i Kapstaden eller i Brisbane end i Berlin eller Wien; thi man maa erindre disse unge folks begeistrede, glade livsmod, utrættelige energi, rige hjælpekilder og voksende aandelige erobringslyst.

Samtidig er der ogsaa inden Europa tegn til, at der maa regnes med nye faktorer. De romanske og slaviske folk vaagner til nyt liv. Italien har, trods det skammelige og skandaløse vanstyre, hvorunder det har lidt, dog gjort merkelige fremskridt i løbet af de sidste 25 aar. Det har givet

verden en tæt række af betydelige navne paa aandslivets omraader. Det er en af de aandelige stormagter. Saa meget er udrettet og vundet, at man føler sig overbevist om, at det af naturen saa rigt begunstigede land kunde have gjort undre under en dygtig og fornuftig regjering, og at det, naar engang det gamle vanstyre helt afløses af bedre og kraftigere mænd, i enhver henseende vil kunne hevde sin plads ved Tysklands og Frankriges side og virkeliggjøre Garibaldis og Mazzinis drømme; — thi trods nutiden bliver det ligevel disse langsynte idealister, der faar ret.

Ogsaa i Spanien gjærer et nyt liv. Kanske har om 25 aar spanske universiteter gjenvundet det ry, de havde under maurerne; kanske flokkes da Europas literære verden til de i Sevilla og Granada gjenoptagne digterstevner.

Rusland er allerede en af aandens saavelsom en af kanonernes stormagter, og med en ny menneskelig og rimelig regjering maatte det uhyre, ubrugte rige hurtig blive til en art Amerika paa europæisk og asiatisk grund.

Balkanstaterne gjør store fremskridt ud af halvbarbariet. Om 25 aar kan en reisende bulgar finde paa at skildre vort land som det, der staar merkværdig tilbage for hans fædreland. Ungarn formelig amerikaniseres. Om en fjerdedels aarhundre er der neppe længer døde punkter i Europa, den samme udviklede civilisation vil omfatte og sammenknytte den hele verdensdel.

Det er af interesse at iagttage, at denne gjenreisning af før afsøvnede nationaliteter gaar haand i haand med en voksende følelse af almenmenneskelig solidaritet. Patriotisme staar ikke længer i modsætningsforhold til den videre menneskekjærlighed eller til følelsen af et verdensborgerskab. Den er til det sidste, hvad den enkelte statsborgers kjærlighed til hans hjem er til hans patriotisme. Som kjærlighed til det enkelte hjem er fædrelandskjærlighedens rod og puls, saa vil den sidste blot styrke alle mellemfolkelige baand. Vi tør saaledes se en gjenvakt spansk patriotisme, der samler sig til at bygge land og rige ved ihærdigt praktisk arbeide; men det vil ske under voksende forstaaelse og venskab udad. Patriotismen vil glæde sig ved at knytte forbindelser til alle kanter.

II.

Indtil for ganske nylig havde vi imidlertid den instinktmæssige tro, at hvad der end sker, hvor meget end verdens grænser udvides, vil det altid blive den ariske race, der hersker, styrer og fører an paa vor jord. Den er den „høieste“ race. Det tør hænde, at magtcentret bliver flyttet til Washington eller Melbourne, men det vil altid falde inden den hvide races enemerker. De andre racer vil blive civiliseret af den hvide; de vil vel

engang blive selvstyrende, men de vil altid indtage en andenrangs stilling. Den hvide mand vil altid bære herskerstaven. Jorden vil aldrig blive styret fra Peking eller Tokio. Og fremfor alt: aldrig vil den gule race fortrænge den hvide.

Men saa kom krigen mellem Japan og Kina — den vil utvilsomt i verdenshistorien blive staaende som et af de store vendepunkter, hvorfra en ny tid hensigtsmæssig kan regnes —, og med ét forstod man overalt, at der var en udeglemt, vigtig faktor, som maatte tages med i alle fremtidsberegninger, at den ariske races overlegenhed og herredømme til evig tid ikke var saa sikker en sag, som man før havde troet.

Krigen havde nemlig bevist to ting, som man før ikke havde havt synderlig tro paa: at et mongolsk folk paa 25 aar kan hæves fra det niveau, hvor Kina stod for 10 aar siden til det, hvor Japan har vist sig at staa idag — blandt andet som krigførende magt; og at et mongolsk folk uden vanskelighed og paa kort tid kan lære til fuldkommenhed at kjæmpe baade tillands og tilsjøs med europæiske vaaben paa europæisk vis. Den japanske hær viste en disciplin, en seig udholdenhed, en faneloyalitet, som atter og atter bragte øienvidner til at sidestille den med den tyske armé under Moltkes førerskab, og den lagde dertil et dødsforagtende mod hos den enkelte og en fædrelandskjærlighed, der mere mindede om de franske hæres bedste traditioner. Det fremgik klart, at 10,000 mongoler med europæiske vaaben i tilfælde af krig maa mødes af 10,000 europæiske kjernetropper, skal man ikke udsætte sig for et nederlag.

Og hvad Japan har gjort, kan utvilsomt Kina gjøre. Om 25 aar maatte de to mongolske nationer tilsammen kunne opstille en slagfærdig armé paa fem, seks millioner med en lige stor reserve — soldater, der i et og alt kunde maale sig med de bedste europæiske.

Og vilde ikke en saadan magt friste til benyttelse? Vilde ikke den gule race faa lyst til at tugte de hvide for den overlegenhed, disse før har vist, — kanske endog til at udvide sit landomraade og gjøre erobringer paa den hvide races bekostning? Hvorfor skulde ikke et mægtigt Kina faa lyst til at beherske Sibirien og gjenoprette fortidens mongolrige i India?

Man vil ogsaa erindre, at det ved fredsslutningen saa ud, som havde Japan i virkeligheden faaet herredømmet over Kina. Det forudsaaes, at det lille ørige vilde lægge det vældige riges materielle resourcer ind under dets egen dygtighed og foretagsomhed, at Kinas politik vilde blive ledet fra Tokio, og at de to riger vilde komme til at udgjøre et fast mongolforbund rettet mod den hvide race og dens herskerkrav. Det ventedes, at Japan vilde sørge for i en fart at civilisere Kina og give det en armé og flaade, der kunde byde al verden trods. Om et snes aar — kanske

om meget kortere tid — vilde da de to forbundne lande kunne diktere traktater til hver enkelt hvid nation i verden og holde et forbund af stormagter stangen. Mod et civiliseret og væbnet Kina med dets 400 millioner seige og kraftige mennesker, der kan leve af luft og nogle riskorn, bliver selv Rusland og England til anden eller tredie rangs stater, der værsgod maa danse, naar den større piber.

Det var denne situation, der inspirerede keiser Wilhelm til at blive allegorimaler og til at prøve at faa istand et europæisk forbund mod „Orientens barbari". Han saa de asiatiske hære strømme ud over det lille Europa og ødelægge alt, eller Asiens indflydelse i det mindste at drukne europæisk civilisation. Vi staar her overfor en truende barbarisk overmagt, der gjør det paatrængende nødvendigt for de forholdsvis bittesmaa europæiske nationer at slutte sig sammen til fælles forsvar. Det er perserkrigene efter en uhyre større maalestok, der truer med at gjentage sig. Det er nu ikke blot Hellas, men hele Europa, der trues, og den ny Xerxes vil komme, ikke med én, men med ti millioner soldater med kuglesprøiter og dynamitballoner. Som grækerne sluttede sig sammen mod perserne, maa nu alle europæere slutte sig sammen mod mongolerne. Frankrige og Tyskland maa glemme sin strid. Alt andet bliver betydningsløst i forhold til den nye fare. Truet af mongoler, maa Europa blive en enhed, tyskere og franskmænd brødre og vaabenfæller.

Det var en tid ikke usandsynligt, at den nære fremtid vilde byde os synet af et arisk verdensforbund overfor et mongolsk, — en konsolidation og føderation af den gule og den hvide race hver for sig. Den fælles fare fra Asien vilde da virkelig have bragt Europa til at føle sig som ét fædreland, og krig inden Europas grænser vilde faldet bort som krig mellem Norges fylker faldt bort for Harald Haarfagres samlerverk.

III.

Men ingen situation varer mange uger i vor tid. Snart traadte det russiske diplomati ind paa scenen og stjal med beundringsværdig kunst Kina ud af Japans lomme. Dermed var den værste krigsfare fra mongolerne skudt noget i baggrunden. Kina vil ikke blive væbnet af Japan til modstand mod de hvide; det vil blive s t y r e t af Rusland; det vil blive civiliseret saa smaat, dygtig udnyttet og kun væbnet i en for tsarriget hensigtssvarende grad. — Foreløbig. —

Men dermed har man blot faaet øinene op for en langt nærmere og langt mere reel fare for den ariske race end den, som den tyske keiser allegoriserede. Den fare bestaar ikke i vaabenfeider, men i fredelig konkurrance i handel og industri. Enten Rusland eller Japan styrer Kina, eller det gjenvinder sin uafhængighed, — én ting er afgjort: de næste

25—50 aar vil i Kina se en lignende civiliserende udvikling som den, Japan har undergaaet. Der vil først aabnes et stort marked for civilisationens varer, saa vil voksende hjemlig industri optage konkurrancen, efterhaanden forsyne hjemmebehovet, og saa takket være den mongolske races uudtømmelige arbeidsevne, flid og sparsommelighed konkurrere med og kanske beseire de europæiske magter i deres hjemlande.

Faren fra Kina er af industriel og ikke af krigersk art. Og den kan ikke afvendes. Den begynder den dag, Kina begynder at civiliseres, ligegyldigt af hvem eller paa hvilken vis. Den kunde blot afvendes ved, at vestmagterne atter skyndte sig at lukke de havne, de har aabnet, og at tvinge riget til at gjenoptage sin gamle isolationspolitik. Men det hverken vil eller kan vestmagterne længer.

Den ariske race kan derfor ikke længer drømme om noget verdens herredømme. Den faar være glad, om den kan beholde sine egne lande i fred og faa lov til at indtage en respektabel plads ved siden af den mongolske. Endog det betviles af mange dygtige tænkere, der forudser, at den ariske race har udspillet sin hovedrolle, og at den mongolske vil fortrænge den.

Den engelske forfatter dr. Pearson var den første, som med støtte i et vældigt bevismateriale af iagttagelser, erfaringer og kjendsgjerninger, pegte paa denne mulighed eller sandsynlighed. Hans bog udkom allerede før den japansk-kinesiske krig; de fleste fandt dengang hans frygt og tanker lidt fantastiske og overdrevne; men efter krigen blev han den anerkjendte store profet, der før nogen anden tydelig saa en truende fare. Efter hans mening er den mongolske race i energi og arbeidsdygtighed den hvide overlegen. Alt begunstiger den. Og samtidig med dens fremvækst finder han i den hvide race i Europa de første tegn til dekadence, en moralsk afslappelse, et tab af energi og arbeidslyst, der efterhaanden tør bringe den i samme forhold til mongolerne, som de senere romere indtog til germanerne.

Forfatteren er bleven beskyldt baade for overdreven pessimisme og manglende tro paa et forsyn i historien. Men hans tilhængere afviser med rette disse beskyldninger som grundede i misforstaaelse. Han kan blot beskyldes for manglende tro paa et historisk forsyn, saafremt man gaar ud fra, at den hvide race er forsynets kjæledægge, som Herren har svoret at beskytte og vedligeholde til evig tid. Og det har vi jo ingen grund til at gaa ud fra. Hvorfor skulde ikke »forsynet« kunne have lidt tilovers for den gule race og have besluttet, at dens lange fornedrelsesstand og de hvides overmod skal efterfølges af de sidstes fornedrelse og de førstes ophøielse? Eller hvorfor skulde ikke forsynet netop have besluttet den ariske races uddøen?

Og for pessimisme kan man blot beskylde ham, ifald man gaar ud

fra, at den hvide race baade er „den „høieste“ menneskektype, som findes, og den høieste, som kan komme. Det sidste har vi ingen grund til at tro, og selv det første er tvilsomt nok, — tvilsomt om den ariske race f. eks. er mere begavet end den mongolske. Den kom først til magten sent ud i historien og var derfor istand til at udnytte det vældige arbeide, som de andre racer allerede havde udført.*) Geografiske forholde begunstigede den. Men hvad borger for, at den ei nu tør have ydet sit hele bidrag til slegtens udvikling, og at den gule race vil forstaa ganske anderledes at udnytte den materielle civilisation i menneskeaandens tjeneste? Man erindre, at medens arerne har givet os den positive, fysiske videnskab, har de for en overveiende del laant sin religion af andre racer. De fleste store verdensreligioner, deriblandt jødedom og kristendom er ikke-ariske. I senere tid vil man ogsaa paavise mongolerblod i Gotama Buddha, og sterke semitiske (etiske) elementer i brahmismen.

IV.

I lys af den moderne antisemitiske bevægelse bør vi jo ogsaa tale ganske sagte om den ariske races overlegenhed. Den antisemitiske bevægelse er jo netop racens lydt udbasunerede falliterklæring. Den er en aaben tilstaaelse af, at under fuldt lige forhold kan ikke den ariske race paa nogen vis udholde konkurrancen med den semitiske — med jøderne — i handel og forretningsliv i det mindste. Paa grund af denne naturlige underlegenhed raabes der allevegne paa lovenes, politiets, vaabnenes beskyttelse mod semitisk fri konkurrance. Man kalder hele statsmaskineriet tilhjælp, anraaber patriotisme, race- og religionshad om beskyttelse mod en haandfuld mennesker af en anden race, saa faatallige, at der allevegne er tusen arer for hver semit! Det vidner dog ikke om nogen naturlig overlegenhed paa arernes side.

Tyske forfattere gaar saa vidt, at de tilstaar, at intet arisk samfund kan staa sig mod mere end et bestemt, ubetydeligt antal jøder; hvis disse naar ud over dette forholdstal, 1 pct. lad os sige, saa tilriver de sig al magt og al rigdom og bliver den ariske befolknings herskere — alene ved sin overlegne forretningsdygtighed.

Man erindre, at der blot findes 8—9 millioner jøder i hele verden, og dog behersker de de fleste landes pengemarkeder og forretningsliv. De

*) Det er i denne forbindelse interessant at notere, at de sidste forskninger paa det old- og forhistoriske omraade peger i retning af, at den hvide races kulturarbeide er blevet betydelig overvurderet, at den ingenlunde var kulturens grundlægger, men — ligesom germaner og goter senere — kom som et vildt erobrerfolk ind over allerede høit kultiverede racer og riger, hvis aandelige erobring den selv blev. Herom vil *Kringsjaa* senere bringe en redegjørelse.

tilstaar og afslaar statslaan, understøtter fyrster, kaster sit guld i de politiske vægtskaale og udøver i det hele en betydelig del af den virkelige magt i Europa.

Men denne overlegenhed indskrænker sig ingenlunde alene til pengenes og forretningslivets omraader. Der er neppe et livsfelt, hvor ikke jøderne har mere geni og dygtighed at opvise i forhold til deres antal end de omgivende ariske befolkninger. Endog i absolute tal seirer de trods sin faatallighed paa mange omraader. Lombroso*) regner ud, at paa 100,000 berømtheder i den vestlige verden, staar jøder i forhold til arere f. eks. i filologi som 123:13, i musik som 71:11, i medicin som 49:31, i naturvidenskabelige forskninger som 25:22. Dette er jo, naar jødernes faatallighed tages i betragtning, ligefrem forbausende tal, der synes at sige, at ifald den semitiske race kunde fortrænge den ariske, vilde verden saa langt fra gaa tilbage, at den snart vilde blive befolket af en langt høiere og mere begavet menneskerace med en meget sterkere og rigere kultur. — Heller ikke maa det glemmes, at jøderne har givet os vor bibel, moral og religion.

V.

Kinesere og japanere er efter al sandsynlighed en lige saa høit og alsidigt begavet race som den ariske. Deres forretningsdygtighed er neppe mindre; men medens jøderne væsentlig har indskrænket sig til at konkurrere med os i handel, er mongolerne fra gammel tid af en industriel race. De vil konkurrere med os paa alle industriens felter med samme seighed, dygtighed og energi som jøderne i handelen. Og de er 50 gange talrigere end jøderne! De udvandrer allerede og spredes over alle lande ligesom jøderne, og konkurrancen føles paa samme vis. Den antisemitiske bevægelse i Europa har sidestykker i den antikinesiske i Amerika og Australien.

Den ariske races overlegenhed for tiden skyldes i betydelig grad dens dominerende stilling i handel og industri. Den har været alene om at eie de moderne arbeidsmidler, og den har havt al verden til marked. Japans industrielle udvikling viser, at mongoleren forstaar at tilegne sig og benytte disse arbeidsmidler lige saa fuldt som europæeren. Som den japanske soldat nu er lige saa god som en tysk, er den japanske maskinarbeider lige saa dygtig som den engelske eller amerikanske — medens han kan leve af omtrent intet, er sterk og arbeidsom. Den japanske fabrik kan konkurrere med den engelske. Og verdensmarkedet tilhører ikke længer udelukkende den ariske race mere end moderne verktøi, opfindelser og maskiner kan monopoliseres af den.

---

*) Hans bog om geniet.

Englands fabriker har blomstret, fordi de har kunnet udføre sine varer til alle verdens kanter. Dermed vil det utvilsomt snart være forbi. Japan begynder ei alene at forsyne sig selv med alle den moderne civilisations fornødenheder og luksusartikler; men det udfører allerede „europæiske“ varer til andre østlige lande og endog til Australien og Afrika. Og deres konkurrance er ligesaa uimodstaaelig for arerne paa dette omraade som jødernes i pengeveien. Endog her hos os har vi følt den nye konkurrent i én branche — fyrstikfabrikationen. Englændere og tyskere føler den allerede paa mange omraader.

Japans konkurrance er imidlertid blot en smagebid af hvad Kinas vil blive, naar dette land med sine 4—500 millioner om, lad os sige, 20—30 aar er ligesaa udviklet i industriel henseende, som Japan nu er. Japanerne selv tilstaar, at kineserne er dem overlegne i alt, hvad der hører handel og forretningsliv til (de er Østens forretningsmænd, erkjendt af alle som absolut hæderlige og paalidelige; endog i Japan findes de som styrere af større pengeforretninger). Som haandverkere og arbeidere af enhver art findes simpelt hen ikke deres lige. Og de lever og trives paa indtægter, som selv japanerne haanligt vilde afvise. Overalt hvor kinesere og hvide kommer i berøring med hinanden som arbeidere, maa de hvide tilvægs. Kinesiske handelsmænd findes over hele verden, og overalt greier de sig godt; de spekulerer paa New Yorks børs og tjener penge paa politikens daglige indflydelse paa sølvpriserne. De er slue og dristige spekulanter, glimrende finanshoveder og uovertræffelige i al slags kombinering af kræfter og midler. De konkurrerer med yankeekjøbmanden i New York, med englændere, tyskere, hollændere og franskmænd i Afrika, Australien og Ostindien, og aldrig er det kineseren, der trækker det korteste straa. De er allerede hele Østens forretningsmænd; Singapoore er skabt af dem. De sværmer ud over alle lande. Amerika og Australien maa allerede „beskytte sig“ mod deres konkurrance, og Europa tør snart blive nødt til at gjøre det samme.

Det hele orientalske marked vil snart forsynes fra Japan og Kina, og vi maa belave os paa at blive undersolgt i alle brancher endog i Europa. Der spaaes allerede nu, at England vil kjøbe sine skibe i Japan og tyskerne billigt maskineri i Kina. Kanske faar vi selv en dag de bedste pianoer fra Peking og de letteste bicycler fra Tokio.

Det har været en gammel tro, at ikke-ariske racer ikke taaler den moderne civilisation, men dør ud, hvor den rykker frem, som tilfældet har været med indianerne i Nordamerika. Dette er dog kun en undtagelse. Som regel trives ikke-ariske racer udmerket under civilisationen og formerer sig endog hurtigere end før. Dette er særlig tilfældet med mongolerne. Med forbausende lethed — den, det er tvilsomt om vi i deres sted

kunde efterligne — tilegner de sig alle civilisationens kunster og færdigheder, indlemmer alt i deres egen gamle kultur og tænkesæt og synes at fornyes fysisk som aandeligt, formelig at elektriceres ved denne proces. Japan har saaledes siden 1872 tiltaget i folkemængde fra 33 til over 42 millioner. Et lignende forhold for Kinas vedkommende vilde om 25 aar give det rige en befolkning af henved 500 millioner. Landet er rigt nok for en saadan folkemængde; men vi tør dog vente, at en betydelig del af forøgelsen vil sværme ud over hele jordkloden og mangesteds fordrive de hvide. Andre steder vil vistnok herredømmet gaa over til mongolerne, medens de hvide beboere maa nøie sig med anden plads. Samtidig med befolkningens forøgelse maa ogsaa ventes en saadan opblussen af liv og energi, som vi nu er vidne til i Japan.

Af stor betydning er det ogsaa, at medens den ariske race øiensynligen er en nordlig folkeslegt, der ikke kan trives, i hvert fald ikke konkurrere med ligestillede farvede racer i tropiske egne, saa trives den mongolske race overalt, fra Grønland til Ekvator; den har ingen klimatiske grænser. Kineseren kan konkurrere som arbeider med negre under ekvator, og han vilde finde sig lige saa godt hjemme i det indre af Finmarken. Han trives godt i Nordamerikas arktiske vintre. Vi finder ham fra Alaska til Ildlandet, fra Kanada til Borneo og Sumatra. Den hvide kan ikke udføre fysisk arbeide i tropiske egne, han lider af heden og kan blot eksistere der, saalænge han kan leve af et undertrykt folks arbeide og være dets intelligens. Det er derfor sikkert, at hans ophold der blot er midlertidigt. Mongolerne derimod kan naa samme intelligensgrad og ligefuldt trives ved haardt arbeide under ekvator. Det skulde derfor synes at ligge nær at antage, at saasnart Kina vaagner og civiliseres, vil Japan og Kina erstatte og fordrive europæerne fra alle tropiske lande, og saa muligens drive os videre og videre mod nord.

Vi har ogsaa gjerne en fuldstændig feilagtig opfatning af kinesisk konservatisme. Vi indbilder os, at den bestaar i manglende interesse for alt nyt, i seig vedhængen ved alt gammelt, — at kineseren ikke godt kan indrette sig efter nye tider og andre skikke. Intet er mere feilagtigt. Japaneren er snarere flygtig og sværmerisk radikal end konservativ, medens kineserens seige konservatisme vistnok er et faktum, men den begrænser sig til det religiøse og ceremonielle omraade. Der gives intet i kineserens natur eller opdragelse, der hindrer ham fra at benytte bedre verktøi, naar han finder det, eller efterligne Vesten, hvor han merker, at den har fundet mere praktiske og økonomiske veie. Tvertom lærer han let og hurtig og retter sig med slaaende tilpasningsevne ind i nye forhold. I Amerika lærer han hurtig at vaske og stryge med damp istedenfor for haanden, at sætte sig ind i børsoperationerne (han danner *rings* og

corners i markedet) at udnytte alle vestens kneb, forretningsmidler og verktøi. I New York bor han i et elektrisk oplyst hus med granitfaçade, i Indien i en bungalow, paa Sumatra i en bambushytte. Men hvorledes han end tilpasser sig og ændres i det ydre, han forbliver altid i det inderste den samme Konfucius's discipel, fædrenes loyale tilbeder. Hvordan end hans hjem ser ud udenfra, i de inderste værelser finder man altid den egte, uforanderlige kincser. Religion og ceremoniel er hans nationalitet og dybe urokkelige natur.

Og vi ved, at det netop er disse egenskaber ved et folk — tilpasningsevnen udadtil med en solid, uforanderlig indre kjerne; religiøs og ceremoniel konservatisme med absolut praktisk fordomsfrihed, der skaber sterke, seige og uovervindelige racer. Netop heri ligger ogsaa jødernes styrke. I det ydre retter de sig efter tid og forhold; i det inderste er de uforanderlige.

Videre maa det betones, hvad allerede gjentagende er antydet, at japanere og kinesere er udvandrende, koloniserende racer ligesom europæerne. Kinesere mødes allerede overalt; de er som sagt det fjerne Østens forretningsmænd. Ogsaa japanerne er begyndt at udvandre. I Australien er der opstaaet et „japansk" arbeiderspørgsmaal ved siden af det kinesiske. Og der forhandles om grundlæggelse af en japansk koloni i Mexiko.

— Herbert Spencer betegner den tid, hvori vi nu lever, som en overgangstid fra militarisme til industrialisme. Den hidtidige stat har været en militærstat; fremtidens vil blive industriel. Statens hovedopgave vil ikke være forsvar eller angreb, men arbeidets ledelse og organisation, livets lettelse og ordning. Den vil være menneskers sammenslutning for desto lettere at skaffe sig livets fornødenheder og behageligheder.

Men her møder vi den kjendsgjerning, at arerne aldrig har været en industriel race. De er bærere af en anden idé i verdenshistorien. De er heller, de er kanske netop den militære race. De repræsenterer militarismen, som er dømt til at forsvinde. Tør det ei hænde, at racen selv vil forsvinde samtidig? —

Mongolerne derimod har fra tidernes graa morgen været en industriel race. De repræsenterer netop i verdenshistorien den idé, som nu ifølge Spencer skal underlægge sig verden — industrialismens. Kina har i 3—4000 aar været en industriel stat. Arbeide og ikke krig har været den for staten grundlæggende idé. Tør det saa ikke hænde, at med ideens seir vil ogsaa dens gamle repræsentant blandt folkene seire, — at den ariske races militærdømme vil blive afløst af en industrialismens verden under mongolsk førerskab?

VI.

Et fra arisk standpunkt mere optimistisk og kanske ogsaa nærmere sandt syn er dog muligt.

Det maa ei glemmes, at jorden endnu er stor, at begge racer kunde formere sig raskt i aarhundrer uden at naa længer end til at udfylde de værste huller i dens beboelsesforhold, befolke dens ødemarker og gjøre den nogenlunde beboet. Der er derfor plads nok i lange tider for den mongolske race til at „sværme“, uden at den hvide derfor behøver helt at fortrænges.

Samtidig med at Kina og Japan begynder at konkurrere med Europa og Amerika i handel og industri, vil ogsaa nye store markeder i Afrika og i Ostindien blive aabnet for begge racer, medens de to orientalske riger selv endnu i lang tid vil afgive gode markeder for europæisk indførsel. Er det da ikke sandsynligt, at i mellemtiden, medens Europa endnu nyder godt af disse markeder, vil løns- og livsforhold udjevnes saaledes, at de to racer vil komme til at arbeide og konkurrere under mere lige forhold? Allerede nu er arbeidslønnen i rask stigning i Japan. Om 25 aar tør det hænde, at kineseren ikke vil arbeide billigere end en yankee. Han lærer meget snart at tage sig betalt i Amerika.

Umuligt er det ikke, at konkurrancen en tid kan blive saa voldsom, at den fremtvinger et arisk told- og interesseforbund til selvbeskyttelse. Men det vil jo ikke skade. Det er ikke usandsynligt, at drømme om „Europas Forenede Stater« (hvis virkeliggjørelse faa længer betviler) netop vil gaa i opfyldelse paa denne vis — ved et ydre tryk, der pludselig giver alle arer fælles interesser.

Det er saaledes muligt, at vi i en nogenlunde nær fremtid vil faa se to mægtige forbund dele jorden mellem sig — det ariske og det mongolske. Af frygt for mongolerne, om ei af anden aarsag, vil arerne være tvungne til at holde fred indbyrdes; for at kunne konkurrere maa de afvæbne. Mongolerne paa den anden side vil neppe blive en erobrende race. De vil stole paa sin overlegenhed paa fredens veie. Krig mellem de to raceforbund er desuden af mange grunde lidet tænkelig. Tvertom er det sandsynligere, at de to verdensføderationer en dag smelter sammen til en, hvor de to racer lever fredeligt ved hinandens side, og at den engelske digter Tennysons syn af et „menneskehedens parlament“ bliver realiseret.

Og medens vi giver mongolerne den mekaniske og intellektuelle civilisation, tør det hænde, at vi af dem vil lære en i det daglige liv mere uselvisk moral, og i det hele at blande idé med virkelighed, ideal med liv og himmel med jord.

Under enhver omstændighed er den tid kommet, da racen og ikke nationen vil spille den ledende rolle i ethvert opgjør af verdenssituationen. Strid mellem Frankrige og Tyskland vil snart blot synes som indre og smaalig strid, medens vældige farer truer hele den hvide race. Dennes sammenslutning tør derfor snart blive de store statsmænds maal.

X-øiet.

(Novelle af **Charles Recolin** i „*Revue Bleue*").

I en hel uge havde doktor Cornelius Schwanthaler ikke faaet en blund over sine øine. Men at have opdaget et serum med den forbausende egenskab at gjøre øinene modtagelige for de Røntgenske straaler — var ogsaa mere end nok til at forstyrre en ung og ærgjerrig videnskabsmands nattero. I virkeligheden var han saa optaget af sin underfulde opdagelse, at han sogar for dens skyld havde glemt den blonde pige, som nogle dage iforveien havde givet ham sin tro. Saa helt kan videnskaben optage sin mand! Men var han nu ogsaa fulkommen sikker paa, at han ikke var bytte for et selvbedrag? Saa virkelig alle de marsvin, han havde indpodet med den nye væske, tversigjennem de ydre former og ind i tingens indre? Havde han ikke ved at forvende deres syn simpelthen blot forstyrret deres hjerne? Spørgsmaalet kunde i virkeligheden underligge tvil. Og doktor Schwanthaler vedblev derfor omhyggelig at iagttage sine marsvin.

De smaa dyr opførte sig i sandhed høist besynderlig. Man saa dem gjøre meningsløse bevægelser i sit bur og kaste sig voldsomt mod tremmerne, der var af træ, ligesom fluer, der uden at ane hindring, styrter sig mod vinduesruder. Doktoren flyttede dem over i bure med jerntremmer, og de forholdt sig da rolige. Eksperimentet bestyrkede hans teori.

Ikke destomindre fandt doktor Schwanthaler, at en sidste og afgjørende prøve var nødvendig. Havde han ikke viet videnskaben sit ganske liv? Burde han da et øieblik tage i betænkning at udsætte sit syn om saa var nødvendigt? Skue ind i tingenes substans, ind til materiens indre og legemernes skelet og maaske lige ind i det værksted, hvor tanker og forestillinger fødes, — aflure sjælene deres inderste hemmelighed — var ikke dette formaal en indsats værd? Hvilke operationer kunde han ikke foretage den dag, da hans øie saa gjennem den skuffende overflade og sikkert ledede hans haand lige ind til sædet for den usynlige sygdom?

Det vilde skaffe ham revanche over hans kolleger ved hospitalet, som nylig havde diskuteret hans evner som kirurg efter en operation, der var faldt høist uheldig ud for ham.

Doktor Schwanthaler betænkte sig ikke længer. Han fyldte en liden sprøite med det fotografiske serum, lagde platinanaalen tilrette og gik hen til vinduet for at se, om væsken havde bevaret sin gjennemsigtighed.

I dette øieblik begyndte søndagsklokkerne at kime fra byens kirketaarne. Det var en klar morgen, hvori alt fik liv og farve; buske og trær stod midt i løvspretten med fine, lysegrønne blade, der badede sig i det røde morgenlys. Fra foraarets første blomster stod en svag em af duft, og fuglene sang i de nyudsprungne gamle lindekroner. Over paa den anden side af havemuren gik en ung pige til brønden med vandkrukken støttet mod hoften; hun gik let og var vakker. Doktor Schwanthaler strøg haanden over panden og betænkte sig et par sekunder. Alt nøie overveiet behøvede han blot at gjøre et halvt offer. Videnskaben fordrede blot et øie af ham. Han kunde beholde det andet for saaledes at fuldstændiggjøre sit syn. Han valgte det venstre til eksperiment. Beslutsomt borede han sprøitens platinanaal ind i krystallinsen, ligesom han havde gjort med marsvinene, sprøitede væsken ind og lagde sig paa sofaen, efterat han havde bedækket øiet med en monokle, som han iforveien havde gjort ugjennemtrængelig for de nye straaler ved et lag af platina.

*

* *

Den næste dag vækkedes han af sin søvn ved et par velkjendte slag paa døren. Hans trofaste Gertrud bragte ham som sedvanlig hans morgenkaffe: her var en udmerket anledning til at prøve serumets virkning. Hurtig rev han monoklen fra det venstre øie og lukkede det høire. O hvilken overraskelse! Istedenfor den gamle tjenestekvinde, hvis røde ansigt og ophovnede kjødmasser stadig vakte hans elevers munterhed, saa han nu vralte henimod sig et undersætsigt grovt skelet, hvortil nogle næsten gjennemsigtige indvolde var hæftet og rundt omkring det hele et slags tykt, bølgende, lidt grønligt tyl, temmelig ligt manæternes geleagtige klokkelegemer, men endnu mere gjennemsigtigt og taageagtig formløst. Knoklerne var derimod klart synlige gjennem dette hylle. Doktoren var endogsaa istand til at konstatere lette uregelmæssigheder og feil ved deres struktur, og hjertet som han utydelig skjelnede mellem brystkassens ribben — som en hammer i en klokke — forekom ham at være opsvulmet af en farlig hypertrophie. Der kunde ikke være tvil længer; eksperimentet var lykkedes over al forventning.

Han klædte sig hurtig paa. Det var netop operationsdagen paa hospitalet. Nu skulde hans kolleger da endelig faa se! Med løftet hode

og sin monokle i øiet skred han gjennem korridorerne, medens sygevogterne puffede hverandre i siden og hviskede: „Se doktor Schwanthaler med monokle, og slig en rar monokle det er!“ Han traadte ind i operationsstuen, hvor endel af hans kolleger holdt paa at diskuttere det tilfælde, der netop forelaa til behandling: det gjaldt en matros som i et slagsmaal havde faaet fire revolverkugler i livet. Tre var bleven trukket ud, men den fjerde var man ude af stand til at finde. Da doktor Schwanthaler kom, spurgte man ham om hans mening — nærmest af høflighed, da man vidste, at han efter sin sidste mislykkede operation nødig indlod sig paa vanskeligere afgjørelser. Men til de tilstedeværendes store forbauselse traadte han raskt frem, fjernede sin monokle og lukkede det høire øie, greb en sonde og borede den uden at nøle ind i patientens legeme og trak ud kuglen. „Se her!“ sagde han rolig under sine kollegers beundrende udraab.

Man førte andre syge frem, og hver gang angav doktor Schwanthaler efter et øiebliks undersøgelse sygdommens beliggenhed. Han skar ud kræftsvulster, skrabede ben og tog ud naale. Rigtignok døde næsten alle patienter, men de var bleven beundringsværdig opererede. „For et øie han har, den doktor Schwanthaler,“ sagde hans kolleger, forbausede og skinsyge. Paa en eneste dag havde Cornelius Schwanthaler overfløiet alle aarhundredets kirurgiske bedrifter.

*

* *

Lidt træt efter formiddagens verk laa doktor Schwanthaler paa sin sofa og nød sin triumf. Der laa et brev til ham, da han kom hjem, fra hans elskede, en øm epistel, hvori hun heftigt bebreidede ham hans taushed og besvor ham om at møde hende den næste dag ved flodbredden. Men han læste brevet med ligegyldighed, næsten med kjede. Og alligevel elskede han dog sin Margrete og hendes blonde lokker, hendes yndige violøine og slanke legeme, der lignede en liljevaand. Men i dette øieblik var han helt et bytte for sin videnskabelige stolthed. Kjærligheden blegnede for hans berømmelses morgenrøde, som nattens sidste stjerne for den opgaaende sol. Han følte trang til at sole sig i denne sin nye berømmelses første straaler, og da han erindrede, at det netop denne aften var bal hos borgermesteren, besluttede han at gaa did. Det kunde ikke feile, at rygtet om hans kirurgiske mesterstykker allerede var gaaet som en løbeild over byen. Rigtignok afskyede han selskabelighed og fremfor alt dans; men han var filosof. Han beregnede, at han ved siden af den tilfredsstillelse at høre sig selv rost vilde faa en udmerket leilighed til at lade sit røntgenske øie dvæle ved bagsiden af kvindernes koketteri og forfængelighed. Han var sig fuldt bevidst, hvormeget medicinen vilde vinde ved

hans opdagelse; men han følte ogsaa trang til at konstatere den nytte, den vilde gjøre psykologien.

I betimelig tid trak han i kjole og hvide hansker og styrede sine fjed hen til borgermesterens hus, idet han for sig selv mumlede dette vers af en fransk poet:

„Ak under det hele er intet uden et hvidt skelet!"

*

* *

Da han traadte ind, var ballet allerede i fuld gang. Han blev øieblikkelig omringet, lykønsket, forhørt, og han solede sig i sin lykke. Men derpaa, da signalet til en ny dans adspredte gruppen om ham, gjemte han sig i en vinduesfordybning lukkede det høire øie, tog monoklen bort fra det venstre og gav sig til at betragte.

Skuespillet var i virkeligheden besynderligt og vel værdigt at studeres af en discipel af Schopenhauer. Dunkle skeletter bøiede sig, hilste, balancerede, trippede, gjorde sig lækre, slog armene om hinanden, to og to, voldsomt som om de vilde flette hverandres respektive ribben sammen, hvilket dog forhindredes af en mellemliggende manætagtig gelesubstans lig den, doktoren allerede havde iagttaget paa sin gamle husholderske, og som var kjødet, formen, skjønheden forsvundet i de ubarmhjertige straalers magiske lys. Alene smykkerne og ædelstenene forblev ugjennemtrængelige, og synets uhygge forhøiedes sælsomt ved at de dansende skeletter bar blinkende diamanter over kravebenet og gyldne ringe om overarmen.

Pludselig var der noget, som fordoblede doktorens opmerksomhed. Han havde faaet øie paa et par, der hemmelig stjal sig bag palmerne paa galleriet. Ømt og langsomt nærmede sig bag de gjennemsigtige blade to kjæver, to afstumpede næser, to glisende par tandrækker og to huløiede hovedskaller i et langt, dvælende kys! Doktorens ironiske ro forsvandt; han holdt ikke ud længer paa dette bal og sneg sig ud med tungt hjerte.

Det hjalp lidet, om han ræsonnerede og repeterede for sig selv, at videnskaben ikke maa vige tilbage for noget, at sandheden gjælder frem for alt i verden. „Ja, men kjærligheden!" Han lagde sig, sov daarlig, havde mareridt og vaagnede den næste dag med heftig hovedpine.

*

* *

Han gik ud over landeveien. Den friske vaarmorgen gjorde ham godt, beroligede ham. Nu, han havde jo iallefald et øie tilbage, tilgjængeligt for skinnets løgne: dette var nok for kjærligheden. Det gjaldt blot om alene at benytte sit røntgenske øie til rette tid og sted. Han kunde paa den vis dele sit syn i to: et for videnskaben og et for livet.

Paa den vis beroliget aabnede doktoren sit venstre øie for at se

paa naturen, saadan som den tog sig ud for det uhildede syn. Han følte sig uhyggelig skuffet. Trærne stod ribbede og farveløse og lignede mangearmede blæksprutter. Af og til svang sorte smaa fugleskeletter sig fra de graa grene og fløi bort. Dette var det eneste tegn til liv, der fængslede hans blik i det ørkendøde landskab.

Han satte sig paa en liden tue ved flodbredden; han var igjen bleven urolig; thi man ophører ikke at være menneske, om man bliver en stor lærd. „Ak nei," tænkte han, „sandheden er ikke skjøn, afgjort ikke skjøn! Men det er alligevel saadan, det høieste væsen ser tingene!"

Rundt omkring ham syntes alt at synge. Det var et vidunderligt kor af sagte mumlende lyd, græsstraas og blades raslen og mangfoldige bittesmaa dyrs kravlende travlhed — og af høie, klare og klingende lyd fra tusen kvidrende vaarfugle. Det var en deilig harmoni af lyd og duft og farver. Og de smaa blomster saa ud, som om de strakte sine kroner op mod den tankefulde doktor og hviskede: „Hr. doktor, se er vi ikke vakre! Hvad kommer det an paa de navne, som I giver os, naar vi ligger pressede og døde i herbarierne eller paa vor indre bygning og liv? Gud har skabt os til glæde for menneskene og ikke til lærdom." Og trærne syntes at sige, men høiere: „Schwanthaler, Schwanthaler, hvi skuffer du dig selv? Vi er skabt til ly for fuglenes reder og til at værne mod nysgjerrige blikke de elskendes frygtsomme kys." Og bladene vrissede utaalmodig i vaarvinden og rystede af vrede og skreg: „Schwanthaler, Schwanthaler, din lærdom vil styrte dig i ulykke!"

Han løftede hovedet, som om han vilde trodse naturens forbandelse. Og pludselig fik han ved en dreining af veien øie paa et fintbygget skelet, der bevægede sig frem imod ham, balancerende foran sig en halvt gjennemsigtig mave, hvis drøide stod i abnorm modsætning til den spinkle knokkelbygning. „Se, se," tænkte doktoren, „her staar man jo foran en ny og sjelden mavesygdom!" Og igjen var han helt og holdent sin videnskabs bytte.

Imidlertid kom det spinkle skelet stadig nærmere, og da det var nogle faa skridt fra doktoren stansede det, strakte armene mod ham og aabnede kjæverne, og en ungdommelig stemme raabte: „Kjære Cornelius, er du saa fordybet i dine tanker, at du ikke kan kjende igjen din lille kjæreste! Ak for nogen underlige dyr dere lærde er!"

Forfærdet satte doktoren paa sin monokle og aabnede det høire øie. O rædsel, det var jo hans forlovede, hans egen kjære pige, som stod foran ham. Det var formeget. Han tabte aandsnærværelsen og skreg: „Aldrig, aldrig!" og flygtede ind mod byen, idet han gestikulerede vildt med armene.

Gretchen stod som lynslagen tilbage. „Doktor Cornelius er bleven gal,“ tænkte hun; og hun lod armene synke og sank sammen mod træstammen i stum fortvilelse.

* * *

Kommen hjem paa sit laboratorium knugede doktor Schwanthaler sit hoved mellem sine hænder og fældte bitre taarer. „Det havde jeg dog ikke forudseet,“ jamrede han. „Tænk om jeg aldrig skulde faa se hende anderledes!“ Men et øie havde han idetmindste i behold. Han aabnede det vidt op for at forvisse sig om, at det ikke var smittet. Ak, hvad kunde det være? havde han i sin ivrighed kommet til at spilde en draabe serum ogsaa i det høire! Han syntes, han saa mindre klart end tidligere. Han saa sig i et speil; hans træk forekom ham mindre bestemte, hans kjød mindre fast. Skulde han ogsaa selv se sig som en geleindhyllet benrad! Aa rædsel! Ikke se, ikke se sig selv, ikke hende anderledes end som saa!

Da greb raseriet ham, og han udstødte forbandelser mod videnskaben. „Prædikeren har ret,“ skreg han og sled sig i haaret, „den, der øger sin kundskab, øger sin ulykke. Gud har beholdt den værste del for sig selv: sandheden, som er trist. Os havde han skjænket skjønheden, skinnet og haabet. Og jeg, min daare, har givet afkald paa menneskets lod, som er lykkens.“

Og han greb et instrument og rev ud det øie, som var ham til forargelse.

Og da den blonde Gretchen, skjælvende af angst, kom for at høre til hans befindende, forklarede han hende, at en skrækkelig øienbetændelse havde nødet ham til at ekstirpere sit venstre øie. „Det var alligevel tabt,“ sagde han. Men da han tilbød at give hende sit ord tilbage, klyngede det vakre barn sig om hans hals og sagde sagte:

„Men selv om det nu er tabt — saa har du da et igjen . . .“

„Og det er det gode,“ sagde doktoren, „for det er aabent for skjønheden . . .“

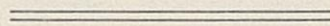

Tru.

Um du som vesal kryp i kring
og tvilar um all heimsens ting
i denne stund fekk himlen vitja
og paa Guds eigen stol fekk sitja
og skoda yver verdi ut
og sjaa all manna-sott og sut,
og kunde høyra kvart eit ord
som tala vart burt yver jord,
og sjaa kvart hugsviv, alla tankar
som mannen bryt, so hjarta bankar,
og hadde magt aa rykkja upp
kvar vaksen mann, kvar mann i knupp,
men éin ting ikkje kunde gjera:
til inkjes gjera mannens sjæl,
daa det som er, skal alltid vera —:
du tenkte kanskje gjera væl
um upp kvar mann du kunde taka
din himmels herlegdom aa smaka?

So var det slutt paa manna-heimen,
so var det slutt paa strid og kav,
til høgan stol steig berre eimen
or denne endelause grav!

Men trur du daa, at det var slutt
paa synd og sut, som sæla stengjer
fraa hugen vaar som sky for sol?

Nei, jordi vart til himlen flutt,
og himlen var ei himmel lenger!

Og difor . . . sat du paa den stol
og kjende folk fraa pol til pol,
du reiv dei ikkje burt fraa jordi,
og baud dei inn aat himmel-bordi,
du flutte helder himlen ned
til dei som kunde himlen smaka . . .

dei andre lét du læ og graata,
du lét dei synda, ille laata,
du lét dei slaast og drepast med,
til dei vart leide og heldt fred, —
og dei som viljen din mun vraka
og gjorde hjarta hardt og illt
og stridde mot deg vondt aa villt,
dei gav du mange liv aa lida!

So alast viljen upp av Gud
igjenom tvil og von og kvida,
til eingong alt er vorte godt;
daa vert det her eit himlens slot,
og kvar ei sjæl vert himlens brud.
Hans ande kjenner me i hugen
som traa imot hans ljose høgd,
og den som gøymer lengslen trugen
med alt i seg skal verta nøgd . . .

I villor kan daa mannen vanka
og leita sud og leita nord,
paa alle visdoms-dører banka.
og prøva alle lærdoms ord, —
til slutt han vil og maa seg kjenna
som ættad ifraa Gudars stad,
og daa kan sorgi berre brenna,
han er i denne vissa glad.
Lat all ting knasast sundt for deg,
den største von daa Gud vil tenna
til ljos for deg paa all din veg.
Din trøytte tankje du kan kvila
som barnet i sin moders fang,
og møta dauden sjølv og smila, —
du veit det er din himmel-gang.

Kva er so tru? Ei myrja ord
av Per og Paal, av konge, prest
kva tenkjast skal paa vesal jord,
og korleis der skal — kivast mest?
Nei, tru er draum, men draum so sterk,
at han kan gjera under-verk,

eit liv i mann, eit liv i møy,
som aldri slokna kan og døy,
og dette liv kan ingen klok
deg skapa av den beste bok, —
fraa høgdom kjem ei sæla som
ei nokon keisar drøymde um,
solengje som hans lagnad ei
fekk synt han, at hans herlegdom
paa jordi er som turka høy,
at eingong skal og maa han døy!

Imedan du i sotte-sveim
kryp um paa desse morkne tiljor
og lengtar som eit barn heim
til hagen millom kvite liljor.

Vetle Vislie.

The.

(Efter **Jules Rochard** i *„Revue des Deux Mondes“*).

Theen, som næst efter kaffen har mest betydning af de aromatiske drikke, er løvet af *thea simensis,* en eviggrøn buskvækst af kameliafamilien. Dens egentlige hjemland er Assam, men dyrkningen af den har lige fra de ældste tider udbredt sig over alle Kinas provinser. Henimod det sjette aarhundre efter vor tidsregning blev den indført til Japan og Korea, derpaa til Tonkin, til Kokin Kina, til de engelske kolonier i Himalaya og de hollandsk ostindiske øer. Javas og Annams the kom nu paa det europæiske marked til at konkurrere med Kinas og Japans, som længe havde monopol. The fra Indien begynder ogsaa at vise sig paa markedet, men alle de indiske thesorter er af en ringere kvalitet.

Thebusken har nogen lighed med den sydeuropæiske myrte. Den kan naa til en høide af lige op til ti meter, naar man lader den vokse uhindret; men man skjærer den, naar den bliver over to meter for at fremme dens løvrigdom og lette indhøstningen. Blomsterne ligner de vilde roser; bladene er spydformede og fint tandede; frugten er en trerummet kapsel, hvoraf hvert rum indeholder et eller to korn. Af disse presser man en slags olje.

Thebusken er yderst haardfør og trives godt især i sandige egne. Forøvrig vokser den ligegodt ved havets kyst som i de indre høilande lige til en høide af seks til femten hundre meter, og den taaler endog sne. Denne haardførhed og tillige den omstændighed, at det nordlige

Kinas og Mellemeuropas Klima er ligt, gav haab om, at det skulde lykkes at akklimatisere den i vore lande. Men alle forsøg i denne retning er totalt strandede. I 1840 prøvede man at faa den til at gro paa hederne ved Finisterre; men resultaterne var utilfredsstillende; ligeledes paa Martinique i Cayenne og i Algier.

Man troede i lange tider, at de mange varieteter af the, der gaar i handelen, var produkter af forskjellige planter; men at det er den samme art er man nu ikke længer i tvil om, og det afgjørende bevis herpaa er, at det samme træ, hvoraf man faar grøn the, kan frembringe sort, hvis man overflytter det til et land, hvor denne sidste art produceres.

Indhøstningen af den sorte the begynder i april; den femte i denne maaned er den fastsatte aabningsdag; ved denne tid er theens aroma uforlignelig. Afplukningen bør foregaa i solskin og tidlig om morgenen; man begynder medens duggen endnu glitrer paa bladene; the af denne allerførste høst er svagt hviddunet, det er den allerfineste *Pékoé;* efter nogle dages forløb gaar de hvide dun af bladene, og af denne høst faar man *Pékoé*, af næst bedste kvalitet. I mai har bladene naaet sin fulde udvikling og theen af denne høst kaldes *Souchong;* i juni har de mistet sin fine aroma, og denne høst giver den almindelige *Congo*-the, hvis bedste kvaliteter kaldes *Campoy* og resten *Boë,* der repræsenterer de ringeste og almindeligste af de i handelen forekommende thesorter.

Indhøstningen af den grønne the foregaar i den samme tid. De første skud giver *Hyson*-the, hvis delikateste blade vælges ud og kaldes *Schoulong.* Den næste indhøstning giver *Tonkay.*

Efter afplukningen underkastes thebladene en række processer, der er noget forskjellige for de to i handelen forekommende varieteter.

Man begynder med at tørke bladene i luftige skur, idet de lægges i tynde lag paa hylder af bambus. For den grønne the maa tørringen foregaa raskt; den sorte derimod lader man blot ligge en time i solen og gnider derpaa bladene over fjæle, saa de ruller sig sammen; dernæst sorterer man ud de forskjellige kvaliteter, sigter og renser bladene og strør dem ud over store duge af fin silke. Efter at være renset paa denne maade foregaar først den egentlige tørringsprocess; denne er noget forskjellig i de forskjellige thelande. I Kina bruger man store malmgryder, i Japan truge af ildfast ler; disse gryder eller truge stilles paa ovne, og arbeideren rører bladene uafbrudt rundt med haanden eller med en bambusstok; naar massen begynder at knitre, tages gryden raskt af ilden og bladene hældes ud, hvorpaa arbeideren ruller dem mellem hænderne; denne process gjentages to eller tre gange, for hver gang under lavere temperatur; derpaa sigtes theen endnu engang, og tørringen fuldendes i skurene. For den grønne thes vedkommende er tilberedningen enklere.

I sit hjemland har theen været i brug i umindelige tider; men i Europa indførtes den ligesom kaffen først i det 17de aarhundre af hollænderne, og især i England har den vundet umaadelig udbredelse i alle samfundslag. Om man havde sagt til Karl den anden om denne urt som det hollandsk ostindiske kompani sendte ham nogle pund af, og som han prøvede med megen mistro, at der efter halvtredie aarhundres forløb skulde af den konsumeres over 100 millioner kg. om aaret, saa vilde

han visselig ikke have troet paa denne profeti, og dog tiltager forbruget for hvert aar.

Alle nordlige folkeslag har indført brugen af the. Denne varme og mildt oplivende drik synes at passe i de kolde og fugtige lande som vinen i de lande, hvor der er sol.

Det stimulerende element i theen er et alkaloïd, som man kalder theïn, men som ikke er noget andet end kaffeïn. Theen indeholder endog dette i større mængder end kaffen.

Theforfalskninger er endda hyppigere end kaffeforfalskninger. Kineserne blander theen med blade af forskjellige andre slags urter, og de har stor færdighed i at give disse blandingsprodukter udseende og aroma af de bedste handelskvaliteter. Den eneste forfalskning, theen udsættes for i Europa — og især i England —, er tørring og gjenopfriskning af blade, som allerede engang har været brugt. Man samler dem i hoteller, kafféer og store husholdninger, tørrer dem og farver dem med jernsulfat, indigo eller berlinerblaat; derpaa myges de i en gummiopløsning og rulles, saa de faar sit oprindelige udseende og blandes saa med lidt ægte the og sendes ud paa markedet. Grøn the er oftere udsat for forfalskning end sort.

Theen tilberedes noget forskjellig i de forskjellige lande. I Kina har man blade i koppen man drikker af, helder kogende vand over og drikker den uden tilsætning af sukker eller melk. Japanerne pulveriserer bladene og drikker theen uden at afsile pulveret. Den europæiske fremgangsmaade er alle bekjendt.

Theens fysiologiske virkninger er de samme som kaffens, men i almindelighed mindre sterk, da man gjerne nyder den i svagere ekstrakt. Det er at merke, at den grønne the har en langt mere energisk virkning paa nervesystemet end den sorte the.

Angaaende den saakaldte kroniske theforgiftning er det samme at merke som med den kroniske kaffeforgiftning; man har beregnet, at der skal mindst et ekstrakt af et kilogram the til for at frembringe alvorlige forgiftningssymptomer. Thedrikkerne kan altsaa være rolige.

En kjæmpemodel af jorden.

Forslag af Elisée Reclus og Alfred R. Wallace.

(Efter **Alfred R. Wallace** i „*Contemporary Rev.*“).

I.

Den franske geograf Elisée Reclus har nylig udgivet et skrift, hvori han foreslaar at bygge en kjæmpemæssig globus eller jordmodel. Den skal være saa stor, at alle fjelde og førhøininger tydelig kan gjengives i det sande forhold til landenes størrelse, at alle floder og vandfald kan sees, ja endog mindre landeveie. Den skal altsaa ligne noget

de reliefkarter og smaa reliefglobuser, som de fleste har seet, kun at ved disse alle vertikale maal, alle høider er voldsomt overdrevne i forhold til de horizontale afstande, medens de ved Reclus's model skal gives i naturtro forhold. Selv de høieste fjelde paa jorden er saa forsvindende i forhold til landenes størrelse, at de slet ikke vilde kunne sees i naturligt forhold paa mindre modeller. For at Himalayas toppe skal rage 3 tommer op over det omgivende land, maa man have en globus 400 fod i diameter!

Alene ved hjælp af en saadan kjæmpemodel af jordoverfladens naturlige og virkelige forhold er det, mener han, muligt at rette de feilagtige geografiske begreber, som vanlige karter og globuser har givet os. Alene paa den vis vilde vi faa den rette forstaaelse af høidernes forhold til landene. Det vilde ogsaa være muligt at overse større flader paa engang, og ved det samtidige syn faa helt nye og korrekte ideer om landes forholdsvise størrelse, om land og havs fordeling, om flodnets forgreninger osv.

Han foreslaar at bygge en jordmodel i en skala af 1 : 100,000; med andre ord 1 km. vilde i modellen svare til 1 cm., Kristiania vilde omfatte en flade paa ca, 30 □ cm., endog slottet vilde sees ganske tydeligt og optage en flade af ca. 1 □ mm.

Selv med denne store maalestok vilde imidlertid Himalaya kun rage ca. 3½ tomme op over havfladen og Mont Blanc blot to tommer. Man kunde derfor være tilbøielig til at tro, at mindre høider neppe vilde blive synlige; det er imidlertid en kjendsgjerning, at selv de mindste høider, af brøkdele af en millimeter, vilde træde ganske tydelig frem under passende belysning og ved passende farvning. Synligheden af saadanne smaa afvigelser fra den plane flade afhænger nemlig i væsentlig grad af belysningen. De bliver synlige, om de er aldrig saa ubetydelige, ved sine lys- og skyggevirkninger. Maalestokken er derfor stor nok til at give et fuldstændigt og naturtro billede af den hele jord med alle dens detaljer. Et besøg ved den vilde være værd aars geografiske læsning. Man vilde se jordkloden som den virkelig ser ud et stykke ude i rummet.

Takket være jordens kugleform vilde heller ikke en saadan maalestok gjøre globusen saa rent uforholdsmæssig stor. Dens diameter vilde blot blive 418 fod. Aligevel blev det jo en ganske anselig model. Man kunde sætte St. Pauls katedral i London i dens indre, og dens spir vilde endda mangle 14 fod i høiden paa at naa op til globusens nordpol.

Foruden at tjene som opdragelsesmiddel i geografi vilde modellen ogsaa faa en anden og kanske vigtigere opgave, — den vilde som nævnt udgjøre en fuldstændig og i alle detaljer nøiagtig model af vor jord. Det ligger da nær at benytte den som — kartmodel. Kartforlæggerne behøvede blot at sende en flink fotograf ned til den store globus for at

fotografere fastlande, enkelte lande osv. Al tegning kunde lægges tilside. De nye karter vilde blive meget billigere end de, vi hidtil har havt, og mere nøiagtige og korrekte. Vanlige karter er nemlig aldrig ganske korrekte, grundet paa at jordens kugleflade er reduceret til det plane papir. Særlig gjælder dette karter, som viser større dele af jordoverfladen saasom hele fastlande.

For at kunne tjene som almen kartmodel skulde globusen stadig holdes à jour. Alle nye opdagelser, alle forandringer skulde straks formes ind i dens overflade, saaledes at den til enhver tid gav en nøiagtig kopi af jorden, saavidt den er os bekjendt.

For at gjøre fuld nytte maatte modellen kunne sees baade paa større afstande og ganske tæt ved. Den skulde ogsaa løftes 60 fod op fra jordoverfladen, saa den paa afstand kunde sees i sin helhed, som jorden tager sig ud ude i rummet.

Imidlertid: Europas klima gjør det umuligt at udsætte en saadan models fint formede og malede overflade for veir og vind. Den maatte derfor indelukkes og beskyttes — og dog skulde man paa lang afstand se den.

For at opnaa dette foreslaar Reclus videre, at der skal bygges to globuser, den ene indeni den anden; eller den netop nu beskrevne skal omgives af en anden og større, hvis rolle det blot bliver at beskytte den indre, tjene som hylster for den. Paa den sidstes udside skal uden reliefarbeide klodens lande og større geografiske forhold males i skarpe, storpenslede træk, saaledes at den paa afstand viser jordens udseende. Først indenfor dette hylster faar man se den virkelige jordmodel. Mellem dennes overflade og hylsteret skal der være en afstand af 50 fod, saa den ydre globus bliver over 500 fod i diameter og henved 600 fod høi fra jorden.

For videre at kunne se jordoverfladen nøiere skulde der mellem de to globuser i det indelukkede rum, løbe en spiralformet platform i 24 omgange fra sydpolen til nordpolen. Den vilde blive 8 km. lang. Ved at spadsere langs den vilde man kunne nogenlunde besé den hele jord. Da spadserturen imidlertid blev vel lang, skulde platformen ogsaa indeholde to kjørebaner for op- og nedgaaende sporvogne, hvorfra man imag kunde iagttage kloden. Spadserbanen skulde være nærmest den indre globus og dens ydre gelænder blot 1 m. fra dens overflade. Denne meter vilde udgjøre et frit spillerum rundt den hele indre model.

Disse platformer er dog ikke tilstrækkelige til at gjøre hver del af globusoverfladen tydelig synlig fra dem. For at opnaa dette skulde desuden den indre model dreie sig om polarakslen, en gang rundt i løbet af en dag. — Og for videre at muliggjøre fotografering af større flader skulde platformerne bestaa af bevægelige dele, — en art kjæde af hængebroer.

For atter at skaffe forbindelse mellem de øvre og nedre spiraler, naar et saadant stykke var opheiset, skulde der desuden findes 8 staaltrapper førende gjennem alle spiraler lige tiltops.

Det blev, som man ser, et temmelig kompliceret apparat; men den store geograf anbefaler dog planen paa det varmeste som vel værd, baade som opdragelsesmiddel og videnskabeligt instrument, alt den vil koste.

Han beregner med en ingeniørvens hjælp omkostningerne til ca. 18 millioner kroner.

Begge globuser skulde bygges af opretstaaende staalbjelker med horizontale forsterkninger. Den ydre skulde udvendig beklædes med tykt glas og som sagt males. Den indre skulde overstøbes med cementmasse, hvori alle jordens forhold kunde formes. Fjelde, floder, skove osv. vilde blive passende farvet. De store have vilde blive af glas.

II.

Den kjendte engelske forsker Alfred Russell Wallace modtager ideen med begeistring og anbefaler foretagendet paa det bedste, men foreslaar en ganske anden og betydelig lettere udførelse deraf. Han lover at kunne reducere omkostningerne for en model i samme størrelse som den omtalte til 5—6 millioner. Og han slutter sin artikel med at erklære, at en betydelig mindre model vilde være næsten lige saa nyttig. Han foreslaar en diameter af 167 fod eller en maalestok af 1:250,000. Den vilde gjøre det umuligt at vise veie og lignende, men alle naturlige forhold som elve, strømme og fald i dem, ganske smaa høidedrag og bakker, fjeldsøer, tjern, moradser osv. vilde træde tydelig frem. 1 km. vil her vise sig som 4 mm., og Kristania vilde endnu blive en flæk paa 5—6 □ cm. størrelse.

Det nye ved Wallaces forslag er imidlertid, at han blot vil have én globus og forme jordoverfladen paa dennes indside. Dens udside vilde blive malet som Reclus's ydre hylster og saaledes paa afstand give et billede af jorden. Men paa indsiden vilde alt detaljarbeide være.

Den økonomiske og konstruktive vinding ved dette arrangement falder straks i øinene. Han klarer sig med én globus, hvor Reclus maatte have to; han faar det fine arbeide i indelukket rum uden at behøve noget hylster. I Reclus's forslag blev den ydre model, der kun tjener som hylster, netop den kostbareste konstruktion, fordi den er den største.

Men der er andre fordele af endnu større betydning. Et af formaalene med den hele konstruktion er at give beskueren et godt overblik over store flader af jorden, saaledes at et eneste blik viser ham landes forholdsvise størrelse og fastlandes formation. Men dette opnaaes ikke ved Reclus's plan. Det ydre af en klode er det nemlig ikke let at

faa oversigt over; vil man se større flader maa man saa langt bort, at man taber detaljerne afsyne; vil man se disse, maa man saa nær, at man kun ser meget begrænsede arealer ad gangen. Fladens krumning gjør det desuden vanskeligt at se noget klart og oversigtligt. Dertil kommer, at det hele apparat af trapper og platformer, som Reclus's plan nødvendiggjør, belemrer rummet og hindrer en fri oversigt over større dele af globusen. Man vilde aldeles ikke kunne faa noget samlet indtryk af jordoverfladens udseende. Endelig er klodens roterende bevægelse et temmelig klodset og kostbart arrangement. — Det vil neppe rette nogens feilagtige indtryk af landes størrelser naar det som her er umuligt at se to lande paa engang. Hvem vil f. eks. faa et sterkt indtryk af, at staten Texas i den nordamerikanske union er større end Frankrige, naar det vil vare flere timer, efterat man har seet Frankrige, før man faar se Texas?

I det indre af Wallaces globus vil der være et slankt taarn med elevator og talrige lette galerier. Fra disse kan virkelig den hele jord frit og paa engang oversees. Man kan faa et samlet indtryk af jordens udseende. Ved hjælp af kikkerter vil samtidig de mindste detaljer kunne iagttages. Fagmænd, fotografer eller andre, der ønsker specielt at studere enkelte punkter af jordoverfladen, vil faa anledning til at komme den saa nær de ønsker ved hjælp af ganske lette staalhængebroer, som naar de ikke benyttes hænger vertikalt foldet op mod taarnets sider og under benyttelsen kan bevæges op og ned, forlænges eller forkortes og svinges rundt om taarnet, saaledes at hvert punkt af globusoverfladen ved hjælp af to saadanne broer kan naaes.

Til videnskabeligt brug eller som kartmodel vil denne indadvendte globus ogsaa være meget bedre end Reclus's. Her er det nemlig muligt at fotografere med korrekthed baade store og smaa flader. Her opnaaes de fordele, som Reclus opstillede som maal; men som hans model ikke vilde give. Der er intet, som kan hindre den frie udsigt til den hele jordoverflade. Hele fastlande kan fotograferes paa en plade. Klodens runding, som paa en udadvendt globus vilde gjøre fotografering af større flader umulig, idet afstandene fra de forskjellige punkter til kameraet blev altfor ulige, har her ingen forstyrrende virkning; tvertom frembyder en saadan indadvendt globus ideale forholde for kartfotografering.

Sæt nemlig at større floder skal fotograferes. Kameraet kan da opstilles i det centrale taarn, og følgen er, at afstandene derfra til hvert punkt i den flade, som skal fotograferes, vil blive nøiagtig de samme. Fotograferingen foregaaar derfor under heldigst mulige vilkaar. Ved fotografering i stor maalestok af mindre dele maa kameraet flyttes nærmere globusen (paa broerne), og forholdet bliver derfor ikke fuldt saa udmerket,

men dog meget bedre end ved en ydre kugleflade og endog langt bedre end ved fotografering af plane flader.

Til denne brug frembyder saaledes den indadvendte globus absolut umaadelige fordele.

Dertil kommer, at detaljer og forhøininger bliver langt tydeligere paa en kugles indre end paa dens ydre flade. Synsvinkler og belysning bliver nemlig meget heldigere.

Belysningen er i det hele meget lettere at ordne ved en indadvendt globus. De væsentlige elektriske lys kan befinde sig i det centrale taarn, medens andre lyskilder let kan anordnes saa, at enkelte dele af jordoverfladen kan særskildt skarpt belyses og alle forhøininger bringes til at træde frem. Ved indstilling af lyskilderne og ved hjælp af gule og blaalige kupler kan ogsaa jordoverfladens udseende til forskjellige tider af døgnet slaaende efterlignes. Man kan faa se Himalaya i maaneskin; ørkenlandskaber, naar solen staar lavt ved horizonten og kaster lange, dybe skygger af hver gjenstand, der hæver sig det mindste over den jevne flade osv.

Der er saaledes ingen tvil om, at den indadvendte globus baade giver beskueren de tydeligste, vakreste og mest omfattende billeder og indtryk af jordoverfladen, og at den langt bedre end den anden egner sig til videnskabelig brug som international kartmodel. Samtidig vil den koste mindre end en trediedel af Reclus's plan. Den eneste indvending, der kan gjøres mod Wallace's plan, er, at jordoverfladen nu engang ikke er indsiden, men ydersiden af en kugle, og at denne globus derfor vilde virke vildledende og ikke give det sande indtryk. Den eneste maade, hvorpaa den kan virke vildledende, er imidlertid om den faar folk til at tro, at de lever indi og ikke udenpaa jordkloden, og det synes der at være liden fare for. Afvigelsen fra det naturlige forhold er saa absolut og iøinefaldende, at den netop ikke vil give anledning til falske forestillinger.

Den engelske forfatter paaviser ogsaa, at Reclus's globus ikke vilde vise os jorden slig som den virkelig vilde sees af os ude i rummet. Den formindskede maalestok ændrer nemlig mange optiske forhold. At konstruere en formindsket model af jorden, der giver nøiagtig samme indtryk, som jorden selv vilde give, er en umulighed. Vi maa nøie os med at nærme os lighed og at efterligne de virkelige indtryk. Og faktum er, at den indadvendte globus vilde give vel saa sande og korrekte indtryk som den udadvendte af jordoverfladens virkelige udseende, — bortseet fra den ene fundamentale og tydelige afvigelse. De smaafeil, som den formindskede maalestok giver anledning til ved en udadvendt globus (og ikke ved den anden), er i virkeligheden mere forvirrende og skadelige, netop

fordi de ikke er paatagelige og ikke sees, forstaaes eller kjendes af den vanlige beskuer.

Det ydre syn af Wallaces globus vil ogsaa vise jordens udseende i store træk ude i rummet. Det indre har en anden opgave, ikke at vise jordkloden i rummet, men at vise jordoverfladens udseende samlet under ét, saaledes at den hele jord kan oversees ved blot at dreie sig rundt paa hælen. Dertil er den indadvendte globus det ideale middel. Faktum er, at beskueren straks han befinder sig i det indre glemmer det bagvendte forhold og alene nyder den enestaaende udsigt til — hele vor jord. Han ser den hele jordoverflade til fuldkommenhed.

Den engelske forsker minder ogsaa om, at vi til stadighed paa lignende vis vender forholdet om paa et nærliggende omraade. Vi underviser i astronomi ved hjælp af himmelglobuser, som har stjerneverdenen paa ydersiden, mens vi i virkeligheden ser den som paa indsiden af himmelhvælvet. Det vilde utvilsomt være mere „naturligt“ at sløife disse globuser og isteden benytte en under taget ophængt halvkugle med stjernerne afmerket paa indsiden. Men det vilde ikke være saa praktisk.

Endelig har forfatteren den store fordel over Reclus at kunne tale, ikke alene fra teoriens standpunkt, men ud af erfaring. Han har nemlig selv seet en saadan indadvendt globus. Det er intet nyt. Der har været en saadan paa udstilling i London i samfulde tolv aar. Og enhver, der saa den, var begeistret over den og fandt, at et eneste besøg rettede utallige geografiske vrangforestillinger, der skyldes vanlige atlaser og karter.

Denne globus (Wylds i Leicester Square) var dog blot 60 fod i diameter; men enhver, der har seet den, vil kunne gjøre sig et tydeligt begreb, om hvad der vilde opnaaes ved en model med tre gange saa stort tvermaal, siger forfatteren. Den blev omsider nedrevet, fordi eierens kontrakt om grundleien udløb.

Naar Wallace foreslaar, at man skal nøie sig med en betydelig mindre model end den af Reclus foreslaaede, saa er det dels paa grund af den store besparelse, det vilde medføre, dels fordi den af ham foreslaaede maalestok som nævnt er tilstrækkelig til at vise alle naturforhold lige til tjern og moradser, og det mener han, foreløbig i hvert fald, er nok; den bør ikke være saa stor, at selv bygdeveie maa paalægges i sand bredde; thi det vilde nødvendiggjøre uafladelige forandringer; kun de store hovedkommunikationslinjer bør afmerkes. Endelig mener han, at det er hensigtsmæssigt at begynde i hvert fald lidt mere beskedent. Bygningen af den første model vil nemlig give erfaringer, der siden kan nyttiggjøres i et muligens endnu mere storslagent foretagende.

En indadvendt globus i en maalestok af 1 : 250,000 (diameter =

167 fod) eller hvor kilometeren repræsenterer 4 mm. og Kristiania en flek ca. 5—6 □ cm., det er altsaa hans forslag. Den skal bygges af støbestaal i sekskantede stykker.

Det er magtpaaliggende ved en saadan model, at temperaturen holdes jevn, da ellers forandringerne vil bevirke udvidelser og sammentrækninger i jernverket, som maa sætte revner og sprækker i reliefbelægget. Dette har ikke Reclus taget hensyn til i sit forslag. Wallace foreslaar en enkel metode til at afværge det. Udsiden af hans model beklædes med asbest, der er en næsten absolut ikke-varmeleder, og som saaledes vilde holde de ydre temperaturforandringer borte fra modellen. I det indre holdes temperaturen jevn ved hjælp af et damp- og ventilationsapparat. Udenpaa asbesten lægges et lag cement, hvorpaa den ydre globus males.

Forfatteren gjør intet overslag over, hvad en saadan model skulde koste; men han mener, som nævnt, at hans plan kunde udføres efter samme maalestok som Reclus's for en trediedel, af hvad denne vilde koste, altsaa 5—6 millioner kroner. Den næsten en trediedel mindre model (i tværmaal), som han foreslaar, burde vel da kunne udføres for et par millioner. Det skulde saaledes ingenlunde være noget financielt uoverkommeligt foretagende. Forfatteren foreslaar derfor, at man istedenfor at bygge flere Eiffeltaarn, Ferrishjul eller andre hensigtsløse rariteter, bygger en jordmodel, der vil gjøre det muligt at se den hele jordoverflade under ét, saaledes som den virkelig ser ud.

Det kunde jo være en udmerket idé for den næste Pariserudstilling, for hvis skyld man netop synes at anstrænge fantasien til det yderste for at finde noget rigtig rart som udstillingens centrale kunststykke.

Farver i literaturen.

(Efter **Havelock Ellis** i „*Contemporary Rev.*“).

Havelock Ellis har ved at undersøge en række fremragende forfatteres verker søgt at bringe paa det rene, hvilken rolle farve spiller i literaturen, — om en digter aabenbarer sin personlighed og sit genis art i de farver, han foretrækker og benytter, om det saaledes er muligt at benytte disse farveord hos en forfatter som et psykologisk alnemaal for hans temperament og karakter. Han kommer til det resultat, at dette er muligt. I hvert fald er det slaaende, hvorledes de forskjellige forfattere i dette stykke skiller sig fra hverandre.

Forfatteren har endog skitseret en engelsk farve-literaturhistorie for de sidste fire aarhundrer. Det sekstende og syttende aarhundre var sterkt

rødt; det syttende til attende aarhundre rødt og grønt, det attende til nittende grønt, og væsentlig grøn er den engelske literatur endnu. Forfatteren haaber, at fremtidens engelske literatur vil blive mere blaa; thi denne farve — himlens, havets, dybdernes, uendelighedens — er endnu lidet udnyttet.

Farvevalget maa naturligvis være ubevidst for at kunne vise sindets art.

Shakespeare er den mest farverige af engelske digtere. Han benytter farver med en legende ødselhed, som aldrig siden er efterlignet, og han lægger dem paa godt og tæt. Han benytter dem ofte aldeles symbolsk, til at skildre immaterielle ting, eller blot som betoning eller understregen af de indtryk, han vil frembringe.*) Rødt er hans yndlingsfarve langt fremfor alle andre. Dernæst hvidt.

Shelleys yndlingsfarver er blaat, purpur og graat. Wordsworths grønt og graat. Edgar Poes gult (gyldent), violet og purpur. Walt Whitmans brunt, rødt og blegrødt. Walter Paters hvidt, gult og graat. Rosettis gult, hvidt og graat. Swinburnes rødt og hvidt. Tennysons purpur. Baudelaires sort og blaat. Verlaines graat. Olive Schreiners blaat og hvidt. D'Annunzios rødt, blaat og violet. — I Jobs bog, høisangen og Esaias er de grønt og rødt. Hos Homer sort og gult. Og i Vølsungernes saga rødt. **)

Interessant er det, at blaat og grønt er forholdsvis nye farver i literaturen. De gamle havde ingen ord for dem. For grækerne var himlen blot „mørk", medens græsset var „gult som honning". Det var blot ordene, ikke opfatningen, der manglede. Men de manglende ord viser naturligvis, at disse farver intet dybt indtryk gjorde. Grækernes farveord bestod blot af sort (mørkt), hvidt, rødt og gult. Det samme er endnu tilfældet med vilde og lidet udviklede folkeslag.

Kineserne har ord baade for grønt og blaat og skiller dem ad med lethed; men dog kalder de altid himlen grøn, hvad der ei bør forbause os, naar vi ved, at det først er de sidste aarhundres digtere, der har opdaget, at søen er blaa; for Shakespeare var den altid grøn.

I det hele synes farvesansen at have været yderst sen i at udvikle sig. Endnu er jo vore farveord altfor faatallige og ubestemte, hvad der viser, at farvesansen endnu blot er i sin vorden.

---

*) Et for øieblikket meget benyttet kunsttræk.

**) De farver, der forekommer oftest er ei altid de samme som dem, forfatteren øiensynligen foretrækker. Hvad hyppigst forekomst angaar staar de nævnte forfattere saa: Shakespeare rødt og hvidt. Shelley grønt, blaat. Wordsworth grønt, gult. Poe gult, sort. Whitman rødt, hvidt. Pater hvidt, gult. Rosetti hvidt, gult. Swinburne rødt, hvidt. Tennyson rødt, hvidt. Baudelaire sort, rødt. Verlaine rødt, hvidt. Schreiner hvidt, rødt. D'Annunzio rødt, hvidt. Job osv. grønt, rødt. Homer sort, hvidt-gult. Vølsungernes saga rødt.

Den klassiske farve er hvidt, og det er interessant, at forfattere, der føler sig dragne mod klassiske tider og forbilleder ubevidst farver sine verker hvide.

Grønt og blaat, mener forfatteren, aabenbarer en frilufts naturdigter. Rødt betegner en levende interesse for menneskers lidenskab og kjærlighed. Sort, hvidt og gult (farver der i virkelighedens verden er sjeldne) viser en sanger, der synger med lukkede øine ud af sin egen sjæl. De er fantasiens og idealismens farver. Shelley og Wordsworth tilhørte væsentlig den første klasse, Shakespeare og Whitman den anden og Poe og Rosetti den tredie.

Selvfølgelig kan dog sjelden en forfatter helt henregnes til en enkelt af disse klasser; han laaner lidt fra dem alle; men farverne vil gjerne give et ganske godt og korrekt billede af den personlighed og det temperament, som verkerne aabenbarer. Finder vi saaledes en, der maler med rødt og gult, skulde vi have for os en natur lige saa udviklet paa det sanselige og lidenskabelige som paa det ideelle omraade. Baudelaire udtrykker sit eget temperament i sin udtalelse om at han foretrækker farverne sort og rosenrødt. Poes farver gyldent, violet, purpur og sort skulde give et godt billede af hans sind.

Det siger sig selv, at forfatterne ikke er alene om saaledes i ubevidst farvevalg at aabenbare karakter og temperament. Vidtløftige undersøgelser er ogsaa anstillet med skolebørn for at komme paa det rene med farvernes psykologiske betydning og værdier.

Amerikansk kirkestatistik.

Den amerikanske kirkestatistik for 1895 viser, at der i Unionen er 179,300 kirkebygninger med 128,000 prester og 24.215,000 „kirkemedlemmer“. Det bør bemerkes, at i mange af de friere kirkesamfund udgjør de indskrevne „kirkemedlemmer“ blot en meget liden del af den faste menighed, der lønner presten og understøtter bevægelsen. Ofte indskriver blot et medlem af en familie sig for hele familien. Og en meget talrig kreds af mennesker staar ikke i noget fast forhold til nogen kirke, men lever dog under kirkernes indflydelse og besøger dem temmelig ofte. Kun i den katolske kirke angiver „kirkemedlemmernes“ tal ogsaa hele menighedens tal. For at faa tallet paa de mennesker, der temmelig jevnt gaar i kirke og henter sine høieste impulser derfra — det hele en frivillig sag — maa vistnok det ovennævnte tal fordobles. Katolikerne udgjør den sterkeste enkelte kirke med 7,750,000 „medlemmer“ (børn iberegnet) mod 16,465,000 protestanter af forskjellige samfund (børn og en talrig hær af influerede ikke-med-

lemmer er ikke medregnede). Næst den katolske er metodistkirken sterkest med 5,440,000 (ikke børn). Saa baptisterne med 3,930,000; derefter presbyterianerne med 1,460,000; luteranerne (mest tyskere og skandinaver, børn iberegnet) 1,390,000; Kristi disciple 925,000; episkopalkirken (engelske statskirke) 630,000 (børn iberegnet); kongregationalister 600,000 (ikke børn); reformerte (mange grene) 342,000; Forenede brødre (splittede i mange sekter) 263,000; mormonerne 234,000; „kristne" 110,000; kvækere (to forskjellige samfund, liberale og ortodokse) 115,000. Af de allermindste samfund er „Guds kirke" med 36,000 medlemmer; „Den hellige almindelige apostoliske kirke" med 1394 medlemmer og den „Seierrige kirke" med 384 medlemmer. Der er 45,000 spiritister, 2500 teosofister og 7400 swedenborgianere. De etiske samfund har ialt 1064 medlemmer. — Statistiken giver dog en daarlig forestilling om de forskjellige samfunds indflydelse. De indskrevne kirkemedlemmers tal er i saa henseende meget misvisende. De store kirker derover er imidlertid den katolske, metodistiske, baptistiske og kongregationelle, samt i Massachusetts den unitariske. De øvrige merker man lidet til. Metodisterne har deres styrke i vest og syd; de kongregationelle i østen og norden.

Der er ialt 44 kirkesamfund, naar de splittede grene af enkelte samfund slaaes sammen; i virkeligheden vel omkring 60 samfund. Men man vilde tage ganske feil, om man deraf sluttede, at der eksisterede et vildt virvar og en mangfoldig strid. I virkeligheden er der kun tre store grupper: katoliker, vanlige protestanter og de saakaldte liberale kirker, samt en i tal og indflydelse forsvindende gruppe af mere isolerede smaasekter. De vanlige protestantiske samfund lever i fred og god forstaaelse med hinanden. De samarbeider i ungdomsforeninger, missionsarbeide osv., og man maa gjerne være flink teolog for efter at have hørt et halvt snes prækener at kunne afgjøre, om det er en prestbyteriansk, kongregationel, metodistisk eller baptistisk kirke, man har været i. I episkopalkirken kjender man sig igjen ved ritualets hjælp, men prækenen kunde lige godt holdes i et dusin andre kirker. De forskjellige samfund er nu lidet mere end historiske institutioner, hvis grænser er af rent traditionel, ikke aktuel beskaffenhed. Og endog grænserne mellem de historiske, protestantiske kirker og de nyere, liberale samfund er svigtende og overskrides let. Sekterisk kamp er temmelig ukjendt undtagen blandt indvandrere og fra enkelte protestantiske samfunds side mod katolicismen. — Presterne er i regelen saavel kulturens som religionens bærere og sidder inden mange samfund inde med den høieste og alsidigste dannelse og indtager den ledende stilling i landet. Der er et stort antal forfattere, essayister og digtere iblandt dem, og kirken spiller vel i det hele en større og mere levende rolle i folkets liv end i noget andet land i den moderne verden.

Bibliotekmekanik.

Kortkatalogen.

Det er neppe nødvendigt i aaret 1896," udtaler i et amerikansk verk om bibliotekers ordning en af de største autoriteter paa det felt, „at sige, at ethvert bibliotek absolut bør have en kortkatalog istedenfor en af de klodsede erstatninger for en saadan, der før er blevet benyttet. Dens fordele fremfor alle andre systemer er blevet omtrent alment erkjendt; det synes neppe længer tænkeligt, at nogen, der er det ringeste kjendt med bibliotekers ledelse og anordning skulde kunne opfatte det som gjenstand for tvil eller spørgsmaal, hvorvidt kortkatalogen er den bedste katalogform . . . Der gives saaledes intet system, der hurtigere og sikrere besvarer det hyppige spørgsmaal: „Har biblioteket denne eller hin bog?" — Selv om offentligheden ikke gives adgang til den, er den uundværlig for et større, moderne biblioteks økonomiske og praktiske ledelse."

I Amerika enten findes den allerede eller er under anskaffelse og udarbeidelse i alle biblioteker af nogen betydning; endog smaa landsbybiblioteker paa et par tusen bind finder det fordelagtigt at have den. I England og paa fastlandet holder den ogsaa paa at indføres. Den er ubetinget den ideale katalogform for alle bogsamlinger og specielt for de store, som uden et godt katalogsystem let taber det halve værd for almenheden. Det er vel utvilsomt, at den inden faa aar vil findes i ethvert større og tidsmæssigt bibliotek.

Den anvendes forøvrig ogsaa udenfor biblioteker, overalt hvor det gjælder at have grei og let oversigt over mange ting. Store verksteder og jernveiskompagnier benytter den til at katalogisere tegninger, saaledes at enhver tegning øieblikkelig kan skaffes tilrette. Større private forretninger og handelshuse benytter den til at katalogisere korrespondancen, saaledes at man let kan lægge haanden paa et hvilketsomhelst brev. Endog bogførsel foregaar mangesteds ved hjælp af kortkatalogen. Hver kunde har sit kort istedenfor en side i en bog. Særlig har assuranceselskaber fundet metoden økonomisk, tidsbesparende og oversigtlig.

Systemet er enkelheden selv.

Der benyttes kort af udseende og størrelse som hosføiede tegning. Kortene er som oftest lidt tykkere end almindelige visitkort og er oplinjeret i rødt og blaat. Øverst til venstre skrives bogens numer — til venstre for de to vertikale linjer (røde). Paa den horisontale linje (ogsaa rød), til høire for de vertikale linjer, skrives bogens hovedtitel eller forfatterens navn,

alt eftersom det er en forfatter- eller en titel- og emnekatalog, man udarbeider. Paa de blaa linjer (ikke synlige i tegningen) tilhøire for de vertikale røde skrives bogens undertitler, samt alle fornødne oplysninger om den. Disse kort ordnes saa i en dertil indrettet skuf, og skufferne igjen i et skab.

Katalogerne sælges af det amerikanske *Library Bureau*, der har et europæisk filial i London. *The Library Bureau* er en halvoffentlig institution, oprettet af bibliotekmænd og anlagt paa at skaffe til billigst mulige priser og solid og godt alt, der kan trænges i et velordnet bibliotek.

Katalogerne kan faaes i forskjellige former og i alle størrelser, fra smaakataloger i tinkasser passende for en liden privat bogsamling til kata-

589	Our edible toadstools and	
G1		mushrooms, by W. H. Gibson. 1895.

loger for biblioteker paa millioner bind. Systemet bliver i alle tilfælde det samme og overskuet lige let.

For at forstaa principet kan vi først tænke os, at vi har kjøbt bureauets billigste katalogform og skal ordne en liden privat bogsamling paa fem, seks hundre bind.

Denne katalogform bestaar af 650 kort, der opbevares i en tinkasse, hvis høide og bredde netop svarer til kortenes, og hvis længde er afpasset til den plads, de 650 kort optager, med et overskydende rum paa et par tommer, der gjør det muligt let at gjennemblade katalogen og tydelig at se hvert kort. Nær kassens bund og i dens midte løber der fra ende til anden en tynd staal- eller messingstang; paa denne trædes kortene ind

ved hjælp af det runde hul, som tegningen viser i deres lavere kant. De kan saaledes ikke falde ud eller blive blandet sammen ved noget tilfælde. Stangen kan med lethed trækkes ud, naar man ønsker at sætte ind nye kort eller udtage gamle til rettelse. I hver ende af kassen, ligeledes glidende paa stangen, befinder sig ogsaa to træklodser af tungt træ og af kassens bredde. Den side af klodsene, som støder an mod kortene, er ikke skaaret ret op og ned, men danner en vinkel med vertikalen. Naar kortene stilles ned i kassen læner de sig mod den bagerste træklods, mens den forreste holder dem paa plads. De bliver derfor ikke staaende lodret, i hvilket tilfælde det vilde være besværligt ved gjennembladningen at læse, hvad der staar paa dem; men de læner noget bagover. Denne vinkel har man ved eksperimenter og lang erfaring gjort til den for aflæsning heldigste. Naar man saaledes sætter kassen foran sig paa bordet, kan hvert korts hele indhold læses, uden at man behøver at bøie sig eller paa anden vis anstrenge sig.

Paa selve kortenes tilskjæring er der ogsaa lagt meget arbeide. De er skaaret saaledes, at kanterne bliver skarpe og retvinklede. Runde kanter eller hjørner vilde volde, at de oftere gled under fingrene og derved ikke straks skiltes ad, hvor man vilde. Ved den omhyggelige tilskjæring undgaaes dette, og kortenes helding gjør ogsaa bladningen lettere, end om de stod vertikalt.

Gjennem kortstokken er der fordelt en del særskilt skaarne kort, der skyder en liden kant op over de andre. Den opstaaende kant optager blot omtrent en fjerdedel af bredden, og paa den findes et bogstav — fra A—Ø. Ved hjælp af disse kort er katalogen straks ordnet alfabetisk. Bagom hvert bogstav ligger alle kort med titler, der begynder med det bogstav. Ved at den overskydende kant blot optager en fjerdedel af bredden er det mulig at ordne disse bogstavkort saaledes, at de ikke dækker hinanden, men muliggjør en let oversigt over kassens hele indhold.

Istedenfor bogstavkortene kan ogsaa faaes kort, der paa samme maade bærer trykte ord, der angiver de forskjellige klasser af bøger efter den klasseinddeling, man har valgt. F. eks. „historie“, „naturvidenskab“, „digte“, „dramaer“ osv.

Det hele udstyr, kasse, kort og alt koster kr. 7.50.

Har vi da en liden bogsamling paa 500 bind at katalogisere, saa vil der til en fuldstændig katalog kræves to saadanne kasser, en til forfatterkatalog og en anden til klassificeret katalog efter emner og titler. Den første er forsynet med bogstavkort, den anden med klassekort i den orden, man foretrækker.

Det forstaaes naturligvis, at disse kort kan sættes ind i stokken,

hvor det ønskes, saa hver klasse kan faa saa mange eller saa faa almindelige kort, som den virkelig har bøger til. Der bliver ingen blanke kort i katalogen, og der mangler aldrig plads, trænges aldrig gnidret tilskrivning. Naar man faar en ny bog, udfærdiges dens kort og dette sættes straks ind i katalogen paa dets rette plads. Den kan saaledes altid holdes à jour og holdes samlet i en eneste katalog. Der bliver aldrig „tillægskataloger".

Forfatterkatalogens ordning er ligetil og trænger ingen forklaring. Ved titel- og emnekatalogen hænder det ofte, at en og samme bog hører hjemme under flere klasser. Den faar da et kort i hver klasse. Det er ikke nødvendigt helt at udfylde alle disse kort; det er nok, at ét er fuldstændigt, mens de andre blot behøver at indeholde titelen og forfatteren med henvisning til det fuldstændige kort.

Et fuldstændig udfyldt kort indeholder i gode biblioteker, naar dertil er grund, en art sterkt forkortet indholdsfortegnelse, samt henvisning til andre verker af samme forfatter eller hovedverker om samme emne. I det hele søger man at indlemme i katalogen alle de oplysninger, man kan uden at overlæsse og utydeliggjøre den.

Er den lille bogsamling engang katalogiseret paa denne vis, er det yderst let stadig at holde orden og vedligeholde katalogen. En skreven eller trykt katalog vilde snart blive forældet; der vilde blive for mange „tillæg", til at den kunde være af stor nytte. Naar derimod de to tinkasser er fulde, og bogsamlingen fremdeles vokser, behøver man blot at skaffe sig større kasser og flere kort. De gamle kort er lige gode. De slides omtrent aldrig ud, og da blot kanterne behøver at berøres, tilsøles de heller ikke, ifald de benyttes af blot nogenlunde renslige mennesker.

Er bogsamlingen bleven betydelig større, kan man kjøbe f. eks. to smaa egetræs kasser; hver kasse rummer 1000 kort, og de to vil koste atten kroner tilsammen, de flere kort en ubetydelighed. Eller for samme pris kan kjøbes et lidet lavt egetræs skab med to skuffer; hver skuf svarer til en kasse, er indrettet nøiagtig paa samme vis og har plads til 1000 kort.

Er bogsamlingen øget til 1500—2000 bind, kan man enten, ifald man allerede har anskaffet ovennævnte lille skab, kjøbe et saadant til og sætte det ovenpaa det første (de er dertil indrettede og ser da ud som ét skab), eller man kan for 30 kroner kjøbe et større skab med fire skuffer à 1000 kort hver. Hver skuf har da paa udsiden messingplader, hvori der kan indsættes kort, som angiver skuffens indhold — hvis det er en alfabetisk forfatterkatalog: de bogstaver som findes i skuffen; hvis det er en klasse-katalog: den deri fundne første og sidste klasse, som f. eks. „historie — naturvidenskab."

Vokser fremdeles samlingen, efterat man har anskaffet et saadant skab, kjøber man blot et til og stiller det ovenpaa eller ved siden af det gamle. Paa denne vis kan efterhaanden gjerne en hel væg fyldes med skaber og skuffer. De „gamle kataloger“ bibeholdes altsaa hele tiden. Er et biblioteks katalog engang anskaffet, koster det siden en ubetydelighed at holde denne vedlige. Hvor stort biblioteket end vokser, behøver man aldrig at kaste de først anskaffede skabe og skuffer bort; man anskaffer blot flere, eftersom de trænges.

Hosstaaende billede viser en del af et større katalogskab. Det har foruden skufferne ogsaa større klaffer, saaledes at en skuf kan trækkes helt ud og stilles paa en udtrukken klaf til lettere gjennemsyn. Her er ogsaa katalogen saa stor, at bogstavkort alene ikke forslaar. Kortene med de opstikkende kanter bærer hele ord, der viser den alfabetiske ordning. Et saadant skab med 30 skuffer à 1200 kort, eller 36,000 kort ialt, koster 480 kroner.

Apparatet til en forfatterkatalog for et bibliotet paa 20,000 bind vil koste ca. 280 kroner. En klassificeret katalog for samme bibliotek vil kræve et lidt større apparat, sandsynligvis til en pris af ca. 400 kroner.

Selve katalogiseringen falder lettere end ved udarbeidelse af vanlige kataloger, derimod maa enten kortene skrives med stor omhu af en flink haand, eller maskinskrives. Dette maa gjøres omhyggelig, men da det er udelukkende afskrivningsarbeide, kan det ikke falde særdeles dyrt hos os.

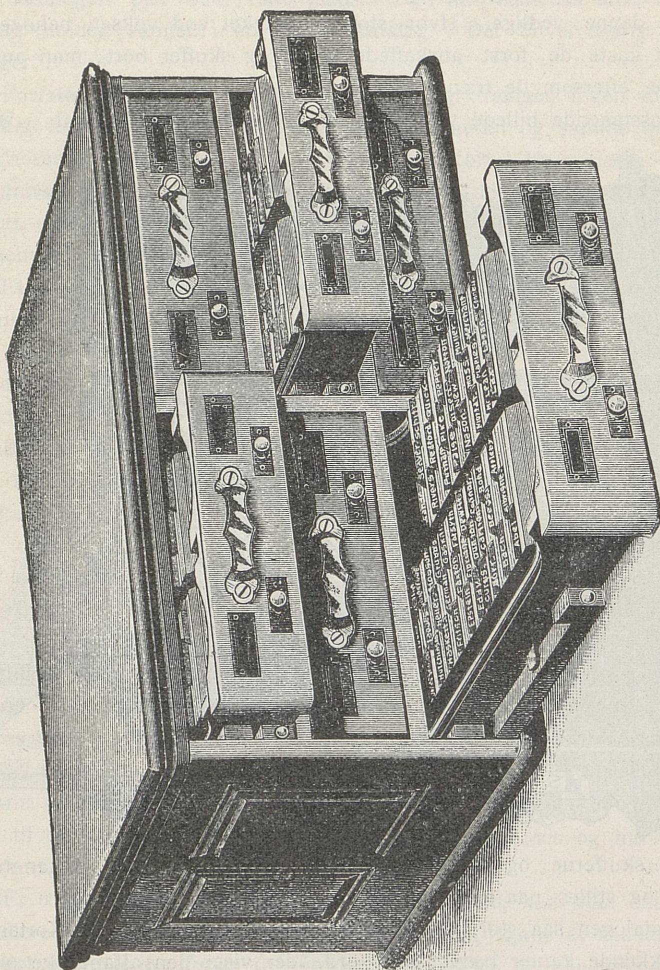

En saadan fuldstændig katalog behøver derfor ikke at blive særdeles kostbar, og udgiften er kun en gang for alle.

Et større bibliotek kan fordele udgifter og arbeide over flere aar ved kun at katalogisere en enkelt klasse bøger hvert aar. Katalogen vil da stadig kunne benyttes, selv medens den er under fortsat udarbeidelse, og

den lettelse, de færdige klasser giver, vil snart gjøre det til en let sag for bibliotekaren at faa de nødvendige midler til hurtigst muligt at afslutte den hele katalog. Vort universitetsbibliotek vilde utvilsomt ved hjælp af en saadan tilgjængelig katalog vinde mange procent i brugbarhed og effektivitet.

Naturligvis kan skabe og skuffer ogsaa gjøres billigere og for større biblioteker turde det lønne sig at bygge dem selv. De givne priser er beregnet paa egetræ.

Foranstaaende billede viser en anden konstruktion af skabe og skuffer. Skufferne er brede og udgjør to ved en skillevæg adskilte „kasser", hver med sin messingstang i bunden og sine klodser (se s. 776). Skufferne er ved en sindrig og enkel mekanisme saaledes konstrueret, at de kan trækkes næsten helt ud, men dog aldrig falder ud, og at de kan staa næsten helt udtrukne uden at give sig. Denne form falder noget billigere end den foregaaende, men ansees som mindre heldig i biblioteker, da den ikke giver fuldt saa mange adgang til samtidig at benytte katalogen. Et skab som det hosstaaende med 22,500 kort koster 280 kroner. For et bibliotek paa ca. 8000 bind vilde det vel være tilstrækkeligt for begge kataloger. — Et skab nøiagtig ligt den ene vertikale halvdel af dette vil med 10,000 kort komme paa 135 kroner. Det vilde være tilstrækkeligt for begge kataloger for et bibliotek paa ca. 4000 bind. — Apparat til et bibliotek paa 20,000 bind (begge kataloger) vil i denne konstruktion komme paa ca. 550 kroner med alt tilbehør (56,000 kort); til 50,000 bind paa 1200 kroner for begge kataloger.

Det nyeste paa dette omraade er, at kortene trykkes af bureauet. Det vil sige, at bureauet paatager sig at udføre baade klassificering og katalogisering for alle de enkelte biblioteker og for hele bogverdenen underét. Istedenfor at lade hvert af de 5—6000 biblioteker i de Forenede Stater søle med at udfærdige katalogkort og klassificere sine bøger, udføres dette arbeide underét, en gang for alle, ved et centralkontor, hvorpaa kortene trykkes og leveres færdige til bibliotekerne for en langt billigere pris, end de selv kunde skaffe sig dem for.

Bureauet klassificerer og katalogiserer nu i form af trykte katalogkort alle i England og Amerika udkommende bøger, saasnart de er færdige fra trykkeriet. De enkelte biblioteker kan subskribere for aaret paa denne stadig udkommende katalog over den anglosaksiske bogverden, og faar sig da kortene tilstillet i maanedlige pakker. I løbet af tre aar har bureauet saaledes katalogiseret 90,000 verker. Det trykker ogsaa kort til ældre bøger. Saaledes udgav det amerikanske bibliotekforbund under Chicago-udstillingen en almindelig katalog over et universitetsbibliotek paa 5000

bind. Det var meningen at hjælpe smaa kommuner til at anvende sine penge paa bedste vis, ifald de ønskede at oprette et mindre bibliotek. Samtlige disse 5000 bind er af bureauet forsynet med trykte katalogkort.

I de større kommunebiblioteker er gjerne kortkatalogen opstillet i et eget værelse under opsyn af en speciel betjent, der ikke har andet at bestille end at være mulig uvidende bogsøgere behjælpelig med at benytte katalogen.

Kortkatalogen suppleres gjerne ved vanlige bogkataloger, som kan sælges til interesserede og benyttes i hjemmene. De er altid lette at faa istand paa grundlag af kortkatalogen — og kan undværes.

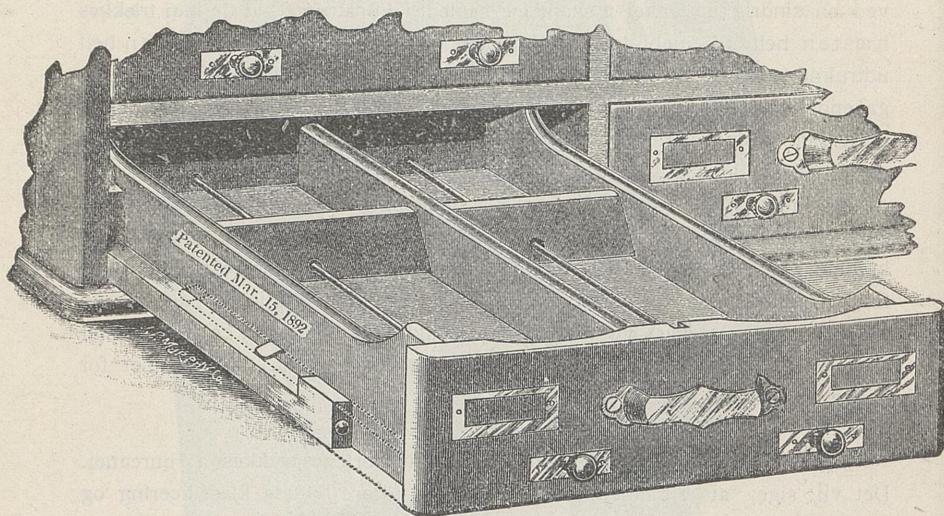

Det vil nu let indsees paa hvilken vis katalogsystemet anvendes i andre forretninger og livsbrancher. Det er jo f. eks. ligetil i jernbanevæsenet at ordne og katalogisere tegninger og dokumenter præcis paa samme vis som bøger; kun at man her slipper forfatterkatalogen og altsaa klarer sig med billigere apparat. I Amerika benyttes den af videnskabsmænd, fagforfattere, ingeniører osv. til ordnet og oversigtlig opbevaring af alleslags data, optegnelser, notitser, avisudklip osv.

Den er kort sagt en af de mekaniske hjælpemidler, der forlænger det menneskelige liv ved at fritage en for en mængde tidsspildende arbeide, som træklodser, messingstænger og en del kort udfører langt sikrere og langt hurtigere end nogen menneskelig hjerne.

Svalen.

(Naturhistorisk skisse af H. Cock-Jensen).

Det var en 17de mai, dirrende af feststemning og bugnende af flag, at jeg som barn første gang lagde merke til svalen og optog den i min dæmrende bevidsthed som en særegen fugleart.

Men derved kom fuglen for mig til at høre uløselig sammen med dagen. Langt bortefra kom den for at hjælpe os smaabørn med at feire 17de mai. Vi svinger med smaaflag, den med vingerne. Vi raabte hurra, den skreg: „Fri—i! Fri—i!“ saa det hvinte gjennem luften.

Saa nøie knyttede min barnlige fantasi svalen fast til dagen, at jeg for mig selv gav den navn af „17de mai-fuglen“.

Tør hænde der sidder lidt igjen endnu. Tør hænde, en 17de mai trods flag og festtaler vilde synes mig lidt nøgen, om jeg samtidig skulde savne synet af disse luftens seilere, der frihedsglade stormer frem gjennem lufthavet og lader sit „Fri! Fri!“ lyde over jorden.

Tør ogsaa hænde, at svalen mere end nogen anden fugl har maidagens frigjorte festglæde over sig. — I april ligger endnu endel af vinterens baand usprængte; først med mai kommer den fulde frigjørelse. 17de mai er derfor mere end én historisk frihedsfest. Den betegner samtidig naturens frigjørelse. Foruden det fri mor Norges fødselsdag er den ogsaa alnaturens gjenfødelsesdag.

Men svalen er for det første en frihedens fugl. Det fri lufthav er dens element — uden dette kan den ikke eksistere. En svale i bur, det er en paradoks, svalen er den bevingede frihed personificeret.

Ret interessant er det, at der saavel hertillands som ogsaa t. eks. i Tyskland hersker den overtro, at svalen om vinteren ligger i dvale paa bunden af vore søer og damme, men at den om vaaren vækkes til nyt liv for den første sommerdag at hæve sig op i luften.

Der ligger tanker gjemt i denne folketro. Svalen symboliserer her ligefrem naturkræfterne i deres bundethed og deres frigjørelse. Som naturen selv gjenfødes svalen, maibarnet, efter den lange, dybe vinterdvale og bringer os den længe ventede sommer. Det er ikke nok, at et af vinterens baand brister. Thi „én svale gjør ingen sommer“. Nei, hver en lænke skal sprænges, alle svaler skal gjenfødte bruse frem fra naturens store, mørke vinterdyb — og da har vi sommeren.

Men er svalen symbolet paa naturens frigjørelse og gjenfødelse, da hører den ogsaa nødvendig med til 17de mai, denne frihedens fødselsfest.

Vi jordens børn feirer dagen, bundne til jorden, — svalen i frihedens element luften.

Derfor er svalen med rette 17de mai-fuglen. — Alnaturens geburtsdagsbarn i frihedens daabskjole.

I.

Vore to almindeligste svaler er taarnsvalen og ladesvalen. Den første regnes dog af naturforskerne at tilhøre en ganske anden familie, nemlig „seilerne“.

Taarnsvalen (kirkesvalen, fjeldsvalen), er en luftens ægte søn, let og rask som denne. Større end de egentlige svalearter, er den let kjendelig ved sin skarpt kløftede hale, de lange sabelkrummede vinger, der giver den svævende fugl form bortimod en halvmaane, og ved den sorte farve, som under struben dog giver plads for en hvid plet.

Taarnsvalen, oprindelig fjeldets vilde leieboer, høilænderen blandt fuglene, har efterhaanden under paavirkning af den stigende kultur slaaet sig ned ogsaa i byerne. D. v. s. i indlandet og paa østkysten. I vestlandsbyerne erstattes den derimod af stæren. Allerede fra Kristianssand af bliver den sjeldnere, i Bergen optræder den yderst faatallig, i Kristianssund forefindes den overhovedet ikke. Men i Trondhjem vrimler der atter af dem.

Som dens bygning ogsaa vidner om, er taarnsvalen den flyvedygtigste af alle vore fugle, mesteren blandt de bevingede. I almindelighed holder den sig i de høiere luftlag, hvor den tumler sig med utrolig lethed. Rappe virrer vingerne op og ned og lader den skyde sig gjennem lufthavet hurtig som tanken. Eller den seiler afsted med udspændte vinger, ubevægelig, som det synes for vore øine, men dog med svimlende fart. Den stiger tilveirs som en raket, tumler sig rundt som en vindmølle, styrter sig i dybet som selve den faldende erkeengel for saa atter susende at seile tilveirs, som om den i vildt mod skulde storme ud i verdensrummet og prøve en flugtdyst mod fjerne kloder.

Og man følger dens ildans gjennem luftlagene, indtil det flimrer en for øinene. Høit, høit hæver sig menneskeaanden — saa høit, at den pusler med Babelstaarne og Eiffeltaarne og styrbare luftskibe, som vinden i løbet af nogle minuter maler iknas mod en træstamme eller drukner i Nordsøen. Men leende let danser taarnsvalen om deroppe nu som for aartusener siden og siger: „Du ophøiet høie menneskeaand, naa mig, om du kan!“

Hele dens liv leves deroppe i det blaa himmelrum. Hvile behøver den ikke, fordi den ikke ved af anstrengelse. Søger den for en halv time op i redet under tagskjegget, er det vistnok mere hjemmets varme, der trækker, end trætte lemmer, som driver. Luften er dens enevoldsrige, der ikke byder den modstand.

Men som luftrigets behersker kan den ogsaa udføre det utroligste.

En reise til Afrika er for den kun en sviptur paa et eller to døgn. Og den nøier sig ikke med at sætte over til Nordafrika for vinteren. Det bærer tvertimod over ækvator og helt nedimod Kaplandet.

Afrika er ogsaa for svalerne det mørke fastland, uden vaarsol, uden familieglæde. Stille og umerkelig, som om de skammede sig over sin flugt didned, forsvinder de fra os de første augustdage. Den ene dag har de i tusenvis boltret sig over os — den anden er de som børstet væk; ved midnatstid har de alle som en brudt op.

Men ligesaa pludselig optræder de igjen om vaaren i tiden fra 17de til 24de mai. Himmelhvælvingen har staaet tom som et ark papir, der venter paa at beskrives. Graagjæssene har vistnok brudt vei med sin plog, og rødstjerten skinner som sommerens morgenrøde. Men luften ligger i tomhed og stilhed.

Da befolkes den som ved et trylleslag af disse tusener mylrende og skingrende gjester. Svalerne er komne.

— Kun skjønner man næsten ikke hvorfra og hvorledes. — Akkurat som med sommeren. Man stunder i maaneder efter denne solglædens aarstid, man speider efter tegn i maane og stjerner. — Men pludselig, inden man ved ord af det, har man den der.

Den kommer som en aabenbaring. — Man skjønner hverken hvorfra eller hvorledes.

*

* *

Da afstande næsten ikke eksisterer for taarnsvalen, da luften ikke byder den hindringer, som den jo kan trodse, da hele dens liv er en himmelstormende fart opad mod høiere luftlag, har fuglen over sig noget utøilet stolt og hensynsløst. Dette præges i dens udseende. Dens blik er sterkt og skarpt; det minder i sit djerve udtryk noget om luftens store kronede primas, ørnen. Farer skyr den ikke. Selv mennesket agter den i sin himmelhøie overlegenhed ikke synderlig paa. — Seet fra en høide af en 500—1000 meter forsvinder jo selv vi store mennesker som temmelig ubetydelige.

Strid og skrig fylder den tid, som ikke optages af myggefangst. Ser man to taarnsvaler flakse i hed kamp oppe i luften, kan man nok opleve, at de i næste øieblik fortsætter duellen i græsset foran ens fødder — hver af dem frygter mennesket mindre end rivalen som seierherre.

Hensynsløs i kamp med slegtninge ligger den ogsaa i stadig feide med andre fugle. Ofte føres hele stammekrige mellem dem og spurvene. Taarnsvalen fortrænger disse fra deres reder for uden arbeidsomkostninger at skaffe sig selv en familiebolig. — Gjengjeldelsens lov i naturens verden! Det er den samme fremgangsmaade, som spurven selv følger overfor de

svagere hussvaler. Forgjæves søger den at forsvare sig mod taarnsvalen; dennes vilje er ubegrænset som lufthavet. Den trykker sig frem til sit maal. Der er kanske spurvesmaabørn i redet. — Hjælper ikke. Svalen er grusom nok til at made dem med sit skarpe spyt — en dødens spise. Og siden overklæber den ligene med dette samme spyt og benytter de smaa mumier som underlag for sine egne unger. — I frihedens have gror brutal hensynsløshed som grønneste græs.

Ligesom spænstighed er en af luftens mest fremherskende egenskaber, saa udmerker luftens fugl sig ogsaa ved en forbausende elasticitet. Skjønt den ialmindelighed hele dagen soper ind insektføde, skal den dog, om det gjælder, kunne leve indtil 6 uger uden næring (Brehm). I det hele afspeiler taarnsvalen i sit væsen luftens kraft i utøilet maal.

Den er som stormens hvinende hærfærd, som de vilde skydotters jag over himmelhvælvingen.

II.

Ladesvalen og hussvalen ligner hinanden fuldstændig i størrelse og legemsform. Men den førstes hale er meget længere og mere kløftet, ligesom den er udstyret med langt sterkere farver. Særlig udmerker hoved og hals sig ved sine skinnende røde baand.

Faa fugle kan glæde sig mere ved menneskenes kjærlighed end disse svalearter. De hører næsten med til husstanden paa den gaard, hvor de har bygget rede; derfor omhegnes de ogsaa af familiefølelsens pietet. Selv spanierne, der dog viser lidet hjertelag overfor dyrene, siger: „Den, som dræber en svale, myrder sin egen mor.“

Der er ogsaa noget særlig menneskeligt over denne fugl. Altid elskværdig og munter med et stænk af skjelmeri over sig, slaar den sig ned hos os, som om den vilde blande sig med vor egen barneflok. Med sit hjem midt i vort hjem er den let bevingede udtryk for hjemmets kjærlighed, hjemmets fred. Derfor heder det ogsaa, at den bringer lykke til huset. — Thi det hus, som ikke rummer et hjem, er lykketomt.

Men fordi den først og fremst er en hjemmets fugl, derfor bærer den ogsaa fredstanken ud i livet.

. . . . . . „Sommergjesten,
den tempelkjære svale vidner det,
travlt murende sit bo, at himlens aande
her liflig dufter . . . .
Hvor den helst bor og hækker, har jeg merket,
er luften skjær og mild.“

(*Shakespeare:* Macbeth.)

Med alle andre fugle omgaaes den elskværdig; kun fiender er den paa vagt mod, varsler kammerater, kringsætter forfølgeren — det er hjemmets fred den derved forsvarer.

Interessant er det at følge den i dens arbeide, naar hjemmet skal bygges. Hurtig virrer den over rendestenen eller kredser rundt lerdammen, og i farten snapper den en klump ler, som den saa kliner fast til væggen opunder tagskjægget eller under laftingen inde i laden. Kanske den ogsaa sætter sig nede i lerbakken, — helst undgaar den det. Paa grund af sine korte fødder har den nemlig vanskeligt for at faa luft under vingerne, naar den igjen skal flyve op. Har den herunder faaet lerflekker paa sin silkedragt, tager den i farten et bad; den stryger tæt over vandfladen, basker et vingeslag eller to nedi og oversprøiter saaledes sin krop.

I løbet af 8 dage har den redebygningen færdig, et lidet bygverk i byzantinsk stil. Den brede halvkuppel er saa solid opført, at den holder gjennem flere svalegenerationer. Haar og halm trækkes gjennem væggene for at give dem stødighed, men svalens klæbrige spyt er dog det vigtigste bindemiddel. Med fine straa og fjær udfores endelig redekoppen, og i begyndelsen af juni lægges det første af de 4—6 smaa eg, der er overdækket med graabrune prikker paa hvid grund. Mama passer eggene alene, papa faar bare titte ind og bringe lidt barselmad. Men han er høilig interesseret, kredser om redet sent og tidlig og maa mange gange om dagen bort til mutter for at spørge, hvordan det gaar.

Efter en 12—14 dages rugen, hvori spænding og moderfryd har holdt mama i en næsten feberagtig tilstand, bliver der en vakker junimorgen udsigt til interessante begivenheder inde i det lille hjem. „Madamen“ budsendes vistnok ikke; thi de smaa hjælper sig frem til verden paa egen haand. De har pikket mod skallet, spændt og trykket saalænge, at det tynde kalkhylster, som skiller dem fra den store deilige verden, tilslut truer med at briste. Mama kan intet gjøre for dem; kun merker hun, hvad der er paafærde, og skotter nysgjerrig eller dybsindig paa den lille verden af muligheder under hendes varme bryst. Endelig revner skallet, og den lille veltes ud, formløs og stornæbbet. Men mama synes, det er den sødeste lille skat paa jorden; hun hilser ham velkommen med et blødt „Tit Tit!“, og saa maa hun rense barneværelset efter barselhistorien. Skallet maa nemlig hurtigst muligt fjernes. Skulde det blive liggende i redekoppen vilde det skjære de smaa bløde skind fordærvet. Derfor flyver hun ud med det eller sluger det kanske, hvis det er for koldt veir til at forlade de smaa. — Moderkjærligheden sluger med glæde haardere sager i sig og døier skarpere kost end eggeskal, naar en fare derved kan tages bort fra børnene.

„Lykkens roser røde
kun mellem torne gløde.
Tornen tager jeg for mig,
rosen gjemmer jeg til dig
— lykkens roser røde!“ *)

Forsigtig, forsigtig maa mama træde i redet, skal hun ikke knuse de smaa. Hun klamrer sig med de korte fødder til væggene af redekoppen og lader sig sagte glide ned paa de nøgne rygge. Hendes stilling er i de første dage saa tvungen, at man skulde tro, den vilde medføre stivkrampe; og man ser ogsaa, hvor velbehagelig hun strækker sig, naar hun for et øieblik smutter ud af barneværelset.

Men smaafolket derinde er i den første tid for svagt til at holde det tunge hoved oppe. Derfor støtter den ene sig til den anden, og det er et pudsigt syn at iagttage de lange nøgne halse, der famler rundt om hinanden for at finde støttepunkt. Ofte kan det ogsaa blive dem for hedt under det moderlige bryst, og de stikker da nebbene frem for at faa luft. Man har eksempel paa, at unge uerfarne familiefædre har opfattet dette som tegn paa sult og proppet den lille saalænge, at denne trods heden har maattet fortrække under mamas vinge igjen.

I de første dage er det kun hende, som mader spædbørnene. Til gjengjæld lægges siden den største del af byrden over paa papas skuldre. Eiendommeligt er det at se, hvorledes forældrene uden opfordring fra sundhedskommission, huslæge eller »madame“ træffer de bedste foranstaltninger i sanitær henseende, idet de ofte tørrer nebbet omhyggelig, før de stikker det ind i smaabørnenes mund.

Skrubsultne skrighalse er egentlig alle smaabørn, hvadenten de ligger i en mahognivugge eller et fuglerede. Men svalebørn er noget for sig selv i retning af appetit. Kun en sjelden gang kan det hænde, at et af dem — t. eks. som følge af sygdom — glemmer mavens krav over søvnens. Det er et yndigt billede at betragte moderen under disse omstændigheder, naar hun kommer med munden fuld af mad for at fodre den lille. Blødt kvidrer hun nogle strofer for at vække ham. „Mamas egen gut maa vaagne og faa mad, saa han kan blive stor og kjæk!“ — det er nok teksten til melodien. Vart og blødhændt pikker hun ham paa næbbet eller i hovedet. Hjælper heller ikke dette, søger hun at tvinge sit neb ind i hans nebspalte. Og tilslut faar hun maden til at glide ned.

For hver dag der gaar, bliver de smaa mere og mere vidtløftige og veslevoksne i sine bevægelser. Stadig opøver de sig i vingebrug. Der er et pokkers spektakel i barneværelset, naar et halvt snes spretvigtige vingestumper klasker ikap mod hinanden. Tre uger gamle vover svalebørnene

*) Chr. Richardt: Vuggevise.

sig helt ud i redeaabningen. De vil saa inderlig gjerne ud — men, huf, det er saa uvant, dette, og derfor klamrer de sig med de korte fødder krampagtig fast til redevæggene, indtil en af de utaalmodige smaafyre indenfor puffer den yderste ud. — Pufs! ud i lufthavet med ham, forskrækket og frydefuld tillige. Men papa og mama er ikke langt unda. Hun samler kuldet paa en telegraftraad eller en lademøne, hvor de sidder i rad, som perler paa en snor, med kroppen liggende vandret fremover. Balanceringen falder jo endda lidt vanskelig, helst om det blæser noget. Men alt nemmes her i verden, saa ogsaa ligevægtens svære kunst.

Større møie har forældrene med flyveundervisningen. Thi da de smaa efter sin byrd og samfundsstilling jo skal blive mestere paa dette omraade, maa faget indstuderes grundig og omhyggelig. Har ungdommen mest lyst til at tage friminuter oppe paa telegraftraaden, flyver far til og støder dem ned — „løse paa traaden" maa de fæstnes i arbeidet. Eller Tullemor synes, det er særdeles morsomt at flyve nedover, men opover — nei, det er saa vanskeligt og saa haardbart. Men mama farer med en deilig flue i nebbet lige foran Tullemors smaa graadige øine og stiger saa op i luften med den. Vil Tullemor have den, maa hun efter. Og naar mama synes, hun har fløiet tilstrækkeligt høit, uddeles fluen som præmie.

Saaledes gaar det dag efter dag; men om aftenen tyr de trætte kroppe ind i det lune barneværelse, som nu forøvrigt er blevet for trangt til de store børn. Der vanker sidepuf og albustød, før de endelig faar klemt sig tilro derinde, og man maa kun undre sig over, at redet kan bære en saadan tung og urolig last.

Snart er svalens barnetid endt og ynglingealderen begynder. — Alle fugle har i det hele kort barndom, lang ungdom. Hele deres liv er forsaavidt en eneste ungdomstid. Medens der blandt menneskene i vor blaserte og forcerende tid kun findes saa saare liden ungdom, i det høieste forceret ungdommelighed.

Til sangen er svalens ungdomstid særlig viet. Som kunstpræstation duer ladesvalens sang vistnok ikke. Men dens gemytlige og muntre kvidder varmer dog ens hjerte som barnepludder og morgensmil. Dens rytme kan betegnes som et:

Ti'terit og ti'terit og ti'teritere'ia.

De fornøiede smaarstrofer, den lader høre fra tagbjelken inde i laaven, er et sladrende skjelmsk kvidder, hvori bonden har lagt følgende ord: *)

»Gutter og jenter
ligger paa laaven
og kysses og klappes

*) F. O. Gulberg: Naturhist. skisser.

og kysses og klappes
og kysses og klappes
— og jeg sidder og ser."

Og hvor den kommer, dette lyse, lette, elskværdige luftens barn, kvidrer den for os om lyse minder og lette stunder. Den pludrer om hjemmets fred og lykke, om alt det elskværdige ude i livet. Medens taarnsvalen som den skarpe, ubændige vind skjærer gjennem luften og skingrer sit „Fri—i!" ned til gammel og ung, flagrer ladesvalen som den milde vaarluftning og kvidrer paa melodien: „Hjem, kjære hjem!"

Begge er 17de mai-fugle, der den dag flyver som en fædrelandssang over vore hoveder. Taarnsvalen skriger ud af sine lungers fulde kraft:

„Men i værste nød blaaøiet
frihed blev os født."

Men ladesvalen nynner blødt og varmt og stille:

„Elsker, elsker det og tænker
paa vor far og mor!"

Fysiologisk eksperiment.

En af *Nature's* korrespondenter skriver:

En ny række eksperimenter er under udførelse ved Wesley-universitetet i Connecticut, for at bestemme fødens nærings- og varmeværdi samt flere andre spørgsmaal i forbindelse med ernæringen og lignende organiske processer. I den hensigt anvendes der et kalorimeter (varmemaaler) bestaaende af en forkobret kasse, der indvendig maaler $7 \times 4 \times 6\frac{1}{2}$ fod. Den rummer altsaa 182 kubikfod luft, og i dette rum indespærres et menneske flere dage ad gangen. Kassen er forsynet med tredobbelte vinduer. Femti liter luft pr. minut pumpes ind i den. Maden indføres tre gange om dagen gjennem et lufttæt rør og veies omhyggelig. Det samme er tilfældet med alle det indespærrede menneskes udsondringer; mængden af varme maales. En telefon sætter fangen istand til at meddele sig til udenverdenen. Eksperimenterne ledes af prof. Atwater, og udgifterne bæres dels af statens agerbrugsdepartement, dels af universitetet og en offentlig forsøgsstation. Alt, hvad fangen foretager sig, protokoleres med den største nøiagtighed — hans søvn, hans bevægelser, aandedræt, appetit osv. Til den ende er han stadig omgivet af en vagtmand og en assistent, hvoraf den første er en af universitetets professorer.

Det hele minder noget om visse „sultekunstneres" optræden, naar undtages, at vedkommende her slet ikke sulter, og at eksperimentets formaal er bestemmelsen af visse livsfaktorers mekaniske værdi under saa vidt mulig normale forhold. *P. E.*

Armenia og magterne.

(Fra bagsiden af de diplomatiske kulisser).

Den her kortelig gjengivne artikel er taget fra *Contemporary Review*, hvor den findes under ovenstaaende titel, men uden at forfatterens navn opgives. Artikelen skriver sig imidlertid øiensynligen og efter almen erkjendelse og eget sigende fra en med indre diplomatiske forhold fuldstændig kjendt mand. Artikelen overrasker ved sine aabenbaringer, kaster helt nyt lys over de sidste maaneders storpolitiske begivenheder og viser tillige, hvor lidet almenheden ofte ved om de væsentlige faktorer, der afgjør nationernes skjæbne.

Den engelske gesandt i Konstantinopel sendte den 13. december ifjor lord Salisbury følgende telegram:

„Det kan i store træk siges, at de armeniske forfølgelser har strakt sig til alle de provinser, hvor sultanen havde lovet at indføre reformer og har omfattet et landomraade af Storbritaniens størrelse. Inden dette land har alle byer paa tre nær været vidne til nedslagtninger af den armenske befolkning, medens landsbyerne er næsten totalt ødelagte og udslettede. Et moderat overslag angiver de massakreredes tal til 30,000. De gjenlevende lever i den yderste nød og elendighed og tvinges ofte til at gaa over til muhammedanismen.

Tyrkernes paastand, at armenerne var de første til at udfordre eller tirre deres fiender, kan ikke opretholdes. Ikke-armenske kristne lades i fred, og de faa tyrker, som faldt, dræbtes af armenere i selvforsvar.

De tyrkiske soldaters deltagelse i slagterierne er mangesteds godtgjort over al tvil.“

Fire dage senere blev en kopi af dette telegram overrakt den østerrigske udenrigsminister grev Goluchowski. Denne udtalte sin dybe medfølelse med armenerne, men beklagede, at alt, hvad Europas stormagter kan gjøre for en lidende nation, nu var gjort. Mere kunde ikke gjøres uden at gjenaabne det orientalske spørgsmaal og styrte Europa i en almindelig krig. „Udsigterne var mørke.“

Fjorten dage senere modtog den østerrigske minister underretning om nye massakrer. Han var fremdeles „medfølende“ og forudsaa, at nye tusener endnu vilde blive nedslagtet før vaaren; men der var „intet at gjøre“. Magterne havde „gjort alt, de magter“. „Grev Goluchowski sagde (til den engelske gesandt i Wien), at de lidelser, det armenske folk har gjennemgaaet og sandsynligvis endnu maa gjennemgaa, er saa forfærdelige, at menneskevenner ganske naturlig maa beskylde de statsmænd, som de tror har magt til at udrette noget og som dog intet gjør, for hjerteløs grusomhed eller kynisk ligegyldighed . . . . Ingen kunde dog dybere end han

føle situationens uhyrlighed og bitterheden af Europas manglende evne til at yde hjælp."

Det bør bemerkes, at den 18. november havde den østerrigske gesandt i Konstantinopel som ordfører for alle stormagternes gesandter udtalt til sultanen følgende: „Tillid kan kun gjenoprettes ved at slagterierne standses, og vi ved, at Sultanen evner at standse dem . . . . og vil gjøre det, hvis han er ærlig i løfter og udtalelser."

Altsaa alle gesandter er enige om og siger det høitidelig til sultanen, at den dag han vil, kan slagterierne standses. Han og han alene er ansvarlig for dem. Og naar de ikke standser, er han en „uærlig" mand. Han kaldes med andre ord bent frem om end paa fint og snørklet sprog en koldblodig massemorder og løgner.

Og nu har hverken den østerrigske eller engelske regjering anden trøst at byde, end at man maa give denne samme mand, der er skyld i vederstyggeligheden, tid til iro at „ordne sagen" paa sin egen vis.

Saa mægtige og paalidelige er „Stormagterne"!

Man har ment, at Salisburys berømte Guild Hall-tale mod sultanen kun var et slag i luften, et skræmmeskud. Man har imidlertid gjort Salisbury uret. Talen var ment i ramme alvor, og den engelske førsteminister havde god grund til at tale som han gjorde; han talte dengang i fire enige stormagters navn. Disse stormagter havde besluttet at sende flaader til Konstantinopel og true sultanen til at standse umenneskelighederne straks. Vilde sultanen ikke falde tilføie og adlyde, var de fire magter enige om at afsætte ham.

For ikke at vække andre magters misundelse eller komme i strid med hverandre, havde de fire høitidelig lovet og erklæret, at ingen af dem under nogen omstændighed skulde tilegne sig en tomme af tyrkisk grund. Deres indskriden skulde være absolut uegennyttig. De skulde blot optræde som menneskehedens ordensværn.

De fire magter var England, Østerrige, Italien og Tyskland. Forbundet var kommet istand efter formelt forslag fra Østerige, men efter antydning fra England. Man havde haabet at faa alle magter med, men Rusland og Frankrige negtede at deltage. De fire bestemte sig dog til at fortsætte alene.

Englands, Østerriges og Italiens flaader skulde passere Dardanellerne og diktere sultanen Europas vilje. Den tyske flaade skulde holdes i reserve. De tre landes gesandter i Konstantinopel havde sine regjeringers ordre til at støtte den engelske gesandt i alt, han maatte foretage sig. Den italienske flaade havde ordre til at stille sig under den engelske admirals ledelse, naar denne dertil maatte opfordre. Paa et enkelt tidspunkt

syntes kamp saa nær, at den britiske admiral telegrafisk opfordrede den italienske til at skynde sig til Konstantinopel.

Men paa dette punkt indtog Rusland og Frankrige en saadan stilling, at det var tydeligt, at de fire magter ved Konstantinopel vilde møde de to allierede som fiender. Baade Rusland og Frankrige støttede sultanen og opfordrede ham til at være ved godt mod. (Tyskland synes ogsaa af hensyn til Rusland at have svigtet i sidste øieblik). Salisbury forstod da, at det første skud, der løsnedes for at stanse grusomhederne i Armenia, vilde blive det første skud i en almen europæisk krig. Ansvaret for at begynde den, vovede han ikke at tage, og den engelske flaade fik ordre til at seile tilbage til Malta.

Siden er intet forsøg gjort fra magternes side. Deres afmagt var bevist. Og Rusland og Frankrige faar bære ansvaret for det blod, som siden har flydt eller fremdeles maatte flyde i Armenia.

Dermed er dog ei den hele historie fortalt. Vi har atter for os et eksempel paa, hvorledes i vore dage al verden udgjør en politisk enhed. Naar armenerne fremdeles maa lide, fordi Rusland og Frankrige stillede sig i veien for de store magters ærlig mente forsøg paa at optræde som ordensværn, saa skyldes det — krigen mellem Kina og Japan!

Efter denne krig blev Rusland skræmt over Japans voksende magt og Kinas fald. Det ønskede at komme til en forstaaelse med England om fællesoptræden og deling af herredømmet i Asien. „Jeg udtaler blot, hvad jeg ved," siger forfatteren, „naar jeg erklærer, at England dengang kunde have sluttet et forbund med Rusland paa sine egne vilkaar, og det saavel for det fjerne som det nære Østens vedkommende. Rusland ønskede ingen formel alliance, men kun Englands venskab og samarbeide hele Asien over. Tsaren vilde have mødt os mere end halvveis saavel i Kina som i Tyrkiet. Forstaaelsen skulde blot have sikret hvert af de to riger fuld tryghed inden sine orientalske besiddelser, venskab indbyrdes og fællesskab overfor mulige mongolske trudsler eller overgreb. Dette russiske forslag, som vilde have været baade til Englands og Japans varige held — det vilde givet Japan bedre vilkaar, end det nogensinde kan opnaa i en kamp og konkurrance med Rusland — blev imidlertid straks afvist af England, der samtidig sendte en sterk flaade til de japansk-kinesiske farvande. Dette opfattedes i Rusland som uvilje, fiendskab og trudsel. Og fra den stund af begyndte Rusland at modarbeide England paa alle punkter og specielt i Tyrkiet." Armenerne maatte ofres paa dette engelsk-russiske fiendskabs alter.

Forfatteren har iøvrig liden tro paa den fransk-russiske alliances varighed og synes nærmest af den mening, at der endnu fra Englands

side burde arbeides for en engelsk-russisk forstaaelse. Han bebreider Rusland og Frankrige, at deres nuværende antiengelske politik er ligesaa taabelig som Englands afslag af det først omtalte russiske tilbud; thi en saadan politik kan blot have tilfølge, at England drives helt ind i tripel- eller da kvadrupelalliancen, og overfor et saadant forbund vilde Rusland og Frankrige staa magtesløse.

Endelig oplyser forfatteren *) efter officielle dokumenter, at indtil februar iaar var der i Armenia efter moderat overslag nedslagtet 50,000 mennesker, medens desuden 150,000 maa være døde af sult og frost som en følge af overfaldene. Altsaa mindst 200,000 mennesker dræbte i et lidet land, af et lidet folk paa ca. en million mennesker, — paa mindre end et aar og midt i „fredstid". Og som læserne ved, er drabene den mindste del af vederstyggeligheden. Ved siden af de 200,000 lig kommer tallet paa de skjændede kvinder og alle de dæmoniske grusomheder, samt endelig det økonomisk ødelagte land. Og stormagternes gesandter kan høitidelig sige til sultanen: Altsammen skyldes dig, et ord fra dig, og det vilde ikke været. Dine soldater og embedsmænd har gjort det.

Og ovenpaa dette erklærer saa de store statsmænd: Der er intet andet at gjøre end at give sultanen tid!

Liljenthals flyvemaskine.

Sidste hefte af *Kringsjaa* gav billeder og forklaring af den sidste form af Liljenthals flyvemaskine: to vingepar, det ene over det andet og med et baade horizontalt og vertikalt ror i mellemrummet mellem de to. Vingerne er stillestaaende. Liljenthal er overmaade fornøiet med dette apparat og mener, at det betegner et stort og væsentligt fremskridt fra de tidligere apparater med kun ét vingepar. Ikke alene bliver maskinen mere kompakt og solid, men hvad der er væsentligt, den balancerer ogsaa meget lettere — bliver langt „stivere", som det heder i sjøsproget. Den kan derfor benyttes meget friere og tryggere. Han har allerede med den fløiet høiere og længere end før og i meget sterkere vind, — saaledes i vind, der blæser med en hastighed af 10 m. i sekundet.

I en vindhastighed af 6—7 m. i sekundet og med en vingeflade af 18 □ m. blev han baaret frem mod vinden i omtrent horizontal retning (dalte ikke). Denne vindhastighed og vingeflade var altsaa tilstrækkelige til at bære ham jevnt oppe. Han behøvede heller ikke at „tage fart"

*) Sultanens nys givne løfte om at indsætte en kristen guvernør i Zeitun, efterat magternes mægling havde bragt det til at kapitulere, har han netop sveget ved at indsætte en muhammedansk guvernør over den udelukkende kristne befolkning. Han har ogsaa netop fornyet sit forbud mod at yde de gjenlevende og nødlidende armenere hjælp.

ved turens begyndelse. Det var nok at folde vingerne ud og lade vinden blæse ind under dem; mildt og jevnt seilede han da fra en bakketop ret ud igjennem luften. Blæser vinden sterkere end 6—7 m., saa gaar han tilveirs. Undertiden har hans maskine under disse eksperimenter standset oppe i luften efter at være steget til større høider end hans udgangspunkt, „og da", siger han selv videre, „har jeg havt det paa følelsen, at jeg ved at beskrive en cirkel (ved blot at læne lidt til en side) og deltage i den ret opadstigende bevægelse af luften om mig, som jeg tydelig har følt, med lethed vilde stige videre tilveirs. Jeg agter derfor nu enten ved at benytte sterkere vind eller ved en bevægelse af vingerne at stige høiere op og komme saa vidt langt bort fra jorden, at jeg frit kan eksperimentere med at kredse omkring i luften og opsøge de sterke vertikale, opadstigende luftstrømme."

Problemet flugt for enkelt person til sport og lyst synes saaledes virkelig med sterke skridt at nærme sig sin fuldstændige løsning. Læsere af en artikel af Maxim i *Kringsjaa* om store fugles flugt vil mindes den betydning, han tillægger de vertikale luftstrømme, idet han paaviser, at mange store fugle ved hjælp af dem kan svæve i dagevis gjennem luften uden at gjøre et eneste slag med vingerne. Det er da overmaade interessant, at Liljenthal i sine praktiske forsøg har stødt paa og følt disse strømme og „havt det paa følelsen", at han med lethed maa kunne udnytte dem. Kan det gjøres, og det samtidig bliver muligt at bibringe vingerne saa vidt bevægelse, at en mand tilnød kan stige tilveirs ogsaa i stille luft og ved vingeslag holde sig oppe paa ganske korte strækninger, naar vinden og luftstrømmene ikke netop i øieblikket passer — saa skulde jo maskinen synes fuldkommen til sportsbrug.

Det „epokegjørende" ved den nye konstruktion er imidlertid maskinens øgede stivhed, saaledes at den balancering, som før har udgjort den store vanskelighed, nu klares ganske let.

„Disse sidste forsøg", siger Liljenthal, „har givet de mest interessante resultater, jeg har opnaaet, siden jeg begyndte at eksperimentere."

Nordiske tidsskrifter.

Nordisk tidsskrift. (Letterstedtska) h. 3. — *C. St. Bille:* Monroe-doktrinen; *Arrhenius:* Om Røntgens straaler; *Kr. Nyrop:* Molières Tartuffe, stykkets historie; *U. Sverdrup:* Drømme hos indianerne; *Aug. Wijkander:* Hydrografiske biologiske studier over svenske fiskerier af Joh. Hjort; *Sven Södermann:* Æbelø af Sophus Michaëlis; Ny Literatur.

Tilskueren. — April. — *Bjørnstjerne Bjørnson:* Den moderne norske literatur; *Otto Føns:* Elverviser; *Karl Larsen:* Kongeriget paa en klippe; *Iver Berendsen:* Den politiske lagforskydning; *R. Besthorn:* Crispi og Menelik; Literatur.

Samtiden. April. — *Guglielmo Ferrero:* Forholdene i Italien; Dr. *G. Armauer Hansen:* Kampen mod de smitsomme sygdomme; *J. Flodstrøm:* En socialkapitalistisk samfundsorden; *E. I. Hambro:* Gamle og nye dannelsesidealer.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under „Redaktørens sofahjørne".

Kringsjaa.

Kristiania, 22. mai 1896.

De sidste fjorten dage har havt en ny sensation. Vi syntes atter at staa lige foran en stor krig. Det første skud kunde ventes løsnet hvert øieblik. Og atter var det de Forenede Stater, der var hovedmand i trætten, for anden gang i løbet af faa maaneder — noget der er enestaaende i Amerikas historie.

General Weyler.

De **spanske** autoriteter paa **Kuba** fakkede et fra de **Forenede Stater** kommende skib, der var godt ladet med krigsmateriel. Besætningen toges tilfange, stilledes for en krigsret og dømtes til døden som pirater eller røvere grebne med vaaben i haand. Blandt besætningen var tre amerikanske borgere. De Forenede Staters regjering nedlagde øieblikkelig bestemt protest mod autoriteternes fremgangsmaade og dødsdommens fuldbyrdelse. Den erklærede, at hvis dødsdommen blev fuldbyrdet, vilde det blive betragtet som en fiendtlig handling mod de Forenede Stater. Floridas guvernør fik anmodning om at have statens borgervæbning rede til øieblikkelig mobilisering og en sterk flaade kommanderedes sammen i New York. Som stillingen i Unionen allerede er overfor Kuba, og Spaniens forsøg paa at holde dette land fast som en art spansk kjøkkenhave og spisekammer, var det at forudse, at dødsdommens fuldbyrdelse vilde blive fulgt af en spansk-amerikansk krig. Imidlertid synes Washingtonregjeringen at have været i sin ret ved denne sin bestemte optræden. Det blev hevdet, at de tre amerikanske borgere i besætningen ikke kunde dømmes som pirater eller røvere, da de ikke havde deltaget i nogen kamp, at de kun kunde dømmes for meddelagtighed i at indsmugle vaaben og at de burde stilles for en civil og ikke en militær ret; at de spanske autoriteter under enhver omstændighed havde forhastet sig. Det blev derfor forlangt, at dommens udførelse skulde udsættes i nogle uger, til sagen kunde blive nærmere undersøgt og de Forenede Staters indlæg blive hørt.

Spanierne syntes først at ville spille de høie og overlegne herrer. General Weyler lod melde, at dommen maatte fuldbyrdes straks; at hindredes han deri, maatte han straks nedlægge sin kommando. Dommens hurtige fuldbyrdelse var nødvendig for spaniernes stilling paa øen. Samtidig demonstreredes der i moderlandet mod Amerika, og det udtaltes, at en krig slet ikke vilde være afveien, for-

modentlig ud fra den begrundelse, at Spanien er i en saa uhyggelig stilling i det hele, at en stor krig blot vilde rense op og muliggjøre en ny begyndelse, og at det blev langt hyggeligere at opgive Kuba efter en krig med de Forenede Stater end blot og bart af manglende evne til at kue oprøret.

Men bedre raad synes dog meget hurtig at have gjort sig gjældende. Dødsdommens fuldbyrdelse er blevet udsat; trontalen ved nationalforsamlingens aabning har talt meget pent om de Forenede Stater, og regjeringen lod straks gjøre bekjendt, at den allerede havde udseet en eftermand for general Weyler, ifald han virkelig nedlagde sin kommando. Saavidt det imidlertid fra vore slette telegrafiske forbindelser med udenverdenen kan dømmes, har nok Weyler alligevel bidt i det sure æble — udsat dødsdommens udførelse og blevet staaende. Skjønt det endnu er muligt, at han med glæde benytter denne sag til at komme bort fra en stilling, hvor laurbærene slet ikke længer kan se videre sikre eller talrige ud for ham.

Krigen afværgedes altsaa atter, og de to regjeringer forhandler rolig om sagen. Men lad os notere det: Det var atter regjeringerne, der talte fornuft og afværgede krig. Havde folkenes store masser faaet raade og faaet sin vilje, saa var der blevet krig. En krig vilde i begge lande været „populær“; en folkeafstemning vilde i hvert fald i Spanien have resulteret i krig.

Forøvrig er det besynderligt, at ikke Spanien søger en „ærefuld“ udvei til at opgive Kuba. Det maa dog staa klart, at det før eller lidt senere maa gjøre det; at forsøg paa at kue oprør — naar befolkningen virkelig synes omtrent enstemmig — og holde øen under pisken blot kan resultere i, at begge lande ruineres, men først og fremst Spanien selv. Kubanerne (oprørerne) har netop faaet optaget et „statslaan“ i New York paa $7^1/_2$ million kroner. Laanet blev betydelig overtegnet, men rigtignok til en gjennemsnitskurs af 61 pct. I disse dage afholder ogsaa kubanere, der er bosatte i New York et stort marked til indtægt for „Fri Kuba“.

Underhandlingerne om og undersø-

Chamberlain til præsident Krüger: Lille and, lille and! Kom her, for nu skal du plukkes!

gelserne af **Venezuelagrænsen** paagaar. Det forlyder, at den amerikanske kommission har fundet Venezuelas dokumenter svagere end antaget.

I **Sydafrika** er forholdene fremdeles yderst spændte. Matabeleroprøret synes allerede halvveis dæmpet. Buluwayos egen besætning var istand til at befri byen. Det ventes, at matabelernes hovedstyrke vil møde de hjælpetropper, der under Cecil Rhodes er paa vei til Buluwayo. — Krüger har bestemt afslaaet at reise til London, med mindre det paa forhaand fastslaaes, som engelskmændene netop vil underhandle om. Stemningen synes ganske ophidset inden begge de to hvide sydafrikanske racer. — I parlamentet har Rhodes's forhold været under diskussion. Det liberale parti forlangte, at regjeringen skulde kræve hans øieblikkelige afsked som direktør for det Sydafrikanske selskab, mens dettes privilegier burde ophæves eller skarpt begrænses. Chamberlain udtalte sig i regjeringens navn for, at der maa gives alle parter tid til nærmere udredning af forholdene; det Sydafrikanske selskab vil blive gjenstand, meddelte han, for undersøgelse ved en parlamentarisk kommission; men intet maa gjøres i hastverk. Rhodes har grovt forseet sig; men det anstaar ikke landet af den grund ganske at glemme alle de tjenester, han har gjort Britisk Sydafrika. Mr. Stead, redaktøren af *Review of Reviews* tager Rhodes varmt i forsvar. At han har kjendt til den transvaalske sammensværgelse for at skaffe landets flertal lige borgerret med mindretallet, derom er der, mener Stead, ingen tvil, saalidt som om at han moralsk har støttet sammensværgelsen, og at Jameson havde hans ordre til om saa skulde være med vaabenmagt at skride ind og give den bistand. Dette er utvilsomt et brud paa folkeretten; — men, siger Stead, og deri har han vistnok ret, et brud, som flere af historiens store og ædle skikkelser har havt paa sin samvittighed, og som alment (undtagen af Englands fiender) vilde været kaldt en „rask heltedaad“ og en „fremsynt statsmands færd“,

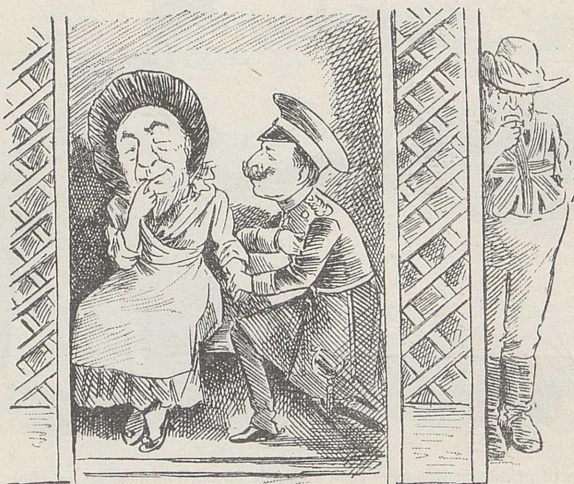

Mange friere.

ifald det var lykkedes og Jameson ikke havde forivret sig.

Vi har forøvrig nu faaet vide, hvorledes det gik til, at **Rhodes's afskedsansøgning** ikke blev modtaget af det Sydafrikanske kompagni. En ven havde hans færdigskrevne afskedsansøgning i lommen med fuldmagt til at indlevere den, naarsomhelst det maatte blive forlangt eller omstændighederne maatte kræve det. Selv var han i Sydafrika i spidsen for de hjælpetropper, der ilede Buluwayo til undsætning og havde i opdrag at dæmpe oprøret i Matabeleland eller Rhodesia.

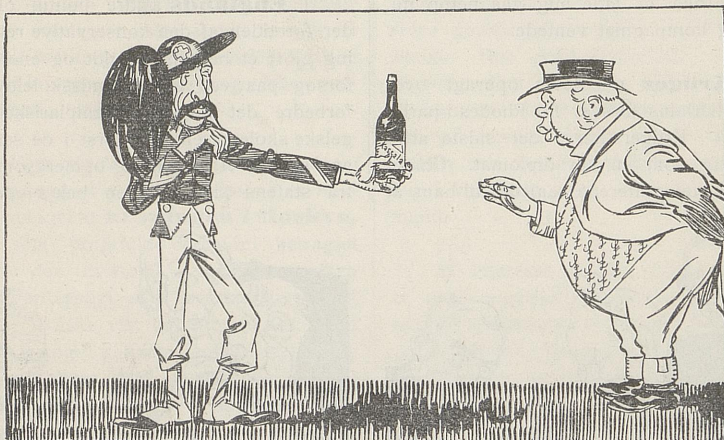

I. John Bull: Hvorfor griner du saa broder italiener? — Giv mig en slurk Kassala.

II. — — — — — — — — — — — —

Vennen indleverede afskedsansøgningen, men ytrede samtidig til kompagniets mænd, at det turde være bedst telegrafisk at indhente Rhodes's mening om sagen. Det blev gjort, og Rhodes tele-

graferede tilbage: „Vent; vi slaas med matabelerne imorgen," — med andre ord: Vent et øieblik til jeg har reddet Matabeleland for dere og England igjen; det kunde blive farligt for det Britiske Rige i Sydafrika at lade mig gaa netop nu. — Og kompagniet ventede.

Krüger er blevet opbragt over Chamberlains forsvar for Rhodes i parlamentet. Krüger har i det sidste atter vist sig som en slu diplomat. Chamberlain telegraferede saaledes til ham, at for fremtiden vilde England absolut garantere ham mod fribytteres indhug fra engelsk territorium og ligeledes mod fremmede magters angreb. Hertil svarede Krüger ganske lunt, at han forlængst var i besiddelse af Englands garanti mod saadanne fribytterindfald, at det altid havde været forpligtet til at hindre dem, og at mod andre magter havde Transvaal hverken trængt eller ønsket nogen beskyttelse. Det skulde nok klare sig selv.

Italienerne og **abyssinerne** har sluttet fred. De sidste opnaar alt de ønskede; de første trækker sig ganske tilbage fra abyssinsk grund, opgiver alle krav paa overhøihed og lader dermed de store drømme om et mægtigt kolonirige fare.

Ah — interessant!

Au!!

I **Englands** indre politik bliver der for tiden af den konservative regjering gjort et betydningsfuldt og energisk forsøg paa ved en ny landsskolelov at forbedre det langtfra eksemplariske engelske skolevæsen, der først i de senere aar er blevet skjænket opmerksomhed fra statens side. Loven bekjæmpes i mange punkter af den liberale opposition. Et interessant punkt i loven er, at den konservative regjering vil give forældrene adgang til at vælge, hvad slags religiøs opdragelse deres børn skal faa i folkeskolen. Katoliker og metodister vil have adgang til at sikre sig, at deres børn i folkeskolen bliver undervist i religion af trosfæller.

Wien havde en del gadeuorden den 1ste mai, men nærmest i anledning af den antisemitiske agitation. Det heder, at der er mere og mere velgrundet, social utilfredshed og revolutionsstof i Wien

end i nogen anden storby. Det vender sig for en stor del mod jøderne, der alene kan takke militær og politi for, at de ikke bliver myrdet eller drevet nøgne af byen.

Fra den **ægyptiske** krigsskueplads foreligger ikke andet, end at et indisk hærkorps er sendt over til Suakim for at kooperere med de langs Nilen nedrykkende tropper.

Forøvrig er ikke situationen alvorligere, end at pressen allevegne er noksaa optaget af **kroningen i Moskva,** og som pragtfuld ceremoni betragtet bliver den utvilsomt et syn, der hverken er hverdagsligt eller hvertaarsligt. Det bliver ganske vist halvt barbarisk pragt med mange komiske enkeltheder, men pragt bliver det dog, og som symbol for sammensveitsingen af de mange folkeslag og trosbekjendelser, der er samlet under den russiske dobbeltørn, for alle disse folks loyalitet, for den faste, absolute og temmelig brutale enhed i denne vældige kolos, det russiske rige, og for dets betydning og anseelse i den moderne verden, — som saadant vil ceremonierne ogsaa have sin dybe interesse.

Man venter ogsaa, at kroningen vil blive fulgt af mere energisk virksomhed fra keiserens side og af en kraftig og agressiv russisk udenrigspolitik. I det indre har keiseren virkelig i det sidste vist tegn til den liberalisme, som man før tronbestigelsen ventede af ham. Han har saaledes taget skridt til at begrænse de smaa embedsmænds og de store godsherrers magt i deres naboskaber. Den unge keiserinde — der i parentes sagt forlangte selv at amme sit barn — ventes at blive en betydelig om end absolut usynlig faktor i russisk statsliv ved den indflydelse, man mener, hun i voksende grad vil øve over sin mand.

Af interesse er det tidernes tegn, at den engelske statskirke vil blive særskilt repræsenteret — som kirke — ved kroningen, gjennem en af sine biskoper. Prinser og fyrster er der nu i Moskva et utal af.

Nok et tidens tegn er det, at i og omkring Boston holder de mange forskjellige kirkesamfund paa at slutte sig sammen i en fællesorganisation — en art kristen føderation, hvor hvert samfund beholder sine særoverbevisninger og eget indre liv, men hvor de alle samles om de store enhedspunkter og om den betydelige del af religion og kristendom, der bestaar i at lindre nød, øge kjærlighed og gjøre livet lysere og bedre.

Teknisk høiskole.

Snart vil vel atter Stortinget have at drøfte og fatte beslutning i den for landets videre udvikling saa betydningsfulde sag — oprettelse af en national teknisk høiskole.

Kringsjaa har tidligere omhandlet dette veldebatterede emne, og skal derfor her blot nævne et par af de mange vigtige og for den store almenhed letforstaaelige og interesserende momenter.

— Det maa vel være unødigt længer at minde om, at vi lever i en ny tid, da tekniken spiller en ganske anden rolle end nogensinde før, og da ingeniøren er et lige saa nyttigt medlem af samfundet som advokaten, lægen eller skolelæreren. For den bedst mulige uddannelse af

de sidste klasser har staten fra gammel tid af sørget ved universitetet. For en lignende fuldstændig og bedst mulig uddannelse af ingeniør og tekniker har derimod staten endnu ikke sørget. Det er den mangel, en teknisk høiskole skal afhjælpe. Den skal være for hele det moderne tekniske arbeide i vort land og for hele den nye tekniske stand, hvad universitetet er for jurister, læger og teologer. Den skal sikre os, at vi ogsaa paa dette felt faar noget helt og grundigt og naar saa høit, som tiden til enhver tid kræver. Den skal være centret for hele det materielt byggende kulturarbeide — vort tekniske universitet. Den skal sikre os, at vore jernbaner og sporveie bliver bygget saa økonomisk, praktisk og hensigtsmæssigt som muligt, at vor fabrikdrift udnytter alt, hvad teori og viden i forbindelse med praktisk geni kan bringe til dens hjælp; at landets naturlige hjælpekilder forstaaes og udnyttes ved norske mænd.

Den skal give os en ingeniørstand, der i enhver henseende staar fuldt paa høide med et hvilketsomhelst andet lands, og som har faaet sin uddannelse inden landets grænser, ved en høiskole, hvor et lidet pust af nationalsind blander sig med studierne.

Som det nu er, udgjør vi en art tysk vasalstat i teknisk henseende. Vore ingeniører maa ned til *das grosze Vaterland* for at finhøvles, og landet er fuldt af disse udenfor landet og i fremmede forhold opdragne teknikere. Det kan hverken være gavnligt eller sømmeligt for vort land, at dette vedvarer.

— Det er ikke nødvendigt for os at udføre ingeniører. Maa der derfor anvendes størst mulig besparelse, saa lad elevantal og dermed bygningers og lærerpersonales størrelse begrænses noksaa trangt. Vi behøver ikke mange nye høiskoleingeniører pr. aar, men nogle faa maa vi have. Indskrænk derfor om fornødent skolens omfang; men i høide maa den ikke staa tilbage for udlandets bedste høiskoler. Vi maa have det bedste. Intet andet er godt nok, eller er økonomisk.

— Derimod bør vi neppe uden videre skaffe os en kopi efter tysk mønster. Det vil neppe skade, om den høie teoretiske undervisning sammenknyttes sterkest muligt med liv og praktisk arbeide. Ogsaa i den retning trænger ubetinget hele det tekniske ingeniørvæsen en reform.

— Endelig er der et hensyn, som sjelden nævnes, men som ingenlunde bør oversees.

Den tid er forbi, da advokater, læger, prester og videnskabsmænd alene kunde repræsentere landets høiere dannelse. De gamle „akademiske“ klasser maa forstaa, at en ny tid har skabt nye forhold, og at herefter maa repræsentanterne for tidens vældige tekniske arbeide, ingeniørerne, med deres anvendt-naturvidenskabelige dannelse indtage en plads ved de andres side.

Men derfor trænger ogsaa denne nye klasse en uddannelse, som i alle dele sideordner den de andre og holder kulturmaal og dannelsesidealer lige høie eller høiere end før.

— Der er heller neppe nogen tvil om, at en sterk national ingeniørstand, der er sig sit værd, sine evner og en grundig og god uddannelse bevidst, snart vilde blive følt som en kraft i hele vort offentlige liv og som en mægtig kulturfaktor. Den vilde bidrage ikke lidet til at slaa bro mellem det praktiske liv og den høiere dannelse og viden, til at gjøre

kulturen mere energisk, frisk og praktisk, mere naturlig og levende, og til at fylde livet med dens aand.

Som det nu er, er den tekniske stand iblandt os, utvilsomt til uheld for landet, ikke saa sterk, som den burde være. Den er for uensartet i uddannelse. Og den mangler det sterke, sammenknyttende baand, som en fælles norsk høiere uddannelsesanstalt vilde give. Nu er vore ingeniører sønner af al verdens forskjellige høiskoler (tyske, schweitziske, svenske, danske) kun aldrig af en norsk.

En norsk høiskole som centrum for en national teknisk stand, med kuld efter kuld af elever, som derfra træder ud i livet og med en teknisk „studententerforening“ omfattende alle aarsklasser vilde ogsaa i denne henseende øve et verk, der inden mange aar vilde føles dybt og kanske alene betale for udlæggene.

Det vilde heller ikke skade det gamle universitet at faa ved sin side dette nye, født og døbt af en ny tids aand, som en art kunkurrent. Den nye institution vilde utvilsomt (saafremt den ei fra begyndelsen af kvaltes i forældede former og regler) møde op med et sterkt pust af begeistring og levende energi. Og dens arbeide vilde kanske derfor føles som en spore til nye tiltag ogsaa inden de ældre dannelsesarters høiskole. Og det kunde jo ikke skade.

„Det merkelige tilfælde med Gottfried Plattner.“

Den under ovenstaaende titel i *Kringsjaa* oversatte fortælling optoges som „feuilleton“ og skriver sig fra en novellist, der allerede tidligere har vist betydelig færdighed i en art Jules Vernesk forfatterskab paa det ukjendtes og halvt anedes omraade. Tidsskriftets læsere tør have kjendt ham igjen som forfatter af det sindrigt byggede og ligesaa originalt som fantastisk udtænkte fremtidssyn, der indlededes med historien om den merkelige „tidsmaskine“, ved hvis hjælp forfatteren helt reiser i „tiden“. — Selvfølgelig er Gottfried Plattners historie et lignende produkt af en yderst livlig og frugtbar fantasi, der dog lystrer en ganske god sund fornufts tømmer. Den tilforladelige form, hvori historien fremsættes, hører naturligvis fortællerformen til og svarer til historiske eller vanlige romanforfatteres friheder af lignende art, naar ogsaa de søger at gjøre sine fortællinger saa tilforladelige og troværdige som muligt. En korrespondent spørger hvilken hensigt forfatteren kan have havt med at skrive dette i denne troværdige form. — Væsentlig, antager jeg, for at frigjøre sin egen fantasi fra en forfølgende tanke og samtidig at virke underholdende og holde sine læseres interesse fast.

En anden korrespondent fremhæver med rette, at der i vor tid hænder saa meget merkeligt og berettes i fuldt alvor saa meget andet tildels endnu merkeligere, at det, saaledes som historien fortælles, og som den baade i *Kringsjaa* og det oprindelige tidsskrift forekommer, uden paa nogen vis at være skilt ud fra det øvrige faktiske stof, maatte falde mange vanskeligt at afgjøre, om forfatteren her digtede eller talte alvor. Det er

vistnok saa, og derpaa har jo forfatteren netop gjort regning. At have tilføiet nogen anmerkning om historiens art, før den var afsluttet, vilde derfor have været at ødelægge den illusion, forfatteren netop søgte at skabe og dermed fordærve hans historie for ham. — Der var alligevel én ting, der skilte fortællingen ud fra det øvrige læsestof. Den viste sig som direkte oversættelse uden indledning eller anmerkning. Forfatteren gjordes helt ansvarlig for den, ved at hans navn alene angaves uden noget modificerende „efter" foran, og en saa merkelig ting vilde *Kringsjaa* ikke have omtalt, hvis den havde været alvorlig ment, uden nogle indledende og orienterende ord.

Teknisk kringsjaa.

Det erklæres netop, at Edison ei alene har opfundet et nyt instrument, fluoroskopet, men ogsaa har fuldkommengjort og økonomiseret en gros fabrikationer af fonografer, saaledes at gode instrumenter nu kan sælges for fra 120—150 kroner. Dette er dog blot en fonograf, der gjengiver lyd. Et fuldstændigt instrument, der baade optager og gjengiver lyd, vil koste mindre end det dobbelte af ovennævnte sum — altsaa mindre end en førsteklasses skrivemaskine. — Fonografen har allerede for flere aar siden fundet praktisk anvendelse. Det er saaledes *Kringsjaas* redaktør bekjendt, at en optaget prest, redaktør og foredragsholder i Chicago benytter fonografen til at udføre al sin vidløftige korrespondance. Han kunde ikke klare sig uden den, siger han. Han taler om morgenen al sin korrespondance ind i fonografen, hvorpaa en sekretær siden i dagens løb lader fonografen diktere sig brevene. Til en saa billig pris som den nu kan sælges for, vil den vistnok snart blive lige saa almindelig i forretningslivet som skrivemaskiner og telefoner. — Det gjengivende instrument er mest til fornøielse. Til en billig pris kan der kjøbes cylindre, der indeholder taler af Gladstone, arier af Patti, hele operaer, orkestermusik osv. En storslagen fonografcylinderhandel vil vel snart vokse op ved siden af boghandelen. Der vil blive forlæggere af Gladstones fonograferede taler, af al verdens bedste musik i lyd osv. Og for en halvkrone kan muligens den lykkelige eier af en 120 kroners fonograf drømme sig i det engelske parlament, naar *the Grand Old Man* taler, eller i *Théatre Français* og den store Opera, eller han kan, ifald han er god katolik, høre paven læse messe, medens vi andre protestanter lever paa de bedste prækener, tiden producerer og hører dem med de store taleres egen stemme.

Forfattere som blot for et par aar siden søgte at skildre fremtidens samfund, og piskede fantasien op til hvad der forekom dem selv som vildhed, glemte dog saavel fonografens herligheder og muligheder, som telefonavisen og fluoroskopet. Om man rullede ti af tidens dristigste fantasier til én, evnede den neppe i disse besynderlige dage at holde skridt med den ligefremme virkelighed.

Forskjellige meddelelser.

— Den engelske forfatter Hall Caine udtaler efter et ophold i de Forenede Stater: „Kvinderne staar gjennemgaaende høiere end mændene i intellektuel henseende. Aarsagen er, at mændene derover i et par generationer har stillet kvinderne op som paa et høit fodstykke eller alter og dyrket dem som høiere væsener. Manden har holdt sig nede paa selve jorden og har arbeidet og slidt for hende paa fodstykket, slig at han ikke har havt tid til at udvikle sin egen aand. Hun derimod har, befriet for alt det materielle kav, havt rundelig tid, og hun har gjort den bedst mulige brug af den. — I England er det modsatte tilfældet. Manden staar der over kvinden i intelligens og aandelig udvikling. I Amerika har kvinderne været sig sit eget værd bevidst og har sat dette temmelig høit i et par slegtled.“ — Utvilsomt ganske sandt.

— En koloni af epileptikere. — I Genesee-dalen i de Forenede Stater findes en koloni, grundlagt af en nu afdød borger fra byen Rochester, Oscar Craig, og bestemt til at bestaa af epileptikere. Jorden er her meget frugtbar, natursceneriet i høi grad malerisk, og stedets navn Sonya er et indiansk ord, som betyder «solrig egn“. En 30—40 huse staar allerede fuldt færdige, det bliver en landsby som mange andre, blot med den forskjel, at dens indbyggere allesammen skal være epileptikere. (Man antager, at denne ulykkelige menneskeklasse tæller omkring 120,000 individer i de Forenede Stater.) De syge skal da arbeide hver i sit fag og efter sin lyst. — Men mon ikke den nærmeste følge af dette koloni-eksperiment bliver, at Sonya udvikler sig til et arnested for degenererede af enhver art?

Ny literatur.

Fritz Reuter: *Landmandsliv.* — Illustreret af D. Ljungdahl m. fl. — 1—7 hefte. — Det Nordiske forlag. — Kjøbenhavn. — Den vakkert udstyrede udgave udkommer i ca. 20 hefter à 25 øre.

Ivar Aasen: *Udvalgte skrifter.* — Ved Vetle Vislie. — Med portræter og billeder. — P. T. Mallings boghandels forlag. — Kristiania.

Det er et fortjenstfuldt arbeide baade fra forlæggers og udgivers side gjennem en udgave som denne, af Ivar Aasens udvalgte skrifter, at gjøre disse mere tilgjængelige for almenheden end de hidtil har været og paa den vis øge udsæd og kraft iblandt os. Det siger sig selv, at forfatterens vennekreds ud over landet føler sig dobbelt taknemmelig over saaledes at faa hans væsentlige arbeider samlet, det saa meget mere, som en stor del af indholdet før har været spredt over gamle aviser og tidsskrifter. En del hidtil utrykt er ogsaa medtaget.

Verket er vakkert udstyret. Det ventes at skulle udgjøre 23 ark og udkommer i hefter à 3 ark til 60 øre pr. hefte. Det skal foreligge fuldt færdigt ved september maaneds udgang.

Det hører til den literatur, hvorom det er at sige, at det „burde findes i hvert norsk hjem.“

Notitser.

— Om Leo Tolstoj fortæller et russisk blad følgende anekdote. En dag saa greven paa en af Moskvas gader en gorodovoj (konstabel), der paa en ikke netop lemfældig maade førte en drukken mand til politistationen. Oprørt over gorodovojens brutalitet holdt Tolstoj ham an og spurgte: „Kan du læse?“ — „Ja.“ — „Har du læst evangelierne?“ — „Ja.“ — „Da maa du vide, at du ikke skal gjøre din næste noget ondt.“ Gorodovojen mønstrede digterens beskedne ydre og spurgte: „End kan du læse?“ — „Ja.“ — „Har du læst instruktionen for gorodvojerne?“ — „Nei.“ — »Nu, saa læs den engang igjennem, saa kan vi tales ved.“

— Professor Dewor, der først fremstillede flydende luft i større mængder, har nu ogsaa skaffet tilveie fast surstof. Det ser ud som en gelé, klart og gjennemsigtigt. Indeholder det spor af kulsyre bliver det melkehvidt. Det tiltrækkes af en magnets poler.

— I Amerika føres der en besynderlig agitation for at faa, som det heder, „Gud ind i grundloven“. Dermed menes, at indledningen til den nationale grundlov skal indeholde en sætning, der erklærer folket at være et teistisk og kristeligt folk. Tro paa Gud og loyalitet til Kristi lære skal høilydt proklameres. Forslaget finder støtte inden de mere religiøs-fanatiske kredse, mens folkets mere intelligente elementer mener, at der vilde være mere vundet for gudsfrygt og kristendom ved at faa de to praktisk anerkjendt i det offentlige liv, — bedre mener de at faa „Gud ind i kongresmedlemmernes samvittighed end ind i grundloven.“ Og de fleste ser i forslaget et farligt skridt bort fra den fuldstændige adskillelse af kirke og stat, der hidtil har udgjort et af de grundlæggende elementer i den amerikanske stat. — Forslaget har ingen udsigt til at blive vedtaget; men diskussionen om det vil blive ivrig.

— „Det er bagateller, der skaber og ødelægger livets lykke.“
(Madame de Staël).

— De nogle og firti forskjellige lyd i det engelske sprog repræsenteres ved 16 forskjellige i det ydre synlige muskelbevægelser. En døvstummelærer har opnaaet at analysere og paavise disse bevægelser og at lægge dem til grund for en ny læremetode for døve. De lærer disse 16 bevægelser som deres alfabet. Siden behøver de kun at vinde øvelse i hurtig at opfatte dem, hvad der skal gaa forholdsvis let, og de følger da med lethed vanlig tale. De har følelsen af at høre talen.

— Ved Niagara bygges nu en tredie 5000 hestekræfters dynamo til de to først opsatte. Faldet vil da afgive 15,000 elektriske hestekræfter. En fjerde og femte vil følge straks efter. Den udviklede kraft sælges, saa hurtig den udvikles, i faldets nærhed; derfor er der endnu ikke for alvor blevet tale om at sende den længer bort.

— Brød af fint hvedemel — franskbrød — skal være ødelæggende for tænderne.

— De to store engelske universiteter — Oxford og Cambridge — har afslaaet at tage under overveielse spørgsmaalet om kvinders adgang til at faa universitetstitler og grader. De faar lov at lære alt, mænd lærer, men de skal negtes de sociale fordele, som for mænds andel følger dermed. Oxfords og Cambridges styrer er ikke ridderlige i det mindste. Ved det sidste universitet stod afstemningen i institutionens „senat“ 186—171.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

Redaktør: H. Tambs Lyche.

BIND VII. 15. JUNI 1896. HEFTE 11.

Maine.

(Ved redaktøren).

Staten Maine udgjør det nordøstlige hjørne af den nordamerikanske Union og er den nordligste og største af de seks*) smaa Ny England stater, der har spillet hovedrollen i Amerikas historie og endnu udgjør forbundets kulturelle centrum. I forhold til de centrale og vestlige stater er samtlige Ny England stater ganske smaa; tilsammen udgjør de blot det halve af Norges areal eller 1/55 af den Union, som de har skabt, præget og ledet.

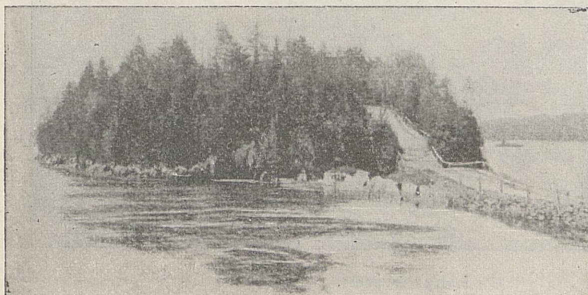

Ø i nærheden af Portland.

Maine er den yngste og kulturelt mindst betydningsfulde af disse seks stater og danner i virkeligheden allerede et stykke „Vesten" indenfor det oprindelige Ny Englands grænser. Den er i karakter en mellemting mellem de vestlige stater og det øvrige Ny England. Imidlertid indbefatter den næsten det halve af hele Ny Englands areal. De fem andre stater, som saaledes bliver ganske smaa, maa nøie sig med den øvrige halvdel eller en fjerdedel af Norges areal. De kunde alle fem pakkes ind i Portugal. Af de fem er atter Massachusetts uden sammenligning den vigtigste, skjønt dens landomraade kun er lidet mere end det halve Danmarks (med Danmarks hele folkemængde, den er altsaa dobbelt saa tæt

*) Maine, New Hampshire, Vermont, Massachusetts, Rhode Island og Connecticut.

befolket som Danmark); det er alligevel her, at det meste af det amerikanske aandsliv har havt sin arne. Rhode Island har æren af at være den mindste stat i forbundet, dens areal er netop det halve af Sjællands.*)

Maine bliver saaledes en stat af lidt mindre end Portugals areal eller af størrelse som Holland, Belgien og Saxen tilsammen. Den er dog endnu yderst tyndt befolket, ikke meget tættere end vort eget land; med en fjerdedel af dettes areal har den ca. 750,000 indbyggere. Staten har besynderlig nok ikke været gjenstand for videre indvandring, skjønt den skulde synes at byde paa store fordele i saa henseende; den ligger lige ved Atlanterhavet, nær Amerikas ældste og bedste stater og har selv en ganske

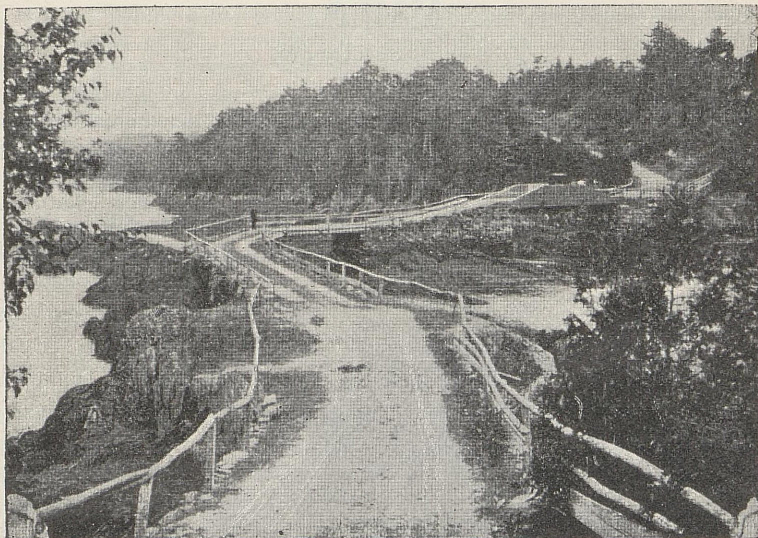

Langs kysten.

rig jordbund, en vakker natur og talrige hjælpekilder, der endnu blot lidet er udnyttet. Halvdelen af statens hele areal dækkedes i 1870 af tætte løv- og naaleskove. Siden er dog dette areal ved udhugst noget formindsket; men endnu er de indre og nordlige dele af landet tæt skov, hvor jægeren i dagevis kan fare om paa søer og floder eller bane sig vei overland uden at støde paa en menneskelig bolig eller et andet menneskeligt væsen.

Nogle timers jernbanereise fra Amerikas ældste kulturcentre bringer

*) Den største stat i forbundet — Texas — er fire gange saa stor som alle Ny England staterne tilsammen, eller den kunde samtidig rumme Frankrige og hele Ny England. 25 af de 45 stater i Unionen er hver større eller omtrent af samme størrelse som hele Ny England.

den mod ensomhed og natur stundende til kanten af disse skove. Et lidet telt, et gevær og en kano, og man kan tilbringe sommeren paa vildmands vis saa uforstyrret, som før Kolumbus landede i Amerika. Det er en selvfølge, at landet stadig er blevet benyttet paa denne vis; en af Bostons forfattere, en naturforsker af rang, digteren, grubleren og anarkisten Thoreau tilbragte flere somre, dels alene, dels med tømmerflødere og tømmerhuggere i Maines skove og gav som resultat deraf en række naturskildringer, der minder om Garborgs Kolbotnbreve i norsk literatur.

Men den natur, den amerikanske digter skildrede, var af ganske anden art end den, som den norske digter stod overfor. Lige vild; lige direkte fra den skabende magts haand, lige uberørt af menneskelig forbedring eller menneskelig forstyrrelse; fjeld og skov i begge tilfælde; bidende vinterkulde, lavere termometer kanske i Maines skove end paa Kolbotn; fjeldtoppe af Gaustas høide; vilde landskaber; søer næsten som i Finland; men Maines landskab er mildere, lysere, blødere end Kolbotns. Det er en helt anden tone, naturen her anslaar, et andet ansigt, den viser; mindre dystert, mindre uhyggeligt. Naturen er rigere. Der er mere og bedre jordsmon, og sommeren er af lige saa intens hede som vintrene er kolde. Vi er her, trods sne og is og kolde vintervinde, paa Norditaliens breddegrad. Himlen er høi, blaa og klar og solen gylden og varm. Om vinteren stryger nordenvinden fnysende hen over den dybt snedækkede stat, og polarstrømmen jager termometret ned. Det er ikke koldere paa Røraas. Men saasnart vinteren er over og solen faar magt, farer termometret tilveirs og middelhavsvarmen driver vegetationen frem; nu er man i Italien, eller i Frankrige i det mindste, om end de haarde vintre gjør avling af sydligere frugter, som ferskener, umulig.

Fyrtaarn ved Portland.

Mainefolkene er saaledes nordboere om vinteren og sydboere om sommeren. Om vinteren graver de undertiden tunneller gjennem sneen fra hovedgaarden til udhusene, eller for at slippe det har de indført den for staten egne byggemaade at lade udhusene udgjøre en fløi paa hovedbygningen. Om sommeren ønsker de sig ofte længer nordpaa.

Jordsmonnet er i de brede dalfører meget rigt og strækker sig om

end tyndt og stenigt op over fjeldsiderne og dækker de fleste fjeldtoppe selv de høieste. Det er dette forhold, der nærmest bestemmer landskabets fra vort saa forskjellige karakter. Fjeldsiderne er gjerne dækkede af græs og klædte af skov langt opover. Fjeldene bliver grønne istedenfor graa eller sorte. Dog stikker den graa granit nøgen frem paa mangfoldige steder, medens andre fjeldrækker er mørke af naaleskov. Men det lyse grønne, græsset og løvskoven op over fjeldsiderne mangler aldrig og giver naturen det mildere, venligere aasyn. Vakre søer spreder sig ud omringet af løvskov og lave strande eller af brattere fjeldstup og mørkere skov — og frem af grønt og fjeldmose stikker graa granitklipper og speiler sig i det klare vand. Elve, bække og floder vrimler der af; fald og stup, hvor tømmerstokkene danser udfor, som var det herhjemme.

En reise fra Massachusetts nordover gjennem New Hampshire og Vermont ind i Maine og op til den kanadiske grænse er yderst interes-

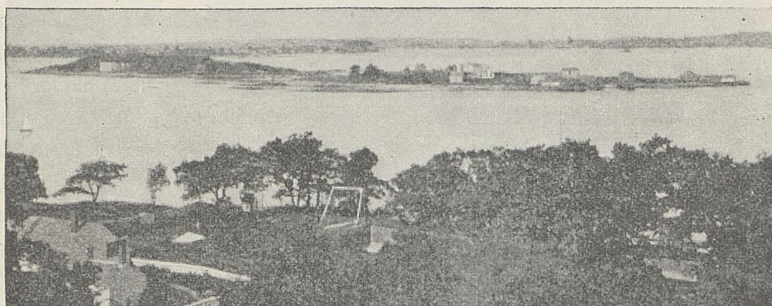

Indseilingen til Portland.

sant som en prøve paa en finere farve- og toneskala i naturens udseende. Man finder hele veien gjennemgaaende samme formation eller bygning af landet, — et godt underlag af granit, der ofte stikker frem og undertiden sender svære nøgne graa toppe høit op over skov og grønt; meget kuperet og foranderligt terræn; frugtbare dalfører, skovklædte aaser; bakke i bakke, bratte stigninger, høie fjeld; men aaser og fjeld mere afrundede, mindre skarpe og kantede end hos os, og som oftest grønklædte — i tæt løvskov og rigt græs.

Men med denne væsentlige lighed varierer dog landskabets udseende den hele vei, væsentlig paa grund af løvskovens sammensætning.

I Massachusetts er vi, trods de ogsaa der meget kolde vintre, dog klimatisk langt sydpaa. Eller rettere: her blandes under Roms og Neapels himmel og sol Nord- og Sydeuropas vegetation. Det er det lille lands egne ynde. Blaabærbuskene overløbes af vilde vinranker, jordbær og ferskener bliver lige gode; forskjellige druesorter snor sig om haardføre

æbletrærs stammer; i det vestlige Massachusetts plantes æbletræerne langs veikanterne, frugten er saa billig og mangfolig, at den ofte faar trille i hundrevis henover veiene, ved hvis sider de vilde druer staar rede til at læske vandrerens tørst. Vakre birketræer stikker det ringlende løv lige op i vilde spiselige kastanjetrærs mørke bladmasser. Skovene er den rigest mulige træblanding, gran, birk, lind, løn, bøg, eg, hestekastanjer; alt tæt, bugnende, overdaadigt. Blomsterne er rigtfarvede, prangende, og man har, hvor man gaar, følelsen af en samtidig rig, yppig og kraftig natur. De spiselige kastanjer vokser i kløfter med graa granitvægge til begge sider, mens vilde vinranker slynger sig henover fjeldsiderne. Næsten almindeligere end den vanlige hvidstammede er den silkeglinsende gulstammede birk. Kort sagt: løvskoven er tildels noget mørkere og meget

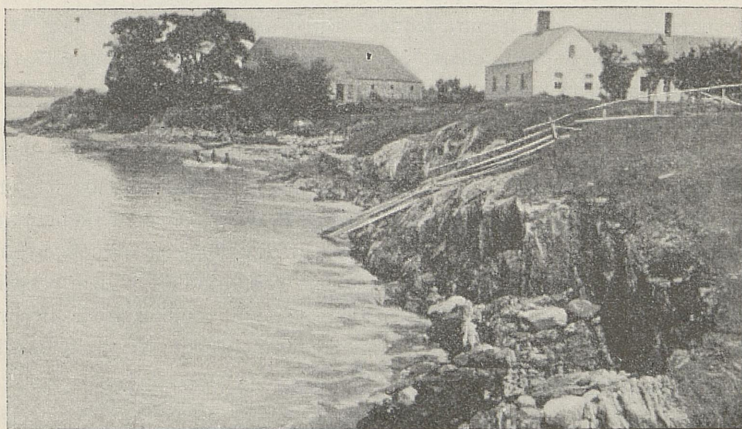

Kystparti.

rigere end hos os; landskabet har mere farve. Det er ei saa lysende grønt, som det bliver længer nordpaa; farven er dybere og øie og sind faar indtryk af noget varmt rødt blandet sammen med det grønne. Naar høsten kommer, bliver landskabets farve virkelig gyldenrød. Løvet anløber i rige, især røde farver, og de tætte skove over alle aaser skaber da i det stadige gyldne efteraarssolskin et landskab, der synes at høre eventyrene til snarere end virkeligheden. Denne røde farve synes altid i mere eller mindre grad at være tilstede. Sommeren bevæger sig gjennem farveskalaen fra vaarens intense grønne til høstens gyldenrøde.

Kommer man derimod over i Vermont eller New Hampshire er indtrykket et helt andet. De sydligere træsorter er her forsvundne fra løvskoven, de nordligere, birk, bøg, løn og tildels eg bestemmer sammen med rige græstepper landskabets karakter. Høsten mangler de rige, røde

farver fra Massachusetts; den ligner mere vor egen løvskov; de gule farver er fremherskende. Landskabet gjør i det hele et lysere, men mindre rigt og varmt indtryk. Den, der er bleven hjemme i Massachusetts finder det lidt mere kjøligt længer nordpaa. Han længes fra alt det lysende grønne tilbage til en natur, der synes at vise rødt og varmt blod i aarerne, der synes at strække armene mod en og aabne en varm, lun, beskyttende favn.

Vermont er de „Grønne fjeldes stat", og navnet er yderst betegnende. Tætte græstepper med lys løvskov dækker næsten overalt fjeldbunden.

I Maine ændres atter landskabets karakter. Det mørkner igjen en liden smule, men ikke mod Massachusetts' røde, men mod granskovens dysterhed; mørkner ogsaa fordi skoven atter bliver rigere og tættere og græsgangene ikke saa fremtrædende. Birk, ask, alm, løn og bøg er de væsentlige løvtræer. Men ellers passer statens tilnavn „Grantræets stat" meget godt paa dens midtre og nordlige del.

Lige saa forskjelligartet som landets indre er i det sydlige og nordlige Ny England, er ogsaa kysterne. Langs Massachusetts bryder Atlanterhavet for det meste frit ind over lange hvidgule sandstrande. Landskabet minder oftest om Frankrige. Maine derimod har en virkelig skjærgaard af løvskovbevoksede øer, søvaskede granitklipper og formelige fjorde og fjordlignende flodmundinger. Byerne har vakre indløb mellem prægtige grønne øer og bredder, hvor ofte villa paa villa dukker frem af løvet. Naar sommeren kommer, vandrer amerikanerne ligesom vi til havet eller fjeldet — saa mange som kan.

Kringsjaa har tidligere bragt en del billeder fra søkysten i Massachusetts, de her vedføiede fra Mainekysten viser tydelig nok en helt anden og formelig norsk karakter. Der er talrige partier, som vilde passe ind lige saa godt i vort eget land som i Maine. Men beboerne har ofte udnyttet sine naturfordele bedre end vi har gjort, hvor det gjælder at forskjønne byer eller udlægge parker. Saasnart amerikanerne har faaet det værste madstræv fra haanden og morgendagen betrygget, gaar de med sin vante energi ivei med at forskjønne landet og hyggeliggjøre livet. Bordtomter og plankestabler maa vige for parkanlæg, der hvor de i tidligere primitive tider fordristede sig til at optage vigtige dele af byanlægget. Sumpige strækninger dræneres, paafyldes og beplantes. Gamle trælastbyer, hvis borgere før i tiden ikke havde tid til at tænke paa andet end fragter og planker, ser pludselig en hel skov af vakre trær vokse op i gaderne og faar et drag af smag og elegance, der svarer til det ændrede liv.

Det forstaaes neppe tilstrækkelig, at den nordamerikanske union er et forbund af selvstændige stater og republiker. Man tænker sig nærmest enkeltstaterne som administrative underafdelinger af unionen — noget lignende som vore amter eller de franske departementer, kun større. Men dette er fuldstændig feilagtigt og forvirrende. Enkeltstaterne eksisterede som selvstændige stater, før unionen blev til. De var vokset op som engelske kolonier med hver sin regjering og lovgivning. Der var intet baand mellem dem uden den fælles afhængighed af England. Da bruddet med moderlandet kom, erklærede staterne sig uafhængige og sluttede sig sammen til fælles forsvar, først i et løst forbund eller i en alliance, saa i en

Fra Portlands havn.

ikke meget fastere konfederation og endelig under den bestaaende federative forfatning. De enkelte oprindelige stater traadte saaledes ind i den af dem selv skabte union som frie og selvstændige stater. Denne selvstændighed har de aldrig opgivet; unionsforfatningen er en overenskomst mellem dem, en art „rigsakt", hvorved staterne enes om at overdrage visse strengt definerede dele af regjeringsvirksomheden til et fællesstyre i Washington. Men dette kan aldrig udvide sin myndighed uden ved en forfatningsændring, hvortil to trediedele af staterne — som stater — maa give deres samtykke.

Flere af de oprindelige stater har med mindre ændringer beholdt den samme forfatning, som de havde før unionens oprettelse. Hver stat har sin egen grundlov, sin egen lovgivning, sine egne domstole, sit eget

parlament, sin egen præsident (af historiske grunde kaldet guvernør) og sin egen hærordning og armé. Det er kun en forholdsvis ringe brøkdel af regjeringsarbeidet der foregaar i Washington, det meste gjøres omkring i de 45 hovedstæder. Washingtonregjeringen kunde blive absolut korrupt eller gaa helt istaa, uden at folket følte det videre, saalænge enkeltstaternes styrer vedblev at gaa deres jevne gang. To nabostaters lovgivninger kan ofte være høist forskjellige. Grundlovene afviger ogsaa betydelig fra hinanden; kun maa alle være republikanske. En følge af alt dette er, at udviklingen inden de forskjellige stater staar paa meget for-

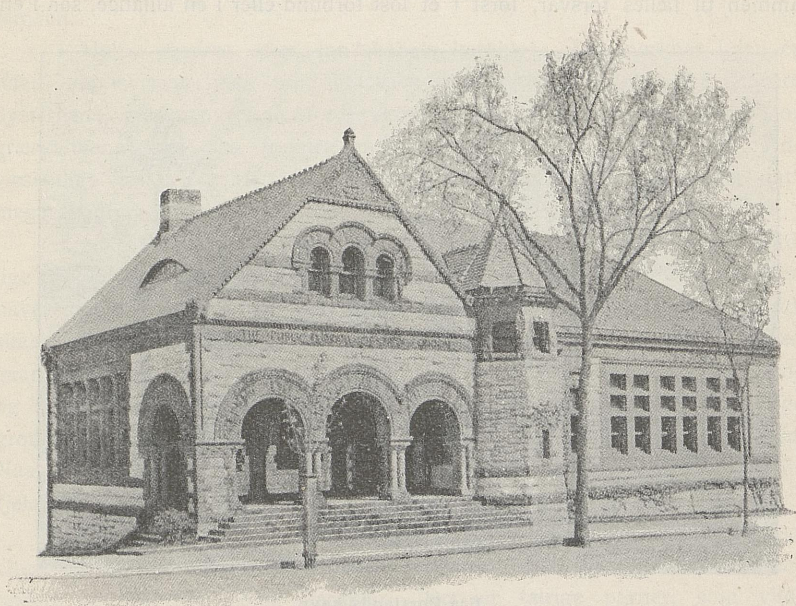

Kommunebiblioteket i Portland.

skjellige trin; en stat kan have et eksemplarisk skolevæsen, en anden et forholdsvis daarligt; en stat vrimler af biblioteker, en anden har næsten ingen; i en stat kan skilsmisse opnaaes for et godt ord — eller et ondt —; i andre stater er skilsmisse yderst vanskelig at erholde. Der er neppe mere forskjel mellem Norge og Sverige i lovgivning og institutioner end mellem Massachusetts og New York.

Et ganske eget forhold opstaar derved, at unionen foruden at være et forbund af stater ogsaa selv er en stat inden samtlige stater, eller ved siden af dem. Hver stat har, som nævnt, sit eget fuldstændige retsvæsen lige til en høiesteret, der paadømmer i sidste instans med benaadningsret for guvernøren. Unionsdomstolene kan ikke blande sig ind i dette rets-

væsen; men der er enkelte sager, der henhører under et eget sæt af unionsdomstole, som forefindes overalt. Det er sager, hvori der bliver spørgsmaal om en borgers forfatningsmæssige rettigheder under unionskonstitutionen, om sagsøgning af stater eller af forbundsregjeringen osv. Unionen har derfor sit eget retsvæsen og sine egne domstole med egen høiesteret i Washington. I hver stat har man saaledes to sæt love og to sæt domstole. Hver mand er samtidig borger af egen stat og af unionen. Men ingen sag kan appelleres fra stats- til forbundsdomstolene, med mindre forfatningsspørgsmaal eller lignende kommer til.

Et „stykke amerikansk Norge".

Forholdet er omtrent det samme, som det, der vilde indtræffe, ifald Norge, Sverige og Danmark indgik i en ny union, saaledes at hvert rige beholdt sin egen forfatning, sine egne love, egne domstole, eget hærvæsen, eget parlament osv., fuldstændig som nu — men saaledes, at enkelte, ganske faa sager, som myntvæsenet, udenrigske spørgsmaal, fredslutninger og krigserklæringer henlagdes under en forbundsregjering med sæde i en mindre by udenfor samtlige hovedstæder. Denne forbundsregjering maatte da bestaa af en præsident valgt ved et flertal af samtlige borgere i alle tre stater, et repræsentanthus bestaaende af en repræsentant for saa eller saa mange borgere uden hensyn til nationalitet, og af et senat med udstrakt myndighed bestaaende af to repræsentanter for hver stat. Forbundet kunde ikke tiltage sig større magt, end der engang var blevet det overdraget. Det vilde faa sine egne domstole til at paadømme sager af den nævnte art og en egen mindre hær og flaade.

Flere af enkeltstaterne er jo af betydelig størrelse. New York har samme folketal som Sverige, Massachusetts som Norge.

Maine er, som vi har seet, en saadan stat af mere end det dobbelte af Danmarks størrelse og med 750,000 indbyggere. Den kan tages som et ganske godt eksempel paa, hvad en enkeltstat i forbundet er.

Parlamentet eller den lovgivende forsamling bestaar af to huse, et senat med 31 medlemmer (store valgkredse og høiere aldersgrænse for valgbarhed) og et repræsentanthus med 151 medlemmer. Der er valg andet hvert aar og aarlige møder. Guvernøren (republikens præsident) vælges ligeledes ved de toaarige valg og oppebærer en gage af 7500

kroner. Den lovgivende forsamling vælger ministerraadet eller statsraaderne (7). Høiesterets medlemmer udnævnes af guvernøren paa syv aar. Ingen enkelt guvernør (der blot sidder i to aar) kan saaledes øve nogen bestemmende indflydelse paa den høieste domstols sammensætning. Den bliver absolut uafhængig. Medlemmerne staar sjelden i nogen taknemmelighedsgjæld engang til dagens herskende mænd. Og høiesterets magtomraade er stort. Den har overalt i Amerika at værne om borgernes forfatningsmæssige rettigheder overfor overgreb fra statsmyndighedernes side. Den kan uden videre kassere en lov, der virker tyrannisk, ved at erklære den grundlovstridig. Høiesteret har nemlig at tilse, at nye love ikke gaar udenom den forfatningsmæssige sfære, som borgerne engang har optrukket. Den lovgivende forsamling har ingen ret udenom grundloven; den er ikke „suveræn". Dens magt er strengt begrænset af grundlovens bestemmelser; hvad denne ikke overdrager den, det ansees som ikke givet. Borgerne er magtkilden; grundloven er det instrument, hvorved de overdrager visse hverv til forskjellige myndigheder; høiesteret har at tilse, at disse ikke misbruger sin magt ved at gaa udenom deres tildelte hverv.

Høiesteretterne bliver derfor hele Amerika over et værn mod øieblikkelige folkestemninger, mod tyranniske eller ukloge parlamentflertal og mod alskens lovgivning, der gaar individets frihed for nær.

Maine har ingen historie af betydning. En del af landet krævedes længe af Frankrige, indtil det faktisk blev engelsk ved kolonisering. Den første koloni grundedes i 1623. Staten faldt en tid i to kolonier, hvoraf den ene hørte ind under Massachusetts, der i 1677 havde kjøbt den for 20,000 kroner. I 1686 fik Massachusetts herredømmet over den hele nuværende stat; dette herredømme blev i 1783, efter uafhængighedskrigen, paany anerkjendt. Den nuværende stat blev styret af Massachusetts som en art koloni under navn af „provinsen Maine". Men der opstod snart rivninger mellem koloniens indbyggere og „moderstaten", og i 1820 blev Maine ved Unionsregjeringens mægling og autoritet adskilt fra Massachusetts og indlemmet i forbundet som en selvstændig stat. Den gav sig da en egen forfatning.

Interessant er det, at en stat saaledes kunde tabe sin „koloni" eller sit herredømme over en anden, uden at historien ved at berette om nogen bitterhed eller noget uvenskab bagefter. Sagen var klar. Maine var vokset i folketal og betydning. Befolkningen ønskede ikke at udgjøre en del af Massachusetts, men bad om at blive indlemmet i Unionen som en egen stat. Det var grund nok til at saa skeede. Mon vi ikke her har en profeti om hvad der en dag vil ske ogsaa i Europa, naar folkene har skabt en eller anden international retfærds- og fredsinstitution. Polakkerne

f. eks. vil sige: „Vi ønsker helst at danne en stat for os selv; vi kan gjøre det; vi er store nok dertil.“ Den høieste institution vil svare: „Altsaa udskilles Polen fra Rusland og indlemmes i staternes forbund som selvstændigt rige.“ Og alt vil gaa lige saa fredeligt og stilt, som da Maine blev frataget Massachusetts og gjort til en egen stat.

I 1790 havde staten ikke fuldt 100,000 indbyggere; i 1820, da den blev selvstændig 300,000; i 1860 630,000; siden har altsaa væksten været ganske ubetydelig. Indvandring fra Europa har kun fundet sted i ubetydelig grad og omtrent udelukkende fra England og Irland. Staten er væsentlig befolket fra det sydligere Ny England, — den er virkelig en gammel Massachusetts koloni. I de sidste aar har staten søgt at opmuntre skandinavisk, særlig svensk indvandring; den er jo endnu langtfra helt koloniseret.

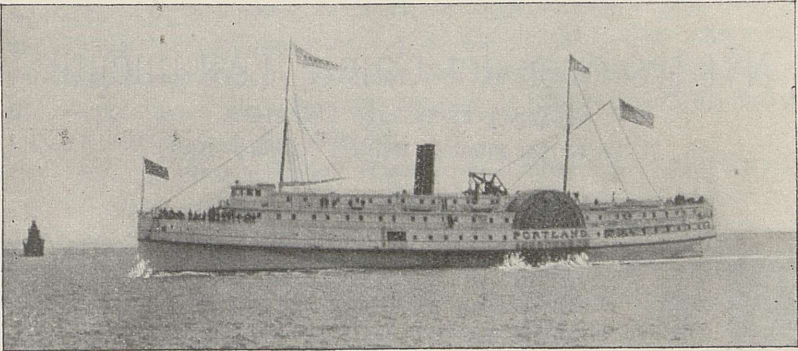

Kystdampskib.

Kulturelt falder Maines historie ind under Massachusetts', og Boston er fremdeles statens overhovedstad.

Tømmertrafik og trælasthandel har hidtil været dens væsentlige rigdomskilde. Den er ogsaa en af unionens første sjøfartsstater. Det var for en stor del fra Maines havne, at de gamle yankeeklippere seilede ud. Fiskeri er ligeledes en vigtig næringsgren. Metaller og gode stenarter, deriblandt marmor, findes ogsaa i betydelige mængder.

Maine er en „forbudsstat“ — det vil sige, den har en lov, der under strenge straffe forbyder alt salg og al tilvirkning af alkoholiske drikke. Den har æren af at være foregangsstaten paa dette omraade — forbudslovgivningens hjemsted. Forbudsloven kaldes derfor i Amerika ofte Maineloven. Imidlertid er det en kjendsgjerning, at der sælges og drikkes meget betydelige mængder af berusende drikke ved et ofte høist modbydeligt og yderst demoraliserende smugsalg. Bostonvinhandlerne har udmerkede kunder i Maine.

Hvad oplysning og skolevæsen angaar, er staten blandt de første i Unionen. Der findes henimod 150 offentlige biblioteker. Hovedstaden er en liden by med 10,000 mennesker, Augusta. Den største by er Portland, en vigtig sjøfartsby.

Skibsfart, tømmertrafik og fiskeri bidrager i forening med skjærgaard, fjelde og skove til, at man særlig langs kysten faar indtryk af næsten at være hjemme. Der er steder, hvor smaa fiskerbyer ligger spredt udover nøgne granitfjeld, eller hvor havnen er fuld af trælastede seilskuder — hvor man har følelsen af, at var det ei for sprogets skyld, kunde dette ligesaa godt være et stykke Norge eller Nordsverige. Maine er Unionens Skandinavien, som Florida og Kalifornien er dets Italien og Algier.

Nyt lys over det Gamle Testamente.

Ægypten og Israel.

(Efter W. M. Flinders Petrie i „*Contemp. Rev.*“).

(Slutning).

V.

Hvad er nu imidlertid den videre historiske betydning af denne indskrift? Hvorledes skal vi forstaa den, og hvad lys kaster den over Israels ældste historie?

Kong Marenptah ødelagde altsaa et „Israels folk“ omkring aaret 1200 f. K.; men hvor var da dette folk bosat? Var det det folk, som under Moses udvandrede, og som nu var bosat i Palestina? I saa fald kunde ikke udvandringen have fundet sted under Marenptah, som alment antaget. Eller henpeger indskriften paa en ødelæggelse af Israels folk i *i* Ægypten, før udvandringen? Derimod taler indskriftens sammenhæng, idet „Israels folk“ nævnes sammen med byer og folk i det nordlige Palestina; der synes at berettes om et eneste felttog paa de kanter, hvorunder ødelæggelsen af Israel fandt sted.

I det hele er fem forskjellige antagelser mulige. Vi skal i korthed undersøge hver enkelts sandsynlighed.

1. Det er da tænkeligt, at det „Israels folk“, som her nævnes, var de israeliter, som var bosatte i Ægypten, og at ødelæggelsen af dets „sæd“ henspiller paa den ægyptiske befaling om at dræbe alle nyfødte guttebørn. Dette synes dog, som nævnt, usandsynligt, al den stund Israel nævnes sammen med en række syriske byer, og den hele seirsopregning i den efterfølgende sætning sammenfattes og opsummeres til, at hele Syria sidder forladt

som en enke. Det synes fra indskriften nærmest at fremgaa, at det „Israels folk“, der ødelagdes (alle indskrifter bruger store ord, ødelæggelsen har ganske vist været langtfra fuldstændig) var bosat i det nordlige Palæstina.

2. Man kunde atter tænke, at der menes de tolv stammer efter Kanaans erobring; men i saa fald maatte den jødiske historie bære noget merke efter en saadan stor ægyptisk krig. Det gjør den imidlertid ikke. Med al den strid og kamp, som „Dommernes bog“ ved at berette om, kjender den ingen ægypterkrig. Vi tør heraf slutte med stor sikkerhed, at nogen saadan heller ikke fandt sted efter erobringen. Det nødvendiggjør da, at Kanaans erobring under Josva og hans efterfølgere maa have fundet sted efter Marenptahs tid og ligeledes efter hans større efterfølger Ramses III's tid. Den sidste farao foretog nemlig flere felttog til Palæstina og Syria. — Og her passer da jødisk og ægyptisk historie godt ind i hinanden, idet den jødiske lader der hengaa 40 aar mellem udvandringen fra Ægypten og Kanaans erobring; dette tidsrum giver nemlig plads for de nævnte krige, mens der efter Ramses III ikke paa lang tid foretoges noget felttog nordover fra Nillandet.

Ingen af disse antagelser er derfor sandsynlige; men andre er mulige. Det er hidtil altid stiltiende antaget, at hele den jødiske stamme under Josef og Jakob udvandrede til Ægypten og blev der til Mose tid. Det er en antagelse, som vi har liden grund til at gjøre. Den har ikke sandsynligheden for sig, og der er flere ting i jødisk historie, der taler absolut mod den. Saaledes finder vi, at folket trods det lange ophold i Ægypten beholdt en sammenhængende kanaanitisk tradition. De begrov Jakob deroppe, og hans gravsted kjendtes den hele tid. Det jødiske folk var heller ikke saa ensartet, at vi godt kan tænke os, at det til enhver tid holdt sammen. Sandsynligheden taler for, at kun en del af folket drog med Jakob og Josef til Gosen, mens en anden del forblev i det nordlige Palæstina i fædrenes land; og at senere grene af folket vendte tilbage til Palæstina igjen, før den store udvandring under Moses.

3. Det er derfor muligt, at Marenptahs „Israels folk“ har været den del af folket, der aldrig forlod Palæstina.

4. Eller, det kan have været tilbagevendte udvandrere fra Ægypten, eller baade dette og hvad der under 3 er nævnt.

5. Endelig er en femte antagelse mulig. Vi ved, at jøderne under Moses et par gange søgte at bryde ind i landet og engang slog kanaaniterne. Det er muligt, at en del af dem virkelig straks efter udvandringen har sat sig fast i landet, og at Marenptahs generaler søgte at hevne den hele stammes bortdragen paa denne gren af den. Det vilde i saa fald være naturligt for den konge, der var blevet luret ved Mose list, at skryde

af, at det folk, som dengang var undsluppet ham, var blevet totalt ødelagt, saa der end ikke var sæd igjen af det i det nye land.

Dette forudsætter rigtignok, at Marenptah ikke, som han ærlig fortjente, blev druknet i det „Røde Hav“; men det har vi ogsaa af andre grunde aarsag til at betvile. Den gode konge var, som vi har seet, altfor omhyggelig om sin hellige person til at udsætte den for krigens blinde tilfældigheder. Han har vistnok her, som i krigen mod libyerne, siddet rolig i Memphis paa en eller anden guds befaling, mens hans generaler kjæmpede for ham. Og hans feighed har frelst ham fra at dele sin hærs skjæbne.

Den følgende ægyptiske historie tyder ogsaa paa, at Marenptahs magt, trods hans seir over libyerne, havde modtaget et skjæbnesvangert knæk; thi efter den tid, da jøderne skulde have forladt landet og hans hær blevet ødelagt, og muligens efter et sidste kanaanitisk felttog for at hevne nederlaget og indhente jøderne, finder vi hans magt ganske brudt. Der udbryder oprør; hans søn vakler et par aar paa tronen, neppe helt anerkjendt, og saa forsvinder kongeætten i alment anarki.

Byen Jezrael paa sletten Esdraelon nævnes tidlig i Ægypten (i det hele er monumenterne rige paa syrisk oldtidsgeografi). Det er ikke usandsynligt, at byen er opkaldt efter folket, og har været hovedstaden for den del af Israel, der ikke drog med Jakob til Ægypten. Muligens er skillet mellem de ti nordlige og de to sydlige stammer Judah og Benjamin dybere end hidtil antaget. Det tør hænde, at Judah og Benjamin gjennemgaaende var det folk, der havde opholdt sig i Ægypten og tilegnet sig dets iderigdom og den mosaiske inspiration, mens de ti stammer for en stor del bestod af det Israel, som altid havde boet i landet, som kun indirekte kjendte Moses og havde del i den bevægede ægypterperiode. Interessant nok finder vi i hvert fald, at dette Jezrael, muligens hovedstaden i et Israel paa Marenptahs tid, senere blev hovedstad for stammen Issachar og endnu senere en af hovedstæderne i det nordlige kongerige.

Dette er ganske vist blot gjætning endnu; men det lokker en ved den historiske kontinuitet, som derved etableres, og det er ikke umuligt, at videre ægyptiske udgravninger vil bestyrke gjætningen.

Vi begynder i hvert fald først nu at faa ordentlig rede paa jødisk oldtidshistorie og at kunne se den i det rette perspektiv og i sammenhæng med de omliggende nationers historie. Og øiensynligt er det, at skal vi nogensinde faa klarhed over oldtidens historie — i eller udenfor bibelen — saa maa hakke og spade være vort verktøi, og ruinhobene vort historiske materiale.

Hvorfor bør hver by og bygd have et offentligt bibliotek?

I. Fordi et ved offentlige midler vedligeholdt kommunebibliotek er lige saa nødvendigt for borgernes aandelige og moralske liv, som vandforsyning, sundhedsvæsen og gadebelysning er det for fysisk sundhed og komfort.

II. Fordi dets kostende fordelt paa alle borgere er forsvindende, mens udbytte og vinding er uvurderlige.

III. Fordi det er det store folks universitet.

„Vor tids virkelige universitet er en bogsamling.“

(Thomas Carlyle).

IV. Fordi det med magt „løfter“ det hele folk og skaber en intelligent og dannet nation.

V. Fordi samfundet maa være forpligtet til at skaffe sine medlemmer de store fordele, det medfører. Fordi det ikke har lov til at stænge kulturens porte for de mange ved at forsømme at oprette et bibliotek.

VI. Fordi det er en institution, der arbeider i kristendommens saavelsom i det moderne demokratis aand. Det demokratiserer samfundet. Det udvisker klassedelinger. Det samler alle samfundslag i fælles interesser, i fælles lokaler. Alle klasser benytter det, arbeidere, rigmænd og studerende. I England kan et parlamentsmedlem maatte vente paa en bog, fordi manden, som feier hans skorstenspiber, netop har den. — Det bidrager mægtigt til alt godts fremme saaledes at faa samlet alle klasser af befolkningen om én fælles sag og i én fælles aandsatmosfære.

VII. Fordi det skaber bedre borgere og mere intelligente vælgere. Det opdrager hele livet igjennem.

VIII. Fordi de læseværelser, som altid bør knyttes til det, drager mange bort fra kaféer og gader, og aabner for de mange et lysere liv, end de ellers kunde finde.

IX. Fordi et bibliotek er det nyttigste og mest lønnende foretagende, en kommune kan sætte penge i. Fordi penge ikke paa nogen anden vis giver saa eventyrligt stort et udbytte og gjør saa meget godt.

X. Fordi det bringer verdens literatur, kundskaber og aandsliv inden alles rækkeevne.

XI. Fordi det opdrager menneskene til at læse mere og derved giver dem øget livsglæde, kaster nyt lys over tilværelsen og gjør hjemmene bedre og varmere.

XII. Fordi erfaring viser, at intet sted, hvor en kommune har op-

rettet et godt bibliotek, angres det eller føles det som en byrde. Derom hersker der enstemmighed al verden over. Deres nedlæggelse vilde overalt fremkalde enstemmig forbitrelse.

XIII. Fordi et bibliotek snart føles i kommunen som en kraft til øget materiel evne. Den forhøiede intelligens skaber dygtigere arbeidere, mere udbytte af arbeidet, øget evne til at udnytte alle hjælpemidler, kraftigere liv, mere omsætning og bedre tider. Selv eiendomspriserne viser efterhaanden en tendens til at stige.

XIV. Fordi kommunebiblioteket afgiver et godt opbevaringssted for offentlige og lokalhistoriske dokumenter osv.

XV. Fordi intelligens er en følbar faktor ogsaa i det materielle arbeide og den internationale konkurrance. Andre lande forstaar dette og gjør alt, de evner, for at uddanne og „løfte“ det arbeidende folk. Gjør ei vi det samme, vil vi ikke kunne holde vor plads blandt moderne folk, hverken i handel og industri eller i aandsliv. Kommunebiblioteket i hver by og bygd er overalt et uundværligt og centralt led i dette arbeide.

(*Thomas Greenwood* — her ubetydelig ændret).

— Alkoholismen i Belgien. I Belgien findes ikke mindre end 155,140 værtshuse for en befolkning paa 6 mill. Aarlig fortæres der 70 mill. liter berusende drikke. I et brev, som nylig en forening til bekjæmpelse af alkoholismen har sendt finansministeren, paastaaes det, at belgierne hver dag anvender kr. 871,000 til indkjøb af rusdrikke, det vil sige ca. 308 mill. om aaret.

Fra 1871 til 1881 har alkoholforbruget i Belgien fordoblet sig. Selvfølgelig har dette forfærdelige drikkeri en uhyggelig indflydelse paa befolkningens sundhedstilstand. Ifølge statistiske opgaver dør aarlig 25,000 mennesker af alkoholisme. I Bruxelles er over 80 pct. af de personer, som dør paa hospitalerne, kroniske alkoholister. Man har beregnet, at gjennemsnitlig kommer der næsten 12 liter alkohol paa hvert individ.

Denne sørgelige stigning i alkoholforbruget hænger selvfølgelig sammen med sedernes tilstand; men den vigtigste aarsag til elendigheden er den lave told paa alkohol. Intet andet land har saa lav told paa alkoholholdige drikke som Belgien. Og der arbeides nu energisk fra mange hold for at sætte en stopper for det stadig mere omsiggribende fylderi ved en tidsmæssig brændevinslovgivning. Man har seet, hvilke smukke resultater der kan opnaaes ad denne vei — f. eks. i Norge, bemerker det franske tidsskrift — *Revue scientifique* — hvorfra denne meddelelse er taget.

X-straalerne og den usynlige verden, der omgiver os.

(Efter James T. Bixby i „*Arena*“).

Mens den videnskabelige verden sættes i intens bevægelse af professor Røntgens opdagelse, kan heller ikke den religiøse tænker og grubler undgaa at berøres deraf. Den synes ham at kaste et nyt lod i de store muligheders vegtskaal. Den er et nyt veiskilt, der peger mod den bro, som fører fra viden til tro.

Det er endnu i store kredse almindeligt at klage over den moderne videnskabs materialiserende tendenser. Det er vistnok sandt, at den moderne videnskab ogsaa har tjenere, som, drukne af den nye viden, har gjort en afgud af sansernes verden og har indbildt sig, at hver opdagelse af en ny lov eller en ny kjendsgjerning i samme grad udstøder det guddommelige og det aandelige af universet. Men dette er, som vi ved, ingenlunde de store høvdingers syn; for dem ophører aldrig det naturlige at være overnaturligt og det fysiske at have en aandelig baggrund. Og den moderne videnskabs tendens i det store hele taget har ganske vist ikke været antagonistisk til tro. Den har fundet, at den endog selv blot magter at gjøre fremskridt ved at tage indbildningskraft, digtersyn og dristige slutninger tilhjælp, og at dens største seire er vundne ved at gaa udenom skeptikerens dogme, at sansernes horizont er tilværelsens afslutning. Halvdelen af jordskorpen og otte niendedele af hav og sø bestaar af surstof. Men ingen har nogensinde seet, lugtet, følt eller smagt surstof. Endog i flydende form opdager vi det alene gjennem dets kræfter og virkninger.

Jo omhyggeligere sanserne undersøges, desto klarere viser sig deres evnes begrænsning endog inden det universum, vi kjender. Lyd er luftsvingninger; men svinger luften hurtigere end 42,000 gange i sekundet, eller med mindre end 15 svingninger i sekundet, saa opfatter øret ingen lyd, medens der selvfølgelig ligger „lyd“-svingninger til begge sider af disse grænser. Grænserne er alene i øret. Et finere bygget øre vilde høre endnu høiere og dybere toner. Vi har grund til at tro, at flere af insekterne virkelig har et finere øre og hører langt ud over vore trange grænser.

Vort øre er intet maal selv for den verden, vi kjender. Det samme gjælder øiet. Det opfatter kun en ubetydelig brøkdel af ætervibrationer. Et finere øie vilde se lysstraaler, hvor vi ikke ser dem. Vi har længe vidst, at øiet saaledes ikke var noget maal for lysets omfang; hvor dets opfatning ophører, fortsætter f. eks. den fotografiske plade at bevidne, at vibrationer og straaler endnu findes. Og Røntgens opdagelse er et nyt

slaaende eksempel paa denne begrænsning. Øiet opfatter intet; alt er mørkt for det; men der er ligefuldt straaler og lys som skaber de kjendte „skygge“-billeder.

Og som det er med øie og øre, saa er det med alle vore sanser — formodentlig med alle vore evner — de er intet maal for verdensindholdet; de opfatter blot en brøkdel af dette. Verden er større, rigere end de vilde kunne give os noget begreb om. Vi har ad andre veie opnaaet at kjende lyd, der ei kan høres, lys, der ei kan sees, eksistenser, der hverken kan maales, veies eller beføles. For at supplere denne sansernes manglende evne og bøde paa deres sørgelige mangelfuldhed har man opfundet en hel række af instrumenter — en art forlængelse af sansernes rækkeevne (teleskop, mikroskop, telefon, mikrofon, thermopyl osv.), og i horisonten af hver sanses saaledes øgede felt har man mødt besynderlige og ofte ganske forvirrende fænomener. — Men selv ved hjælp af disse instrumenter kommer vi snart til grænsen for vor opfatning uden paa nogen vis at have naaet tilværelsens grænser. Hvor sterkt end vort teleskop er, vi ved altid, at var det sterkere, vilde det aabenbare endnu mere, endnu større dyb i universet. Naar mikroskopet har synliggjort en streg af $^1/_{90000}$ ″ tykkelse, saa stanser dets evne, men bortenfor ligger langt, langt mindre størrelser, verdener af væsener og gjenstande, som selv mikroskopet ikke evner at aabenbare.

Og videnskaben ved dette godt. Det være langtfra, at den stanser med det til dato p o s i t i v t k j e n d t e. Den drager sine slutninger om det ukjendte og usanselige. Den har baseret en hel videnskabsgren — kemien — paa tilværelsen af atomer og molekyler, hypotetiske eksistenser ligesaa meget mindre end bacillen, som denne er mindre end en elefant.

Materiens soliditet er en fiktion, et sansebedrag, siger videnskaben. Sanserne er ikke til at tro. Den dristige spekulation skyver deres vidnesbyrd tilside uden at agte paa det. Var vore øine mikroskopiske nok, kunde vi se gjennem et stykke granit som gjennem et stykke gardintøi. Den solideste materie er blot en samling smaapartikler med forholdsvis store mellemrum. En matematiker har regnet ud, at i et stykke tungt metal ligger molekylerne saa langt fra hinanden, at det svarer til det forhold, som vilde finde sted, ifald England kun var befolket af ét hundre mennesker, og disse var jevnt fordelt over det hele land. Saa usolide er selv de „solideste“ ting. Men saa smaa og saa talrige er alligevel disse smaapartikler, at en kubiktomme luft indeholder 21 millioner af dem med lange, lange afstande mellem sig — lange forholdsvis som mellem himlens stjerner. I luftblæren i et glas vand flyver 50 billioner smaa kugler omkring og klasker stadig ind i hverandre; der er 80 millioner slige sammenstød hvert sekund inde i luftblæren. Vi staar bestyrtet overfor den

vælde, der aabenbares i storm og jordskjælv; men det er alt som intet mod den uendelige magt, der udvikles af disse smaa atomer og molekyler selv i den solklareste, deiligste sommerluft.

Paa disse atomer og molekyler bygger videnskaben sin stolte bygning, og dog har intet øie seet dem. Intet øre har heller hørt de utallige molekylsammenstød. Bevægelser og vibrationer, hvorom der tales saa trygt, er bare intellektuelle slutninger, tankesyner. Tusen til to tusen saadanne smaapartikler maatte ligge side om side for at frembringe den fineste streg, som det skarpeste mikroskop kan paavise.

Vi ser saaledes videnskaben dristigt bane sig vei langt ud over det positivt paaviselige, og slutte fra det synlige til absolut usynlige og ukjendte ting. — Men stanser den nu ved atomer og molekyler, stoffets fineste dele? — Ingenlunde. Spørg professoren i lyslære, og han begynder straks at fortælle om et nyt stof, der ikke er som andre stoffe, ikke er egentlig materie; et stof, intet øie har seet, ingen vegt veiet; et stof bortenfor alt vort kjendskab og alle instrumenters rækkevidde, finere end atomer, saa det fylder mellemrummene mellem alle atomer i al vanlig materie og fylder hele verdensrummet og alle mellemrum mellem alle verdner. Æteren kalder han det. Og dette stof, som ikke er et stof, og som ingen har seet, maalt eller veiet, det gjør han til selve grundlaget for sin hele videnskabsgren. Hvorfor? Fordi fænomenerne kun paa den vis bliver forklarlige, forstaaelige. „Min videnskab," siger denne lærde, „er simpelt hen umulig uden denne antagelse; derfor gjør jeg den. Fænomenerne er alle som fingre, der peger mod den. Men ligefrem paavise dens sandhed, det kan vi ikke. — Vi finder, at lyset er vibrationer og bølger, og vi finder, at det forplanter sig i absolut lufttomt rum; forplanter sig gjennem verdensrummet. Vibrationer og bølger forplanter sig altsaa gjennem det „tomme" rum. Men vibrationer forudsætter noget som vibrerer. Derfor maa vi antage æteren. Uden den kan vi ikke forklare os, at solens lys naar vor jord."

Men hvad gjør religion og tro andet end ved gudstanken dristig at trække en præsis lignende slutning? — Hvorfor tror jeg? Selvfølgelig fordi fænomenerne i sluttede rækker staar og peger ind mod den antagelse: Den evige Gud som den eneste tilstrækkelige forklaringsgrund for det, som er. Ikke en enkelt videnskabsgren alene, men alt liv, al tilværelse bliver ufattelig og „uforklarlig" uden den antagelse. Derfor gjør vi den trygt. Paa samme vis er den verden af fænomener, vi kalder den moralske, „uforklarlig" uden antagelsen: absolut retfærdighed over alt — en retfærdig Gud. En moralsk videnskab forudsætter gudstroen, som den moderne lyslære forudsætter æteren. Moralen slaar troen fast. En moralsk videnskab uden gudstro, det er som en optisk videnskab, der ikke ved a

nogen æter eller noget i dens sted; der kun vil registrere de iagttagne fænomener uden at prøve at forstaaeliggjøre dem.

Kort sagt: videnskabens fremskridt understreger dagligt Pascals dybe ord, at al vor viden blot er som et glimt gjennem en mursprække i et fangetaarn mod den verden, der omgiver os. Videnskaben benytter uden tvilsmaal fornuftens slutninger og tankens fremsyn og forklaring, der hvor iagttagelsesevnen stanser. Præcis det samme gjør religionen; slutter fra det iagttagne til det, som ligger bortenfor menneskelig iagttagelsesevne; tror paa fornuftens ledende evne — tro er kun tro paa fornuftens tilforladelighed og universets logik, ikke andet —; samler de flest mulige kjendsgjerninger og uddrager af dem almene love og en forklarende teori. Den teori er vor tro.

Sandt nok, i religionen træder ogsaa andre faktorer til, fordi vi selv med vore instinkter, anelser og hele indre liv er et af fænomenerne. Vi ser ei blot en moralsk verden om os, vi har den ogsaa i os, og hvad den derude leder os til at slutte og antage, det erklærer den ret og slet i vort eget indre. Blandt vore instinkter er selve troen, saaledes, at vi tror ikke, fordi fornuften har paavist, at den alene forklarer universet rationelt; men vi tror først, fordi vi er skabt til tro, fordi troen er lige meget en del af vor natur, som forstand og kjærlighed er det. Først sidenefter paaviser den modne tanke, hvad denne tro forstandsmæssig seet er, og hvorledes den gaar til roden af alle ting og er grundlaget for al tænkning som for alt liv.

Den ydre og synlige verdens fænomener er blot „tankens spillepenge“ sagde professor Tyndall, og hele den fysiske videnskab „vilde ikke fortjene sit ry, lagde han til, hvis den stansede med at paavise kjendsgjerninger — hvor nyttige end disse maatte være, — men glemte at søge efter de love, som ledsager og behersker kjendsgjerningerne.“ Det første skridt i alt videnskabeligt arbeide er at gruppere kjendsgjerningerne omkring en tanke, og hele den moderne videnskab er bygget paa abstrakte tanker lige saa transcendentale (ubeviselige) som axiomerne i oldtidens filosofi.

„Stans et øieblik,“ siger den moderne materialist, hvis stamme svinder saa hurtig, snarere for voksende viden end for nogen nyfødt tro. „Videnskaben antager vistnok meget, der ikke kan sanselig paavises, men den gjør det altid med den forstaaelse, at det lod sig saaledes paavise, var blot sanserne skarpe nok. Den antager og godkjender intet immaterielt eller overnaturligt.“

Men det er ikke saa. Den moderne videnskab betinger ofte og

erkjender undertiden ligefrem det immaterielle. Den taler om og forudsætter rum og tid; men rum og tid er ikke materielle ting. De er immaterielle.

Ogsaa naturens kræfter driver os, trods antagelsen af en æter, ud over det materielle. Det er et af mange videnskabsmænds kjæreste dogmer, at ingen kraft kan eksistere uden i og med materien, som en egenskab ved denne. Derfor har man antaget æteren. Tyngdens, tiltrækningens kraft forplanter sig jo fra klode til klode gjennem himmelrummet. Skeede det gjennem det tomme rum, saa blev kraften straks noget immaterielt. Man mener derfor, at den overføres i og af æteren som en egenskab ved den — som vibrationer eller bølger. Intet er imidlertid endnu forklaret paa dette felt. De kemiske kræfter forplanter sig ligeledes fra atom til atom gjennem store mellemrum. Hvorledes? Atter maa æteren gjøre tjeneste. Kræfterne forplanter sig som egenskaber ved den. Men vi har seet, at allerede den er halvt immateriel. Og dog har man ved dens antagelse blot skudt problemet et skridt tilbage, ikke løst det.

Enten er æteren noget ganske nyt i verdensrummet, en art materie der ikke er materie — absolut sammenhængende, ikke afdelt i atomer; tyndere end den letteste gas og seigere end staal, og i saa fald bliver det omtrent umuligt at forklare, hvorledes i det hele taget noget kan bevæge sig i denne verden, eller ogsaa bestaar ogsaa den af fint fordelte atomer, og da staar vi overfor det gamle spørgsmaal: hvorledes forplanter kraften sig gjennem det tomme, immaterielle rum fra æteratom til æteratom? Man trænger i virkeligheden her en ny æter, endnu finere end den anden til at fylde alle mellemrum mellem den sidstes atomer — osv. i det uendelige.

Kort sagt, den antagelse, at al kraft er absolut bundet til materien og kun kan findes, hvor den findes, som en egenskab ved den, fører til saa mange modsigelser og umuligheder, at forskere og tænkere i senere tid har begyndt at antage kræfternes immaterielle karakter som den mindre usandsynlighed og reducerer baade atomer og æter til kraftlinjer og krafthvirvler.

Gaar vi over til det organiske livs omraade, slaar den mekaniske forklaringsmaade endnu mindre til. Tænk paa alt dette, som videnskaben endnu staar overfor hjælpeløs som et nyfødt barn: fortidens kjærlighed og had indregistreret i afkommets legemlige og aandelige bygning; den nyudklækkede kylling huggende sit insektbytte med en veterans dygtighed . . .

Eller i hver tanke og viljeanstrengelse hos os selv er der noget, som ikke lader sig reducere til en egenskab ved materien. Det kan ikke maales i fodpund. Endog for at frelse den fundamentale lov om kraftens

bestandighed og kredsløb og hindre den fysiske aarsagsfølges kjæde fra at falde istykker, har videnskabsmænd maattet indrømme, at tanker og fysiske kræfter ikke indbyrdes overgaar i hinanden, men løber i parallele paa hinanden influerende strømme. Der er vekselvirkning og harmoni mellem dem, men ikke ud- eller omveksling. To verdner mødes i os — en materiel og en immateriel.

Det fortælles om Raoul Pictet, den schweiziske naturforsker, at da han engang længe havde hørt paa en katolsk biskop, som lagde ud om videnskabens religionsnedbrydende tendenser, spurgte han: „Har Deres høiærværdighed seet Gud?" — „Nei, naturligvis ikke," var svaret. — „Da har jeg som en søger efter sandhed den fordel fremfor teologerne," sagde Pictet, „at jo længer jeg studerer naturen, desto tydeligere ser jeg Gud i alle dens dele og fænomener." — Det er det syn, som i vor tid bliver mere og mere almindeligt blandt alle ledende videnskabsmænd.

Ogsaa materialisterne maa indrømme, at mennesket er et dobbeltvæsen — aand og legeme; men for dem er aanden blot en egenskab ved den materielle organisation, dennes livsytring; og med dens død svinder aanden bort som pianoets toner, naar strengene brister.

Men selv videnskaben giver dog talrige vink, der peger i en helt anden retning. Den betoner i senere tid det immaterielle — eller næsten immaterielle — paa det materielles bekostning. Naar Røntgen kan sende sine straaler gjennem træ og sten og fotografere gjennem mur og metal, falder det ei da lidt lettere at give tiltro til den række undre, der beror paa menneskets evne til at sende tanker direkte fra hjerne til hjerne over hav og gjennem lukkede døre. Er det længer utænkeligt, at min hjerne skulde kunne sende tankestraaler gjennem væggen til en anden hjerne, som Røntgen sender sine usynlige lysstraaler? Tankeoverføring (telepati), sjælelig helbredelse, clairvoyance (aandesyn) har allerede i flere aar paatvunget sig en del omhyggelige og kritiske undersøgere som sandhed. Mon ei Røntgens opdagelse vil bringe dem til mere almen antagelse?

Men medgives det, at sjælen saaledes kan meddele sig til andre uden materiens mellemkomst, uden hensyn til afstand, saa er jo dermed troen paa dens immaterialitet og uafhængighed af materien og af dens omskiftelser — dens evne til at overleve døden betydelig styrket. Heller ikke er da den tanke, at de døde fra sine verdener sender bud med trøst og hjælp til venner her, saa utænkelig som før.

Menneskets historie er et jevnt fremskridt fra materialitet til aandelighed. Ligger det da ikke nær at antage, at døden normalt er dets fulde befrielse fra den materialitet, der var et middel til udvikling, men omsider er blevet en hindring og dødvegt — at den er den port, hvorigjennem vi

træder ud af den materielle og ind i en immateriel eller mindre materiel verden? Ogsaa her giver den nyere videnskab bekræftelse af nye, suggestive analogier. Den lærer at flere gasarter samtidig kan fylde det samme rum, uden at de uddriver hinanden, — hver ny gasart forholder sig, som om rummet var tomt. Og æterens bølger fylder atter mellemrummene mellem molekylerne, som var den alene tilstede; den kan bølge gjennem og udføre sit arbeide i de fasteste legemer uden hindring. Er det da ikke tænkeligt, at den aandelige personlighed, som hvert menneske ved sit liv skaber sig, ogsaa kan finde udtryk og form i en art tankens æter, der fylder legemet, men er aldeles uafhængig af det; at denne æter mere og mere bliver sædet for vor virkelige personlighed og bevidsthed, og at den ved døden skiller sig ud fra legemet og overføres til en anden verden, der tør ligge nærmere end nogen aner?

Antagelsen er jo i harmoni med alt, vi forøvrig ved. Ethvert liv og specielt det energisk og høit moralsk førte liv udvikler en stadig energi og skaber et indre immaterielt, men ganske reelt kraftmoment, — det vi kalder karakter — der ikke godt kan gaa sporløst tilgrunde. Kraft forgaar jo aldrig. Det er blot det altfor materielle syn, der kan overse, at døden tilsyneladende tilintetgjør en vældig kraft, der ikke gaar over til noget andet i materiens verden. Den personlighed, der gaar tilgrunde, dukker ikke op i form af forraadnelsens kræfter. Den bliver væk. Men fordi den er en kraft, der ikke kan maales i fodpund eller varmegrader, fordi dens maal og udtryksformer er kjærlighed, retsind, vilje, derfor glemmer vi, at ogsaa den maa være underkastet den almene lov, at ingen kraft forgaar. For et mere udviklet syn, vilde det utvilsomt være lige saa umuligt at tænke sig en sterk karakters sporløse forsvinden, som at tænke sig, at et jernbanetog pludselig kunde braastanse, uden at kraften gik over til varme eller til andre former. Sandsynligheden taler for, at denne kraft, dette moment, som vi kjender af dets vældige virkninger, er opmagasineret i noget, der ikke deltager i legemets død og opløsning; at legemet er dens forankring til denne verden, og at med dets død føres den udenfor vor horisont.

Videnskaben viser videre, at hundre forskjellige kraftformer kan virke inden samme rum, som om hver enkelt havde rummet for sig selv. Er da kanske de levendes og de dødes verden ogsaa en og den samme verden, saaledes at ikke rum, men væsensforskjel skiller dem ad? At der ved døden ikke finder nogen „overføring“ sted til andre verdner, men blot sker en forandring af væsensart — fra materialitet til immaterialitet? „En forandring saa ubetydelig som den, der finder sted, naar den smeltende is omsider giver efter under vegten af den lille sten, der har ligget paa den, tør være nok til at bringe os ind i et andet og absolut

forskjelligt univers, der dog ikke er et andet, men det samme, hvori vi nu lever, men ser og fatter saa ufuldstændigt," — siger Edwin Arnold.

Man merke sig ogsaa, at videnskaben ofte har konstateret en opklaring af aandsevnerne netop lige forud for døden og under omstændigheder, da fænomenet synes at trodse enhver fysiologisk forklaring. Dr. La Roche, en Filadelfialæge, offentliggjorde for nogle aar siden et skrift om „Aandsevnernes gjenvaagnen lige forud for døden." Han erklærer, at en saadan gjenvaagnen ofte finder sted, selv hvor hjernen er ilde medtagen af sygdom, „hvor der er inflammation af hjernedækket og endog abnorme forandringer i selve hjernesubstansen." Brown-Sequard har iagttaget, at kolerapatienter ofte vedligeholder tanken klar og aktiv, endog naar blodet i sygdommens sidste stadier bliver sort og levret. I tilfælder af kronisk vanvid eller livslang idioti, hvor hjernens sygdomme og ufuldkommenheder har været uhelbredelige, har den normale personlighed vist sig et øieblik lige forud for døden, for ligesom triumferende at erklære, at den ikke gaar under med vraget og ikke er en del af det. Harriet Martineau *) fortæller om en idiot, hvis moder var død, da han var to aar gammel, og som siden ikke viste tegn paa erindring om hende. Da han 30 aar gammel døde, vendte han dog pludselig i sidste stund hovedet med et lyst og normalt ansigtsudtryk og raabte med en stemme, der ikke var idiotens: „Min moder — hvor vakker!"

En af mine venner, en absolut sandhedskjær og yderst intelligent dame, fortæller mig, at hun for en tid siden var tilstede ved en niece's dødsseng. Denne var bange for at dø; men pludselig lyste hendes ansigt op, idet hun sagde: „Nei, jeg er ikke bange, for her er Charlie og George og bedstefader" (tidligere afdøde slegtninge). Faa minutter senere udbrød hun: „Det er vakkert — vakkert." Lignende erfaringer er jo almene. Jeg er af dem, der har hørt til de mest skeptiske overfor spiritirmens saakaldte „aandeaabenbaringer"; men nøder ikke disse de døendes syner — mens de endnu har alle sine evners fulde brug — ind paa de mest forsigtige af os troen paa, at i saadanne øieblikke skillet mellem de to verdener bliver trukket tilside for at berolige og opmuntre dem, der skal afsted?

Det hænder, at vi sidder i mørke og alene i vort hjem med storm og regn derude, og vi føler os ensomme. Da ringer telefonen, og langt bortefra kommer en god vens stemme og kjærkomne hilsen, og mismod og ensomhedsfølelse viger. Saa kommer der ogsaa ud af det mørke og det mysterium, der omgiver os i livet, røster, der trøster og opmuntrer og

---

*) En fremragende engelsk forfatterinde.

jager mismod og tvil paa dør — de er sjælens dybe, sterke anelser, den indre stemmes lydelige forkyndelse af aandens overlegenhed og Guds væsen; de er naturens hviskende stemmer om uendelig visdom og kjærlighed; de er samvittighedens evangelium, at den retfærdighed, den kræver af os, kan vi og vente af livets høieste magt; de er den øgende videns og forsknings mange vink og tegn om, at høit over det, som forgaar og vor del i det, staar noget, som ikke forgaar, og hvori vi ogsaa har del; de er — kanske — en underlig tanketelegrafs bud fra dem, der i andre sfærer af liv og tilværelse ved mere, end vi kan vide, og elsker inderligere.

I hvert fald: videnskabens Saulus er i vore dage blevet en omvendt troens Paulus. Den viser os, hvor langt mere vidunderlige end noget eventyr, end noget mirakel naturens dagligdagse realiteter er. Den forkynder, at de usynlige kræfter er de mægtigste. Bortenfor teleskopets horisont, udenfor mikroskopets rækkevidde ligger den usynlige verden, ved hvis ukjendte kræfter alt det, vi ser, holdes vedlige. I hver kubiktomme af rummet aabenbares for os Guds visdom, magt og kjærlighed.

Tør hænde vi staar nær en tid, da videnskaben roligt vil skride frem fra den fysiske til den aandelige verden og ogsaa inden den give os opdagelse paa opdagelse og stille os overfor større og herligere ting, end nogen nu tør drømme. Thi utænkeligt er det, at menneskets tro, hjertelag og fantasi skulde overgaa Almagtens evne til at opfylde og skabe; at vi skulde have drømt vakrere og større, end Gud evner, tænker og gjør. Nei, visselig, de største drømme feiler ei ved overmaal, men ved undermaal af fantasi og tro. Fremtidens viden vil kjende ting, mod hvilke profeternes sterkeste og dristigste tro vil synes bleg og smaalig.

Det er nemlig, hvad al erfaring og al historie lærer os, at virkeligheden altid overgaar alle drømme og alle feeventyr. Liv og natur er altid uendelig rigere, end nogen paa forhaand aner. Det er det faste grundlag for alt menneskeligt haab. Det bedste, du kan tro og drømme er for lidet. De vældigste syner er for blege. Vi kan ei maale vor fantasi eller vor tro mod naturens rigdom eller Guds kjærlighed og skaberevne. „Øie har ei seet, øre har ei hørt, fantasi ei udtænkt — det, som er ivente.“

Mysore — hvorledes India civiliseres.

(Efter **Gnanendra Narayan Ghose** i *„Arena“*).

Japans raske fremskridt i vestlig civilisation er blot et enkelt om end det mest slaaende eksempel, paa hvad der i større eller mindre grad i længere tid har foregaaet hele Asien over udenfor Kinas grænser. Der er gjenvaagnende liv og styrke allevegne og ikke mindst i den verden for sig selv, der kaldes India. Det er til engelskmændenes ære, at de paa alle vis har paaskyndet og fremhjulpet denne udvikling, skjønt de meget vel ved, at den maa føre til, at India gaar tabt for England. Jo hurtigere den indiske befolkning og dens land styrkes og udvikles, desto snarere er det forbi med det engelske herredømme i den del af verden.

Imidlertid har ikke alene englænderne gjort alt for at udvikle landets hjælpekilder, ogsaa i stater, der ikke staar direkte under dem, hvor de blot ved øget handel kan høste indirekte fordel af saadan udvikling, og ikke alene har de fremelsket en med England konkurrerende indisk industri, men de har ogsaa gjort alt de har magtet for at sprede vestens viden og kultur blandt folket, for at gjøre dem til vestboernes ligemænd i kundskab og magt. Medens tsaren frygter for at give sine egne landsmænd oplysning, fordi han ved, at hans magt indskrænkes for hver skole, der bygges, saa har engelskmændene bygget skoler og universiteter og gjort alt de formaar for at meddele al sin egen viden til det folk, som en dag vil benytte saadan viden til at jage Englands repræsentanter ud af landet.

De engelske „residenter“ eller styrere af de forskjellige indiske stater har gjennemgaaende været dygtige mænd, der af al magt har viet sine kræfter til den stats bedste, de har staaet i spidsen for. Naar India med sine 200 millioner mennesker og for en stor del befolket af krigerske folkeslag, der tillades at væbne sig og holde staaende hære under egne officerer, naar det saa sjelden har reist sig mod englænderne, skjønt deres militærmagt i landet er næsten latterlig liden, saa skyldes det utvilsomt i betydelig grad følelsen af, at de engelske styrere i det store hele har styret godt og øvet ret. Der er hele store stater, hvor Englands magt blot repræsenteres af en saadan „resident“. Ikke en engelsk soldat findes i territoriet. Fyrsten styrer selv; han er uafhængig i alle indre sager, saalænge han styrer nogenlunde godt. Han har sin indfødte armé, sit politi, sine egne, gamle love. „Residentens“ magt er blot „moralsk“, og alligevel er den umaadelig.

Heller ikke viser englænderne ringeste frygt for at overlade staters

styrelse til indfødte. De har oprettet høiskoler og universiteter, hvor fyrstesønner og medlemmer af det gamle ledende aristokrati opdrages til styrere og gjøres til englændernes ligemænd i al vestens viden. Og eftersom en fyrsteslegt tiltager i dygtighed, udvider engelskmændene dens magt. De overlader styrelsen uden frygt til de indfødte statsmænd og prinser, de har opdraget, og trækker sine egne mænd tilbage. Kort sagt, de synes virkelig jevnt og klogt at skabe et selvstyret India, der en vakker dag kan undvære deres formynderskab. — De bygger jernbaner og graver kanaler; de planter træer; de udfører storartede vandanlæg, og naar de drives ud af India, vil de med stolthed kunne pege paa, at de gav tilbage til dets sønner et rigere og mere velstelt land, end de fandt.

Netop her ligger vel hemmeligheden ved det lille Englands held som kolonimagt.

Et interessant eksempel paa disse forhold afgiver det selvstændige kongerige Mysore i det sydlige India. Det staar under engelsk beskyttelse og betaler en vis sum som bidrag til det engelske hærvæsen, men er forøvrig i alle indre anliggender ganske selvstændigt under en indfødt fyrste af landets gamle fyrsteslegt. Der er hverken engelske soldater eller embedsmænd i landet; kun en engelsk „resident" eller gesandt. Landet er lidt større end Holland og Belgien tilsammen med 5 millioner indbyggere. Det er et overmaade vakkert bakke- og fjeldland med rige skove og elve der benyttes til tømmerflødning. Jorden er frugtbar, men regnfaldet er ujevnt og usikkert, hvorfor hungersnød ofte har forekommet, idet hele landets høst kan blive afbrændt i et tørt aar. For at forebygge dette har landets styrelse fra gammel tid af benyttet et gjennemført vandingssystem. Vandet i fjeldene og i elvene opdæmmes i reservoirer og ledes ved kanaler udover markerne fra niveau til niveau, saaledes at hver vanddraabe maa gjøre størst mulig nytte, før den faar naa havet.

Landet er kanske bedst kjendt, fordi den berømte Hyder Ali i forrige aarhundre var dets konge. Han var oprindelig en af fyrstens officerer, men bemægtigede sig med vold tronen og søgte siden at drive englænderne ud af India. Hans søn var Tippu Sahib, der faldt i 1799. En ætling af det gamle dynasti blev da af englænderne sat paa tronen. Da imidlertid denne viste sig ganske uskikket til at styre og lod landet forfalde, overtog englænderne i 1831 det direkte styre. Fyrsten døde i 1868 og efterlod sig en mindreaarig arving. Under dennes mindreaarighed fortsattes Englands styre; men saasnart han i 1881 blev voksen, trak England sig tilbage og overlod styret uden indgriben eller hindring af nogen art til den unge fyrste og hans indfødte statsmænd.

Engelskmændene overtog staten i 1831 temmelig ødelagt. I sytti-

aarene indtraf videre flere tørkeaar med forfærdelig nød. En fjerdedel af befolkningen døde af sult eller deraf følgende sygdom. I 1877 var der 280,000 personer, som alene holdtes ilive ved forsyning af fødemidler fra regjeringen. Over atten millioner kroner gik med til at lindre nøden.

Da den indfødte fyrste Chama Rajendra Bhadia Bahadur i 1881, atten aar gammel, overtog regjeringen var derfor landet i en rent elendig forfatning. Indtægterne var hvert aar betydelig mindre end udgifterne og gjelden allerede betydelig.

Fyrsten havde modtaget en god opdragelse og viste sig snart i besiddelse af en regjeringsdygtighed og et sundt omdømme, der gjorde ham til en af tidens bedste regenter. Uheldigvis døde han allerede i 1894; men det lykkedes ham i denne trettenaarige regjeringstid at bringe landet ud af den sørgelige forfatning, hvortil det var sunket ned, og at gjøre det til en af de mest velstaaende og lykkelige stater i Østen.

Det første, der ved hans regjeringstiltrædelse blev gjort, var at bygge jernbaner, gode veie og istandsætte og udvide vandingssystemet og fjeldreservoirerne. De sidste skulde hindre landet fra at lægges øde af et nyt tørkeaar, og veie og jernbaner skulde i væsentlig grad lette forbindelsen mellem de enkelte landsdele og i tilfælde af uaar hindre, at enkelte distrikter led af sult, alene fordi fødemidler ikke itide kunde skaffes frem til beboerne. Paa grund af disse arbeider vedblev i fire aar budgettet at vise aarlige underskud; men fra den tid af har det ikke alene balanceret, men givet betydelige og jevnt voksende overskud, uden at skatterne trods den voksende skatteevne er blevet forøget med en øre.

De fire første aar byggedes der 230 km. jernvei, og i det hele byggedes i fyrstens regjeringstid 700 km.; 13½ million rupier anvendtes til reservoirer og kanaler med det resultat, at landet nu er absolut betrygget mod hungersnød som følge af tørkeaar. Statsindtægterne udgjorde i 1881 lidt over 10 millioner rupi; i 1884 over 18 millioner — uden skatteforøgelse og samtidig med at mange millioner var anbragt i gavnlige statsarbeider uden laant kapital. Der er ogsaa i statskassen en overskydende kontant beholdning paa ni millioner.

I 1881 var der lidt over 6000 engelske kvadratmil dyrket land; i 1894 næsten 10,000. Skove er plantet, hvor de før var blevet udhugget; 35 engelske kvadratmil er saaledes beplantet med særlig værdifulde træer; og det hele skovvæsen staar under et eget og virksomt forstdepartement, der sørger for skovenes bevarelse og udvidelse.

Hver enkelt post paa indtægtsbudgettet udviser en betydelig forøgelse. Der er oprettet en egen bank for landbefolkningen. Skoler er aabnet i alle dele af landet, 866 under englændernes styre før 1881 og over 900 andre siden. Der er nu 85,000 elever i statens skoler, deraf 12,000 piger.

Skolebudgettet er tre gange saa stort som i 1881. Der er oprettet 30 høiskoler for sanskritlærdom, et universitet efter engelsk mønster, en høiskole for kvinder og tre høiskoler for orientalske sprog.

Der er nu 8200 km. gode veie i landet mod 6000 i 1881. Henved 7 millioner rupi er anvendt paa dem siden sidstnævnte aar. Overordentlig meget er udrettet til sundhedsvæsenets forbedring. Indfødte ingeniører har anlagt vandverker i byerne og skaffet rent drikkevand. 120 hospitaler er blevet grundet siden 1881, deriblandt særegne hospitaler for kvinder og børn. En velordnet, videnskabelig skole er aabnet for vordende jordemødre, og kun de, der har den videnskabelige uddannelse, skal herefter faa lov at praktisere; regjeringen har sørget for, at der findes en i hvert distrikt.

Telegraflinjer forbinder alle byer og distrikter, og hver landsby har sit posthus, hvorfra brevene ombæres.

Embedsmænd ansættes alene efter duelighed og eksamenskarakterer. Korruption er ukjendt, og fra embedsverkets top af gaar der gjennem det hele en tjenesteiver og ansvarsfølelse, der ikke hører til det almindelige nogetsteds i verden. Regjeringen er delt i departementer efter europæisk mønster, og fyrsten har fremforalt søgt at omgive sig med ministre med dygtighed og karakter. De to førsteministre, der har fungeret i hans regjeringstid, har begge været statsmænd, der maa sidestilles med tidens bedste. — I det hele har India i det sidste slegtled i sine forskjellige stater frembragt en hel række af statsmænd, om hvem en engelsk autoritet har maattet sige, at de „under usedvanlig vanskelige forhold har udført et arbeide, som faa af Vestens ministre kan opvise sidestykke til.“

Handelen har tiltaget betydelig i disse 13 aar, folkemængden er forøget med over 18 pct. Fyrsten har interesseret sig for og fremmet alt, der kunde tjene til landets vel. Han har ganske af egen drift indført en folkerepresentation, der bevilger budgettet, diskuterer lovene, giver raad og øver kritik. Den bestaar af 300 folkevalgte medlemmer.

Han har ogsaa afskaffet de i India forøvrigt saa almindelige børnegteskaber, hvor to børn vies til hinanden uden dog at leve sammen, før de bliver voksne, men saaledes, at pigen, om „manden“ dør endnu medens hun er barn, betragtes og behandles som enke. Og endelig har han oprettet en høiskole for kvinder.

Fyrsten har efterladt sig to sønner. Den ældste, der nu er elleve aar gammel, er blevet anerkjendt baade af folket og af den engelske regjering som konge. Hans moder, der trofast har staaet ved sin mands side som aktiv medhjælper under hele hans regjeringstid, er formynderske og regentinde. Den engelske regjering har ikke paa nogen vis blandet sig ind i sagen.

Det yderst interessante ved dette, er da, at vi ser en os næsten ukjendt stat i det indre af Sydindia løftet ud af vanstel og halvbarbarisme og gjort delagtig i al vestens ydre civilisation og i al dens viden og kultur udelukkende ved dens egne sønner, uden revolution, uden voldsomme sprang. Ingen engelsk haand har havt del i verket. Og vi har saaledes en indisk stat foruden den japanske som bevis for, at Østens folk endnu er at regne med; at de hverken er døde eller sovende længer; at de kan konkurere med Vesten og udmerket godt kan optage alt af værd i vor kultur og med den styre og stelle sig selv.

Landet holder en egen krigsstyrke paa 3500 mand. Og det er klart, at England blot kan beholde overhøihed over saadanne stater ved den yderste klogskab og moderation, ved kun at optræde som virkelig uegennyttig raadgiver. Den stund, englænderne vilde regjere med sværdet eller i det hele regjere i en saadan stat, vilde vel utvilsomt signalet gives til den britiske magts fald i India.

Saa langt undaf er vel med saadanne fremskridt heller ikke den tid, da Asiakartet tør kjende en uafhængig indisk føderation. Og neppe behøver vi heller at være bange for, at inderne ved at antage vor ydre civilisation skal tabe sine nationale eiendommeligheder — at verden skal blive altfor ensformig. De bedste vidner erklærer, at det langtfra gaar i den retning i Japan; at det viser sig, at race og nationalitet sidder langt dybere end den ydre kultur kan naa; at japaneren forbliver japaner, selv om han eier et bomuldsspinderi eller kommanderer en moderne krigskolos. Og saa bliver det vel ogsaa i India. Folkets nyvaagnen vil blot have tilfølge, at de kræfter atter begynder at virke med øget effektivitet, som skabte vedaerne og hele den indiske literatur. Den fælles ydre kultur vil kun bevirke, at disse kræfter lettere vil gjøre sig følt ogsaa blandt os. De vil omforme, udvide og berige den kultur, der engang bliver deres ligesaa fuldt som vor.

Fysikalske heksekunster.

Ifølge en af *La Nature's* medarbeidere skal kinetoskopet eller kinematografen, ogsaa forevist her i Kristiania, kunne anvendes til merkeligere ting end egentlig paatænkt. Da instrumentet kan sættes i bevægelse i omvendt retning, uden at principet for dets anvendelse derved forrykkes, kan man ikke alene fremstille en bevægelse, saadan som den virkelig foregaar, men ogsaa aldeles omvendt.

Blev en voksende plante fotograferet med bestemte mellemrum, kunde man — ved passende hurtig bevægelse — i kinetoskopet paa nogle faa øie-

blikke se den i vækst, danne blade, knopper og blomster. Men sættes instrumentet i omvendt bevægelse, saa man endda rarere ting. Man saa blomsterne lukke sig og bli til knopper igjen, knopperne aftage og forsvinde, bladene rulle sig ind i knopleiet, grenene minske og blive borte. og tilslut saa man den spæde plante atter forsvinde i jorden. De utroligste ting, siger medarbeideren, er intet mod de billeders virkelighed, som her fremrulles for den forbausede tilskuer. Den drikkende tager sit tømte glas fra munden og sætter det atter fyldt paa bordet. Den røgende ser røgen i værelset og ser den lidt efter lidt trække sig tilbage igjen til eigaren, som efterhaanden forlænges. Bryderen, som har kastet sine klæder af, ser dem atter vende tilbage paa sig, medens han gjør vridninger og bevægelser, hvoraf vi intet begriber, fordi vi ikke er vant til at se selv de simpleste tildragelser i omvendt orden d. v. s. baglængs i tiden.

Man tænke sig dette sat i forbindelse med farvefotografien — hvilke underlige kombinationer og merkværdige foreteelser der maatte kunne fremstilles!

P. E.

Sociale forhold i England.

(Efter marquis **R. Paulucci di Calboli** i „*Rev. d. Revues*").

Intet land i hele verden med undtagelse at Italien og Spanien er saa overfyldt med landstrygere og lediggjængere som England.

Robert Milner.

I.

Den 26de januar 1895 saa jeg i triangelen paa Southampton street et af disse mægtige folketog, som i London altid optræder med saa megen orden og værdighed. Foran processionen, der bevægede sig i retning af Victoriabadene, Peckham, hvor man skulde drøfte en hel del sociale emner, bares en fane, hvorpaa var skrevet følgende ord med store bogstaver: „Englands storhed: — af Londons 5 millioner indbyggere maa en million underholde sig selv og en hel familie med mindre end 18 kr. om ugen. 300,000 lider nød hele sit liv igjennem, 100,000 er tiggere, 1 mill. og to hundre og femti tusen er uden arbeide og fødemidler! Her er 80,000 skjøger, og man har regnet ud, at 40,000 børn gaar sultne paa skolen. Af hvert femte menneske i London dør ét paa fattighus, i sindssygeasyl eller paa hospital."

Disse ord giver vel det bedste bevis for den kjendte sætning, at England endnu er det land, hvor man møder den mest straalende rigdom og den ynkeligste fattigdom side om side. Og de to menneskearter, som skilles ad af pengene, de bærer ogsaa baade paa sjæl og legeme de mest udprægede vidnesbyrd om, at de tilhører to racer. Den ene eier magten,

æren, dyden og pengene, den anden svagheden, skammen, lasten, elendigheden.

Den utrolige mængde landstrygende tiggere, som er en af Englands værste plager, er naturligvis en følge af disse sociale forhold. I general Booths berømte bog *In darkest England* beregnedes antallet af tiggere, drukkenbolte, skjøger, landstrygere og arbeidsløse til 3 mill., det vil sige tiendeparten af hele det forenede riges befolkning. Og Charles Booth — utvilsomt den første autoritet angaaende disse spørgsmaal — har i sit verk *The aged poor in England and Wales* oplyst, at der i England og Wales fandtes 1,369,651 trængende personer, som fik offentlig fattigunderstøttelse i 1894. Man kan da let tænke sig, hvilket forfærdelig høit tal man vilde faa, om hertil blev lagt alle Skotlands og Irlands fattige. Hungersdød er meget almindeligere i England, eller rettere i London, end noget andet sted i Europa. Hobson nævner i sin bog *Problems of Poverty* 101 dødsfald foraarsaget af sult i 1880 og siger, at naar statistiken nævner ét tilfælde, maa man straks lægge til mindst 100, som ikke er blevet registreret.

Og ligesaa upaalidelig som statistiken er for de sultendes vedkommende, ligesaa upaalidelig er den med hensyn til landstrygerne. I Skotland, hvor fattigdommen langtfra er saa stor som i England, opfører statistiken 9,655 landstrygere paa en folkemængde af 4 mill. Men der findes i England flere private selskaber, som har givet temmelig uhyggelige oplysninger om de virkelige tilstande. Saaledes kunde „Somerset standing joint Commitee“ meddele, at grevskabet Somerset med en befolkning paa 530,000 husede 46,000 landstrygere i 1896 mod 29,000 i 1892. I Gloucestershire og Herefordsshire var tilstanden efter politimyndighedernes udsagn omtrent den samme. I Exeter og Colchester iagttoges ligeledes en voldsom stigning i antallet af vagabonder. En af Frelserarmeens folk, Frank Smith, anslog tallet paa løsgjængere uden fast bolig i London til 8 à 10,000, af disse sov altid 2000 under aaben himmel. Med denslags tal for øie vil man nok sande de ord af R. Milner, medlem af *Keighley Board of Guardians,* som staar over denne artikel.

II.

Hvad kan nu aarsagerne være til denne voldsomme stigning af landstrygernes antal?

En meget vigtig aarsag er utvilsomt almissegivningen. Skjønt de Foe's aforisme: at give almisse er ingen barmhjertighedsgjerning, er meget populær i England, saa er det sikkert nok, at det professionelle tiggeri lønner sig meget godt der. For blot at nævne et eksempel: politichefen i Stafford anslaar tiggernes daglige indtægt i hans distrikt til fra kr. 1.50

til 2.00 — deri ikke iberegnet de rigelige maaltider, som medlidende mennesker stadig forsyner dem med. Forøvrig er de private barmhjertighedsinstitutioner fortræffelig organiserede, især i de store byer, og det store, kjendte selskab: *Charity Organisation Society* (hvis leder er den ædle menneskeven W. Bonsfield) har ofte nok forstaaet at afsløre den løiede armod og skamløse dovenskab. Foruden den private velgjørenhed har vi saa statens rige understøttelser og fattighjælp. Bare i England — altsaa ikke medregnet Wales, Irland og Skotland — sluger (i 1893) denne post paa budgettet 360 mill. kr.

Malthus havde fuldstændig ret, da han skrev, at den lov, som berettiger de fattige til at forsyne sig med den mad, de trænger, giver dem et slags ret til at leve uden at arbeide. Og sikkert er det, at denne lov har gjort meget ondt dels ved at lokke de fattige til dovenskab og dels ved at paatrykke dem et umoralsk stempel. Malthus' mening deles af de fleste moderne statsøkonomer: de klager alle over, at de engelske herredsraad giver landstrygeren et varmt værelse, en god seng og et nærende maaltid, som mangen brav arbeidsmand kunde misunde ham. Man mener, at de gode gaver, som disse folk faar, uden at de gjør andet til gjengjæld end en smule arbeide om morgenen, blot skaber nye lediggjængere. Saavel i Paris som i Rom og Milano har de nyoprettede frie natteherberger i høi grad øget mængden af vagabonder.

Foruden al denne fattighjælp, som kaldes *indoor-relief,* ydes der store summer i form af *outdoor-relief*: fødemidler og penge, som bringes til fattige hjem. I Brixworth har man opnaaet det storartede resultat at faa tallet paa fattige bragt ned fra 80 paa hvert 1000 til 6, siden man begyndte at anvende den metode at bringe hjælp i husene; men saa passede man ogsaa strengt paa, at hjælpen blot tilfaldt værdige trængende.

Mange anser den støtte, som arbeidshuse og private barmhjertighedsanstalter yder samfundets ulykkelige udstødte, for ligesaa demoraliserende som klostrenes gjestfrihed i den senere middelalder.

Blandt de mange aarsager, som har indflydelse paa landstrygeriet i England, maa først og fremst regnes den reiselyst, der er saa karakteristisk for engelskmændene, og som allerede Gower, Wicliff og Higden bemærkede, og forklarede — af maanens indflydelse. Men den første og største aarsag til den voksende fattigdom er industriens kjæmpemæssige udvikling. Den revolutionære forandring af samfundsforholdene, som fabrikarbeidet har bevirket, er for arbeiderfamilierne selve skjæbnens inappellable dom. Hvor mange arbeidere har ikke foretrukket det omstreifende liv for den ensformige tilværelse, som udfyldes af maskinernes hvirvlen og surren omkring en! Saa har paa den anden side denne nye organisation af arbeidet gjort

dette lettere og mindre ødelæggende, hvoraf en følge har været, at kvinden er fremtraadt paa arbeidsmarkedet.

I aarhundrets begyndelse var der i England en overflod af kvindelige landstrygere, og det skyldtes den omstændighed, at mændene havde bemægtiget sig alle de erhvervsgrene, som siden har skaffet hæderlige fattige piger et levebrød. Dengang kunde det siges, at „Londons kvinder ikke vil klædes af andre end sine mænd.“ Nu for tiden trænger kvinderne mændene ud af arbeidsmarkedet. Statistiken viser en slem forøgelse af fabrikarbeiderskernes antal med 40 pct. om aaret. Kvinderne og børnene driver mændene ud af verkstederne og fabrikerne, — tager levebrødet ud af munden paa dem ved den nedsættelse i arbeidslønnen, som er den første følge af deres konkurrence. Saa maa man desuden huske paa, at i England er kvindernes konkurrence meget skadeligere for mændene end andre steder, da landet huser en stor mængde ugifte kvinder, der besidder en liden formue, som de ikke kan leve af, men ved hjælp af hvilken de kan greie sig, saa de blot behøver en ubetydelig merindtægt. Denne skaffer de sig ved at levere arbeide for en sulteløn, som ingen mand kan tænke paa at modtage. Med fuld ret kan det paastaaes, at kvindens indtrængen paa arbeidsmarkedet foruden at true mændene økonomisk er en tilintetgjørelse af alt familieliv og dermed af folkets fremtid.

Mange iagttagere har bemærket den uhyggelige kjendsgjerning, at kvinderne af den lavere klasse i England mere og mere mister sine kvindelige egenskaber og udvikler sig til et slags mænd. Intet forbauser den fremmede mere end mangelen paa moderkjærlighed hos den arbeidende klasses kvinder, sammenlignet med denne følelses styrke hos de italienske og franske mødre af samme samfundsklasse. En englænder Mr. Beauer Neale erkjender dette faktum uden forbehold i sin bog om „Unge forbrydere i Manchester“. Han udtaler saaledes et sted følgende sterke ord: „et barn faar her en meget daarligere pleie, end den et dyr giver sine unger.“ Og berettigelsen af disse voldsomme udtryk belyses af statistiken. Der er yderst faa franskmænd, som forlader sin moder for at udvandre til Amerika, der er en mængde italienere, som tager med sig sin gamle moder, naar de udvandrer fra sit fædreland, men det hænder aldrig, at englændere tager sine gamle forældre med sig over havet. De sidste statistiske opgaver fra Italien fortæller, at i aaret 1894 udgjorde de udvandrere, som tog sine familier med, 55 pct. af det hele antal.

De sørgelige følger af de engelske mødres forsømmelse af sine børn viser sig selvfølgelig tydeligst i forbryderstatistiken. Af 43,835 personer, som dømtes i 1893, var 18,000 under 21 aar og 2000 af disse havde endnu ikke fyldt sit tolvte aar. Og tilfælder af tilbagefald paa forbryderbanen er ligesaa hyppige blandt børn som blandt voksne. Disse sørgelige

tilstande bliver yderligere forværret derved, at et saa overvældende stort antal børn fødes af lastefulde og forkomne mennesker. Ifølge den officielle statistik for 1893 kom der paa 179,000 mænd og 317,000 kvinder — alle at henføre under rubriken fattige — 242,000 børn. I intet andet land er antallet af ægteskaber blandt fattige og dermed følgende barnefødsler saa overvældende stort.

Gjennemsnitsalderen, hvori en arbeider gifter sig i England, er 22 aar, medens de mere fornuftige bedre lønnnede funktionærer gjennemsnitlig naar 31 aar, før de indlader sig paa den ansvarsfulde opgave at stifte familie. I Frankrige, Italien, Rusland og Tyskland gifter arbeiderne sig i regelen mellem det 25de og 30te aar.

I de fleste lande, saaledes særlig i Frankrige, gjælder det som en regel, at fattigfolk, der er sunket under et vist lavmaal af elendighed, lader være at gifte sig: de føler maaske, at de ikke bør tillade sig denslags flotheder. I England derimod er forholdet helt anderledes; — der har ikke engang de mest forkomne udskud af mennesker nogensomhelst frygt for de sandsynlige følger af ægteskabet. De adlyder blindt det bibelske bud: „Vorder frugtbare og formerer eder!“ Montesquieu tænkte sikkert paa England, da han skrev, at det er de mennesker, der aldeles intet eier: tiggere og dagdrivere, som faar flest børn.

Helt til ud i anden halvdel af vort aarhundre er det de naturlige og sociale forhold, som danner den bedste modvegt mod den altfor rigelige forøgelse af slegten. Nu er, takket være hygienens fremskridt, den almindelige dødelighed — og særlig blandt de fattige klasser — i høi grad formindsket. Man vil derfor godt kunne hævde den tilsyneladende paradoxale paastand, at den seirigt fremadskridende civilisation i høi grad har begunstiget fattigdommens og landstrygervæsenets frygtelige fremvekst.

III.

Af Englands jord er den ene halvdel fordelt paa 5000 personer, en trediedel eies af andre 6000, medens den resterende sjettedel tilhører 200,000 individer. Overalt, hvor der findes store eiendomme, siger Adam Smith, hersker ogsaa stor ulighed i formuesforhold: for hver rig mand er der mindst 50 fattige. Disse store eiendomme paa enkeltmands haand hindrer opkomsten af de mindre selveiere. Hvordan skulde nemlig en almindelig mand kunne faa en eiendom for den smule kapital, han kan besidde? Vi møder da ogsaa i England som i Rusland det sørgelige syn af et talrigt bondeproletariat. Og vi møder endvidere en landbefolkning, som for den største del bestaar af lønsarbeidere, medens jordbruget i alle andre europæiske lande som regel drives af selveiere og mere eller mindre uafhængige leilændinger. En bonde, som arbeider for fast løn, er der

undtagelsen. Men, hvad der er mest foruroligende ved Englands økonomiske forhold er, at den offentlige mening rolig finder sig i disse tilstande. Heraf forklares da ogsaa den voldsomme tilstrømning til byerne, landsbygdernes affolkning og fremveksten af disse horder af tiggere, som vender tilbage til sit gamle arbeide i lugetiden og skurannen, men især naar humlen skal indhøstes. Det arbeide, som kræver større folkehjælp, udføres af disse omstreifende tiggerbander. Dette landstrygervæsen blandt bønderne har taget slige dimensioner, at — om man kan tro en indberetning fra *Howard-association* — kvinderne i Northumberland enten stænger sig inde eller gaar ud med gevær paa skuldrene, naar deres mænd er ude ved sit arbeide! Hverken i Sicilien eller Sardinien er det kommet saa vidt. Disse sørgelige forhold bidrager selvfølgelig i høi grad til at forværre den farlige krise, som jordbruget i det forenede kongerige gjennemgaar for tiden.

Hvor daarligt det end staar til med jordbruget i de fleste europæiske lande for tiden, saa er det dog ingen steder saa elendigt som i England, hvor jordens værdi og afkastning er sunket i en utrolig grad i de senere aar. Agerbruget har forgjæves søgt at holde sig oppe i den frie konkurrences tidsalder: nu maa det overgive sig paa naade og unaade. I en indberetning, som det kongelige agerbrugsselskab nylig har udgivet, meddeler William Bear de uhyggeligste oplysninger herom. Han nævner eiendomme i Suffolk, som er reduceret til 70 pct. af sin oprindelige værdi. *Quarterly Review* har ogsaa nylig havt en lang artikel angaaende det samme emne. Af den erfarer vi, at medens det totale udbytte af agerbruget i 1874 var over 5 milliarder, var det i 1895 sunket ned til noget over 3 milliarder (tallene er her afrundede).

Alt dette har selvfølgelig havt sin alvorlige betydning for arbeidernes løn, men lige uforsynlige og ødsle er disse. Al verden ved, hvor sparsommelig den italienske og franske arbeider er, hvilken absolut foragt de nærer for luksus og overdaadighed, og hvor deres kvinder sparer i huset og arbeider med jorden. Men ingen større modsætning hertil kan tænkes en den engelske arbeider. Jeg husker, hvor forbauset jeg blev, da jeg en tid boede hos nogle bønder i Norfolk. I den store hovedbygning mødte jeg en storartet pragt og den mest udsøgte komfort; i salonen var der piano og malerier; maden var fortræffelig og vinene mange og af sjeldne aargange; man kjørte i ekvipage og opvartedes af tjenere i livré! Og denne ødselhed er karakteristisk for alle englændere af de lavere klasser; til bevis herfor vil jeg blot nævne den uhyre forskjel, som finder sted mellem engelske tjenere og franske, tyske osv., som man kan støde paa i europæiske og amerikanske hoteller. Englænderne har aldrig en øre i lommen og er altid forgjældede, medens de andre lægger sig penge op.

Langt heldigere har Englands industri været i sin kamp for at holde

sig oppe under den almindelige krise. En mængde mennesker, der har maattet forlade sine smaa jordbrug og tjenester paa landet, har fundet beskjæftigelse i byens fabriker. Den engelske industris anerkjendte overlegenhed har tilladt fabrikanterne at holde lønningerne høiere end i noget andet europæisk land. Man har beregnet, at arbeidslønnen i de senere aar er steget med 30 pct. Stigningen har været høiest for de mindreaarige arbeideres vedkommende, medens de kvindelige arbeidere endnu er meget daarligt aflønnet.

Resultatet af det hele: en almindelig udvandring fra landet til byerne. Selvfølgelig gaar strømmen her som i alle lande til hovedstaden. Frankrige vandrer til Paris og England til London. I gamle dage drog Albions sønner med pilgrimsstaven i haand og muslinger paa kappen til den hellige Thomas's grav i Canterbury. Deres efterkommere derimod vandrer i flok og følge til en af de mange kneiper i Whitechapel.

En geologisk gaade.

Drivende sten i Nordsjøen.

E(rnst) K(rause) fortæller i *Prometheus:*

I en aarrække har man paa Nordsjøens kyster, i Holland, Schleswig, Danmark og det sydlige Norge, iagttaget en eiendommelig slagg, der fløď om paa havet og ved høivande kastedes iland. Disse slagger har forskjellig farve, fra mørkegraa, næsten sort, til lysebrun. De er opfyldt af utallige, overordentlig regelmæssige, kuglerunde hulrum, omtrent af en erts størrelse, og disse hulrum gjør slaggerne ualmindelig let flydende. Ved strømme og storme var det altsaa let forstaaelig, at de kunde finde en saa vid udbredelse.

Men hvor kom de fra?

I lang tid har dette spørgsmaal voldt geologerne meget hovedbrud, da man holdt dem for vulkanske dannelser, men vanskelig kunde faa det eiendommelige udbredelsesomraade til at rime sammen med nogen kjendt vulkansk virksomhed i nutiden. Der opstilledes høist forskjellige hypoteser. Efter enkeltes mening hidrørte de fra islandske vulkaner. Men hvorfor manglede de da ganske ved det nordlige Norges kyst. Ved nærmere undersøgelse viste det sig da ogsaa, at ingen af de lavastrømme paa Island, der naar havet, besidder lignende bygning som disse gaadefulde slagger. Slaggernes størrelse — indtil en meter lange — gjorde ogsaa denne antagelse usandsynlig. Andre mente, de kom fra Antillerne. Imidlertid manglede slaggene aldeles paa de atlantiske kyster af Europa og Nordamerika. Kun omkrigg Nordsjøen var de at finde. Hvor i al verden kom de fra? Fra en undersøisk vulkan?

Prof. Felix i Leipzig var den første, som efter mikroskopisk undersøgelse udtalte den formodning, at man her havde at gjøre med en

kunstig dannelse. Han kunde imidlertid ikke gjøre rede for, hvorfra den hidrørte. Ved et sjeldent tilfælde optog paa engang og uafhængig af hinanden prof. Wichmann i Utrecht og dr. Bäckstrøm i Stockholm dette spørgsmaal i 1891, og ved sine undersøgelser kom de nøiagtig til samme resultat. Efter disse herrers mening hidrører slaggerne fra et meget begrænset omraade — nemlig masovndistriktet omkring Middlesbro i England. Det er nu bragt paa det rene, at slaggerne fra disse masovne paa skibe føres nogle mil ud i Nordsjøen og styrtes i havet. Størstedelen synker tilbunds, men en del, som er meget blæret og porøs, flyder med lethed omkring, indtil det omsider lander paa en eller anden kyst — forat skaffe lærde herrer hovedbrud. — Med denne forklaring stemmer forskjellige omstændigheder godt overens. Disse slagger mangler f. eks. ganske i alle ældre geologiske samlinger: man var nemlig ikke begyndt i Middlesbro at styrte affald i søen før i begyndelsen af 40-aarene. Ellers vilde stene saa merkelige i sin forekomst og udbredelse sikkert være blevet indlemmet i samlingene, især da de slet ikke er sjeldne. Siden man kom underveis med slaggernes oprindelse, har de ogsaa vist sig at indeholde smaa stykker jern og — ubrændt kokes, hvad der er det bedste bevis for deres afstamning. *P. E.*

Reichenbachs odlære.*)

Det er just ingen fremtrædende, men alligevel en ganske merkelig plads, Karl, friherre af Reichenbach, indtager i det 19de aarhundres videnskabelige historie.

Skjønt han har kvalifikationer for og paa en vis maade kan gjøre retmæssig krav baade paa præsidentstolen i en videnskabelig forsamling og paa mystikerens taburet, hører han i virkeligheden ikke hjemme paa nogen af dem. Ingen tør regne kreosotens og paraffinens opdager til de mere eller mindre bedragerske parvenuer, der i vort aarhundre periodevis er dukket op med nye visdommes evangelier for atter at afsløres og forsvinde. Men ingen tør heller regne ophavsmanden til odlæren, som den foreligger udført i de mindste detaljer og anvendt som forklaring saa at sige paa alt menneskeligt uforklarligt — ingen tør regne ham til de varsomme, vantro empirikere.

Forstødt af sine fordums videnskabelige venner og omgivet af en liden skare halvt hysterisk troende sidder han for efterverdenen paa Schloss-Reissenberg som en videnskabelig særling, der har lidt nederlag ved bevidst

*) Denne artikel er skrevet paa anmodning af *Kringsjaas* redaktion ianledning en passus i Bjørnsons opsæt „Mod Armauer Hanssen“ og en artikel af Karl du Prel: „Røntgens straaler og odlyset.“ (Se *Kringsjaa* VI, h. 3 og 4).

eller ubevidst at prøve det umulige: en naturlig forsoning mellem mysticisme og materialisme, mellem aandens vilde, tøilesløse spekulationer og sansernes smaa, sparsomme erfaringer. Selv har han tilsyneladende ingen følelse af sin forladte stilling. Tillidsfuld og seiersikker som en erobrer, der planter civilisationens fane paa nyt, ukjendt land, paakalder han med tryghed fremtidens afgjørende dom. Her gjennem mit mørkekammer gaar fremtidens vei til lykke og kundskab!

Der er noget mærkelig sammensat ved denne industridrivende og videnskabsdyrkende friherre. Han sidder inde med samtidens viden og er alligevel et slags moderne alkymist, der med stigende iver søger de vises sten. Revet med af en idé nøier han sig ikke med spekulativt at udforme den, men forfølger den eksperimentelt, ofte tilsyneladende fuldt videnskabelig, uden at eie noget mer end sin egen subjektive overbevisning som sikkerhed for, at ideen er andet end hjernespind og gjøglebilleder. Det har ikke lykkedes ham at godtgjøre for et eneste kyndigt menneske det faktiske grundlag, hvorpaa han bygger. Alligevel reiser han paa dette grundlag med febrilsk arbeidsiver et system, der er større maaske og mer omfattende end nogen anden eksperimentators. Anfaldt med næsten skaanselløs bitterhed baade af fysikere og okkultister er han alligevel selv overbevist om, paa de førstes uangribelige grundlag, at have leveret den forklaring, de sidste altid har søgt efter for at kunne tilfredsstille almindelig sund menneskesans. Han er en underlig legering af usans og sundt omdømme, af fantasteri og nøgternhed, af blind trostrang og kritisk sandhedskjærlighed — en forbausende ensartet legering. Han er kort sagt en opgave for en psykologisk essayist.

Karl von Reichenbach blev født i Stuttgart den 12. februar 1788. Han studerede naturvidenskab ved tyske universiteter, tog doktorgraden og gav sig derpaa i kast med forskjellige praktiske opgaver. Blandt andet anlagde han en ovn for fremstiling af trækul i stor maalestok og slog med meget held ind paa jernverksdrift. I 30-aarene vakte han almindelig opmerksomhed ved at opdage kreosot og paraffin, to stoffe, der har faat udstrakt praktisk anvendelse. Han stod ved denne tid paa en udmerket fod med flere ledende videnskabsmænd baade i og udenfor Tyskland og havde idetheletaget ved sin industrielle og videnskabelige virksomhed skabt sig et navn af god klang. Alle, der kom i berøring med ham, beskriver ham som en nobel karakter, varmhjertet og uegennyttig. Specielt skal han have været sjelden sandhedskjærlig, hvad der er af betydning for en rigtig bedømmelse af hans hele lære.

Det var sandsynligvis i den første tid efter 1820, hans opmerksomhed blev draget i den retning, hvori efter egen opfatning hans livs hoved-

opgave laa. Han havde jo opdaget en helt ukjendt naturkraft, som skulde undersøges, udforskes og beskrives! Der er intet merkeligt i, at han villig bød en saadan opgave de størst mulige ofre. I næsten et halvt aarhundre viede han den en stor del af sin energi, sin tid og sin formue. I omfangsrige værker fremstillede han og forsvarede sine resultater, og befatningen med den nye naturkraft optog ham literært og eksperimentelt lige til hans sidste leveaar. Saadan har det gaaet mange før ham, og saadan vil det gaa mange efter ham overfor opgaver af virkelig eller indbildt betydning. Det merkelige ved Reichenbach er, at han ud fra de forudsætninger, han virkelig besad, anvendte saadanne midler og en saadan fremgangsmaade. Hvis korte, aforistiske udtryk ikke altid indeholdt en løgn, vilde jeg sige: det merkelige er, at han kjæmpede som en løve, arbeidede som en mand, men tænkte som et barn.

Han døde 81 aar gammel i Leipzig den 19. januar 1869.

Navnet od er afledet af en sanskritisk rod vâ, der betyder blæse, vifte. I germanisk heder det wuodan, wodan, odan eller odin. Den betegnelse, Reichenbach valgte for sin nye naturkraft, er altsaa af nordiskmytologisk oprindelse.

Od er en naturkraft af samme art som alle andre naturkræfter. Den kan nærmest ligestilles med varme, lys, elektricitet osv. — kortsagt med de kræfter, hvis eiendommeligheder betinges af visse svingningsfænomener. I et stort verk „Die Dynamide f. ca." har Reichenbach selv gjort rede for ods forhold til disse andre naturkræfter. Der er altsaa intetsomhelst overnaturligt eller oversanseligt ved odkraften. Den er en bestemt svingningstilstand hos legemernes mindste dele paa samme maade som varme og elektricitet er det. Den staar fuldstændig i samme slegtskabsforhold til de øvrige naturkræfter som disse til hverandre indbyrdes. Naar den ene kraft kan overføres til den anden hele rækken rundt, varme til elektricitet, elektricitet til lys, lys til kemisk aktion osv. saa hører ogsaa od hjemme i denne række. Od kan frembringes af varme, af mekanisk arbeide, af elektricitet osv. Forsaavidt er alt greit og klart. Fra videnskabelig side kan der ingen indvendinger gjøres mod en saadan antagelse.

Denne nye naturkraft har imidlertid fremfor alle andre den særegenhed, at den ikke direkte kan opfattes og heller ikke paa kunstig maade gjøres opfattelig uden for mennesker med visse bestemte egenskaber. Saadanne mennesker kalder Reichenbach sensitive. De er ingenlunde sjeldne — tvertimod. Hvert andet eller tredie menneske hører i regelen til de sensitive. Efter sit forhold til od bliver paa en maade hele menneskeheden at dele i to store grupper: de sensitive og de ikke-sensitive — med andre ord: de, der fornemmer odfænomenerne, og de, der ikke fornemmer

dem. Forskjellen er imidlertid ingen absolut; der er svagt-sensitive, som nærmer sig almindelige mennesker med hensyn til sanseevne, der er middelssensitive, og der er sterkt-sensitive, hvis sansning er ligesaa skarp om ikke skarpere overfor od end overfor lyd, lys, varme og andre almenmenneskelige foreteelser.

En sensitivs vigtigste kjendemerker er vi allesammen fortrolig med, naar vi bare først gjøres opmerksom paa dem. Siden disse mennesker er saa talrige omgaaes man dem selvfølgelig daglig, og ingen kan have undgaaet hos sig selv eller andre at lægge merke til iallefald en del af de eiendommeligheder, der udmerker det odsansende menneske.

En sensitiv er urolig i mange menneskers nærvær. Han taaler ingen bag ryggen paa sig, skifter ofte plads og kan paa ingen maade fordrage at sidde paa et sted, der endnu er varmt efter en anden. Han er en daarlig sengekamerat, kaster sig, sparker klæderne af og faar vanskelig sove. Han snur altid ansigtet mod væggen, naar han sover. Hans egne klæder generer ham; det er ham en pine, naar nogen under samtale tager ham i knapperne, klapper ham paa skulderen eller lignende. Slikking af katte eller hunde kan han ikke udstaa. Filing, knitren af silketøi, raslen af papir osv. er ham en uudholdelig tortur. Han lugter, hører og føler en hel del ting, som andre ikke har anelse om. Han har ofte hovedpine og mavesmerter, er tilbøielig til krampe, afmagt og nervelidelser, har forudfølelse af veiret og er ofte søvngjænger. Desuden lider han af svimmelhed. At danse, gynge eller se paa hurtige dreininger er ham umuligt. Han er næsten altid sjøsyg. Dernæst har den sensitive sin egen diæt. Han trænger ialmindelighed yderst lidet næring. Frk. Beyer og frk. Zinkel var to af Reichenbachs bedste sensitive. Den første spiste ofte bare et stykke rugbrød hele dagen, den anden en kop kaffe uden sukker, et stykke brød, lidt suppe eller lignende, skjønt hun var struttende sund, stærk og stor. Den sensitive har ingen appetit om morgenen. Han tager sin frokost henimod middagstid, spiser mer om vinteren end om sommeren og mer ved fuldmaane end ellers (!). I regelen vil han bare have kold mad. Der gives intet i verden, som en sensitiv til syvende og sidst foretrækker fremfor — salat, især rosensalat. Sure sager, sødsure frugter, kornspiser, melk og eg er hans fornemste næring. Kjød kan han imidlertid ikke med uden i raa tilstand. Frk. Beyer, der var „en mild europæerpige, godhjertet, øm, følelsesfuld og overmaade snil,“ satte med vellyst en halshugget høne til munden og slubrede det varme blod i sig, medens dyret sprællede i hænderne paa hende. Der gaves for hende ingen kosteligere nydelse end det. Opvarmet mad er den sensitive saa modbydelig, at den oftest medfører kvalme. Søde sager, tobak, alkohol og mange krydderier er ham imod. Skarpe stoffe som peber, sennep, ræddiker osv. kan han derimod

godt med. Hans bedste drik er vand. Han tørster mer i vinterkulden end om sommeren og mer ved fuldmaane end ellers (!). Om aftenen bliver han tidlig søvnig, men er til gjengjæld oppe med solen. I soveværelset maa det være koldt. Hede er idetheletaget uudholdelig for den sensitive. Varm luft, varme bad, varm mad osv. taaler han ikke. Han er sædelig, nøgtern og nøisom, men dog paa en vis maade lidenskabelig og sensibel. Den sensitive kvinde er gjerne frugtbar og eksemplarisk som mor.

Jeg skulde mene, at nogen hver af os har stødt paa symptomer af denne art, om end nogle af dem hører til de mere sælsynte. En hel del af dette skriver vi uden videre paa et svækket nervesystems regning. Man skjønner af beskrivelsen og ved det kanske ogsaa af egen sørgelig erfaring, at mennesker af den sort kan blive en stadig kilde til lidelse baade for sig selv og andre. Reichenbach søger ogsaa aarsagerne til et saadant almenbefindende i nervesystemet, men han anser det paa ingen maade som nogen svækkelse. Det skyldes en finere struktur af nervevævet. Det er en kvalitativt og kvantitavt større følsomhed, en finere fornemmelsesevne, mere et talent end en sygelighed.

Efter at vi nu har lært en sensitivs vigtigste ydre egenskaber at kjende, spørger vi uvilkaarlig med en vis nysgjerrighed, hvad disse mennesker opfatter mere end os andre? Forskjellen er jo den, at de foruden lydsans, lyssans, temperatursans osv. har en sjette — nogle vil kanske sige: syvende — sans, der ikke tilkommer mennesker ialmindelighed, men kanske er mer omfattende og alsidig end alle de andre tilsammen — odsansen. Denne er i virkeligheden ganske eiendommelig.

Syn, hørelse, lugt, smag og følelse er specialister, der strengt holder sig inden sit eget omraade og, udenfor dette, meget begrændsede strøg, negter al tjeneste. Man lugter ikke toner, smager ikke varme og hører ikke lyset skinne. Odsansen derimod er fuldstændig kosmopolitisk. Den har intet bestemt organ og ingen bestemt virksomhedssfære. Odfænomenerne kan sees, kan høres, lugtes, smages og føles, og tager jeg ikke feil kan de ogsaa bringes til bevidstheden gjennem det halvt ubestemmelige, der af enkelte defineres som „den indre sans“ eller „almensansen“.

Reichenbach var selv ikke sensitiv. Gjennem et stort antal medier, hvis navn og stilling er offentliggjort dels i „Untersuchungen über die Dynamide des Magnetismus osv.“, dels i „Der sensitive Mensch“, begge svære, tobinds verker, har han undersøgt odkraftens fysiske forhold i almindelighed og dens virkninger paa den menneskelige organisme. Hans hele lære er altsaa bygget paa disse mediers udsagn om sine subjektive fornemmelser. Selv har han intet fornummet og ingen erfaringer gjort med

hensyn til od. (Endel virkelig objektive magnetiske fænomener hører ikke hid, men vil blive omtalt senere.)

Lad mig straks give en prøve paa, hvordan Reichenbach gaar frem ved sine eksperimenter. Meningen er ikke dermed at fremstille et eksempel til kritik. Det skal kun give en forestilling om den fremgangsmaade, hvoraf han benytter sig. Jeg slaar vilkaarlig op i „Der sensitive Mensch“ — blandt de mange tusen forsøg, som der er meddelt. Paa side 153 I finder jeg følgende forsøg, der skal vise, at od kan frembringes ved gnidning og overføres paa vand:

„§ 331. I et glas vand nedsænkede jeg den ene ende af en traad af jern, kobber eller messing, som jeg ved sammenrulling havde givet en noget forstørret overflade. Den anden ende bragte jeg i berøring med slibestenen paa en dreierbænk og lod den rives der i løbet af 3—5 minutter. Derpaa lod jeg frk. Geraldini, og en anden gang frk. Beyer, smage paa vandet. Saasnart den sidste fik glasset i sin venstre haand, erklærede hun det allerede modbydeliglunkent (lauwidrig). Naar de tog vandet i munden, fandt begge det ækkelt, spyttede det uopholdelig ud og vilde ikke svælge det. Hr. Hütter og hr. Kotschy, som begge var meget svagt sensitive, følte sig mindre angrebet, men fandt ikke destomindre vandet ækkelt og lunkent.“

Dette er et typisk Reichenbachsk forsøg, iflæng grebet ud af en lang række lignende. Paa samme maade har han undersøgt odkraften i dens mindste detaljer, altsaa bestandig gjennem mediers tydning af subjektive fornemmelser.

Lad os nu først se, hvordan od indvirker paa de menneskelige sanser. En mængde af de eiendommeligheder, der før er angivet som kjendemerker for en sensitiv, skyldes netop en overdreven fin følelse for odfænomener. Stilles en sensitiv ansigt til ansigt med et andet menneske, medfører dette en følelse af velbehag og kjølighed. Det føles „wohlkühl“. Det samme er tilfældet, om man stiller vedkommende ryg mod ryg. Stiller man derimod begge personer efter hinanden, med ansigtet i samme retning, vil den sensitive, enten han staar foran eller bag, faa en følelse af modbydelig lunkenhed. Det føles „lauwidrig“. Aarsagen hertil er den, at ethvert menneske og hver enkelt del af mennesket har sin eiendommelige odladning. Ligesom en magnetstav viser sydmagnetisme i den ene ende og nordmagnetisme i den anden, saaledes indeholder ogsaa mennesket forskjellige og modsatte sorter od i sine forskjellige dele. Den venstre side, forsiden og nederdelen af legemet er fortrinsvis odpositive, den høire side, rygsiden og overdelen er odnegative. Et menneske har altsaa flere forskjellige odpoler. Stiller man nu to mennesker med ansigterne i samme retning, kommer ensbenævnte poler sammen, positiv od kommer lige-

overfor positiv, negativ od ligeoverfor negativ, og dette bevirker i alle tilfælde en „lauwidrig“ følelse hos den sensitive. Stiller man dem derimod ansigt til ansigt eller ryg mod ryg, kommer uensbenævnte poler sammen, positiv od ligeoverfor negativ, negativ overfor positiv, og dette giver i alle tilfælde en „wohlkühl“ (velbehagelig-kjølig) fornemmelse.

Nu er det imidlertid ikke mennesket alene, der øver odvirkninger. Al verdens ting er i mer eller mindre grad omgivet af en odatmosfære og har sine eiendommelige odudstraalinger og sine odpoler. Man maa tænke sig et odladet legeme omtrent som man forestiller sig en lyskilde. I alle retninger straaler der noget ud, som aftager i virkning hurtigere end afstanden tiltager. Forskjellen er den, at odkilden i almindelighed er polar ɔ: udstraaler to forskjellige og i virkninger delvis modsatte sorter od. Heri ligner den altsaa mere en almindelig magnet.

Efter dette forestiller man sig let, hvormegen lauwidrighed en stakkers sensitiv er udsat for. Hans nervøsitet og hans uro har her faaet den mest ligefremme forklaring. Er han træt og stiller sig med den høire side mod en odnegativ murvæg, vil han saa langt fra faa hvile, at han tvertimod overfaldes af ækkelhed og ubehag. Lægger han sig paa den nordlige halvkugle, som er odpositiv, med venstre side ned, flyr søvnen hans øine. Han bare vrider sig og kaster sig i den mest utaalelige tilstand af uro og hvileløshed. Ja, bare han sætter sig paa en stol, der vender ryggen sydover, er han udsat for de samme lidelser. I alle tilfælde er dette nemlig samvirken af ensbenævnte odpoler. Alt, hvad han kommer i berøring med, indvirker paa ham. Det beror paa, om han tager en ting i høire eller venstre haand, om han nærmer sig en gjenstand med høire eller venstre side, ja, om han nærmer eller fjerner sig idetheletaget — paa disse og lignende tilsyneladende rent tilfældige omstændigheder beror det, om han skal have „lauwidrige“ eller „wohlkühle“ fornemmelser. Man kan formelig gjøre jagt paa sensitive bare ved at tage dem i haanden. Den almindelige form for haandtryk er jo en parring af ensbenævnte odpoler: høire mod høire, odnegativt mod odnegativt. Beholder man haanden et øieblik, vil en sensitiv snart finde det uudholdeligt og ved nervøst at trække haanden til sig ufrivillig røbe sit talent. Man forstaar let, hvilken sum af utallige smaa lidelser, men ogsaa hvilken følelse af velbehag og kjølighed, der er forbundet med den sensitive tilstand.

Følelsen er en skarpere og mere ømfindtlig sans overfor odvirkninger end synet. Ikke alle sensitive kan se od, og der er undertiden et sterkt misforhold mellem den sensitives føleevne og synsevne. For at gjøre odfænomenerne viselige trænges der først og fremst et velindrettet mørkekammer, hvor end ikke den svageste lysstraale slipper ind. Føres en sensitiv ind i et godt mørkekammer, hvor der er anbragt forskjellige odrige

gjenstande f. eks. „krystaller, magneter, mennesker og lignende“, vil om kortere eller længere tid, fra 5 minuter til 3—4 timer, odlyset vise sig. Denne tid er forskjellig for hvert individ og er hos en og samme person heller ikke altid den samme. Synsevnen styrkes f. eks. af svangerskab, forudgaaende afmagt eller krampetilfælde, medens den svækkes af fordøielsesarbeide, forudgaaende god søvn, forkjølelse og mere andet.

Hvad er det saa den sensitive ser i absolut mørke?

En magnetstav viser sig omgivet af et lysende hylle, der er blaaligt omkring stavens sydende, gult eller rødligt omkring nordenden. Et menneske sees af den sensitive lysende i sin helhed, omgivet af en odatmosfære, der synes at forstørre legemet og give det et gjennemsigtigt, aandeagtigt udseende. Hvor helgenglorien har sin oprindelse er altsaa let at skjønne. Efter Reichenbachs mening er den ved hans forsøg „fast begrundet i fysik og fysiologi“ som et simpelt odfænomen. Øiet i og for sig lyser ikke særskilt stærkt, pupillen endog mindre end det øvrige. Ved sjælelig eller legemlig bevægelse bliver imidlertid ogsaa pupillen stærkt lysende. Gnistring, blinking og lysning for øinene er udentvil odfænomener, der er sterke nok til at opfattes ogsaa af ikkesensitive.*) Munden lyser sterkt, ikke paa grund af læberne, men paa grund af aandedrættet. De dele af legemet, der er fattigst paa nerver, lyser mindst. De sensitive kan ogsaa se knoklerne gjennem legemets bløddele paa grund af et eiendommeligt graaligt lys, som man gjerne kan kalde od-knokkellys. Nerverne sees ogsaa tydelig og er overhovedet de organer, der har den største lyskraft. Hvilken medicinsk betydning dette kan have er selvindlysende, og Reichenbach glemmer naturligvis ikke at henlede opmerksomheden herpaa. Et menneskeligt legeme er polart for synet ligesom for følelsen. De positive dele udsender et gullig-rødt lys, de negative blaat. Ved rigtig sterk ladning fremkommer der endog en hel od-regnbue, et od-spektrum.

„Jeg gav frk. Leopolds et champagneglas i den venstre haand. Snart saa hun i mørke en lysende dunst udbrede sig i en haandsbreds høide over glasset. Lagde jeg et urglas over aabningen, forsvandt røgen, men om en kort stund blev der ligesom lysende frynser om urglassets kanter, der ragede noget udforbi champagneglassets rand.“

(Sluttes).

---

*) Fysiologerne forklarer dette (at „se stjerner“) ved indre irritation af synsnerven. Det er blodbevægelse, trykforskjelligheder og lignende, der ved indvirken paa synsnerven opfattes som synsindtryk.

Tsar og keiser.

(Efter **Karl Blind** i *„Fortnightly Rev.“*).

d i slutten af mai maaned foregik altsaa Nikolai II's kroning i Moskva, der engang ligesom Novgorod og Kijev var Ruslands hovedstad, indtil Peter den store valgte den by dertil, som bærer hans navn. Og i anledning af den høitidelige begivenhed har man naturligvis gjentaget den kjendte fortælling, at keisertitelen for første gang hævdedes i 1721 af hin dristige fyrste, som „gav Rusland et vindu ud til Europa“, og at det store rige først med denne begivenhed indtraadte i de moderne staters række.

Men ingen paastand kan være falskere end den, at Rusland er en ung stat og russerne et ungt folk. For tusen aar siden grundlagdes det russiske rige af de nordiske varæger (væringer): nordmænd, svensker, angler og goter — under Ruriks førerskab. De betvang de finske, slaviske og tatariske stammer mellem den Finske bugt og Djepers øvre løb; og ordene „Rusland“ og „russisk“ betegner ikke de oprindelig indfødte, men den indvandrede, erobrende germaniske stamme eller race, — akkurat som Frankrige, Lombardiet, Andalusien, Katalonien og England er de erobrende teutoners navne: franker, longobarder, vandaler, goter, alaner og angler.

Og mangt og meget er hændt i de tusen aar, hvorunder Rusland stadig er bleven større og mægtigere. Som allerede bemerket var det de finske, slaviske og tyrkisk-tatariske stammer paa de store sletter, som først beseiredes af normannerne, der indførte et halvveis feodalsk styre, hvoraf lidt efter lidt udviklede sig et orientalsk despoti. Saa kom den mongolske indvandring — den gyldne horde —, som holdt russerne i lænker fra det 13de til det 15de aarhundre. Ned gjennem hele denne lange undertrykkelsens tid holdtes Rusland næsten helt udestængt fra berøring med Europa. Indre feider undergravede omsider khanherredømmet, og paa dets ruiner reiste sig det moskovitiske tsar-dømme. Men riget vedblev dog at styres efter de mongolske principer. Nogle faa selvstyrende kommuner i det nordlige: Novgorod, Pskoff og Tver — underkuedes af tsaren ved hjælp af tatariske hjælpetropper. Selvherskerdømmet blev eneraadende over det hele land.

Naar europæiske reisende og gesandter besøgte Rusland efter tartarernes fald, havde de ting at fortælle, som sandelig ikke vidner om ungt folk. Sigismund von Herberstein, der i 1516 kort efter den gyldne hordes tilbagetog drog som udsending for Tyskland til Rusland skrev i sine *Rerum Moscovitarum Commentarii* bl. a,:

„Tsaren udtaler nogle ord, og dermed er alt afgjort; lægmænds, præsters, adeliges og borgerliges liv og eiendom ligger helt og holdent i hans haand. Han bliver aldrig modsagt, og alt hvad der synes ham ret, ansees for guddommelig ret: russerne er overbeviste om, at tsaren er fuldbyrderen af himlens vilje. Gud og tsaren har villet det! — saa lyder et af deres almindelige udtryk . . . Jeg ved ikke, om det er den russiske folkekarakter, som har frembragt selvherskervæsenet eller selvherskeren, som har sat sit præg paa folket."

Alle uafhængige, upartiske moderne russiske skribenter er enige om, at det lange mongolske herredømme havde en daarlig indflydelse paa landets befolkning. Naar Novgorod og nogle faa andre uafhængige kommunestyrer undtages, havde tanken om frihed altid været ukjendt blandt den store masse af det russiske folk. Og dog gjorde tatarernes aag tilstanden endnu meget elendigere:

„Det politiske trællevæsen" (saa skriver fyrst Peter Dolgorukov, hvis familie nedstammer fra Rurik) „udryddede al følelse af personlig værdighed. De russiske fyrster var nødt til at gaa til den tatariske khan for at overdrages herredømmet over sine provinser. I khanens nærværelse maatte de ligge paa sine knær. Var de kommen ud af hans telt, maatte de bøie sig i støvet for mongol-hordens mere fremtrædende størrelser. Havde de paadraget sig khanens unaade, blev de øieblikkelig lagt i lænker, pint og endelig dræbt. De sparedes ikke for nogensomhelst ydmygelse. Og naar de saa endelig havde kjøbt sin investitur saa dyrt som muligt, drog de tilbage for at gjøre sine undersaatters aag endnu tungere —: de vilde hevne sig for de fornærmelser, de havde maattet taale. Lovene blev forandrede, sæder og ceremoniel blev brutalt barbariske. Ingen kunde undgaa korporlig revselse, ikke engang de, der sad inde med de høieste embeder, hverken bojarer eller ætlinger af de fyrstehuse, som stammede fra Rurik."

Et høist frastødende billede af det slaveri, hvorunder alle klasser af folket sukkede, giver et berømt lidet skrift, forfattet af den franske kaptein Margeret og udgivet i Paris i 1607 paa Henrik IV's befaling. Margeret havde tjent under tsar Boris Godunow og senere under den falske Demetrius. Det var i den tid, da Rusland rystedes af langvarige borgerkrige og stridigheder mellem tronprædenter, medens polakkerne faldt ind i landet og for en tid bemægtigede sig selve Moskva. Margerets beretning skildrer despotismen med fuldt saa mørke farver, som Herberstein havde brugt nær hundre aar tidligere. Han siger følgende om statsraadet:

„Dette raad har ikke noget fast antal medlemmer; keiseren bestemmer aldeles paa egen haand, hvor mange han vil have. Geheimeraadet sammensættes, naar høivigtige spørgsmaal skal afgjøres, af keiserens nærmeste slægtninge . . . Her gjælder ingen anden magt end keiserens vilje,

han kan tilintetgjøre alt med ild og sværd, han rammer den skyldige saavelsom den uskyldige. Jeg anser ham for en af verdens mest absolute herskere; thi alle landets indbyggere, adelige som borgelige, ja endog keiserens egne brødre, kalder sig *clops hospodare*, d. e. keiserens slaver."

I den anden halvdel af det 16de aarhundre finder vi mange vidnesbyrd om, at engelske suveræner anerkjendte de russiske herskeres ret til keisertitelen. Man var dengang i England ikke meget nøieregnende med de titulaturer, man gav fremmede monarker. Saaledes er der opbevaret nogle breve fra den „dronninglige majestæt til den store Sofi af Persien" udstedt i 1561, hvori denne asiatiske hersker tituleres „imperator" og „keiser". Men paa samme tid som dronning Elisabet erkjendte tsar Ivan den forfærdelige som keiser, antog hun ikke titelen keiserinde for sig selv i sine diplomatiske noter til Rusland.

Under de lange borgerkrige, som fulgte paa udryddelsen af det rurikske dynasti, usurperedes keisertitelen ogsaa af de forskjellige voldsherskere, som tilrev sig kronen. I 1613 valgtes et nyt dynasti for at gjøre ende paa prætendenternes styre. Michael Romanof, søn af Filaret, metropoliten (erkebiskopen) i Rostof, valgtes da af en slags almindelig rigsforsamling, sammenkaldt udelukkende i denne anledning, Flere kandidater til den høie værdighed havde været paa tale; men et brev, hvori et konstitutionelt styre anbefaledes, og som skulde været skrevet af Filaret, blev forelagt forsamlingen, og det var aarsagen til, at man bestemte sig for Michael Romanof. Brevet advarede forsamlingen mod at give den „vælgendes" monark enevældig magt: den lovgivende myndighed burde deles mellem tsaren, bojarernes hus og rigsforsamlingen. I den ed, som Michael Romanof maatte sværge, lovede han, at han hverken skulde udstede love, erklære krig, afslutte freds- eller alliance-traktater, udfærdige dødsdomme eller konfiskere nogens eiendom — uden med bojarernes og parlamentets samtykke.

Da dette brev en tid efter havde opfyldt sin bestemmelse: at sikre Michaels valg, blev det erklæret for falsk. Nogle aar senere befalede den unge tsar, at „grundloven" fra 1613 skulde tilintetgjøres og erstattes af en anden, hvori det stod, at Michael Romanof var valgt til tsar og „selvhersker" over alle russiske lande. Som aarene gik blev rigsforsamlingen, som i parentes bemerket var blot og bart raadgivende, sjeldnere og sjeldnere sammenkaldt — og endelig helt ophævet. Efter 1682 blev ingen rigsforsamling sammenkaldt — uden en under Katarina II — forøvrigt i anledning af en mindre vigtig sag.

Det er disse sporadisk forekommende rigsforsamlinger og den noget tvilsomme „grundlov" som russiske liberale nu og da har paaberaabt sig som et præcedens i retning af konstitutionel forfatning. Ihvertfald har de

gjort dette i skrifter, som er udgivne i udlandet: den russiske censur har nok sørget for, at slige ting ikke berøres i hjemlandets literatur. Peter I, Katarina I, Peter II, Anna, Elisabet, Peter III, Katarina II, Paul I, Aleksander I, Nikolai I, Aleksander II og Aleksander III har alle styret det store russiske rige i overensstemmelse med de strenge autokratiske principer, som den unge netop kronede Nikolai II fremdeles agter at hævde. Peter den store fandt selv disse for indskrænkede, og han udstrakte retten til at tildele korporlig revselse til ogsaa at omfatte den keiserlige familie. Han lod sine egne søstre pidske! Han lod sin søn underkaste en tortur, som dræbte ham. Han morede sig ved en leilighed med at kappe hovederne af en del politiske forbrydere, medens han tyllede i sig brændevin mellem hvert øksehug. — Denne Peter antog paany den keisertitel, som allerede 200 aar før hans tid var blevet hævdet af tidligere herskere — og da var anerkjendt af de europæiske magter.

Kulturhistorie og folkepsykologi.

(Efter Thomas Achelis i „*Zukunft*“).

Man pleier i en vis pralende tone at kalde vor tidsalder naturvidenskabens æra; den moderne tekniks kjæmpemæssige fremskridt, der staar i en blændende modsætning til tidligere tiders kummerlighed og ubehjælpsomhed paa dette omraade, maa ogsaa forsterke dette indtryk i publikums øine. Og dog viser et flygtigt overblik, at der ved siden af den mægtige naturvidenskabelige retning gaar en ikke mindre sterk strømning, hvis maal det er at udforske det menneskelige aandsliv. Man behøver blot at tænke paa den sammenlignende sprogvidenskabs og mytologiens opsving i vor tid, overhovedet paa den moderne kulturhistoriske forskning. Verdenshistorien, der tidligere var indskrænket til de vigtigste europæiske folk og blot nødtvungent gjorde flygtige visiter i Orienten, har under det nye synspunkt faaet en hidtil uanet universel karakter. Først nu er der samlet tilstrækkeligt materiale til at vi kan begynde at skimte og tale om en sammenhængende udvikling af menneskeslegten.

Tanken om en virkelig universal-historie dukkede først op i det forrige aarhundre, og det var i Frankrige, der gjordes de første kraftige forsøg paa at realisere den. Montesquieu og frem for alt den alsidige Voltaire gjorde det af med den gammeldagse ensidige historebetragtning og hævdede principet for en virkelig kulturhistorisk forskning istedenfor den sædvanlige indsamling af uendelige slag- og krigsberetninger. Den

berømte frie tænker har i indledningen til sit store og paa omhyggelige kildestudier baserede verk: „Betragtning over nationernes seder og karakter“ meddelt programmet for sin forskning: „Formaalet med dette arbeide er ikke at gjøre regnskab for, i hvilket aar den eller hin glemselsværdige potentat er født eller omkommet. Selv om man bør kjende de gjerninger, som store fyrster har øvet til sine folks gavn og lykke, saa kan vi trygt ignorere den store masse af konger, hvis navne blot er en overflødig byrde for hukommelsen.“ Dette krav, om ikke for det usle krimskrams af ligegyldigt historisk materiale at glemme de store verdensbevægende ideer og den sociale udviklings evige love, kan man alene med glæde bøie sig for. Dertil kommer endnu en væsentlig udvidelse af vor historiske horizont, som vi har Voltaire at takke for: at han nemlig for første gang med eftertryk pegte paa det urgamle kinesiske kulturland, som før havde ligget helt udenfor de europæiske interessers omraade. Og ligesaa vigtig er i vore øine den omstændighed, at Voltaire har taget menneskenes sociale eksistens til udgangspunkt for sin hele undersøgelse, i afgjort og veloverveiet modsætning til de sentimentale sværmerier hos en Rousseau og andre digterfilosofer, der ikke formaaede at frigjøre sig fra den urgamle platoniske individualisme. Voltaire har endog før nogen fattet den betydningsfulde sandhed, at menneskenaturen overalt er sig selv lig — den idé, hvoraf den moderne kulturhistorie har afledet menneskeaandens store frembringelser: religion, mytologi, ret, moral osv. Ogsaa Montesquieu har ud fra et socialpsykologisk standpunkt søgt at paavise de store ubrydelige loves virksomhed i folkenes liv og gjort til gjenstand for en indgaaende forskning det vanskelige problem om vekselvirkningen mellem aandelige faktorer og ydre aarsager (klima, næring, jordbund osv.). Det tropiske klima opfatter han f. eks. som despotismens og slaveriets arnested og bjergegnene derimod som frihedsfølelsens og uafhængighedssansens hjem. Og dog vidste allerede han, at langt vigtigere end det saakaldte milieu er racen, den oprindelige sjælelige karakter, der overalt trods alle skranker og lænker bryder seirrigt igjennem. Det er intet blot og bart tilfælde, som den franske sociolog Letourneau bemerker, at de hvide racer samtlige har forladt den primitive vildhed, idetmindste som samfund, medens mange grene af den saakaldte mongolske race endnu befinder sig paa meget lave udviklingstrin.

Gjennem det arbeide, der paa kulturhistoriens omraade er udført siden forrige aarhundre, har vi omsider kunnet naa til et rigtigt værdimaal for bedømmelsen af aandelig udvikling; kulturens urgamle gaade begynder at opløses for vore øine, idet vi psykologisk analyserer de enkelte elementer i dette vidtomfattende begreb. Vi har vænnet os af med at opfatte kulturen som noget fast og engang givet og lært at forstaa den som en

organisk og ustanselig process. Derfor gjælder det fremfor alt at forfølge de enkelte racers og nationers udviklingsfaser saalangt tilbage som muligt for at kunne faa oversigt over den organiske, naturlovmæssige vækst af de ideer, der har bygget den moderne kulturs jætteverk.

Verdenshistorien vilde udarte til fantasier og filosofemer, om den vilde rive sig løs fra nationalhistoriens faste grund; men ligesaalidt kan den blive heftende i denne grund. I den enkelte nations historie kan vi læse menneskehedens. Der gives et historisk liv, som bevæger sig fortløbende fra nation til nation, fra folkekreds til folkekreds. Den almindelige historie er netop opstaaet ved, at de forskjellige folk er tørnet sammen, og derved er ogsaa nationaliteterne vakt til bevidsthed om sig selv. Nationaliteter med saa stor magt og saa eiendommeligt præg som den engelske eller italienske er ikke først og fremst frembragte af et vist klima og en vis race, men af de store historiske forvandlinger og oplevelser. Men menneskehedens historie er blot den kulturudvikling, som er os begribelig gjennem en tilforladelig tradition, en skriftlig og monumental overlevering. Derfor er kronologien en uundværlig ledetraad ved den historiske fremstilling. Men for folkepsykologien er selvfølgelig den helt overflødig, da denne jo blot har at gjøre med udfoldelsen af bestemte ideer, i første linje inden de enkelte folk og folkegrupper, dernæst i sammenhæng og sammenligning med menneskehedens forskjellige kulturtrin overhoved. Opgaven er at forfølge mennesket i dets tusenaarige løbebane fra de laveste og kummerligste trin lige op til den nu naaede høide og derved afsløre dets histories hemmelighed. Men vender vi tilbage fra en betragtning af forgangenheden, der viste os menneskene i kamp med syndflodens dyr, som renjægere og huleboere under de evige bræer, med vaaben og verktøi af knogler og raat tilhuggen sten, men allerede med en dæmrende smag for prunk og kunst midt i det armodslige liv de førte; — saa vi dem efterhaanden skille sig ved flintøksen, deres tro forbundsfælle i aarhundrer og gribe efter den guldglinsende bronce og saa atter om hundrer af aar udvinde jernet — indtil de en dag omspænder jorden med et skinne- og traadnet, der tilintetgjør alle afstande — naar vi holder denne udviklingsgang for øie, da kan vi endnu se ind i fremtiden med rigt haab.

Det moderne persiske teater.

(Efter James Mew i „*Fort. Rev.*“).

Teatret spiller i Persien en rolle, der intet sidestykke har i den øvrige moderne verden, og alligevel er det alvorlige drama, *Tâziya*, neppe et hundre aar gammelt; ældre folk kan erindre det gjennem dets forskjellige udviklingsfaser. Medens i Europa teatret for tiden er lidet mere end en adspredelse, er det i Persien ligesaa fuldt som i det gamle Hellas et instrument af den høieste politiske og religiøse vigtighed. Europæerne besøger teatrene af nysgjerrighed, perserne af fromhed og af patriotisme. Som sagt, dette gjælder alene det alvorlige drama, og før vi prøver at beskrive dettes karakter, er et par ord om det lystige persiske teater, om farcen og dukkekomedien paa sin plads.

Farcen kaldes *Tamasha* og spilles udelukkende af professionelle musikere og dansere, de saakaldte *Lutiys*, der dog, naar spasen drives høit, assisteres af linedansere og luftspringere, ja sogar af bjørne og aber, de sidste udklædte som prester. Teksten til disse stykker improviseres, den betroes ialfald aldrig til papiret og har væsentlig døgninteresse. Sociale saavelsom personlige hentydninger og vittigheder, der henspiller paa dagens begivenheder og personer, udgjør deres fornemste attraktion. Som al persisk og overhoved al orientalsk poesi vrimler de af ordspil, der, hvor morsomme de end kan være, er absolut uoversættelige. Men forøvrig føres der paa dette teater et saa frit sprog, at det i det frie England vilde tiltrække politiet.

Dukkekomedien eller *Karaghyaz* („et blaat øie“), som det ordret er oversat fra tyrkisk — den er nemlig af tyrkisk oprindelse — er et slags marionetspil, der ligesom det engelske *Punch* og det svenske *Kaspar*-teater forestilles for de naivere elementer af befolkningen: børn, barnepiger og slagterdrenge. Det er Neapels Pulcinella i orientalsk kostume.

Helten er *Pahlawan Kachal*, kjendelig paa sin skaldede isse ligesom den engelske Punch paa sin pukkel, men i modsætning til den engelske er den persiske komiske helt en dannet person med udsøgt fine og milde manerer. Han er som næsten alle persere en literær karakter, en poet — men han er fra ende til anden humbug. Han er en hykler af reneste vand, dybt religiøs og klædt i farisæernes lange klædebon, men kemisk fri for enhver religiøs følelse. Hans livsopgave er at narre de taabelige mulla'er (prester) og drage høist mulig profit af sin falske fromheds afglans. I et af de populæreste stykker optræder han som profet og beskriver for en mulla alle paradisets herligheder, og deiligheder med den følge at mul-

laen i from henrivelse henter frem sin bedste Shiraz-vin, hvoraf de begge drikker, til mullaen i salig fuldskab slænger sin koran og rosenkrans ud paa gaden osv. Til andre tider insinuerer Pahlawan sig i damernes gunst, gjør mudder i haremer og optræder ved alle leiligheder som et vellykket sidestykke til vor *Tartuffe*.

Det alvorlige eller religiøse drama kaldes Tâziya (veklage) og svarer i mange henseender til vore middelalderlige mysterier eller mirakelspil. I sin nuværende form er det, som nævnt, af betydelig yngre dato end farcen og dukkekomedien; det har nemlig udviklet sig under indflydelse fra vesten. I modsætning til de lystige skuespil indstuderes de alvorlige omhyggelig paa forhaand, og skuespillerne maa holde sig strengt til teksten og undgaa enhver improvisation. Stilen i disse skuespil er streng og høitidelig, formen klassisk og nøiagtig, aldrig vaklende og vilkaarlig. Spillet indledes og afsluttes med bøn.

At bekoste opført en Tâzyia regnes for et yderst fortjenstfuldt verk, der veier tungt i vegtskaalen til vedkommendes sjæls frelse. Thi skuespillet er — som perserne udtrykker sig i deres billedrige sprog — et af de tegl, hvormed et menneske kan opføre sig en himmelsk bolig for kommende lykke og hvile. Giverens forfængelighed maa ogsaa tages i betragtning. Han stræber efter at skaffe sit skuespil en saa glimrende udstyrelse og opførelse som muligt for at skaffe sig ry for rigdom og gavmildhed. Han har sin løn derfor baade i denne verden og den tilkommende. Ingen betaler ved en Tâziya uden giveren. Den rige mand og tiggeren er lige velkomne — i smuk modsætning til vestens teaterforhold. Teatret er i byerne gjerne et *Karwansaray*, paa landet en *Takya* eller firkantet telt med sorte stager dækket med sort klæde. Teltet kan rumme fra 200 til 2000 personer; det beskytter publikum alt efter omstændighederne mod solsteg eller snestorme i den ustadige, hellige maaned Muharram, i hvis første ti dage opførelsen af disse skuespil finder sted.

Tilhørerne, hvis værdige optræden kontrasterer sterkt mod de urolige, passiarende masser, der hjemsøger vore teatre, sidder, før tæppet gaar op, og røger sine *Kalyuns* eller nyder lette forfriskninger. Vandbærere *(sukka)* iler til og fra, — unge rigtklædte gutter med øienlaag og bryn malet dybt blaa til tegn paa sorg, med haaret smukt krøllet og hovedet bedækket med *shabkulahs* eller natkapper, indvævede med kostbare stene. Af og til staar en dervish pludselig op og synger en klagehymne, hvorunder han ofte fraader som en frelsessoldat af religiøs ophidselse eller svimler hen i sin ekstase, og en sjelden gang staar en mulla frem og lægger ud for den ledige mængde.

Det oprindelige emne for Tâziya-spillet var en véklage over teltets folk eller Aliy's familjes skjæbne. Aliy var Islams Bayard. Denne

families historie er gjengivet i professor Ockley's *History of the Saracens*. Hasan og Husayn, den gode og den lille gode, var de to berømte sønner af Aliy, der efter en regjering af fire aar blev nedstukket i den store moskee i Kufa af Ibn Maljam, tredive aar efter profetens død og efter Zatimas, profetens datter, der var Aliy's hustru.

Eftersom deres fader, den ædle, fromme og tapre Aliy, „Guds løve" var den første *imam*, saa er hans sønner Hasan og Husayn den anden og den tredie imam eller troshøvding af Shiiternes slegt. Shiiterne staar i Islam overfor Sunniterne som i kristenheden protestanter overfor katoliker. Hasan, der var født i det tredie aar efter Hedsjra, blev meget imod sin vilje den femte kalif; magten blev ham paatvunget og han opgav den derfor efter seks maaneders regjering tilbedste for Muawiya. Derfor blev han anseet for en svækling, og det blev sagt, at han solgte sin førstefødselsret for en ret linser. Han levede af sin formue i Medina i rolig lykke blandt sit harems kvinder. Uden at eie ærgjerrighed og uden at være skikket som monark i hine oprevne tider, var han desuden ogsaa religiøs af temperament og foretog femogtyve gange og paa sin bare fod pilgrimsvandringen til Mekka. Saa stor var hans gavmildhed, at han to gange gav bort lige til sine sidste eiendele. Denne fredsommelige fyrste blev forgiftet af en af sine kvinder, en datter af Muawiya, som han havde overdraget tronen. Damen gav ham giftpulver blandet i ris til middagen.

Hans yngre broder Husayn var af en helt anden karakter. Han var krigersk og fuld af energi og beslutsomhed. Hans ægteskab med en kvinde af det gamle persiske dynasti sikrede ham anseelse blandt perserne. Hans drøm var at bringe kalifatet tilbage i sin families hænder, og til den ende bekjæmpede han Muawiyas søn, men uden held. Tilsidst saa han sig forladt af alle sine, blot med seksti udvalgte krigere tilbage paa sletten ved Korbala i Irak ikke langt fra Tigrisfloden. Her faldt han mod en styrke paa 30,000 mand den 10de i maaneden *Muharram*. De lidelser, han og hans trop udstod før døden, foraarsagedes især ved tørst, og der er enstemmighed for, at ingen fra Adams dage har udstaaet saadanne tørstens kvaler som denne rettroenhedens martyr.

Husayns familie, den hellige familie, forlod senerehen Arabien og drog til Persien, hvor de er holdt i saa høi ære, at en persisk fyrste anser det for den største hæder at kaldes en *Sagi dari Aliy* eller en hund af Aliys hus. Martyren Aliys og „teltfolkets" lidelser udgjør det historiske emne for det persiske religiøse skuespil. De har spillet den samme rolle for Persiens dramaturger som Atride-sagnkredsen for de store helleniske digtere.

Ifølge Shiiternes overbevisning burde Aliy som profetens fætter og

svigersøn have efterfulgt ham. Men Abu Bekr, Omar og Otman usurperede, den ene efter den anden, hans plads, forinden Aliy som den fjerde kalif fik den muselmanske krone. Vi ved, at hans regjering blev af kort varighed, og at den ene efter den anden af hans efterkommere blev grusomt ryddede afveien — saaledes som det fremstilles i Tâziya-spillene. Naar i tidligere tider Shiiterne nøiede sig med at feire en mindefest og en sørgegudstjeneste i begyndelsen af maaneden Muharram (en tid, der for dem i betydning svarer til de kristnes „stille uge") brugte de at brænde vokskjerter som tegn paa den evige lykke, der var bleven ofrene ved Korbala til del. Til denne ceremoni knyttede sig en historisk recitation af deres savn og lidelser og heltemodige død. Tilhørerne slængte sine turbaner i støvet, sønderrev sine klæder, sled sig i haaret og slog sig for brystet for at lægge for dagen sin fromme sorg og patriotiske indignation. Endelig udviklede denne recitation sig til dramatisk forestilling.

I de sidste aar er Tâziyas fordærvede ved indblanding af kristne legender, helgenmirakler og teologiske forestillinger. De har derved endnu mere kommet til at nærme sig vore middelalderske mysterier. Husayn fremstilles nu som den, der er bleven given som et offer for folkets overtrædelser. Han betragtes som Islams igjenløser. Hans selvfornægtelse og mildhed kroner ham med helgenens og martyrens glorie. Enhver, der har fældt en taare for Husayn, vil befries for helvedes ild — en omstændighed, der tilstrækkelig forklarer de rasende symptomer paa medynk og religiøs iver, der ledsager festlighederne. Det er ham, som i de sidste dage vil fremstaa som talsmanden og forkynderen af Guds dom. Derfor vandrer de persiske pilgrimme til Aliy's grav istedenfor til Mekka og de Shiitiske missionærer udfolder en virksomhed, der ikke giver jesuiternes meget efter. Følgen er, at de første dage af Muharram, naar opførelsen finder sted, er meget vanskelige tider at opretholde orden i for autoriteterne.

Forestillingerne begynder kl. 5 om morgenen den første dag i den hellige maaned og varer til aftenen den tiende, og da der ofte er et halvt dusin forestillinger paa en eneste dag, bliver skuespillerne aldeles udmattede af overanstrengelse. Deres udholdenhed kan alene forklares af religiøs ekstase og politisk partifanatisme.

Scenens udstyr er yderst elementært og primitivt og minder i mange stykker om vor egen scene paa Shakespeares tid. Der er intet parterre, loger eller galleri, intet tæppe og ingen kulisser. De forskjellige lokaliteter angives i lighed med den gamle engelske scenes plakater: Her er Troja osv. Men tilskuernes livlige fantasi bøder paa udstyrets mangler. Fremdeles udføres ligesom paa Shakespeares teater kvinderoller af ynglinge, og alle skuespillere holder sig hele tiden paa scenen, siddende i baggrunden, naar de ikke hører med i spillet; de henvender sig ogsaa ofte

direkte til tilskuerne, noget der ikke synes at forstyrre disses illusion. Deres dragter er prægtige, men har sjelden det rigtige tilsnit eller tidskolorit.

Forfatterne af Tâziyas er ukjendte; ofte er stykkerne omlavninger og sammenskrifter af ældre. Dialogen er naturlig, ikke mere blomstrende end orientalernes dagligtale; den er mere familiær end klassisk ligesom Plautus' og Terents's sprog i modsætning til Virgils og Ovids. De sympativækkende personer, imamerne, profeterne, erkeengelen Gabriel, Husayn osv. synger deres repliker, de slette personer som Aliys og Husayns mordere maa nøie sig med at deklamere sine. Forøvrig er de sidste roller vanskelig at faa besat, og vedkommende skuespillere udfører dem med taarer i øinene og ofte under dødsangst, da det ikke er sjelden, at de stenes af det indignerede publikum.

Hvorfor græsset og løvet er grønt.

Farver i planter.

(Efter **D. T. Macdougal** i „*Popular Science Monthly*").

I.

Et af de mest slaaende og tankevækkende fænomener i naturen er dens farver. De kaster som intet andet lys indover mod alle tings aarsag og ophav. De næsten menneskeliggjør disse, bringer os dem nærmere, gjør dem kjendte; knytter et forstaaelsensbaand mellem dem og os. — Naturens vælde og masser stiller os blot overfor en absolut ufattelig og overvældende magt; farverne derimod er en af de ting, der aabenbarer noget mere end magt, der synes at vidne om ømhed, hjertelag, kjærlighed, lyst til at glæde hos denne magt, der er alle tings ophav og grund. Derfor er vel sjelden dybere ord udtalt end disse: „Ser til markens liljer, o, I lidet troende!" Der er et evigt evangelium, et evigt vidnesbyrd, der skjæmmer tvilen og forkynder tillid til den magt, ved hvilken vi lever. Den har ei alene fyldt rummet med verdner; den har ogsaa pakket hver kubiktomme deraf fuld af skjønhed; ei alene bygget de vældige fjeldmasser, men ogsaa plantet i klippervnerne smaa, neiende blomster — de vidunderligste kunstverker; den

„har digtet blomsternes skjønhed, afstukket bladenes linjer,"*)

malet hver en rose, opfundet hvert et blomstermønster . . . .

Det turde være muligt at staa kold og tvilende overfor et univers i

*) H. Wergeland.

sort og hvidt, en verden af masser og kraft, af skarpe linjer og blot og bar nytte og hensigtsmæssighed; men hvor er tvil mulig, naar lysvældet bryder ind, og solpenselen stryger sine fine og vidunderlige farver henover landskabet — i stort og i smaat, penslende taalmodigt en stedmorsblomst og tømmende et helt fad af gjennemsigtig rosenfarve over fjeldtinder og hustag? „. . . . . O, I lidet troende!“ — Er dette en blind, grusom eller hjerteløs magts handling? Er der ikke det i os selv, som kjender haand og aand igjen bagom penslen, som forstaar det sprog, farverne taler? Kan nogen staa bagom alt dette uden den levende Gud, hvis vælde af godhed og kjærlighed intet troens, tillidens, ømhedens ord, der nogensinde er talt, evner at give maal eller udtryk?

„Hver en solbeskinnet stængel,
Engens slette bølger af,
er en troens støttestav.“ *)

II.

Ikke mindst interessant paa dette felt er farvernes forekomst i vækstriget. Hvorfor er de der? Hvordan er de der? Hvorledes bliver de til, og hvorledes fordeles de over blomsterbladene? Hvorfor er græsset grønt og idrysset blomster? Dets „bestemmelse“ er vel nærmest at tjene til føde for visse dyrearter. Hvorfor kunde da ikke en simplere ting have gjort det ligesaa godt? Hvorfor er ei græsset farveløst, graat f. eks.? Hvorfor ligner ikke en kløvereng i fuldt flor nærmest en askehob? Hvorfor denne ødslen med farver, med tegning, med skjønhed, med ynde?

Hvad skal det være godt for at farve æbler røde og gyldne? De vilde dog smage lige godt, om de var sølegraa. Og hvorfor skulde de eller noget i verden „smage godt“? Hovedsagen er vel, at livet holdes vedlige, ernæres; det maatte jo kunne ske ogsaa uden krydderier og fin smag. Hvad skal det være til at give os æbler, druer, appelsiner og tusen andre ting, som vi saa udmerket godt kunde klare os foruden?

Et er vist. Den store skabende magt er hverken en trang, prosaisk utilitar eller pietist. Den vælter blomster udover os; den ofrer uhyre energi bare paa at „pynte op“ i verden og gjøre livet lyst og behageligt.

Og hvorledes udføres denne blomsternes farvning? Den repræsenterer et aldeles overvældende arbeide. Tænk for et apparat og en energi der skal til for blot at male en eneste stedmorsblomst. Der skal de forskjellige farvestoffe destilleres, suges fra jorden op til tyvende eller tredivte etage i blomstens bygning og der fordeles — gult her til denne lille, fine aare, rødt hen til hin flek, en snehvid, fløielsagtig bord rundt alle blades yderkanter, og det hvide gradvis løbende over i et blegt, skjært, rosenrødt,

*) H. Wergeland.

der atter fortaber sig i hovedfarven, dybt, glinsende brunrødt. Fint og omhyggeligt maa farverne lægges paa eller fordeles, hver til sin kant. Og forskjelligt i hver blomst. Stedmorsblomsten ved siden af er blaa og violet — hvorfor? hvorledes? — — —

Havde vi sterke mikroskoper, vilde blomstens indre vise sig for os som det travleste verksted. Der samles stoffe — trækkes sammen, blandes, koges, destilleres, prøves, fragtes fra etage til etage og fra rum til rum, sendes lange veie til deres bestemmelsessted, og alt gaar, som stod der i centret en bestyrer og chef, med planen for blomstens bygning og farvning i tankerne og kommanderede. Vi vilde tro at se taljer og smaa jernveie med fuldlastede vogne farende frem og tilbage gjennem blade og stengler; vi vilde mene at høre hammerslag og kommandoraab og fræsen af potter og pander — en uhyre kemisk fabrik, og alt blot for at farve blomsterblade!

III.

Ærgerligt nok er vor viden paa dette omraade endnu temmelig begrænset. Vor nysgjerrighed staar ikke til at tilfredsstille. Det er fremtiden forbeholdt at læse den første omstændelige og greie skildring af den hele fabrikvirksomhed i et blomsterblad. Vi ser blot enkeltheder men har dog faaet lys over en del interessante punkter.

Saaledes har vi længe vidst, at insekternes farvesans og farver spiller en ikke liden rolle for blomsternes farvning, sandsynligvis endog (for en del) som deres nærmeste aarsag. Planternes befrugtning foregaar som bekjendt for en stor del ved insekternes mellemkomst. De fragter hanblomstens støv til hunblomsten. Og farverne spiller her en rolle som tiltrækning for insekterne.

Det være dog meget langtfra, at dermed alt er forklaret.

Interessant er det overalt i naturen at se den nøie forbindelse mellem det, vi kalder nytte, og skjønhed. Lidet eksisterer vistnok i naturen, som ikke er til „nytte“ paa en eller anden vis. Men det nyttige klædes samtidig i, eller rettere bindes op med skjønhed. Al analogi taler saaledes for, at æblets rige farver ei blot tjener til øienslyst, men ogsaa udfører et eller andet beskedent nyttigt arbeide, og at blomsternes glimrende farver ogsaa har deres hverdagshverv at øve. Selv roser og liljer maa tage kjøkkenforklædet paa og gaa igang med de uinteressante, prosaiske hverv, hvoraf saa stor en del af alt liv bestaar. Rosens rødmen har sin rent legemlige, materielle opgave i livet. Det høres stygt, men det er saa: den har at sørge for mad og drikke til huset. Den spiller sin rolle i plantens fordøielsessystem. Men man trøste sig med, at derfor er den lige vakker, og lige meget et vidnesbyrd om, at den høieste magt tænker

paa andet end livets vedligeholdelse, at den benytter hver leilighed, endog blomsternes madstræv, til at forskjønne verden og glæde øine, der maatte se.

Blomsternes og planternes farver er en overordentlig vigtig del af deres ernæringssystem. Det er deres store opgave (seet fra plantens nyttestandpunkt) at omsætte sollyset til den kraft og varme, som udfører alle de til blomstens liv og vækst fornødne kemiske processer. Saa langt fra at være noget „ekstra“ føiet til den færdige blomst eller plante som et sidste kronende strøg, er saaledes farven heller begyndelsen til det hele, livsbetingelsen, næsten hvad mavesaften er for dyrene. Ja blomsternes og planternes farver synes virkelig nærmest at repræsentere en del af fordøielsessystemet — maven — i vækstriget.

Det er ei blot til lyst, at løvet er grønt; det er heller ikke ganske vilkaarligt, at den grønne farve er valgt; det kunde ikke lige saa godt have været rødt eller graat. Den grønne farve er — med den sammensætning lyset engang har — en nødvendighed for planternes liv. De kunde ikke leve uden den. Det er dens opgave at udelukke en del af sollyset fra bladenes indre — den del, som ikke er tjenlig, og at absorbere mest muligt af den tjenlige del og omsætte den til varme og energi. Det grønne farvestof i vækstriget spiller en lignende rolle, som den der udføres af de elektriske dynamoer, der omsætter et vandfalds kraft til en elektrisk strøm og til lys; det omsætter sollyset til varme og kemisk og fysisk energi. Det skaffer drivkraften til plantens liv. Sollyset giver den kraft, jorden stof; og farvestoffet er kraftorganet.

De vigtigste farvestoffe grupperes under følgende navne: klorofyl, erythrofyl, xanthofyl og anthocyan. Om samtlige ved man endnu altfor lidet. Klorofyl — det grønne farvestof (i græs, løv osv.) er bedst kjendt. Under de andre navne grupperes forskjellige stoffe med forskjellige farver. Lidet vides om den kemiske sammensætning af nogen af dem. Kun saa meget ved man, at en del af dem dannes ved dekomponering af stivelseholdige stoffe og en del andre fra et eget stof kromogen. Anthocyan omfatter f. eks. røde, blaa, violette og purpur farver. Det udgjør farvestoffet i violer, roser, rødbeter osv.

IV.

Vigtigst af alle disse farvestoffe er klorofylet, ei alene ved den mængde hvori det forefindes, men ogsaa ved den grundlæggende rolle, det spiller i planternes liv. De andre farvestoffe er kun supplementære til dette. Det er i det hele uden sammenligning det vigtigste farvestof, idet planternes liv og tilværelse, de kemiske processer, som foregaar i dem, og der-

med alt liv paa vor jord beror paa det. Det er den store omsætter af solens lys til livsenergi.

Man kan med lethed erholde en opløsning af dette betydningsfulde stof ved at lægge et gram ophugget græs ibløð en time i nogle kubikcentimeter alkohol. Man erholder en klar, intenst grøn vædske, der viser sig blodrød, naar lyset reflekteres fra overfladen i en vis vinkel. Undersøger man lysstraalerne, efterat de har passeret gjennem vædsken, finder man, at en del af sollyset er blevet væk, er absorberet af vædsken og i spektret erstattet af mørke baand. Det er det saaledes absorberede lys, der er omsat til varme og kraft.

Klorofyl findes som mikroskopiske oljedraaber fordelt i særlige dele af protoplasmaet i plantens celler. Det er et høist sammensat og meget ubestandigt stof, hvis kemiske sammensætning eller formel endnu ikke er nøiagtig kjendt. Det dekomponeres under omsætningen af lys til energi, — omtrent paa samme vis som syrerne i et galvanisk batteri, naar de omsætter kemiske kræfter til elektricitet. Det dekomponeres, men fornyes stadig af det protoplasma, som omgiver det.

Bliver imidlertid lyset altfor sterkt, saa dekomponeres klorofylet hurtigere, end det atter kan udvikles af protoplasmaet, og planten maa da snart dø. For at undgaa dette har naturen fundet paa en mængde forskjellige midler.

Saaledes er en plante, der vokser paa en aaben slette i sterk sol udsat for store ændringer i lysstyrken i løbet af 24 timer. Naturen maa finde paa midler til at udjevne denne ulighed, saaledes at klorofylet ikke ødelægges i middagstimerne, og at der dog udvikles energi nok ogsaa i de mørke døgntimer til at holde livsprocesserne gaaende. Enkelte planter udfører reguleringen ved at dreie sine blade, saaledes at middagssolen ikke træffer den fulde bladflade. I andre er klorofylpartiklerne selv bevægelige inde i cellerne; i middagstiden bevæger de sig indad og bort fra overfladen eller lægger sig tæt op mod cellernes vertikale vægge, hvor lyset har mindre virkning; i de lysfattigere timer derimod trænger de ud mod overfladen og leirer sig som smaa blærer langs de horizontale cellevægge, saaledes at alt sollys maa gaa lige gjennem dem. Atter andre planter beskytter sit klorofyl mod det sterke lys ved en tyk hud eller ved haar og „lubbenhed“, der skygger overfladen.

V.

Endelig har naturen et yderst interessant middel til at beskytte klorofylet mod altfor sterkt lys, — nemlig ved at give det en art skjærm af et andet farvestof. Det sidste ligger da i de celler, som er nærmest den øvre bladflade, og først under disse kommer klorofylcellerne. Alt lys maa

først passere det beskyttende farvestof, der har den egenskab netop at absorbere det lys, som er særlig ødelæggende for klorofylet. Dette beskyttende farvestof er anthocyan, hvis kemiske sammensætning er ukjendt. Navnet dækker, som allerede nævnt, flere forskjellige stoffe og farver, rødt, blaat, violet og purpur. Det overdrag af blaaligt eller purpurfarveskjær, som enkelte planter har, repræsenterer saaledes en art farveskjærm mod det intense sollys, bagom hvilken det grønne farvestof øver sin vante dont.

At anthocyanet virkelig beskytter klorofylet er det let ved eksperiment at paavise. Man har to glas med klorofylopløsning. Til det ene naar sollyset gjennem et andet glas fyldt med vand; medens der foran klorofylglas no. 2 er opstillet et glas fyldt med anthocyanopløsning, saaledes at lyset for at naa klorofylet maa passere denne. Man iagttager da snart, at klorofylet i glas no. 1 taber sin farve, dekomponeres og ødelægges langt hurtigere end i glas no. 2. Anthocyanet har altsaa virket sterkt beskyttende.

Andre planter vokser paa steder, hvor der aldrig er overflod af lys, men hvor alt det lys trænges, som kan skaffes tilveie. Klorofylet alene er ikke istand til at absorbere nok, til at udvikle livskraft nok. Det hænder f. eks. med planter, der vokser paa store høider, hvor temperaturen er lav, eller inde i tætte skove eller i huler og kløfter. Ogsaa i det tilfælde ved imidlertid naturen raad.

Den benytter ogsaa her et farvestof no. 2; men istedenfor at sprede dette som en beskyttende skjærm over klorofylcellerne, spredes det ud under disse, paa bladets underside, hvor det da absorberer alt det lys, som klorofylet lader slippe igjennem og omsætter ogsaa dette til varme og energi. Det forklarer, at enkelte planter har en egen farve paa bladenes underside. — Af interesse er det ogsaa, at ifald en paa saadanne steder voksende plantes blade er ordnede saaledes, at det lys, der siver gjennem de øvre blade vil opfanges af de lavere, saa sløifes ofte farvestof no. 2, der væsentlig findes hos planter, hvis blade ligger i et enkelt lag tæt ved marken.

Blomsternes farver spiller en lignende rolle som bladenes, ogsaa de omsætter sollyset til livsenergi. Man har et interessant eksempel herpaa i planter, hvis blomsterblade er farveløse ved normal temperatur, men ved lavere temperaturer farves — det vil sige, der udvikles et farvestof, som omsætter mere af lyset til varme for derved at opveie den ringere ydre temperatur.

Et enkelt eksperiment viser tydelig denne farvestoffernes varmeudviklende evne. Der benyttes tre glas med destilleret vand. I det ene fyldes en del grønne blade, i det næste en del rødlige blade, der indeholder meget anthocyan; i det tredie har man kun vandet. Alle tre glas ud-

sættes for samme lys og temperatur. Man vil da hurtig merke, at temperaturen af vandet i de to første glas stiger betydelig høiere end i det tredie, og at temperaturen i det vand, der indeholder anthocyanfarvede blade stiger høiest. Forskjellen mellem glassene med de grønne og de røde blade kan stige til 4 ^{0} C.

Det hænder igjen ofte i enkelte planter, at næringsmidler af yderst sammensatte og ømtaalige stoffe maa transporteres „lange veie“ fra en del af bladet til en anden langs en art tunnel eller „aare“. I saa fald er det ofte nødvendigt at beskytte disse tunneller og deres ømtaalige indhold mod det dekomponerende lys ved hjælp af et rødligt eller violet farvedække af samme art, som det, der tjener til beskyttelse for klorofylcellerne. Sandsynligvis er dette ogsaa grunden til den rødlige eller violette farve i unge skud, hvor store masser af næringsmidler maa transporteres omkring, medens cellevævet endnu er tyndt og gjennemskinneligt; eftersom dette tætner til, tabes de beskyttende farver. (Kirsebærblade, vinblade osv.)

VI.

Naturen kan være ødsel; men den er alligevel en sindrig og videnskabelig økonom. Den ser ikke gjerne, at godt arbeide gaar tilspilde. Den kan være formelig gnieragtig i saa henseende. Høstens bladfald kunde synes at repræsentere en tankeløs ødselhed uden lige; men det er ikke saa. Den drysser sine blade, først efterat den omhyggelig har plukket alt af reel værdi ud af hvert enkelt blad. Det er af sparsomhedshensyn, at bladene gulner og ikke falder af grønne. Et bladfald af grønne, friske blade vilde repræsentere tankeløs ødselhed; det vilde være som at drysse purt guld ud over markerne og lade det gaa tilgrunde. At bladene først gulner, betyder at de først tømmes for sit indhold, før de falder. Det værdifulde i dem trækkes tilbage i træet selv og opbevares der til følgende vaar. Det værdifulde er klorofylet, protoplasmaet og andre kvælstofholdige stoffe. Disse slippes ikke med bladene. De repræsenterer et altfor stort udlæg af kraft og arbeide til at kunne kastes hen. De dekomponeres delvis, og bestanddelene drages ind i træet. Og først naar bladet er tømt for disse ting, falder det af som et tomt hylster.

Men dekomponeringen af klorofylet og dets bortdragning vilde, ifald ingen særlige foranstaltninger blev truffet af naturen, efterlade bladet farveløst, graahvidt, og gjennem den farveløse cellevæv vilde lyset ødelægge de stoffe, der videre skal opspares. For at forhindre dette sørger naturen atter for en beskyttelse ved et nyt farvedække.

Idet klorofylet drages tilbage i træet, udvikles der nye glimrende farvestoffe — røde og gule — der beskytter bladets indre mod skadelige lysstraaler, fortsætter omsætningen af lys til livsenergi og gjør det muligt

i ly af dem at tømme bladets værdifulde indhold ind i træet i ro og uden fare for dekomposition. Samtidig udjevner vel ogsaa disse nye farver temperaturforandringen, eller omsætter mere lys til varme og opveier derved virkningen af aarstidens lavere temperatur. Disse høstfarver er igjen selv et produkt af de ændringer, som maa foregaa i de forskjellige stoffe i bladets indre, forat de skal kunne optages i træet selv.

Med andre ord, naar høsten kommer, trækkes først klorofylet ind i træet samtidig med at andre forandringer foregaar, der tildels resulterer i afsætning af nye farvestoffe i klorofylets sted. Disse farvestoffe udelukker skadeligt lys, fortsætter klorofylets udvikling af livskraft, opveier det ydre temperaturfald ved øget varmeudvikling, og i ly af dem tømmes bladet for sit hele indhold af værdifulde kemiske stoffe. Naar dette indhold er udtømt og opmaganiseret i træet, saa er ogsaa bladet organisk skaaret af fra træet og falder af.

Høstfarverne har altsaa en lignende prosaisk rolle at spille i naturens materielle husholdning som den grønne farve. Alt til nytte; meget samtidig til lyst.

Det hele kan opsummeres saaledes:

1. Klorofyl omsætter lys til energi, hvorved planteprotoplasmaet sættes istand til at udvikle mangfoldige sammensatte næringsmidler af kulsyre og vand.

2. Ikke-grønne farvestoffe tjener a) som en skjærm mellem klorofylet og altfor sterkt lys, samtidig med at de omsætter det lys, de absorberer, til varme, eller b) de opsamler og omsætter til varme det lys, som har sivet igjennem klorofylcellerne (hvor der er mangel paa lys eller varme).

3. Farvestoffe i det hele absorberer de kemiske straaler og hindrer dem fra at paavirke skadeligt de ømtaalige og sammensatte næringsstoffe i planternes indre, særlig i unge planters udsatte kanaler eller i høstløv.

4. Ikke-grønne farvestoffe er undertiden blot biprodukter ved fysiologiske processer og kan savne enhver betydning for plantens liv.

5. Farver tjener til at tiltrække, retlede og advare insekter; særlig hvor det gjælder planternes formerelse.

Billeder fra Yukatan.

Franskmanden Le Plongeon, hvis undersøgelser og teorier angaaende Yukatans fortid meddeltes i forrige bind af *Kringsjaa*, er ikke den eneste forsker, der i senere aar har trængt ind i halvøens indre og gjort dens besynderlige ruiner til gjenstand for studium. Tyskeren Theobert Maler har ogsaa under flere reiser i aarene 1887—1892 gjennemstreifet landet og medbragt blandt andet en hel række gode fotografier af ruinerne. De her givne billeder er taget dels fra Malers samling efter det tyske tidsskrift *Globus* og dels fra Le Plongeons efter *Review of Reviews*.

Nokutschitsch (taarn med kjæmpeansigt).

Det indre af halvvøen er yderst vanskeligt at befare, dels paa grund af den tætte, tropiske vegetation, hvorigjennem øksen alene kan bane den reisende vei, og dels paa grund af de vilde indianerstammers mistænksomhed og fiendtlighed mod alle fremmede. Imidlertid har det altsaa lykkedes to forskere at overvinde disse vanskeligheger. I deres samlinger findes nu ei alene udmerkede fotografier af en mængde af de større ruiner, men ogsaa afstøbninger af den rige ornamentik. Det tør vel derfor ventes, at nyt lys med det første vil falde over problemet Yukatan, naar europæiske forskere cg fagmænd i større udstrækning faar anledning til at gjøre sig bekjendt med de nye fund og diskutere deres betydning.

Den tyske forsker er ligesom den franske overvældet af ruinernes

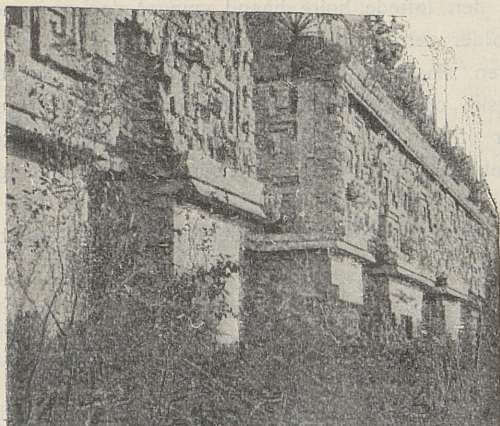

Ruiner undersøgte af Le Plongeon.

mangfoldighed, omfang, storslagenhed og høie kunst. Han har undersøgt og fotograferet ikke mindre end hundre hidtil ganske ukjendte ruinsamlinger.

Nedenstaaende billede viser den ene af to figursøiler fra ruinbyen Dsekilna. Efter opdagerens mening forestiller de to søiler „livet“ og „døden“. Den ene (billedets) viser en velformet person, klædt i fjæderdragt. Ansigtet skjules af en maske. I høire haand bæres en firtakket stjerne; venstre haand er løftet. Det er „livet“. — Den anden figur staar paa en art katafalk, er kun iført et hofteklæde og har en hoved-

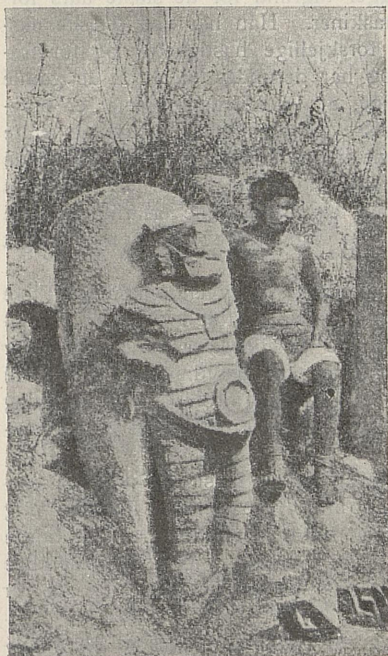

Figursøilen fra Dsekilna.

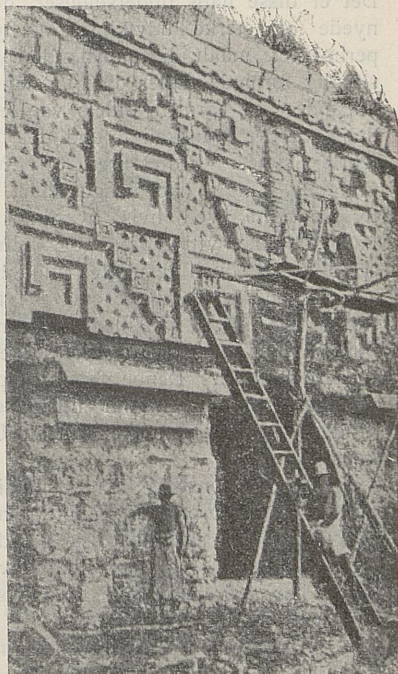

Le Plongeon tager afstøbninger.

pynt af flagermusvinger. I den løftede høire haand svinger den en rund gjenstand, i den venstre holder den en knudret stav.

I det hele vil læseren slaaes af ruinernes i hvert fald tilsyneladende lighed med assyriske og babylonske. Den røde farve er meget benyttet til dekoration og er ofte godt vedligeholdt. Slangehoveder udgjør en væsentlig del af ornamentiken. Slangen har øiensynlig været et helligt dyr eller et gudesymbol.

Det ene af Billederne viser dr. Le Plongeon ifærd med at tage afstøbninger af en murs dekorationer.

Flyvemaskinen.

Fra Amerika har nogle blade efter telegrammer i de sidste uger bragt meddelelse om, at professor Langley skulde have opfundet og prøvet en ny flyvemaskine, der virkelig flyver. Meddelelserne er ganske korrekte.

Professor S. P. Langley er den mand, der har udrettet mest i retning af rent videnskabelige undersøgelser paa aeronautikens omraade. Det er disse hans undersøgelser, der ligger tilgrund for de sidste aars fornyede og sterke udvikling af flyvemaskiner. Han har ved fysiske eksperimenter maalt luftmodstanden ved forskjellige hastigheder og for forskjellig formede flader og gjenstande, og har derunder fundet, at de gamle antagelser og formler tildels var feilagtige, at luftseiladsproblemet er betydelig mindre vanskeligt end det før disse eksperimenter, ifølge de ældre teorier, synes. Professoren er utvilsomt tidens største autoritet paa dette omraade. Man har længe vidst, at han holdt paa at arbeide med en flyvemaskine, ved hvis bygning al den eksperimentelle erfaring og nye viden skulde nyttiggjøres, og indviede og interesserede har været meget spændt paa, hvad resultatet vilde blive.

Resultatet foreligger nu — i form af en større flyvende model. Flere forsøg er blevet anstillede i nærheden af Washington i overvær af indbudte videnskabsmænd. Blandt de indbudne var ogsaa telefonens opfinder Graham Bell. Denne fandt eksperimenterne saa betydningsfulde, at han anmodede opfinderen om tilladelse til at offentliggjøre følgende skildring af dem. Det følgende er altsaa Graham Bells ord tilstillet den amerikanske presse:

„Sidste onsdag den 6te mai overvar jeg et høist merkværdigt eksperiment med professor Langleys aerodrom. Eksperimentet forekom mig at være af saa stor historisk betydning, at en kort skildring af det burde offentliggjøres. Jeg har ikke lov at gaa i detaljer, men de væsentlige fakta har jeg professor Langleys tilladelse til at meddele, og de er følgende:

Aerodromen eller flyvemaskinen var af staal og dreves af en dampmaskine. Den lignede en uhyre fugl svævende gjennem luften med forbausende regelmæssighed og i store, jevne kurver. Den steg tilveirs ad

en spiralformig bane, ved at kredse rundt og rundt i cirkler paa ca. 300 fods diameter. Samtidig fløi den ogsaa ret fremover. Da den var steget til en høide af ca. 100 fod, havde den saaledes fjernet sig henved en kilometer fra sit udgangspunkt. Dampen slap nu op, og propelleren standsede. Og nu hændte noget af det merkeligste. Aerodromen faldt nemlig ikke tungt til jorden, men dalede ned saa sagte, stilt og elegant, som det er mulig for nogen fugl at gjøre det. Den dalede ned i Potomac floden, hvor den straks fiskedes op, uskadt og rede til nye forsøg.

Et nyt eksperiment gav samme resultat, kun at apparatet nu fløi i en helt anden retning. Den steg jevnt og elegant tilveirs, idet den kredsede om i luften som en stor svævefugl. En gang syntes den i fare for at kollidere med trætopperne paa et lidet forbjerg, der løber ud i floden; men den gik 25—30 fod over trætopperne og steg endnu høiere. Da dampen gav ud, dalte den atter sagte og stilfærdigt ned i floden.

Ingen kunde overvære disse forsøg uden at føle sig overbevist om, at den praktiske gjennemførbarhed af mekanisk flugt (luftseilads) her er bevist."

Og telefonens opfinder skulde vel ikke være en daarlig dommer i en saadan sag.

Nordiske tidsskrifter.

Finsk tidsskrift. — Hefte 4. — *V. Nordström:* Från Italiens forntid; *G Cygnaeus:* Fredrik Cygnaeus' „sista luftslot"; *K. F. Slotte:* Om de elektriska strålningsfenomener; *O. M. Reuter:* Den brutna ringen; *Steffen:* En undergörare.

For Kirke og Kultur. — 5. hefte. — *Thv. Klaveness:* Den kristiansandske lærestrid; *Theodor Caspari:* Lidt om Welhaven og den nyeste naturlyrik; *T. B. Lundberg:* Herodes den Store; *Ludvig Schrøder:* Kristen Kold; *Pastor Storjohann:* Hellig poesi; *A. Weenaas:* Til hr. pastor Christopher Bruun.

Syn og segn. — No. 2. — Ormöygd. Af *Olav Aasmundstad; Anton Kerner:* Umtanke og framtanke i naturen; *Vetle Vislie:* Paa villstraa; *Anders Hoveen:* Fødselsdag.

Nordiske Revy. — Hefte 3. — *Kurt:* Politiska grupper og personager; *Credo:* En belysning af kvinnofrågan; *Kurt:* Politiska stämninger och intryck; *Vidi:* Göteborgspolitik.

Ord och Bild. — 3. hefte. — *Alexandrine Henriette Sparre:* En tidsbild från adertonde århundradet; *N. V. E. Nordenmark:* Planetsystemets framtid; *Verner von Heidenstam:* Det befasta huset. En berättelse från felttoget i Ukraina. Literatur. — Konst.

Finsk tidsskrift. — Mai. — *Schybergson:* Gustaf Vasas minne i Finland; *Vainö Nordström:* Från Italiens forntid; *Westermarck:* Sinnesrörelserna; *Reuter;* Vår-tagna; *Hasselblatt:* Näckrosen; *Elin Arneen:* En rabulist; *J. N. R.:* Helsingfors teatrar.

Kringsjaa.

Kristiania, 9. juni 1896.

Aaret 1896 lader til at udmerke sig, lige saa meget ved store og sjeldne ulykker som ved betydningsfulde politiske og krigerske begivenheder. Næsten samtidig beretter telegrafen om den ligdækkede plads ved keiserkroningen i Moskva og om hvirvelstorme i de Forenede Stater, hvoraf tre eller fire har anrettet uhyre skade paa liv og eiendom, den ene i staten Texas med 200 ofre, en anden i Missouri med over 300 ofre og en tredie og værste i storbyen St. Louis. Det er saavidt vides første gang, at en saadan storm har truffet en storby, hidtil har de holdt sig til det aabne land eller smaa præriebyer. Det siger sig selv, at ødelæggelsen derfor i dette tilfælde var større end nogensinde før. Over tusen mennesker trampet ihjel i Moskva under keiserstadsen; over tusen begravet under en hel bys sammenstyrtende mure i St. Louis. Læg saa dertil de andre storme i Texas og Missouri med sine 2 og 300 ofre af menneskeliv, og endnu andre ødelæggende storme i Illinois og Michigan, samt en hel række mindre ulykker, grubeulykker, jordskjælv, jordskred osv. — alt i løbet af et par uger læggende beslag paa avisernes telegramspalter, og aaret synes at fortjene at blive merket med sort i almanaken. Lægger man saa endvidere til opstanden paa Kreta med myrderier og barbarismer, myrderierne i Armenia, udryddelseskrigen i Kuba, dervischkrigen i Ægypten, de krigstruende forviklinger i Sydafrika, det spændte forhold mellem de Forenede Stater og Spanien, et spansk bombeattentat i en kirke og adskilligt andet af samme art, saa faar man indtryk af, at det er en temmelig ulykkesvanger tid for vor jord netop nu — „stjernene maa være ugunstige“, som astrologerne vilde sige.

For at finde et sidestykke til **Moskvaulykken** maa vi gaa helt tilbage til oldtiden, til det første aarhundre før Kristus, da amfiteatret i den romerske by Fidenæ faldt sammen under en gladiatorforestilling og dræbte 50,000 skuelystne. I moderne tider kjender man intet fuldt tilsvarende. Den hører saaledes til de ting, der merker aar og steder for al tid. — Tallet paa døde og saarede opgives endnu forskjelligt, fra tilsammen 3 indtil 6000. I hvert fald er tallet af døde ikke lavere end 13—1400, — det sidste officielle tal. Det er, som man ser, en fuldstændig slagmark i dybeste fred og midt under den glimrende fest og al dens jubel. Det synes værre end et vanligt slag, fordi de dræbte tildels eller overveiende er kvinder og gamle mænd, fordi døden kom paa en maade, der endog gjør slagmarkens rædsler til barmhjertighedsverk; de døde blev enten ynkelig trampet ihjel af sine medmennesker eller kvalt af dem i trængselen. Endelig har jo døden paa et slagfelt altid et vist maal udover den enkeltes liv; den har sin betydning; men i dette tilfælde var der ingensomhelst mening i det hele, intet at vinde; det var slet og ret en blind og forfærdelig ulykke.

Det er skik i Rusland, at ved store fyrstelige festligheder ogsaa „de sorte mennesker“, som det menige folk saa vakkert tituleres, skal faa en liden del i festglæden i form af smuler, der strøes ud iblandt dem, og om hvilke de allernaadigst faar lov til at gramse. I dette tilfælde bestod smulerne af et glas øl, et stykke pølse, et lommetørklæde og en blikkop! Seks hundre tusen men-

nesker var mødt frem for at gramse om disse ting og havde overnattet paa pladsen, hvor uddelingen skulde finde sted eller ventet der fra den tidlige morgenstund. Et glas øl og et stykke pølse er altid velkomne sager for den fattige russer, og blikkoppen og lommetørklædet kunde enten opbevares i slegtled af en tsardyrkende familie til minde om den store, løfterige stund, eller sælges for en god pris til andre tsardyrkende familier.

Langs pladsens ene side var der opstillet en række boder, hvor gaverne opbevaredes. Et stykke foran boderne løb der en grav eller fordybning i terrænet. Tidlig om morgenen og før den fastsatte tid begyndte uddelerne af gaverne at kaste disse ud blandt folket. Følgen var, at der straks kom bevægelse i den hele masse. Der skal ogsaa have gaaet rygter om, at uddelerne solgte blikkopperne. Der trængtes paa; bevægelsen forplantede sig udover pladsen; de fjerneststaaende trængte paa for at komme frem; de forreste kunde ikke længer modstaa trykket; i et nu var fordybningen foran boderne fuld af mennesker, over hvilke andre trampede frem. Trykket bagfra øgedes; det var som et hav, der har brudt sine dæmninger; længer frem kunde man heller ikke komme, og følgen blev, at de svagere pressedes tildøde eller kvaltes i trængslen. Da hoben forstod, hvad der var paafærde, blev der stilhed; ligene samledes op, og alt gik sin vante gang. Hvad der mest slog den fremmede var at se mængdens ufølsomhed og ligegyldighed ved et saa gribende syn. Aarhundrers undertrykkelse og uvidenhed har øiensynligen gjort den lavere russer til noget mindre end dyr. Passiv og ufølsom finder han sig i alt, skjæbnen sender — og efter hans mening var ulykken skjæbnens skyld.

Et endnu uhyggeligere indtryk gjør det at se festligheden fortsættes med middage og baller, medens de lemlæstede lig samles op, ligkister tømres og begravelser foranstaltes i massevis. Udenfor Rusland kunde neppe noget saadant have hændt. Den mildhed, en Tolstoj forkynder, viser sig her mod en baggrund af menneskelig ufølsomhed og tykhudethed, der er fænomenal.

Og tør vi tro telegrammerne angaaende ulykkens aarsag — skjæbnen havde nok intet med den at gjøre — saa bliver det hele til et slaaende og uhyggeligt lysende billede af russiske tilstande. Grunden til, at trængslen opstod, heder det, var, at uddelerne begyndte før tiden at kaste gaverne ud blandt folket. Og dette var gjort med beregning. De vilde netop fremkalde et opløb. De ønskede at ophidse folkehoben, for at den skulde storme gaveboderne og plyndre dem. Grunden til dette fromme ønske var, at uddelere og kontraktører havde — efter vanlig russisk skik — stoppet det meste af de dem betroede penge i egne lommer og kun indkjøbt en liden brøkdel af de beordrede gaver. Af de opstillede ølfade var det store flertal tomme, og ligedan var det med de andre gaver. Endog for smulerne skulde de „sorte mennesker“ snydes. I det „hellige Rusland“ ved kroningen af folkets „fader“ og Guds repræsentant paa jorden!

Og billedet bliver fuldkomment, naar vi tager med den undskyldning, korrespondenterne velvillig anfører for massernes stupiditet og ufølsomhed, at saa mange havde taget til sig store portioner elendigt brændevin.

En brændevinsdrukken folkemasse, der tramper sine egne ihjel, fordi tsarens embedsmænd og kontraktører har snydt dem endog for kroningsfestens smuler, medens hof og adel danser og skaaler, som var intet hændt — — det er, som vilde „skjæbnen“ her bidrage til festen med et sandt og virkelighedstro billede af det liv, der vokser op under tsarens scepter. Som saadant tør det blive historisk og vil udødeliggjøre det

hele ellers hurtig glemte festarrangement.

Det bør bemerkes, at keiseren og keiserinden begge tog sig overordentlig nær af ulykken og gjorde, hvad gjøres kunde, for at lindre den. Tsaren befalede, at 1500 kr. skal udbetales hver familie, der har tabt nogen ved uheldet — en svær sum' blandt de folk. Det heder ogsaa, at han ønskede at indstille festlighederne, — hans gode hjerte til ære —; men hans raadgivere satte sig absolut derimod, væsentlig fordi ulykken i saa fald, naar den helt afbrød festen, af det hele folk vilde blive opfattet som et tegn paa de forfærdeligste kommende ulykker. Alment bliver det alligevel blandt de store masser saaledes opfattet — som en spaadom om, at Nikolai II's regjering vil ende i blodbad.

Hvirvelstormene i Amerika har anrettet vel saa megen skade, men gjør alligevel ikke paa langt nær det uhyggelige indtryk som Moskvakatastrofen; fordi der her virkelig forelaa en — for tiden i det mindste — uafvendelig ulykke; en af de ting, der maa tages med taalmod og stoicisme. Den store by St. Louis synes efter telegrammerne for en stor del at ligge i ruiner; selv kjæmpebroen over Mississippi, den berømte Eadsbro, knækkedes af stormen, der var sterk nok til at tage de tunge amerikanske jernbanetog og lokomotiver og slænge dem ud over sletten, som var de børns legetøi. Det økonomiske tab anslaaes i telegrammerne til en halv hundre millioner kroner i St. Louis alene. Efter amerikansk skik — nedskriveren mindes jordskjælvet i Charlestown, og oversvømmelsen i Johnstown, da der dagen efter ulykken telegraferedes store pengeveksler til byen fra alle kanter af Unionen, mens pengestrømmene snart steg til slige dimensioner, at modtagerne sagde „stop, vi trænger ikke mere" — blev der straks telegrafisk tilbudt hjælp fra andre byer; men borgerne afslog tilbudene med tak; de skal greie det selv. Man gik øieblikkelig igang med at rydde tomter og forberede gjenopbygningen.

Ulykkestilfældene har i de to sidste uger ganske overskygget baade politik og krig. I **Ægypten** har engelskmændene udkjæmpet og vundet et større slag mod dervischerne.

Fra **Kuba** er det vigtigste nyt, at general Weyler fastholder sin afskedsbegjæring, efterat Spanien gav efter for de Forenede Staters fordring om udsættelse af den før omtalte dødsdom. *Times'* korrespondent paa øen erklærer, at der kjæmpes med barbarisme og grusomhed, at spanierne umulig kan undertrykke oprøret, at øens befolkning praktisk talt er enstemmig for det, og at der kun er tre tænkelige veie: enten kan krigen blive fortsat, til baade Kuba og Spanien er totalt ruinerede, eller øen maa opgives og under selvstændigt styre løbe fare for det anarki, som er eget for alle spansk-amerikanske republiker, eller Spanien kan endelig indrømme Kuba fuldt selvstyre under amerikansk garanti og nominel spansk overhøihed. Det sidste er efter korrespondentens mening den bedste handel, Spanien nu kan gjøre, og det er muligt, at England vil gjøre sin indflydelse gjældende i den retning. Der er imidlertid en fjerde udvei, som kanske for Kuba var den heldigste, men neppe er antagelig for Spanien, nemlig at indlemme øen som den 46de stat i den nordamerikanske union. Der hører den igrunden ved sin beliggenhed og sine handelsforhold hjemme. Det er imidlertid meget tvilsomt, om den amerikanske regjering vilde tilstede en saadan indlemmelse. Det er muligt, at korrespondentens tredie udvei er det bedst mulige kompromis. Spaniens „æresfølelse" turde stilles tilfreds med den nominelle overhøihed og et spansk flag over Havanas fæstningsverker —

ingen spanske tropper naturligvis, — mens den amerikanske „garanti" vilde udgjøre en reel amerikansk overhøihed og anarkihindrende kontrol.

Krüger reiser alligevel til England. Han er en slu mand, men der er nok ogsaa slue mænd i det engelske diplomati, og de har faaet ham til at ændre sin beslutning om at reise. Han udsender imidlertid den meddelelse, at han aldeles ikke reiser til London for at underhandle om Transvaals forhold eller i det hele i „forretninger"; han reiser udelukkende for — „sin helbreds skyld". Man faar haabe, at han finder London at være et godt sanatorium.

De fængslede og dødsdømte ledere af uitländerbevægelsen er nu alle benaadede og frigivne; de mindre ledere mod en 35,000 kroners mulkt og øieblikkelig landsforvisning, dersom de mistænkes for delagtighed i nye planer; de fire hovedledere til den tidobbelte mulkt og landsforvisning straks. Disse er imidlertid efter Krügers udtalelse blot de „smaa hunde, der alene bjæffer", og som det har „gjort ham ondt at piske"; nu vil han se at faa fat paa „den store hund" (Cecil Rhodes), „der virkelig bider". Imidlertid er Rhodes ankommen velbeholden og i triumf til Buluwayo, hvor han straks har sat sig i bevægelse for at udvikle det betydelige rige, han der har grundet. Matabeleroprøret synes kuet, og en noget fredeligere stemning hersker i det hele dernede.

Salisburys mindre heldige udenrigspolitik synes at have øvet indflydelse paa et par nylig afholdte suppleringsvalg til parlamentet og at have givet de liberale et par nye stemmer. Det konservative flertal kan imidlertid taale alle de tab, suppleringsvalg er istand til at bringe det. Et absolut indførselsforbud mod kvæg, der vistnok delvis er dikteret af en voksende protektionistisk stemning, lyst til at beskytte det ynkelig lidende engelske jordbrug, har sin store betydning ogsaa for vort land. — Der er blevet dannet med sir Charles Dilke og Labouchère som førere, af de liberales venstre fløi et organiseret parti, hvis maal er at tvinge liberalismen over fra de gamle teoretiske linjer til en praktisk social reformpolitik.

Den **syge mand** i Konstantinopel synes at være døden saa nær og saa totalt udslidt, at legemet begynder at opløse sig og falde fra hinanden, endnu forinden døden er officielt erklæret. Mens Armenia begraver sine hundre tusener af lig (*Times* erklærer at de direkte dræbtes tal ikke er under otti tusen), er der ogsaa udbrudt oprør paa **Kreta**. Ogsaa her er det delvis en religionskrig mellem muhammedanere og kristne; men de kristne oprørere kjæmper dog tillige mod tyrkisk vanstyre og underkuelse og for deres fædreøes frihed. Der er 270.000 kristne mod 70,000 muhammedanere paa øen. Under deres trætter var den tyrkiske garnison i fortet Vamos blevet indesluttet af kristne oprørere. Et rygte i hovedstaden Kanea vilde vide, at garnisonen havde kapituleret. Som følge heraf udbrød der et vildt raseri mod de kristne blandt de tyrkiske tropper i hovedstaden; soldaterne angreb og nedhuggede den fredelige befolkning, der tog tilflugt i kirker og konsulater. Sultanen har nu sendt en pascha til øen med 18,000 mand og ordre til at „gjenoprette ordenen". Man venter, at dette vil ske paa samme vis som i Armenia, at den kristne befolkning vil blive nedslagtet; der er jo ikke flere kristne paa hele øen, end der paa et aars tid er dræbt i Armenia. Stormagterne har »advaret" sultanen om, at de vil misbillige saadanne slagterier; og de vil utvilsomt i tilfælde gjøre „hvad de kan", som de roser sig af at have gjort overfor Armenia. Hvad det er, ved al verden og — sultanen.

Fra **Frankrig** berettes det rygtevis, at nye monarkiske planer om snar-

lig handling holder paa at udklækkes. Ved initiativ af keiserinde Eugenie skal samtlige monarkiske grupper have forenet sig til fælles aktion med den forstaaelse, at naar deres sag er vunden og republiken styrtet, skal en folkeafstemning afgjøre, hvilken af prætendenterne skal faa arve dens bo og blive konge eller keiser af Frankrig. Det heder, at en del rigmænd, deriblandt eieren af *New York Herald* skal have bidraget store summer til det nye monarkiske aktionsfond. Det hele høres utroligt; men intet er alligevel utroligt i Frankrig; det lærte Boulangeraffæren os til overflod. Det folk, som var saa nær ved at kaste sig for Boulanger og hans mætresses fødder, kunde vel ogsaa trods al fornuft og alle tegn finde paa at fornye det gamle monarki, „som betyder fred og ro og gudsfrygt", og som repræsenterer tusen aars historie og jevne udvikling, eller det keiserdømme, som betyder *gloire* og *revanche*, og som altid i navnet Napoleon besidder en trylleformel uden lige. Man maa erindre, at den franske republik for tiden er uden store, populære høvdinger og bydende personligheder, og at under de omstændigheder bliver et stort navn eller en blot og bar tradtion mægtige ting. Desuden dækker ikke det nuværende styre landet med hæder, saalidt som det evner at vække begeistret tilslutning. Frygt for socialisme, ærgrelse over den omsiggribende korruption, de smaa mænd, der kommer til magten, Ruslands misfornøielse med det evindelig skiftende regjeringssystem er altsammen ting, hvori nok en energisk tronprætendent kunde fristes til at spekulere. Desuden er dette netop en reaktionernes flodtid paa alle omraader.

De politiske partier i de **Forenede Stater** forbereder sig til præsidentvalget. Dette har neppe nogensinde frembudt mere kaotiske udsigter. Der er ét spørgsmaal, der overskygger alle andre i betydning for folket, det eneste, de tænker paa — pengespørgsmaalet, enkelt eller dobbelt myntfod. Besynderlig nok er kampen for dobbelt myntfod blevet til en folkebevægelse. „Sølv" er blevet hærskriget blandt de store masser i Vesten, blandt farmere og arbeidere; fri og ubegrænset myntning af sølv og indløsning af de Forenede staters papir i sølv saavelsom i guld. Værdiforholdet mellem de to metaller skal, alle fakta og realiteter tiltrods, ved lov proklameres at være som 1:16. Og proklamationen skal gjøre det af med alle vanskeligheder og alle ubøjelige kjendsgjerninger. Et slaaende eksempel paa, at folkets røst ikke altid er Guds røst, men undertiden slet og ret uvidenhedens og dumhedens.

Imidlertid er det denne sag, der faktisk deler folket; den det ved valgene gjælder. Cleveland er absolut „guldmand", og der er intet haab om at faa sat igjennem proklamationer om, at jorden er flad, eller sølv værd mere end det er værd, saalænge den „halstarrige krop" sidder i præsidentstolen. Hadet mod ham fra sølvmændenes side er derfor intenst. De andre betragter ham som landets redningsmand og faste dæmning mod vilde myntteorier og kreditødelæggende eksperimenter.

Hvad alle mennesker ved valget tænker paa, er saaledes myntsagen og Cleveland. Tarifspørgsmaalet er allerede faldt noget i skyggen, skjønt ogsaa det spiller en betydelig rolle. Cleveland er imod den tidligere absurd høie tarif; folkets store masser tror imidlertid paa protektionismen som de tror paa sølv. De ser redning fra de daarlige tider i ubegrændset myntning af sølv, dobbelt myntfod og en told saa høi, at handel med fremmede lande omtrent umuliggjøres.

Men angaaende begge disse eneste sager, som vælgerne bryder sig om, staar begge partier delte. Partideling og sager falder ikke længer sammen.

Republikanere og demokrater er paa begge sider af den virkelige deling. Under disse omstændigheder har partihøvdingerne et svare arbeide med at konstruere „programmer", der lover alt og intet til alle sider, smelder som svøbeslag, nævner baade sølv og guld, og dog gjør det muligt for begge leire at læse sin tro ud af dem.

Kolumbus's aand: Caramba! — Havde jeg forudseet, hvad følgerne vilde blive, havde jeg aldrig opdaget Amerika.

I tarifspørgsmaalet staar vistnok republikanerne nogenlunde samlet, demokraterne derimod splittet ogsaa der; de første synes derfor at ville kaare beskyttelsesmanden Mc. Kinley som sin præsidentkandidat. Han blev forsaavidt et godt og greit merke at kjæmpe under; der er ingen tvil om hans stilling i den sag; han vil sanktionere den høieste toldlov, der kan blive vedtaget og anbefale en endnu høiere. Andet end et saadant merke er han neppe. Men i myntspørgsmaalet er hans stilling tvilsom; han har prøvet — for han vil gjerne være præsident — at vinde frem ved haardnakket taushed om den sag og ved tilslutning til programmernes tvetydige form; men dermed nøier neppe vælgerne sig. Det gjælder for meget dertil; han bliver vistnok tvungen til at tage greit parti. Det heder nu i telegrammerne, at han agter at erklære sig for „guld". I saa fald vil han staa sammen med det andet partis fører Cleveland, og folket vil ikke finde noget valg mellem de to. Det turde da hænde, at det tredie parti, „folkepartiet" pludselig fik vind i seilene, samlede al misfornøielsen, skrev „sølv" paa sit banner og opstillede en sterk mand som kandidat mod begge de gamle partier. Hvad demokraterne agter at gjøre, er tvilsomt. De synes omtrent ude af sagaen for tiden. Deres parti er aldeles splittet; tager Mc. Kinley stilling for guld, vil demokraterne neppe have noget program tilbage. Nogen sterk kandidat har de heller ikke. Cleveland er neppe til at bevæge til at modtage nyt valg, allermindst ifald Mc. Kinley viser sig „sund og solid" i pengespørgsmaalet. Det eneste, der kunde drive Cleveland til atter at modtage valg, maatte vel være følelsen af, at han var nødvendig

for at redde landet fra alvorlige kriser. — De Forenede stater gjennemgaar virkelig en alvorlig periode, og det var let at spaa i sort angaaende fremtiden; men landet er rigt, og folket er ubetinget det sundeste og kraftigste i vor tid; de to ting vil nok klare alle vanskeligheder og mulige kriser. Disse vil formodentlig blot paaskynde den merkelige sociale omvæltning, der stilt og jevnt holder paa at foregaa derover.

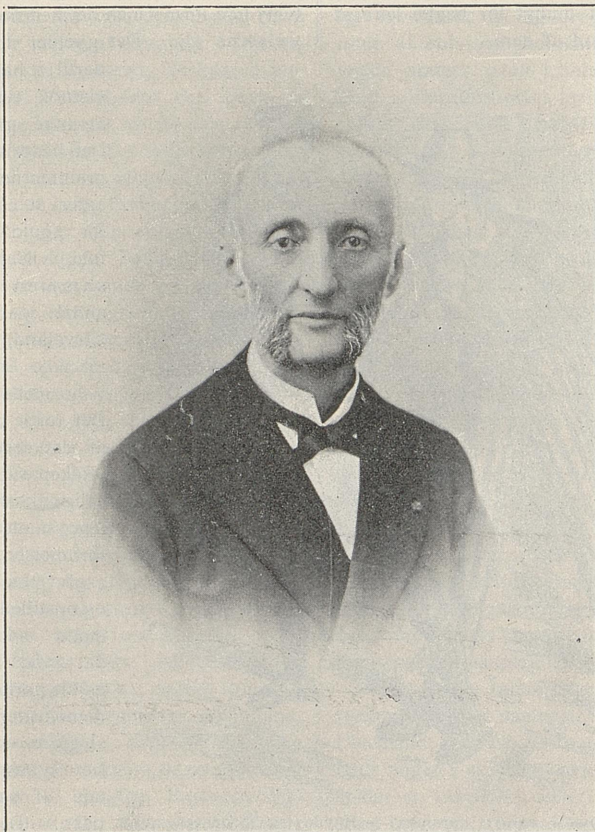

Frankrigs nye ministerpræsident — Méline.

Taktstokken.

Paa sangens og musikens omraade har merkelig nok ogsaa vi nordmænd lært at ordne os ind under organisationens og samvirkets lov. Der sætter vi den ensidige og udad fiendske individualisme, vi ellers saa gjerne hevder, tilside. Den bedste og mest „personlige“ sanger bøier villig sin

stemme sammen med de andres for at hjælpe at bære frem en større ting, et mere afrundet stykke musikliv, end den enkelte magter. De mest uforsonlige individualister medgiver, at paa en sangerfest gaar det ikke an at hver sanger synger sin sang paa sin egen vis uden hensyn til de andre og til „mængden“.

Paa det felt har vi, som sagt, lært samvirkets og organisationens store kunst. Men det er næsten ogsaa det eneste felt, hvor vi har lært den.

Maatte kun det sidste nationale sangerstevne i Kristiania bidrage til i nogen grad at synge forstaaelsen af den lov og kunst ind i vort folk og virke, til at faa dem erkjendt og anvendt paa alle livsfelter — bevæge de mange enkelte til villig at bøie sine kræfter og sit virke ind under kravene til det hele!

Musiken er den høieste kunst, heder det, og musiken er ogsaa det mest slaaende eksempel paa organisationens magt. Taalmodig indeksercerer sangeren sin stemme til samklang med de andres, ydmygt følger hans øie taktstokken og hænger ved den. Han ved, at uden de manges samvirke, uden den sterke organisation, uden førerskabet, uden dirigentens taktstok, kommer man ingen vei.

Vi trænger absolut at lære det ogsaa paa alle andre felter; organisationen og samarbeidets magt og evne til at udføre meget mere end nogen enkelt orker. Og dertil trænger vi ogsaa omtrent paa alle omraader manden med taktstokken — dirigenten, lederen, høvdingen, som kan samle, forme, harmonisere og give effekt til de tusen gode individuelle kræfter.

Veirets regulering.

En af de næste store triumfer over naturens kræfter og vanskeligheder maa vistnok blive veirets regulering. Det kan umulig være, at menneskene i al evighed skal maatte bøie sig stumme og hjælpeløse for de blinde naturkræfter og tilfældigheder paa dette omraade. At det væsen, der har beseiret havet, sadlet dampen, tæmmet lynilden, ikke ogsaa skulde kunne raade med luft og skyer, — det staar ikke til at tro. Tidens meteorologiske arbeide er vistnok blot indledningen til det større arbeide, der ikke vil nøie sig med at forudsige, men vil planlægge og forberede. Vi maa jo forstaa de herskende kræfter, før vi kan gjøre os haab om at herske over dem. Den moderne meteorologi er studiet af kræfterne, som de er; fremtidens meteorologi vil udnytte og anvende dette studium til at styre og regulere kræfterne. Vi vil faa en „anvendt meteorologi“.

Vi har allerede lynafledere; en vakker dag faar vi vel ogsaa regnafledere. Nu opretter vi veirstationer, for at de skal sige os, hvad veir vi maa tage tiltakke med imorgen; senere vil man oprette veirstationer for at tilveiebringe det veir, man vil have. De vil faa i opdrag at gjæte skyerne, skaffe regn, frembringe klar himmel, mildne varmen, afværge frost.

Naturligvis maa det blive en international sag. Allerede den moderne

meteorologi er det. Den hele jord maa være under ensartet kontrol, før vi tør haabe at herske ogsaa over luftens rige; derfor maa dette blive en af vore sidste store seire over naturen. Den maa gaa sammen med menneskehedens sammenslutning og blive en af de sterke grunde og garantier for en saadan.

Det er jo meningsløst at staa saa magtesløse overfor en del skydotter, som vi nu gjør. Fugtigheden e r i luften, men markerne svides af solen; af en eller anden grund vil ikke fugtigheden samle sig til regn, paa trods bliver den hængende deroppe fint fordelt i den solfyldte luft. Paa en eller anden maade burde vi dog kunne lære disse kræfter passende opførsel. Saa megen forstand maa vi vel have.

En dag øser regnen ned i vilde strømme og skjærer jord og planterødder ud; saa gaar der kanske hele uger, hvori der ikke falder en draabe. Og vi — „skabningens herrer“ — sidder der hjælpeløse og maaber mod den klare himmel og kan ikke finde paa raad. Men raad m a a der være. Raad bliver der utvilsomt fundet. Saa vi kan regulere regnfaldet som en anden havesprøite; give veirstationerne ordre til at vande markerne regelmæssigt hver aften og holde himlen klar om dagen. Kanske den tid kommer, da en veiringeniør eller meteorolog bliver afsat for slig grov embedsforsømmelse som at lade det regne paa en festdag.

Men det er ikke nok med at regulere regnmængden. Varmen maa vi ogsaa blive herrer over. Hvad mening er der vel i, at vi gaar her og hakker tænder af kulde, mens vore brødre i Afrika og Indien dør af hede. Daarlig ordning! — Naturen giver os jordboere en vis mængde solvarme hvert aar; det bliver vor sag at udnytte og fordele denne bedst muligt. Derfor har vi faaet en smule forstand. Paa samme vis som brugseierne ved Akerselven forstaar at regulere og fordele den vandmængde, der er „disponibel“, saa maa vi mennesker lære at regulere og fordele den aarlige solmængde, der falder ind mod jorden — udnytte den mest muligt.

Naturen viser os vei; den gjør l i d t for os i saa henseende. Vi skylder dens regulering, at vi nordmænd i det hele er til. Den betjener sig af et storslagent varmtvandssystem til ophedning af koldere egne eller til varmens fordeling; opvarmer vandet nede under ekvator og sender det saa op til os. Hvad naturen gjør iblinde, maatte vi kunne gjøre med beregning og forstand.

Kanske kan ogsaa elektriciteten her hjælpe os l i d t — især efterat Tesla har lært os at sende store elektricitetsmængder lange veie uden spor af traade eller kabler. Der trænges en ny sort dynamoer, som kan omsætte ekvatoriallandenes varme til elektricitet — hvilket ikke er nogen umulighed; saa kan denne elektricitet sendes uden kabler gjennem jorden nordover og der optages af nye dynamoer, som sprøiter energien ud i form af varm luft.

Nu, at finde m i d l e r n e, det overlader vi opfinderne og ingeniørerne med haab om, at de snart bringer sagen i orden og befrier os fra den skam ikke at kunne lave en liden regnskur, naar vi trænger den eller sikre os klart veir til en syttende mai.

Forskjellige meddelelser.

— *Kringsjaas* læsere tør erindre en vis Schlatter, som i Denver i den amerikanske stat Colorado, vakte uhyre opsigt ved at helbrede syge, lamme, halte osv. alene ved haandpaalæggelse eller „velsignede„ lommetørklæder. At mange for en tid følte sig ganske helbredet er utvilsomt. Det vil ogsaa erindres, at Schlatter — der intet modtog for sine velgjerninger og var en fattig, ligefrem mand — ganske pludselig og sporløst forsvandt, netop som hans ry var paa det høieste. Han efterlod sig blot et brev til sin husvert, hvori det hed, at „Fader har kaldt mig bort." Man ventede ifølge andre udsagn af ham, at han igjen vilde dukke op i Chicago. Men han er — skjønt en iøinefaldende skikkelse — ikke siden hverken seet eller hørt fra. — Nu heder det fra de kanter, hvor han virkede, at de „helbredede" atter er blevet syge igjen. Helbredelsen har ikke havt nogen varighed. Mange af dem er døde.

At saadanne helbredelser kan øves, synes utvilsomt, men aabenbart burde et forhold som det her antydede omhyggelig undersøges. Det er ikke utænkeligt, at disse helbredelser, der sker ved en art hypnotisme og intens nervepaavirkning, ei alene kan være ganske forbigaaende, men ogsaa at de i det hele tør forværre sygdommen og skabe nye, skadelige virkninger. Der burde neppe her eksperimenteres iblinde.

Teknisk kringsjaa.

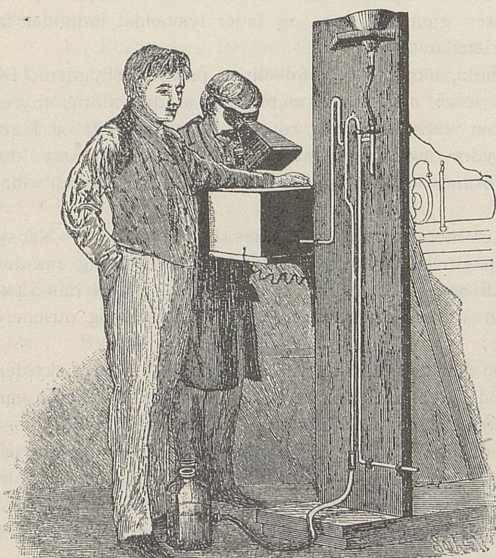

Edisons fluoroskop.

Edison er ikke alene om at have opfundet fluoroskopet (hvoraf der her leveres et billede). Som allerede tidligere nævnt havde før ham en italiener opfundet et lignende apparat, hvorved det usynlige synliggjøres. Italienerens opfindelse blev dog kun løselig omtalt i bladene og ikke greit forklaret. Det viser sig nu, at den bestod i et fluoroskop i alt væsentligt ligt Edisons. Opfinderen er professor Salvioni. Denne er saaledes den første paa dette felt; men

Edisons apparat er saa meget mere fuldkomment, at den italienske opfindelse formodentlig helt vil blive kastet i skygge deraf og opfinderen glemt. Edison vil faa æren af at være opfinderen. De to mænd kom paa samme tanke og opfandt samme apparat ganske uafhængigt af hinanden og næsten samtidig.

Ny literatur.

John Lie: *Staali Storli.* — Fortælling. — Bertrand Jensens forlag. — Kristiania.

John Lie har skrevet en hel række bøger, der, hvad der er sjelden nok i vor bogavl, har opnaaet et andet og tredie oplag. Forlæggeren kan give den for en forfatter høist opmuntrende oplysning, at syv af hans ni bøger (tildels andet oplag af dem) er udsolgte. Og samtlige vil nu udkomme paa nyt forlag i nye udgaver.

John Lie er utvilsomt født digter og vilde sunget sange, fortalt historier og spundet lys og guld ind i livets hverdagsvæv, om han var kommen til verden blandt hottentotter. Han har fantasi, digtersyn, kjærlighed, medfølelse og forstaaelse nok til at udstyre to, tre bedre kjendte forfattere.

Han er romanfortæller af natur, fordi han har det øie og sind, der ser og føler romaner allevegne, der opfatter alt menneskeligt liv romantisk. Han har skarpt nok blik og ømt nok hjerte til at se ind til det gode i menneskene og til det store og vakre i livet. Det kan nok være svart nok det, han skriver sig igjennem; men han nøier sig ikke med at drysse al den forholdsvis overfladiske svarthed ud over siderne; han borer gjennem den, og lader lysvældet indunder faa lov at springe frem og kaste glans over det hele.

Han skildrer folk og forhold, han kjender, folkelivet paa landsbygden. Der er raahed, vildhed og ondskab nok; men hans mennesker er dog aldrig uhyrer; de er mennesker, mennesker som selv lader sig røre af det, som godt og fagert er; mennesker, i hvem, trods ydre mørke og raahed, de samme drømme, krav og længsler lever, som har formet al literatur og været guddomsgnisten i hele vor slegt.

Hvorfor forfatteren ikke er mere kjendt i avisernes kritikspalter? — Kanske delvis fordi hans følelse- og tankeliv nu engang rinder i en anden retning end den, der for tiden er herskende, fordi han ikke skriver sort, men lyst; fordi han ikke tviler, men tror, og fordi han er en sværmende og dertil temmelig utræneret romantiker.

Kanske delvis. Men mest faar dog hans arbeiders udførelse bære skylden. Strengt maalt gaar det oftest ilde med hans form. For den kritiker, der er vant til nogle af vore yngre forfatteres slebne, fine kunstform, bliver John Lie en ligefrem barbar. Og selv for almindelige dødelige er det ofte vanskeligt nok at være taalmodig med forfatteren i saa henseende. Dertil kommer, at man savner den overlegne forstaaelse og den høiere kulturs greb paa emnerne. Men saa skriver han heller ikke for at frembyde slebne kunstverker til byernes udstillinger, men til underholdning og til løftning for den store læsende almenhed ud over landet.

Forfatteren har øiensynligen været ilde behandlet af livet. Han har maattet klare sig foruden den skole- og boguddannelse, den videre læsning, den berøring med et større liv og med andre mænd, der vilde befriet hans evner og givet ham midlerne ihænde til at oparbeide i fuldendt form det materiale, han sidder inde med. Havde han skrevet sortere, havde han kanske kunnet klare sig med den form han har; men for at vinde frem mod tiden og tidens egne mænd, maa der mesterskab til i selve udformningen.

Men hvad gjør det ogsaa, om ikke alle er med. Faa af dem, kritiken priser varmest, kan glæde sig ved at være udsolgt i to oplag eller ved at blive læst af det „folk som lever med os paa en dag“, saaledes som John Lie øiensynligen er læst. Og kritiken gjør neppe ret i at gaa en saadan virksomhed ganske forbi, selv om den dømmer udformningen noksaa strengt.

Dog har forfatteren vistnok den ærgjerrighed at trænge frem til anerkjendelse, ogsaa blandt kritikerne, som en af dem, der i vor tid skaber den norske literatur og den mere bestemmende og blivende del af den. Og han er øiensynligen en seig, strævsom troende. Kanske kommer der en vakker dag fra ham en bog saa fint opfattet og godt skreven, at den strengeste kritik rives med.

Imidlertid er han digter og fortæller som faa af vore skrivende størrelser for folket udover landet, — spinder lys og guld ind i hverdagsvæven og øver et virke, han burde kunne være fuldt tilfreds med. Om tyve aar tør hans navn være bedre kjendt end mangen, som kritiken nu til stadighed beskjæftiger sig med.

Red.

Mons Lie: *En Forbryders Bekjendelser.* — Gyldendalske boghandels forlag. — Kjøbenhavn 1896.

Atter en ny og forbausende bog fra den unge produktive forfatters haand. Og — hvad der er glædeligere — denne gang et ulige interessantere, mere modent og originalt arbeide end noget af hans tidligere. Her er virkelig kraft og klarhed. En kynisk livslede, et fortvilet menneskehad slaar som blaa flammer op af denne bogs blade.

„En Forbryders Bekjendelser“ er som „Remini“ og „En Drømmers Bog“ en række løst forbundne stemninger, reflektioner, aforismer og bonmots. Det jeg, som her afleverer sin lange monolog over tilværelsens forskjellige fænomener, er en hjemløs, sort melankolsk, syg og forbitret mand; han skjærer tænder over verdens frost og øde — og det gjør han med meget talent —, men det talentfulde dobbeltmord, som skildres i bogen, kunde han ikke begaa, det tør jeg trygt indestaa for. Dertil er han altfor nervøs. Det er et af reflektion og fantasteri udhulet og fortørret individ, saa vissent og dødt som det graagule løv, der blæses henad frosthaarde veie, naar høsten bliver til vinter. Men han vil ikke dø denne dømte mand. Han vil forbande det liv, han aldrig kunde forstaa.

. . . „Hvorfor kjører ikke ildvogne over mylderet? Hvorfor brænder ikke fakler? Hvorfor bryder ikke de gale ud fra deres galehuse og sætter ild paa verden . . .?“ Og han ønsker, han bare „kunde trykke paa den store verdensknap, der fører til den ubændige eksplosion.“

Men verden surrer blot videre sin meningsløse gang: „Det lyder: Vaagn! Man vaagner og interesserer sig mer for sine tøfler end for sjælens udødelighed. Forretningsmanden farer nærig til sit kontor; præsten læser messen over en afdød, — mens han tænker paa sin hustru og en portion varm grynsaad — og skomageren flikker af vane. Ministeren blir liggende i sin dyne, saa længe gjørligt; snart oprinder hans afsked . . . engang oprinder ogsaa verdens undergang, og da

kan kanske vore lyster og begjær blive maalt med et os fremmed og ukjendt maal."

Han gjennemgaar kursorisk de uhyggeligste af menneskehedens gamle sørgetanker, — af alt det, han ser og føler, stikker en ond spørgedjævel op sit umættelige aasyn. „Jeg ser kun en gold kirkegaard af skeletter omkring mig. Jeg hører enkelte hviske: „Der, der ligger hin berømte mand begraven. Beundre ham." Fra gravmælet selv lyder det: „Hvor jeg fryser; hvor her er bitterlig koldt; hvor har ikke en arm, godlynnet mand oppe paa jorden det tusen gange bedre end jeg."

Men den bedskeste drik af livets giftbæger er dog den, som rækkes os af den graa morgen, — naar man igjen skal tage fat paa en ny dag. „Graaveirs morgenstund den kan jeg ikke med; den er en vei, bestrøet med torne; det svider og brænder, hvor jeg staar og gaar; det smerter — det er, som jeg belægges af tunge lod . . . Jeg ser verden staa op. Jeg taaler ikke tilværelsen . . ."

Man maa undskylde, at jeg prøver at give en stemningsekstrakt af „En Forbryders Bekjendelser". En anmelder er i hvert tilfælde et yderst ulykkeligt væsen, som, hvordan han end griber sin opgave an, maa finde sig i at staa i det samme mørke lys saavel for den behandlede forfatter som for læserne. Men ligeoverfor den moderne prosa-lyrik er han særlig uheldig stillet. Han kan ikke referere, — da vilde det gaa ham forfærdelig galt. Og han trættes ofte af disse vage karakteriserende ord, som intet fanger og intet siger. Saa forsøger han en mellemvei.

Mons Lie er kosmopoliten blandt vore forfattere. I hans bøger befinder man sig kun sjelden paa fædrelandets grund. Oftest er man i Paris — og der undertiden ogsaa i hans sprog. Han skriver nu og da et ord med en for os uvant fremmed ortografi. Og han kan forme en sætning helt paa sin fransk.

Carl Nærup.

Notitser.

— *Det metriske system i Tyrkiet.* Snart vil det metriske system være i brug over den største del af verden. Tyrkiet, som nyder et mindre heldigt ry for sin langsomhed med at tilegne sig videnskabens fremskridt, kommer ogsaa med. I flere aar har det havt en delegeret ved det „internationale bureau for maal og vegt". Og nu er det metriske maal indført i Tyrkiet fra 1ste marts iaar. Samtidig udstedte præfekturet i Konstantinopel det strengeste forbud mod at fortsætte med brugen af de gamle maal: *arsjin* (alen) osv.

— *Donationer til amerikanske universiteter.* Det er ikke bare Chicago-universitetet, som overøses med rige gaver. Nu netop har Columbia College i New York modtaget som testamentarisk gave fra den afdøde Robert Center 1/2 mill. kr., som skal anvendes til et særligt fond for undervisning i musik. Desuden har en anonym giver testamenteret 35,000 kr. til indkjøb af bøger, og endelig har familien Havemeyer skjænket ca. 11/4 mil. kr., som skal anvendes til opførelse af et laboratorium for kemiske studier. Det skal være 4 etager høit og udstyres med alle nutidens videnskabelige hjælpemidler og undervisningsapparater.

— 21 af Paris's gader er opkaldt efter store kemikere, 7 efter botanikere, 29 efter læger og én efter en alkemist.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND VII. 30. JUNI 1896. HEFTE 12.

Under politiopsigt i Konstantinopel.

(Efter F. Hopkinson Smith med billeder af forfatteren — i „*Harper's Monthly*").

Med et høfligt buk løftede Casimir paa hatten og sagde, at „male maatte jeg absolut ikke i Konstantinopel." Andre englændere havde ventet her paa tilladelse baade 2 og 4 uger, men havde dog maattet reise igjen uden tilladelse og uden en eneste skisse. Han havde

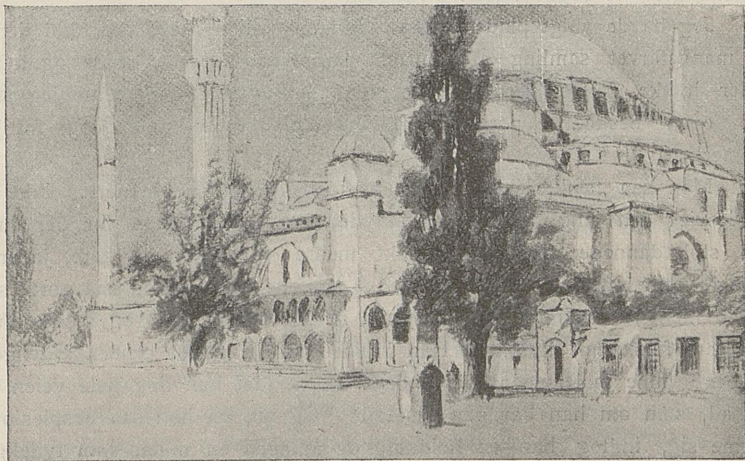

Soltan Sulimans moské.

netop selv været fører for en russer, som maatte drage sin vei igjen med uforrettet sag. „Nei, Effendi," tilføiede han, „det gjør mig ondt for Dem, men det lader sig nok ikke gjøre at male i Konstantinopel nu for tiden."

Hotellets portier stemte ganske overens med Casimir med hensyn til min malen. Ligesaa bankpræsidenten, da jeg hævede min første an-

visning. Af ham fik jeg dog lidt nærmere forklaring. Han sagde, at paa grund af det armenske spørgsmaals nuværende stilling var der udstedt en lov, ifølge hvilken det strengt forbydes alle og enhver at male eller afbilde nogetsomhelst, levende eller dødt, fra en kamel til en moské. Loven har videre en særskilt paragraf om fængselstraf for den, der er dristig nok til at tage en skisse af en soldat, og om 5 aars fæstningsstraf for at male en fæstning.

Nu, alt dette var ikke noget helt nyt for mig. Jeg er andre steder bleven mødt af lignende lovbestemmelser; indtrængende advaret mod at male paa Kuba, bevogtet dag og nat i Bulgarien, fængslet i Spanien — og dog havde jeg altid faaet udført mit arbeide, stadig baaret frem af tillid til, at en rolig og fræk værdighed, seig udholdenhed og en vis, heldigvis medfødt høflighed nok skulde klare vanskelighederne. Jeg var sikker paa, at de nok vilde vige i dette tilfælde ogsaa og aabnede derfor den følgende morgen rolig min malerkasse foran Sultana Validé moskéen.

Casimir protesterede med fortvilelsens gebærder og med et i taarer svømmende ansigt. Han bønfaldt mig om straks at blive med ham til politimesteren for at spørge om tilladelse. Politiet kunde jo opdage os og saa blev vi begge kastet i fængsel.

Jeg havde valgt pladsen foran Sultana Validé, fordi der altid der er en mangefarvet samling af enorme paraplyer — grønne, røde og hvide, under hvilke frugtsælgerne byder frem sine varer; her mente jeg vilde min egen beskedne paraply forsvinde blandt de andre og forblive ubemerket.

Men saa tænkte ikke Stambuls videbegjærlige indvaanere. Ikke før havde jeg sat mig tilrette og antydet lys og skygger, før der rundt min stol dannede sig en kompakt masse af grækere, tyrkere, jøder ja endog hottentotter for alt jeg ved — enkelte var ialfald saa sorte som kul — medens Casimir stod der med himmelvendte øine og aaben mund som en forskræmt kylling. Han havde omsider under protest indvilget i at bære mine malersager over Galata broen, idet han dog hele veien bar sig ad, som om han bar paa dynamit. Og nu, da han saa eksplosionen nærme sig, indtog han en holdning og anlagde en mine, som tydeligvis skulde sige, at han ikke havde noget med denne bedrøvelige og skjændige affære at bestille. — En stund taalte jeg denne hans opførsel, idet jeg sad og lyttede til hviskede ord fra en eller anden ivrig tilskuer. Men omsider raabte jeg: „Hør her Casimir! staa ikke der som en stok. Faa væk folkene foran mig her, saa jeg kan faa se moské'ens trappe, og gaa saa over til vandspringet derhenne og fyld flasken.“

Han adlød mekanisk. Der blev et øiebliks aabning i trængslen, da han gik, men hoben trak sig straks igjen sammen, og den eiendom-

melige forsamling var tættere end nogensinde. Casimir kom tilbage med to fulde hænder — det vil sige den ene, som holdt flasken, var hans egen, den anden, der havde et fast greb om Casimirs arm, var en politimands.

Hoben veg tilside, og jeg havde de to lige foran mig. Det var en ganske liden fredsvogter, der imidlertid med sin fez og sit belte med det korte sværd saa ganske imponerende ud. Paa hans ansigt saaes et ildevarslende smil omtrent som en rottehunds, naar den alt har sine tænder i rotten. Jeg satte imidlertid op det uskyldigste ansigt i verden, skjøv gendarmen rolig tilside og rakte haanden ud efter flasken. Denne overlegne bevægelse havde øieblikkelig virkning; en skygge af tvil drog over

Ayub moské.

gendarmens ansigt. Jeg kunde jo muligens være en eller anden udenlandsk fyrste i forklædning. Casimir merkede hans studsen og benyttede øieblikket; han lavede i en fart sammen en liden historie om mit liv og min person; nævnte min stilling som „hofmaler“, min „uhyre rigdom“, „høie forbindelser“ osv. Denne salve af pris og komplimenter var naturligvis af den betænksomme Casimir beregnet paa at smigre mig samtidig som den blidgjorde konstabelen. Der holdtes en hurtig konferance, og de to forsvandt; men nu var det Casimir, der holdt politimandens arm paa en indsmigrende og fortrolig maade.

Sværmen omkring mig blev tættere end nogensinde. Jeg vilde begynde med at male paraplyerne og havde netop merket af et par figurer og anbragt et par klatter af skarlagen for den allestedsnærværende fez, da en araber, som stod bøiet over mig, uden spor af cermoni blev skubbet

tilside og foran mig stod tre af fredens opretholdere — rottehunden med to andre.

Casimirs ansigt udtrykte den høieste tilfredshed. Jeg saa straks, at hvad der end var hændt, hans uskyldighed var godtgjort og sikret. Jeg saa ogsaa, at han hos politiet fuldstændig havde rokket den sikre, moralske grundvold, som jeg hidtil saa trygt havde bygget paa. Et høfligt ansigt, et naivt erklæret ubekjendtskab med landets love, en ærlig vrede vilde ikke længer udrette noget for mig.

„Effendi," begyndte den ene, „jeg hører af Deres fører, at De allerede har ansøgt hos politimesteren om tilladelse til at male, og at en saadan er lovet at blive Dem tilstillet imorgen" — dette blev sagt paa tyrkisk, Casimir oversatte — „det gjør mig ondt at forstyrre Dem idag, men min pligt byder mig det. Giv mig imorgen Deres fripas, og jeg vil da straks give mine mænd ordre til at beskytte Dem, medens De maler, saa ikke mængden forstyrrer Dem."

Det var interessant at se Casimirs ansigt, medens han oversatte denne tale, hvorledes han med den ene side af ansigtet forsøgte at udtrykke den dybeste interesse for min sag, medens han med den anden halvdel fuldstændig bifaldt, hvad politimanden bestemte. — Denne ordning gjorde, forekom det mig, straks ende paa alle videre operationer i Stambul og omegn og afskar al videre diskussion. Situationen tvang mig til fuldstændig, samtykkende taushed. Casimirs løgn angaaende tilladelsen og politimandens høflighed aabnede mig ingen anden udvei.

Jeg hilste høflig, takkede politiofficeren for hans venlige tilbud, tændte en cigaret, skraaede over gaden og forlangte i kaféen en kop kaffe. Casimir greb mine malersager og min hvide paraply, og dermed var mit tilbagetog i fuld gang. Flugten var fuldstændig.

„Der var ingen anden udvei, Effendi," sagde Casimir, idet han lagde min paraply fra sig. „Det gjorde mig saa ondt for Dem; men politiinspektøren var rasende . . . der var virkelig intet andet at gjøre. Men imorgen gaar vi til politiministeren efter tilladelsen. Tolken hos ministeren er en gammel ven af mig, og vi faar fripasset straks, skal De se. Men idag er det forsent." — Hans diplomatiske held havde øiensynlig opkvikket ham.

„Endnu er dog blot den halve dag gaaet, Casimir. Vi faar benytte resten. Naar gaar baaden til Skutari?"

„Hver time. Ønsker Effendi kanske at se de hylende dervischer?"

„Nei, Effendi ønsker at se fontænen foran moskéen lige ved bryggen."

„Fontænen . . . dog vel ikke . . ." med et studsende blik.

„Jo, jeg vil male det."

„Men politiet! Vi blir atter fakkede. Allah, hvad skal jeg dog gjøre?"

„Hvad du burde gjøre, er at skaffe mig et pas straks. Hvad du derimod sandsynligvis vil gjøre, er vel at lave en ny skrøne. — Tag staffeliet; jeg er ikke tilsinds at ødelægge hele eftermiddagen — og jeg giver politiet en god dag."

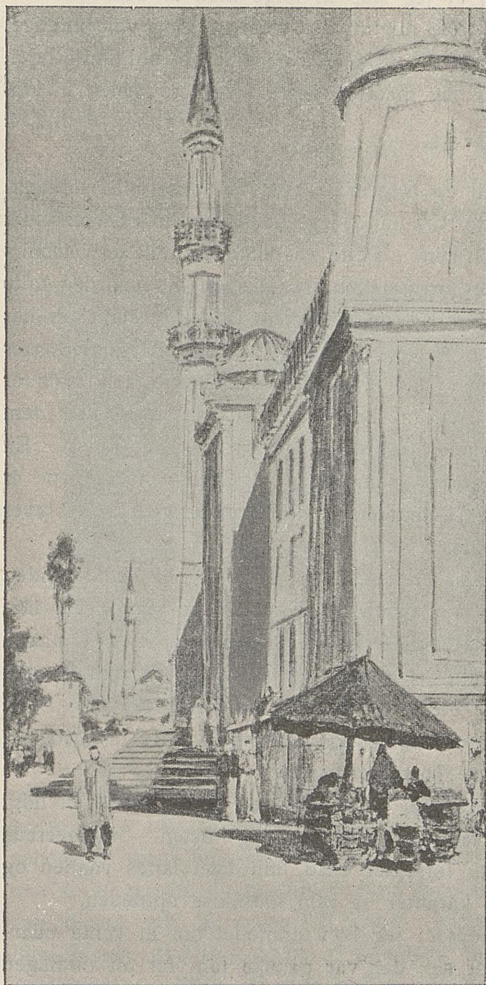

Vestsiden af sultan Ahmeds moské.

Saa reiste vi til Skutari. Og umuligt kan det være nogen forbrydelse at male noget saa vakkert som fontænen ved moskéen der. Hvis det var disse Østens skjønheder, tilbedelsen derinde gjaldt, blev jeg gjerne muhammedan, hvad øieblik som helst. — Nu var det ogsaa forbi med Casimirs modløshed og forsagthed; han blev med engang den smidigste, listigste kløgtens slange. Ligeoverfor fontænen var der nemlig opstillet et lavt solseil, under hvilket endel mænd sad og nød deres kaffe og røgte chibuker. Casimir gled frem mellem dem og anbragte min malerkasse paa en af stolene, paraplyen var nu overflødig, da jeg sad under solseilet. Denne mesterstreg, der kostede en kop kaffe baade til Casimir og mig selv, vildledte saavel de forbigaaende som politet, og skissen blev fuldført i fred, medens Casimir drak sin kaffe og blev blaa i ansigtet ved at anstrenge sine lunger paa en chibuk; han var nemlig græker og derfor mere vant til cigaretter end til chibuker.

Men min fred og herlighed skulde ikke vare længe. Den næste dag

blev jeg i øvre Stambul høflig men bestemt anmodet om at fortrække, og det var kun den venlige mellemkomst af en alvorlig og værdig gammel prest — en fremtoning i blød, bølgende silkeklædning, himmelblaa, lysegrøn og citrongul, der gjorde, at jeg slap at følge med til den nærmeste arrest med det samme. Jeg følte nu, at alle videre forsøg var umulige. Enten maatte jeg bekvemme mig til at lade mig melde hos politiministeren og trygle ham om lov, eller jeg maatte opgive al videre malen i Konstantinopel.

Efter at have steget opad en lang trætrappe, tæt besat med soldater, og derpaa gaaet gjennem en stor sal, fandt jeg endelig politiministerens tolk siddende inde i et halvmørkt rum. Dette var ikke en tolk af Casimirs kaliber; men en høi herre, der førte sig som en sleben diplomat og talte syv sprog. Tolkene er nemlig af mange arter. Hvert gesantskab har sin, og mange af dem er af høi rang. Den tyske er greve. Disse herrer betroes jo ofte hemmeligheder af stor vigtighed. Enhver saadan tolk er vel inde i alle de umulige østerlandske tungemaal og oversætter dem til de mere menneskelige og moderne sprog, engelsk, tysk og fransk. En helt anden art er de moderne førere, som ogsaa blir kaldt „tolke"; de er dog ogsaa undertiden dygtige i mange forskjellige tungemaal — lyver i hvert fald med geni i dem alle.

Efter nogle ord af Casimir erklærede ministerens tolk blandt andet, at han muligens nok erindrede Casimirs ansigt, ganske sikker var han dog ikke. — Han indrømmede imidlertid overfor mig, at n o g e t maatte gjøres. Jeg maatte først skaffe et pas og en skrivelse fra min konsul, før der kunde være tale om at præsentere mig for Hans Ekscellence. Dette var nemlig slet ingen let sag, men han skulde naturligvis gjøre „sit bedste", — — med dybe buk og talende haandbevægelser.

Jeg overrakte ham straks mit pas, som jeg altid bærer paa mig. Den næste dag — det er ikke tale om at forhaste sig i østen — indleverede jeg saa mit andet dokument, forseglet med mit eget lands vaaben og bevidnende min fredsommelige karakter og min harmløse optræden.

Ministeren var paa sit kontor; jeg blev anmodet om at vente udenfor og blev staaende i en stor sal, der var ganske tom for alt undtagen soldater. Ved døren stod dog to tjenere med hver sin slidte fjerkost, hvoraf enhver fik et let strøg over sine sko, før det hellige sted turde betrædes. I den anden ende af salen hang et rødt tæppe, der dækkede døraabningen til ministerens kontor som et teatertæppe.

Med mit pas i haanden og mine støvler vel børstede stod jeg rede til at præsentere mig for Hans Høihed. Tæppet blev trukket tilside, og jeg traadte ind. Ved et almindeligt skrivebord bedækket med papirer og

omringet af sekretærer og officerer sad en mand omkring 50 aar gammel. Han havde et bestemt, roligt og skarpt skaaret ansigt med øine, der maatte kunne vriste hemmeligheder fra en sfinx. Han var iført en enkel sort europæisk dragt med sort slips. Det eneste farvede ved ham var et lidet rødt baand i knaphullet og hans fez. I haanden holdt han konsulens brev tilligemed mit pas og visitkort. Hans øine syntes et øieblik at skyde tusen huller gjennem mig, hvorpaa han med et venligt ansigt bød mig at tage plads.

Casimir, der var fulgt med ind, stod næsten tvekroget af ærbødighed. Jeg gjengjældte Ekscellencens blik saa frygtløst som det var mig muligt og satte mig ned for at betragte ham nærmere. I det samme traadte en kontorist ind i værelset. Han havde en rul papirer i haanden

Bazar for gamle klæder.

og gik hurtig hen til skrivebordet. Men han kom øiensynlig meget ubeleiligt. De samme øine, der netop saa nøie havde gransket min person, sendte et vredt blik mod den indtrædende, der stansede, studsede og derpaa slukøret som en skamfuld hund gled ud af døren igjen. Ikke et ord var blevet talt af nogen af dem. Øiets magt havde været nok. Den lille episode gav forstaaelse af mandens magnetiske magt, herskernatur og dominerende vilje. Han er virkelig det Ottomanske Riges egentlige drivkraft. Sultanen bevæger læberne, og denne mand sætter maskineriet igang.

Han lyttede taalmodig og venlig til min forklaring, der oversattes af den ydmygt bøiede Casimir; gjennemsaa mine papirer og bød mig en cigaret. Jeg tændte den og fortsatte med mit foredrag; fortalte, hvorledes for 4 aar siden min bagage og mine skisser var blevet visiterede af to politiofficerer, uden tvil efter hans ordre — han bøiede hovedet, men

gav intet andet tegn paa samtykke, — hvorledes jeg selv havde henledet deres opmerksomhed paa en skisse, som jeg havde taget af orlogshavnen, men hvor jeg havde udeladt krigsskibene, da jeg ikke fandt, at jeg havde nogen ret til at fæste disse til mit lærred; og hvorledes begge officerer da havde følt sig fuldt tilfredsstillede og forladt mig med mange undskyldninger for den foretagne undersøgelse. Ved disse ord løftede han hurtig hovedet og gav mig et mønstrende blik, der tog ind hele min person fra fodsaalen til issen. Saa legede han et øieblik med sin cigaret og sagde derpaa langsomt: „Kom hid imorgen kl. 1." — —

Jeg tilbragte resten af dagen med at tage skisser af Seraglio Points gamle mure, undgik listigen politiet, der patruljerer langsmed Stambul's brygger og slentrede mellem kaféerne frem og tilbage i de trange, folkeopfyldte gader.

Ved middagstid den næste dag fik jeg igjen mine støvler afstøvede af de to tjenere og ventede saa en times tid udenfor det røde, bølgende tæppeforhæng. Det fastsatte klokkeslet gjaldt nok kun mig og ikke Hans Ekscellence. Da jeg tilsidst blev ført ind, kom ministeren mig imøde og rakte mig haanden.

„Jeg kan ikke indvilge Deres konsuls anmodning om at udstede en polititilladelse for Dem," sagde han rolig. „I disse urolige tider vilde det skabe et præcedens, der vilde skaffe os mange ubehageligheder."

Casimirs skuffede ansigt, da han oversatte dette, blev saa langt og fladt, som var det klemt i en dør. Han saa pludselig alle sine planer om god og farefri fortjeneste fordufte.

„Jeg har derfor besluttet, at en officer skal følge Dem, hvor De ønsker at gaa, og jeg stoler da paa Deres takt, saaledes at De blot maler, hvad Deres erfaring siger Dem kan tillades."

Casimir skjød nu ryg som en kamel, og hans ansigt straalede, da han oversatte.

„Den omtalte officer tilhører min egen stab," fortsatte han. „Han skal være i Deres hotel imorgen tidlig for at modtage Deres ordre. Au revoir!"

Da jeg den følgende morgen gik over Galata broen, fulgtes jeg af to mænd. Den ene var den altid smiskende Casimir, der idag bar mine sager triumferende, som var de et æresborgerbrev; den anden var en tyk, bredskuldret mand med et fast, bestemt ansigt og livlige, urolige øine. Gendarmerne hilste ham overalt med udpræget respekt. Dette var Mahmud, stabsofficer hos ministeren og nu i min tjeneste. Han skulde være min fører og være ansvarlig for, at mit arbeide holdt sig inden visse grænser. Han havde fuldmagt til at slaa ned enhver, der vovede at fornærme mig, men var ogsaa fuldt bemyndiget til at trække afsted med mig til nær-

meste politistation, hvis jeg gik det mindste over stregen. Og det havde neppe været muligt at male meget i Konstantinopel uden hans beskyttelse

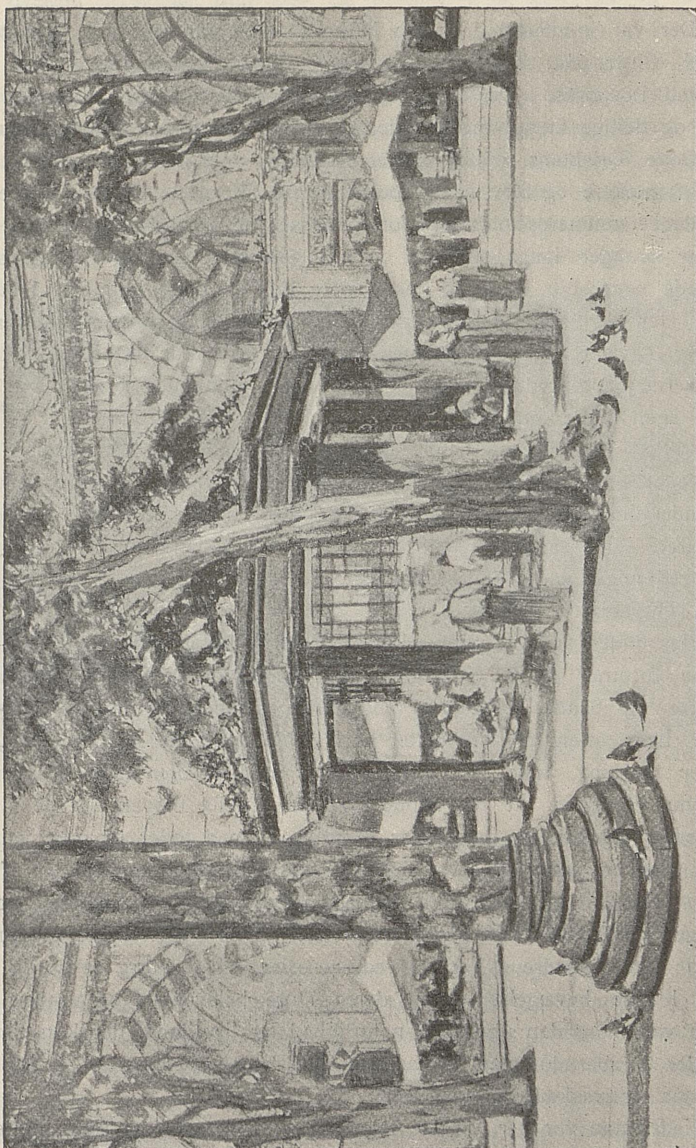

Duemoskéen.

og aarvaagne paapasselighed. De muhammedanske folkemasser er ikke altid hensynsfulde overfor en stakkers vantro hund; specielt ikke naar

han vil male deres hellige templer. Det er sogar en meget yndet sport at bombardere slige uvelkomne individer med stenkast.

Der var imidlertid dage, da Mahmud ikke var med mig — dage tilbragt i Therapia, en liden by bygget i en halvrunding inderst i en bugt ved Bosporus. Der laa den omgivet af bratte, grønne høider med villaer og deilige haver, medens den foran sig havde den friskeste, klareste sjø. Dette Orientens aristokratiske badested opdagedes for et aarhundre siden af grækere og blev hurtig bekjendt for sit sunde klima. Det er nu ikke alene sommeropholdssted for paschaer og tyrkiske statsmænd, hvis paladser pranger langs stranden og paa høiderne; men ogsaa europæiske fremmede søger hid, hvor de finder mere luft og færre hunde end nede i Pera. Her ser man derfor ogsaa de forskjellige legationers — franske, tyske og engelske — bygninger med deres lette lystbaade fortøiede lige udenfor haverne og glitrende i solen med al deres blankpudsede messing. Der er en egen ynde udbredt over denne scene, det dybblaa vand — blaat som indigo — hvor smaa baade farer frem og tilbage; strandveien med sine elegante ekvipager af allè slags, landauere med kuske og tjenere i pragtfulde albanesiske dragter i hvidt og guld og med rødt skjærf, der holder scimetaren — alt samler sig til et mere farvestraalende billede, end man finder ved noget andet badested i verden. Diplomatiet er aldrig malerisk uden i Therapia.

Her findes ogsaa et udmerket hotel med skyggefulde værelser — der er høie furutrær rundt omkring — med pragtfuld balsal, boldspilpladse, badehuse og baade. Hotellets rummelige saloner og brede verandaer vrimler hver aften af diplomater med deres sekretærer og attachéer, der spaserer omkring, altid saa ivrig optaget med et eller andet spørgsmaal af uhyre vigtighed, at de neppe nok har et blik tilovers for de mange bedaarende skjønheder, der glider omkring i smaa tøfler og med vaiende vifter. Her er ogsaa officerer fra arméen og flaaden, medlemmer af sultanens kabinet og andre høie embedsmænd. Den fuldstændige ro og naturlige værdighed, der er udbredt over disse tyrkere, især de yngre, kan jo ikke forundre os, da vi ved, at orientaleren aldrig er hurtig eller nervøs i sine bevægelser; men deres store belevenhed og venlige ligefremme væsen og den ubevidste naturlighed og ligetilhed, der kun tilhører dem, der fra barndommen af har nydt den bedste opdragelse — det maa jeg tilstaa overraskede mig en del.

Naar man var her, skulde man neppe kunne tro, at Hans Majestæt i sit slot kun ti mil borte tilbragte søvnløse nætter med at gruble over begivenhedernes gang. Her var alt lutter glæde og lystighed. Hver aften gled fyldte baade med muntre syngende skarer om i maaneskinnet. Her

gaves lawn-tennis partier, eftermiddags-the'er, udflugter hid og did — kort sagt, der var et liv saaledes som smukke kvinder og belevne mænd fører det overalt, hvor de kun har én omsorg — at more sig og faa tiden til at gaa.

Jeg tilbragte ogsaa andre dage uden Mahmuds selskab — saaledes i Stenia, et par kilometer fra Therapia, hvorhen jeg kom i den netteste lille baad, bestaaende som det syntes af bare tæpper og puder og roet af to albanesere i hvide ballonbukser og græske guldbroderede jakker. Og fra Stenia drog jeg til „Asiens ferskvandsbadested" — et slags Tusen-og-en-nat sted med en vidunderlig maurisk fontæne af marmor, med svære skyggetræer og grupper af hurier fra et eller andet harem, i hvide,

Kafé i Skutari.

gule og lyserøde guldbroderede dragter, og ledsagede af sorte eunuker — saa sorte som lampesod. De var gjerne meget muntre, snakkede, lo, knaskede konfekt og spiste rosenbladgelé, eller de hvilte paa tyrkisk manér, idet de sad paa tæpper og matter med de bittesmaa fødder under sig, og lod røgen fra cigaretterne blande sig med den varme, stille luft, indtil deres baadmænd atter samlede dem i baadene, hvori de da gled bort som flokke af svaner. Her besøgte jeg ogsaa et græsk marked. Timevis drev jeg om og iagttog grupper af gjøglere, der holdt sine forestillinger paa store matter, karuseller og lignende, indtil jeg følte mig sulten nok til at give mig ikast med et orientalsk maaltid. Jeg gik ind i en kafé, der bestod af nogle sammenspigrede bænke og et bord, hvorpaa der blev serveret de afskyeligste retter, der blev tilberedt ved en kulild lige ved siden af

bordet. Jeg fik heldigvis fat paa en æske med sardeller, lidt landvin, et stykke brød og nogle raa tomater.

Da kaféens chef, opvartere og kok — samtlige samlet under en eneste fez — præsenterede mig regningen, repræsenterede den en sum stor nok til, at en orientaler kunde leve deraf en maaned. — Der gives leiligheder, da en livlig pantomime kan udrette meget mere end den nøiagtigste oversættelse af ens ord. Mit svar til verten endte med, at jeg dreiede mig helt rundt paa hælen og begyndte at gaa med begge hænder knyttede. Da imidlertid den forsamlede mængde tog hans parti, og jeg hørte en ildevarslende knurren, kastede jeg en sølvmynt paa jorden; den udgjorde

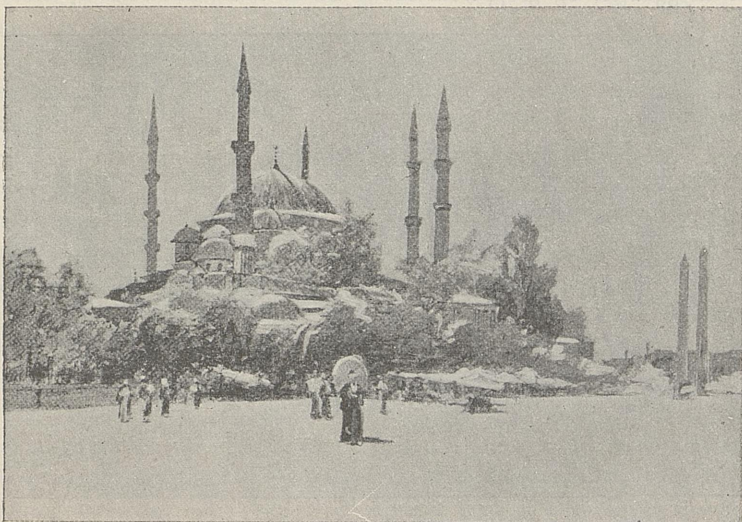

Sultan Ahmeds moské (morgen).

vel en fjerdedel af regningens beløb, men blev, som det lod til, af de omkringstaaende betragtet som fuldstændig fyldestgjørende, og verten maatte give sig.

Skjønt Mahmud ikke fulgte med til Therapia, hvor jeg tilbragte nætterne, mødte han trolig op hver morgen paa bryggen, naar jeg kom ind med dampskibet. Casimir var naturligvis altid ved Mahmuds side, naar min baad landede om morgenen; hans vigtige ansigt var gjerne det første jeg saa fra baaden, da han altid strakte sig saa langt frem som mulig med min malerkasse under armen. Politiet havde nu forlængst givet tabt overfor os tre sammensvorne, og presterne, der før havde skulet mistænkelig efter mig, naar jeg tegnede moskéerne, hilste os nu venligt; men

gadens folk var fremdeles lige nysgjerrige og trængte sig altid tæt omkring mig; blev de for nærgaaende, var et ord af Mahmud nok til at sprede dem.

Naar muezzinens raab lød fra minareterne, og alle troende forlod deres urbeide for at gaa ind og bede, gik ogsaa Mahmud med; sin uniform havde han for længe siden kastet og optraadte nu paa vore ture i en graa klædning og med stok istedetfor det korte sværd, der hørte uniformen til. — Jeg fulgte ham engang ind i moskéen og iagttog ham, medens han knælede der, barhovedet, dybt bøiet mod gulvet med ansigtet mod Mekka, hensunken i bøn. — Disse „blodtørstige uhyrer!“ Dette skulde være de barbariske tyrker, som vi vil lære moral og opdragelse. — Jeg tænker klokkerne i Paris, New York eller London vilde ringe sig hæse, før nogen af vore politimænd forlod sin post for at gaa ind i nærmeste kirke og bede.

Nu og da saa jeg Mahmud kjøbe brød til at give hundene — ikke hans egne hunde, heller ingen andens, men hine herreløse hunde, der vilde sulte ihjel, om ingen gav dem noget; nu løber de omkring i gaderne og er naturligvis ofte paatrængende og ubehagelige, men lad nogen forsøge at bruge sin støvel paa en af dem for at faa den væk, og han bliver straks arresteret og af politidommeren dømt til et aars fængsel! Falder et barn paa gaden, ser man straks den nærmeste person springe til og hjælpe det op. Er en søn sammen med sin fader, han være saa fattig og fillet som en Lazarus, han blir dog staaende til faderen giver ham tilladelse til at sætte sig ned. — I Amerika bygger vi ti-etages bygninger side om side — en for at forebygge grusomhed mod dyr, en anden mishandling af børn, og den tredie til beskyttelse af de gamle.

Jeg nød godt af Mahmuds beskyttelse, ligetil jeg havde pakket min bagage for at drage til Venedig. Og jeg ser ham endnu tydelig for mig, som han stod paa jernbanestationen og viftede til mig. Hans sidste høflighed bestod i at give mig mit pas uaabnet tilbage. Hans mine ved denne leilighed udtrykte bedre end mange talemaader, hvor fuldt ud tilfreds han var med mig som fange, og hvor ondt det gjorde ham, at vi nu skulde skilles. Og ved siden af Mahmud ser jeg et andet ansigt eller rettere en del af et ansigt, for hans ryg var vendt til mig, da toget drog ud; det er Casimirs. Han var ogsaa paa stationen for at sige farvel, men havde vendt sig bort for ubemerket at bide i et af de pengestykker, som jeg netop havde givet ham, for at prøve om det var egte.

Baron Hirsch.

(Efter *Spectator*).

Baron Hirsch, der nylig døde i en alder af 65 aar, var paa mange vis den fuldendte type af den moderne millionær, og maa have været en underlig sammensat karakter, dersom kun det halve af, hvad der fortælles om ham, er sandt.

Han arvede en stor formue efter sin fader, en bayersk jødebaron; han fik en anden formue ved sit egteskab med frøken Bischoffsheim, og han tjente selv tidlig i livet en tredie formue som bankier i Belgien; men det synes fra begyndelsen af at have været hans faste maal at ophobe en kolossal rigdom. Anledningen dertil kom i 1866, da han kjøbte et falleret firmas daarlige aktiva alene for dermed at komme i besiddelse af dettes koncession paa at bygge alle jernveie paa Balkanhalvøen. Bevæbnet med denne koncession og sin formue, fik baronen tyrkiske paschaer og sultanen selv „overtalt" til at begunstige hans planer; han fik koncessionerne forlænget, han dannede konstruktionskompagnier; han solgte uøkonomiske anlæg til konkurrerende spekulanter, og han fandt sig efter fuldendelsen af dette verk i besiddelse af en formue paa 270—360 millioner kroner, hvoraf det meste gav 7 pct., saaledes at han havde en indtægt paa en snes millioner kroner eller mere om aaret.

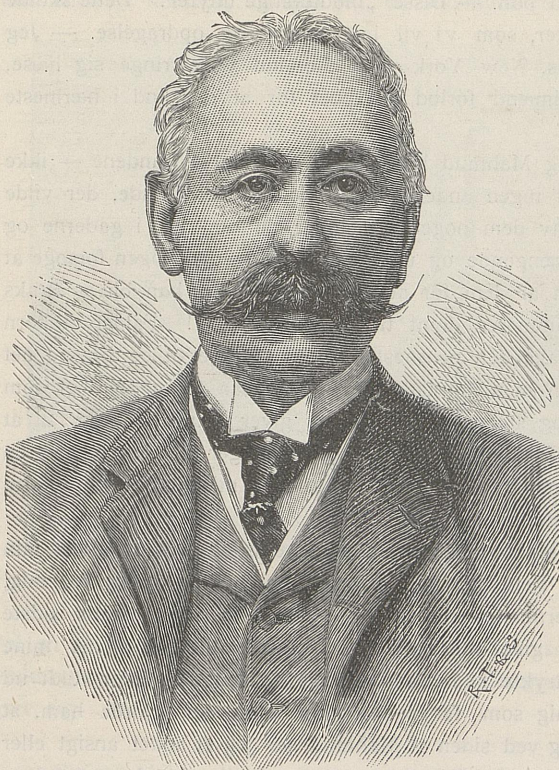

Han havde under dette sit arbejde trættet med mangfoldige kolleger, og disses hadske bagtalelser gjør det vanskelig at faa den nøgterne sandhed om ham at vide. Det er dog ikke sandsynligt, at han nogensinde

overskred de temmelig elastiske grænser for det lovlige og tilladte, som den slags mænd mellem sig anerkjender. Det bitre had mod ham skyldtes vistnok mere hans enstaaende held end nogen forretningsmæssig synd.

Efterat hans uhyre formue var skabt, viste han sig i besiddelse af helt andre karaktertræk end enestaaende forretningsdygtighed: paa den ene side af en forbausende gavmildhed og rundhaandethed, og paa den anden side af en ikke mindre forbausende hunger efter at faa fodfæste inden Europas høieste aristokrati. Udstødt af det østerrigske adelskab og forhadt af de preussiske magnater, lovede han, at han dog skulde blive en af de største i mange Europas lande.

Han stod altid rede til at hjælpe et dynasti, enten det sad ved magten eller var udkastet; og han har hjulpet flere under „kriser“, og naar enkelte medlemmer paa grund af gjæld eller politiske foretagender var i værre nød. Ved en anledning betalte han med en halv million kroner en Orleanistprinses spillegjæld, og han antages at have sat endnu mere ind paa andre prinser. Han skaffede pengene til at gjenoprette den spanske throne, og har to gange, om ikke oftere, betalt omkostningerne ved forberedelsen af monarkiske statskup eller revolutionære forsøg i Frankrige. Med samme maal for øie kjøbte han store slotte og eiendomme i flere lande, og skjønt selv en mand af enkel smag, underholdt han dog storartede husholdninger for at kunne have fyrster som gjester. Han havde en af Europas første kapløber-stalde, der dog takket være baronens forfølgende held, vilde have betalt sine egne udgifter, hvis ikke hans gavmildhed havde forhindret det.

Hans forfængelige flothedsparade overgikkes nemlig af hans gavmildhed. Han gav som vel ingen anden i hans tid. Og han gav ei altid iblinde; det hændte, at han organiserede sine gaver, som han havde organiseret sine jernbaner, med samme flid og energi. Han gav over 50 millioner kroner alene til at kolonisere fordrevne russiske jøder i Argentina, og det heder, at kolonien trives; han gav over 10 millioner kroner til galiciske jøder; 9 millioner til jøder i Rumænien; alt hvad han tjente paa sine veddeløbsheste (paa ét aar 800,000 kroner) fordelte han mellem Londons hospitaler; han betalte regelmæssig 18,000 kroner pr. maaned til Wiens fattige, andre 18,000 maaneden til de fattige i Krakau, og fremdeles paa lignende vis 18,000 i Budapest og i New York — tilsammen ikke saa langt fra en million kroner om aaret. Samtidig flød hans penge i en stadig strøm af gaver til enkeltmænd. Saa hans samlede gaver om aaret maa have steget til mange millioner. Og alt dette gaves, frit og uden krus, af en mand, der havde ofret al sit livs kraft paa at skrabe penge sammen.

Det er vanskelig ikke at beundre en saadan gavmildhed; thi hvad end motiverne er, gavmildhed er dog gjerne et tegn paa en vis aandsstorhed: Men der er noget ved baron Hirsch's personlighed, der hindrer vor beundring fra at blive særdeles varm. Der er noget af Orientens hensynsløse egoisme i al denne rigdom, pragt og i selve gavmildheden. Man mindes uvilkaarlig den romerske patricier, der plyndrede provinser for at uddele byttet blandt nogle tusen romerske vælgere for at kjøbe deres stemmer; der lod 1200 slaver dø i cirkusarenaen for at øge sin popularitet, og som imidlertid levede af paafugletunger og fisk, der bragtes

langveisfra ved sæt af galoperende kurerer. Eller man mindes Wallenstein, der skabte og betalte arméer af sin egen pung, eller Fouquet, som forbausede Ludvig XIV ved fester, der kastede Versailles' ganske i skygge.

Der er noget bizart ved det hele, noget ud over alle grænser, noget der synger om fare, selv om vi ei kan sætte fingeren paa det farlige punkt. Der kan jo ikke anføres nogen god grund, hvorfor ikke en mand skulde faa lov at tjene 300 millioner ligesaafuldt som 30,000, saalænge han gjør det alene ved speciel evne i at udnytte det vanlige forretningsliv; men det er dog umuligt at glemme den uansvarlige magt, som en saadan mand faar. Statsmænd, fyrster og generaler maa tage tusen hensyn, som ikke eksisterer for en saadan millionær. Vi tilstaar, at vi gyser lidt ved tanken om millionærer, der holder arméer, som de gjør i Afrika; skaber og forbereder revolutioner, som baron Hirsch stod rede til at gjøre i Frankrige; kjøber parlamenter og nationalforsamlinger, som de har gjort i flere lande; laaner til fyrstehuse (ikke uden valuta modtaget eller ivente); bestikker statsmænd og kjøber pressen, som de har gjort i Frankrige. Er der neppe en grænse for det gode, som en samvittighedsfuld og god mand med 100 millioner kan gjøre, saa er der ligesaalidt nogen grænse for det onde, der af en mindre samvittighedsfuld mand kan gjøres med den samme pengesum. Revolutioner, statskup, forfærdelige krige, ødelæggelser og demoralisation kan en saadan mand med lethed sprede over store dele af verden. Konger og tsarer har ingen magt sammenlignet med ham. Giv os en millionær med geni og af Catilinas art, og intet kan redde os fra følgerne. Der findes heller ingensomhelst garanti mod, at der blandt millionærer kan opstaa en Catilina. Intet er helligt for ærgjerrigheden, og der findes blandt tidens rigmænd personer saa ærgjerrige, som nogensinde nogen konge eller general har været.

Det er sandt, at hidtil har denne ærgjerrighed væsentlig gaaet i retning af at vinde indpas blandt det gamle aristokrati, og den ærgjerrighed er jo uskadelig nok. De fleste har ogsaa havt nok at gjøre med at bestyre og betjene sine formuer, hvis opvartende, aldrig hvilende slaver de bliver. Men dette forhold vil neppe vare bestandig. En dag vil der i et eller andet land opstaa en millionær som Hirsch, men med en ondskabssvanger idé i sit hoved, den han vil sætte i udførelse med forretningsmandens klogskab, energi og vante held. Spørgsmaalet vil da blive aktuelt, om vi ikke maa begrænse pengemagten, som vi har begrænset enhver anden magt i verden.

Lad det erindres, at det blot er i løbet af de sidste 10 aar, at disse uhyre formuer har ophobet sig. Det næste slegtled maa se endnu meget større rigdomme opstaa og samles paa enkelthaand, saafremt intet gjøres for at hindre det. To gange før i verdenshistorien har omstændighederne gjort, at kolossale formuer er blevet samlet paa enkelte hænder, og det er betegnende, at de navne, der for tanken repræsenterer fortidens mangemillionærer, Crassus og Lucullus blandt romerne, og Fouquet i Frankrige, ikke hører blandt dem, som de viseste agter. Baron Hirsch's gavmildhed er al ære værd; men det bør ei glemmes, at de uhyre summer, han i sit trediveaarige liv bortgav, dog var mindre, end hvad Londons barmhjertighedsarbeide opbruger og modtager — man ved neppe hvordan eller fra hvem — paa et eneste aar.

Asien, Grækenland og Rom.

(Efter **Ernest Hello***).

I.

Asien, Grækenland, Rom — spekulation, videnskab, formel: disse tre ord udtrykker de tre synsvinkler, under hvilke vor menneskehed efterhaanden har søgt at lægge sig verden tilrette. Naar disse tre synspunkter staar i strid, da er kunsten udtryk for denne strid. Blev fred sluttet mellem de tre ideer, da vilde ogsaa kunsten være et udtryk for denne fred.

Lad os kaste et blik over den gamle historie.

Hvad ser vi?

Først Asien.

A s i e n, det vil sige et aabent øie. Hver tanke, sand eller falsk, der kommer fra det gamle Asien, har karakter af en ting, der er skuet, og ikke af en formel, der er udfundet. Vildfarelse og sandhed kommende fra Asien, har begge en fælles karakter. For at definere denne karakter overlader jeg ordet til Joseph de Maistre. Jeg har trang til at høre ham tale til mig om Østen.

„Eftersom Asien," siger han, „har været skuepladsen for de vidunderligste ting, er det ikke overraskende, at dets folk har bevaret en dragning mod det vidunderlige, sterkere end den, der er naturlig for mennesker i almindelighed og den, enhver kan føle hos sig selv. Deraf kommer, at de bestandig har vist saa liden sans og saa lidet talent for vore ræsonnements-videnskaber. Det er næsten som om de endnu skulde bevare erindring om den primitive videnskab og intuitionens æra. Hvem ved om ikke disse folks bestemmelse er at skue ting, der for altid vil være lukkede for Europas beregnende forstand?

Den moderne videnskab — en lærd i moderne kjole og paryk bag et bjerg af bøger og instrumenter, bleg af nattevaagen og sort af blæk, slæber sig vaklende henad sandhedens vei, og luder mod jorden sin pande, der er furet af matematik. Intet tilsvarende i den høie oldtid. Forsaavidt det er os muligt paa en saa umaadelig afstand at skimte de primitive

*) Ernest Hello, 1828—84, har staaet den moderne aandelige bevægelse, der har havt til anførere Taine og Renan, temmelig fjernt. Han var religiøs og mystiker og væsentlig paavirket af forfattere som Joseph de Maistre. Hans filosofi kan betegnes som k a t o l s k s y n t e t i s m e, d. v. s. han fremholder den katolske kirke som den store u n i f i c a t e u r saavel politisk og socialt som religiøst og intellektuelt. Hans stil er abrupt, men ikke sjelden af stor styrke og skjønhed; dens middel er antitesen. Hello's hovedverk er *L'Homme*, hvoraf nærværende stykke er taget.

tiders videnskab, ser vi den fri og ensom, paa vinger snarere end paa fødder og i sin høie flugt mod uendelige vidder aabenbarende sig som noget af evighed og af Gud. Med haaret flagrende om den orientalske mitra, med øiet sænket i stjernedybet og brystet bølgende under rolige aandedrag — saadan er Østens vismand, Østens visdom."

Asiens aand, det er kunst, det er beskuelse, det er hvile. Den orientalske videnskab, det er æstetik.

II.

Grækenlands aand, det er videnskab, det vil sige arbeide. Grækenland skuer ikke: det dømmer, det sammenligner, det maaler.

Dets instrument er passeren. Maal! Hele Grækenland er i dette ord. Al dets skjønhed ligger i det proportionale.

Det sublime er den græske aand fremmed, thi det sublime er det som ikke lader sig maale, det sublime er det inkommensurable, det ziffer som vi ikke anvender i vort daglige livs beregninger, den ukjendte vinkel.

Den græske vinkel er den kjendte. Den græske arkitektur er videnskabens, maalets og maadeholdets, ikke spekulationens arkitektur.

Den græske skulptur er den lige linje; dens skjønhed er aldrig krænket ikke engang af smerten. Se Niobe. Dens skjønhed krænkes heller ikke af det sublime.

Og den græske tragedie, er den ikke den græske skulptur i bevægelse!

Den ægyptiske skulptur er symbol; den fremstiller ikke strukturen, ikke formen, men ideen. Det er aldrig et menneske, det gjælder for den at fremstille, det er altid noget helligt og hemmelighedsfuldt den vil antyde. Den har altid en hieroglyfisk karakter; Orientens sprog er symbolet.

Billedhuggerkunsten staar i Grækenland ikke direkte i religionens tjeneste: men i racens; den udtrykker ikke længer mysteriet; den udtrykker ikke engang individet: men typen. Fremstiller den en gud, da er det en gud, som hverken er skjult eller frygtelig eller vældig, men en gud som er en hellener, og som man støder paa ved hvert skridt paa det menneskeliges enemerker.

Jo mere kunsten er antik, desto almenere er den idé, den fremstiller; jo mere den fjerner sig fra sine oprindelser, desto tilbøieligere er den til blot at oversætte en særskilt idé.

Grækenland rev kunsten ud af den helligdom, hvori Orienten havde hensat den og stillede den paa den menneskelige skjønheds alter, den helleniske skjønheds lille alter.

Vi skal nu se den paa et endnu mindre alter: paa fædrelandets.

Thi Hellas havde efterfulgt Asien, men Rom, Romulus' Rom, ulvindens Rom er der allerede og speider efter sit bytte, og dets bytte er verden, hin tids verden, som var Hellas.

III.

Den dag Rom slugte Grækenland, slugte tillige formelen videnskaben.

Som Orienten er spekulation og Grækenland videnskab, saaledes er Rom formel. Rom sender sine afskrivere til Athen og skriver sine tolv tavlers love efter fremmed diktat. Roms hærførere sender hjem Grækenlands kunstverker og forpligter dem, der fragter dem til at skaffe magen, hvis de ødelægges. Dette Rom troede paa recepternes almagt. Det optraadte altid paa samme maade, kvalte koldt i sine jernarme de overvundnes livstrang og indførte sine seire i rubriker.

Se dets kunst: det efterligner, det kopierer, det formulerer. Dets literatur er en periode i den græske literatur: formelperioden.

Den beseirede verden maatte bruges til noget. Nu vel, den bruges til at afgive formler. Hellenerne eiede skjønheden, altsaa tog man eller troede man at tage hemmeligheden ved deres skjønhed. Det fandt blot formelen for skjønne proportioner. Thi den, som vil kopiere elegance, opnaar blot plumphed. Lidenskaben for det proportionale, som havde været Athens glans, blev i Rom til lidenskab for masse og tilbedelse af soliditet. Grækenland havde tilbedt skjønheden, Rom tilbad vælde.

IV.

Det er et pragtfuldt syn at se spekulationen, videnskaben og formlen i gemæng under disse tre navnes fane: Asien, Grækenland og Rom. Besynderlige ting! seiren har bestandig gaaet — nedover.

Grækenland har overvundet Asien ved Troja. Det har berettet om sin seir, og vi har *Iliaden.*

Rom har overvundet Grækenland allerede, da dets første sten blev lagt. Det har berettet om sin seir, og vi har *Æneïden.*

Men tager jeg ikke feil, naar jeg siger, at Homer har besunget Grækenlands seir over Asien?

Jeg tager feil! Homer har besunget kampen, men Homer var paa de overvundnes parti. Homer elskede Hektor, Homer har besunget paa græsk sin kjærlighed til Orienten; Homer har fortalt om kampen, seiren manglede han magt til at beskrive; dette har han overladt til Virgil, til romeren Virgil, til Virgil, hvis haand ikke skjalv. Tror I Virgil graater over Ilion, fordi det i Æneïden er Æneas som har ordet? Nei, det var helleneren Homer, som graat over Ilion, det var ham, som graat med Hektor og med ham forudsaa og forudsagde, at Trojas mure skulde styrte i

grus; men Æneas, Virgils Æneas erindrer sig ikke længer sin orientalske oprindelse; han ser med tørre og glade øine Priamus's stad miste taarne og tinder, fordi dette fald bereder slaget ved Pharsalos og Mæcenas og Virgil! Han er Junos medskyldige, og hans haand skjælver ikke. Naar det har overvundet Grækenland, véd Rom, at det har overvundet verden. Endnu var der dog i vesten nogle venner af østens hemmeligheder. Druidernes skove var endnu ikke fældet; egenes mistelten voksede endnu. Men Rom følte sig overlegen. Efterat have overvundet viden og kløgt, Hellas og Kartago, var det sikker paa, at gallernes hellige ege maatte falde for dets soldaters økser, og at militarismens formel maatte faa ret over humaniteten.

Statuen er i Rom hverken symbol som i Ægypten eller skjøn som i Grækenland: den er patriotisk. Den er et portræt, og et portræt af Rom eller en romer. Det er hverken en gud eller en type, det er et individ, en soldat; det er, om De vil, Jupiter stator. Hvor denne betegnelse er egte romersk! Hvor denne gud er en egte gud for Rom! Dette erobrende Rom vil ogsaa erobre intelligenserne, det vil paa en gang være centrum i den synlige og den usynlige verden, paa en gang beherske Europa, Asien, Afrika og religionen, videnskaben, kunsten. Romerens religion var Rom; hans videnskab var Rom; hans kunst var Rom. Det var Rom, som skulde tjenes, elskes og tilbedes. Hvorfor afbilde eller besynge noget andet? Rom absorberede romeren i sin døde enhed, og det jagede liv havde ingen tilflugt; templerne saavelsom hjemmene var i dette frygtelige fædrelands vold; religion, literatur, familie — intet undslap Roms kvælende favn. Rom bredede sig ud over universet, ud over tanken, ud over sjælen, som en umaadelig, haard, rolig og ubønhørlig formel.

En dag indtraf, da det vældige seierverk knagede i sine gjænger og den indslumrede verden vaagnede. Dens udslidte hjul gik ikke længer. Ulvindens Rom havde ikke længer blod i sine aarer: formlen havde fuldendt sit verk.

En ungdommelig „republik“.

Et interessant eksperiment.

(Efter Albert Shaw i den amerikanske *„Review of Reviews“*).

merikanerne har en uhyre tro paa den opdragende og udviklende magt i selvstyre under alle forhold og paa alle omraader. De har ikke alene gjennemført det i det offentlige liv fra øverst til nederst, men har ogsaa benyttet det i skolerne som et vigtigt element

i opdragelsen. Disciplinen ved flere af de høiere læreanstalter overlades saaledes til eleverne selv — med det allerbedste resultat. Elevernes eller studenternes æresfølelse og moralske sans udvikles hurtig, og der skabes tillige en sterk følelse af, at vedkommende universitets eller høiskoles ære og gode rygte maa holdes uplettede.

Men af størst interesse er dog et interessant og vellykket eksperiment med at indføre selvstyre og udnytte det som opdragende magt ogsaa blandt New Yorks værste „gadegutter“.

„Feriekolonier“ for daarlig stillede børn i byerne er blevet en verdensinstution — en af de mange ting, vor tid har ret til at være stolt af, et af tegnene paa, at verden saa smaat holder paa at kristnes. I Amerika har de længe spillet en betydelig rolle. En New York mand, William George, der er overmaade interesseret for sagen, har i flere aar taget en koloni af børn fra storbyens laveste strøg ud paa en større gaard, hvor de har tilbragt sommeren, og hvor han har forsøgt at vise dem, hvad landliv betyder, og hvorledes man der kan tjene sit brød.

Hans koloni voksede imidlertid saa hurtig, at det blev et problem at vide, hvorledes disciplin og orden bedst skulde opretholdes. Ifjor sommer fandt han saa paa en idé, der fortjener at blive kjendt overalt som anvendelig ikke blot ved feriekolonier, men ogsaa vel værd at indføre i den almindelige skoleopdragelse. Han bestemte sig til at overlade disciplin og orden i børnenes egen varetægt. Dette førte ham videre til at planlægge et helt samfund i miniatur; det skulde være en efterligning af det virkelige samfund, hvori børnene som voksne maa arbeide sig frem. Leg og alvor skulde blandes sammen; medens de legte, skulde gutter og piger samtidig ved praktiske illustrationer lære, hvorledes det moderne samfund er indrettet, og hvad dets forskjellige institutioner betyder. De disciplinære motiver og straffe skulde mest mulig ligne dem, som det virkelige liv giver og bringer.

Kolonien bestod af mellem 2 og 300 gutter i alderen fra 12 til 17 aar. Det lille samfund erklæredes at være en republik. Gutterne fik besked om, at de selv maatte sørge for orden og nødvendige regler. Kun et par ledende principer blev fastslaaet af forstanderen, der samtidig forbeholdt sig, som „republikens præsident“, et (sjelden benyttet) absolut veto over alle fattede beslutninger.

Grundloven for det hele samfund var: „I dit ansigts sved skal du æde dit brød.“ Med andre ord, arbeide skulde være nøglen til alle goder og værdimaaleren for alt. Børnene skulde lære, at det er arbeide, der skaber og frembringer alt, at intet kan faaes for intet, at hver bid brød koster arbeide; at den, der spiser uden at arbeide, gjør det paa andres

bekostning, takket være andres sved. Et fulddækket bord betyder altid nogens slid og arbeide. Intet kommer af sig selv.

Gutterne skulde derfor ved eget arbeide bidrage til koloniens underhold. Og de skulde nyde livet paa farmen netop i forhold til udført arbeide. Forat det skulde kunne ske, maatte der indføres penge i det lille samfund. Republiken fik sine egne penge — en efterligning af det store samfunds, men baseret paa arbeidsværdier.

Gutter og piger deltes i tre klasser; udlærte arbeidere, halvlærte og ulærte. De førstes dagsarbeide repræsenteredes af en løn af 90 cent; anden klasses af 70 og tredies af 50. Man avancerede fra den ene klasse til den anden ved duelighed og flid. Arbeidet bestod for gutternes vedkommende i gaardsarbeide, havearbeide og snedkeri, for pigernes i husholdningsarbeide, søm og modepynt. Enhver kunde frit vælge sin branche. Arbeidsdagen varede fra $8^1/_2$ om morgenen til 12; resten af dagen var fri. Arbeidet var reelt arbeide.

Et maaltid mad betaltes saa igjen med 10 cent og nattelogi med 10. Desuden var hver borger og borgerinde ilagt en skat af 3 cent pr. dag. Denne gik i begyndelsen væsentlig til at underholde dem, der ikke gad arbeide. Ingen blev nemlig tvungen til at arbeide; det var en aldeles fri sag. Men de, der ikke arbeidede og saaledes ingen penge havde, kunde heller ikke faa spise med de andre; de fik af republikens fattigkasse lidt brød og suppe, som de maatte spise staaende ved et bord uden dug.

De nødvendige daglige udgifter i republiken var saaledes 43 cent. Det gav den ulærte arbeider blot 7 cent til luksus — frugt og forskjellige andre ting, der solgtes paa gaarden. Med lidt god vilje kunde imidlertid en gut eller pige avancere til anden arbeidsklasse paa fem dage, og op i høieste paa ti. Hele opholdet varede 70 dage.

Det er imidlertid klart, at forsømte en gut sit arbeide,, kom han snart tilkort for penge og maatte paa fatigkassens brød og suppe. I begyndelsen blev ogsaa fattigkassen aldeles overbebyrdet. Fristelsen til at drive dagen lang, slaa bold eller klinke var altfor stor for mange. Efter en god frokost glemtes middagssulten, medens leg og frihed lokkede som det nærmeststaaende.

Der blev dog snart misfornøielse paa begge sider. De „fattige“ fandt det ikke morsomt at være fattige. Arbeidet havde de ingen lyst paa; men desto mere paa det, arbeidet bragte. Og samtidig knurrede de arbeidende borgere over den store fattigskat og over ved sit arbeide at skulle underholde dem, der kunde arbeide lige saa godt. „Det er ingen mening i,“ sagde en taler i republikens parlament, „at vi, som arbeider, skal føde dem, som er for dovne til at gjøre noget. Vil de ikke arbeide,

skal de heller ikke have mad.“ Taleren var søn af en ved fattigunderstøttelse levende familie i New York. Der blev givet en lov om, at ingen del af „borgernes“ skatter for fremtiden skulde benyttes til fattigunderstøttelse uden i tilfælde af sygdom eller uheld, og da skulde den være rundelig.

Under tryk fra begge sider løstes snart i den lille republik fattigpleiespørgsmaalet,*) — de „fattige“ forsvandt. Samfundet blev et samfund af lutter arbeidere.

Hver klasse af arbeidere valgte for hver tolvte arbeider to repræsentanter og en senator til kongressen. Valgene foregik hver uge. Senatorerne valgtes paa to uger. Kongressen gav alle love og regler for samfundet, og mange var de praktiske problemer, den fik at drøfte. Henved 200 lovforslag fremsattes i sommerens løb. Heraf vedtoges og sanktioneredes 50—60.

Kongressen oprettede en egen politistyrke og fastsatte straffe for allehaande overtrædelser. Der var et virkeligt fængsel med vanlig fangekost, og de fængslede maatte bære en stribet fangedragt og tildels udføre tvangsarbeide uden betaling. Høieste straf var 5 dages fængsel. De anklagede dømtes af en jury af borgere eller borgerinder; en voksen mand fungerede som dommer. I begyndelsen var fængslet godt besøgt; der straffedes for tyveri, plyndring, valgfusk og bestikkelser. I de sidste uger stod fængslet tomt.

Politistyrken udførte sit arbeide baade bestemt og humant; den bestod i grunden af en del af eliten blandt gutterne, og stillingerne var meget eftertragtede; men der fordredes meget for at opnaa dem. En „konstabel“ i den lille republik maatte underkaste sig en eksamen i læsning, skrivning, regning, geografi og historie, og efter sin udnævnelse maatte han være villig til at eksercere og gymnasticere en betydelig del af dagen. Men saa eftertragtet var disse stillinger, at gutterne „studerede“ og eksercerede paa egen haand for at gjøre sig skikkede til dem.

I det hele vakte systemet samtlige „kolonisters“ interesse og tillige en vaagnende forstaaelse af samfundets ordning og af livets mekanik. De saa der tydelig, at skolekundskaber og boglærdom ikke bare er til for at hindre gutter fra at more sig, men at de gjør veien lettere hele livet igjennem. Legen fødte alvor og arbeidsvilje om ikke netop arbeidslyst i de unge sind. En, der blev straffet for „røveri“, erklærede ved løsladelsen, at herefter vilde han prøve at komme op blandt de bedste. Inden sommeren var over, var han „præsident i repræsentanternes hus“ og en af de flittigste i kolonien.

---

*) Problemet var rigtignok her meget enklere end i samfundet. Arbeide var den eneste kapital og værdimaaler, og alle kunde faa arbeide paa ensartede vilkaar.

Den voksende „velstand“ blandt koloniens medlemmer førte snart til, at der blev oprettet en egen restaurant -- eller et eget bord i spisesalen — hvor der serveredes lækrere maaltider for 25 cent. Samfundet havde ogsaa en bank, der gav 3 pct. rente paa alle indskud. Ved koloniens hjemreise havde flere medlemmer op til 50 dollars (af samfundets penge) i banken. Disse kunde de veksle mod gaardsprodukter efter fastsatte priser. En gut holdt sin fattige familie med poteter hele vinteren igjennem ved hjælp af sin fortjeneste i kolonien.

Eksperimentet var i det hele saa vellykket og for gutter som piger saa merkværdig udviklende, at det herefter vil blive en fast institution og formodentlig vinde hurtig udbredelse. Der er nu i New York en „George-republik-forening“, der arbeider for sagens fremme. Det er meningen at oprette faste institutioner, der skal være igang sommer og vinter og opdrage det ene kuld børn efter det andet i livets mekanik.

Det er ingen tvil om, at noget lignende er en af de ting, hvis savn udgjør den største mangel ved vore nuværende opdragelsessystemer. Der er hundre høiere ting, et barn bør lære; men mangen eksistens er blevet ruineret, og tusener har ikke holdt, hvad de lovede, kun fordi denne elementære og enkle ting, samfundets indretning og livets mekanik, er blevet holdt for vulgær til at læres. Og denne ting kan ikke helt læres af bøger; der maa eksperiment til. Barnet bør lære, at puddinger og nye klæder ikke vokser paa trær, at de maa graves op af jorden, arbeides frem i ens ansigts sved; at hver god ting repræsenterer en udlagt sum af arbeide; at den dag nærmer sig, da livet intet vil give dem, uden at de arbeider. Det er noget af den nyttigste af al lærdom at maatte gaa med en sulten mave, naar man har brudt naturens store bud: „I dit ansigts sved osv. . . . .“ Det bringer en ned til livets realitet og dybeste grund og giver en forstaaelse af livet, som lidet andet kan meddele. Mange har først senere i livet høstet den lærdom under den bitre erfarings skolemesterskab, der er uden naade og uden barmhjertighed. Det er dog altid en sund lærdom. Men atter andre har tabt evnen til at lære, naar denne undervisning endelig er kommen, og er derfor gaaet tilgrunde. Og der er endelig dem, som aldrig tilegner sig den og bliver saa meget fattigere i forstaaelse og medfølelsesevne derfor.

Tre udenlandske universiteter.

En skotte, der i moden alder har studeret ved Harvard universitet i Amerika (Massachusetts) og tillige ved Berlins og Oxford universiteter i Europa, skildrer dem sammenligningsvis paa følgende maade:

Oxford er aristokratisk og historiefyldt. Man merker allevegne aarhundrers tradition og ophobede lærdom og kultur. Man har intet andet sted saa sterk en følelse af at befinde sig i et ældgammelt kulturhjem. Og det er vakkert og malerisk. Det bestaar af nogle og tyve saakaldte *colleges* eller „skoler", hvis føderative sammenslutning udgjør universitetet. Hvert *college* er en selvstændig verden for sig med egne love, egne skikke, egne traditioner, eget styre og egen formue. De er af forskjellig alder; enkelte er grundrige, andre er mindre rige. Universitetet er opstaaet ved, at disse colleger har sluttet sig sammen i en kooperativ forening om at leie og lønne fælles lærere og professorer. Hvert college bidrager med en vis sum. Da de enkelte colleger tildels sidder inde med store formuer, bliver universitet meget rigt og faar raad til at skaffe sig de bedste mænd, der kan opdrives.

Rigdom og gammel kultur har sat deres præg paa selve bygningerne. Hvert college har sin arkitektur, ofte sterkt mindende om middelalderen. Der er ikke sparet paa kunst og stil. Foredragssalene er ofte gotiske sale dekoreret i udskaaret egetræsarbeide med buer og søiler af oljet træ; der er tæpper paa gulvene, malerier paa væggene, særlig portræter af mænd af betydning, hvis navne er knyttede til Oxford — Oxfordmænd.

Hele denne organisation gjør stedet til en liden verden for sig, et stykke svagt moderniseret middelalder med dens individualiserende varietet og stil midt i vort udjevnende, ensartede aarhundre. Oxford er helt igjennem malerisk. De gamle og interessante bygninger ligger som i en vældig park; store, gamle trær skygger allevegne om dem. Det er et sted, der snart erobrer en, og som man faar uendelig kjært.

Og det elskes og æres ogsaa som intet andet universitet, til afguderi, til væmmelig overdrivelse. Den kulturfyldte atmosfære fordærves tildels af en farisæisk selvgodhed, en taabelig opblæsthed, der tirrer og vækker smil. Oxford er for Oxfordmænd det eneste universitet i verden, det eneste sted, hvor der findes hel og grundig dannelse og lærdom. Udenfor Oxford er den barbariske verden. Den, der ikke har studeret ved Oxford, er blot en halvstuderet røver, en udannet mand.

Men det er virkelig ogsaa en høi kultur, som raader der. Og med grundig intellektuel dannelse blander der sig et alvor og en respekt for

livets sterke elementer, der giver Oxford en ganske anden karakter end de tyske universiteter.

Man kan i Oxford drømme sig i middelalderen med nutidens sidste viden. Alt minder om længst svundne aarhundrer. Traditionens magt er umaadelig. Den strenge etikette er arv fra gamle dage. Til foredragene maa man møde i kjole (en art prestekjole) og barett (en underlig tingest med flad, firkantet pul); uden disse slipper man ikke ind; ja glemmer man ved indtrædelsen i foredragssalen at beholde baretten paa, saa vil straks en tjener med høitideligt ansigt pege paa det blottede hoved og gjøre en opmerksom paa, at baretten maa sættes paa — at man har forseet sig mod aarhundrers gode tone.

Det er da ogsaa i stilen, at oxfordmænd bliver hysteriske ved forslag om at give kvinder adgang til helligdommen.

Berlin befinder sig i et og alt ved den modsatte pol. Her er universitetet puttet ind i en kasse af en bygning midt i byen — en art barakke. Ikke spor af malerisk ydre, af kunst eller skjønhed. Pur nytte. Nøgne, hvidtede foredragsrum; frysende bare. Er professoren en stymper — og det hænder — saa bliver foredragstimen en trættende pine, en synd mod livets rigtfyldte timer udenfor. Der er ingen tradition. Keiserstadens universitet er netop en slaaende illustration paa demokratisk nøgenhed og uskjønhed. I de nøgne gange farer studenter om med ølflasker og smørrebrød og spiser deres lunch mellem foredragene. I Oxford vilde et saadant syn for en eneste dag vistnok give alle gode borgere slagtilfælde. Ingen dekorative haller, ingen portræter, ingen fortid.

Og mens keiserstadens universitet efter kontinentalt mønster ikke blander sig det ringeste i studenternes levesæt udenfor foredrag og eksamener og giver en god dag i deres karakter, naar blot hjernemaskineriet er i orden, saa er Oxford meget strengt i sit opsyn med de studerende ogsaa udenfor universitetsmurene. Klokken 10 om aftenen skal saaledes hver mand være inde; kun i specielle tilfælde udstedes fritagelse fra denne lov.

Men med denne lidt smaalige, eller kanske rettere militære, disciplin følger der ved Oxford en interesse for studenterne fra professorernes side, der i Tyskland er omtrent ukjendt. Den engelske professor anser sin opgave kun halvt løst med foredragene. Han interesserer sig for hver enkelt student personlig; indbyder dem ofte til sit hus, samtaler med dem, viser paa hundre vis, at deres vel ligger ham paa hjerte. De betragter til gjengjæld ham som en ældre ven og gaar til ham privat for at søge raad med hensyn til studier, læsning, tvil, livsvanskeligheder. Det er almindeligt at professorerne holder aabent hus for studenterne paa visse aftener

osv. Alt dette kjendes kun rent undtagelsesvis i Berlin. Alt er der stivt og formelt. Intet personligt element, intet følelsesliv blander sig mildnende og forædlende i det rent forretningsmæssigt drevne intellektuelle studium.

Harvard i Amerika er en tiltalende mellemting mellem Oxford og Berlin. Ikke saa malerisk som Oxford, men langt, langt mere saa end Berlin. Demokratisk som det sidste, men med sterke, gamle traditioner af en friere art end Oxfords. Vakker arkitektur, men modernere end Oxfords; trær og parke med de mange forskjelligartede bygninger spredt mellem dem. Hele byen — Cambridge — har, som i Oxford, præget af sikret, tryg kultur, om end af ikke saa gammel og vellagret beskaffenhed som i Oxford. Vakre lokaler; portræter og historiske minder; meget gjort for forskjønnelse og livets behag. Som i Oxford er maalet ei blot (som i Berlin) viden, men det høiere og alsidigere — dannelse. Samliv og samarbeide mellem studenter og professorer er det samme som i Oxford, eller rettere sagt intimere, fastere og friere. Harvard er, kort sagt, en art moderniseret og demokratiseret Oxford. Ogsaa her er karakter holdt høit i ære, og professorerne virker ikke sjelden lige saa meget ved en nobel personlighed som ved en fuldstoppet hjerne.

Et andet træk har ogsaa Oxford og Harvard fælles i modsætning til Berlin. Begge steder udgjør religionen en fast del af liv og institution. I Oxford har collegerne sine kapeller; i Harvard er der et kapel eller en større kirke (vakker og stilfuld) for det hele universitet. Gudstjenesterne er udmerket godt besøgte, skjønt det nu er en fri sag; det var tidligere en tvungen sag. Presterne hører til de bedste talere i landet og vælges blandt de forskjelligste kirkesamfund. Prækenerne er fortrinlige — praktiske, umiddelbare, væsentlig etiske.*)

Ganske merkeligt er det jo, at det demokratiske Amerikas første universitet har langt mere tradition, poesi, skjønhed, individualitet og kunst end den tyske keiserstads; og ikke mindre slaaende, at, mens det amerikanske universitet har sin kirke og føler sterkt dens indflydelse, udmerker det tyske universitet sig — tiltrods for kirkens statsunderstøttelse — ved at være absolut udenfor al kirkelig eller religiøs paavirkning.

Angaaende lærdoms og undervisnings høide ved de tre store universiteter mente fortælleren, at det var umulig at udtale sig. Alt i alt stod de nogenlunde lige. Hvilket man i saa henseende skulde foretrække, afhang af det fag, man ønskede at studere. I professor James har Harvard en større psykolog, end man finder i Berlin eller ved Oxford.

*) Den teologiske undervisning er udogmatisk, men de fleste af professorerne unitarer.

Det sidste har til gjengjæld Max Müller som professor, og Berlin har f. eks. i teologi en Harnack og en Pfleiderer, hvis lige ikke findes hverken ved Oxford eller Harvard. Med andre ord, undervisningens høide beror udelukkende paa de mænd, hvert universitet har evnet at sikre sig for de enkelte fag. Der er ingen anden forskjel. I kirkehistorie f. eks., sagde fortælleren, har Oxford for tiden en umulig klodrian, Berlin Harnack, og og Harvard en mand, der kanske ikke staar tilbage for Harnack i lærdom og overblik, men mangler hans livgivende personlighed. Fortælleren var idethele begeistret over Harnack som lærer.

Fortælleren var videre i Tyskland bleven forbauset over den kløft, der skiller universiteternes teologi fra kirkens og udtalte denne forbauselse for professor Pfleiderer. Denne erklærede, at det var bedrøveligt, at det skulde være saaledes, men faktum var, at der næsten ingen forbindelse eksisterede mellem universiternes teologiske fakulteter og den kirkelige forkyndelse. Det nyere kritiske arbeide ændrede ikke den ældgamle forkyndelse, saaledes som tilfældet har været i England og Amerika. Han havde selv arbeidet meget for at rette paa dette forhold, men det syntes umuligt at faa hamret universitetets teologi ind i kirken. Man hørte ét fra kateteret og noget ganske andet fra prækestolen.

Ungarn og dets tusenaarsfest.

(Efter H. Vambéry i „*Deutsche Rundschau*“).

I den stormflod, som gjennem den store folkevandring brød ind over Europa fra Asien, danner madsjarerne saa at sige den sidste styrtsjø. Over deres oprindelse, deres race eller første optræden i Europa har de samtidige byzantinske og arabiske forfattere blot formaaet at kaste et svagt lys, og ligesaalidt har middelalderen efterladt os nogen underretning derom, thi hin tids krønikeskrivere og annalister var ligesaa kundskabsfattige som i deres opfatning indskrænkede af et blindt religionshad. At det nuværende Ungarns stammefædre var folk af ural-altaisk race er bragt paa det rene, men til hvilken gren af denne de hører — om til den finsk-ugriske eller turko-tartariske — det er fremdeles gjenstand for videnskabelig diskussion.

Ifølge byzantinske kilder stammer madsjarerne (turkoi) fra nedre Volga og er en broderstamme af petschengerne, der var dem overlegne i magt og tal og tvang dem til at fortrække vestover. Paa hin tid (9de aarh.) havde der i egnene nordenfor det Sorte og Kaspiske hav tildraget sig

ganske overordentlige begivenheder. Disse egnes nomadefolk var nemlig bragt i oprør ved de mod norden fremtrængende skarer af begeistrede muhammedanere. Idet de blev afskaaret veien til Irans rige stepper og klemt sammen paa et trangt territorium, opstod der et voldsomt røre blandt disse efter græssletter og eventyr søgende teltfolk — chazarer, turkomaner, petschenger og madsjarer — og tilslut blev de sidste trængt bort fra Volga's bredder, efterhaanden ogsaa fra Don's, Dnjepr's, Pruth's og Sereth's, og lige henimod de østlige udløbere af Karpaterne. Som en harmløs promenade kan denne marsch ikke betegnes, thi madsjarerne maatte bane sig vei med sverdet i haand, og da de ved sin glimrende seir over bulgarerne havde vundet ry i Europa for militær dygtighed, besluttede den tyske keiser Arnulf at alliere sig med dem i sine krige mod mæhrerfyrsten Swatopluk og kaldte dem til Pannonien. Det var altsaa paa tysk indbydelse, at ungarerne kom til Europa, men ikke desto mindre blev det venskabelige forhold blot af stakket varighed; thi de rige marsklande ved Donau og Theiss havde ikke forfeilet at øve sin tiltrækning paa de modige horder, og da Swatopluks magt var knækket, vendte de alle tilbage til disse skjønne lande og underkastede sig uden stor vanskelighed det brogede folkekaos af slaver, sarmater, avarer, bulgarer, dalmater og franker, der dengang beboede Ungarn.

At disse krigerske nomader i begyndelsen ikke kunde slaa sig tilro indenfor det erobrede lands grænser, men aflagde lidet fredsommelige visiter i de tyske, bøhmiske og italienske nabolande, er naturligt nok, thi lettere kan man fæste hvert enkelt sandkorn til steppen, end tvinge turkomaner til bosiddende levevis. Paa sine vindrappe heste streifede madsjarerne udover det daværende Europa i alle retninger. Paa kryds og tvers, over stok og sten, over alper og sletter drog de bytte- og eventyrlystne rytterskarer, overalt udbredende skræk og slæbende fanger med sig til det dengang næsten menneskelomme Ungarn. Slig rædsel stod der af disse asiatiske fribyttere, at de kristne indlandsfolk indflettede en lignende bøn i sit litani som angelsakserne og frankerne mod de nordiske vikinger: „Gud beskytte os mod ungarerne!“ Frygten var ogsaa berettiget; thi de til synet af fremmede mennesker og fremmede vaaben uvante europæere stod hjælpeløse imod det indbrydende uveir af asiater, hvis krigsdygtighed, disciplin og egenartede taktik var deres egen vidt overlegen. Det hele Europa fra Bremen til Neapel og fra Bordeaux til Konstantinopel blev hjemsøgt af dem, og først da deres modstandere havde vænnet sig til indtrængernes skrækindjagende ydre og var blevne fortrolige med deres kampmaade, blev der ende paa deres seierstog. I aaret 933 led de sit første nederlag ved Merseburg, og derpaa fulgte i 955 det store slag ved Augsburg, ved hvilken leilighed en stor del af den madsjareske hær og flere

af deres anførere gik tilgrunde. Ogsaa fra andre, senere streiftog var de vendt hjem med blodige pander. Fra tiden henimod slutten af det niende og indtil midten af det tiende aarhundre var der istedenfor den gamle generation af ubetvingelige steppesønner vokset op en mindre haardfør slegt, for hvem vaabendaad ikke havde den gamle glans og tillokkelse; overmandet af de forbundne modstandere maatte da omsider de hedenske madsjarer i bogstavelig forstand krybe til korset. Kristendommen, som endnu før madsjarerne viste sig under Arpáds førerskab havde fundet indgang i visse dele af Pannonien, udbredte sig nu mere og mere og fortrængte Schamanismen*) og Parsitroen**), hvortil ungarerne tidligere havde bekjendt sig. Fromme riddere og begeistrede missionærer drog ind i landet, og før man skulde ventet det, holdt fred og lovlighed deres indtog i den folkemosaik, der havde været Europas skræk.

Hvorledes dette kunde gaa for sig, hvorledes det kunde lykkes ungarerne at skabe en nation og en stat paa europæisk grund tiltrods for de omringende folkeslags stadige fiendtligheder, det skal her i faa ord fortælles. Ved Arpád, den første anfører, var erobringen af landet i 896 tilendebragt. Efter hans død i 907 fulgte en række af hærførere som indehavere af regjeringen, nemlig Soltan (907—946), Taksony (946—972), Geza (971—997) og Stefan; denne sidste var Ungarns første kronede fyrste og var opdraget i hin tids fromme kristelige aand; ved strenge love og ved voldsom fremfærd paatvang han sit folk kristendommen og kuede dets trodsige vægring ved at antage europæiske seder. Vel gik civiliseringsverket yderst langsomt for sig; indre saavelsom ydre uroligheder lagde det stadige hindringer iveien; dog kan man antage, at der allerede i det ellevte og tolvte aarhundre herskede ordnede tilstande i Ungarn, og at landet, i alt hvad regjering, religion, handel og vandel angaar, havde naaet det samme udviklingstrin som de omliggende lande. Uden fremmed bistand havde dette verk ikke kunnet fuldføres; allerede de paa plyndringstogene hjemslæbte fanger blev nyttige som lærere i jordbrug og fredelige haandteringer og bidrog mægtig til at mildne sederne i deres nye hjemland. Hertil kom de tyske og bøhmiske ridderes indflydelse; disse, der var drevne til landet af omvendelsesiver, kom snart til at gaa op i befolkningen og var allerede efter et par generationers forløb ægte madsjarer. Yderst interessant er den amalgamationsprocess, der fandt sted i de to første aarhundrer. Det egentlige madsjariske folkeelement, der var opstaaet af

---

*) *Schamaner* kalder man i Tartariet og Mongoliet, i en del af Kina, i Sibirien og Kamschatka de aandebesværgere, som ved sine trylleformler behersker naturen og guderne, helbreder sygdomme osv. Navnet er med Buddhismen trængt ind i disse regioner og er af sanskritrod (Sramana).

**) *Parsireligionen* er den endnu eksisterende form af Zarathustras lære, efterat denne var kommet under paavirkning af de monoteistiske religioner.

forbindelsen mellem Arpáds krigerskarer og resterne af avarstammen, har blot dannet et forsvindende lidet mindretal ved siden af de øvrige nationaliteter. Den store majoritet bestod af fredelskende slavere, der havde grundlagt byer i landet; desuden gaves der allerede dengang talrige indflyttere af germanisk afstamning. Alligevel udgjorde madsjarmindretallet dog den klasse, der beherskede og forsvarede landet. De var den livgivende aand i folkevirvaret, og staten var mere i politisk end etnisk henseende madsjarisk. Det var frihedssindet, de militære egenskaber og den krigerske nomadeforfatning, der tilsammen gjorde udslaget og opretholdt madsjarernes hegemoni. I kraft af disse fortrin kunde Ungarn ikke alene beskytte sig mod angreb af vestlige fiender, men det havde tillige opreist et mægtigt boldverk mod de fra Sortehavsegnene og det nuværende Rumænien fremstormende Ural-Altaifolk, navnlig petschenger og tartarer. Havde Ungarn i det ellevte og tolvte aarhundre ikke allerede været en konsolideret og til enhed bragt stat, saa vilde hine rov- og byttelystne nomader uhindret have trængt ind i Mellemeuropa, og civilisationsverket vilde blevet betydelig forsinket. Denne madsjarerdømmets velgjørende indflydelse paa landets politiske udvikling havde ogsaa snart gjort sig gjældende paa dets sociale forhold. Enhver, der politisk tilhørte landet, havde uden hensyn til nationalitet eller afstamning sin fulde frihed; den hellige Stefans krone var foreningsmidlet, og heri laa landets egentlige styrke.

En kjendsgjerning er det, at den mere paa aandelig end numerisk styrke grundlagte madsjariske stat gjennem aarhundrer og trods alle skjæbnens ugunstige tilskikkelser forstod at hævde sin politiske uafhængighed og varetage sin kulturmission i djerve kampe mod de paatrængende mongoler, tyrker og tartarer. I det fjortende aarhundre indtager Ungarn allerede en fornem plads i Europas statkompleks; under Ludvig den stores regjering (1342—82) beskylledes dets grænser af tre have, og at det paa Mathias Corvinus' tid (1458—1490) dannede et midtpunkt for Europas kulturliv er noksom bekjendt. Paa denne glansperiode fulgte imidlertid et trøstesløst tyrkerherredømme, der varede i et hundre og seksti aar og som kan betragtes som hovedaarsagen til, at Ungarn er kommet saa langt efter de øvrige europæiske lande i kulturudvikling. Havde Ungarn alene havt at kjæmpe mod mongoler, tartarer og tyrker, saa vilde det vel have faldt madsjarernes kraftige nationalaand let at hele de saar, som barbarerne havde tilføiet landet. Men desværre havde Ungarn i Østerrige en modstander, som allerede tidlig havde kastet sine øine paa den hellige Stefans krone. Da den sidste konge af Ungarn var falden paa slagmarken ved Mohács (1526) og Halvmaanen havde udbredt sit herredømme over den største del af landet, forekom øieblikket Østerrige gunstigt til paa engang at slaa kristenhedens arvefiende og lægge Ungarn til sin krone, og dette

saa meget mere som det erkekatolske Østerrige ansaa det for en hellig pligt at undertrykke protestantismen, der holdt paa at finde sterk udbredelse i Ungarn. Under tyrkeraaget var landet ført til randen af materiel undergang, og nu truede religionsforfølgelsen med at tilintetgjøre nationens opblomstrende aandsliv. Allerede temmelig tidlig drog der fra Ungarn videbegjærlige ynglinge til Tysklands universiteter, og den tyske nationalaand, som var vækket til live ved protestantismen, havde paa samme vis vakt den madsjariske nationalfølelse hos de intelligente studerende ungarer. De beskedne spirer til en madsjarisk literatur fik mægtige impulser. Paa bibeloversættelsen fulgte snart andre skrifter i det madsjariske sprog, og den første begyndelse til Ungarns nationalidé daterer sig ikke fra dets glansperiode, men netop fra disse ulykkesaar. En del af landet blev gjenerobret af katolicismen, og det latinske sprog fik igjen eneherredømmet som kulturmiddel; men keiser Josef den andens germaniseringsbestræbelser forblev resultatløse, og begyndelsen til det nittende aarhundre kan betegnes som det tidspunkt, da de mest energiske skridt er bleven gjort til at forvandle den politisk madsjariske stat til en national madsjarisk stat.

Hvad i Ungarn siden hin tid og navnlig siden firtiaarene er bleven udrettet paa den nationale kulturs, paa handelens, agerbrugets og undervisningens omraader, det kan med rette sidestilles hin energiske optræden af en liden behjertet trop ural-altaiske krigere, hvem det lykkedes at grunde en stat og skabe en nation midt i den ariske verden. Især fortjener det korte spand tid fra 1867 at fremhæves, nemlig siden Ungarn forsonedes med Østerrige og gjenvandt sin frihed. De lykkelige følger af denne begivenhed er for talrige til alle at kunne opnævnes; en omstændighed skal vi her blot paapege, nemlig den betragtelige tilvækst af det madsjariske element i befolkningen. Efter tyrkernes fordrivelse (1686) skal Ungarns samtlige befolkning blot have været to millioner, hvoraf det rent madsjariske element udgjorde bare en trediedel. Henimod slutten af forrige aarhundre var madsjarernes tal allerede øget til to millioner, i firtiaarene af vort aarhundre til fire millioner, og ifølge den sidste folketælling udgjør tallet paa den madsjarisk talende befolkning over otte millioner. Denne usedvanlige tilvækst skyldes ganske vist mindre naturlig formering end den stadig foregaaende nationalisering af fremmedtalende borgere. Denne nationalisering er helt frivillig og kan alene tilskrives madsjaredømmets voksende indflydelse. Ikke afstamning, men skole, dannelse og politisk opdragelse giver en national karakter, og det madsjariske folkeelements forbausende assimilationskraft beror vistnok paa dette folks ridderlige egenskaber, dets gjestevenskab og frihedssans, egenskaber, der altid øver en uimodstaaelig tiltrækning.

Den, der besøgte Ungarn og dets hovedstad i femtiaarene, vil nu

neppe kunne kjende det igjen. Statens og samfundets moderniseringsprocess har foregaaet med en næsten utrolig fart. I første række maa udviklingen af undervisningsvæsenet nævnes. Antallet af folkeskoler er nu 17,000 med 27,000 lærere og $2^1/_2$ million skolepligtige børn, og om muligt endnu bedre forhold viser statistiken for det høiere undervisningsvæsens vedkommende. Universitetet i Budapest har 190 professorer og aarlig mellem tre og fire tusen studerende; universitetet i Kolozsvár (Klausenburg) har 56 lærere og ca. seks hundre tilhørere, og regner vi hertil Polyteknikum med 60 professorer og henved tusen studenter, og alle de fagskoler og humanitære dannelsesanstalter, der forøvrig er blevet grundlagt i de sidste snes aar, kan vi danne os et godt begreb om landets aandelige opsving. Men hvad der især vil overaske tidligere Ungar-reisende er de lettede kommunikationer. Mod to tusen km. jernbane i 1870 har landet nu over sytten tusen km., hvortil endnu kommer forbedring og nyanlæg af chausséer og kanaler. Det er naturligt, at handel og vandel under saadanne omstændigheder er i stadig blomstring, og at Ungarn under fuld udnyttelse af sine naturlige rigdomme glæder sig ved en stadig øgende velstand.

Intet under at en nation, der har overstaaet saa mange kampe og viderværdigheder, nu med stolt glæde ser tilbage paa sin tusenaarige forgangenhed og benytter leiligheden til at feire dette vigtige vendepunkt i sin historie. Den udstilling, der holdes i forbindelse med tusenaarsfesten, vil give den fremmede et indblik i landets nuværende industrielle og kommercielle forhold; den vil tillige give et anskueligt billede af landets brogede folkemosaik, og da de historiske minder jo danner hovedmomentet i festlighederne, bør den historiske gruppe komme til at faa den største tiltrækningskraft. Allerede selve det store kompleks af udstillingsbygninger, repræsenterende alle stilarter fra Stefan den helliges tid til den allermest moderne, fortjener vor fulde opmerksomhed, og indeni disse bygninger vil tilskueren kunne overskue det forgangne aartusens kulturfaser med mindesmerker om dets kunst, viden, tapperhed, arbeide og flid.

I forbindelse med landsudstillingen, midtpunktet i millenniumsfestlighederne, staar indvielsen af en statelig række af nye blivende verker, der saa at sige danner et speil af nutiden ved tærskelen til et nyt aartusen: først i rækken den høitidelige aabning af en ny parlamentsbygning, et pragthus der har kostet seksten millioner gylden og maaske er den herligste parlamentsbygning i verden; hertil kommer den nu fuldendte regulering af „Jernporten“ — denne stadige hindring for fri skibsfart paa Donau, et verk der paabegyndtes for flere aar siden og udførtes under de største vanskeligheder og kan betragtes som en af den moderne tekniks største triumfer. Endelig aabningen af en ny bro over Donau ved Budapest og oprettelsen af fem hundre nye folkeskoler.

Saa vel fra kulturhistorisk som etnografisk og politisk standpunkt har den ungarske stats og nations tusenaarsfest krav paa almen deltagelse; i Sydeuropa, hvor slaviske, romanske og germanske elementer støder haardt sammen, er madsjarernes de tre rivaler lige fremmede ural-altaiske folkestamme mest kaldet til at spille en neutral formidlers rolle og tjene som „stødpude“ paa de forskjellige interessesfærers berøringspunkt. Saa er betydningen af Ungarns tusenaarsfest at opfatte, og som en fredens og kulturens fest har den krav paa alle freds- og kulturvenners deltagelse.

N. K.

Reichenbachs odlære.

(Slutning).

Ligesom alle legemer paa jorden, enkelte og sammensatte, amorfe og krystallinske, føles odvirkende af den sensitive, sees de ogsaa odlysende. Virkningen beror naturligvis paa ladningens styrke foruden paa enkelte andre omstændigheder. En staalstav f. eks. kan den sensitive godt se i mørke. Magnetiseres den, bliver den imidlertid gjennemsigtig. Fru Bauer saa tvers igjennem tykke hesteskomagneter, der bestod af flere sammenklinkede stykker. Elektricitet bevirker ogsaa gjennemsigtighed. Jern- og messingblik blev ved en elektrisk strøms hjælp saa gjennemsigtige, at ikke bare solide legemer som stifter, stænger, elektromagneter o. l. kunde sees tvers igjennem en lukket metalkugle, men endog et saa luftigt legeme som røg. Dens hvirvlende bevægelse kunde tydelig iagttages tvers igjennem en jernkugles vægge. Lad mig kun tilføie, at odlyset skal være usædvanlig vakkert, saa de sensitive neppe finder udtryk sterke nok for sin beundring, at de ligesom malerne finder den blaa odfarve kjølig, den røde varm (eller nærmest lunken), og at de ved opvarmning ser et legeme lyse, længe før det har naaet den temperatur, da det for almindelige mennesker synes at udsende rødt lys eller at være rødglødende.

Ods indvirkning paa lugt, smag, og hørelse kan vi gaa forbi, da Reichenbach selv har ofret den side af sagen forholdsvis liden opmerksomhed. Lad os bare fastholde, at den sensitive ogsaa i denne retning har en mængde fornemmelser, som almindelige mennesker er aldeles uvidende om.

Af større interesse er odkraftens rent fysiske forhold. Den kan for det første frembringes paa de mest forskjellige maader: ved lyd, lys, varme, elektricitet, kemisk arbeide, tryk, slag, stød, gnidning osv. Den kan ledes

paa samme maade som varme og elektricitet, hurtigere end den første, men langsommere end den anden. Alle legemer leder od, selv silke, glas, porcelæn og lignende, der overfor elektricitet virker isolerende. Odudstraalingen reflekteres, absorberes eller gaar igjennem, brydes og polariseres ganske paa samme maade og efter lignende love som almindeligt lys. Idetheletaget synes denne kraft at være forbausende alsidig. Den er ingen ret og slet fællesnævner for alle de andre naturkræfter. Den indeholder nok alle de enkelte faktorer, men ved siden deraf ogsaa en eller flere andre, der er eiendommelige for den selv, og i forhold til de objektive kræfter har den et spillerum (sammenligningen frembyder sig uvilkaarlig), der er vidt som fantasiens uendelige riger i forhold til den snevre, indskrænkede virkelighed.

Efter dette korte overblik over odkraftens fysiologiske og fysiske egenskaber kommer vi til et endnu kortere, men ikke mindre vigtigt afsnit om ods forhold til det psykiske.

De sensitive, der føler gjennem vægge og mure, lugter gjennem glas, i dybeste mørke ser gjennem hud og muskler, gjennem sten, træ, metal osv. maa jo i mange tilfælde kunne forbause andre mennesker ved sin alvidenhed og sine forudsigelser. Den dyriske magnetisme er absolut et odfænomen. Strygninger fra nervernes ydre dele mod centralorganet virker vækkende, opkvikkende og forfriskende, den modsatte vei slappende og søvndyssende. Krampetilfælde kan frembringes og helbredes efter behag. Men ogsaa meget andet: hypnotisme, somnambulisme, clairvoyance osv. finder sin eneste rimelige forklaring ved od. Denne naturkraft, som hidtil kun har vist sig i den fysiske verden, siger Reichenbach, optræder nu ogsaa som medarbeider i tænkningens værksted. Han mener ved od „fysisk og fysiologisk at have begrundet“ meget af det, der paa dette omraade for samtiden stod uklart og derfor sattes i forbindelse med overnaturlige kræfter. Han gaar forresten ikke rigtig ind paa spørgsmaalenes kjerne, hvad man vel heller ikke kan forlange af ham. Det er alligevel utroligt, hvormeget han har kunnet meddele os om denne vigtige kraft.

Somnambulisme, siger han, er ingen enkelt lidelse, men tvertimod noget yderst kompliceret. Dens dybeste grundlag er sensitivitet, og den er egentlig af odnegativ natur. „Levende sensitive kunde komme i somnambul tilstand, saa de gjorde forudsigelser om sine legemlige forhold paa en maade, som intet menneskeligt kjendskab, ingen anden menneskelig begavelse nogensinde er istand til.“

Sensitiviteten selv er heller ingen tilfældig abnorm tilstand, men gaar i arv fra slægt til slægt. Den beror paa manglende balance mellem den positive og negative od og er overveiende odpositiv. Hvilken rolle denne egenskab ved fornuftig anvendelse maa kunne komme til at spille i livet

behøver vel neppe nogen nærmere paavisning. Reichenbach selv hentyder til mangfoldige praktiske tilfælde.

Jeg ved ikke, om læseren nu har faaet en forestilling om denne sælsomme krafts overordentlige betydning og om rækkevidden og alsidigheden af de Reichenbachske forsøg. Hvordan blev nu hans lære modtaget af samtiden?

Noget af det første med videnskabelige fordringer, Reichenbach offentliggjorde i denne retning, kom frem i *Liebigs annaler* i 1845. Allerede det viser, at videnskaben paa forhaand slet ikke stillede sig uvillig overfor Reichenbach og hans „system". Aaret efter skrev endog den berømte svenske kemiker Berzelius som følger: „Disse undersøgelser hører til de vanskeligste, en naturforsker kan paatage sig, og man maa anerkjende det mod, der vises, naar en forsker, der ser, at her er noget at opdage og har et i videnskaben agtet navn at bevare, tør byde fordommene, kortsyntheden, selvgodheden og endog foragten trods forat forfølge sine maal. Et forskningsomraade maa ikke forlades, fordi det er vanskelig tilgjængeligt, eller fordi det med urette af samtiden oversees eller undervurderes." Reichenbach stod dengang paa høiden af sin videnskabelige anseelse og havde endnu ikke formet sin hypotese i alle dens vidtløftige enkeltheder. Hvis jeg ikke tager feil, var det indtil da hovedsagelig odlyset, der havde beskjæftiget ham.

Liebigs annaler blev senere rigtignok utilgjængelige for odlærens forkjæmper. I en „aabningstale" i München rettede Liebig selv et voldsomt angreb mod odlæren og alt det dermed forbundne „Unsinn". Prof. Vogt angreb den ikke mindre sterkt i sine „Fysiologiske breve". Dubois-Reymond, grundlæggeren af læren om den dyriske elektricitet, „øvede sig mod R. i platheder og slette vitser", og fra spiritistisk hold fik han ingen naadig behandling af Ennemoser og Schwarzschild. Det manglede heller slet ikke paa kontrolforsøg og kritisk prøvning af Reichenbachs eksperimenter. I Tübingen blev der udsat en præmie for den, der kunde skaffe en odseende sensitiv. Præmien blev aldrig vundet. Man skrev derimod til Reichenbach: „Vi har magneter som De, vi har krystaller som De, vi har god vilje som De, men ingen af os har iagttaget det ringeste spor af alt dette." Et halvt dusin af R's bedste sensitive blev undersøgt af en lærd forsamling i Wien med udelukkende negativt resultat. Den mest afgjørende dom har odlæren imidlertid faaet af psykofysikens grundlægger, den berømte prof. Fechner, som grundig satte sig ind i den, tildels under Reichenbachs egen ledelse. Bare titelen paa den lille bog, Fechner udgav i 1876, viser hans mening om sagen: „Erindringer om odlærens og dens ophavsmands sidste dage." Fechners

navn er ogsaa en protest mod den af hr. Karl du Prel her i *Kringsjaa* fremførte paastand om, at Reichenbachs skrifter staar paa fysikernes liste over forbudte bøger. Reichenbachs bøger har fortiden ingen anden end historisk interesse.

Fechner anvender sandsynlighedsberegningen paa Reichenbachs eksperimenter. Hvis man har en tildækket magnet paa bordet og forandrer dens stilling ofte, saa vil, i tilfælde en sensitiv ved tyve forsøg angiver nordpolens og sydpolens (den kjølige og lunkne pols) stilling ti gange rigtig og ti gange galt, intet deraf kunne sluttes, med hensyn til ods eksistens. Er svarene oftere gale end rigtige, vil man heller ikke finde, at her er noget, som fortjener undersøgelse. Først naar en sensitiv under en længere forsøgsrække næsten hver gang angav det rette, vilde man kunne antage, at der virkelig var noget i det, og det hele vilde da være værd en virkelig indgaaende prøvelse.

Det er fuldstændig barnagtigt at paastaa, at fysikerne skulde være ræd for de Reichenbachske „opdagelser". Naar man ikke studerer hans skrifter, er det fordi, man har noget mer frugtbringende at foretage sig, og fordi Reichenbach selv aldrig ved sikre iagttagelser i tilstrækkeligt antal, har godtgjort, at her overhovedet er noget at studere.

Endel forsøg, som Fechner saa hos Reichenbach i 1867 — to aar før hans død — fortjener imidlertid at anføres: En bevægelig magnetnaal var stillet paa bordet under en glasklokke. Naar Reichenbach lod en sensitiv bevæge en finger foran magnetens ene pol, kom naalen i heftige svingninger, som om man havde bevæget et jernstykke eller en magnetstav foran den. Forsøget lykkedes, hvor ofte man gjentog det, selv om Reichenbach befandt sig i den anden ende af værelset — „jeg kan gjerne sige, min forstand stod stille," tilføier Fechner. Det viste sig i sin almindelighed, at hvilken del af den venstre eller høire haand eller arm, der blev vendt mod naalen, blev sydpolen frastødt, men nordpolen tiltrukket. Allerede i løbet af næste dag tog imidlertid den sensitives magnetiske virkning efterhaanden mere og mere af. Disse forsøg overvares ogsaa af prof. Erdmann.

Saavidt jeg (og prof. Preyer i „Naturwisensschaftliche Thatsachen und Probleme") ved, er dette det eneste tilfælde, hvori kyndige folk, der ikke var „hypnotisk" paavirket af Reichenbach, har iagttaget noget til gunst for hans lære. Behøver nu dette konkrete tilfælde, der forøvrigt er i strid med R's egne hypoteser, odkraften til forklaring?

Emil Dubois-Reymond har fortjenesten af at have undersøgt den dyriske elektricitet. Af visse særlig sterkt „ladede" personer kan man leilighedsvis trække tommelange elektriske funker. Naar haaret paa La-

fontaines hoved, som du Prel anfører, lyste ved berøring eller kjæmning, er det ikke det mindste rart. Jeg har selv med en gummikam (fra „New-York-Hamburger-Gummiwarenfabrik“) oplevet, at haaret lyste og gnistrede, hvergang jeg kjæmmede det. Selv efter at jeg havde taget kammen bort, gav den smaa gnister, naar jeg nærmede fingeren til spidsen af tænderne. Som vi ved, indvirker elektricitet og magnetisme gjensidig paa hinanden. Ligger det ikke nærmere at tro, at det af Fechner beskrevne forsøg skyldes elektromagnetiske virkninger, end at det skyldes od? Hvorfor skal man hypotetisk opstille nye kræfter, hvor en gammel kjendt kraft formelig frembyder sig til forklaring? Forøvrigt har (ifølge Preyer) ingen saa glimrende gjendrevet, ingen øvet saa skarp eksperimentalkritik, ingen saa klart fremstillet Reichenbachs vildfarelse som James Braid i sit skrift: „Aandens magt over legemet“. Braid viser uimodsigelig, at „de sensitive“ ved anspændelse af sin opmerksomhed under fantasiens virksomhed opfatter subjektive affekter af sanseorganerne som objektive foreteelser. Hans eksperimenter i den retning skal være videnskabelig mønstergyldige.

Reichenbachs store vildfarelse er den, at han har bygget et vidtløftigt, detaljeret system paa en enkelt idé, om hvis sandhed det ikke har lykkedes ham at overbevise et eneste kyndigt, kritisk anlagt menneske. Det er idetheletaget feilen hos alle okkultister og spiritister; hypotesens forgreninger og størrelse bliver langt vidtløftigere end den maaske virkelig eksisterende kimes art og egenskaber tilsiger. De mennesker gjør en kjæmpefuru af et enebær og et akacietræ af en ert. Dermed vil jeg forresten ikke have regnet Reichenbach, hverken til okkultisternes eller spiritisternes samfund. Hans grundlag var et ganske andet. Havde han fæstet sin opmerksomhed ved et enkelt punkt, f. eks. odlyset eller odfølelsen, og vist, at her i „13,000 tilfælde“ var en vis overensstemmelse mellem visse mennesker under visse omstændigheder, istedenfor at fordele de 13,000 tilfælde paa „fysik, kemi, mineralogi, botanik, fysiologi, lægevidenskab, retsmedicin, retsvidenskab, krigsvæsen, opdragelse, psykologi, teologi, sindssygdomme, kunst, haandverk, huslige tilstande, menneskekundskab og det selskabelige liv i videste omfang“ som titelen paa „Der sensitive Mensch“ omfatter, saa vilde han kanske den dag idag ikke have staaet paa fysikernes indeks over unyttige bøger, men paa deres indeks over læseværdige og nyttige. Dette er Reichenbachs store og utilgivelige vildfarelse. Af denne grund — og af ingen anden — er kan kommen paa det sorte bret hos alle mennesker med sund sans. Han vilde vinde slaget paa alle punkter — og tabte over hele linjen.

Naar Karl du Prel søger at identificere Røntgens straaler med od, saa viser dette kun, at saadant „ikke er videnskabeligt“. Røntgen har ikke paa nogen maade gjort od objektivt opfattelig. Odlyset brydes,

reflekteres, polariseres osv, med største lethed. Røntgens straaler karakteriseres for endel netop derved, at det ikke har lykkedes at faa dem brudt, reflekteret eller polariseret. Dette er netop noget af det merkelige ved dem — ved siden af deres gjennemgangsevne, der formodentlig har lokket du Prel ind paa denne sammenstilling.

Hvor mange eller hvor faa korn af sandhed der findes i Reichenbachs hele vidtløftige publikation tør være umuligt at sige. At en slig ukjendt kraft eksisterer kan ikke paa forhaand benægtes. At der eksisterer andre kræfter end de, vi i øieblikket kjender, synes endog rimeligt eller sandsynligt. Vor kundskab er liden. Vort forskningsomraade er praktisk talt ubegrænset. Bølgeteorien fører os ind paa spekulationer, der lar ane noget af hvert. At selv de dunkleste gaader lar sig løse i form af mekaniske problemer er en af tidens videnskabelige forudsætninger. Vore sanser er begrænsede — og forskjellige. At der kan sees under den dunkle rødglødhede, at der kan høres under den tredivte svingning, at der kan føles under den normale tryk- og temperaturforskjel er ikke bare muligt, men sandsynligt. Begrænsningen opover er ligesaa vag. Vor skepticisme, vor videnskabelige dannelse kræver — som Fechner — en tilstrækkelig sandsynlighed og et nødvendigt antal af fuldt tilgjængelige fakta. Ogsaa i videnskaben har flertallets mening et ord at sige.

Ianledning Bjørnsons opsæt bør det kanske tilføies, at Karl du Prel neppe er af dem, der i videnskabelige spørgsmaal regnes til „kilderne“. Det vil han maaske selv være den første til at indrømme. Han er en talentfuld og filosofisk anlagt publicist, men ingen selvstændig gransker,

P. Engelbrethsen.

Frangipanis ring.*)

En virkelig „historisk roman“. — Et emne for en Shakespeare.

(Efter Linda Villari i „*Contemporary Review*“).

Professor Thode har længe været ifærd med forberedende studier til et større verk over Venedigs historie og kunst. Som han en dag sad i St. Markus bibliotek i Venedig og læste, blev der af en bonde bragt ham en gammel ring, som han havde fundet i jorden paa sin eiendom i byens fjernere omegn, i Friulien nær Pardenone og lige ved det gamle slot Castell di Prata. Det var en tyk guldring, hvorpaa

*) *Der Ring des Frangipani. — Ein Erlebniss.* — Von H. Thode.

der var fint graveret en dobbelt række af bølgelinjer, blade og smaa gotiske bogstaver. Bogstavernes og arbeidets art syntes at vidne om, at ringen skrev sig fra det sekstende aarhundre og var tysk arbeide fra Augsburg. Ringen blev kjøbt. Indskriften viste sig at være: „*Myt wyllen dyn eygen*", det vil sige: Mit Willen dein eigen eller: Af egen fri vilje din egen.

Professorens fantasi og tanker sattes straks i bevægelse af den gamle kjærlighedshistorie, hvoraf han her havde faaet fat paa et led. Hvem havde baaret ringen? Hvis var ordene?

Han holdt netop paa at læse om republikens historie i aaret 1513, og efter en stund at have siddet i drømme over ringen, satte han den paa sin egen finger og læste videre.

1513 var et kritisk aar for den venetianske republik. Denne havde i længere tid forsøgt at bygge op et større fastlandsrige ved erobringer ind igjennem landet blandt de mange smaariger og uafhængige byer, hvori Norditalien var delt. Denne planmæssige erobringsfærd vakte selvfølgelig de andre smaarigers og deres fyrsters ængstelse og had. De dannede et forbund sammen med paven og Frankrige, der ogsaa misundte Venedig dets magt, først til modstand mod republiken saa til dens ødelæggelse. Saaledes opstod Cambray-forbundet, hvortil ogsaa Spanien og den tyske keiser sluttede sig. Hver af de forbundne tildeltes paa forhaand en del af republikens territorium, som han skulde erobre. Venedig stod saaledes overfor hin tids „hele verden"; men sjelden havde dets styrere bedre anledning til at vise sine bedste egenskaber som herskere. De tabte ikke modet, men udfoldede umaadelig energi og benyttede samtidig al deres diplomatiske kløgt for at opløse forbundet, vinde tid, forsone, narre. Og deres anstrengelser gav dem tilsidst seiren. I 1510 blev saaledes paven løst ud af forbundet; men det fordoblede dog blot de andre magters had og energi. Aaret 1513 var saaledes kanske det mørkeste i republikens historie i den tid. Det dannede ogsaa et vendepunkt. Allerede havde venetianerne maattet opgive deres fjernere besiddelser paa fastlandet, og selv deres gamle og nære besiddelse Friulien oversvømmedes af fremmede tropper. Spanierne truede fra sjøsiden, og den tyske keisers tropper herjede hele fastlandet. De sidste stod under anførsel af den frygtede og for sin dygtighed, energi og grusomhed lige bekjendte, kroatiske høvding, grev Kristofer Frangipani. Undine og Marano erobredes, Osopo beleiredes, og endnu længer frem mod selve hovedstaden naaede tyskerne.

Her stansede professor Thode. Tyskerne var altsaa i Friulien i 1513. Ringen med tysk indskrift var ogsaa omtrent fra den tid og var funden i friulisk jord. Den turde da have tilhørt en af Frangipanis officerer. Muligens lod det sig endnu gjøre at opdage eiermanden.

Havde da for det første de tyske tropper naaet saa langt som til Pardenone og Castell di Prata?

Det var i Romanins historie, han læste, og denne forfatter gav ingen oplysninger derom. Men han fandt snart i biblioteket en „Diario di Pardenone“, som netop skildrer, hvorledes tyskerne i 1513 tog byen og atter i marts det følgende aar blev uddrevne. Ogsaa Castell di Prata var besat af dem. Og nu tog professoren fat paa en af de vidtløftigste af de gamle krøniker, Marin Sanutos. Denne samler af alt ligt og uligt, fortæller med yderste detalj om hele felttoget og kopierer blandt andet ogsaa et brev skrevet af en tysk officer Rizan i venetiansk fangenskab. Rizan var høvedsmanden for de tyske tropper, som besatte Pardenone, og han fortæller alt, hvad der forefaldt. Blandt andet fortæller han ogsaa, at grev Frangipanis hest var blevet dræbt under chefen i en træfning ved Osopo, og at Frangipani i faldet havde tabt et skattet smykke, som han betragtede som lykkebringende. Han blev meget nedslaaet over tabet og mente, at det spaaede ilde. Og faktum var, at fra den stund af vendte lykken sig for Frangipani, og alt gik daarlig.

Hidtil havde professoren tænkt sig ringen tilhørende en af Frangipanis officerer; nu slog det ham, at den muligens havde været chefens egen og var det skattede smykke, hvis tab han saa meget beklagede, samtidig som det merkede et punkt, hvor lykken vendte sig mod ham.

Osopo var en sterk og vigtig stilling, idet det bevogtede den letteste forbindelseslinje mellem Tyskland og Italien. Frangipani turde derfor ikke rykke videre frem, før dette sted var taget. Her blev han selv tilbage med hovedstyrken, medens han sendte Rizan videre for at besætte Pardenone og Castell di Prata. Han opholdt sig ogsaa selv en tid paa disse steder under Osopos beleiring. Det er da tænkeligt, enten at ringen kan være tabt her, og tabet først opdaget ved det nævnte fald med hesten foran Osopo. Var den virkelig tabt paa det sidste sted, maatte den vel være blevet funden igjen af greven. Den kan for sikkerheds skyld (muligens fordi den var lidt for stor til grevens finger) have været baaret i et baand om halsen, saaledes at tabet kunde forblive uopdaget i nogle timer. Eller den kan jo ogsaa være tabt ved Osopo og siden paa en eller anden vis være kommen til Castell di Prata. — Det er i det mindste efter dette tænkeligt, at Frangipanis tabte smykke var professorens fundne ring. Om det skal kunne kaldes mere end tænkeligt, afhænger af, om der lader sig opdage noget mere i sagen — for eksempel et eller andet dokument, der viser, at Frangipani bar en saadan ring og havde tabt den.

Og et saadant dokument fandt professoren omsider. Der er neppe tvil om, at ringen tilhørte den kroatiske høvding og hærfører.

I marts 1514 gjenobrede venetianerne Pardenone og tog Rizan tilfange. Og i april samme aar blev Frangipani selv tvungen til haardt saaret at hæve Osopos beleiring. Det hed endog i Venedig, at han var død af sit saar, og som følge deraf var der stor jubel i staden; thi han var republikens mest frygtede fiende. Rygtet var dog overdrevet. Kroaten kom sig atter og kunde nogle uger senere atter tage ledelsen af den tyske hær. Men lykken havde vendt sig. Han var indesluttet i Gradiska, og under et forsøg paa at bryde ud derfra blev han tagen tilfange.

Den vigtige fange blev indsat — 9de juni 1514 — i statsfængslet (Torresellaen) i det hertugelige palads i Venedig. Der var stor jubel i den mægtige sjøstad, og den vigtige affære omtales med yderste detalj i statsdokumenterne i Venedigs arkiver. Disse dokumenter indeholder ogsaa en korrespondance ført fra fængslet mellem greven og hans nylig ægtede hustru. Blandt disse breve fandt professor Thode et, der indeholder følgende:

„Hvad ringen angaar, ædle og kjæreste mand, saa vil jeg tilraade, at den ring, som Messer Zuan Stefano Maga har faaet i opdrag at tilvirke, bør gjøres lidt mindre end jeres gamle ring (og have graveret paa dens ind- og udside de samme bogstaver, som fandtes paa den gamle, siden de udgjorde mit svar til ordene paa hin anden ring, som I sendte mig, og som jeg altid bærer hos mig), saaat I kan værdiges at bære den for min skyld og til erindring om mig. Jeg vilde gjerne selv have sendt den nye ring herfra; men da der ingen god guldsmed findes paa dette sted, beder jeg Eder, om I saa ønsker, at lade den gjøre der (hos Messer Zuan Stefano Maga i Venedig).“

Altsaa Frangipani havde øiensynligen i krigen tabt sin ring, der var givet ham af hans hustru. Ringen synes at have været lidt for stor, saaledes at han ikke turde bære den paa fingeren (den nye skal derfor gjøres lidt mindre, saa han „k a n bære den“). Den har været baaret enten i en snor om halsen eller i et belte eller lignende. Dens tab kunde derfor forblive uopdaget i nogen tid. Ringen var vanskeligt arbeide, og den indeholdt en indskrift, hvis „bogstaver“ var af betydning, og som var hustruens svar paa ord, der havde staaet paa en anden ring engang sendt hende af Frangipani — en frierring kan hænde. Hvor ringen blev funden, havde Frangipani været kort før „smykket“, som maa have været ringen, blev tabt. Hun var tysk.

Har vi saa mere vidnesbyrd behov?

Hvem var da „h u n“?

Hun var den skjønne Apollonia Lang, søster af den berømte kardinal Matias Lang, biskop af Gurk og keiser Maximilians betroede raadgiver. Det hed, at hans hurtige karriere skyldtes lige meget søsterens skjønhed

som hans egen diplomatiske og politiske kløgt. I aaret 1500 saa Maximilian den fagre Apollonia i Augsburg (ringens arbeide havde straks sat den i forbindelse med Augsburg i professorens lærde sind) og udnævnte hende til hofdame hos keiserinden. „Hendes skjønhed og dyder bragte snart grever og baroner for hendes fødder,“ siger en krønike. Og en anden tilføier, at hertug Georg af Bayern var en af hendes ivrigste friere. I 1503 ægtede hun imidlertid grev Julian von Lodron, søn af grev Parisoto von Lodron, sandsynligvis af samme slegt som den grev Paris Lodron, der tog del i den venetianske kjærlighedshistorie, som Shakespeare har udødeliggjort i Romeo og Julia.

I 1510 blev grevinde Apollonia enke, og tre aar senere ægtede hun Kristofer Frangipani. Bryllupsmaaneden var neppe over, før krigeren maatte forlade sin brud som anfører for den tyske indfaldshær i Italien.

Venetianerne forbausedes, da de den 9de juni 1514 flokkedes til vinduer og altaner for at se den frygtede fiende, ved i ham at opdage en høi, statelig, endnu ungdommelig og trods sine saar vakker mand — den fagre Apollonias af „egen vilje“ kaarede elsker og mand. Saa frygtet var han imidlertid, at paladsvagten fordobledes, straks han blev indsat i fængslet. Forøvrig behandledes han godt og med respekt. Efter de første par uger fik han lov at skrive til sin hustru, og deres korrespondance kaster et underligt lys over hine tiders forhold. Trods tidens stive epistelstil bryder ofte hendes lidenskab frem gjennem linjerne. Der er patos og kvindeligt trylleri i hendes ord. Ofte beretter hun om huslige detaljer; ønsker besked om den „bedste maade at sende ham ting“ paa, sværger ubrødelig troskab til sin „høie, mægtige, velbaarne og inderlig elskede herre“ og lover absolut lydighed i alt, han befaler. Ogsaa hans breve er fulde af lidenskab og kjærlighed, men tillige blandet med paalæg om at sende ham godt linned, varme strømper og ikke glemme, at han ikke kan klare sig med mindre end firti florentiner om maaneden.

Et stort apparat var imidlertid sat igang for at udvirke fangens løsladelse. Langfamilien anstrengte sig; den ungarske konge skrev egenhændig til republikens styrere, og Maximilian lagde sig imellem. Men alt uden nytte. Venetianerne vilde ikke slippe saa farlig og djerv en fiende (en art Tordenskjold tillands), før fred var afsluttet. Imidlertid behandledes han vel. Han fik bo sammen med flere af sine fangne officerer, og paa festdage tillodes det ham at iagttage optrinnene fra de hertugelige vinduer.

Da det saaledes drog ud med løsladelsen, bønfaldt grevinden det republikanske styre om tilladelse til at dele sin mands fangenskab. Men hun fik afslag — høfligt og slebent, men aldeles bestemt. Og det betydedes endog, at hun for sin egen sikkerheds skyld gjorde bedst i at blive der, hvor hun var. Afslaget gjorde Frangipani desperat, og han for-

søgte at flygte. Forsøget opdagedes og resulterede blot i noget strengere behandlig og vagt. Endelig bønfaldt den general, der havde taget ham tilfange, om hans løsladelse — rørt kanske af den kjærlighedshistorie, ringen fortæller — men republikens styrere var ubønhørlige.

Selv da der i 1516 afsluttedes vaabenstilstand med keiseren og med Frankrige, gjordes der intet tegn til at sætte Frangipani fri. Han syntes glemt af alle undtagen af sin hustru. I januar 1517 stod Apollonia nemlig pludselig i Venedig, det høie raads negtelser og advarsler tiltrods. Hendes komme vakte stort opstyr blandt de herskende. Imidlertid modtoges hun høfligt og indlogeredes hos statsfængslets chef. Nogle dage senere modtoges hun af senatet i statsaudiens. Hun traadte ind fulgt af tre sørgeklædte frøkner, en ældre dame, en læge og en major domus. Selv var hun klædt i „sort silke med sort skindbesætning, med en tyk guldkjæde om halsen og guldbroderet, tysk hovedpynt. Hun er en værdig og ærefrygtindgydende dame, overordentlig vakker, liden og slank."

Hun bønfaldt om tilladelse til at besøge greven to gange om ugen, forklarede at hendes helbred nødvendiggjorde lægehjælp, og at hun ønskede at konsultere lægen i sin mands nærvær. Dogen talte vakkert om haab og kommende fred, men lovede intet bestemt, undtagen at hun skulde faa aflægge sin mand et kort besøg den dag.

Næste dag kom imidlertid chefen for statsfængslet løbende i ophidset sindsstemning til raadet. Apollonia var fremdeles hos sin mand og var ei at formaa til at forlade fængslet. Engang i hans arme negtede hun absolut at forlade ham. Hun havde været der den hele nat og var der fremdeles, og havde desuden faaet et nyt anfald af en gammel sygdom. Greven bad derfor paany om at faa beholde sin syge hustru hos sig.

Der blev atter et svare opstyr i republikens værdige senat; kjærlighedens ret debatteredes varmt af de gamle herrer, og mange af dem var nu villige til at lade de to elskende dele fangenskabet; men flertallet stemte imod. Imidlertid svor Frangipani, at blive skulde hun, naar hun selv vilde det, og at kun med vold skulde senatet kunde rive hans hustru fra ham.

Og republiken maatte give tabt overfor den skjønne Apollonia. „Myt wyllen dyn eygen." Ærgerlige som senatorerne var, veg de tilbage for at trække den vakre dame med magt ud af hendes mands fængsel. De protesterede, men gav dog efter, og hun blev hos ham.

Imidlertid fornyedes forsøgene paa at faa greven sat fri. Kongerne af Frankrige og Spanien gjorde forestillinger; men republiken var ubøielig. Hans løsladelse, sagde en af raadet, vilde sikkert resultere i republikens fuldstændige fald. Keiseren tiggede ogsaa forgjæves om sin „afholdte og tro tjeners" frihed.

I 1518 tvang sygdom grevinden til at forlade fængslet for en tid og søge badene i Abano; men i juli vendte hun atter nogenlunde helbredet tilbage. Imidlertid opdagedes et nyt forsøg paa flugt i oktober, hvorfor der blev taget strengere forholdsregler, og Apollonia, hvis helbred ikke taalte det strengere fængselsregimente, blev nu indlogeret hos statsfængslets chef, men saa dog manden stadig. Endelig i januar 1519 blev greven overleveret til franskmændene i bytte for marschallen af Navarra. Han var fremdeles fange, men behandledes nu med alle æresbevisninger. Han skulde sendes til Milano for at afvente udvekslingen. Hustruen maatte blot følge et kort stykke paa veien; men vi finder hende dog snart i Milano, hvor hun sandsynligvis ogsaa delte mandens fangenskab, der blev af længere varighed ogsaa i denne by. Samme aar, den fjerde september, døde hun der, og derom læser vi i Marino Sanutos krønike:

„Den fjerde september (1519) døde i Milano grevinde Apollonia, søster af hans eminence kardinalen af Gurk og hustru til grev Kristofer Frangipani, der holdtes som fange paa Milanos slot, hvortil grevinden havde fulgt ham. Hendes lig blev sendt hid til Venedig og videre til et af grevens slotte (ved Modrusa) nær Capo-d'Istria.“

Greven blev snart efter fri og levede endnu i otte aar. Han deltog i kampen om den ungarske krone, den han endog selv haabede at vinde; gik ellers gjerne med den side, der bød ham mest. Han tilhørte en slægt af krigerske, dristige grænsebaroner. Ungarernes store nederlag mod tyskerne ved Mohács skyldtes hans forsømmelse i at bringe forsterkninger, som han med vilje holdt tilbage, fordi kongen havde negtet ham et vist stykke land, som han gjerne vilde have. Hans kroatiske blod gjorde ham desuden til daarlig ungarsk patriot. Slegten menes af nogle at være en udvandret gren enten af de romerske eller venetianske Frangipanier, men af andre at være af kroatisk oprindelse (af frankopan ɔ: herren Frantz). Han dræbtes af en bombe ved beleiringen af Warasdin i 1527.

Apollonias kjærlighed og troskab synes ikke at have gjort s a a dybt et indtryk paa ham, som de fortjente; thi da hans død indtraf, stod han netop i begreb med at indgaa et nyt og overmaade fordelagtigt ægteskab. Det var dog maaske blot en hovedets og beregningens sag. Hjertet var kanske hele tiden hos den, der „myt wyllen“ var bleven hans „eygen“; thi efter ønske begravedes han ved hendes side i Modrusa.

Guldets værdi.

(Efter H. M. Chance i „*Eng. Mag*“.)

Som bekjendt er det i alle lande og kanske især i de Forenede Stater en almindelig klage, at guldet i de senere aar har steget saaledes i værdi, at det nu tager meget mere end forhen af alle andre varer og af arbeide for at opveie et pund guld. Det vil sige, at alle andre ting i forhold til guld er blevet billige. Eller guldet er dyrt. Og da guldet repræsenterer de kontante penge, for en betydelig del de disponible kapitaler, heder det, at pengene er blevet dyre. Der maa arbeides mere for dem. Bonden maa producere mere for at faa fat paa dem. Og mange tilskriver dette forhold skylden for de daarlige tider.

Ved at sølv er afskaffet som med guld sideordnet myntmetal i de fleste stater, og ved at guldet saaledes alene maa overtage den rolle og fylde den efterspørgsel, som begge metaller tidligere delte mellem sig, er guldet, heder det, yderligere steget i pris. Og nu er den hele verdens guldmængde ikke tilstrækkelig, fortsættes argumentet, til at fylde behov eller efterspørgsel for myntmetal, mens den aarlig udvundne guldmængde stadig i øgende forhold falder under den aarligt voksende efterspørgsel efter myntmetal. Følgen heraf er, at efterspørgslen efter guld stadig maa øges langt udover den mulige produktion, og dette maa atter føre til, at guldet stiger jevnt i værd eller „dyrhed“. Med andre ord, der vil stadig kræves mere arbeide og flere tønder rug for at opveie en unse guld. Det vil blive mere og mere trangt om „penge“, og derfor slettere og slettere tider.

Det er sølvmændenes argument. Og det er vanskelig ikke at se en vis sandhed deri.

Forfatteren giver et andet syn paa sagen og kommer til det stik modsatte resultat, at penge vil blive billigere og billigere, og at et storartet forretningsopsving derfor vil komme i den nærmeste fremtid.

Han hævder, at det ikke er guldet, der har steget, men alle andre ting, der faktisk har faldt i værdi — er blevet billigere, fordi de er blevet lettere og billigere at producere. Guldet derimod har holdt sig nogenlunde jevnt, men har dog ogsaa heller faldt end steget i værd.

Fra 1876 til 1896 faldt sølvet i værdi i forhold til guld med 44 pct. (fra doll. 1.20 pr. unse i det første aar til 67 cents i det sidste). Sølvmændene har søgt at fastslaa, at dette fald skyldtes den internationale sølvlovgivning, der ophævede sølvet som myntmetal af betydning og overdrog dets rolle som saadant til guldet alene. Derved minskedes efterspørgslen efter sølv og øgedes efterspørgslen efter guld, hvorfor det første

faldt i markedsværd og det sidste steg — steg dobbelt i forhold til sølvet.

Men forfatteren hævder, at dette er feilagtigt; at sølvets prisfald ikke i større grad skyldes lovgivning, og ikke bare er relativt i forhold til guld, men er absolut og skyldes det faktum, at sølvproduktionen stadig er blevet billigere. Det er virkelig sølvet, der ret og slet har faldt i værd, fordi det kan produceres lettere. Det har faldt 44 pct. i værd, fordi produktionen i de sidste tyve aar er blevet 44 pct. billigere. Det er det hele. Forholdet er ganske naturligt og skyldes ikke myntlovgivningerne, der blot har maattet tage hensyn til det faktisk eksisterende forhold.

Han viser, at sølv ikke er alene i dette prisfald. Alle andre metaller undtagen guld og et par til, viser samme forhold. Jern har faldt i pris (maalt med guld) 46 pct., bly 46 pct., zink 47 pct., sølv 44 pct., kobber 52 pct., tin 30 pct.

Som man ser, er tallene slaaende lige; man maa derfor antage, at prisfaldet skyldes samme aarsag og lov i alle tilfælde; at sølv har faldt i pris af samme grund som jern og bly. Og ingen har drømt om, at der har været nogen international lovgivning mod de sidste, hvorved prisfaldet er foraarsaget.

Tager vi imidlertid for os f. eks. jernproduktionen, finder vi snart en tilfredsstillende grund til prisfaldet. Nye arbeidsmetoder, nye og rige amerikanske gruber med godt og billigt brændsel, den storslagne og derfor økonomiske maalestok, hvorefter metallet produceres, alt forbinder sig til at gjøre produktionen betydelig billigere end før. Billigere, ikke bare relativt til guld, men i absolut maal. Det vil sige maalt med arbeide, den mest uforanderlige værdimaaler. Det samme arbeide idag udvinder meget mere jern end for 20 aar siden; eller et pund jern frembringes med meget mindre arbeide. Derfor er det billigere. Thi under normale forhold, hvor der kan produceres praktisk talt mere end nok for al tænkelig efterspørgsel, der betinges i længden enhver artikels pris udelukkende af det arbeide, det har kostet at frembringe og fremskaffe den til salgsstedet. Enkelte metaller som kviksølv kan have en af deres sjeldne forekomst bestemt pris. Andre, som aluminium, kan faa en ved patenterede fremstillingsmaader betinget kunstig pris. Men hvor forekomsten er tilstrækkelig for den praktiske efterspørgsel og hvor forholdene er normale og sunde, er markedsværdien slet og ret arbeidsværdien — det udlagte arbeide.

At derfor jern produceres med mindre arbeide, vil sige, at det bliver billigere — absolut talt.

Det er umulig nøiagtigt at beregne, med hvor meget de forbedrede arbeidsmetoder og de andre forhold har bragt jernets pris til at synke; men prisfaldets 46 pct. dækkes vistnok helt eller omtrent deraf.

Saa er det ogsaa med zink og bly, hvor uhyre fremskridt er gjort i metallernes udvinding. Det samme gjælder kobber. Nye metoder og nye uhyre fund har praktisk talt gjort produktionen ubegrænset og drevet produktionens kostende ned.

I tinindustrien har fremskridtene været meget mindre, hvorfor ogsaa prisfaldet er mindre.

I sølvindustrien holder samme forhold godt. Nye og billige arbeidsmetoder er opfundne, samtidig med at transporten paa jernbane til sølvverkerne er blevet lettere og billigere. Tilsammen svarer det vistnok temmelig nær til de 44 pcts. prisfald.

Hvad der gjælder metallerne, gjælder omtrent alle andre artikler. De er blevet billigere i forhold til guld, ikke fordi guldet er steget i værdi, men fordi dette er forblevet stillestaaende, mens produktionsomkostningerne for alt andet er blevet mindre. Alle ting skaffes tilveie med mindre arbeide end for tyve aar siden. En dags arbeide giver to tønder korn, hvor den før gav én. Det vil sige, naar verden tages underét, som vi her maa gjøre. Den amerikanske jordbruger producerer med samme arbeide faktisk det flerdobbelte af, hvad den europæiske jordbruger for tyve aar siden gjorde. Og Amerikas produktion er stor nok til at bestemme markedspriserne. Derfor maa priserne paa jordbrugsartikler falde. Det er et stort gode, ikke en ulykke. I det hele betyder de faldende priser ikke andet, end at vi idag skaffer os alt, hvad vi behøver, ved mindre arbeidsudlæg, ved mindre slid og sved end for tyve aar siden. Vi er blevet mere velstaaende og sørger lettere for livets materielle behov — naar menneskeheden betragtes som helhed.

Men hvorfor har ikke guldet fulgt med alle andre ting i dette prisfald? Der er en ganske naturlig grund ogsaa for det — teknisk, ikke politisk eller socialøkonomisk.

Den største del af verdens guld er opnaaet ved vaskning af guldbærende sand i dale og flodleier. Guldet findes her som færdigt metal. Det har ikke at gjennemgaa de indviklede kemiske udsmeltningsprocesser, som andre metaller, der forekommer i forbindelse med andre stoffe som „mineraler“, maa underkastes. Og det er netop paa dette sidste omraade, at saa store fremskridt er gjort i senere aar. I disse fremskridt faar saaledes den overveiende del af guldproduktionen ingen del. Guldet udvindes fremdeles ad vaskningsveien omtrent paa samme vis som for tyve aar siden. Produktionen er altsaa ikke blevet billigere. Arbeidsudlægget er det samme. Guldets kompakte form og dyrhed gjør igjen, at de billigere transportmidler ingen rolle spiller saaledes som i sølv- og alle andre metalindustrier.

Ved grubedrift udvindes guldet paa tre vis: 1. Fra guldførende aarer, hvor metallet forekommer frit. 2. Fra aarer, hvor metallet dels forekommer frit, dels i forbindelser, og endelig 3. fra lag, hvor metallet kun forekommer i forbindelser.

Tidens fremskridt i arbeidsmetoder har betydeligt billiggjort alle tre klasser af grubedrift, dog mindst den første og mest den sidste.

Tidligere øgedes verdens guldmængde væsentlig fra vaskerierne. I senere aar er dette forhold blevet ændret lidt efter lidt, indtil vi nu synes at være komne ind i en periode, da forøgelsen væsentlig vil bero paa guld udvundet ved grubedrift og især paa guld udvundet ved den tredie fremgangsmaade, fra guldforbindelser.

Det er særlig i de sidste fem, seks aar, at nye opfindelser har saaledes billiggjort den sidste fremgangsmaade, at guld nu med fordel kan udvindes af forbindelser og gruber, hvor der ikke før kunde være tale om at søge det. Der er neppe tvil om, at produktionsomkostningerne paa dette felt har dalet ligesaa meget som tilfældet er i jern- eller sølvtilvirkningen; og enden er ei endnu; thi nye billiggjørende processer og arbeidsmetoder er allerede under opseiling og prøvning.

Da imidlertid guld udvundet paa denne vis hidtil blot har udgjort en liden brøkdel af den samlede guldproduktion, har de dalende produktionsomkostninger, hvis hele historie desuden blot er fem, seks aar gammel, endnu ikke vist sine virkninger i noget prisfald. Produktionsomkostningerne for en unse guld maa allerede nu have faldt med 30—40 pct., og de vil kanske naa 50 pct.

Men ikke alene er produktionsomkostningerne formindskede. Evnen til at udvinde guldet ved et rimeligt arbeidsudlæg af guldforbindelser ved „guldsmeltning“ svarer til en uhyre udvidelse af naturens tilgjængelige guldbeholdning. De mængder, som forefindes af rent guld er jo forholdsvis begrænsede. Men disse guldforbindelsers forekomst er praktisk talt uendelig. De nye opfindelser paa dette omraade svarer derfor i virkeligheden til opdagelsen af uudtømmelige guldgruber. Og det betyder igjen, at guldet snart maa tabe den høie pris, dets sjeldne forekomst har givet det. Det vil komme til at rette sig efter den almene lov. En unse guld vil være værd akkurat, hvad det koster i arbeide at udvinde den. Guldet selv vil blive et arbeidsmaal.

Det er klart, at dette før eller senere maa anfægte guldets stilling i markedet.

Da de kaliforniske og australske gruber i sin tid opdagedes, sank guldet hurtig i værdi, og sølv ansaaes som det stabilere og bedre myntmetal. Opdagelsen af de sydafrikanske gruber har ikke bragt noget tilsvarende prisfald, fordi sølvet er bragt ud af verden som guldets konkur-

rent, og dels ogsaa fordi forretningsverdenen har beholdt en gammel idé om, at guldforekomsterne dog er ganske trangt begrænsede, og at der efter opdagelsen af disse sidste gruber ikke er at vente andre fund af betydning. Det sidste er da for saa vidt feilagtigt, som den lettede udvinding af guld, hvor det forekommer i forbindelser, svarer til en næsten uendelig udvidelse af guldfelterne eller til opdagelse af nye og praktisk uudtømmelige gruber. Utvilsomt vil sin disse nye opfindelser og arbeidsmetoder inden ret længe øve deres retmæssige indflydelse, og guldet vil falde i pris omtrent i samme forhold, som alle andre metaller allerede er faldne.

De gjennem myntvanskeligheder kunstig fostrede „daarlige tider“ vil da maatte vige. Det virkelige forhold, at alt er blevet billigere, at verden er blevet rigere, at samme arbeidsudlæg nu skaffer os meget mere — lad os sige 50 pct. — udbytte end for tyve aar siden, vil da vise sig, idet guldets enestaaende høie pris og mangelen paa myntmetal (og dermed paa omsætningsmiddel eller „penge“) ikke længer vil skjule det reelle forhold.

Grundet paa, at sølvet er vraget som myntmetal, og at efterspørgslen efter guld derfor er blevet overvættes stor, vil, mener forfatteren til slutning, de kunstig høie guldpriser, trods de nye processer, kunne holde sig endnu i nogen tid, og længer end de under mere normale forhold vilde.

Han mener derfor, at en mere udstrakt benyttelse af sølv som omsætningsmiddel og myntmetal (men ikke som værdimaaler, hvortil alene guld bør bruges) efter dets virkelige pris i forhold til guld, vilde paaskynde guldprisernes naturlige synkning og de bedre tider, som derved vil komme.

De nuværende „daarlige tider“ skyldes for en ikke ringe del mangel paa „penge“, eller at guldet som eneste grundlag for myntvæsenet ikke forefindes i tilstrækkelig mængde. Med faldende guldpriser og større produktion, vil dette tryk ophøre. Der vil blive penge nok, og alt forretningsliv vil faa et nyt opsving.

Hvad der er af størst interesse i forfatterens artikel og utvilsomt er sandt, er hans hevden af, at „tidernes daarlighed“ kun er noget forbigaaende, der skyldes mere eller mindre kunstige forhold; at i virkeligheden er guldets dyrhed blot et ganske godt maal, for hvorledes alt andet er blevet absolut billigere, lettere at erholde; hvorledes mindre arbeide idag skaffer større udbytte end for tyve aar siden. I virkeligheden er menneskeheden gaaet raskt og aldeles sikkert frem i velstand i de sidste tyve aar. Der er ingensomhelst mangel paa livets fornødenheder eller luksus i naturen, og det samme udlæg af arbeide vil udvinde betydelig mere og saaledes skabe et rigere og lysere liv end nogensinde tilforn.

Men netop den raske fremgang har skabt dels lokale og dels universale forbigaaende vanskeligheder, som det vil tage baade tid og kløgt at faa ordnet. Jordbrugets raske fremgang i Amerika, muligheden for at skaffe al verden brød ved mindre arbeide end forhen, er netop aarsagen til landbrugets trykkede stilling i ældre lande, hvor det drives under forhold og efter en maalestok, der ikke gjør det lønnende efter de nye priser, som nye verdensdele, bedre arbeidsmetoder og større forhold har slaaet fast. Det vil tage tid at ordne sig efter disse kjendsgjerninger. — Det samme gjælder skibsfarten, hvor netop den uhyre økonomi i tid og arbeidskraft, som dampens indførelse betegner, har frembragt en haard overgangstid for en del af den gamle seilflaade. Og noget lignende gjenfinder vi paa myntvæsenets omraade. Hvad der opfattes som en ulykke, en vanskelighed — guldets relativt „stigende værdi“ — er i virkeligheden netop et ypperligt maal for verdens fremgang. Men midlertidige omstændigheder skjuler for en tid det sande forhold og skaber et tryk overalt, hvor guld trænges.

Men det tør trygt forudsees, at paa myntvæsenets omraade vil de nye opfindelser og processer temmelig snart bringe det prisfald for guld, der vil bortrydde de unaturlige vanskeligheder og skabe normale forhold. Der vil blive penge nok og dermed et storslagent opsving af foretagsomhed og forretningsliv, mener forfatteren.

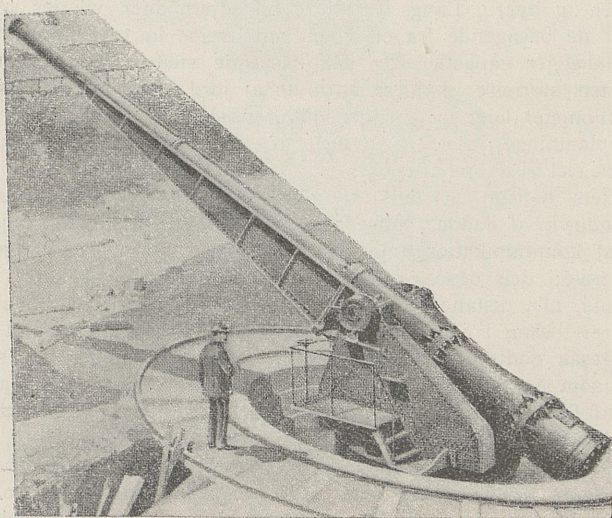

Pneumatisk kanon til udskydning af dynamit. — Fra San Francisko.

Naturlige reliefkarter.

I tilslutning til en tidligere artikel om de af Elisée Reclus og Wallace foreslaaede kjæmpemodeller af jorden, fortjener ogsaa et i den amerikanske kongres hvilende forslag at omtales. Dette gaar ud paa at konstruere en kjæmpemodel af de Forenede stater eller et naturligt reliefkart i selve jordens overflade og efter en uhyre maalestok. Konstruktion eller anlæg skal blive en fuldstændig miniatureefterligning af landet med floder, skove, bjerge og byer, alt i korrekt relativ størrelse.

Kartet skal anlægges ved Washington ved Potomacfloden, langs hvis nordlige side der strækker sig store flade, tildels sumpige strækninger. Med disse har man havt meget bryderi. I det hede klima fostrer de nemlig feber og sygdom og er derfor omtrent ubeboelige. Man har forsøgt at drænere dem og fylde paa og beplante dem.

Det nye forslag gaar da ud paa at nyttiggjøre disse strækninger paa en høist original maade. De egner sig nemlig udmerket godt som grundlag for et saadant naturligt kjæmpekart af de Forenede stater. Flodbredden vil med lethed kunne bringes til at repræsentere og ligne staternes kyst mod den mexikanske bugt; og sumper, damme og sjøer findes at ligge overmaade bekvemt, for at man ved deres hjælp skal kunne efterligne staternes indjsø- og flodsystem. „Floderne“ vil samtidig drænere de flade, sumpige strækninger og være dele af „kartet“. Man opnaar saaledes at uskadeliggjøre disse gamle sygdomskilder, samtidig som de udlagte penge i virkeligheden blot anvendes til kartkonstruktionen.

Det hele vil nærmest faa udseende af en stor park. Men istedenfor blomsterbed og græsplæner vil man have nøiagtige efterligninger af de enkelte stater og byer. Langs de store hovedjernbaner vil der være kjøreveie, hvor de besøgende fra en vogn kan overse kartet. Langs alle statsgrænser anlægges gangstier, og paa passende steder opføres udsigtstaarn.

Kartets størrelse vil blive 2500 maal jord. Mississippifloden vil blive ca. 4½ kilometer lang og gjennemsnitlig næsten 1 meter bred. Skovene bliver træplantninger; fjeldene bygges af sten og cement; byerne af glas og oplyses elektrisk om aftenen.

Kartets hensigt er dels at give beskueren et ganske anderledes levende indtryk af landets udseende med relative afstande, høider, fald, etc., og af kommunikationslinjer, kanaler, byer, osv. end noget vanligt kart kan give; dels ogsaa at tjene som „kongressionelt kart“. Da alle høideforhold, alle distancer og alle mulige oplysninger her bliver nøiagtig givet, vil et besøg i „kartparken“ ofte sætte en kongressmand eller en komité ligesaa godt ind i lokale forhold, der vedkommer en sag under drøftelse, som en befaring af selve aastedet. Foreslaaede kanalanlæg, uddybning af floder, etc. vil kunne studeres langt bedre ved dette anlægs hjælp end ved vanlige karter.

For den vanlige tilreisende vil en vandring gjennem kartparken paa kryds og tvers næsten være lige saa geografisk oplysende som talløse reiser om i landet. Han vil faa et meget klart og ganske korrekt indtryk af, hvorledes det land ser ud, som stjernebanneret vaier over.

Forslaget har al udsigt til at gaa igjennem, saasnart de finantsielle kampe er overstaaede. Og man tør vistnok spaa, at idéen vil blive fulgt verden rundt. Hver af enkeltstaterne vil vel anlægge sin egen kartpark med staten udlagt i endnu større maalestok, og Paris, London og Berlin vil faa sine parker, hvor en dags ophold lærer en mere geografi end et aars bogstudium.

Man tænke sig f. eks., hvor retledende og oplysende et saadant Norgeskart anlagt oppe i Nordmarken vilde virke. Hvor let det blev at lære vort lands indviklede geografi at kjende paa den vis!

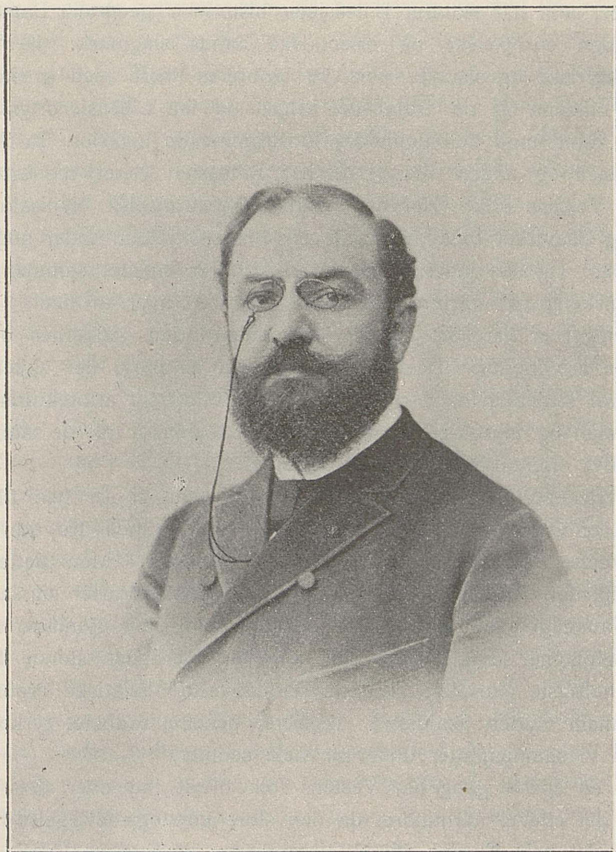

Bourgeois.

Den syriske kysts rolle i historien.

(Efter Philippe Berger i *„Revue Bleue“*).

Landenes geografiske beliggenhed kan undertiden forklare den rolle, de har spillet i historien. Ogsaa de har nemlig som menneskene sit eget individuelt afprægede ydre. Det gigantiske hoved paa den store halvø, der stikker frem som en trusel mod Europa og sender foran sig en uendelighed af øer, der knytter den sammen med vort fastland, er som en levende forklaring af Lilleasiens store betydning for kampen mellem Østen og Vesten og dets rolle som fremhjælperen af Hellas' kultur. Den forsker, som har skildret Lilleasiens historiske geografi, Ramsay, har kaldt det den europæiske og orientalske aands slagmark. Der mødtes først de assyriske og saa de persiske erobreres hære med grækerne, og længe før Iliadens og de trojanske kriges tid laa Lilleasiens græske befolkning i kamp mod den uophørlig indstrømmende invasion fra Asien.

Ogsaa i en anden henseende har Lilleasien været mødestedet for Østens og Vestens folk. Her har asiatisk og europæisk civilisation stødt sammen og paavirket hinanden med større intensitet end under noget andet himmelstrøg. Og saa inderlig er de to kulturer smeltet sammen, at det ofte er vanskeligt at afgjøre, hvad der tilhører hver af dem. Krig og folkevandringer er her som overalt i verdenshistorien tankernes og kulturens bedste drivkræfter. De kommer som en jernplog, der skjærer dybe furer, hvoraf sæden spirer i rig fylde. Bogstavskriften, arkitekturen, billedhuggerkunsten og mytologien hos disse folk aabenbarer alle de samme halvt græske, halvt orientalske eiendommeligheder.

Anderledes stiller disse spørgsmaal sig, naar vi ser hen til Syrien. Dette land er Østens bolverk mod Vesten. Man kunde tro, at Okcidentens indflydelse ogsaa skulde kunne trænge frem hid. Men dette er saa langtfra tilfældet, at tvertimod Orientens liv ingensteds arter sig saa ublandet eiendommeligt som her. Og det er et forhold, som gjentager sig overalt: grænsefolkene udvikler altid den nationale idé i den største fylde, — de er de heftigste patrioter. En uhyre sværm af asiatiske erobrere har gaaet gjennem Syrien: kaldæere, assyrere, persere, arabere, tyrker — alle disse, som vi sammenfatter under navnet: semiter.

Kun en eneste gang har Vestens folk brudt ind over dets grænser. Det var i det ellevte aarhundre, da den store korstogs-bevægelse for første gang førte det hele Europa afsted til erobring af Syrien. Men det blev en kortvarig seir. Før 200 aar var omme, havde østerlænderne kastet korsfarerne ud af Syrien, uden at disse efterlod andre merker efter sit

ophold der end ruinerne af de befæstede slotte, de havde bygget, og hvor tyrkerne nu spillede herrer.

Syrien er blot aabent et sted: paa kyststrækningen mod Ægypten, hvis forlængelse det er. Ægypten strækker sig helt frem til Palæstinas port. Karavanernes vei gaar fra Suez for at ende ved Gaza, og derfra strækker sig Palæstinas kystlinje helt til den uhyre tærskel kap Karmel, hvorover man naar Middelhavet.

Blot en europæisk erobrer har det lykkedes at gjennembryde Østens grænser, nemlig Alexander den store. Dengang blev Østen græsk; men ikke før var Alexander død, saa begyndte den strid mellem seleuciderne og ptolemæerne, som ikke endte før ved Roms mellemkomst. Senere — efter arabernes erobring — begyndte en ny strid mellem kaliferne i Ægypten og Bagdad; og da tyrkerne blev de herskende, forstod de, at man burde begynde med at sikre sig Ægypten. Saladin brugte det som springbræt for at komme over til Damaskus, og han ansaa sig ikke som Ægyptens herre, før han havde gjort ende paa det ægyptiske kalifat. Over Ægypten forsøgte den hellige Ludvig at gjenerobre det hellige land, og det var ved slaget ved pyramiderne, at Bonaparte indledede det syriske felttog, som skulde strande paa den hellige Johannes' modstand ved Akre.

Den syriske kysts geografiske beliggenhed forklarer ikke alene dens historie, men det kan med sandhed siges, at den har bestemt karakteren hos de folk, som efter hverandre er komne did for at slaa sig ned der. De har ikke alle tilhørt den samme race. I en meget fjern fortid slog fønikerne, der vistok kom fra den persiske bugt, sig ned paa dets kyster ved foden af Libanon og gjorde sig til herrer over verdenshandelen. Deres store byer, Tyrus, Sidon, Beirut, Byblos, Aradus, der næsten altid var skatskyldige under Ægypten eller Kaldæa, interesserede sig lidet for, hvad der foregik ude i verden; de indskrænkede sig til at vogte paa de skatte, som laa sammenhobede bag stadens høie mure, og som lokkede til deres templer pilgrime fra alle verdens kanter.

Senere ved et tidspunkt, som ikke kan bestemmes med nøiagtighed, var den store dal, som adskiller Libanon fra Anti-Libanon: Cøle-Syrien, befolket af de lidet kjendte hittiter, der formaaede at modstaa Faraonernes hære. Man har ment at finde spor efter dem i de høist uanstændige billedlige inskriptioner i Hanah saavel som i de basrelieffer af primitiv smag, som findes indhugne paa klippevægge i det nordlige Syrien. De spaltede sig engang i to dele, saa gjenforenedes de ved israeliternes invasion; disse sidste, der ellers udmærker sig ved at være uimodtagelige for fremmed indflydelse, bærer mange vidnesbyrd om, at den aramæiske civilisation har paavirket dem dybt.

Alle disse folkeslag, som levede i denne udkant af verden, boede

saa nær ind til hinanden, at det er vanskeligt at sige, hvor det ene begyndte og det andet sluttede. Man finder forgreninger af samme stamme snart i det sydlige og snart i det nordlige. Ikke alene benytter alle disse folk noget nær de samme skrifttegn, selve sprogene er saa beslegtede, at der taltes omtrent det samme idiom, saa det var vanskeligt at skjelne det ene fra det andet. Paa samme tid har alle disse paa hinanden følgende strømme af indvandrede fremmede maaske netop bidraget til at gjøre dem modstandsdygtige: de har nu og da skiftet herrer, men herunder er de vedblevne at være de samme. Endnu i vore dage, hvor de ikke er andet end skyggen af de gamle folk, har de bevaret sine væsentligste eiendommeligheder fra for 2000, ja kanske for 4000 aar siden.

Naar man nu gjennemstreifer Samarias landsbyer, er det ikke tyrkerne man lægger mærke til; de faa embedsmænd, som man møder, ser ud som erobrere og synes næsten ligesaa fremmede for landet som europæerne. Og ligesaa ligegyldig ser man paa Levantens muhammedanere og de i sine hvide kapper indhyllede kvinder, hvis slør ser ud som en sort eller rød flek. Man interesserer sig blot for de indfødte med de mandige aasyn og det vilde blik: de har endnu bevaret de gamle samaritaneres trodsige og ugjestmilde væsen. Særlig indtagende er de kvinder, man møder. Iførte sine kapper med indsyede røde, grønne og gule blomster udmerker de sig ved en skjønhed og frie bevægelser, som uvilkaarlig bringer en til at tænke paa den bibelske fortælling om samaritanerinden. Man gjenfinder ogsaa de gamle moabiter blandt frie ubøielige beduiner hinsides Jordan. De vandrer stoltelig omkring i sine brun- og hvidstribede kapper med ansigtet indrammet af en turban, der holdes fast af en tyk kamelhaars snor.

Imidlertid er disse folk ikke allesammen saa konservative eller modstandsdygtige ligeoverfor fremmed paavirkning. Maaske bør man i denne henseende mærke sig den betydelige forskjel mellem fønikerne og de egentlig semitiske folk, der levede rundt omkring dem. Meget faa folk har nemlig besiddet en lignende evne som fønikerne til at tilegne sig fremmed kultur. Deres billedhuggerkunst, pottemagerarbeider, arkitektur, gudebilleder, templer, grave, — kort alt, de har eiet af kunst, har efterhaanden været ægyptisk, assyrisk, persisk, græsk og romersk. Forsaavidt kunde man godt være i tvil, om de nogensinde har produceret egentlig kunst, hvis man da ikke herved vil forstaa en temmelig grov og plump virkelighedsefterligning, som de i det væsentlige har laant fra de gamle kulturfolk, med hvem de stod i forbindelse. Saaledes benyttede de motiver fra ægyptiske eller kaldæiske basreliefer, udførte disse i en mindre maalestok, mangfoldiggjorde dem og solgte saa i tusenvis af dem for en billig pris verden rundt. Paa den maade var det, at dette kjøbmandsfolk — de var

i denne henseende jødernes naturlige fædre — overførte gamle ægyptiske og kaldæiske myter til Grækenland.

Men denne smule indførte kultur var en temmelig flygtig fernis ogsaa hos fønikerne. Tag den bort, og man vil opdage under den de gamle karakteristiske raceeiendommeligheder. Sæder, gudsdyrkelse, steds- og personnavne er forbleven de samme i Fønikien som i Palæstina, — der findes ikke mere forandring end i folket selv. Semiterne har en evne til at holde sig uforandrede, der hos dem har bevaret, hvad der altid har udgjort deres storhed og værdighed. Forgjæves har den græske kunst bedækket Syrien og Palæstina med sine pragtfulde bygninger og korintiske templer; de er omstyrtede under tidernes omvæltninger, og under ruinerne ser man gamle byggetomter dækket af kjæmpemæssige grundmure, foran hvilke den reisende stanser forbauset. Selv de græske navne er glemt, og de gamle benævnelser er atter kommen til hæder og værdighed.

Saaledes vedbliver den gamle tid at leve under historiens ruiner. Faa lande er blevet mere omkalfatrede ned gjennem tiderne end Syriens kyst eller oftere bygget op paany af skiftende kulturstrømninger, — for ikke her at nævne de naturlige omvæltninger, der har fremskyndet menneskets ødelæggelsesarbeide. Mindesmerkerne fra hin fortid maa ikke søges oppe paa jordens overflade; de ligger begravet dybt i jordens skjød. De vidner, der taler tydeligst og forklarer mest, er dog dem, som den historiske geografi kan fremføre.

General Booth.

(Af **redaktøren**).

Frelsesarmeens general har netop gjestet Kristiania, og jeg havde den fornøielse for første gang at se og høre en mand, der, hvorledes man end bedømmer ham og hans virksomhed, maa medgives at have udført et kjæmpemæssigt og reelt arbeide. Han har udvist en dristighed, en eventyrlig foretagsomhed, en evne til at omskrive vilde fantasier til tør prosa og realiserede fakta, samt en seighed og utrættelig arbeidskraft, der gjør ham til en yderst interessant personlighed i vor moderne tid og vel fortjent til hans selvtagne, selvskabte og med fuldeste ret baarne generalstitel. Sandt nok, hans armé har ei til opgave at forsvare en nations grænser, erobre lande for et fyrstehus eller udrydde medmennesker. Og hans udnævnelse skriver sig ikke fra noget nationalt „krigsdepartement“. Men faktum er, at han kommanderer med diktatorisk myndighed en velorganiseret, overordentlig virksom, stadig paa krigsfod

liggende armé paa en halv million soldater. Arméen er spredt kompagnivis over den hele verden; den taler hundre sprog, men lyder generalens dagsbefalinger lige godt i dem alle. Naar paven undtages, findes der ingen myndighed paa det religiøse omraade, der i magt og virksomhed kan maale sig med den hvidhaarede general.

Arméens opgave er at frelse syndere, klæde de nøgne, give de hungrige at spise, pleie de syge, omvende de lastefulde, slaa kreds om de svage og fristede. Den forfølger sin opgave ved midler, der for mange af os grænser ind paa det modbydelige og ofte gaar langt over grænsen. Men den løser i betydelig grad sin opgave. Otte tusen husvilde, venneløse mennesker sover hver nat under arméens gjestfrie herbergstag. En vakker post paa en institutions kreditside, det alene. Tusener har den løftet op af rendestenen som menneskelige vrag og — bogstavelig talt — frelst; gjort til bra og agtværdige mennesker igjen, rustet ud til en ny og seirrig livsreise. Der er tusener, som til general Booth kan sige: „Havde ikke du været, var vi gaaet absolut tilgrunde; du har frelst os, og dig skylder vi alt, vi eier, af godt eller lykke.“ Der er ikke mange i denne verden, i hvis øren der lyder saadan musik; — intet under, at generalen kan taale baade stortrommen og de hyl, hans trofaste opsender.

Arméens styrke og betydning ligger væsentlig deri, at den har taget sig af dem, som ingen anden tog sig af, som alle andre opgav og gik forbi paa den anden side af veien. Den kan med stolthed kalde sig „De skabbede faars kirke“.

„Af deres frugter skal I dømme dem.“

Som regel forvandler vel ikke frelsesarméen sine omvendte netop til helgener af St. Francis's eller Thomas à Kempis's art; omvendelsesprocessens grovkornethed er neppe skikket til at bibringe nogen finere helligheds politur. Men den gjør bra mennesker af daarlige mennesker; ærlige af uærlige, ædruelige af fordrukne, velvillige af vrangvillige, arbeidsomme af døgenigter; og den bærer et høiere liv med større tanker og interesser — et intenst etisk liv — ud i kredse, der ellers ikke kjender det, og som foragter det; bærer det ud der og skaber det begeistret modtagelse og lydigt liv.

Det er nok til, at vi andre, der gjør saa uendelig meget mindre, bør vise frelsesarméen respekt, indtil vi kan gjøre, hvad den gjør, bedre end den gjør det.

En høi, snarest mager og smalskuldret, hvidhaaret og hvidskjægget mand i frelsesarméens vanlige uniform og med smaa mørke og stikkende, undertiden gnistrende øine. Saaledes saa generalen til min forbauselse ud. Naar han taler, staar han gjerne, enten ganske stille, eller vrider, strækker

og kaster legemet omkring paa en besynderlig, slangeagtig og ikke netop elegant maade. Ansigtet og undertiden hele hovedet er i stadig bevægelse. Haandbevægelser er sjeldne og gjerne klodsede. Der er visselig intet imponerende ved hans ydre. Den enkle og ikke netop smagfulde dragt gjør ikke skikkelsen mere imponerende.

Man venter i hvert fald en stor taler, en malmfuld, rungende stemme og skuffes igjen. Stemmen er spinkel og nervøs som hans bevægelser; lidt harsk; den savner baade klang og farve, rasper ordene frem. Den eier ikke de dybe, favnende, rullende sympatiske toner, der ellers saa let rører til taarer og river et publikum med sig. Men han taler hurtig og skarpt. Han ved, hvor han vil hen, og ordene gaar i ret linje lige mod maalet løs; strømmende ilsomt, intenst afsted som i et trangt, snorret men brat og stenet leie. Og under talen bøier og strækker han legemet, ofte med hænderne hængende ved siden og hoved og ansigt nervøst og intenst dirrende, som om det, han siger, skal bringes op fra dyb inden i ham, som om han graver dybt, dybt efter det, og som om det er tungt, saa det tager paa kræfterne at faa det heiset op og kastet ud i talens strøm.

Hvor i al verden har dog den mand sin magt fra? Ikke fra store talegaver eller vindende ydre i hvert fald. Man tænker sig ikke førere blandt mænd saaledes; allermindst general Booth. Jeg i det mindste ventede en stor bredskuldret kjæmpe af en mand med en vældig stemme, der rullede frem i brede, dybe bølger de ord og toner, som bringer taarer til øinene. Intet af alt det.

En vis magnetiserende evne besidder han imidlertid. Man søger uvilkaarlig de smaa, mørke, stikkende øine, der gnistrer, naar han staar midt i slaget mod „den Onde“ og kjæmper med ham ansigt til ansigt om en sjæl i forsamlingen. Og man læser i øinene . . . . manden med den ene tanke, det ene maal, det ene syn, den ene og ubændige vilje. Der eksisterer kun en eneste ting for ham. Den overskygger alt andet i verden. Det er synden og elendigheden i verden paa den ene side, og paa den anden frelsen og frelsens retlinjede greie vei.

Det er en mand, der halvt bestaar af en intens følelse for realiteter og halvt af fantasi og evne til at føle som virkeligt, alt han tror og drømmer. Han har seet den elendighed, han bekjæmper; han ved, hvad den er og betyder; øinene fortæller, at han som Dante har vandret levende gjennem helvede — det helvede som brænder om os — og hvad han der har seet, det glemmes aldrig, det ligger som den mørke sky over ansigtet, det er den ene drivfjer i alt hans liv og arbeide. Og lige reelt som den hungriges sult, den fordruknes elendighed, den faldne kvindes hæslighed er for ham det evigt brændende helvede, der skal blive synderes del i det næste liv. Hvor kan nogen tro paa det og have hjerte i brystet og

ikke som Booth lægge alt tilside og give al sin kraft for at frelse medmennesker, medens det endnu er tid, fra en slig skjæbne?

Booth tror helt og uden skygge af tvil, og han handler derefter. Han er overbevist om, at den, der dør i sin synd, er evig fortabt, evig fordømt. Kan saa nogen undres paa, at han ikke har ro paa sig, saalænge han tror, der i en forsamling eller i en by findes en eneste uomvendt synder? Kan saa nogen — naar man medgiver hans standpunkt — fordømme de midler, han benytter? Hvad i al verden gjør det, om vi frelses mere eller mindre elegant og æstetisk, naar vi bare frelses fra den evige ild og den udødelige, gnavende orm? Lad trommerne gaa, blaas paa basuner, hyl, skrig, dans, sæt syndere formelig til auktion, skrig bravo for hver enkelt, der kommer frem og bliver frelst; raab „her er no. 24; nu beder vi allesammen for no. 25; gjentag med én røst: Gud frels no. 25!“ . . . . . hvad gjør det alt, hvem kan være grusom nok til at gjøre en indvending, naar resultatet er, at der paa denne vis frelses fra evig fortabelse sjæle, som ellers til evig tid vilde brændt i helvedes ild! — Og det tror generalen og hans armé fast og uden skygge af tvil.

Den tro er deres styrke. Den meddeler de nemlig til masserne om sig, til synderne, som sidder der og ved, at de er elendige skabninger og fortjener baade det ene og det andet. De skræmmes af generalens malende billeder af den yderste dag, de jages op af sin egen samvittighed; de ser arméens straalende seiersikkerhed, og de hører marchtakten og trommerne og hurraraabene. Og tilsidst siger de til sig selv: „Lad dette ske nu. Han har ret. Det lønner sig ikke at leve i synd. Jeg hader baade synden og dens følger. Og jeg vil, jeg vil komme nærmere til alt det, som er godt og fagert. Og jeg vil slippe den evige ild og vinde himlen. Vig fra mig Frister, du har ikke mere del i mig; jeg er ikke din længer; fra idag af hader og foragter jeg dig; jeg er Guds.“

Omtrent en saadan beslutning vækker arméen i disse syndere, som kryber frem og knæler ved „syndernes bænk“. Der blander sig gode motiver med lavere; frygt og forskræmthed med en reel kjærlighed og vilje til det gode. Men resultatet er, at de virkelig vender ryggen til alt ondt og søger det, som er godt. Maa saa ikke ogsaa vi, som ikke deler generalens tro angaaende evigheden, tilgive trommerne og hylene og alt det andet for det godes skyld, som absolut bliver gjort, og som vi staar ganske magtesløse til at gjøre?

Enkelte vil svare: „Men hans omvendelse er bygget paa et falsk grundlag. Hans teologi er daarlig, er trang eller kjættersk. Hans metode er barbarisk. Han lover synderne øieblikkelig udsletning af deres synder, naar de blot vil „komme til Jesus“ og blive „badet i hans blod“. — Ja, der blander sig i omvendelserne teologiske artikler, som ikke alle af

os kan dele; men det faktum staar ligefuldt urokkeligt: hvad end omvendelsen betyder intellektuelt, moralsk seet betyder den, at et daarligt menneske vender sig med viljens hele eftertryk og magt til det gode. Derfor finder jeg for min del det vanskeligt ikke at gribes af arméens virksomhed, selv naar den er som vildest og utvilsomt mest ligner et offerstevne af sorte afgudsdyrkere. Det er dog en stor ting at bringe en eneste sjæl, der har levet sig ud i ligegyldighed for alle høiere og bedre og renere ting, til paany bestemt at vende sig mod alt godt og rent og høit. Og den store ting gjør arméen tusener af gange.

Af mest interesse for de fleste er kanske det sociale arbeide, arméen gjør. Al nød vil den afhjælpe — fra sult til synd, fra kulde til helvedes ild. Den prøver derfor overalt at bygge et herberge, hvor de, som ingen andre vil tage sig af, skal finde et hjem og gode venner. I det hele ligger en anden og meget væsentlig aarsag til arméens magt i, at den ikke bare siger til synderne: „Kom til Gud!“ „Bliv god!“ men samtidig: „Kom til **os**, du stakkars fortabte, lidende menneske; bare kom; vi har ingen straffeprækener for dig, ingen haarde ord; vi har selv været, hvor du er, mange af os; vi ved, du har lidt nok; kom her, og vi skal være dine venner; vi skal slaa kreds om dig; give dig et hjem paa jorden saavel som i himlen. Vi skal gaa til Gud sammen. Vi skal hjælpe dig at være god og bra. Kom bare.“ Og dette siges ikke med læberne blot, men fra hjertet og med slig varme i ordene, at den stakkel, der i sin absolute ensomhed kun er vant til forbandelser og haarde ord, overvældes af disse udstrakte hænder og aabnede hjerter og synes frelsesarméen giver ham en forsmag paa selve himlen.

Og det er jo det vidunderlige ved den hele bevægelse, at Booth har faaet indblæst i den denne sande kjærlighedens og hengivenhedens aand. Det er vanskelig at øve større verk, og meget bør sandelig tilgives den mand, som øver det — hvem han saa er. Jeg for min del har seet saavidt meget af livet, som det leves af de i ensomhed og venneløshed omdrivende mængder i storbyerne — og overalt — at det er mig umuligt at have andet end respekt og sympati for alt og for alle, som til dem bringer lys og varme ud af egne hjerters væld.

Der var to udtryk, generalen brugte, som jeg fæstede mig ved, fordi de viste en sand liberalitet og en aandsbredde og hjertevarme, som han og hans neppe altid faar kredit for. Det ene faldt i en bøn og lød saa: „Og, o Gud, velsign en og hver i den hele, vide verden, der forsøger at gjøre godt!“ — Forbindelsen angav, at meningen var: „ligegyldig hvad de tror eller ikke tror.“ — Det andet var i harmoni dermed og faldt saa: „Hvad er din religion? Du svarer presbyterianisme, luther-

anisme, methodisme . . . . . Jeg spørger dig igjen: **hvad** er din religion, hvori bestaar den? — I former og ceremonier og bare deri? Da hjælper den dig intet. I troesartikler og intet andet? Da hjælper den dig intet. I følelse — vakre følelser, pene tanker, og intet andet? Da hjælper den dig intet. Der er bare én sand religion. Det er aktiv kjærlighed til Gud og til dine medmennesker. Det er det hele. Det er frelsesarméens religion, og det er kristendommen. Spørger nogen dig, hvad general Booths religion er, saa har du der svaret. Der er dem, som tror, vor religion er at slaa paa tromme og raabe halelujah. Men det er ikke saa. Sandt nok, vi kan slaa paa tromme med — og slaa godt til — for vor religions skyld. Men det er ikke vor religion. Vor hele religion er kjærlighed til Gud og at holde af alle vore medmennesker som os selv."

Det faar blive generalens sag at forsone saa vakre ord med andre og trangere udtryk, der falder fra hans læber i stridens hede. Jeg for min del mindes ham helst, som den, der har udtalt disse ting, og som den, tusener har at takke for, at de fra menneskelige vrag er blevet til bra mennesker.

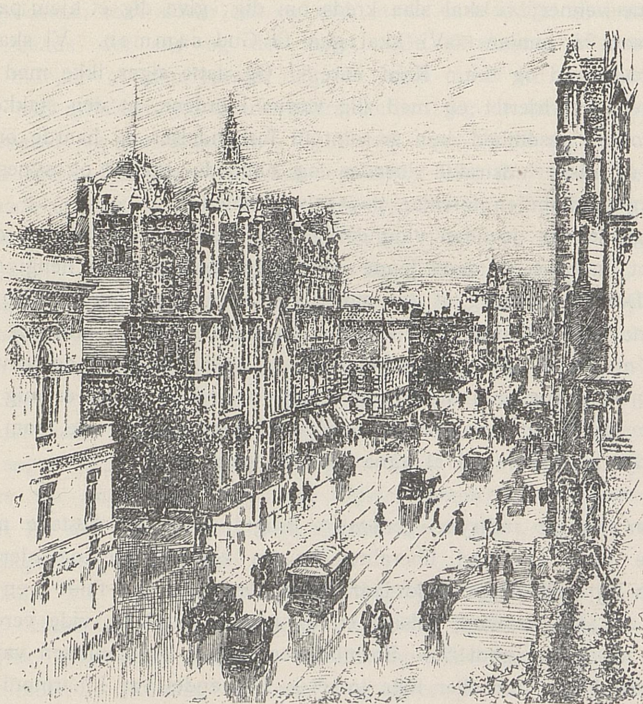

Parti af New York.

Nyt elektrisk lys.

Amerikanske aviser beretter for tiden ganske udførlig om et af Tesla opfundet nyt elektrisk lys, der i styrke og fordelagtighed ganske stiller de ældre elektriske belysningsmidler i skygge. Det nye lys er det praktiske resultat af Teslas aarelange eksperimenter med hurtig vekslende strømme. Det er blevet udstillet offentlig og har vakt den største opsigt. Fagskriftet „*Electrical Review*" udtaler det som redaktionens faste overbevisning, at det nye lys snart vil være i handelen og fortrænge det ældre.

Læsere af *Kringsjaas* tidligere artikler om Teslas eksperimenter vil let kunne tænke sig, hvori det nye lys bestaar. Det gaar, som sagt, ud paa at nyttiggjøre Teslas hurtigskiftende strømme. Han benytter dog en vanlig strøm fra et almindeligt elektricitetsverk; men indskyder i strømmen sin „vibrator" — et apparat, der bevirker, at strømmen skifter retning mangfoldige gange i sekundet, eller „vibrerer" med uhyre hastighed. Der benyttes blot en eneste traad, til hvis ende lampen er fæstet. Denne bestaar af en tre tommer lang lufttom glasbeholder. Der er ingen platinatraad som ved vanlige glødelamper, heller intet i dens sted. Naar strømmen sættes paa, forvandles glasbeholderen til en kugle af lys. Lyset kommer nærmere sollys i udseende og virkning end noget andet kunstigt lys. Det er saa sterkt, at den ene lille lampe — en hel lysende kugle altsaa, som en liden sol — oplyser et stort værelse saa fuldstændig, at man kan se at læse i hver krog af det. Der kan ogsaa fotograferes ved dette lys. To sekunders eksposition giver et fotografi lige saa skarpt og tydeligt, som om det var taget i fuldt sollys. Lysets styrke er 250 normallys.

Det mest interessante er kanske, at det sterke lys er næsten aldeles frit for varmeudvikling. Det varmer ikke. Det er kun lys — koldt lys.*) Og den store fordel ved det er netop, at det nyttiggjør i form af lys en meget større del af den udviklede energi end de gamle belysningsmaader. Selv det ældre elektriske lys, der i saa henseende er det bedste, giver blot 3 pct. af den hele udviklede energi i form af lys. Resten bliver varme, kemiske straaler osv. Teslas nye lys derimod omsætter *10 pct.* af den udviklede energi til lys. Med andre ord et hundre hestekræfters vandfald vil med Teslas nye lampe give mere end tre gange saa meget lys som de ældre elektriske lamper. Det er paa dette punkt, den nye opfindelses betydning skulde ligge.

Tesla selv mener imidlertid, at dette blot er en begyndelse, og at det vil lykkes ham at omsætte 40 pct. af energien til lys; at altsaa samme kraftmængde vil give over 13 gange saa meget lys som ved de ældre elektriske belysningsanlæg.

Samtidig berettes det, at Tesla har forbedret fluoroskopet og det røntgenske fotografiapparat i betydelig grad. Han har fotograferet en mands hjerte med saadan nøiagtighed og hurtighed, at dets udvidelser og sammentrækninger kunde sees af billederne, og han har fotografisk paavist tuberkulose i lungerne!

*) „Koldt lys" og „mørkt lys" hører til vor tids merkelige opdagelser.

Forespørgsler om bøger.

I anledning forespørgsler om der findes paa norsk eller dansk nogen bog, der udførlig omhandler elektricitetens udvikling, teori og anvendelse, han oplyses, at der paa norsk eller dansk findes: Prytz: *Elektriciteten*, 1884, kr. 8.50. — og Silvanus P. Thompson: *Elektricitet og magnetisme*, 1893, — kr. 6.00, -- Paa engelsk foreligger der en rig, billig og let tilgjængelig literatur om emnet.

Paa forespørgsel om der paa norsk foreligger nogen letlæselig oversigt over resultaterne af den nyere videnskabelige bibelkritik og bibelske oldtidsforskning, maa der, saa vidt jeg ved, svares nei. Det engelske sprog har ogsaa her en rig og let tilgjængelig literatur, mens det tyske er rigest i videnskabelige originalverker.

Vor literatur er desværre bedrøvelig fattig paa alle felter udenfor skjønliteraturen, og tegnene til nogen kommende forandring i saa henseende er endnu kun enkeltes gode ønsker. Den literatur, hvorom der her er tale, betaler sig neppe inden et lidet syrogomraade — med mindre der læses meget, meget mere end hos os i det mindste. De, der ønsker at følge med i vor tids aandsliv, bør prøve at arbeide sig ordentlig ind i et af de store kultursprog, helst tysk eller engelsk. Der er neppe anden udvei. Og engelsk kan vistnok anbefales som det, der alt i alt vil give adgang til den største verden.

Teknisk kringsjaa.

— I Amerika holder man netop i flere stater paa at prøve en ny konstruktion af vanlige kjøreveie. De er en art jernbaner eller rettere staalbaner. Istedenfor at bygge et solid veidække af grus og sten i hele veiens bredde, lægges der to staalskinner med et forholdsvis billigt veidække af sten og grus forøvrig. Skinnerne er ca. 6″ brede og gjøres af staalplader. De er krummet i form af en rende. Renden tjener samtidig som rendesten, den er 5″ bred, resten af skinnen udgjør et horizontalt stykke. Det paastaaes, at en saadan kjørevei med dobbelt spor vil koste mindre end en første klasses makadamiseret vei, vil vare meget længer, og at en hest paa den kan trække fem gange mere end paa den bedste makadamiserede landevei og tyve gange mere end paa en slet vei. For mindre sterkt befærdede veie vilde ét spor være tilstrækkelig og prisen for anlægget vilde da blive mindre end en trediedel af omkostningerne ved en makadamiseret vei. De nye veie vil blive prøvet paa flere steder.

Nordiske tidsskrifter.

Naturen. — April—mai. — *Sophus Torup:* En ny art af straaler; *G. A. Hansen:* Arv af erhvervede egenskaber; *Carus Sterne:* Beskyttelseslighed hos insekter; *Th. C. Thomassen:* Jordens indre; *J. G.:* Manæterne og fiskeyngelen; *Otto Vogel:* Stenkulsrøg; *J. Lie Petersen:* Et stankdyr blandt insekterne; *E. K.:* Selvlemlæstelse hos dyr; *Otto Witt:* Flydende luft.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler og under „Redaktørens sofahjørne“.

Kringsjaa.

Kristiania, 24. juni 1896.

Endnu et par større ulykkestilfælder. Tredive tusen menneskeliv tabt ved jordskjælv og oversvømmelser i det nordlige Japan — for langt borte til at gjøre noget dybere indtryk paa os. Og dampskibet „Drummond Castle“ strandet og gaaet under med 2—300 mennesker. Hvirvelstormen ved St. Louis tog nok ikke mere end 4—500 liv.

Lord **Salisbury** har holdt to taler af større betydning — det politiske verdenscentrum er i London for tiden. Den ene var en redegjørelse for Englands hensigt med det ægyptiske felttog. De liberale har havt meget ondt at sige mod denne krig og har beskyldt regjeringen for at have hele Nildalens erobring til maal. Franskmændene har været hysteriske over englændernes fremgang dernede. Salisburys tale er et svar paa denne kritik og ængstelse med dens mistanker og beskyldninger. Han medgiver ligefrem, at maalet er det hele Sudans eller den øvre Nildals erobring — for Ægypten. Han mener, at det paaligger England, mens landet staar under dets beskyttelse, at gjenerobre for det hele det landomraade, som paa Englands bud blev opgivet og rømmet i 1884 under Gladstones regjering. England kan ikke med god samvittighed forlade Ægypten, før det er gjort, før Ægyptens flag atter vaier over Khartum, og landets sydgrænse er sikret mod barbariske dervischindhug. Ægypten maa for sin trygheds skyld beherske den hele Nildal, og det paahviler dets formynder England at hjælpe det dertil. Som England, naar det finder tiden opportun, vil forlade Ægypten som et rigere, sterkere og lykkeligere land, end det fandt det, saa maa det ogsaa kunne forlade det med dets oprindelige eller naturlige grænser gjenerobrede og sikrede. — Italienernes nederlag ved Kassala gjorde fremrykningen mod Dongola til en øieblikkelig nødvendighed. Var den ei gjort, vilde Sydægypten nu være herjet af vilde, blodtørstige uhyrer. For tiden er Dongola ekspeditionens maal; man vil ei gaa videre, fordi pengene mangler; men naar de erholdes, bliver der rykket videre frem til Khartum. Hvad der erobres, vil straks blive taget i permanent besiddelse. Krigen er et erobringstog — for Ægypten.

Det antages, at naar Salisbury har talt saa aabent og ligefrem, maa han føle, at han har sikret sin stilling i Ægypten overfor de europæiske magter. Det menes, at Frankrige har faaet ordre fra St. Petersburg til at holde baade mund og vaaben stille angaaende det ægyptiske felttog, som Rusland finder vel begrundet. Og den tyske keiser er pludselig blevet overordentlig høflig overfor England; nylig sendte han en krans til et engelsk dragonregiment, hvori han er oberst, og ledsagede kransen med nogle af sine letflydende ord, der mindede om, at engelskmænd og tyskere havde kjæmpet side om side ved Waterloo (mod et fredsforstyrrende Frankrige). Der gaar ogsaa rygter om, at det snart tør komme til en forstaaelse angaaende Ægypten mellem samtlige stormagter.

Salisburys anden tale var et svar paa handelskamrenes fredsadresse. Han oplyste, at underhandlinger om en permanent voldgiftstraktat og „domstol“ for de Forenede Stater og det Britiske Rige har foregaaet de to sidste maaneder, og at han har det bedste haab, om at sagen vil lykkes og den anglo-

saksiske race saaledes faa æren af her at have vist de andre nationer vei. Fra Amerika telegraferes samtidig, at Cleveland anstrenger sig meget for at faa sagen ordnet (han kunde jo ikke knytte sit navn til en større sag), og at det nu alene staar paa en meningsforskjel angaaende Venezuela-striden. Cleveland vil, at den nye traktat skal gives tilbagevirkende kraft og medtage Venezuelastriden; Salisbury er imod det; han vil, at traktaten blot skal gjælde stridigheder, der maatte opstaa efter dens afslutning. I hvert fald synes vi med sterke skridt at nærme os det anglosaksiske fredsforbund, som *Kringsjaa* for tre aar siden tillod sig at drømme om som en fremtidsmulighed.

Forøvrig trækker det atter op til storm omkring den Britiske verdensmagt. I **Ægypten** har de engelsk-ægyptiske stridskræfter, som i sidste hefte kortelig omtalt, vundet et stort og betydningsfuldt slag; men i **Sydafrika** gaar det daarligt. Oprøret i Matabelelandet var nok ikke dæmpet, som det nylig berettedes. Det er i hvert fald atter udbrudt med fordoblet styrke. De europæiske kolonister omkring i landet myrdes, og forternes garnisoner holdes beleirede. Man mener, at en større troppestyrke under regjeringens direkte kommando maa sendes til landet, skal kolonien ikke gaa helt tabt, og man er forberedt paa, at den midlertidig maa opgives. Samtidig har Transvaal-striden blusset op igjen. Krüger fordrer, at Cecil Rhodes skal sættes under retslig tiltale — et krav, som ikke synes at blive velvillig opfattet i England.

Den konservative regjering har overrasket alle ved at tage sit skolelovsforslag tilbage. Formodentlig for at omarbeide det.

At **Tyrkiet** ikke nu falder sammen af sig selv og opgiver aanden, synes næsten mirakuløst. Opstanden paa **Kreta** er i fuld gang; tyrkerne myrder, slagter og ødelægger landsbyer som i Armenia; men kretenserne er heldigvis ikke vaabenløse som armenerne; de er baade væbnet og delvis organiseret. Og de sætter sig kjækt og ofte med held til modværge. Gav de sig tamt over, er der vel neppe tvil om, at de fleste af dem paa et aars tid vilde være i en anden verden. Ved modstand er det høist sandsynligt, at de opnaar at reducere blodbadets omfang ganske betydelig. Deres modstand gjør det nemlig ikke saa let og morsomt for tyrkerne at slagte dem ned, og det synes at tvinge Europa til at lægge sig imellem. Det sidste nyt er, at endog Rusland har vendt sig mod sultanen og givet Frankrige ordre til at gjøre ligedan. Grunden hertil menes dog nærmest at være, at kretenserne har den lykke at tilhøre den græskkatolske kirke, som ogsaa er tsarens, mens armenerne bare er kjættere, der udgjør en egen gren af oldtidskirken. Derfor er det ikke i det hellige Ruslands øine saa nøie, om nogle hundre tusen armenere slaaes ihjel; men kretenserne maa beskyttes. Alle magter skal derfor virkelig være enig om fælles optræden. Foreløbig har de begyndt den nu gamle og kjedsommelige historie med at „gjøre sultanen de alvorligste forestillinger“. Dog har muligens magternes ord dennegang havt en klang af ramme alvor, som sultanen har været snar til at forstaa; thi det forlyder, at han skal have vist sig villig til at efterkomme magternes og kretensernes krav. Disse gaar ud paa homerule for Kreta under en tyrkisk, men kristen guvernør udnævnt med magternes samtykke og staaende under europæisk kontrol. Det maa erindres, at Kreta før har faaet en egen forfatning med homerule og eget parlament; men sultanen har sørget for at sætte den ud af kraft. Hvad det nu nærmest gjælder er derfor den gamle forfatnings gjenoprettelse. Det

er derfor sandsynligt, at kretenserne, takket være deres egen djærvhed, opnaar omtrent, hvad de vil. Deres høieste og vistnok for tiden uopfyldelige ønsker gaar dog ud paa forening med Grækenland, eller uafhængighed under engelsk beskyttelse. Det sidste er naturligvis vel ikke at tænke paa.

I **Armenia** myrdes fremdeles. Det forlyder dog nu, at vaaben indsmugles i landet, og at de revolutionære komitéer forbereder væbnet opstand. Det er den eneste vei til frelse.

I **Makedonien** ventes ogsaa opstand, og nu er et voldsomt oprør udbrudt i Syrien, i egnene om Damaskus. Det er **druserne** — et yderst interessant lidet folk, væsentlig bosat i Libanon fjeldene, med en egen fantastisk og mystisk afart af muhammedanismen som national religion — som her gjør oprør. Muhammedanere altsaa. Druserne har imidlertid altid vedligeholdt sin uafhængighed under egne høvdinger. Nu heder det, at den tyrkiske regjering fik narret flere af disse høvdinger til Damaskus, hvor de myrdedes. Det lille folk er udmerket organiseret, og opstanden ansees ogsaa af den tyrkiske regjering af saadan betydning, at store troppemasser i hast afsendes til Syrien fra Europa. Man frygter, at opstanden vil sprede sig til andre grene af den muhammedanske befolkning. Det ser i det hele ud, som turde vi snart opleve at se det Tyrkiske Rige falde sammen til et fuldstændigt kaos af oprør og blodbad.

Forøvrig er det i disse dage de **Forenede stater**, der fængsler den største del af verdens opmerksomhed i anledning af forberedelserne til præsidentvalget. Stillingen bliver mere og mere indviklet. Afholdspartiet, der i mange aar har optraadt som selvstændigt parti ved de nationale valg med absolute forbudslove som program, holdt sin partikonvention for nogle uger siden med det resultat, at selv dette parti splittedes om myntspørgsmaalet! Dets gamle høvding, St. John, var blandt den trediedel af de delegerede, der for myntsagens skyld traadte ud af det gamle parti og holdt sin egen konvention. — Netop i disse dage er det republikanske landspartimøde afholdt i St. Louis med lignende resultat. Omtrent en femtedel af de delegerede forlod partimødet og afholdt en egen konvention. De udtrædende var her sølvets venner, og de traadte ud, fordi partiet i sit program efter megen tvil og vaklen erklærede sig for guldmyntfodens opretholdelse, saalænge ikke bimetallismen er indført overalt ved international overenskomst. Mc. Kinley, der valgtes til partiets præsidentkandidat ved første afstemning — en stor sjeldenhed — er for guldmyntfoden, siden det er betingelsen for at blive valgt. Han havde paa forhaand, heder det, erklæret at ville stemme for det financielle program, der havde udsigt til at samle flest stemmer. Desværre har Mc. Kinley gode udsigter til ved omstændighedernes gunst og naade at blive den næste præsident. Desværre — baade fordi hans beskyttelsesprogram grænser til vanvid, og fordi det virker bedrøveligt at se et stort lands høieste embede beklædes af en mand af den middelmaadige personlighed, som Mc. Kinley, efter hvad der vides om ham, maa være. Han skylder kun den intense protek-tionistiske stemning sin ophøielse. Han bliver formodentlig en anden Harrison som præsident. Bra nok mand sandsynligvis; men ikke bra nok præsident. — Udsigterne tyder paa, at valget denne gang ikke vil eie den personlig dramatiske interesse — fremkaldt ved de konkurrerende høvdingers personlige betydning — som flere af de tidligere valg har havt i rigt mon. Det bliver blot et slag mellem guld og sølv; dets interesse vil ligge i den fare, der truer landets pengevæsen.

Ved Mc. Kinleys nomination sees de vanlige bifalds- og jubelscener at være sat igang. Paa afstand er det vistnok vanskeligt at forstaa, hvorledes disse tildels hvidhaarede politikere kan give sig til at hyle bravoer og hurraer i halvtimevis uden stands; men er man nærved gribes man let selv af „galskaben“, om man saa vil kalde det. Det gjælder jo ikke saa lidet. Det gjælder et mægtigt lands politik i fire aar, og det navn, som skraales ud, ventes at blive navnet paa landets første og mægtigste mand i de samme fire aar — løftet ud af forholdsvis intethed til folkets frit kaarede høvding. Naar skal man igrunden „koge over“ og gaa „lidt fra sig selv“, om ikke naar man ved en slig leilighed hører den mand kaares, som man ærlig beundrer og helst ser kaaret, og den politik seire, som man tror paa.

Meget afhænger nu, af hvad den demokratiske konvention vil gjøre. Efter delegeretvalgene at dømme er det afgjort, at sølvmændene faar overvegten der og vedtager et sølvprogram. Nogen kandidat af større betydning er endnu ikke nævnt. Demokraterne har intet navn, der er selvgivet, det øieblik Cleveland er sat udenfor. Stiller det demokratiske parti sig paa sølvets side, vil det uddrive en dei guldmænd og trække til sig de misfornøiede republikanere. Det er endog tænkeligt, at det kan nominere en sølv-republikaner som dets eneste haab om at slaa Mc. Kinley. Stillede derimod ogsaa demokraterne sig paa guldets side, saa kom turen til folkepartiet, der da kunde samle al misfornøielsen. — Men for tiden synes Mc. Kinley at være sikker paa valget. Splittelsen i hans eget parti betyder tabet af fem, seks vestlige stater, men til gjengjæld antages det at guldprogrammets vedtagelse vil vinde partiet i Østen, hvad det taber i Vesten — især hvis demokraterne opgiver guldet. — Men det hele vilde ændres, ifald demokraterne, trods alt, endnu engang kaarede Cleveland, og denne var villig til at modtage valget. Hans navn er det bedste og greieste finansielle program, og slaget vilde da nærmest komme til at staa om Mc. Kinleys beskyttelsesideer og de to mænd. — Men dertil er der ingen udsigt. Fra Clevelands side vilde det være en absolut og muligen lidet gavnlig opofrelse under de nuværende omstændigheder at modtage valg. Han har samlet laurbær nok til at hvile lunt og behagelig paa resten af sit liv.

Nylig har han saaledes udstrakt loven om nationale embeds- og bestillingsmænds ansættelse (efter aflagt prøve uden hensyn til politisk standpunkt) til at omfatte omtrent den hele nationale tjenesteetat, saaledes at politiske hensyn dermed er banlyst fra den. Den har som bekjendt længe været benyttet til udstedelse og belønninger til tro partitjenere og driftige politikere. Dermed er det nu forbi. Embedsverket er løsrevet fra al forbindelse med partipolitiken. Det hører til de største reformer, der i de Forenede stater stod for tur, og Cleveland har sat den igjennem tiltrods for den vildeste modstand fra egne partiledere. — Kan han ogsaa faa afsluttet voldgiftstraktaten med England, vil han vistnok trygt føle, at han for fremtiden i amerikansk historie vil blive nævnt blandt de store præsidenter, om end et godt stykke efter Washington og Lincoln. Og otte aar af saa fyldig en magt, som den amerikanske præsident sidder inde med, burde kunne tilfredsstille en meget mere ærgjerrig mand, end Cleveland synes at være. — Nylig satte han ogsaa sit veto mod den saakaldte „havne- og flodlov“, det vil sige en lov om forbedringer af havne og floder med tilknyttede bevilgninger. Denne lov har længe havt et uhyggeligt navn i Amerika. Den vedtages ikke efter nationale eller tekniske og socialøkonomiske hensyn, men ved et kompromis af lokal-

interesser. Det gjælder for hver repræsentant at skaffe sit distrikt en del af bevillingen; derfor underhandles der underhaanden; en repræsentant lover at stemme for en kanal i Illinois, hvis vedkommende repræsentanter vil stemme for et større havnearbeide i hans distrikt. Iaar havde denne parlamentariske handel naaet til saa uhyre en sum, at Cleveland fandt sig forpligtet til at sætte sit veto mod den; men vetoet blev overstemt — 2/3 flertal — i kongressen, og repræsentanterne faar sine distriktbevillinger til latter for de godmodige og til ærgrelse for dem, der tager sagen mere alvorlig. Men folkets store og bedre masse følte vistnok atter, at Cleveland gjorde den rette ting.

Blandt politikerne af hans eget parti har saadanne vetoer og hans bestemte og uafhængige politik i det hele gjort ham yderst upopulær. Hans navn modtages netop i disse uger med hyssen og piben ved de demokratiske statskonventioner. Men saadan modtagelse fra den kant og af de foreliggende grunde er en af de største æresbevisninger en virkelig statsmand, der har æren kjær, kan tragte efter.

Den demokratiske nationalkonvention møder den 7. juli i Chicago, og folkepartiets den 22. juli i St. Louis.

Fra **Kuba** foreligger intet videre nyt. Det heder, at de spanske tropper i virkeligheden er de beleirede og indesluttede, at de ikke kan røre sig, og at de ikke vover at fjerne sig fra nogle faa faste punkter. Nu er der ogsaa udbrudt blodgang blandt tropperne, og en opstand i Havanna befrygtes. I det sidste tilfælde mener de bedst underrettede, at den spanske hær vilde faa det travlt med at indskibe sig hurtigst mulig. Det republikanske parti har sat ønsket om Kubas frihed paa sit program. Spanien sees at være skræmt ved det, skjønt det dog har mindre at betyde.

Den store engelske fysiker **lord Kelvin** (Sir William Thomson) har netop udtalt, at alt hans arbeide for videnskabens fremme i de sidste 25 aar, bedst karakteriseres ved det ene ord „mislykket“ *(failure)*. „Jeg ved ikke mere idag om elektrisk eller magnetisk kraft, eller om de forhold hvori æther, elektricitet og vanlig materie staar til hinanden, eller om kemiske affiniteter, end jeg forsøgte at lære mine studenter for 50 aar siden.“

Det nordiske akademiske møde.

Skjønt studenternes og professorernes verden ikke længere indtager den samme bydende stilling inden kulturens rige, som før i tiden, maa dog det nylig i Kristiania afholdte nordiske akademiske møde tillægges en ikke liden betydning.

Mødets hensigt var at søge istandbragt et reelt samarbeide og samliv mellem de tre nordiske rigers universiteter og samtidig i det hele at knytte de tre landes aandsliv nærmere sammen til gjensidig udfyldning og støtte — at virke henimod et større fællesskab (ikke ensartethed) og et mere levende, berigende og frugtbargjørende samliv i kultur.

Maal og møde hører til de ting, som det er en glæde at kunne indskrive blandt dagens tildragelser og virkende kræfter paa hjemmets grund. De er i harmoni med bevægelser, som vi ellers maa nøie os med at beundre og glæde os over i andre lande — ude i den store verden, hvor sammenslutningens nødvendighed og betydning synes at for-

staaes lettere og bedre. Thi det er visselig saa, at vor tid netop er en stor „sammenslutningernes æra“, og dette vil vel omsider, politiske vanskeligheder og splittelser tiltrods, blive følt ogsaa i Norden. Alt hvad der kan bidrage til uden unaturlig forcering at øge det aandelige og politiske samarbeide og samliv mellem de tre folk, alt hvad der drager dem i sympati nærmere til hinanden om fælles arbeide og til gjensidig støtte og udfylding — skaber en hjerternes og hjernernes union i Norden —, det synes nedskriveren heraf (og har altid saa forekommet ham) at være af det gode. Det vil berige og uddybe kulturlivet inden hvert enkelt folk, samtidig med at det giver dem alle en tryggere magtstilling og en større indflydelse udad og sikrer de tre nationaliteter en hæderfuld og fremtrædende plads blandt kulturfolkene.

Derfor sender ogsaa „*Kringsjaa*“ flaget tiltops for det første nordiske akademiske møde.

Ikke behøver man at være pessimist eller at være blind for de fordele, der følger med at høre et lidet samfund til, fordi om man dog for hver dag, der gaar, ser og føler tydeligere de ulemper, de vanskeligheder, de sterke indflydelser til tranghed og smaalighed, som synes at være uadskillelige fra smaa forhold (se vore store digteres dramaer), og fordi om man derfor ønsker fremgang for alt, der lover en udvidelse af forholdene, en flytning ud af grænserne, en løftning af taget — mere luft og mere rum, mere udsigt og mere lys, rigere og alsidigere liv.

Og de maa have liden tro paa det norske folks evner og kræfter, paa dets særegne nationalitet og dens rodfæste, som frygter for, at al fremmed paavirkning, al sammenslutning med andre folk om fælles kulturarbeide, skal paaføre os „tab af nationalitet.“ Et livskraftigt folk vokser og udvikler sig ved alt, hvormed det kommer i berørelse; det assimilerer alt og præger det med sit eget nationale præg — stilt, roligt og ubevidst.

Vor kultur er heller ikke saa rig — for noget enkelt af de tre landes vedkommende — at vi kan undvære den hjælp, rigdom og udfyldning, som de andre bringer. Vi trænger til stadig at mindes, at det er en velsignelse at eie en rig og alsidig kultur, i hvis atmosfære hver ny generation kan vokse op. Det er saaledes vanskeligt ikke at misunde det engelske eller amerikanske barn de fordele, som det nyder, ved at udvikles under stadig indflydelse af den rige, tusenaarige anglosaksiske literatur — at vokse op aandelig næret paa Shakespeare, Shelley, Wordsworth, Emerson, Carlyle og alle de andre. Under enhver omstændighed burde der derfor sørges for en berigelse af vort eget kulturliv ved nærmere kjendskab til og ødsel benyttelse af vore beslægtede naboers literaturer. Det maa være pligt mod os selv.

Det er jo ligefrem merkværdigt, hvor lidet vi nordmænd kjender, for eksempel til svensk literatur og aandsliv. Selvfølgelig er dette blot til skade og tab for os selv og en dumhed fra vor side. Et saa nær beslegtet folks aandelige virksomhed har vi ikke raad til at lade uænset. Den vilde utvilsomt paa mange punkter give en udfyldning af vort eget aandsliv, som vi saart trænger.

Lad os for al del ikke mure os ind til nogen kant. Den gjen-

sidige paavirkning — stadig modtage saavelsom give — er livets lov paa alle felter.

Merkelig er det ogsaa i denne forbindelse, hvor lidet vor dagspresse gjør for at holde os underrettet om hvad der foregaar i vore to nabolande, skjønt dette dog maa have sin betydning ogsaa for os. Vi kan neppe undgaa før eller senere at influeres af de to folks skjæbne og udvikling — eller indvikling. Men forgjæves vil ofte den vanlige læser i sit dagblad søge efter lidt redegjørelse for hvad der, f. eks., nu er paafærde i Danmark, hvad der bevæger folk dernede — og de sover vel ikke der heller. Hvorfor kan vi ikke faa en fast spalte med betydningsfuldt nyt fra naborigerne? Eller faste korrespondancer fra Stockholm og Kjøbenhavn? Og med det samme: Skulde det ikke kunne gaa an at give os, i de større byers blade, en spalte med oversigtligt ordnet nyt fra landets øvrige byer og egne? Spalten kunde f. eks. træde istedenfor de leilighedsvise, usammenhængende og vel ikke ofte læste „korrespondancer" „fra Toten" eller „fra Hadeland", som af og til bydes læserne, og hvor brevskriveren fortæller lidt om partistillingen paa stedet, politiske møder, udsigterne for aarets høst og forresten giver os sin mening om den politiske situation i det hele. — Det maatte jo saaledes være morsomt for en Kristianiaboer, gjennem sit dagblad, at faa lidt besked, om hvad bergenserne foretager sig og tænker paa; nu kan det blot ske ved at holde et bergensblad. Og vanlige læsere kan ikke holde hele landets presse.

Knyt baandene mellem os sterkere til alle kanter. Mere samling og samliv! Bort med isolation og afspærring! Byg jernbaner og telefoner baade i aandens og i materiens verden!

Og i anledning af jernbaner og telefoner: Nu vilde et nordisk ingeniør- og teknikermøde med samarbejde og nærmere sammenslutning som maal være i orden. Der er visselig god plads for udbytning af ideer og for gjensidig befrugtende paavirkning ogsaa der. Og den ny tids særlige repræsentanter burde ikke lade de ældre høiskolers mænd alene om saa god en tanke og saa godt et stykke ardeide.

Paa landet.

Der foregaar udover landsbygden herhjemme et høist interessant og glædeligt arbeide, der neppe tilstrækkelig paaagtes i hovedstaden. Landbefolkningen — særlig ungdommen — er greben af tørst efter mere kundskab, mere kultur, mere delagtighed i denne verdens høiere og rigere liv, og da fjeldet ikke vil komme til Muhammed, har denne sat sig i bevægelse for at komme til fjeldet; det vil sige, da byerne og de ledende i vort samfund lidet har gjort for at bære kulturen udover landet, har landbefolkningens ungdom sat sig i bevægelse for selv at erhverve den kultur, den længes mod. Der dannes ungdomslag, læselag, diskussionsforeninger; der holdes foredrag og oplæsninger og arbeides med en lyst og energi, der tildels minder om kulturarbeidet udover landsbygderne i Amerika — om der end er ringere midler og mindre hjælp ovenfra.

Arbeidet er visselig noget af det lyseste og glædeligste, vort land for tiden har at byde paa, og *Kringsjaa* sender sin bedste hilsen til dem, der her gaar i spidsen og bærer arbeidets altid tunge byrde rundt om i de mange bygder.

Ungdomslagene synes at skulle vokse til en virkelig national og betydningsfuld institution og kulturfaktor.

Men det synes som burde disse bevægelser mødes paa halvveien fra oven. Universitetet, studentersamfundet og kulturinteresserede, fædrelandssindede og indflydelsesrige mænd fra alle kanter burde møde denne kundskabstrang og kulturbevægelse udover landet med en central foredragsorganisation, med billig og god literatur, med noget i lighed med den amerikanske *Chautauqua*-læseforening. Der trænges denne hjælp og veiledning ovenfra. Uheldigvis gaar nu den nyvakte læselyst ikke saa sjelden udelukkende ud over aarets indenlandske roman- og novelleliteratur. De har tildels udover landet faaet den ulyksalige idé, at kultur og dannelse opnaaes ved at „følge med“ i den aller-splinternyeste skjønliteratur. For denne forsømmes endog undertiden vore egne store forfattere.

Imidlertid er det glædeligt at se, at den livstræthedens, kynismens, ligegladhedens, modløshedens og interesseløshedens filosofi og aandstone, som vi har ment at spore i en del af hovedstadens ungdom, i en del senere literatur og af og til i den offentlige diskussion — den er omtrent ukjendt og ufølt udover landet. Vækkelsen der er frisk og kjæk og sund. Den kommer med lys tro, jublende haab og seig taalmodig arbeidsstyrke. Lad den bare vokse, og den skyller som en lysbølge henover vort land og giver materialet til at bygge det bedre, rummeligere og større.

Notitser.

— *Herbert Spencer*, nu 76 aar gammel og meget svagelig, skal netop have afsluttet det sidste bind af sin *Synthetiske filosofi*. Det livsverk, han for 50 aar siden planlagde og paabegyndte er dermed fuldbragt.

— Gjennem en hel aargang af det amerikanske tidsskrift *Harper's Weekly* har der gaaet en art historisk roman — „Personlige erindringer om Jeanne d'Arc af en af hendes mænd“. Den offentliggjordes anonymt. Forfatteren viser sig at være — *Mark Twain!*

— Der er tegn, som tyder paa, at de nordamerikanske indianere er en „falden“ race; med andre ord, at de engang havde del i en høiere kultur, end den de nu besidder; at tiden for dem har ment jevn tilbagegang og ikke fremskridt. Blandt disse tegn vil ogsaa en forsker have fundet sikre beviser for, at indianernes krigere før i tiden var klædt i „panser og plade“. Han nævner seks forskjellige slags panserrustninger, som er blevet benyttet af dem, — metalplader, træplader, træpinder, skinbaand ordnet efter teleskopprincipet, hærdede læderkjortler og bomuldstoppede kjortler.

— Ifølge de nyere definitioner er „en *filister* en mand, som tror paa sandhed, mandig selvtillid og godt mod; hans modsætning er den livstrætte, grinende sentimentalist, der ender i forfinede laster og fysisk og aandeligt forfald.“

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

Kringsjaa.

7